ADATOK A MAGYAR AGYAGIPAR TÖRTÉNETÉHEZ.

II.[1]

Szerencsés véletlenségnek köszönhetem, hogy kezembe került Korabinsky Mátyásnak, a múlt században német nyelven írt földrajzi és történeti szótára.[2] A könyvben számos érdekes adat van hazánk mult századbeli agyagiparáról. Ez adatok egy részt megerősítik a fenmaradt hagyományokat, más részt pedig oly gyárakról is megemlékeznek, melyeknek hire-nyoma már régen elveszett. Korabinszky könyvében böngészve figyelmem a múlt század végén és e század elején megjelent statisztikai és geographiai munkákra irányult. Ezekben is sikerrel kutattam, a mennyiben a bennök talált adatok a Korabinsky könyvének adatait kiegészítik.[3] Azért hálás feladatnak tartottam ezekből is összeszedni az adatokat, annál inkább mivel e könyvek fölötte ritkák s így nem állanak minden gyűjtőnek és érdeklődőnek rendelkezésére. Ugy vélem, hogy ipartörténetünk múltját megvilágító e részletek közlése nem felesleges munka.

A legrégibb és leghíresebb fajencegyárunkról, t. i. a holicsi gyárról Korabinsky a 236. old. csak azt mondja, hogy az ottani majolikagyár, mely a legszebb fehéredényt termeli és azokat franczia módra apró virágokkal diszíti, jól tartja magát és az ott levő egyéb gyáraknak is javára van.[4]

De a függelékben (Register über die Orte, welche deutsche Namen haben, nebst einigen eingestreuten Ergänzungen) H. betű alatt a holicsi gyárról elég

[1] Lásd *Művészi Ipar* 1889-ik évi folyam 1-sső oldal.

[2] *Geographisch-historisches und Produkten-Lexikon von Ungarn* etc. Von Johann Mathias Korabinsky. Pressburg, zu finden im Weber und Korabinsky'schen Verlage. 1786.

[3] *Statistik des Königreichs Ungarn* von Martin Schwartner. Pest bei Matthias Trattner. 1798. *Ugyan az.* 1809. évi bővitett kiadás.

Darstellung der Oesterreich'schen Monarchie nach den neuesten statistischen Beziehungen. Von J. A. Demian. Dritten Bandes. Erste Abtheilung. Wien 1805. In der Camesinaischen Buchhandlung.

Darstellung des Fabriks- u. Gewerbewesens im oesterreichischen Kaiserstaate. Von Stephan Edlem von Keess. Zweiter Theil. Wien 1822. In Comission bey J. B. Wallishausen.

Topographische Beschreibungen des Königreiches Ungarn etc. von Michael v. Kunits. Erster Band. Pesth bei Ludwig Landerer Edlen v. Füskút. 1824, és végre *Merkwürdigkeiten des Königreiches Ungarn* von Carl v. Szepesházy u. J. C. v. Thiele. Kaschau 1825.

[4] «Die allhier angelegte Majolikafabrik, welche das schönste weisse Geschier liefert und auf französische Art mit kleinen Blumen gemahlt wird, hat ihren guten Fortgang und erhält den Ort sammt den übrigen hier befindlichen Manufakturen in einem blühenden Zustand.»

Művészi Ipar
1889

részletesen elmondja, hogy Holicson, miként már említve volt, majolikát vagyis fehér, u. n. kőedényt készítenek, mely különbözik az angol fehéredénytől és ezt fehérségre és jóságra fölülmúlja. A gyárépületben van a jól berendezett edényraktár, továbbá a festők, mintázók és korongozók műhelyei, nemkülönben több helyiség, a hol a nyers edényt szárítják és elkülönítve az égető kemenczék. A malom, melyben a mázokat őrlik, közel a March folyó partján áll. A gyárat 1746-ban Ferencz császár alapította és részben külön ide meghivott, részben pedig itt nevelt művészek által tökélyre juttatta oly annyira, hogy a holicsi edényeket a festés szépségére, a színek tartósságára, a máz finomsága és fehérségére, átalán pedig tartósságra nézve a külföld hasonló termékei nem mulják fölül, az örökös tartományokban utóbb felállított gyárakat pedig mind messze túlszárnyalja. Készítenek itt ebédlő, reggeli, kávé, thea, csokoládé készleteket, asztaldíszt, virágedényeket, kályhákat, alakokat, szóval mindenfélét. A tárgyakat részint korong segélyével állítják elő, részint pedig az ezüst és a porczellán tárgyak módjára mintázzák, fehér mázzal látják el és festéssel diszítik, kivánatra azonban szép és tartós aranyat is alkalmaznak diszül. Ez edények tisztaságuknál, díszes voltuknál és jutányos áruknál fogva mindenkinek ajánlhatók, a minthogy van is jó keletük. A gyárnak egy vezetője van, a ki főnöke a mestereknek, a festőknek, a mintázóknak, korongozóknak, szóval az összes munkásoknak. Mellette van egy ellenőr, ki a gyár üzleti ágát vezeti és felügyel a raktárra. Az edényt úgy nagyban, mint kicsinyben árulják, s áruk a boltokban nyilvánosan ki van függesztve. Kivánatra az edényeket becsomagolják és a legtávolabbi vidékekre is elküldik.* Ignaz de Luca 1791-ben Bécsben

* «Hier wird, wie schon gemeldet worden, Majolika verfertigt, d. i. ein weisses sogenanntes Steingut, welches von dem englischen unterschieden ist, und selbes an Weisse und Güte übertrift. Das Gebäude enthält das wohl eingerichtete Geschiermagazin, die nöthigen Arbeitszimmer für die Mahler, Modelierer und Dreher. Verschiedene Zimmer zum Trocknen des rohen Geschiers, und besondere Plätze für die Brennöfen. Die dazu gehörige Glasurmühle liegt nahe dabey am Marchfluss. Diese Fabrik wurde 1746 von Kaiser Franz errichtet, und theils durch eigene hiezu verschriebene, theils durch selbst gezogene Künstler zu dem Grade der Vollkommenheit gebracht, dass sie keiner Ausslandischen dieser Art an Schönheit der Mahlerey, Dauerhaftigkeit der Farben, Feinheit und Weisse der Glasur und Festigkeit des Geschiers etwas nachgiebt; alle erbländischen Fabriken aber, welche erst nach ihr entstanden, übertrift sie weit. Man verfertigt hier ganze Tafelservices, Desserts, Dejeunés, Konfektaufsätze, Vasen, Oefen, Figuren, Kaffe-, Thee-, Chokoladeservices, Bluhmen und alle andern zum täglichen Gebrauch und zur Bequemlichkeit dienenden Geräthe. Die Arbeit ist theils gedreht, theils modelirt auf Silber und Porzellänart, weiss glasirt und gemahlt, auch auf Verlangen mit schöner und dauerhafter Vergoldung geziert. Dieses Geschier ist wegen seiner Reinlichkeit, Zierath und wohlfeilen Preis jedermann zu empfehlen, und der Absatz ist beträchtlich. Die Fabrik steht unter einem Faktor, der über die Fabrikmeister, über die Blau- und Buntmahler, Modelierer, Dreher und sämtliche Arbeiter gesetzt ist. Ihm ist ein Kontroleur an die Seite gesetzt, welcher zugleich den Verkauf des Geschieres besorgt, und über das Hauptmagazin die Aufsicht hat. Das Geschier wird sowohl in grossen Quantitäten, als auch einzeln nach einer festgesetzten Taxe, die in den Verkaufgewölbern zu jedermanns Einsicht öffentlich angeschlagen wird, abgelesen, auch auf Verlangen eingepakt, und in die entferntesten Gegenden verschickt.»

Az 1837-ben, tehát 51 évvel később Fényes Elek *Magyarországnak stb. állapotja statisztikai és geographiai tekintetben* czimű munka 2-ik kötetének 278-ik oldalán Holicsról ezt irja:

«Végre díszére szolgál Holicsnak a majolika és fél-porczellánfabrika, mely utolsó hazánkban legelső volt, s hol az edények Wegwood módja szerint csináltatnak. Materiálék rész szerint Magyar-, rész szerint Ausztria- és Morvaországból hozatnak. Igy p. o. Znaim mellett találtatott agyagból a félporczellán-edényekhez sok

megjelent *Geographie des Königreichs Ungarn* című könyvében a 262-ik oldalon Korabinsky nyomán ismerteti a holicsi gyárat és csak azzal bővíti ki a leirást, hogy megemlíti, hogy Bécsben a régi Fleischmarkt 749. sz. alatt van a raktára, melyet érdemes megtekinteni.

Schwartner statisztikájának 1798. évi kiadásában a majolikagyárak közül szintén fölemlíti a holicsit s azt mondja, hogy a közönséges áruhoz Holicson ássák az agyagot, de az angolhoz évenkint 5—600 mázsányit a nagy-hontmegyei Szitna községből hozatják. A holicsi gyárban 6 hivatalnok és 90 munkás van alkalmazva és évenkint 50,000 frt értékű árut készítenek, de az utolsó évben (t. i. 1797-ben) annak alig a fele kelt el. Ez adatból kitünik, hogy a durva fajence mellett — melyet szerző közönséges árunak mond — Holicson már a múlt század vége felé kőedényt (finom fajenceot) is készítettek, melyet szerző angol vagy jobban mondva angol módra készített árúnak nevez. De Schwartner ez adatából is látszik, hogy Holicson ez időben már hanyatlás állott be, mert az árú már nem kelt el. A durva fajenceot a jobbmódú fogyasztó ezen időben már nem használta; a kőedénygyártás pedig nem jövedelmezhetett, valószinűleg azért, mivel a nyers anyagot hozatni kellett. Ezek miatt a válság ténylegesen nem sokára be is következett, a mi szerző könyvének 1809-ben kiadott második kiadásából kitünik. — Igy szól: Emelkedőben vannak a budai, kassai, pápai és tatai majolika- és kőedénygyárak; hanyatlanak a gácsi, a pongyeloki. A holicsi gyár I. Ferencz műve, a legrégibb és a legnagyobb Magyarországon, nehány év előtt váratlanul megszünt. Demian könyvének 592. oldalán Schwartnernak az 1790-es évekből származó adataira hivatkozik, és végre azt mondja: Most azonban távulról sem oly nagy a holicsi gyár készítményeinek kelete, a mely gyárnak Bécsben raktára van.

Ezek az adatok ellentmondanak a *Művészi Ipar* folyó évi II. számában Könyöki József által közölt és hagyományon alapuló állításnak, hogy t. i. a holicsi gyár csak 1825-ben szünt volna meg, de más részt Keess (808. old.) és Kunits (63. old.) az 1820-as években megjelent műveikben a holicsi gyárat megint mint kőedénygyárat említik. Ezekből az ellentétes adatokból azt következtethetjük, hogy Holicson az 1805—9. év közötti időben tényleg válság állott be és a gyártást, — talán a háborus idők miatt még inkább fokozott kedvezőtlen üzleti viszonyok miatt beszüntették, de később ujból a munkához fogtak és a fő súlyt a kőedénygyártásra fektették. Azonban a gyár jobb minőségű nyers anyag hiányában egy cs. kir. udvari műintézethez méltó szinvonalon már nem tarthatta magát, közönséges

használtatik. — Kvarzot szinte Morvaországból Znaim mellől hoznak. Mezeikovamárványt (Feld-Spath) Pozsony mellékéről. Érczeket u. m. ónat, czint, óntajtékot (Bleyglätte) Bécsből stb. — 1811-ben 200,000 bankó forint árú majolika és félporczellán-edény készittetett és adatott nagy hamarsággal el. Egyébiránt az intézet mellett 83 személy lel foglalatosságot, u. m. 1 direktor, 1 fabrikára felvigyázó, 1 ellenőr, 2 mivmester (Werkmeister), 1 festészet-direktor, 1 modell-mester; a dolgozókból 9 valóságos festő, 5 tanuló inas, 15 forgató és formáló (Dreher, Former), 3 tanuló inas, 44 égető, mázoló, tisztító, téglavető stb.»

készítményei pedig a fejlődő porczellániparral már nem versenyezhettek, miért is 1825-ben a gyártást végkép beszüntették.

A tatai gyárról Korabinsky csak röviden emlékszik meg. Könyve 126. oldalán Tata nevezetességeit felsorolván, a többi között felemlíti a porczellán- vagy majolikagyárat, melynek kapuja felett a szeplőtlen szűz fogantatása életnagyságban porczellánból előállítva látható.[1]

Ez adat az életnagyságú ábrázolásról — daczára, hogy nem tudjuk, vajjon kép, dombormű vagy szobor volt-e, sem művészi becsét nem ismerjük — mégis fényes bizonyítéka a tatai gyár technikai fejlettségének s egyúttal azt is következtethetjük belőle, hogy a tatai gyárat már jóval 1786 előtt alapították, mert alig tehető fel, hogy ujonnan keletkezett gyár ily nehéz munka előállítására, mint a milyen egy életnagyságú ábrázolás, vállalkozhatott volna. A tatai gyárat a többi szerző is megemlíti. Igy Schwartner könyvének második kiadásában a gyár kedvező fejlődéséről ad hírt. Keess (808-ik old.) a tatai gyárat a kőedénygyárak közé sorozza s azt mondja, hogy a már 50 évnél régebben fönálló gyárat 1822-ben Schlögl János György örökösei (Pasteiner József és neje) birták.

Korabinsky ezeken kívül még következő fajencegyárakról tesz említést: Gács, Nógrádmegyében,[2] Giralt, Sárosmegyében,[3] Kis-Bér, Komárommegyében,[4] Pongyelok, Kis-Hontmegyében.[5] Demián könyvében (592. old.) csak a pongyeloki gyárat említi. Schwartner második kiadásában azt mondja, hogy Pongyelok és Gács hanyatlik. A később megjelent könyvekben e két gyárnak neve már nem fordul elő. A kis-béri gyárat csak Demián említi, azt mondja, hogy a Batthyány grófok tulajdona. Schwartner könyvének 1798-ik évi kiadásában említ egy budai gyárat és az 1809-ik évi kiadásban a jobb, a felődő gyárak közzé is soroza. Demian (592. old.) is említi a budai gyárat; de a későbbi könyvekben Buda már nem fordul elő. Ismeretes, hogy Majláth Béla a durva fajenceon előforduló OF jegyet Budának tulajdonította és hogy egy kőedény tányért is említ, melyen «Kuny in Ofen» felírás van. Ez adatok után Majláth állítása légből kapottnak épenséggel nem mondható, mint azt egyik birálója állította. Hogy Budán fajence- és kőedénygyár

[1] «Die Porzellän- oder Majolikafabrik. Über dem Thore derselben ist die unbefleckte Empfängniss Mariæ in Lebensgrösse von Porzellän vorgestellt.»

[2] «Gacsch im Neograder Kom. Es ist hier eine Fajence-, Tuch-, Zeug- und Bleystiftfabrik und eine Papiermühle.» 190. old.

[3] «Giralt (Giratowce) im Schároscher Kom. Ausserdem sind hier verschiedene nützliche Gewerbe veranstaltet worden; eine Leinweberey, Ziegelbrennerey und eine Fajencefabrik, durch Herrn Hauptmann von Roth, wozu allhier eine vortreffliche Erde anzutreffen ist. 201. old.

[4] Kis-Bér im Komorner Kom. Auch ist hier eine weiss irdene Majolikafabrik, wozu der Erdboden sehr gut ist.» 305. old.

[5] «Pongyelok im Klein-Honter Kom. Es ist dieser Ort seit einigen Jahren wegen des schönen Porzellæns bekannt worden, welches hier auf Angabe und Vorschub des H. von Roths verfertigt worden, und dem Holitscher gar nichts nachgibt. Da hier so schöner, weisser Thon ist, so nähren sich allhier auch viele Töpfer.» 548. old.

volt, az is bizonyítja, hogy a Józsefhegyen, a Lipótmezőn (Apáthy-féle telek) és a Mártonhegyen a kőedénygyártásra alkalmas, fehér agyagok vannak, és mivel e telepek fel is vannak tárva, ezeket az anyagokat már használták is.

Ezek szerint a múlt század második felében hazánkban négy olyan fajencegyár volt, melynek terményeit még nem ismerjük; de nem tartom lehetetlenségnek, hogy ezeket még felkutathatjuk és a gyárakról bővebb tudomást is szerezhetünk. Így pl. azt hiszem, hogy a gácsi gyárról az adatok még megszerezhetők volnának, mivel nem valószínűtlen, hogy talán épen Forgách gróf, mint a gácsi uradalom tulajdonosa, a gyárnál érdekelve volt, ha másképen nem, azáltal, hogy a gyáros a fát az uradalomtól vette. Valószínűnek tartom, hogy az uradalmi levéltárban még

P jegyű majolika tál (Talán Pongyelok.)
Az országos magyar iparművészeti muzeumban.

adatokra akadhatnánk, vagy hogy a kastélyban még régi fajenceok találhatók. Gyűjteményeinkben vannak fajence edények, melyek P-vel jelölvék. Ez edényeket fényes, kissé áttetsző zománcz jellemzi, melyen az edények széle táján a cserép vöröses színe kissé átlátszik. Jellemző továbbá az is, hogy a virágok rajzai barnával vannak festve, és rajtok a vörös szín helyett csak sötét vörösbarna festéket láthatunk. Ezek az edények, melyeknek származását nem ismerjük, talán a pongyeloki gyárból valók?

Minden félreértés elkerülése végett megjegyzem, hogy az, a mit a gácsi és a pongyeloki gyárról mondtam, csak is saját feltevésem, melyet abban a reményben koczkáztattam, hogy talán valamely érdeklődő, kinek alkalma nyílik ezeken a helyeken megfordulni, ebben az irányban kutatni fog.

Ezek szerint kedvező és virágzó állapotban volt a múlt század második felében fajenceiparunk. A fajenceot Magyarországban ekkor 6 gyárban készítettek, de különösen Pozsony, Nyitra és Trencsén megyében számos kisiparos is foglalkozott készítésével. Ez ipart átalán igen tekintélyesnek kell mondanunk, különösen ha tekintetbe veszszük, hogy a fajence e kor igényeinek megfelelő minőségben készült és hogy pl. Csehországban még századunk elején is csak 6 hasonló gyár volt. De ez összehasonlítás óriási elmaradottságunkra is élénk és elszomorító világot vet, mert jelenlegi agyagiparunk a csehországihoz képest csakugyan nagymérvű hanyatlást mutat. E szomorú tény az agyagiparon kívül más iparágakban is tapasztalható. Korabinsky sok gyárról és iparvállalatról tesz említést, melynek ma már se hírét se hamvát nem találhatjuk.

Korabinsky a felsorolt gyárakon kívül még sok községet említ, melyekben élénk fazekasipar volt vagy a melyekben gyakran az összes lakosság ezzel az iparral foglalkozott. Arról vannak könyvében adatok, hogy a népipar nemcsak a közönséges fazekas árúval látta el a piaczot, hanem a fehéredényt (durva fajence) a gyárakon kívül kis műhelyekben is készítették. Így például felemlíti a 320. oldalon Koscholna (Kesseldorf) községet Pozsonymegyében.[1]

Hogy a habánok igen ügyes fehéredényesek voltak, az eléggé ismeretes s ha bár erről az érdekes népről már többen irtak, még sem fölösleges, Korabinsky adatait a habánokról szintén idejegyezni. Dejthében, így szól, számos fazekas van, kik az előtt az anabaptisták, vagy a habánok községéhez tartoztak és szép fazekasedényt készítenek.[2] Nagy-Lévárott és környékén, különösen Szent-Jánosban, Sobotistben, Trencsénben egykor számos habán volt, kik morvaországi testvéreiknek maradványaiként már a múlt század elején Magyarországba vándoroltak, itt letelepedtek, de körülbelül 20 évvel ezelőtt kénytelenek voltak a kath. hitre térni. Legnagyobb részök fazekas, késes és kardkovács. Erkölcsös életöket és tisztaságukat nem lehet eléggé dícsérni.[3] Sobotistben több évvel ezelőtt, mondja Korabinsky, szintén sok habán volt, kiknek itt úgynevezett udvaruk volt és igen szép fazekasedényeket és jó késpengéket készítettek, de a kik hasonló sorsra jutottak mint a nagy-lévváriak és a többiek.[4]

[1] «Die Einwohner sind meist Töpfer, welche schön weisses Geschier auf Holitscher Art verfertigen.»

[2] «Dejtje. Es befinden sich hier viele Töpfer, welche ehedem zu der Wiedertäufer oder Habanergemeinde gehörten und schön Hafnergeschier verfertigen.» 113. old.

[3] «Grossschützen, Nagy-Lévár... Allhier und in diesen Gegenden, besonders zu St. Johann, Sobotischt, Trentschin etc. waren ehemals viele Habaner, welche als Überbleibsel der mährischen Brüder schon zu Anfang des vorigen Jahrhunderts nach Ungarn gekommen sind, ansässig, die sich aber vor etlich und 20 Jahren alle zur katholischen Religion bekennen mussten. Die meisten unter ihnen treiben das Töpfer-, Messer- und Klingenschmied-Handwerk. Ihr sittsamer Lebenswandel, ihre häusliche Reinigkeit kann nicht genug gelobt werden.» 210. old.

[4] «Sobotischt. Vor mehreren Jahren hielten sich allhier viele Habaner auf, welche hier mit einem sogenannten Hof (habansky Dwur) versehen waren, und überaus schön Töpfergeschier und gute Messerklingen verfertigten, die aber mit denen zu Gross-Schützen, St. Johann etc. einerley Schicksal hatten.» 715. old.

Korabinsky több helyen a habán házakról is tesz említést, melyek szalmával és agyagos földdel födve igen tartósak és tűzbiztosok voltak. Szerinte több helyen kísérleteket is tettek e tetőkkel, így pl. Csepregen.[1]

Hogy a pozsony- és nyitramegyei fehéredények nagy kereskedelmi czikket képeztek és az egész országban elterjedtek, ezt már az is bizonyítja, hogy ilyen régi edényeket az országban szerte-szétszórva találhatunk. De Korabinsky könyvében az edénykereskedelem módjáról is találunk adatot.[2] Keess könyvének a fehéredényességről szóló czikkében (803. old.) Malaczkát és Holicsot (az alatt valószínűleg Holics vidéke, u. m. Szobotiste, Jókő stb. értendő) említi fel, hol sok fehéredény készül, továbbá Görgényt, Kolozsvárt és Nagy-Szebent. Ez utóbbi adat annyiban fontos, mivel tudomásom szerint ez az egyetlen, mely azt bizonyítja, hogy Erdélyben fehérkorsósok voltak. Tehát joggal feltehető, hogy az Erdélyben tömegesen előforduló korsó csakugyan hazai gyártmány, de hogy közte sok külföldi is van, azt épen Keess egy megjegyzése látszik igazolni.[3]

A többi községekről Korabinsky rendesen csak röviden említi föl, hogy sok ott a fazekas, vagy hogy a nép fazekassággal foglalkozik; ezek a következők voltak: Bártfa, Bellus (Trencsén m.), Berzencze (Nógrád m.), Vág-Besztercze, Breszán (Nyitra m.), Rima-Brezó (Hont m.), Stoob (Sopron m.), Debreczen, Deresk (Gömör m.), Dubodiel (Trencsén m.), Gicze (Gömör m.), Gömör, Kalnó (Nógrád m.), Körmecske (Zólyom m.), Sós-Lehota (Nógrád m.), Lippocz (Steinfurt, Vas m.), Miglész (Gömör m.), Mikolcsány (Gömör m.), Osgyán (Hont m.), Nagy-Palugya (Liptó m.), Perlácz (Gömör m.), Piecho (Trencsén m.), Pudmericz (Pozsony m.), Rőcze, Süvete (Gömör m.), Suha (Gömör m.), Suzsán (Hont m.). Schwartner és utána Demian leginkább csak a pozsony-, nyitra-, trencsén, nógrád- és gömörmegyei községeket említik, melyeket Korabinsky is említ. Demian ezenkívül Sopronról is azt mondja, hogy ott sok fazekasárú készül és Schwartner fölemlíti Túr hevesmegyei mezővárosról, hogy ott 59 fazekasmester korsókat készít, melyekkel 17 mértföldnyi kerületet ellátnak. Bielipotokról (Árva megye) pedig azt mondja, hogy ott külömböző «steinerne Geschirre» készülnek, mi alatt kőanyagszerű árút kell értenünk.

Ezeken kívül a városokban is volt minden esetre élénk fazekasipar, de Korabinsky a városoknál rendesen nem részletezi az űzött iparágakat, hanem állapotukat csak általában «virágzó ipar» vagy «mindenféle ipar» mondásokkal jellemzi.

[1] «Die Häuser werden nach Vorschlage des H. Landgrafs auf Habaner Art gebaut, um vorm Feuer sicher zu sein.»

[2] «Dobra-Woda (Jókő) im Neut. Kom. Die Einwohner nähren sich vom Absatz irdener Gefässe, als da sind: Krüge, Schüsseln, Teller etc., die sie theils selbst brennen, theils in den umliegenden Örtern als zu Sobotischt, Holitsch etc. einhandeln und nach Kaschau und weiterhin verführen.»

[3] «Dieses Geschirr (t. i. Majolica od. Krüglergeschirr) geht aus der oberen Gegend in grosser Menge nach Pressburg und wird von hier auf der Donau in das tiefere Ungarn verschickt.»

A felsorolt községeknek nagy részében még mai napig is űzi a nép a fazekasságot. Ilyenek pl. Stoob, továbbá Osgyán, Suha, Suzsán, Pongyelok és Süvete községek, melyeknek lakói fazekaikkal még most is bejárják az alföldi városok vásárait. Egyes községekben különösen pipakészítéssel is foglalkoztak, így például Korabinsky Debreczenről följegyzi, hogy ott égetik az úgynevezett debreczeni pipákat, s hogy azok készítői külön czéhet képeznek, míg a fazekasedényeket oda Rimaszombatból, Margittából és Telegdről viszik.[1] A debreczeni pipát Schwartner szerint 138 mester készíti és az évi termelést 10 millióra becsüli. A selmeczi pipát még csak Keess említi fel; ugyancsak ő felsorolja a podrecsányi, kis-azari és Erdélyben a borgoi pipákat.

Hasonlóképen Giczén is készültek pipák,[2] nemkülönben Perláczon is, Rimabrezón pedig tégelyek és kályhák.

Mind ez adatokból kiderül, hogy a fazekasság leginkább a felvidéken virágzott és az árúval vagy külön kereskedők járták be az országot, vagy a fazekas maga vitte faluról-falura és becserélte a terményekben gazdagabb vidékeken gabonával, sajttal stb., mint Korabinsky azt több helyen is felemlíti; de különben a kereskedelem e módja még mai napig is itt-ott fenmaradt.

A kőedénygyártásról Korabinsky nem tesz seholse említést. Holics leírásánál tisztán kiemeli, hogy ott csak «sogenanntes Steingut» készül, «welches von dem englischen unterschieden ist». Igen valószínű, hogy Holicson csak fenállásának vége felé tettek kisérletet a kőedénygyártással, mikor a durva fajenceipar már nem volt többé fentartható. Kassa leirásánál sem említi a kőedénygyárat, tehát 1786-ban vagy még nem létezett, vagy hírnévre még nem tett szert, s mind ez adatok is a mellett bizonyítanak, hogy hazánkban a kőedényipar csak a múlt század végével és századunk elején fejlődött ki.

Az említettem többi szerző azonban sok adatot közöl a kőedénygyárakról, melyek épen századunk elején fejlődtek. Schwartner könyvének első kiadásában (1798) a kassai gyárat még nem említi, de a második kiadásban már felvette. Demian szerint a gyár 1805-ben már meglehetős nagy volt.[3]

Keess is említi a kassai gyárat a kőedénygyárak között s további hírt találunk Szepesházy és Thiele könyvének Kassáról szóló czikkében.[4]

[1] «Die sogenannten Debrecziner Pfeifen werden allhier gebrannt und haben die Verfertiger derselben allhier ihre eigene Zunft. Das übrige Töpfergeschier aber wird aus Rimaszombat, Margitta und Telegd zugeführt.»

[2] «Es werden allhier auch viele Tabakspfeifen gebrannt, welche unter den Namen der Giczéer Pfeifen bekannt sind.»

[3] «Eine Steingutfabrik ist vor einigen Jahren in Kaschau errichtet worden, welche bereits 52 Menschen beschäftiget, und eine schöne und dauerhafte Waare liefert.» (592. old.).

[4] «Die k. k. landesbefugte Steingut-Fabrik, deren Inhaber der Herr Dr. Wirkner und die Herren Gebrüder Mohl sind, hat nicht allein bedeutenden Absatz im ganzen Lande, sondern auch nach Polen und liefert fortgesetzt preiswürdige und gute Waare. Ausser dieser existirt eine ähnliche Fabrik, deren Inhaber Herr Pivarotti ist.» (126. old.)

Ezekből az adatokból kitünik, hogy Kassán két kőedénygyár volt, azonban nem tudjuk, hogy az ismeretes kassai gyártmányokat melyik készítette, csak az bizonyos, hogy ezek úgy mint a többi magyar kőedénygyárak csak 1800 körül keletkeztek. A Jænnicke *Grundriss der Keramik* című könyvének amaz állítása, hogy a kassai gyárat olaszok alapították, Pivarotti gyárára vonatkozhatik, mely úgy látszik jelentéktelenebb volt. Különben e folyóirat f. évi I. számában megjelent czikkemben előforduló egy tévedést is helyre kell igazítanom. A brassói gyár

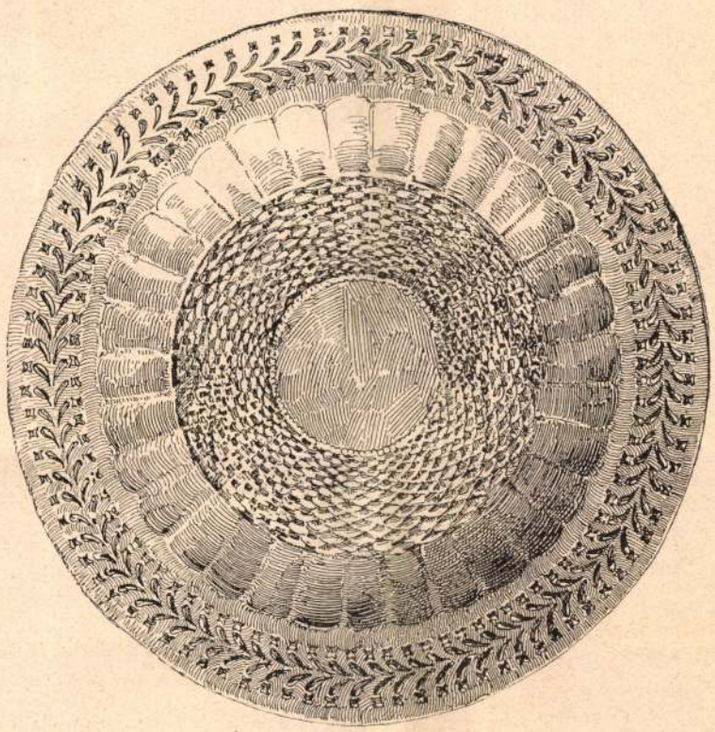

Kassai kőedény.

alapítóját Pierrotti-nak mondtam, de a fentebbi név hasonlatossága által figyelmeztetve, jegyzeteimben utána néztem és ott is Pivarotti nevet találtam. Valószínű tehát, hogy a kassai gyáros vagy talán fia, később Brassóban próbált szerencsét.

Kunits könyvében (62. old.) a pápai gyárnak 7 oldalra terjedő kimerítő leírását közli, melyet szerző 1819-ben írt. A hosszú leírást csak kivonatban közlöm:

A pápai cs. k. szab. angol kőedénygyárat 1802-ben Schneller és Postbichal pápai polgárok alapították és 1810-ig mint tulajdonosa több társas czég váltotta fel egymást. 1810-ben négy társtulajdonosa volt, kik szétválva, a gyár Winter Mátyás czégtárs tulajdona lett. Winter most minden erejét a gyár emelésére

fordította, újjá építette azt és Windschügel C. A. művezető tervei szerint 5 új, köralaku kemenczével látta el. Ezek az első angol kemenczék voltak, melyeket Magyarországban használtak és ilyenek Austriában is csak St. Pöltenben voltak; ezeket szintén Windschügel építette.*

1819-ben a gyárban volt egy korongozó-műhely, egy-egy festő-, mázoló- és árúátvevő szoba, öt nagy és négy kis kemencze, iszapolóhelyiség, zuzók, őrlők, szárítóüstök és laboratorium. Ezeken kívül még két raktár, iroda, lakóház stb. Szerző az alkalmazott nyersanyagokat is felsorolja; szavaiból kitünik, hogy az illetők a hazai nyersanyagokat nem ismervén, mily távol helyekről szerezték be azokat. A kvárczot Gráczon át St. Veithből (Karintia), az agyagot Kis-Lődből (Veszpr. m.), Losdorfból (Sopron m.) és állitólag Nagy-Maria-Zellből (Stajerország) hozták. De Maria-Zellben agyag nem fordul elő, hanem az onnani dolomit-homokot akkoriban a bécsi cs. k. porczellángyárban alkalmazták és valószínűleg ezt is hozatták Pápára, habár ugyan e czélra a vidéken sokkal olcsóbban fejthető mészkövet találhattak volna. Kvárczhomokot és barnakövet Kapocsból (Nagy-Vázsony mellett), ólomglétet Karintiából, szodát Triestből és ládáknak való puhafát Bécs-Ujhelyből hozattak.

A gyárban egy művezetőt, 4 hivatalnokot és 46 munkást alkalmaztak, köztük 10 korongos és 3 festő volt. Pápán mindenféle edényt készítettek, melyeket kék-, többszínű- és mázfestéssel (Schmelzmalerei) diszítették, továbbá készültek fekete engobeos edények is, legalább annak vélem szerzőnek következő kifejezését: «Braunstein zum schwarz aufgelegten Geschirr» és «allerley schwarz aufgelegte Geschirre, Töpfe u. s. w.»

1818-ban 56,000 frt értékű árú készült és 50,000 frtnyi árú kelt el és piaczot találtak Magyarországban, Horvátországban, sőt Ausztriában is.

Szerző a legnagyobb elismeréssel és dicsérettel végezi be a gyár leírását, és ha a régi pápai edényt, különösen a finoman kivágott szélű tányérokat és a színes mázakkal diszített edényeket megtekintjük, e dicséretet indokoltnak tartjuk.

A pápai gyár további sorsára vonatkozólag még a következő adatokat kaptam Mayer János úrtól, a gyár későbbi tulajdonosának fiától. Ezek az adatok a városlődi és herendi gyárakról régebben közölt adataimat részben helyreigazítják, részben pedig kibővítik.

Mayer János úr szerint a pápai gyár 1805—6 óta volt Winter Mátyás birtokában, de Kunits szerint 1810-ig társai is voltak. 1832-ben Winter veje, Dracksits Jánosra szállt át a gyár, utána 1838—1839-ig Fischer egy évig volt bérlője, mig 1839-ben Mayer J. György vette meg, ki 1866-ig birta, mikor a gyártást Pápán beszüntették.

A városlődi gyárat pedig nem Zichy Dezső püspök, mint azt Városlődön egy

* Windschügel a körmöczbányai gyár alapításakor is szerepelt és valószínűleg onnan került Pápára. (lásd *Művészi Ipar* 1889. I. szám).

Kassai kőedény.

Petrik Lajos gyűjteményében.

munkástól hallottam, hanem ugyan csak Mayer J. György 1845-ben alapította és Zichy ettől vette meg 1847-ben. Zichy 1852-ig birta a gyárat és ezen időben készült tehát a grófi czímerrel bélyegezett városlődi porczellán. 1852—1866-ig Magyari, hajmáskéri molnár volt a gyár tulajdonosa, mig 1866-ban ifj. Mayer György vette megint meg a gyárat, mikor Pápán a gyártást beszüntették.

A herendi porczellángyárat Mayer János úr szerint 1838-ban Stingel J. alapította. Ez lehetett azon egyén, kiről Városlődön azt mondták, hogy Fischerrel együtt tette az első kisérleteket a porczellángyártással, valószínűleg 1839—1840-ben, mikor Fischer a pápai bérletet abba hagyta és később Herendet átvette.

A herendi kőedénygyárat pedig Mayer János — Mayer J. Györgynek fia — alapította és tőle vette meg Szauer, a ki, a mint azt már régebbeni közleményemben mondtam, nehány évvel ezelőtt a gyártást beszüntette.

A kassai és a pápai gyáron kívül régibb irodalmunkban a kőedénygyárakról még nehány adatot találhatunk, melyekből az tünik ki, hogy mikor a tisztán durva fajence előállításával foglalkozó gyárak a múlt század végén hanyatlottak, hazánkban több helyen megkisérlették a kőedénygyártást, de ezek a gyárak közül csak nehány volt életre való és tarthatta magát fen a legújabb ideig.

Demian csak a kassai gyárról tesz említést, miből arra következtethetünk, hogy a többi 1800—1805 között keletkezett gyárak még a kezdet nehézségeivel küzködvén, hírnévre még szert nem tehettek. Keess 1822-ben pedig már a következő magyarországi kőedénygyárakat sorolja fel: «Holics, Kassa, Körmöczbánya, Jata, Nagy-Marton, Varasdin stb.» A körmöczbányai gyárat már különösen kiemeli ezen szavakkal: «Die Kremnitzer Fabrik, von einer Aktien-Gesellschaft betrieben, erzeugt schon jetzt Tafel- u. a. feinere Geschirrgegenstände.»

Keess az erdélyi gyárakról is ad némi hírt.* Keess adata a görgényi gyárról igazolja a *Művészi Ipar* f. é. első számában közölt adataimat, de másrészt azt a feltevésemet is, hogy a többek által Batizfalvának magyarázott Batiz jegy, egy Erdélyben létezett gyár bélyege.

Keess mint különlegességet a timsóagyagból készített erdélyi hólyagos edényeket is ismerteti. Ezek Deés, Rukos és Jaráról származnak s timsóagyag (Alaunthon) alatt a szerző valószínűleg finoman eloszlott pyritet tartalmazó agyagot értett.

Befejezésül felhasználom az alkalmat, hogy a *Művészi Ipar* ez évfolyamának 1-ső számában közölt czikkben a nagy-martoni kőedénygyárra vonatkozó adatokat még azzal egészítsem ki, hogy a soproni városi múzeumban egy áttört szélű kőedény tányért találtam, melynek jegye: Mattersdorf.

Petrik Lajos.

* «Siebenbürgen hat vier Fajencefabriken und man gibt hier dem gelblichen, ziemlich feinen Battizer Geschirr den Vorzug, doch macht auch schon die der Freyherrlich Bornemisszaischen Familie gehörige Fabrik zu Görgény ziemliche Fortschritte.» Keess a durva fajencet «Majolica, od. Krüglergeschirr és Weissgeschirrnek» mondja, a fajence elnevezést pedig csak a kőedényre alkalmazza.

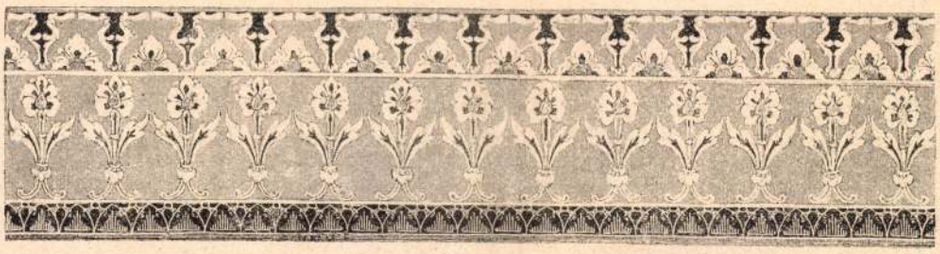

NÉHÁNY ADAT FELSŐ-MAGYARORSZÁG AGYAG-IPARÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ.

A magyar agyagipar történetéről a feledés fátyolát fellebbenteni kísérlette meg az utóbbi években néhány lelkes kutató és a szintén ily törekvéseket czélzó *Művészi Ipar* folyó évi számaiban megjelent közlemények legalább is az e mozgalom iránt érdeklődők részéről őszinte örömmel fogadtattak. E kísérleteknek ugyan még erős küzdelmet kellett megvívniok a kezdet nehézségeivel, a mennyiben positiv adatok híján lévén, leginkább a kombinaczió és a — valljuk meg őszintén — nagyon gyakran nem igen hiteles szóhagyomány tágas ugyan, de annál háládatlanabb terén mozognak. Mindazonáltal dicséretet és elismerést érdemelnek az ez irányban kifejtett munkálkodások, mert míg egyrészt fontos adatokat szolgáltatnak a magyar agyagipar történetének megírásához, úgy másrészt, bizonyára többeket fognak buzdítani az e téren való kutatásokra és munkálkodásra.

Petrik Lajos a *Művészi Ipar* folyó évi első számában megjelent *Adatok a magyar agyagipar történetéhez* című értekezésének bevezető soraiban joggal ad kifejezést afölötti rosszalásának, hogy számos magángyűjtő van birtokában régi agyagiparunk termékeinek, iránt uk való érdeklődésük azonban csak a divat hatásának és hiúságuk kielégítésének tulajdonítandó, mivel eddigelé csak nagyon kevesen adták magukat a gyűjteményeik révén oly olcsón kínálkozó kidolgozására egy igen érdekes anyagnak, melylyel az amúgy is homályos történetét a magyar agyagiparnak némikép megvilágíthatnák.

Magam is évek hosszú sora óta szorgalmas gyűjtője vagyok régi agyagiparunk felső vidékeken készült termékeinek és ha eddigelé semminemű azokra vonatkozó adatot nem hoztam nyilvánosságra, úgy ennek oka nem tulajdonítható azon körülménynek, mintha azok gyűjtésére hiányzott volna részemről az érdeklődés. Az adatok legnagyobb része már huzamosabb idő óta össze van gyűjtve és azok közzétételével azért késtem, mivel nem tartottam őket elegendőknek arra, hogy e vidék iparának történetéről teljes képet nyújthassanak. Most azonban elragadtatva az ez irányú üdvös mozgalomtól és főképen azon körülmény által indíttatva, hogy a

felső-magyarországi agyagipar történetére vonatkozó részei az eddig megjelent és e tárgygyal foglalkozó közleményeknek jó részben nem felelnek meg a valóságnak, elodázhatatlannak tartom, hogy a magam e téren szerzett adataimat a nyilvánosságnak átadjam. Előre bocsátom azonban, hogy, miután kizárólag a felső vidéken készített tárgyakat gyűjtöttem, csakis az ezek keletkezésére vonatkozó adatok iránt érdeklődtem, kutatásaimat csak ez irányban folytattam és ezúttal kizárólag a felső vidék agyagiparának történetével fogok foglalkozni.

Az agyagipar történetének megírásához véleményem szerint legfontosabb ama kérdés eldöntése, hogy mikor és kik által lett ez ipar hazánkban meghonosítva. Az első kérdésre vonatkozólag Pulszky Károly az *Archaeologiai Értesítő*-ben (Új folyam II. köt.) megjelent *A magyar agyagművesség történetére vonatkozó kérdések* című értekezésében ez ipar keletkezését hazánkban a XVI. század végére, illetőleg a XVII. század elejére teszi.

Habár az ez irányban kifejtett kutatásaim positiv eredményre nem vezettek, mivel az ennek megállapítására szükséges okiratok, daczára alapos utánjárásomnak, nem voltak beszerezhetők; a birtokomban lévő készítményeken levő évszámok mégis arra engednek következtetni, hogy Pulszky Károly következtetése helyes és véleményem szerint — legalább a felső vidéken — körülbelül a XVII. század első felében honosúlt meg az agyagipar.

Hogy azonban kik voltak ez iparnak megalapítói a felső vidéken, arra nézve az eddig megjelent és e kérdéssel foglalkozó czikkek jobbára igen téves adatokat tartalmaznak, a miért is szükségesnek tartom az erre vonatkozó megbízható forrásokból szerzett hiteles adataimat közzétenni.

A mint az e téren megindított kutatásaim és szavahihető hagyományok úgyszólván kétségtelenné teszik, az agyagipar hazánk felső részében a XVII. század eleje táján bevándorolt anabaptisták által lett meghonosítva. Ezek Thüringiából vándoroltak ki és az akkori vallási villongások vezették őket hazánkba. Itt Nagy-Lévárott, Szt.-Jánoson (Pozsonymegye), Szobotistyén és kis részben Jókőn (Nyitramegye) telepedtek le és különösen a három első helységben oly nagy számmal, hogy ott külön községeket alkottak. Saját maguk készítette házaik annyiban voltak eltérők az ott lakó szláv lakosság házaitól, hogy fedeleik nem voltak laza szalmából készítve, hanem a szalma, mész hozzátétele által, erős alkotmánynyá alakíttatott, mely kevésbbé volt tűzveszélyes. A szláv lakosság későbbi építkezéseiknél utánozták e praktikus tetőket. Megemlítésre méltónak tartom továbbá, hogy több család lakott együtt egy házban; ezek egyazon mesterséget űzték és közösségben éltek, a mennyiben a keresmény egyenlő részben osztatott fel a családok között. Fő foglalkozásuk a fazekas mesterség volt, azonkívül voltak közöttük czipészek, késesek és részben asztalosok is.

E betelepűltek nemesi kiváltságokban részesűltek, a mennyiben sem adót, sem

vámot nem fizettek és a katona-kötelezettség alól is mentek voltak. E kiváltságaik, továbbá ama körülmény folytán, hogy igen szorgalmas munkások, készítményeik pedig keresett és jól fizetett áruczikkek voltak, rövid idő alatt nagy vagyonra tettek szert. Ez előnyös anyagi helyzetük, nagyobb intelligentiájuk és előjogaik a szláv lakosság fölé helyezték őket. E körülmény felköltötte a szláv lakosság irígységét a miért is gúnykép elnevezték őket *habánok*-nak. E szó szláv eredetű és származik e szóból «habat», melynek jelentése: «összekuporgatni» czélozva ez által gyors meggazdagodásukra. Téves tehát Majláth Bélának az *Archaeologiai közlemények* XII. kötetének 40—52. lapjain közzétett *Agyagiparunk történetéből* czímű czikkében kifejtett abbeli véleménye, hogy e habánok bevándorolt hollandi fazekasok voltak volna, a mennyiben ez irányban kifejtett kutatásaim alatt nyomára sem tudtam akadni oly adatnak, mely e véleményt némikép elfogadhatóvá tenné. Nagy-Lévárt és Szt.-Jánoson még mai napig is létező és utódaik által lakott «Habana» nevű községekben szerzett informaczióim teljesen igazolják a habánokra vonatkozó fenti adataimat. Német származásuk mellett tanuskodik az a körülmény, hogy mai napig németül beszélnek, német iskoláik, tanítóik és papjaik vannak és hogy majdnem valamennyinek német hangzású neve van. Feljegyezhettem a következőket: Hora, Walter, Egel, Müller, Weiss, Baumgartner, Peller, Mayer, Bernhauser, Dittl, Keller, Schönheit, Pachmann. A Habana községek mostani lakói közűl is sokan viselik e neveket.

Tisztelt barátom dr. Szendrei János az országos régészeti társulat 1888. évi szeptember havi ülésén felolvasott jelentésében, e tárgyról értekezve, szintén említést tesz a habánokról, tévesen azonban a reformaczió utolsó szakában alakúlt morva testvér-egyesület utódainak tartja őket, továbbá azt állítja róluk, hogy ma már beleolvadtak a tót lakosságba, holott, mint azt feljebb kifejtém, azok mai napig megtartották német jellegüket.

E habánok Mária Therézia alatt vették fel a római katholikus vallást és úgy látszik, hogy ez időben lettek feljebb említett kiváltságaik tüzetesebben körűlírva, állítólag a katholikus vallás fölvétele árán.

Miután a habánok által meghonosított agyagművesség szép virágzásnak és készítményeik széles körben jó hírnévnek örvendettek, alakúlt a XVIII. század közepe táján, tehát Mária Therézia ideje alatt, sőt — mint a hagyomány tartja — a királyné kezdeményezése folytán a holicsi gyár, melyben a habánok nagy számban nyertek alkalmazást. A később egyes helységekben, a milyenek: Sassin, Modor, Stomfa, Tata stb. felállított korsós műhelyek nem a habánoktól, hanem többnyire olyan szláv munkások által alakíttattak, kik a habánoknál, vagy pedig a holicsi gyárban alkalmaztatván, e mesterségben annyira kiképezték magukat, hogy azután önállóan űzhették azt. Ezeket a szláv lakosság «zbankárok»-nak (korsósok) hívta, megkülönböztetésűl az ugyanolyan mesterséget űző habánoktól.

Hogy a Petrik Lajos által említett Putz József, volt stomfai korsós-műhely tulajdonos, a habánoktól származik-e — a mely föltevést német hangzású neve tenné némileg elfogadhatóvá — arra nézve nem voltak biztos adatok beszerezhetők, mivel ily nevű család a habánok utódainál teljesen ismeretlen.

A készítményeken előforduló jegyekre vonatkozólag szintén vannak némi megjegyzéseim. Majláth Béla e kérdéssel behatóan foglalkozván, az egy betűből álló jegyeket, továbbá a több betűből álló jegyek első betűjét, a készítéshely kezdőbetűjének tekinti. E nézetet magam is osztom ugyan, azonban azt hiszem, hogy e betűk nem mindig a készítés helyét jelentik és e véleményem igazolására épen a H betűt illetőleg, melyre Majláth figyelme leginkább kiterjed, a következőket tartom szükségesnek fölemlíteni: A habánok között elsőrangú szerepet játszott egy Horn nevezetű család, mely, mint az e vidéken átalánosan tudva van, több korsós műhely birtokában volt és e családnak ma is élő utódai a közelmúlt időkig folytatták e mesterséget. Ez utóbbiaktól értesültem arról, hogy családjuk az általuk készített tárgyakat H betűvel látták el, míg a H mellett előforduló betűk a készítők keresztnevei kezdőbetűinek felelnek meg. Hogy H inkább a Horn-család, mint Holics kezdőbetűjének tekinthető, a mellett hathatósan szól az a körülmény is, hogy e család utódai a XVI. századból származó és H betűvel ellátott készítmények birtokában vannak, akkor pedig a holicsi gyár még nem létezett. Nincs továbbá kizárva annak a lehetősége, hogy miután a birtokomban lévő készítmények majdnem mindegyike más-más jegygyel van ellátva, e jegyek a megrendelők neveinek kezdőbetűit is jelenthetik.

Nagyon kevés valószínűsége van Pulszky Károly azon föltevésének, hogy a jegyek a tárgyak alakjával és diszítésével függnének össze, minthogy nagyszámú, még pedig igen szép kivitelű és ritka diszítésekkel ellátott darabok mindennemű jegyet nélkülöznek.

Spitzer Mór.

MŰVÉSZI IPAR

1889. évf.

ADATOK A MAGYAR AGYAGIPAR TÖRTÉNETÉHEZ.

Társadalmunkban átalános az érdeklődés a régi műipari tárgyak és különösen az agyagipar készítményei iránt; hivatott és nem hivatott valódi szenvedélylyel gyűjti ezeket. — De az érdeklődés legtöbb esetben a divat hatásának köszönhető s a magángyüjtemények legtöbbnyire csak az éttermek diszítésére és a gyűjtők hiúságának kielégítésére szolgálnak. Legalább erre a meggyőződésre kell jutnunk, ha irodalmunkban hiába keressük agyagiparunk történetét, vagy legalább az arra vonatkozó adatokat, mert mielőtt valaki arra vállalkoznék, hogy agyagiparunk történetét megírja, előbb az adatokat kellene összegyűjtenie, hogy ezek összegezése által a múlt idők kulturális fejlődésének képe felderíthető legyen. Ily adatok eddig közölve nincsenek s az agyagiparunkra vonatkozó néhány czikk, mely itt-ott megjelent, nem alapszik komoly tanulmányon. Kivételként említem föl Pap Jánosnak e folyóirat múlt évi folyamának utolsó számában megjelent *A magyar fazekas ipar* czímű érdekes és igen tanulságos dolgozatát.

Pap a kisipar terményeivel foglalkozván, helyes irányt követ abban, hogy jelenlegi népiparunkat vidékenkint ismerteti meg. A modor és a technika egyes vidékekre nézve jellemző. Ezek régi időtől változatlanúl maradtak fenn s csak művészileg hanyatlott a fazekasság, úgy hogy az egyes vidékek jelenlegi iparát ismervén, a régibb tárgyakat is a modor alapján vidékek szerint osztályozhatjuk. Pulszky Károly is foglalkozott e tárgygyal. Az *Archæologiai Értesítőben* (Uj folyam II. köt. 254. old.) megjelent czikke azonban csak átalában szól agyagiparunk történetéről, amennyiben azt tűzte czéljául, hogy megjelölje az utat, melyen haladnunk kell, ha el akarjuk oszlatni a homályt, mely ez iparnak történetét födi. Többek között igy szól: «Legyünk tekintettel a még netalán létező hagyományra — hiszen a gyárak a múlt században virágoztak». — Tényleg a hagyomány fontos adatokat szolgáltathatna még, annál inkább, mivel agyagiparunk fejlettebb korszaka nem is oly nagyon régi.

Igaz, hogy kimerítő és mindig megbízható adatokat a hagyomány útján nem fogunk nyerni, de ha az érdeklődő gyűjtők mind azt, a mit megbízható emberektől hallottak, közölnék, még is igen fontos anyagot nyerhetnénk, mely a kutatóknak legalább útba igazítást adna, hogy hol keressenek és hogy átalán milyen kérdéseket kellene az okmányokból még felderíteni vagy helyreigazítani.

E soraimnak is csak az a czélja, hogy útmutatásúl oly adatokat közöljek, melyeket többnyire öreg mesterektől, gyárvezetőktől, vagy munkásoktól hallottam, midőn hazai gyárainkat és a fazekasok által lakott vidékeket meglátogattam. A gyárakat és a műhelyeket felkeresve, gyakran biztos kézből régi darabokat is szereztem, melyeknek közlését annál inkább fontosnak tartom, mivel ezek összehasonlítás czéljából igen értékes anyagot képeznek, habár egyesek a művészi ipar szempontjából értéktelenek is, a mennyiben csak a közönséges árú színvonalán állanak.

Ismeretes, hogy a majolika (ónmázas vagy zománczos edény) a fejlődés legmagasabb fokát Olaszországban érte el, hogy a XVII. században terjedt el Európa többi országaiban és csak a múlt században lett átalánossá. De a majolika-ipar Olaszországból az éjszakibb vidékeken elterjedvén, egész más irányban fejlődött. A németalföldiek által Európába tömegesen behozott chinai porczellán és a fejlődő európai porczellángyárak készítményei, — habár a középosztály alig férhetett hozzájuk, ízlés dolgában mégis irányadók lettek, úgy hogy a porczellán diszítményét átvitték az ónmázas edényre is, mely a drága porczellánt pótolta. A középeurópai ónmázas edényt, mely az olasz majolikától eltérőleg rendszerint nincsen egészen befestve és a melyen a fehér alap inkább érvényesül s csak a porczellán hasonmása, durva fajencenak nevezték el. A különbség a durva fajence és az olasz majolika között ezek szerint csak is a diszítés modorában keresendő, — anyagra nézve e két áru ugyanaz, legfeljebb, hogy a festékek minőségében találhatunk még különbséget, a mennyiben a porczellánt utánzó fajence-készítők az olasz majolika palettájával már nem érvén be, egyes színeket — melyeket az ónmázban mint valódi majolika-festéket nem állíthattak elő — vastagabban festettek, úgy hogy ezek már mázfeletti festékeknek tekinthetők; sőt némelykor a fajencet már egészen a porczellán módjára máz felett is diszítették.

Hogy a durva fajencet már mióta készítik hazánkban — e kérdés megfejtésére eddig hiányzanak az adatok. Pulszky Károly a már említett czikkében helyesen utal arra, hogy mindenek előtt megállapítandó volna, hogy az ónmázas edény készítésével foglalkozó iparosok a fazekasokkal egy czéhet képeztek-e vagy külön czéhet és ha igen, mikor vált el a két czéh egymástól?

Az első kérdésre Modorban nyerhetünk némi felvilágosítást, hol a legutóbbi ideig még két czéh állt fenn, ú. m. a fazekasok czéhe, kik főzőedényt készítenek és a korsósok (Krügler) czéhe, kik régebben ónmázas, festett korsókat gyártottak és e két czéh még újabban is külön állott, ámbár a fajence-ipar Modorban úgyszólván teljesen megszünt és a korsós is csak közönséges főzőedényt készít. Más helyeken, hol jelenleg is még durva fajencet készítenek (pl. Pécsett, Baranya-Mágocson) még mindig megkülönböztetik a fehéredényest (Weissgeschirrmacher) a fazekastól.

Eszerint a fehéredényesek, kiknek mesterségük űzéséhez nagyobb technikai

ismeretekre és művészi ügyességre volt szükségük, ott a hol többen voltak, külön czéhet képeztek, de az sincsen kizárva, hogy egyesek, kik el voltak a többiektől szigetelve, a fazekasczéhhez szítottak, míg itt-ott mint szabad iparosok is folytathatták művészetüket Arra nézve legalább Ausztriában volt eset és a czéhviszonyok

Fajence lap a stomfai gyárból.

hasonlóságából azt lehet következtetni, hogy ilyen esetek nálunk is fordultak elő. C. Sitte *Über oesterreichische Bauernmajolica* című közleményében felemlíti, hogy «Johann Michæl Moser aus Leobersdorff bey Wienerisch-Neustadt in Unter-œsterreich» 1736. évi május 11-én kelt, a salzburgi helytartósághoz benyujtott folyamodványában engedélyt kér egy égetőkemencze és műhely felállítására következő indokolással:

«All dieweilen all hier keiner ist, der das sogenannte Weiss-Brüderische Geschirr machet, dessen sich doch sowol hoch als niedern standes Personen täglich gebrauchen, welche solches im Bedarffensfall von Nürnberg und dergleichen Orten nit ohne ungelegenheit Beschwernuss einhandeln müssen, ich aber diese *Frey-Kunst* ordentlich erlehrnet . . .» stb. E folyamodvány ellen a salzburgi fazekasok és önöntők czéhei felebbeztek és később is, mikor Moser már az engedélyt megkapta, újból azt kérik, hogy Moser csak fehéredényt készíthessen s ne legyen neki megengedve olyan munkák elvállalása, milyeneket a fazekasok készítenek.

Ezek szerint a fehér edények készítése Ausztriában szabad ipar volt s valószínűleg nálunk is, s csak később keletkezhettek külön czéhek, mikor egyes helyeken a fehéredényesek elszaporodtak.

Hogy a nálunk letelepedő fehéredényesek és a fazekasczéhek között, másrészt a már fennálló két czéh között a fentebb említetthez hasonló surlódásak és viszályok is előfordultak, azt biztosnak vehetjük és ezeknek nyomát a czéhládákban vagy a városi levéltárakban biztosan feltalálhatnánk s így a fajenceipar fejlődésére és korára vonatkozó adatok megszerezhetők volnának, ha pl. a modori, sopronyi vagy pécsi fazekas czéhládákat átkutatnók. — Hisz e városokban ez ipart nagyban űzték és az csak újabban szűnt meg.

Pap János az Erdélyben oly gyakran található ónmázas kancsókról fölteszi, hogy ezek ott is készültek. Én még kérdésesnek tartom hogy lehet-e e tárgyakat hazai készítményeknek tartani, mert nem véve számba azt, hogy e kancsók minden tekintetben a külföldiekhez hasonlítanak, nem hiszem hogy Erdélyben oly fejlett fajence-ipar lett volna, miután ennek most nyomát sem találjuk már s alig képzelhető, hogy e technika rövid idő alatt teljesen elveszett volna s hogy legalább a kemenczék ne maradtak volna meg, — az erdélyi fazekasoknál pedig zárt kemenczét sehol sem találtam. Arra nézve, hogy e durva fajence kancsók még is Erdélyben készültek, csak egy lehetőséget képzelhetek, t. i. azt, hogy ez árút a városokban szász korsósok készítették s hogy a fajence-ipar hanyatlása után a falusi fazekasok, kik az engobeált edényt olcsóbban állíthatták elő, a városi iparosokat teljesen tönkre tették. A kérdés megoldása, hogy volt-e Erdélyben oly kiterjedt és fejlődött fajence-ipar, nagyon fontos volna. Én Brassóban, hol még századunk elején 100-nál több fazekas volt, magam utána jártam a dolognak, de nem nyerhettem felvilágosítást arról, hogy a brassói fazekasok voltaképen mit és mily modorban gyártottak. Legjobb felvilágosítást a czéhláda adhatott volna, de a brassói fazekas-czéh ládája nyomtalanúl eltűnt, mikor a czéhek feloszlatása után, a ministerium a ládák beszolgáltatását a nemzeti múzeum számára kérte.

Modorban egy második fontos kérdésre, t. i. a fajenceon előforduló jegyekre vonatkozólag is útbaigazító adatot nyertem. Pulszky Károly már a jegyekre vonat-

kozólag kifejtette, hogy mily nehéz ezek értelmének megmagyarázása, mivel hasonló vagy ugyanilyen jegyek külföldi származású edényeken is előfordulnak, másrészt ugyanegy gyárból származó edényeken különböző jegyek is találhatók, mint pl. a

Szenteltviz-tartó Sz. Veronika alakjával. Stomfai fajence.

holicsi gyártmányokon is. A körülmény, melyet itt fölemlítek, nem tisztázza a jegyek kérdését, sőt inkább még bonyolultabbá teszi, de belőle épen az tűnik ki, hogy csak is a biztos kézből származó anyag tanulmányozása és összehasonlítása által

leszünk képesek a ránk maradt tárgyakat meghatározni és osztályozni. A körülmény, melyre a kutatók figyelmét fel akarom hívni, a következő: Modorban és valószínűleg minden más vidéken is, hol czéhek voltak, régebben a segédnek az a joga volt, hogy minden égetés alkalmával szabad idejében készített három darabot berakhasson a kemenczébe. E szokás egyik legüdvösebb intézkedése volt a régi czéhrendszernek s czélja csak az lehetett, hogy a munkás alkalmat találjon saját

Stomfai fajence tányér.

eszméje szerint szebben és jobban kidolgozott tárgyakat készíteni, hogy így ügyessége és munkakedve fejlesztessék. Ez a régi szép szokás még most is meg van Modorban, csak hogy a mester a berakási jogot a segédektől nehány liter borért minden égetés alkalmával megváltja.

Régebben a munkás a saját tulajdonát képező tárgyakat külön jegygyel látta el, mely rendesen a nevének kezdőbetűje volt, de gyakran más tetszés szerinti ábra is. Igy tehát ugyan abból a gyárból vagy műhelyből kikerülő tárgyakon különböző jegyek is fordúlnak elő, sőt épen a jobb, nem mindennapi készitményeken. Nagyon

valószínü továbbá, hogy a segédek ily tárgyak készítésénél gyakran külfödi vagy híresebb gyárak készítményeit mintáknak használták, és ezeket utánozván, oly tárgyak keletkeztek, melyeket a diszítés után ítélve valamely ismeretesebb gyárnak tulajdoníthatnánk, de az anyag és a kivitel megint annyira eltér, hogy a tárgy eredetére nézve kételyek támadhatnak.

Még egyet tapasztaltam Modorban, mire a gyűjtők és kutatók figyelmét fel akarom híni. Modori korsósoknál t. i. még a régi pauzákat láttam a padlásokon kosár számra heverni. Ezeknek gyüjtése vagy másolása nem csak műipari szem-

Stomfai fajence kancsók.

pontból volna érdekes, hanem e pauzák sokszor a tárgyak felismerésére és osztályozására is fontos segédeszközök lehetnének.

Eme átalános kérdésekre vonatkozó adatokon kívül Modorban a stomfai gyárról is nyertem adatokat, melyek ugy látszik még ismeretlenek, sőt Pulszky Károly (*Arch. Értesítő*, II. köt.) a stomfai gyár voltát is kétségbe vonja.

Modorban megismerkedtem az egykori stomfai gyár tulajdonosának leányával és vejével, ki Modorban korsós. Tőlük hallottam, hogy a stomfai gyár vagy inkább műhely alapítója Putz József volt. Putz a feloszlott holicsi gyár munkása lehetett,

s a gyár feloszlatása után lett önállóvá, mert abban az időben keletkezett a stomfai műhely, mikor a holicsi gyár megszűnt és Putz gyártmányain a holicsi iskola hatása csakugyan világosan látható. Hogy Putz melyik évben kezdte a gyártást, arra biztos adatokat nem szerezhettem, hanem a birtokomba került tárgyak szerint századunk első tizedében lehetett az. Putz vejénél találtam t. i. még két tárgyat, a melyet Putz fiatal korában készített: egy szenteltvíz-tartót Sz. Veronika alakjával és egy fajence lapot, melyre a máriavölgyi Szűz-Mária van festve. Mindkét tárgynak jegye:

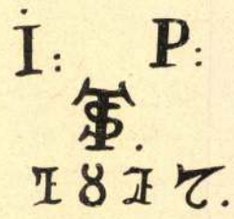

A fajence lapot, mely sajnos már eltörött s melynek része elveszett, megszereztem, de a szenteltvíz-tartót, mint családi emléket semmi áron nem akarták átengedni, elvezettek azonban egy ott lakó nőhez, ki stomfai születésü s kitől egy hasonló szenteltvíz-tartót, két kancsót és egy tányért szereztem meg. Ez utóbbi tárgyak jegyei:

Igy tehát Putz az előbbi jegyet csak ama tárgyakon használhatta, melyeket saját családja számára készített. E külön jegygyel és 1817. évszámmal ellátott két tárgy valószínűleg házasságának első idejében készült, vagy talán menyasszonynyának nászajándéka is lehetett, mely feltevésre leányának kora is vall.

A kancsón 1811. évszám van és valószínűleg egyike a Putz legelső gyártmányainak. A stomfai műhely ezek szerint századunk elejétől Putz elhalálozásáig, a század közepéig állott fenn.

A birtokomba került Putz-féle gyártmányok a következők:

A most említett fajence lap 30 cmt. magas, szélessége 23—24 cmt. lehetett. A festmény a máriavölgyi búcsúhely Szűz-Máriáját ábrázolja *Maria Tallensis* felírással. A kép csak kékkel, a valódi majolika modorában van festve.

A szenteltvíz-tartó mely Sz.-Veronikát ábrázolja, 28 cmt. hosszú és kivitele, valamint a festékek tisztasága olyan, hogy a holicsi gyártmányokkal egy sorba állítható. A világos kékes ruhán apró virágok vannak. A kendő a szentnek jobb vállán kifogástalan szép, tiszta vörössel van festve. Kevésbbé sikerült a hússzín, mely foltosan és egyenetlenül van felrakva. Jegye:

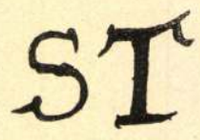

A kancsóra Sz.-Apollonia kékkel van festve, csak a dicsfény sárga. Az edény füle alatt 1811. évszám látható.

A tányér és a másik kancsó egészen a porczellán-festés modorában van festve. A festékek már a máz felettieknek hatását teszik s valószínűleg már Muffel-kemenczében is vannak égetve. Mindkettőnek jegye:

Mind e munkák után ítélve, Putz igen jól iskolázott, ügyes iparos volt. Eredetiséget munkáiban nem találunk, de törekvése, hogy jót állítson elő, kitűnik minden darabból. Virágjai talán kissé merevek, de nagy szorgalommal vannak kidolgozva és modora könnyen felismerhetővé teszi gyártmányait. Jellemző Putz munkáira nézve, hogy virágain rendesen hosszúkás (lándzsa alakú) levelek is fordulnak elő, hegyük is rendesen sárga, úgy hogy a levél zöld színe a vége felé sárgába megy át, a mit nem láttam még sem a holicsi, sem a tatai gyártmányokon. Ez utóbbi gyártmányokon a levelek mindig egyforma zöld színűek és csak nehány fekete vonallal vannak árnyékolva. Putz festékei is mind kifogástalanok s különösen vörös színe szép s könnyen megkülönböztethető a tatai piszkos színű és a holicsi sötétebb vöröstől. Jellemző továbbá a stomfai edény zománcza, mely kékesszürkének látszik, különösen ha a tataival és a holicsival hasonlítjuk össze.

Leghíresebb fajence-gyárunkról, a holicsiról, oly adatot, mely eléggé ismeretes nem volna, nem szerezhettem, de a tatai gyárról e folyóirat szerkesztőjétől tudtam meg nehány adatot, melyek eddig közölve nincsenek, tehát ezeket is fölemlítem. A tatai gyárat a mult század végén Schlögl János György alapította, kinek egyetlen leányát Pasteiner József vette nőül, kire a gyár örökségképen átszállt. Pasteiner a gyárat Fischer Farkasnak, a herendi gyár későbbi alapítójának adta el, kiről egy rokonára, Fischer Mórra, Fischer Károly a tatai gyár mostani tulajdonosának atyjára szállt át. A tatai gyár régibb gyártmányai eléggé ismeretesek. Ujabb időben fehér kőedényt és sárgás alapú finom fajencet u. n. majolikát készítenek ott, de megjegyzem, hogy a régi minták után durva fajencet még most is készítenek, de ez utánzatok a régi gyártmánytól könnyen megkülönböztethetők tiszta fehér, hibanélküli zománczoknál fogva.

Hazánkban a durva fajence gyártása csak abban az időben terjedt el, mikor Németországban már a porczellán-ipar fejlődni kezdett és míg a porczellán ritkaságánál fogva drága volt, a fajence-ipar csak nyert. De a durva fajence-iparnak meg kellett szűnnie, mihelyt a század elején a porczellán olcsóbbá lett. A technikailag tökéletlen fajence századunk elején már nem versenyezhetett a tartósabb porczellánnal és kőedénynyel és így csakis szerényebb sorsú fogyasztókra szorítkozván, technikailag és művészileg is egyre sülyedt, míg végre úgyszólván teljesen megszünt.

A fajence-ipar ezek szerint hazánkban csak rövid életű volt és ugyanezt mondhatjuk a századunk elején keletkezett kőedény-iparról is, mely magasabb fokra már nem emelkedhetett, mivel a porczellán akkor már hatalmas versenytársa volt. A fejlődő kőedény-ipar gyorsította a durva fajence-ipar hanyatlását, de maga már nem erősödhetett meg, mert a porczellán versenye mellett a kőedény-gyárak csak hamar a legközönségesebb árú előállítására kényszerültek s így kiválóbb tárgyakat nem igen gyárthattak. De e gyárak ily körülmények között technikailag sem fejlődhettek és kezdetleges állapotukból mai napig sem bontakozhattak ki. Nagy

hátránya ennek az iparnak az is, hogy a legtöbb hazai gyár uradalmak által csak a fa értékesítése czéljából alapíttatott és a bérlők kezében az ily gyárak nem fejlődhetnek.

A kőedény-gyárak fejlődése annyiban is érdekes, hogy közülök többet mint

Schlögl János György, a tatai majolika-gyár alapítója.

porczellángyárat alapítottak, vagy legalább a porczellán előállításával is foglalkoztak, de sajnos hogy mindig eredménytelenül. A porczellán-ipar története hazánkban eszerint a kőedény-ipar történetétől el nem választható.

A legrégibb kőedény-gyár, melyről tudomásunk van, a kassai, mely a múlt században már fennállott, a többiek pedig mind csak századunk első felében kelet-

keztek s köztük a legrégibb a körmöczbányai lehet, melyről a következő adatokat kaptam Szorkovszky Gábor gyárvezetőtől.

Körmöczbányán a kőedény-gyártást Wacholt Mátyás gyógyszerész és Karl Henrik vésnök 1800-ban kezdték meg Windschickel művezetővel. A gyár nem

Schlögl János Györgyné.

mutatkozott életképesnek és mikor a tulajdonosok költséges kísérletek után már többet nem áldozhattak rá, a gyárat 1820-ban a város vette kezelés alá és hogy lendületet nyerjen, részvényeket bocsátatott ki. Művezetőnek Rösst hozatták el Görgény-Szt.-Imréről, ki fiával együtt Körmöczön a porczellán-készítéssel is tett kísérleteket, de eredménytelenül. 1838-ban a gyár leégett, utóbb Tranguss vette

meg, ki 1845-ig Röss fiának a vezetése mellett és ennek halála után Wagner Ulrik művezetővel 1855-ig folytatta a gyártást. Tranguss 1855-ben bekövetkezett halála után a gyár Ujlaky birtokába került, ki nagyobbította; míg végre 1868-ban a Kossuch János czég birtokába ment át, ki Szorkovszky Gábor vezetése alatt mostanáig folytatta a gyártást.

A gyártás Körmöczbányán az első években nem volt sikeres és később is csak máz alatti kékkel egyszerűen diszítették a tárgyakat, — rendesen csak az ú. n. bécsi szalag-mustrával (Wiener Ranftlmuster) és a szőlőleveles mintával. A többszínű diszítést aránylag csak későn alkalmazták. Nagyobb műbecscsel bíró festett tárgyak csak az ötvenes évekből származnak, melyeket Schmutzler József (szül. Missben, Csehországban 1819-ben, megh. Körmöczön 1878-ban) festett, kinek még nehány máz alatt festett genre-képe őríztetik a körmöczbányai gyárban. Ugyan ez időben működött Fuchs József is (szül. Körmöczbányán 1811-ben, s megh. ugyanott 1868-ban) a körmöczi gyárban, kit jó tájkép-festőnek mondanak.

Ujabb időben a czég Angyal Béla reáliskolai tanárt bízta meg a munkások tovább képzésével és ennek hatása az utolsó évekből származó tárgyakon észrevehető. Kiválóbb tárgyakat Angyal Béla maga is festett. A legrégibb tárgyakon KR jegy van az anyagba préselve és a festő még máz alatti kékkel egy félhold alakú jegyet is festett rá. Később rendesen KREMNITZ-et találunk az edényen s csak ritkábban Körmöczbánya város czímerét. Az uj gyártmányokon KÖRMÖTZ van bepréselve és mióta Angyal a gyárban közreműködött, díszesebb tárgyakra a városi czímer ismét rá van festve.

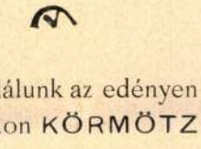

Anyagukra nézve a körmöczi gyártmányok nagyon különbözők. Birtokomban van egy régi tányér, mely hófehér és hibanélküli, de vannak nem sikerült tárgyak is. E körülmény úgy magyarázható meg, hogy egyrészt a gyárban többször változtak a művezetők, másrészt a Körmöczbánya környékén előforduló agyag változó minőségű és a szerint a mint jobb vagy rosszabb telepet tártak fel, ahhoz képest az árú minősége is időről időre más volt.

Mivel Majláth Béla birtokában jelenleg egy oly aranyozott régi edény van, mely állítólag Körmöczbányán készült (*Arch. Közlemények* XII. köt.) szükségesnek tartom még felemlíteni, hogy Szorkovszky szerint Körmöczbányán sohasem aranyoztak edényt.

A körmöczbányai gyárral körülbelül egy időben keletkezett a nagymartoni kőedénygyár, melyre vonatkozólag szintén Szorkovszkytól nyertem a bár nem egészen kimerítő adatokat. Szerinte a gyár már a század elején fennállott, mert Körmöczbányára már ebben az időben jöttek nagymartoni munkások. A gyár alapítója Ziegler volt és úgy látszik, hogy a gyár virágzott. Erre lehet legalább következtetni

arról, hogy a munkások elbeszélése után Nagy-Martonban igen víg élet volt. Ziegler nagyon kedvelte a zenét és zenekart állított össze munkásaiból, kikkel munka után elmulatott. A gyár fiára szállott és körülbelül az ötvenes évek vége felé vagy a hatvanas évek elején szűnt meg.

Szorkovszky adataiban nem bíztam nagyon, mivel Nagy-Marton vidékén fehér agyag nem fordúl elő. Azért alkalmilag magam rándúltam ki Nagy-Martonba, hol a gyárról még következő adatokat szereztem. A nyers anyagot Kőszeg vidékéről, az u. n. Steinbergből hozatták s ezt az anyagot használják még most is leöntésre a nagymartoni fazekasok.

A volt gyárépület most lakóház, még pedig a nagymartoni adóvégrehajtó tulajdona, ki csak az épület átalakítása alkalmával távolította el onnan a malmot és a régi gyári berendezést. A padláson még most is ott hevernek a régi gipszformák, melyek után ítélve, Nagy-Martonban a század elején a bécsi porczellán-gyárban divatozó antikizáló modorban dolgoztak, a mi Szorkovszky elbeszélésével is megegyezik, ki azt mondja, hogy N.-Martonban nagy mértékben készítettek áttört munkákat. A telep vasrácsos kapuján *Z.* betű és 1818. évszám látható s ez is azt bizonyítja, hogy a gyár századunk elején keletkezett.

Nagy-Martonban csak egy állítólagos Ziegler'féle edényt láttam, mely sárgásszínű, mázrepedés nélküli kőedény volt. Az edény domborművű, kék akanthusz-levelekkel van diszítve. Jegyet az edényen nem találtam és a Ziegler által használt jegyről nem sikerült felvilágosítást szerezni.

Egyike a legrégibb gyárainknak a telkibányai kőedénygyár, mely még jelenleg is működik. E gyár történetére vonatkozó adatokat Fiedler Gyula, a gyár jelenlegi bérlője, a kassai ipar- és kereskedelmi kamra 1880. évi jelentésében közölte. Szerinte e gyárat 1820 körül Bretzenheim Nándor herczeg alapította regéczi birtokán, a fa értékesítése czéljából. A gyártást 2—3 munkással az Ozsvavölgyben kezdték meg, ama helyen a hol ma is az agyagmalom áll és csak később épült a telkibányai gyártelep. Maga a herczeg is érvényesítette befolyását a gyártásra és ez időben a legjobb ízléssel kiállított porczellán-darabok készültek, a melyekből meg ma is őríznek nehány darabot a sárospataki kastélyban. A herczeg később bérbe adta a gyárat. Az első bérlő a herczegnek Mayer nevű igazgatója volt, kit Moll József kassai, utóbb Friedmann bodókőváraljai, később Martini és Gerhardt kassai lakosok követtek; majd a gyár 30 évvel ezelőtt Fiedler Gyula kezébe ment át, ki azt még ma is bérli.

A régibb bérlők alatt szürkés szinű, félporczellánszerű árú készült és a mellett kőedény is. Az ezen időszakból való árú «Regécz»-czel van bélyegezve és a bécsi porczellán mintájára az évszámmal is ellátva, t. i. úgy hogy az ezres nincsen kiirva.

Mikor Fiedler Gyula átvette a gyárat, újból a porczellángyártással tettek kísérletet és porczellánkemenczét is építettek, de a porczellángyártással nem boldogul-

tak és 1870 óta csupán csak kőedényt gyártanak. Mióta Fiedler a gyár bérlője, az áru TELKIBANYA bélyeggel van jelölve.

Telkibánya tőszomszédságában van a gróf Károlyi-féle hollóházai kőedénygyár, mely körülbelül 50 év óta áll fenn. Hollóháza múltjáról csak annyit tudok, hogy ott eredetileg üveghuta volt, melyet kvarcz hiánya miatt kőedény-gyárrá alakítottak át s ennek a radványi határban fekvő agyagtelep szolgáltatja a nyersanyagot. A gyár jelenlegi bérlője Istványi Ferencz. A gyárjegy mindig az anyagba préselt HOLLÓHAZA volt.

A többi gyárak közül első sorban dunántúli a városlődi gyár története érdekel bennünket, mivel ez is eredetileg porczellángyár volt s mint ilyent alapította Zichy Dezső gróf, néhai veszprémi püspök.

Városlődön egy öreg munkás elbeszélése szerint, egy csehországi német ember és társa Fischer, — a herendi gyár alapítója — kísérlették meg először a porczellán-gyártást. Ennek alapján feltehető, hogy Fischer, az említett idegentől különválva, Eszterházy gróf pártfogása mellett Herenden kezdte meg a gyártást; említett társa pedig Zichy Dezső grófban talált vállalkozót, ki a városlődi gyárat rendezte be. A városlődi gyár mint porczellángyár csak rövid ideig működött és nem mutatkozott életrevalónak, mert a kaolint Csehországból tengelyen hozatták. A gyár épülete csakhamar Mayer pápai kőedény-gyáros kezébe került, ki Pápán a gyártást megszüntette és Városlődön folytatta; erre őt az a körülmény is bírhatta, hogy már Pápán is városlődi agyaggal dolgozott. A városlődi gyár jelenleg is a Mayer család birtoka, de 1884 óta a budapesti Láng-czég is részvényese s azóta a közönséges kőedény-árún kívül az 1885. évi tárlat óta ismeretes, népies ízlésben diszített tárgyakat is gyártják.

VÁROSLÖD

Csak nehány darab városlődi porczellánt ismerek. Birtokomban van egy porczelláncsésze tálczával, igen gazdagon aranyozva. A tálczán lévő bélyegczímérben Z. D. betűket és alatta Városlőd-öt mutat.

A régi pápai kőedény ismeretes, legalább a dunántúli vidékeken még gyakrabban található. E kőedény anyaga sárgás, feltünően könnyű és a tárgyak rendesen igen csinosan és tisztán vannak kimunkálva. Ez különösen az áttörött szélű tányérokról áll, melyeknek karimája finoman van kivágva.

PAPA

A pápai kőedényen jegynek PAPA vagy M van kiírva. A Pápa jegyet eleinte még Városlődön is alkalmazták. Ez időből származhatik egy zöld mázas, zöld levelű tányérom, melyen czímerben M. W. betű és alatta *Papa* van bepréselve. Az ujabb árúkra csak VÁROSLÖD vagy MAYER VAROSLÖD van rányomatva.

A Városlőd szomszédságában lévő herendi porczellángyár története eléggé ismeretes, úgy hogy azt itt mellőzhetem. Felemlítem még, hogy 7—8 évvel ezelőtt Herenden a Szauer-féle kőedény-gyár keletkezett, de tudomásom szerint ott azóta már meg is szüntették a munkát. E gyárban, melyben csak közönséges kőedényt készítettek, jegynek is *Herend*-et használtak, a mit tévedések elkerülése végett szükségesnek tartok itt felemlíteni.

A magyarországi többi kőedény-gyárakról csak igen hiányos adataim vannak, melyeket itt röviden fölmemlítek, abban a reményben, hogy az olvasók közűl talán adhat valaki egyik-vagy másikról némi felvilágositást. E gyárak a következők:

Az iglói gyár, mely állítólag 1832—1869-ig állott fenn. A gyár jegye czímer a bányakalapácsokkal és *Igló* felírással.

A murányi kőedény-gyár multjáról adatokat nem szerezhettem. E gyár jelenleg is működik és bérlője Hlavacs Kornél. Az edényekre MURANY van bepréselve.

Rozsnyón is van egy kis kőedény-gyár, melynek jelenlegi tulajdonosa ifj. Dub-

D. S.

rovszky Sándor. A gyárjegy: ROZSNYÓN.

Az apátfalvi kőedény-gyár az ötvenes években keletkezett. Eleinte csak barna edényt (znaimi edény) készítettek s csak később tértek át a fehér kőedény gyártására. Jelenlegi bérlője Dubrovszky Sándor. A gyárjegy: APATFALVA.

Miskolczon az ötvenes években a Mildner Alajos Ferencz-féle kőedénygyár keletkezett, mely működését megszüntette, mióta a hatvanas években a gyár épülete leégett. Birtokomban lévő tányérokon e jegy látható; egy másik, úgy látszik, ujabb tányéron Miskolcz már magyarosan van kiírva.

Miskolczon 1885 óta Koos István, kinek ott már régebben porczellán-festő műhelye volt, új kőedény-gyárt állított fel.

Birtokomban van egy hengeralakú, sárgásszinű, máz fölött festett kávéskanna, melynek fenekén BATIZ van bepréselve. E jegyet Batizfalvának magyarázzák, de Batizfalván és környékén tudakozván, egy ottan létezett gyárról nem tudnak semmit s a Batiz jegy e szerint a gyáros nevére vonatkozik. Ez edényemet különben Erdélyben szereztem s valószínűen ott is kell a gyár nyomait keresnünk.

Erdélyi gyárakról biztos tudomásom csak kettőről van, ezek a görgény-szt-imrei és a brassói gyár.

A görgény-szt-imrei jelenleg is fennáll, a kincstár tulajdona és egyike a legrégibb magyar gyáraknak, legalább is a század elején, ha nem a mult század végén keletkezett a mit az a körülmény is bizonyít, hogy 1820-ban Röss művezetőt

Görgényből Körmöczre hívták. A görgényi uradalom, mint ismeretes, ez időben a Macskásy-családnak volt elzálogosítva s Macskásy ez uradalmat iparvállalatok felállítása által tette jövedelmezőbbé. Igy keletkezett az üvegcsüri üveggyár, a görgényi papirmalom és a kőedény-gyár. A gyár jelenlegi bérlője Wachner Henrik, jegye: *Görgény szt. Imre.* Ezelőtt Kessel Teréz volt a bérlő, ki állítólag *T. K.* jegyet használt; de magam régibb darabokat nem szerezhettem be és csak annyit hallottam, hogy a régibb gyártmány sárga színű volt és csak a mostani bérlőnek sikerült fehér kőedényt készíteni. E czélt egy sajátságos művelettel érik csak el, melyet itt annyival inkább fölemlítendőnek tartok, minthogy más gyárban még nem láttam alkalmazásban, sőt a technikai irodalomban sincs említve. A sárgás színű bisquitet t. i. bemártják konyhasó-oldatba és másodszor égetik, miáltal a vasoxyd mint vaschlorid elillan. Ez a művelet csak ott használható, hol a tüzelőanyag oly olcsó mint Görgényben, mert máskép a kétszeri bisquit-égetés nagyon drágítaná a gyártást; de az a hátránya is van ez eljárásnak, hogy a konyhasógőzével telt kemenczében a máz alatti festékek is elromlanak. A görgényi kőedény ez oknál fogva rendesen máz felett is van festve.

Brassóban a negyvenes években is keletkezett egy kisebb kőedény-gyár, de ez néhány évvel ezelőtt már annyira hanyatlásnak indúlt, hogy azóta talán már teljesen meg is szűnt. A gyárat bizonyos Pierotti — vagy Pirotti — állította fel, ki gyárjegynek koronát használt és alatta a mintaszámot.

Utódja Simon J. volt, ki e bélyeget használta és ujabban a gyár Thiess K. birtokába került, kinek bélyege csak **KRONSTADT** A brassói kőedény a gyártás minden korszakában sárgás színű s a máza sűrű, apró hajszálrepedésű volt. Egyszerű tányérokon kívül, melyeket csak a jegy miatt szereztem meg, az első időszakból egy vázám is van, melynek virágcsokrai és fűzérei eléggé ügyesen vannak festve, de a színek tisztátlanok és tompák.

* * *

Ez adatok felsorolása talán egyhangúvá is vált, de szükségesnek tartottam közlésüket, mivel nagyobb része a hagyományon alapúlván, nyomuk nagyon könnyen el is veszhet.

Soraim czélját elértnek tekinteném, ha itt-ott egy olvasót arra bírhatnék, hogy hasonló adatokat közölne. Az ilyen szétszórt adatok egyenkint akár milyen lényegtelennek látszassanak is, összegyűjtve és közölve még is oly anyagot képeznének, melynek alapján egy hivatott toll hazánk agyagiparának történetét megírhatná.

Petrik Lajos.

MŰVÉSZI IPAR

1888. évf.

A MAGYAR FAZEKAS IPAR.

Az agyag formálása kétség kívül egyike az ember legrégibb, legtermészetesebb találmányainak.

Az élet legfontosabb feltétele, a táplálkozás, annak könnyebb eszközlése kényszeríté az embert, hogy legszükségesebb házi eszközei mellett, melyeket kezdetben kőből készített, edényekről is gondoskodjék, melyekben italát s ételeit tartsa.

Az első ember valószínűen két tenyeréből szürcsölte a vizet. A két tenyér, meg az állati koponyák, melyeket később e czélra használt, határoztak az első pohár alakja fölött. A kezdetleges kő szerszámokkal azonban a kőből nem lehetett poháralakú edényeket faragni s így a szükség vitte rá az embert az agyagra, mely nedves állapotban könnyen formálható, melyet a nap keményre szárít s a víz merítésére már alkalmassá lesz.

Tehát a nap, illetőleg annak jótékony melege adta meg az agyagnak az első keménységet, minek következtében az emberi háztartás szolgálatába léphetett s használat után ismét a nap óvta meg az elmálástól.

Nap hiányában, mesterségesen, tűznél kellett az edényeket szárítani, s így önkénytelenül kínálkozott az alkalom, hogy a hőfok emelése által az agyag keményebbé tétessék.

Ekként tanítá meg a természet az embert arra, hogy az agyagot használat előtt égesse. A változás, melyen az agyag nagyobb tűzben keresztül megy, valóban meglepő; színe rendesen élénk vörös lesz, keménysége fokozódik annyira, hogy folyadék többé nem árthat neki; nyomásnak vagy ütésnek jobban ellent áll, mint égetetlen állapotban, képlékenységét teljesen elveszíti, vagy is legfinomabb lisztté őrölve és megnedvesítve sem formálható újra edénynyé. A tűz e szerint teljesen átalakítja az agyagot s a nyert cserép egészen más test, mint az agyag, melyből gyúratott.

A nap melege csak physikai változást idéz elő az agyagban, mert hisz a szárított agyag még nem szűnt meg agyag lenni s vízzel keverve ép úgy formálható, mint szárítás előtt a talajnedvességű agyag volt.

A tűz azonban bensőbb, vagy mint mondani szoktuk, vegyi változást idéz elő az

agyagban, mi által az egészen más testté, cseréppé lesz. E változást könnyen megérthetjük, ha figyelembe veszszük, hogy az agyag kétféle nedvességet (vizet) tartalmaz s pedig: 1) talajnedvességet, 2) vegyileg kötött vizet.

A nap csak a talajnedvességet vonja el az agyagtól, vagy is azt megszárítja; de tömecsei makacsúl tartják azt úgy, hogy csak 110—120° C-nál űzhető el teljesen belőle. A vegyileg kötött víz magasabb hőmérsékletnél, vörös izzásnál száll el az agyagból, mi által az agyagtömecsben, mely főleg kovasavas aluminium éleg s két tömecs vegyileg kötött vízből áll, moleculáris változás áll be, s adja a cserepet, mely, ha az agyag tiszta volt, már csak kovasavas aluminium élegből áll.

A természetben előforduló agyag azonban soha sem szokott tiszta lenni; rendes kísérője az anyakőzet törmeléke, homok, vaséleg, mész s magnesia éleg, alkaliák, stb., melyekkel részben képződése, részben pedig csuszamlásai vagy tova iszapoltatása közben, másodlagos helyén kevertetik.

Vörös színét rendesen a vasélegtől nyeri, mely nagy tűzben a finom homokkal kovasavas vaséleggé vegyűl s mint ilyen érvényesíti festő hatását.

Az egyszer égetett agyag edény már elég jól tartja a vizet, melynek kis része azonban számtalan likacsain még keresztűl szivárog, mint azt a közönséges mázolatlan fazekas korsóknál tapasztaljuk.

Az égetett cserép tulajdonsága az életben fontos szerepet játszik s az edények egynémely fajánál fel is használtatik. Az alagcsövezéshez pl. ily likacsos szövetű csöveket használnak, melyek a talajnedvességet falaikon átbocsátják, a felesleges vizet elvezetik s számos mocsáros vidéket adnak vissza a földmívelésnek. Ily mázolatlan likacsos falú edényben a víz mindig hűvös marad, ha az edény falát friss levegő vagy szél érheti, mert az átszivárgott víz elpárologván, meleget köt meg s tartalmát lehűti. Élénk emlékezetünkben van még az állandó vízvezeték egy sokat vitatott terve, mely tatai forrásvízzel akarta ellátni a fővárost, s melyet szintén ily likacsos, agyag csövekben akartak Budapestre vezetni, hogy általuk a kissé meleg forrásvíz lehűlhessen. A közönséges fazekas korsókat is e czélból szokás mázolatlanúl hagyni s a mohácsi fekete korsók vízáteresztő tulajdonságuknak köszönik közkedveltségüket a Duna-fejedelemségekben, hova évenkint oly nagy számban szállítják. A cserép likacsait az agyag s a bele kevert homok s ásványtörmelékszemcsék rendetlen közeledése idézi elő.

A nedves agyagot, vagy a mint azt, ha az az edény formálására már előkészíttetett, nevezni szoktuk, a nedves alaptestet úgy kell képzelnünk, hogy az agyag, homok meg ásványtörmelék-szemcsék vízburokkal vannak körülvéve s egymástól elválasztva; száradás közben a víz elszáll s a szemcsék mindinkább közelednek egymáshoz, míg végre rendetlen szögletes tömegben fedik vagy érintik egymást. Az ásványtörmelék szögletes, az agyagszemcsék gömbölyű alakja miatt az alaptest emez alkatrészei soha sem födhetik tökéletesen egymást, hanem, mint a feltüntetett

rajzban látható, gyakran csak érintik egymást s közöttük apró hézagok, likacsok támadnak, melyekben a víz makacsúl tartja magát, úgy hogy, mint már említve volt, csak 120° C.-nál távolítható el teljesen az alaptestből. A szemcsék e közeledése által az alaptest száradása közben térfogat-kisebbedést szenved, mit az edények formálásánál tekintetbe kell venni, s ennek megfelőleg az edényt a kívánt térfogatnál mindig nagyobbra kell készíteni. A két ábrából kitűnik az is, hogy az alaptest száradás közben csak bizonyos határig fog kisebbedni, míg a szemcsék a 2. ábrán föltüntetett helyzetet nyerik, melyen túl az edény még fog a napon száradni, de térfogat-kisebbedést e határon túl már nem szenved. A tűzben azonban az edény újabb térfogat-kisebbedésnek van alávetve, mert az agyagszemcsék a vegyileg kötött víz távozása s egyes apró szerves részek elégése által kisebbednek s még jobban közeledhetnek egymáshoz. Az alaptest e kisebbedését zsugorodásnak

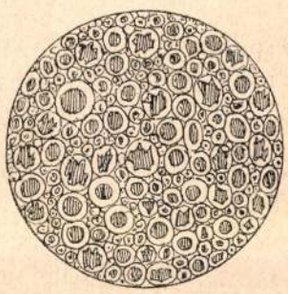

1. Nedves agyag keresztmetszete.

2. Száraz agyag keresztmetszete.

nevezzük s bizonyos edények, téglák s épületrészek gyártásánál, szóval, hol egy-egy cserépdarabnak meghatározott térfogattal kell bírni, e sajátság fontos tétel gyanánt szerepel, mely minden agyagfajnál külön meghatározandó s a gyártásban figyelembe veendő. Igen magas hőmérsékletnél, melynél a technikailag fejlettebb kőanyagárúk, vagy porczellán tárgyak égettetnek, az edény még nagyobb zsugorodást szenved, mert az agyagszemcsék részben megömlenek, a likacsok betömődnek s a folyadékot nem engedik többé falaikon átszivárogni. Ez edényfajok azonban későbbi keletűek, s sokkal magasabb színvonalon állanak, sem hogy az ős keramikus kezdetleges cserepeivel vagy azon edényekkel is, melyeket e sorokban tárgyalni akarok, párhuzamba lehetne őket állítani.

Lassú fokozatokban, a meglévő nehézkes viszonyokhoz mérten terelte a szükség ezen első likacsos szövetű edényeket a tökéletesedés felé, midőn csillogó víz-áthatlan üveggel, a mázzal vonta be azok felületét; az első lépést követte azután egy második, midőn az ember szépérzéke környezetéből vett alakokat karczolt már be, s festékkel behintve égeté edényeit; — midőn lelket lehelt a durva sárba, azt széppé s örökbecsűvé tette az utókor számára.

Nem tudjuk, hogy hol s mikor készültek a legelső agyag edények. Kihalt, ősi állatfajok csontvázai mellett, a czölöpépítmény maradványai között s a Nilus mély iszapjába beágyazott egyes darabok arra engednek következtetni, hogy az agyag formálását s égetését már jóval a történelmi idő előtt ismerték az emberek.

A Nilus iszapjában talált cserép töredékei 18—22 méter mélységből kerültek napvilágra, s ha a folyó évszázadonkinti iszapolási munkáját veszszük számítás alapjául, úgy e vastag réteg feltöltéséhez állítólag 12,000 évre volt szükség, mely idő előtt ez edények már megvoltak. A legelső agyag tárgyakat kézzel formálták vagy mintázták, noha már igen régen használtak fa mintákat is. Nagyobb darabokat kisebb részekből építettek fel, mely eljárás modern gyárainkban ma is átalánosan el van fogadva azzal a különbséggel, hogy ma az edény fő alkatrészeit: talpát, hasát, nyakát s fülét formálják külön-külön és aztán összeillesztik, míg e kezdetleges edényeket, mint a svájcz-bieli tó czölöptelepében talált maradványok külsején világosan látható egyes, kisebb-nagyobb átmérőjű gyűrűkből mintegy fölépíték. Gyakori eljárás volt az edény spirális formálása is, a mi akként történt, hogy egyenletesen vastag agyag pálczák csigaalakúlag, az edényrészletek különböző átmérőjéhez mért nagyságban az edény talpától felfelé tekertek s az érintkezés mentén összeragasztottak, s ekként folyadék befogadására alkalmas edény támadt.

Az edény formálásának e módja még ma is dívik Indiában.

Az égetett agyag edények készítésére vonatkozó legelső biztos adatokat Egyiptomból bírjuk, hol az már igen magas fokot ért el az izraeliták kivándorlása előtt. Ez edényeket szép forma, az annyira jellemző egyenes vonalú ornamentalis ékítmény vagy stilisált lotus-virág diszíti, melyek bizonyos megszorítással mázszerű bevonattal is lettek már színezve. Ily mázzal bevont egyiptomi agyag tárgyak az orsz. iparművészeti múzeumban is vannak. Az V. terem VIII. számú szekrénye ó egyiptomi halotti alakokat (mumiákat) tartalmaz; ezek között egyesek rendkívül élénk türkízkék színű fényes bevonatuk által kötik le figyelmünket; e mázat rézéleg segélyével állították elő s az élénk türkíz színből következtetve, rézélegen kívül, kovasavas alkaliákból áll s óloméleget még nem tartalmaz.

Az egyiptomi edények szabályos körvonalai biztos támpontúl szolgálnak arra nézve is, hogy az egyiptomiak előtt a korong nem volt ismeretlen, csakhogy mint a fenmaradt falképek mutatják, a korong eltért a mostanitól annyiban, hogy azt nem lábbal, hanem kézzel hozta forgásba a munkás.

Lehet, hogy a korong Egyiptomból terjedt el a Közép-tenger államaiba, ú. m. Kis-Ázsiába, Görög-, Olasz- s Spanyolországba. A rómaiak azután megismertették azt a közép-európai népekkel, hol a rómaiak fellépése előtt csak kézzel formált durva edényeket találunk. Ily őskori agyag edények a rómaiak idejéből hazánkban is nagy számban találtattak s maradványaik a nemzeti múzeum-

Magyar kályhafiókok a XV—XVIII-ik századból.

ban őríztetnek. A közép korban az agyag edények nem játszottak oly kiváló szerepet, s a gyártás csak közönséges házi eszközök készítésére szorítkozott, mert a gazdagok fém készleteit a durva ólom mázas cserép nem volt képes kiszorítani; művészi kezelését az átlátszatlan ón-ólom máz s a reá illő festékek feltalálása után

Viztartó. Évszámmal ellátott legrégibb ón mázas magyar edény 1600-ból.

Füles kancsó 1670-ből.

Födeles kupa sötétkék mázzal 1655-ből.

Füles tót kancsó czéhjelvényekkel 1717-ből.

Olaszországtól tanúlta el Közép-Európa, melynek szerencsés fejlődésében a chinai porczellán megjelenése kiváló szerepet játszik.

Hazánk agyagiparának legrégibb emlékeit az orsz. iparművészeti múzeumban őrzött kályhafiókok képezik, melyek a XV—XVIII. századból valók. E kályhafiókok részben mázolatlanok, részben pedig színes átlátszó ólom mázzal vannak bevonva s bár igen hasonlítanak az egykorú német kályhaipar termékeihez, a magyar felfogás, magyar ízlés nem tagadható meg tőlük. A fiókok mind kidomborodó lovas alakokat, virágokat vagy ornamentalis ékítményeket tüntetnek fel,

abban a modorban, melyben a velük egykorú nürnbergi kálykafiókok készültek. A virágok között leggyakoribb a tulipán, szegfűvel váltakozva s majd cserépből nő ki a csokor, majd pedig renaissance elrendezésben alkalmaztatik. A lovasok kócsagos s sarkantyús alakjai magyar vitézeket ábrázolnak s mindannyian fehér lovon űlnek. Talán erdélyi fejedelmeket akarnak ábrázolni? E fiókok tényleg Erdélyből származnak, a német hatás meglátszik rajtok; az egyik lovas fölött pl. a gotikus ékítmény körvonalai egész tisztán kivehetők. Egyesek címereket, mások keleties ékítményeket tűntetnek fel, s Radisics J. úr véleménye szerint azok, melyeken a német ízlés észlelhető, Felső-Magyarországból, azok pedig, melyeken inkább a keleti hatás érvényesűl, Erdélyből származnak. Sokkal gazdagabb képet nyújt a múzeum fazekas edények gyűjteménye.

Ezek között a legrégibb az 1609. évszámmal ellátott víztartó ón mázzal bevont majolika edény. A vörös alaptestet fehér zománcz fedi, melyre a diszítés az olasz majolikát jellemző: kék, sárga, zöld s viola színekkel van festve. A darab eredete ismeretlen. Egy másik, ugyancsak a XVII. századból (1655-ből) való sötétkék ón mázas korsó, Iglóról származik; alacsony, gömbalakú gerezdelt teste szegfű- s gyöngyvirággal van diszítve; nyilását ón fedő takarja, melyen kis dombormű van.

Hasonló technikájú a *G. Czobor Márta* 1670 felirattal ellátott majolika korsó. Rövid nyak s talp között az aránytalanúl nagy a hosszúkás has, melyet kék, sárga, zöld s viola színekben tartott virágdísz fed.

Gazdagabb diszítés s a tagok arányosabb elosztása jellemzi az 1717-ik évszámú füles korsót. *Johannes Handler — Tring und is, auf Gott nicht vergis* feliratokkal ellátott 2 gyűrű az edényt három tagra osztja: a felső gyűrű a nyakat választja el a testtől, az alsó kiegészíteni. arányba hozni igyekszik a rövid talpat. A mestert, ki edénye formálásánál nem akarta szem elől téveszteni a czélt, hogy korsója sok folyadékot biztos alapon tartalmazhasson, s ezért nagy hasra alacsony talpat alkalmazott, kiegészíté a festő, ki tagozásával a has egy részét a talphoz osztotta be. A nyakat s a talphoz beosztott testrészt hasonló elemek diszítik, csakhogy míg a nyaknál a felső gyűrűn űlnek ez elemek, addig az alsó gyűrűn függnek, lefelé csüngnek azok, hogy alárendeltségük annál élesebben feltűnjék. A közép test, az edény fő része leggazdagabban, s virágokkal van diszítve s közepét a kovácsczéh jelvényei foglalják el.

Egy időből 1719-ből s talán egy műhelyből való a következő csíkkancsó, melynek diszítménye viola, zöld, kék s sárga színű. Az öblös hosszúkás test tagozása itt már kevésbbé szerencsés, a felírásos kettős gyűrű a nyakat különíti el a testtől, alatta egy szélesebb gyűrű a test diszítését választja ketté, míg az öblös test alsó részét egy egyszerű karika a talphoz osztja be. Az edény nyaka s a test talprésze itt is űlő, illetőleg csüngő elemekkel van diszítve, míg a testdiszítés fő zonáját, kettős farkú oroszlánok által tartott zöld koszorúban elhelyezve a szűcsczéh jelvényei uralják; a

testdiszítés alárendelt második övét, mit a festő a nagy tér kitöltése miatt volt kénytelen itt alkalmazni, — virágokkal hinté be. Ily alárendelt övet a nyak alatt, melynek a test diszítése részarányosságát köszönhetné, hiába keresünk, s ha a festő ily másodrendű övet, a talp elemeivel például, közvetlen a nyak alatt alkalmazott volna, úgy az egy alárendelt öv alkalmazásával is sokkal szerencsésebben oldja meg feladatát.

A diszítés hasonló beosztását mutatja egy födeles kancsó. Diszítésében egy kidomborodó (relief) sárga szín lép előtérbe, melynek élét viola, világos s

Füles kancsó czéhjelvényekkel és felirással 1719-ből.

Födeles kancsó czéhjelvényekkel 1800-ból.

sötét kék, zöld színek tompítják; a nyakot itt is egy felirattal ellátott, széles gyűrű választja el a testtől, mely utóbbinak alsó részét egy karika a talphoz osztja. E két határ közé eső testrészt közvetlen a fül alatt elhaladó karika 2 mezőre osztja, melyek gazdagon vannak diszítve; az alsó mező, mint azt az előbbi kancsónál láttuk, itt is alárendeltebb övet képez, s virágdísze szegényebb a felső mezőénél, hol a diszítő elemek rostélyzott medaillonokban űlnek; a diszítés részaránytalansága az által, hogy a festő a tagoltságot egyszerű karikák által vitte végbe, kevésbbé tűnik szembe mint az előbbi kancsónál.

E darab újabb keletű, 1800-ból, Felső-Magyarországból való, míg bemutatott társai jóval idősebb, XVII. századbeli, s ugyancsak felső-magyarországi gyártmányok. A századot jellemző agyagipari technikának tehát nálunk is voltak művelői, habár úgy a forma mint művészi kivitel tekintetében, hasonlíthatatlanúl hátrább állanak,

minta velük egykorú roueni és delfti edények. Naivitásuk csak arra vall, hogy nem nagy igényű gyárak, hanem kisebb műhelyek, egyszerű mesterek művei, melyek a jómódú közép osztály, a czéhek számára készültek s ép abban rejlik értékük, hogy tanúságot tesznek arról, miszerint e korban nemzetünk ezen rétegében is megvolt a helyes érzék a művészi ipar tárgyai iránt.

E kor faïence divatja különben átalános volt Európában, úgy hogy a nagy számú külföldi gyárak alig lévén képesek megfelelni a nagy keresletnek, kénytelenek voltak a művészet rovására a tömeges gyártásra adni magukat. A faïence átalánosan kedvelt divatos szükségleti czikké vált s gyártása nem csak edényekre, hanem a legkülönfélébb tárgyak készítésére kiterjedt. Ily pl. Rouenben a máig is divatban lévő összes agyagipari czikkeken kívűl, egyházi szerek, író- s hangjegy-állványok, lámpák, papucsok, kalitkák, mérlegcsészék, óralapok (napórákhoz), térképek, földgömbök, czégtáblák, sőt Delft-ben hegedűk is készültek faïenceből, mely tárgyak mind gazdagon s művészileg voltak diszítve. A forma s diszítés e rendkívűli változatossága volt hivatva kárpótolni a közönséget a porczellán edényekért, melyeket udvarok s a gazdagok asztalain szolgáltak csak még fel ez időben; külső hatásban igyekezett Európa túlliczitálni, vagy legalább elérni az irigyelt Chinát, miután technikáját nem volt képes utánozni. A könnyű csaknem átlátszó, papírvékonyságú chinai porczellán mellett a legsikerűltebb delfti edényeknél is szembetűnő a technika durvasága, melyek pedig könnyedség, eleganczia s színpompa tekintetében még leginkább hasonlítottak a «távol országból (értsd Chinából) hozott» edényekhez. Ezeknek elsőbbségét az egykorú legjelesebb franczia gyárak a roueni, a neversi, a strassburgi, a lillei stb. gyárak is elismerték feliratáik vagy kérvényeikben, melyekben gyakran hivatkoznak ama szándékukra, hogy Delfthez hasonló edényeket igyekeznek készíteni, s melyeket hollandiai okiratok számos helyen «delfti porczellánnak» neveztek el.

Ez edények alaptestét s annak színét elfedő sűrű ón máz, melyet a fehér szín elérhetése végett vastagon kellett fölrakni — ellentétben vannak a porczellán könnyedségével s úgy látszik díszítési modoruknak a közönséges edényekétől való megkülönböztetése végett adták nekik Hollandiában a porczellán nevet. Franczia-országban faïence név alatt ismerték ez edényeket, mert technikájuk, mely az olasz majolikáéval azonos, Faenza városból ültettetett át Franczia-országba. Mi közönséges vagy durva faïencenek nevezhetjük, hogy megkülönböztessük a fínom faïencetől, melynek alapteste fehér, vagy a magyar faïencetől, melynek alapteste halvány sárga és átlátszó ólom, kvarcz borax máz vonja be.

Önmagukban véve határozott technikai s művészi becscsel bírnak e tárgyak, s különösen az utólérhetetlen színhatás az, melyet művészi kezelés mellett épen technikájuknak köszönnek. A színek: kobalt kék, mangan viola, vas okker, réz zöld mind erős tűzű festékek s nem tok kemenczében égeték mint a mai könnyen olvadó

úgynevezett mouffel festékeket, hanem a nyers mázra felrakva, a mázzal egyidejűleg olvadtak az edényre; a fehér zománcz magába vette, beitta a színeket; a vastagabban felrakott színekkel keveredett, a vékonyabb rétegeken átütött fehérségével s az egész képet ellágyítá a nélkül, hogy a színek tüzét, élénkségét zavarta volna. Kezelésük rendkívüli ügyességet igényelt, mert a nyers máz a színeket az ecsetből azonnal beitta; gyors s biztos kéz, határozott vonalak voltak a föltételek, melyektől egy-egy darabnak sikere függött, melyek segélyével a művész gondolatát,

Domború diszitésű korsó. 1750-ből.

lelkét az edényre átvihette. E nehézségeken részben az által lehetett segíteni, hogy a zománcz előbb gyengén beégettetett, mi által annak diszitése, javítása, esetleges törlések is megkönnyíttettek s a zománcznak a színekkel való tulajdonképeni kiégetése, erősebb tűzben csak ezután következett.

A szabad láng, melynél az edényeket égették, nagy ellensége a színeknek, a színező fémélegeket élenyben szegényebb vegyületekké alakítja át, minek következtében gyengébben hatnak, árnyalataik elhalványúlnak; egy-egy darab, melynek oldala véletlenül egyenes útjában állott az előre törő lángnak, a nagy redukczió mellett túlságosan ki volt téve a melegnek, s zománczából egyes alkatrészek elillantak, minek következtében az felhólyagzott, elégett. Megtörtént

ilyenkor, hogy az elillant alkatrészeket a zománcz az esetleg vastagabban fölrakott festékek fémélegeivel pótolta, ezekkel megolvadt, s az edényen színes csíkban végig folyt s tönkre tette a diszítés körvonalait.

Csakis akkor ítélhetjük meg helyesen e kor tevékenységét s vagyunk képesek felfogni a féltékenyen őrzött nagyszámú hibátlan darabok művészi s technikai becsét, ha e technikai nehézségeket szem előtt tartjuk. E nehézségek részben még ma is megvannak, de jelentékenyen csökkentik az alkalmazásban lévő gépek, a

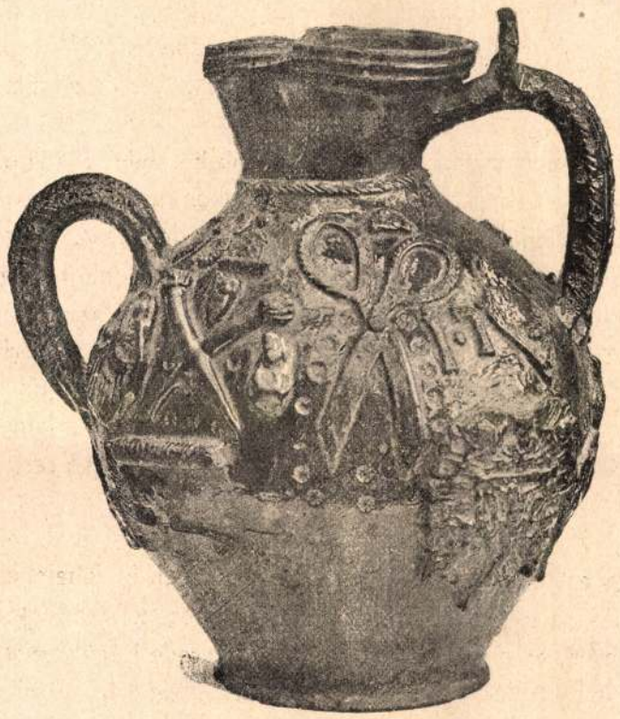

A siklósi szabóczéh kancsója.

jó szerkezetű kemenczék s az edények természetéhez alkalmazkodó festékek, melyek készítésével ma már számos specziális gyár foglalkozik

Aránytalanúl nagyobb küzdelmet kellett folytatniok e nehézségekkel szemben oly kisebb műhelyeknek, melyekből az itt bemutatott darabok kikerültek, s mindennek daczára e technikát hazánk más vidékein is feltalálhatjuk.

Különösen figyelemre méltó Erdély agyag ipara, mely ez időből a legszebbet s legtöbbet produkálja. A faïence dekorálható fehér alapszínével igen kedvelt edénye volt a székelyeknek, kik azt szobáik diszítésére használták. E tárgyakból legtöbb emlék maradt fenn s úgy látszik leginkább volt elterjedve, mit annak köszönhet, hogy tág teret nyújt a díszítésre, melylyel a mester az edények forma szegénysége

mellett a legkülönfélébb igényeket is kielégítheté. Fehér zománczczal fedett tálak s öblös nyakú füles az ú. n. bokál kancsókon kívül, melyeket falra lehetett akasztani, különös előszeretettel készítettek még nagyobb czéhkorsókat, melyek diszítésében rendesen a megrendelő egyénisége nyert kifejezést.

A tálakat leggyakrabban Meissenre emlékeztető változatos virágcsokrokkal diszítették, melyek szabadon, mesterileg vannak kidolgozva, míg a kancsók legnagyobb része rendesen a megrendelő foglalkozását, életmódját, — feliratokban a család viszonyait tüntetik fel. Így találjuk pl. a különféle iparágak szerszámait, mezőgazdasági eszközöket, vigadó szászok, szántó-vető székelyek, székely nők alakjait a legváltozatosabb csoportosítás, legélénkebb színvegyülékben megörökítve a legszebb fehér zománczon, melyet fénye s az alaptesthez való alkalmazkodása tesz becsessé.

A fehér zománcz, melynek készítése a nehezebb keramiai feladatok közé tartozik, igen szépen van alkalmazva az erdélyi edényeken, a szín tisztasága, fény s folytonosság jellemzi azt. Hajszálrepedései nincsenek, s ha itt-ott előfordúlnak, azok oly vékonyak, hogy szabad szemmel alig láthatók, a színek a sárga kivételével mely néha túlságosan alkalmaztatik, lágyak s érdekes, hogy az átalánosan használt réz zöld hideg egyformaságát, egy sajátságos melegebb olaj zöld variálja. Ezt valószínűleg okker s kobalt kék vagy okker s réz zöld keverékéből állították elő. E kancsókon az emlitett alakdiszitményen kívül ékítmények is fordúlnak elő, melyek majd természetes virágokat utánoznak, majd pedig egy sajátos, keleties ízlést árulnak el.

E technikán kívül, melyben a magyar fazekas ipar virágzásának tetőpontját érte el, Erdélyben úgy a technika mint a díszítés egyéb ágait is feltaláljuk, melyek bár nem emelkedhettek a tökély oly fokára, mint az imént leírt edények, — mindaztal igen kellemesen hatnak, s különösen önálló eredetiségük miatt érdemelnek említést. Kár, hogy ez edények egyik faja a kezdetlegesség, másik neme pedig már a hanyatlás korában lép fel; kár hogy azok egy szabad felfogás, egy ügyes gondolat felvillanását örökítik csak meg, hogy az egyiket megakasztá a polychrom mánia, a másikat magával rántá a nagy visszaesés, mely a porczellán fellepését s elterjedését követte.

Ha e két irány az őt megillető polczra emelkedhetik vala, úgy bizonyára korszakot alkot nem csak a magyar fazekas iparban, hanem önállóságuk számot tesz, — szépségük feltünést kelt az európai faïence történetében. Egyik faja ez edényeknek, melyek néhány példánya a kolozsvári technologiai múzeumban őríztetik, a Barczaságban gyártatott s nehézkes alak, piszkos fehér, inkább szürkés alapszín élénk tűzű sötétkék színű domború diszítés jellemzi őket.

Az alaptest ugyancsak egy likacsos szövetű, vörös cserép, mely egy fehér engobeval, ez pedig ólom mázzal van bevonva. Úgy az engobe mint a máz vékonyan

alkalmaztatik, minek következtében az alaptest sárgás színe átlátszik; a tisztátlan mázat az engobe beitta, miért is a felület fénytelen s érdes. Az átlátszó alaptest, meg a tisztátlan zöldes, tökéletesen beégett máz színkeverékéből keletkezett a szürkés alapszín, mely leginkább megfelel a rá tett diszítésnek. E sötétkék kissé kemény dísz, kifogástalan fehér alapon a színek éles ellentéte következtében nyugtalan lett volna, míg az alkalmazott árnyalatokban sokkal összhangzatosabb.

A kék dísz, mely erősen kidomborodó vonalakban a máz alatt tétetik az edényre,

Zöld mázas, domború felrakott diszítésű füles korsó 1748-ból.

nehezen olvadó, valószínűleg alkalikus üveg s kobaltéleg keverékéből áll; mindenütt jól kiolvadt, mély tűzű sötét szín s élénk fényverődés jellemzi. Elemei majd egy széles övben űlnek, majd meg az egész edény testét kitöltik.

Emlékeztetnek a falburkolatúl használt perzsa faïence lapokra, mintha a mester teljesen azok hatása alatt állott volna, s motivumait saját ízléséhez módosítva alkalmazta. E lapok fénytelen alapja, más úton ugyan s kisebb szerencsével, de eléretett; a kék diszítés türkíz árnyalatát azonban, mely a perzsa lapokon szintén majd az alaptestig beivódik, s azzal egy kellemes harmoniává olvad, — erősen csillogó sötétkék szín helyettesíti. A legjobb példány, mely a fent említett múzeumban őríztetik, a XVIII. századból (1741) való s úgy az elemek tisztasága, szabatos

rajza, mint a máz összeállítása s égetése határozott haladást tanúsít, míg társain az előállítás naivsága s a máz kopottsága régibb korról tanúskodik.

Ily modorban Tordán manapság is készűlnek edények; diszítésük azonban sokkal szegényebb s rendesen természetes virágokat utánoznak. Fényes mázuk inkább alkalmazkodik a kék szín csillogásához, mely ma kevésbbé intensiv. Hatásban meg sem közelítik elődeiket, melyeknél a kissé durva alapszín eshetik legnagyobb kifogás alá.

A második nevezetes irány, melyet eddig csak Erdélyben volt alkalmam látni, újabb keletű s állítólag Küküllőmegyéből ered. Technikája az előbbinek úgy szólván ellentéte. A vörös, likacsos szövetű alaptestet sötétkék engobe fedi, melyen a diszítés mélyített fehér körvonalakban jelenik meg; a máz vékonyan alkalmazva a legtöbb esetben ép úgy beszáradt mint az előbbinél. A kék engobe alatt közvetlenűl a cserépen egy fehér réteg fekszik, mely a kék engobe karczolása alkalmával sértetlenűl marad, s a fehér körvonalakat szolgáltatja. A kék alapszín nem mindig sikerűl; gyakran felhólyagzik vagy elvakúl, mert a túlságosan alkalmazott kobaltéleget a máz nem képes feloldani, minek következtében az könnyen kiválik. A diszítés elemei perzsa jellegűek, mintha a rhodusi vázákról lennének kölcsönözve, melyektől azonban színhatásuk s technikájuk merőben elüt. A kolozsvári technologiai múzeumban több darab van, melyek legnagyobb része egy idő s valószínűleg egy mester művei. Nehány darabon az évszám is be van karczolva, megtudjuk, hogy azok e század elején (1800—1805.) készűltek. Egy tál, mely nagyon szépen sikerűlt, teljes pompájában mutatja e technika előnyeit; élénk tüzű sötétkék mezőbe mélyített fehér vékony vonalú virágok gyakorlott kéz által ügyesen csoportosítva keresetlen eredetiségük által hatnak, s egyedűl a diszítésnek keménysége az, mit rovására felhozhatunk, a mi azonban, ha tovább fejlődhetett volna, az elemek ügyes árnyékolása s kovasavban dúsabb máz alkalmazása által bizonyára csökken, s két színével eljuthatott volna ama polczra, hova a polychrom svájczi majolikát gazdagabb színskálája s könnyebb technikája felemelte. A múzeum egy kancsója, mely valószínűleg későbbi idő s más mester műve lesz, fényesebb mázával s egyszerű vonalas ornamentikájával szintén e gyűjteménynek kiváló darabja, melyen az említett kifogások jelentékenyen csökkentek; a máz, mely fényét úgy látszik a kék engobe kisebb oxid tartalmának köszöni, a kedves ékítmény körvonalait ellágyítja, azokat gyengén színezi, s a kevésbbé tiszta, halványabb kék engobehoz mint alapszínhez módosítja. Ez edényeket, melyeknek az orsz. iparművészeti múzeumban s egyes magán gyűjteményekben több sikerűlt példányára akadhatunk, együtt szemlélve, nem tudjuk, vajjon rajtuk a mester rajzképességét bámuljuk-e, melynek segélyével ékítményeit oly könnyedén az edényre karczolta, vagy a kéz gyakoroltságát, mely a fehér réteget soha meg nem sérté, a rideg, frittos természetű kék engobeot soha ki nem csorbítá? A technika önálló eredetisége, a biztosság, melylyel

a mester technikájának nehézkességén diadalmaskodik, s a keresetlen hatás, melyet két szín egyszerű körvonalával ér el, képezik ez egyszerű művek kiváló becsét.

Erdélyről szólván, még egy igen érdekes dologról kell itt megemlékeznem. A kolozsvári múzeumban s egyes magán gyűjteményekben Erdélyben készült, régi «svájczi majolika» utánzatokra is találtam, melyek diszítésénél követett eljárás a svájczival teljesen azonos. E folyóirat II-ik évfolyamának 2-ik számában a volt ungvári agyag ipariskola által meghonosítani szándokolt ungvári majolika leírása alkalmával ismertettem a svájczi majolika mivoltát, melyet csirájában az ungvári fazekasok művein is megtalálunk. Az ungvári fazekasok bögréi, valamint a szakiskola ungvári majolika edényeinek színes engobe diszítései barna engobe alapra rakvák fel; az elemek körvonalai bekarczoltatván, a tárgyak átlátszó ólom mázzal vonattak be s kiégettettek. A svájczi majolikában ezen kivül egy második eljárást is ismerünk, mely abban áll, hogy a nyers edény barna alap-engobeja egy második, de fehér alap-engobeval vonatik be, s a diszítő elemeket e fehér alapra rakják fel. A színes elemeket az alsó barna engobeig körülkarczolják, úgy hogy fehér alapon mélyített barna körvonalban jelennek meg. Az erdélyi utánzatok e második eljárás szerint készültek s jellegük teljesen azonos az eredeti svjáczi edényekével. E tárgyak csak itt-ott elvétve fordúlnak elő, s így kétség merülhet fel az iránt, vajjon hazánkban készültek-e vagy Svájczból származtak-e hozzánk? E feltevésnek azonban ellentmond ama körülmény, hogy míg a svájczi edények mindig virággal vannak diszítve, addig az erdélyieken alakdiszítményeket is találunk. A kolozsvári múzeumban lévő egy tál közepét egy férfi alak, volt pendantját egy női alak foglalja el, s Nagy-Bányán, honnan azok kerültek, még él az az iparos, ki azokat, mint dédapjától visszamaradt emlékeket őrzé. Dédapja állítólag mesterré történt felavatása alkalmával e tálakkal remekelt. Egy második nagyobb tál, mely a máz kopottsága s a kivitel durvasága után ítélve régibb keletű, Brassóból szerzett darab, s az osztrák kétfejű sast tartja közepén. A sas teste zöld színű, tollazata pedig helyenként barna színnel van árnyékolva.

A zöld s barna szín e tálakon még nem tökéletes engobe; a színező fémélegek ugyanis nincsenek agyaggal keverve, hanem eredeti alakban, mint a hogy a kereskedésből beszereztettek, vitettek máz alatt ecsettel az edényre. Erre enged legalább következtetni az a körülmény, hogy e két szín, különösen a brassói tálon nem domborodik ki, a körvonalak határait mindenütt átlépi, széjjel folyt, s a mázba teljesen beolvadt. A nagybányai tál veres, sárga színei már kidomborodó engobe festékek.

Ezekben látjuk, hogy fazekas iparunk mily extensiv természettel bírt még csak a jelen század elején is.

Az eddig leírt edényekkel azonban, melyek hatása ékítményeik s azok színösszeállításában nyilvánúl, koránt sincs teljesen kimerítve az elmúlt századok tevékenysége, mert a régi magyar fazekas ipar diszítésében a plastikát sem hanyagolta el,

miről élénk tanúságot tesznek a már említett kályhafiókok s az a néhány korsó, melyek az iparművészeti múzeumban őríztetnek. A magyar fazekas ipar rövid áttekintését óhajtván adni, melyre idővel az egyes részletek behatóbb tanulmányozása után néha-néha még visszatérek, ez alkalommal néhány domborművű edényt is be kell mutatnom még az olvasónak.

Az iparművészeti múzeum egyik legszebb, legérdekesebb darabja az az 1750-ből való korsó, melynek rajzát bemutatjuk. Czéhjelvények és közép testét medaillonok diszítik, melyekbe a keresztre feszítés jelenete s szentek alakja van szabadon mintázva. Az edényen, mely zöldre van mázolva, ezen kívül a következő felírást olvassuk: *Dicsértessék Jézus. a böcsületes kiss Társasság korsotskája mellett Takács Pál Atya Mesterségében és Kudomrák Miklós, Be Járó, M. Fülöp M. Dekány Legénységében Koródon Szegény Torok hasznára Erszények szájja Rontására csinyáltatott* 1750.

A korsó magassága 0.175 m. s külön kiöntővel bír.

Érdekes továbbá a siklósi szabóczég füles kancsója; testét a szabók eszközei diszítik. Az egész edény kékes zöld óntartalmú mázzal van fedve, mely a domborművű ékítmények éleit eltompítja s a diszítés jellegét keménynyé teszi.

A plastikában a sokszorosítás nagy szerepet játszott már a régi iparosoknál is; egy domborművű kályha fiókjait pl. formából kellett kinyomni, hogy a kellő számú fiókok elkészülhessenek. Ily formák használata szintén rég ismeretes volt s kezdetben fa, cserép, később pedig gipszből készült formákat használtak a sokszorosításhoz. A zöldmázas füles korsó melynek rajzát adjuk domborművű edényeink egyik legrégibb példánya 1748-ból; a zöldmázas edénytest kidomborodó határvonalak által parczellákra van osztva, melyeket angyalfejek, fák alatt ülő oroszlánok s domború rózsák töltenek ki. Ez ékítményeket külön formából nyomták ki s fél kemény állapotban az edény testére illeszték. Hasonló eljárás útján diszíttetett a világos zöld átlátszó mázzal bevont tót korsó is, mely a jelen század elején, 1807-ben készült. A domború ékítményű korsók rendesen átlátszó színes ólom mázzal vannak égetve, melyen az ékítmények finomabb élei is átütnek s érvényre jutnak. Óntartalmú fedő máz elnyomja azokat, a kiálló plastika éleit elmossa s az egész edénynek egy unalmas kemény külsőt ad. Az ólom máz sokkal simulékonyabb a leggyengébb mélyedésekbe is behatol, s a kiemelkedő részekről is ide folyik, összegyűl, vastagabb réteget képez, mi által árnyalata sötétedik s a kiálló részeket, melyek a lefolyt máz gyengébb fala miatt mindig világosabbak, nem tünteti el, hanem árnyékolja, kiemeli.

Így keletkezik azután az a lágy hatás, mely a plastikát érvényre juttatva e tárgyak közös vonásává lesz.

Az ólom máz nemcsak a domborművű, hanem a festékekkel díszített edények készítésénél is tért szorított magának a jelen század elején fazekas iparunk tárgyainál. A porczellán utánzására törekedve, az első nagy lökést erre a jobb nevű faïence

gyárak adták meg, melyek szakítva a régi elvekkel, a finomabb faïnce (kőedények) gyártására térnek át; ezek kezében megifjúl, nemesedik az anyag, tágúl, gyarapodik a művészi felfogás, mert az új gyártmány a színek technikáját is megteremté magának, melyeket most már úgy az átlátszó máz alatt, mint a felett lehetett alkalmazni. E máz feletti színekből keletkezett a mouffel festékek gazdag skálája.

A kisipar csak fél lépést tett az előrehaladás ez útján, melylyel azonban rátért ama lejtőre, mely művészetének sírjához vezet. A fazekas ipar a drága s kényes ón máz helyett átvette az olcsóbb s kényelmesebb ólom mázat, az alaptest javításával azonban nem gondolt; meghagyta azt a maga eredetiségében s egy tetszetősebb színnel, az engobeval fedte el annak durvaságát. Igaz, hogy ezen az úton is talált még nemes virágokra, melyeket ügyesen s meglepő fordulattal dolgozott fel kezdetben technikája számára, mert hisz e lépés nélkül soha sem fejlődhetett volna ki az engobe-díszítés s nem gyárthatták volna Erdélyben ama speczialis kék edényeket, melyekről fennebb szólottam volt. Lejtőn azonban nehéz a megállapodás; annak iránya lefelé vezet; lajtorján haladhatunk csak felfelé! s így nem csoda, hogy még a finom faïence annyira gyarapodott, hogy hazánkban ma már számos kőedénygyárral rendelkezünk, addig népies iparunk mindinkább hanyatlott, mind nagyobb tért engedve e kőedény-gyárak népies irányának, mely a mostani fazekas ipar tárgyait a szerényebb igényű osztály szobáiból is majdnem teljesen a konyhába szorította ki. Sőt a rikító színekben tartott e parasztos kőedény-tárgyaknak is akadt ma már egy hatalmas vetélytársa az olcsó cseh porczellánban, melyet számos vidéken, nagyobb városok gazdag raktáraiban különös előszeretettel s szakértelemmel keres fel a nép szobája diszítése czéljából s csak oly edényekre alkuszik meg, melyek a világosság felé tartva átlátszók.

A fazekas ipar virágzási kora letűnt; megszakadt, teljesen elveszett a gyártás fonala is annyira, hogy manapság alig vagyunk képesek az edények történetére vonatkozó legfontosabb adatokat összegyűjteni. A fenmaradt darabok csak a készítésüknél követett eljárásokról s az uralkodott művészi ízlésről adnak felvilágosítást. Gyártási időt, helyet a legtöbbször nem lehet meghatározni, a mesterek neveiről pedig majd épen semmit sem tudunk. Feliratok s néhány edény talpán lévő jegyek csak ritka esetekben szolgálnak biztos támpontúl, kivéve egyes darabokat, melyek talpán egész világosan ki vannak téve a városok nevei, hol azok készültek, így pl. Igló, Körmöczbánya, Bártfa, Kőszeg, Buda, Rozsnyó, Besztercze, Murány, Regécz stb.

A holicsi, tatai s pápai egykori nagyobb gyárakról, melyek kezdetben szintén ón mázas edényeket gyártottak s melyek már könnyebben meghatározhatók, itt tüzetesen nem akarok szólani s csak annyit jegyzek meg, hogy a faïence virágzási korában hazánkban is voltak gyárak, melyek a kor színvonalára emelkedve, külföldi s főleg delfti, chinai termékek, s a bécsi gyárak hatása alatt művészi darabokat állítottak

elő. E régi gyárak jótékony hatása a fazekas ipar termékein is meglátszik. Stomfáról került edények között pl., melyek rendesen S T monogrammal vannak jelelve, kiváló szép darabokat volt alkalmam látni, melyek már mouffel festékekkel vannak diszítve, s határozott művészi becscsel bírnak. A modori edények szintén jó hírnévnek örvendettek.

Ez edényeket ma már csak gyűjteményekben találjuk, nem készűlnek sehol.

A XVIII. század végén legelső jó hírnevű gyáraink is irányt változtattak s a finom faïence készítésére tértek át; egyesek azzal is rég felhagytak: a holicsi s pápai gyárak megszüntek, — a tatai még üzemben van.

A régi kisebb műhelyek mesterei kihaltak, s velük sírba szállt edényeik különféle gyártási módja is. A jelen fazekas ipar termékein meglátjuk még a régi elemeket, a régi technika elveit, csakhogy kevesebb értelemmel s ma már kihaló félben vannak azok is. A legújabb időben 4—5 évvel ezelőtt tétettek kísérletek azok feleleventésére, s a volt modori szakiskola igen szép ón mázas fehér edényeket gyártott magyaros kék diszítéssel, melynek átűltetése azonban az iskola rövid fennállása miatt nem sikerűlt; ép oly kevés hatást gyakorolhatott a népies iparra a beszűntetett ungvári szakiskola rövid működése.

Szép ón mázas edények készűlnek jelenleg Mágocson, hol egy évvel ezelőtt a közoktatásügyi miniszterium egy agyagipari tanműhelyt is állított fel. A mostani fazekas ipar termékei különben főleg vizes korsók s konyhaedények gyártására szóritkozik s fő elve az olcsóság s emellett nyerészkedés, azért nagyon közönséges árút nyújt. E készítmények rendesen közönséges ólom mázzal vannak bevonva, a mi alatt igen sokszor fehér engobe alkalmaztatik. A színes: zöld, barna, ritkábban kék máz meglehetősen el van terjedve. Némely vidéken az engobe díszítés is dívik primitív elemeivel, melyek kevés gonddal alkalmaztatnak.

Szép fazekas árút készítenek Deésen, melyeket csínos forma, színes s jó máz jellemez. Keresett edény még Erdélyben a szamos-ujvári s tordai iparosok cserép edényei: a bokal kancsók s fali tálak fehér vagy barna engobebal vannak bevonva s ezeket díszítésük szerint 3 fő csoportra oszthatjuk.

Az első csoporthoz tartoznak a barna engobeos alapú edények, melyek száma túlnyomó. A bokal nyakán s talpán húzódó kettős fehér csík az edény testén egy közép mezőt képez, mely rendesen csokorba kötött virágokkal s levéldíszletekkel töltetik ki. A virágok között legkedveltebb a tulipán; nagy szerepet játszik azonban a rózsa is, mely vagy kinyílt, vagy bimbó alakban apró levelek között alkalmaztatik. E virágok vagy 1—2 széles, vagy pedig szárakon űlő több apró levelekkel, vagy végre bogyós szárakkal csoportosíttatnak s a csokor rendesen a fül átellenében az alsó osztó gyűrű fölött egy pontból indúl ki s ágazik szét a közép mezőben. Más edényeken a közép mezőben is találunk osztó gyűrűt, mi rendesen díszesebb az említett alsó s felső gyűrűknél s gyakran 2 egymástól távo-

labb haladó vonalból áll, melyek rácsolt vonalakkal kapcsoltatnak egy egységes gyűrűvé, más edényeken meg az edény kerületét körülfutó levél- s bogyó-koszorú határvonalait szabják meg. E középső osztó gyűrű által az edényen 2 mező képződik, melyek már nem egy pontból kiinduló, hanem ismét az edény körületét körűlfutó virágkoszorúval diszíttetnek.

Egy más faja a tordai edényeknek az, mely világos alapszínnel bír, s egy kék színben tartott laza virágcsokorral diszíttetik.

Ha az edényeket vizsgáljuk lehetetlen, hogy fel ne tűnjék a törekvés egy nyu-

Tót korsó 1807-ből.

Baranyamegyei korsó.

godtabb hatás előidézésére. A sötét alapszínű mezőket rendesen túlrajzolva találjuk fehér színű ékítményekkel, mi által azok komor külseje szelídebbé tétetik; a fehér edények egy pontból kiinduló virágcsokrai 2—3 kisebb virág vagy levélből lazábban vannak kötve, mert a szelídebb, a máz tisztátlansága miatt csaknem rendesen sárgás alapszín nem képez oly nagy ellentétet a reá alkalmazott kék színnel. Az edényt körülfutó koszorúk virágai azonban már itt is tömöttebben csoportosúlnak egymás mellé.

Gyakori diszítés még a madár, melyet rendesen ágra szállva találunk, amint viráglugasában énekel párját híva a bogyókhoz, miket a figyelmes mester rajzolt eléje.

Ez edények meglehetős elterjedésnek örvendenek Erdélyben s újabb időben az úri ebédlőknek gyakori dísztárgyait képezik.

Harmadik nemén ez edényeknek a fehér engobeos alap színes elemekkel van diszítve; ezek között a «szőnyeges» bokálokon felváltva barna s zöld mezőket találunk, melyek közepén egy primitív rajz fehéren hagyatik, az «ostáblás» bokálok pedig vonalak között váltakozó, fehér s színes koczkákkal, egy sakk tábla sávval vannak diszítve.

Színes engobe diszítést találunk még Ungvárt, Baranyamegyében s Szegeden, melyek ékítményeit barna alapon színes vonalak képezik.

Említést érdemelnek még a gömörmegyei: Fazekas-Zsaluzsány, Süvete, Pongyelok stb. korsói; ezek barna alapon a cserép eredeti vöröses színében tartják a

Szegedi korsó.

Mohácsi fekete graffitos korsó.

diszítés elemeit: csillagok, koszorúk, rosettákat stb., melyek nagy változatosságban papirból lesznek kivágva s a nyers, félig szikkadt edényekre tapasztva. A papirral dekorált korsók azután barna engobebal öntetnek le, s szárítás végett félre rakatnak, mi közben a papírcsillagok maguktól lehullanak s alakjuk a cserép színében az edény falán marad; a megszáradt korsón most már e csillagok közé ágak s levelek karczoltatnak, mi által azok egy szerves egészszé csoportosíttatnak. Az ungvári szakiskola két gömörmegyei tanítványa ez irányban igen alapos kiképeztetést nyert s főleg magyaros ékítmények rajzolására oktattak be, melyeket ügyesen s ízléssel csoportosítottak szabályos alakú korsókon. A kereskedelmi múzeumban több sikerűlt példány van ezekből kiállítva, hogy szülővárosukban mennyiben érvényesitik ügyességüket? arról eddig nem sikerűlt tudomást szereznem.

Mohácson specialis mázolatlan korsók készűlnek, melyek vízáteresztő képességüknél fogva kiváló előszeretetnek örvendenek délen a Duna-fejedelemségekben, hova évenkint 20—30,000 drb szállíttatik. Némelyek egyszerű bekarczolt díszszel vannak ellátva, legnagyobb részök azonban sima felűletű, s minden diszítést nélkülöz.

Mohácsi fekete grafitos korsó.

Ezzel eljutottunk oda, a honnan kiindúltunk: a kezdetleges mázolatlan edényekhez. E tárgyak praktikus hasznuk folytán nagy keletnek örvendenek, műérzéknek azonban már a nyomait is alig mutatják. A volt fazekas iparművészet halottai ezek; gyászolnak is érte, — fekete színben vannak tartva valamennyien! E fekete külsőt onnan nyerik, hogy mielőtt égetésüket befejeznék, néhány darab fatuskót helyeznek még ráadásúl a kemenczébe, melynek nyílásait azután elzárják; a fa ily elzárt

helyen a parázson tökéletlenül s lassan ég el; a füst s a destillatió kátrányos termények azután beveszik magukat az izzó edényfalak likacsaiba s az edényeket feketére színezik. Így készülnek a selmeczi fekete pipák, s ezen az elven alapúlt az antik edénydíszítés fekete színének előállítása, melyek égetésük előtt gondosan csiszoltattak, hogy fényes felületűek legyenek, mi annyira jellemzi őket.

A selmeczi pipák meg a mohácsi korsók hazánk határain túl is jól ismert s kiválóan kedvelt czikkeit képezik kis iparunknak, mit alaptestük előnyeinek s feldolgozási módjának köszönnek. Keletük a technologia ipari nagy fontosságát igazolja s kijelöli egyszersmind az útat, melyre a fazekas ipar terelendő, ha a művészi érzék jelen hanyatlási korszakában, annak emelésével, visszaállításával mitsem gondolva, azt teljesen kihalni engedjük. A fazekas ipar ma főleg konyhaeszközök előállításával foglalkozik, melyek azonban jelen alakjukban nem válnak be s erős küzdelmet kénytelenek kiállani az ólommentes mázú vas edényekkel szemben. Pedig e versenyben a cserép nagyobb előnyökkel rendelkezik, mint a zománczos vas, melynél jóval olcsóbb, s ha törik, könnyebben pótolható, mint a vas edény, mely, ha zománcza lepattog, szintén eldobandó. A cserép azonban csak úgy maradhat győztes e versenyben, ha technológiája s ezek következtében az anyag jósága jelentékenyen fokoztatik: az ú. n. bunzlaui edények manapság a legjobb főző edények, melyek nagy mennyiségben hozatnak már Csehországból hazánkba, mert nálunk még nem készűlnek sehol sem. Tűzálló faluk likacsait egy barna agyagos máz fedi, mely fényét az égetés alatt a kemenczébe vetett konyhasótól nyeri; a máz tehát ólommentes s hajszálrepedés nélkül állja helyét az alaptesten s így rendkívűli olcsósága mellett mindama előnyökkel rendelkezik, melyeket a zománczos vas edényeken megbecsűlünk. De hát hol tanúlják megismerni iparosaink a technológia újabb vívmányait, ha a helyett, hogy újabb szakiskolákat állítanánk, a meglevőket is feloszlatjuk?

Pap János.

ADALÉKOK
A HOLICSI MAJOLIKA GYÁR TÖRTÉNETÉHEZ.

A vallás- és közoktatásügyi Ministeriumtól nyert megbizatás s illetékes helyről kapott engedély alapján, mind a kettőt Szalay Imre miniszteri tanácsos szíveskedett a számomra kieszközölni, alkalmam volt a nyár folyamán Bécsben és Holicson a régi holicsi majolikagyár történetére vonatkozó adatok után kutatni.

Abból a nézetből indultam ki, hogy, miután a holicsi uradalom az uralkodóház magánbirtoka, a majolika-gyár is az volt, a bécsi levéltárak fognak mindenek előtt sok becses adatokat tartalmazni. Tehát legelőször Bécsbe mentem s a cs. és kir. udvari levéltárhoz, majd a közös pénzügyi miniszteriumba bekebelezett ú. n. kamarai levéltárhoz, végül pedig a cs. és kir. magán és családi javak vezérigazgatóságának levéltárához fordultam. Reményeim a két első levéltárt illetőleg nem teljesültek; sem az egyikben, sem a másikban a holicsi gyár történetére vonatkozó okmány nincs. Csak a legutolsó helyen említett vezérigazgatóság aktái között akadtam feldolgozható anyagra, habár az is inkább statisztikai természetű s meglehetősen hézagos, a mennyiben a Mária Terézia korából való iratok nemrég kiselejteztettek. A vezérigazgatóság birtokában egyrészt a megtakarított gyári jövedelmek elhelyezésére vonatkozó 1789-től 1799-ig terjedő sommás számadások «Ersparniss Casse die k. k. Majolica Fabrique in Hollitsch und Niederlage in Wienn betreffend» czím alatt vannak meg, a melyekben a gyár értékpapirokba fektetett vagyona s a tiszta jövedelemből évente a Lipót császár által alapított gyári munkások özvegyi segélyalapjába beszolgáltatott sommák kitüntették. Másrészt az uralkodóház magánbirtokaiból befolyó jövedelmekről vezetett főkönyvekben — k. k. Herrschaften Empfänge Ihro Mays: die Kaiszerin betreffend — a holicsi uradalom rovatában szerepel a gyár, s külön jegyzékben, mennyit szolgáltatott be évente a bécsi raktár. 1804-től fogva, a midőn a könyvek vezetésének a módja megváltozott, a raktár bevételei nem szerepelnek többé elkülönítve. E főkönyvek, kivált a ré-

Művészi Ipar
1890.

az úr előtt szükölködő Gamâl el-Din el-Zahabi, a kereskedők czéhének feje, az elhúnyt Vassar el-Din fia 44-ik évben az ezer után». (Kr. u. 1633.)

Ámbár vannak Kairóban a XV. század végéről, Kaïtbay szultán idejéből házak maradványai, érdekességre nézve azonban ezzel egyik sem vetekedhetik. Épen ez okból az arab művészeti emlékek bizottsága elhatározta, hogy e remek emlék föntartása érdekében megteszi a szükséges intézkedéseket és e sorok íróját bízta meg a helyreállítás tervének és költségvetésének elkészítésével. Így remélhető, hogy Gamâl el-Din háza már a jövő évben romjaiból művészeti becséhez méltó állapotba jut. A munka folyamán, ha módomban lesz, nem fogom elmulasztani az érdekesebb részleteket e folyóiratban megismertetni.

Kairó, 1890. julius. *Herz Miksa.*

giebbek ú. m. 1765-től 1799-ig terjedők, érdekes világot vetnek azon kelendőségre, a melynek a gyár készítményei örvendeztek egykor.

Volt év, pl. az 1767-iki, a midőn egymagában Bécsben 23,418 frt értékű edény kelt el s az 1778. év 11,868 forinttal már a legrosszabbak közé sorol. Ugyanazon forrásra támaszkodva, következtethető, hogy a kőedény-gyártás 1787 körül honosodott meg a holicsi gyárban, mert 1788-ban fordul elő legelőször az angol edény «englisches Geschirr» kifejezés. Attól fogva pedig a bevezetett tételek mindig két részből állanak, azaz ki van tüntetve, mennyi folyt be a majolika — ordinäre Majolika — mennyi a kőedény után. Egy 1791-ben kelt felség-felterjesztésből pedig megtudjuk, hogy a majolikagyárra 1790-ben egy emeletet emeltek, 15,642 frt 38 kr. költséggel.

Bécsből Holicsra rándultam. A helység a Morva közelében az éjszak-keletre húzódó dombok lejtőjén terül el s a távolból szemlélve bizonyos festői benyomást tesz. Az országút mentén fekszik az egykori gyár, szürke, dísztelen, emeletes, háromszárnyú épület, a melyben jelenleg a casino és a sóhivatal helyiségei vannak. Az emeletet magánosok lakják. Úgy látszik keveset változott, s csak a negyedik szárny, a hol hajdan a nagy égető kemenczék voltak, lett időközben lerombolva. Az országúttól nyugatra, árnyas, széles fasoron keresztül a királyi kastélyhoz érünk. Kétemeletes, szintén háromszárnyú épület, melyet a Vauban-rendszer szerint szerkesztett alacsony várfal vesz körül. A környező földektől vizes árok, ma viruló szőllő, választja el. Előtte a fáczányos. A kastélyról nem sok mondani való van. Sem külseje sem belseje nem kielégítő. Kivált a lépcsőháznál, és a belső elrendezésnél nélkülözzük a XVIII. század épületeinek kastélyszerű nagyúri benyomását, a melyet ama kor építészei a tömegek elosztásával s a tér helyes érvényesítésével oly mesteri módon tudtak elérni. A szobák berendezése az épület külsejével összhangban van. Csak két szoba tünik ki a többi közül. Az egyiknek falát nagy mustrájú, aranyszemekkel diszített, nyirott, sárga selyem alapú, vörös genuai selyembársony borítja, a másikat bőrtapéta. Alapja ezüst, rajta olajfestékkel festett chinai jelenetek és virágok, nyugtalan, czifra benyomást keltve. A mult században divott sok furcsaság példája gyanánt még egy kis szoba is felemlítendő. Falán sárga atlasz, a melyre számtalan, ollóval kivágott franczia rézmetszet van felragasztva: jelenetek, tájképek, vázák, diszítmények stb., minden rendszer nélkül, a hogy épen elfértek. A kastély udvari kápolnájában többek között egy gazdagon aranynyal hímzett, igen szép templomi menyezetet is őriznek, Mária Teréziának és férjének czímerével diszítve.

A kastélynak reám nézve legérdekesebb két helyisége a levéltár és az edényes kamara volt. Az utóbbi még meglehetős mennyiségű régi edényt tartalmaz, jóllehet a mit én láttam, az bizonyára egykori berendezésének csak

a maradéka. A kevésbé érdekes kőedényről, a fehér köznapi használatra szánt fehér mázas, minden diszítés nélkül való majolika-edényről nem szólva, 17 darab finom arany-segélyű holicsi majolika-tányért találtam. Egy részén chinai ízlésű diszítmény, a többin virágok és bogarak. A gyárnak legfinomabb s a régiség-kereskedésben csak elvétve található gyártmányai ezek, a melyek annál nevezetesebbek, hogy ugyanabban az edényes kamarában a minták, az eredeti chinai porczellán tálak is megvannak. Még 8 db tálat is ki kell emelnem. Óriási méretük — kerek tálak átmérője 0.40 m., a hosszúkásoké 0.54 m. — legjobban bizonyítja, hogy a gyár a majolika készítésében minden nehézséget le tudott küzdeni s kitünő kezekben volt. E tálak diszítése kék elszórt virágos bokrétákból áll. E nehány darabtól eltekintve, sem Holicson sem a környéken régi majolika többé nem található, az egész vidék ki van fosztva s ennélfogva évről-évre emelkedik az országos magyar iparművészeti múzeum gazdag s e tekintetben páratlan gyűjteményének értéke s fontossága. S ha még sikerülne a múzeum által tervezett kiegészítést keresztül vinni, bátran elmondható, hogy a holicsi gyár készítményeinek történetéről csak Budapesten lehet fogalmat alkotni.

A holicsi levéltár, sajnos, részben rendezetlen állapotban van, úgy hogy annak egész tartalmáról kellő tájékozást nem szerezhettem. Vizsgálódásaimat tehát csak nehány XVIII. szazadbeli feljegyzésre és a gyárnak 1800-tól 1840-ig terjedő könyveire terjeszthettem ki. A múlt századból származó feljegyzések között két érdekes is van. Az egyik a gyárépület berendezésének a leltára, a melynek nyomán a gyár hajdani beosztását sok valószínűséggel meg lehet állapítani, továbbá az 1792-ben, a gyárban használt minták teljes leltára, a melyből viszont nemcsak a minták számáról s az egész gyártásról nyerünk tiszta képet, hanem azt is megtudjuk, hogy az egyes mintákat miként jelölték meg, mely időből valók s esetleg honnét kerültek oda.

A jelen században vezetett könyvekben pedig a gyár összes bevételeit és kiadásait, személyzetét, annak fizetéseit találjuk feljegyezve; hogy a gyár honnét és mily áron szerezte be a nyers anyagot s hova szállította a kész árut. A gyárnak hat helyen volt raktára, a holicsit bele nem számítva. És pedig: Bécsben, Brünnben, Pozsonyban, Nyitrán, Nagy-Szombaton és Pesten. Forgalomra nézve a bécsi volt a legfontosabb. De azért helyben is nagy mennyiségű árú kelhetett el, mert többek között 1800-ban 9,566 forint értékü edény adatott el Holicson. Édekes lesz kipuhatolni, hol volt hajdan a pesti raktár. E könyvek továbbá a bélyegekre is vetnek világot s jóllehet kutatásaim még be nem fejeztem, teljes bizonyossággal ennél fogva nem szólhatok, mégis azt hiszem, helyes úton jártam, a midőn az iparm. múzeum Kalauzá-ban azt állítottam, hogy a H betűvel kapcsolatos másik betű a festő jegye. A fizetési táblázatokból u. i. kitünik, hogy a

gyár személyzete rendes évi fizetést húzott, csakis a festők dolgoztak darabszámra s munkájokkal minden hónapban beszámoltak. Majdnem önként kínálkozik tehát a feltevés, hogy a festő mikor a tárgyat bevégezte, valami jegyet is tett reája, hogy megismerhessék az égetés után, ki mit festett. Hogy a legközelebb fekvő jelzés a név kezdőbetűje volt, az majdnem természetes. Nézetemet az a körülmény is támogatja, hogy u. a. egy készlethez tartozó darabokon néha két-három a H-hoz ragasztott idegen betű is látható; jeléül annak, hogy többen festettek rajta. Így a schlosshofi kastélyban lévő készleteken a H betű mellett öt más betű fordul elő, legritkábban a kettős H; a mi Könyökynek a jelen folyóirat 1889. II. számában fejtegetett nézetét tarthatatlanná teszi. Sőt az ember kellő gyakorlat mellett tisztán a diszítmény megtekintéséből is képes megmondani miféle jegy van az illető tárgyon. Nem hagyható említés nélkül egy 1804-ből való u. n. Rathschlags-Protocoll. A császári uradalmaknál u. i. még ma is egy az alkalmazottakból álló bizottság határoz a teendők felett. Ilyen bizottság jegyzőkönyve ez is, a melyben a gyár összes teendői, a technikai kezelés, a gyártás módja és eredménye, a kifogások és panaszok vannak megbeszélve. A gyártás, legalább akkor igen költséges, az administratio pedig igen nehézkes lehetett. A fősúlyt a kőedényre fektették, s melyre sok fáradságot és költséget pazaroltak hiába, mert a jegyzőkönyvek állandóan arról panaszkodnak, hogy a gyártás nem sikerül; a máz repedéses az edény szennyes s vizet szív magába. Úgy látszik a kőedény-gyártás buktatta meg az egész gyárat.

Végül az itt említett könyvek alighanem a tatai majolika-gyár történetének némely pontjaira is fognak világot vetni. A holicsi gyárban 1800-ban Schlögel mintázó (Modellmeister) volt alkalmazva. Ha meggondoljuk, hogy a tatai készítmények, kivált a régiebbek, mennyire hasonlítanak a holicsiakhoz, nagyobbára hű másolataik, úgy talán nem igen hibázunk, ha azt állítjuk, hogy e Schlögel azonos a Schlögl János Györgygyel, a kiről Petrik a *Művészi Ipar* 1889. évfolyam 9. lapján felemlíti, hogy a tatai gyárat alapította. Ha e két Schlögel azonos, úgy a tatai gyár alapítása nem a múlt, hanem a jelen században történt, a mi valószínűbb is.

Sajnálom, hogy az összes kezemben megfordult irat közül egy sem volt olyan, hogy belőle a holicsi gyár megalapítására bárminemű utmutatást lehetett volna nyerni. Reménylem azonban, hogy a császári uradalmak központi levéltára a Mannersdorf nevű kastélyban, e hiányt pótolni fogja. A jövő kutatások fogják eldönteni: tartható-e ama nézetem, hogy a holicsi gyárat Elsass-Lotharingiából betelepített munkásokkal indította meg Mária Terézia férje, Ferencz császár. A holicsi gyártmányok stylje, a diszítmények, a melyeken a strassburgi, néha a roueni s a moustier-i befolyás alig tagadható, franczia eredetre utalnak. Legkevésbé konstatálható a bécsi por-

czellán-gyár befolyása, a minthogy eddig az iratok ból sem tudtam közötte s a holicsi gyár között összefüggést feltalálni.

Még csak néhány szót a Morva partján, a magyar határ közvetlen szomszédságában fekvő schlosshofi kastélyban őrzött holicsi edényekről. E kastélyt Jenő herczeg vette meg 1725-ben, s ő építtette fel és ültettette az elrendezésében gyönyörű, Versailles mintájára való kertet, a tavakkal és vizet okádó alakokkal. A kastélynak 192 szobája és 360 ablaka van. Belső berendezése is méltó a megtekintésre, holicsi majolika-edény pedig nagy mennyiségben látható. Az öltöző szobákban még ma is épségben megvannak a mosdó medencze kancsóval, a téntatartók, valamint a tányérok. A két edényes kamara pedig szintén igen sok és igen nevezetes holicsi majolika-tárgyat tartalmaz: egy 5.50 m. hosszú asztaldíszt, négy virágos edénynyel, 67 aranyszegélyű tányért, 90 fagylaltos csészikét, 15 levél alakú csészét, 4 magas asztaldíszt, alakokkal; van továbbá 11 színes majolika, 10 különféle kőedény alak, diszítésre szánt oszlop, cariatyd, összesen 20 db, ezen kívül nagy mennyiségű leveses tál, tányérfedő stb.

Radisics Jenő.

MIKOR ALAPÍTTATOTT A TATAI MAJOLIKA-GYÁR?

Radisics Jenő, a *Művészi Ipar* f. é. IV. és V. számában holicsi tanulmányi útjáról értekezvén, a tatai majolikagyár alapítására vonatkozólag azt a feltevést koczkáztatja, hogy ez nem a múlt században, hanem csak századunk elején keletkezett. Ezt abból következtetni, hogy 1800-ban a holicsi gyárban Schlögel nevű mintázót alkalmaztak, s így szól: «talán nem igen hibázunk, ha azt állítjuk, hogy e Schlögel azonos a Schlögl János Györgygyel, a kiről Petrik a *Művészi Ipar* 1889. évfolyam 9. lapján felemlíti, hogy a tatai gyárat alapította.»

Radisicsnak ezen feltevése ellenében csak a *Művészi Ipar* 1889. évfolyam 95. lapján megjelent közleményemre utalok, melyben Korabinszky, Schwartner és Keess munkáiban előforduló adatokat összegyűjtöttem. Korabinszky, kinek könyve 1786-ban jelent meg, a tatai gyárat mint a városnak egyik látványosságát (Sehenswürdigkeit) említi fel és azt mondja, hogy a porczellán- vagy majolika-gyár kapuja felett életnagyságban és porczellánból készítve a Szeplőtlen Szűz fogantatása látható. Ez a mű mindenesetre nagyobbszerű volt s mivel már 1786 előtt került ki a tatai gyárból, azt bizonyítja, hogy a gyár már régebben fennállt és 1786-ban a fejlődés magasabb fokán állott. A porczellángyár elnevezés, melyet Korabinszky használt, szintén azt bizonyítja, hogy a tatai gyár 1786-ban már finom, fehér faïence-árút készített, mely akkoriban még a drága porczellánt pótolta és melyet a laikus fogyasztó közönség a ritka porczellántól alig tudott megkülönböztetni.

A tatai gyárat különben a többi általam már idézett írók is említik és Keess, a ki a gyárat már kőedénygyárnak mondja, felemlíti, hogy a már 50 évnél régebben fennálló gyárat 1822-ben Schlögl J. G. örökösei birták.

Ezeknek az adatoknak alapján bátran kimondhatjuk, hogy a tatai gyár a holicsi után a legrégiebbek közé tartozik. De más kérdés, hogy Schlögl J. G. volt-e ténylegesen a gyár alapítója. A *Művészi Ipar* 1889. évfolyam 9. lapján tisztán kimondtam, hogy Schlögl J. G. családi hagyomány szerint a tatai gyárnak alapítója, — de ugyanazon közleményemben azt is mondtam, hogy a hagyomány útján nem nyerhetünk

Művészi Ipar 1890.

mindig megbízható adatokat, azonban a hagyomány a kutatót útba igazítja, hogy hol keressen és mit kutasson. A lehetőség, hogy Schlögl J. G. csak 1800 után lett a tatai gyár birtokosa, tehát nincsen kizárva, de ebben az esetben is, ha Radisicsnek sikerülne a holicsi Schlögel és a tatai Schlögl J. G.-nek személyazonosságát bebizonyítani, akkor se oszthatom azon véleményét, hogy a tatai gyár azon készítményei, melyek tényleg nagyon hasonítanak a holicsiekhez, csak 1800 után, azaz a holicsi mintázó vezetése alatt készültek volna. A holicsi készítményeken is észre veszszük a franczia faïence befolyását, mely akkor mindenütt mintaképen szolgált és ezek a minták a tatai gyárnak épen úgy álltak rendelkezésére, mint a holicsinak, — hisz ott volt Tatán egy előkelő főúr fényes palotája, melynek gazdag felszereléséből a tatai gyárosok ép úgy meríthették az uralkodó ízlés mintáit, a mint a holicsi gyárat a bécsi udvar látta el mintákkal és el nem képzelhetem, hogy a technikailag fejlődött tatai gyár ezeket a mintákat miért nem használta volna fel már a múlt században is. *Petrik Lajos.*

AZ 1890. ÉVBEN FÖLÁLLÍTOTT EMLÉKSZOBROK.

1890. év folyamán az országban négy emlékszobrot állítottak fel, névszerint: az aradi vértanúk emlékszobrát Aradon, Izsó Miklós szobrászét a budapesti temetőben, Károli Gáspár bibliafordítóét Gönczön, és báró Eötvös József mellszobrát a Svábhegyen.

E négy mű a magyar szobrászat egészséges fejlődéséről tesz tanúságot.

A Vértanúszobor hét egész alakból és tizenhárom mellképből van összeállítva. A gránit talapzat középső, magasabb részén áll *Hungária* alakja, babérkoszorúval kezében. Alatta négy oldalt vannak: az *Ébredő szabadság* és a *Haldokló harczos* kettős csoportjai, továbbá az *Áldozatkészség* és a *Harczkészség* egyes alakjai elhelyezve.

Az eredeti tervet Huszár Adolf készítette; tőle származik fogalmazása és azzal egyetemben a műnek ama fogyatékossága, hogy az aradi tizenhárom vértanú — kiknek emlékére a művet állították — alárendelt helyet foglalnak el rajta. Ennek következtében inkább azt fejezi ki, a mit fő alakjai ábrázolnak: Magyarországot, ennek küzdelmét és áldozatkészségét, leveretését és későbbi fölszabadulását. Valóságos szabadságszobor. Vértanúk emléke csak annyiban, a mennyiben a Tizenhárom a nagy eszmék szolgálatában esett el.

Zala György érdeme az, hogy a már elfogadott tervet sikerülten dolgozta ki. A mi azonban nem azt jelenti, mintha egészen kifogástalan volna. Egyikmásik alak mozdulata természetesebb

MŰVÉSZI IPAR

1889.

A HABÁNOK TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON ÉS A HABÁN MAJOLIKA.

Alig van nemzet a világon, mely a messze ős kortól kezdve a mai napig, területén a különböző népek és fajok oly érdekes keveredését mutatná, mint a magyar.

Nem is említve a népvándorlás korában, a barbároknak a római világbirodalom ellen vívott harczai folytán keletkezett népalakulatokat, csak a különböző német és szláv, vagy a hollandi, bajor, belga és franczia telepítésekre utalunk.

Természetes, hogy e népalakulatok visszatükröződnek a nemzet történetében, egyes vidékek századokon át megőrzött ethnografiai sajátságaiban, és kifejezésre jutnak az egyes népfajok tipusában, erkölcsében, sőt az egész ország művelődésének és művészetének történetében is.

Ilyen már-már elmosódott kép, melyet szintén a történet nagy kalejdoskopja vet Felső-Magyarország térképére, a habán nevezetű népség.

Már a múlt század irodalmában s azóta is több lexikonszerű munkában találunk rájok vonatkozó adatokat, melyek többé kevésbé megbizhatók, gyérek és szükszavúak.

Mióta pedig kétségtelenné vált, hogy a művészi ipar több ágával, különösen pedig az agyagművességgel hazánkban több, mint másfél századon át foglalkoztak és sajátos modorukban és technikájukkal e nemben maradandó hatást is gyakoroltak, — művészi iparunk történetének lelkes kutatói mind gyakrabban emlegetik a habánok nevét s óhajtják e népet, annak viszonyait alaposan és megbizhatóan ismerni.

Majláth Béla *Agyagiparunk történetéből* czímű dolgozatában* a habánokat hollandiai fazekasoknak mondja. Pulszky Károly ezt *A magyar agyagművesség történetére vonatkozó kérdésekről* irott czikkében már kétségbe vonja s egy kis jegyzetben igen helyesen utal arra, hogy Szobotistban nem hollandusok, hanem német anababtisták voltak letelepülve.** Különben azt mondja, hogy a ki e kérdést felderítené, igazi érdemeket szerezne magának agyagművességünk története körül.

* *Archæologiai Közlemények.* XII. k. 48. old.

** *Archæologiai Értesitő.* Uj folyam. II. k. 266. old.

Petrik Lajos *Adatok a magyar agyagipar történetéhez* című nagybecsű czikksorozatában a kérdésre vonatkozólag, Korabinsky 1786-ban megjelent lexikonának adatait eleveníti fel, ki már szintén tudja, hogy a habánok anababtista testvérek, kik Morvaországból telepedtek be.[1]

Tudjuk, hogy a habánok Nyitra, Pozsony és Trencsén megyékben voltak elterjedve. Tavaly régészeti kutatásaim közben Pozsony megyében járván, nagy örömömre szolgált, midőn Pozsony-Széleskuton, Spitzer Mór tisztelt barátomnál régi habán majolikák gazdag gyűjteményét találtam. Miután ő oly szíves volt, hogy a gyűjtemény kiválóbb darabjairól színes rajzokat is készíttetett, azokat, régészeti utamról az Országos Régészeti és Embertani társulat múlt évi szeptember hó 25-én tartott ülésében felolvasott jelentésem kiséretében bemutattam s egyuttal röviden a habán kérdésről is értekeztem, természetesen én is morva anababtistáknak vallván őket.[2]

Erre azonban most már *Néhány adat felső Magyarország agyagiparának történetéhez* című czikkében[3] Spitzer Mór barátom is sikra száll és ő, kinek pedig mint fentebb említém, oly nagy érdeme van a régi habán művek egybegyűjtésében, minden további indokolás vagy magyarázat nélkül egyszerűen kijelenti, hogy a habánok Thüringiából telepedtek be Felső-Magyarországba.

A dolgok ilyetén állása mellett azt hiszem elérkezett az ideje, hogy ezt a kérdést a már eddig publikált s a levéltárainkban levő hiteles, de eddig még ismeretlen adatok alapján végleg tisztázzuk. S úgy hiszem nem végezünk felesleges munkát akkor sem, ha ez érdekes nép történetét, melynek úgy az ethnografiai, mint a művészi ipar történetének írója egyaránt hasznát veszi, a maga történeti folytonosságában rövid kivonatban felsoroljuk, vagy helyesebben, egykorú hiteles krónikáik útján magokkal a habánokkal elmondatjuk.

Mielőtt azonban ezt tennök, próbáljuk még e nép nevének etimologiájával is foglalkozni. Mindenesetre igen sajátságos szó az, s már csak azért is érdekes, hogy ugyan e formában egy nyelvben sem található fel s a legtöbb glossariumban is hasztalan keresnők. Így például Du Cange nagy szótárában sem fordul elő.

Szerencsés nyomra akadunk azonban már Brandl glossariumában,[4] ki épen a morva történelmi források magyarázatához kiadott nyelvtörténeti szótárában taglalja e szót. Szerinte ugyanis habani, habanstvi, azoknak az újra keresztelő (Wiedertäufer) anababtistáknak a neve, kik a XVI. században üldöztetvén, Morvaországból Felső-Magyarországba menekültek s ott fazekas iparral foglalkoztak, miért is nevöket némelyek szeretik a német Hafen szótól származtatni; legvalószínübb

[1] *Művészi Ipar* IV. 1889. 100. old.
[2] *Archæologiai Értesitő.* 1888. évf. 375. old.
[3] *Művészi Ipar.* 1889. 108. old.
[4] *Glossarium illustrans bohemico-moravice historiæ fontes.* Brünn 1876. 54. old.

azonban, úgy mond, hogy a német Haushaben szótól származik, mely az anabaptistáknál nagy szerepet játszott, s a német haben szó mellett a latin habere szóval is kapcsolatban volt. Mindezekből a habani szó képzését főkép és teljesen az magyarázza meg, hogy a haben szó morva provinczialismus szerint habán-nak ejtetett ki.

Tudjuk, hogy valakinek polgárrá való fölvételét és megtelepedési jogát már a közép korban is az által ismerték el, ha megengedték, hogy ingatlan birtokot s városokban házat szerezhessen, vagy építhessen. Így volt ez már az ős germán jogban s a x. századtól kezdve az összes német városokban.[1] Ez volt a Haushaben s azért volt az a vallásuk miatt erdei vadakként folyton üldözött anabaptistákra nézve oly fontos, ha valahol ily jogot nyertek, mert azzal vele járt rendszerint a menedékjog is; oda bárki menekülhetett, a ház békéje sérthetetlen volt, sőt még udvara is. Így támadtak a habán udvarok. S azért van, hogy krónikáikban is mindig felemlítik, ha valahol Haushaben-jök, vagy udvaruk volt. Azt hiszem, hogy ezek után Spitzer Mórnak az összekuporgatni jelentésű habat szláv szótól való erőltetett szó származtatása önmagától elesik, valamint nem jöhet szóba a fazekas mesterségtől vagy a német Hafen szótól való származtatás sem, mert hiszen akkor mindnyájoknak fazekasoknak kellett volna lenniök, holott, mint azt alább látni fogjuk, számos más iparággal is nagy sikerrel foglalkoztak.

Csak teljesség kedveért említem föl, hogy némelyek arra is gondoltak, miszerint talán első vezetőjök Habaner nevű egyén lehetett s ettől vették volna nevöket.[2]

A habánok magyarországi történetét illetőleg első rangú források, krónikáik. Ezek egyike Hamburgban a városi könyvtárban őríztetik, hol azt a negyvenes években Sylva-Taroucca Frigyes gróf fedezte fel.[3] Ez 1524—1637-ig terjed s első szerzője Rösch Ambrus volt, ki is 1592-ben halt meg.

Az anabaptisták eddig ismert második és harmadik krónikája a pozsonyi káptalan kézirattárában van.[4] Az első 1524—1640-ig terjed, a második pedig, mely egészen versekben van írva, 1530-ban készült s szerzője Kramer Mihály. Ugyancsak a pozsonyi káptalan kéziratai között még több anababtista ima és énekes könyv s számos levél van, melyek mindannyian történelmi vonatkozású feljegyzéseket is tartalmaznak.

Van továbbá a Magyar Nemzeti Múzeum kézirattárában is egy hasonló anabaptista imakönyv, mely Sobotistyen 1658-ban iratott.

Végül a további hiteles adatok, oklevelek és királyi leiratok az Országos Levéltárban találhatók.

[1] Arnold W. *Zur Geschichte des Eigenthums in den deutschen Städten.* Basel 1861.

[2] *Statistische Nachweisungen über das Neutraer Comitat.* Herausgegeben von der Handels- und Gewerbe-Kammer Pressburg. 1871. 322. l.

[3] Gregor Wolny. *Die Wiedertäufer in Mähren.* Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen. Wien. V. B. 1850. 67—138. l.

[4] Knauz Nándor. *A pozsonyi káptalan kéziratai.* Magyar Sion. VII. k. Esztergom. 1869. 449. stb. ll.

Természetes, hogy Nyitra, Pozsony és Trencsén városok és vármegyék levéltáraiban is rájuk vonatkozó nagybecsű adatoknak kell lappangani; ezek felkutatása azonban ezuttal nem állott módomban.

A hamburgi krónika feljegyzései szerint azokon felül, miket az anababtisták morvaországi szerepléséről már eddig tudtunk,* értesülünk, hogy tanaik és eltiltott szertartási gyakorlataik miatt, Turzó Szaniszló olmüczi püspök össztönzésére, I. Ferdinánd király által 1527-ben Morvaországból kitiltattak.

Ennek folytán azonnal követeket küldtek ki, kipuhatolandó a szomszédos országokban, hol tűrnék meg őket. Folytonosan üldöztetve a mindenütt utánuk bocsájtott és megújított királyi rendeletek által, Ausztrián keresztül lassan Magyarország felé vonultak.

1547-ben és 1548-ban találjuk az első följegyzéseket Magyarországra vonatkozólag, melyeket nehogy elferdítéssel vádoltathassunk, nagyobb hitelesség kedvéért a szó szerinti német szövegben ide igtatunk.

1547. Auf König Ferdinands Befehl grosse Trübsal und Verfolgung der B(rüdern) in Mähren, sie flüchten nach Ungarn auf die Güter des *Franz Niáry* gegen *Sabatisch,* wo sie schon 1546 1 Mühle sammt Hofstätte und Grundstücken erkauft. Ein Theil zog auch übers Gebirg gegen Teutsch-Nusdorf.

1548. Gewaltige Verfolgung in Mähren; die Grundherren geben die BB. auf Befehl Ferdinands preis, und gebieten ihnen das Land zu verlassen. Jedem, der sie länger behalten sollte, wurde mit königlicher Ungnade gedroht. Als gewaltsam ausgewiesen, zogen sie mit dem was fortzutragen war, nach Ungarn, besonders zum Grundherrn von Holitsh und Schoosberg, Peter Bákit und Franz Niáry auf Branisch; da wurden Häuser gekauft, gebaut, Boden gerodet; aber schon im Herbst desselben Jahres nahmen ihnen die Grundherren mit Gewalt ihre Habe und Gut, und sie wurden mit Weibern, Kranken, Kindern und Alten aus den Häusern aufgerichtet. Sie kamen wieder nach Mähren in einen Wald bei Rohac (jetzt Dorf Rohatec), von wo sie vier Brüder nach Polen abschickten etc.

1550-ben Ferdinánd újabb szigorú parancsot bocsájt ki ellenük, kitiltván őket Morva- és Magyarországból egyaránt. Mire Ausztriába vonulnak.

1554-ben már újra Magyarországon vannak, Proczkán és ugyanakkor Freischützön 70 embert keresztelnek vallásukra.

1557-ben megkezdték és befejezték a nagy Haushaben építését Kostelben.

1581-ben, őszszel Sobotistyeből elköltöztek, de Nyáry István közülök többeket várába bezáratott és húsz héten ott tartotta őket s csak több magyar úr kérésére bocsájtotta szabadon.

1605-ben Bocskay csapatai által, Sobotistye, Lévárd, Boczka, Szt. János, Kosz-

* Bergmann. *Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie.* Wien. 3. Heft. S. 107. ff.

tolány stb. fölégettetik, mely alkalommal összesen 25 anababtista megöletett és 221 elfogatott.

1613-ban az elpusztult «Haushaben»-eket Sobotistyében ujra helyreállítják.

1621-ben Levárd, Szent-János és Proczka a lengyelek által feldulatik. Április 1-én pedig Bethlen Gábor fejedelemmel többen, 183 elfogott egyénnel együtt Erdélybe küldettek.

1622-ben Ditrichstein Ferencz bibornok üldözései elől 24 község «Haushaben»-jéből Morvából ismét Magyarországba vándorolnak.

«Also Auswanderung nach Ungarn, wo drei Haushaltungen waren, als zu Sabatisch, Proczka und Lebar, die letztere zwar wegen des Krieges seit 1½ Jahr nicht bewohnt, aber jetzt bezogen; die nicht hier untergebrachten suchten Aufnahme bei einigen Herrn, deren uns ein tails willig und gern aufnahmen.»

1628-ban Ditrichstein bibornok által Morvában ujra szoríttatván, a még ott maradt testvérek is mind Magyarországba jöttek és itt községekbe állottak.

1635-ben Weyk Éliás Erdélyből Sobotistyebe érkezett s miután kézföltétel által hitében ujra megerősíttetett «mit einem Völkchen», Alvinczre visszaküldetett.

1636-ban Sobotistyében 60 ház leégett. A koldussá lett testvéreket Nyáry Lajos saját kastélyába fogadta s fát adott nekik, hogy házaikat ujra felépítsék.

A pozsonyi káptalan kéziratai között levő első kronikának címe: Ein klains gründliches denckbüchel, darinnen wird begriffen und angezaigt: was sich seit dem 1524. Jar: mit den recht Crist gläubigen vnd fromen menschen zutragen vnd wie sich die Gmain gotes wiederumb hat angefangen vnd vermördt ist werden. A. R.

Ebben olvassuk, hogy Lévárt 1623 október 21-én Czobor János, huszárjaival kiüzette őket házaikból s hogy november 1-én Sobotistyét a törökök földulták.

1663-ban Baumann Izsák testvér írja nekik Alvinczről, Erdélyből, hogy Rákóczy György fejedelem is üldözi vallásukat.

A második verses kronika teljes címe a következő: Geschicht des verloffnen Triebsals im Vngerlandt: gesanngs weyss gestelt Durch Michel Kramers In der melodey: an wasser Flissenn Babilonn. (136. Zsoltár) 1, 5, 3 — október: 48. Jar. Első verse így szól:

Nun Merkhennt was ich singen will
Von laydt vnd grossen schmerczen,
der angst vnd triebsal war so vil,
über die fromen herczen,
Die sich Betraff im Vngerlandt,
wol von dem wäckhiss Petter genandt. stb.

Ugyanitt olvassuk: — — Nun der herr gab noch aus Gnaden ein auskomen vnnd schikhet also das man vnns, in hungern welches vnns da zumal zum tail ein vnbekandt lanndt war auff nam sonderlich der her Närj Francz von präntsch vnder

welchen man bej gmächlich hinab Zoch, auch vnnder den herren petern Bäckhit zu hollitsch vnnd schossberg — — — — aber es weret nit lang.

Továbbá: Es kam fir denn Künnig Ferdinanthus das man sich ins hungerlandt hinabgelassen het, mit unsserer versamlung vnnd volckk, da schükht der Künig auch baldt seinen bewelch vnd strenge gebot wol Zwaimal an die hungerischen herren mit grossen ernst, man Soll Sie nit behalten — — daher Sie auch aus forcht des Künigs vngnaden bewegt — — — der her peter päkkit er Zaigt Ein griniges wieten.

Das gleichen der herr Närj Francz auf bräntsch Schickht seinen haubbman, auch shreiben vnnd ernstlichen beuelch daz er auff alle seinenn grindten die brieder soll weckh schaffen nach dem mandtaath vnnd beuelch des Künig Fertinatus stb.

Mint mindezekből látjuk tehát, a habánok morvaországi német ajku népfaj voltak, kiknek azonban német nyelve igen eltért a rendes német nyelvtől, mert számos különböző nyelvből való szót használtak, melyeknek csak végzete volt német. Ezen felül sok csak általuk értett szót is használtak Mindannyian a cseh és morva testvérek vallási felekezetéhez tartoztak, kik a táborita maradványainak tekintendők, kik a fehérhegyi csata után széledtek el. Tanaik keletkezése 1430-ig a kalixtinusokhoz vezet vissza, — lefelé pedig a XVIII. század Herrenhuter-jei tekintendők tanaik örököseinek. Ujra keresztelési szokásuk folytán általában anabaptistáknak is neveztetnek.

Magyarországra, mely reájok nézve eddig teljesen ismeretlen ország volt, az 1530-as években jönnek először Holics, Sobotist, Jókő és Lévárd, valamint a szomszédos földbirtokosok által eleinte szivesen fogadtatnak.

Holics régente a nyitrai várhoz tartozott, s urai a Czoborok, jelesen 1518 óta Imre volt,[1] később a Nyáriaké, majd királyi kamarai birtok lesz.

Jókő vára 1436-ban még Ország Mihályé,[2] de a XVI. században az Czoborbirtok, valamint Lévárd is. Ez utóbbi 1602 május 11-én II. Mátyásnak Bécsben kelt donationalis levele szerint, báró Kollonich Sygfriedre száll,[3] utóbb pedig ez is kamarai birtok lesz.

A habánok bevándorlása idején tehát Bakith Péter, Nyáry Ferencz és a Czoborok a vidék földbirtokosai. A két első Ferdinándnak kiváló híve és kapitánya, illetőleg hadvezére. Természetes tehát, hogy bármennyire is nem szivesen bántják e szorgalmas népfajt, mihelyt az iránt és pedig több izben a király parancsát veszik, kiűzik őket udvaraikból és házaikból. Ők azonban állhatatosan ujra és ujra visszajönnek Magyarországba, pedig mint krónikáik bizonyítják, nem ritkán számos testvér vértanúhalált hal vallásáért.

[1] Orsz. Levéltár. Dipl. oszt. 23067. sz.

[2] Országos Levéltár.

[3] U. o. Benignæ Resolutiones 44. k. Folio 93.

1612-ben Czobor Imre a pozsonyi káptalan előtti egyik perében, a Boroczky birtokon az anababtisták curiáját és az ahhoz tartozó földeket még nyiltan említi;[1] de már 1624-ben ujabb szigorú rendeleteket látunk ellenök kibocsátva és pedig ezuttal olyanokat, melyek elárulják egyik főokát annak, a miért annyira üldöztettek, és ez az volt, hogy mint ügyes kereskedők, Morva felé szállítási üzletet folytatván, a király évi jövedelmeit csökkentették.

1624 márczius 26-án, a bécsi udvari kamara átiratot intéz a m. kir. kamarához, melyben azt figyelmezteti, hogy utasítsa harminczadosait, nehogy az Ausztriából és Morvából bevándorló s gabonakereskedéssel foglalkozó anababtistákat bejönni engedjék, miután ezek nemcsak ő Felsége jövedelmeit csökkentik, hanem különben is veszélyes üzelmekkel foglalkoznak.[2]

1624 április 19-én, ugyancsak Bécsben kelt, sajátkezűleg aláírt és nagy pecsét alatt kiadott levelében pedig már maga, II. Ferdinánd király bocsát ugyan e tárgyban szigorú parancslevelet a m. kir. kamarához, hogy élelmi szerek kivitelét az anababtistáknak semmi szín alatt ne engedjék meg.[3]

Az anababtisták azonban csak hűségesen visszatérnek mindig házaikba, s mint krónikáikból látszik, ezentúl hazájoknak tekintik az ország ezen vidékeit és annak jó és balsorsában osztozkodnak. A XVII. század harczai között, hol a török, hol a Bocskai és Tököli-féle felkelő csapatok, majd meg a császáriak égetik fel őket, hordják el javaikat s nem ritkán magukat is reménytelen rabságra.

Mind a mellett évről-évre találkozunk velök egészen a legujabb időkig. Mindannyian iparral és kereskedelemmel foglalkoznak, de sok közöttük az orvos és gyógyszerész is. Vannak könyvkötők, asztalosok, igen keresett késgyártók és különösen és túlnyomó számban fazekasok és fehéredény égetők, valamint korsósok. Szorgalmuk, becsületes és tisztességes életmódjuk, szerény magaviseletük és mesterségükbeni ügyességük okozta utóbb, hogy mindenütt szivesen látták őket s hogy különösen a földesurak a lehetőségig pártfogásukba vették.

E mellett arra is rá érnek, hogy felekezeti testvéreikkel az összeköttetést föntartsák. Csaknem évenkint küldenek ki követeket Ausztriába és Svájczba, sőt a mi bennünket közelebbről érdekel, Erdélyben főleg Alvinczen hitközséget alapítanak s többször küldenek annak erősítésére kisebb-nagyobb csapatokban testvéreket. Felső-Magyarországon Sobotistye fő helyük. Itt fogadják külföldről, követek gyanánt jött testvéreiket, itt keresztelik meg és veszik fel az ujonnan belépő híveket.

Mint ugyancsak a fentebb ismertetett krónikákból látjuk, Erdélybe már korán megkezdődött innen az invasio, 1621-ben pedig Bethlen Gábor fejedelem, úgy

[1] U. o. Neo. Reg.

[2] Országos Levéltár, Benignæ Resolutiones.

[3] U. o. Benignæ Resolutiones.

látszik határozott telepítési szándékkal, számos anabaptistát vagy habánt visz innen magával; kik itt oly szerepet kezdenek játszani, hogy Rákóczy György 1663-ban már parancsot ad ki ellenük.

És ez agyagművességünk története szempontjából felette fontos ránk nézve, mert az Erdélyben régente készült sajátos faïence és átalában az agyag művek ismeretének felderítéséhez, nem egy esetben fogja jövőre nézve megadhatni a történelmi alapokon nyugvó fölvilágosítást.

Ez időszak után nagy hézag támad a habánok történetében, — pedig utódaik a mai napig ugyanazon helyeken s jó részben őseik foglalkozását űzve maradtak fenn. Ennek oka az, hogy mint fazekasok és agyagművesek, legkiválóbbjaik az I. Ferencz és II. József királyok által alapított, illetőleg fejlesztett holicsi gyárba mentek át, a gyárra vonatkozó összes hiteles okiratok pedig, midőn a gyár üzeme beszüntettetett, lévén az kincstári birtok, Bécsbe kerültek, hol most is tényleg az ottani kincstári és kamarai levéltárban vannak. Épen azért részemről nem sok eredményt várok a Holicson létező uradalmi iratoknak Könyöki József által tervbe vett átvizsgálásától sem.

A pozsonyi és nyitrai uradalmak már ekkor hasonlóképen uralkodó herczegek és a kamara tulajdonai levén, az uradalmak középpontjain levő levéltárak, melyek ez időszakról fölvilágosításokat nyujthatnának, szintén mind Bécsbe kerültek, s innen van, hogy megbízható adatunk e korra nézve hazánkban nem igen van, vagy legalább olyan nincs, mely ezen nép e századi életéről teljes képet adna.

Tény az, hogy Mária Terézia alatt, hogy fentarthassák magukat, kénytelenek voltak a katholikus vallásra térni s ennek folytán mindinkább vesztve sajátos, vallásukon alapuló rendi szervezetükből, mindinkább beolvadtak a lakosságba, illetőleg a tótságba, noha traditionalis neveikben és iparuk iránti hajlandóságuk és ügyességükben, nemkülönben Szt.-Jánoson és Nagy-Lévárd, Haban udvar nevű városrészek neveiben maig megőrizték a habánság emlékezetét. Spitzer Mór tisztelt barátom e kérdésre nézve határozottan tagadja a tótságba való beolvadást, állítván, hogy azok németek voltak s ma is tisztán megőrizték németségüket. Ez nála a Thüringiából való származtatás természetes következménye. Felvilágosításul az ő számára megjegyzem azonban, hogy Mária Terézia alatt Pozsony és Nyitra megyébe nagyszámú sváb telepíttetett be, ezek az ő mai németjei. A mi pedig az én fentebbi állításomat illeti, arra ide írok egy hivatalos nyilatkozatot, mely a pozsonyi kereskedelmi és iparkamara által kiadott jelentésben foglaltatik: Die Zahl der Nachkommen der Habaner selbst wurde immer geringer, und auch diese nahmen nach und nach zum grössten Theil die slavische Sprache an, und können die jetzt noch in Ungarn vorhandenen nur insoferne als die Abkömmlinge dieser Habaner betrachtet werden, als sie mit den ursprünglichen bloss noch den traditionellen

Namen und vielleicht die Vorliebe und Fähigkeiten für einige industrielle Gewerbe gemein haben.*

Egyébiránt a Magyarországon élt régi habánok nevei közül mutatóul a következőket soroljuk föl: Georg Ecker, Hans Amon, Gaspar Böhm, Andree Grauper, Hans Münch, Leonhart Seiler, Peter Riedemann, Franz Kräl, Gaspar Huter, Andree Arnolt, Heusel Zwinger, Sigmund Hassauer, Carius Treuzel, Peter Hörich, Paul Schneider, Gaspar Huber, Linhard Klemp, Mathes Gasser, Hans Baldauf, Simon Putz, Isau Baumann, Hans Mayer stb.

1. Papagály alakú korsó Petrik Lajos gyűjteményében.

2. Kupa az orsz. m. iparm. múzeumban.

A mi most már a habánok műveit illeti, melyeket átalában habán majolikának szokás nevezni, ezek Nyitra és leginkább Pozsony megyében maradtak fenn s hitelességüket nemcsak az évszámok, a habán udvarok közelsége és a rajtok levő német feliratok, hanem egybehangzó technikájuk, színezésük és átalános jellemük is igazolja. Az említett helyeken régibb családoknál, s jobb módú gazdáknál még mindig eléggé gyakran fordulnak elő.

* *Statistische Nachweisungen.* Pressburg, 1871. 322. old.

A gyűjtemények közűl, több szép darab van a magyar iparművészeti múzeumban, a pozsonyi városi múzeumban, a budapesti műegyetem technologiai gyűjteményében, Petrik Lajos gyűjteményében, saját gyűjteményemben és főleg leggazdagabb Spitzer Mór gyűjteménye Pozsony-Széleskuton.

Ez edények, melyek technikájoknál fogva bátran nevezhetők faïencenak vagy majolikának, átalános jelleme a sajátos színezés s a virágok formája. Bár nem ritkán alkalmazkodnak megrendelőik, a magyarok ízléséhez, mégis a virágmotivu-

3. Tányér a műegyetem technologiai gyűjteményében.

mokban sok a szláv s a Morvából magukkal hozott reminiscenczia. A színekben, melyeket nem ritkán igen domborúan raknak fel, a szép sárga, a kék és a zöld az uralkodó. E mellett megjelenik egy finomabb lilaszín is, melyet azonban hajlandó vagyok azon időre helyezni, midőn a holicsi és stomfai gyárban már nagyobb technikai ügyességet és ízlést sajátítottak el. A nép számára készült edényeiken gyakori az alakos ábrázolás, mely igen gyakran a vallás köréből vagy a szentek sorából van kiválasztva. E mellett nem kevésbé gyakori eset, hogy magát a megrendelőt festik le az edényeken, egy esetben például a Spitzer-gyűjteményben levő egy kancsón a fuvarost kocsiján ülve, kinek neve is mellé van jegyezve. Az ily alakok rendszerint kosztumtani szempontból is igen érdekesek. A Pozsony megyében készült edényeken igen gyakran látjuk megjelenni a világos sárgára

festett szarvast, egy esetben az iparmúzeumban levő kis kancsón czímer paizsba is foglalva, mint Pozsony megye s a Pálffiak czímerét.

A virágok közül, melyeket díszítésül használnak, leggyakoribb a tulipán, rózsa és százszorszép. Ezekre nézve jellemző, hogy míg a virágok formáját természetesen és nem stilizálva festik, addig oly színeket raknak fel azokra, a milyenek a természetben elő nem fordulnak, például kék rózsát, zöld tulipánt stb.

Újabb kori műveiken, értem alatta a jelen század közepéig terjedő időszakot, egyes tárgyaikon igen szép renaissance motivumokat látunk megjelenni, mi azt látszik mutatni, hogy valószínűleg holicsi és stomfai működésük idejében valamely külföldi mintakönyv után is dolgozhattak.

4. Tányér Spitzer Mór gyűjteményében.

Jellemző még, hogy igen szeretik a föliratokat s az évszámokat. Fájdalom, hogy ennek daczára, az általunk ösmert példányok egyikén sem találjuk mesterük nevét megörökítve. Évszámmal ellátott darabokat ismerünk tőlük 1706—1820-ig.

Mindannyi között első helyen kell említenem azt a kétfülű áttört kecses kis virágvázát, melyet a pozsony-széleskuti kath. plébános úr szivességéből birok.

A váza magassága 19·07 cm., a fülek végpontjai közötti távolság keresztbe mérve ugyanannyi, a fülek magassága 10·01 cm., a szájnyilás 5·06 cm., a talp átmérője pedig 8·05 cm.

Az egésznek testét fényes fehér máz borítja, mely azonban nem mindenütt egyenletes, több helyt egymásra van futva, s pár helyen kimaradt foltocskák is

vannak, hol az edény világos sárga anyaga tünik elő. Belseje egészen máz nélküli. Két füle rendkívül kecses kanyarodású renaissance cartouche-ra emlékeztet.

A formára nézve rendkívül érdekes, hogy, mint az edény hasán, fent közepén látható két törési helyből kivehető, ott is volt egy kis szemben kiálló füle. Hasonló eset rendkívüli ritka, s nem lehetett más czélja, minthogy a kis váza szemben fogva

5. Korsó a műegyetem technologiai gyűjteményében.

is fölemelhető legyen, minek különösen akkor lehetett értelme, midőn a vázában virágcsokor volt, hogy ily módon könnyebben odább tehető legyen, mint az oldalfülekhez nyulva, melyekhez két kézzel kellett vala nyulni. Nagyobb edénynél már van rá eset, hogy elől is alkalmaznak fület. Ennek rendeltetése nem lehet egyéb mint az, hogy ha az edény egészen megtöltetvén nagyon súlyossá lesz, a fő fülek mellett az emelésnél a terhet megossza. Ilyen a siklósi szabó czéh kancsója, melynek rajzát e folyóirat múlt évi folyamában Pap János mutatta be.

Az edény testének előrészén, a letörött kis fül alatt egy nagyobb, oldalt arányosan elosztva négy kisebb s fent a peremen egy még kisebb, s 8, 5 és 6 szirmú

virágot példázó áttört rosette van. A szirmok áttört szélei világos sárgán, a közép bibe kéken van színezve, s körülte is kék levelek vannak. A két fül teste szintén ugyan ilyen kékre van zománczolva, míg kecses körvonalai sárgán díszítvék. Fent a peremen és alant a talpon egy-egy vékony lilaszínű vonal fut körül. Fent a peremet a testtől elválasztva zöld gömböcsök, a test alján pedig váltakozó zöld és sárga gömböcsök vannak díszül alkalmazva.

Jellemző végül, hogy az edény egész hátulsó oldala fehéren van hagyva, mi világosan azt jelenti, hogy oly helyre való odaállításra volt szánva, a hol hátulja nem látszott. Aligha tévedek, ha templomi oltárdísz czéljából készültnek vallom,

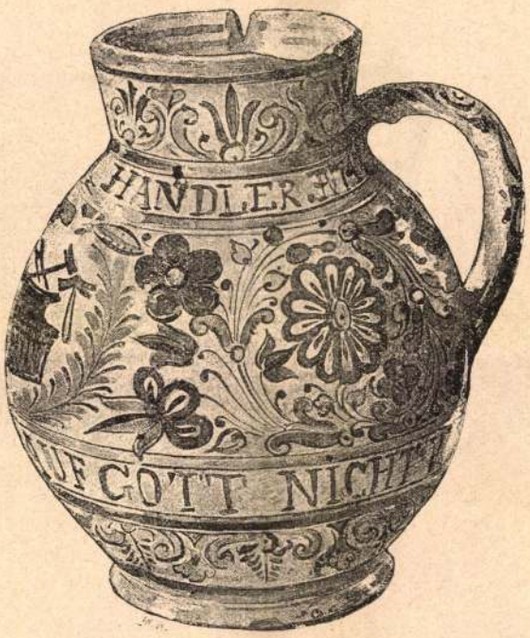

6. Kancsó az orsz. m. iparművészeti múzeumban.

mit az is igazolhat, hogy a váza teste áttört levén, abba vizet tölteni nem lehetett s így az egész csak csinált virág befogadására való díszedény rendeltetésével birhatott. Az edényke legérdekesebb díszítménye azonban épen fehéren hagyott hátulján van. A test egész magasságában ugyanis az edény hasán egy függőleges vonalat látunk huzva, az edény előoldalán is látható két vékony vonalkarika szép lilaszínében. E vonal jobb oldalán szép renaissance lambrequinek vannak, melyeknek egyik, hat vonalból szőtt részlete hajszálra ugyanazonos a 4. számú rajz alatt látható tányér szélén levővel. — A vonal másik oldalán a mustra másik, megfelelő fele már nincsen kirajzolva, valami okból abban maradhatott. Az egész lehet, hogy

csak próbaképen rajzoltatott a vázácska hátára. Hasonló formájú, de kecsesség tekintetében messze távol álló kétfülű kis vázák az Orsz. Iparmúzeumban, nehány példányban Holicsról és Erdélyből láthatók. Az itt bemutatotthoz teljesen hasonló formákat azonban csak a renaissance modorában s ott is jó formán csak fémből készült edényeken ösmerünk.

E vázához technikai szempontból legközelebb áll a Petrik Lajos gyűjteményében levő első szám alatti kis kancsócska, mely papagályt ábrázol és szintén rendkívűli finom munka. Itt a madár testén ugyanazt a sajátos szép lilaszínt látjuk, mint a melylyel vázánk czirádái vannak festve.

Az idén Zólyomban tartott régiség kiállításon szintén volt egy hasonló papagály

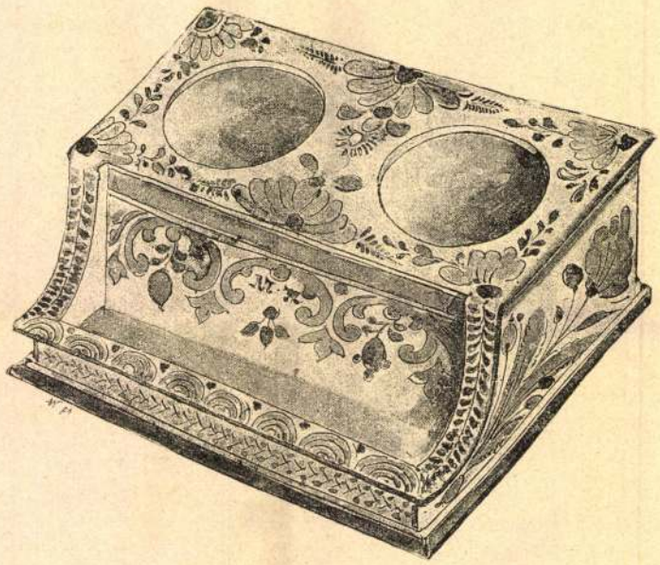

7. Tintatartó Spitzer Mór gyűjteményében.

kiállítva, melyet a katalogus habánernek jelez.* Mint utólag értesülök róla, azt Libetbányán Messersmidt nevű mester készítette volna. Nem lehetetlen, mert hiszen, mint az anababtisták hamburgi krónikájából tudjuk, egy rajt a magyarországi bányavárosokba is bocsájtottak.

A 2. sz. alatti kupán, mely az Orsz. Magyar Iparművészeti Múzeumban 3070. leltári szám alatt látható, ismét előfordul az a jellemző viola- vagy lilaszín. Ezen egy fa alatt alvó nő felé közeledő vándor van ábrázolva. A kosztümök múlt századiak. A vándor alakja egészen lilaszínnel van festve, az alvó nő haja szintén olyan

* Thomka Gyula és Lipcsey József. *Kalauz a zólyomi régiség kiállításhoz.* 1889. k. 8. r. 33. old.

színű, míg derék füzője zöld, sárga szegélylyel. Fent lilaszín testű, kék szárnyú madár repül. A fülön vizszintes zöld vonalak vannak. A fül alatt 1764 évszám olvasható.

A 3-ik szám alatti szép tányéron s a Spitzer gyűjteményében levő 4-ik szám alatti tálon, mely utóbbinak csak egy szelvényét mutatjuk be rajzban, — már ismét renaissance motivumok jelennek meg. A 4-ik szám alatti tányéron R, Ö K V fölírat és 1815 évszám olvasható. Közepén óra számlapját látjuk ábrázolva. Átmérője harminczkét és fél cm.

8. Korsó és tányér Spitzer Mór gyűjteményében.

Az 5-ik szám alatti korsón ismét megjelenik a lilaszín s az ismert kék közepén pedig ott látjuk lépkedni a pozsonymegyei gyártmányokat jellemző szarvast, melyet az ottani erdőségekben természetben is bőven volt módjában a lakosságnak látni.

A 6-ik szám alatti kancsót Pap János már egyszer kiadta* s tót kancsónak mondta. Színezés, technika ugyanaz, mint a többin. Elől a kovács czéh jelvényei vannak rajta. Fölírata alant és fent: JOHANNES HANDLER. 1747. TRING UND IS: AVF GOTT NICHT VERGIS. Fülén virágos kék czirádák vannak. 3056. l. t. szám alatt az Orsz. M. Iparmúzeumban őríztetik.

* Pap János. *A magyar fazekas ipar. Művészi Ipar.* 1888. évf. 230. old.

A 7-ik szám alatt ismét Spitzer Mór gyűjteményéből mutatunk be egy érdekes tintatartót, előlapján 1772. évszámmal. Itt az összes virágok s az előlapon látható czirádák sárgák, a levelek zöldek, a virágok bibéi és szárai pedig az ismert lilaszínűek. Hossza 20, szélessége 16 cm.

Végül a 8-ik szám alatt ugyancsak Spitzer gyűjteményéből, két felette szép tárgy rajzát közöljük. Egy kis kancsót és egy kis tányért. Mind a kettőnek alapszíne egészen, világos aranysárga, talán épen arany edényt akar példázni. A korsó középen egy kosár virágot gyönyörű renaissance lambrequinek vesznek körül fehér színben, világos sárga s kék bibéjű virágokkal. A tányér, mely ugyanazon készlethez kellett hogy tartozzék, teljesen hasonló virágokkal díszített s közepén barna vonalakkal festve egy három hajós templom látható. Legfontosabb azonban e tárgynál, hogy annak közepén a templom rajza alatt az összefont monogramm látható. Mind a két darab teljesen magán viseli azon jelleget, melyet eddigelé a habán majolika ösmertetőjének tekintünk, s mind a mellett az ST. monogramm arra utal, hogy az Stomfán, Petrik kutatásai értelmében, Putz mesternél készült. Szerintem újabb és fényes bizonyítéka ez annak, hogy a habánok előbb Holicson, utóbb pedig a stomfai gyárban is keresett és alkalmazott munkások voltak. Ezt még csak egy adattal kívánom megtoldani. Fentebb elősoroltam a hamburgi krónika alapján a Magyarországon élt habanok neveit. Ezek között van egy Putz is, ki a XVII. században Sobotistyén élt. Nem volt e maga a stomfai Putz is habán?

A stomfai gyár készítményei különben igen sok tekintetben érdekesebbek a holicsiaknál, mert annak megszünte után a Stomfára átjött munkások megszabadulván az ott előírt szabályok és formáktól, önmaguk saját ízlésük szerint önállóan is teremthettek.

Mindezekben összegyűjteni igyekeztem az anyagot, mely a habán kérdés tisztázására ez idejűleg rendelkezésünkre állhatott. Bemutattam azon jellemző tipusú műveiket, melyeket ösmerve, tovább kutathatjuk és felismerhetjük műiparuk ezen emlékeit, bárhol kerülnek is elő azok az országban.

Közelebbi történetük s különösen az agyagművességgel való foglalkozásukra fényt derítő történetük, további kutatása sok akadályba ütközik már csak azért is, mert a hivatalos hatóságok mindig csak anababtistáknak nevezik őket okmányaikban, s a habán név csak a hagyományban s a nép ajkán tartotta fenn magát.

Mind a mellett a bécsi levéltárak átkutatásától e tekintetben sok érdekes és új adat várható.

Dr. Szendrei János.

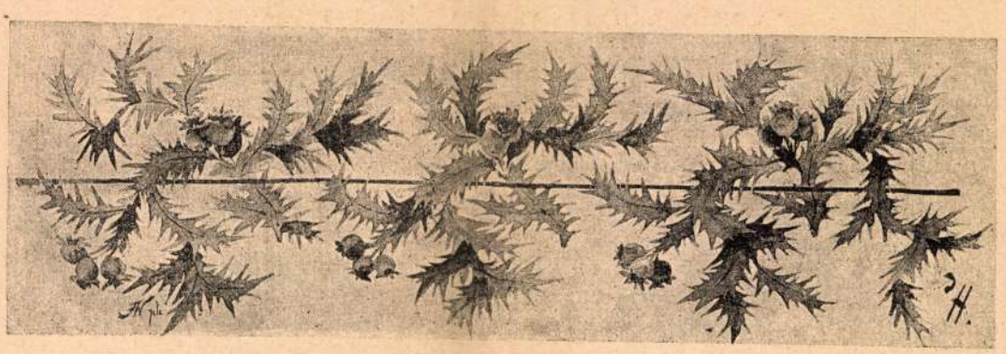

Rajzolta Háry Gyula.

AZ ERDÉLYI KÉK SGRAFFITOS EDÉNYEK.

A magyar agyagipar régibb készítményein, kivált a technika magasabb fokán álló durva fajenceon és a kőedényen, a legtöbb esetben meglátszik a külföldi minták hatása; eredetiség inkább csak a közönséges fazekasárún mutatkozik. A fazekasság hazánk több vidékén népipar volt, és gyártmányai minden kezdetlegességük daczára, gyakran eredeti technikájuk és diszítésük által tűnnek ki. Az egyes vidékeket sajátos modor jellemzi. Különösen áll ez az erdélyi fazekasságról, hol a régi technikák a legújabb ideig is megmaradtak, habár a fazekasság ott is hanyatlott, mióta a fejlődő forgalmi eszközök a modern gyári készítményeket a legfélreesőbb vidéken is elterjesztették.

Pap János az erdélyi edények különböző technikáját már ismertette a *Művészi Ipar* 1888-ik évi folyamában, és többek között ama sötét kékszinű edényeket is, melyeknek egyszerű rajzú fehér diszítménye a kék engobe-ba van bekarczolva. Ezek a különös technikájuk által jellemzett edények nemcsak a magyar fazekasáruk között a legérdekesebbek, hanem a külföld készítményei között sem akadunk hasonlóra, úgy hogy érdemesnek találom ezekre újból — bővebb ismertetés czéljából — visszatérni.

A szóban lévő edények készítése a következő. A közönséges, vöröses fazekasagyagból formált tárgyakat égetetlen állapotukban kétszer, s pedig először fehér agyaggal és ennek megszikkadása után az edény külső felületét másodszor még kékre festett engobe-bal öntötték le. A kék engobe úgy készült, hogy fehér agyagot kék mázzal, vagy inkább smalte-tal, mely nem más, mint kobalttal kékre festett üveg, őröltek össze. Tudvalévő, hogy az ilyen különböző színű agyagok (engobe-ok) egymásra rakva összetartanak, feltéve, hogy a különböző agyagok szárítás és égetés alkalmával egyformán húzódnak össze. A leöntés technikájának alkalmazásánál a nehézség épen az, hogy a különböző agyagokat úgy kell előkészíteni, hogy ezek a szárítás és az égetés alkalmával mind egyformán viselkedjenek. A fehér és a kék agyagréteg leöntés után úgy födi el a durva vörös

Művészi Ipar
1889.

Szálé Kálmán mérnök, Budapest.
Szemian Ágoston aranyozó, Budapest.
Szerémi Alajos Budapest.
Széchényi Aladár gróf orsz. képviselő, Budapest.
Szilányi Ferencz apát-kanonok, Esztergom.
Szlávy László rendőrkapitány, Budapest.
Szmrecsányi Miklós orsz. képzőművészeti társulat titkára, Budapest.
Szomjas József orsz. képviselő, Budapest.
Tandor Otto műépítész, Budapest.
Tarkovich József államtitkár, Budapest.
Tarnóczi Gusztáv orsz. képviselő, Budapest.
Testory Antal kereskedő, Budapest.
Tilles Béla dr. káptalani ügyész, Beszterczebánya.
Toldy Ferencz m. kir. államv. hivatalnok, Budapest.
Török János kir. tan., fővr. rendőrs. főkap., Budapest.
Török József gyógyszerész, Budapest.
Uhl Sándor műépitész, Budapest.
Ullmann C., Budapest.
Ullmann Károly Pál, első ált. b. társ. alig., Budapest.
Ullmann József kőnyomda-tulajdonos, Budapest.
Urbány Lajos szobrász, Budapest.
Vandrák László bronzöntő, Budapest.
Vass László festő, Budapest.
Vágner József prépost-kanonok, Nyitra.
Várdai Szilárd rajztanár, Budapest.
Vela Pál kanonok, Nagy-Várad.
Vogel Rezső iparművészeti tanoda növendék Budapest.
Vogronics Antal apát-kanonok, Veszprém.
Wahrmann Mór orsz. képviselő, Budapest.
Waldstein Pál dr., Bécs.
Wallenfeld Károly bányatulajdonos, Budapest.
Wallenstein József dr., Bük.
Walnitschek Béla asztalos, Budapest.
Wehle Gusztáv műépítész, Budapest.
Weinwurm Antal fényképész, Budapest.
Weisz Alajos aranyozó, Budapest.
Weiss Berthold, Budapest.
id. Weiss Jakab szeszgyáros, Budapest.
Weisse Ernő szobrász, Budapest.
Weissenbacher Endre vállalkozó, Budapest.
Zajnay János, kanonok, Nagy-Várad.
Zemancsik István püspöki titkár, Szepeshely.

III. Segélyző tagok:

Ausim Ede aranyműves, Budapest.
Barthonek Károly, Budapest.
Bohn József min. számvevőségi igazgató, Budapest.
Böhm Samu, Budapest.
Brezlmayer Román pékmester, Budapest.
Cziser László papirgyár-tulajdonos, Poprád.
Dembitz Mihály aranyműves, Budapest.
Dora János, Dunapentele.
Dvorzsák Alajos asztalos, Budapest.
Ehrlich Miklós mázolómester, Budapest.
Gömörmegyei nép- és iparbank, Rimaszombat.
Hamaliar Károly, Rimaszombat.
Haukvitz Alajos üzletvezető, Budapest.
Hoff Károly J., Budapest.
Hosszú Lajos rajztanárjelölt, Budapest.
Höcker Testvérek gyárosok, Budapest.
Huber József György, Budapest.
Hudovernig Károly, Budapest.
Jansa Nándor kéményseprő, Budapest.
Kaufmann Ede szódagyáros, Budapest.
Künnle József, Sepsi-Szt.-György.
Machay József kanonok, Szepeshely.
Malatinszky Elek épitőmester, Budapest.
Müller Testvérek czég, Budapest.
Nedelko A., Budapest.
id. Poldini Ede és Társa, Budapest.
Rigler József Ede gyáros, Budapest.
Roszival István dr., orsz. képviselő, Perbete.
Rüblein Tamás ügynök, Budapest.
Skatcel József épitőmester, Budapest.
Stadler Hieronimus, Budapest.
Szikszay János min. osztálytanácsos, Budapest.
Wassermann J. és Társa, Budapest.
Wesztermeyer Sándor asztalos, Budapest.

agyagot, melyből az edény készült, mint a sgraffitó készítésénél a különböző színű vakolatrétegek az épület falazatát, és az edényt a szikkadás után egészen a sgraffitó módjára diszítették, t. i. a diszítményt a kék agyagrétegbe karczolták, minek következtében kék alapon, fehér, mélyített rajz keletkezett, azt mondja: « . . . . nem tudjuk, vajjon rajtuk a mester rajzképességét bámuljuk-e, melynek segítségével ékítményeit oly könnyedén az edényekre karczolta, vagy a kéz gyakorlottságát, mely a fehér réteget soha meg nem sérté, a rideg, frittos természetű kék engobeot soha ki nem csorbítá? A technika ön-

Erdélyi sgraffitos kancsó 1781-ből.

Erdélyi sgraffitos kancsó 1799—1813-ból.

és csak ezután mázolták és égették a a tárgyakat.

Ezek az edények nemcsak azért érdekesek, mert a fazekasság egyik legnehezebb technikája szerint készültek és mint ilyenek sikerülteknek mondhatók, de művészi szempontból is túltesznek az Erdélyben rendesen előforduló fazekásárukon. Pap igen helyesen jellemzi ezeket az edényeket, a mikor álló eredetisége, a biztosság, melylyel a mester technikájának nehézkességén diadalmaskodik s a keresetlen hatás, melyet két szín egyszerű körvonalával ér el, képezik ez egyszerű művek kiváló becsét».

Ezek az edények kétségkívül mind egy mesternek vagy műhelynek a művei, erre nemcsak az anyag és a technika egyformasága vall, hanem a rajzban is

ráismerhetünk ugyan ama mester kezére.

Gyűjteményemben több ilyen edény van, melyek azért érdekesek, mivel rajtuk meglátszik az ismeretlen műhely fejlődése is.

Edényeim legnagyobb részének évszáma 1799—1813 közé esik, és úgy látszik ez volt az ismeretlen műhely fénykora, a mikor a mester hosszú kisérletek után technikáját a tökély legmagasabb fokára emelte. Az engobe

Erdélyi sgraffitos tányér 1813-ból.

A legrégibb darab 1781-ből, úgy látszik abból az időből való, mikor a mester az első kisérleteket tette, mert technikája még nagyon tökéletlen. Az engobe színe tisztátlan, világoskék és a máza is hibás, több helyen felforrt és más helyen megint cseppekké húzódott össze. Az igen egyszerű díszítés csak néhány tulipánból áll s az évszámot körül kereteli.

sötétszinű, kifogástalanúl szép kék és az edények a közönséges fazekasárútól megkívánható legszigorúbb technikai követelményeket is kielégítik, legföljebb azt kifogásolhatjuk, hogy némelyike vékonyan van mázolva és így a máz beszáradtnak látszik. A naturalisztikus díszítés igen egyszerű és kevés változást mutat; ezeken a tárgyakon rendszerint madarat, virágot vagy szó-

lőt láthatunk, de bármily kezdetleges karczolatok, mégis bámulatosan ügyes és biztos kézzel igen szabatosan mintegy oda vannak vetve.

Ez időszakból származó edények a magyar kir. József-műegyetem technologiai gyűjteményében is gazdagon

offenherzig zu sein als eine heimlige Madresse zu sein.» A mondás németségéből következtethetjük, hogy ezeket az edényeket szász mester készítette.

A második tál igen kezdetleges rajzban templomszerű épületet mutat s ez valami inasnak első kísérlete lehetett.

Erdélyi újabb sgraffitos kancsók évszám nélkül.

és kiváló példányokban vannak képviselve. Ezek közül különösen két tál érdemes figyelmünkre, mivel ezek a szóban forgó edények származására nézve némi utmutatást nyujtanak. Az egyik tálra következő mondás van bekarczolva: «Die Gnädigen die so ins Gesicht schmeicheln, lassen sich vors Geld in einen Statt értsd: Bettstatt hinein schmeisen, wöre es besser

Hogy a rajz mivoltára ráismerhessünk, a fiatal művész szükségesnek is találta a tálra ráírni: «das ist die Kirche von Blasendorf».

Az ily modorban készült edényeken az 1813. évszámnál későbbit még nem láttam; valószinűleg ekkor halt meg ismeretlen mesterünk, de a műhely és ezzel a technika fiára vagy valami más utódjára szállhatott át, ki az öröklött

reczeptek szerint még tovább dolgozott, de nem örökölte az öreg mester kíváló rajzképességét.

E föltevésemet valószinűvé teszi az a körülmény, hogy vannak újabbnak látszó edények is, a melyeken évszám nincsen. Ezek az edények anyagra nézve megegyeznek a legjobb időszakból való edényekkel, sőt technikailag még jobbaknak is mondhatók, mivel a mázuk mindig igen fényes és a kék szín szépen fejlődött, de rajzra nézve egészen elütnek az előbbiektől. Míg a régibb edényeken a rajz közvetlen a természetből van merítve és biztos, széles vonásokkal az engobe-ba karczolva, az újabb edények, úgymint a többi erdélyi kancsók, három vízszintes vonallal mezőkre vannak osztva, melyek rendesen tulipánokkal vagy néha más modoros alakokkal vannak kitöltve. S ez egyszerű dísz is csak vékony vonalokkal van bekarczolva és hiányzik a régi merész, erőteljes kéz vonása.

Ha tekintetbe veszszük, hogy ezek az edények csak közönséges fazekasárúk voltak, és hogy készítőjük egyszerű kisiparos, ki hosszú kisérletek után egészen önállóan fejlesztette technikáját és rajzait is maga a természetből merítette, a tehetséges mestertől elismerésünket meg nem tagadhatjuk, s neve megérdemelné, hogy a magyar kerámia történetében megörökítve legyen.

Hogy az érdeklődést iránta felköltsem egyelőre csak az ismeretlen mester műveit ismertettem meg, abban a reményben, hogy az erdélyi gyűjtőknek talán még sikerül a régi műhely nyomait feltalálni, sőt az illetőnek nevét is kipuhatolni.

Petrik Lajos.

Erdélyi sgraffitos tányér 1799-ből.

A HOLICSI EDÉNYEK JEGYEI.

Hazánkban a művészi iparok közül az ötvösség után a keramikának van legszebb multja és velem együtt bizonyára számosan örömmel látják, hogy Pap János és Petrik Lajos urak, e folyóirat lelkes dolgozó társai az adatokat gyűjtve iparkodnak e már-már elhomályosúlt szép multat a feledékenységtől megmenteni. Nagy érdeklődéssel olvastam tehát e folyóirat 1889. évi első számában Petrik Lajos úrnak *Adatok a magyar agyagipar történetéhez* című czikkét és magaméva teszem annak befejező szavait: «Soraim czélját elértnek tekintem, ha itt-ott egy olvasót arra birhatnék, hogy hasonló adatokat közölne. Az ilyen szétszórt adatok egyenkint akár milyen lényegteleneknek látszassanak, összegyűjtve és közölve még is oly anyagot képeznének, melynek alapján egy hivatott toll hazánk agyagiparának történetét megírhatná».

E felszólítás értelmében a hazai agyagipar történetét a stomfai és holicsi majolika gyárra vonatkozó nehány adattal óhajtom e sorokban megvilágítani.

A 70-es években kezdett nálunk is általánosabbá válni az érdeklődés a művészi ipar régibb termékei iránt, s sokan keresték a régi edényeket is. Ekkor Stompfára rándultam, nogy megszerezzem az ottani régi gyárban készült edényeket és adatokat gyűjtsek a gyárról. Nehány szíves barátommal házról-házra járva, különösen az idősb embereket kérdeztem ki. Találtam is öreg embereket, kik ismerték az egykori gyárost. Tőlük csak annyit tudhattam meg, hogy a gyárost Putznak hívták, hogy annak idején körülbelől 20 embert foglalkoztatott, s hogy a gyár már régen megszünt. Edényeket nem kaphattam, mert a néhány darabot, melyet itt-ott találtam a tulajdonosok nem voltak hajlandók eladni, azt mondván, hogy azok régi családi emlékek.

A pozsonymegyei régészeti egyesület megbizásából 1875-ben bejártam a megye hegyentúli járását, hol a stompfai edények dolgában szerencsésebb voltam mint Stompfán és közvetlen szomszédságában, a mennyiben Pernek, Széleskút, Búr-Szt-György, Búr-Szt-Miklós, Malaczka és Kiripolcz községekben több edényt vásárolhattam.

A fönti adatokból kitünik, hogy a gyáros neve, mint Petrik Lajos úr is mondja, Putz volt. Továbbá a tapasztalatok, melyeket mint a pozsonyi városi muzeum őre húsz év alatt szereztem, megerősítik azt, mit Petrik Lajos úr a stompfai gyár jegyéről mond. Az általa említett jegyen kívül mást tényleg nem találtam, noha mint ama vidék muzeuma őrének számtalan stompfai edény forgott kezemen.

Ellenben nehány megjegyzésem volna Petrik úr állítására, mely szerint Putz a feloszlott holicsi gyár munkása lehetett, s a gyár feloszlatása után lett önállóvá, mert abban az időben keletkezett a stompfai műhely, mikor a holicsi

gyár megszünt, és Putz gyártmányain a holicsi iskola hatása csakugyan világosan látható volna.

Több stompfai edényen találtam az 1811. és az 1817. évszámot. Ebből azt következtetem, hogy a stompfai műhely e század első tizedében támadt.

Már 1859-ik évben több napon át Holicson tartózkodtam, hol a gyárra vonatkozó adatokat kutattam. Ez alkalommal a cs. kir. uradalmi volt tisztartó, Weile, szíves volt megmutatni az egykori gyárépületet, melyben még nehány fűtő fennállott, a tágas udvaron pedig még ott hevert több agyagmosó kád, henger, korong stb. stb. A tisztartó gyermekségétől fogva Holicson élt, ismerte a gyárat működése idejéből, és állította, hogy a gyár 1825-ben szünt meg, nem lévén képes versenyezni az akkoriban sürűen alakuló porczellángyárak termékeivel. Az említett évszámok tehát bizonyossá teszik, hogy Putz, ha a gyár munkása volt is, azt már feloszlatása előtt jóval előbb hagyhatta el.

Nem találom érdeknélkülinek ama tapasztalataimat, melyek a holicsi gyártmányok jegyeire vonatkoznak. Közlöm azokat e helyen, habár e dolog szorgos tanulmányozását és az irományokból nyerhető bizonyítékokkal való igazolását kénytelen vagyok későbbre halasztani.

Úgy vélem, hogy a hagyományt nem szabad figyelem nélkül hagyni, és hogy azoknak annál inkább adhatunk hitelt, minél közelebb eső a kor, melyre vonatkoznak. A hagyományokat addig kell megragadnunk, míg a tényállást más biztosabb adatok meg nem czáfolják vagy megerősítik. Így a holicsi gyár történetét illetőleg minden adatot, tehát a szóhagyományt is gondosan figyelembe kell vennünk, különösen az olyat, melynek helyességét vagy helytelenségét a fennmaradt gyártmányok vizsgálása és okiratok bebizonyíthatják.

Mindenkinek, ki a holicsi edénygyár termékeivel foglalkozik, feltünik az, hogy azokon az agyagba nyomott *Holics* jegyen kívül nagyon gyakran az edényre festett *H* betű és vele kapcsolatban sokféle más betű is áll.

Magam is sokáig azt hittem, hogy a második betű a munkavezető nevének kezdőbetűje. Az uradalmi tisztviselők azonban e föltevésemben megingattak. Tőlük arról értesültem, hogy a gyárban a munkások bizonyos csoportokra voltak osztva. Külön-külön dolgoztak azok, kik a tányérokat, a tálakat és a díszedényeket készítették, és e csoportok mindegyikének külön vezetője volt. Előmenetelnek tekintetett, ha az, ki tányérokat készített, a tálakat és végre a díszedényeket készítők sorába léphetett. Ha tehát az edények jegyének második betűje a munkavezető nevének kezdőbetűje volna, akkor a tányérokon mind ugyanama egy jegynek kellene előfordulni. Ezt azonban a tények megczáfolják, mert pl. a *P* betűt tányéron, korsón és egyéb edényeken is találtam. Így tehát a jegy második betűjének mást kell jelentenie. Mult évben újból több uradalmi tisztviselővel megbeszéltem e dolgot, s ide jegyzem, a mi szóhagyományt tőlük hallottam.

E szerint midőn a holicsi gyár munkái a többiek közül igen csinos mázuk és tetszetős formáik által kitüntek, az uralkodó ház egyes tagjai nagyobb megrendeléseket tettek egyik és másik uradalmuk és kastélyuk berendezésére. A megrendelt edények a legnagyobb gonddal készültek, és hogy a közönségesebb készítményektől megkülönböztessék, a *H* jegy mellé, még az illető megrendelő főherczegnek vagy az uradalom nevének kezdőbetűjét tették.

Ilyen uradalmi birtokok: Mannersdorf, Eislingen, Enzersdorf, Schloshof, Boggstall, Leiben, Mollenburg, Leutzenhof, Ranna, Himberg, Ebersdorf, Ennersdorf, Weinzierl, Walfpassing, Leonhard, Perzelhof, Wotzing, Wieselburg, Rottenhaus, Petzenkirchen, Rohregg, Guttenbrunnen, Matinghofen, Göding, Pavlovitz, Zeikovicz, Holics, Sassin, Ráczkeve. Az M, O, S, E, P, R, H betük tehát az uralkodó család fölsorolt birtokainak kezdőbetűi. Még előfordulnak mint második jegy, az uralkodó házbeli megrendelők nevének kezdőbetűi is.

Nem tudom vannak-e még a fent idézett birtokokon holicsi edények, Schloshofban és Persenburgban azonban vannak és ezek *H S* és *H P*-vel jelölvék.

A pozsonyi városi muzeumban, valamint saját birtokomban lévő több holicsi edényen *H E* és *H F* jegy van.

Hogy két betűvel jelölt sok edény került piaczra, az abban leli magyarázatát, hogy az uralkodó ház tagjai által megrendelt edényeket gondosan megvizsgálták s csak a tökéletesen sikerülteket szállították rendeltetésük helyére, a melyeken pedig legkisebb hibát vettek észre, azokat piaczi gyártmányként eladták. Azonfelül nagyobb megrendeléseknél, ha a megrendelő nem is volt az uralkodó ház tagja, az edényekre a *H* betű mellé a megrendelő nevének vagy birtokának kezdőbetűit tették.

Mult évben a holicsi tiszttartótól engedélyt kértem, hogy a gyárra vonatkozó iratokat átnézhessem. E kérésem azonban nem volt teljesíthető, mivel az iratok nagyobb biztosság kedveért az egykori gyárépületből már régebben a várépületbe vitettek át. Minthogy pedig az iratok a birtok kezelését illetőleg értéktelenek, mindeddig nincsenek rendezve és iktatva, s egy szobában halomra hányva hevernek. Idővel majd rájuk kerül a sor és rendeztetni fognak. Mihelyt ez megtörtént, értesíteni fognak, s akkor gondom lesz, hogy a kutatásra időt és engedelmet nyerjek, s reménylem, hogy ekkor a holicsi gyárról több és határozottabb adatot fogok közölhetni.

Könyöki József.

AZ ARADMEGYEI HÍMZÉS.

A házi iparok közül alig tudnék hamarjában másikat megnevezni, az eddig annyiramennyire fölkaroltakat is beleértve, mely nagyobb figyelmet érdemelne, mint az aradmegyei románok himzései. Hangsúlyoznom kell, hogy ezúttal kizárólag az aradmegyei román nép himzéséről lesz szó. A szomszédos megyék ilynemű termékeivel való összehasonlításban gátol az anyag hiánya, a műveltebb osztály pedig mellőzvén az itteni népies gyakorlatot, inkább a nagy oláhországi formákat kultiválja. Mind a két irány egymástól független és egymásra, úgy látszik, hatással sem volt : az utóbbit nem tanulmányoztam.

Legyen soraimnak a kitüzött feladaton kívül nyiltan bevallott czélja, hogy más vidékek rokon termékeire fölhívjam a figyelmet, annyival is inkább, mivel tudom, hogy azokat az itt-ott szórványosan mutatkozó, inkább szeszély, mint a tárgy fontosságát felfogó s komoly irányú érdeklődés, némi figyelemre méltatja. Pedig a kimunkálásban nyilatkozó művészi érzék és jó hatás tekintetében e tárgyak túltesznek akár a formáira nézve kemény és egyhangú szláv himzéseken, akár a temérdek munka mellett is csekélyebb hatású és az anyag sajátságát a földolgozásban mellőző székely varrottasokon. Egyiket is, másikat is fölülmúlja a mi himzéseink formai gazdagsága, erőtől duzzadó lombjai és virágai, nemkülönben művészi fölfogása és színhatása. A mi fogyatkozás van bennük, az következménye lehet a szegénységnek, az anyag durvaságának, de soha sem róható fel az izlés hiányának.

A hímzett tárgyak alapanyaga kezdetleges szövőszéken szőtt, többnyire durva szálú és egyenetlen felületű házi vászon, mely nem mindig van fehérítve. A diszítményeket erre hímezik vastag szőrfonállal, lapos — kereszt — vagy sujtásöltéssel. A két egyforma tartósságú anyagnak együttes hatása meglepő. Félreismerhetetlenül nyilatkozik benne a primitiv ember naivsága és érintetlen érzéke. A diszített és diszítő anyag harmóniája az anyag durvasága daczára is oly erővel nyilatkozik, hogy a nézőt az első pillanatra meglepi.

A himzések párnahéjnak, kendőnek és kötényvégnek használtatnak. A terítők alapanyaga is szőrfonal, mely természeténél fogva hullámos. A himzőanyag ezeken is ször, a fehér kivételével, mely vastag sodrott pamut.

A párnafejek, minden tekintetben a legérdekesebbek, mert leghívebben fejezik ki a fejlődés és hanyatlás menetét.

A himzéshez szükséges fonalat a nép maga fonta saját nyirésű gyapjúból, illetve a berbecsjuh hosszúszálú szőréből és maga festette elpusztíthatatlan növényi színekkel, melyek a használat és mosás alatt egyenletesen tompulva, mindvégig kellemes hatásban olvadnak össze. A vászonalapú tárgyakon a legutóbbi időig pamutnak, vagy egyéb gyári úton előállított fonalnak nyoma nincs. A keresztek, illetve sorok teljesen elfödik az alapot, húsosak és erőteljesek s a velük kitöltött felületek egyenletesek.

A diszítmények részint geometriai jellegűek, részint a természetből vett, de egyszerűsítve utánzott formák, részint pedig a kettőnek összetételei.

A geometriai diszítmények a legegyszerűbbek s két-két bél- és vetélő fonal közötti négyszögnek lapos hosszú öltésekkel való befödéséből keletkeznek. Nem szenved kétséget, hogy ez az eljárás a legrégibb, mivel formáit és azok csoportosítását a szövött tárgyak formáitól kölcsönzi (1. szám), és első tekintetre úgy látszik, mintha az idomok a vászonba lennének szöve.

E kezdetleges eljárásból kiindulva fejlett ki az a gyakorlat, mely keresztekkel hímez geometriai alakokat, a technika természeténél fogva oldalon és csúcson álló négyzeteket (2. szám) hat- és nyolczszögeket — önállóan

hagyja az agyaggyúrógépet. Lehet fekvő vagy álló elrendezésű. GROFCSIK J.

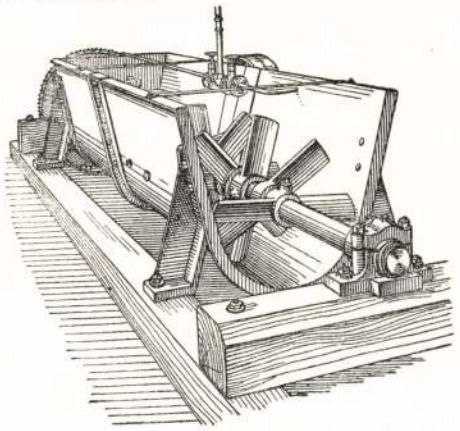

Agyaggyúrógép

Agyaghidlás, istállók agyagpadozata Még mindig a legelterjedtebb istállópadozat; kellőleg készítve céljának legtöbbször jól megfelel. Fontos, hogy kellő mély rétegű és jól döngölt legyen az agyaghidlás. Mintegy 40—50 cm vastagra kell készítenünk, a felső rétegét pedig, ha az állatok kirugdalták, újra kell döngölnünk és arra ügyelnünk, hogy mindig egyenletesen lejtős legyen az agyaghidlás, különben a trágyalé a mélyedésekben összegyűlik. PRACK L.

Agyagipar *(kerámia)*, nagyon régi ipar, körébe tartozik mindazoknak az áruknak gyártása, amelyeknek főnyersanyaga az agyag. Agyagnak nevezzük mindazokat a földféleségeket, amelyek földpáttartalmú kőzetek elmállása folytán keletkeztek s közös tulajdonságuk, hogy vízzel áztatva tésztaszerű, gyúrható, plasztikus tömeggé válnak, amely könnyen formálható, majd száradás után is megtartja alakját. Vannak más olyan anyagok is, melyek vízzel formálható tömeget képeznek, pl. a finom homok, de ezek száradás után nem tartják meg alakjukat, széthullanak. Fontos sajátsága továbbá az agyagnak az, hogy száradás után kiégetve kemény, összetartó, kőszerű anyaggá lesz, mely vízzel többé nem ázik fel. Az említett sajátságok teszik az agyagot e fontos ipar nyersanyagává.

A természetben nagyon sokféle agyag fordul elő, amelyek felhasználhatóság szempontjából nagyon különbözők. Az agyag úgy keletkezik, hogy a földpáttartalmú kőzetek földpátja elmállik, vegyileg átalakul és agyaggá lesz. Az agyagoknak egy része ott marad keletkezési helyén, az ilyet *kaolin*-nak vagy *porcellánföld*-nek nevezzük. Ez a legtisztább agyagfajta, mert nem keveredett idegen anyagokkal. A többi agyagfélék mind másodlagos fekvőhelyen fordulnak elő, ahol sok ásványi anyag, vas, szénsavas mész, homok szerves anyagok maradványaival keveredtek, melynek színét is befolyásolják. Míg a kaolin legtöbbnyire fehér színű, a másodlagos fekvőhelyen lévő agyagok szürke, sárga, sárgásbarna, vörös, kékes vagy fekete színűek. Tisztaságuk szerint a következőképpen osztályozzuk: 1. *Tűzálló anyagok.* Igen plasztikus fehérre vagy sárgás-fehérre égő agyagok. 2. *Fazekas-agyagok.* Kevésbbé tiszta, homokot, vasoxidot tartalmazó agyagok, sárgára vagy vörösre égnek ki. 3. *Tégla-agyagok.* Igen sok homokot és vasoxidot, gyakran meszet tartalmaznak. 4. *Márgás agyagok.* Ezekben 20%-nál több szénsavas mész található.

A tiszta agyag rendkívül finom részecskékből áll, amelyeknek vonzóereje a száraz agyagban olyan nagy, hogy kemény és összetartó, ellenben, ha az agyagot vízben áztatjuk, víz hatol az agyagrészecskék közé s akkor a részecskék eltávolodnak egymástól. Ebben az állapotban az agyag formálható, tésztaszerű; ha még több vizet vesz fel, péppé válik.

A nedves agyag térfogata annyival nagyobb, mint amennyi vizet vett fel beáztatásakor. Száradáskor pedig térfogata oly arányban kisebbedik, ahogy a víz elpárolog belőle. Ezt nevezzük az *agyag zsugorodásának.* Ez az oka, hogy a formált agyagtárgyak néha száradás közben elgörbülnek, elrepednek. A különböző származású agyagok formálhatósága (plasztikusitása) nem egyforma, mert egyrészt az agyagrészecskék nagysága, alakja különböző, másrészt a természetes agyagok legnagyobbrészt nem tiszták, hanem a formálható agyagrészecskéken kívül más, nem plasztikus anyagokat, főleg kvarcot és el nem mállott földpátot tartalmaznak. Mennél apróbb szemcsékből áll az agyag, annál formálhatóbb, de formálhatóságát csökkentik a hozzákeveredett idegen anyagok. Jól formálható agyagok sikamlós, zsíros tapintatúak, beáztatáskor sok vizet vesznek fel, ennélfogva száradáskor erősen zsugorodnak. Ezeket *kövér* agyagoknak, az idegen anyagokat tartalmazó, rosszabbul formálható és gyengébben zsugorodó agyagokat pedig *sovány* agyagoknak nevezzük. Ha a kiszárított agyagot tűz hatásának vetjük alá, jelentős változások mennek végbe rajta. 100°-on felül teljesen eltávozik belőle a nedvesség, térfogata még kisebb lesz, vörös izzásnál pedig eltávozik a vegyileg kötött víz, ennek következtében kemény, összetartó, többé-kevésbé likacsos anyaggá, úgy-

Gutenberg Lex. I. K.

nevezett *cserép*-pé lesz, amely vízbe téve többé nem ázik fel. Mennél magasabb hőfokra hevítjük az agyagot, annál keményebb lesz, végül elveszti likacsosságát, zsugorodik és teljesen tömör lesz. Igen magas hőfokon esetleg meg is olvad. Vannak agyagok, amelyek aránylag alacsony hőfokon olvadnak, míg az úgynevezett tűzálló agyagok csak 1600—1800° C-on. Az égetés alatt, a fehér kaolin kivételével, amely a tűzben is fehér marad, a legtöbb agyag színe is megváltozik.

Agyagáruk gyártása. Tekintettel az agyagáruk sokféleségére, azok gyártási módja különösen részleteiben az egyes árufajták szerint változik, azonban általában az agyagáruk gyártásánál a következő fázisokat különböztetjük meg: 1. *Az agyag előkészítése;* 2. *az agyagáruk formálása;* 3. *az agyagtárgyak szárítása;* 4. *mázolása, díszítése;* 5. *az agyagtárgyak égetése.*

Az agyag előkészítése. Vannak agyagfélék, különösen a közönségesebb agyagok között (tégla-agyagok), amelyek egyszerűen vízzel áztatva feldolgozhatók; de a legtöbb agyagot elő kell készíteni. Nagyon sok agyagban kavics, mészkő, csiga, fagyökér stb. van, amelyektől meg kell tisztítani. A tisztítás legegyszerűbb módja, hogy az agyagot vízzel péppé higítjuk és azt egy megfelelő szitán folyatjuk keresztül, mikor is a szita lyukainál nagyobb szemcsék visszamaradnak az idegen anyagokkal együtt. A szűrött pépet azután annyira be kell szikkasztani, vagyis a vizet belőle elpárologtatni, hogy gyúrható legyen. Fontosabb agyagáruk készítésére szolgáló anyagot iszapolással szoktak tisztítani, amikor nemcsak a nagyobb kavics, de a finomabb homok is visszamarad. A fölháztatott agyagot több, lépcsőzetesen elhelyezett kádon vagy csekély lejtésű csatornán folyatják keresztül, amikor a nagyobb fajsúlyú részek leülepednek s a tiszta agyagiszapot külön medencébe fogják össze. Az így nyert még mindig híg iszapot gödrökben vagy vastagfalú gipszedényekben addig szikkasztják, míg gyúrható lesz.

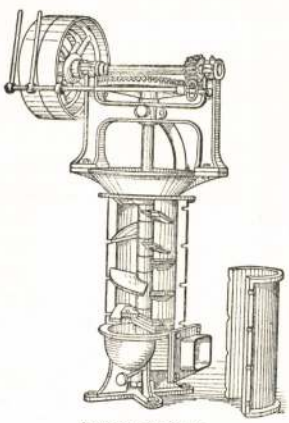

Agyagvágógép

A legtöbb agyagárut nem egyféle agyagból, hanem megfelelő keverékből, úgynevezett agyagmasszából formálják. Az agyagmassza két vagy több agyag (például soványabb és kövérebb agyag), vagy agyag és az úgynevezett sovanyító agyagok keverékéből áll. A leginkább alkalmazott sovanyító anyagok: kvarchomok, földpát, kréta, földpáttartalmú kőzetek (pegmatit, cornish stone), mészpát, dolomit, chamotte.

Az agyagmassza előállítása történhet félig nedves vagy nedves állapotban. Félig nedves állapotban úgy, hogy többféle agyagot vagy agyagot és sovanyító anyagot kellő arányban rétegenként váltakozva áztatógödörbe raknak. Vízzel minden réteget benedvesítenek, az egészet először lapátokkal összekeverik, majd agyaggyúró (agyagvágó) gépekbe helyezik, ahol az agyagrészek egyenletesen elkeverednek. Az agyaggyúrógépek lényegileg egymással szemben mozgó hengerekből és egy tengelyre csigaszerűleg elhelyezett vágókésekből állanak, amelyek az agyagkeveréket forgatják, vágják és előretolják. Összekeverés előtt az agyagot és a sovanyító anyagokat aprítani kell. Az aprításra leginkább az úgynevezett görgőjárat *(Kollerjárat)* szolgál. Keményebb agyag aprítását elősegítik azáltal, hogy a bányából kihordott agyagot egy télen és nyáron át a levegőn 80—100 cm magas rakásokban állni hagyják. Az agyagban megfagyott nedvesség az agyagrögöket megrepeszti s a nap hatására a rög apró darabokra hull szét. Az agyagmasszának nedves állapotban való előállítása leginkább csak a finomabb agyagáruk előállításánál történik, amikor az alkotórészeket iszap alakjában keverik össze. Az iszapolással, mechanikai keverőszerkezettel ellátott kádakban való feláztatással vagy dobmalmokban való őrléssel nyert agyagiszapot összekeverik a sovanyító anyagokkal, amelyeket nedves dobmalmokban való őrléssel szintén finom iszappá alakítanak. A nedves dobmalom gépi erővel vízszintes tengely körül for-

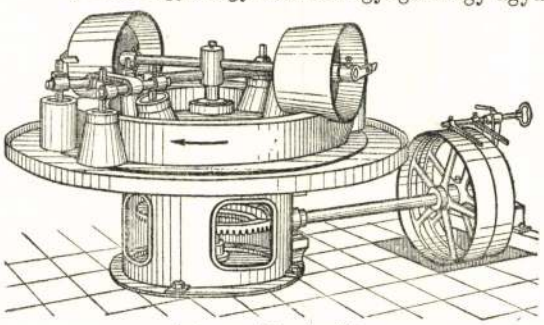

Agyagaprító görgőjárat

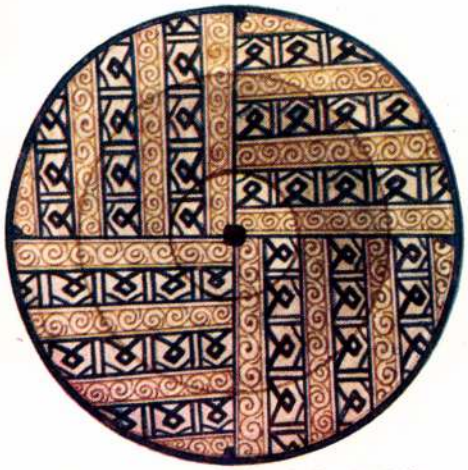

1. Majolikatányér. Spanyol-mór lüszter-fajánsz. Valencia, XV. sz.

2. Perzsa tál (XVI. sz.)

3. Henri-deux edény (francia, XVI. sz.)

4. Kínai porcellán. Jung-csing periodus

5. Perzsa fajánsz-palack (XII—XIII. sz.)

6. Japán tál. Mosi Kogha festése (XVII. sz.)

7. Majolikatányér (Faenza, 1480 k.)

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

1. Mediciek porcellán tálja (Firenze, XVI. sz.). 2. Meisseni porcellánkanna (XVIII. sz.). 3. Böttger-porcellán (Meissen, 1710 k.). 4 Urna (Berlin, XVIII. sz. vége). 5. Márványozott váza (Sèvres, 1770 k.). 6. Voltaire. Biskuit-porcellán (Berlin, 1780 k.). 7. Az igazság (Beier W., Ludwigsburg, 1756 k.). 8. Venus (Melchior J. P., Höchst, 1775 k.). 9. Capo di Monte (XVIII. sz.). 10 Porcellánváza (Fürstenberg, XVIII. sz. második fele). 11. Női alak (Bustelli Fr., Nymphenburg, 1760 k.). 12. Biskuit-porcellán (Melchior J. P., Frankenthal, 1792). 13. Lengyel herceg kézcsókja (Kändler J. J., 1730 k.). 14. Táncoló pár (Bécs, 1750 k.)

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

15 Orosz koldus (Barlach E., 1917). 16. Ló. Scharff E. (Berlin, 1926). 17. Meisseni porcellán (Scheurich P., 1917). 18. Porcellánváza (Kopenhága, 1900 k.). 19. Aladin. (Zschäbitz Gr., Rosenthal 1920 k.). 20 Csésze (Olsen E., Kopenhága, 1926). 21. Műzománc (Berlin, 1900 k.). 22. Váza (Nörstrand, 1898). 23. Kőanyagváza (Delaherche Au., Páris, 1900 k.). 24. Kőanyagszobrocska (Carries J., 1890 k.). 25. Kőanyagváza (Bigot Ch., Paris, 1900 k.). 26. Kőanyagváza (Mutz R., Altona, 1907 k.). 27. Kőanyagkorsó (Ehncke-Merkelbach). 28. Fajánsz-váza (Länger M., Karlsruhe, 1907). 29. Váza (Schmutz-Baudiss, 1906). 30. Majolika (Wackerle J., Nymphenburg, 1926)

Porcellánfestés a meisseni porcellángyárban

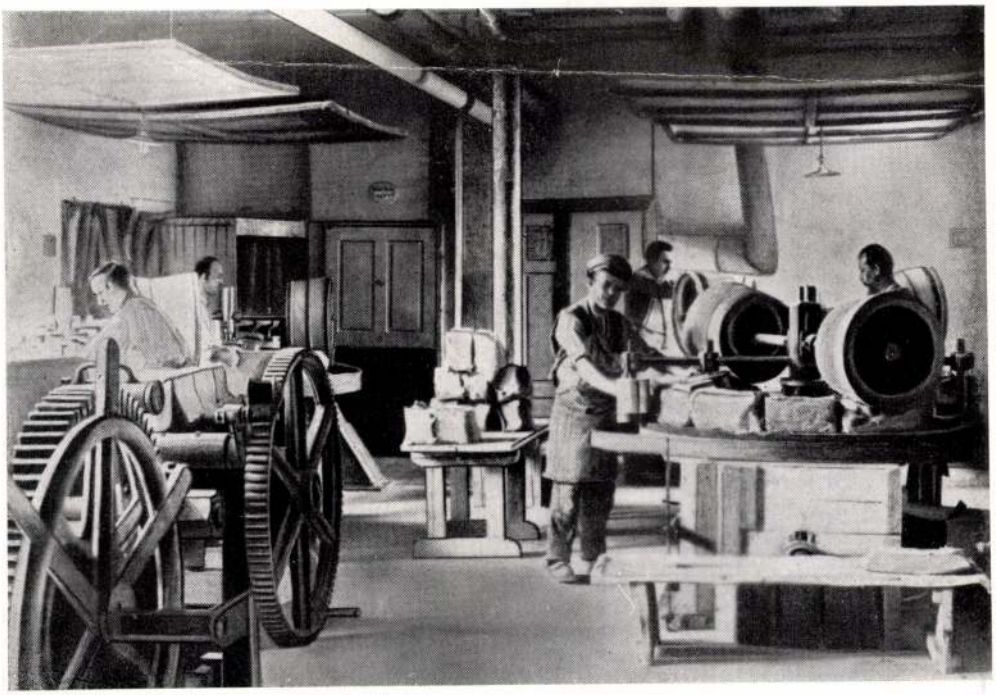

Agyaggyúrógép a porcellángyárban

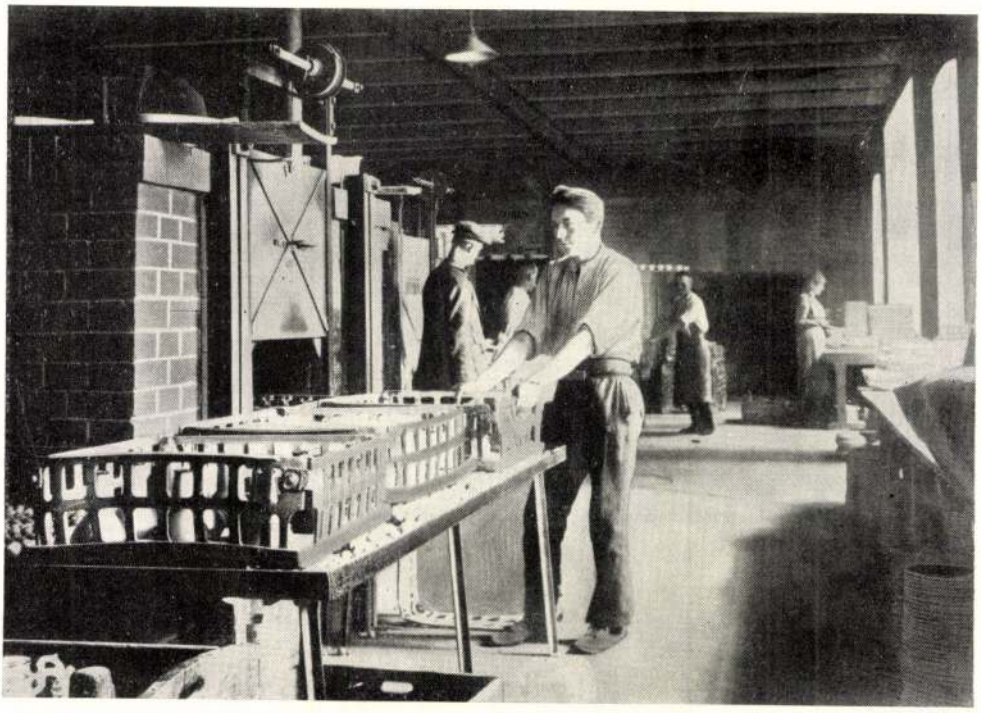

Porcellánégető kemencék

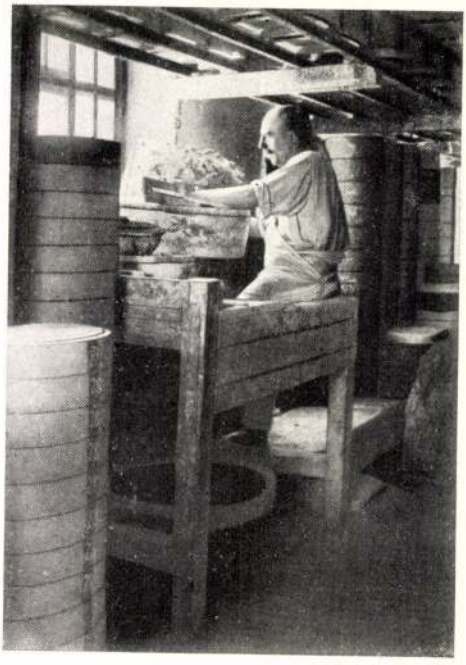

Formázás a korongon

Porcellán-öntőformák

gatható, lezárható, adagoló ajtóval ellátott zárt vashenger, amely porcellán- vagy kvarctéglákkal van kibélelve s a megfelelő mennyiségű vízzel együtt beleadagolt agyagot vagy sovánnyító anyagot finom iszappá őrli. Az őrlést a dobban lévő gömbölyded ökölnagyságú kövek végzik, amelyek a dob forgása közben zúzzák és koptatják a benne levő anyagot. Az így nyert massza tehát híg iszap, amelyet, hogy formálható legyen, a felesleges víztől meg kell szabadítani. Erre a célra az úgynevezett szűrősajtó szolgál, ebben a nyomószivattyúval beszorított iszap vászonszűrők közé kerül, amelyek a vizet áteresztik, a masszaszemcséket nem. A szűrősajtóból kikerült masszát még az agyaggyúrógépen is átbocsátják, miáltal a formálásra teljesen alkalmas lesz.

Az agyagtárgyak formálása. Történhet *korongálás*, *beformázás*, *öntés* és *préselés* által. A korongálás a legrégibb módja a formálásnak. Az ehhez használt készülék az úgynevezett *korong*, amelyet hasonló alakban már az egyiptomiak is használtak. Egy függőlegesen elhelyezett tengely, amelyre alul egy nagyobb és nehezebb, felül egy kisebb korong van felerősítve. A felsőre teszi a munkás az agyagmasszát, az alsót pedig a korong előtt levő padról ülő helyzetben lábbal rugdossa, miáltal a tengely és vele a felső korong is forgásba jön és kézzel a forgó korongon alakítja a tárgyat. Ez a munka nagy gyakorlatot és ügyességet követel, azért nehéz rajta egyforma tárgyakat alakítani. Ipari termelésnél, ahol sok teljesen egyforma tárgyat kell előállítani, a beformálást alkalmazzák. A beformálásnál szükség van egy gipszformára, mely az edénynek negatív formája, vagyis a forma belseje, a készítendő tárgy külső körvonalainak felel meg. Ebbe kézzel benyomják az agyagmasszát s a tárgy vastagságát az úgynevezett sablonnal képezik ki. A sablon a készítendő tárgy belső körvonalait mutatja. A sablonlemezt, miután az agyagmassza a formába be van helyezve, egy emeltyűszerkezettel benyomják a gipszformába, s ha a formát a koronggal forgatják, a mozdulatlanul álló sablon és a gipszforma közti hézag az edény vastagságának megfelelő agyagmasszával telik meg. Ehhez elég gyors forgás és nagyobb erő szükséges, azért beformálásnál a korongot többnyire nem emberi, hanem géperővel forgatják. A gipszforma az agyagmasszából vizet szív magába, azért a beformált tárgy zsugorodik és elválik a formától. Gipszbe való beformálással készítenek nemcsak korongolt (kerek) tárgyakat, hanem más tárgyakat is; pl. figurákat, kályhacsempéket stb.

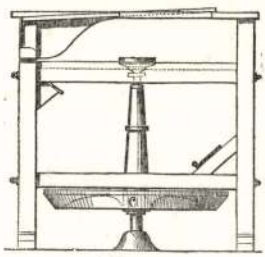

Korong

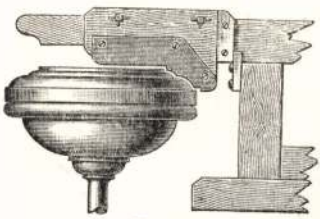

Forma

Öntés. Öntéssel való formázáshoz is gipszformákat alkalmaznak, csakhogy itt nem plasztikus masszát, hanem masszaiszapot használnak, amellyel a formát teletöltik. A gipszforma felszívja a vizet elsősorban a forma falával érintkező iszapból s ott egy ideig tartó állás után keményebb masszaréteg képződik. Később a felesleges iszapot kiöntik a formából. A megkeményedett masszaréteg megfelel a tárgy alakjának. Az öntésnek különösen olyan tárgyak készítésénél van jelentősége, ahol a tárgy alakja az egy darabba való beformázást lehetetlenné teszi; pl. palackalakú tárgyaknál, hosszúnyakú vázáknál.

A sajtolás útján való formálás csak részben történik nedves masszából, sok esetben száraz masszát használnak. Megfelelő szerkezetű gépekkel sajtolnak; pl. téglát, tetőcserepet, agyagcsöveket, virágcserepeket. Szárazon

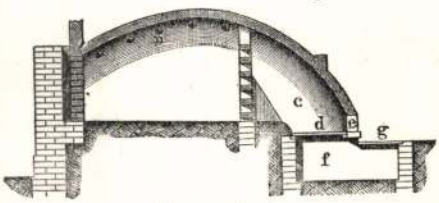

Hosszmetszet

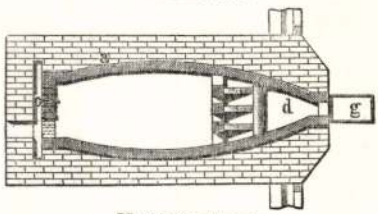

Keresztmetszet

Kasseli kemence *(a)* kemenceboltozat, *(b)* edénykamra, *(c)* tűzkamra, *(d)* rostély, *(e)* tűznyílás, *(f)* hamuszekrény, *(g)* légvezeték, *(i)* áttört tűzfal, *(o)* kémény

porított, csak nyirkosságig nedvesített massza porából való sajtolásnál igen nagy nyomással működő víznyomásos sajtolókat kell alkalmazni. A szárazon sajtolt tárgyak nincsenek kitéve a száradással járó görbülésnek és összehúzódásnak. Szárazon sajtolják a keramit téglákat, falburkolólemezeket, padlólapokat (mettlachi lapokat).

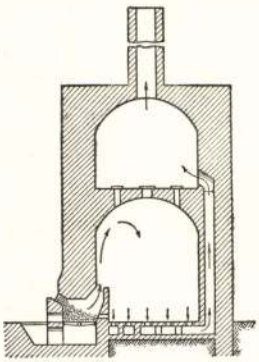

Visszacsapó lángú, körkemence

Az agyagtárgyak szállítása. A kiformált tárgyak égetés előtt kiszárítandók, mert ha nedvesen tennék a kemencébe, az égetéskor hirtelen fejlődő vízgőz szétvetné a kiformált tárgyakat. Sőt még száradásnak sem szabad hirtelen történni, mert a gyorsan száradó felület vékonyabb részein hamarabb párolog el a nedvesség s így ott a tárgyak jobban összehúzódnának s ennek folytán elgörbülnének vagy megrepednének. A téglákat, tetőcserepeket oldalt nyitott szinekben szárítják, általában azonban az agyagárukat zárt helyiségben, rendszerint műhelyben szárítják. Teljesen kiszárított agyagáruk még mindig tartalmaznak 4—6% vizet, amely csak 100 fok feletti hőmérsékleten távozik el.

Agyagtárgyak égetése. Az agyagárukat égetés céljából az úgynevezett égetőkemencébe rakják. Az égetőkemencék lehetnek szakaszos és folytonos üzeműek. A szakaszos üzeműeket égetés után ki kell hűteni, azután az áru kiszedése és új áru berakása után ismét befűteni. Ezzel szemben a folytonos üzemű kemencékben egyidőben történik az áru berakása, égetése és kiszedése. Ez utóbbiak az előbbiekkel szemben jelentős tüzelőanyag-megtakarítással dolgoznak. A szakaszos üzemű

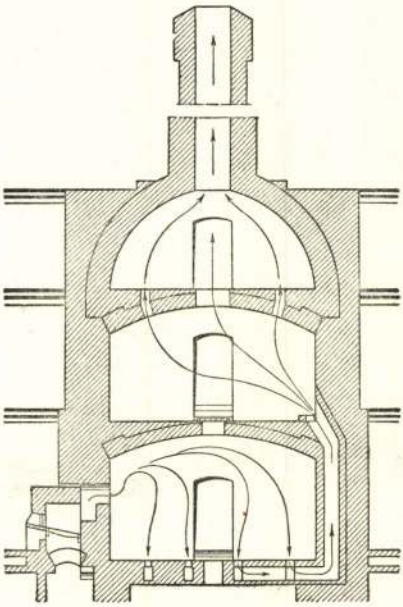

Emeletes kemence

kemencék : a fazekasok és kályhások által használt *kasseli kemence*, amely fekvő elrendezésű,

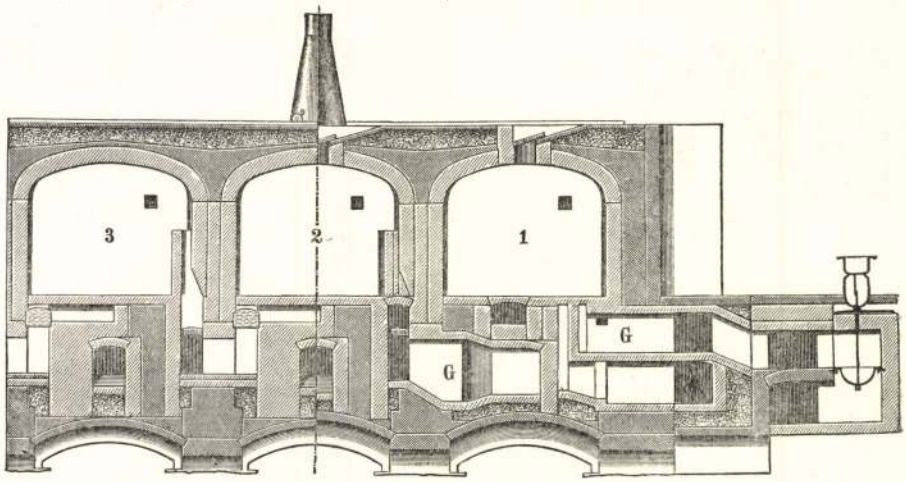

Mendheim-féle égetőkemence. *(G)* földalatti csatornák a generátor-gáz bevezetésére

négyszögletes keresztmetszetű ; valamint a függőleges elrendezésű körkemence *(kőedénykemence)*, amelynél a láng egyenesen átmegy a kemencén s a boltozaton keresztül távozik, vagy a zárt boltozatnál visszafordul és mégegyszer átmegy a kemencén a berakott áruk között és a feneken lévő nyíláson keresztül távozik a kéménybe *(visszacsapó lángú kemence)*. Porcellángyártásnál az ilyen kemencéket emeletes elrendezésben építik s az alsó kemencéből eltávozó láng a felső kemencén keresztül halad. Folytonos üzemű kemencék: a *körkemence*, melyet főleg tégla és mész égetésére használnak,

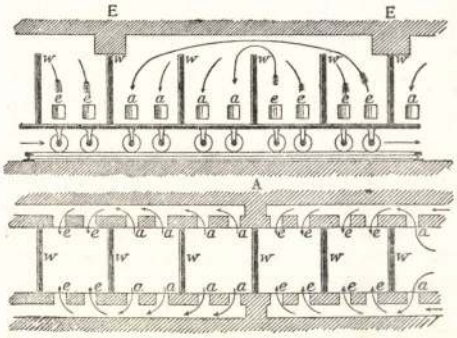

Csatorna-kemence szerkezete *(E)* tetőgerendák *(A)* oldalfal *(W)* kocsik, *(e)* a tűzgázok bevezető nyílása

és a *csatorna kemencék* (tunell-kemencék), amelyeket mindenféle agyagáruk, még porcellán égetésére is alkalmaznak. A durvább agyagárukat (téglák, fazekasáru és agyagcsövek) úgy rakják be a kemencébe, hogy a láng és füst érintkezik a berakott áruval (szabadtűzben való égetés), míg a finomabb agyagárukat (kőedényt, porcellánt), amelyeken kényes szín és máz van alkalmazva, megvédik a láng, füst és hamu érintkezésétől olymódon, hogy tűzálló agyagból készült tokokba rakják s ezeket az árukkal megtöltött tokokat a kemencében egymás fölé helyezik, lásd: *Agyagtok*. Vannak olyan kisebb méretű kemencék, hol az égetőtér maga egy tűzálló agyagból készített tokból áll, amelybe berakják az égetendő árut, ezt a láng minden oldalról körüljárja, de bele nem juthat. Ezeket a kemencéket *tokos (muffel)* kemencéknek nevezzük. Ezekkel nagyobb hőfokot elérni nem lehet, csak porcellánfestékek és alacsonyabb hőfokot igénylő díszítések beégetésére használják.

Az agyagáruk égetési hőfoka, valamint az égetés időtartama a különböző agyagáruknál más és más. A téglák, fazekas áruk égetése 800—1000° között, kőedényáruké 1000—1250° között s a porcellánáruké 1300—1500° között történik. Némelyik agyagárut csak egyszer égetik és pedig a mázolatlan agyagárut valamennyit, továbbá a közönségesebb fazekasárut, kályhacsempét, valamint a kőanyagárut. Kétszer kell égetni és pedig először mázolatlanul, másodszor mázolás után a jobbfajta mázas árukat, kőedényt, porcellánt, sőt máz felett díszített áruk még harmadszor esetleg többször is tűzbe kerülnek. Az agyagáruk égetésére szolgáló kemencéket fával, szénnel s ritkábban gázzal fűtik.

Az agyagtárgyak mázolása és díszítése. A likacsos agyagedény a folyadékot felszívja, átereszti, amelynek megakadályozása céljából üvegszerű réteggel, úgynevezett *máz*-zal vonják be, ami nemcsak vízállóvá, símafelületüvé teszi, hanem az áru díszítésére is szolgál. A máz a kovasavnak és egy vagy több fémoxidnak többnyire ólomoxidnak magas hőfokon való összeolvasztása által keletkezett üvegszerű anyag. A kovasav helyett részben bórsavat is alkalmaznak. A máz készítése történhet úgy, hogy a máz alkatrészeit, a homokot (kovasav) a fémoxidokkal kellő arányban összemérve vízzel péppé őrlik s ilyen állapotban az edényre juttatva az edény kiégetésekor előálló hőfok hatására magán az edényen képződik a máz *(nyers máz)*, vagy pedig a máz alkotórészeit összekeverve üveggé olvasztják s ezt újra megőrölve használják a tárgy mázolására *(frittelt máz)*. Az utóbbi módon készült frittelt máz drágább és csak jobb áruknál (pl. kőedény) alkalmazzák. A finomra őrölt nyers vagy frittelt mázat vízzel híg péppé keverik s ezzel

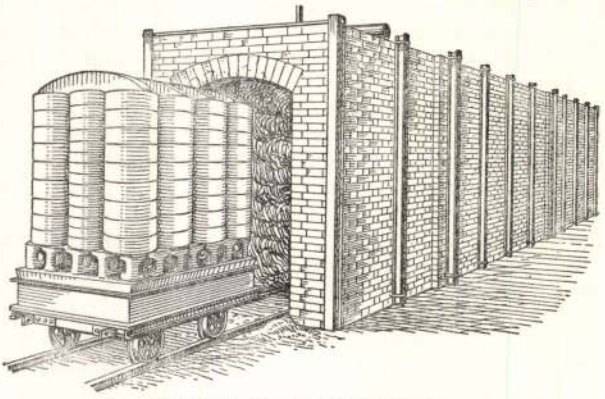

Faugeron-féle csatornakemence

történik az áruk mázolása a következő módon: 1. *leöntéssel*, amely abban áll, hogy a mázpépet

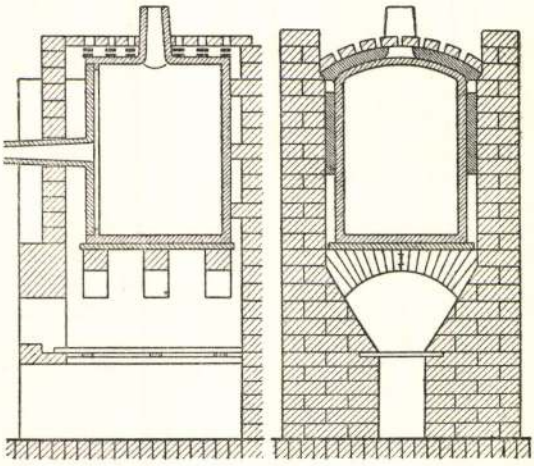

Tokos kemence

kanállal a tárgyra öntik és azon lehagyják folyni az alája állított edénybe. Ezt a módot akkor alkalmazzák, ha a tárgyat csak részben mázolják be, pl. a kályhacsempe külső felületét. 2. *Bemártással*, vagyis a mázolandó árut egy kádban levő mázpépen húzzák keresztül, úgyhogy minden része lehetőleg egyforma ideig legyen a mázban. 3. *Ráfúvással*, mikor a híg mázpépet permetezőkészülékkel *(aërograf)* finom eső alakjában ráfujják a tárgyra. Az árukat leginkább egyszer égetett állapotban mázolják. Az egyszer égetett agyagárut *biszkvit*-nek nevezik. A likacsos biszkvit a máziszapból felszívja a vizet, az iszapban lebegő mázanyag pedig a tárgy felületére rakódik, hol a második égetés alkalmával fényes réteggé olvad. Vannak agyagáruk, amelyeket nyers, égetetlen állapotban is lehet mázolni, pl. olcsó fazekasáruk, kőanyagcsövek.

Az agyagáruk díszítése történhet a nyers árun, továbbá színes máz alkalmazásával, azonkívül máz alatt és máz felett. Nyers felületek díszítésének legáltalánosabb módja az *engobe (angób)* festés. Az engobe fehér vagy fémoxiddal színezett sűrű agyagiszap, amellyel a kissé szikkadt, bőrkeménységű agyagárura festenek vagy a díszítést ecset helyett olyan készülékkel viszik a tárgyra, amelyből az engobe vékony sugárban folyik ki (öntőpipa). Szokták az egész tárgyat is bevonni fehér vagy színes engobeval, ezáltal a cserép vörös vagy sárga színét elfedik. Kályhacsempéknél az engobeot nem híg pép, hanem gyúrható massza alakjában alkalmazzák, vékony réteg alakjában kenik rá az alapmasszára. Ilyenkor a műveletet nem angobálásnak nevezik, mint az edénynél, hanem *borítás*-nak vagy előformázásnak. Az agyagárukon alkalmazott domború vagy homorú díszítéseket a gipszforma megfelelő kiképzésével érik el, azonkívül homorú díszítéseket lehet a nyers edényből kikarcolni. A mázzal való bevonás részben már az áru díszítését is szolgálja, de mivel a közönséges mázak színtelen átlátszó üvegek, mikor a mázzal díszítő célokat is akarnak elérni, színes mázakat alkalmaznak. A színtelen máz, ha hozzá bizonyos fémoxidokat őrlünk, színessé válik. Igy pl. kobaltoxid kékre, rézoxid zöldre, vasoxid sárgára, mangánoxidbarnára festi a mázat. Ónoxiddal fehér színű, átlátszatlan mázakat lehet előállítani. A festőfémoxidokkal készített mázak rendszerint áttetszőek, vagyis a cserép színe átüt rajtuk. Ha színes átlátszatlan, úgynevezett *fedőmáz*-at akarnak készíteni, akkor a festőfémoxidon kívül még ónoxidot is adnak hozzá. Az ilyen színes mázakat *zománc*-nak nevezik. Kimondottan díszítő célra alkalmazzák a *kristályos mázak*-at, amelyek cinkoxiddal vannak túltelítve, mely a mázból a kemencében való lehűtéskor részben kristályosan kiválik. A máz alatt való díszítés az egyszer égetett cserépen történik, bár az engobe is tulajdonképpen mázalatti díszítés. A mázalatti díszítés céljából az egyszer égetett cserépre kerámiai festékkel festenek. A kerámiai festékek hatóanyagai a már említett fémoxidok. A festés történhetik ecsettel vagy nyomás útján (matricákkal), azonkívül festékpermetezőkészülékkel (aërograf). A festett, egyszer égetett tárgyat mázzal bevonva másodszor égetik. A máz alatti festésnek előnye, hogy a festék és a máz egy tűzben égnek az árura, azonkívül a festés máz alatt lévén, nem kophat le a tárgyról. A máz feletti díszítés a már kész mázas árun történik. A mázfeletti festékek anyagukra nézve hasonlóak a mázalattiakhoz, de ezek egy könnyen olvadó üveggel vannak összeőrölve, úgyhogy a festék már 600—800°-on olvad. A festéket sűrű terpentinolajjal keverve festik a tárgy felületére és tokos kemencében az előbb említett hőfokon beégetik. A mázfeletti díszítéshez tartoznak a fémekkel való díszítések is (aranyozás, ezüstözés), továbbá a lüszterfestékek. Ezek olajos fémsóoldatok, amelyekkel befestett tárgy égetésekor az olaj kiég és a fém, mint vékony réteg rátapad a mázra s ott különböző színekben fémfényben ragyog. Meg-

említendő még az agyagáruk díszítésének az a módja, hogy a mázatlan tárgyat lakkfestékkel hideg úton befestik. Az így díszített árut *sziderolit*-nak nevezik.

Az agyagáruk beosztása. Az agyagárukat az égetési hőfokok szerint két csoportba sorozzuk. Az első csoportba azokat, amelyeket oly alacsony hőfoknál égetnek, hogy cserepük még likacsos marad és késsel karcolható, a második csoportba pedig azokat, amelyek oly magas hőfoknál vannak égetve, hogy a cserép tömör lesz, törési felületén likacsok nem láthatók és késsel nem karcolhatók. Ezeken belül tovább aszerint csoportosítjuk az agyagárukat, hogy színesek-e vagy fehérek és mázolva vannak-e vagy mázolatlanok.

I. Likacsos, alacsonyabb hőfoknál égetett agyagáruk

1. Színes vasoxidos agyagból készítve:

a) *Mázatlanok:* téglák, tetőcserepek, alagcsövek, virágcserepek, hűtőkorsók, terakotta áruk, tűzálló (samott) agyagáruk, mázatlan cseréppipák, siderolit.

b) *Mázasak:* Fazekasáruk. Sárgára vagy vörösesbarnára égő agyagból, rendszerint szabadkézzel korongon formált áruk, legtöbbnyire engobebal díszítve, könnyen olvadó ólmosmázzal bevonva 750—950°-on égetve. Főzőedények, jobbminőségű fazekasedények homokkal vagy samottal soványított tűzálló agyagból. Híres főzőedény az úgynevezett *bunzlaui edény*, mely magas hőfoknál olvadó ólommentes mázzal van bevonva. Cserépkályha: Másodrendű tűzálló agyagból készül, mely samottal vagy homokkal van soványítva és fehérre égő agyagmasszával borítva, könnyen olvadó (900°), színes mázzal mázolva, rendszerint egy tűzben égetve. Önmázas edények: durva fayence (fajansz), olaszmajolika, delfti áruk, habán edények. Erősen mésztartalmú, vörösessárgára égő agyagból, mely fehér átlátszatlan ónoxidos mázzal van bevonva. Kétszer égetve (960—980 C°-on). Régente ez pótolta a porcellánt, ma már jelentősége csekély. Újabban jóformán csak cserépkályhákat és dísztárgyakat készítenek ónmázzal.

2. Fehérre égő agyagmasszából készítve:

a) *Mázatlanok:* Fehér pipák, agyagcellák (diafragmák).

b) *Mázasak:* Kőedény (franciául fayence, németül Steingut). Van kétféle: 1. Kemény vagy földpátos kőedény. Plasztikus fehérre égő agyagból, kvarcból és földpátból készült masszából kétszer égetve. Biszkvit égetési hőfoka 1100—1300°. Az ólom- és bórsavtartalmú színtelen mázat 950—1100°-on égetik rá. Főleg mázában és abban különbözik a porcellántól, hogy nem áttetsző. Falburkolócsempék, egészségügyi cikkek (klozetcsésze, mosdóasztal) és használati edények készítésére szolgál. 2. Meszes vagy lágy kőedény hasonló, de szénsavas meszet vagy dolomitot tartalmazó masszából készül, szintén kétszer, de alacsonyabb hőfoknál égetve. Biszkvit égetési hőfoka 1000—1100°. Mázasé 950—1000°. Főként asztali edényeket és dísztárgyakat készítenek belőle. Majolikának nevezzük a színes mázakkal díszített kőedényt.

II. Tömör agyagáruk

1. *Színes agyagból.*

a) *Mázatlanok:* Klinker, keramit téglák, padlóburkoló lemezek, mettlachi lap, mozaiklemezek színes, festett masszából; *Wedgwood* (ejtsd: vedsvud) áruk, színesre, rendszerint kékre, barnára és olivzöldre festett masszából finoman kidolgozott, gyakran fehér domborművekkel díszítve.

b) *Mázasak:* Kőanyagáruk (ném. Steinzeug) sárgára vagy szürkére égő agyagból formálva, egyszeri égetéssel (1200—1300°-on) előállítva, konyhasómázzal vagy agyagmázzal bevonva, zsírosbödönök, söröskancsók, tintáspalackok, saválló edények, tartányok a vegyi ipar részére, csatornázási csövek.

2. *Fehérre égő masszából.*

a) *Mázatlanok:* Porcellán biszkvit, parián könnyen olvadó porcellánmasszából, gyengefényű, fehér márványhoz hasonló, főként szobrokra és dísztárgyakra alkalmazzák.

b) *Mázasak:* Porcellán. Fehér áttetsző, 1. *Kemény* vagy földpátos porcellán. Masszája kaolinból, kvarcból és földpátból áll. Égetése emeletes vagy tunell kemencében történik; a biszkvit égetési hőfoka 950, a mázasé 1350—1450°. Mája kemény, síma, fényes, hasonló anyagokból áll, mint a massza, csak nagyobb arányban tartalmazza az olvasztó anyagot (földpát és szénsavas mész). A porcellán égetésekor a masszában vegyi folyamat megy végbe, savas szilikátok keletkeznek, amelyek a kemence hőfokánál még nem olvadnak ugyan, de már áttetsző cserepet adnak, amelyben mikroszkóp alatt vizsgálva, egy üvegszerű alapanyagban átlátszatlan részecskék és apró kristályok láthatók. Ebben különbözik a porcellán minden más agyagárutól. A porcellán részben fehéren, részben máz felett díszítve jön forgalomba. 2. *Lágy porcellán:* Alacsonyabb hőfokon tömörre égő masszából van készítve, mint a földpátos porcellán. Ilyenek a kínai és japán

porcellán, valamint ezek utánzására 1880-ban Seger által készített, úgynevezett *Seger-porcellán*, amelyen sikerült a kínai porcellánokon alkalmazott rézvörös színű máz utánzása, ami a kemény porcellánon lehetetlen. Ezeken kívül még kétféle lágy porcellánt készítenek és pedig a frittporcellánt és a csontporcellánt. A *frittporcellán* (Pate tendre artificielle, Vieux Sèvres) már a XVII. sz.-ban készült Franciaországban. Alapanyaga konyhasóból, szódából, salétromból, krétából és homokból összeolvasztott üvegszerű fritte, melyet megőrölnek és néhány % krétával és plasztikus agyaggal kevernek és hogy formálható legyen, tragant-gumit vagy enyvet kevernek hozzá. Alacsony hőfoknál (1000—1100°) tömörre égetik. A *csontporcellánt* (angol porcellán, Pate tendre naturelle) 1752-ben Liverpoolban gyártották először, a porcellánmassza rendes alkotórészein kívül még csonthamut (foszforsavas mész) tartalmaz. Úgy a fritte-, mint a csontporcellán könnyen olvadó, kőedénymázhoz hasonló mázzal van bevonva. Ezekből vékonyfalú finom tárgyak készíthetők, amelyek kemény porcellánból égetéskor elgörbülnének. Dísztárgyak készítésére alkalmazhatók.

Az agyagipar története. Az agyagipar a legrégibb iparnak tekinthető. Már a történelmi idők előtti ősemberek készítettek agyagból kézzel formált tárgyakat. Eleinte égetetlenül használták, később pedig rájöttek arra, hogy égetéssel tartóssá tehetők. A történelmi idők kezdetén az egyiptomiak, asszírok és babiloniak már virágzó agyagipart űztek. A tőlük fenmaradt tárgyak között vannak építő téglák, mozaiklapok, cserépre beégetett írások, edények, figurák. Az egyiptomiak már beégetett mázat is használtak. A fenmaradt egyiptomi falfestményeken látható a korongoló fazekas, tehát az egyiptomiak már a korongot használták. A görögök az egyiptomiaktól tanulták az agyagművességet, s náluk a fejlődés nem annyira technikai, mint művészi volt. Még ma is a görög formák szolgálnak mintául. Nyers anyaguk egy vörösre égő fazekasagyag volt, melyet azonban gondosan iszapolva dolgoztak fel. Díszítésül aszfaltot és viasszal kevert földfestéket használtak. Híresek attikai és apuliai edényeik; az előbbiek vörös alaptesten fekete díszítés, főként emberi alakok és mitológiai jelenetek, utóbbiaknál az edény alapszíne fekete, a díszítés vörös. Készítettek apró szobrocskákat is, amelyeket *Tanagra-figurák*-nak nevezünk. A rómaiak idejéből is nagyon sok agyagipari emlék maradt fenn. Minden régi római telepen végzett ásatás alkalmával nagy számban kerülnek felszínre a *terra sigillatá*-nak nevezett, szép vörösre égő agyagból készített, mázatlan, gyengén fényesre simított felületű római fazekasmunkák, főként mécsek, vázák, kancsók. A hatalmas római birodalom bukása után következő korszakokban az agyagipar terén megállt minden fejlődés.

A középkorban Európában csak a mai Spanyolországot megszállva tartó mórok űzték az agyagipart, akik a perzsáktól tanulták. A móroknál éppúgy, mint a perzsáknál és araboknál az agyagipar főként építési irányú volt, gyönyörű mázas téglákat, falburkoló lapokat, mozaikokat készítettek szép színű ónmázakkal. Híresek ónmázas edényeik is, amelyeket sz p lüszterekkel díszítettek. A Spanyolországban ma is fennálló híres Alhambra a mór agyagipar remeke. A középkor végén a mórokat kiűzték Európából, csak a Földközi tengerben levő Majorka szigetén maradtak mór agyagiparosok. Ezt a szigetet 1165-ben a pisaiak elfoglalták és onnan került az agyagipar Olaszországba. Erről a szigetről vette nevét a majolika is. Az olaszok eleinte nem tudták tökéletesen utánozni a mórok szép mázait és színeit, míg fel nem tűnt a XV. sz.-ban *Luca della Robbia*, az olasz majolika híres mestere, aki egyrészt technikailag a mór agyagművesség színvonalára emelte Olaszországban az agyagipart, másrészt mint elsőrangú művész, formákban, rajzokban új irányt szabott és megteremtette a világhírű *olasz majolikát*. Sárgára égő agyagból készült, fehér ónmázzal fedett és szép, főleg sárga és kék színekben bővelkedő művészi tárgyak készültek Olaszországban és nagy áron kerültek Európa többi országaiba, hol fejedelmi udvarok és gazdag urak vásárolták, minthogy akkor a porcellánt Európában még nem ismerték. Az olasz majolika technikája eljutott Európa többi országaiba is. Franciaországban világhírre tettek szert a *roueni* gyár gyártmányai, valamint *Palissy Bernard* készítményei, aki munkáira főként domborműves díszítéseket alkalmazott, melynek modelljeit a természetből vette. Halakat, kígyókat, rákokat mintázott élethűen színezve tárgyaira, de nem kevésbbé értékesek mitológiai domborművei sem.

A franciák a majolikát *Faenza* olasz városról, hol híres majolikák készültek, *fayence*-nak (fájász) nevezték el. E kor francia agyagiparának remekei az oironi vagy Henry II. (II. Henrik korabeli) fayence-ok is, amelyekből — sajnos — csak kevés darab maradt fenn. *Németországban* az olasz majolika leghíresebb művelője *Hirsch-*

vogel Ágost volt, akinek utódai kezdték az ónmázas technikát cserépkályhákra alkalmazni. *Svájcban* is készültek e korban majolikakályhák, amelyeket a Pfau-család világhírűvé emelt. A középkor végén kezdődik Németországban a sómázas kőanyagáru gyártása, amely különösen a Rajna mellett virágzott. *Angliában* a középkorban nem volt jelentős agyagipar, csak a XVII. sz.-ban kezd fellendülni s jelentős lépéssel vitte előre a XVIII. sz. elején *Wedgwood Josiah*. *Hollandiában* kőanyagárukat gyártottak és erősen művelték a fehér masszából készült, átlátszó mázzal ellátott finom fayence (kőedény) gyártását, amellyel porcellánt törekedtek utánozni, különösen a nagy hírnévre emelkedett *delfti* gyárban, hol főként japán és kínai motivumokat alkalmaztak a díszítésnél. Az olasz majolika hanyatlása a XVI. sz. végén kezdődött, teljessé lett a XVII. sz. elején, mikor Kínából mind több és több *porcellán* jött Európába. Először 1508-ban portugál hajósok hoztak kínai porcellánt. Kínában a porcellán gyártása, mint újabb időben megállapítást nyert, Krisztus születésének idejében kezdődött. Legnagyobb virágzást ért el a kínai porcellán gyártása a XVI. és a XVII. sz.-ban. Ez időben tanulták el a japánok is a kínaiaktól a porcellángyártást. Amint a kínai és japán porcellánok Európába kerültek, állandó törekvés tárgya lett ennek utánzása. A delfti és más fayence-ok meg sem közelítették, mert úgy anyagra, mint gyártási módra különböztek tőle. A valódi földpátos porcellán gyártása csak 1709-ben sikerült Böttger Johann Friedrichnek, aki Frigyes Ágost szász fejedelem udvari alchimistája volt és aranycsinálással bízta meg a fejedelem. Az aranyat előállítani nem tudta, de próbálkozásai közben a porcellánhoz hasonló anyagot sikerült neki előállítani. 1710-ben a fejedelem megalapította a ma is fennálló *meisseni* porcellángyárat, amelyet Böttger vezetett 1719-ig, amikor meghalt. Második porcellángyár volt Európában a *bécsi*, amelyet *De Paquier* nevű hadbiztos alapított egy meisseni gyári arkanistával (gyári vegyész). A gyár eleinte nagy nehézségekkel küzdött, Mária Terézia idejében virágzásnak indult, aki megvette és állami gyárrá alakította. A XVIII. sz. második felében alakultak a többi híres európai porcellángyárak, a *berlini* királyi gyár, a *kopenhágai*, *szentpétervári*, *nymphenburgi* stb. *Csehországban* 1790—1815 közötti időben létesült több porcellángyár, amelyek legnagyobb része ma is fennáll. *Franciaországban* legelső porcellángyár a *sèvresi* gyár volt, amely már a földpátos porcellán felfedezése előtt fennállott és az úgynevezett frittporcellánt gyártotta. 1774-ben kezdték ott a földpátos porcellánt gyártani s később a frittporcellán gyártását abbahagyták, de újabban ismét bevezették, ez azonban másféle, mint a régi és közel áll a kínai és Seger-féle porcellánhoz s *porcellaine tendre nouvelle*-nek nevezik. *Angliában* a legújabb időkig nem törekedtek a földpátos porcellán gyártására, inkább csak a lágy csontporcellánt készítették.

Magyarország agyagiparának fennmaradt legrégibb emlékei a mázas kályhacsempék, amelyek valószínűleg a XV. sz.-ból származnak. A XVI. sz.-ban már több helyen fazekas céhek állottak fenn. Nálunk az agyagipar mint népies háziipar fejlődött ki, különösen egyes vidékeken, hol megfelelő agyagot találtak. Az ilyen fazekas vidékeken kialakultak sajátos formák, díszítési módok, melyek a legújabb időkig fennmaradtak. Az egykor olyan virágzó népies ipar már a háború előtt erősen hanyatlott. Ma már nagyon kevés ember űzi e mesterséget. A régi nagy fazekasvidékeken Gyulán, Hódmezővásárhelyen, Mezőtúron, Csákváron, Tatán, Sümegen még vannak kisebb számban fazekasok, de ezeknek a száma is folyton fogy. A fazekas céhek között voltak olyan iparosok is, akik ónmázas edények készítésével is foglalkoztak, az úgynevezett fehéredényesek. Legelőször a habánok készítettek hazánkban ónmázas edényt. Ezek Németországból bevándorolt anabaptisták voltak, akik Felsőmagyarországon, Nagyszombat környékén telepedtek le a XVI. sz.-ban. A habánok által készített edényekből, az ú. n. *habánmajolikából* sok maradt meg a mai napig is. Edényeiket kékesfehér ónmázzal vonták be, amelyre élénk színeket alkalmaztak és úgyszólván majdnem minden darabon használtak egy a habánmajolikára jellemző narancssárga színt. Díszítésül leginkább emberi alakokat, állatokat és házakat festettek edényeikre. Régi fazekasmunkák közül megemlítendő az erdélyi székelykancsó, az úgynevezett *bokály*. Leginkább fehér angobozott alapon kék színnel festettek Székelyudvarhely, Torda, Korond, Barcaújfalu, Szentágota fazekasai.

Első agyagipari gyár volt hazánkban a *holicsi* majolikagyár, amelyet 1746-ban Ferenc császár alapított. Eleinte ónmázas árut gyártottak Holicson s vele nagy hírnévre tettek szert. A gyár később áttért a kőedény gyártására és a XIX. sz. elején megszünt. A XVIII. sz. végén több kőedénygyár keletkezett az országban. Erre vonatkozólag Korabinszky Mátyásnak 1786-ban megjelent könyvében találunk ada-

tokat, aki felemlíti a *holicsi*, *tatai*, *pápai*, *kassai* és *körmöcbányai* gyárakat. A XIX. sz. elején alakultak még gyárak *Miskolcon*, *Iglón*, *Murányban*, *Brassóban*, *Görgényszentimrén*, *Nagyszombatban*, *Nagymartonban*, *Városlődön*, *Hollóházán*, *Bélapátfalván*, *Telkibányán*. Ezek közül a városlődi, hollóházai és körmöcbányai gyárak fennmaradtak és dolgoznak ma is. A XIX. sz. hatvanas éveiben alapította *Zsolnay Vilmos* a *pécsi* gyárat, amely egész rövid idő alatt világszerte ismert névre tett szert művészi majolikatárgyaival és a gyár specialitását képező *eozin* mázzal. A háború után létesült *Kispesten* egy nagyobbszabású modern kőedénygyár. Porcellángyárunk, eltekintve attól, hogy a Zsolnayféle gyárban újabban a porcellángyártást is bevezették, egy van, a *herendi* porcellángyár, amelyet 1839-ben alapított *Fischer Móric*. Eleinte régi gyárak gyártmányainak utánzásával foglalkozott, később külön stílusa fejlődött ki s ezzel világhírre tett szert.

Irodalom. *Wartha Vince:* Az agyagipar technológiája (Term. Tud. Társ.); *Papp János:* Az agyagipar. *Petrik Lajos:* Az agyagiparos (1913); *Kerl Bruno:* Handbuch der gesamten Tonwarenindustrie (1907); *Granger:* La ceramique industrielle (1905. Ném. ford. Keller, 1908); *Pukall:* Grundzüge der Keramik (1922); *Singer F.:* Die Keramik im Dienste von Industrie und Volkswirtschaft (1923); *Hecht H.:* Lehrbuch der Keramik (1923). GROFCSIK J.

Agyagipariskola. Magyarországon két agyagipariskola volt, az egyik *Ungváron*, másik *Székelyudvarhelyen*. Ezek az ország megcsonkítása folytán elvesztek. Jelenleg kizárólag agyagipar oktatásával foglalkozó iskolánk nincsen. A budapesti m. kir. áll. felsőipariskola vegyészeti szakosztályának tanulói részesülnek elég beható elméleti és gyakorlati agyagipari kiképzésben, azonkívül a nevezett iskolában rövidebb agyagipari tanfolyamok vannak. Az Iparművészeti Iskola keramikai szakosztálya is az agyagipar oktatásával foglalkozik, de míg a felsőipariskolán a kiképzés technikai irányú, addig itt főként művészi. Nevezetesebb külföldi agyagipari szakiskolák a teplitz-schönaui, a duxi, a bunzlaui és a speciálisan téglaiparral foglalkozó laubani.

Agyagkas, a méhlakások kezdetleges és ősi alakja. Négyféle változatban ismeretes: tiszta agyagkas, égetett agyagkas, agyaggal tapasztott vesszőkas és az agyag hengerek. Tiszta agyagkas nedves agyagból formált és megszárított méhlakás, amely alak tekintetében hasonlít a harang, fordított fazék v. az alföldi búboskemencéhez, ill. kályhához. A tiszta agyagkas nem igen terjedt el. Égetett agyagkas ugyanolyan, mint az előbbi, csak megszáradás után kiégetik. Főként a rómaiak használták. Agyaggal tapasztott vesszőkas, v. délmagyarországi kúposkas, meglehetősen elterjedt méhlakás, a cukorsüveghez hasonlít. Váza erős fűzvesszőből v. tölgyfából hasított lécekből áll, amelyeket szintén fűzvesszőből fonnak össze. Ha elkészült, marhatrágya, agyag és hamu keverékéből készült sárral vékonyan megtapasztják. Megszáradás után zsúp, sás, vagy gyékényburkolatot alkalmaznak rá, amelyet szőlővessző karikákkal szoktak a kashoz szorítani. Ez a kas Délmagyarországon és a Balkánon van elterjedve. Hengeralakú agyagcsövek, mint méhlakások, Egyiptomban és Palesztinában terjedtek el. A csöveket vízszintesen, mint a falban a téglákat, egymásra rakják, közeiket agyaggal töltik ki. A csövekbe rést ütnek s a nyílást betapasztják, csupán akkora rést hagynak, amelyen a méhek kis bejárhatnak. KOPPÁNYI J.

Agyaglábú kolosszus. Dániel (2. 31—34.) könyve szerint Nebukadnecár álmodott felőle. Azóta szállóige.

Agyagmag (vízépítés), árvédelmi töltések vagy általában vizet ki- vagy elzáró művek belsejében a vízzáró altalajig a mű testében, a víz be- vagy átszivárgás megakadályozása céljából falszerűen készített mag.

Agyagmárga, kőzet, olyan márga, amelyben szénsavas mész vagy dolomit 80%-on alul van s 20%-nál több az agyag. Ha ennél kevesebb az agyagtartalom, *mészmárgának* mondjuk.

Agyagmáz. Némely agyagáruknál (kőagyagcsövek, bunzlaui főzőedény) könnyen olvadó vasoxidos agyagot alkalmaznak máz gyanánt. Az agyagmázzal a nyers edényt mázolják és 1150—1200°-nál égetik, amely hőfoknál a máznak alkalmazott agyag kiolvad és tartós saválló mázat alkot.

Agyagminta, vas és réz dísztárgyak — szobrok, vasalások, díszítések stb. — öntéséhez agyagból készítik az öntőmintákat, melyek képlékenyebbek mint a rendes formahomok minták.

Agyagmintázás (a kohászatban), a negatív öntőminták készítésének az a módja, amelynél az öntőminta anyagának legnagyobb része képlékeny agyag. Minthogy az agyagminta készítése és kezelése körülményes, az öntőművek igyekeznek inkább a homokos anyagú mintázást alkalmazni. Amíg ugyanis az agyagmintázáshoz kőművesmunkában jártas szakmunkás kell, addig a homokos mintázóanyagot gépberendezéssel is berázhatjuk, vagy bedöngölhetjük a mintaszekrénybe. COTEL E.

Agyagművesség *(keramika)*, lásd: *Agyagipar.*

Agyagolás, az agyagnak főleg a vízépítészet-

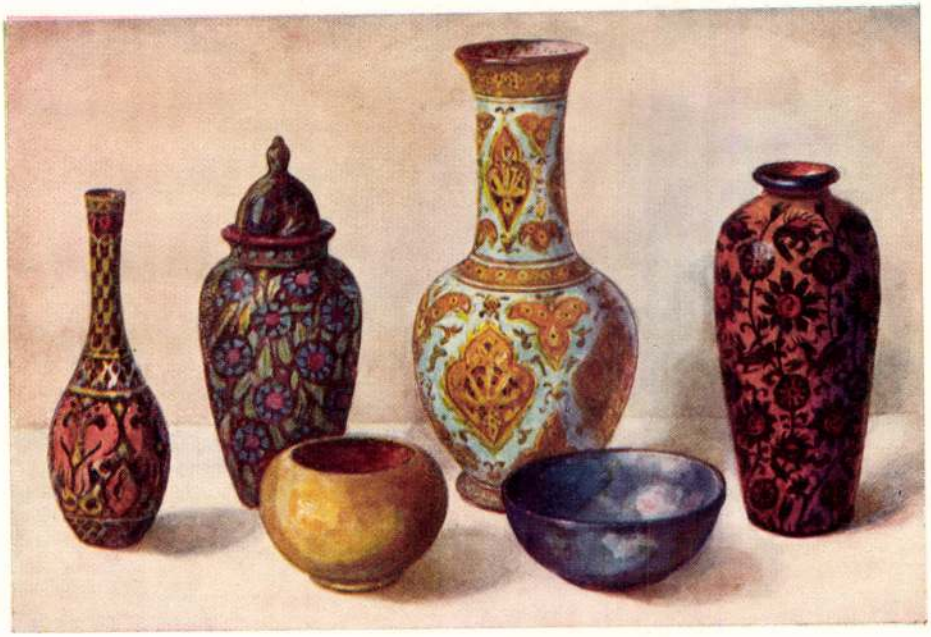

Zsolnai-féle «eosin» díszedények

Felvidéki habán edény 1826

Szarvasos erdélyi bokály a XIX. sz. elejéről

Virágos erdélyi bokály a XIX. sz. elejéről

1775-ből származó kócsög nagyszombati látképpel

Magyar agrapipar

Arch. Ért. 1882.

A MAGYAR AGYAGMŰVESSÉG TÖRTÉNETÉRE VONATKOZÓ KÉRDÉSEK.

A hazánk agyagművességének történetére vonatkozó adatok összeállítására irodalmunkban eddigelé csak Majláth Béla vállalkozott az Archæologiai Közlemények XII. kötetének 40—52. lapjain «Agyagiparunk történetéből» című czikkében. Ez értekezésben egyetlen magyarországi agyagmü sincs részletesen leírva és rajzban közölve, oly módon, hogy a szerző által használt emlékanyagot ellenőrízhessük; agyagművességre vonatkozó, okmányokból merített, adatokat is hiába keresünk a tizenkét oldalon. Egyedüli számba vehető része a czikknek ama 194 jegy, melyet Majláth úr állítólag magyar fazekas-művekről másolt és a melyek szerinte magyar gyárak jegyei. Nem szándékom e helyütt Majláth úr értekezését bírálni, bár a m. tud. Akadémia czége, mely alatt az megjelent, biztosítékul szolgálhatna, hogy komoly munkával állunk szemben, és ez följogosítana beható kritikára. A következőkben csak annyira foglalkozom vele, a mennyire okvetetlenül szükséges, mikor elő igyekszem mozdítani az agyagművesség történetének földolgozását azzal, hogy az eddig biztosan fölismerhető tényeket megállapítom s oly, tájékozatlanságból vagy fölületességből eredő téves állításokat helyreigazítok, melyeknek átszivárgása a szakirodalomba és művelődés-történeti kézikönyveinkbe a történeti valóság fölismerésének örökös akadályául szolgálna.

Az 1882. év folyamán Radisics Jenő úrral fölállítottam az iparművészeti muzeum termeinek egyikében a hazai agyagmüves munkák egyetlen nagyobb nyilvános gyüjteményét, melynek zöme — Rómer gyüjtésének eredménye — a M. Nemz. Muzeum Régiségtárából került ez intézetbe. A gyüjtemény rendezése-közben a kérdéseknek egy sora ötlött fel előttünk, melyeket csak részben oldhattunk meg a kezünk közt levő anyaggal. Midőn e kérdéseket itt összeállítom, úgy hiszem, nem töltöm haszontalan szószaporítással az Arch. Értesítő oldalait; hiszen a tud. Akadémia szakfolyóiratának föladata nem lehet

«A Niellók legnagyobb érdeme vajjon rendkivüli ritkaságuk-e? Értékük vajjon csak az a conventionalis-e, melylyel a kegyeletes tisztelet bizonyos történeti ereklyék iránt viseltetik? Sok tekintetben igen. Némelyek mindazonáltal jelentéktelen keretükben rajzukkal, mintázásukkal és alakításukkal nagy hatást gyakorolnak. Egy bizonyos korszak iparművészetének állapotáról hitelesen tanúskodnak. Mivel soha sem sokszorosítanak festett alakításokat, közvetlen kifejezői a rajzoló eszméinek, s megismertetnek a szépség ideáljával, melyre az olaszok a renaissance első éveiben törekedtek. A test megjelenik fényes nappal, nagyszerű meztelenségében s büszkén visszautasítja már a középkor sanyargatásait. Ha a Niellókon diszítések ábrázolvák, az alakok a *grottesche* s az ókor domborműveinek hatalmas hajlékonyságával kanyarognak, s a fejek kifejezésében ráismerünk már Aldegrever kissé vad ízű képzeletére. Ha mythologiai jelenetek vésvék rajtok, a catholicus mysticismus s az olasz szellem áradozva vegyülnek össze, mint Polyphilus álmának elbeszélésében s az allegoriát oly rejtélylyé változtatják, hogy a franczia észjárás, mely a logikát és világosságot megköveteli, nem mindég találja meg kulcsát. Míg egyrészről a mintázás kivitelével s az alakítás értelmességével Raphaelt előre sejtetik, úgy másrészről Danteéihez hasonlón homályos és bonyolult körökbe vezetik képzeletünket.

Egyetlen Niello sincs, mely kicsiny voltára a nagyság hatását ne gyakorolná, s ritka az olyan is, hol az alakok ne tünnének úgy fel előttünk, mintha képzelt világban mozognának, melynek népe hősök, nymphák, sirenák, amorok, bájos vagy ijesztő egyének, fantastikus szörnyek, melyek a felhők közül szállanak alá, vagy a föld barlangjaiból kúsznak elő, vagy az Oczeán feneketlen mélységéből emelkednek fel....

Mely — Plátóénál rejtélyesebb — Atlantis felé halad a delphinek által a viz színére emelt paizson álló három nő? Boreas teljes erejével fújván, dagasztja a fejök felett ívedző vitorlát; szenvedélyes mozdulataik pedig azt sejtetik velünk, hogy üdvözlik a láthatáron feltünő partot?... — Mely idegenszerű nászt ülnek lakomával e füzérekkel díszített tornácz sötét bolthajtásai alatt?... Ismeretlen alakú sisakot viselnek fejükön e férfiak, kik izmos vállukon gerendát visznek, melyen aszott keblü boszorka kuporog, a szélben borzasan lobogó hajjal, két kezével nagy tálat s benne fészkelő hattyút emelve. Két hirnök — szintén meztelenek — jár elől s félholdba foglalt almával koronázott jogart visznek; Amor pedig, kezében feszített íjjal, nagy komolyan kíséri a menetet.... Képenge lenyomatán herculesi gyermekeknek — minők Raphaeléi — csapatja koronásan tánczol, játszik.... Egy másik négyszögü lapocskán meztelen nő, kit gyermek símogat: mintha a másik, redős ruhába öltözött nő búját gúnyolná, ki bőségszaruját folfordítja.... Még akkor is, ha ismert symbolismus elemeit használják, a régi Niellókban van valami határozatlan, mi a költőt megigézi s majd Ariosto bűbáját, majd azon csodás alkotásokat juttatják eszünkbe, melyekben utóbb Shakespeare, képzeletének kénye szerint, összevegyítette az ókori mesék hőseit az észak mondáinak alakjaival.»

Pulszky Károly.

pusztán az, hogy össze nem függő adathalmazt bocsásson a nyilvánosság elé, hanem iparkodnia kell irányt adni a kutatásoknak azzal, hogy előtérbe helyezi a megoldandó kérdéseket és összeállítja a már ismert, de a kérdéssel még kapcsolatba nem hozott adatokat.

Az első kérdés: *mik az agyagművesség legrégibb emlékei Magyarországon?* Hogy erre felelhessünk el kell különítenünk az őskori törzseknek, a rómaiakat hazánk területén történeti korszakban megelőzött barbár népségeknek, a rómaiak és velök egykorú benszülötteknek s a népvándorláskori nemzeteknek agyagművességét a magyarokétól illetőleg attól, melyet hazánk területén a magyar állam alakulásától fogva üztek. Itt csak ezen legutóbbival foglalkozom. Erre nézve is részleteznünk kell a kérdést és ismert hazai emlékek és adatok szükében a külföldi analógiákból kell következtetnünk agyagművességünk legrégibb viszonyaira, s arra, hogy mifajta termékeit kereshetjük a siker valószínűségével.

Az agyagművesség termékeit természetük szerint két nagy osztályba kell sorolnunk, melyeknek fejlődése egymástól meglehetősen független.

Az egyik az, mely épületek felszerelésével és díszítésével áll összeköttetésben. Ide tartoznak az egyszerű téglákon és fedélcserepeken kívül az épületeken alkalmazott — színekkel, mázzal vagy dombormüvel — díszített téglák, cserép — *terracotta* — tagozatok, szobrok, a szobákban használt, padlót és falakat borító mázas téglák s a cserép-kályhák. Föltehetjük, hogy középkori nagy építkezéseinkkel összeköttetésben hazánk területén gyakorolták ezen iparművészetet s valószínü, hogy okiratokban nyomait, gyüjteményekben — ha figyelemre méltatják őket — emlékeit is megtaláljuk. A legrégibb ezen osztályba tartozó ismert emlék jelenleg az iparművészeti muzeumban van. Ez erősen égetett, egyenletes anyagú vörös téglatöredék, melynek szélessége 0·192 m., magassága 0·113 — a balszélén, 0·094 a jobb szélén — vastagsága 0·029. Vágtató lovast látunk rajta nagyon lapos dombormüben. A törés következtében a lónak csak fejét, nyakának, hátának és farának körvonalait szemlélhetjük. A lovas nyergében hátrafordul — oly módon, hogy hátát látjuk, arczát pedig profilban — s éppen nyílát lövi el. Fején széles karimájú csúcsos süveget visel, a karima hátul föl van hajtva, elől víz-

szintesen áll; köntöse testhez álló, csak az ujjakon látunk ránczokat. Ez alak állását, ruházatát, kivált pedig jellemző süvegét tekintve, teljesen megfelel az 1383-ból keltezett turnicsei falképeken ábrázolt kún lovasoknak,[1] minek következtében azt hiszem nem tévedek nagyot, ha a téglatöredéket a XIV-ik század végén készültnek mondom s benne Szt. László mondáját ábrázoló dombormüves szalag maradványára vélek ismerni.[2]

E töredéknél régibb volna a zöld mázas kályhafiók, melyet Majláth nevezett czikkében említ: «a likavai vár alsóbbik osztályainak padlatában nehány ép fénymázas halványsárga színü két hüvelyk vastag 16 □ hüvelyk térfogatu *(sic!)* tégladarabot és ugyanott egy zöld zománczos kályhafiókot találtam. Ez utóbbin az atya isten a fekvő Ádám oldalából teremti Évát. Az atya isten ábrázolása a keleti ritusú dicskörrel fején, hosszú redős köntösében határozottan a XIV. század elejére utal. Tudvalevőleg a likavai vár 1318—24 körül Douch *(sic)* comes által épült». Megvallom nem tudom, hogy mi legyen a specificusan *keleti ritusú* dicskör és hogy ez s a hosszú redős ruha miért utal hazai vagy más emléken épen a XIV. század elejére; a likavai vár építésének korából pedig merészség a benne lelt tárgyak korára következtetni. Egyébiránt azt hiszem ugyanezen emlékről szól Henszlmann a M. R. Emlékek II. k. 237. lapján Majláth «Fayence» gyüjteménye tárgyalásánál: «Még a XVI. századból származott... egy zöld zománczos kályhafiók, melyen Éva teremtése volt ábrázolva». Meg kell tehát várnunk ezen emlék pontosabb közzétevését, mielőtt eldönthetnők a XIV. elején vagy a XVI. században készült-e?

Rómer 14 régi kályhafiók-töredéket közölt az Arch. Értesítő IV-ik köt. 141—145. oldalain, — melyek állítólag a csejtei várban kerültek elő s a posonyvárosi muzeumba kerültek — a nélkül, hogy eredetük korát meghatározná. Az ott 1. sz. ábrán közölt töredéken lónak elejét s lándsa darabját látjuk, miből Rómer helyesen ezt Szt. Györgyöt ábrázoló dombormü maradványának tartja; a rajz szerint ítélve, ez legkésőbb a XV. századból való. Ugyan ily koruaknak látszanak a 2., 3. és 4. ábrákon közölt

[1] Lásd Magyarországi régészeti Emlékek III., XIV. tábla.

[2] Jerney J. Keleti utazása. II. köt. 3. táblán rajzban közli. Lelhelyéül a margit-szigeti romokat nevezi.

töredékek; a többiek inkább a XVI. század díszítésmodorára vallanak.

Épebb ezeknél s ennek következtében nevezetesebb a három dombormüves cseréplap, mely a nagyszebeni báró Brucken-

1. ábra.

CSERÉPDOMBORMŰ A BRUCKENTHAL-FÉLE GYÜJTEMÉNYBEN.

thal-féle muzeumba került. Reissenberger muzeum-őr szívességéből e lapokat lemintáztathattuk az iparművészeti muzeum számára s így közölhetjük őket itt rajzban.

Az 1. sz. rajzon ábrázolt lap 0·285 m. magas 0·245 m. széles, barnás, durva cserépből készült. Az előtérben Szent György lóhátról méri a halálos csapást a ló lábai alatt vonagló sárkányra, mely fogai közt szétmorzsolja az eltörött lándsa végét. Szent

2. ábra.
DOMBORMŰVES CSERÉPLAP A N.-SZEBENI MUZEUMBÓL.

György öltözete lágy szövetből készült, miként azt a derekánál észrevehető ránczok bizonyítják; fején zárt sisakot visel; bal karján paizsot tart, melyen csillag és kereszt jelvény áll; kardja egyenes, egyszerű keresztvasakkal; mind e fegyverek alakja a XV-ik századra vall. Szent György előtt a dombormü jobb szélét

tájékot jelző legelő birka és lombos fa foglalják el; köztük térdel a koronás királykisasszony. A háttér bal oldalán, Szent György felett nagy csúcsíves ablakokkal díszes palotát látunk. E cseréplap Nagyprépostfalváról jutott a n.-szebeni gyűjteménybe.

A 2. rajzon közölt dombormű hasonló cserépből készült. Magassága 0·27 m., szélessége 0·21. Balra lovagló, teljesen fölfegyverkezett férfiút látunk rajta, ki pánczélja felett, melyet karjain és lábszárain constatálhatunk, szövetköntöst visel. Sisakja nyitva áll, jobbjában lándsát tart. A lap balsarkában pajzsot látunk 4 hatágú csillaggal, a jobb sarokban pedig tiz csillagosat; a lap ezen sarka csorba, a paizson eredetileg 1—2 csillaggal több lehetett. Lelhelye Kisprépostfalva. Ez is XV. századbeli.

3. ábra.
DOMBORMŰVES CSERÉPLAP A BRUCKENTHAL GYŰJTEMÉNYBEN.

A harmadik nagyszebeni cseréplap (3. rajz) csak töredék. Magassága 0·235, szélessége felül 0·096 m. Mária a gyermek Jézussal van rajta ábrázolva; a gyermek fölött félhold látszik. Daczára a nem csúcsíves keretdíszítésnek, melynek egy kis része megmaradt, nem tartom későbbinek a XV-ik századnál, bár fölületének kopott volta miatt határozott véleményt nem mondhatok róla.[3]

A 4. rajzon közlök egy kályhafiókot, melyet Szécsényben (Nógrádm.) a régi vár helyén, próbaásatás alkalmával találtam s az iparművészeti muzeumnak ajándékoztam. Világos szürkés-

[3] Ezen szebeni domborművek közül kettőt említettek az Arch. Értesitő VI. köt. 141—142. oldalán. Mind a háromról szóltam az A. Ert. XIII. köt. 271. old., hol azonban XV. sz. helyett XIV. áll sajtóhibából.

fehér, nagyon könnyű cserépből készült. Profilirozott, dombormüvel díszített első lapját zöld máz borítja. Alsó részén, a párkányzat bekanyarított csíkján, venyigét látunk s a felső függélyes csíkon a következő fölírást: maria panno *(niae regina)*. Az ormókon czímer-paizsok vannak; az egyiken pólya, a másikon

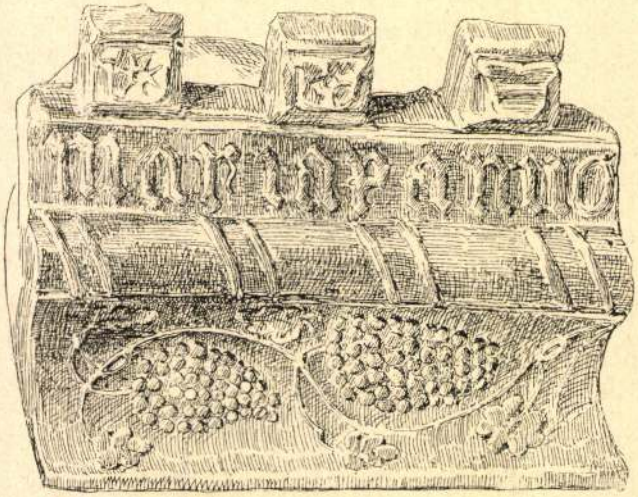

4. ábra.
KÁLYHAFIÓK SZÉCSÉNYBŐL.

csillag áll. A goticus minusculák bizonyítják, hogy e kályhafiók a XV. századból való.

Az agyagmüvesség másik nagy osztálya a valódi fazekasipar. Ez a középkorban Európaszerte többé-kevésbé kezdetleges állapotban leledzett. Tálakat, kancsókat stb. készítettek folyvást korongon, cserépből — *terrecuite* —, néhutt köedényből — *grès cèrames*. — Ezeket többnyire máz nélkül használták, néha pedig fémélegekkel festett ólommázzal borították. E termékek csak a legközönségesebb használatra valók, a faedényekkel egyenrangúak voltak; a külömb asztalkészleteket fémből készítették. A fazekasság magasabb iparmüvészetté csak a XIV—XV. században fejlödött, mikor a mórok példájára az olaszok kezdik gyakorolni és megismerkednek az átlátszatlan, fehér ón-mázzal. Az olasz keramika utánzása csak a XVI. században terjedt el és keltett példája által Európa többi országában önálló müvészi fazekasipart, mely csak a XVII. század elején jutott túlsúlyra az asztalkészletekben az ötvösség felett. Ennek következtében föltételezhetjük, míg biztos adatok és emlékek az ellenkezőt nem

bizonyítják, hogy hazánkban is hiába keresünk díszes vagy ónmázas agyagedényeket a XVI-ik század vége előtt. E mellett szól azon körülmény, hogy a XVI. század közepén fölvirágzott német, kivált Rajna-melléki kőedény-ipar termékeit gyakran találjuk hazánkban, minek egyedüli magyarázata, hogy e művek Magyarországon keresett behozatali czikkek valának. E kereskedelemre érdekes adatot szolgáltat két kancsó, melyet Nassau mellett — hol ezen kőedény-ipar egyik főszínhelye volt — ástak ki, a hibás s ezért eldobott edények által képezett halmokból, s melyet az iparművészeti muzeum számára megszerez nem sikerült. Az egyik átlátszó ólommázzal borított, szürke, füles kőedénykorsó. Magassága 0·18. Hasán három czímert látunk dombormüben; a magyart: HONGARIAE RENVM 1577; a csehet: BOHEMIAE REGNVM és a kétfejű sast: GERMANIAE REGNVM 1577 — fölírással. A másik szürke, füles kőedény-korsó, mely nemcsak dombormüvel, hanem kék mázzal is díszes; szintén ólommáz borítja. Ezen is czímerek vannak: ágaskodó oroszlán, a dalmát három koronás oroszlánfej, a magyar pólyák és hármas domb, a kétfejű császári sas, a lengyel sas s a cseh kétfarkú oroszlán. A czímerek közt felül olvassuk az évszámot: 1596. E díszítésből valószínü, hogy az edényeket Európa keleti országaira s hazánkra való tekintettel készítették.

A legrégibb hazai mázas edény, mely reánk maradt, az volna, melyet Henszlmann a M. R. Emlékek II. köt. 237. oldalán említ: «Még a XVI. századból származott (Majláth gyüjteményében) a 17. sz. fénymázas kétfülü virágcsupor az 1501 évvel.» Ez edény jelenleg szintén az iparművészeti muzeumban van; durva cserépből készült, belül zöld, kívül piszkos sárgás máz borítja, karimája alatt látjuk az évszámot s tüstént észrevesszük, hogy ez 1801 volt, de késsel kitörték a 8-as bal alsó részén a mázat, úgy hogy alakja: 8 némileg hasonlít az 5-ösre. E nyilvánvaló hamisítástól eltekintve a legrégibb eddigelé ismert edényen az 1609 évszámot olvassuk.

A második kérdés az: *Mióta hazánkban a fazekasság iparmüvészetté fejlődött* — vagyis mióta a legkezdetlegesebb állapotokból kibontakozott s az edények készítésénél nem csupán gyakorlati rendeltetésük volt mérvadó, hanem alakjuknál és díszítésüknél művészi szempontokra is figyeltek — *milyen eljárásokat — technikákat — alkalmaztak?* E kérdés kellő méltatása végett

szükséges az osztályozással megismerkednünk, melyet az agyagmüvességgel foglalkozók Európaszerte használnak, mióta Brogniart alapvető *Traité de la céramique*-jában tudományosan megállapította. [4]

Az agyagmüvek anyaguk és égetésük foka szerint két főosztályba oszthatók a CSERÉP-re *(pottery, faïence, terraglia)* és a PORCZELLÁN-ra. A CSERÉP gyúrható agyag, agyagos s meszes márga és homok keverékéből készül; a keverék minősége és az égetés foka szerint a cserép *lágy* vagy *kemény*. A LÁGY CSERÉP csoportja *(soft pottery, faïence à pâte tendre, majolica)* aczéllal karczolható s a porczellánkemenczében már olvad. A LÁGY CSERÉP díszítésmódja szerint négy családot képez. 1. MÁZATLAN CSERÉP *(unglazed ware, poteries mattes)*. 2. FÉNYEZETT CSERÉP *(lustrous ware, poteries lustrées)*. 3. MÁZAS CSERÉP *(glazed ware, poteries vernissées)*. 4. ÓNMÁZAS CSERÉP *(stanniferous glazed ware, poteries émaillées)*. A FÉNYEZETT CSERÉP máza oly vékony, hogy fölületének símasága alig különböztethető meg a csiszolás eredményétől s hogy eddigelé alig sikerült azt vegyileg megvizsgálni. Azt hiszik azonban, hogy nagyon diluált kali vagy natron-üveg, melynek nagyobb részét az agyag magába szítta, miáltal keményebbé vált s csak csekély része maradt a felületen, hogy ezt fényessé tegye. A fényezett cserép családját a görög és római agyagmüvek legnagyobb része képezi. A MÁZAS CSERÉP két fajra oszlik. ÜVEGMÁZAS-ra *(siliceous glazed)* és ÓLOMMÁZAS-ra *(plumbeous glazed)*. Az üvegmázas cserepet az egyiptomiak, assyriaiak, babyloniaiak, a persák, syriaiak, indusok és arabsok készítették; az ólommázas cserép ismeretes volt ugyan már az ókorban, de csak a középkorban terjedt el. Akkor ez volt a cserép mázolásának egyedüli módja. Az ÓNMÁZAS CSERÉP első nyomait babyloniai és assyriai tégláknál találjuk, hol azonban nem az egész tárgy van ónmázzal borítva, hanem azt csak mint fehér színt alkalmazták. Az ónmáz első következetes használatát csak a granadai móroknál találjuk kik 1235-ben kiüzték az arabokat. Hogy Olaszországban miként terjedt el az ónmáz ismerete, az világosan ki nem mutatható; az ónmázas cserép olasz neve: *Maiolica* arra utal, hogy Majorca szigetéről — melyet a régi

[4] Az itt következő osztályozásra nézve lásd: C. Drury E. Fortunum: *Maiolica*. 1—22., 61., 163. old. J. Marryat, A *History of Pottery and Porcelain*. XIX. old. és A. Jacquemart: *Les Merveilles de la Céramique* II. 295—6., III. I—VI. oldalon.

toscan írók Maiolicának mondanak — származott. A francziák *fayence*-nak nevezik az ónmázas cserepet, mivel az olasz *Faenza*-i maiolica volt egyike a legismeretesebbeknek a XVI. sz. elején. Némely franczia író azonban a Cannes közelében levő kis város — Faience — nevétől származtatja a *fayence* kifejezést, mások pedig a spanyol Valenciától. Annyi minden esetre bizonyos, hogy a *maiolica* és a *fayence* egyértelmű: ónmázas cserepet jelent, bár mind a kettőt átvitt értelemmel egyéb agyagművekre is alkalmazták.

A KEMÉNY CSERÉP — *stone ware, grés cérames, faiences fines* — csoportja gyúrható agyagból s kova keverékéből készül, néha kevés mész hozzáadásával és sokkal erősebben van égetve a lágy cserépnél. Mind a technikák, melyeket a lágy cserepeken alkalmaztak, itt is előfordulnak, de míg a lágy cserepeknél az egyes eljárások egymásután hosszú időközökben jutnak túlsúlyra, s így összefüggésben állanak az alak és díszítés művészi stylusával, a kemény cserepeknél, a különböző eljárások egyszerre lépnek föl, minek következtében az osztályozás ezen alapja összeütközik a történeti fejlődéssel.

A porczellánokat megint anyaguk és keménységük szerint osztjuk két nagy csoportra, melyeknek részletezésébe azonban itt nem bocsátkozom, mivel gyűjteményeinkben nem ismerek a jelenkornál régibb e fajta hazai tárgyat.[5]

[5] A M. T. Akadémia publicatioi méltán képezik népszerűbb irodalmunk kútforrásait, kénytelen vagyok tehát — bármi kellemetlen föladat legyen — foglalkozni Majláth úr czikkének technikára vonatkozó részével, föltüntetni mennyire félreértette a szakkifejezéseket és adatokat, mennyire ferdítette öntudatosan a — nehány monogramm-gyűjteményen kívül — egyedüli kútforrását Jacquemart *Les Merveilles de la Céramique*-ját és hogy hazánk agyagiparára nézve mily könnyelmű állitásokat koczkáztatott tudományos kutatás álarcza alatt. Értekezésének első 4 oldalával, hol a keramika régiségén, szépségein andalog s a magyar agyagművesség történetének elhanyagolt volta felett érzeleg, nincs mit foglalkoznunk. A 44-ik lap első 28 sora, mely a kora középkor agyagművességével foglalkozik, már Jacquemart II. köt. 81—84. oldalainak félreértett kivonata. Majláth következetesen egy eljárásnak mondja az agyagművek *incrustatio*-ját és *fénymázolását* üveg vagy ólom-oldatú (sic!) folyadékkal: «A fehéres zománczba alakokat, arabeskeket stb. incrustáltak» . . . «Az agyagipar fejlődésének története, az agyagnak zománczolását illetőleg, már megczáfolta azon állítást is, mintha az agyag *incrustatió*-ját Schlestadtban egy névtelen fazekas 1282. évben találta volna fel.» Az incrustatió és mázolás két egymástól független eljárás, az első az agyagipar történetében ismételten föllép ugyan, de soha nagy fontossággal nem bír; a különféle mázak alkalmazása ellenben mindég lényeges változásokat idéz elő a tárgyak használhatóságában, alakjában és díszítésében, s épp oly fontos mint a tárgyak anyaga. Jacq. meg is különbözteti a két eljárást élesen az illető

Az iparm. muzeum gyüjteményében levő anyag szerint hazánkban a XVII. században túlnyomó az ónmázas lágy cserép. E mellett szórványosan előfordulnak ónmázas kőedény-kancsók, mind ón-

helyeken: «Des briques en terre rouge, de formes diverses, se substituent à la pierre; on couvre leur surface d'une couche mince *d'argile blanche* (tehát nem máz) dans laquelle s'incrustent des figures ou des méandres d'une terre plus foncée, ou réciproquement; ces briques vernissées et cuites peuvent résister ainsi aux effets réitirées de la marche des fidéles» stb. . . . . «Il serait done oiseux d'examiner aujourd'hui si comme l'on a prétendu pendant longtemps, l'art de couvrir la terre d'un *vernis de plomb* (tehát az ólommáz s nem az incrustatió) fut inventé à Schlestadt par un potier anonyme dont la mort eut lieu en 1283.»

A 45. és 46. oldalon megint 36 sor van Jacquemart-ból merítve, melyekben Majláth az olasz és franczia agyagipar fejlődését a XV. században fejtegeti. Túlságos sok tért venne igénybe, ha itt kimutatnám, mily figyelmetlenül olvasta és vette át a franczia szöveget, csak e rész végső mondataival kell foglalkoznom, mert ebben oly ferdítésre akadunk milyet, az Akadémia publicatiójában nem volna szabad elkövetni. E mondatok Jacquemart-nál (II. 255. old,) a következők: «Palissy lui-méme avait il la force de résister à cette invasion et à la passion nouvelle dont les grands s'étaient épris pour les majoliques italiennes? Eh bien! telle est chez nous la vitalité des idées nationales, que le gout des vases étrangers fut *une mode passagère, un luxe de curiosités;* les artistes venus du dehors se soumirent si vite à nos mœurs, modifièrent si completement leur pratique, qu'aujourd'hui les historiens spéciaux, les chercheurs des raretés, ont *peine à découvrir la preuve de leur passage*». Jacquemart az olasz maiolica befolyására pár oldallal odább visszatér 258—59. old.: «Mais ces velléités pictorales s'effacent promptement, car les écoles d'art en France étaient trop loin des centres industriels pour que leur influence se fît sentir; le métier l'emporte donc, ou plutôt l'art décoratif s'applique en vue des classes nombreuses aux quelles la poterie est destinée. La majolique italiénne, protégée par les princes, avait sa raison d'être dans les mœurs du pays; dans nôtre France tendant à la démocratie, elle devait périr on changer de condition; elle se modifia donc méme dans les mains qui l'avaient importée». Világos, hogy J. mind az olasz, mind pedig a franczia agyagművesség sajátságait az illető nép jelleméből igyekszik magyarázni, tehát mind a kettőt nemzetinek tartja. Majláth, J. fent idézett mondatát következő módon használja fel: «Az olasz izlés s az olasz mesterek franczia majolikáinak roppant keresettsége, a valódi franczia irányt itt is megváltoztatá, s nem engedte a franczia népies nemzeti irányt kifejlődni s az olasz majolisták invásiójának *még egy Palissy sem volt képes sikerrel ellentállani*, miután a franczia nagyok és gazdagok, csak az olasz majolisták műveit keresték». Hogy Jacquemart szavai értelmének ezen megváltoztatása nem a franczia szöveg meg nem értésének következése, hanem hogy ez szándékosan történt, azt a mindjárt reá következő mondatok bizonyítják, melyekben Majláth hazánk akkori agyagművességéről szól: «Ám de ha külföldön az agyagipar terén, a *franczia és olasz majolisták*, a művészet remekeit állíták elé, antique eszmék ujabb feldolgozásával (!) de *nemzeti irány nélkül;* az alatt a *magyar* ornamentalis alkotás, kifejlődésének *nemzeti jellegét*, ruházatán, szövészeti, himzési czikkein, faragott és festett ládáin, szekrényein, sőt egyházi díszművein is érvényesíté nem csak, de ugyanazon motivumokat átvitte agyagászatába is, s feltaláljuk az *akkori edényeken, cserepeken, kályhafiókokon, tálakon is;* persze a művészi felfogás, alkotás és kivitel híjával, *de annál tisztábban kifejezett nemzeti typussal.*» (!) Majláth nem közöl állítása támogatására egyetlen ilyen *nemzeti* typusú agyagművet, s a komoly kutatások eddigelé nem azt bizonyították, hogy a XV. sz. végén s a XVI. elején a magyar ornamentális alkotás nemzeti jellegű volt, hanem azt hogy hazánkban, mint Európa északi s keleti részeiben általán, a goticus izlés küzködött a terjedő

fedéllel ellátva; — szakasztott másai az egykoru németországi edényeknek. Megvizsgálandó vajjon hazai készítmények-e ezek vagy pedig külföldről hozták öket? A mázatlan és ólommázas edények oly ritkán díszítvék, hogy korukat többnyire nem határozhatjuk meg; ezeknek készítéséről legvalószínübben a czéh-szabályok adhatják meg a kellő fölvilágosítást. A XVIII. században szintén túlnyomó az ónmázas lágy cserép, mellette pedig a század végén s a jelen század elején ólommázas köedény lép föl, mely úgy látszik az akkor virágzó angol köedény-ipar közvetett hatása alatt jött létre és ónmázas köedény — Holicsban — melylyel a bécsi porczellánt igyekeztek utánozni.

A harmadik kérdés: *kik készítették cserépedényeinket és a készítők szervezete mennyiben függött össze a tárgyak készítés módjával?* Erre világos feleletet a czéhszabályok s a gyárak számadásai adhatnak. A czéhszabályoknál nagy figyelemmel kell kisérnünk, hogy el volt-e választva a nagyobb ügyességet igénylő ónmázas-cserép készítése a mázatlan és ólommázas-cserép készítésétől. Ha igen, úgy keresnünk kell, hogy mikor kezdődik e megkülönböztetés? A történeti társulat ipartörténeti bizottságának régen várt közleményei bizonyára majd tartalmazni fogják az erre vonatkozó anyagot.

Kérdésünkre nézve fontos állítást találunk Majláth értekezésének 48. oldalán: «Fazekasaink . . . a delft kupák, kancsók, korsók alakjait és japani chinai figuralis rajzait . . . gyakran utánozták; sőt *a múlt században a holicsi fayence-gyár felállítása előtt,* midőn ott helyütt és vidékén a fayence-edények készítése mint kézműipar üzetett, *hollandi fazekasok telepedtek* le közel Holicshoz a nyitramegyei Szobotistye helységben, hol még mai nap is mint külön község «Habana» név alatt léteznek s kiváló készítményeik voltak.» Nehány sorral alább: «A Habana fazekasok, s nagyrészt a holicsiak is a *XVII-ik század* végéről eredő edényeiken, igen gyakran, a tót és sziléziai német motivumok által idegen, nem-magyar ornamentikát alkalmaztak

renaissance izléssel. A következő 24 sort ismét csaknem kizárólag Jacquemart-ból merítette Majláth, megint oly felületesen, hogy a fayence föltalálását a XVI. sz. nagy vívmányának mondja s állítja hogy ennek készítése Spanyolországban 1610-ben, Olaszországban 1612-ben, Németországban 1665-ben kezdődött. Úgy hiszem e példákkal kellőleg okadatoltam fentebbi kemény ítéletemet Majláth úr czikkéről s nem szükséges bonczolnom többi e nemű megjegyzéseit, melyekben a félreértések kevésbé lényegesek.

edényeik díszítéseül», az 50. oldalon pedig a következőket olvassuk: «A XVII-ik század végén és a XVIII-ik században fayence- és kőedény gyártmányainkon, érvényesülni kezd a külföldi edények alaki és ornamentális befolyása, egyrészt a *bevándorolt olasz, holland, franczia iparosok* által» stb. Majláth arra, hogy hollandi *fazekasok*, olasz és franczia iparosok telepedtek hazánkba, semmifajta bizonyítékot nem közöl; az általa említett szobotistyei fazekasokra nézve állításai egymással ellenkeznek, midőn először betelepedésüket a múlt századba teszi, másodszor ellenben XVII. század végéről eredő készítményeikről szól.[6] Az is sajátságos, hogy e hollandi betelepülők szerinte tót és sziléziai *német* motivumokat alkalmaztak nem pedig — a hogy várhatnók — hollandusokat. Mindennek daczára a határozottságból, melylyel a betelepülőket *hollandi* fazekasoknak mondja, azt kell következtetnünk, hogy erre vonatkozó biztos adatokat ismer. Majláth úr igazi érdemet szerezne magának agyagművességünk története körül, ha ez adatokat nyilvánosságra hozná, vagy ha ezt talán más szakkal foglalkozó munkában már tette volna, a tárgyunkra tartozó részeket e szakfolyóiratban összefoglalva, a tárgy iránt érdeklődő közönségnek hozzáférhetővé tenné. Reméljük, hogy ismeretes buzgóságával nem soká fog késni s e felhivásunknak megfelel.

A negyedik kérdés az: *agyagművességünk milyen irányban s minő befolyások közt fejlődött?* Bármi gazdag legyen az iparművészeti muzeum gyüjteménye, agyagművességünknek bizonyára létező, de az országban szétszórt s még nem ismeretes emlékeinek tömegével szemben oly hiányos, hogy csak a legnagyobb fentartással koczkáztathatom a gyüjtemény ismeretére alapított véleményeket.

Az ónmáz legrégibb alkalmazásának történetéről a spanyol móroknál keveset tudunk; Fortnum, ki a South Kensington Museum maiolica-gyüjteményének nagy képes lajstromát közzétette, s ki ez iparművészetág emlékeinek e gyüjteményben és magángyüjteményekben levő óriás készletét alaposan ismeri, e kérdésről így nyilatkozik: «Igaz, hogy babyloniai és assyriai téglákon találjuk első nyomait az ónéleg alkalmazásának fehér,

[6] Marczali Henrik szíves volt velem a szobotistyei telepről a következő adatot közölni: Szobotistban, a Nemzeti Muzeum birtokában levő al-német nyelven írott kézírat-imádságos-gyüjtemény szerint, 1658-ban anabaptista gyülekezet létezett.

átlátszatlan, mázas fölület előállítása czéljából; mi azonban hajlandóak vagyunk úgy vélekedni, hogy ezt akkor csak festékül használták fehér szín előállítására, s nem alkalmazták az agyagmüvekre oly fehér, átlátszatlan máz előállítása végett, mely más festékekkel festett színes díszt fölvehet. E vélemény helyességét az a tény látszik támogatni, hogy Kis-Ázsia-, Syria-, Persia-, Egyiptom-szerte soha általánosan nem használtak agyagmüveken ónmázat, s ez nem foglalta el a helyét az egyszerü és gyönyörü üvegmáznak, melyet oly gazdag hatással alkalmaztak a persa és damaszkusi cserepeken . . . Talán századokon át szendergett elszigetelten egyes félreeső helyeken, míg — úgy sejthetjük — megtanulták az arabok, mert azután első ízben oly falborító téglák töredékein jelenik meg, melyek nyilván e nép készítményei vagy legalább befolyásuk alatt készültek. Hogyan terjedt az ónmáz ismerete, mikor és hol használták először, mekkora mérvben alkalmazták, még mindig kétséges. Esetleges töredékeket találunk, rendszerint bizonytalan keltü faldíszítéseken az arabok különböző lakhelyein, mig végre határozottan megbecsülhető lesz Spanyolország s a Balear szigetek mór cserepein». (C. D. E. Fortnum *Maiolica* 12—14. old.) Bizonyosan tudjuk, hogy az ónmáz alkalmazása Olaszországban eredetét ugyan a mór edények ismeretének köszöni, de hogy tulajdonképen hosszas, öntudatos kisérleteknek eredménye, épp úgy mint az olajfestés, vagy, hogy még közelebb fekvő példát mondjak, mint az európai porczellángyártás. Olaszországból Európa többi országaiba az ónmáz megint vagy olasz munkások kivándorlása által terjedt, vagy úgy, hogy olasz maiolicák ismerete következtében, az ónmáz alkalmazásának titkát erre irányuló kisérletekkel igyekeztek megoldani. Nem volna tehát logicus föltételeznünk, hogy hazánk e tekintetben kivételt képezett s hogy a XVII. században, mikor itt tömegesen föllépnek az e fajta edények, az ónmáz alkalmazását a külföldi tapasztalások ismerete nélkül föltalálták volna.

XVII. századbeli ónmázas edényeink díszítése sajátságos izlésre vall, mely, úgy látszik, egyaránt független a goticustól és a renaissancenak leglényegesebb elemétől: az olasz izléstől. Ezen modor az, melyet meglehet ékszereinken — talán szöveteinken, s butorainkon is, — kinyomozhatunk már a XVI-ik században, s melyet nehány tudósunk magyar stylnek nevez, a nélkül hogy

eddigelé e modort elemeire szétbonczolták, a kizárólagosan magyarokat a többiektől megkülönböztették, és épen ez időben való feltünésöket megmagyarázták volna. E díszítésmodor legszembeötlőbb s ezért legnépszerűbb ismertetőjele a tulipán gyakori alkalmazása; leglényegesebb vonása — szemben a hazánkban azelőtt uralkodott goticus és renaissance-izléssel — a keleti ornamentica rajzának és színeinek előtérbe nyomulása. Ha e modor keletkezésének és fejlődésének magyarázatát keressük, négy tényt nem szabad mellőznünk.

Az első, hogy az olasz renaissanceban, kivált a hogy az Velenczében fejlődött már a XV-ik században, a keleti ornamentika szerepet játszott; az indiai tengeri út felfedezése öregbítette ez elem fontosságát a XVI. században; a XVII. század elején az iparművészet legtöbb ágában, kivált a legfontosabban, a szövészetben, ez elem túlsúlyra vergődik Európa-szerte. A hollandusok kereskedése által ekkor közvetített chinai és japani izlés mellett a szorosan vett keleti — ind, persa, kis-ázsiai — ornamentikának jutott legnagyobb szerepe a renaissance-modornak barokká átalakulásában az iparművészetek terén. Nem fölösleges talán itt fölemlítenem, hogy a jelen században sajátságos magyar izlésként igénybe vett tulipántos diszítés hazai emlékeinken, tudtommal soha sem fordul elő a XVI. századnál régibb korban, a franczia úgynevezett Louis-treize modornak pedig leglényegesebb alkatrésze s hogy a tulipán, — ha nem tévedek — csak a XVI-dik században került nyugatra.

A második tény az, hogy hazánk a török uralom idején, a XVI. és XVII. században sokkal bensőbb érintkezésben volt a kelettel, mint Európa nyugatibb országai. Össze kell tehát hasonlítanunk hazai emlékeink díszítését egyrészről a hasonló nyugati tárgyakkal, hogy megállapíthassuk: mennyiben származik ez ugyanazon kútforrásból; másrészt a keletiekkel, hogy megismerhessük származtak-e onnan elemek, melyek a nyugati díszítésbe vagy egyátalán nem mentek át vagy legalább nem oly alakban és mérvben mint a miénkbe.

A harmadik tény az, hogy a török uralom alatt hazánknak török kézen levő részei, az osztrák befolyásnak kitett északi s nyugati részek s az önálló Erdély nemcsak politikai tekintetben, de müveltségükre nézve is három csoportot képeztek. Kutatá-

sainkat arra is kell irányoznunk, vajjon érvényesültek-e e viszonyok az iparmüvészetek terén is.

A negyedik figyelemre méltó tény, hogy Lengyelország és Oroszországnak bizonyos részei nagyon hasonló hatásoknak voltak alávetve, mint a minőknek hazánk; iparmüvészetük történetét alig dolgozták még föl, emlékeik kevéssé hozzáférhetők. Mielőtt azonban tisztázhatnók a kérdést: mennyire sajátságosan hazánké az ugynevezett magyar styl, meg kell vizsgálnunk, hogy ebben mennyi a nevezett országok iparmüvészetével a közös. Hiszen a történettudomány eljárása és végczéljai azonosak, képezzék bár anyagát politikai, müvelődési vagy müvészeti viszonyok. Kutatnia kell nemcsak a tényeket, de okaikat is; meg kell mutatnia, hogy az adott körülmények miként csoportosították a különböző nemzeteket, s hogy miként fejlődtek a nagyában közös müveltségből a sajátságos vonások, melyeket nemzeti jellem és müveltség ismertetőjeleinek szoktunk mondani. A mig hazai archæologiánk e módszert s e végczélokat a magáéivá nem teszi, addig kutatásaink nem az igazságot, hanem csak ennek eltorzított képét fogják föltüntetni.

A keleti izü díszítésmodor, mely XVII. századbeli edényeinknél túlnyomó, a XVIII. századbelieken eredetiségéből veszt ugyan az Európa-szerte dívó barokk és roccoco elemek benyomulása következtében, de azért szívósan tartja magát és átszáll a jelen századbeli agyagmüvességre is. A XVII. századbeli edények a rajtok levő fölírások és czímerek szerint az úri osztály számára készültek.[7] A XVIII. században nagy számmal lépnek fel a czéhjelvényes cserepek s a század vége felé olyanok, melyek nyilván a köznép használati tárgyai valának. E körülmény figyelmeztet arra a törvényre, hogy mint minden téren úgy az iparmüvészeti díszítés terén is a nagy változások a müvelt osztályokból indulnak ki. A nagy tömegek conservativ hajlama nem akadályoz meg minden ujítást, hanem azt eredményezi, hogy az új izlés csak lassan terjed és még lassabban pusztúl el, úgy, hogy maradványaira még századok múlva is reá akadunk, mikor azon osztálynál, mely eredetileg kezdeményezte, nem csak elavult, hanem annyira feledésbe ment, hogy teljesen idegennek tünik fel. Ha a jelenkor magyar, úgynevezett «népipari»

7 Lásd Rómer czikkét Arch. Ertesítő X. 140. old.

díszítéseit a hazánkban uralkodott divatok lerakodmányaként vizsgáljuk, sajátságait megmagyarázhatjuk, egyes elemeinek eredetére reámutathatunk, és valódi kútforrásaival megismerkedhetünk úgy, hogy a mai igényekhez képest odább fejleszthetjük; mig ha a történeti előzményeket tekintetbe nem veszszük, ha szemet hunyunk azon tény előtt, hogy hazánkban e díszítésmodor leglényegesebb vonásainak nyomát vesztjük a XVII. századot megelőző korban s ha könnyedén kimondjuk, hogy sajátságosan magyar — a hogy mostanában oly divatos a legtöbbeknél azok közül, kik a «magyar styl» megalkotásán fáradoznak egyesületekben és kiállítási bizottságokban —; hamis képet alkotunk róla magunknak és lemondunk öntudatos fejlesztésének feltételeiről.

A XVIII. században s a jelen század elején jelentős csoportot képeznek agyagmüvességünkben a nagyobb műhelyeknak vagy gyáraknak — első sorban a holicsi és tatainak — ónmázas cserép-termékei, melyeken a franczia- (roueni és strassburgi) fayence, és a bécsi és meiszeni porczellán hatását észlelhetjük. E nagy csoport kiséretében találjuk, mint már említők, a finomabb kőedényeket. A gyárak alapításáról, fentartásáról és megszüntetéséről legnagyobbrészt hiányoznak még a tudósítások; azonban mivel föntartásuk bizonyára tekintélyes összegeket igényelt, lehetetlen, hogy az erre vonatkozó adatok teljesen elkallódtak volna. Tisztelt barátom, Marczali H., kérésem következtében figyelemmel volt ez ügyre és kutatásai közben csakugyan constatálta, hogy a holicsi számadások a bécsi kamaraleléltárban megvannak.

A végső kérdés az: *hogy mi az értelme az agyagmüveinken előforduló jegyeknek?* Az iparmüvészeti muzeum gyüjteményében levő anyag szerint e jegyek hazánkban mind betüjegyek s két nagy csoportra oszlanak. Az egyik a czéhek s a népipar termékein előforduló jegyek, melyek talán az illető fazekas nevével függnek össze; kellő fölvilágosítást ezekre nézve a czéh-szabályzatokból várhatunk. A másik csoportot a gyárak termékein előforduló jegyek képezik. Ezek közül világos az értelme azoknak, melyek helynevet tartalmaznak: Hollitsch, Totis, Pápa, Batiz stb. A készítéshely neve mellett egy esetben valószinüleg a készítő nevét olvassuk: «Kuny Ofen» egy kőedény-tányéron[8] s

[8] Lásd a Majláth által közölt jegyek közt 127. sz. alatt.

talán szintén a készítő nevével áll összefüggésben a T betü, melyet egy kőedény-tálon olvasunk «Klausenburg» jegy alatt.[9] Sokkal nehezebb kérdés, hogy mi a jelentősége az egyes betüknek vagy a két-három betüből összetett jegyeknek.

Majláth czikkében (51—52. old.) e kérdésre nézve a következőket mondja: «A külföldi fayence- és kőedény-gyártmányok behozatala és külföldi fazekasok betelepülése, nem csak az eredeti népies magyar izlés megrontásán dolgozott, de egyszersmind a műhely- vagy gyár-bélyegek használatával is idegen elemet hozott be. Innen van, hogy a XVII. és XVIII. században készült edényeinken oly gyakran találkozunk a delft utánzatokkal, chinai és holland motivumokkal, sőt idegenszerü bélyegekkel is. Ezen körülmény nagyon megnehezíti a belföldi gyártmányt a külfölditől való megismerésben, a gyár vagy műhelyjegyek nyomán; és sok oly valódi magyar készítmény bélyegjegye meg nem határozható a gyár helyének tekintetéből. Igy találjuk a delfteken a holicsi gyár H jegyének egyszerü vagy összetett változatait, a tatai T betüt német edényeken; s mert hazai fazekasaink saját nevüket, s műhelyeik jegyeit nem örökítették meg gyártmányaikon, s csak a XVII. században fordulnak elő, a fehér fénymázas tárgyakon a gyár helyneve, betüje vagy bélyeg besajtolva, a polichrom festésüeknél pedig: kékfekete, ritkábban zöld, sötétbarna, világossárga gyéren vörös festékkel beégetve, rendesen az edények alján, czinnfedeles kupák, korsók, kancsókon leginkább fekete színnel a czinntalapzat alatt. Még mielőtt a kézmüipart a gyárszerü berendezés váltotta fel, az ily bélyegek ritkábban találhatók.»

Sokkal világosabban, mint e határozatlan mondatokból, megérthetjük Majláth véleményét a 194 általa közölt jegyből s az őket magyarázó lajstromából: «1. Hollitsch 1—52. számig». Majláth e jegyei közül négyen — 43., 44., 46., 47. szám — teljesen kiírva olvassuk *Hollitsch*. Tizenhárom egyszerü H — 3., 6., 17., 24., 25., 30., 31., 33., 38., 48., 50., 51., 52. sz. — mely alatt néha kisebb betüt vagy számot látunk, például 2-öst — 3. sz. —; S-et — 10. sz. —; 7-est — 17. sz. Huszonhárom jegyén két összekapcsolt betü áll: H-A — 40. sz. —;

9 Lásd Majláth 156. sz. Torma tisztelt barátom erre nézve a következő fölvilágosító adatot közli velem: Kolozsvártt Topler urnak volt tekintélyes porczellán- és kőedény-gyára a 20—30-as években. Ezzel a T betü értelme meg van fejtve.

H-E — 4., 10. 15., 18., 26., 35., 41., 45. sz. —; H-F — 12., 27., 28., 34. sz. —; H-H — 14., 16., 42. sz. —; H-K — 19. sz. —; H-L (?) — 9. sz. —; H-P — 1., 2., 13. (C mellékjegygyel), 21., 29. sz. (2 mellékjegygyel). — Három jegyét három összekapcsolt betü képezi: H-H-E — 5. sz. —; H-H-L — 11. sz. —; H-H-P (?) — 36. sz. — Két külön betü hét jegyen fordul elő: H B — 32. sz. —; H C — 20. sz. —; H F — 23. sz. —; I H — 37. sz. —; H H — 49. sz. —; H S (1687 évszámmal) — 39. sz. —; H V (2 mellékjegygyel) — 8. sz. — Két összekapcsolt s egy különálló betüt látunk két jegyén: H I-P — 7. sz. —; H-E F — 22. sz. — «2. Tata 53—94. számig». Ezek közül egyen teljesen ki van irva *TOTIS*, negyvenen T áll; egyen — 89. sz. — talán két összekapcsolt betü ismerhető fel: T-L. «3. Pápa 95—97. számig». Mindhármon «PAPA» áll mellékjegyek kiséretében. «4. Igló 98—102. számig». Kettőn ki van írva az «IGLO»; a 99. számon csak I-t, a 100. sz. I.G-t látunk. «5. Körmöczbánya 103—105.» egyszer kiírva, kétszer K. «6. Kassa 106—110.» a név kétszer ki van írva, háromszor a jegy egyszerü K, mely — 107., 108. sz. — azonos az állitólagos Körmötzzel — 103., 104. sz. «7. Selmeczbánya 111.» Kiírva *SCHEMNITZ*. «8. Bistritz 112—113., 119.» Mind a háromszor kiírva. «9. Bártfa 114—118.» Egyszer kiírva, háromszor B betü; egyszer B K, egyszer B.P betük. «10. Köszeg 120—126., 142.» Egyszer kiírva, négyszer K betü — 121., 124., 126., 142. sz. —; háromszor G betü — 122., 123., 125. sz. — «11. Buda 127—129.» Egyszer kiírva *Ofen*, egyszer OF, egyszer O betü. «12. Pongyelok 130—133.» Kétszer P betü, egyszer P-L (?), egyszer P-K összekapcsolva. «13. Stomfa 134—135.» összekapcsolt S-T. «14. Pécs 136—138.» Két ízben P betü egyszer meg O A C. «15. Mosony 139—141., 154.» Háromszor W.B, egyszer M (2 mellékjegygyel) — 154. sz. — «16. Miskolcz 143—145.» Kétszer kiírva, egyszer *M* betü. «17. Mohács 146—147.» Egyszerü M betük. «18. Regécz 148—151.» A név kiírva mind a négy jegyen. «19. Rozsnyó 152., 154., 155.» Egyszer: *Rosenau* — 115 — egyszer R betü — 152. sz. —; egyszer M betü — 154. sz. — *(ezt előbb Mosonynak magyarázta a szerző!)* «20. Deézs 153.» Egyszerü D betü. «21. Kolozsvár 156.» Kiírva *Klausenburg*. «22. Sárospatak 157.» Összekapcsolt S-P. «23. Murány 158.» Kiírva *MURANY*. «24. Hollóháza 159.,

161.» Mind a kétszer kiírva. «25. Bakonybél 160.» Kiírva. «26. Ismeretlenek előttem 162—194.»

Majláth eljárása ezekből teljesen világos, ő a több-betűs jegyek jelentőségét nem igyekszik magyarázni, az első, vagy az egyedül előforduló betűt pedig a készítéshely kezdőbetűjének tekinti. Ezen eljárását némileg igazolhatná, ha kimutatná hogy az edények, melyekről a jegyeket másolta, az illető helyeken fordultak elő, de ő az emlék-anyagra nézve semmiféle fölvilágosítást nem ad. Eljárásának kielégítő volta ellen számos érv szól. Az egyiket az általa közölt anyagból meríthetjük: szerinte a holicsi gyár a múlt században keletkezett,[10] jegyei között pedig Holics gyanánt közöl egyet 1687. évszámmal — 39. sz. — Más érveket felhozhatunk ha tekintetbe veszszük a jegyek természetét a kifejlett agyagiparoknál. E kérdést illetőleg a franczia fayence készítésének egyik főszínhelyéről Jacquemart (*Merveilles de la Céramique* III. 25. old.) a következőket mondja: «Részünkről nem hiszszük, hogy Rouenban — s ép úgy Neversben sem — létezett valódi gyárjegy; a verseny az, mi megkülönböztető jel szükségét előidézi; egyedül álló üzlet vagy nagy forgalmú központ megismertetése végett nem használja ezt a módot» és megint (i. h. 30. old.): «A mi a jegyeket illeti, ezek még nagyobb nehézségeket okoznak; semmi sincs bebizonyítva, semmi sincs elfogadható valószínüségekre alapítva». Az iparművészeti muzeum emlék-anyaga szintén szolgáltat nehány érvet. Az összekapcsolt S-T jegy például, melyet Majláth *mindég* Stomfának magyaráz, előfordul egy köedényen, három ónmázas lágy cserépen — egyiken 1849. évszámot olvasunk —, egy ónmázas köedénykancsó ónfödelén pedig következőkép «IM S-T 1751» a mi nyilván nem az edény készítőjére, hanem vagy a födélére, vagy pedig az edény tulajdonosára vonatkozik. Másik érv, hogy számos edényen, mely a cserép anyaga, az ónmáz színe, alakja és díszítése szerint nyilván legtermékenyebb gyárunknak, a holicsinak terméke, vagy nem találunk jegyet, vagy pedig olyat, melyben H betü nem fordul elé.

Az iparművészeti muzeum gyüjteményének vizsgálása alapján a jegyek értelmére nézve a következő véleményt koczkáztatom, természetesen mint olyat, mely az anyag korlátolt volta

[10] I. h. 48. old. «A múlt században a holicsi fayence-gyár fölállítása előtt».

következtében egyátalán nem bizonyos, hanem csak valószínűsége következtében fogadható el egyelőre. A czéhipar emlékein előforduló jegyek a készítőre vonatkozhatnak, mire nézve a czéhszabályok tartalmazhatják a bizonyitékot. Az úgynevezett gyárak termékein levő egyes betük vonatkozhatnak *talán* a helynévre, vagy a készítőre — bár ez kevésbé valószínü. Az összetett jegyek elemeinek okvetlenül van értelme; ezek úgy látszik a tárgyak alakjával és díszítésével függnek össze.

Véleményem szerint a jegyek kérdésének megoldását s agyagmüveink osztályozását csak a következő eljárással érhetjük el: Csoportosítsuk emlékeinket anyaguk, mázuk és díszítésük szerint. Így elkülöníthetjük egymástól a két nagy osztályt: a czéh, illetőleg úgynevezett népiparnak, és az úgynevezett gyáraknak termékeit. Ez utóbbiak egyes csoportjainál állapítsuk meg eredetök helyét, biztos kiindulási pontokúl használva azon emlékeket, melyeken a helynév ki van írva, s e mellett figyeljük meg, hogy az egyes csoportok tömegesen előfordulnak-e hazánk bizonyos tájékain, kutassuk fel az okiratokban lappangó adatokat, végre legyünk tekintettel a még netalán létező hagyományra — hiszen a gyárak a múlt században virágoztak.

Pulszky Károly.

HAZAI ADATOK AZ ARCHÆOLOGIÁHOZ.

(EMLÉKEK ÉS LELETEK.) *Felső-kubini urnatemető. Felső-Kubin*[1] mint lelhely régóta ismeretes. Egyes régiségkedvelők, még mielőtt hazánkban az ősrégészetet mint tudományt ápolták volna, értékes bronztárgyak birtokába jutottak, melyeket azután a régiségek iránt kevesebb előszeretettel viseltető utódok rendszerint méltatlanúl elpazaroltak.[2]

Az élénk mozgalom, melyet az 1876-ki ősrégészeti congressus az archæologia terén országszerte keltett, Árvamegyét sem hagyhatta

[1] Régi okmányokban «*Felsen-Kolbin*», Árva m. déli csúcsán, alig ½ mértföldre a megye székvárosa, Alsó-Kubintól, a «Chocs» nevü 5000 láb magas hegy tövében. — A helység már 1309-ben az árvai uradalomtól elszakíttatván, csereképen jutott a Hunt-Páznán nemből származó *Hudkonth*-, (comes de Reucha) a helységben mai napig is birtokos *Kubinyi* és *Mesko* családok ősének tulajdonába.

[2] A bronztárgyakból még újabb időben is igen szép hangú csengők és csörgők öntettek Zázriva községében.

sokra is. Pedig ha kissé mélyebben néznének a dolog lényegébe, legott megéreznék, hogy az a hallgatag tárgy egy ittfeledett darab őseink vagy elődeink mozgalmas, harcos vagy békés életéből. Dédanyáink egy-egy ruhája kerül elő olykor dohos almáriumok mélyéből. Divatjamult alkotmány, mégis átlengi a mult idők tiszteletre szólító történetisége. Meghat bennünket, és mert rokoni szálak fonalán könnyebben visszabotorkálunk az elmult idők romantikus mesgyéjén, egyszerre megköltjük magunknak az ósdi emlék egykori környezetét. Életre kel a mult és benne megmozdul maga a tárgy is. Ezt a talán mindannyiunkkal már megesett szokást terjesszük ki a bennünket közvetlenül nem érdeklő tárgyakra is s meglátjuk, hogy kellő foglalkozás után az idegen tárgy is megszólal és sokszor igenigen sokat elmond, nem egyszer túltesz a történelem őszinteségén is. Éppen a kerámia teheti meg ezt a legkönnyebben, mert leginkább végigszolgálta urát haláláig, ha ugyan ő maga előbb össze nem tört.

Gazdagok termeiben az arany és ezüst csillogott és hirdette a múló örömök dáridóját. Szerényen húzódott meg a pompa árnyékában az egyszerű cserép. A szegény ember belőle fogyasztgatta szűkös élelmét. Az örök ember alkotó vágya nem sokáig érte be az anyag puszta megformálásával, hanem a testi felfrissülés mellett vágyott a lelki örömökre is. Ezért a maga ízlése, tehetsége szerint kidíszítette szükséges tárgyait is úgy, ahogyan legalkalmasabbnak érezte. Ha mást nem, legalább körmével barázdát vont a még puha agyagba, mert irtózott az üres felület gondolattalanságától. Árpádkorból való korsók, kancsók igazolják ezt. De nézzünk szét az emberiség multjában, mindenütt megtaláljuk az ember nagy ragaszkodását az agyaghoz. Csak a görög világ fekete és vörös alakos vázáit említsük. Az öblös kráterek és karcsú lekythoszok világában olyan értékesek voltak a cserépedények, hogy a nagy művészek remek kompozícióikat örömmel égették egy-egy törékeny darabra. Az arany és ezüst bukott hatalmaktól a jövendő úrhoz vándorolt, az egyszerű cserép azonban megmaradt otthonában és évezredek multán napvilágra bukkanva frissen hírdeti az ember egykori való életét. A Kr. u. 79-ben eltemetett Pompeji

romjai között rengeteg alakos festéssel díszített váza került elő. Ezekből, mint egybeilleszthető mozaik-szemekből rakták össze nagyelméjű tudósok Hellász és Róma nagyhírű életét. Vajjon ki tudna ma már róluk egyetlen emléket is megalkotni leírások alapján is, ha a művészek ecsetje nem rögzítette volna meg a társadalmi élet ezernyi mozzanatát, jelenetét nagy hűséggel. Valamikor a Kr. előtti VI. században készült a felfedezője nevén ismert Francois-váza. Feliratán megnevezi mestereit is: Ergotimos fazekas készítette és Klitias festő díszítette. Kétségtelenül bizonyos ranglétra alakult ki már az ókor fazekasai között is; akinek többre futotta tehetsége, az többre is vitte. A XV. és XVI. században Luca della Robbia és Andrea della Robbia művészete égett évszázados hírűvé az egyszerű agyagba. Majolikaművészetük korszakalkotó volt akkor is, később is. Ezidőtájt egy francia keramikus eszelősségig kutatta a fajansz titkait és már bútorait vetette az égető kemencék eledeléül, már éhezett családjával és ronggyá vált ruhája, de ma is tudjuk tetteit, ismerjük Palissy Bernát nevét és szobra a jövőnek is hírdeti majd. Nálunk, a mult század elején egy Kuny Domokos nevű keramikus áldozta fel mindenét az agyagművészetért rajongva. E mártíréletű művészek és tudósok már nagyon régen alusszák az örök álmot, de kezük egy-egy műve nemzedékeken át hozzánk származva, hangosan hirdeti munkás alkotójuk dicsőségét.

Ime, az a gyakran megmosolygott régi cserép olyan ember kezéből eredhet, akinek szobra áll, vagy egyéb emlékjel hirdeti, hogy egykoron nagyot alkotott. Ha így szemléljük a múzeumok védelmébe került egykori emlékeket, rajtuk keresztül dereng majd a mult és elmondják nekünk agyagművészetünk sokszázados multját. Az ónmázas cserép fajansz és majolika néven közismert. A két név értelmét kutatva, sokféle adat birtokába juthatunk. Az első fajanszok az ókori Babilóniában és Asszíriában készültek. Technikájuk lassacskán átterjedt az egész Keletre. Az araboknál, perzsáknál, móroknál művészi fokra emelkedik és átszivárog tőlük az európai kultúrába. Kiváltképpen a középkori perzsáknál igen magas színvonalra szállt a művészi fajanszfestés. A keleti népek a sík-

díszítés és színpompa iránt nagy érzékkel viseltetve, körükben a legalkalmasabb helyen tökéletesedett a fajanszművészet. A ránkmaradt emlékekből a fémfényű, lüszteres edényeket, fal- és padlóburkoló csempéket kell kiemelnünk. Hihetően a perzsák tanították meg e művészetre a mór-arabokat, akik Spanyolország elfoglalása után aranyfényben csillogó fajanszot készítettek ott. A Baleárokon, főképpen Malorka szigetén a szaracénok már a X. században művelték a művészi fajansz mesterségét. Malorka szigete 1230—1285-ig olasz birtok volt, az olaszok itt és ekkor ismerkedtek meg a fajanszgyártás titkaival. A majolika elnevezés is innen ered.

Az olaszoknál a majolikagyártás a Robbia-család művészetéhez fűződik. Az első termékek mezza-majolika néven Pesaróban és Gubbióban készültek. Az olasz majolika fénykora a XV. sz. legvégétől a XVI. sz. hatvanas éveiig terjed. Eleinte Firenze, Siena és Faenza, később Urbino, Castel Durante, Gubbio, Deruta, Caffagiolo, Siena és Velence voltak a fajanszkészítés székhelyei. Kisebb jelentőségű volt Forli, Pesaro, Pádua Rimini. 1700 körül Castelli újítja fel az egykor híres mesterséget. Az olasz majolikafestés virágkorában, 1490—1530-ig Faenza vezetett, tőle kapta az önmázas cserép a fajansz nevet is. Az alakos díszítés a korareneszánsz ornamentikájával ölelkezett rajta. Urbino 1560-ig az alakos díszítésnek adja az elsőséget, de 1560 után ismét a fehér alapú ornamentális mustráké a szó. Ezidőtájt élt Dél-Tirolban egy anabaptista szekta, heretikus vallásgyakorlata miatt állandó üldöztetés jutott osztályrészéül. A déltiroli település élénk összeköttetésben volt Felső-Olaszország művészi iparával. A reneszánsz mustrás fajansz-edények gyártását kiválóan megtanulva, északabbra húzódtak és eljutottak egészen Morvaországig. A vallási üldöztetés pillanatra sem hagyta nyugton őket. Igy esett meg, hogy a Dél-Tirolból felhúzódó nagy iparos család kisebb házközösségben élő csoportjai a XVII. század fordulóján megjelentek hazánkban is, mégpedig Pozsony, Nyitra és Trencsén megyében. A felvidéki tótság habánoknak nevezte el őket és ez az elnevezés ma is él. Mint kiváló fazekasok váltak ismertekké a menekült anabaptisták hazánkban és ma különösen

nagyrabecsüljük XVII. századi fennmaradt emlékeiket, amelyek az olasz fajansz késő reneszánsz ízét, szellemét honosították meg nálunk. Franciaországban Palissy neve jelenti a művésziesen domborműves fajanszot. A természet nagy imádója növényeket, apró állatokat szobrászolt meg kiváló tudással mázas edényei felületén. Németországban Hirschvogel nürnbergi műhelyében értékesítette az olaszoknál tanultakat.

A XVI. században, a keletindiai út felfedezése után a keletázsiai porcellán kelt nagy versenyre az olasz fajansszal. A hollandok igen sok porcellánt szállítottak át Európába. Drágasága miatt azonban nem mindenki részesült az új művészet remek darabjaiból. A holland fajanszgyárak beérték a keleti porcellán utánzásával. Egymásután alakultak az új gyárak és árasztották a keleti ízlésben készült portékát. Hollandiában Delft, Franciaországban Nevers, Rouen, Moustiers, Strassburg emelkednek európai hírre újszerű gyártmányaikkal. Közben a XVIII. század első éveiben Erős Ágost szász választófejedelem udvari kémikusa, Tschirnhausen gróf nagy kísérleteket végzett a keletindiai porcellán titkának megfejtésére. A sors kiváló munkatársat vetett mellé. Böttger Johann Friedrich Zorn berlini gyógyszerész szolgálatában aranyat akart készíteni a kor alchimisztikus divatjának hódolva. I. Frigyes porosz király vizsgálatot indíttatott ellene, mire az ifjú Böttger kereket oldott és Wittembergben ütött tanyát. Híre azonban a szász udvarhoz is elért, Erős Ágost fejedelem elfogatta és tovább kellett folytatnia kísérleteit. Az aranygyártás titkát természetesen meg nem oldotta, de közben Tschirnhausen laboratóriumába került és beletanult a kerámiába. A gróf halála után maga kutatott tovább és felfedezte az aranyat érő porcellán titkát. E feltalálással vetette meg alapját 1710-ben a meisseni porcellángyárnak. Ekkor még széltében a fajansz divatozott. Nálunk is nagy volt belőle a fogyasztás. Az ügyes habánok lassankint szétszóródtak az egész országban. Bethlen Gábor idejében Erdélybe is eljutottak és Alvincen telepedtek meg. Híres fazekasok és késművesek voltak, árujukért a fejedelmi árszabások is többet engedélyeztek, mint más mesterek műveiért. Rákóczi György Sárospatakon is telepített belőlük. Az eredeti

beszivárgók is délebbre, a Dunántúl néhány helyére elvándorolgattak. Főtelepüléseik Holicson, Sasváron, Szobotistén, Lévárdon, Csejtén, Kosztolnán, Szoblahon találnak menedéket. Bár a kassai fazekasok irataiban említés történik fehér cserepesekről, tehát hazánkban a habánok bevándorlása előtt is ismerhették az ónmázas fajanszot, mégis a habánok mesterségéből nyertük a művészies darabokat és igen értékes emlékeket. A habánok műhelye mindenütt nagy keresettségnek örvendett és ez a lendület tartott is a XVIII. század közepéig. Ekkor azonban nagy csapás érte a habán házközösségeket. Talán az európai gyáralapítások hatására, vagy merőben üzleti érdekből Mária Terézia férje, Lotharingiai Ferenc Holicson udvari fajanszgyárat állított fel. Eleinte az ott megtelepedett habánok egy része is beállt a gyárba, de később a herceg lotharingiai birtokáról francia munkásokat hozatott, akik a strassburgi gyár ízlésében kezdtek dolgozni. Majd a Lotharingiáért elcserélt Toszkánából származó munkások a Castelli gyár modorát honosították meg Holicson. A XVIII. század második felében már Rouen, Moustieres fajanszait, sőt a kínai, meisseni és az 1718-ban alapított bécsi porcellángyár darabjait utánozták nagy sikerrel. Ime, Holics egyesítette magában a habán reneszánszstílű fajanszot és az európai gyárak különböző ízlését. Sőt még a porcellánt is átköltötte, miként tették annakidején a holland és francia gyárak.

Holics nagy sikere felbuzdította hazánkfiait, akik most maguk is versenyrekeltek. Eszterházy gróf tiszttartója Tatán alapított gyárat. Ez virágkorát 1780 körül éli, amikor Schlögl János György áll az élén. Holics modorában működött, eleinte rokokó, később klasszikus ízléssel. Ki kell emelnünk Tata gyártmányai közül a meglepően finoman megmunkált, úgynevezett rákos tányérokat, amelyeknek mintáit a híres Palissy készítette el hajdan. Tatán kívül Stomfa jeleskedett a fajanszgyártásban. Teljesítménye alapján gyárnak nevezhetjük, bár alapítója inkább jómódú fazekas volt, mint gyáros. Holicsot sem utánozta, mert éppen az volt a célja Putz Józsefnek, a műhely tulajdonosának, hogy a gyári termeléssel szemben a magyarországi népi habán tradíciókat fejlessze versenyre alkal-

massá. Személye is igen alkalmas volt erre, hiszen ő maga is szobotisti habán családból származott. Edényeinek üde virágos díszt adott, kancsóira pedig gyakorta rokokó keretbe foglalt szentképeket vagy világi jeleneteket illesztett. Hogy mégis Holics hatását érzik egyesek Stomfa művészetén, azt azzal lehetne megmagyarázni, hogy Putz József igazgatása idején, a XIX. század elején már a holicsi gyár is népies fajanszokat gyártott. Egyébként Holics alapítása óta élénk fazekasipara volt Stomfának a Holicsról is odavándorolt habánok házközösségeiben. Igen érdekes alapítás volt Kuny Domokos vállalata Budán. Ő maga Holicson és atyja tatai gyárában tanulta meg a gyártás tudományát. Budai gyárában új utakra tért, ugyanis a napoleoni háborúk idején az ón igen vékonyan jutott fajanszgyártásra, Kuny sikeres eredményeket ért el az antimonnal. A hivatalos körök elfogult akadékoskodása végleg elkeserítette az anyagilag amúgy is tönkrement jeles keramikust.

Több apróbb vállalkozásról is eshetnék szó, amelyek itt-ott felütve fejüket, munkálkodtak valameddig, de életükre már leselkedett egy igen veszedelmes ellenség: a keménycserép. Wedgwood angol keramikus találta fel 1768-ban. Minden tekintetben felülmúlta az új találmány a fajanszot, úgyhogy a XVIII. század végén csaknem valamennyi fajanszgyár áttért keménycserépgyártásra. II. József utasítására a holicsi gyár is kísérletezni kezdett a keménycseréppel és 1786-ban piacra küldi új árucikkeit. Nyomában gombamódra keltek ki a kisebb versenytársak. Elsőnek Tata, majd a XIX. század első felében Kassa, Pápa, Igló, Murány, Miskolc, Regéc, Batiz, Késmárk, Kolozsvár, Rozsnyó és egyéb kisebb gyárak látnak munkához. Életük a szabadságharc idején többnyire be is fejeződött, amelyek pedig átvészelték az elnyomatást, áttértek paraszt díszedények gyártására. Körmöcbánya és főképpen Hollóháza vált ki népies ízlésű edényeivel. Hollóháza vidám hangulatú cserepei tulajdonképpen Regéc szerepét vették át.

De népi művészetünket legfeljebb csak bővíti a gyárak működése, mert az ősi népi kerámia ezektől függetlenül számítja a maga évszázadokra terjedő életét. Nagy hatást tett

népi művészetünkre a fajanszgyárak idején mind lejjebb szoruló habán művesség, de — mondhatnók — a hatás kölcsönös volt. Alvinczen és környékén az egykori habán családok beolvadtak a népbe és lassacskán átvették a kecses székely bokályok és termetes kancsók virágosékű, madarakkal és szarvasokkal díszített ornamentikáját. Eggyé váltak ízlésben a magyarsággal, inkább minőségben nemesítették meg népi agyagművészetünket. A Felvidéken hasonló sorsuk volt, kiváltképpen miután Mária Terézia rendeletére áttértek a katolikus hitre, tejesen felszívódtak a magyar közösségbe. XVIII. századi művészetük már egészen elveszti a reneszánsz ízt, helyébe a tótság között kedvelt igen gazdag díszítést, a céhek életére jellemző szerszámokat, jeleneteket veszi fel. A XIX. századi felvidéki habánok már egyazonos művészetet művelnek a néppel, már a felbomlott céhélet emlékei sem jutnak szóhoz, feleslegessé válva a társadalom új berendezkedésében. Miután a habánok végleg beleilleszkedtek nemzeti népi életünkbe, könnyen tisztult az egyes országrészekben a kerámia tájjellege. Formában nem annyira, de díszítésben messze elkülönül egymástól például Erdély és a Felvidék ízlése. A nagy Alföldön még egységesebb a termelés, bár ott is egy mezőtúri, tiszafüredi és hódmezővásárhelyi darab felismerhetően elárulja szülőföldjét. A hontmegyei Béld bekarcolt díszű edényei még gótikus elemeket őriznek, Erdély kancsói gyakran a kalotaszegi írásos hímzések elemeit, mintáit hordozzák ; Tiszafüred alakos, úgynevezett Miska-kancsói ősrégi népi szimbolika csökevényei. Egymástól különböző utakon járnak, mégis lélekben, lényegben egyazon ízlés, értékelés eredményei. A magyar nép hozhatott idegenből díszítő elemeket, azokat sohasem vette át szolgai utánzással, hanem egyéni ízlésén átszűrve, magához nemesítette. Bizonyosan keleti vándorlásainak útján tetszett meg a szekfű és tulipán vagy a századokon divatozó gránátalma, de a magyar nép nem igen kutatta, vajjon idegen népnek mit mondhatott a művészeti jelbeszéd. Megtetszett a díszítő elem, átvette és megtöltötte az új formát a maga elgondolása szerint. Ki gondol ma már arra, hogy a szívidom egykoron a véres emberáldozat jelképe volt. Manapság a szeretet és szerelem szimbóluma, kifejezője szán-

dékunknak, hogy ajándékunk a lélek nemesebb érzésétől kísérve akar örömet szerezni.

Szerte a Dunántúl is sok fazekastelep támadt. Veszprém környéke, Csákvár, Mohács, Máriagyüd közismert országszerte jóminőségű edényeiről. Ha egymástól messze eső vidékek iparában egy-egy motívum megismétlődik, ki mondaná, hogy gondolatszegénység kényszeréből kölcsönözte azt egyik vidék a másiktól. Fazekastelepek ott alakultak, ahol megfelelő agyag kínálkozott. Bizonyos formákhoz egyik agyag jobban illett, mint a másik, elmentek hát érte idegenbe és ilyenkor egy-két motívum is hozzáragadt a szállítmányhoz. Csak egy példát említsünk: a manapság igen híres hódmezővásárhelyi fazekasok engobejához, vagyis öntőfestékéhez, a festőföldet éppen Baranya megye szolgáltatta. A mohácsi fekete korsók nagy rokonságban vannak a nádudvari edényekkel, amelyeknek leveles, alakos díszét kaviccsal mesterkedi rájuk a fazekas. Rengeteg összefüggést, rokonságot, jelentést kellene elősorolnunk mérhetetlenül gazdag népi kerámiánk területéről, hogy kielégítő képet nyerjünk történetéről, de itt is köt bennünket a klasszikus szentencia: Ars longa, vita brevis. Az eddig elmondottak lényegében a kerámia multjának adatait foglalják össze dióhéjban. Ha még feleleventjük egy pillanatra Regécz nevét, ahol Bretzenheim Ferdinánd herceg az első magyar porcellánt gyártatta meglepő eredménnyel és hozzáfűzzük azt is, hogy ez a porcellángyár is lezárta működését a szabadságharc esztendejében, pontot is tehetünk a magyar agyagipar multjára.

Lássuk, vajjon mi jelenti napjaink kerámiáját. Sorrendet tartva, először is Herendre kell gondolnunk. A herendi gyár két esztendeje ünnepelte működésének százados fordulóját. A Bakony ölében száz esztendővel ezelőtt Eszterházy Károly gróf birtokán Fischer Móric nagy gondok között nézte a cseh porcellánok fölényes versenyét. Pénz nélkül, a nemzet közönyében tengődve, nem sok kilátás volt a megélhetésre. Kölcsönhöz jutni nagy szerencse lett volna, de ki bízott egy gondokkal küszködő vállalatban. Jól mondja a közmondás: Sub pondere crescit palma. Fischer Móric is a ránehezedő gondok nyomása alatt bukkant sorsa megváltó ötletére. Abbahagyta a

neobarokkos cseh porcellán festegetését és az idegen áruval felvett versengést. 1844-ben Eszterházy gróf hiányos meisseni készletének kiegészítésére vállalkozik és oly sikerrel oldja meg feladatát, hogy főcéljául ettől kezdve a régi porcellánok újraköltését választja. Műhelyében a régi kínai és a korai XVIII. századi porcellánok kelnek új életre és a közönség nagy megelégedéssel fogadja Fischer ötletét. Üzleti szempontból elsőrendűen sikerült az új irányzat, de művészi tekintetben is használt, mert ráébresztette Fischert arra, hogy Herend a régi porcellánok modorában újat alkosson. A mult elevenedett meg Herend ízlésében, de oly módon, hogy senki sem vádolhatta meg szolgai másolás vétségével. Herend jellegzetessége lett a mult egyéni átköltése és irányának újszerűségét, helyességét a világkiállítások aranyérmei, díjai mellett legjobban igazolja a megünnepelt száz esztendő. A nyolcvanas évek gazdasági zavarai között a gyár Fischer fiaira szállt, de főképpen üzleti elgondolásuk miatt nem tudták a gyárat fellendíteni. Végre az unoka kezén, Farkasházy Jenő idején derült szerencsésebb korszak a vállalatra, mert 1897-től kezdve ismét Kína, Japán, Meissen, Bécs és Sèvres jutott szóhoz az egyénien herendi művészetben. 1923 óta részvénytársaság vezeti a gyárat és méltóan érdemelte meg étkezőkészleteivel és jeles szobrászaink közismerten kedvelt figurális műveivel a világhírt és tiszteletet.

Amikor Fischer Móric nagy reményekkel nekilátott a magyar porcellángyártásnak, amikor vállaira kezdtek nehezedni a nyomasztó gondok, itt a Mecsek alján még gondtalanul játszadozott egy tízesztendős fiúcska. Lelkében talán ekkor pendült meg először a vágy a múzsák felé. A festészetben látta vágyai, álmai célját. De a reálisan gondolkodó szülők féltették az ábrándos ifjút a bizonytalan jövőbe bocsátani, inkább a jól megalapozott üzlet biztonságát szánták neki. Ennek a fiúcskának vagy ábrándos ifjúnak nem messzire innen ma már szobra áll. A kezéből kicsavart ecsetre kivánkozó lelki feszültség más területen tört ki nyugtalan lelkéből és alkotott. Ki ne tudná, hogy Zsolnay Vilmos előtt állunk most lélekben. Abban a romantikus világban élt ő, amikor minden becsületes magyarnak a haza sorsa volt legfőbb gondja. Széchenyi szavait hallotta

még ő, aki összeroppanásig küzdött a boldogabb, szabadabb magyar életért. A gazdasági jólét elvén az arisztokraták Gyáralapító Társaságot szerveztek a negyvenes évek derekán. Ilyen környezetben nem csodálható, hogy Zsolnay Ignác is nagy vágyat érzett valamiféle gyár iránt. Atyja megvette hát számára a lukafai megszűnt agyagárugyár felszerelését. Ebből a magból nőtt ki a mai világhírű gyár. Ignác nem boldogult, a művészetkedvelő Vilmos vette át a tengődő műhelyt és rohamosan tiszteletreméltó vállalattá fejlesztette üzemét. Belső vágy űzte valami eredeti, valami új után. Munka, remény, szeretet és akarat volt jelmondata és erőt adó forrása. Jegyzőkönyvei szerint 71 féle agyaggal kísérletezett, idegen anyagokkal keverve hajlítgatta mindjobban céljaira az agyagot. A bécsi kiállításon már Ferenc József lovagkeresztjét nyeri el ízléses darabjaiért. 1874-ben régi álmát valósítja meg: porcellánt kezd gyártani. A korábbi technikával szemben magastüzön égetett kobald, majd muffolában égetett vörös és arany díszítést készít. Főproblémája a magastűzű zománc titka. E munkájában igen nagy segítségére voltak művészhajlammal megáldott leányai. Sok munka után az 1878. évi párisi kiállításon már elragadtatással szemlélik remek műveit és a szakértők bizalmatlankodását az ifjú Zsolnay Miklós azzal oszlatja el, hogy földhöz csap egy remeket. A következő vizsgálatok igazolják az anyag ólommentességét. Műveit porcellán-fajansznak nevezik el; Zsolnay a nagy aranyéremmel együtt francia becsületrendet kap. Nem pihen pillanatra sem. Szinte Palissy anyaggal viaskodó szelleme szállja meg. „Életemet csak a cselekvés és alkotás vágya tölti ki, — írja egyik levelében — még sokat kell küzdenem, míg elérem a célt." Küzdött és boldogult. A kilencvenes évek elején Wartha Vince műegyetemi tanárral a XV. századi gubbiói fajansz lüszteres fényű mázát boncolgatja. Rádöbbennek, hogy a zománc fémoxydjait kell redukálni, megvan a nagy rejtély nyitja. Először rubinvörös zománcot állítanak elő, eozinnak nevezik el a kelő nap pírjának görög nevén. Építészeti anyagokban elsőrendű találmánya a pyrogranit. Készít fal- és padlócsempéket. Miklós fia keleti utazásából hozott perzsa, mór fajanszai ma is megvannak a gyár múzeumában. Ezek elemeiből

valami újszerűt, magyarost tervez. Örökké tervez, munkálkodik. A kis üzemből hatalmas gyár nőtt, a kilencvenes évek végén már 1000 munkás dolgozott benne. Kiváló művészek remek figurái, étkezőkészletek modern magyar szellemben készülnek manapság is porcellánból. Rajtuk az örök művészet alkot hol máz alatti, hol máz feletti festéssel. A gyár múzeuma egy élet emberfeletti munkáját tárja elénk és benne megilletődve szemlélhetjük Kelet és Nyugat minden műfajának darabjait, Zsolnay Vilmos egykor szenvedélyes búvárkodásának tárgyait. Kultúrmisszió volt élete és egyesek a kerámia Munkácsyjának nevezték el, de hozzáfűzhetjük még, hogy Zsolnay Vilmos méltó a híres Robbiákhoz és Georgio Andreolihoz, aki rubinlüszterével világhírűvé tette Gubbiót és saját nevét.

Két szerény sorsból világhírre kelt művész-iparos multjába és művének dicső jelenébe pillantottunk be. Különös, jóleső érzés járja át a szemlélőt, ha a kiállítás két Gorka-jelzésű szekrénye előtt megáll. Egyikben csodás színhatások ragadják el a szemlélőt a forma biztos művészi megalkotása mellett, a másik szekrényben a XVII. századi habánok mesterien új életre keltett gyüjteménye tárul elénk. Mégpedig abból az időből, amikor a magyar népművészet lelkét belelehellte az idegen vérségű szekta kiváló művészetébe. Játszi finomságok, remek színharmónia és egy darab az ősi magyar multból forrnak össze abban a néhány edényben. És örömmel száll tekintetünk a nógrádverőcei műhely felé, ahonnan elindult az új magyar kerámia legmodernebb iránya.

Dr. Romhányi Gyula

Régi és mai agyagiparunk.

Művészeti Iskolák Ungvár
1941 100 — III. l.

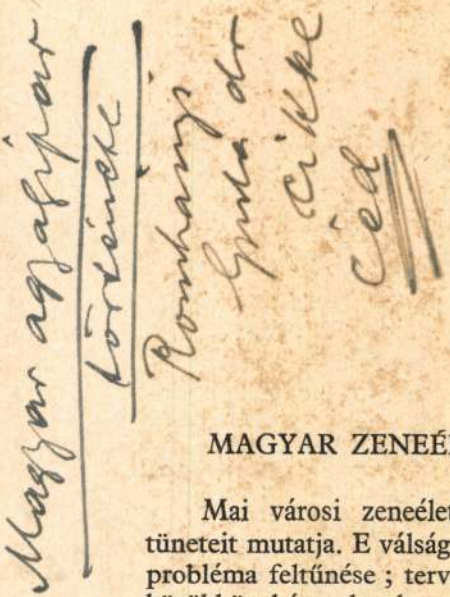

MAGYAR ZENEÉLET — MAGYAR NÉPZENE

Mai városi zeneéletünk szervezete Európa-szerte válság tüneteit mutatja. E válságnak szembetűnő jelensége a közönségprobléma feltűnése ; tervszerűen alkalmazott, mesterséges eszközökhöz kénytelenek ma már sok helyütt folyamodni, hogy a magasabb igényű zenétől mindinkább elidegenedő közönséget zenehallgatásra újra megnyerjék. A válságnak ez a folyamata általános európai jelenség ; okaira ehelyütt részletesen nem térhetünk ki. Ellenben felvetjük azt a kérdést : kielégíti-e a mai városi zeneélet szervezete azokat a jogos igényeket, amelyeket mi fiatalok mint magyarok és mint modern emberek a hazai zeneélettel szemben támasztunk?

Ez a kérdés szoros kapcsolatban áll azzal a problémával : általában milyen legyen az az új magyar embertípus, amelynek az idejében történő kinevelésétől a magyar jövő alakulása függ?

Milyen legyen hát a jövő magyar fiatalsága? Mindenekelőtt megkívánjuk majd tőle, hogy magyarabb legyen — gondolkodásában, érzésében, írásában vagy beszédjében és — énekében is. Ne fordulhasson elő többé az, hogy intelligens magyarok magyartalanul beszélnek, idegenes hanglejtéssel törik nyelvünket, hogy a „Ballag már a vén diák" s más hasonló, idegenből fordított silány termék foglalja el zenei tudatban a magyar dallamot megillető helyet — hogy a magyar zenészek, zeneértők dallammemóriájában mindenfajta zenét, német, orosz, spanyol, olasz, stb. dallamot megtalálunk, csak éppen magyart alig — s ha mégis megtaláljuk, sokszor torzított formában kerül elénk.

Magyar ágyú- és harangöntők

Kenessey Lajos:

Magyarországi ágyú- és harangöntők

Arch. Ért. 1903.

216–220 l.

kód

őirányzat szerint	Zárószámadás	1938.évi zárószám - adás sze - rint
53.369.- P	586.681.7o P	5o4.848.9o P

eg alakulását az alábbi részletezés

5.37o.-	23.844.99	3.769.5o
18.79o.-		15.841.92
1o.ooo.-		9.512.14
4.5oo.-	1o.288.61	4.473.13
1.17o.-		1.6o4.28
1.24o.-	1.762.23	1.26o.58
218.-		1.o89.78
2.4oo.-	1.853.46	1.865.12
343.-	1.76o.o3	274.33

Magyar ágyúk

Thaly Kálmán:
Steinville táborunk
ágyúi. Századok
1870. 257. l.

Magyar ágyúk

Thaly Kálmán:

I. Rákóczy György és
Bánffy Dénes ágyúi.
Századok. 1875. 347. l

Magyar ágynk

Thaly Kálmán:
Rákóczi tüzérsége
Történelmi.
Századok. 1898. 806. l.

Magyar ágyúk

Thaly Kálmán:

Régi ágyúnevek és
feliratok. Századok
1870. 415. l.

Magyar ágyúk

Nevezetes régi ágyú.
Századok 1868. 143. l.

Magyar ágyúk

Rakovszky Dr. Iván:

Adalékok a magyar ágyúk történetéhez. Századok. 1875. 732. l.

Magyar ágynőntés

Lásd

Iványi Béla: A tüzérség története Magyarországon – Hadtört. Közlemények

1926. 3 és 4. szám

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter

25343/1941. szám.

A Müemlékek Orsz.Bizottsága t.Elnökségének,

Budapest.IX.Hőgyes Endre-u

Hivatalból.
Közszolgálati ügyben.
Díj átalányozva

A magyar aktkiállítás albuma.

4°, 142 K, 163 L, Budapest, é. n. (1926)

Magyar aktkiállítás

MAGYAR AQUARELL- ÉS PASZTELLFESTŐK EGYESÜLETE. Budapesten 1910-ben ily cím alatt tömörültek egyesületté a vízfestés és pasztellrajzolás művelői Nádler Róbert elnöklésével. Céljuk e két művészeti műfaj érvényesülését elősegíteni. Ezért kiállításokat rendeznek (az első 1911-ben volt), a legjobb munkákat a rendelkezésükre álló hatféle díjjal jutalmazzák.

Ltg. II. 57 l

T. 5866.

rat, a háttérben hegyek hullámza-
s hölgy ül ölében a mellette tér-
fejével [illegible]. Fölül jobbra
ta a táblácskán:

PURISSIMA VIRTUS

quam in retia currit,
is in gremio.
fangen nit,
gens sitt.
raur Schoss
in Tugent gross.

vk. 9.6 : 14.1 cm.
aurus, Frankfurt 1624.

MDK

Magyar Akvarell- és Pasztellfestők Egyesülete
XX. jubilárás kiállitásának katalógusa.
1935 dec.2o.-tól 1936 jan.6-ig.

8-r., 2o sztln l.

Nemz. Szal. kiállitásai 1935-ben.

BILDENDE KUNST * BELLE ARTI

Zoltán Nagy: Kunstwochen is Pécs. Die von Kultusminister Bálint Hóman im Jahre 1938 angeregten und seitdem in mehreren ungarischen Städten veranstalteten Kunstwochen verfolgen das Ziel, das in den letzten Jahrzehnten in der Hauptstadt des Landes, in Budapest zentralisierte geistige und künstlerische Leben zu dezentralisieren.

Henrik Horváth 1888—1941. Nach einer Krankheit von einigen Monaten verstarb jung und mit tragischer Plötzlichkeit der genannte hervorragende und durch seine kunstgeschichtlichen Arbeiten auch im Auslande anerkannte Vertreter der ungarischen Wissenschaft.

István Csabai: Neuere Studien über die ungarische Renaissance. Die italienische Renaissance bürgerte sich jenseits der Alpen zuerst in Ungarn ein. Einen glänzenden und grosszügigen Nachweis dieser These finden wir in den Werken Henrik Horváths „Il rinascimento in Ungheria" und in „Mátyáskori magyar művészet" (Ungarische Kunst im Zeitalter Matthias), ferner in einigen neueren, von anderen Verfassern stammenden Studien über die ungarische Kunst der Renaissance.

Ervin Ybl: Die Kunst des Miklós Ybl. Zur 50. Jahreswende seines Todes. Der Stadt Budapest prägten in der ersten Hälfte des vorigen Jahrhunderts der Neoklassizismus und im dritten Drittel des Jahrhunderts die Neo-Renaissance am stärksten ihren Stempel auf. Der führende Meister der Neo-Renaissance war Miklós Ybl. Er ging von der Romantik der Jahrhundertmitte aus und die von ihm erbaute Kirche in Fót ist eine der frühesten und schönsten Früchte dieser Richtung. Er ging schrittweise zur Neo-Renaissance über. Die Wandlung wurde zum Teil durch mittelalterliche, zum Teil durch antike Formen vermittelt. Seine fruchtbarste Zeit fiel in die siebziger Jahre. Damals entwarf er seine Meisterwerke, darunter das kgl. ung. Opernhaus.

Pál Voit: Architektur und bäuerliche Baukunst. Die ungarische bäuerliche Baukunst wurde im Laufe der Jahrhunderte nicht nur aus eigenen Quellen gespeist, sondern verspürte stets auch den Einfluss der herrschenden Baustile der Zeit. Die Erforschung dieser Zusammenhänge steht noch in ihren Anfängen und die vorliegende Studie ist ein erster Versuch in dieser Richtung.

Elemér Kőszeghy: Ungarische Glocken. Die ältesten ungarischen Glocken sind seit Ende des 13. Jahrhunderts auf uns geblieben. Ihre Verzierung bestand anfangs nur in der Aufschrift, später tauchten auch dekorative Verzierungen und figurale Darstellungen auf, die in den Fährten der grossen Stile wandelten, oft aber auch spezifisch ungarische Eigenart zum Ausdruck brachten.

Miklós Csánky: Mitteilungen aus dem Nationalmuseum. Verfasser behandelt acht bisher noch nicht publizierte bezw. nicht genau beschriebene, oder irrtümlich gedeutete Gegenstände des Nationalmuseums, indem er die bezüglichen Feststellungen durch neue Angaben erweitert, bezw. diese berichtigt. Unter den Denkmälern ragen das aus mehreren Stücken zusammengestellte Fragment des Steinwappens der Stadt Buda und das Grabmal von János Gróf hervor.

János Dáloky: Der Stiefbruder der Künste: Der Film. Der Film weist auch schon bisher beispiellose Erfolge auf und verwertete im Aufbau und in der Anordnung der Bilder oder in der Ausstattung mehrere Prinzipien der schönen Künste, dennoch wird er auch heute noch als der Stiefbruder der Künste angesehen.

Zoltán Nagy: Settimane d'arte a Pécs. Le Settimane d'Arte, istituite nel 1938 dal Ministro della Pubblica Istruzione Bálint Hóman e che da quella data in poi sono state organizzate in più città dell'Ungheria, hanno lo scopo di decentralizzare la vita intellettuale ed artistica ungherese che troppo si era accentrata nella capitale del paese.

Henrik Horváth 1888—1941. Dopo alcuni mesi di degenza, eppure in modo tragicamente inaspettato è venuta a mancare alla vita scientifica ungherese una delle sue figure più spiccate, nota anche all'estero tra i cultori della storia artistica.

István Csabai: Studi recenti sul Rinascimento ungherese. Il Rinascimento italiano si affermò oltre'Alpe innanzitutto in Ungheria. Questa tesi si trova irrefutabilmente confermata negli studi „Il Rinascimento in Ungheria" e „L'Arte Ungherese au tempi di Mattia Corvino" di Henrik Horváth e in alcuni altri scritti dedicati all'arte ungherese del Rinascimento e dovuti ad altri autori.

Ervin Ybl: L'arte di Miklós Ybl. (Nel cinquantesimo anniversario della sua morte.) L'aspetto architettonico di Budapest porta le impronte soprattutto del neoclassicismo e dello stile neorinascimentale, fioriti il primo nella prima metà e il secondo nella seconda metà dell'Ottocento. L'architetto più significativo del neorinascimento fu Miklós Ybl, che traendo le sue radici dal romanticismo in voga sulla metà del secolo, ottenne il suo primo successo con la chiesa di Fót. Il suo lento passaggio dalle forme romantiche a quelle rinascimentali si è compiuto attraverso lo studio delle forme antiche e medioevali. Il suo periodo più fecondo coincide col terzultimo decennio dell'Ottocento. Da quell'epoca provengono i suoi capolavori tra cui il Teatro Reale dell'Opera di Budapest.

Pál Voit: Arte architettonica e architettura rurale. L'architettura rurale ungherese si è sviluppata durante i secoli non soltanto nel suo proprio ambito e dal suo proprio seno, ma subiva sempre l'influsso delle correnti stilistiche universali. L'indagine scinetifica al riguardo non è ancora che agli inizi, il presente articolo ha voluto appunto compiere il primo passo.

Elemér Kőszeghy: Campane ungheresi. Le campane ungheresi più antiche che ci siano pervenute risalgono alla fine del Dugento. Decorate in un primo tempo dalla sola iscrizione mostrano in seguito pure altri motivi di decorazione e anzi delle figure. La decorazione delle campane segue fedelmente le correnti stilistiche, pur esprimendo spesse volte caratteri decorativi prettamenti magiari.

Miklós Csánky: Comunicazioni dal Museo Nazionale. L'autore si occupa di otto oggetti d'arte esistenti nel Museo Nazionale di Budapest non ancora o erroneamente trattati, retificandone o completandone la documentazione. Tra questi oggetti vanno ricoradti il frammento, composto di più pezzi di uno stemma in pietra di Budapest e la lapide di Giovanni Gróf.

János Dáloky: Il cinematografo fratellastro delle arti. Il cinematografo, dopo aver adottato più d'un principio estetico delle arti figurative nella composizione, nello sceneggiamento e nelle quiente, può vantare già notevoli successi: ciò nonostante è considerato fratellastro delle arti. Perchè possa realizzare tutte le sue magnifiche possibilità, esso ha bisogno dell'interessamento degli artisti e in primo luogo dei pittori.

A szerkesztésért és kiadásért felelős vitéz Nagy Zoltán dr. — 36.027. — Kir. Magyar Egyetemi Nyomda Budapest. (F.: Thiering Richárd.)

Az Országos Idegenforgalmi Hivatal az idegenforgalmi Munkaközösséggel egyetértésben az idei „Budapest télen" akció keretében nagyszabású idegenforgalmi foto- és plakátpályázatot hirdetett, amire jelentős pályadíjakat tűzött ki. E pályázatra beérkezett művekből a Hivatal kiállítást rendezett. Ezen a kiállításon a pályázati anyagon kívül bemutatják a székesfővárosi idegenforgalmi hivatal magasszínvonalú nemzetközi anyagát, valamint igen gazdag német és olasz idegenforgalmi plakátanyagot is.

A kiállítás Richter Aladár rendezésében, az Iparművészeti Társulat kiállítási csarnokában (Mária Valéria-utca 12.) egész februárban nyitva marad.

Az Orsz. M. Kir. Képzőművészeti Főiskola Veszprémben rendezett nyári időszaki telepének kiállításán a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter megvásárolta *Breznay Imre* „Női arckép" című olajfestményét.

Éless István festőművésznek a Műterem Kft. helyiségeiben rendezett gyüjteményes kiállításáról a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter megvásárolta a „Zagyvaparti részlet" és „Fehér kalapos nő" című vízfestményeket.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter Farkas Eszter festőművésznőtől a Műterem Kft. helyiségeiben rendezett gyüjteményes kiállításáról megvásárolta a „Monte Palatinóról" című pasztellrajzot.

A Magyar Akvarell- és Pasztell-festők Társaságának a Nemzeti Szalon Művészeti Egyesület kiállítási helyiségeiben rendezett nagysikerű kiállításáról a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter több kiállító művésztől vásárolt. Megvette *Boem Ritta:* „Csendes sarok" c., *Elekfy Jenő:* „Malom alja" c., *Halápy Ede:* „Kis-Svábhegy" és „Sulykolás" c., *Istókovits Kálmán:* „Halász-tanya" c., *Komjáthy Gyula:* „Petinko lányom beteg" c., *Raáb Ervin:* „Virágzó fák" c. és *Varga N. Lajos:* „Illyefalvi templom" c. vízfestményét és *Kássa Gábor:* „Ősz a tanyán" című pasztellrajzát.

A Képzőművészek Uj Társaságának a Nemzeti Szalonban rendezett kiállításáról a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter a következő műveket vásárolta meg: *Szobotka Imré*től „Major udvar" c. olajfestményt, *Klie Zoltán*tól „Nyirfák" c. vízfestményt.

Az Orsz. M. Kir. Képzőművészeti Főiskola miskolci művésztelepe kiállítást rendezett Miskolcon. A kiállítást *Sidló Ferenc*nek a Főiskola rektorának üdvözlő szavai után a kultuszminisztérium képviseletében *Mariay Ödön* miniszteri tanácsos, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium III. 1. ügyosztályának vezetője nyitotta meg. A megnyitáson résztvett *Csánky Dénes*, a Szépművészeti Múzeum főigazgatója, *Borbély-Maczky* főispán és *Fekete Bertalan* polgármester is. A kiállításon a telep irányító tanára *Burghardt Rezső* főiskolai tanár is résztvett legújabb műveivel. A kiállításon a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter megvásárolta *Csabai Kálmán* „Modellek a kertben" és *Mongyi Gyula* „A modellek" című olajfestményét.

Az Orsz. M. Kir. Képzőművészeti Főiskola tanári karában az 1941. évi januári kinevezések alkalmával több előlépés, illetőleg kinevezés történt. *Megyer-Meyer Antal* rendes tanár, festő- és iparművész, a Főiskola e. i. prorektora az V. fizetési osztályba, *Kandó László* r. tanár, festőművész a VI. fizetési osztályba lépett elő. *Elekfy-Kircher Jenő* festőművész pedig, aki az elmult tanévben, mint főiskolai megbízott tiszteletdíjas tanár látta el a vízfestés-tanszék tanári teendőit, ugyanezen tanszékre rendes tanárrá, a VII. fizetési osztályba neveztetett ki.

Kontuly Béla festi Deáki románkori templomának falait. Mult évi decemberi számunkban hírt adtunk arról, hogy Kontuly Béla festőművész megkapta az idei Ferencz József jubileumi díjat. Ezzel a díjjal kitüntetett festményét, amely Jairus leányát ábrázolja, mai számunkban közöljük, mellékleteink között. A kiváló fiatal művésznek most egy újabb jelentős eredményéről számolunk be. Deáki ősi templomának falfestményekkel való díszítésére kapott megbízást a Műemlékek Országos Bizottságától. A magyar középkort, s elsősorban Árpádházi szentjeink életét ábrázoló freskókat egyik következő számunkban részletesen fogjuk ismertetni, a falfestmények egyrészének bemutatása mellett.

A Műbarát Mária Valéria-utcai kiállítási helyiségében Istókovits Kálmán festőművésznek a másfélévtizedes párisi tartózkodás után visszatért Huszár Imre szobrászművésszel rendezett társaskiállításán a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter több művet megvásárolt. A megvásárolt művek a következők: *Istókovits Kálmán* „Figyelő", „Szent János" és „Rakodók" című temperafestménye és *Huszár Imre* „Láma" című faszobra.

IN MEMORIAM †

Strzigowski Joseph, a kiváló bécsi művészettörténész-professzor 79 éves korában meghalt Bécsben. *Strzigowski* nemcsak a tudományos világban fogalommá vált bécsi művészettörténeti iskolának volt egyik legismertebb képviselője és irányító mestere, hanem a művészettörténet-tudománynak egyik mindenkori legképzettebb művelőjét is gyászolja benne az európai tudományosság. Főbb műveiben (Orient oder Rom? ; Kleinasien, ein Neuland der Kunstgeschichte ; Die Bildende Kunst des Ostens; stb.) az európai és keleti művészet eredet-kérdéseivel, sorsdöntő fordulatkapcsolataival, továbbá a szlávság és germánság művészetének alapvető kérdéseivel (Die altslavische Kunst) foglalkozik. Noha a tudomány nem egy megállapításának tévedésére mutatott rá, kétségtelen, hogy a modern „szellemtörténeti" művészettörténet, s általában kultúrhistória egyik legzseniálisabb képviselője költözött el az élők sorából. Munkássága azonban mindenkor fontos pillére marad a tudománynak, s az elismerés babérja sohasem hervadhat el hatalmas művei felett.

Orbán Antal szobrászművész január 2-án, csütörtökről péntekre forduló éjjel 53 éves korában Budapesten meghalt. Az Iparművészeti Iskolában három évig kis-plasztikát, húsz évig kerámiát tanított, öt évig ötvösmintázást és három évig általános mintázást. Iskolai tanulmányai több esetben díjat nyertek külföldi kiállításokon is. Brüsszelben két nagydíjjal tüntették ki, itthon pedig többek között a Ferenc József-díjat is megkapta. Első díjat nyert a következő nyilvános szoborpályázatokon : Zichy Nándor gróf szobrával Budapesten, Tisza István gróf szobrával (Zala Györggyel együtt) Budapesten és Prohászka Ottokár emlékművével Székesfehérváron. Az egyházi művészetben szintén az élen járt. Hirtelen halála általános nagy részvétet keltett mind a művésztársadalomban, mind pedig tanítványai körében.

Vignali Raffael halála. Vignali Raffael olasz műércöntő, a milleneumi emlékmű ércöntője, 63 éves korában elhúnyt. A kitűnő ércöntő 1904-ben a magyar kormány meghívására jött Olaszországból Magyarországra Zala György alkotása, a milleneumi emlékmű ércbeöntési munkálatainak elvégzésére. Azóta Magyarország igen sok művészi alkotásának ércbeöntését végezte.

Baranski E. László grafikus és festőművész, a képzőművészeti főiskola ny. tanára, hosszú és súlyos betegeskedés után, 63 éves korában, január 21-én meghalt.

Képzőművészet 1941

KLASSZIKUS FILMEK

DVD-n megjelent a Tarkij-sorozat első filmje, az rej Rubljov, mely felújító gitális változatban készü

Metró 2004. nov 9. kedd 19.

Kiemelkedő magyar alkotókat díjaznak

A Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének (MAOE) alkotói nagydíjait szerdán adják át Budapesten.

Az egyesület elnöksége által a magyar millennium évében életre hívott díjjal egy-egy, a szakterületén folyamatosan magas színvonalú alkotói tevékenységet folytató író, irodalmár, fotó-, ipar-, képző- és zeneművész jutalmazható.

Tóth József fotós

A képzőművészeti alkotói nagydíjat az idén Nagy Sándor Munkácsy-díjas szobrászművésznek ítélték.

MAOE-DÍJ

Elismerésben részesülhet olyan művész is, aki a díjkiosztást megelőző évben a magyar kultúra egésze szempontjából kiemelkedő jelentőségű művet hozott létre

A fotóművészeti alkotói nagydíjat Tóth József Balázs Béla-díjas, érdemes művész veheti át.

Kótai József Ferenczy Noémi-díjas ötvösművész munkásságát az iparművészeti alkotói nagydíjjal ismerik el. A zenei alkotói nagydíjat Eckhardt Mária Erkel Ferenc-díjas zenetörténész kapja.

Az irodalmi alkotói nagydíjat Ilia Mihály József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus, szerkesztőnek adják át. A kulturális örökség nagydíjára a Vilniusban született, több mint húsz éve Magyarországon élő Normantas Paulis Pro Cultura Hungariae-plakettel és Balogh Rudolf-díjjal kitüntetett fotóművészt érdemesítették.

A zenei tagozat is jutalmaz

A MAOE zenei tagozatának díjait ugyancsak aznap osztják ki, a hagyományok szerint önálló ünnepségen.

A zenekritikusi tevékenységet jutalmazó Péterfi-plakettet Kerényi Mária zenetörténész, újságírónak ítélték oda.

A Weiner Leó zenepedagógus díjat Pallagi János hegedűművész, a Zeneakadémia nyugalmazott egyetemi tanára, Stark Tibor zeneszerző, karmester, trombitatanár és Dinnyés István zenepedagógus, az orosházi hangversenyélet elindítója veheti majd át az ünnepségen. MTI

HÁZMESTER KERESTETIK
t hirdetnek meg jövőre
egyes kerületeiben a
yabb házmester címére.
st" Aranyseprű-díjjal
ák. MTI

SEGÍTSÉGKÉRÉS SZUDÁNNAK

Mia Farrow amerikai színésznő, az ENSZ gyermekügyi alapjának utazó nagykövete meglátogatatta a válság sújtotta Nyugat-Szudánt, és segítséget kért a menekülteknk és gyermekeiknek

dárjövő

tegóriába

Vannak biztató hírek is. Jelentős mértékben gyarapodott a korábban a leginkább veszélyeztetett fajok közé tartozó korallsirály, fakókeselyű és rétisas állománya. Ez elsősorban a fészkek őrzésének, a vadászok „átnevelésének", és annak tulajdonítható, hogy kezd kimenni a divatból a dúvadak mérgezett csalival történő irtása, amelynek többnyire a sasok estek áldozatul. MTI

JAVULÁS

A 70-es években 15 rétisas-költőpárt tartottak számon, ma már csaknem 100-at

A berlini fal és a német emlékezet

TÖRTÉNELEM Egy felmérés tanúsága szerint minden harmadik német nem tudja, hogy 1989. november 9-én leomlott a berlini fal. E nap történelmi jelentőségéről a megkérdezettek 67%-ának van tudomása – derül ki a Bildwoche című televíziós magazin megbízásából az Emnid közvélemény-kutató intézet által elvégzett felmérés eredményéből.

Arra a kérdésre: „Tudja-e, hogy mi történt 1989. november 9-én?", az új szövetségi államok lakosságának 82%-a válaszolt helyesen, a régi szövetségi államokban viszont ez az arány csak 63% volt. A legkevésbé tájékozottnak a 29 évnél fiatalabb németek mutatkoztak: 42%-uk ugyanis nem tudta, hogy 1989. november 9-én megszűnt Németország kettéosztottsága. MTI

A szerelmi álmok mindent megérnek

BABONA Győztek a nők: újra látogatható az a párizsi sír, amelynek érintése a közhit szerint termékenységet vagy a szerelmi álmok teljesülését ígéri. A síremlék egy Victor Noir nevű, 1870-ben elhunyt francia újságíró végső nyughelyén áll, akivel 22 évesen egy lövés végzett a nászéjszakája előtt. MTI

Könyvajánló

Husz Mariann: Tükörvilágom
Bolyongtam a Föld nevű bolygón alcímmel Indiáról, Távol-Keletről, Új-Zélandról és Ausztráliáról írt naplójegyzeteit adta közre a szerző. Kicsit önéletrajz a kötet, kicsit visszaemlékezés, kicsit kortörténet és nem utolsósorban útibeszámoló objektív és ferde tükörből egyszerre. *(Háttér)* METRO

telepedett mintegy 450 ezer méh. Az Opera Garnier kellékese, a 70 éves Jean Paucton amatőr méhész vidéki háza helyett 21 éve főnökei engedélyével költöztette oda a méheket. MTI

• **EGÉSZSÉG** A kövér gyermekeken segíthet az egészséges, biotáplálkozás – állapították

Club Metro-ajánlat:

XIV. Magyar Sztárgála az Operában

Magyar Alkotóművész-
nők Egyesülete

E. G. II. 57 l.

Adatok

az ALKOTÓMŰVÉSZETI LEXIKON számára.

Az iró neve esetleg a szülők neve is:

Az iró születési dátuma és helye:

Végzett hazai és külföldi tanulmányok:

Megnevezése azon hazai és külföldi irodalmi társaságoknak, a melyeknek tagja:

A könyvalakban megjelent művek felsorolása (a megjelenés éve, a kiadás helye, a kiadó neve, a mű oldalszáma és az esetleges illusztrációk száma).

NB. Az adatok mielőbbi de legkésőbb 1931. január hó 15-ig való beküldését kérjük. Később érkező adatok legnagyobb sajnálatunkra már nem lesznek felvehetők a Lexikonba.

Magyar Alkotóművészek Lexikon

A Magyar Alkotóművészeti Lexikon
szerkesztőségének

BUDAPEST

V., Erzsébet-tér. Nemzeti Szalon

MAGYAR ALKOTÓMŰVÉSZETI LEXIKON

Szerkesztőség: BUDAPEST, V. ERZSÉBET-TÉR (Nemzeti Szalon)

Nagyon Tisztelt Urunk!

A D é r y B é l a szerkesztésében a jövő év elején megjelenő

Magyar Alkotóművészeti Lexikon

közel huszévi munka után befejezéséhez közeledik.

Ez a méreteiben és tagozódásában szinte páratlanul álló Művészeti Enciclopédia négy részre oszlik és pedig:

1. az Alkotóművészek életrajzi adataira és munkásságukra még pedig az első magyar művészeti megnyilatkozásoktól napjainkig;
2. a művészeti intézmények, testületek, hatóságok, hivatalos és magángyüjtemények ismertetésére;
3. a művészeti irodalommal foglalkozó írók és műtörténészek életrajzára és működésük ismertetésére és
4. a Magyar Alkotómüvészeti Könyvtárra.

Ugy a rendelkezésre álló adatok alátámasztása, mint azoknak esetleges kibővitése okából szükségesnek tartjuk, hogy közvetlenül Igen tisztelt Urunkat felkérjük, hogy ennek a művészettörténelmi kútforrásnak a tökéletességéhez kegyeskedjék az ide mellékelt kérdőiv kitöltésével segitségére lenni.

A midőn hálás köszönetet mondunk szives fáradozásáért kijelentjük, hogy a kért adatok megadása semmiféle kötelezettséggel a beküldőre nézve nem jár.

Minden tisztelettel

A MAGYAR ALKOTÓMŰVÉSZETI LEXIKON
szerkesztősége.

Magyar Alkotmányi-
vészeti Lexikon

A tárlat megtekinthető
2004. május 16-ig
minden nap 10 és 18 óra között.

A program támogatói:

EastEuroCo
EXECUTIVE SEARCH GROUP

Millennium Szalon

Magyar Alkotóművészeti Közalapítvány

Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete

H·U·N·G·A·R·T

Művészeti Szemle

A **MAGYAR ALKOTÓMŰVÉSZEK ORSZÁGOS EGYESÜLETE** és a **MAGYAR ALKOTÓMŰVÉSZETI KÖZALAPÍTVÁNY**

tisztelettel meghívja Önt és barátait az **Olof Palme Ház**ba
(Budapest, XIV. Olof Palme Sétány 1.)

2004. április 29-én 17 órára

Művészi alkotómunkájukhoz
a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületétől
2003-ban támogatást kapott
képzőművészek kiállításának megnyitójára.

A kiállítást megnyitja:
SÁRKÁNY GYŐZŐ
a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének képzőművész alelnöke

A kiállítást rendezte:
VITÉZ JUDIT
grafikusművész

Művészi alkotómunkájukhoz
a **Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületétől**
2003-ban támogatást kapott művészek:

Atlasz Gábor *festőművész*
Babinszky Csilla *grafikusművész*
Baksai József *festőművész*
Baky Péter *festőművész*
Bátai Sándor *festőművész*
Benes Bátor *grafikusművész*
Berentz Péter *grafikusművész*
Bíró Sándor *festőművész*
Borgó György Csaba *grafikusművész*
Czakó Rita *szobrászművész*
Cseh Lili *szobrászművész*
Dobó Krisztina *festőművész*
Erdélyi Eta *festőművész*
Erős Ágost Koppány *szobrászművész*
Győrffy Sándor *grafikusművész*
Gyulai Lajos *festőművész*
Hegedűs Éva *szobrászművész*
Hévizi Éva *festőművész*
Horváth Helén Sára *festőművész*
Huszár Andrea *szobrászművész*
Kecskés András *festőművész*
Kesselyák Rita *grafikusművész*
Kiss Zoltán *grafikusművész*
Kopasz Tamás *szobrászművész*
Kovács Tamás László *grafikusművész*
Krajcsovics Éva *festőművész*
Kucsora Márta *festőművész*
Lendvai Péter Gergely *grafikusművész*
Lovász Erzsébet *festőművész*
M. Novák András *festőművész*
Madácsy István *grafikusművész*
Mayer Berta *festőművész*
Móder Rezső *szobrászművész*
Nagámi *szobrászművész*
Nagy Sándor Zoltán *festőművész*
Orbán Sándor *festőművész*
Paizs Péter *festőművész*
Pató Róza *szobrászművész*
Romvári Márton *festőművész*
Sebők Éva *festőművész*
Serényi H. Zsigmond *festőművész*
Somogyi György *festőművész*
Somorjai Kiss Tibor *grafikusművész*
Sóváradi Valéria *festőművész*
Stroe Krisztián *grafikusművész*
Sz. Varga Ágnes Kabó *festőművész*
Szabó György *szobrászművész*
Szalai Kata *festőművész*
Szalma Edit *grafikusművész*
Szöllősy Enikő *szobrászművész*
Türk Péter *festőművész*
Várady Róbert *festőművész*
Varga Zsófi *grafikusművész*
Veres Sándor László *festőművész*
Véssey Gábor *festőművész*
Veszely Jelena *szobrászművész*
Vogl Filemon *festőművész*
Wechter Ákos *festőművész*
Zeke László *szobrászművész*
Zöld Anikó *festőművész*

A tárlat megtekinthető
2004. április 25-ig
minden nap 10 és 18 óra között.

A program támogatói:

EastEuroCo
EXECUTIVE SEARCH GROUP

Millennium Szalon

Magyar Alkotóművészeti Közalapítvány

Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete

H·U·N·G·A·R·T

Művészeti Szemle

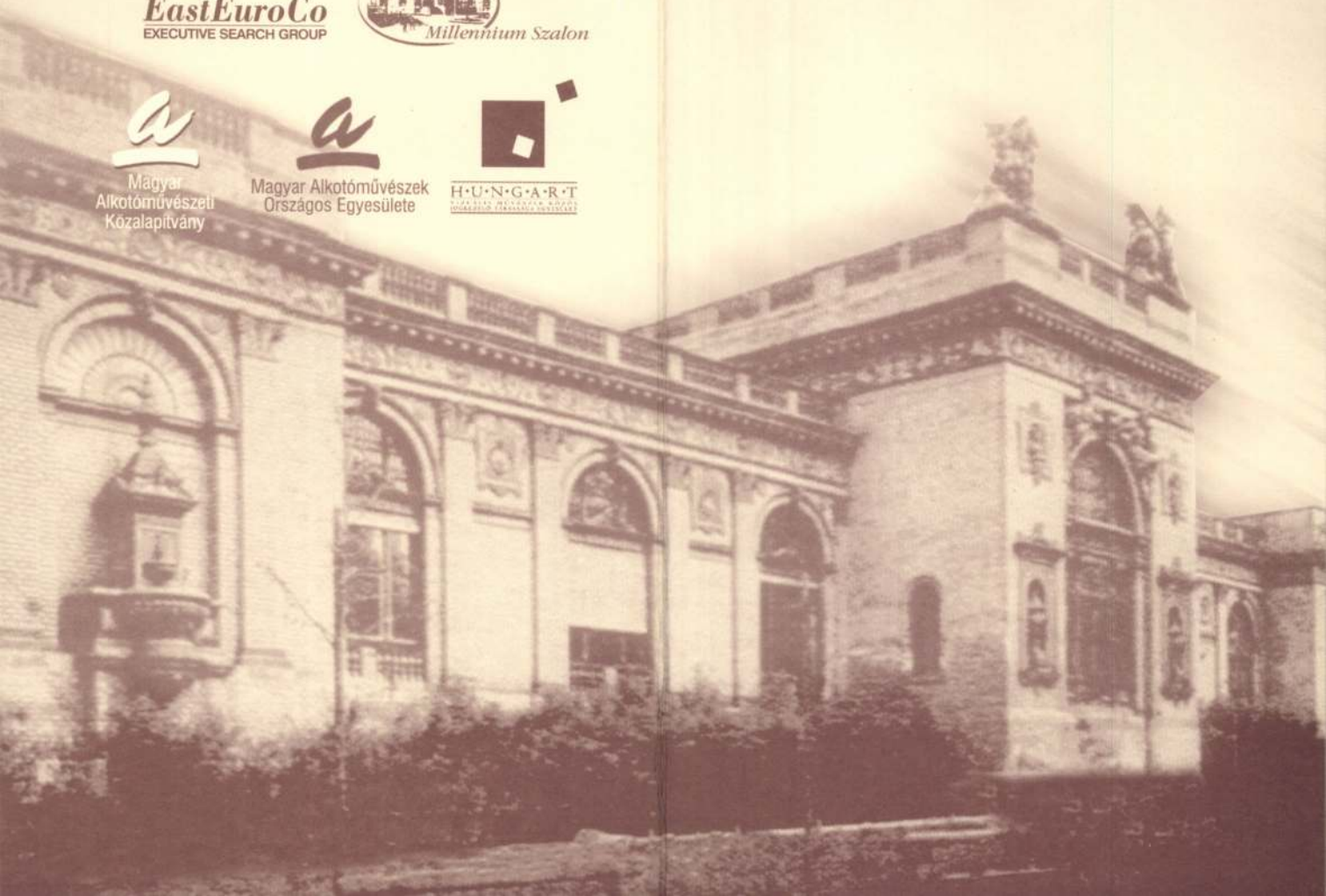

A **MAGYAR ALKOTÓMŰVÉSZEK ORSZÁGOS EGYESÜLETE**
és a **MAGYAR ALKOTÓMŰVÉSZETI KÖZALAPÍTVÁNY**
tisztelettel meghívja Önt és barátait
az **Olof Palme Ház**ba
(Budapest, XIV. Olof Palme Sétány 1.)

2003. április 8-án 17 órára

Művészi alkotómunkájukhoz
a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületétől
2003-ban támogatást kapott
ipar- és fotóművészek kiállításának megnyitójára.

A kiállítást megnyitja:
PANNONHALMI ZSUZSA
a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének iparművész alelnöke és
MÓDOS GÁBOR
a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének fotóművész alelnöke

A kiállítást rendezte:
BARICSA KATALIN
a MAOE Iparművészeti Tagozat titkára

Művészi alkotómunkájukhoz
a **Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületétől** 2003-ban támogatást kapott művészek:

Ágg Károly *fotóművész*
Babos Pálma *kerámiaművész*
Bátorfy Judit *látványtervező művész*
Beiczer Judit *kerámiaművész*
Bicsár Vendel *ötvösművész*
Bitó Balázs *formatervező iparművész*
Csíkszentmihályi Réka *textilművész*
Dina András *tervezőgrafikus művész*
Farkas Antal Jama *fotóművész*
Harsányi Eszter *restaurátorművész*
Hornyai Péter *formatervező iparművész*
Kiss Katalin *textilművész*
Kiss Rozina *fotóművész*
Kókay Krisztina *textilművész*
Koleszár Arany *ötvösművész*
Kovács Kata *fotóművész*
Kovács Melinda *fotóművész*
Kovács Vilmos *tervezőgrafikus művész*
Kresz Albert *fotóművész*
Kurovszky Zsófia *restaurátorművész*
Mikó Sándor *belsőépítész*
Pájer Emilia *textilművész*
Paulius Normantas *fotóművész*
Sigmond Géza *üvegművész*
Szabó Dezső *fotóművész*
Szentirmai Zsuzsanna *textilművész*
Szigeti Szilvia *textilművész*
Szykszнian Wanda *tervezőgrafikus művész*
Tóth Péter *belsőépítész*
Tóth Zsuzsanna *restaurátorművész*
Török Ádám *belsőépítész*
Varga Győző *tervezőgrafikus művész*
Varga László *tervezőgrafikus művész*

+++ Almanach von Ungarn auf das Jahr 1778. 2 rezm. Kiadta Korabinszky. 12-r. Muzeumi könyvtár

Magyar almanachok

Tulajdonosok.
A magyar állam.

K. V. Z22/1899. és Z28/1899.

1899. dec. 8. és k. n.

Magyar - angol

kapcsolatok

Malcomes Béla báró

Szent István uno-
kája. Szent Margit
Skócia királynéja ma-
gyar származása és
magyarországi szülő-
hetye. Bp. 1938.

(Ihre Unglücksmuse der Pisa)
Pistoia

22. Mai

MNK

A Magyar Arcképfestők Társasága
reprezentativ arcképkiállitásának katalógusa.
1935 okt.5.-töl 2o.-ig. 8-r., 2o sztln l.

Nemz. Szal. kiállitásai 1935-ben.

de belső könyvsajátságaikra is vonatkozik. Mindamellett: micsoda magasságban vannak ezek a könyvek ama kiadványok felett, amelyekkel még tiz esztendővel ezelőtt is elárasztották asztalainkat a vidéki nyomdák s mily tiszteletreméltó a fejlődésnek, bátorságnak, munka- és tőkebefektetésnek az a foka, mellyel egy-egy vidéki nyomda igyekszik magára vonni a figyelmet.

Legszebben a Tevan-kiadásu könyveknek s ezek közt is a most megjelent Kosztolányi-verses könyvnek (Szegény kis gyermek panaszai) sikerült ez a törekvés. Ámbár a kötésétől a betüi metszéséig minden külföldi izlést árul el, de finom izlésü, nemes arányu, gondos munka s valóban irigylésre méltó a költő, aki ilyen gyengéd felkarolással jelentkezhetik olvasói előtt. A sorok valörje, a vers ritmusa, a gondolatok akcentusa csak igy jut kellően érvényre, mikor a szedés maga is akkordokban zeng a papirosról. Hovatovább a mi kis vidéki kiadóink lesznek a magyar bibliofilek Drugulin nyomtatói és Kelmscott-Pressei, melyek előbbrelenditik az amatörkönyvek iránt való érdeklődést. Kevésbé szerencsések az ugyane nyomdavállalatból kikerült Eggenberger-művészkönyvek (Tiziano, Goya, Munkácsy), melyek egy hasonló jellegü külföldi vállalatot a meytévesztésig utánoznak. Olyan szegény volna a magyar könyvművészet, hogy ne tudna egy ilyesfajta vállalkozásnak megfelelő magyar köntösről gondoskodni? Vagy a nem épen olcsó bolti ár mellett nem tellett az iparművészet honorálására? A képmellékletek sem egyformán sikerültek s mig néhol meglepően vetélkednek a legjobb heliogravürökkel, addig másutt a mély nyomásu Munkácsy-képek zavaros tónustalansága visszakivántatja velünk a régibb reprodukáló eljárások művészibb precizségét. A Tevan-nyomda izlésének megbizhatóságát dicséri a »Husvét« (a Céhbeliek első könyve) is, mely ha nem vetélkedhetik is a Kéve könyveivel s ha meglátszik is rajta kissé a gyors munkával járó apró inkorrektségek nyoma, egészben mégis példája annak: milyennek kellene a jó kép-katalógusnak lennie, mely egy uj, mai keletü művészcsoport életét kiséri nyomon. Nem holmi zsenáliskodás a cimlapon, hanem a könyvművészet technikai lehetőségeinek kiaknázása jellemzi. Épen csak a cimirása lehetne nyugodtabb s a céhbeliséget kellene valamely könyvjegy grafikai kiemelésével erősebben aláhuzni.

Ez az, amit épen a régi könyvművészet jeles példáinak szemlélete fog a mai könyvcsinálás számára világossá tenni.

A befejező oldalt lásd — Jaschik Álmos borítójában

világ, „nagy tanulékonyság csak ugy jellemzik őt, mint az a mély, szimbolikus egyszerüség, mely például kelyhe vonalaiban, betüi vetésében megmutatkozik. Mennyi minden forrott össze e könyvek cimlapjain utolsó évtizedünk kulturértékeivel! Liránk nosztalgiája, magyarságunk erősödő hite, izlésünk, mely befelé egyre intenzivebbé válik, vagy hogy konkrét dolgokra mutassunk rá: mennyit köszönhet utcáink képeskönyve, lakásaink artisztikus volta, beszédünk motivumkészlete e könyvek kulturájának...

Igaz, nem szabad elfelednünk, hogy a Nyugat e könyvek művészi köntösével csak félmunkát végzett. Mert még a füzött könyv művészete sem merülhet ki cimlapja szépségében. A könyvnek megvannak a maga tipográfiai szépségei, melyek oldalai ritmusában, a betük lineáris gyengédségében, az összhatás fugájában csendülnek ki. S ezekre nem igen kapunk példákat a Nyugat könyveiben; lirikusai és irói a jó közepes anyagokkal kénytelenek beérni. A bibliofil ama delikátabb kivánalmai, melyekre épen az ezoterikus költészet ad jó alkalmat, a könyvkötő szemetesládájába hullanak s ami marad, a merev papiros, a rendes, de nem épen előkelő nyomás kissé unifornizálják e könyveket.

Olyas művészi követelmények kielégitésére gondolunk itt, aminővel a Kéve könyvei igyekszenek szolgálni immár hét kötettel olvasóik óhajtását. Ezekre a kötetekre, melyek minden aprólékossága: kötésük, betüik, iniciáléik, fejléceik, illusztrációik, még hirdetéseik tükre is az önfeláldozó munka gondosságáról tanuskodnak, valóban büszke lehet a szerkesztőjük: Szablya János és a nyomtató Világosság-nyomda. Igaz, ez a művészet még becsesebb volna, ha a formákat itt sem merevitené hagyománnyá, hanem minden kötetben az alapanyag motivumsorába uj változatokat illesztene. Viszont nagy és nálunk szokatlan iparművészeti ereje abban van, hogy nem másol semmi külföldit s nem ágaskodik bennei semmi individualizmus: a célszerü szépség vágyában fogant az egész. Szép könyvek a Kéve könyvei s nem is akarnak több lenni.

A többbetakarás már erősen megérzik azon a néhány könyvön, melyek Kner Izidor gyomai kiadványai (Garvay: Négy kis komédia, Antal: Jörru története, Jászay-Horváth: Gyöngyök és könyvek.) Virágos kreton kötésük túlontúl magán viseli a mai izlés bélyegét s kissé nehézkes is; tagadhatatlanul van e könyveknek valami dilettantisztikus-iparművészeti jellegük, mely az izlésre való erős törekvés mögött is megérzik. Ez nemcsak külső,

II.

Amikor modern magyar amatörkönyvekről beszélünk, lehetetlen elfogódottság nélkül szólni azokról a bátor kezdésekről, melyekkel fogyasztókra és kiadókra, irókra és olvasókra egyaránt hatott két kiadóvállalat: a Huszadik Század és a Nyugat könyvkiadóvállalata. Hatottak szellemükkel, az uj és merész átalakulások lehetőségének bizonyságával, hatottak olvasóközönségük egész kedélyvilágának fogékonyságával és hatottak közvetetlen könyvpéldákkal. Az előbbié, a Huszadik Századé az érdem, hogy elhitette: lehet a könyv nemességét, okosságát, hüvös elegánciáját s nyugati kulturáját már megjelenésében is kifejezésre juttatni. Lehet a sablon is előkelő, a könyv mint tömegcikk is választékos. Az angol könyvtechnika acélos biztosságát, kész, megállapodott formáit változtatás nélkül vette át: stilust teremtett ebben is, pointek, felületes sallangok nélkül való, lényegbevágó stilust.

Elevenebb és impulzivebb volt a hatás, melyet a Nyugat könyvei váltottak ki. Mikor az első verses- és novellás-könyvek Falus Elek boritéklapjaival megjelentek, maguknak a könyveknek köntöséből is egy uj lira hangjai csendültek fel. Minden változat csak növelte a könyvek barátainak könyvszerelmét. Azok is, amelyek inpetuózus, friss, grafikus ötletekből születtek meg, azok is, melyek a melódiát kissé letompitva variálták. A floreális irány, mely rávallott Falus Elek angol iskolázottságára, nagyobb, bátrabb erővel jelentkezett nála, mint angol mestereinél. De hol is láttak volna ezek annyi szint, annyi évszázados ornamentális elemet, annyi virágbimbót, szalagvéget, szlávos szinittasságot, mint amennyit a magyar szépművészet mutatott. Igaz, hogy Falus ezeket nagy stilusérzékkel, lehető változatossággal és a grafika nyelvére szoritva vette át, de lassanként mégis megérzett rajta a fáradtság. Ötletekkel nem lehet büntetlenül operálni s aki például legutolsó könyvét Heltai Jenő: »Füzfasip« cimü verses könyvét megnézi, nem tud menekedni a halványság érzésétől. Mennyivel frissebb, szeretőbb, elmélyülőbb az Adykötet cimlapja, melyben első tekintetre Lesznai Anna kezemunkájára ismerünk. A kissé bécsieskedő iskola halványan ugyan itt is kiütközik, de a tervező erős lirai közösségét ezekkel a motivumokkal, evvel a magyar ugarban gyökeret vert fajszeretettel erőteljes vallomások mutatják. Egy gazdagon zsongó érzés-

tek megtanulták az angoloktól a gépkötés, a jó papiros, az éles betütipusok, a mély festékek minden technikai szépségét s grafikájuk a tiszta, jó anyagismeret és a konstruktiv erők kifejezője lett. Másfelől a franciáktól megtanulták a reprodukáló-eljárások nagyszerü változatosságát és azt a megfinomodott arcnaizáló stilust, mellyel ezek klasszikus iróik és költőik modern kiadásait öltöztetni tudják. Hollandia papirost, Japán grafikus ötleteket szállitottak nekik, a saját expanziv erőtudatuk pedig egy uj szót kalapáltatott velük, mely azóta egész iparművészetük röpitőerejévé lett, ezt a szót: Qualitätsarbeit. S mialatt igy a németek világversenye — örvendetes-e vagy fájdalmas? — legelsősorban a mi könyvpiacunkat hóditotta meg s a mi kirakatainkat tette a szemnek valóban üditő látványossággá, azalatt felnövekedett itt lassan egy nemzedék, mely már az önképzőkörben, az első bécsi kirándulásokban s az első külföldi folyóiratokban megtanulta becsülni azt, ami a külföld kulturtermelésében valóban értékes. (Néha azt is, ami nem értékes.) És mert a világ folyását nemcsak szellemi áramlatok s gazdasági erőfeszitések, de miniszterek apró játékai is kormányozzák, ne felejtsük el, hogy megjelentek uj novellák is a részletüzletről s a perelésre illetékes biróságokról. Ezek a rövid kis novellák jobban belenyultak a magyar könyvkiadás sorsába, mint Jókai, Mikszáth és az összes klasszikus regényirók együttvéve.

Mi történt tehát? Az történt, hogy közönség, kritika és kiadó kezdett a könyvhöz magáért a könyvért nyulni. Kezdte a könyvet nem azért venni, mert butor, mert karácsonyi ajándékul igen alkalmas, mert első havi részletre is szállitjuk és mert az ember egyszerre tiz kötetet is kap belőle, mégsem fizet többet három koronánál; a közönség kezdte a könyvről észrevenni, hogy az olvasásra való. Sőt ami azelőtt hihetetlennek látszott: olvasta is, szerette is. A könyvszekrényekbe félve rakosgatta, ki-kivette, becézte. Örült a szép formájának, kivánatossá lett a számára tartalma, kiállitásának elegánciája, szolidsága révén. Az iróját, a költőjét, a filozófusát, vagy esztétikusát kezdték neki ugy szerviroz ni, hogy érezhető volt: ez a kiadás nem a szerző padlásán és nem a kiadó pincéjében fog küzdeni az enyészettel. A magyar könyv nem kizárólag az antikváriusok számára született meg s nem érzett százesztendősnek születése pillanatában.

tünknek, hogy néhány év óta jelentkezésének külsőségei is izlésesebbek, mint azelőtt. Azonnal szembeötlővé válik ez a körülmény, hogyha könyvesszekrényünknek, vagy a könyvkereskedő polcainak évgyürüit nézzük a magyar könyvtermelés izlésfejlődése szempontjából. Emlékezzünk csak vissza a tiz-tizenkét évvel ezelőtt megjelent könyvek átlag-viseletére. A magyar könyvkiadóipar már túl volt némileg a nagy diszmű-emlékalbumok moiréselymes, bronzplakettes és szabadságszobrok allegoriáival ékes korszakán. (Egészen még ma sincs túl rajtuk.) A király-könyvek, a vértanú-művek, a virágrege-foliók és a tizezer mérföldes gőzmeg vitorlaművek az utolsó részleteket sóhajtották a világba. Ekkor jelentek meg, először mint próbakötetek, később mint a vidéki középosztály első irodalmi bútordarabjai: a klasszikus irók az ő negyven-ötven kötetes kiadásaikkal. A harsogó izléstelenséget egyszerre a szürke és kékszinü jelentéktelenség váltotta fel. A könyv, amely azelőtt csak karácsonyi meglepetés volt a müvelt magyar középosztály asztalán, tehát a meglepetés morajját kellett kiváltani a szemlélőből, ezentúl a mindennapos életéhez kezdett tartozni. Azért szürkévé, semmitmondóvá kellett laposodnia. Kiáltó egyéniségből unalmas tömegcikké vált, melynek már a kötése, nyomtatása, disze, papirosa, mindene mintha azt mondta volna a habozó részlet-megrendelőnek: Ne félj tőlem, én nem kivánom megmérgezni a te életedet. Én nem kivánom, hogy engem becézzél, forgassál, dédelgessél, vagy hogy lángoló gyülölettel olvassál. Én nem óhajtok sem jó, sem rossz lenni, csak épen lenni. Megszületni, ez a legszebb sors, mely magyar könyvet érhet és ezt a kéjérzést csak egy fokozhatja: a részletfizetésre való születés. Igy kerültek bele magyar és külföldi klaszszikusaink az akkori lakásberendezések forgatagába s valóban e könyvekről nem lehet semmi jót és semmi rosszat mondani. Nem kivánatosak és nem izlestelenek. Korrektek, mint maga az unalom.

Ezenközben (pedig nagy átalakulások történtek egyrészt a külföldi könyvkiadások terén, másrészt Magyarország szellemi életében. A külföld — s itt külföld alatt jóformán kizárólag a bennünket elárasztó német könyvpiacra kell gondolni — egymásután teremtette meg a művészi könyvek versenyét. Lipcse kissé archaikus, Berlin kissé kiáltó izlése mellett megjelent a német könyvkiadás örök művészi becsületére München és rákényszeritette a másik kettőt is az izléses koncertre. A néme-

KÖNYVTÁRI SZEMLE

KÖNYVTÁRAK, OLVASÓK ÉS KÖNYVGYŰJTŐK HAVI ÉRTESITŐJE

II. évfolyam 1914 május 15. 5. szám

Modern magyar amatőrkönyvek.

Irta: Nádai Pál

I.

Egy kicsit félve irom le a nagyon gracilis és érzékeny szót: »amatörkönyvek.« A történeti hagyomány annyi gazdag, nemes és megejtő képzetet kapcsolt az amatörség s a könyvszeretet fogalmához, hogy modern amatörkönyvekkel szemben mindig valami tartózkodást érzünk. Akár ha arról volna szó: modern székesegyház vagy modern pásztorjáték. Az emberi értelem készségesen engedményeket tesz a modernségnek s legkivált olyan nagyjelentőségü korkérdésben, mint a könyvnyomtatás, de szive mélyéből csendes aggodalom kéredzkedik fel. Vajjon lehetséges-e egyáltalában modern amatörkönyv? Vajjon nem ellenkezik-e magával a lényeggel a modernség? A gép zakatolásának képzete, a tömegcikk áruhalmaza, a vastag, duzzadt s nem nagy gonddal körülvágott kötetek mintha megzavarnák azt a históriai idillt, melybe a könyvek csendjének mámoros szeretője beletemetkezik. Amatör az, aki a formát magát is lényegként szürcsöli s a modern technikában minden a lényegre transzponálódik, a forma lassan meghal a trónusán.

S ha már ily szkepticizmus fogja el az embert általában a modern könyvművészettel szemben, még félénkebb megfontolások komplikálják az itéletet. Megfontolások, vagy ha tetszik: elfogultságok. Mint aminő a kérdés: a magyarságnak melyek az attributumai? Vajjon azért magyar-e valami, (jelen esetben a könyv), mert magyar földön, magyar kézből született, vagy van-e jogunk magyarságától egyebet is kivánni: tradicionalizmust, a faj ornamentális érzékenységét?

Nincs okunk azonban túlzott aggodalmakra. A modern magyar könyv nem foszlatja szét a könyvről, mint művészi, szorosabban, mint iparművészi jelenségről táplált illuzióinkat. A magyar könyv abban is méltó reprezentánsa átalakuló szellemi éle-

Amazónok

Amazónok, az ógörög monda szerint ázsiai asszonyállam tagjai. Úgy küzdöttek, mint a férfiak, Trója ellen is harcoltak és sokszor próbára tették a mítikus hősök

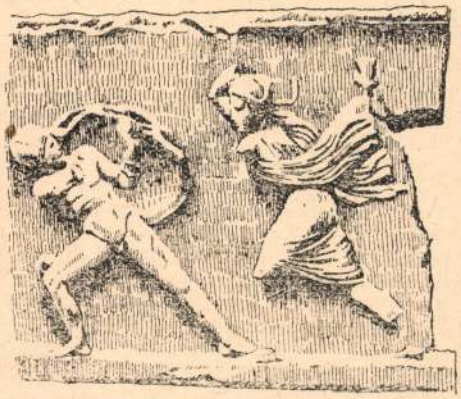

Amazon és görög harcos párviadala. Márványdombormű, részlet a halikarnassosi Mausoleumból. (Kr. e. IV. sz.)

erejét; királynő uralkodott felettük (l. Penthesilea). A görög művészetben gyakran ábrázolták az A.-okat és nevüket átvitt értelemben ma is használják. Az amazón-mondában ősi matriarchátus emléke él (vagyis olyan társadalmi berendezkedésé, melyben az anya a családfő).

Amazonpapagáj, az Amazonas folyam környékén honos, nagy v. középnagy fajokat magában foglaló madárnemzetség, azonkívül egyik faj külön faji neve; ez a faj *(Amasona amasonica)* sötétzöld színű madár, homlokán kék sávval, fejeteteje és pofája sárga, négy szélső farktollának töve piros, csőre sárga.

Ambá (szanszkrit szó: „anya"). Siva főisten feleségének, Párvatinak egyik neve: Világanya.

Ambak, a hüvelyesek (Leguminosae) családjába tartozó *Aeschynomene elaphroxylon* nevű, a Nilus területén élő vízi növény bennszülött neve. Híres könnyű fájáról.

Ambala, a hasonló nevű kerület székhelye Pandzsabban, Előindiában, a Himalája lábánál, fontos mezőgazdasági központ, gyapotszövés. (1931) 76.326 lak.

Ambard [—bár] *Leo,* francia élettankutató, *1876. A straszburgi egyetem tanára; legnevesebb munkája a vese élettani működéséről és kórtanáról szól. Az általa felfedezett, róla elnevezett *A.-konstans*-ból az orvosok a vesék állapotára következtetnek.

Ambas-öböl, elsüllyedt vulkáni kúp kráterében elhelyezkedő, köralakú öböl Kamerun partján. Kikötője Victoria.

Ambassis, *üvegsügér,* a fűrészes sügérfélék családjának egyik nemzetsége. Az *A. lala* (fátyolos üvegsügér) kedvelt akváriumi hal.

Amb-csoport, a földtanban a perm-formáció egyik emeletének neve Ázsiában és É.-Amerikában.

Amberboa, l. *Ambravirág.*

Amberg *Gusztáv,* magyarországi születésű newyorki színigazgató, *1846. †1921. Fiatalon került ki Amerikába.

Amberg *Wilhelm,* német festő, *1822 †1899. Főleg zsánerképeket festett.

Amberg, bajorországi város a Vils völgyében. (1933) 27.633 lak.

Amberger *Christoph,* német festő, †1561 körül. Augsburgban élt, ott 1530-tól fogva főkép arcképeket, de oltárképeket is festett (V. Károly császár, Madonna angyalokkal, az augsburgi dóm főoltárképe).

Ambidextria (latin, a. m. kétjobbkezűség), mindkét kéz ügyességének fejlesztése, írás, rajz, stb. által. Egyes külföldi iskolákban megtanítják a gyermekeket arra, hogy mind a két kezüket egyformán használják. Az A. következtében a gyermek értelmi világa is gazdagodik, mert a balkéz fokozott használatával az agyműködés is fokozódik.

Ambiguitas (latin), kétes értelmű nyilatkozat, melyre a római jognak az a szabálya, hogy a nyilatkozó hátrányára kell értelmezni.

Ambír *(Ambr),* régi várkastély Brit-Indiában, Rádzsputánában, Dzsajpur (Jaipore) bennszülött-állam azonosnevű fővárosának közelében. 1600 körül kezdték építeni. Régóta lakatlan, csak túristák keresik föl.

Ambitus (latin) körüljárás. **1.** A római 12 táblás törvény szerint A. az a két és fél lábnyi terület, amelyet az épület körül szabadon kell hagyni. **2.** Hivatal „kijárása" a rómaiaknál. A jelöltek ama szokása, mely

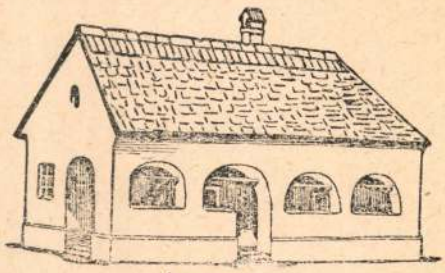

Ámbitusos ház.

szerint a választópolgárokat meglátogatták, hogy szavazatukat megnyerjék. Rossz értelemben: megkörnyékezés, megvesztegetés. **3.** Zenei értelemben a dallam legmélyebb és legmagasabb hangja közti távolság. **4.** A. v. *ámbitus,* széles, kőoszlopos, bolthajtásos tornác a régi magyar jómódú polgári házak előtt. Az oszlopok közét fallal rakták ki, hogy a jószág be ne menjen. Ezt a falat *könyöklőnek* hívták, mert mikor beszélgettek, erre könyököltek fel.

Ambivalentia (latin), az a jelenség a lelki életben, hogy egyazon tárgyra v. személyre egyidejűleg két ellentétes, egymással ösz-

Uj Idők Lex. II. K.

Amasya. 1. Kisázsiai török vilajet. Területe 5550 km², lak. száma (1927) 114,884. Főként gyümölcstermeléssel és selyemszövéssel foglalkoznak. 2. Fenti vilajet székhelye, (1927) 12,431 lak.

Amaţ, l. *Amac.* (Románia).

Amati, világhírű hegedükészítő-család Cremonában. A család legismertebb tagja *Nicola* *1596. †1684. Andrea Guarneri (l. o.) és Antonio Stradivari (l. o.) mestere.

Amatitlan, departemento Guatemala középamerikai köztársaságban (896 km²; 1927: 37,700 lak.), vulkanikus platóvidék, kávé- és cukornádtermeléssel. Régebben híres volt cochenillatenyésztése.

Amato *Pasquale,* olasz baritonista. *1878 Caruso egyik leggyakrabban emlegetett szereplőtársa.

Amatőr (francia), műkedvelő, műértő. A sportvilágban A. az a sportember, aki kedvtelésből üzi sportját s abból semmi anyagi haszna nincs. Régebben igen szigorú volt az A.-felfogás és a versenyzők maguk vásárolták felszerelésüket is. Ma már a versenyzők felszerelést, ingyen uszodajegyet, esetleg villamosköltséget és alkalomadtán étkezést is elfogadhatnak egyesületüktől, szövetségüktől. Igen gyakori eset az is, hogy az egyesület vezetői állást szereznek a hozzájuk átlépő versenyzőnek; a fiatalság elhelyezkedési nehézségei folytán a sportvezérek kénytelenek ezt elnézni. Akire rábizonyul, hogy vétett az A.-ség ellen, az többé nem versenyezhet A.-ökkel. Ha valakit a szövetség nem-A.-ré nyilvánít, bizonyos idő multán kérheti A.-ségének visszaadását, ha időközben bizonyíthatóan nem követett el újabb vétséget az A.-ség ellen.

Amatőr-kiadás, helyes értelmezésben kis példányszámban kiadott könyvek, amelyeket a legfinomabb merített papirosra nyomtattak és művészi ízléssel, kézzel kötöttek. Az egyes példányokat rendszerint megszámozzák. A legtöbb A.-hoz rézkarcú, fametszetű v. litografált műlapokat mellékelnek, amelyek mindegyikét sajátkezű aláírásával látja el a művész. Ujabban szokássá vált A.-nak nevezni azokat a példányokat is, amelyeket (kisebb példányszámban) jobb papirosra nyomatnak, mint a mű rendes kiadását. Az A.-t bibliofilkiadásnak is nevezik.

Amatrix, olcsóbb ékkő, a zöld színű *variscit* és a fehér, ill. vashidroxidból vörösre festett *kalcedon* keveréke.

Amatus *Lusitanus,* portugál természettudós, *1511. †1566. Hányatott évek után egy ideig Ferrarában volt tanár. Kiváló botanikus, anatómus és sebész volt.

Amaurosis, teljes vakságot jelent. Tulajdonképen csak akkor beszélünk A.-ról, ha a vakságnak magában a szemben nincs kimutatható oka. A szemtükör feltalálása előtt A. alatt a *fekete hályogot* értették. Az A. oka a látópálya központjában (tehát az agyban) keresendő.

Amauza, az agyagművességben használt anyag. Üvegnemű máz, amely lehet átlátszatlan v. áttetsző s keményre égetés által a vele bevont edény nem ereszt át folyadékot; ha fémrészek kerülnek a mázba, akkor fémfényűvé, színessé válik. Ilyen A. a Zsolnay-féle edények és vázák művészi eozinmáza is.

Amazisz *(II. Ahmosz),* egyiptomi király, Kr. e. 569—526. Alatta Egyiptomé volt Fönicia és Ciprus is. A. a perzsák ellen szövetkezett Babilonnal, Spártával, Samosszal és Lydiával, de Kroisos meggondolatlan támadása vereségüket okozta. A hódításait elvesztette, de Egyiptom sértetlen maradt, sőt fennhatóságát Kyrenére is kiterjesztette. A görögöknek barátja volt, szentélyeiket megajándékozta és Naukratist kijelölte számukra szabad kikötőül. A. neves építtető és szervező. Herodotos számos egyiptomi eredetű anekdótát jegyzett fel igazságos uralmáról.

Amazonas [—szónasz]. 1. Brazilia legnagyobb és legészakibb állama, területe 1,825.997 km², csak 433.777 (1929) lakossal. Az A. medence É.-i részét és a Guayanai masszivum egy darabját foglalja magában. Forróéghajlatú őserdővidék. Termények: kaucsuk, nemes fák, gyógyszernövények, madártojás, bőrök. Székhelye: Manaos. Eddig mennek fel az óceángőzösök az A. folyón. 2. Comissariatus Colombiában, (Délamerika) 34.186 km², (1928) 2013 lak. 3. Departamento Peruban, 36.122 km², (1927) 80.000 lak. 4. Territorium Venezuelában, 281.700 km², (1926) 60.300 lak.

Amazonas, teljes nevén Rio de las Amazonas, Délamerika legnagyobb és az egész Föld legbővebbvizű és legnagyobb vízterületű folyója (hossza 5340 km, vízterülete 7 mill. km²). Nauba mellett ered, Peruban, felső folyásának Marañon a neve, felveszi a Huallagat és az Ucayalit és K.-nek tartó futás után Tabatingánál braziliai területre érkezik; végig K.-i irányban folyik keresztül a róla elnevezett, őserdőkkel (selvas) borított síkságon és az Egyenlítő vidékén ömlik az Atlanti-óceánba. Több mint 200 mellékfolyója közül kb. 100 hajózható folyamóriás (Napo, Yapura, Rio Negro, Juruá, Purus, Madeira, Tapajóz, Xingu stb.). Hatalmas tölcsértorkolatát a nagy Marajo sziget két ágra osztja. Itt veszi fel a Tocantinst. Esése csekély, vize mély, ezért 3000 tonnás hajók Iquitosig (Peru), 5000 tonnás óceángőzösök Manaosig mehetnek fel rajta. Vízmennyisége kisvízkor 35.000 m³/sec, magasabb vízálláskor 120,000 m³/sec. Szélessége Iquitosnál 1800 m, Manaoson alul 5 km, torkolatánál 7—50 km, maga a torkolat 250 km széles. Torkolatának özönárjelensége a Pororoca (l. o.).

Amazonkő, a mikroklin földpátnak átlátszatlan, világosabb-sötétebb zöld színű változata. Remek kristályai az Ural hegységben, Koloradoban és Pennsilvániában fordulnak elő.

Magyar Arcképfestők
Társasága
Alakult 1930.
Balló Ede elnöklete
alatt

Vásárlási tudnivalók.

A műtárgy megvétele esetében a vételárnak lehetőleg 50%-a lefizetendő, mig a hátralékos rész legkésőbb a kiállitás bezárásakor esedékes

ben azok működtek. Az ilyen „Presentation portrait"-nak nevezett képek a londoni „Royal Akademy" évi kiállításain tekintélyes szerepet játszanak.

Sajnálatra méltó, hogy számos intézet az elnökének képét csak annak elhalálozása után festeti meg — természetesen fénykép után. Mennyire vonzóbb, érdekesebb volna annak az intézetnek arcképcsarnoka, ha azok a képek élet után készültek volna. A jelen kiállítás talán e tekintetben is buzditólag fog hatni közönségünkre.

Budapest, 1930. október hó.

Balló Ede.

A Magyar Arcképfestők Társaságának évenkint ismétlődő kiállitásain minden magyar festőművész részt vehet, ha beküldött műve az egyesület juryje által a kiállitás keretébe illőnek találtatik.

Az egyesület eddigi 20 tagja alapitónak tekintendő. Ezen alapitóknak lesz feladata minden kiállitás alkalmával a munkáikkal feltünteket — ha azok kivánják — az egyesület tagjai sorába felvenni, ugyhogy bizunk abban, hogy egyidő mulva az összes művészileg törekvő magyar arcképfestők egyesületünk tagjai közé fognak tartozni.

Két sajnálatraméltó körülményre szeretném közönségünk figyelmét felhivni. Milyen gyakran fordul elő, hogy érdemes, kiváló embereink elköltöznek az élők sorából, anélkül, hogy arckép maradna utánuk! A nagy Arany Jánosunk képét véletlenül megmaradt fénykép után, jóval halála után festette meg Horovitz anélkül, hogy valaha látta volna. Ugyanigy vagyunk Mikszáthnak Benczur mester által festett képével. Hogy ez nem egyenértékü azzal, mintha a két kiváló festőnk élet után tanulmányozhatta volna a két becses iróegyéniségünket, azt még a be nem avatott is elhiszi.

Kiváló szinész- és szinésznőink, kik egész generációnak szereztek művészi élvezetet, kiknek szereplésére oly sok hálával emlékezünk, meghalnak anélkül, hogy művészi arckép örökitené meg emléküket. Angliában, az egyéniség megbecsülésének országában szokás, hogy érdemeket szerzett kiváló emberek tisztelői összeállnak és megfestetik képüket, letétbe helyezvén azt abban az intézetben, mely-

A Magyar Arcképfestők Társasága I. kiállításának katalogusa. Bp. Nemzeti Salon. 1930. Okt.

Ezzel a kiállítással egy uj művészi csoport a Magyar Arcképfestők Társasága kiván közönségünknek bemutatkozni. A fiatalabb művészgeneráció nehány tagjának kezdeményezésére alakult meg abból a célból, hogy évenkint rendezendő kiállitással tájékoztassa az érdeklődő közönséget a felől, milyen arcképek — milyen irányban és minőségben — készülnek minálunk.

Meg vagyunk arról győződve, hogy ilyen, évenkint ismétlődő arcképkiállitások, közönségünk tájékoztatására és izlésének eziránu fejlődésére csak jó befolyást gyakorolhatnak. Kizárólag művészi arcképekről lévén szó, az érdeklődőknek kiváló alkalmuk lesz, hogy az arcképfestés különböző irányaival és törekvéseivel megismerkedjenek. Tagjaink között egy sincsen, aki azt vallaná „hogyha valaki hasonló képet akar, az menjen a fotografushoz." A hasonlóság a helyes jellemzés, a jó arcképnek alapfeltétele. Ezt mindnyájan elismerjük, de azt is hangsulyozzuk, hogy a hasonlatosság még nem minden; más egyéb qualitások is szükségesek, hogy az arckép a „művészi arcképek" közé legyen sorozható.

Lehet, hogy a „dilettansok" és a „festőművészek" által festett arczképek közötti különbség hangsúlyozása volt a Magyar Arcképfestők Társasága megalakulásának egyik inditó oka.

MAGYAR ARCKÉPFESTŐK TÁRSASÁGA, alakult 1929 őszén. Célja magába fogadni mindazokat a művészeket, akik az arcképfestést művészi fokon művelik, továbbá gátat vetni az arcképfestést fenyegető dilettantizmusnak, kiállításokat rendezni, külföldi hasonló egyesületekkel kapcsolatba lépni, hogy a magyar arcképfestők az ország határain túl is ismertek legyenek. Első tiszteleti tagjaiul László Fülöpöt és Kozlovszky Bertalant választotta.

Ref. II. 57 l

T. 5867.

ıdkét oldalon czölöpökön nyugvó
ː látszanak. Felirata fölül:

5.8 : 11.5 cm.
Städtebüchlein, Nürnberg 1664.

5.

Barna János: Árpádházi templomairól

22.

8°, K, L, Makó, 1902.

Magyar Árpádkori templomok

L'arcade hongroise

Par VIRGILE BIERBAUER

L'ÉTRANGER qui, venu en Hongrie, abandonne les lignes des chemins de fer et passe en voiture par la grand'route, pourra, en ralentissant son allure, observer bientôt quelques traits qui distinguent les maisons des villages hongrois de celles qu'il aura vues en d'autres pays. S'il vient de contrées allemandes, la première chose qu'il remarquera, c'est que les maisons sont construites non pas parallèlement à la route mais perpendiculairement. Les terrains et les maisons ont à peu près la même largeur: des deux côtés de la route, des maisons presque exclusivement sans étage se succèdent à un rythme symétrique, ce qui rend l'image des rues agréable et reposante. Le voyageur venant de pays slaves, en revanche, sera frappé de voir que dans les villages hongrois, les maisons ne sont plus bariolées, peintes en bleu, en vert, en brun, en rose: toutes sont blanchies à la chaux et sont d'une grande propreté.

S'il sait découvrir l'agrément de ces villages qui répandent une lumière blanche sous le vert des arbres, il ira sans doute jeter aussi un coup d'œil dans la cour de ces maisonnettes. Alors, il en découvrira un autre trait curieux, à savoir que le côté le plus long de la maison, tourné en général vers le sud ou vers l'est, est allégé par des arcades, en sorte que la chambre, la cuisine et la dépense sont précédées d'une série de loges, d'une espèce de galerie extérieure. En parcourant le pays entier, partout on retrouvera l'émouvant motif architectural de la galerie à arcades, et même on se rendra compte que dans les villages hongrois cette forme architecturale d'une beauté éternelle est réalisée de la manière la plus variée. De nombreuses personnes auront certainement l'impression d'une ressemblance entre ces agglomérations de maisons blanches précédées de loges et les villages italiens ou espagnols de la Méditerranée. Aussitôt la question se pose de savoir comment cette forme architecturale est née en Hongrie.

La première raison de la construction des loges (en hongrois: *tornác*) est de caractère pratique: la maison du paysan hongrois est construite en longueur, le terrain perpendiculaire à la route étant tellement étroit que la maison ne peut être élevée au milieu, mais seulement le long de la limite. Les divers locaux: la chambre, la cuisine et la dépense se suivent sur la longueur de la maison. La chambre donne sur la cuisine, la dépense sur la cour pour que la fumée de l'âtre ne puisse nuire aux vivres qui y sont gardés. Mais cet accès de la dépense par la cour a ses inconvénients. Pour pouvoir arriver facilement même en temps pluvieux ou neigeux tant à la dépense qu'à la petite porte donnant sur la rue, le constructeur élargit le toit en auvent. Mais l'auvent de ces toits à la charpente légère (le pays est pauvre en bois) gauchit assez vite: on a commencé par l'étayer à l'aide de piliers faits de fûts élancés; ensuite, cette construction primitive a été remplacée par des piliers de brique ou de pisé, reliés entre eux par des

arcades. Voilà comment la galerie à arcades si caractéristique de la maison de province hongroise a pris naissance.

Une autre question aussi naturelle est comment ce motif artistique s'est développé en Hongrie. Il est indubitable que les loges formées d'une file d'arcades posées sur des colonnes ou sur des piliers constituent un des motifs ancestraux de l'architecture européenne et qui s'est incessamment reproduit dans les différentes civilisations de ce continent. L'arcade elle-même, comme on sait, vient de la Mésopotamie: il semble qu'elle ait été combinée avec les colonnades ou les rangées de piliers par les Romains. Ce motif a fécondé l'architecture chrétienne primitive de la Syrie comme l'architecture byzantine; il a pénétré dans toutes les branches de l'architecture occidentale et il est devenu, pendant la première moitié du moyen âge, une sorte de leitmotiv caractéristique du style roman. Le secret de son impression esthétique consiste dans son rythme uniforme et dans cette circonstance que l'ouverture de l'arc est deux fois aussi longue que sa hauteur. Ce rythme fondamental offre une multitude infinie de variantes possibles par la modification de la hauteur et de l'épaisseur des colonnes ou piliers de soutien. Dès l'époque de l'architecture romane, la hauteur des piliers commença d'augmenter: cette évolution ne fit que se développer grâce à la tendance verticale du gothique, en sorte que le rythme horizontal né de la juxtaposition des arcades a pour ainsi dire disparu. La Renaissance italienne a découvert de nouveau cette juxtaposition et la richesse d'effets qu'elle recèle. Qu'on se rappelle les cours des couvents italiens du XVe siècle, avec toute la variété de leur atmosphère: les cloîtres de San Marco ou de la Sante Croce, les arcades si sereines parce que si spacieuses de la *Loggia degli Innocenti* à Florence, la simplicité toute franciscaine des arcades extrêmement basses conduisant à la crypte de la Basilique de Saint-François d'Assise, l'élan hardi de la Chartreuse de Capri, l'élégance des loges des palais princiers d'Urbino et de Gubbio, et, de nouveau à Florence, la file d'arcades quasi sombre de la cour du Palais Medici. Leurs maîtres, en mesurant avec une minutie extraordinaire les proportions de l'intervalle et de la hauteur des colonnes, ont su obtenir des harmonies variées, toujours appropriées à la nature de la construction.

De la Toscane et de l'Ombrie, les loges à arcades se répandirent dans l'Italie du Nord, pour ensuite atteindre les Alpes, féconder le Tyrol méridional latin et arriver, à travers les cols des montagnes, dans les vallées profondes de la Carinthie, puis, pendant la première moitié du XVIe siècle, dans les collines sereines de la Styrie ensoleillée, les gais vignobles de la Basse-Autriche. De là, cet élément architectural passa sur le territoire de la civilisation magyare, dans la Hongrie du Nord et la Transdanubie. Il fut aussitôt adopté avec enthousiasme, tout d'abord pour moderniser d'anciens châteaux du moyen âge.

C'est ce qui a lieu au château de Lakompak où de gracieuses colonnes toscanes sont placées sur une série de consoles médiévales; au château de Németkeresztúr où l'on construit de splendides loges à arcades à deux étages superposés. Bientôt le motif des loges est appliqué adroitement aux riches maisons bourgeoises de Sopron, au palais Eszterházy, à la maison Eggenberg. Même des bâtiments plus modestes auront leurs loges, ne fût-ce que devant l'escalier ouvert donnant sur la cour. Tel est le cas de la maison des Fabricius. Les arcades

font leur apparition en Hongrie au nord du Danube également: ainsi l'hôtel de ville de Pozsony (Presbourg), formé par la réunion de plusieurs maisons médiévales, est pourvu d'une large cour à arcades. Le même motif apparaît au château de Kistapolcsány et dans le château-fort de Nagybiccse. Quand les Perényi font restaurer leur château de Sárospatak, du XIIIe siècle, ils le font flanquer d'un gracieux escalier ouvert, à arcades. Les villes bourgeoises suivent l'exemple des seigneurs: Lőcse fait élever des loges à deux étages devant son vieil hôtel de ville; à Besztercebánya on construit un hôtel de ville dégagé de tous côtés, entouré d'une ceinture de loges à l'étage.

Le motif des arcades passe en Transylvanie au XVIIe siècle et il y féconde d'une manière très intéressante l'architecture de cette partie du pays, dont le caractère médiéval était encore très prononcé. Dans son château de Bethlenszentmiklós dont il dessine lui-même les projets, Nicolas Bethlen, qui a beaucoup voyagé, emploie les loges d'une manière qui est en opposition complète avec les habitudes de la région. Alors que jusque-là les châteaux féodaux présentaient vers le dehors des surfaces presque entièrement fermées, Nicolas Bethlen ouvre de grandes loges sur le paysage verdoyant, pour pouvoir en goûter le charme tout à son aise.[1] Par son initiative, il impose une direction à toute l'architecture de la Transylvanie aristocratique. De plus en plus souvent, on construit devant les gentilhommières médiévales des loges à arcades, formule pouvant contribuer efficacement aux beautés de la vie sociale. L'exemple de Bethlen est imité par son beau-père à Zabola, par Jean Kemény à Bükkösd, par Laurent Pekri à Ózd. Cette particularité architecturale finit par faire à ce point partie de l'architecture seigneuriale de la Transylvanie que le comte Georges Bánffy, en faisant construire un palais baroque sur la grand'place de Kolozsvár par l'architecte wurtembergeois Blaumann, le fait également précéder de loges.

Ce que les grands seigneurs et les riches bourgeois ont appris aux XVIe et XVIIe siècles, les larges couches du peuple villageois le leur empruntent à la fin du XVIIIe et au début du XIXe siècle. L'époque de la domination turque n'est plus qu'un souvenir d'il y a cent ans, les villages reconstruits commencent à goûter le bien-être et le calme, en sorte qu'en construisant des maisons on pense, un peu, en plus du strict nécessaire, au confort et à l'apparence esthétique et l'on commence à flanquer les maisons construites le long des terrains de loges ombreuses, disposées sur le côté ensoleillé de la manière que nous avons rapportée.

Il est indubitable qu'il s'agit d'un motif de l'architecture seigneuriale ou urbaine, emprunté par le peuple. Aussi l'ethnographie se refuse-t-elle à prendre note de ces belles terrasses à arcades. Mais ce phénomène ne se retrouve-t-il pas dans tout l'art populaire européen? A notre avis, ce qui importe, ce n'est pas si le peuple a emprunté certains éléments au grand art, mais comment il les a empruntés, comment il les a utilisés et mis à profit. Or, dans le cas qui nous occupe, on peut constater que le constructeur rustique a employé avec une grande richesse d'invention le motif emprunté et a su créer une gamme infinie de variantes. En parcourant les villages hongrois, on se rendra compte que toutes les régions emploient diversement le motif des loges à arcades. L'arc s'appuie

[1] Cf. Nicolas Bethlen, un grand seigneur architecte, du même auteur. *Nouvelle Revue de Hongrie*, octobre 1935.

sur des colonnes ou des piliers tantôt élancés, tantôt solides: parfois, la colonne est entièrement absente et l'arc descend jusqu'à l'appui de la loge. D'ailleurs l'arc même se modifie. Il ne forme par toujours un demi-cercle, mais parfois s'allonge en ellipse: on connaît même des villages où se trouvent des arcades rappelant les arcs brisés du gothique vénitien tardif. Les variantes de ce seul motif suffisent à différencier tout l'aspect de régions, souvent même de villages voisins. Ainsi dans l'architecture du village hongrois se retrouve la même richesse de variations qui caractérise tellement la musique paysanne hongroise.

Aussi a-t-on le droit d'affirmer qu'un peuple sachant adapter avec une telle variété un motif architectural venu probablement de l'étranger, et cela à l'aide de ses matériaux primitifs comme l'argile, le pisé, est doué d'un talent de construction remarquable. En effet, les savants qui ont étudié la maison hongroise ont constaté que dans la plaine, dépourvue des matériaux de construction les plus usités ailleurs, le bois et la pierre, et cela dans un pays où le manque de combustibles rend presque impossible la cuisson des briques, les paysans ont mis une ingéniosité extraordinaire à développer la seule technique permise par les facteurs géographiques. La nécessité leur a fait trouver le moyen de construire des maisons de terre, d'argile, de jonc, d'osier, de branches, de paille. Cette technique s'est enrichie de motifs esthétiques par l'introduction générale des arcades.

La beauté mélodieuse de l'arcade italienne a fécondé pendant la première moitié du XVIe siècle toute l'architecture urbaine et seigneuriale de l'Europe. Mais ce n'est qu'en Hongrie qu'elle a su marquer son empreinte sur l'architecture modeste du village, la rendant semblable à celle des rives de la Méditerranée, de Malaga à la côte d'Azur jusqu'à Naples et Tarente, où l'arcade était connue depuis les temps les plus reculés. On peut supposer que ce phénomène a certaines causes raciales, mais qu'il serait difficile de découvrir par les méthodes de la psychologie de l'art. Mais une autre explication semble tout indiquée, celle qui ramène le motif en question à des raisons climatiques. Les loges ont créé devant la maison un endroit ombreux et frais pour la saison chaude; d'autre part, dans la plaine ensoleillée, le mouvement du soleil confère aux arcades une beauté pittoresque et changeante, en Hongrie comme aux bords de la Méditerranée. Signalons encore que là comme ici les maisons à arcade sont blanches, ce qui semble s'expliquer également par les conditions climatiques. Il n'y a rien d'étonnant à ce que l'architecture des paysans hongrois, simples agriculteurs et éleveurs, s'adapte en une telle mesure aux facteurs cosmiques, puisqu'ils appartiennent à cette partie de l'humanité qui par son genre de vie même est la plus près de la nature et en subit le mieux les influences.

Magyar bábjáték

Büky Béla
cikke

u'

MAGYAR IPARMŰVÉSZET

1933. 187, 188. l.

FELSŐGALLA
22 OKT 13 N 5

Magyar bábjátékok

Vámossy Klára

A hazai bábjáték.
Budapest, 1941.
Német néprajzi
tanulmányok.

A Műemlék Országos
Bizottsága
nagyságos Főtitkárságának

Budapest

IX., Högyes Endre u. 10.

Fattyú

— Regény —

Új Idők 1941. 34. 4

Copyright by Singer és Wolfner

Írta: **Hunyady Sándor**

8. folytatás

VIII.

Az örökség átadásának hivatalos formaságai aránylag hamar mentek, mert a megyei hatóságok tisztviselői, akik jól ismerték a helyzetet, az emberi lélek romantikus hajlamánál fogva, mind Vig Istvánnal éreztek együtt. Ez gyorsabbá tette az igazságot. Sehol nem akadt el semmi akta. Azonkívül a vagyonból kicsöppent rokonok sem okvetetlenkedtek sokat. Megtámadták a végrendeletet, de botrányt azért nem akartak. Tudták, hogy talán hosszú ideig az örökössel kell egy fedél alatt lakniok. Vannak ugyan bizonyos jogaik, amelyek a végrendeletben le vannak fektetve. De az már a kastély valóságos tulajdonosától függ, hogyan magyarázza a jogaikat? Köteles őket ellátni. De hogyan? Egy ismeretlen ember szeszélyétől függ, hogy úgy élhetnek-e még egy darab ideig, mint a grófok, vagy kukorica-kommencion a cselédekkel. Perelték Vig Istvánt, rátörtek a vagyonára, viszont egészen megvadítani mégsem merték. Keservessé teheti az életüket. Azonkívül motoszkált bennük valami halvány remény, hogy talán meg lehet egyezni vele. Közölték Baloghyval, hogy semmiféle ízetlen jelenetet nem akarnak csinálni. Részükről nincs akadálya, hogy az örökös beüljön tulajdonába.

September elején, egy borús nap kora reggelén indult el Vig István Budapestről, hogy elfoglalja birodalmát. Baloghy vitte magával az autóján. Az ügyvéd úgy tervezte, hogy tízre megérkeznek Csomacsécsre. Tizenkettőig mindent elintéz. Akkor a kastélyban hagyja a védencét, ő maga tovább megy Debrecenbe. Ott ebédel és ott is marad egy-két napig, rokonai voltak a városban.

Vig István katonakorában ült már autón. Illetőleg csapatszállító gépkocsin, amely elővigyázatosan döcögött az országúton. Taxin is ült már. De azt a sebességet még nem ismerte, ahogy az ügyvéd százlóerős Packardja száguldott. Arcát vágta a szél a nyitott kocsiban, szédült, szorongott, azt kívánta, hogy: „ha már fölbukunk, inkább a nyakamat törjem ki, mint a lábamat, nem szeretnék nyomorékon élni!"

Amikor Csomacsécsre értek, nem mentek mindjárt a kastélyhoz, előbb megálltak a szeszgyárnál. Az épület körül sok ember ácsorgott. Az ügyvéd sürgönyzött, hogy mikor érkezik. Odarendelte a szeszgyár irodájába az üzemek tisztviselőit, a jószágigazgatót a vezérkarával együtt, hogy bemutassa őket az új tulajdonosnak.

Bementek az irodába. Egész sor nadrágos ember közt haladtak végig a folyosón, akik mind mélyen meghajoltak előttük. Az irodának zöldposztós ajtaja volt. Bent szőnyegek voltak, a falon képek, polituros íróasztal telefonokkal, kényelmes, angol bőrfotelek. Négy idősebb úr állt a szoba közepén. Egy kövér, pápaszemmel, egy bajúszos sovány és két beretvált sovány, őszülő hajjal. Mind a négyen zsakettben. Vig István sorba kezet fogott velük, ahogy Baloghy előre kitanította. A kövér a jószágigazgató volt, a bajúszos a helyettese, a két beretvált a szeszgyár direktora és a főmérnök.

A kövér úr megköszörülte a torkát és elmondta az üdvözlő beszédet. Óriási jövedelme volt a birtokon, szeretett volna megmaradni az új tulajdonos alatt is a pozíciójában. Tehát majd elolvadt a lelkes és forró szeretettől. Nagyságos uramnak címezte Vig Istvánt, elmondta, hogy imádta az édesapját, akinek végtelen szorgalma és nagy esze ezt a virágzó gazdaságot megteremtette. Beszélt a hűségről és buzgalomról, amellyel az elődöt szolgálta és esküvel fogadta, hogy érzéseit átviszi az utódra is.

Egy kis asztalon konyak volt. Töltött mindenkinek. Magasra emelte a poharát:

— Isten hozta, a mi szeretett gazdánkat! Isten éltesse! Éljen!

— Éljen! — harsogta utána a másik három úr és fölhajtották a konyakot.

Vig István szintén kihörpintette az italát:

— Minden jót maguknak is! — mondta barátságosan.

A jószágigazgató után a szeszgyár direktora beszélt, ugyanebben a tónusban, csak még érzékenyebben, még könnyezett is, amikor az örökös megboldogult édesatyját emlegette. Megint ittak. Most a helyettes igazgató kezdett mozgolódni, mint aki szintén beszélni készül. De őt már leintette Baloghy:

— Bocsánat! Sietek! Engedjék meg, hogy én is mondjak néhány szót!

Feszesen, keményen az íróasztal mögé lépett, ahogy a kapitány megy föl a parancsnoki hídra. Röviden összefoglalta a négy úr előtt az összes tudnivalókat. A teljes Császár-vagyon örököse, az uradalom tulajdonosa, itt áll mellette. Szolgálják azzal a korrektséggel, ahogy az apjával dolgoztak együtt. De mivel Vig István eddig szegény ember volt és nem jártas a vagyonával együtt járó munkákban, tartsák kötelességüknek, hogy mindenről fölvilágosítsák és lassanként bevezessék a szakkérdések ismeretébe: „legyenek a barátai is, ne csak az alkalmazottjai!"

Itt a négy úr boldogan helyeselt, mormogott, fogadkozott és éljenzett.

Kijelentette még Baloghy, hogy az új tulajdonos nem kíván változásokat az uradalom konstrukciójában. Mindenki marad a helyén. De ne higyjék, hogy Császár István elhunytával fej nélkülivé vált a vezetés... „Itt vagyok, én! És vigyázok!" — csengett keményen, kissé fenyegetően az utolsó mondat.

Csakugyan a rendelkező hatalom végeredményében az ő kezében összpontosult. Miután a vagyon per alatt volt, őt nevezték ki hagyatéki gondnoknak, ő volt a végrendeleti végrehajtó, az örökös úgy ragaszkodott hozzá, mint kutya a gazdájához. Az igazgatók a búcsúzáskor jobban is köszöntek neki, mint a gazdájuknak.

Nem ültek vissza az autóba, gyalog indultak el a kastély felé. Útközben benéztek egy percre, a gyárba, a betonból épült disznóhízlaldákba, a vil-

Toldi Miklós története a Nemzeti Bábszínházban. Szendrő István fényképei.
Toldi Miklós vendégoldallal mutatja: merre vezet az út Budára.

lannyal világított istállókba. Vig István elégedetten bólogatott: „itt jobb a cselédnek, mint az én régi helyemen vót, ebben az istállóban télen sincs fázás!"

Megérkeztek a kastély elé. Néma volt a ház. A frontra néző zsaluk csukva. A terraszon egy lélek sem várta a vendégeket. Volt a kastély külsejében, a rajta ülő csöndben valami fenyegető, mintha komitácsik rejtőznének benne, akik majd puskatűzzel fogják elárasztani az érkezőket, amikor fölfelé haladnak a terrasz lépcsőin, vagy a hallba lépnek.

A hallban a kis-inas köszöntötte a „honfoglalókat".

— „Mindenki odabent van!" — jelentette feszes haptákban.

Az összes Császárok és Kerekesiek a szalonban gyültek össze, hogy a szemébe nézzenek annak az embernek, aki miatt elvesztették a vagyont és ahogy egymásnak mondták: „ideiglenesen átadják neki a teret". Nem hiányzott senki a rokonok közül. Edit is ott volt, bár már dolga lett volna az egyetemen, de karakteres lány létére jelen akart lenni a familiája waterlooi csatáján. A két család talpig gyászban, mintha csak most hagyták volna abba a zokogást, a jó nagybácsi halála miatt. Ezzel szemben Vig Istvánon világosszürke, flanelruha volt, élete első, mérték után csinált ruhája, a lábán barna bagaria cipő, a nyakán bordó nyakkendő, az első kravátlija, a kezében még mindig a döngőpusztai intéző, aranykalászos zöld, pichler kalapját szorongatta.

Baloghy előre ment a szoba közepéig, megállt a falnál, nem messzi az ajtótól. Olyan nyájasan köszönt, ahogy csak tudott, a haragos szemű, feketeruhás, úri népeknek:

— Jónapot kívánok, adjon Isten!

A rokonok meghökkentek, amikor szemtől szembe meglátták az örököst. A pörnek, amelyet indítottak, egyik vezérszólama volt, hogy Vig Valéria, a szerencsétlen, tüdővészben elhúnyt teremtés, aki egész életén át a pusztai cselédség közt hányódott és bizonyos adatok szerint, több emberrel is összeállt, még ha jóhiszemű is akart volna lenni, könnyen tévedhetett abban, hogy ki a gyermeke apja? Ez a támadási anyag most a szemüklátára megsemmisült. Vig István éppen a természetes apjának olajfestményű képe alatt állt, amely aranyrámában életnagyságban, ott pompázott a szalon falán. Hiába ábrázolta a kép Császár Istvánt díszmagyarban, a fia ijesztően hasonlított rá. Ugyanaz a tartás, ugyanaz a rőt hajszín, tökéletesen egyforma vonások, mintha Vig Istvánt festették volna le rubintos karddal, fekete bársonymentében. Vita nem fér hozzá, hogy „ez" „annak" a gyereke.

„Ennek a hasonlóságnak még a bíróság is bedőlne! — gondolta Császár Jenő keserű józansággal. — Ezt a vonalat abba kell hagyni! Azt kell a pörben forszírozni egyedül, hogy István bátyám a kilencven felé járt, teljesen szenilis volt már, amikor az utolsó végrendeletét megcsinálta!"

Baloghy a szalon közepén állt. Egyszerre beszélt a rokonokhoz és az örököshöz. Megpróbált közöttük, ha nem is békét, hát legalább valami provizórikus fegyverszünetet teremteni. Kifelé fagyosan okos volt, belől majdnem mosolygott. Hirtelen ráeszmélt, hogy kétségtelenül tudatos furfang bujkál a végrendelet bizonyos paragrafusaiban. Lakás, koszt három évig? Miért volna ez, ha nem másért, mint, hogy az öreg Császár örökségképpen a fiára hagyta a vagyonnal együtt ezeket a „lengyeleket" is. Ha kedve van hozzá, mulasson rajtuk tovább a fiú. Bizonyosan előtte is úgy fognak csúszkálni, hízelegni, görnyedezni a morzsáért, ahogy ő körülötte tették.

— Okos volna, — fejtegette az ügyvéd, — ha igyekeznének megbarátkozni a gondolattal, hogy békében éljenek együtt ebben a szép házban. Hiszen, bár ennek okmányszerű igazolása nincs, mégis csak rokonok. Nagy ez a ház, meg lehet osztozni rajta! — Mit szól ehhez barátom?! — fordult oda Vig Istvánhoz.

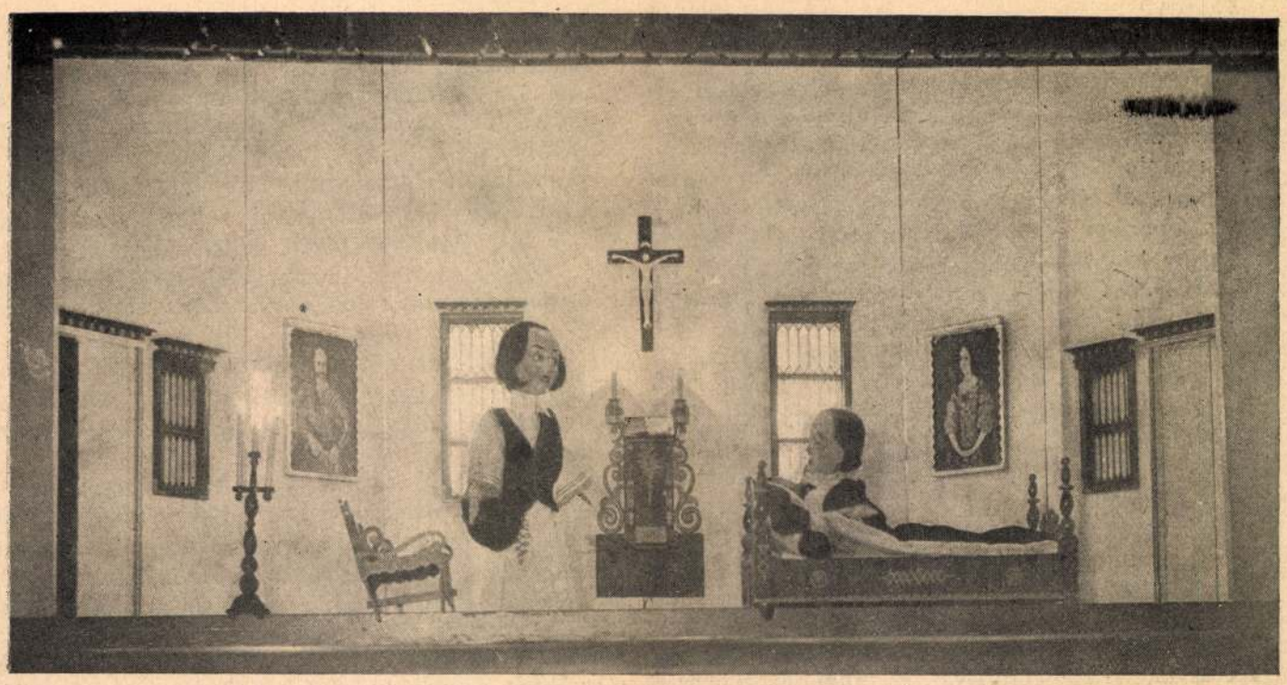

Toldi Miklós története a Nemzeti Bábszínházban. Toldi Miklós elbúcsúzik édesanyjától

— Velem nem lesz baj, mert én egy cseppet sem vagyok házsártos természetű! — ígérte az örökös szeliden.

Kerekesiné elpityeredett:

— Hogy lehet itt osztozni? Össze van keverve minden. Kétezer üveg dunsztos van a kamrában. Én tettem el. Agyondolgoztam magam velük a mult őszön. Hát az most kié? Ezé az emberé?! — kérdezte, a szemét törülgetve a zsebkendőjével.

Baloghy békítően mosolygott:

— Olyan egyszerű, nagyságos asszony! A nagyságos asszony ad a befőttből Vig Istvánnak, ő pedig nem fogja bánni sem a fűszerszámlát, sem azt, hogy hány üveg nemes bort hozatnak föl a pincéből a saját asztalukra. Sőt!... Ugy gondolom, azt is szívesen venné, ha a házi személyzetet továbbra is kegyetek dirigálnák. Maradjon minden a régi rendben. Képletesen szólva, a kamrakulcs legyen ezután is a nagyságos asszonynál!

Az örökös bólintott:

— Így jó. Fene törődik a kúcsokkal. Sose vót eddig kúcsom. Nem is tudnék velük babrálni!

Kerekesiné megsértődött:

— Szóval azt gondolja az ügyvéd úr, hogy legyek ennek az embernek valami olyan, gazdaszszonyféléje?! Kérem szépen, én szívesem voltam a nagybátyám gazdasszonya, mert az voltam, a cselédje és a dajkája, hosszú esztendőkig, de ennek az embernek nem leszek a szolgája, inkább törjön le a kezem..!

Császár Jenőné, aki hatalmas természetű asszszony volt és nem szeretett a háttérbe szorítva lenni, hirtelen arra gondolt, hogy nem volna-e ügyes stratégia, ha önfeláldozóan jelentkezne, hogy ő haj-

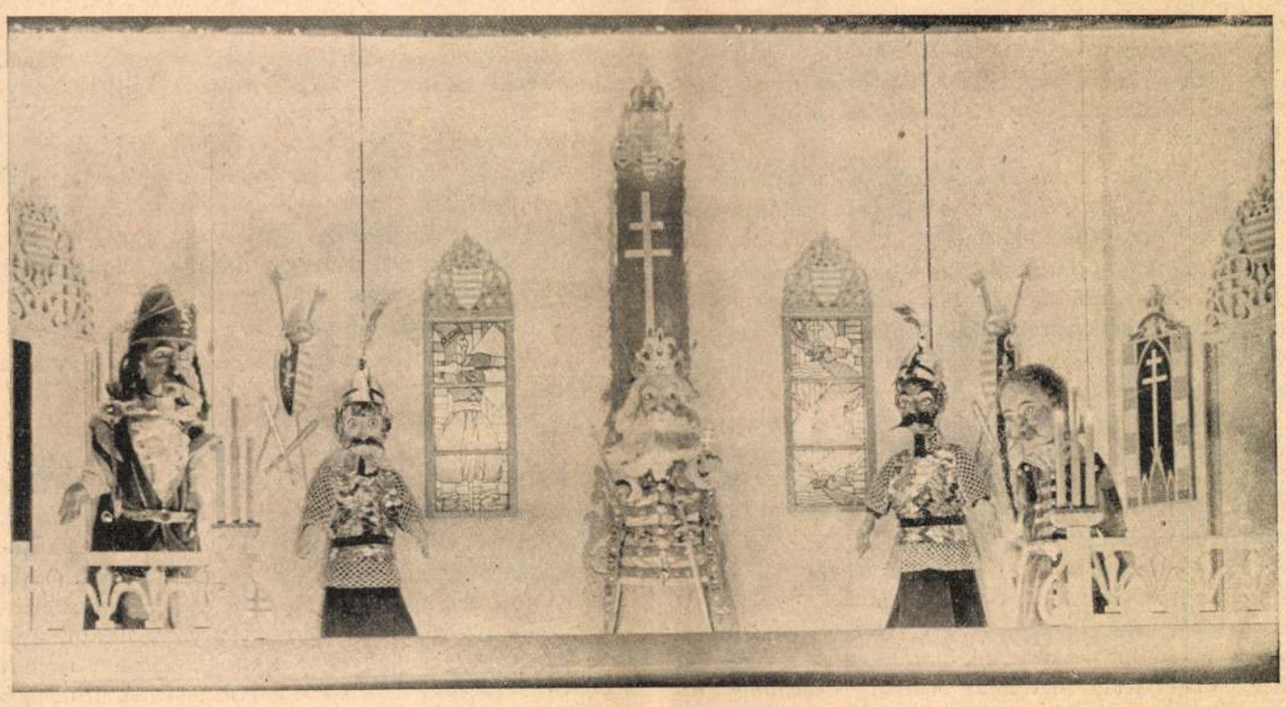

Toldi Miklós története a Nemzeti Bábszínházban. A királyi udvar

landó a ház gondozását átvenni, ha Rózsi „abszolute nem akar!“ Ida ugyanezt gondolta, ebben a pillanatban. Figyelt, hosszú orrának hegye szimatolva mozgott, mint az egéré, rést keresett, amelyen előre surranhatna.

Baloghynak éles szeme volt. Észrevette a két asszony arcán az ingadozást. Mulatott. „Óh hiszen nincs nagy baj, minden hatalom, szándék nélkül is önkéntes pártot teremt. Itt is két részre fog szakadni a világ. Ellenzékre és kormánypártra. Sőt lehet, hogy ha a helyzet saját magától kiforr, „totális-párt“ fog a vagyon ura körül kialakulni. Úgy érezte, hogy nyugodtan egyedül hagyhatja Vig Istvánt a házban. A család, akármennyire meg van sértődve, néhány zökkenő után elkezd majd egész „okosan viselkedni“.

Elbúcsúzott. Elment. Ekkor már mindannyian a terraszon voltak, a szép őszi nap kicsalta őket.

Az örökös minden barát nélkül egyedül maradt az oroszlánok barlangjában. De az oroszlánok egyelőre nem törődtek vele. Egyedül Edit kínálta meg cigarettával, feléje nyujtva a kínai lakkdobozt. Sajnálta, hogy ez a hatalmas termetű, munkától görbe, úrnak öltöztetett paraszt olyan bánatosan magányos. Vig István vett egy cigarettát a dobozból, de nem gyujtott rá, hanem a füle mellé dugta. „Köszönöm“, mondta csöndesen és hálásan ránézett a lányra, aki elpirult, azt gondolta, hogy ez az ember, neki vérszerinti unokabátyja.

A többiek fumigálták az örököst, mintha levegő lenne, mintha ott sem volna. Elhelyezkedtek a terraszon, a tarka párnás, kerti székekben. Császár Gyula ujságot olvasott, Császár Jenő nekifogott cigarettát tölteni. Fia, az „istállótulajdonos“ elővette zsebéből a legfrissebb Turfot, tippelt. Az asszonyok hímeztek, Ida és Katica egyesült erővel keresztrejtvényt fejtett, Edit tanult.

Vig István fél szemmel figyelte, hogy mit csinálnak az urak? Aztán mert vele nem törődtek, ő sem törődött velük. Nekitámaszkodott a terrasz legszélsőbb oszlopának, maga elé bámult és nem gondolt semmire. Rettentő hosszú ideig el tud álldogálni a paraszt, ilyen tétlenül, egy fűszálat, vagy egy göröngyöt nézegetve, madárcsicsergést hallgatva. Esetleg azt sem teszi. Olyan, mint egy fa. Él, de nem csinál semmit.

Két órakor a kisinas jelentette, hogy tálalva van. A ház teljes üzemben volt és a kormányt még a „régiek“ tartották a kezükben.

A rokonok fölkerekedtek és bevonultak az ebédlőbe. Nem szóltak Vig Istvánnak, hogy menjen velük. Nem kérdezték meg, hogy éhes-e? Rá sem néztek. Még Edit is elfelejtkezett róla, a tanulása járt a fejében.

Az örökös ott maradt a terraszon, az oszlopnak támaszkodva. Kicsit elfáradt már az álldogálásban, erre a teste súlyát áthelyezte a jobblábáról a ballábára. A gyomra korgott. Elkezdett lustán gondolkozni rajta, hogy hol lehetne itt enni valamit? Eszébe sem jutott az urak asztala. Legjobban szeretett volna beülni valami korcsmába. De ez nem falu, csak puszta, itten nincsen vendéglő. Ha tudott volna róla, hogy az üzemek munkásainak van kantinja, bizonyosan odament volna. Csakhogy ezt nem tudta. Amikor már nagyon megéhezett, elszánta magát, hogy megkeresi a konyhát, a cselédektől kér valamit enni. „Csak adnak, hogy a nyavalya törje ki ezt a házat, hiszen az enyém itten minden!“

Leballagott a terraszról, háromszor is körüljárta a házat, amíg be mert nyitni, a konyhakert felől, azon a kis ajtón, amelyikről sejtette, hogy nem felfelé vezet az urakhoz, hanem lefele a cselédek közé.

Ahogy bejutott az alagsorba, már vezette a meleg szag a konyha felé.

Három óra elmult, az urak már végeztek az evéssel, most a cselédség ebédelt a konyhában, amely oly homályos volt, hogy nappal is égetni kellett benne a villanyt.

Egyébként gyönyörű, tágas, tiszta konyha volt, légy sem volt benne, a legyet mind megfogta a sok enyves papírszalag, meg enyves süveg, melyek szerte voltak rakva, aggatva, mindenfelé. A falakon gyönyörű edények csillogtak, a sarokban akkora rézpántos jégszekrény, mint egy ház.

A konyha közepén hosszú asztal volt, annál ettek a cselédek, a szakácsné, a két szobalány, a mosogatólány, az öreginas, meg a kisinas. Az étel-liften már lejött az urak asztaláról a maradék, aztették, elég volt bőven.

Vig István megállt a küszöbön. Ezt a konyhai tájékot, bár ez is rettenetesen előkelő volt számára, mégis jobban értette és szerette, mint odafönt az úri világot.

Barátságosan ráköszönt a cselédekre, akik el voltak foglalva az evéssel, észre sem vették, amíg meg nem szólalt:

— Adjon Isten!

Mind fölálltak, kórusban visszaköszöntek:

— Adjon Isten!

Az örökös krákogott, köszörülte a torkát, zavarban volt, végül szemérmesen kérdezte:

— Hát... tudják-e, hogy ki vagyok?!

— Persze, hogy tudjuk! Tessék beljebb jönni! — mondta a szakácsnő. Petróczy Annának hívták, csinos, tiszta, kövér, gusztusos, barna asszony volt, negyvenéves, özvegy. Gépész volt az ura, amíg élt, a szeszgyárban, amikor meghalt, vérmérgezésben, akkor került az özvegye, tíz éve már, a kastély konyhájába.

Vig István beljebb lépett, levette a kalapját:

— Hát ha tudják, akkor adnak-e valamit enni? Mert én reggel óta nem ettem. Nem csinálok nagy komédiát az evésből, elég nekem egy karéj kenyér, meg egy fej hagyma, ha egy darabka szalonnát is kapok, az mán túlságosan jó!

— Persze, hogy adunk! — nyájaskodott a szakácsné. — Hárman is megebédelhetnek abból, ami az asztalról lejött!

Az öreginas összecsapta a kezét:

— Nem tetszett még ebédelni? Pedig én terítettem odafönt, együtt az urakkal! Persze, nem tetszik akarni velük enni! Kérem megteríthetek akárhol, máshol. Anna csinál valami frisset! — Az inas valamivel jobban tudta, mint a többi cseléd, hogy kicsoda Vig István? Az új gazda, de még nem egészen bizonyos, hogy az is marad. Megérkezett, szolgálni kell neki. De még a régiek is itt vannak. Azokat is kell szolgálni. Cselekvési krízisbe került az inas, mint egy miniszter, valami nagyon nehéz politikai helyzetben.

A bábjáték főszereplői a függöny előtt megköszönik a tapsot

Hogy lehet itt eleget tenni mind a két oldalnak? Az új embernek, akinek a cókmókját be kellett rakni, a megboldogult Császár István hálószobájába. És a régieknek, akik bizonyosan megharagudnának rá, ha észrevennék, hogy az újnak jár a kedvében. Hova álljon itt egy okos ember? Ehhez tudni kellene, hogy a két rész közül, melyiken van a nagyobb és tartósabb hatalom? Ez azonban egyelőre nem volt világos. Az inast, Bogyó Józsefet, parasztgyerekből nevelték inasnak. Malacot őrzött addig, amíg be nem vette az öreg Császár István a házhoz. Már harminc éve viselte az inas libériát, zöld paroliján az ezüst makkal, de az eredetét még nem felejtette el. Micsoda mélység az, ahonnan jött, mintha kútból mászna elő az ember. Vig István vele egyfajta. Csinálhat igazi szerencsét az ilyen? Igazi, hosszú, egész életre szóló szerencsét? Nem lesz ennek a királysága csak pünkösdi királyság? Úgy találta, okosabb, ha a régiekhez húz jobban. Nehéz elhinni, hogy egy hatalom elmúljék és más hatalom következzen a helyébe.

Az örökös nem akart felmenni a „szobákba". Jókedvűen mondta:

— Inkább ideülök magukhoz, ha elférek! — vidám barackot nyomott a kisinas fejebubjára. — Húzódjál arrébb, te taknyos! — leült a két szobalány közé, a szakácsnő eléje tette a tálat. Elfogyott már belőle mind a combja, mellehusa, csupa hátrész, szárnya, püspökfalat maradt. A vastagját megették odafönt az urak. De Vig István az ilyen soványat szerette. Ezt lassan kell enni, bajlódni a csontokkal. Elővette a bicskáját, kinyitotta, nekilátott az egyik hátnak. A cselédek vele ettek. A szakácsnő végre letelepedett, az evett a legkevesebbet. Jóllakott a főzésnél, nem is a kóstolással, hanem már a puszta zsírszaggal. Mitől hízik meg az ilyen asszony? A lelkétől? Jóságosan sugárzó szemmel nézte, hogyan szopogatják a többiek a csontokat?

A kisebbik szobalánynak élénk esze, gazdag, paraszt fantáziája volt, az is falun nevelkedett, a másikat a városról hozták. Mindegyik a maga módján vizsgálta az örököst. A városi lány húzta az orrát, micsoda esetlen, melák ember ez a Vig, milyen megsárgult, kemény kéreg van a markán, olyan a tenyere, mint a csont. A kicsi egyszerre csak nevetni kezdett:

— Mit röhögsz Zsófi?! — kérdezte a szakácsnő.

— Azt nevetem, — felelte a szobalány — hogy itt eszi velünk egy asztalnál, az urak maradékát, az, akié az egész ház!

Folytatjuk

Toldi Miklós története a Nemzeti Bábszínházban
Szendrő István fényképei. A király

A Vörös Hadsereg megteremtője és első tábornagya

Irta: **nemes Suhay Imre**, ny. altábornagy

A hadijelentések sokszor adnak hírt a vörös szovjetunió hadseregének küzdelmeiről, harcmódjáról, kegyetlenkedéseiről.

Honvédeink már visszaszorították a vöröscsillagos orosz katonákat a Kárpátok gerincéről, ezeréves határainkról, messzi, a Dnyeszter, Szereth és Zbrucz mögé.

A korszerűen felszerelt, minden modern fegyverrel, nagyszámú páncélossal és repülőgéppel ellátott sokmilliós orosz hadsereget Tuchacsevszki Mihály, a „vörös Napoleon" szervezte meg.

Kevés katona futott meg olyan rendkívüli pályát, mint Tuchacsevszki vörös marsall.

Tuchacsevszki 1893-ban nemesi család sarjaként született a pensai kormányzóságban fekvő Csembarkasban. Apja földbirtokán gazdálkodott, azon az ősi területen, amelyet nagyapjának már nem sikerült elherdálnia. Tuchacsevszki anyja nem élt, a gyermekeket egy kisasszony nevelte, az pedig nem nagyon bírt a kis Misa-val. Középiskolai tanulmányait a pensai gimnáziumban végezte a fiú s már itt kitünt büszkeségével és hiúságával. Társait, néhány hasonszőrű barátja kivételével, mélyen megvetette.

A diákélet nem tetszett a fiatal Tuchacsevszkinek, s ezért apja legnagyobb örömére, bekerült a moszkvai kadettiskolába. A rossz tanulóból itt egyszerre kiváló diák lett. Tanulmányai végeztével a nagynevű „Szemenovszki" gárda-gyalogezred hadnagyává nevezték ki. Ez az ezred egyike volt a cári testőr-hadtest legmegbízhatóbb alakulatainak.

Mint fiatal tiszt Szentpétervárott teljesített szolgálatot. Előkelő és vagyonos társai mellett nagyon szerény életmódot kellett folytatnia. A hideg téli estéken gyakran összejöttek a fiatal tisztek, megbeszélték a politikai eseményeket és egyetértettek abban, hogy ha Oroszország háborúba keveredik, okvetlenül kirobban a forradalom, az pedig Oroszország végét jelentené. Ezeken a rideg, magányos estéken a fiatal hadnagy sokat gondolt mintaképére, Napoleonra. Napoleont, a világ legnagyobb hadvezérét is a forradalom emelte ki az ismeretlenség homályából. Tuchacsevszki elhatározta, hogy törik-szakad, harminc esztendős korára tábornok lesz.

A világháború kitörésekor csapattestével a frontra került. Vakmerőségével és rendíthetetlen nyugalmával valamennyi parancsnokának elismerését és bizalmát megnyerte. Egy veszélyes vállalkozás alkalmával német fogságba került. A drótsövények mögül négy ízben kísérelte meg sikertelenül a szökést. Erre a hirhedt ingolstadti 9. számú erődbe szállították. Fogolytársai — angol és francia tisztek — nem szívesen érintkeztek a zárkózott és mogorva orosszal, aki már akkor is a bolsevizmus híve volt. A kommunizmus kitöréséről szóló hírek nem hagyták nyugton. Mindenáron szökni akart. Végül becsületszava ellenére megszökött az erődből.

Trockij hamarosan felfigyelt az Oroszországba visszatért renegát testőrhadnagyra, aki — mint mondta — csak azért kísérelte meg ötször a szökést, hogy a kommunista eszmék harcosa lehessen. Az akkori tiszthiányra jellemző, hogy Lenin, Trockij javaslatára, a huszonöt éves Tuchacsevszkit nevezte ki a moszkvai katonai kerület népbiztosává. 1918 májusában pedig, amidőn a cseh légiók a Volga környékén nyiltan megtámadták a vörösöket, Tuchacsevszki lett az első orosz hadsereg parancsnoka s rábízták a csehek letörését.

Tuchacsevszki maga is „Vörös Marnenak" szerette nevezni a csatát, melyet a fehér Kolcsak tengernagy ellen vívott. 1919 május 5-én indult meg a vörös támadás, amelyet autójában állva, maga Tuchacsevszki irányított. A fiatal vörös hadvezér már-már egy orosz Tannenberg-gel dicsekedhetett volna, ha a Moszkvából kapott parancs észak felé nem rendeli, így a döntő győzelem kisiklott kezéből.

Ufa városának bevétele után erélyesen folytatta a fehérek üldözését; ezzel elnyerte a moszkvai vörös körök legteljesebb elismerését.

A lengyel háborúban is fontos szerep jutott Tuchacsevszkinek. Kamenev előterjesztésére, mint a vörös hadak fővezére, hét hadosztályt vonultatott fel a nyugati határon és a híres Gaj-féle lovashadosztállyal az ellenség északi szárnyát visszavonulásra kényszerítette. Terve már-már sikerült, midőn erélyes, délről intézett átkaroló ellentámadásával Pilsudszki megakasztotta az orosz offenzivát. A lengyelországi kudarc nem Tuchacsevszki hibája volt, hanem alparancsnokaié, kik nem teljesítették utasításait, hanem egyéni vállalkozásokba bocsátkoztak.

1921 januárjában a vörös szempontból legmegbízhatóbb matrózok lázadtak fel Kronstadtban, a kommunista vezetőség ellen. Tuchacsevszki ezt a lázadást épp úgy, mint a parasztok felkelését, vérbefojtotta. Az „Antonovsina"-felkelést — vezérük után így nevezték a parasztokat — hosszas küzdelem után tudta csak vérbefojtani; az orosz parasztok szívós ellenfelek voltak. Igaz, hogy nyolcvanezerre tehető az áldozatok száma.

A kis gárdahadnagy álmai beteljesedtek. Tábornok lett, sőt a fontos fehér-orosz terület katonai parancsnokává nevezték ki Minszkben. A „tisztogatást" érdekes módon kezdte meg. A vezetéssel kizárólag régi cári tiszteket bízott meg. Belátta, hogy hentesekből, borbélysegédekből, sőt börtöntöltelékekből nem lehet minden iskolázás nélkül ezredparancsnokokat és vezérkari tiszteket faragni. Ebben az időben kezdett katonai irodalommal is foglalkozni. Nemsokára a vezérkar főnökének helyettesévé nevezték ki. Forradalmi szimatjával megérezte, hogy Trockij csillaga letünt. Habozás nélkül elárulta jótevőjét és Sztalinhoz csatlakozott. Egy esztendei moszkvai tartózkodás után ismét Minszkbe került vissza, itt bizonyos puccsmozgalmak megszervezésén dolgozott, valószínűleg önmagát akarta előtérbe állítani. Miképpen került napfényre terve, rejtély. A nyomok Párisba vezettek. A londoni királykoronázáson Tuchacsevszki marsallnak kellett volna Oroszországot képviselnie, azonban az utolsó pillanatban nem őt, hanem az azóta már ugyancsak „eltűnt" Orlov admirálist küldték ki.

Tuchacsevszki ráeszmélt, hogy a játszmát elvesztette, de már nem szökhetett meg. Június 1-én törvényszék elé állították és Vorosilov személyes elnöklete alatt Visinszki, a hírhedt ügyész, halált követelt Tuchacsevszki és hat társa fejére. Néhány nappal később Blücher, a távol-keleti orosz marsall jelenlétében lőtték agyon a Lubljanka udvarán. Utána sokezer hívét ölték meg, akik a régi cári hadsereg tisztikarából kerültek ki. Ezek a képzett vezetők hiányoznak ma a vörös hadseregben.

Ilyen dícstelenül végződött a vörös hadvezér tüneményesen induló pályafutása.

A forradalmi vezérek rendszerint nem erős és megbízható jellemek. Az olyan tiszttől, aki legfelsőbb hadurának tett hűségeskűjét megszegi, a forradalmi vezér sem várhat különb magatartást.

339

340

341

339—341. Régi magyar bábsütőminták.

339—341. Alte ungarische Lebkuchenmodelle.

342—344. Régi magyar bábsütőminták.

342—344. Alte ungarische Lebkuchenmodelle.

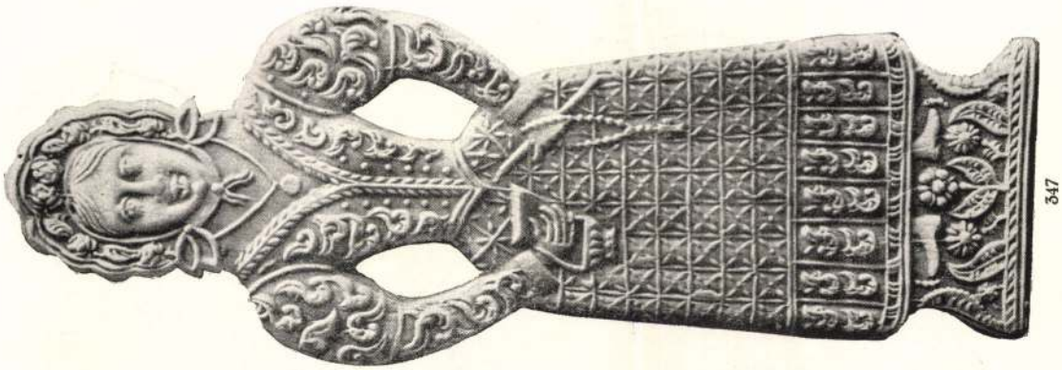

347

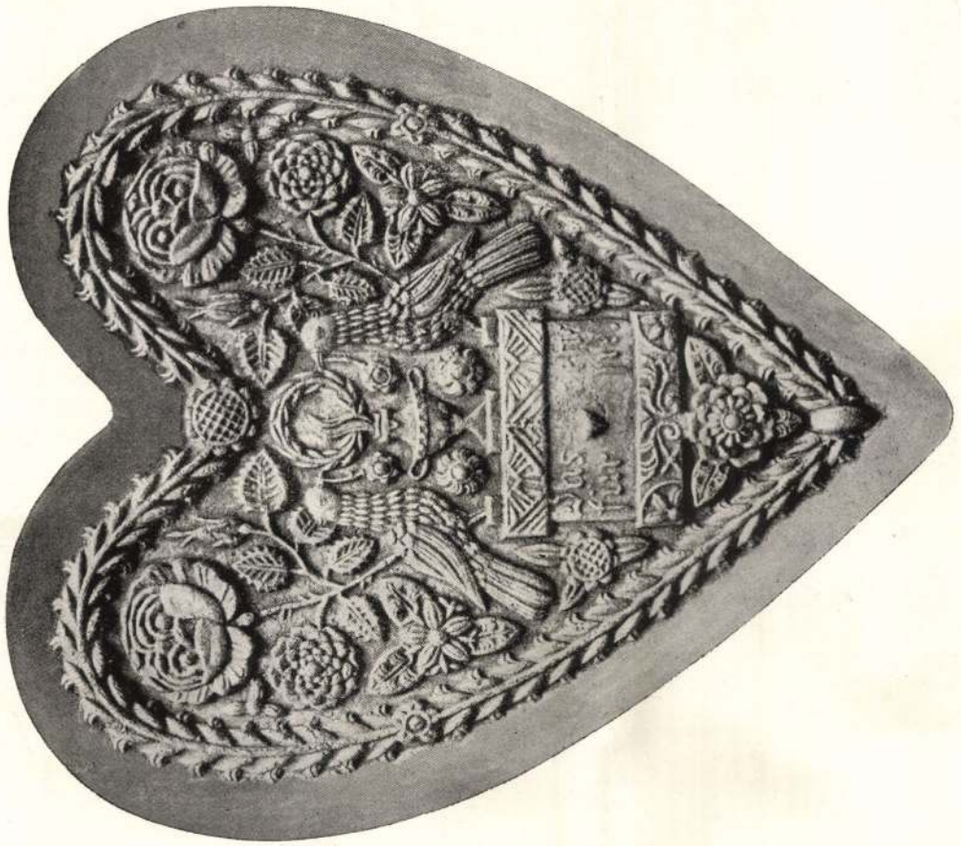

346

345

345—347. Régi magyar bábsütőminták.

345—347. Alte ungarische Lebkuchenmodelle.

348

349

350

348—350. Régi magyar bábsütőminták.

348—350. Alte ungarische Lebkuchenmodelle.

KREMMER DEZSŐ DR.: RÉGI BÁBSÜTŐMINTÁK

Hazánkban egykoron virágzó céhbeli élet lassan-lassan elsorvadt a modern iparpolitikai s iparművészeti törekvések edző tüzében. A mult évszázad hetvenes éveiben feloszlott céhek testületi életével egy darab régipatinás kultúrhistóriai világ pusztult el, melynek történeti levegője — mint a nagyon messziről felénk csendülő dal értelme — ma már jórészt idegen előttünk. Abból az alkalomból, hogy a közelmultban a fővárosi mézeskalácsosok ipartestülete feloszlott s a cukrásziparteslületbe olvadt bele, ennek az országszerte nagymultú szervezetnek néhány típikus s sok művészeti törekvést eláruló bábsütőmintáját mutatjuk be. Ez a beolvadás egy valamikor kedvelt s hatalmas tevékenységű zárt kör hanyatlásának újabb jele s a merengve szemlélőből gondolatokat, kérdéseket váltanak ki, elsősorban az iránt, vajjon az iparművészet modern elhatárolásain belül mekkora veszteséget írhatunk a fejlődés számlájára.

A mézeskalácsosok, bábsütők céhének szerepe s hivatása az ipari, illetőleg műipari törekvések világában sok tekintetben elkülönült egyéb céhek hivatásától. Munkásságuk egyrészt a mindennapi élet hétköznapiságába kapcsolódott, mert hiszen a mézesbábok, kalácsok ezernyi formája a szegényebb néposztályok ízlését volt hivatva kielégíteni. Másrészt az anyag romlandósága miatt az a tudat, hogy a remekbe készített darabok csakúgy, mint a tömegtípusok mihamarabb a pusztulásnak vannak kitéve, természetszerűen hatással volt a sütőformák alakulására. E két velejárónak összetalálkozása már eleve magában rejtette a hanyatlás csiráját. Még egy fontos szempontra kell itt figyelnünk: hiányzik a bábsütőmesterek s legények munkáiban a helyhezkötöttség gondolata. Ezért nem beszélhetünk oly szabadon a mintáknál egyes vidékeket, iparművészeti területeket jellemző külön ornamentikáról. Az a legény, aki valamelyik elismert mesternél bizonyos formákat sajátított el, azt a néhány formát véste fába mindama városban, hova véletlenül elvetődött. A budai legény Debreczenbe vagy Kassára kerülve, elsősorban a magahozta formákat alkalmazza, miáltal kizárta a helyi jelleg kialakulásait. Evvel szemben tudjuk, hogy a szegedi szűr rajzai merőben eltérnek a debreczeni szűr rajzaitól. Csak nagyon halvány reflexként jelenik meg itt-ott egy-egy bábsütőmintában a helyhezkötöttség, nem a formanyelvben, nem valami lokális motívum beépítésben, hanem a témakeresésben. Ilyen például az a XVIII. század elejéről való bábsütőminta, mely kucsmás, forgótollas lovasalakot ábrázol, s Omar budai basának emlékét őrzi.

Művészeti törekvésekről voltaképpen csak a XVIII. századból ránk maradt mintáknál beszélhetünk, melyek az egyéni munka kisebb-nagyobb érvényesülését mutatják s a romlandó anyag tulajdonságaival nem számolva, magasabb, velősebb invenció határozott nyomaira bukkanunk azokban. A kifejezett cél e korbeli mintáknál nem az olcsó hatásvadászat, nem a kijegecesedett formák visszatérő ismétlése, hanem lehetően új ornamensek beállítása. Erre serkentette az alkotókat elsősorban a nemes vetélkedés hogy ki tud szebb bábokat kiönteni, másodsorban ama század lelkének némi halavány megérzése, mely kilengett e szerényebb iparművészeti keretek közt élő mesterekig. S megjelennek a táncospárok finomabb, légiesebb mozdulatai, a rokokó rejtett bájossága, ha talán nem is oly művészies kivitelben, mint a kor kerámiájában, de mindenesetre afelé törekedve. E század termékei tehát lassanként elhagyják a merev lovasalakok, a pólyásbabák, az unalomig ismételt szívalakok addig ismert motívumait s új mozdulatokat, tetszetősebb csoportelhelyezést, térkihasználást kezdenek belevinni a negatívokba.

Ezt a virágzást, ezt a hirtelen felszökkenést a művészi magaslatokig alig tudnánk megérteni az előző kor merev, sematikus ornamenskészletéből. Alig félszázaddal előbb még a primitív formák uralják a piacokat: a szimmetrikusan elhelyezett férfi- vagy nőalak, a városi ember, kinek két lábaszára merev élettelenséggel jön ki a primitív törzsből. S hogyan van az, hogy alig néhány évtized mulva akkora formagazdagság s a vonaltechnika akkora fejlettsége néz reánk a mintákról? E kérdésekre abban találjuk a feleletet, hogy segítségére sietnek a bábsütőmestereknek a favéső szobrászok. A kassai, bártfai, lőcsei, kolozsvári, fehérvári reliefszobrászok kísérleteznek az új formákkal. Gazdagítják, mélyítik az ő különálló művészetüket s új, könnyed vonalakat alkalmaznak. Egész kis versengés támad e téren. A szoborfaragók legnagyobbrészt az oltárok számára vésték, ezért jelennek meg a virágzás első kor-

kénytelen magát belevetni az utca tarka versenyébe és méretekben minél nagyobbat, minél feltünőbbet alkotni. Budapest utcáin nem is házak, hanem felkiáltójelek állnak. A budapesti építész, amikor házat épít, nem azon igyekszik, hogy mennél harmonikusabban illeszkedjék a meglévő környezetbe, hanem hogy abból minél feltünőbben kiugorjék. Hacsak öt centiméterrel fölébe tud kerülni a szomszédos házaknak, ezt a legizléstelenebb toldalék árán is megteszi. Ha Budapest utcái nélkülözik a nyugodt és sok külföldi városban oly monumentálisan egységes tetővonalat, ennek mindenesetre ez a versenytörekvés is az oka. Erre pedig az építőművész rendszerint együtt törekszik az építtetővel.

Ami építészeti baja Budapestnek van: hatványozottan érezhetjük a vidéken. Amint Budapest a nyugateurópai építőművészet hatása alatt fejlődik, úgy fejlődik a vidék — ha ugyan ez fejlődés! — Budapest hatása alatt. Ha Budapest gyüjtőhelye és egyben torzképe a nyugateurópai építészet ezer eredményének, a vidék: Budapest torzképe. Száz és száz példával, a vidéken épült köz- és magánházak százaival igazolhatnám a fenti következtetést. Ez azonban oly természetes következmény, mely nem igényel bővebb magyarázatot. Minden főváros kihat a vidékre; egészen természetes tehát, hogy azok a természeti, szociális, gazdasági, tehát művészeti disszonanciák, melyek a budapesti házakról rikoltanak, még élesebben és még disszonánsabban rínak le a természetileg határozottabb, de szociális, gazdasági és művészeti téren még fejletlenebb vidéken. Ami építészeti baja Budapestnek van, nem lokális betegség, hanem — sajnos — országos veszedelem.

Mindebből és ezer más okból következik, hogy a budapesti építészek nevelését ugyanott kellene kezdeni, ahol a közönségét: az iskolában. Egészen bizonyos, hogy amint reformra szorul a középiskola, épp úgy megérkezett annak az ideje is, hogy a műegyetem reformjára gondoljunk. A modern városépítés elveivel épp úgy foglalkozni kéne a műegyetemen, mint azokkal az elvekkel, melyek a mai építésügyi szabályzat lényegét adják. Nemcsak a foglalkozásra, hanem a hivatásukra is nevelni kellene az építészet hallgatóit, akik, amikor az egyetemről kikerülnek, nemcsak a mesterségükkel, nemcsak annak technikai, mondjuk konstruktív elemeivel kellene hogy tisztában legyenek, hanem magasabb művészi, társadalmi és gazdasági szempontjaival is. A budapesti műegyetemnek, ha teljesíteni akarja hivatását, minden tekintetben idomulnia kellene Budapesthez, ehhez a furcsán konglomerált városhoz és tanításában, tendenciájában is számolnia kellene Budapest gyors történelmi fejlődésével, rendezetlenségével, gazdasági, szociális viszonyaival épp úgy mint művészi jellegnélküliségével. A jövő Budapest egészséges esztétikai kialakulását — hangsúlyozom: Palóczi Antal követeléseivel egyetemben — csak így tudom elképzelni.

Még csak egy régi — és nem egyedülálló — vágyamat szeretném itt röviden megpendíteni; egy vágyat, melyet felejthetetlen Sztrakoniczky Károly barátom már 1913-ban éppen a „Magyar Iparművészet“ hasábjain fejtett ki oly találóan és igazán megtoldásra nem szorulóan. Most azonban ismét aktuális a kérdés és úgy érzem, csak az elhúnyt — hősi halált halt — kiváló műkritikus emlékének áldozok, ha a közeljövőben ugyanezen a helyen — éppen az aktualitására való tekintettel — bővebben foglalkozom ezzel az eszmével, melynek Sztrakoniczky Károly egyik első és legkitünőbb szószólója volt. Most csak annyit: egész esztétikai berendezésünk nagy igazságtalanságának tartom, hogy amikor a nyilvános kritika mindent ellenőriz, mindent figyelemmel kísér, mondhatnám, mindennek publicitást szerez, az építőművészettel szemben a kritika a legteljesebb hallgatásba burkolózik. Nincs könyv, nincs színdarab, nincs kép és szobor, amivel a kritika ne foglalkoznék, amit — ha igazsággal, ha igazságtalanul, ha dicsérve, ha lesujtóan — forgalomba ne hozna. Mért ne lehetne ezt épp ily állandóan az építkezéssel is megcsinálni? Mért ne lehetne minden házzal úgy foglalkozni, mint minden képpel, mért ne lehetne épp úgy foglalkozni az építőművésszel, mint lehet az íróval, a festővel? A magyar sajtóra, heti- és folyóiratirodalomra még nagy hivatás vár ezen a téren, hivatás, mely fordulatos nevelőhatással lehetne úgy a közönségre, mint magukra az építőművészekre is. Nem kell az építőművészeknek félni a kritikától és a kritikának sem kell félni az építőművészettől. Attól, hogy a kritika megtanítja a közönséget, hogy kik a rossz színészek, vagy kik a rossz írók, még sem a színház, sem az irodalom nem mentek tönkre. Nem fog tönkre menni az építőművészet sem. Azért, mert néha tévedett, vagy elvetette a sulykot, a kritika sem vesztette el létjogosultságát. Hála Istennek, a nevelt, fejlett közönség gyakran fölébe tud emelkedni a kritikának is és öntudattal tudja felemelni azokat, akiket a kritika érdemetlenül elejtett.

De a hallgatás: öl.

❦ ❦ ❦

A művészetben nincsenek általános érvényü igazságok. Az igazság a művészetben olyasmi, aminek ellenkezője is igaz lehet. Wilde O.

szakában a vallási tárgyú bábsütőminták: a Madonna a gyermekkel, szent Cecilia, a három királyok stb. Később, mikor már a formanyelv kezd állandósulni, a világi témákat ugyanevvel a modern, hajszálfinom technikával kezdik fába vésni, míg végre a század dereka felé kialakul a nemes formák reneszánsza.

A figurálisok — emberi és állati alakok — mellett nagy jelentőségre emelkedik a szívalak. Ez az évszázadokon át uralkodó motívum a virágzás korában szintén kiemelkedik s a belső kidolgozásban annyi formagazdag stilizálást találunk a XVIII. századbeli szívalakokon, hogy különálló művészi törekvések tárgyai lesznek. A mézesbáb, mint eredeti rendeltetése szerint kedveseinknek adandó ajándék, az ajándékozó szeretetének szimbolumaként a szív alakjában szeretett megjelenni. Ha külön vonalszépségeket keresünk e szívalakokon, három fejlődési periodusra találunk. Az elsőt még a primitív részarányos megoldás, a levélmotívumokból kialakult sablonos keretkitöltés jellemzi. A virágzás korabeli szíveken már új ötletek tárulnak elénk; ezek elseje a szívalakba komponált figurálisok, s a szabadon maradt területek gazdag ornamentikával vannak kitöltve. Ismerünk olyan szívet (debreczeni minta), mely egész jeleneteknek ad keretet: hegedülő angyal álló alakja, előtte három éneklő kis gyermek térdel. A megoldás egyszerűsége mellett a mozgások természetes éreztetése csodásan szép és sikerült. A harmadik periodus végül a XIX. század közepétől kezdve divatos s ma is ismert, jelentéktelen tömegmunka, cikornyás vonalak zavaros halmazata, melynél csupán a rikító színek harmóniája zavarosabb.

A kedvelt témák közül kiragadjuk még a használati tárgyak s bútorok csoportját. Ilyenek voltak a virágzás aláhanyatlása első időszakában a zsebóra, falióra, kard, pisztoly, karabély, de nem ritkán találunk asztalt lócával s tulipános, virágmintás hátú széket is. A népművészet megannyi játékos megnyilvánulását érezzük a betyárromantika megjelenésében: betyár fokossal, táncoló szegénylegény, cimbalmos, menyecske légyotton a betyárral stb. Érdekes jelenség, hogy a korhangulat minden időkben visszatükröződik a minták motívumaiban. A vásárról vásárra járó, ünnepeken sátorozó bábsütők a vásáros nép köréből rendszerint értesültek egy-egy a nép számára szenzációs eseményről s már a következő vásáron a szorgalmas mester fába véste a hallottakat; valóságos aktualitásokat találunk így a minták között. Egy mintát ismerünk például, mely, amint szignálva is van, „Sobri Jóska" deli alakját őrzi.

A nép gondolatvilága, érdeklődése ily módon fokozatosan kiütközik a mintákból s a legkelendőbb ponyvairodalmi „remekek" nem sokkal ezek megjelenése után mézesbábos „illusztrációkat" csaltak ki. A nép lelkéhez iparkodtak férkőzni, ez magyarázza nagy elterjedettségüket s virágzásukat.

Új idők járnak ma már. Az egykor népes vásárok, messze földről összesereglő városi, falusi meg tanyai emberek anyagi s szellemi szükségleteinek kielégítői, a gyáripari termékek özönében napról-napra sorvadoznak. Tünőfélben a típikus alakok: a vásári költők, a remekbe dolgozó kismesterek. Ezekkel együtt veszett ki lassan az egykoron tekintélyes bábsütők típusa is. A céhek megszünésével a legények kötelező vándorlása is megszünt, ami viszont a sütőminták szűkebb keretekbe szorított vándorlását vonta maga után. S míg egykoron a minták kifaragásán, a negatívok valóságos szobrászvésnöki megmunkálásán volt a hangsúly, egyszóval a vonalak, az ornamensek játékos gazdagsága s a néplélekhez témában való símulása volt a bábsütők főcélja, ma mindezt a meddő, invenció nélkül való tömegminták váltották föl, s művészeti törekvések helyett a kiformált bábízléstelen papirosképekkel van teleragasztva.

Az itt bemutatott minták a Néprajzi Múzeum, a Székesfővárosi Múzeum és Lajta Béla gyüjtésének gazdag anyagából valók. Ezek is, mint sok egyéb népművészeti s iparművészeti terméke a mi gazdag képzelőerővel megáldott nemzetünknek, bevonultak a múzeumok polcaira, hirdetve a nép alkotókedvének őserejét. Talán még eljön az idő, amikor föltámadhatnak halottaikból s új megérzések folyama buzog ki azokból.

Az utolsó kilenc budapesti bábsütőmester, amikor testületi összetartozását feladta, egy kedves emlékekkel gazdag népipar temetéséhez fogott. S mi e sorokban borongó lélekkel fordítjuk meg a címert.

❦ ❦ ❦

Sokszor visszaesést jelent az úgynevezett haladás és a konzervatív emberek képviselik az értékes tulajdont, a mult hagyományát, amelyet sem kockáztatni, sem feladni nem akarnak. Birt Th.

Az önálló munka, ha igénytelen is, sokkal becsesebb, mint a legsikerültebb szolgai utánzat. Michel Angelo.

A legbalgább tévedéseknek egyike, ha jótehetségű fiatalok azt hiszik, hogy elvesztik eredetiségöket, ha a mások által már elismert igazságokat ismerik el. Goethe

HÁBORÚS VILÁG

FÉMET A HADSEREGNEK! Bizonyos fémeknek és ötvözeteknek a hadsereg szükségleteire való beváltásáról szóló, eddig ismeretessé vált rendeletek nemcsak egyes iparágak érdekeit érintik, hanem kihatnak úgyszólván minden háztartásra is. Ámbár minden magyar honpolgár szívesen elismeri a hadsereg jogos követelését, a beváltás módjára, illetőleg a rekvirálás alá eső tárgyak beszolgáltatásának sorrendjére nézve többfelől igen figyelemreméltó észrevételek hallatszanak, amelyek megérdemlik az illetékes körök méltánylását. Ilyen igazságos és a hadsereg érdekeivel összeegyeztethető kívánság mellett érvel Végh Gyula, bozsoki földbirtokos lapunk szerkesztőjéhez intézett közérdekű levelében, melyet ezért egész terjedelmében itt közlünk:

Igen tisztelt Szerkesztő Úr!

A fémtárgyak beszolgáltatására vonatkozó rendelkezések, amennyiben eddig ismeretessé váltak, nálunk nem tartalmaznak oly határozmányokat, melyek a művészi értékű vagy történelmű becsű tárgyakat megoltalmaznák. Legalább is sok félreértésre vezethet az a körülmény, hogy csakis a nélkülözhetetlen és a nehezen beszerezhető fémtárgyak mentesíttettek a beszolgáltatás kötelezettsége alól, míg ellenben „egyszerű“ tárgyak, tekintet nélkül egyéb tulajdonságaikra, beszolgáltatandók lesznek.

Már pedig, mint tudjuk, az egyszerűség magában véve nem egyértelmű a művészileg értéktelennel. Sőt ellenkezőleg. Éppen a nemes, egyszerű formák között sok szép is akad, míg ellenben az olcsó gyári munka, a nagyközönség ízlése számára készült tucatcikk rendszerint cifrasággal, ornamentikával túl van terhelve. Éppen a fémtárgyaknál nem a dísz vagy az egyszerűség, hanem a *készítés módja*, a *művesség* adja meg a készítmény művészi értékének kritériumát.

A rekviráló közegek azonban az utasítás szavaihoz kell hogy alkalmazkodjanak, tőlük szakértelmet feltételezni nem is lehet. Viszont a közönségnek sincsen megadva a lehetőség, hogy megmentsen valamely „egyszerű“, de művészileg értékelt tárgyat, mely ekképpen a tulajdonosra nézve épp úgy mint az ország iparművészeti vagyonára nézve csakugyan pótolhatatlanul elvész. Hogy csak egy példát említsek: a néhány előkelő családban nemzedékeken át kegyelettel őrzött rézedény tényleg egyszerű, nem is nélkülözhetetlen, amennyiben használatban alig van, csak a konyha díszéül szolgál, a háziasszony büszkesége. Mégis sok család ezerszer szívesebben szeretetné le a rézkilincseket, a kályhaajtókat, szívesebben adná oda cifrább modern fémtárgyait, de sőt bútorait is (rézágyakat stb.), mintsem hogy a becses családi ereklyéktől megválni kényszerüljön. Éppen mert már csak kevés van belőle s maholnap múzeumokba való ritkaságszámba mennek, nem lehet tisztán anyagértéküket tekinteni, mely korántsem fedi valódi értéküket.

Tudjuk jól, hogy a mai időkben szentimentális tekintetekkel előhozakodni nem szabad. Hisz a háború mindnyájunktól súlyos áldozatokat követel vagyonban, életben, szeretetben. Megtanított mindnyájunkat, hogy a közérdek javára le kell mondanunk sok mindenről, olyanról is, amit azelőtt elvitázhatatlan tulajdonunknak, jogunknak tekintettünk. A luxus, a cifrálkodás legkevésbbé szolgálhat ürügyül a kötelezettségek alól való kibúvásra.

De hogy a szép, a művészi, a multak emlékével járó praetium affectionis nem szünt meg létezni és hatni, ennek hangoztatásában a hadviselő államok versenyeznek. Mindent alárendelnek az egyedül mérvadó katonai szempontnak, de igyekeznek óvni, kímélni a művészetek, a történeti emlékeknek semleges határait. Vajjon ki merne arra még csak gondolni is, hogy a városaink terein díszlő bronzszobrok nehéz érctömegeit lövedékek készítésére beolvasszák?

Pedig...

Németország, a sokat ócsárolt militarizmus hazája, hol hasonlíthatatlanul nagyobb a művészi értékű fémkészítmények mennyisége; Németország, melynek népe áldozatkészségében nem ismer határt s bizonyára szó nélkül feláldozná ezeket is a haza oltárára, mégis kerülni óhajtja a felesleges vandalizmust és sokkal konzervatívabban jár el, mint mi, midőn megállapítja, hogy a műtárgyak és a *régi örökölt darabok* (Kunstgegenstände und alte Erbstücke) a bejelentés kötelezettsége alá nem esnek. A tulajdonosra bízza annak megítélését, vajjon valamely fémtárgy ilyennek minősíthető-e, úgy okoskodván, hogy az anyag, mely ily módon elkerüli az olvasztókemencét, nem éri meg a keserűséget, melyet elvesztése tulajdonosának okozna. Inkább kívánjanak tőlünk olyant, aminek nélkülözése kényelmetlenséget, költséget okoz, mint a legpótolhatatlanabbat, ami csak létezik: művészi értéket. Még ha embertársaink szenvedéseinek enyhítésére, életek mentésére kellene; de előttünk lebeg a békés tűzhelyek büszkeségének jövendő közvetlen célja: az öldöklés, és teljesen megértjük sok jó hazafinak, honleánynak szomorúságát, ha tőle éppen azt veszik el, amihez legjobban ragaszkodik s ami talán az egyedüli családi emlék a multból: a régi rézedényt.

A városokban rengeteg sok a teljesen felesleges dísz, kávéházi cifraság, bankok, üzletek, lépcsőházak, mulatóhelyek csillogó rézfelszerelése, melyhez sem üzleti érdek, sem művészi érték, sem érzelmi momentum nem kapcsolódik: legyen ezeké az elsőbbség a rekvirálásban. A rekvirálásra vonatkozó utasításokat pedig a németekéhez hasonló irányban kellene kiegészíteni a *lehető leglibe-rálisabban*, úgy hogy a régi történeti vagy művészi becsű fémtárgyak csak a *legvégső szükség* esetén kerüljenek sorra; ott pedig, ahol a visszatartatni kívánt tárgyak minőségét és műértékét illetőleg kétségek merülnének fel, hozzáértő szakközegek ítéletéhez lehessen appellálni.

Úgy gondolom, elsősorban az Iparművészeti Társulat feladata, hogy itt szavát felemelje és az illetékes tényezőknél az ügy érdekében közbenjárjon, szükség esetén a közönséget félreértések elkerülése érdekében megfelelően tájékoztassa. Nem kétlem, hogy meg fogja találni a módot a katonai szükségnek a kegyelettel és az iparművészet érdekeivel való összeegyeztetésére. Kiváló tisztelettel

Bozsok, 1915 október hó 3. *Végh Gyula.*

Ez a finom szellemű és szépen megokolt javaslat megértésre talált az Iparművészeti Társulat vezetőségénél is, amely felterjesztést

A KÁRPITOS BÚTORAI

Az ülőbútorok kényelme, de fekvésünk és pihenésünk jóérzése is elsősorban a kárpitos munkájától függ. Tevékenységének területe ma túlnyomórészt az ülő- és fekvőbútorokra szorítkozik, de azért egyáltalában nem lekicsinylendő. Az elmult évszázadok folyamán a kárpitos mesterség a nyergesek iparából fejlődött ki s mikor a lovaglás helyet adott az otthoniasabb életmódoknak, a kárpitos lett a berendezőipar egyik legfontosabb tényezője. Még egy félszázaddal ezelőtt is ő gondoskodott a lakások „stílusos díszítéséről". Nemcsak bútorokat párnázott, de függönyökkel, terítőkkel, szőnyegekkel, mindenféle padlóbevonással is ő látta el a lakást. Meg is felelt az óhajoknak, szinte túlzott bőkezűséggel. A tizenkilencedik század második felében az ajtók s ablakok felett sűrű drapériák és függönycsodák gondoskodtak a besötétítésről. Aranyozott nádszékek és kényelmetlen puffok arról, hogy rosszul üljünk. Sötét falbevonások bőrtutánzó papírból, hogy szomorúak legyünk. Mindenféle paszományok, bojtok és rojtok, hogy a bútorok díszesek, de nehezen tisztogathatók legyenek.

Ez a szerencsétlen stíluskorszak megszűnt s a kárpitos mester ma már a lakás kényelme mellett az egészséget s a tisztaságot szolgálja korszerű eszközökkel. Az ő feladata, hogy az ülőbútorok vázát jó, tartós és egészséges anyagokkal vonja be. Hogy a padlóra megfelelő szőnyegeket vagy linoleumot rakjon. Hogy ágyunk, heverőink matrácait a legkülönbözőbb módokon elkészítse. Hogy ablakainkra egyszerű függönyöket szereljen, melyek egy kézmozdulattal szétnyithatók. De vannak természetesen ezen túlmenő feladatok is: amikor például ajtók párnázása vár rá, hogy hangszigetelést végezzen, vagy amikor ünnepiesen kell díszítenie nagyobb termeket, utcarészleteket, stb.

A kárpitos mesterségének is együtt kellett haladnia a mai életelvekkel, de együtt fejlődött a kézművesség új technikai lehetőségeivel is. A régi túlnehéz matrácok helyett ma könnyen kezelhető két-háromrészes matrácok készülnek. A régi nehéz ágyformákat szétszedhető, elől-hátul nádfonatú ágyak váltották fel. Ülőbútorokon is szívesen alkalmazzák már a leszedhető párnákat, melyek az ülésre, a háttámlára, a kartámlára egyszerűen le- és felszerelhetők minden takarítás alkalmával. És vannak azonkívül gumiból készített lyukacsos betétek, amelyek párnázás helyett a favázba, vagy fémkeretbe téve egyszerűsítik a kárpitos munkáját.

Nagyjából azonban a kárpitos alapvető munkája ma is azonos a régi mesterekével s főleg a párnázásból áll.

*

Nézzük egy ilyen párnázás menetét egy egyszerű kanapén, amelynek négy lába s rajta a fakeret készen kerül az asztalos műhelyéből a kárpitoshoz. Miként lesz ebből a bútorvázból kényelmes, nyugalmas heverő?

Először is a két bakra ültetett üres favázon az a l a p o z á s t végzi el a kárpitos. Erős kenderfonalakból szőtt hevederek szolgálnak erre a célra. Ezek a 7—8 cm széles szalagok persze csak akkor tartósak, ha a legerősebb kenderfonalat használják a készítés alkalmával. Egymástól 3—4 cm-nyi távolságra feszíti ki őket a keret alján, előbb hosszanti, azután ugyanilyeneket harántmenetben (miáltal kockás rácsozat keletkezik). Erősen feszülnek a jól odaszegezett hevederek („gurtnik") s úgy kerülnek rájuk a rúgók, melyeket felvarrva, a r ú g ó z á s t végzi el a kárpitos. A rúgók acélból készülnek, többnyire vörösrézzel galvanizálva s minden egyes rúgó két kúpra emlékeztet, melyek hegye összeér. Ezek a kígyósmenetű vastag rézrúgók 6—12 spirálfordulatot mutatnak s erősségük annál biztosabb, minél vastagabb e drót s minél több a spirálmenet rajtuk. Minden egyes rúgót négy-öt erős öltéssel (jó spárgával) rávarr a kárpitos a hevederekre, gondosan ügyelve arra, hogy a rúgók távolsága egymástól pontosan egyenlő legyen. (A rúgók nagyobb száma nagyobb rugalmasságot jelent a már kész bútoron.) Ezután ismét fontos művelet következik: a r ú g ó k ö t é s. Igen erős spárgával előbb hosszan, azután keresztben, felfelé, lefelé egymáshoz madzagolják a rúgókat és azok karikáit, úgy azonban, hogy maguk a rúgók csöppet se hajoljanak el a függélyes helyzetből. Ez ismét olyan munka, melynél minden rúgónak alaposan, nyolcszor kell áthurkolva lennie, mert különben nagyon hamar meglazulnak a kanapé ülőrészei. Az egész rúgós rendszer tetejére a r ú g ó v á s z o n (afféle jutavászon) kerül. Ez a ritkás vászonanyag pár öltéssel minden rúgóhoz úgy van odavarrva, hogy az egész mintegy válaszfal legyen a rúgók és a töltelék közt.

Most a párnázás második fejezete következik: a f a z o n m u n k a. Töltőanyag és fazonvászon adja meg a párna (az ülés vagy háttámla) igazi formáját. A kárpitos itt addig tölti a fazonvásznat a rendelkezésre álló puha anyaggal s úgy formálja azt ujjaival, hogy a párna a kívánt magasságot elérje. De nemcsak azt, hanem hogy szögletes vagy kerekded legyen az ülés éle, továbbá, hogy lapos legyen a teteje, mint egy matrác, vagy domború, mint az autóüléseké. Ezt a munkát hívják élezésnek („kant-csinálásnak"). A fazonvászon gondos odaszögelése és fércelése szintén ebbe a munkafejezetbe tartozik.

Most egy rövidebb eljárás következik: a p i k i r o z á s. Erre a célra becsületes mesterember csakis jó — és ami fő: új — lószőranyagot alkalmaz. A lószőrt mintegy az egyenetlenségek, hepehupák kisimítására használják s arra, hogy puha, de nem süppedő legyen az ülés. E fölé még vattaréteget is tesznek, hogy a lószőr szúrós voltát ellensúlyozzák s az egészet úgynevezett „pikirvászonnal" vonják be. A f e h é r v á s z o n b e v o n á s jelenti azt a határvonást, mellyel a tulajdonképeni párnázómunka véget is ért. A kárpitosmunka nagyrészt kész, a többi már csak a rendelő vagy vevő szövetválasztása után következhet.

Ekkor jöhet csak a bőr-, szövet-, bársony-, vagy selyemanyag kiszabása, összeillesztése (virág a

tételezik a legendák ismeretét is egyes formák. A Dunántúlon több változatban előfordul nyíllal átlőtt szarvas, vagy kutyaküldözte, sebesült szarvas. Felületesen nézve reneszánsz ornamentikának ítélné az ember, ha nem figyelné az előfordulás földrajzi adatait. Ezek az állat-ábrázolások az osztrák határ mentén, jobbára országunk németlakta helységeiben divatosak. A legenda szerint szent Egyed a hozzámenekülő, átlőtt szarvast megmentette (Künstle: Ikonographie der Heiligen). E szent Egyedhez fűződő legenda rejlik az egyszerű szarvas alakjában. Nemkülönben cseh-osztrák közvetítéssel jut el hozzánk Szent Vitus tisztelete is a dunántúli helységnevek bizonysága szerint (Szent Vid. stb.). A Mária-kultusz mellett igen erős hatást tesz Ausztriával határos megyéinkre Szent Leonhard (Lénárd). Ő az állattenyésztők, pásztorok különös védőszentje. Innen magyarázható, hogy a búcsúkra összesereglő ezer meg ezer ember, szarvasmarha-, ló-, sertés-, szárnyas-formákat tesz a szent lábához. Más szentek, nálunk különösen Szűz Mária a betegségek, testi, lelki bajok ellen védelmeznek. Ezért kerül egy-egy kar, láb, szív, pólyásbaba, ifjú, leányzó, öregember stb. viaszból formált mása a dunántúli búcsújáróhelyek oltáraira. Mivel pedig ezeket a viaszfigurákat is a bábosok készítik, természetes, hogy gyakran mézeskalácsból sütik ki a votívumokat. Annál is inkább, mert a gyermekjátékok, karácsonyfadíszek nagyrészét is ők készítik. E tárgyak pedig, miután lassanként elhomályosult az elsőrendű vallásos célzatuk, minden nehézség nélkül kielégítették a gyermekek igényeit is. A votívumok vallásos tartalmának elhomályosulásában nagy szerepe lehet a helyi és időbeli eltolódásoknak. Az egyes votívumok készítői vándorútjukon széthordták a különböző formákat másmás vidékekre, ahol a különös védőszent talán ismeretlen is volt. Sőt a kultusz eredeti helyén is halványult a jelentés, mert gyakran a védőszent ünnepét előző, vagy követő vasárnapon ülték meg a búcsút, mely így idővel sok világias színt nyert a vallásos cél rovására.

A világias tartalmú bábsütőformák is különösebb zökkenő nélkül lépnek át a XVIII. századba. Csupán a XVIII. század közepe felé érezni az új stílus hatását.

A XVII. századi emlékek között érdekes egy antikizáló lelet, mely a reneszánsz hatásban foganhatott Szombathelyen. (24. oldal, lent balra.) Orpheus az állatok között. Azonban nem tarthatjuk e kor kizárólagos divatjának, mert a XVIII. századból is bemutathatnak hasonló emléket (24. oldal, lent jobbra) Diana és Acteon jelenetét.

Fontosabb helyet foglalnak el azok a bábsütőformák, melyek a XVIII. században, időszerű tartalommal, akkor élő személyekre vonatkoztak. Egyrészük címerábrázolás csupán, de vannak olyanok is, melyek az ünnepelt személyről közelebbi felvilágosítást is adnak. Az ország három különböző részéről mutathatunk be ilyen emlékeket: Bártfáról származik 1661-ből Senck Martin felirattal az egyik forma. Díszítése kétfejű sas a magyar országcímerrel (23. old., lent jobbra). Megemlítésre méltó I. Lipót elliptikus keretbe vésett mellképe, felette két kisebb, két nagyobb angyalfej. Szinte tombol rajta a barokdíszítmények sokasága. Pozsonyból való az ütőfa, 1659-es évszámot visel. Véletlenül a mesterre is szolgáltat adatot egy XVII—XVIII. századra tehető S. L. jelzésű emlék, mely vallásos tartalmú, de amazzal teljesen egybevág elrendezésével, technikájával. (23. old., fant balra és jobbra.) Végül Erdélyből, Apaffy Mihály udvarából is maradt egy bábsütőformánk. A fejedelem címerét ábrázolja s különös érdekességet ad ezzel az emléknek a: Michael Apafi Dei gratia Princeps Transilvanie Par Re Hun Do et Siculor Co körirat. Ez a bábsütőforma nem más, mint Apaffy pénzének hátlapja. (24. old., középen jobbra). Erre célozva említettem már, hogy a mézesbábok érdekességét emelte a komolyabb célú tárgy lemásolása. Ezeket a személyi vonatkozású bábokat ünnepélyes alkalmakkor osztogatták és lakomákon fogyasztották.

Előfordulnak a divatra élénk fényt vető nő- és férfiábrázolások, különösképen Mária Terézia koráról és a rokokó-világról nyerünk becses adatokat az egykorú ábrázolásokban. (21. old., fent balra és jobbra).

Mind gyakoriabbakká válnak a virágos hintókban ülő alakok (21. old., lent) és a számtalan sujtással kivarrt feszes dolmányú lovashuszárok (22. old., fent jobbra). S végül az érzelmi élet legbecsesebb formája, a szív, mely előbb vallásos tartalommal, később családi jellegű jelenetekkel, végül virágdíszítéssel jelenik meg. (23. old., lent balra). Szóhoz jut már a polgári család élete is és az idők múlásában lassanként átfordul az ízlés a XIX. század légkörébe, ahol egyszerre megszakad a mézesbábosipar hagyományos művészkedése.

Napról-napra nagyobb tért hódít a népiesség. A romantikus kor betyárvilága lesz a kútforrás. Amit a ponyvairodalom könyvekkel terjeszt, az lassanként mézeskalács formájában is életre kél. A gyerekek pedig ujjongva szemlélik Bolond Miskát, megilletődnek Subrik Jóskától, Milfajt Ferenctől, a hírneves haramiáktól. A legény apró versikékkel díszített szívet nyujt át a leányzónak, a kisebb gyerek csizmát, pólyásbabát, kardot, puskát, szentképet cipel, ad, vesz és a ma gyermeke már nem tudja, hogy kétszáz esztendő történelme hallgat egy-egy bábossátor elkorcsosult portékájában.

Dr. ROMHÁNYI GYULA

Ex libris. Ifj. Richter Aladár rajza.

Régi magyar bábsütőformák. Fent balra: Királyok köszöntése (XVII. sz.). Jobbra: Sámson küzdelme az oroszlánnal (XVII. sz.). Középen balra: Szt. György (XVII. sz.). Jobbra: Apaffy Mihály címere (XVII. sz.). Lent balra: Diana és Acteon (XVIII. sz.). Jobbra: Orpheus az állatok között (XVII. sz.). — Alte ungarische Lebzelter-Formen. Oben links: Die heil. drei Könige (XVII. Jahrh.). Rechts: Samsons Kampf mit dem Löwen (XVII. Jahrh.). In der Mitte links: Sanct Georg (XVIII. Jahrh.). Rechts: Wappen des Michael Apaffy (XVII. Jahrh.). Unten links: Diana und Acteon (XVII. Jahrh.). Rechts: Orpheus unter den Tieren (XVII. Jahrh.). — Old Hungarian gingerbread-baker forms. Above to the left: Greeting of the Kings (XVII. cent.). To the right: Samson's fight with the lion (XVII. cent.). In the middle to the left: St. Georges (XVII. cent.). To the left: Coat-of-arms of Michael Apaffy (XVII. cent.). Below to the left: Diana and Acteon (XVII. cent.). To the right: Orpheus among the animals (XVII. cent.).

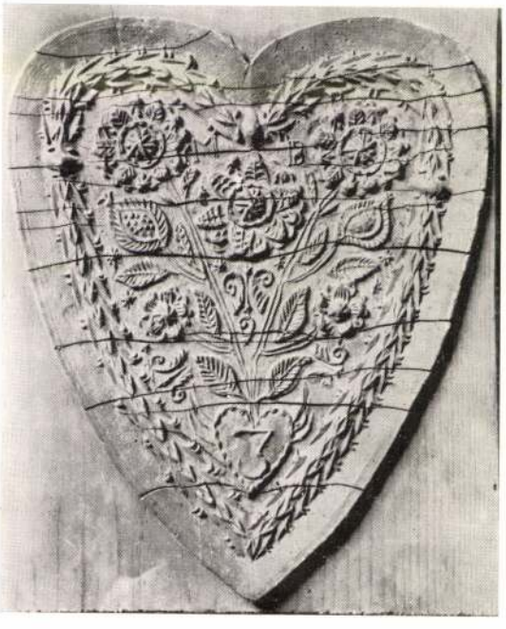

Régi magyar bábsütő formák. Fent balra: Szt. Család (XVIII. sz.). Jobbra: I. Lipót mellképe (XVII. sz.). Lent balra: Szívforma (XVIII. sz.). Jobbra: Címer (XVIII. sz.). — Alte ungarische Lebzelter-Formen. Oben links: Hl. Familie (XVII. Jahrh.). Rechts: Brustbild Leopold I. (XVII. Jahrh.). Unten links: Herzform (XVIII. Jahrh.). Rechts: Wappen (XVII. Jahrh.). — Old Hungarian gingerbread-baker forms. Above to the left: Holy Family (XVII. cent.). To the right: Bust of Leopold I. (XVII. cent.). Below to the left: form for a heart (XVII. cent.). To the right: Coat-of-arms (XVIII. cent.).

Régi magyar bábsütőformák. Fent balra: Madonna a gyermekkel (XVII. sz.). Jobbra: Lovas (XVIII. sz.). Lent balra: Szt. Vitus (XVII. sz.). Jobbra: Máriaradnai emlék (XVII. sz.). — Alte ungarische Lebzelter-Formen. Oben links: Madonna mit dem Kinde (XVIII. Jahrh.). Rechts: Reiter (XVII. Jahrh.). Unten links: Sanct Veit (XVII. Jahrh.). Rechts: Andenken aus Mária-Radna (XVII. Jahrh.). — Old Hungarian gingerbread-baker forms. Above to the left: Madonna and Child (XVIII. cent.). To the right: Rider (XVII. cent.). Below to the left: St. Vitus (XVII. cent.). To the right: Souvenir from Maria-Radna (Place of Pilgrimage).

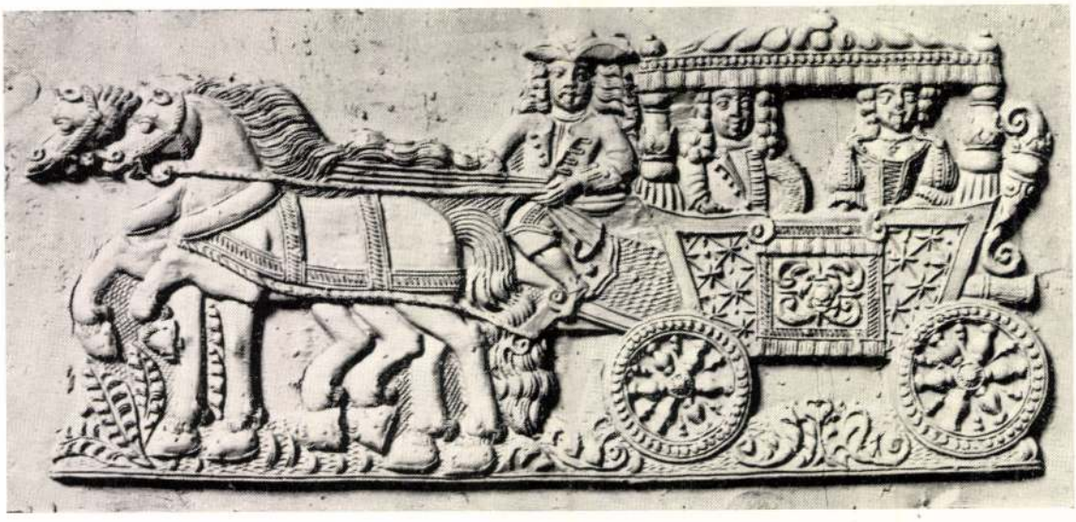

Régi magyar bábsütő formák. Fent balra és jobbra: Férfi és női alakok (XVIII. sz.). Lent: Fogat. (XVII. sz.). — Alte ungarische Lebzelter-Formen. Oben links und rechts: Männliche und weibliche Figur (XVIII. Jahrh.). Unten: Gespann (XVII. Jahrh.). — Old Hungarian gingerbread-baker forms. Above to the left and right: Figures of men and women (XVIII. cent.). Below: Team (XVII. cent.).

Sőt kimutatható, hogy a németeknél éppen a fafaragásból fejlődött ki az éremvésés, ugyanis előbb fába faragták a készülő érmet és csak azután öntötték érebe. (V. ö. Pósta Béla—Tergina Gyula: Az éremvéső művészet. Műv. Ipar. 1891. 140—158. l.) Nálunk, Körmöcbányán alakul ki jelentős éremművészet a XVI. században, mellette Joachimsthal tűnik fel vallásos emlékérmeivel. A körmöci és joachimstahli éremvésők német származásúak voltak, eléggé bizonyítja már az is, hogy a német medaillisztika lényegesen befolyásolta a magyar érmészetet. Azonban a nemzeti jelleg — Huszár szerint — még így is érvényesülhetett, hiszen már előzően, Mátyás korában is volt nálunk olaszos modorú éremvésés.

A körmöci érmek a királyok személyére, nagyobbrészt egyéb személyekre vonatkoznak, legnagyobb csoportjuk pedig vallásos tartalmú. Ezeknek a személyi és vallásos érmeknek közvetlen vagy közvetett utánzatai a mézeskalács ütőfái. Talán merész állítás volna az éremvésők között keresni a mégis csak szerényebb igényű bábosremekek mestereit, annyi azonban megállapítható, hogy kivitelükben gyakran művésziesek. Vagyis az ügyeskezű mesterek vonásról-vonásra igyekeztek átmásolni mintájukat. Talán nem is akarták öncélú művészetté emelni a bábosmesterséget, hiszen rövidéletű remekek származtak az ütőfákból, másrészt pedig a bábosságnak éppen valamilyen komolyabb rendeltetésű forrás lemásolása adta meg az érdekességet. Különösképen vonatkoztatható ez a megállapítás a személyi érmekre. Mindazonáltal nem szabad megfosztanunk az ütőfametszőket minden művészi foktól, mivel a források adatai szerint például Büttner Ananiás körmöci éremvéső is inkább viaszöntő (wachspossirer) és portrékészítő volt. Ebből kitűnik, hogy a névtelen, jelentéktelen ütőfák mesterei lehettek híresebb fametszők is, kiknek komolyabb munkái az oltárokat díszítették egykor. Feltevésünket támogatja Höllrigl József úr szóbeli közlése is. Ő Nyitrán talált egy bábsütőformát, mely Ábrahám áldozatát örökíti meg és ezt az ütőfát a rávésett: Prixner fecit bizonysága szerint a rézmetsző Prixner művész alkotta.

A XVII. századi ütőfák legnagyobb része korongalakú. Gazdagon halmozott barokékítményben, keretben helyezkedik el a jelenet, mely arányos szerkesztéssel teljesen kitölti a teret. Jóformán az egész újszövetség megjelenik a vallásos ütőfák lapjain. Sőt még az ószövetség is meg-megcsillan egy-két emléken. A Bűnbeesés, József és Putifárné, a Kánaáni szőlőfürt. Legérdekesebb Sámson küzdelme az oroszlánnal. (24. oldal, fent jobbra.) Annál érdekesebb e levélkoszorúban elhelyezett jelenet, mert a XVII. századi ütőforma forrása megállapíthatóan egy XVI. századi, körmöci vallásos érem, mely mindkét lapján Sámson tetteiről szól. Motivuma pedig az 1735-ben megalakult lőcsei mézesbáboscéh pecsétjének szolgált forrásul.

Az Új-szövetségi történetek Mária üdvözlésével kezdődnek. Azután Krisztus születése. A pásztorok és királyok köszöntése. (24. old., fent balra.) A circumcisio, A szent család, Krisztus megkeresztelése, Utolsó vacsora, Krisztus a kereszten, Feltámadás, a Szentháromság, Isten báránya zászlóval, Szűz Mária megkoronáztatása. E formák teszik a XVII. század emlékeinek lényegét, noha több esemény, például a kisded imádása, a Szentháromság, stb. épúgy előfordul a XVIII. században is. Inkább tehát úgy lehet a két századot elválasztani, hogy a XVIII. század világi formái nyernek újabb anyagot, de a vallásos tárgykör még ölelkezik az előbbi századéval. Mindenesetre a vallásos formák is két csoportba válnak. Egyik részük az éremművészet halvány visszatükröződéseképen, erős drámaisággal, mozgalmas cselekvényeket ábrázol, másik részük ellenben már lehíggadtabb formában csak egy-két alakot közöl, például Szűz Máriát, karján a kisdeddel. A barok keret is veszít előbbi pazarló gazdagságából. A stílusjegy meghúzódik a ruházat erősen kidomborított csigavonalas hullámzásában, ami egyben a kelme nehéz bársonyszerűségét is akarja hangsúlyozni. Ezek a Mária-ábrázolások hihetően az egyes búcsújáróhelyek kegyképeinek pontos vagy lényegtelenül átformált másolatai. Bizonyítható ez a Máriaradnai emlékkel (22. old., lent balra.) A keretbefoglalt képeken kívül előfordul pecsétlőszerű korongformában is, sőt elliptikus körülhatárolásban is divatozik e díszítés, talán a hordozható Mária-szobrok másolataiképen. Feltűnő ugyanis ez utóbbiaknak erősebb térbelisége amazok síkszerűségével szemben. (22. old., fent balra.)

Nálunk különösképen a Szűz Mária-kultusz érvényesült századokon át, érthető tehát e formák gyakorisága. Csekélyebb számmal ugyan, de előfordulnak más szentekre vonatkozó formák is. Leginkább Szent György a kedvelt alak nálunk. Előtérben a sárkánnyal viaskodó szent, mögötte várkastély és Aja királyleány. A Szent György-kultusz is visszanyúlik a XVI. századi érmészetünkbe. A német földről ideszármazott Hailer Dániel a mannsfeldi tallérok mintájára híres Szent György-érmeket készített Körmöcön. (24. old., középen balra.)

A vallásos érmek drámaisága lassanként még inkább csillapodik és kezd a személyi érmek formaábrázolásához közeledni. A leegyszerűsített ábrázolások átvezetnek bennünket az egyházi votivtárgyak síkjára, ahol már nem annyira a művészi kompozíció a cél, mint inkább egy szent, vagy védőszent élettartalmának, esetleg vértanuságának tömör kiábrázolása. Ezeknél az emlékeknél már nem a művészi elbeszélőerő, hanem az egyszóval mindent kifejező szimbolizmus a jellemző. Jó példája ennek Szent Vitus ábrázolása. (22. old., lent jobbra.) Más emlékeken már a tüzet gondozó alakok is elmaradnak, csupán a forró olajjal telt üstben imádkozó szent emlékeztet vértanuságára. Még nyugalmasabb képszerűséggel áll előttünk Szent Lipót püspök. Az ornátusban erősen kidomborodó főalak mellett arányos megoszlással törnek fel az őt jellemző templomtornyok és a fölöttük kivésett csillagok mintegy érzelmi alapon kapcsolják össze a képet. Ezek az emlékek még helyhezkötöttek voltak eleinte. Bizonyára a szent oltalmába ajánlott helység búcsúin fordultak elő ezek a votívumok. Fel-

RÉGI MAGYAR BÁBSÜTŐFORMÁK

A mai búcsúk és vásárok sátortáborában unatkozó mézeskalácsos bódék színes papírokkal beragasztott, ezerszínű bábjai már csak silány tömegcikkek, kores unokák az egykor nagyhírű mézesbábos céh művészi formáihoz képest. A lisztből, pergetett mézből és csekély hamuzsírból gyúrt anyag ma már pléhformákból születik meg; hajdan pedig a mester büszke remekében, a gyakran magametszette, művészi ütőfában kapta a mézesbáb és mézestányér számtalan formáját.

Hazai mézeskalácsos iparunk a magyarság első századaiba vezethető vissza, nem mint ősrégi foglalkozási-ág, hanem valószínű, hogy az Erdélyben letelepült szászok már magukkal hozták a németségnél nagyban virágzó mézesbábosságot.

Okleveleink szerint már az Árpádok alatt élénk méhészete volt a magyarságnak és a rokonszakmabeli viaszöntők a XIV. század óta ismeretesek Kassán.

A kassai céhiratokból világosan kitűnik mézesbábos iparunk német eredete is. Ezek az iratok számolnak be az első, pozsonyi céh megalakulásáról. A „pistorum dulcianorum vulgo mézespogácsasütők" 1619-ben megalakult pozsonyi céhe kiterjedt még Nagyszombat, Modor, Bazin és Galgóc bábosaira is. A század nyolcvanas éveiben kezdődik a céhbomlás és egymásután születnek meg az önálló céhek. A céhek lakóhelyén végzett kutatások eredményezték a régi ütőfák változatos gyűjteményét.

Korbeli elhatárolásokat az anyag romlandósága miatt nem tehetünk, az előállított remekek rövid életűek voltak természetszerűen. Csupán az előállításhoz kellő formák nyujtanak számunkra adatokat, melyekből eléggé világos képet alkothatunk a mézesbábosság közkedvelt iparáról.

Nálunk először Szalay Ágoston irányította figyelmét a mézeskalácsosok ü t ő f á i r a. 1862-ben a pozsonyi törvényszék elnöke volt s Eypeltauer nevű irnoka — tudva, hogy Szalay nagy szeretettel gyüjti a régiségeket — eladta neki bábsütő rokonának egy régi bábsütőformáját. A betlehemi kisded imádását ábrázolta s művészies kivitelével annyira megtetszett Szalay Ágostonnak, hogy ettől kezdve bejárta az egész Magyarországot, sőt Ausztriát is és száznál több, művészies ütőfát gyüjtött össze. (V. ö. Századok, 1877. 586—598. l.) E gyüjtemény legnagyobb része az Iparművészeti Múzeum birtokában van. A Néprajzi Múzeum gyüjtése is a kiállított anyagon kívül még hat nagy ládát tölt meg, nemkülönben említésre méltó a Fővárosi Múzeum pest-budai anyaga is.

Az ütőfák rengetegében első pillanatban alig igazodik el a szemlélő. A formák nagysága, alakja, mintája és díszítése megannyi változatban ötlik elénk, mintha merő szeszélyesség szülte volna őket. Nem is tudnók összeegyeztetni a formabeli nagy különbözőségeket, ha történeti keretbe nem állítanók a bábsütő emlékeket.

A n o r i m b e r g a i m é z e s k a l á c s névből világos, hogy mézeskalácsos iparunk Nürnberg híres mézesbábosságából merített életerőt. Németországban, különösképen Nürnbergben már a középkorban nagy fejlettséget ért el ez az iparág és a különféle bábsütőminták gazdagsága lassan átvándorol hozzánk is. Feljegyzések szerint nálunk már a XVI. században ütőfákkal adják meg a báb formáját. Az ismerős anyagban egyetlen formát találtam, mely I. P. I. jeggyel 1521-es évszámot visel, de ez hamisítvány. Az ütőfa egyéb meghatározói megcáfolják az évszámot. Egyrészt maga az alak kiábrázolása későbbi korba utalja az ütőfát, másrészt a még rendelkezésünkre álló I. P. I. jeggyel ellátott ütőfák egytől-egyig a XVIII. század második negyedéből valók. De a XVII. század legelejétől már igen becses emlékekben bővelkedünk. Érthető, hiszen a század elején már céhbe tömörülnek a bábosok. 1684-ben megújítják a pozsonyi céhbeliek privilegiumaikat, mint „Privilegierte Haubt Laade der Lebzelter in der königlichen Freyen Stadt Presburg in Nieder-Ungarn". Ezzel szemben 1700-tól kezdve Kassán az Oberungarische Meister név a használatos. 1726-ban egy besztercebányai adat szerint már négy társláda van. Lassankint az egész Felvidéket behálózza a bábosság és a mesterség művészies színvonalra emelkedik. (V. ö. Kemény Lajos cikke. Ethnográfia, 1915. 327—329. l.)

A Dunántúl emlékei Soprontól félkörívben vezetnek el bennünket Baranyáig, majd Baranyából Bácskán át fel Szegedig. Az erdélyi bábosságra is van adatunk, Debrecen pedig a bábosságnak ma is Debreceni korongnak nevezett különlegességéről híres.

Amint látjuk, az egész országban elterjedt ipar volt a bábosság. Önkéntelenül felmerül a kérdés, vajjon mutat-e ez az ipar különösebb nemzeti jegyeket, vagy legalább is vidékek szerint alakult-e ki jellemző formaiság. A nemzeti jegy talán feltalálható a mult század népies motivumaiban, de, különösen az előbbi századokban, lényegében nem látható semmiféle tájjelleg.

A formák tárgyalásánál megkülönböztethetnők a vallási és világi csoportot, de hozzá kell fűznünk, hogy egyidőben dívott mind a kettő. A vallásos csoport után is alakult ki bizonyos világi, népies formanyelv, de ez leginkább a mult század terméke, mikor már a bábos ipar szellemében kiélte magát.

A bábosság ütőfái voltaképen a XVII. században élték legművésziesebb korukat. Ennek magyarázatául pedig egyrészt a külföldi gyakorlatot, másrészt a hazai viszonyokat hozhatjuk fel.

Az olasz reneszánsz korban Pisanello művészetében támad új életre az emlékérem-művészet. Az olaszok kezéből átveszik a franciák, flamandok és németek. S míg az olaszok a „lágyabb, kerekebb formákat kedvelik", a németeknél a fafaragást jellemző nyersebb stílus uralkodik. (V. ö. Huszár Lajos: Körmöcbányai éremvésők és emlékérmek... Num. Közl. 1927—28. 73—103. l.)

Magyar Iparművészet
1936. 1. 17.

RÉGI MAGYAR BÁBSÜTŐFORMÁK

A mai búcsúk és vásárok sátortáborában unatkozó mézeskalácsos bódék színes papírokkal beragasztott, ezerszínű bábjai már csak silány tömegcikkek, korcs unokák az egykor nagyhírű mézesbábos céh művészi formáihoz képest. A lisztből, pergetett mézből és csekély hamuzsírból gyúrt anyag ma már plehformákból születik meg; hajdan pedig a mester büszke remekében, a gyakran magametszette, művészi ütőfában kapta a mézesbáb és mézestányér számtalan formáját.

Hazai mézeskalácsos iparunk a magyarság első századaiba vezethető vissza, nem mint ősrégi foglalkozási-ág, hanem valószínű, hogy az Erdélyben letelepült szászok már magukkal hozták a németségnél nagyban virágzó mézesbábosságot.

Okleveleink szerint már az Árpádok alatt élénk méhészete volt a magyarságnak és a rokonszakmabeli viaszöntők a XIV. század óta ismeretesek Kassán.

A kassai céhiratokból világosan kitűnik mézesbábos iparunk német eredete is. Ezek az iratok számolnak be az első, pozsonyi céh megalakulásáról. A „pistorum dulcianorum vulgo mézespogácsasütők" 1619-ben megalakult pozsonyi céhe kiterjedt még Nagyszombat, Modor, Bazin és Galgóc bábosaira is. A század nyolcvanas éveiben kezdődik a céhbomlás és egymásután születnek meg az önálló céhek. A céhek lakóhelyén végzett kutatások eredményezték a régi ütőfák változatos gyüjteményét.

Korbeli elhatárolásokat az anyag romlandósága miatt nem tehetünk, az előállított remekek rövid életűek voltak természetszerűen. Csupán az előállításhoz kellő formák nyujtanak számunkra adatokat, melyekből eléggé világos képet alkothatunk a mézesbábosság közkedvelt iparáról.

Nálunk először Szalay Ágoston irányította figyelmét a mézeskalácsosok ü t ő f á i r a. 1862-ben a pozsonyi törvényszék elnöke volt s Eypeltauer nevű irnoka — tudva, hogy Szalay nagy szeretettel gyüjti a régiségeket — eladta neki bábsütő rokonának egy régi bábsütőformáját. A betlehemi kisded imádását ábrázolta s művészies kivitelével annyira megtetszett Szalay Ágostonnak, hogy ettől kezdve bejárta az egész Magyarországot, sőt Ausztriát is és száznál több, művészies ütőfát gyüjtött össze. (V. ö. Századok, 1877. 586—598. l.) E gyüjtemény legnagyobb része az Iparművészeti Múzeum birtokában van. A Néprajzi Múzeum gyüjtése is a kiállított anyagon kívül még hat nagy ládát tölt meg, nemkülönben említésre méltó a Fővárosi Múzeum pest-budai anyaga is.

Az ütőfák rengetegében első pillanatban alig igazodik el a szemlélő. A formák nagysága, alakja, mintája és díszítése megannyi változatban ötlik elénk, mintha merő szeszélyesség szülte volna őket. Nem is tudnók összeegyeztetni a formabeli nagy különbözőségeket, ha történeti keretbe nem állítanók a bábsütő emlékeket.

A n o r i m b e r g a i m é z e s k a l á c s névből világos, hogy mézeskalácsos iparunk Nürnberg híres mézesbábosságából merített életerőt. Németországban, különösképen Nürnbergben már a középkorban nagy fejlettséget ért el ez az iparág és a különféle bábsütőminták gazdagsága lassan átvándorol hozzánk is. Feljegyzések szerint nálunk már a XVI. században ütőfákkal adják meg a báb formáját. Az ismerős anyagban egyetlen formát találtam, mely I. P. I. jeggyel 1521-es évszámot visel, de ez hamisítvány. Az ütőfa egyéb meghatározói megcáfolják az évszámot. Egyrészt maga az alak kiábrázolása későbbi korba utalja az ütőfát, másrészt a még rendelkezésünkre álló I. P. I. jeggyel ellátott ütőfák egytől-egyig a XVIII. század második negyedéből valók. De a XVII. század legelejétől már igen becses emlékekben bővelkedünk. Érthető, hiszen a század elején már céhbe tömörülnek a bábosok. 1684-ben megújítják a pozsonyi céhbeliek privilegiumaikat, mint „Privilegierte Haubt Laade der Lebzelter in der königlichen Freyen Stadt Presburg in Nieder-Ungarn". Ezzel szemben 1700-tól kezdve Kassán az Oberungarische Meister név a használatos. 1726-ban egy besztercebányai adat szerint már négy társláda van. Lassankint az egész Felvidéket behálózza a bábosság és a mesterség művészies színvonalra emelkedik. (V. ö. Kemény Lajos cikke. Ethnográfia, 1915. 327—329. l.)

A Dunántúl emlékei Soprontól félkörívben vezetnek el bennünket Baranyáig, majd Baranyából Bácskán át fel Szegedig. Az erdélyi bábosságra is van adatunk, Debrecen pedig a bábosságnak ma is Debreceni korongnak nevezett különlegességéről híres.

Amint látjuk, az egész országban elterjedt ipar volt a bábosság. Önkéntelenül felmerül a kérdés, vajjon mutat-e ez az ipar különösebb nemzeti jegyeket, vagy legalább is vidékek szerint alakult-e ki jellemző formaiság. A nemzeti jegy talán feltalálható a mult század népies motivumaiban, de, különösen az előbbi századokban, lényegében nem látható semmiféle tájjelleg.

A formák tárgyalásánál megkülönböztethetnők a vallási és világi csoportot, de hozzá kell fűznünk, hogy egyidőben dívott mind a kettő. A vallásos csoport után is alakult ki bizonyos világi, népies formanyelv, de ez leginkább a mult század terméke, mikor már a bábos ipar szellemében kiélte magát.

A bábosság ütőfái voltaképen a XVII. században élték legművésziesebb korukat. Ennek magyarázatául pedig egyrészt a külföldi gyakorlatot, másrészt a hazai viszonyokat hozhatjuk fel.

Az olasz reneszánsz korban Pisanello művészetében támad új életre az emlékérem-művészet. Az olaszok kezéből átveszik a franciák, flamandok és németek. S míg az olaszok a „lágyabb, kerekebb formákat kedvelik", a németeknél a fafaragást jellemző nyersebb stílus uralkodik. (V. ö. Huszár Lajos: Körmöcbányai éremvésők és emlékérmek... Num. Közl. 1927—28. 73—103. l.)

Magyar Iparművészet
1936. 1. szám.

Sőt kimutatható, hogy a németeknél éppen a fafaragásból fejlődött ki az éremvésés, ugyanis előbb fába faragták a készülő érmet és csak azután öntötték ércbe. (V. ö. Pósta Béla—Tergina Gyula: Az éremvéső művészet. Műv. Ipar. 1891. 140—158. l.) Nálunk, Körmöcbányán alakul ki jelentős éremművészet a XVI. században, mellette Joachimsthal tűnik fel vallásos emlékérmeivel. A körmöci és joachimstahli éremvésők német származásúak voltak, eléggé bizonyítja már az is, hogy a német medaillisztika lényegesen befolyásolta a magyar érmészetet. Azonban a nemzeti jelleg — Huszár szerint — még így is érvényesülhetett, hiszen már előzően, Mátyás korában is volt nálunk olaszos modorú éremvésés.

A körmöci érmek a királyok személyére, nagyobbrészt egyéb személyekre vonatkoznak, legnagyobb csoportjuk pedig vallásos tartalmú. Ezeknek a személyi és vallásos érmeknek közvetlen vagy közvetett utánzatai a mézeskalács ütőfái. Talán merész állítás volna az éremvésők között keresni a mégis csak szerényebb igényű bábosremekek mestereit, annyi azonban megállapítható, hogy kivitelükben gyakran művésziesek. Vagyis az ügyeskezű mesterek vonásról-vonásra igyekeztek átmásolni mintájukat. Talán nem is akarták öncélú művészetté emelni a bábosmesterséget, hiszen rövidéletű remekek származtak az ütőfákból, másrészt pedig a bábosságnak éppen valamilyen komolyabb rendeltetésű forrás lemásolása adta meg az érdekességet. Különösképen vonatkoztatható ez a megállapítás a személyi érmekre. Mindazonáltal nem szabad megfosztanunk az ütőfametszőket minden művészi foktól, mivel a források adatai szerint például Büttner Ananiás körmöci éremvéső is inkább viaszöntő (wachspossirer) és portrékészítő volt. Ebből kitűnik, hogy a névtelen, jelentéktelen ütőfák mesterei lehettek híresebb fametszők is, kiknek komolyabb munkái az oltárokat díszítették egykor. Feltevésünket támogatja Höllrigl József úr szóbeli közlése is. Ő Nyitrán talált egy bábsütőformát, mely Ábrahám áldozatát örökíti meg és ezt az ütőfát a rávésett: Prixner fecit bizonysága szerint a rézmetsző Prixner művész alkotta.

A XVII. századi ütőfák legnagyobb része korongalakú. Gazdagon halmozott barokékítményben, keretben helyezkedik el a jelenet, mely arányos szerkesztéssel teljesen kitölti a teret. Jóformán az egész újszövetség megjelenik a vallásos ütőfák lapjain. Sőt még az ószövetség is meg-megcsillan egy-két emléken. A Bűnbeesés, József és Putifárné, a Kánaáni szőlőfürt. Legérdekesebb Sámson küzdelme az oroszlánnal. (24. oldal, fent jobbra.) Annál érdekesebb e levélkoszorúban elhelyezett jelenet, mert a XVII. századi ütőforma forrása megállapíthatóan egy XVI. századi, körmöci vallásos érem, mely mindkét lapján Sámson tetteiről szól. Motivuma pedig az 1735-ben megalakult lőcsei mézesbáboscéh pecsétjének szolgált forrásul.

Az Új-szövetségi történetek Mária üdvözlésével kezdődnek. Azután Krisztus születése. A pásztorok és királyok köszöntése. (24. old., fent balra.) A circumcisio, A szent család, Krisztus megkeresztelése, Utolsó vacsora, Krisztus a kereszten, Feltámadás, a Szentháromság, Isten báránya zászlóval, Szűz Mária megkoronáztatása. E formák teszik a XVII. század emlékeinek lényegét, noha több esemény, például a kisded imádása, a Szentháromság, stb. épúgy előfordul a XVIII. században is. Inkább tehát úgy lehet a két századot elválasztani, hogy a XVIII. század világi formái nyernek újabb anyagot, de a vallásos tárgykör még ölelkezik az előbbi századéval. Mindenesetre a vallásos formák is két csoportba válnak. Egyik részük az éremművészet halvány visszatükröződéseképen, erős drámaisággal, mozgalmas cselekvényeket ábrázol, másik részük ellenben már lehíggadtabb formában csak egy-két alakot közöl, például Szűz Máriát, karján a kisdeddel. A barok keret is veszít előbbi pazarló gazdagságából. A stílusjegy meghúzódik a ruházat erősen kidomborított csigavonalas hullámzásában, ami egyben a kelme nehéz bársonyszerűségét is akarja hangsúlyozni. Ezek a Mária-ábrázolások hihetően az egyes búcsújáróhelyek kegyképeinek pontos vagy lényegtelenül átformált másolatai. Bizonyítható ez a Máriaradnai emlékkel (22. old., lent balra.) A keretbefoglalt képeken kívül előfordul pecsétlőszerű korongformában is, sőt elliptikus körülhatárolásban is divatozik e díszítés, talán a hordozható Mária-szobrok másolataiképen. Feltűnő ugyanis ez utóbbiaknak erősebb térbelisége amazok síkszerűségével szemben. (22. old., fent balra.)

Nálunk különösképen a Szűz Mária-kultusz érvényesült századokon át, érthető tehát e formák gyakorisága. Csekélyebb számmal ugyan, de előfordulnak más szentekre vonatkozó formák is. Leginkább Szent György a kedvelt alak nálunk. Előtérben a sárkánnyal viaskodó szent, mögötte várkastély és Aja királyleány. A Szent György-kultusz is visszanyúlik a XVI. századi érmészetünkbe. A német földről ideszármazott Hailer Dániel a mannsfeldi tallérok mintájára híres Szent György-érmeket készített Körmöcön. (24. old., középen balra.)

A vallásos érmek drámaisága lassanként még inkább csillapodik és kezd a személyi érmek formaábrázolásához közeledni. A leegyszerűsített ábrázolások átvezetnek bennünket az egyházi votivtárgyak síkjára, ahol már nem annyira a művészi kompozíció a cél, mint inkább egy szent, vagy védőszent élettartalmának, esetleg vértanuságának tömör kiábrázolása. Ezeknél az emlékeknél már nem a művészi elbeszélőerő, hanem az egyszóval mindent kifejező szimbolizmus a jellemző. Jó példája ennek Szent Vitus ábrázolása. (22. old., lent jobbra.) Más emlékeken már a tüzet gondozó alakok is elmaradnak, csupán a forró olajjal telt üstben imádkozó szent emlékeztet vértanuságára. Még nyugalmasabb képszerűséggel áll előttünk Szent Lipót püspök. Az ornátusban erősen kidomborodó főalak mellett arányos megoszlással törnek fel az őt jellemző templomtornyok és a fölöttük kivésett csillagok mintegy érzelmi alapon kapcsolják össze a képet. Ezek az emlékek még helyhezkötöttek voltak eleinte. Bizonyára a szent oltalmába ajánlott helység búcsúin fordultak elő ezek a votívumok. Fel-

tételezik a legendák ismeretét is egyes formák. A Dunántúlon több változatban előfordul nyíllal átlőtt szarvas, vagy kutyaküldözte, sebesült szarvas. Felületesen nézve reneszánsz ornamentikának ítélné az ember, ha nem figyelné az előfordulás földrajzi adatait. Ezek az állat-ábrázolások az osztrák határ mentén, jobbára országunk németlakta helységeiben divatosak. A legenda szerint szent Egyed a hozzámenekülő, átlőtt szarvast megmentette (Künstle: Ikonographie der Heiligen). E szent Egyedhez fűződő legenda rejlik az egyszerű szarvas alakjában. Nemkülönben cseh-osztrák közvetítéssel jut el hozzánk Szent Vitus tisztelete is a dunántúli helységnevek bizonysága szerint (Szent Vid. stb.). A Mária-kultusz mellett igen erős hatást tesz Ausztriával határos megyéinkre Szent Leonhard (Lénárd). Ő az állattenyésztők, pásztorok különös védőszentje. Innen magyarázható, hogy a búcsúkra összesereglő ezer meg ezer ember, szarvasmarha-, ló-, sertés-, szárnyas-formákat tesz a szent lábához. Más szentek, nálunk különösen Szűz Mária a betegségek, testi, lelki bajok ellen védelmeznek. Ezért kerül egy-egy kar, láb, szív, pólyásbaba, ifjú, leányzó, öregember stb. viaszból formált mása a dunántúli búcsújáróhelyek oltáraira. Mivel pedig ezeket a viaszfigurákat is a bábosok készítik, természetes, hogy gyakran mézeskalácsból sütik ki a votívumokat. Annál is inkább, mert a gyermekjátékok, karácsonyfadíszek nagyrészét is ők készítik. E tárgyak pedig, miután lassanként elhomályosult az elsőrendű vallásos célzatuk, minden nehézség nélkül kielégítették a gyermekek igényeit is. A votívumok vallásos tartalmának elhomályosulásában nagy szerepe lehet a helyi és időbeli eltolódásoknak. Az egyes votívumok készítői vándorútjukon széthordták a különböző formákat másmás vidékekre, ahol a különös védőszent talán ismeretlen is volt. Sőt a kultusz eredeti helyén is halványult a jelentés, mert gyakran a védőszent ünnepét előző, vagy követő vasárnapon ülték meg a búcsút, mely így idővel sok világias színt nyert a vallásos cél rovására.

A világias tartalmú bábsütőformák is különösebb zökkenő nélkül lépnek át a XVIII. századba. Csupán a XVIII. század közepe felé érezni az új stílus hatását.

A XVII. századi emlékek között érdekes egy antikizáló lelet, mely a reneszánsz hatásban foganhatott Szombathelyen. (24. oldal, lent balra.) Orpheus az állatok között. Azonban nem tarthatjuk e kor kizárólagos divatjának, mert a XVIII. századból is bemutathatnak hasonló emléket (24. oldal, lent jobbra) Diana és Acteon jelenetét.

Fontosabb helyet foglalnak el azok a bábsütőformák, melyek a XVIII. században, időszerű tartalommal, akkor élő személyekre vonatkoztak. Egyrészük címerábrázolás csupán, de vannak olyanok is, melyek az ünnepelt személyről közelebbi felvilágosítást is adnak. Az ország három különböző részéről mutathatunk be ilyen emlékeket: Bártfáról származik 1661-ből Senck Martin felirattal az egyik forma. Díszítése kétfejű sas a magyar országcímerrel (23. old., lent jobbra). Megemlítésre méltó I. Lipót elliptikus keretbe vésett mellképe, felette két kisebb, két nagyobb angyalfej. Szinte tombol rajta a barokdíszítmények sokasága. Pozsonyból való az ütőfa, 1659-es évszámot visel. Véletlenül a mesterre is szolgáltat adatot egy XVII—XVIII. századra tehető S. L. jelzésű emlék, mely vallásos tartalmú, de amazzal teljesen egybevág elrendezésével, technikájával. (23. old., fant balra és jobbra.) Végül Erdélyből, Apaffy Mihály udvarából is maradt egy bábsütőformánk. A fejedelem címerét ábrázolja s különös érdekességet ad ezzel az emléknek a: Michael Apafi Dei gratia Princeps Transilvanie Par Re Hun Do et Siculor Co körirat. Ez a bábsütőforma nem más, mint Apaffy pénzének hátlapja. (24. old., középen jobbra). Erre célozva említettem már, hogy a mézesbábok érdekességét emelte a komolyabb célú tárgy lemásolása. Ezeket a személyi vonatkozású bábokat ünnepélyes alkalmakkor osztogatták és lakomákon fogyasztották.

Előfordulnak a divatra élénk fényt vető nő- és férfiábrázolások, különösképen Mária Terézia koráról és a rokokó-világról nyerünk becses adatokat az egykorú ábrázolásokban. (21. old., fent balra és jobbra).

Mind gyakoriabbakká válnak a virágos hintókban ülő alakok (21. old., lent) és a számtalan sujtással kivarrt feszes dolmányú lovashuszárok (22. old., fent jobbra). S végül az érzelmi élet legbecsesebb formája, a szív, mely előbb vallásos tartalommal, később családi jellegű jelenetekkel, végül virágdíszítéssel jelenik meg. (23. old., lent balra). Szóhoz jut már a polgári család élete is és az idők múlásában lassanként átfordul az ízlés a XIX. század légkörébe, ahol egyszerre megszakad a mézesbábosipar hagyományos művészkedése.

Napról-napra nagyobb tért hódít a népiesség. A romantikus kor betyárvilága lesz a kútforrás. Amit a ponyvairodalom könyvekkel terjeszt, az lassanként mézeskalács formájában is életre kél. A gyerekek pedig ujjongva szemlélik Bolond Miskát, megilletődnek Subrik Jóskától, Milfajt Ferenctől, a hírneves haramiáktól. A legény apró versikékkel díszített szívet nyujt át a leányzónak, a kisebb gyerek csizmát, pisztolyt, pólyásbabát, kardot, puskát, szentképet cipel, ad, vesz és a ma gyermeke már nem tudja, hogy kétszáz esztendő történelme hallgat egy-egy bábossátor elkoresosult portékájában.

Dr. ROMHÁNYI GYULA

Ex libris. Ifj. Richter Aladár rajza.

A KÁRPITOS BÚTORAI

Az ülőbútorok kényelme, de fekvésünk és pihenésünk jóérzése is elsősorban a kárpitos munkájától függ. Tevékenységének területe ma túlnyomórészt az ülő- és fekvőbútorokra szorítkozik, de azért egyáltalában nem lekicsinylendő. Az elmult évszázadok folyamán a kárpitos mesterség a nyergesek iparából fejlődött ki s mikor a lovaglás helyet adott az otthoniasabb életmódoknak, a kárpitos lett a berendezőipar egyik legfontosabb tényezője. Még egy félszázaddal ezelőtt is ő gondoskodott a lakások „stílusos díszítéséről". Nemcsak bútorokat párnázott, de függönyökkel, terítőkkel, szőnyegekkel, mindenféle padlóbevonással is ő látta el a lakást. Meg is felelt az óhajoknak, szinte túlzott bőkezűséggel. A tizenkilencedik század második felében az ajtók s ablakok felett sűrű drapériák és függönycsodák gondoskodtak a besötétítésről. Aranyozott nádszékek és kényelmetlen puffok arról, hogy rosszul üljünk. Sötét falbevonások bőrtutánzó papírból, hogy szomorúak legyünk. Mindenféle paszományok, bojtok és rojtok, hogy a bútorok díszesek, de nehezen tisztogathatók legyenek.

Ez a szerencsétlen stíluskorszak megszűnt s a kárpitos mester ma már a lakás kényelme mellett az egészséget s a tisztaságot szolgálja korszerű eszközökkel. Az ő feladata, hogy az ülőbútorok vázát jó, tartós és egészséges anyagokkal vonja be. Hogy a padlóra megfelelő szőnyegeket vagy linoleumot rakjon. Hogy ágyunk, heverőink matrácait a legkülönbözőbb módokon elkészítse. Hogy ablakainkra egyszerű függönyöket szereljen, melyek egy kézmozdulattal szétnyithatók. De vannak természetesen ezen túlmenő feladatok is: amikor például ajtók párnázása vár rá, hogy hangszigetelést végezzen, vagy amikor ünnepiesen kell díszítenie nagyobb termeket, utcarészleteket, stb.

A kárpitos mesterségének is együtt kellett haladnia a mai életelvekkel, de együtt fejlődött a kézművesség új technikai lehetőségeivel is. A régi túlnehéz matrácok helyett ma könnyen kezelhető két-háromrészes matrácok készülnek. A régi nehéz ágyformákat szétszedhető, elől-hátul nádfonatú ágyak váltották fel. Ülőbútorokon is szívesen alkalmazzák már a leszedhető párnákat, melyek az ülésre, a háttámlára, a kartámlára egyszerűen le- és felszerelhetők minden takarítás alkalmával. És vannak azonkívül gumiból készített lyukacsos betétek, amelyek párnázás helyett a favázba, vagy fémkeretbe téve egyszerűsítik a kárpitos munkáját.

Nagyjából azonban a kárpitos alapvető munkája ma is azonos a régi mesterekével s főleg a párnázásból áll.

*

Nézzük egy ilyen párnázás menetét egy egyszerű kanapén, amelynek négy lába s rajta a fakeret készen kerül az asztalos műhelyéből a kárpitoshoz. Miként lesz ebből a bútorvázból kényelmes, nyugalmas heverő?

Először is a két bakra ültetett üres favázon az a l a p o z á s t végzi el a kárpitos. Erős kenderfonalakból szőtt hevederek szolgálnak erre a célra. Ezek a 7—8 cm széles szalagok persze csak akkor tartósak, ha a legerősebb kenderfonalat használják a készítés alkalmával. Egymástól 3—4 cm-nyi távolságra feszíti ki őket a keret alján, előbb hosszanti, azután ugyanilyeneket harántmenetben (miáltal kockás rácsozat keletkezik). Erősen feszülnek a jól odaszegezett hevederek („gurtnik") s úgy kerülnek rájuk a rúgók, melyeket felvarrva, a r ú g ó z á s t végzi el a kárpitos. A rúgók acélból készülnek, többnyire vörösrézzel galvanizálva s minden egyes rúgó két kúpra emlékeztet, melyek hegye összeér. Ezek a kígyósmenetű vastag rézrúgók 6—12 spirálfordulatot mutatnak s erősségük annál biztosabb, minél vastagabb e drót s minél több a spirálmenet rajtuk. Minden egyes rúgót négy-öt erős öltéssel (jó spárgával) rávarr a kárpitos a hevederekre, gondosan ügyelve arra, hogy a rúgók távolsága egymástól pontosan egyenlő legyen. (A rúgók nagyobb száma nagyobb rugalmasságot jelent a már kész bútoron.) Ezután ismét fontos művelet következik: a r ú g ó k ö t é s. Igen erős spárgával előbb hosszan, azután keresztben, felfelé, lefelé egymáshoz madzagolják a rúgókat és azok karikáit, úgy azonban, hogy maguk a rúgók csöppet se hajoljanak el a függélyes helyzetből. Ez ismét olyan munka, melynél minden rúgónak alaposan, nyoleszor kell áthurkolva lennie, mert különben nagyon hamar meglazulnak a kanapé ülőrészei. Az egész rúgós rendszer tetejére a r ú g ó v á s z o n (afféle jutavászon) kerül. Ez a ritkás vászonanyag pár öltéssel minden rúgóhoz úgy van odavarrva, hogy az egész mintegy válaszfal legyen a rúgók és a töltelék közt.

Most a párnázás második fejezete következik: a f a z o n m u n k a. Töltőanyag és fazonvászon adja meg a párna (az ülés vagy háttámla) igazi formáját. A kárpitos itt addig tölti a fazonvásznat a rendelkezésre álló puha anyaggal s úgy formálja azt ujjaival, hogy a párna a kívánt magasságot elérje. De nemcsak azt, hanem hogy szögletes vagy kerekded legyen az ülés éle, továbbá, hogy lapos legyen a teteje, mint egy matrác, vagy domború, mint az autóüléseké. Ezt a munkát hívják élezésnek („kant-csinálásnak"). A fazonvászon gondos odaszögelése és fércelése szintén ebbe a munkafejezetbe tartozik.

Most egy rövidebb eljárás következik: a p i k i r o z á s. Erre a célra becsületes mesterember csakis jó — és ami fő: új — lószőranyagot alkalmaz. A lószőrt mintegy az egyenetlenségek, hepehupák kisimítására használják s arra, hogy puha, de nem süppedő legyen az ülés. E fölé még vattaréteget is tesznek, hogy a lószőr szúrós voltát ellensúlyozzák s az egészet úgynevezett „pikirvászonnal" vonják be. A f e h é r v á s z o n b e v o n á s jelenti azt a határvonást, mellyel a tulajdonképeni párnázómunka véget is ért. A kárpitosmunka nagyrészt kész, a többi már csak a rendelő vagy vevő szövetválasztása után következhet.

Ekkor jöhet csak a bőr-, szövet-, bársony-, vagy selyemanyag kiszabása, összeillesztése (virág a

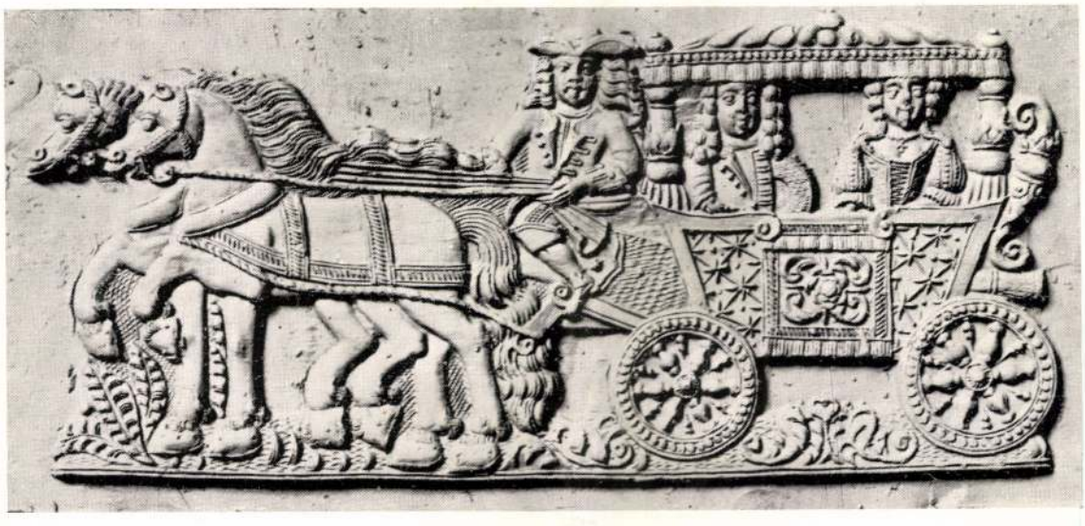

Régi magyar bábsütő formák. Fent balra és jobbra: Férfi és női alakok (XVIII. sz.). Lent: Fogat. (XVII. sz.). — Alte ungarische Lebzelter-Formen. Oben links und rechts: Männliche und weibliche Figur (XVIII. Jahrh.). Unten: Gespann (XVII. Jahrh.). — Old Hungarian gingerbread-baker forms. Above to the left and right: Figures of men and women (XVIII. cent.). Below: Team (XVII. cent.).

Régi magyar bábsütőformák. Fent balra: Madonna a gyermekkel (XVII. sz.). Jobbra: Lovas (XVIII. sz.). Lent balra: Szt. Vitus (XVII. sz.). Jobbra: Máriaradnai emlék (XVII. sz.). — Alte ungarische Lebzelter-Formen. Oben links: Madonna mit dem Kinde (XVIII. Jahrh.). Rechts: Reiter (XVII. Jahrh.). Unten links: Sanct Veit (XVII. Jahrh.). Rechts: Andenken aus Mária-Radna (XVII. Jahrh.). — Old Hungarian gingerbread-baker forms. Above to the left: Madonna and Child (XVIII. cent.). To the right: Rider (XVII. cent.). Below to the left: St. Vitus (XVII. cent.). To the right: Souvenir from Maria-Radna (Place of Pilgrimage).

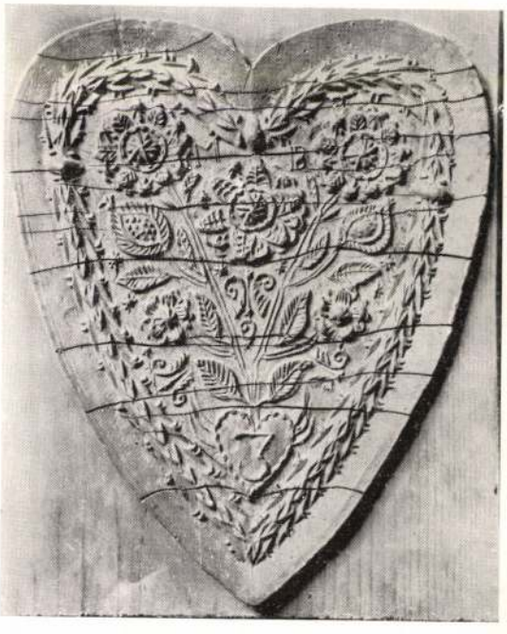

Régi magyar bábsütő formák. Fent balra: Szt. Család (XVIII. sz.). Jobbra: I. Lipót mellképe (XVII. sz.). Lent balra: Szívforma (XVIII. sz.). Jobbra: Címer (XVIII. sz.). — Alte ungarische Lebzelter-Formen. Oben links: Hl. Familie (XVII. Jahrh.). Rechts: Brustbild Leopold I. (XVII. Jahrh.). Unten links: Herzform (XVIII. Jahrh.). Rechts: Wappen (XVII. Jahrh.). — Old Hungarian gingerbread-baker forms. Above to the left: Holy Family (XVII. cent.). To the right: Bust of Leopold I. (XVII. cent.). Below to the left: form for a heart (XVII. cent.). To the right: Coat-of-arms (XVIII. cent.).

Régi magyar bábsütőformák. Fent balra: Királyok köszöntése (XVII. sz.). Jobbra: Sámson küzdelme az oroszlánnal (XVII. sz.). Középen balra: Szt. György (XVII. sz.). Jobbra: Apaffy Mihály címere (XVII. sz.). Lent balra: Diana és Acteon (XVIII. sz.). Jobbra: Orpheus az állatok között (XVII. sz.). — Alte ungarische Lebzelter-Formen. Oben links: Die heil. drei Könige (XVII. Jahrh.). Rechts: Samsons Kampf mit dem Löwen (XVII. Jahrh.). In der Mitte links: Sanct Georg (XVIII. Jahrh.). Rechts: Wappen des Michael Apaffy (XVII. Jahrh.). Unten links: Diana und Acteon (XVII. Jahrh.). Rechts: Orpheus unter den Tieren (XVII. Jahrh.). — Old Hungarian gingerbread-baker forms. Above to the left: Greeting of the Kings (XVII. cent.). To the right: Samson's fight with the lion (XVII. cent.).' In the middle to the left: St. Georges (XVII. cent.). To the left: Coat-of-arms of Michael Apaffy (XVII. cent.). Below to the left: Diana and Acteon (XVII. cent.). To the right: Orpheus among the animals (XVII. cent.).

RÉGI MAGYAR BÁBSÜTŐFORMÁK

A mai búcsúk és vásárok sátortáborában unatkozó mézeskalácsos bódék színes papírokkal beragasztott, ezerszínű bábjai már csak silány tömegcikkek, korcs unokák az egykor nagyhírű mézesbábos céh művészi formáihoz képest. A lisztből, pergetett mézből és csekély hamuzsírból gyúrt anyag ma már pléhformákból születik meg; hajdan pedig a mester büszke remekében, a gyakran magametszette, művészi ütőfában kapta a mézesbáb és mézestányér számtalan formáját.

Hazai mézeskalácsos iparunk a magyarság első századaiba vezethető vissza, nem mint ősrégi foglalkozási-ág, hanem valószínű, hogy az Erdélyben letelepült szászok már magukkal hozták a németségnél nagyban virágzó mézesbábosságot.

Okleveleink szerint már az Árpádok alatt élénk méhészete volt a magyarságnak és a rokonszakmabeli viaszöntők a XIV. század óta ismeretesek Kassán.

A kassai céhiratokból világosan kitűnik mézesbábos iparunk német eredete is. Ezek az iratok számolnak be az első, pozsonyi céh megalakulásáról. A „pistorum dulcianorum vulgo mézespogácsasütők" 1619-ben megalakult pozsonyi céhe kiterjedt még Nagyszombat, Modor, Bazin és Galgóc bábosaira is. A század nyolcvanas éveiben kezdődik a céhbomlás és egymásután születnek meg az önálló céhek. A céhek lakóhelyén végzett kutatások eredményezték a régi ütőfák változatos gyüjteményét.

Korbeli elhatárolásokat az anyag romlandósága miatt nem tehetünk, az előállított remekek rövid életűek voltak természetszerűen. Csupán az előállításhoz kellő formák nyujtanak számunkra adatokat, melyekből eléggé világos képet alkothatunk a mézesbábosság közkedvelt iparáról.

Nálunk először Szalay Ágoston irányította figyelmét a mézeskalácsosok ü t ő f á i r a. 1862-ben a pozsonyi törvényszék elnöke volt s Eypeltauer nevű irnoka — tudva, hogy Szalay nagy szeretettel gyüjti a régiségeket — eladta neki bábsütő rokonának egy régi bábsütőformáját. A betlehemi kisded imádását ábrázolta s művészies kivitelével annyira megtetszett Szalay Ágostonnak, hogy ettől kezdve bejárta az egész Magyarországot, sőt Ausztriát is és száznál több, művészies ütőfát gyüjtött össze. (V. ö. Századok, 1877. 586—598. l.) E gyüjtemény legnagyobb része az Iparművészeti Múzeum birtokában van. A Néprajzi Múzeum gyüjtése is a kiállított anyagon kívül még hat nagy ládát tölt meg, nemkülönben említésre méltó a Fővárosi Múzeum pest-budai anyaga is.

Az ütőfák rengetegében első pillanatban alig igazodik el a szemlélő. A formák nagysága, alakja, mintája és díszítése megannyi változatban ötlik elénk, mintha merő szeszélyesség szülte volna őket. Nem is tudnók összeegyeztetni a formabeli nagy különbözőségeket, ha történeti keretbe nem állítanók a bábsütő emlékeket.

A n o r i m b e r g a i m é z e s k a l á c s névből világos, hogy mézeskalácsos iparunk Nürnberg híres mézesbábosságából merített életerőt. Németországban, különösképen Nürnbergben már a középkorban nagy fejlettséget ért el ez az iparág és a különféle bábsütőminták gazdagsága lassan átvándorol hozzánk is. Feljegyzések szerint nálunk már a XVI. században ütőfákkal adják meg a báb formáját. Az ismerős anyagban egyetlen formát találtam, mely I. P. I. jeggyel 1521-es évszámot visel, de ez hamisítvány. Az ütőfa egyéb meghatározói megcáfolják az évszámot. Egyrészt maga az alak kiábrázolása későbbi korba utalja az ütőfát, másrészt a még rendelkezésünkre álló I. P. I. jeggyel ellátott ütőfák egytől-egyig a XVIII. század második negyedéből valók. De a XVII. század legelejétől már igen becses emlékekben bővelkedünk. Érthető, hiszen a század elején már céhbe tömörülnek a bábosok. 1684-ben megújítják a pozsonyi céhbeliek privilegiumaikat, mint „Privilegierte Haubt Laade der Lebzelter in der königlichen Freyen Stadt Presburg in Nieder-Ungarn". Ezzel szemben 1700-tól kezdve Kassán az Oberungarische Meister név a használatos. 1726-ban egy besztercebányai adat szerint már négy társláda van. Lassankint az egész Felvidéket behálózza a bábosság és a mesterség művészies színvonalra emelkedik. (V. ö. Kemény Lajos cikke. Ethnográfia, 1915. 327—329. l.)

A Dunántúl emlékei Soprontól félkörívben vezetnek el bennünket Baranyáig, majd Baranyából Bácskán át fel Szegedig. Az erdélyi bábosságra is van adatunk, Debrecen pedig a bábosságnak ma is Debreceni korongnak nevezett különlegességéről híres.

Amint látjuk, az egész országban elterjedt ipar volt a bábosság. Önkéntelenül felmerül a kérdés, vajjon mutat-e ez az ipar különösebb nemzeti jegyeket, vagy legalább is vidékek szerint alakult-e ki jellemző formaiság. A nemzeti jegy talán feltalálható a mult század népies motivumaiban, de, különösen az előbbi századokban, lényegében nem látható semmiféle tájjelleg.

A formák tárgyalásánál megkülönböztethetnők a vallási és világi csoportot, de hozzá kell fűznünk, hogy egyidőben divott mind a kettő. A vallásos csoport után is alakult ki bizonyos világi, népies formanyelv, de ez leginkább a mult század termése, mikor már a bábos ipar szellemében kiélte magát.

A bábosság ütőfái voltaképen a XVII. században élték legművésziesebb korukat. Ennek magyarázatául pedig egyrészt a külföldi gyakorlatot, másrészt a hazai viszonyokat hozhatjuk fel.

Az olasz reneszánsz korban Pisanello művészetében támad új életre az emlékérem-művészet. Az olaszok kezéből átveszik a franciák, flamandok és németek. S míg az olaszok a „lágyabb, kerekebb formákat kedvelik", a németeknél a fafaragást jellemző nyersebb stílus uralkodik. (V. ö. Huszár Lajos: Körmöcbányai éremvésők és emlékérmek... Num. Közl. 1927—28. 73—103. l.)

Magyar Iparművészet

Sőt kimutatható, hogy a németeknél éppen a fafaragásból fejlődött ki az éremvésés, ugyanis előbb fába faragták a készülő érmet és csak azután öntötték ércbe. (V. ö. Pósta Béla—Tergina Gyula: Az éremvéső művészet. Műv. Ipar. 1891. 140—158. l.) Nálunk, Körmöcbányán alakul ki jelentős éremművészet a XVI. században, mellette Joachimsthal tűnik fel vallásos emlékérmeivel. A körmöci és joachimstahli éremvésők német származásúak voltak, eléggé bizonyítja már az is, hogy a német medaillisztika lényegesen befolyásolta a magyar érmészetet. Azonban a nemzeti jelleg — Huszár szerint — még így is érvényesülhetett, hiszen már előzően, Mátyás korában is volt nálunk olaszos modorú éremvésés.

A körmöci érmek a királyok személyére, nagyobbrészt egyéb személyekre vonatkoznak, legnagyobb csoportjuk pedig vallásos tartalmú. Ezeknek a személyi és vallásos érmeknek közvetlen vagy közvetett utánzatai a mézeskalács ütőfái. Talán merész állítás volna az éremvésők között keresni a mégis csak szerényebb igényű bábosremekek mestereit, annyi azonban megállapítható, hogy kivitelükben gyakran művésziesek. Vagyis az ügyeskezű mesterek vonásról-vonásra igyekeztek átmásolni mintájukat. Talán nem is akarták öncélú művészetté emelni a bábosmesterséget, hiszen rövidéletű remekek származtak az ütőfákból, másrészt pedig a bábosságnak éppen valamilyen komolyabb rendeltetésű forrás lemásolása adta meg az érdekességet. Különösképen vonatkoztatható ez a megállapítás a személyi érmekre. Mindazonáltal nem szabad megfosztanunk az ütőfametszőket minden művészi foktól, mivel a források adatai szerint például Büttner Ananiás körmöci éremvéső is inkább viaszöntő (wachspossirer) és portrékészítő volt. Ebből kitűnik, hogy a névtelen, jelentéktelen ütőfák mesterei lehettek híresebb fametszők is, kiknek komolyabb munkái az oltárokat díszítették egykor. Feltevésünket támogatja Höllrigl József úr szóbeli közlése is. Ő Nyitrán talált egy bábsütőformát, mely Ábrahám áldozatát örökíti meg és ezt az ütőfát a rávésett: Prixner fecit bizonysága szerint a rézmetsző Prixner művész alkotta.

A XVII. századi ütőfák legnagyobb része korongalakú. Gazdagon halmozott barokékítményben, keretben helyezkedik el a jelenet, mely arányos szerkesztéssel teljesen kitölti a teret. Jóformán az egész újszövetség megjelenik a vallásos ütőfák lapjain. Sőt még az ószövetség is meg-megcsillan egy-két emléken. A Bűnbeesés, József és Putifárné, a Kánaáni szőlőfürt. Legérdekesebb Sámson küzdelme az oroszlánnal. (24. oldal, fent jobbra.) Annál érdekesebb e levélkoszorúban elhelyezett jelenet, mert a XVII. századi ütőforma forrása megállapíthatóan egy XVI. századi, körmöci vallásos érem, mely mindkét lapján Sámson tetteiről szól. Motivuma pedig az 1735-ben megalakult lőcsei mézesbáboscéh pecsétjének szolgált forrásul.

Az Új-szövetségi történetek Mária üdvözlésével kezdődnek. Azután Krisztus születése. A pásztorok és királyok köszöntése. (24. old., fent balra.) A circumcisio, A szent család, Krisztus megkeresztelése, Utolsó vacsora, Krisztus a kereszten, Feltámadás, a Szentháromság, Isten báránya zászlóval, Szűz Mária megkoronáztatása. E formák teszik a XVII. század emlékeinek lényegét, noha több esemény, például a kisded imádása, a Szentháromság, stb. épúgy előfordul a XVIII. században is. Inkább tehát úgy lehet a két századot elválasztani, hogy a XVIII. század világi formái nyernek újabb anyagot, de a vallásos tárgykör még ölelkezik az előbbi századéval. Mindenesetre a vallásos formák is két csoportba válnak. Egyik részük az éremművészet halvány visszatükröződéseképen, erős drámaisággal, mozgalmas cselekvényeket ábrázol, másik részük ellenben már lehíggadtabb formában csak egy-két alakot közöl, például Szűz Máriát, karján a kisdeddel. A barok keret is veszít előbbi pazarló gazdagságából. A stílusjegy meghúzódik a ruházat erősen kidomborított csigavonalas hullámzásában, ami egyben a kelme nehéz bársonyszerűségét is akarja hangsúlyozni. Ezek a Mária-ábrázolások hihetően az egyes búcsújáróhelyek kegyképeinek pontos vagy lényegtelenül átformált másolatai. Bízonyítható ez a Máriaradnai emlékkel (22. old., lent balra.) A keretbefoglalt képeken kívül előfordul pecsétlőszerű korongformában is, sőt elliptikus körülhatárolásban is divatozik e díszítés, talán a hordozható Mária-szobrok másolataiképen. Feltűnő ugyanis ez utóbbiaknak erősebb térbelisége amazok síkszerűségével szemben. (22. old., fent balra.)

Nálunk különösképen a Szűz Mária-kultusz érvényesült századokon át, érthető tehát e formák gyakorisága. Csekélyebb számmal ugyan, de előfordulnak más szentekre vonatkozó formák is. Leginkább Szent György a kedvelt alak nálunk. Előtérben a sárkánnyal viaskodó szent, mögötte várkastély és Aja királyleány. A Szent György-kultusz is visszanyúlik a XVI. századi érmészetünkbe. A német földről ideszármazott Hailer Dániel a mannsfeldi tallérok mintájára híres Szent György-érmeket készített Körmöcön. (24. old., középen balra.)

A vallásos érmek drámaisága lassanként még inkább csillapodik és kezd a személyi érmek formaábrázolásához közeledni. A leegyszerűsített ábrázolások átvezetnek bennünket az egyházi votivtárgyak síkjára, ahol már nem annyira a művészi kompozíció a cél, mint inkább egy szent, vagy védőszent élettartalmának, esetleg vértanuságának tömör kiábrázolása. Ezeknél az emlékeknél már nem a művészi elbeszélőerő, hanem az egyszóval mindent kifejező szimbolizmus a jellemző. Jó példája ennek Szent Vitus ábrázolása. (22. old., lent jobbra.) Más emlékeken már a tüzet gondozó alakok is elmaradnak, csupán a forró olajjal telt üstben imádkozó szent emlékeztet vértanuságára. Még nyugalmasabb képszerűséggel áll előttünk SzentLipót püspök. Az ornátusban erősen kidomborodó főalak mellett arányos megoszlással törnek fel az őt jellemző templomtornyok és a fölöttük kivésett csillagok mintegy érzelmi alapon kapcsolják össze a képet. Ezek az emlékek még helyhezkötöttek voltak eleinte. Bizonyára a szent oltalmába ajánlott helység búcsúin fordultak elő ezek a votívumok. Fel-

tételezik a legendák ismeretét is egyes formák. A Dunántúlon több változatban előfordul nyíllal átlőtt szarvas, vagy kutyaküldözte, sebesült szarvas. Felületesen nézve reneszánsz ornamentikának ítélné az ember, ha nem figyelné az előfordulás földrajzi adatait. Ezek az állat-ábrázolások az osztrák határ mentén, jobbára országunk németlakta helységeiben divatosak. A legenda szerint szent Egyed a hozzámenekülő, átlőtt szarvast megmentette (Künstle: Ikonographie der Heiligen). E szent Egyedhez fűződő legenda rejlik az egyszerű szarvas alakjában. Nemkülönben cseh-osztrák közvetítéssel jut el hozzánk Szent Vitus tisztelete is a dunántúli helységnevek bizonysága szerint (Szent Vid. stb.). A Mária-kultusz mellett igen erős hatást tesz Ausztriával határos megyéinkre Szent Leonhard (Lénárd). Ő az állattenyésztők, pásztorok különös védőszentje. Innen magyarázható, hogy a búcsúkra összesereglő ezer meg ezer ember, szarvasmarha-, ló-, sertés-, szárnyas-formákat tesz a szent lábához. Más szentek, nálunk különösen Szűz Mária a betegségek, testi, lelki bajok ellen védelmeznek. Ezért kerül egy-egy kar, láb, szív, pólyásbaba, ifjú, leányzó, öregember stb. viaszból formált mása a dunántúli búcsújáróhelyek oltáraira. Mivel pedig ezeket a viaszfigurákat is a bábosok készítik, természetes, hogy gyakran mézeskalácsból sütik ki a votívumokat. Annál is inkább, mert a gyermekjátékok, karácsonyfadíszek nagyrészét is ők készítik. E tárgyak pedig, miután lassanként elhomályosult az elsőrendű vallásos célzatuk, minden nehézség nélkül kielégítették a gyermekek igényeit is. A votívumok vallásos tartalmának elhomályosulásában nagy szerepe lehet a helyi és időbeli eltolódásoknak. Az egyes votívumok készítői vándorútjukon széthordták a különböző formákat másmás vidékekre, ahol a különös védőszent talán ismeretlen is volt. Sőt a kultusz eredeti helyén is halványult a jelentés, mert gyakran a védőszent ünnepét előző, vagy követő vasárnapon ülték meg a búcsút, mely így idővel sok világias színt nyert a vallásos cél rovására.

A világias tartalmú bábsütőformák is különösebb zökkenő nélkül lépnek át a XVIII. századba. Csupán a XVIII. század közepe felé érezni az új stílus hatását.

A XVII. századi emlékek között érdekes egy antikizáló lelet, mely a reneszánsz hatásban foganhatott Szombathelyen. (24. oldal, lent balra.) Orpheus az állatok között. Azonban nem tarthatjuk e kor kizárólagos divatjának, mert a XVIII. századból is bemutathatnak hasonló emléket (24. oldal, lent jobbra) Diana és Acteon jelenetét.

Fontosabb helyet foglalnak el azok a bábsütőformák, melyek a XVIII. században, időszerű tartalommal, akkor élő személyekre vonatkoztak. Egyrészük címerábrázolás csupán, de vannak olyanok is, melyek az ünnepelt személyről közelebbi felvilágosítást is adnak. Az ország három különböző részéről mutathatunk be ilyen emlékeket: Bártfáról származik 1661-ből Senck Martin felirattal az egyik forma. Díszítése kétfejű sas a magyar országcímerrel (23. old., lent jobbra). Megemlítésre méltó I. Lipót elliptikus keretbe vésett mellképe, felette két kisebb, két nagyobb angyalfej. Szinte tombol rajta a barokdíszítmények sokasága. Pozsonyból való az ütőfa, 1659-es évszámot visel. Véletlenül a mesterre is szolgáltat adatot egy XVII—XVIII. századra tehető S. L. jelzésű emlék, mely vallásos tartalmú, de amazzal teljesen egybevág elrendezésével, technikájával. (23. old., fant balra és jobbra.) Végül Erdélyből, Apaffy Mihály udvarából is maradt egy bábsütőformánk. A fejedelem címerét ábrázolja s különös érdekességet ad ezzel az emléknek a: Michael Apafi Dei gratia Princeps Transilvanie Par Re Hun Do et Siculor Co körirat. Ez a bábsütőforma nem más, mint Apaffy pénzének hátlapja. (24. old., középen jobbra). Erre célozva említettem már, hogy a mézesbábok érdekességét emelte a komolyabb célú tárgy lemásolása. Ezeket a személyi vonatkozású bábokat ünnepélyes alkalmakkor osztogatták és lakomákon fogyasztották.

Előfordulnak a divatra élénk fényt vető nő- és férfiábrázolások, különösképen Mária Terézia koráról és a rokokó-világról nyerünk becses adatokat az egykorú ábrázolásokban. (21. old., fent balra és jobbra).

Mind gyakoriabbakká válnak a virágos hintókban ülő alakok (21. old., lent) és a számtalan sujtással kivarrt feszes dolmányú lovashuszárok (22. old., fent jobbra). S végül az érzelmi élet legbecsesebb formája, a szív, mely előbb vallásos tartalommal, később családi jellegű jelenetekkel, végül virágdíszítéssel jelenik meg. (23. old., lent balra). Szóhoz jut már a polgári család élete is és az idők múlásában lassanként átfordul az ízlés a XIX. század légkörébe, ahol egyszerre megszakad a mézesbábosipar hagyományos művészkedése.

Napról-napra nagyobb tért hódít a népiesség. A romantikus kor betyárvilága lesz a kútforrás. Amit a ponyvairodalom könyvekkel terjeszt, az lassanként mézeskalács formájában is életre kél. A gyerekek pedig ujjongva szemlélik Bolond Miskát, megilletődnek Subrik Jóskától, Milfajt Ferenctől, a hírneves haramiáktól. A legény apró versikékkel díszített szívet nyujt át a leányzónak, a kisebb gyerek csizmát, pisztolyt, pólyásbabát, kardot, puskát, szentképet cipel, ad, vesz és a ma gyermeke már nem tudja, hogy kétszáz esztendő történelme hallgat egy-egy bábossátor elkorcsosult portékájában.

Dr. ROMHÁNYI GYULA

Ex libris. Ifj. Richter Aladár rajza.

A KÁRPITOS BÚTORAI

Az ülőbútorok kényelme, de fekvésünk és pihenésünk jóérzése is elsősorban a kárpitos munkájától függ. Tevékenységének területe ma túlnyomórészt az ülő- és fekvőbútorokra szorítkozik, de azért egyáltalában nem lekicsinylendő. Az elmult évszázadok folyamán a kárpitos mesterség a nyergesek iparából fejlődött ki s mikor a lovaglás helyet adott az otthoniasabb életmódoknak, a kárpitos lett a berendezőipar egyik legfontosabb tényezője. Még egy félszázaddal ezelőtt is ő gondoskodott a lakások „stílusos díszítéséről". Nemcsak bútorokat párnázott, de függönyökkel, terítőkkel, szőnyegekkel, mindenféle padlóbevonással is ő látta el a lakást. Meg is felelt az óhajoknak, szinte túlzott bőkezűséggel. A tizenkilencedik század második felében az ajtók s ablakok felett sűrű drapériák és függönyesodák gondoskodtak a besötétítésről. Aranyozott nádszékek és kényelmetlen puffok arról, hogy rosszul üljünk. Sötét falbevonások bőrtutánzó papírból, hogy szomorúak legyünk. Mindenféle paszományok, bojtok és rojtok, hogy a bútorok díszesek, de nehezen tisztogathatók legyenek.

Ez a szerencsétlen stíluskorszak megszűnt s a kárpitos mester ma már a lakás kényelme mellett az egészséget s a tisztaságot szolgálja korszerű eszközökkel. Az ő feladata, hogy az ülőbútorok vázát jó, tartós és egészséges anyagokkal vonja be. Hogy a padlóra megfelelő szőnyegeket vagy linoleumot rakjon. Hogy ágyunk, heverőink matrácait a legkülönbözőbb módokon elkészítse. Hogy ablakainkra egyszerű függönyöket szereljen, melyek egy kézmozdulattal szétnyithatók. De vannak természetesen ezen túlmenő feladatok is: amikor például ajtók párnázása vár rá, hogy hangszigetelést végezzen, vagy amikor ünnepiesen kell díszítenie nagyobb termeket, utcarészleteket, stb.

A kárpitos mesterségének is együtt kellett haladnia a mai életelvekkel, de együtt fejlődött a kézművesség új technikai lehetőségeivel is. A régi túlnehéz matrácok helyett ma könnyen kezelhető két-háromrészes matrácok készülnek. A régi nehéz ágyformákat szétszedhető, elől-hátul nádfonatú ágyak váltották fel. Ülőbútorokon is szívesen alkalmazzák már a leszedhető párnákat, melyek az ülésre, a háttámlára, a kartámlára egyszerűen le- és felszerelhetők minden takarítás alkalmával. És vannak azonkívül gumiból készített lyukacsos betétek, amelyek párnázás helyett a favázba, vagy fémkeretbe téve egyszerűsítik a kárpitos munkáját.

Nagyjából azonban a kárpitos alapvető munkája ma is azonos a régi mesterekével s főleg a párnázásból áll.

*

Nézzük egy ilyen párnázás menetét egy egyszerű kanapén, amelynek négy lába s rajta a fakeret készen kerül az asztalos műhelyéből a kárpitoshoz. Miként lesz ebből a bútorvázból kényelmes, nyugalmas heverő?

Először is a két bakra ültetett üres favázon az a l a p o z á s t végzi el a kárpitos. Erős kenderfonalakból szőtt hevederek szolgálnak erre a célra. Ezek a 7—8 cm széles szalagok persze csak akkor tartósak, ha a legerősebb kenderfonalat használják a készítés alkalmával. Egymástól 3—4 cm-nyi távolságra feszíti ki őket a keret alján, előbb hosszanti, azután ugyanilyeneket harántmenetben (miáltal kockás rácsozat keletkezik). Erősen feszülnek a jól odaszegezett hevederek („gurtnik") s úgy kerülnek rájuk a rúgók, melyeket felvarrva, a r ú g ó z á s t végzi el a kárpitos. A rúgók acélból készülnek, többnyire vörösrézzel galvanizálva s minden egyes rúgó két kúpra emlékeztet, melyek hegye összeér. Ezek a kígyósmenetű vastag rézrúgók 6—12 spirálfordulatot mutatnak s erősségük annál biztosabb, minél vastagabb e drót s minél több a spirálmenet rajtuk. Minden egyes rúgót négy-öt erős öltéssel (jó spárgával) rávarr a kárpitos a hevederekre, gondosan ügyelve arra, hogy a rúgók távolsága egymástól pontosan egyenlő legyen. (A rúgók nagyobb száma nagyobb rugalmasságot jelent a már kész bútoron.) Ezután ismét fontos művelet következik: a r ú g ó k ö t é s. Igen erős spárgával előbb hosszan, azután keresztben, felfelé, lefelé egymáshoz madzagolják a rúgókat és azok karikáit, úgy azonban, hogy maguk a rúgók csöppet se hajoljanak el a függélyes helyzetből. Ez ismét olyan munka, melynél minden rúgónak alaposan, nyolcszor kell áthurkolva lennie, mert különben nagyon hamar meglazulnak a kanapé ülőrészei. Az egész rúgós rendszer tetejére a r ú g ó v á s z o n (afféle jutavászon) kerül. Ez a ritkás vászonanyag pár öltéssel minden rúgóhoz úgy van odavarrva, hogy az egész mintegy válaszfal legyen a rúgók és a töltelék közt.

Most a párnázás második fejezete következik: a f a z o n m u n k a. Töltőanyag és fazonvászon adja meg a párna (az ülés vagy háttámla) igazi formáját. A kárpitos itt addig tölti a fazonvásznat a rendelkezésre álló puha anyaggal s úgy formálja azt ujjaival, hogy a párna a kívánt magasságot elérje. De nemcsak azt, hanem hogy szögletes vagy kerekded legyen az ülés éle, továbbá, hogy lapos legyen a teteje, mint egy matrác, vagy domború, mint az autóüléseké. Ezt a munkát hívják élezésnek („kant-csinálásnak"). A fazonvászon gondos odaszögelése és fércelése szintén ebbe a munkafejezetbe tartozik.

Most egy rövidebb eljárás következik: a p i k i r o z á s. Erre a célra becsületes mesterember csakis jó — és ami fő: új — lószőranyagot alkalmaz. A lószőrt mintegy az egyenetlenségek, hepehupák kisimítására használják s arra, hogy puha, de nem süppedő legyen az ülés. E fölé még vattaréteget is tesznek, hogy a lószőr szúrós voltát ellensúlyozzák s az egészet úgynevezett „pikirvászonnal" vonják be. A f e h é r v á s z o n b e v o n á s jelenti azt a határvonást, mellyel a tulajdonképeni párnázómunka véget is ért. A kárpitosmunka nagyrészt kész, a többi már csak a rendelő vagy vevő szövetválasztása után következhet.

Ekkor jöhet csak a bőr-, szövet-, bársony-, vagy selyemanyag kiszabása, összeillesztése (virág a

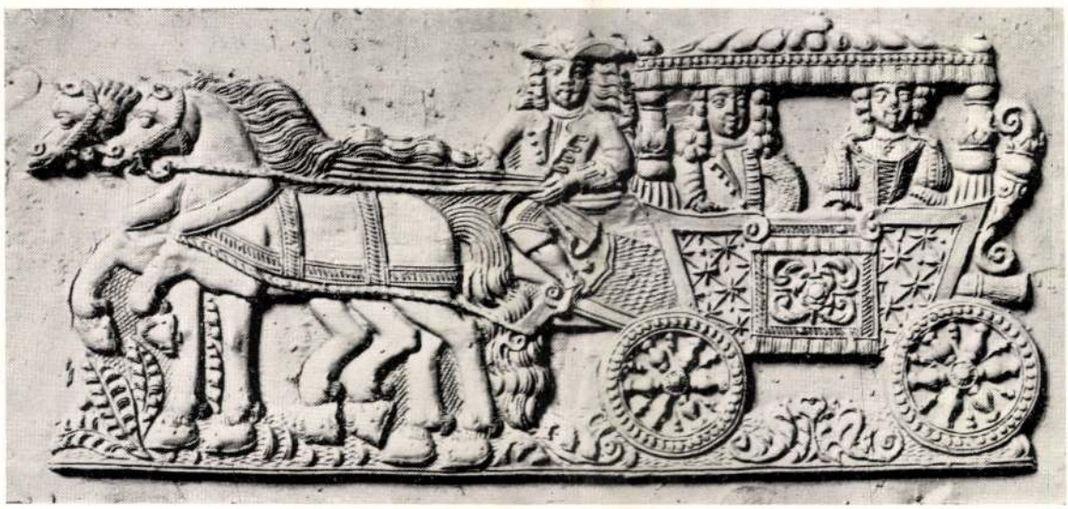

Régi magyar bábsütő formák. Fent balra és jobbra: Férfi és női alakok (XVIII. sz.). Lent: Fogat. (XVII. sz.). — Alte ungarische Lebzelter-Formen. Oben links und rechts: Männliche und weibliche Figur (XVIII. Jahrh.). Unten: Gespann (XVII. Jahrh.). — Old Hungarian gingerbread-baker forms. Above to the left and right: Figures of men and women (XVIII. cent.). Below: Team (XVII. cent.).

Régi magyar bábsütőformák. Fent balra: Madonna a gyermekkel (XVII. sz.). Jobbra: Lovas (XVIII. sz.). Lent balra: Szt. Vitus (XVII. sz.). Jobbra: Máriaradnai emlék (XVII. sz.). — Alte ungarische Lebzelter-Formen. Oben links: Madonna mit dem Kinde (XVIII. Jahrh.). Rechts: Reiter (XVII. Jahrh.). Unten links: Sanct Veit (XVII. Jahrh.). Rechts: Andenken aus Mária-Radna (XVII. Jahrh.). — Old Hungarian gingerbread-baker forms. Above to the left: Madonna and Child (XVIII. cent.). To the right: Rider (XVII. cent.). Below to the left: St. Vitus (XVII. cent.). To the right: Souvenir from Maria-Radna (Place of Pilgrimage).

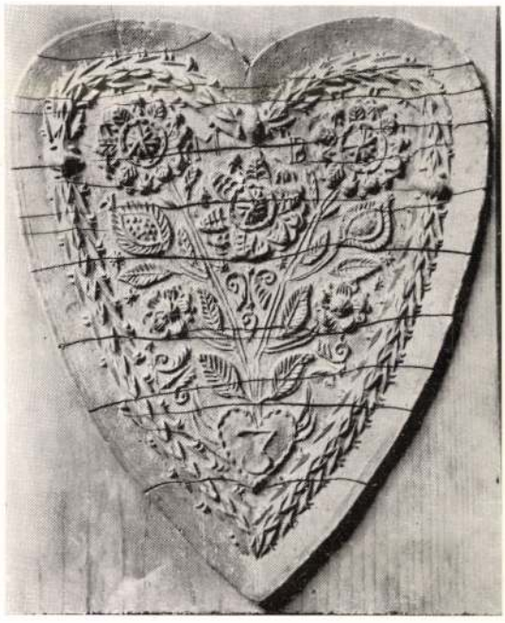

Régi magyar bábsütő formák. Fent balra: Szt. Család (XVIII. sz.). Jobbra: I. Lipót mellképe (XVII. sz.). Lent balra: Szívforma (XVIII. sz.). Jobbra: Címer (XVIII. sz.). — Alte ungarische Lebzelter-Formen. Oben links: Hl. Familie (XVII. Jahrh.). Rechts: Brustbild Leopold I. (XVII. Jahrh.). Unten links: Herzform (XVIII. Jahrh.). Rechts: Wappen (XVII. Jahrh.). — Old Hungarian gingerbread-baker forms. Above to the left: Holy Family (XVII. cent.). To the right: Bust of Leopold I. (XVII. cent.). Below to the left: form for a heart (XVII. cent.). To the right: Coat-of-arms (XVIII. cent.).

Régi magyar bábsütőformák. Fent balra: Királyok köszöntése (XVII. sz.). Jobbra: Sámson küzdelme az oroszlánnal (XVII. sz.). Középen balra: Szt. György (XVII. sz.). Jobbra: Apaffy Mihály címere (XVII. sz.). Lent balra: Diana és Acteon (XVIII. sz.). Jobbra: Orpheus az állatok között (XVII. sz.). — Alte ungarische Lebzelter-Formen. Oben links: Die heil. drei Könige (XVII. Jahrh.). Rechts: Samsons Kampf mit dem Löwen (XVII. Jahrh.). In der Mitte links: Sanct Georg (XVIII. Jahrh.). Rechts: Wappen des Michael Apaffy (XVII. Jahrh.). Unten links: Diana und Acteon (XVII. Jahrh.). Rechts: Orpheus unter den Tieren (XVII. Jahrh.). — Old Hungarian gingerbread-baker forms. Above to the left: Greeting of the Kings (XVII. cent.). To the right: Samson's fight with the lion (XVII. cent.). In the middle to the left: St. Georges (XVII. cent.). To the left: Coat-of-arms of Michael Apaffy (XVII. cent.). Below to the left: Diana and Acteon (XVII. cent.). To the right: Orpheus among the animals (XVII. cent.).

Magyar bányászat
Irodalma

Rákóczy Sámuel: A magyar bányászat műkincsei.

Kny. Bányászati és Kohászati Lapok.
4°, 17K, 31L, Budapest, 1911.

Magyar Bányavidéki Mester

MDK

Szárnyas oltár, repr.

Műcsarnok 1930 őszi kiállítás

Magyar centrális barokk-templomok

Aggházy Mária: Centrális barokk-templomok a Dunántúlon. *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye* LXXIV. évf. p. 87—92. 11 ábra.

1940.)

ı Amerling.

· ugyanott 1887 január 14-én.

lenrietta énekesnőt mellig, nézve ábrázolja. Középütt öldöke barna, szeme szürke. ek ujjai puffasztottak, vörös-

7 cm. — Lelt. sz. 2107. — ugusztus 21-én (465–901). — anuár 3-án és 4-én (340–902). 2 április 10-iki 3883 sz. leirat

III

282 (2107).

597 (12).

282

Rad.

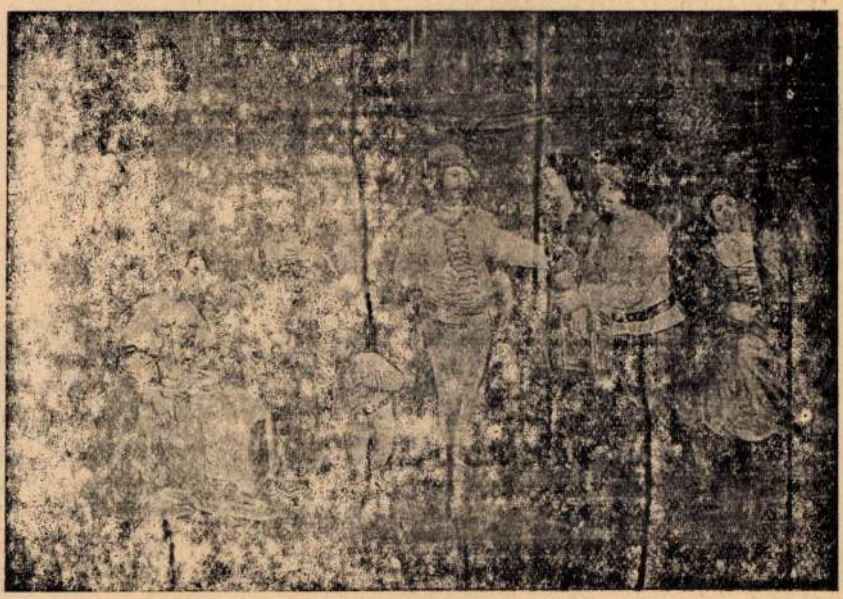

23. Társasági jelenet, XVIII. sszázadi magyar festő müve. Esztergom, Keresztény Múzeum.

abban is rejlik, hogy az, alapjában, a magyar művészi hagyománynak és művészi felfogásnak megfelelő olasz irányú és eredetű művészet volt. A külföldről behívott barok mestereket mégsem tekinthetjük teljesen idegeneknek, mert többnyire hosszabb időt töltöttek itt, magyar mecénások irányítása alatt állottak, az újra lélekzethez jutó magyar kulturális miliőben dolgoztak. Gyakran kaptak feladatul magyar témát, magyar szentek, történeti alakok és események ábrázolását, s ezek interpretálásában a magyar megrendelők útmutatása alapján igyekeztek közelférni a magyar gondolkodáshoz, a magyar lélekhez, anélkül, hogy maradék nélkül ki tudták volna fejezni. A magyar barok korérzés hatékony tényezői voltak ugyan, de a magyar lelket a kor hangján igazabban szólaltatták meg, az ébredő magyar erőket inkább mozgatták meg az új kor stílusának, a baroknak kisebb tehetségű magyar művelői. A szerényebb budai barok paloták és polgári házak, a győri és egri papi házak, nem oly pompázók és monumentálisak, mint a fényes bécsi barok paloták, egyszerűségükben, sokszor építészeti sutaságukban a sarjadozó új magyar életnek őszinte kifejezői voltak. A magyar urak vidéki kastélyaiban és a főpapok rezidenciáiban dolgozó magyar arcképfestők, akik egyszerűbb

Gerevich – Genthon
A magy. tört. képes könyve
Bpest 1935.

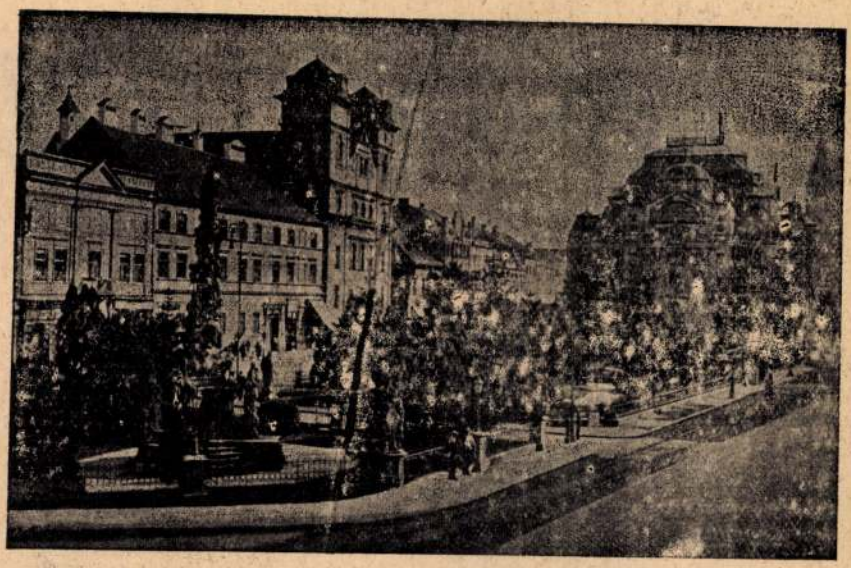

24. A kassai főutca. Balról középen a premontrei templom (1671).

eszközökkel szolgálták az ősök kultuszát, darabosabb, keményebb ecsetjükkel művészileg alacsonyabbrendű, de karakterizáló erejében gyökeresen magyar arcképstílust hoztak létre a XVI., XVII. és a XVIII. században (117., 124., 129. l.) s ennek egyik érdekes válfaját alkotják az ú. n. ravatali képek (138—140. l.). Csak Kupeczky János és még inkább Mányoki Ádám emelkedett ki e sorból az európai művészet magaslatára. Az ő működésük javarésze azonban a külföldön folyt le. Mányoki Rákóczi-portréja (163. l.), pompás festői kvalitásain kívül, mégis nagyszerűen értette meg és tolmácsolta a magyar szabadsághős lelki és szellemi képét. A török és a kuruc harcok idején idegen festők járták a harctereket, de magyar festők is követték a táborba vonuló testvéreiket s képeik keresetlenségükkel, átélt közvetlenségükkel lepnek meg a külföldről jött csatafestők teátrális, görögtüzes, temperamentum nélküli ábrázolásaival szemben. A későbbi nyugodtabb időkben, a XVIII. század második felében és a következő század elején festőink nem egyszer ábrázolták a kor társadalmi életét jellemző intereur- vagy genre-képekben (23. kép).

A magyar barok-szellem szabadabban fejlődhetett északkeleten és Erdélyben, semmint az osztrák barok hatását már a földrajzi közelség folytán is erősebben érző nyugati vidékeken. A Dunántúl és az északnyugati vidék barok architektúrája

27. A Budapesti Nemzeti Múzeum. Építette Pollák Mihály 1827—46.

nyugtalanabb, retorikusabb, pompázóbb, díszítésekben gazdagabb, mint a keleti Felvidék szélesebb, nyugodtabb, a dekorációban tartózkodóbb barok, ami magyarázatát abban is leli, hogy a reneszánsz itt tovább élt. Jellemző példája az 1681-ben épült s homlokzatán még reneszánsz-tagolású kassai jezsuita, később premontrei templom (24. kép). Megint más jellegű, súlyosabb és vaskosabb az erdélyi barok, amely még távolabb esett az európai barok-centrumoktól, s amelyen szintén megérzik, hogy Erdélyben a reneszánsz hosszabb életű volt, mint a Dunántúl.

Az ország északkeleti részein, a Felvidék művészi életének századok óta művészi központjában, Kassán a barok lehiggadása már korán következett be, s szinte önként ment át a XIX. század elején a neoklasszikus stílusba, amely mihamar elterjedt más vidékeken is. Pest nagyobb fejlődése erre az időre esik, s a város még sokáig megőrizte, különösen a dunaparti részeken az empire-jelleget. A XIX. század stílusa megint csak Észak-Olaszországból és részben Bécsből érkezett hozzánk. A neoklasszikus építészet egyszerűsége, formai tisztasága megfelelt a magyar ízlésnek, s az új stílus (25. kép) úgy a világi, mint az egyházi épületekben sajátos magyar típusokat hozott létre,

amelyek részben a nyugodtabb későbarokkban gyökereznek. A vármegyeházák és városházák (26. kép) oszloprendes, nyugodt falsíkú épületei éppúgy, mint a tornácos, kedves, puritán egyszerűségű vidéki kúriák (201. l.), a bejáratnál széles, hatalmas oszlopcsarnokkal bíró, középponti elrendezésű és hatalmas kupolával záródó magyar templomok, Esztergom (1. kép), Eger, Vác stb. félreismerhetetlenül jellegzetes magyar építkezések, amelyek országszerte új hangsúlyt kölcsönöztek a magyar városképnek.

A XIX. században a magyar művészi alkotóerő újra magára talál és bár a magyar művészi élet lassan ébredezik, eleinte még bécsi és olasz, ebben az időben különösen velencei gyámkodás alatt megindul (Casagrande, Grigoletti, Marastoni) a szobrászat és a festészet újabb föllendülése. A kortörténet megismerését szolgálják az arcképeken kívül az irodalmi és tudományos kiadványok művészi mellékletei és az illusztrált lapok. Festőink történeti témák mellett a kor eseményeihez is hozzányúlnak. Barabás 1842-ben megfesti a Lánchíd alapkőletételét, Weber Henrik V. Ferdinánd pozsonyi megkoronázását.

A művészet újra közszükségletté válik, nemcsak a főpapoknál, az arisztokráciánál és a köznemeseknél, hanem a polgári osztálynál is. A politikai élet lüktetése hozzájárult a művészi kereslet növekedéséhez. A pozsonyi diétán és a pesti országgyűlésen szereplő államférfiak litografált és festett arcképei éppoly keresettek voltak, mint az irodalmi jeleseké. A 48-as események és a szabadságharc is bőven szolgáltattak témát művészeink, kivált a grafikusok számára. Pest lesz a művészi élet központja. Sokasodnak és megnőnek a feladatok. A pezsdülő szellemi légkörben már a XIX. század közepe táján kiváló tehetségek kezdik bontogatni szárnyukat, az építészetben Feszl Frigyes és Ybl Miklós, a szobrászatban Izsó Miklós, a festészet terén Madarász Viktor, Than Mór, Székely Bertalan, Lotz Károly, felröppen a magyar festészet legnagyobb zsenije, Munkácsy Mihály s készítik elő a kiegyezés utáni idők páratlan virágzását, a magyar művészet egyik legragyogóbb korszakát.

Az 5. lap fejléce Heltai Gáspár krónikájából (1574) való.

Magyar barokk

KÖNYVSZEMLE

Bálint Sándor: Az esztendő néprajza. Magyar Szemle Társaság. 80 lap. (Fűzve 1.— P).

„Ennek a kis műnek az a feladata, hogy megrajzolja: hogyan telik el népünk esztendeje". A szerző, aki elsősorban a magyarságnak vallási vonatkozású néprajzi hagyományait kutatja, sorra veszi az egyes évszakokat és röviden ismerteti azokat a régi és sok helyt még ma is eleven szokásokat, melyek az egyes ünnepekhez és évszakonként ismétlődő egyéb élet-alkalmakhoz fűződnek. A szűk keretek közt is igyekszik kerek egészet nyújtani s az egyes tények, szokások mögött azoknak lelki és történeti hátterét is érzékeltetni. Ősi, primitív emlékek és a keresztény vallás elemei szövődnek össze ezekben a népi szokásokban, melyek népünk esztendejét méllyé és színessé teszik. A könyv a Magyar Szemle Kincsestár-a 6. számaként jelent meg.

Csapodi Csaba: A magyar barokk. Magyar Szemle Társaság. 76 lap. (Fűzve 1.— P).

A barokk fogalma és történeti kialakulása körül mind a tudományban, mind a művelt nagyközönség körében meglehetősen sűrű a homály s már csak ezért is hasznos *Csapodi Csaba* kiskönyve, mely röviden és világosan igyekszik meghatározni a művészeti és életstílusnak, sőt kort meghatározó fogalomnak lényegét, nemzeti kultúrákhoz kötött jellegét és kialakulását. A rövid általános bevezető után a magyar barokk kialakulását ismerteti, megmutatva a korszak egész művelődésében: művészetében, irodalmában, egyházi és vallásos életében, államfelfogásában, társadalmi életében és szerkezetében a barokk elemeket. Nem egy tekintetben még a kezdet kezdetén álló kutatásokra támaszkodhatik csak, de jó kritikus érzéke és történeti jártassága révén sikerült megragadnia a lényeges mozzanatokat. A tanulmány a Magyar Szemle Kincsestár-a 16. számaként jelent meg.

Gáldi László: Magyar-román szellemi kapcsolatok. Magyar Szemle Társaság. 80 lap. (Fűzve 1.— P).

Gáldi László a magyar-román szellemi kapcsolatok történelmi alakulását és eredményeit foglalja össze röviden művében. Megmutatja, hogy került az észak felé fölhúzódó románság a magyar politikai és kultúrális szellem sugárkörébe a középkor folyamán, hogy bővült és erősbödött ez a hatás a humanizmus és a török háborúk idején, hogy indult meg magyar ösztönzések és segítség nyomán is a román tudomány, sőt a román szépirodalom magyar gyökereit is föltárja, majd a két nép szellemi érintkezésének újabbkori mozzanatait ismerteti. Vizsgálódásait mindig szigorú kritikával megválogatott nyelvi, történettudományi és irodalmi tényekre építi s ez adja meg könyvének a hitelesség értékét. A tanulmány a Magyar Szemle Kincsestár-a 136. számaként jelent meg.

Komoróczy György: A magyar kereskedelem története. Magyar Szemle Társaság. 80 lap. (Fűzve 1.— P).

A szerző a magyar kereskedelem útját nyomozza a történelem homályába vesző kezdetektől századunk küszöbéig. Könyvének különösen a középkori magyar kereskedelmet tárgyaló fejezete érdemel különös figyelmet, bár alaposság és tárgyi felkészültség tekintetében a többi fejezet sem marad el mögötte, mert szavai nyomán világosan elénk tárul mind a magyarságnak kereskedelmi érzéke, mind pedig kereskedelmünk nagyarányú, egész országokat behálózó lendülete. Magyarország nemcsak a katonai védelem és a kultúra terén ismerte fel és vállalta hivatását, mely Kelet és Nyugat határterületén reá hárult, hanem kereskedelmében is: összekötő kapocs volt a nyugati és keleti tájak gazdasági életében. A művelt olvasóközönség nagy haszonnal forgathatja a szerző magvas áttekintését, mely a Magyar Szemle Kincsestár-a 61. számaként jelent meg.

Markó Árpád: Gróf Zrínyi Miklós. Magyar Szemle Társaság. 80 lap. (Fűzve 1.— P).

Gróf Zrínyi Miklós alakja és sorsa újabb irodalmunk egyik gyakorta földolgozott témája. Mind tiszteletreméltó, tragikusan mély magyar egyénisége, mind életműve rászolgált erre a reneszánszra, melynek egyik eredménye *Markó Árpád* rövid tanulmánya is. A szerző a megadott terjedelem szűk keretein belül is lehetőleg minden olyan mozzanatra sort kerített, mely Zrínyi életsorsában s közvetve a magyarság életében is jelentős volt. Élvezetes elevenséggel és komoly, tényeken épülő alapossággal ábrázolja hőse életfolyamatát, megmutatva Zrínyi egyéniségének sokoldalúságát, hadvezéri, politikai és emberi kiválóságot. Könyve utolsó részében a költőről és a tudós íróról rajzol szemléletes képet. A tanulmány a Magyar Szemle Kincsestár-a 146. számaként jelent meg.

Szabó Zoltán: Származás és öröklődés. Magyar Szemle Társaság. 80 lap. (Fűzve 1.— P).

A szerző írja könyve elején, hogy az ilyen közkeletű megjelölésekről, mint a származás és öröklődés, „mindenki azt hiszi, hogy teljesen tisztában van értelmükkel, pedig éppen az ilyen fogalmakhoz fűződik a legtöbb szakismeret nélküli elképzelés, okoskodás, helytelen és tudománytalan magyarázat régi hiedelmeken, sőt babonákon alapuló tévedés". A szerző a tudományos szabatossággal dolgozó biológia lámpájával igyekszik szétoszlatni a kérdés körül terjengő homályt, megmutatva azokat az általánosan érvényes biológiai törvényeket, melyek a származásban és öröklődésben is fellelhetők. Példák és illusztrációk sokaságával világítja meg állításait, melyek közelebb segítenek bennünket emberségünk titkának megsejdítéséhez. A könyv a Magyar Szemle Kincsestár-a 41. száma.

Tettek—tervek. A Kállay-kormány félesztendős munkássága és politikája. 128 lap.

„A magyar élet minden területén végzett és a háborús nehézségek ellenére, vagy a háborús szükségleteknek megfelelően folyamatban lévő, kemény munkáról számol be ez a vázlatos összeállítás". olvassuk az Előszóban. A könyv első része azokról a „tettekről" szól, melyek a Kállay-kormány tevékenységének eredménnyei. Sorra szól a beszámoló külpolitikánk, gazdaságpolitikánk, kereskedelmünk, iparunk, szociál- és művelődés-politikánk, igazságügyi igazgatásunk eredményeiről, majd a könyv második részében a közeli vagy távolabbi jövőre tervbevett intézkedésekről számol be. A tettek éppúgy, mint a tervek az új idők követelményeihez simulnak s az örök magyar törvények szellemében igyekeznek azokat a közösség javára megoldani.

Dunkel Norbert: Sauer Emil mint ember. K. M. Egyetemi Nyomda. 28 lap. (Kartonálva 3.— P).

A szerző, aki legismertebb, sok érdemet szerzett hangversenyrendezőink egyike, Sauer Emilnek, a világhírű zongoraművésznek állít emléket ebben a fényképekkel illusztrált könyvecskében. Szinte csupa személyes emlékekből összeállított mozaik-képpel jeleníti meg a művész emberi alakját, annak gyengéivel, furcsaságaival, rendkívüliségével együtt. Egy-egy jellegzetes esetet mond el Sauer Emil életéből s ezek az esetek mint tükrök vetítik elénk jellemének egyes vonásait. *Dunkel Norbert* egyszerű, közvetlen módon számol be emlékeiről s így könyvének élményi hitelét is növeli a mellett, hogy emberi közelségbe hozza hozzánk a művész egyéniségét.

Frideczky József: Pázmány Péter. Pray Rendtörténetíró Munkaközösség kiadása. 78 lap. (Fűzve 5.— P).

Ebben a tanulmányban, mely a *Jezsuita Történeti Évkönyv*ben jelent meg először, a jeles szerző Pázmány Péter életét, sokoldalú tevékenységét és jellemét rajzolja meg az eddigi kutatások alapján. Elsősorban azokat a vonásokat domborítja ki, melyek, bár éppannyira jellemzőek, mint a gyakran emlegetett sajátságok, kevésbbé ismertek még a szakemberek előtt is. *Frideczky József* szerencsés kézzel fogta össze a roppant anyag szétfutó szálait s az eddigi műveiben megszokott korérzéke, képzettsége és jellemző ereje révén sikerült neki Pázmány Pétert úgy ábrázolnia, hogy annak mind történeti jelentősége,mind emberi önértéke jellemzetesen kidomborodik.

Serfőző József: Szentiványi Márton S. J. munkássága a XVIII. század küzdelmeiben. Pray Rendtörténetíró Munkaközösség kiadása. 176 lap. (Fűzve 10.— P).

Szentiványi Márton a 17. századi Magyarország egyik legérdekesebb alakja volt. A napjainkban szinte már teljesen szokatlan sokoldalúság, szellemi érdeklődés és aktivitás jellemezte tudós tevékenységét. Vérbeli polihisztor volt; ennek az embertípusnak minden erényével megáldva irányította korának közművelődését, mint könyvcenzor és nyomdavezető, kutatta föl a magyarság törvényeit és jogszabályait, gyűjtötte a magyar történetírás számára az írásos emlékeket s e mellett 22 polemikus munkával a hitvita-irodalomban is jónevet szerzett. *Serfőző József* gondos, széleskörű kutatások alapján írta meg ennek az eredményekben gazdag élettevékenységnek történetét, mindig arra törekedve, hogy az egyéniséget és annak tetteit korának atmoszférájában ábrázolja és értesse meg.

Magyar Kultúrszemle
1943. febr. 15.

Gyenis András S. J.: A Bollandisták Társasága. Pray Rendtörténetíró Munkaközösség kiadása. 34 lap. (Fűzve 5.— P).

Gyenis András S. J. eddig már számos, a jezsuita rendtörténet köréből merített publikációval gazdagította a magyar történeti irodalmat, legújabb tanulmányával egy nagymultú történetírói munkaközösség működésével és tudományos eredményeivel ismerteti meg az olvasót. „Annak a néhány németalföldi jezsuitának munkaközösségét szokták a bollandista névvel jelölni, akik a katolikus Egyházban tisztelt szentek életére vonatkozó kéziratokat és egyéb történeti adatokat három évszázad óta felkutatják, tudományosan feldolgozzák és saját szerkesztésükben kiadják". Az író a Bollandisták Társaságának történetét és működését a vállalkozás kezdetétől napjainkig követi. Műve nyomán pontos, hiteles és eredeti kutatások alapján megrajzolt képet kapunk e nagymultú munkaközösségről, mely a maga nemében egyedülálló a tudományos világban.

Földváry Antal: A magyar református egyház és a török uralom. 210 lap. (Fűzve 7.— P).

A nagyszabású tanulmányban a szerző a magyar református egyházzal és a török uralommal kacsolatban felvetődő kérdéseket igyekszik tisztázni. Széleskörű tanulmány alapján rengeteg adatot gyüjt össze s kimerítően mutatja be a magyar protestantizmus és a török uralom kapcsolatait. A könyv elején röviden ismerteti a török véleményét a kereszténységről, majd a korbeli magyar ref. teológusok törökszemléletét mutatja be. Bő szemelvényekkel illusztrálja a protestáns költészetben a törökökről kialakított képet. A további fejezetekben a különböző kapcsolatokról szól, mindig az adatokra helyezve a fősúlyt. Az értékes művet a forrásmunkák felsorolása, majd hely- és névmutató egészíti ki.

Gyalui Boér György: Bojár II. Mi lesz, ha leszerelünk? Szerző kiadása. 47 lap. (Fűzve 1.— P).

A szerző egy új magyar világváros terveit adja elő művében. Ez az új világváros Békéscsaba, Békés, Doboz és Gyula között elterülő területeket — beleértve az említett helyeket is — foglalná magában. Az ideális, seholsemtalálható, a magyar faj testi-lelki követelményeinek megfelelő világváros lenne Bojár. A szerző részben a lehetőségekre mutat rá, melyek alapján ez a hely világvárossá való kifejlesztésre alkalmas, részben pedig azokra a feladatokra hívja föl a figyelmet, melyeket meg kell oldani ennek az új világvárosnak az érdekében. A szerzőt elsősorban a minden téren gyökeresen újat áhító turáni eszmevilág hatja át, mely sok esetben szembeszáll a hagyományos felfogással.

Dr. felsővályai Kardos Kálmán: Új utakon. Centrum. 120 lap. (Fűzve 4.40 P).

A magyar közegészségügy jelenlegi helyzetét vizsgálja az orvos-szerző tanulmányában. Szigorú kritikával tárja föl közegészségügyi állapotunkat, megmutatva azokat a rendelkezéseket és mozzanatokat, melyek nézete szerint hibásak és közegészségügyünk árnyoldalai. De, nagyon helyesen, nem áll meg a kritikánál és a hibáztatásnál, a jövő fejlődés útját is megrajzolja, amelyen merész elhatározottsággal el kell indulnunk, ha közegészségügyünk terén jelentős eredményeket akarunk elérni. Legelső teendőnek azt tartja, hogy egy minden minisztériumtól független közegészségügyi csúcsszervezetet kell létesíteni, melynek minden egészségügyi intézményünk alá lenne rendelve. A probléma igazgatási részén kívül a betegellátás, gyógyszerellátás, betegbiztosítás kérdéseivel is behatóan foglalkozik.

Rieger Gyula: Egy kis banktudomány. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó. 88 lap. (Fűzve 3.20 P).

A *Népszerű Közgazdaság* című sorozat legújabb kötete közgazdasági életünk egyik legérdekesebb, de lényegében igen kevéssé ismert tényezőjével ismerteti meg az olvasót: a bankkal. Mi a bank, miben áll a tevékenysége, mi az egyéni és közgazdasági hasznunk belőle s mi a bank haszna belőlünk, ezekre a problémákra kapunk feleletet azokban a fejezetekben, melyekben a betétekről, a kölcsönökről, a tőzsdeüzletekről, a valuta- és deviza-ügyletekről, a bank ingatlanairól, a záloglevelekről és kötvényekről szól. A szerző ötletes szellemességgel, olykor dramatizált modorban adja elő mondanivalóját s így igen érdekessé és élvezetessé teszi könyvének olvasását, s egyuttal fő célját is eléri: egy kis banktudományra tanít.

Aurelius Augustinus püspöknek a pogányok ellen Isten városáról írt huszonkét könyve. I. k. Fordította: *Dr. Földváry Antal.* 362 lap. (Fűzve 10.— P).

A *Vallomások* mellett *Szent Ágostonnak* egyik legérdekkeltőbb alkotása a *Di civitate Dei* című műve. Apologetikus célzattal írta. A római birodalmat akkortájt ért csapások sok pogány lélekben azt a hiedelmet keltették, mintha a kereszténység diadalmas térhódítása miatt büntetnék az emberiséget az istenek. Szent Ágoston fölényes dialektikával és páratlanul gazdag történelmi tudással hárítja el a vádakat és bizonyítja be a kereszténység igazát, történelemformáló erejét és hivatottságát. Műve nemcsak egyszerű apologetikai munka, hanem leglényegében nagyszabású, metafizikai alapokon nyugvó történetbölcseleti alkotás. A fordító ebben a kötetben a 22 könyvnyi mű első öt könyvét tette közzé. A szöveget életrajzi és gazdag bibliográfiai bevezetés előzi meg.

Jezsuita Történeti Évkönyv 1941. Szerkeszti: *Gyenis András S. J.* Korda. 358 lap.

Ez az Évkönyv, mint annak korábban megjelent első kötete is, több olyan tanulmányt, adalékot és szövegközlést tartalmaz, melyek gazdag anyaggal szolgálnak mind a szűkebbkörű magyar egyháztörténet, mind pedig a magyarság történelmének kutatói számára. Különösen jelentősnek tartjuk a kiadványt a magyar egyháztörténetírás szempontjából, mert mintául és buzdításul szolgálhat hasonló jellegű művek kiadására. *Serfőző József* könyvnyi terjedelmű tanulmányában a jeles 17. századi jezsuita polihisztor munkásságát ismerteti, a másik terjedelmesebb tanulmányban *Frideczky József* Pázmány Péter életével és működésével foglalkozik. Ezek mellett a következő tanulmányok foglalnak helyet a kötetben: *Juhász Kálmán:* Gróf Pálffy Ferdinánd csanádi, majd egri püspök; *Gyenis András S. J.:* A nagyszombati egyetem nyomdája és az unió; *Nagyfalusy Lajos S. J.:* Takáts Márton érseki helynök Kalocsán; *Hajdók János:* Cser László S. J. versei (a költő több versével); *Szittyay Dénes:* A jezsuiták visszatelepítésének kérdése Magyarországon a 19. század első felében. A tanulmányokat *Kiadatlan szövegek, Adalékok, Könyvszemle, Könyvészeti adatok, Művészeti Szemle* és *Hírek* című fejezetek követik.

Balanyi György: Magyar piaristák a XIX. és XX. században. Szent István-Társulat. 465 lap. (Fűzve 12.— P).

A magyar piaristák a minap ünnepelték magyarországi megtelepedésüknek háromszázéves fordulóját. Ennek a jubileumnak egyik maradandó emléke ez a könyv is, melyben az elmult század és a közelmult egy-egy híres, társadalmi, tudományos vagy irodalmi tevékenysége révén kiváló piarista élettörténetével ismerkedik meg az olvasó. A szerkesztés munkáját Balanyi György, a jónevű történetíró végezte, az egyes életrajzi vázlatok pedig a ma élő piaristák legjobbjainak tollából valók. A késő utódok fiúi kegyelettel s ugyanakkor az igazságot föltétlen tisztelő tárgyilagossággal szólnak a hős elődökről, akik közül nem egy nemcsak a rend szűkebb körében, hanem az egész magyarság életében jelentős egyéniség volt. Az előadásban és tárgyalásmódban különböző cikkek gazdag sorából a magyar piaristák másfélszázadnyi története bontakozik ki.

P. Bíró Ferenc S. J.: Életszentség forrása. Korda. 44 lap. (Fűzve —.50 P).

Az életszentség forrásával foglalkozik e kisded műben az illusztris szerző. Bensőséges, szeretettől és nagy-nagy nevelőerőtől áthatott szavakkal szól elsősorban a szerzetesi élet keretei közt élőkhöz, de mondanivalói lényegét illetően minden emberhez. Az életszentség forrását, a Szentírás útmutatása alapján, a hősiességig fokozódó szeretetben látja. Bőséges szentírási idézetekkel alapozza meg gondolatait és tanácsait. Az életszentségre azonban nemcsak elméleti megállapításokkal hívja föl figyelmünket, hanem egy példával gyakorlatilag, megvalósult formájában is megmutatja, midőn Szent Alajos életszentségének forrását: az Úr Szívének kiengesztelő szeretetét tárja föl.

P. Gyenis András S. J.: Hittel és tudással. Szent István-Társulat. 334 lap. (Fűzve 5.40 P).

P. Gyenis András, a jeles jezsuita rendtörténész vezetésével 15 munkatárs rajzolta meg ebben a könyvben huszonöt jezsuita életét. A bemutatott egyéniségek mindegyike megegyezik abban, hogy az alázatos hit és a biztos tudás fegyvereivel harcolt a világ és a történelem messzi tájain és korszakaiban. Mindegyik arcán ott izzanak a sajátos jezsuita-vonások, de korántsem uniformizált lelkek, hisz temperamentumban, származás tekintetében és életkörülményeiket nézve a legváltozatosabb egyéniségekkel találkozunk az arcképek során. A cikkek természetesen éppenolyan változatosságot mutatnak, mint az ismertetett egyéniségek, de mindegyik komoly kutatások alapján és élvezetes elevenséggel van megírva. A cikkek írói a következők: Gyenis András S. J., Frideczky József, Kovács Jenő S. J., Hamar Zoltánné Királyi Mária, Hamar Zoltán, Cser László S. J., Kisbán Emil, Dénes Tibor, Szétsy János, Schmidt Jenő, Tibor Mátyás S. J., Nagyfalusy Lajos S. J., Kerkai György S. J., Josip Predragovic S. J., Hajdók János.

Budapesti Szemle
1936. majusi szám

MAGYAR RENAISSANCE, MAGYAR BAROKK.

— Első közlemény. —

Megjegyzéseim zöme az utóbbira vonatkozik. Az első korjelző kifejezést csak például hívom, hátha segítségével jobban megértetem a másikat. Ma ugyanis kockázatos vállalkozás a barokkról csak némileg is más véleményt nyilvánítani, mint amelyet a *Magyar Történet* utolsó köteteinek jeles szerzője megfogalmazott. Aki rá mert mutatni oly vonásokra, amelyek eltértek az ő előadásától, azt rövidesen elérte a büntetés egy-egy rosszalló megjegyzés alakjában. A «magyar barokk» szellemi tartalmának művészi érzékű festője büszke tudattal állapította meg legutóbb is, hogy fejtegetéseit csak az a szakember nem találja természetesnek, aki «a barokkirodalom szerzőiről sohasem hallott s azok megismerésére akár ideje vagy kedve, akár előképzettsége hiányzik», munkája újszerűségeit pedig a nagyközönségnek csak azon része utasítja vissza, amely «új felfogások és szemléletek befogadására immár képtelen».[1] Ha egy nagy művész és tudós, aki tudományos életünk egyik kitűnősége szerint egyesíti magában Taine és Michelet erényeit s ugyanakkor nem áll messze Ranke szellemétől sem, ily határozottsággal védi a maga álláspontját, ez a nagy tömeg előtt csak növelheti a szellemi tudományok súlyát. Mert az avatatlan is meglátja, hogy a történettudomány munkásának lenni — ezek szerint — többet jelent, mint adatokat játékszerűen egymás mellé rakosgatni, és ugyanő megérezheti, hogy a történeti munka művészi alkotólázban átgondolt és élményszerűen átélt kutatások

Magyar barokk és renaissance

[1] *Katholikus Szemle*, 1934. 668. l.

s tépelődések eredménye. A legtermészetesebbnek fogja tehát mindenki találni, ha Szekfű Gyula mereven ragaszkodik elgondolásához. Az ő kivételes egyénisége ezt meg is teheti és eljárásának a szaktudomány sem látja kárát. Ennek egyszerű munkása ugyanis megjegyzi magának, hogy a *Magyar Történet* egy bizonyos kérdésről ezt vagy azt mondja, de azért, ha eltérő eredményre jut, fáradozása gyümölcsét nem fogja megsemmisíteni csak azért, mert az nem a nagy tételt igazolja.

A veszedelem egészen más oldalról fenyeget. Szinte azt is mondhatná az ember, hogy a tudomány érdekében Szekfű Gyulát fanatikus híveitől kell megmenteni. Azoktól, akik nem mentek szakiskolázottságon keresztül s így nem tudják, hogy a tudományos munka — sajnos — csak keresése az igazságnak. Akik előtt tehát vezéreiknek minden szava, megállapítása maga az igazság, amelyhez kétség nem férhet, s így minden más, eltérő véleményt támadásnak minősítenek, még ha a legkorrektebbül tartózkodott volna is az a polemikus állásfoglalástól. Aggodalmat keltő, következményeiben pedig káros hatású volna, ha e túlbuzgalom még jobban elharapódznék. A legsúlyosabb baj származnék ebből; valósággal terror alá kerülne történetírásunk, ha a történetkutatók nem mernék többé véleményüket kimondani. Ez történettudományunk visszaesését jelentené.

Sajnos, mindez nem rémlátás. Csak magamról van jogom beszélni s ezért bocsássa meg az olvasó, ha kénytelen vagyok egy jelentéktelen ügyemet szóvátenni. A kísérő jelenség a fontos, ezért a legrövidebbre fogom minden más körülmény elmondását. Egy vidéki városunkban a XVII. században a protestáns lakosság templomot épített, amely ma a katholikusoké. A templom szentélye gótikus, hajója XVII. századi provinciális építmény. Az építkezés bizonyára úgy történt, hogy egy régi gótikus kápolna elé húzták fel a templom falait. Ez a magyarázat nem tetszett egy helytörténésznek, s mert mindenáron, az adatok ellenére is azt akarta bizonyítani, hogy a XVII. században a templomot katholikusok építették, akiktől azután a protestánsok csalárdul elvették, azt a mesét költötte, hogy a katholikusok el-

veszített középkori templomuk utáni vágyódásból faragták ki az ablakokat gót stílusban — a XVII. században. A monografusnak e «szellemtörténeti» érvelése ellen szükségesnek láttam egy folyóiratban rámutatni, hogy ez az eljárás minden történeti módszerességet nélkülöz, egyszersmind kifejezést adtam annak a meggyőződésemnek is, hogy általában több óvatosság volna szükséges a szellemtörténeti Schlagwortok, főleg a külföldi szótárakból átvettek, fogalmazására. Bírálatom meglepő ellenhatást váltott ki. A *Napkelet*ben *k.* így emlékezett meg róla: «A magyar történettudomány modern és nyugati módszerekkel dolgozó szellemtörténeti iránya újabb kritikák tárgya lett nagy történészünk, Szekfű Gyula, illetve tudományos iskolája munkássága kapcsán.»[1] A *Magyar Kultúrá*ban Dercsikay István már erélyesebben tiltakozott, «rejtett támadásokat» is emlegetve: «A magyar történettudomány modern és nyugati módszerekkel dolgozó szellemtörténeti iránya újabb, erősen felekezeti inspirációtól, illetve indulattól színezett kritikák tárgyává vált legnagyobb élő történészünk, Szekfű Gyula, illetve tudományos iskolája kapcsán».[2] S úgy látszik, valaki jónak látta, hogy a külföldi közönség is értesüljön a «támadásról», mert a *Nouvelle Revue de Hongrie*ben egy névtelen referens lelkendezve kiáltotta világgá: «La tendance moderne et les moyens occidentaux qui se font observer dans les ouvrages d'une partie de nos historiens, partisans de «l'histoire de l'esprit», viennent de faire l'objet de nouvelles critiques à propos de l'activité du grand historien hongrois M. Szekfű et de son école», hogy néhány sorral alább már ő is Szekfű elleni *attaque*-ot emlegessen.[3]

Három különböző célú, világnézetileg pedig szintén nem egészen azonos folyóiratban három különböző szerző találta tehát szükségesnek, hogy védelmére keljen annak, akit a bírálat meg sem nevezett. Hogy három referens ilyen egyértelműleg pattant fel s közülük kettő nyiltan a «támadás»

[1] *Napkelet*, 1934. 187. l.
[2] *Magyar Kultura*, 1934. 314. s. k. l.
[3] *Nouvelle Revue de Hongrie*, 1934. 87. l.

vádját röpítette szerény bírálatom felé, ez a tapasztalat a békés természetű kutatót bizonyára arra inti, hogy máskor lehetőleg kerülje a tabu alá helyezett problémákat vagy módszertani kérdéseket. Igaz, a meglepően egyező szavakból arra is lehetne gondolni, hogy a három megjegyzés egy forrásból származik s így csak egyetlen túlbuzgó ember véleményét fejezi ki. Ez azonban nem látszik valószínűnek.

Ezekre a — mondjuk — túlbuzgó kihívásokra a legközelebbről érdekelt fél csak azzal felelhet, hogy nem vesz róluk tudomást, még ha túlságosan egyszerű eljárásnak találná is, hogy egyetlen irányzat a maga kizárólagos szabadalmának sajátítja ki a nyugati módszereket és a modernséget. Az egyéni sérelemnél aggasztóbbnak kell mondanunk, — éppen mert történetírásunk, sőt talán egész tudományos életünk fejlődéséről van szó — hogy az említett, mindenütt «támadást» kémlelő felfogás immár a szakemberek soraiban is követőkre kezd találni. A «Katolikus Történészek Munkaközösségé»-nek 1935-i esztergomi kongresszusán, ahol, tudtommal, éppen Szekfű Gyula személyes elnöklete alatt folytak a tanácskozások, olvastatott fel az a programm, amely összefoglalva a munkaközösségbe tartozó fiatal tudósok célkitűzéseit és törekvéseit, egyebek közt megállapította, hogy «Szekfű XVIII. századi barokk-koncepciójának megvédése a támadásokkal szemben éppen ennek a fiatal generációnak lesz egyik szép feladata».[1] Senkinek sem lehet kifogása, ha a fiatal katolikus történettudósok kötelességüknek érzik, hogy mesterük történetszemléletét a magukévá tegyék s annak szellemében munkálkodjanak, annál fájdalmasabb azonban megbizonyosodni a felől, hogy már ők is ellenfelet látnak azokban, akiknek kutatásai az általuk egyedül igaznak vallott koncepciótól eltérő véleményekhez vezetnek, az ily eredmények meg felfogás előadását pedig eleve támadásnak minősítik. Mivel ugyanebben a programmban, a tervek ismertetésénél ismét szemünkbe ötlik ez a kitétel: «Egy támadás visszaverése», aligha tévedünk, ha azt hisszük, hogy e harcias kijelentések mögött az az őszinte meggyőződés él,

[1] *Korunk Szava* (V. évf. 15. sz.), 1935. aug. 15. 269. l.

hogy egyedül és kizárólag Szekfű barokk-koncepciójának lehet létjogosultsága. Teljes mértékben méltányolva ezt a meggyőződést, bármennyire a tárgyilagosság és az elfogulatlanság hiányának a jele, ha dogmatikusan semmiképpen sem akar előre megvont határoknál tovább látni, legyen szabad előrebocsátanom, hogy alábbi fejtegetéseim egyedül a kérdés tudományos vonatkozásaival óhajtanak foglalkozni.

Tehát nem támadás a célom, akárhányan kiáltanák is felém ezt vád gyanánt, amint nem támadás az a dolgozatom sem, amelyben a Rákóczi-kor társadalmáról szólva, érintettem a magyar barokkot,[1] de úgy, hogy a legszigorúbban tartózkodtam halvány célzást is tenni Szekfű korábbi állításaira, sőt még annak megjelölésétől is, hogy itt vagy amott eltér felfogásom az övétől. Éppen ezért viszonzás nélkül hagyom azokat a — távol álló előtt talán kissé szokatlan — megjegyzéseket, amelyekkel Szekfű Gyula jónak látta említett dolgozatomat illetni, egyrészt *Magyar Történet*ében, másrészt a *Theologia* 1935-i évfolyamában. Nem mintha könnyű volna átsiklani eljárásán, hogy egyebek közt annak a bizonyára világos mondatomnak ellenére: «A barokk — tudjuk — vallási tekintetben sem a harmónia kora volt, hanem a túlfűtött fanatizmusé»,[2] azt állítja, hogy dolgozatom «... a barokk ... jellegét vallási toleranciában ... ismeri fel».[3] Ugyanúgy nem hiszem, hogy a legfelületesebb olvasónak is, ha átfutná cikkemnek Rákóczi és nagybirtokos társai művelődéspártoló tevékenységét, továbbá a társadalom összetételét ismertető részeit, az a benyomása támadna, amit Szekfű szükségesnek tart ily módon megrögzíteni: «A társadalmi mozgalmakat itt is a nagyurak elleni, mondhatni, ahisztorikus antipátiával nézi, mint a reformkorszakot illető tanulmányában».[4] Ezeknek a különös «félreértéseknek» vagy interpretálásoknak sem keresem a magyarázatát. Talán útba-

[1] *Rákóczi-emlékkönyv.* (Szerk.: Lukinich I.) Bp. 1935. II. 25. s. k. l.

[2] U. a. 51. l.

[3] *Magyar Történet*, IV.[2] 607. [4] U. o.

igazítana a kiadó reklámja, amely kiemelte a *Magyar Történet* új köteteinek «éles polemikus ízzel» írott megjegyzéseit. De nem bolygatom sem ezt a kérdést, sem a többi hasonlót, mert mindenképpen el akarom kerülni, hogy a probléma tárgyalása a tudományos kutatás határai közül a már — sajnos — többször tapasztalt módon a személyi vitatkozások útjára tereltessék.

I.

Renaissance és barokk közismert kifejezések s minden művelt ember tudja, hogy nemcsak művészeti stílusokat jeleznek, hanem történeti korszakokat is jelenthetnek. Alkalmazásukkal a történettudomány sokat ért el. Azonkívül, hogy a nagyközönséget hozzászoktatta a szintetikus látáshoz, saját kutató munkáját is megkönnyítette, mert valósággal kényszerítette magát arra, hogy a művelődés fejlődésében első pillanatra elszigeteltteknek látszó vonásokat egybekapcsolja és köztük összefüggést állapítson meg. Ily módon sikerült elérnie, hogy a középkor és újkor túlságosan tág megjelölése éppen úgy háttérbe szorulhatott, mint az évszázadok szerinti színtelen meghatározás. «Renaissance» és «barokk» hallatára ma már laikus ember tudatában is oly korok képzetei merülnek fel, amelyeket kulturális egységeknek érzünk. A századokat emlegető gépies kormeghatározásnál hasonlíthatatlanul élénkebb, szemléltetőbb tehát az a korszakos beosztás, amelynek lehetőségét a művészettörténettől nyert ösztönzés teremtette meg.

Oly nagyok az előnyök, amelyeket a művelődési egységek kiformálására törekvő történetszemlélet nyujt, hogy meghonosodása hazai kutatásainkban mindenképpen kívánatos. Még pedig nemcsak a renaissance és barokk fogalmára korlátozva, — az előbbi különben már régóta népszerű kifejezés nálunk — hanem a középkort felbontani hivatott periódusokat illetően is. A «gótika» és az őt megelőző «romanika» fogalmának körülírása, megállapítása sokkal kezdetibb szakában van ugyan, mint a renaissance-é vagy a barokké, de

már az eddigi eredmények is indokolják alkalmazásukat. Nem lehet ugyanis a véletlen műve, hogy e tekintetben a külföldi és hazai kutatások oly meglepő módon találkoztak. Hóman Bálint függetlenül járt el attól a szemlélettől, amely művészettörténettől kölcsönzött kifejezéseket alkalmaz, amidőn mélyreható gazdaság,- társadalom- és szellemtörténeti kutatásai során megállapította, hogy a XIII. századnak igen nagy jelentősége volt a magyarság történetében. A fontosságot és korokat szétválasztó szerepet, amelyet az ő nagy szintézise, továbbá iskolájának számtalan részlettanulmánya a XIII. századnak kijelöl, minden zökkenő és erőszakolás nélkül erősíti meg mindaz, amit eddig a nyugati történetírás a romanikára és gótikára vonatkozólag megállapított. Forrástanulmányokon, meg az irodalom gondos, széleskörű, nem ötletszerű felhasználásán alapuló hazai kutatásoknak és az újabb logikus korszakjelölő törekvéseknek ez a teljes összhangja feljogosíthat bennünket, hogy a XIII. századot mint átmeneti korszakot tekintve, — építészetét eddig is átmeneti stílusúnak nevezte művészettörténetünk — az előtte lévő kort a romanika, az utána következőt pedig a gótika szóval illessük. A korai és kései középkor bizonytalan meghatározásai helyett a középkori magyar nemzet életének egész keresztény korszakát így olyan kifejezésekkel jelölhetjük meg, amelyek logikusan kapcsolódnak bizonyos külföldi tudományelméleti törekvésekbe, még ha maga a «romanika» szó egyelőre idegenül is csengene. A két fogalom tervszerű alkalmazása és magyar megfelelőjének meghatározása, körülírása bizonyára nem hátráltatná történeti kutatásainkat. Ma még rejtett vonások tűnnének elő művelődésünk történeti fejlődésében s oly adatokat tudnánk értelmezni, felismerve azok jelentőségét, amelyek felett most egyszerűen átsiklunk.[1] Mindenképpen kár volna elejteni az új kutatási lehetőségeket, az alkalmat, hogy a fejlődést az eddiginél részletesebben

[1] Talán szabad hivatkoznom mint kísérletre, a magyarországi gótika egyik vonásának megállapítására, *Árpádházi Boldog Margit* című dolgozatomra. *Károlyi-emlékkönyv*, Bp. 1933.

írjuk le s ugyanakkor azt a művészeti formák változásaival a nagyközönség által könnyen megjegyezhető módon kapcsolatba hozhassuk.

Magyar szempontból pedig egyenesen az volna a kívánatos, ha az említett szemlélet és történetfelfogás uralkodó irányzattá erősödhetnék a nyugati történettudományban. Mert ma, amidőn a nagy francia és angol világtörténetek első sorban a politikai események előadására törekszenek és a művelődési mozzanatok közül csak a kiemelkedőbbeket és az eredetieket foglalják össze, a mi történetünk semmiképpen sem tudja megillető helyét elfoglalni. A magyar történelem eseményei ugyanis a sok-kötetes világtörténetekben eltörpülnek a pápaság és császárság, vagy Anglia és Franciaország küzdelmei mellett, ugyanígy templomaink a francia vagy német dómok árnyékában, arról nem is szólva, hogy a skolasztikus «doctorok» életművei mellé sem tudunk hasonló eredeti alkotásokat állítani. A mellőzést mi hiába érezzük igazságtalannak és hiába hivatkozunk arra, hogy a magyarságot nem kisebb művelődési vágy fűtötte, mint a Nyugatot : a nagy nemzetek — akár tetszik nekünk, akár nem — továbbra is változatlanul a maguk államának sorsát helyezik világtörténeteik központjába és a mi multunkról csak imittamott egy-két mondatban emlékeznek meg. Ha ellenben — hogy a középkornál maradjunk — a romanika és gótika sorsa jutna a tárgyalás előterébe, akkor az angol vagy spanyol történetíró nem szorítkozhatnék többé e művelődési áramlatok keletkezésének elmondására, hanem, hogy lemérhesse gondolatrendszerük súlyát, hatóerejét, varázsát, meg kellene állapítania, hogy az általuk képviselt «szellem», élet-stílus meddig terjedt el, mely népek körében mikorra gyökeresedett meg. Ilyen felfogású világtörténeti előadásban tehát helyet kaphatna sok oly jelenség, amelyek a magyarságnak az európai műveltséggel való összeforrásáról tanúskodnak, de amelyekről ma a külföld nem vesz tudomást. A gótika elterjedésének leírása miként is volna teljes annak felemlítése nélkül, hogy délkelet felé az utolsó gótikus templom Brassóban épült, az utolsó egyetem pedig Pécsett alakult, vagy hogy a gót jellegű betű nem terjedt tovább Magyarország

határánál! Az összehasonlítások, amelyek önként adódnának, sokszor hatásos módon nyújtanának magyarázatot művelődésünk jellegéről. A középkori magyarság és az oláhság közt levő kulturális távolságot bizonyára érthetően megmagyarázná az a különbség, amely a két fejedelmi udvar között volt: Budán a lovagi életideál szolgálatában áll a király kísérete, holott ugyanakkor Drakul vajda környezetében a lovagság külsőségei is hiányoznak. Ugyanígy a magyar művelődésnek a némettől való függetlenségét bizonyítaná, hogy pl. a ciszterci rend nálunk, német közvetítés nélkül, egyenesen Franciaországból honosodott meg, sőt a Domonkos-rend Magyarországról rendelt ki szerzeteseket az első osztrák kolostor lakóiul. Bármily jól tudjuk is mi, hogy Magyarország volt az utolsó művelődési központ, amely Kelet és a Balkán felé továbbsugározta a Nyugattól tudatosan átvett szellemi kincseket, Európa mindezt csak akkor fogja megjegyezni, ha e jelenségek előadására vagy a szemléletnek említett megváltozása, illetőleg módosulása, vagy a szociológiai szempont érvényesülése — amire most nem térhetünk ki — kényszeríti.

Akár az egyik, akár a másik fordulatot valóban csak örömmel üdvözölhetnők. Ugyanakkor azonban óvakodnunk kell attól, hogy az egyoldalúság hibájába essünk és tudomásul kell vennünk, hogy az európai történetírásnak kiváló képviselői ma már a hátrányait is látják annak a szemléletnek, amelynek mi még az előnyeit szeretnők élvezni. A Nyugat bizonyos vonatkozásokban már túl van a lelkesedés korán, leszedte a gyümölcsöket s most látja, hogy fáradozása nem volt ugyan hiábavaló, de amit kezében tart, annak értéke mégis csekélyebb, mint kezdetben gondolta és remélte. A holland Huizingára, az Európában ma legismertebb történetíróra hivatkozhatunk, akinek könyveit, tanulmányait a mi közönségünk is forgatja. Szép Erasmus-életrajza kétségtelen bizonyítéka annak, hogy a renaissance-ot kitűnően ismeri és mégis gótikát éppen úgy, mint renaissance-ot vagy romantikát, csak nagy vonakodások közt, kényszerűségből emleget. Ezek a kifejezések, mondja, nagyon kényelmesek, de éppen olyan olcsók, sőt veszélyesek is. Elfeledtetik ugyanis

velünk, hogy az illető kort voltaképpen nem ismerjük teljességében, hanem csak azt, ami abban jelentősnek tűnik fel, s azután azt a látszatot keltik, mintha arról az egységről, amely a kor valamennyi jelenségét összekapcsolja, helyes fogalmunk volna, holott a valóságban legfeljebb csak sejtelmünk van róla. A barokk tágértelmű használatától pedig különösképpen idegenkedik. Ez a szó: barokk, mai tudományos értelmében, a szellem testimonium paupertatis-a, ismeri be, a lehetőség szerint kerülni is szeretné, és csak azért alkalmazza, mert érzékelteti a művelődési egység megsejtését.[1]

Ezt az idegenkedést az elkoptatott szólamoktól megérthetjük, ha meggondoljuk, hogy a «barokk» emlegetése nélkül volt képes elkészíteni remek szintézisét a kor szellemi alkatáról Gothein E. Nála a «barokk» szó csak a művészet megjelölésére szolgál, — a kor neve egyszerűen «ellenreformáció» — és mégis ugyanazt a kapcsolatot képes észrevenni művészet és világnézet között, amelyet nálunk az olvasóközönség a «szellemtörténeti iskola» jelszavaiból ismert meg.[2] Ha tehát a barokkról kitűnő, az egész kornak a szellemi életét lebilincselően megrajzoló munka láthatott napvilágot már 1908-ban, a barokk-divat előtt, kétségtelen, hogy nem a néhány olcsó közhely jelenti a nyugateurópai modern színvonalat s hogy ily szólamok kerülése nem feltétlenül a maradiság jele. Ha másképp volna, a közelmultban megjelent nagy világtörténetek szerzői koránt sem tanúsítanának oly hűvös magatartást a barokk fogalmával szemben. A jólismert *Propyläen-Weltgeschichte* ugyanis, noha a gótika és a renaissance koráról rajzolt képet, a régi «ellenreformáció»

[1] Huizinga, J.: *Holländische Kultur des siebzehnten Jahrhunderts.* Jena, 1933. 5. l.

[2] «Wir begreifen den Barockstil jetzt als eine folgerichtige Fortentwicklung der Renaissance und als Ausdruck der Gesinnung der Gegenreformation zugleich.» E. Gothein: *Schriften zur Kulturgeschichte der Renaissance, Reformation u. Gegenreformation.* München. 1924. II. 168.; itt közölt tanulmánya *Staat und Gesellschaft im Zeitalter der Gegenreformation* címmel először a Hinneberg-féle *Kultur der Gegenwart*ban jelent meg, Leipzig, Teubner.

kifejezést már nem cserélte fel a barokkal, a *Peuples et civilisations* kötetei pedig ugyanezt csak a művészettel kapcsolják össze.[1] A német munka megfelelő részeinek szerzői, Marcks E. és Goetz W., aligha vádolhatók maradisággal, hiszen az utóbbit mint a német szellemtörténeti irány egyik kiváló képviselőjét tiszteljük. Tartózkodásuk oka inkább az lehet, hogy nagyon is jól ismerik a kort, amelyről írnak, s tudják, hogy abban olyan nem-barokk jelenségek is voltak, amelyeknek elhallgatását és rovásukra más vonások túlságos hangsúlyozását történetírói lelkiismeretükkel nem tudták volna összeegyeztetni.

Mindez arra figyelmeztet bennünket, hogy a világnézet-történeti kormeghatározások csak mint kutatási lehetőségek tekinthetők. Jó szolgálatokat tehetnek a történetírónak, mert bizonyos lappangó jelenségek kiemelésére biztatják, bátorítják, a laikus közönségnek pedig könnyen megjegyezhető és szemléletes áttekintést adnak a multról. Népszerűsítő munkákban tehát — úgy látszik — mindig nagyobb helyet foglalnak majd el, mint azokban, amelyekhez a történettudomány fejlődése kapcsolódik. Ez a felvilágosító, tömegeket nevelő hatásuk természetesen nem becsülhető le,

[1] Egy-két jellemző idézetet közlök csak a *Propyläen-Weltgeschichte* 5. kötetéből. (Das Zeitalter der religiösen Umwälzungen. Reformation u. Gegenreformation. 1500—1660.) 238. l.: Nyugat-európában «eine einheitliche gegenreformatorische Kultur» van. «Für alle kath. Länder gilt die Durchdringung von Barockgeist und Gegenreformation in den bildenden Künsten.» (Marcks.) — 362. l.: «Das Zeitalter des Barock, wie man die Fortsetzung der italienischen Kunst seit der Mitte des 16. Jahrhunderts nennt, ist zunächst ganz vorwiegend ein Zeitalter katholisch-kirchlicher Kunst.» (Goetz.) — A *Peuples et civilisations* IX. és X. kötete — ily alcímekkel: *La prépondérance espagnole, La prépondérance française* — barokkról az «évolution artistique» fejezetekben szól, pl. IX. 492. l.: «1600—1660: c'est le triomphe du «baroque» dans la forme du catholicisme romain dans le contenu de l'art». «L'art est de plus en plus une apologétique et même une controverse plastique, une Contre-Réform par les yeux, qui doit attaquer et ruiner la Réform protestante». X. 296. l. «C'est un art vivant que cet art qu'on a appelé «baroque», et qui réunit réalisme et idéalisme dans une harmonie souveraine».

főleg nálunk és — mint kiemeltük — velünk kapcsolatban. De amennyire kár volna — éppen magyar szempontból — lemondani a gyakorlati előnyökről, ugyanolyan veszedelmes lenne feláldozni értük a lényeget. A kutatási lehetőségek, mint a külföld állásfoglalásából megítélhető, csak korlátozottak és nem vezetnek el olyan eredményekhez, amelyek megdönthetetlenül szilárdaknak volnának nevezhetők. Más szemléletnek és felfogásnak tehát már eleve létjoga van, még annak is, amely egyik korszakot sem akarja valami okból különösen felmagasztosítani és a frázis-zuhatagok sziporkázó áradatával nem igyekszik mindazt eltakarni, ami akár a gótika, akár a barokk «szellemével» ellenkező, de az illető korban kétségtelenül meglévő, élő jelenség.

A tanulság, amelyet a nyugati történettudományból a magyar kutatónak elsősorban kell megszívlelnie, ezek szerint az volna, hogy óvatosan, gondos körültekintéssel kell eljárnia, vigyázva, hogy a kultúregységeket jellemző vonások mellett ne hanyagolja el az eltérőket s még kevésbbé erőszakolja be azokat előre felállított kategóriákba. Ha Huizinga könyveiből lépten-nyomon kicseng az aggodalom, hogy a történetíró a fejlődés menetét *önkénytelenül* is belekényszerítheti a félelmetes Procrustes-ágyba, az adatok célzatos csoportosításától és magyarázatától bizonyára még fokozottabban kell tartózkodni. Egy magyar történetíróra pedig a megfontoltság és önkritika kétszeresen is kötelező. Nemcsak a személyes felelősségérzet követeli ezt tőle, hanem — ha netán bizonyos napi érdekek befolyásával szemben nehezére esnék érintetlenségét megőriznie — az a meggondolás is, hogy az európai történettudomány előtt kell majd előadását igazolnia. Ha ugyanis abban a reményben foglalkozunk a művelődési áramlatok magyarországi sorsával behatóbban, mert bizakodunk, hogy ily módon történetünk szorosabban kapcsolódik be az európai kultúra fejlődésének ismertetésébe, akkor számolnunk kell azzal is, hogy itthoni kutatásaink eredményei nemzetközi fórumokon méretnek majd le. Az itt vallott kudarc nemcsak egyéni fájdalmat jelentene, hanem a magyar tudományosság tekintélyének csökkenését és vele szemben bizalmatlanság ébresztését is. Ha tehát egyáltalában szó lehet a történetírói

tárgyilagosság és lelkiismeretesség fokozásáról, annak érdekében semmi erőfeszítés sem lehet elég nagy. Feltétlenül még itthon, magunknak kell felülbírálnunk a legszebb történeti rekonstrukciókat, ugyanígy a legnépszerűbb elméleteket is, hogy elkerülhessük a külföld visszautasításában rejlő szégyent. Ebben az önmagunkat ellenőrző munkában útmutatónk csak az a szándék és elhatározás lehet, hogy a problémát a nyugati történettudomány mai — nem pedig évtizedekkel korábbi — színvonalán, modern eszközeivel és szellemében próbáljuk megoldani.

De ezeken a közvetlen és — végre is — a legtermészetesebb követelmények nyujtotta előnyökön kívül további eredményeket is érhetünk el. Ha folytonosan arra ügyelünk, hogy a hazai megfigyelésekből levont eredményeknek bele kell illeszkedniök egy bizonyos általános európai fejlődésbe, valamelyes zsinórmértéket nyerünk történelmünk jellegének megállapításához. E tekintetben igen fontos, bár nem egyetlen kérdés annak eldöntése, hogy milyen volt a magyar fejlődés az európaihoz képest.

Annak megállapítása nem ütközik különösebb nehézségbe, hogy egy-egy újabb művelődési áramlat külsőségei mikor, milyen sorrendben tűnnek fel nálunk ; főleg a művészettörténeti irodalom szinte kész eredményeket nyujt erre vonatkozólag. Tehát a gótika vagy a renaissance magyarországi sorsát első feltűnésüktől lassú elhalásukig végigkísérni ma már nem tartozik az eleve megoldhatatlan feladatok közé. Sokkal bonyolultabbnak látszik annak eldöntése, hogy az újabb, egymásután következő művelődési elemeket a magyarság mikorra olvasztotta be régi kultúrájába s fejlesztette ki ilymódon a gótika vagy a renaissance magyar jellegű speciesét. Ezeknek az időpontoknak meghatározása, a folyamat leírása, a késleltető vagy gátló körülmények megismertetése a fejlődés említett ütemének megállapítására képesít, míg a különleges hazai vonások kiemelése a magyarság egyéniségének meghatározásához nyujt alapot. Beleilleszteni történetünket az európai fejlődésbe s annak szerves része gyanánt tekinteni, ugyanakkor pedig az általánostól, a tipikustól elütő vonásokat számontartani, oly

törekvés, amely régóta vezeti történettudományunkat. Ezen az úton csak egy lépéssel kell még tovább jutnunk és mindössze kissé tudatosabban kell eljárnunk, mint eddig tettük. Ha ez sikerül, kiküszöböljük annak lehetőségét, hogy multunkról s vele a magyarságról két, egymással ellenkező kép legyen megrajzolható. Mert mi sem könnyebb, mint kiválogatni azokat az adatokat, amelyek a magyarságnak a művelődés iránti fogékonyságáról és nagy kulturális teljesítményeiről szólnak, vagy tűhegyre szedni — mint ellenségeink teszik — azokat, amelyek arról tanúskodnak, hogy idejétmúlt, korszerűtlen jelenségek is bőségesen megállapíthatók. Ezek az egymással ellentmondó előadások éppen úgy zavarólag hatnak, mint — kisebb méretekben, szűkebb határok között — hasonló értelmű, elszigetelt adatok, ha egymással szembeállíttatnak. A tudomány érdeke azt kívánja, hogy a hibaforrást gyökerestől távolítsuk el. Nyilvánvaló, hogy célunkhoz akkor jutunk közelebb, ha a magyar történetet nem egymagában vizsgáljuk, nem mint elkülönzött jelenséget tekintjük, hanem az európai fejlődésbe szorosan belekapcsolva. Ennek szemmeltartása azonban nemcsak a fellengző lelkesedést és a lenéző szánakozást kényszerítheti belátásra. Ha az általános fejlődés ütemeit ismerjük, — a nyugati történettudomány végre is előttünk jár — a magyar fejlődés hasonló mozzanatait mindjárt van mihez vonatkoztatnunk, van valami támaszunk, amelyhez mérve beszélhetünk a magyarság élettörténetében korszerűségről, haladásról, vagy akár hanyatlásról.

Bár feleslegesnek tűnik fel, mégis hangsúlyoznunk kell, hogy a kulturális egységek magyar változatainak leírása — ha egyszer ezek az egységek az európaival a legszorosabb kapcsolatban vannak — nem történhetik önmaguknak ellenmondó elvek alapján. Minden történetírónak számot kell vetnie magával, hogy milyen jelenségek láttára fogja a művelődési áramlatokról azt mondani, hogy azok már nemcsak feltűntek nálunk, hanem magyarokká is változtak. Lehet, hogy a problémával foglalkozó valamennyi történetírónak más és más lesz a felfogása arra vonatkozólag, hogy a művelődési áramlatok miként jutottak el magyar földre s milyen

módon alakították ki pl. a magyar gótikát vagy a magyar renaissance-ot. Eleve tudatában lehetünk annak is, hogy vitathatatlan eredményhez egyik megoldás sem vezethet. Mint kísérlet azonban mindegyik helyénvaló és bizonyára kívánatos, hogy a különböző felfogású kutatási módokat kipróbáljuk. Bármennyire is különbözzenek azonban az egyes elméletek egymástól, egyenként logikusaknak kell lenniük, oly értelemben legalább, hogy vizsgálódási alapjaikat nem cserélgetik fel önkényesen.

Mivel a művelődési áramlatok magyarországi sorsára és általában a magyarországi művelődés fejlődésére vonatkozólag, meggyőződésünk szerint, több elmélet is lehetséges, szükséges, hogy általánosságban körvonalazzuk a magunk felfogását. Ezt annál inkább meg kell tennünk, mivel a magyar renaissance és a magyar barokk jellegének megállapításánál ugyanezeket az elveket óhajtjuk követni.

Azoknak a művelődési áramlatoknak a befogadása, amelyeket a romanika, gótika, renaissance stb. szavakkal jelölhetünk, a magyarság tudatos cselekedete volt. Művelődési áramlatok és átvevő társadalom viszonyában általánosságban egyoldalúan az előbbi javára szokás írni az aktivitást. Pedig, úgy hisszük, a munka oroszlánrésze inkább a társadalomé. Mert több tudatosság szükséges egy művelődési mozgalom értékeinek átvételéhez, mint azok átadásához. A műveltség ugyanis saját súlyánál fogva, a benne lévő expanzív erőtől hajtva igyekszik terjedni. Egy világnézet műveltség-tartalmának mindenki öntudatlanul is szószólója, aki csak felnőtt annak körében és neveltetésénél fogva sajátjává tette. Gondolatelemeinek, értékeinek átadása, továbbterjesztése tehát spontán és igen sokszor akaratlan cselekedet. Legalább is nem jelent a mindennapi életben munkatöbbletet annak, aki vallja őket, mert hiszen, amit hirdet, «tanít», az műveltségének sarkalatos és egyéniségétől el nem választható része. Ellenben ahhoz, hogy egy nép átvegye mindezeket a kultúrértékeket, s a bennük rejlő szellemet beleillessze gondolkodásába, régi világképébe — ehhez már az érzéken és hajlamon kívül elhatározás, akarat

és legfőképpen tudatosság szükséges. Valamit tervszerűen, belátásból átvenni sokkal nagyobb szellemi teljesítmény, mint ugyanazt öntudatlanul átadni. Nem tagadjuk, hogy van viszont tudatos átadás is, öntudatlan átvétellel kapcsolatban. De hogy a magyarság életében ez játszotta a kisebb szerepet, arra vonatkozólag éppen a művelődési áramlatok itthoni sorsáról szóló adatok, tények meggyőző bizonyságot szolgáltatnak.

Ha így a recipiálást minősítjük a fontosabb cselekménynek, világos lesz előttünk, hogy a művelődési áramlatok befogadásában miért játszott társadalmi előkelő osztályunk mindenkor nagyobb szerepet, mint a «nép». A magyarázat egyszerű : a tudatosság — művelődési, sőt általában nemzeti tekintetben is — a társadalom élén álló legelőkelőbb és leggazdagabb rétegekben szükségképpen nagyobb, mint a tömegben. A középkorban tehát a királyi udvar, az uralkodóház és környezete, a legelőkelőbbek és legműveltebbek csoportja az a központ, amely az «újat» befogadja s ahol ez az új magyar műveltség részévé lesz, hogy azután felülről lefelé egyre szélesebb körökben terjedjen el, előbb a nemesség, majd a nép között. A nyugati szellemi áramlatoknak ez volt a tipikus útja. Mindenki tudja, hogy pl. a renaissance életfelfogása, a humanizmus gondolatvilága nem a nép körében honosodott meg először, hanem a királyi kancelláriában, a legműveltebb emberek munkahelyén, s azután az udvarból haladt tovább. De még a népies jellegűnek látszó és eredetileg a tömegekre számító vallásos mozgalmak is ezt az irányt követték. A XIII. században a ferencesek és dominikánusok először a királyi család gyóntatói lesznek, és csak midőn már itt megkedveltették az új életideált, fordulnak a szélesebb rétegekhez. A művelődési elemek tehát a társadalom egyes rétegeit összekötő csatornákon át szivárogtak szét. Eleve a siker biztosítéka volt, ha ezt az utat valamely újabb törekvés nyitva találta maga előtt. Amelyik máskép próbálkozott és alulról akart felfelé haladni, nem ért el nálunk eredményt, mint pl. a huszitizmus sem.

Ahhoz, hogy a művelődési elemek a főrangúak köréből

leszállva, a társadalom egyre nagyobb számú csoportjainak tulajdonává legyenek, hosszabb-rövidebb időre van szükség. Könnyen megeshetik tehát, hogy az előkelők már régen elhagyták azokat a formákat, amelyek alantabb az újdonság ingerével hatnak. Így ugyanabban az időben más jellegű lehet a főrangúak műveltsége, mint a köznemességé és polgárságé, s ezeké ismét más, mint a népé. Mai művelődésünkben meglehetős gyorsan mosódnak el a határok, de minél messzebbre megyünk vissza történelmünk fonalán, annál élesebben különülnek el ugyanazon időben a magyar társadalom rétegei mint egymást követő szellemi mozgalmak képviselői. A legismertebb példát említjük csak fel, a XV. század végéről. Mialatt Mátyás környezete a renaissance neoplatonikus bölcseleti kérdésein tűnődik, Temesvári Pelbárt a gótika szellemében tart Budán prédikációkat, a nép pedig az életbölcseség törvényeinek Beda Venerabilis azon tanácsait tekinti, amelyeket magyar földre a romanika hozott el s amelyek a XVI. századi kalendáriumok tanúsága szerint népszerűségüket később is megőrizték. Különböző eredetű művelődési elemek a magyar társadalom életének más korszakaiban is fellelhetők, a renaissance előtt éppen úgy, mint utána. Amint társadalmunk nem homogén tömeg, ugyanúgy a magyar művelődés sem egységes egyetlen korban sem. Bármelyik évtizedet válasszuk is ki, annak keresztmetszetében különböző évgyűrűket fogunk látni egymás mellett. Mint Horváth János oly szépen írja : «A Szent István-féle műveltség majd egy századot vett igénybe, míg irodalmilag megfoganhatott a hazai talajban, s csaknem félezer évet, míg a kolostori irodalomban magyar nyelven elnépszerűsödhetett. Mire azonban a réginek, a hagyományosnak ez a termékeny alászállása megtörtént, íme, akkorára a műveltség-indító magasabb réteg, a főpapság már újat kezdeményezett ; mire évszázados lassú emelkedéssel az alsóbb réteg megközelítené egykori nevelőinek színvonalát, azokat már nem találja ottan, azokhoz képest ő megint alulmaradt, kezdheti előlről, új iskolába törheti magát. Ez a korváltások általánosan ismert kergetősdije : az egykori indító cserbenhagyja

a végre megindulót, az egykori ösztönző a végre megérkezettet.»[1]

Oly általános érvényűnek látszik a műveltségnek ez az említett lefelé való terjedése, hogy a tanulságok alapján analógiájára kell elképzelnünk a kereszténység magyarországi meghonosodását is, lévén ez is művelődési folyamat,[2] kétségtelenül a legfontosabb, amelyen a magyar nép valaha keresztülment, a legnagyobb átalakulásokat eredményező, de lényegében a többi utána következő mozgalommal megegyező. Melich János nagyjelentőségű megállapításai szerint a kereszténység valóban nem úgy gyökeresedett meg nálunk, hogy olasz, német, szláv papok jártak-keltek a nép között s azt tanították, a keresztény vallás kifejezéseit jelölő szavakat pedig a magyarságnak nem a beléje olvadt szláv keresztények adták át. Fogékonyság iránta először a fejedelmi családban fejlődött ki. Ennek tagjai — mert az erdélyi Gyulák éppen úgy, mint a törzsek fejei, az uralkodócsalád tagjai — mennek először Konstantinápolyba, majd hívnak be idegen papokat s ugyanők nyerik meg az előkelő magyarokat az új vallásnak. Ugyancsak az ő körükben honosodhatnak meg az idegen szavak, hogy ezután a fogalmakkal együtt átvegyék tőlük, környezetüktől — hullámgyűrűszerűen — a szélesebb rétegek. Ha így fogjuk fel a kereszténység elterjedését, elejthetjük azt a feltevést, hogy a pannóniai szlovének nagy tömegeinek kellett a honfoglalás után a magyarságba beolvadniok, amire különben, az említett nyelvészeti megoldáson kívül, semmi bizonyíték sem volt.[3] Minthogy azt adatszerűen tudjuk, hogy pl. a XVIII. században francia vagy latin szavak a nélkül kerültek be nyelvünkbe, hogy ilyen nemzetiségű népelemek beolvadtak volna a magyarságba, joggal tételezhetjük fel, hogy a keresztény vallás

[1] *Az irodalmi műveltség megoszlása.* Magyar humanizmus. Bp. 1935. 165. l.

[2] Ezt a szellemi-mozgalom jellegét kiemelte Hóman Bálint: *Magyar Történet.* I. 198. l.

[3] Melich J.: *A jövevényszavak átvételének módjáról.* Magyar Nyelv. 1933. 1. skk. l.

szláv szavainak átvétele is egy társadalmi előkelő réteg tudatos munkája volt.

Mindez valószínűsíti feltevésünket a kulturális áramlatok magyarországi meggyökeresedésére és a vezető magyar rétegek szereplésének tudatos voltára vonatkozólag. Ha elméletünk az ellenmondásokat megszünteti, az eddig homályos jelenségeket élesebb vonalakkal emeli ki és legfőképpen, az egymást követő szellemi áramlatok elterjedésére ugyanazon alapelvek segítségével kellő magyarázatot nyujt, nem mondhatjuk, hogy felesleges. Mint kutatási mód bizonyára nem utasítható eleve vissza.

Feltevéseinket azonban tovább is fűzhetjük. Meglepő ugyanis az a kapcsolat, amely a művelődési elemek magyarországi meghonosodásának módja és társadalmunk élete között van. Az a körülmény, hogy az átvételt ugyanaz a réteg végzi el, amely az ország sorsának intézésében vezetőszerepet játszik, megkönnyíti a nyugati szellemi áramlatok tartalmának asszimilálását. A nép, a tömegek az eredeti formában kapott gondolatokkal talán semmit sem tudnának kezdeni, ellenben egy kisszámú, vagyonilag is kedvező helyzetben élő csoport, amelynek tagjai tudatában vannak kötelességeiknek, símán tudja azokat befogadni és feldolgozni, azaz a magyarság egyéniségéhez átalakítani. Az ily módon asszimilált, magyarrá lett művelődési elemeket adja át azután, immár érthető, magyar formában a tömegeknek, lényegesen megkönnyítve azok munkáját. A tevékenység, amelyet az előkelő osztály folytonosan, hivatásszerűen végez, oly fontos az egész magyarság szempontjából, hogy méltán illeti meg ezért nagyobb vagyon és hatalom. De csak addig, amíg valóban ki is veszi részét a közös munkából. Ha elkülönül a magyar társadalomtól, ha nem marad vele szoros összeköttetésben, ha megszakítja vele az érzelmi és szociális kapcsolatot, akkor nem tudja többé végezni műveltségátvevő és áthasonító munkáját s ezzel nemzeti szempontból elvesztette létjogát. Nem az a lényeges tehát a legfelső társadalmi réteg működésének elbírálásánál, hogy tagjai kizárólag magyar származásúak-e vagy vannak-e köztük külföldi eredetűek, hanem hogy jellege és célkitűzései milye-

nek. A középkor folyamán a magyar király környezetében sok volt az idegen származású, ez a körülmény azonban csak megkönnyítette a művelődési elemek átvételét, a nélkül, hogy a magyar jelleg veszélybe került volna. A bevándorló előkelők ugyanis gyorsan elmagyarosodtak, elsajátították új környezetük gondolkodásmódját, életfelfogását, kétségtelenül azért, mert a magyarok tették ki mindenkor az előkelők többségét.

A külföldi szellemi áramlatok meggyökeresedése tehát szoros kapcsolatban van a magyar társadalom életével, olyannyira, hogy a befogadás és áthasonítás a társadalom életének jelentős részét teszi ki. A kapcsolat — a történeti kutatómunka szempontjából — fontos következményekkel jár. Ily módon ugyanis megkapjuk azt a szilárd alapot, amelyre a művelődési áramlatokat, azok magyarországi sorsát vonatkoztatni lehet. Sok önkényeskedéstől óvhatjuk meg magunkat, ha a szellemi mozgalmakról szólva, állandóan szemmel tartjuk a magyar társadalom mindenkori szerkezetét és ahhoz viszonyítjuk őket, sőt azon mérjük le hatásukat. Csak a társadalmi fejlődés ismerete alapján dönthető tehát el, hogy egy külföldi szellemi áramlatot mikor tekinthetünk már magyar jellegűnek és melyik időponttól kezdve mondjuk, hogy annak már nemcsak külsőségei állapíthatók meg nálunk, hanem szellemi tartalma is magyarrá lett. Tárgyunkra térve, melyik a magyar renaissance, melyik a magyar barokk kora.

Készséggel elismerjük, hogy e tekintetben is különböző nézetek egyforma joggal érvényesülhetnek. Tehát egy szellemi áramlatot már akkor magyar jellegűnek nevezhet valaki, ha az a legelőkelőbbek körében otthonossá lett s ott gondolatelemei az első ötvöződést elnyerték. Ugyanilyen joggal mondhatja azonban egy másik kutató, hogy ő csak attól kezdve számítja az illető áramlat magyar uralmát, amióta gondolatai magyar nyelven nyertek kifejezést. Akit pedig első sorban a nép szerepe érdekel, az a legszélesebb tömegek műveltségére gyakorolt hatás nyilvánulását, a gótikus, renaissance vagy barokk motívumoknak a nép életében való feltűnését tekintheti döntő tényezőnek. Mindegyik előadás

ugyanazt a folyamatot vizsgálja, de különböző szempontból. A különbség alapja az az értékítélet, amellyel a kutatók az előkelők szerepét, a magyar nyelv érvényesülését vagy a nép műveltségét helyezték előtérbe. Judiciumra tehát még ennél az egyszerű történetírói munkánál is szükség van. De ugyanúgy logikára is. Mert amennyire indokolt lehet a felsorolt s a többi, nem is említett felfogások mindegyike, éppen olyan kevéssé fogadható el helyesnek egy és ugyanazon előadásban a vizsgálódási szempontok önkényes felcserélése, tehát, hogy például a renaissance magyar jellegét a legelőkelőbb körökre gyakorolt hatás alapján állapítsuk meg, ellenben a barokkét már a köznemességre vonatkoztatva.

Mályusz Elemér.

NAGYNÉMET ESZMÉK IRODALMI VISSZHANGJA.

Arany Lászlónak *A hunok harca* című költeménye, melyet a Kisfaludy-Társaság 1874-i közülésén olvasott fel, lényegében ikeserű, komor hangú intelem a zsibbadt csöndben, halálos nyugalomban elmerülő magyarsághoz. A magyar nem vesz észre, hogy létét olyan ellenség fenyegeti, mely fegyvereit, harci módszereit egy évezred óta változtatva, most mohó gazdasági terjeszkedéssel «szedi, bontja» laza földünket ; nem veszi észre azt sem, hogy ez az ellenség röpiratok és hírlapi cikkek útján költi a világ számára népünk haldoklásának, pusztulásának hírét és lesi a pillanatot, melyben «övé lesz a magyar bőre». A költő feltárja a hún és gót faj örök harcát a mondák ködében és a történelem világánál ; ez a harc súlyos örökségként szállott Csaba utódaira, a magyarokra ; meg-megújul a küzdelem, nincsen benne sem győző, sem legyőzött, de az ősi ellenség népünk számára talán sohasem volt veszedelmesebb, mint most, amikor nesztelenül, senkit sem bántva közelg a kőszén, mozdonyok, katlanok, hajók, gépek ártalmatlan fegyvereivel. Ezzel a hódítóval a magyarság csak akkor tud sikerrel szembeszállni, ha a délibábok káprázatától megszabadulva, bátor szívét, józan eszét lankadatlan szorgalommal párosítva, a haza haladásának szolgálatába állítja.

Gyulai Pál[1] és Voinovich Géza[2] fínom megérzéssel tárták fel Arany László költeményének eredeti szépségeit : megkapó megjelenítő erejét, sajátos műfaji jellegét, újszerű, emelkedett nyelvét, de a költemény szellemi hátterének meg-

[1] *Budapesti Szemle*, 1899. 97. k. 129—131. l.

[2] *Arany László*. Különny. az *Új Magyar Szemle* 1900. évi XII. számából. Budapest, 1901.

MAGYAR BAROKK HUMANISTÁK

OLÁH MIKLÓS (1493-1568)

Mátyás királlyal távoli atyafiságban állott; ifjú apród korában trónusról ábrándozott a budai palotában. Aztán Szatmári György, a hatalmas primás-kancellár titkára lett és az egyházi rendbe lépett. Ott szerezte humanista műveltségét a magyar kancelláriában, a budai udvar erazmista légkörében. Egész élete ehhez a körhöz, ehhez a szellemhez kapcsolta. A renaissancehoz, melyet már aláásott Rotterdami Erazmus mindenre kiterjedő finom kételkedése és végképen felborított a wittenbergi hitújítás nyers naivitása. Mária királyné titkára volt Oláh Miklós, amikor a mohácsi vész menekülésre kényszeríti az udvart. Úrnője, Mária királyné, a szeszélyes, tékozló, dorbézoló fiatalasszony renaissance-lélek, eleinte humanista sznob, majd erazmista szépszellem, hogy végül Németalföld kormányzójaként és ájtatos énekek költőjeként fejezze be pályáját. Oláh vele együtt járta ezt az utat. Míg Magyarországot a török és a belső harc perzselte végig, ő a gazdag, művelt nyugaton, a pompás brüsszeli udvarban él, a világpolitika egyik tűzhelyén. Mire túl az élet delén hazatér a megváltozott hazai földre, nehezen találja helyét. A Habsburgok bizalmi embereként az ország első méltósága, esztergomi primás, fő és titkos kancellár lesz. A fényes brüsszeli napok emlékéül maga köré gyűjti a hazai humanistákat, mecenáskodik, új kancelláriai és humanista nemzedéket nevel, Istvánffyt, Zsámbokyt és másokat. Megkezdi az ellenreformációt, rendezni kívánja a klérus zilált állapotát. Mindezt azonban a diplomata és a humanista felső régiókban mozgó finomságával. Már a barokkban él és működik, de nem felejti pillanatra sem ifjúsága derűsebb renaissance-világát. Ezt az ifjúkort eleveníti fel történetírói kísérleteiben, Magyarország régi állapotának leírásában és az Atilla-kultusz, a világbíró, Mátyás királyi magyar szellem ápolásában. Versei is a már letűnő telivér, régi humanizmus visszfényei. Autodidakta volta is állandóan arra készteti, hogy ifjúkori ideáljai elérésére törekedjék.

Így állt a renaissance és a barokk határán Oláh Miklós. Mátyás király palotájából indult s a feldarabolt ország „esztergomi" primása Nagyszombatban volt. Ifjúkori emlékekkel tért haza a boldog Nyugatról s nem találta helyét sem a feldúlt magyar földön, sem a megváltozott lelkek között. Legismertebb arcképe, művészi metszet, hatalma tetőpontján ábrázolja a főpapot. Gazdagöltözetű, előkelő nagyúr; mintegy megzavarva, homlokát ráncolva, ívelt, bozontos szemöldöke alól, szomorúan tekint föl a kezében tartott könyvből....

Vigília · 1940. dec.

MÁRIA KIRÁLYNÉ VADÁSZATA

Királyné asszony jár az erdőn,
zúgnak vadászó harsonák:
Félénk nyulat, gyorslábú szarvast
egy nap ha nem hajt, ritkaság.

Dianától fél minden állat,
mert karja célt sosem hibáz:
És Máriánk, akár Diána,
Hasonlókép jeles vadász.

MÁRIA KIRÁLYNÉ KINCSTARTÓJÁRA

Sántít ám a bitang, ha fizetnie kell aranyakkal ,
Hej, de sosem sántít, hogyha orozni lehet!
Hogy lehet ily nyomorék lábakkal a bűnbe rohanni
csúfos tolvajság kancsali haszna után?!
Rút, befelé görbült két lába keresztezi egymást
s hirdeti, hogy méltán jár a latorra — kereszt.

ELEGIA ROTTERDAMI ERAZMUS SIRJÁRA

Jó vándor, hogyha érdeklődve kérded,
ki nyugszik itt e néma kő alatt:
Ne menj tovább, lassítsd meg fürge lépted
s hallgasd meg róla bús siralmamat.
Erazmus hírét hallottad! Alakja
ragyogva száll új századok felé.
E sír az ő porló testét takarja,
de lelke már a fényes mennyeké.

Kicsiny volt még, de már is megcsodálták,
oly elmés volt, oly nagyszerű gyerek;
s a szárnyaló ifjú gondolkodását
bámulva nézték méltán mindenek.
Ifjúkora tanulmányok közt telt el,
szent sorsa ekkor lett a Biblia;
és férfiúvá nőven bölcs kebellel,
ő lett korának első csillaga.
Majd reszkető lábakkal jött a vénség
s nem volt nálánál mélyebb bölcselő.
Az aggkor megszikkasztja más elméjét,
de termőbb lett és egyre dúsabb ő.
Elméje minden adományát sorra
ha felsorolnám, nyelvem elakad.
Korának nagyjait mind meghaladta,
mint csillagoknak táborát a nap.
S oly tiszta erkölcsű volt életében,
hogy példaképül jobb nem kellene!
Bizonyság erre hű emlékeképen
mindaz, mit írt szentséges szelleme.

Szerzőjük tükre, képe, élő mása,
jutalmul értük a jóknak honába,
a csillagos menny legcsúcsára ért.
Ha kérdezed, miért hull sűrű könnyem,
elmondom én, miért sír két szemem:
Világbíró Károly császár miközben
spanyol földön időz győzelmesen,
bölcs húga addig jó s igaz kormánnyal
ül Flandrián s a hűs brabantokon —
Kinek híre minden királyhoz szárnyal,
Bázelben élt Erazmus akkoron.
Lenyügözték eszméi és erénye
a királynét és minket, udvarát:
Levél ment hozzá, sokféléket kérdve,
s az én kezemhez vettük válaszát.
Királyné asszonyt szintén úgy megnyerte,
látván, hogy bölcsünk lelke angyali,
hogy látására vágyott, feltüzelve,
és szentséges beszédet hallani.
Hát tollammal igérve néki drága
ajándékot, magához hivta őt.
S ő több levélben hozzánk indulásra
tűzött is már közel határidőt.
Levélben hozzám drága, szent eszméi
szívéből szálltak, mely most holtra vált;
készült szülőföldjére visszatérni,
hol vártuk őt már sok-sok hű barát.

Atropos sző-fon reszkető kezekkel
s irigyen tépi szőttét Lachesis —
Hiába írta, — hozzánk már nem jött el;
tiltotta sorsa és az Isten is.

Bár mindig kissé mélabús a kedvem,
most én is sírok, fennen gyászolok.
E nap mindig sötét lesz életemben,
hogy büszkeségünk sírba hervadott.
Költők szent rendje, gyujts gyászénekekre!
Istennők, múzsák, sírván sírjatok:
Világnak dísze, szépszavú öregje,
Erazmusunk, a drága vén halott!
Ó csak hozzá vezérelt volna sorsom
és szemtől szembe láttam volna bár!
Mi haszna most gyötrődnöm és zokognom,
öklözni mellem, ó, mi haszna már!

Fonaljukat szövik-fonják a Párkák
sötéten, búsan és hatalmasan.
Nem lépi senki át a Sors határát,
mindenkinek végnapja írva van...

Fel, bárki vagy, ki lépsz e szentelt rögre,
Üdv néked, bölcs Erazmus, üdv örökre,
köszöntsd ekép az elszállt szellemet:
mennyek lakója, immár üdv neked!

Brüsszel, 1536.

FARSANG ÉJSZAKÁJA BRÜGGER VÁROSÁBAN

Ma reng a tánctól minden utca
Bacchus vidám danáinál:
Jertek mulatni, jó polgárok,
az ünnep már javában áll!

Rúgják a port heves legények,
sok-sok leányka énekel.
Fáklyák és csillagok ragyognak...
Fiúk, víg éjszakára fel!

VÁLASZ KÁLNAI IMRE LEVELEIRE

Babért nem fűzött Phoebus homlokomra,
a Helikon vizét nem ittam én
és nem pihentem soha álmodozva
a Múzsáknál s a Parnassus hegyén.
Sok zűrzavaros gond is nyomja elmém
és nyugtom annyi soha nem maradt,
hogy költő legyek, úgy ahogy szeretném
s írhatnék csengő, formás dalokat.
Habár sok híres virtus vonzó képe
lángra gyujtotta hajdan keblemet,
oly régen tartó tollam tespedése,
hogy lelkemből már mindez kiveszett.
Hazám romlása is szívembe vágott,
felette oly nehéz lett az idő:
Hadával durva Marsnak lába járt ott,
sok hősi szívet vércsapra verő.
Bús Aeneas Trójának gyászos vesztét
nem bánta úgy, mint én romló hazám,
sem Hektor nője, midőn rabul vitték
Thessáliába sebes paripán.
Jó társaimért hull szemem harmatja,
kifosztott föld, legyilkolt asszonyok,
— mint viharverte tengeren a sajka,
elmém miattuk akként háborog!
Ha így megkuszál a százfejű bánat,
hogy írhatnék tudós, bölcselkedőn?
Tedd hozzá, hogy az udvari szolgálat
leköti minden maradék erőm.

Nem ihletett meg Itália földje
és nem neveltek görög iskolák,

Germánia sem hatott erkölcsömre
és sosem láttam Krakkó városát,
Nem tanítottak engem bölcs brabantok,
Gallia bája nekem idegen —
Ha gyönge kézzel pengetem a lantot,
a hallgatag könyv volt csak mesterem.
Félénk szómat Janus Pannoniusszal
így összemérned nincsen semmi ok.
S most is, hogy leveled válaszra sarkal,
csak pár döcögő verset dadogok.

Irod, hogy Zsibrik kérdezett felőlem
s te nem tudhattad megnyugtatni őt. —
Kedves szokás a jóbaráti körben
megkönnyíteni ezt a zord időt.
Összeültök-e gyakran beszélgetve,
baráti serleget koccintani?
A jó Zsibrik, hej, hányszor jár eszembe,
a Forgácsék és te is, Kálnai;
Brodarics is, ki követségben járt itt,
de útja, sajnos, hamar elakadt —
és kiknek háza mind dicsőbbre válik,
a feltörekvő Nádasdy fiak!
Boldog vagyok, hogy köztetek virul még
a régi jó baráti kapcsolat. —

Ha visszavisz majd szép Pannóniába,
ki mindenható az Olymposon,
lelkem megújul tájait ha látja,
szellője hűti gondült homlokom.
Barátaim, ti régi, hű pajtások,
most nyujtsatok majd segítő kezet!
Nyom fáradságom terhe, mint az átok,
de köztetek minden bajt feledek.
Vidám asztal körül megtelepedve,
a drága kör nekem új kedvet ád.
Töltsétek hát aranyló serlegekbe
a szőllővessző tiszta színborát.
Milyen sok gond és baj múlt el felettünk —
borítsuk rájuk Léthe hűs vízét! —
Ezerszeresen fűti játszi kedvünk
barátok közt csapongó, víg beszéd.
Nótázunk vígan, úgy isszuk borunkat
s háromszor, négyszer táncra perdülünk,
csak tréfába és hahotába fullad,
ha a vén Zsibrik prédikál nekünk.
Ő kenyerének javát már megette
s Vénus kegyéből régen kiesett...

De ne kószáljon sajkám ilyen messze,
mert elnyelnek a végtelen vizek!

Nekem bizony most másfelé kell járnom,
folytatnom kell megkezdett utamat...
Ha idejében meg nem zabolázom
szilaj paripám, lám, hová ragad!

Hát ajándékot tartogat számodra
hűséges társad, szende hitvesed?
Hogy beleférjen az örömnek csokra,
szívem most minden bánatot kivet!
Az erős várban trónoló nagy Isten
őrködjék nődön s minden lépteden,
szép gyermek boldog atyjává segítsen,
ki egykor nálad is különb legyen.
Mint szőlővessző, mely felfut a fára,
ha gondos kéz munkálkodik vele,
mindig minket szolgál édes kocsánya
s gyümölcsöt hoz, ha itt az ideje:
Vállalja ő is — mindig úgy neveljed —
az édes terhet, melyet nyujt a nász.
S ha hűséges lesz úrnődhöz szerelmed,
sok zálogával nagyra nő a ház.
Mint lombba szökken a nyíló olajfa,
vegyen körül sok apró csemetéd.
Boldog, kinek eként pereg le sorsa,
méltán áldhatja érte Istenét.

Brüsszel, 1536. *Geréb László* fordítása.

Hekler Antal: A magyarországi barokk szobrászat európai helyzete.

8°, 17K, 24L, Budapest, 1935.

Magyarországi barokk szobrászat

Magyar barok

Magyarországi városok európai helyzete.

Kapossy János: A magyarországi városok európai helyzete.

Kny. Magyar Művészet
Magy 4°, OL, 12L, Budapest, 1931.

MAGYAR RENAISSANCE, MAGYAR BAROKK.

— Második közlemény.[1] —

II.

A «magyar renaissance» kérdését történetírásunk, a jelek szerint, olyan nyugvópontra juttatta, amelyen hosszabb ideig is megmaradhat. Az élénk érdeklődésnek, amellyel a renaissance magyarországi nyilvánulásait tudományos életünk évtizedek óta kísérte, a büszke lelkesedésnek, amely az apró vonások összegyüjtésére sarkalt két-három tudós nemzedéket, egyaránt köszönhetjük, hogy megszilárdulhatott a mai közfelfogás. A határozott fogalmazást azonban a közelmult hozta meg. Régebben ugyanis a kérdést ily formában volt szokás tárgyalni : A humanizmus Magyarországon. Így tette ezt pl. Fraknói [2] s így beszélt Riedl is «XV. századbeli magyarországi renaissance»-ról.[3] Ez a szemlélet a kulturális jelenségeket a társadalmi alaptól meglehetősen függetleneknek tekintette s ugyanakkor a magyar nyelvűség elvét fogadta el értékmérőnek. S éppen azért, mert úgy találta, hogy a renaissance gondolatvilága a XV. században latinul szólalván meg, a magyarság nagyobb tömegére még nem hathatott, a Mátyás alatti művelődési életet a téli Naphoz hasonlította, «mely fényt és derűt sugároz ki, de nélkülözi azt a meleget, ami képes volna a mezőket borító hóréteget felolvasztani, a természetet új életre szólítani».[4] A szociológiai szempont érvényesülése s vele kapcsolatban a magyar nyelvűségnek, mint értékmérőnek elejtése vezetett el az igazabb megértés-

[1] Az előbbi közleményt lásd a *Budapesti Szemle* 1936. évi 702. számában.

[2] Millenáris történet, IV. k. 519. l.

[3] *A magyar irodalom főirányai*. Bp. 1910. 99. l.

[4] Fraknói i. m. 550. l.

hez. Horváth János könyvéből látható, hogy magyar az a humanizmus, amely a XV. század második felében nálunk élt, még akkor is, ha a latin nyelvet használta kifejezési eszközül és így «nem ideigvaló, elszigetelt kedvtelése és fényűzése Mátyás királynak és udvarának». Pedig a humanizmus hatása nem ért el a tömegekig. Otthonos csak a legfelsőbb rétegben volt, a királyi udvarban és a főpapoknál. «Magyar humanizmus szinte kizárólag magyar főpapságot jelent», — ezek a szavak világosan jelzik, hogy a szellemi mozgalom melyik társadalmi réteghez kapcsolódott. Horváth pontosabb vizsgálatára az, is kitűnt, hogy ez a legfelső egyházi réteg fokozatosan alakult át olyanná, hogy a «magyar humanizmus» reprezentánsának legyen tekinthető. A XV. század közepén még nem az, és csak Mátyás halálakor mondható el, hogy bekövetkezett az az idő, amikorra a «papság legműveltebbjeinek műveltség-váltása mondhatni egészen végbement». Megkapjuk azonban annak a magyarázatát is, hogy az előkelők állásfoglalása miért jelenti egyszersmind az egész szellemi élet irányváltozását: «Írásbeliség szempontjából az egész középkorban csak a papság, első sorban a főpapság, tekinthető művelt rétegnek s ha most a főpapság, mondhatni a maga egészében a humanizmusnak hódolt, akkor ki kell mondanunk, hogy Mátyás korában megtörtént a műveltek, a legműveltebbek műveltség-váltása».[1]

A nagy tetszésből, amellyel Horváth János fejtegetései találkoztak, az olvasható ki, hogy tudományos életünk és közvéleményünk egyaránt megnyugtatónak és helyesnek találta azt az előadást, amely a társadalom legfelső rétegének állásfoglalásától számítja az egyes művelődési áramlatok magyar változatainak életét. A helyeslést, ha talán tudat alatt is, csak erősítette annak megsejtése, hogy a «magyar humanizmus» megfogalmazása oly elvek alapján történt, amelyeket a legnagyobb hatású szellemi mozgalom, a kereszténység meghonosodása tekintetében eddig is mindenki vallott. Mert aki Szt. István idejéről írt, az «magyar kereszténységről» beszélt, nem zavartatva magát attól, hogy a

[1] Horváth i. m., az idézetek a 284, 6, 165. lapokról.

XI. század közepén még oly erős volt bizonyos körökben az ősi hithez való ragaszkodás, hogy az véres mozgalmakban robbanhatott ki. Ha tehát eddig sem datálta senki a «magyar kereszténység» életét attól az időponttól, amikor már az utolsó pogány is eltűnt, hanem egyszerűen józan ésszel megállapította, hogy Szt. Istvánnak és környezetének állásfoglalása tekinthető döntő momentumnak, ugyanennek a felfogásnak a renaissance-szal kapcsolatos érvényesülése oly logikus fejleménynek mondható, mely sem visszatetszést, sem ellenérzést nem válthat ki.

«Magyar humanizmus» alcímet adta könyvének irodalomtörténetünk tudós rendszerezője, «magyar renaissance» a címe Szekfű Gyula *Magyar Történet*ében a Mátyás-kori résznek.[1] A két felfogás tehát, a lényeget illetően, teljesen azonos. Sőt a bennünket foglalkoztató probléma szempontjából Szekfű még tovább megy. Úgy találta, hogy a renaissance mellé a *magyar* jelzőt sokkal kevesebb magyarázattal, a társadalmi kapcsolatok felfedése vagy feltételezése nélkül is odaillesztheti.

A magyar olvasóközönség jól tudja, hogy a renaissance-probléma az európai történettudománynak egyik legtöbbet vitatott kérdése, amelynek irodalma szinte áttekinthetetlen. Még aki csak Pater W. hangulatos rajzait olvasgatta is, Burckhardt remekművén kívül, annak is feltűnhetett, hogy a renaissance kezdeteit mily messzire vissza lehet vinni a középkorba, aki pedig — egészen laikus érdeklődéssel — hozzányúlt Thode H. *Franz von Assisi*jéhez, vagy Burdach K. közismert essayjéhez, az megsejthette, hogy a renaissance lényegére vonatkozó megállapítások szerfelett különböznek egymástól. A nagy irodalom újabb és újabb termékeiről időnként összefoglaló referátumok nyujtanak tájékoztatást,[2] a felmerült vélemények közül pedig a helyesnek kikeresése, megállapítása nem kisebb tudósokat foglalkoztatott, mint

[1] Az első kiadás III. kötetében.

[2] Rendszeresen közöl beszámolókat az *Archiv für Kulturgeschichte*, a *Jahresberichte für deutsche Geschichte*, a *Vergangenheit und Gegenwart*, az utóbbi a jól ismert göttingai historikus, K. Brandi tollából.

Goetz W. — akit Szekfű is idéz — és Huizinga. Ebben a nagy irodalomban bizonyára tájékozódni illik előzetesen annak, aki a «magyar renaissance»-ról akar írni, s ha nehéz is a választás a különböző felfogások között, arra kell törekednie, hogy legalább azt kerülje el, amelyik a legkopottabb, leghétköznapibb, sőt legprimitívebb.

Szekfű a «magyar renaissance» lényegét abban látja, hogy az uralkodó «lelke mélyén, egész egyéniségében renaissance-fejedelem volt . . . aki egész politikai tevékenységében a humanizmus lényegét, a keresztény univerzalizmusból végképp kivált Egyéniséget törekedett megvalósítani». (III. 401.) «Hunyadi Mátyás renaissance-fejedelem volt és országa magyar értelmű renaissance-állam» (III. 332.) — ez Szekfű koncepciójának központi magja. A kapcsolat uralkodó és országa közt a következő: «Végső fokon Mátyás a magyar faj európai megszemélyesítője» (III. 337.), aki «önmagában érzi a magyar államot» (III. 336.) s akinek «államalkotó tevékenységét (mint olasz, francia, német társaiét) az a hit éltette, hogy ő a magyar nemzet akaratának kifejezője és formálója» (III. 334.), nem szokatlan jelenség gyanánt, mert a renaissance-államban úgyis «a szunnyadó, öntudatlan nemzeti erőket egyedül a fejedelem személye képviseli» (u. o.). A történés sorrendje pedig ez: «A renaissance-szellem . . . magyar földön Mátyásban a magyar faj egyik legnagyobb géniuszát ragadta magával s Mátyás renaissance-szelleme nem kisebbet alkotott, mint egészen új, büszke magyar államot» (u. o.). «Az egyetlen fő, mely gondolatokat termel és azokat megvalósítja, Mátyás feje. Évtizedeken át egyedül dolgozik ez a fej az ország érdekében, hadakat vezet, emberekkel tárgyal, büntet és lesujt, felemel és megbocsát» stb. (III. 340.) Így lett «a nemzetállam nagy szervezője, új társadalmi fejlődés megindítója» (III. 332.) ez a «hatalmas egyéniség» (u. o.). Igazi renaissance-fejedelem ő, a színleléstől kezdve, amit «mindenkor állama érdekében vállalt» (III. 340.). «A renaissance-fejedelem, aki saját triumfátor képmását állítja fel: ebből a gondolkodásból fakadt egész külpolitikája, mellyel hatalmat, minden szomszédot felülmúló pozíciót akart magának szerezni s ebből belső reformjai, amelyek a

megnagyobbított Magyarországot minden időkre hatalmassá, megtámadhatatlanná tették volna» (III. 344.). Megtudjuk azután sorra azt is, milyenek a tipikus renaissance-fejedelmek : «Saját, független erkölcsiséggel rendelkező nagy egyéniségek» (III. 337.). «A fejedelem valami magasabbrendű ember, akinek erényei, tehetségei és sikerei felülmúlják a közönséges mértéket s akinek első sorban önmagával szemben kötelessége, hogy magát a tömegtől elszigetelje» (u. o.). Nem gondoltak komolyan azon erények gyakorlására, amelyekkel a humanisták felékesítették őket. «Adott szó, királyi becsület a renaissance korában egész más jelentéssel bírnak, mint még a lovagkorban» (III. 338.). Hiszen a «lovagkor letűnt» és «az ellenféltől nem lehet egyebet várni, mint saját érdekeinek kíméletlen, brutális képviseletét» (III. 338.). Nem hiányzik az előadásból a renaissance-fejedelemnek «minden erkölcstől való függetlenülésére» (III. 334.) való utalás sem. Még csak egy idézetet, amely Szekfűnek Mátyás vallásosságáról alkotott felfogására jellemző : Egy oklevélben «Mátyás ismét nyiltan beszél, a vallástól már többé-kevésbbé elszakadt renaissance-fejedelmek világias gondolkodásával . . .» (III. 400.)

Az olvasó joggal találhatta fárasztónak ezeknek az idézeteknek a felsorolását. De szükséges volt őket egymás mellé helyeznünk. Nem azért, hogy bírálatot gyakoroljunk Szekfű történetírói eljárása felett. Erre talán máskor több terünk lesz, amidőn nagy munkájának a Mátyástól Mohácsig terjedő szakaszát átvizsgálva, részletesebben elemezhetjük adatgyüjtő tevékenységét és forráskritikai módszerét, hogy a történeti irodalom eddigi eredményeinek felhasználásánál követett elveit éppen úgy felismerhessük, mint a határokat, amelyekig érdemesnek tartja elmenni az analizáló munkában. Most mindössze csak arra akarunk rámutatni, hogy renaissance-koncepciója hogyan viszonylik az oly sokat emlegetett nyugateurópai színvonalhoz.

Sajnos, nem osztozhatunk felfogásában, amelynek oly irígylésreméltó önbizalommal adott kifejezést, midőn azt hangsúlyozta, hogy «a renaissance-fogalomnak szélesebb tartalmát» tekintette át. (III. 334.) Koncepciójának alapja —

bőven idézett kijelentései tanúskodnak erről — az a feltevése, hogy a renaissance-szellem az «Egyéniséget» megkötöttségeiből feloldotta. Mátyás is úgy jelent meg előttünk, mint akit a renaissance-szellem magával ragadott, hogy azután ő, a magyar faj egyik legnagyobb géniusza, a renaissance-szellem birtokában átalakítsa az országot. Szekfű azzal, hogy a renaissance-ot és annak magyarországi hatását ilyen végtelenül egyszerű képletre vezette vissza, fölényes gesztusával nemcsak a renaissance-irodalomban felmerült nézetek értékesítését mellőzte, hanem koncepcióját Burckhardt előadásának azon elemeire építette fel, amelyeket ma már nem szokás a renaissance jellemző jegyei közé számítani. Erre vonatkozólag Huizingát, Erasmus életíróját hívom tanúságul, aki elmondva, hogy Burckhardt gondolata a népszerűsítés folyamán leegyszerűsödött, eltorzult és elvizenyősödött, kiemeli, hogy Burckhardt könyvének a renaissance emberéről, az uomo singolare-ról rajzolt képe az egyedüli volt, amely a dilettánsok szellemében megfészkelte magát. «A renaissance-ember képzete itt összeolvadt az élet heves igenlésének és uralmának ideáival. Olyannak vélték látni a renaissance-kultúra típusát, mint valami szabad, geniális személyiséget, aki túl van doktrinán és morálon : egy nemeslelkű, frivol, érzéki ember, aki pogány szépségvágyában a hatalom után nyúl, hogy a saját normái szerint éljen».[1] Őszintén sajnáljuk, hogy Szekfűnek oly kedvezőtlen véleménye van olvasóiról, hogy megfigyeléseiből, amelyeket pedig «a renaissance-fogalom szélesebb tartalmának» átvizsgálása közben tett, mindössze annyit tartott velük érdemesnek közölni, amennyit a mult századvégi dilettánsok is tudtak már. Abban a reményben, hogy más belátásra jutva, kutatásainak eredményeit nem zárja majd el az avatatlanok elől, nem tartóztatjuk fel az olvasót a renaissance-kutatásban ma érvényesülő szempontok ismertetésével. De ha lemondunk is erről, azt «a renaissance-fogalom szélesebb tartalmának» áttekintése nélkül sem hallgathatjuk el, hogy az elvek, amelyek ma a renaissance

[1] Huizinga, J. : *Wege der Kulturgeschichte.* München. 1930. 107. l. (*Das Problem der Renaissance* c. tanulmányában.)

vizsgálóit irányítják, — bármily eltérőek legyenek is különben eredményeik — nem azonosak Szekfű feltevésével. Erre vonatkozólag egy-két további idézet is elég lesz Huizinga tanulmányából: «Helytelenül számít Burckhardt hatása alatt az individualizmus a renaissance mindenen uralkodó alapvonásának. Legfeljebb csak egy vonás ez a sok más közt, amelyet teljesen ellenkező vonások kereszteznek. *Csak hamis általánosítás tehette meg az individualizmust a renaissance-ot megmagyarázó principiummá*», amiből természetesen az is következik, hogy «aki a renaissance-ban a szellem feltétlen egységét keresi, amelyet egyetlen formulában kifejezhet, az sohasem lesz képes minden nyilvánulásában megérteni».[1]

A nyugateurópai történettudomány ezek szerint nem fedi Szekfű renaissance-koncepcióját. Azonban — vélheti az olvasó — elavult közhelyeken is nyugodhatik modern felépítésű előadás. Ennek lehetőségét egyáltalán nem akarjuk elvitatni, ha olyan kiváló történettudósról van szó, mint Szekfű Gyula. A könnyedén kiválasztott alapok azonban nála is megbosszulják magukat, ami természetes is, mert hiszen egy koncepcióban nem lehetnek szeszélyesen egymásra dobálva az alkotóelemek. Nem lévén bírálat a célunk s most nem óhajtván bővebben foglalkozni Szekfű előadásával, csak a lovagkorra vonatkozó megjegyzéseihez csatolunk egy Huizinga-idézetet. Szekfű szerint — mint láttuk — a «lovagkor letűnt», s a renaissance korában az adott szó, királyi becsület más jelentésűek. Ezzel szemben a holland tudós megállapítása a következő: «A középkori lovagideál, a régi lovagi becsület és mindaz, ami hozzátartozik, a renaissance-ban nemcsak megtartják csonkítatlan érvényüket, hanem Ariosto, Tasso és az Amadis-regények új hévvel töltik el őket».[2] Az ellentét csak az első percben látszik elhanyagolhatónak és elüthetőnek azzal, hogy mi köze van mindennek a magyar történelemhez. A valóságban azonban, éppen magyar szempontból, nem közömbös ez a részletprobléma, mivel a XV. század második felében is érintkezett a lovagi életfelfogás és a magyarság. Erre vonat-

[1] U. a. 138. l. [2] U. a. 136. l.

kozólag régibb kutatásunk nem egy adatot szolgáltatott,[1] amelyek — szerény nézetünk szerint — nem hanyagolhatók el a magyar történet összefoglaló előadásában. Azzal, hogy mégis megtörtént, az olvasó világos példát nyer arra, hogy milyen nagy mértékben befolyásolhatja egy alapfeltevés a történetírói tevékenységet. Mert ha valaki abban a hiszemben űl íróasztalához, hogy a renaissance a lovagkor letűnését jelenti, akkor eszébe sem juthat ügyelni a magyar lovagi életfelfogás emlékeire s így ezt az éppenséggel nem lényegtelen vonást ki fogja hagyni szintéziséből. Bizonyára nem vitás, hogy az európai történettudomány eredményeinek megszívlelése ez esetben a hibaforrások számát eggyel csökkentette volna.

Csak egy példa ez annak megvilágítására, hogy milyen következményeket vonhat maga után, ha egy koncepció közhelyeken épül fel. De, ismételjük, magának a koncepciónak elméleti alapjaival tovább nem óhajtunk foglalkozni, részben azért sem, mert Szekfű előadásának ez a része, elavult felfogást képviselve, a megvitatásra eleve alkalmatlan. Meggyőződésünk szerint a «magyar renaissance» lényegéhez egészen más úton fognak eljutni kutatóink, azok t. i., akiknek eredményei munka közben alakulnak ki. A magunk részéről egyébként szívesen mellőztük volna hallgatással Szekfű koncepciójának az alapjait, hiszen a tudományos eredmények népszerűsítésének fontosságáról teljes mértékben meg vagyunk győződve, ha nem tartanánk attól, hogy a fölény, amely e koncepció előadását jellemzi és amely a nyugati történettudományban valóban szokatlan jelenség, elriaszthatja a kutató tevékenységtől történetírásunk szerényebb munkásait, akik szerint közönségünk értelmi színvonala fölötte áll a mult századi dilettánsokénak.

A «magyar renaissance» jellegzetes vonásait tehát csak az elmélyedő vizsgálódás fogja megállapítani, nem egyetlen átfogó pillantással, nagyszerű meglátással, hanem aprólékos,

[1] Összeállítottam őket *A Toldi-monda* c. dolgozatomban, Gr. Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet IV. évkönyvében (1934) 126. skk. l.

fárasztó munka közben, a részleteredmények folytonos latolgatásával, — úgy, amint az ma is szokásos Nyugaton. Ha sokat is várunk a jövő munkájától, a mi szerényebb célkitűzésünkhöz : művelődési áramlatok magyar társadalmi kapcsolatainak vizsgálatához, e részben művelődés-szociológiai áttekintéshez, bőségesen van támaszunk az eddigi megállapításokban is. S itt vissza kell térnünk Horváth János előadásához, amellyel Szekfű felfogása is megegyezik : a humanizmus, illetőleg renaissance magyar jellegű már akkor is, amidőn csak a klérus legfelső rétegét, illetőleg az uralkodó személyét hatotta át, vagy — ha úgy tetszik — «ragadta magával».

Helyezkedjünk teljesen erre az álláspontra s ennek megfelelően körvonalazzuk, hogy a «magyar renaissance»-ban mi *nem* szükséges. Nem feltétele a «magyar renaissance»-nak, hogy uralma alatt a renaissance-stílus kizárólagos legyen. S most ne gondoljunk arra, hogy a gótikus szellemben élő alsóbb rétegek ragaszkodnak csak tovább a régi hagyományos formákhoz. Nem, maga a király, Mátyás is a művészet terén «a modernséget még a saját személyes használatára tartja meg s például a székesfejérvári egyházat restaurálva, abba a sírkápolnát még gótikus stílben építteti» s «ugyancsak gótikus lesz még a budai templom Mátyás-tornya, a kassai székesegyháznak most épülő tornya, Vajdahunyad e korbeli részei». (III. 407.) Vajdahunyad ugyan az uralkodóház családi vára, ősi fészke s így az ember joggal gondolná, hogy a magyar renaissance korában ott az új stílus-elemeket alkalmaztatja majd a király, de, mint kitűnt, nem teszi ezt, — Szekfű szerint azért, mert nem «*személyes* használatára» szolgált a vár — amiből viszont következik, hogy monumentális arányú építkezésben nem kell egy művészeti stílusnak megnyilvánulnia s a kort mégis elnevezhetjük róla. Valami látható, kézzelfogható emlékcsoportban azonban mégis csak kifejeződésre kell jutnia az új ízlésnek, — gondolja az olvasó — ami az embereket emlékeztethette, hogy a régivel szemben új divat nyert teret. A válasz erre a kérdésre Szekfű fogalmazásában így hangzik : «Az új irányt az iparművészet hozta be a mindennapi élet száz és száz tárgyával együtt» s fel is sorol

mindjárt selymet, brokátot, kárpitokat, ékszereket, köntösöket, fegyvereket, arany-, ezüst ötvösműveket (III. 407.), amelyek az új ízlést a legbiztosabban propagálhatták.

Mindezek az importcikkek a divat gyüjtőfogalmába tartoznak s egy világnézetnek aprópénzre felváltható külsőségeit jelentik. Nem lényegtelenek ugyan az adatok, amelyek e könnyen — rendelésre — megszerezhető luxustárgyakra vonatkoznak, főleg a divatnak a társadalom körében való továbbterjedését szemléltetően is mutatják, olyasféle feltevést azonban, mintha talán Mátyás korában az iparművészet tisztán renaissance-jellegű lett volna Magyarországon, egyáltalán nem engednek meg. Mátyás halála után ugyanis a gótika annyira nem tűnt le, hogy a XVI. század elején «alkotta későgótikus stílű remekeinek javarészét a magyar művészet», sőt renaissance-jellegű termékein is összevegyítette a régibb elemekkel az újabb formanyelvet. Egyik szembeszökő példája ennek a fokozatos átmenetnek az az aranycsésze, amelyet Olmützi Ágoston királyi titkár, a budai humanista kör kiemelkedő tagja, 1508-ban készíttetett, hogy «a költők szentelt serege és misztikus társasága» azzal mutassa be ajándékait Bacchusnak. Profán rendeltetésű volt ez a csésze, vérbeli humanista kezekben forgott, s mégis, stílus tekintetében «bizonytalanság jellemzi» ; belsején ugyanis a «vésett dísz a renaissance elemeket még későgótikus szalagfonadékok értelmében alakítja».[1] Ezek szerint ahhoz, hogy a renaissance művészeti szempontból magyar jellegűnek legyen nyilvánítható, elegendő, ha az uralkodó udvarában — vagy legfeljebb : a legelőkelőbbek körében — a külsőségek, a legolcsóbban megszerezhető luxustárgyak renaissance stílusúak.

Tovább már nem is kell foglalkoznunk a «magyar renaissance» társadalmi megrögzítésének kérdésével. Miért sorolnók fel a példák tömegét, hogy a XVI. század művelődése művészeti és tudományos vonatkozásaiban egyaránt a renaissance egyre növekvő térfoglalásáról tanúskodik. Akit

[1] Genthon I. : *Egy budai humanista aranycsészéje.* Tanulmányok Budapest multjából. III. k. (Bp. 1934.) 143. l.

érdekel ez a probléma, a XVI. századi magyar műveltség jellegének megállapítása, az felvilágosítást bőven nyerhet a művészettörténeti irodalomban éppen úgy, mint régibb történetíróink legkülönbözőbb monográfiáiban. Nem kell mást tennie az olvasónak, mint elolvasni a megfelelő szaktanulmányokat, esetleg népszerűsítő könyveket és adatszerűen megismerheti akár a legkülönbözőbb renaissance-stílusú készítmények feltűnését, — a legszerényebb használati tárgytól kezdve a monumentális épületekig terjedően — akár a gondolatkifejezés bármely renaissance-jellegű nyilvánulását. Aki tehát a pesti belvárosi templom pasztoforiumaira gondolva, kíváncsi, hogy a hasonló renaissance-stílusú alkotások mikor keletkeztek, az játszva értesülhet arról, hogy a legelső 1503-ban, a többi pedig a XVI. század közepéig, míg a trienti zsinat határozata feleslegessé nem tette e külön szentségházakat.[1] Vagy akit netán az érdekelne, hogy Terentius darabjait magyar iskolákban mikor játszották el a tanulók, az is hamar megtudhatja, hogy 1538 körül Körmöcbányáról, a XVI. század közepén pedig Bártfáról is van erre vonatkozólag adat.[2]

Ismételjük, történetirodalmunk gazdag oly előmunkálatokban, amelyek a renaissance XVI. századi továbbterjedéséről szólnak, éppen csak össze kellene az adatokat szedni s egy bizonyos társadalmi váz köré vagy valami más rendszer szerint kellene őket csoportosítani. Az érdeklődőnek azonban ezt a munkát, sajnos, magának kell elvégeznie, mert a magyar történet nagy szintézisének XVI. századi kötetében felvilágosítást erre vonatkozólag hiába keresne. S ami művészettörténeti megjegyzést mégis talál, azoktól a maga eredményei el fognak térni. Pl. Szekfű azon nézetével, hogy a Jagello-

[1] Dornyai B.: *A nógrádmegyei Kisgerge renaissance pasztoforiuma.* Archaeologiai Értesítő. 42. k. (1928.) 237. skk. l.

[2] Ábel J.: *Színügy Bártfán a XV. és XVI. században.* Századok. 1884. 49. l. Pukánszky B.: *A magyarországi német irodalom története.* Bp. 1926. 194. skk. l. Békefi R.: *A népoktatás története Magyarországon 1540-ig.* Bp. 1906. 457. l. A Heautontimorumenos szövege, tudvalevőleg, a XV. században a Corvina egyik codexében foglalt helyet. (A budapesti egyetemi könyvtár codexei. 1881. 15. l.)

korban «a renaissance-építészet is csak főpapok pártfogásából tudta elszórni vidéki termékeit a még uralkodó vallásos gótika tengerében», ilyen tények állanak szemben: az említett pasztoforiumok közül az egyiket Pest városa készíttette, a legelső renaissance-stílűt pedig a nógrádmegyei Kisgerge templomában köznemesi család tagja, Lipthay László. A jól ismert gyulafehérvári Lászai-kápolna építtetője meg főesperes volt, akit főpapnak nagy túlzással sem nevezhetünk.[1] De még bizonytalanabbak azok az elszórt megjegyzések, amelyek a későbbi XVI. századi művészeti emlékekre vonatkoznak. Ezeken ugyanis Szekfű már nem figyeli stílus vagy világnézet visszatükröződését. Most a XVI. század második felének «főúri életformáját» önmagában vizsgálja s abban természetszerűleg a legkülönbözőbb vonásokat találván, gyors egymásutánban veti papírra, hogy ez az «életforma németté lesz», hogy ez «renaissance-barokk életforma», a magyar műveltség pedig, «mely a nagyúri életformának a renaissance és barokk hatás alatt is hordozója, a XVI. században egészében hadi műveltség» (III.[2] 212—213.).[2] Érdeklődésének megváltozására a legjellemzőbb, hogy a XVI. századvégi ötvösműveket súlyra és darabszámra értékeli (III.[2] 207. skk. l.). Magyarázatot nem tudtunk találni arra vonatkozólag, hogy a XVI. század tárgyalásánál Szekfű miért követ más elvet, mint a XV. és — miként mindjárt látni fogjuk — a XVIII. századénál s így miért mellőzte el annak előadását, hogy a társadalom alsóbb rétegeiben hogyan sugárzódott szét a renaissance. Az a megjegyzése, amellyel a XVIII. századi protestáns művelődés ismertetésének elmaradását indokolta, hogy t. i. általános történeti műben csak a «pozitív alkotó» szellem juthat szóhoz, de az már nem, amely «állami vonatkozásban is háttérbe szorítva de facto tétlenségre volt kárhoztatva» (IV.[2] 607.), a renaissance-ra aligha vonatkoztatható, mivel ez protestánsok és katolikusok körében egyaránt érvényesült s így a felekezeti állásfoglalás nem

[1] Bunyitay V.: *A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei és egy magyar humanista.* Bp. 1893.

[2] *A Magyar Történet* XVI—XVIII. századi részeit a második kiadásból idézem.

volna indokolt. De mert nem kritikát gyakorlunk, nem feszegetjük ezt a kérdést sem.

Futólagos szemle alapján is úgy látszik azonban, hogy a XVI. század magyar művelődésében lényegesen több a renaissance-vonás, — a szó általános, hétköznapi értelmében használva e kifejezést — mint a XV. század második felében. Épp olyan kevéssé kizárólagosan renaissance-jellegű azonban ez a XVI. századi magyar műveltség, mint nem teljesen gótikus a XV. század első fele vagy nem tisztán aufklärista jellegűek a XVIII. század utolsó évtizedei. A török-kor háborús állapotai sem nem akadályozták, sem nem segítették elő, hogy a magyar művelődésben egyszerre különböző eredetű szellemi áramlatok találkozzanak. Szekfű ugyan azt gondolja, hogy ez az egymásmellettiség kiváltképpen a török korszakban jellemzi kultúrális életünket, ezt a nézetet azonban, egész történelmünk ellenkezvén vele, csak elírásnak tekinthetjük.

III.

Már nem intézhető el ily egyszerűen Szekfűnek az a méltán meglepő kijelentése, hogy a török hódoltság «a királyságbeli lakosságot . . . műveltségében két évszázadon át megállásra, mozdulatlanságra kárhoztatta». (IV.² 372.) Ugyanezt az álláspontot máshol, a XVI. század tárgyalásánál még kevésbbé ridegen érvényesítette. «A renaissance-barokk (így!) életforma — mondotta — teszi Magyarországot ebben a korban is a nyugateurópai műveltség utolsó láncszemévé Kelet alacsonyabb viszonyaival szemben». Persze, néhány sorral tovább már megint tagadta, hogy a hatás intenzív: «A nyugati renaissance és barokk elé azonban, bár Magyarországon egyedül érvényesülő kultúrhatások voltak, áthághatatlan korlátokat vont a háborús veszedelem folytonossága». (III.² 212.). Szekfű felfogása ezek szerint úgy volna körvonalazható, hogy nálunk a XVI. században a renaissance, a XVII.-ben pedig a barokk hatott ugyan, elhozott hozzánk bizonyos művelődési elemeket, hatásuk azonban annyira felszínes volt, hogy királyságbeli műveltségünk két évszázadon át mozdulatlannak tekinthető. Ez az elvi állásfoglalás

megmagyarázza azt a bizonyára sokaknak feltűnő rejtélyt is, hogy a magyar renaissance és a magyar barokk előadása közt a szintetikus *Magyar Történet*ben miért tátong olyan hatalmas űr. Miután a munka szellemtörténeti irodalmunk reprezentáns alkotása, az olvasó ily szellemtörténeti kategóriák alkalmazását már a XVI—XVII. századi fejlődés rajzában is várhatta volna és a magyar renaissance és magyar barokk egymásbafonódásának, majd — valószínű — szétválásának ismertetését is kereshette esetleg. E helyett azonban azt találta, hogy e két korszak között, amelyeket pedig a művészettörténelem, mint minden laikus tudja, szorosan egymás után következőknek tekint, valami különleges időszak csúszik be, amelynek jellegét olyasféle — nem a szellemtörténet szótárából vett — alcímek fejezik ki, mint pl. az ország három részre oszlása vagy a bécsi abszolutizmus stb. Természetesen most már, Szekfű félreérthetetlen szavai után, tudjuk azt, hogy mi felfogásának magyarázata. Tehát nem kereshetünk előadásában logikai törést, az ok egyszerűen az, hogy szerinte a magyar lakosság műveltségében két évszázadon át mozdulatlanságra volt kárhoztatva.

A gondolat, hogy t. i. egyáltalán lehetséges-e ilyen hosszú ideig tartó megállás egy kultúrkörön belül, elméletben — tudtunkkal — ismeretlen a nyugateurópai szellemtörténet és szociológia irodalmában, Szekfű előadásából azonban tényleg ezt a képet nyeri az olvasó. A kérdés csak az, hogy maga az előadás megfelel-e a tényeknek s hogy Szekfű azon eljárása, hogy a XV. századi magyar renaissance rajza után a XVI. század magyar művelődésének renaissance-vonásait csak imitt-amott emelte ki, hogy ugyanezt tegye a XVII. századi barokk jelenségekkel is, megfelel-e a történetírói gyakorlatnak. Mivel nem kritikát írunk, a válasz megadását az olvasóra bízzuk.

A renaissance-ra vonatkozólag már láttunk egy-két példát, hogy nem kielégítő adatgyüjtésen alapuló szubjektív megjegyzések támogatják csak felfogását s ugyanakkor kértük az olvasót, vegyen kezébe egy népszerűen megírt művészettörténetet s megbizonyosodik arról, hogy a renaissance a XVI. században egyre szélesebb rétegekre ható

művelődési folyamat volt. A barokkal már részletesebben kell foglalkoznunk. Helyzetünk itt nagyon könnyű, mert Szekfű a *Magyar Történet* második kiadásában oly határozottan fejtette ki nézeteit, hogy azok félreértésétől — ami pedig munkája több más részének belső ellenmondásai következtében az olvasót folytonosan fenyegeti [1] — nem kell tartanunk.

A probléma ez : melyik kor nevezhető «magyar barokk»-nak, a XVII. vagy a XVIII. század? Részletesebben körülírva : Megtalálható-e annyi vonás a XVII. század magyar művelődésében, hogy már ez a kor a «magyar barokk» nevet nyerheti el, mint azt egy korábbi dolgozatunkban [2] bátrak voltunk állítani? Szekfű ezt határozottan tagadja : «Nem nevezhetjük a XVII. századot magyar barokknak» (IV.[2] 369.), bár a barokk «magyar területen már a XVII. században sem volt ismeretlen» (IV.[2] 366.). A XVII. században vannak «egyes barokk jelenségek, életek és művek» (u. o.). Így «Pázmány vagy Zrínyi Miklós alakja megérdemli az «igazi nagy barokk» jelzőt — ők igen, de nem egyúttal az ő koruk is. Mindkettőjük élete egyszeri és másoktól alig utánzott élet volt». (369.). «A XVII. század megszülte egy-két magányos, messzelátható példányban az igazi barokk főpapot és nagyurat, meghozta a legfelső osztály számára az új életforma több külsőségét . . . de széles társadalmi osztályokra kiterjedt új gondolkozást és annak megfelelő új formákat csak utódja, a XVIII. század hozott». (370.). A barokk jellege tehát a «széles társadalmi osztályokkal» kapcsolatban állapítandó meg. Ezért mondja : «Pázmány alkotása, a nagyszombati egyetem még hosszú ideig képtelen volt a középosztály széles rétegeibe egységes kultúrát vinni» (369.). Hogy a *Zrínyiász* hatástalan, annak igazi oka nem egyéb, mint hogy a magyar nemesség lelkében még nem született meg az a

[1] Pl., mint idéztük, a XVI. század végén renaissance-barokk hatás alatt álló nagyúri életformát említ (III.[2] 213.), amivel szemben máshol a XVII. sz. végéről szólva azt mondja, hogy «a nagyurak . . . most szerzik meg vagyoni alapjait a nálunk ez időben, majd a Rákóczi-korban és utána kezdődő barokk nagyúri életnek». (IV.[2] 253.)

[2] *A Rákóczi kor társadalma.* Rákóczi emlékkönyv. 1935. II. 25. skk. l.

műveltségi fok, amelyen Zrínyi megírta vallásos, magyar, heroikus eposzát» (u. o.). Hiszen Zrínyi könyvtárában «alig volt közmagyar számára is érthető, élvezhető könyve» (u. o.). Külsőségek, barokkstílű importcikkek és barokk fogalmazású társadalmi szokások vannak ugyan, de «ezek a külsőségek egyrészt csak igen kisterjedelmű, erősen körülhatárolt társadalmi osztályra terjednek ki, másrészt pedig mögöttük nem egyszer disparát gondolkodás áll». (370.) Ellenben a XVIII. század már magyar barokk, «e századnak egész élete egységesen barokk színt ölt magára, a barokk gondolkodás a *műveltebb osztályokban, nemesség és városi polgárság* körében, katolikusoknál és protestánsoknál egyképp elterjed» (366.). Általában a XVIII. században a barokkot megszemélyesítő jezsuita-rend szelleme a «nemzet egész gondolkodásába képes volt gyökereit lebocsátani» s lehetővé tette, hogy «az egész országot átfogó közszellem fejlődjék ki». «Nálunk magyaroknál ez volt az első közszellem, mely bár a rendiséggel szoros kapcsolatban, mégis rendi különbségek nélkül terjedt el a nemzet *műveltebb, felemelkedésre képes osztályaiban*» (383,). Sőt a népre is hatott a barokk, mert miután «1711-től kezdve a társadalom minden rétegét meghódította», «gyökereivel a szegény emberek közé, a jobbágyságba is lenyúlt, mely eleddig a műveltség számára, vallásos behatásokon kívül, alig volt fogékony» (372.). S ha már népről van szó, mint szellemtörténeti munkához illik, nem hiányzik a súlyos argumentum, a «néplélekre való hivatkozás sem: a török kiűzéséig «igazi magyar tudományról és a néplélek teljes kibontakozásáról szó sem lehetett» (III.^{2} 574.). Ily módon «magyar barokk» a XVIII. század, — az előző században csak barokk jelenségek és életek vannak, erratikus sziklák (IV.^{2} 370.), az 1680-as évek mindig csak «a barokk kezdő ideje» (IV.^{2} 413.).

Összehasonlítva Szekfű barokk-koncepcióját a «magyar renaissance»-szal szemben elfoglalt álláspontjával, nyilvánvaló, hogy a barokk rajzánál egészen más szempontokat érvényesített, mint korábban. Ott elég volt azt megállapítani, hogy Mátyás renaissance-egyéniség, elég volt rámutatni a főpapok humanista műveltségére, a külsőségek közül a legingóbb

tárgyak feltűnésére s már «magyar renaissance»-ról lehetett beszélni ; itt, a XVII. században, kevés, hogy Pázmány, Zrínyi és Gyöngyösi magyarul szólalnak meg, mit sem jelent, hogy hatalmas barokk templomok és kastélyok épülnek, a barokk szellemet pedig jezsuiták százai terjesztik. A renaissance-nál a legfelső, a király körüli csoport állásfoglalása volt a döntő, most egyszerre a nemesség és a polgárság lesz a fontos ; rajtuk kell lemérni a barokk hatását és velük kapcsolatban kell megállapítani, hogy mikortól fogva nevezhető magyarnak a barokk.

Azzal, hogy a társadalmi vázon legalább egy teljes fokkal lejjebb csúszott Szekfű pillantása, különös képet nyerünk a magyar műveltség fejlődéséről. Középkori emlékeink tanúsága szerint ugyanis a magyarság tudatosan és egyre kisebbedő időkülönbséggel fogadta be a nyugati szellemi áramlatokat, azaz fejlődésének üteme egyre közelebb jutott az európaihoz. Ha tehát most a katholicizmus nagy felújulását jelentő barokkot hidegen fogadta volna, nemcsak bizonyságot tett volna a mellett, hogy társadalmának katholikus fele és a klérus nem tudja saját erejéből elvégezni a reá váró munkát, hanem beismerte volna, hogy valami belső törés következtében általában képtelen az önálló magyar művelődés fejlesztésének terheit hordozni s így a XVIII. századi bécsi gyámkodást eleve szükségesnek tekinti. Ilyen zsákutcába kalauzol bennünket Szekfű súlyos megállapítása, hogy a XVI—XVII. században a királyságbeli lakosság műveltségében mozdulatlanságra volt kárhoztatva.

De még furcsább színben tűnik fel Magyarország és Európa kapcsolata. Egyedül a «magyar renaissance»-ot jelképező király és környezete műveltségének alapján Szekfű ezeket a legmértéktelenebb nemzeti hiúságot is kielégítő következtetéseket vonta le : «A magyarság a renaissance-ból épp úgy kivette részét, mint más európai szellemi mozgalomból, ugyanolyan mértékben és formában, mint a legműveltebb népek, franciák és németek» (III.[1] 402.). A barokkal kapcsolatban az ellenkező végletet képviseli. Ez «az első szellemi mozgalom, melyet a török hódoltságtól okozott hiatus következtében nem tudtunk azonnal, megindulásakor átvenni

nyugati szomszédainktól», «ezt az egész műveltségtartalmat mi csak igen későn, száz évvel a németek után vettük át, akik a harmincéves háború miatt maguk is elmaradtak az előttük járó franciáktól, olaszoktól és spanyoloktól» (IV.² 372.).

Bevezető sorainkban említettük, hogy a művelődési korszakok elhatárolása, szociológiai szempontból, különböző elvek szerint történhetik s még az is a kutató tetszésétől függ, hogy a magyar társadalomnak melyik rétegére vonatkoztatva végzi vizsgálatait. Újból hangsúlyozzuk, hogy a barokkot is lehet a köznemességre vagy akár a jobbágyságra, a népre gyakorolt hatása alapján megítélni. Csakhogy ugyanazon rendszeren belül vagy áttekintés folyamán következetesnek kell lenni. Ha tehát a barokkot a nemességgel kapcsolatban vesszük szemügyre, akkor a renaissance kezdő éveit sem tűzhetjük ki azon jelenségek alapján, amelyek csak az uralkodó környezetében figyelhetők meg, hanem — a logika kívánságának engedve — a magyar renaissance-ot át kellene tolnunk a XVI. századba, ami ellen azonban megint Horváth János eredményei tiltakoznak. Ily ellenmondások láttára bizonyára nem fogja az olvasó lényegteleneknek nevezni azokat a következményeket, amelyekkel a vizsgálódási szempontok felcserélése jár. Azonban Szekfű barokk-koncepciójának, amely művelődésünk alakulását oly meglepő módon mutatja be, hogy az a külföldön bizonyára méltán keltene feltűnést, nemcsak az elméleti, mondjuk : szociológiai alapja önkényes a renaissance-nál követett eljárásához viszonyítva. A koncepció felépítése körül is bajok vannak. Nem felel meg ugyanis a tényeknek, hogy a XVII. században a barokk hatása csak oly szűk térre szorítkozott, mint azt Szekfű előadásából gondolni lehetne. Ellenkezőleg, a «nemesség és a polgárság körében», tehát a társadalom szélesebb rétegeiben, a «műveltebb osztályokban» éppen úgy uralomra jutott a barokk szellem, mint ahogyan annak XVIII. századi érvényesülését Szekfű bizonyítgatta. Ha ez az állításunk igazolható, akkor a XVII. századnak a magyar barokkal azonos volta, azt hisszük, még kétségtelenebb.

Kezdjük a külsőségeken, bár a folyton «modern szellem-

történetet» hánytorgatóktól éppen eleget hallottuk az elmúlt években, hogy nem is olyan lényegtelen az, hogy egy kor milyen adaequat formákban találja meg lelkiségének a kifejezési módját és a művészet síkjára milyen ábrákat vetít. Máig fennmaradt műemlékek tanúskodnak arról, hogy a barokk Magyarországon már a XVII. században monumentális építményeket hozott létre. Mindenesetre többet és nagyszerűbbet, mint a renaissance Mohács előtt. Bár «az első tiszta barokk templom 1629-ig váratott magára», ez nem jelenti, hogy egyes barokk motivumok korábban már nem tűntek fel. Éppen csak Nagyszombatban épült fel először a minden részletében barokk stílusú templom, a római Gesu mintájára, hogy azután gyors egymásutánban kövesse a többi hozzá hasonló, így Győrött, ugyancsak a jezsuitáké, Boldogasszonyon a ferenceseké, Lorettón a szervitáké, Lékán az ágostonrendieké. Ha csak ezt a néhány XVII. századi nagy építkezést állítjuk szembe a renaissance-szal, már akkor is óriási különbség tűnik elénk. Amíg az «olasz irányú renaissance nálunk teljes, nagy, önálló templomot» még plébániatemplom alakjában sem hozott létre, addig a barokk, íme a XVII. században oly általánosan kedvelt lett, hogy a jezsuitákon kívül más szerzetes rendeket, illetőleg világi maecenásokat is arra ösztönzött, hogy nagy építkezéseiket az ő szellemében végeztessék. Ugyanígy a restaurálások sem a régi formák megtartását jelentik most már, hanem valóságos átépítésekké lesznek, jeléül, hogy a kor ízlése az új kedvéért még anyagi áldozatok árán is kész szakítani a megúnt régivel. Amikor tehát a vágújhelyi prépost, Hasskó Jakab, 1672-ben templomát restauráltatja, kiforgatja csúcsíves stílusából barokkra és stukkókkal is így díszítteti, akárcsak mint a nyitrai püspök három-négy évtizeddel korábban tette székesegyházával. A belső berendezés természetesen még könnyebben lesz barokk jellegű. Nem egy oltár viseli magán az átmeneti stílus bélyegét a késő renaissance és a korai barokk határán, mint pl. a ruszti Fischerkirche főoltára, amelyet az ottani polgárok áldozatkészsége még a XVII. század első felében állított. De barokk oltárok és szószékek helyet nyernek tiszta gótikus, középkori templomokban is, így a nagy-

höflányiban, ahol a szószék padlata csigaszerűen kipúposodik, mellvédén akanthus-indákkal áttört oszlopok és aranyozott akanthus-levelek között lévő fülkékben a négy evangélista szobra van, az ugyancsak négyes tagozású hangvető pedig, hatalmas volutákból formált baldachinján, Szt. Mihály szobrát hordozza. Mivel a templomfelszerelés hiányainak pótlása nem történhetik más módon, csak a korabeli stílus szellemében, ha barokk formákra találunk, ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az uralkodó stílus, még a kis falusi templomokban is, immár a barokk.

Ennek hatása azonban nem szorítkozott kizárólag az egyházi életre. Világi épületek szintén magukon viselik jegyeit, még pedig nemcsak az Esterházyak hatalmas kismartoni palotája vagy a kaboldi vár XVII. századi részei, hanem a polgári rendeltetésűek is, pl. Kismartonban, Ruszton a városháza, vagy ugyanitt a stukkódíszes ú. n. Wenzel-ház. Bár a barokk, mint az ellenreformáció művészete, első sorban a katholikusok körében talált megértésre, nem zárkóztak el előle a protestánsok sem. A síremlékek az ő templomaikban és temetőikben is számolnak az új stílus követelményeivel, még pedig nemcsak az előkelők hatalmas fali-síremlékei, amelyeket kezdetben, úgy látszik, külföldön csináltattak, hanem a köznemeseknek és polgároknak itthon készült, kőből vagy fából faragott epitáfiumai is. A soproni temető csavart oszlopos sírkövei egyaránt tanúskodnak a megrendelők ízléséről és az ottani «kőfaragóiskolának számottevő díszítő készségéről». Már ezek az adatok is a mellett bizonyítanak, hogy a barokk művészet emlékei a XVII. században nem kizárólag néhány előkelő divatkedvelésének köszönhetik keletkezésüket vagy elhelyezésüket, hanem általában a «műveltebb osztályoknak». Sőt néha egyenesen a népnek aktív szerepére is következtethetünk. Amidőn ugyanis 1688-ban Selmecbányán új oltárt emeltek Xavéri Szt. Ferenc tiszteletére, bár egy Br. Gallenfeld főhadnagy volt az, aki a jezsuiták által kiválóan kedvelt szentnek ezüstszobrát felajánlotta, az oltár elkészítésének költségeit a bányászok adták össze. Ugyancsak a «nép» körébe kell utalnunk azt a Gludo-

bowacz Gergelyt, — «honoratus vir»-nek mondja magát — aki 1681-ben a büdöskúti plébániatemplomnak egy monstranciát adományozott. Ez az ötvösmunka ugyan délnémet eredetű, így importcikknek számít, de annak illusztrálásául — főleg, mert nem egyetlen példa, hiszen ugyanabban a faluban más horvát nevűek is ajándékoztak kegyszereket az egyháznak — mégis elfogadhatjuk, hogy a barokk ízlés továbbjutott a nemesség és a városi polgárság határainál.

De más népies emlékek hosszú sora is tanúskodik arról, hogy a barokk formák fokozatosan otthonosak lettek az alsóbb társadalmi rétegekben. Így minden behatóbb kutatás nélkül figyelemmel kísérhető ez a folyamat faluhelyen a templomban vagy a szabadban felállított fogadalmi szobrokon, amelyek oly híven fejezik ki a népnek az ellenreformáció által felfokozott vallási érzelmét. Megrendelőik, a feliratok tanúsága szerint, igen sok esetben a nép köréből kerültek ki, mint az a Khrisanitz György is, aki szülei és felesége emlékére állíttatott fel 1642-ben a darázsfalvi templomban egy szőlőgerezdes díszítésű Mária-oszlopot, kivitelezőik pedig a helyi kőfaragók, szinte kivétel nélkül. Maguk az emlékek elválaszthatatlanok a katholikus restaurációtól. Így a Maria victoria-ábrázolás elterjedését a következő évszámok és helynevek mutatják : 1638 München, a fehérhegyi győzelem emlékére, 1647 Bécs, 1650 Prága, a bécsinek a másolata a boldogasszonyi, 1680—1696 Büdöskút, Oszlop, Okka, ez utóbbiak már mint népies, helyi változatok. De ugyanígy végig követhető a pestis-emlékek sora is. Népiessé váló alkotásokról lévén szó, a nép konzervatív hajlamainak megfelelően a gótikus hagyományok sokáig éreztetik hatásukat, azonban a barokk típus a század utolsó évtizedeiben túlsúlyra jut, még pedig nemcsak a ma Burgenlandnak nevezett területen, amelynek emlékeit részletes leírásból ismerhetjük meg, hanem tovább keletre is, mint az pl. a fertőszentmiklósi szőlőindás Pieta-szobron is látható, amely magyar felirata szerint 1676-ban állíttatott fel. Valószínű, hogy Északnyugat-Magyarországon is, még a török kiűzése előtti időből lehet találni hasonló szobrokat, amelyek postamentuma kezdet-

ben négy- vagy nyolcszögletes hasáb, Krisztus kínzóeszközeivel díszítve, később pedig szőlőindás vagy almaágas oszlop.[1]

Ha ennyire népies lett nálunk az ellenreformáció művészete már a XVII. században, úgy hisszük, joggal nevezhetjük ezt a kort «magyar barokk»-nak. S még csak azt az ellenvetést sem tehetjük, hogy vele szemben a XVIII. századot azért illeti meg a magyar jelző, mert ennek művészete inkább volt nemzeti jellegű. Közismert ugyanis, hogy III. Károly és Mária Terézia korának nagy építészei, szobrászai és festői egyaránt külföldiek voltak ; elég legyen csak Fellner, Donner, Troger, Maulbertsch nevét említenünk, vagy a kisebbek közül Sigrist-et, akinek ecsetje az egri líceum nagy termének freskóján a tudományok képviselőit magyaros ruhában örökítette meg.

Csak azért, mert a XVII. század művészeti emlékei nem öltötték magukra ezt a magyarkodó színt, igazságtalanság volna társadalomtól függetlenült «külsőségeknek», henye cifraságoknak tekinteni őket. Mögöttük feltétlenül oly ízlésnek kellett lennie, amely művészt és megrendelőt egyaránt arra késztetett, hogy a barokk kifejezési formát tartsa szépnek. De az egyéni ízlésen kívül mélyebb világnézeti támaszokkal is kellett rendelkeznie a magyarországi barokk művészetnek. A templomok stílusa mögött a barokkal legjobban összeforrott szerzetesrendnek, a jezsuitáknak az akarata könnyen felismerhető, az a nagy áldozatkészség pedig, amely a világiakat

[1] Az itt említett adatokat — részletekbe menő «bizonyítás» felesleges lévén — a következő közismert művekből vettük : Divald K. : *Magyarország művészeti emlékei.* Bp. 1927. 207. skk. l. Hekler A. : *A magyar művészet története.* Bp. 1934. 129—196. l. Szőnyi O. : *Régi magyar templomok.* Bp. é. n. 22. skk. l., 212. skk. l. Frey, D. : *Das Burgenland. Seine Bauten u. Kunstschätze.* Wien. 1929., a külön említett nyugatmagyarországi példákat Frey—Csatkai nagy munkájából : *Österreichische Kunsttopographie.* XXIV. k. (Die Denkmale des politischen Bezirkes Eisenstadt u. der freien Städte Eisenstadt. u. Rust.) Wien. 1932, a hivatkozás sorrendjében 171, 203, 294, 303. l., továbbá az egész bevezetés, főleg XXVI. skk. l. Csatkai E. : *Sopron vármegye műemlékei.* II. sorozat. Sopron. 1935. 67. l. Szártorisz F. : *A selmecbányai kir. kath. gymnasium története.* (A nagygymnasium 1895/6. évi értesítője.) 31. l.

hatalmas adományaik és alapítványaik tételére sarkalta, szintén nem képzelhető el úgy, mint a divatnak tett engedmény. Olyan jelentősek az összegek, amelyeket egy barokk templom építésére vagy egy oltár felállítására juttatnak főúri, köznemesi, sőt polgári családaink, hogy az elhatározásnak őszinte meggyőződésből kellett sarjadnia. A XVII. századi barokk művészet így mindenképpen sziklaszilárd társadalmi alapokon nyugodott.

«Magasabb erkölcsi szférában», «életformát, belső, lelki magatartást» tekintve a barokk szintén magyar volt már a XVII. században. Nemcsak néhány nagy barokk egyéniséget találunk e kor magyarjai közt, másoktól alig utánozva, hanem társadalmunk «széles rétegei» is, köznemesség és polgárság egyaránt, a barokk világnézet hívei. Szekfű elismeri, hogy Pázmány «a visszatérített főúri családokon kívül egészen új, művelt katholikus középosztályt, nemességet és tanult rendet is kiképzett» (IV.[2] 119.), úgy látszik azonban — legalább abból, hogy a XVIII. századra teszi a magyar barokkot, ezt kell következtetnünk — nézete szerint a jezsuita iskolák és a nagyszombati egyetem hatása nem volt elég mély, mintha ez intézmények a XVII. században még nem formálták volna át barokk szellemben az említett széles társadalmi rétegeket. Ha így nevén nevezzük a gyermeket, Szekfű barokk-koncepciója lényegében súlyos kritika volna a jezsuita iskolázás felett. Sem az egyetem, sem tucatnyi kollégium több, mint félévszázad, legalább két generáció ideje alatt nem tudta volna elérni, hogy a katholikus középosztályt gondolkozásában, világnézetében az egyház odaadó hívévé tegye? Nem hiszem, hogy ilyen kedvezőtlen véleményt a XVII. századi jezsuiták ügybuzgósága, önfeláldozó munkája eredményeiről valaha is formált volna protestáns történetíró, hiszen az igazságot valláskülönbség nélkül szoktuk keresni. Azonban nem kritikát írunk s így felesleges találgatnunk, mi is Szekfű igazi felfogása az egymásnak ellenmondó állítások közül. Egyszerűen felsorolunk oly adatokat, amelyek arról tanúskodnak, hogy a XVII. század magyar katholicizmusának művelt, középső rétegeit a barokk teljesen áthatotta, legalább oly erősen, mint a XVIII. században, s hogy ez a

barokk kultúra hatott a protestánsokra is, szintén nem kisebb mértékben, mint III. Károly vagy Mária Terézia uralkodása alatt.

A jezsuita iskolázás korszerű és modern voltával a XVII. században hatalmas vonzerőt gyakorol a tanulni vágyó rétegekre. Ezek pedig az alkalmat sok helyen megtalálhatják. A XVII. század végén a következő intézmények vannak a jezsuiták kezén: a nagyszombati és a kassai egyetem, 10 szeminárium, 7 konviktus, 22 gimnázium.[1] Mindez a töröktől meg nem szállott, szűkre szabott területen. Az iskolák meglehetős népesek, azokban valóban tömegek tanulnak. Az újból megnyílt nagyszombati kollégiumnak, mindjárt az első évben, 1615-ben, bár akkor még csak az első öt osztályt szervezték meg, 440 tanulója volt s ez a szám a következő évben 600-ra, 1618-ban pedig, Káldi György vezetése alatt, 700-ra emelkedett.[2] A konviktusok a köznemesség sarjainak a nevelésére szolgáltak, mint azt «nemesi» jelzőjük is mutatja. Már az alapítók is azzal a feltétellel helyezték a nagy pénzösszegeket letétbe, hogy nemes ifjak nevelésére fordítsák a kamatokat, mint a nagyszombati alapítólevélben is olvassuk: «nemo recipiatur nisi nobilis».[3] De nemcsak köznemesek lettek a konviktusok lakói, hanem «nem ritkán éppen előkelő és gazdag ifjak».[4] A jezsuiták kétségtelenül reájuk hathattak a legerősebben, hiszen ők állandóan gondos felügyeletük és vezetésük alatt állottak, éppen úgy, mint a rendi scholasticusok. Mit tudtak azonban elérni a kezeik alatt felnőtt ezernyi ezer gyermekkel, ifjúval, a gimnáziumok «bejáró» tanulóival, mennyire sikerült megnyerniök őket, azt az ellenreformáció nagy győzelme világosan mutatja ugyan, de mert a mi korunk az ilyen végső eredményeket már kissé színteleneknek találja s inkább a számszerű adatok alapján szereti vélemé-

[1] Velics L. S. J.: *Vázlatok a magyar jezsuiták multjából.* Bp. 1913. II. 154. skk. l.

[2] U. a. II. 9. l.

[3] Horváth Zoltán: *A nagyszombati kath. érseki főgimnázium története.* (A főgimnázium 1894/5. évi értesítője.) 180. l.

[4] Farkas R.: *A kassai kath. főgymnasium története.* (A főgimnázium 1894/5. évi értesítője.) 119. l.

nyét kialakítani, vizsgáljuk meg mi is, példaképpen, egy XVII. századi jezsuita kollégium ifjúságának társadalmi és vallási megoszlását.

Tudományos összeállítás tájékoztat a győri iskola viszonyai felől,[1] ezért ennek adatait ismertetjük, előre bocsátva, hogy ezek a számok csak relatíve pontosak; t. i. következetlenül vezetett egykorú feljegyzések összegét jelentik, de — jobb hiányában — bizonyos végső megállapításokat mégis lehetővé tesznek. A diákok száma 1630-ban 246, 1631-ben 433, s a XVII. század végéig a létszám körülbelül e két érték közt ingadozik. A maximum 1642-ben 576 (az 1676. évi 798 talán valami tévedés lehet), a minimum 1645-ben 106. Kétszáznál kevesebb diák 70 év alatt nyolcszor volt, 500-nál több tizenötször. A társadalmi megoszlást a bejegyzések alapján csak ritkán lehet megállapítani, 1700-ig mindössze tízszer. 1653-ban a diákok közül 108 neve mellett volt ott a «nemes» megjelölés, 61 mellett pedig a «polgár»; 1669-ben 1 főnemest, 165 nemest, 108 polgárt, a következő évben 6 főnemest, 154 nemest, 47 polgárt jeleznek a feljegyzések, 1699-ben pedig 2 főnemest, 128 nemest és 101 polgárt. Ezek a számadatok egyáltalán nem kimerítők, mivel a két legalsó gimnáziumi osztály tanulóinál igen sok évben semmiféle olyan megjelölés sincs, amely a társadalmi osztályt feltüntetné. Kétségtelen azonban, hogy «a nemesek száma állandóan nagy» s hogy polgárok éppen úgy járatták gyermekeiket a kollégiumba, mint libertinusok és katonai főhatóság alá tartozók. Anyagilag szerény viszonyok közt élhetett nem egy diák családja, ha 1657-ben a győri iskolák rendjét összeíró prefektus szükségesnek találta megjegyezni, hogy aratáskor és szőlőkapáláskor sok tanuló el van foglalva, mert ekkor szerzik meg a szükségeseket s így velük szemben türelmet kell gyakorolni. Ezek a diákok tehát maguk teremtették elő iskoláztatásuk költségeit s ha netán nem is végeztek volna többet, mint néhány osztályt, kétségtelenül szereztek valamelyes műveltséget. A többség azonban, amennyire ez következtethető, végigjárta valamennyi

[1] Acsay Ferencnek többedmagával írt és a győri bencés főgimnázium 1895/6. évi értesítőjében kiadott igen értékes monográfiája. 88. skk. l. találhatók az említendő adatok.

osztályt. A két legfelső — a rhetori és poetai — osztály tanulóinak száma ugyanis alig valamivel kevesebb, mint a declinistáké, némelykor meg még több is. Pl. 1672-ben 47 rhetor, 33 poeta, 26 declinista, 1673-ban 51 rhetor, 36 poeta, 40 declinista volt. Mindebből kétségtelen, hogy a jezsuita rend, amelynek «a barokk uralomrajutását, igazi elterjedését magasabb erkölcsi szférában» köszönhette, Győrött ezt a barokk műveltséget igen széles társadalmi rétegekben igyekezett meggyökereztetni és pedig minden társadalmi különbség nélkül. Mert bár a nemességet karolta fel első sorban, egyáltalán nem zárta el az alsóbb rétegeket a tudás kincseitől s így nem volt akadály, hogy a rend szelleme már a XVII. században «rendi különbségek nélkül» terjedjen el «a nemzet műveltebb, felemelkedésre képes osztályaiban».

De vajjon nevezhetjük-e azt az ifjút, aki egy jezsuita kollégiumot végigjárt, barokk műveltségűnek, mondhatjuk-e, hogy világnézete barokk jellegű lett? A felelet nem könnyű. Csak annyi kétségtelen, hogy az, aki a XVII. század közepén végzett egy jezsuita kollégiumot, éppen azt az «életformát, belső, lelki magatartást» szerezte meg, mint aki Mária Terézia idejében diákoskodott; ez az azonosság ugyanis a jezsuita tanítás és nevelés elveinek változatlanságából következett. Ha tehát XVIII. századi katholikus ifjúságunk műveltségét barokk jellegűnek tartjuk, ugyanezt nem vitathatjuk el a XVII. századitól sem. Ezzel a körülírással azonban a lényeget még mindig nem közelítettük meg. Szükségünk van arra, hogy valamin megfigyelhessük, lemérhessük a jezsuita nevelés hatását s így állapítsuk meg annak erősségét. A mértéknek ezt a szerepét a jezsuita kollégiumba került protestáns ifjak játszhatják. Végre is ők vallási tekintetben egészen más környezetből jutottak ide, otthon időnként, valószínűleg, oly buzdításokat nyertek, amelyek protestáns hűségüket megerősíteni voltak hivatottak s így, ha mindezek ellenére áttértek a katholikus vallásra, az a jezsuita nevelésnek volt az eredménye.

Mályusz Elemér.

valamint azt, hogy Mária Terézia idejében Anglia Magyarország uralkodójával volt kapcsolatban?» Egy másikban azt írta, hogy a *Kölnische Zeitung* a *Globe* egyik cikkében felismerte Pulszky stílusát és ebből arra következtetett, hogy Pulszky jó viszonyban van Palmerstonnal. Teleki beszédét a *Daily News* részére küldötte be, Taylort pedig Auerbach cikkének angolra való fordításával bízták meg. Báró Wesselényi művét, amelyet, úgylátszik, Pulszky ajánlott figyelmébe, nem ismerte, de véleménye szerint a nemzetiségi kérdést nem kell nagyon feszegetni.

Ezzel végződik az 1849-i londoni magyar-barát propaganda története. Sok gondolat volt benne, sok igyekezet, sok eredmény. Politikai céljai mellett nem hiányzott belőle a kellő komolyság; általános elvei mellett a gyakorlatiasság. Legkomolyabb eredménye az volt, hogy felkeltette az érdeklődést Magyarország iránt, amelynek megismertetésében oly nagy érdemeket szerzett. Magyarország helyzetét európai látkörbe állította be és, bár az óvatos Palmerston lordot nem tudta meghódítani, a brit kormány maga vette fel a harcot az orosz hatalom ellen a krimi háborúban, amely nyilvánvalóan a magyarországi orosz beavatkozásból nőtt ki és borította lángba Európát.

Horváth Jenő.

MAGYAR RENAISSANCE, MAGYAR BAROKK.

— Negyedik és utolsó közlemény.[1] —

Nem szabad feltennünk, hogy a jezsuiták a magyarság iránt érzett idegenkedésből fordítottak több gondot a tót katholikusok lelkiéletének ápolására, vagy hogy talán egyenesen ki akarták forgatni a magyarságot ősi jellegéből. Eljárásuk magyarázata csak az lehet, hogy nem volt elég magyar katholikus hívük, legalább is nem olyan sok, hogy érdemes lett volna velök foglalkozniok. A miértek során tovább haladva, két lehetőséget tételezhetünk fel: vagy elvándoroltak a magyarok Buda visszavétele után, vagy annyira eredménytelen volt körükben a térítés, hogy a jezsuiták, végre is megúnva a hiábavaló munkát, magukra hagyták őket. Az első feltevés, mint mindjárt kitűnik, nem helytálló, mivel a politikai nyomás megszűntével azonnal előtűnik az evangélikus magyarság s így csak az utóbbit tarthatjuk valószínűnek. A magyarság szempontjából a helyzet a XVII. század végén azonban mindenképen az volt, hogy a régi evangélikus magyar templomban tót prédikációk hangzottak el, ő maga pedig, teljesen szünetelvén a vallásgyakorlat, gondozatlanul maradt.

A Rákóczi-féle mozgalmak azt a változást hozzák, hogy 1704-ben a katholikus Keczer Sándor sürgetésére — egyébként a minoriták nagy jótevője[2] — a város négy házat jelöl ki protestáns vallásgyakorlat tartására, még pedig a német, magyar és tót evangélikusok és a reformátusok számára. Ez utóbbiak most tűnnek először elénk, aligha azért, mert

[1] Az előbbi közleményeket lásd a *Budapesti Szemle* 1936. évi 702., 703. és 704. számában.

[2] Karácsonyi J.: *Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig.* Bp. 1924. II. k. 431. l.

csak most vándoroltak be. Nemzetiségükre nincs adatunk, de nem hisszük, hogy tévednénk, ha magyaroknak tartjuk őket. A szécsényi végzések értelmében eljáró vegyes bizottság azután, a katholikus Melczer János vezetése alatt, úgy szabályozza a három valláshoz és három nemzethez tartozó lakosok helyzetét, hogy a templomok közül kettőt visszaad az evangélikusoknak, akik ezentúl «a nagy templomban németül és tótúl, a jezsuiták volt templomában pedig magyarúl» tartják prédikációikat, azaz az evangélikus magyarság visszajut az általa a XVII. században épített istentisztletei helyhez. A katolikus gyakorlat természetesen nem szűnik meg, «a jezsuiták a minoritákhoz folyamodtak, kik be is fogadták őket templomukba, hol is ezentúl mind a plébániai, mind egyéb istentiszteletöket végezték», tanítottak is, egész 1707-ben bekövetkezett országos eltávolításukig, a minoriták azonban, a jelek szerint, mindvégig megtartották templomukat. A reformátusok is lélekzethez jutva, a Magyar-utcában egy fatemplomocskát építettek maguknak.[1]

A Rákóczi-korban tehát minden nyelvű és vallású csoport szabadon fejlődhetett. Ezzel szemben a Szekfű által «magyar barokk»-nak nevezett korszak sietve visszaállította a Rákóczi-mozgalom előtti állapotokat, a protestánsok vallásgyakorlatát megszűntette a városban, az evangélikusokét a külvárosra korlátozta, a reformátusokat pedig ismét el akarta tüntetni. Ez a helyzet, amely a «magyar barokk» végéig fennmaradt, azt jelentette, hogy a református magyarság magára hagyatva tengődik, az evangélikus magyarok pedig, német és tót hitsorsosaikkal összevegyülve, nem őrizhetik meg úgy nyelvüket és faji jellegüket, mint amikor még külön templomuk volt. Valóban, a külön magyar evangélikus egyház rövidesen meg is szűnik s amidőn II. József 1770-ben Eperjesen érdeklődik a nemzetiségi viszonyok felől, már azt a felvilágosítást kapja, hogy az iskolában német, magyar és tót nyelvű gyermekek tanulnak együtt, ellenben «a gyülekezet kétnyelvű, t. i. német és tót és e szerint két egyházat is alkot».[2] Nem szorul magyarázatra, mit jelent a nemzeti

[1] Ruby i. m. 25., 29., 33. l. [2] Hörk i. m. 112. skk. l.

nyelv és érzés fennmaradása számára, hogy az egyház milyen nyelven és szellemben nyujtja a maga vigaszát és a gyermekek tanítására milyen nyelvű iskolát tart fenn. Látjuk, hogy a magyarság szempontjából a XVIII. századi helyzet Eperjesen igen rossz volt. Mint református kulturális támasz nélkül marad, mint evangélikus — a nagyszámú németekkel és tótokkal szemben — kétszeresen is kisebbségben van. Mint katholikus élvezhette volna az uralkodó valláshoz tartozás óriási előnyeit. Katholikus magyarság azonban most sincs nagyobb számmal, mint a XVII. században, legalább is ezt kell következtetnünk, ha a jezsuiták továbbra sem alkalmaznak magyar hitszónokot, s ilyen még a rend feloszlatásának évében sincs, noha akkor vasárnapi német hitszónokot, ünnepi és nagybőjti német hitszónokot, vasárnapi tót hitszónokot, tót exhortátort, ünnepi s nagybőjti tót hitszónokot találunk,[1] vagyis a 13 tagú rezidenciában öt pátert a németség és tótság gondozására kirendelve.

Mivel így a jezsuitáknak a magyarság áttérítésére irányuló kísérletei a XVIII. században mindvégig sikertelenek maradtak, kétségtelen, hogy a református és evangélikus magyarok elnyomásából a katholicizmusra semmi előny sem származott és a katholikus egyházi érdek nem szenvedett volna csorbát, ha a reformátusok megtarthatják magyar-utcai fatemplomocskájukat, az evangélikus magyarok pedig megőrizhetik különállásukat. Ha a «magyar barokk», a felekezeti elfogultságtól elvakítva, nem akart most engedni az emberiesebb érzés és a magyar népi érdek érvényesülésének, ezt mint elhallgatható, de le nem tagadható tényt tudomásul kell vennünk s ugyanakkor meg kell engednünk, hogy a Rákóczi-kor korszakos jelentőségének hangsúlyozásánál erre a jelenségre, mint ellentétre, utalhassunk.

De a barokk formák XVIII. századi megmerevedése nem jelentette a katholicizmus belső erőinek a növekedését sem. Ez akkor tűnt ki, amidőn a diadalmaskodó új világnézet, a felvilágosodás, próbára tette az egyes emberek hithűségét. Ismeretes, hogy a magyar arisztokrácia mily fék-

[1] Ruby i. m. 44. l.

telen életkedvvel fordított akkor hátat az egyháznak, sőt a kinyilatkoztatott vallásnak és a sekélyes materializmus francia termékeit, az egyházat gúnyoló csúfondáros műveket mily élvezettel olvasta. A szabadkőművesség akkori vezérei között nem egyet ismerünk, aki ifjúságát kolostorban töltötte, mint Batthyány Alajos, aki jezsuitának készült. De még a szellem arisztokratái, köztük egy Révai Miklós is, úgy érezték, hogy csak borzalommal gondolhatnak vissza «a kétségbeesésnek falai közt», a «Setétség Várai»-ban eltöltött éveikre, hogy azután vágyuknak és félelmüknek ily rettentő szavakkal adjanak kifejezést: «Ó bár mind tőből felhányatatnának ezek a szép lelkeket elölő hóhér tömlötzök!»[1] Ez a nagy törés, amely oly sok embert forgatott ki valójából és ragadt ma érthetetlen túlzásokra, csak azzal magyarázható meg, hogy a magyar katholicizmus a XVIII. században, a múlt formáinak őrzése közben, elmulasztotta felismerni a közelgő jövő lényegét, nem készült fel az új feladatok megoldására s így megbénulva fogadta a felvilágosodást, amelyet lehetett távoltartani, de nem lehetett végleg elkerülni. A nyugodt, békés átmenet — mily könnyű is ezt utólag megállapítani! — simán bekövetkezhetett volna, ha a Rákóczi-kor hagyományainak szellemében a humánum és a magyar nemzeti érdek gondolata nem szorul háttérbe. Pellengérre állítsuk a mulasztásért egész XVIII. századi társadalmunkat? Nem volnánk vele szemben igazságosak, hiszen a legtöbb ember öntudatlanul cselekedett. De ugyanúgy igazságtalanság volna mindazokról, akik az emberiesség és a magyar érdek szavát oly készségesen engedték elnyomatni a bécsi barokk harsonája által, azt tételezni fel, hogy merő tudatlanság, vagy a «korszellem» hatása alatt tiszta ártatlanság volt tetteik rugója.

S még kevésbbé lehet a felszínen maradva arról is megfeledkezni, hogy mit jelentett Bécs túlsúlya a magyar katholicizmusra, pl. hogy mily sokáig akadályozta régi szerzetesrendeink magához térését. Egyháztörténetíróink tanulmá-

[1] Révai Miklós levele, 1790. május 27. Győr, gr. Teleki Sámuelhez. Orsz. Levéltár. Teleki-levéltár, T. Sámuel-osztály.

nyaiból jól tudjuk, hogy híres bencés és ciszterci apátságaink, prémontrei prépostságaink hosszú évtizedekig azt a célt voltak kénytelenek szolgálni, hogy az osztrák művelődés számára az anyagi eszközöket előteremtsék, legfeljebb oly ellenszolgáltatást nyerve, amilyent a gyarmatok szoktak kapni. A göttweigi apátság tehát, amelyhez Zalavár került, magyar földre azt a Domberger Györgyöt küldötte jószágkormányzónak, aki fiatalabb korában Erdélyben mint vándor muzsikus kissé megtanult magyarúl és 36 éves korában laikus frater lett, majd kapus. Ellenben az első magyar származású bencést csak negyedfél évtized mulva, 1751-ben vette fel, úgy, hogy 1756-ban Zala megye kénytelen volt megállapítani, hogy évek óta átlag négy szerzetes-áldozár van az apátságban, akik közül csak az egyik magyar, de két hó előtt ez is Göttweigbe helyeztetvén, az a három szerzetes maradt itt, akik a magyar nyelvben teljesen járatlanok, holott az apátság területén túlnyomólag magyarok laknak, csak itt-ott beszélnek németül is, a többség a német nyelvet nem érti.[1] Másutt is hasonló helyzetet találunk, mint Telkiben, amely a bécsi skót apátsághoz tartozott. Ide az apát csak a század közepén igért magyarúl tudó szerzetest, azzal mentegetőzve, hogy ilyen eddig nem lépett be monostorába, mire a bencés rend történetírója megjegyzi: «Nyilvánvaló, hogy a magyarságnak nem akart helyet adni Telkiben. Ha akarta volna, elképzelhetetlen, hogy több, mint félszázadon át ne tudjon magyar rendtagokra szert tenni».[2]

A különbséget, amely a XVII. század magyar barokkja és a XVIII. század művelődése közt van, amely ezt a két, külsőségekben oly annyira egyező kort elválasztja egymástól, az elnevezésben is kifejezésre kell juttatni. Nem mintha ez a megjelölés jelentené a lényeget. A nagyközönség számára azonban érzékeltetni kell az eltérést. Éppen ezért voltam bátor egyszer már ajánlani a «magyar rokokó» megjelölést, amely könnyen megértethetné, hogy az általa jelölt kor el-

[1] Füssy T.: *A zalavári apátság története.* (Pannonhalmi rendtörténet. VII.) 225—58. l.

[2] Sörös P.: *Az elenyészett bencés apátságok.* (Pannonhalmi rendtörténet XII. b.) 459. l.

hajlása, formalisztikussá válása a XVII. századi műveltségnek. Kár volna — érthetetlen nemzeti vagy felekezeti hiúságból — mindenáron ragaszkodni ahhoz, hogy a XVIII. század a «magyar barokk» igazi virágzási kora. Ha máshol, mint pl. Hollandiában nem szégyenkeznek bevallani, hogy ott a XVII. század végére elsekélyesedett a barokk, a művelődés a megdermedés állapotába jutott, minden ellaposodott, a költészet színtelenül és erőtlenül csengett, a próza meg száraz, merev és végtelenül terjengős lett,[1] eggyel több okunk van, hogy mi se idegenkedjünk a «rokokó» kifejezéstől, amely különben alkalmazást nyert már nálunk egy-két irodalomtörténeti tanulmányban, nem szólva a külföldi művészettörténelemben otthonos használatáról. Ennek a «magyar rokokó»-nak a vonásait nem volna nehéz életrehívni, azokat t. i., amelyek ma a «magyar barokk» köpenye alatt elrejtve lappanganak. A lényeget ugyan mindenki észreveszi, aki foglalkozik a XVIII. század állapotaival, Szekfű «magyar barokk»-jának hatása alatt azonban, úgy látszik, óvakodik a következtetések fonalán végig haladni. Mert hogy a tények miről tanúskodnak, arra vonatkozólag elég kinyitnunk egy még oly távolesőnek tetsző disszertációt. *A XVIII. század francia szavai a magyar nyelvben* című értekezésről aligha gondolnók, hogy a magyar rokokó lényegére útbaigazítást találhatunk benne, s mégis legelső mondatai erre tapintanak reá : «A XVIII. század második és harmadik negyedében a magyar nemzet kultúrája nem fejlődik. Új, idegen hatást nem fogad be, bizonyítja az, hogy régi latin szavakon kívül idegen szót alig lehet találni».[2] Amit a doktori értekezés a maga sajátos kutatási területén megállapít, az nem más, mint következménye a nemzeti autarchia elveszítésének. Idegen szavak átvétele művelődési cselekedet lévén, elmaradása ugyanazt bizonyítja, mint a kor sok egyéb jelensége : a XVIII. századi magyar műveltség tengődését.

Művelődésünk így osztozott — ami az uralkodóház azonossága mellett természetes is — az ausztriai német kul-

[1] Huizinga : *Holländische Kultur.* 62. l.

[2] Désiné Éltes Emiliától. Bp. 1935.

túra sorsában. Ennek történetére vonatkozólag bizonyára nem közömbös olvasóink előtt Diltheynek a nézete, hiszen ő az egyik őse a nálunk uralkodó szellemtörténeti iránynak. Hallgassuk meg tehát véleményét, ha az netán különösen cseng is egyesek fülében: A felvilágosodás-jellegű német kultúra kifejlesztésében a harmincéves háborútól Nagy Frigyesig terjedő száz év alatt «Ausztria nem vett részt. Itt az ellenreformáció a vesztfáliai béke után is változatlanul tobzódott a maga szörnyűségeivel». «A vallásegység a katholikus császári ház alatt politikailag mint a különböző népek összekötő kapcsa érvényesült, a szellemi fejlődés számára sokáig a halált jelentette. Milyen sokat nyert egykor a középkorban a német költészet az osztrák néptörzs vidám életkedvétől! Most ott az egyházi és világi hatalom előtti meghunyászkodással élvvágyó érzéki élet kapcsolódott össze. Ausztria elkülönült a (német) nemzet szellemi életétől: ez volt a kezdete a német birodalomból való kiválásának.»[1] Olvasva ezt a véleményt, önkéntelenül is arra gondolunk, hogy Dilthey ítélete a Habsburg-uralomról mennyivel szigorúbb lett volna, ha tudja, hogy Magyarországon még Mária Terézia uralkodásának legvégén is leromboltak protestáns templomokat s ha ismeri a felvilágosodás erdélyi előzményeit.

Ezekkel az utalásokkal csak egy pillantást óhajtottunk vetni XVIII. századi történetünkre azon tanulságok alapján, amelyek a Rákóczi-kor vizsgálatából adódtak. Ugyanezt visszafelé is meg kell tennünk s a teljesség kedvéért foglalkoznunk kell a sorsdöntőnek tartott vallási politika megváltozásának előzményeivel. Erre vonatkozólag más alkalommal magyarázatképen azt említettük meg, hogy a hazai puritánus mozgalmakkal alakulhatott ki az a felfogás, amely az uralkodó barokk nézetekkel szakítva, belekerült a linzi békeokmányba. Nem igényeltük magyarázatunknak a kizárólagosságot s így csak köszönettel fogadhatjuk, hogy Szekfű érdemesnek tartotta külön cikkben indokolni mereven elutasító állásfoglalását.[2] Az igazságnak mindenki által hőn

[1] *Gesammelte Schriften.* III. k. 41. l.

[2] Szekfű Gy.: *A vallási türelem és a hazai puritánizmus.* Theologia. 1935. 303. skk. l. Alább a szövegben «Th» jellel utalunk reá.

óhajtott megközelítése érdekében legyen szabad azonban e tanulmányhoz néhány megjegyzést fűznünk. Természetesen nem a személyi részéhez — éppen ezért nem magyarázgatjuk, hogy miért mondottuk meg nyiltan, melyik feldolgozásból ismerjük a magyarországi puritanizmus történetét, bármennyire is megütközött Szekfű eljárásunkon. Ezek a kérdések éppen olyan érdektelenek, mint amennyire távol esnek a tárgytól Szekfűnek azok a fejtegetései, amelyekben a — puritanizmust azonosnak véve a presbyterianizmussal — a dunántúli presbyteri szervezkedésekkel óhajtja bebizonyítani, hogy mi nem volt a puritanizmus (*Theol.* 306. és 309—310); erre vonatkozólag mindössze csak arra figyelmeztetjük, hogy a különbséget már Zoványi félreérthetetlenül kiemelte, amidőn a pfalzi intézményt jelölte meg a dunántúli presbyteriumok mintájául. Több ilyen lapsus calamit is említhetnénk fel, amelyek ugyan nem közömbösek, mert megmutatják, hogy mit akar cikkembe meggyőző erővel belemagyarázni, «félreértett» szavaimnak a magyarázatát azonban bizonyára elengedi az olvasó; hiszen, ha kíváncsi dolgozatomra, akkor talán érdemesíti is arra, hogy kezébe vegye.

De talán mégis tanulságos Szekfűnek két lényeges kijelentésével szembeállítanunk Zoványi, a puritánus mozgalom sorsát feldolgozó történetíró, kutatásainak eredményét. Szekfű szerint «félre nem érthető aktaszerű adatunk van arra nézve, hogy Lónyai az egész puritán-presbyteri mozgalomból egyetlenegy követelést tett magáévá, a presbyteri berendezést, de azt sem azért, hogy a jobbágyokat segítse a gyülekezetekben uralomra, hanem azért, hogy a főurak és nemesek majorizálhassák ott az egyházi elemet».; «urak és megyei nemesség, élükön Lónyaival, az első pillanatban kaptak a presbyteri elven, mert azt remélték, hogy alkalmazásával gyülekezetekben és zsinatokon megtörhetik az egyháziak hatalmát.» (*Th.* 307—308.) Evvel szemben Zoványi, Pokoly könyvét bírálva, ennek «legnagyobb, úgyszólván alaphibája» gyanánt azt rójja fel, «hogy nem bírt beléhatolni a presbyteri rendszer lényegébe, alapeszméjébe, sőt teljesen félreértette». Ez a félreértés pedig teljesen egyezik Szekfű «félre nem érthető

aktaszerű adaton» nyugvó kijelentésével. T. i. Pokoly szerint is a presbyteriánusok «az egyház papuralmi igazgatása ellen küzdöttek és a presbyterianusokkal a világi elemet be akarták vinni először a gyülekezeti, majd felsőbb fokon a zsinati kormányzatba is», ugyanők hangoztatták először «a világiak jogait s helyet követeltek számukra az egyházigazgatásban». «Mintha nem lettek volna jogaik ezeknek már előbb is!» — kiált fel Zoványi s azután folytatja, mintha csak Szekfűnek felelne : «Épen azt akarták a presbyterianusok, hogy az egyházközségek kormányzata felszabaduljon a világi hatóságok (földesúr, városi tanács, községi előljáróság) alól s autonómiához jussanak a gyülekezetek».[1]

Szekfű tehát tagadja a puritanizmus szerepét és felfogását azzal is igyekszik megerősíteni, hogy ennek az angol eredetű mozgalomnak jelentőségét megpróbálja mennél inkább elvitatni. «Mindezek liturgikus viták voltak s alig alkalmasak korszakok jellegének meghatározására», — mondja a puritánusok «tulajdonképpeni küzdelméről» (*Th.* 307.). Máshol is «csekélyebb jelentőségű liturgiai reformokat» emleget, s végső eredménye az, hogy a puritánusok oly vallásosságra vezető módszereket tanultak, amelyek itthon «nem egyszer külsőségekre, istentisztelet, liturgia reformjára korlátozódtak» (*Th.* 312, 313.). Oly jelentéktelen volna a liturgia, hogy azt a mozgalmat, amely — esetleg — ennek az átalakításánál nem jutott volna tovább, eleve olyan lényegtelennek kellene tekinteni, mint ahogyan azt a Szekfű-idézetek feltűntetik? A magyar történeti munkákban liturgia-vonatkozású problémák nem szoktak ugyan szerepelni, egy szellemtörténeti műben azonban, főleg ha egyszer annak szerzője azt írja magáról, hogy előadásában «modern vallás-szociológiai szempontok szerint» iparkodott eljárni (*Magyar Tört.* IV.[2] 583.), talán

[1] Zoványi J. : *Kisebb dolgozatok a magyar protestantismus történetének köréből.* Sárospatak. 1910. 232. l. — Egyébként a *Puritánus mozgalmak*ról írott könyvében (Bp. 1911.) is kiemeli Zoványi, a Barcsay-kori erdélyi viszonyokról szólva, hogy ekkor « a nemesek . . . tudatára jutottak annak, hogy a presbitériumok rendszeresítéséből s az egyháznak vele együtt járó autonomiájából önként foly az ő egyházi befolyásuk csökkenése, sőt néhol megsemmisülése.» (363. l.)

mégis más felfogás volna helyén. Legalább is az, amelyet a széles olvasóközönségnek szánt külföldi szaklexikonok is megrögzítettek. Ezek egyikében pl., egyebek közt ez található: «Éppen az istentiszteletben lehet a vallás és a társadalom kölcsönhatásának egymásbafonódását igen jól megfigyelni. Amint ima, áldozat, ritusok kifejezései egy emberi közösségcsoportnak, úgy alakítják viszont azt ők».[1] A liturgia tehát nem valami félvállról elintézhető tényező s így az átalakítása terén végbement változások bizonyára joggal tanulságul hívhatók annak eldöntésére, hogy jelentős volt-e az a mozgalom, amely képes volt e fordulatokat kiváltani. Mert a puritánusok elértek ilyen nagy sikereket az egyház életében is.

Fellépésük előtt a református istentisztelet rendje még nagy hasonlóságot mutatott a katholikussal és a régi középkori szokásoknak a megtartása jellemezte az éneklést is. Mint Bod Péternek a XVIII. századból visszatekintő megjegyzése oly világosan tanúsítja: «Láthatjuk, hogy a reformáció az éneklésben is lassan-lassan ment elő; mert ennekelőtte még száz esztendővel megvoltanak az istentiszteletben az antifonák, responsoriák és egyéb ceremóniás szokások, amelyek már most Isten kegyelméből elhallgattak». E «ceremóniás szokások» az éneklés azon középkori módját jelentették, amely a reformáció egyházaiban is fennmaradván, a kántor és a pap mellett a gyülekezetet hallgatásra kényszerítette. Ezzel a középkori szokással szakítottak a puritánusok, amikor a híveket, nemcsak átvitt értelemben, szóhoz juttatták és éneklésükkel eddigi passzív szerepükből kiemelték.[2] Összehasonlítva a puritánus mozgalomnak ezt az eredményét a presbyteriumok felállítására irányuló törekvéseivel, lehetetlen észre nem vennünk, hogy a liturgia és az egyházi kormányzat rendjének átalakítása egyaránt az egyes embereket igyekszik szerephez juttatni; ott bekapcsolni őket az istentiszteletbe, itt pedig a gyülekezet sorsának intézésébe.

[1] *Handwörterbuch der Soziologie.* 480. l. *Religionssoziologie* címszó alatt.

[2] Szabó T. A.: *Kéziratos énekeskönyveink és verses kéziratainkː a XVI—XIX. században.* Zilah. 1934. 11—22. l.

Az utóbbi vonatkozásban történetietlen gondolkozásra vallana korunkat megszégyenítő teljes demokráciát keresni. A multtal összehasonlítva azonban már a kezdetek is nagy lépést jelentettek előre. Míg korábban egyedül a patrónustól függött a papnak az alkalmazása, a presbyterium tagadhatatlanul erősen korlátozta eddigi kizárólagosan döntő szerepét és lehetővé tette, hogy a patrónus eltűntével, akár katholizálásával is, maradjon olyan szilárd támasz, amely a gyülekezet szétesését, megsemmisülését megakadályozza. Így jelenti a presbyteriális rendszer a kegyúri jog fokozatos visszaszorítását a református egyház határain belül, tágabb vonatkozásokban pedig a földesúri jog elejtését. A fejlődés természetesen nem ment végbe máról holnapra, forradalmi módon. Kulturális életünk ugyanis akkor még — bár nagy hátrányt jelentett számára a királyi udvar idegen jellege — zavartalanul fejlődött, abban az ütemben, amely a magyarságnak keresztény hitre térése óta érvényesült. Mivel az életenergiákat akkor még erőszakosan nem kötötte le valami külső hatalom, a forradalmasító tényezők közül hiányoztak azok, amelyek a vegetálásból, az elmult formák megkövesedéséből származnak. A puritánusok által képviselt gondolatok sem legalulról próbálnak tehát hatni a magyar társadalomra, hanem a hagyományos módon az elit, az erdélyi uralkodócsalád tagjai és egyes előkelők támogatásával. Mint gyűrűznek tovább a gondolatok s formálják át az egyes emberek gondolkozását, majd oltódnak be a társadalomba, hogy közben maguk is hasonuljanak a magyar talajhoz, arról az önálló Erdély utolsó évtizedeinek emlékei tanúskodnak. Mint Bethlen Miklós önéletírásában feljegyezte, őt is korrigálta az idő, noha gyermekkorában episcopális, «még pedig igen mérges» volt.[1]

A lassúság, amint a gondolatok tovább terjedtek, tényleg megfosztja a puritánus mozgalmat «forradalmi» jelzőjétől, mert valóban nem felforgató hirtelenség jele, hogy amíg Krisztus szenvedéseinek nagypénteki eléneklése szükséges

[1] *Gr. Bethlen Miklós önéletírása.* (Kiadta Szalay László.) Pest, 1858. 240. skk. l.

vagy felesleges volta felől a Barcsay fejedelem ebédlőjében összegyűlt urak már 1660-ban vitatkoznak, [1] addig a tiszántúli református egyházkerület csak 1711-ben törölte el a «passio lekántálását». [2] A fokozatos terjedés azonban annál kétségtelenebb. Egyébként a «modern szociológia» a forradalmi mozdulatok mellett ma már nagyon jelentőseknek tartja azokat a békés folyamatokat, amelyek új embertípusok kiformálását végezték. Weber Alfred is közelmultban megjelent nagyvonalú áttekintésében kiemeli az európai művelődésnek azt a jellemző vonását, hogy újabb és újabb embertípusokat hívott életre, — ezek egyikét jelentették a jezsuiták — s ugyanő az angol «puritánus hit» jelentőségéről így ír : «Nem a rendi állam, a rendi társadalom megdöntése, hanem sokkal inkább az embernek a protestáns hitből következő átformálása az első angol forradalom eredménye, az angol, majd általában az angolszász embernek a kikristályosodása». [3] A magyarországi puritánus mozgalom hasonlóképpen új emberré akarta tenni a magyar reformátust, mint azt korábban is hangoztattam s most kénytelen vagyok változatlanul megismételni : «A református magyar jobbágyság számára a lelkiismereti szabadságot, lelki dolgaiban az önrendelkezést a református nemesekkel szemben akarta a puritánus mozgalom biztosítani.» «Az individuum tehát a legszellemibb téren, a vallásos életben szabadult először fel, hogy azután a későbbi kor biztosítsa számára a politikai, jogi és a gazdasági szabadságot».[4]

Önmagában sem volt tehát a puritánus mozgalom olyan jelentéktelen, mint azt Szekfű feltűntetni igyekszik. A politikai fejlemények [5] pedig igen korán meghozták azt a for-

[1] Zoványi : *Puritánus mozgalmak.* 365. l.

[2] Tóth S. : *Adalékok a tiszántúli ev. ref. egyházkerület történetéhez.* Debrecen, 1894. I. k. 92. l.

[3] Weber, A. : *Kulturgeschichte als Kultursoziologie.* Leiden. 1935. 251., 330., 351. l.

[4] *Rákóczi-emlékkönyv.* II. k. 56., 57. l.

[5] Politikai-hatalmi okokból lett Barcsay fejedelem is Erdélyben a puritánusok pártfogója, noha előbb ellenségük volt. (Zoványi i. h.)

dulatot, hogy azok a gondolatok, amelyek alkalmasak voltak a felekezetek egymásmelletti életét szabályozni és a lelkiismereti szabadság biztosítását célozták, az egész magyarság kincsévé legyenek. Azzal, hogy bekerültek a linzi béke okmányába. A közvetlen kapcsot Linz és a magyar puritanizmus közt nem alaptalanul tételeztük fel, mert annak a Rákóczi Györgynek a követe vetette fel a gondolatot, hogy a földesúri jogtól függetlenül gyakorolhassa a jobbágy vallását, akinek családja a puritánusok pártfogója volt. Háborús izgalmak hatása alatt, amikor egyszerre ezernyi erő érvényesül, olyanok is, amelyekkel a küzdő felek eredetileg nem számoltak, a tárgyalások, tudjuk, gyakran vezethetnek oly megoldásokhoz, amelyekre kezdetben talán maguk sem gondoltak volna. Igen szerencsés fordulatnak tartjuk, hogy a linzi béke, illetőleg a becikkelyező 1647-i törvény biztosította a protestáns jobbágyság számára, hogy ott is, ahol a földesúr katholikus vallású, a katholikus templom mellett iskolát és templomot építhessen magának.

A béke szövege tehát belekerült a Corpus Jurisba s így nem maradt elröppenő szó, hanem olyan tényezővé lett, amellyel számolni kellett. Azt is mondhatnók, hogy a gondolat — elválasztva és függetlenítve tulajdonképpeni híveitől — legalább is nyilvánosságot nyert, közvéleményt formáló tényezővé lett. Egy kétoldalú békekötés és annak a törvények közé sorolása természetesen még többet jelent s így tartalma, a mögötte meghúzódó eszme talán nem is olyan nagy túlzással nevezhető «az egész magyarság kincsének» mint ahogyan azt Szekfű cikkében feltűntetni szeretné. A békeszerződés és törvény jellegéből következőleg bizonyára kevésbbé túlzás, mint azt állítani, hogy a XVIII. században a jezsuita rend szelleme a magyar nemzet «egész gondolkodásába képes volt gyökereit lebocsátani» (*Magyar Tört.* IV.² 383). Vagy talán a magyar nemzet fogalmából is kikapcsolandó a XVIII. századi protestantizmus?

Semmiképpen sem osztozhatunk tehát Szekfű azon nézetében, hogy a linzi béke nem egyéb, «mint az eddigi, végre nem hajtott törvények egy újabb papíros-kibővítése» (IV.² 108). A katholicizmus a nyugati országrészekben Kollo-

nich vezetése alatt valóban annak tekinthette, félretolhatta azt, «szellemét» azonban meg nem semmisíthette. A linzi rendelkezésekre hivatkoznak folytonosan a protestánsok a XVII. századi országgyűlési küzdelmekben csakúgy, mint panaszaikban. Ugyanazt tették, mint ma magyar kisebbségeink, az elszakított területeken. Amibe ezek is belekapaszkodhatnak, amitől egész életük, egyéni sorsuk csak úgy, mint a magyarság léte vagy pusztulása függ, az nem egyéb, mint Trianon néhány szűkszavú mondata. Amikor a kisebbségvédő paragrafusok belekerültek annak idején a békeokmányba, talán ennek megalkotói sem gondolták, — mi a legkevésbbé — hogy mit fognak majd jelenteni ezek az általános rendelkezések, amelyek pedig — érezzük — tisztán végrehajtva valóban alkalmasak volnának, hogy a humánum szellemében begyógyítsák az elszakított magyarság irtózatos sebeit. Az a gondolat, amely oly idegen volt 1920-ban a Dunavölgyének országaiban, ma már kétségtelenül nyugodt légkört tudna teremteni. S vajjon semmibe vétele azt jelenti, hogy a nemzeti kisebbségvédelem gondolata nem él és hogy az élet túlhaladt rajta? Trianonnak a magyarságra előnyös rendelkezéseit a hatalom, látjuk, büntetlenül megszegheti, kisebbségeinket balkáni módszerrel üldözhetik a nemzeti társadalmak, mi azonban mégis abban bízunk, hogy a jövő nem a macedón mód szerint fogja megoldani a nemzetiségi problémákat, hanem a békés együttlakás megteremtésével, a nemzeti kisebbségi jogok elismerésével. Amit ma e tekintetben oly óhajtva várunk, azt hozta meg, életre híva a linzi «papíros kibővítés» szellemét, de még tovább is haladva, vallási vonatkozásban Rákóczi kora.

Az ő táborában uralkodó vallásügyi rendszerről, említett dolgozatom hatása alatt, Szekfű is kénytelen *Magyar történet*ének 2. kiadásában tudomást venni, azonban nemcsak tagadja a puritánus mozgalommal való minden kapcsolatát, hanem azt egyedül Rákóczi személyes elhatározásából eredezteti: «A gondolat . . . bizonyára Rákóczitól származik»; «ez a vallásos berendezés akkor csak Rákóczi belsejében élt, őt kell a szécsényi gyűlés vallási törvényhozása szülőjének tartanunk» (IV.[2] 298, 299). Rákóczi nagy érdemeit mi igazán

nem törekszünk kisebbíteni, hiszen említett dolgozatunkban is főleg azért tértünk ki oly részletesen a vallásügyi állapotok ismertetésére, mert szerfelett sajnáltuk, hogy azokról korábban Szekfű nem emlékezett meg. Azonban történelmet óhajtván írni, elfogultság és kedvezés nélkül kell vallomást tennünk a mellett, amit igaznak tartunk, s így, ha magunk is hangsúlyozzuk, hogy Rákóczi nélkül aligha állandósult volna az a felfogás, amely mindhárom egyház híveit a haza oltárán lángoló tűz táplálására serkentette, a vallási béke demiurgosának mégsem tekinthetjük őt. Azt hisszük ugyanis, hogy valami előzménye mindég van az ilyen nagy fordulatoknak s azok nem a hatalom szavára deus ex machina gyanánt vagy forradalmi robajjal törnek fel.

A puritánus mozgalom, illetőleg a linzi béke mellett feltétlenül más szálakat is kibogozhat a szorgos kutatás. Itt csak arra óhajtunk rámutatni, hogy maga a mód, amely a Rákóczi-korban a békés helyzet megteremtésénél alkalmazásba került s a lakosság számbeli többsége alapján döntött a templom felől, nem volt új. Már az erdélyi törvénykönyv, az Approbaták is (I. 7) régi szokás gyanánt jegyezték fel, hogy a lakosságot számbavéve köteles a vegyesbizottság a vitás templomot a többségnek átadni s ugyanakkor a feleket bírsággal is arra kényszeríteni, hogy együttesen építsenek a kisebbségnek templomot. Igen valószínűnek tartjuk, hogy sok eset volna felderíthető, amely ennek a módnak XVII. századi vagy még korábbi alkalmazásáról tanúskodik. Ezek után nehéz volna feltételezni, hogy Rákóczi az erdélyi hagyományokat nem ismerve jött volna rá erre a megoldásra. Ha pedig van valami kapcsolat Erdély és Rákóczi vallásügyi politikája között, akkor ez már a multnak a hagyatéka. Mindezen előzmények felkutatása kétségtelenül fontos volna és az európai történettudomány, főleg a vallásszociológiai vonatkozású, megbecsülhetetlen útbaigazításokat nyujt a kutatóknak, hogy miként is dolgozzanak.

Ily tanácsok tolmácsolására nem érezzük magunkat hivatottnak, egy negatívumot azonban, tanulság okából, mégis felemlítünk arra vonatkozólag, hogy mily könnyedén interpretáló módszert kellene mindenképpen elkerülni. Az

1615-i kolozsvári országgyűlés egyik vallásügyi cikke a következőket tartalmazza : Mivel korábbi törvény szerint a templom azé a félé, amely többségben van, a katholikusok kérésére Somlyón és Udvarhelyen a templomot nekik engedjük át, ha valóban övék a többség ; mielőtt átadnók nekik, a felek közösen, egyenlő költséggel építsenek fel mindkét helyen egy-egy auditoriumot, s ha ez megvan, akkor kapja meg a többség a templomot a parochiával és a tizedjövedelemből járó negyeddel együtt.[1] A törvény célzata kétségtelenül az, hogy a templom, parochia és a tizedből származó középkori papi jövedelem azé a felekezeté legyen, amely többségben van, ugyanakkor azonban a kisebbségbe jutó fél, mintegy kárpótlásul az elveszített templomért, auditoriumot kapjon, még pedig nem kizárólag a többség költségére, de nem is a sajátjára, hanem a felek közös hozzájárulásából. Legfeljebb még úgy lehetne értelmezni a szöveget, hogy az auditoriumot s ne a templomot kapják majd meg a katholikusok, ennek a feltevésnek azonban a cikk első része határozottan ellenemond. De még ha így volna is, akkor is a protestánsok feliben kötelesek az új katholikus auditorium építési terheit viselni. Az már természetesen további vizsgálat tárgya, hogy a törvény a valóságban végrehajtatott-e ; ezt illetőleg a törvényszövegből felvilágosítást nem nyerhetünk.[2]

Szekfű ezt a szöveget így értelmezve illeszti be fejtegetései közé : «Bethlen Gábor az 1615-i kolozsvári országgyűlésen egy régi, ismeretlen törvényre való hivatkozással kimondotta, hogy falvankint, amely fél többségben van, azé legyen a

[1] *Erdélyi országgyűlési emlékek.* VII. k. 286. l. : «Az romana religióú uraink atyánkfiai instantiájokra, minthogy articulusunk vagyon rólla, hogy a hol melyik fél többen vagyon, az olyané légyen az templum, megengedtük, hogy Somlyón és Udvarhelyt is, ha többen vadnak azon az hütön valók, a templomok ő számokra légyenek ; de addig bele ne szállhassanak, hanem elsőben egyenlőképpen és egy költséggel az két religión valók építsenek Somlyón és Udvarhelyen auditoriumokat, elkészítvén az auditoriumokat, azután restituáltassék mind az két helyen mind az két parochiához való házzal és quartával együtt az maior parsnak».

[2] A Bethlen-kori erdélyi vallási állapotokra v. ö. Angyal D. : *Adalékok Bethlen Gábor történetéhez.* Századok. 1930. 591—600. l.

templom, de ez a katholikusokkal szemben nem lett végrehajtva s egyébként is a törvény szövege elvileg megakadályozta minden vallási kisebbség védelmét» (IV.² 139—140). Mint látjuk, ez a magyarázat homlokegyenest ellenkezik a szöveggel, hiszen az nemcsak nem akadályozza «elvileg» a kisebbségvédelmet, hanem mindenképpen biztosítani akarja! Mit jelent a szöveg a többségbe jutó katholikusok számára, azt már említettük. Ugyanők, ha kisebbségbe jutnak és elvesztik templomukat, akkor — a szöveg szerint «elvileg» — a protestánsok kötelesek új auditoriumuk felépítésében támogatni őket.

Rákóczit fellebbezhetetlenül kijelölni az okok kútfejéül, praktikus következményeiben annyit jelentene, mint a herosimádattal visszarettenteni a történetírókat az ilyesféle XVII. századi előzmények kutatásától és felekezeti elfogultságtól mentes interpretálásától.

Szekfű kategorikus kijelentéseinél azonban — enyhén szólva — nem kevésbbé túlzottak azok a megállapításai, amelyekben a Rákóczi-kori magyar társadalomnak a vallási békéről vallott felfogását foglalja össze. Szerinte ugyanis «valódi toleráns lelkülete akkor csak Rákóczinak volt», hiszen a szabályozás, a többségi elv érvényesítése és a kisebbségi életlehetőségek biztosítása ellen a protestánsok is ismételten tiltakoztak, a «tolerancia *mellett* magyarázott adatokon kívül legalább ugyanannyi tolerancia-*ellenes* adatot lehetne idézni» (*Theol.* 314), ami pedig az egész szabályozást illeti, a protestánsok voltak azok, akiknek «érdekükben állott a többségi elv érvényesítése, mely végrehajtásában alig volt egyéb, mint nagyméretű konfiskációja az egyházi vagyonnak» (*Magyar Tört.* IV.² 298). Mindezek alapján kifejezvén kétkedését, hogy a tolerancia gondolata «akkor az egész ország s általában a rendek tulajdona lett volna» (IV.² 601), kijelenti, hogy «alkalmatlan a Rákóczi-kor vallásügyi fejlődése arra a szerepre» (*Theol.* 314), amelyet szerény nézetünk szerint betöltött.

E kijelentések szerint a magyar társadalomban tehát nem lett volna általános az a meggyőződés, hogy minden vallás híveinek egyenlő jogokat kell biztosítani. Milyen

mértékben és hány embert hatott át lelke mélyéig Magyarországon bármikor egy-egy eszme, azt éppen olyan kevéssé tudjuk bizonyítani, mint az ellenkezőjét. Csak a rendelkezésünkre álló adatokból vonhatunk le mindenkor következtetést. Mivel a Rákóczi-féle szabályozás nyugalmi állapotot teremtett, éppen úgy, mint az 1780-as években a II. József-féle türelmi rendelet, merjük azt állítani, hogy a tolerancia gondolatával megbarátkoztak az emberek. Természetesen sok függ attól, hogy mit értünk «valódi tolerans lelkületen». A legutolsó jobbágytól is azt várni, hogy Rákóczihoz hasonló nemes indokoktól vezettesse magát, túlságosan nagy követelmény lenne. Azt azonban bizonyára állíthatjuk, hogy oly mértékben toleransak voltak a felekezetek egymás iránt, hogy a «patria» és a «libertas» iránti vonzalom felül tudta emelni őket a vallási ellentéteken.[1] Mert ha nem, akkor valószínűleg vallási patvarkodásaikban egymást gyilkolták volna. De talán figyeljük meg ismét azt a várost, amelynek viszonyaival már megismerkedtünk, miként hatott polgárságában a tolerancia rendszerének érvényesülése s mi tette ismét intoleránssá.

Mint említettük, az 1705-i rendezés értelmében Eperjesen a katholikusoknak egy, az evangélikusoknak két temploma volt s a két iskolaépület felől is az utóbbiak rendelkeztek. Ezzel a felosztással a katholikusok nem voltak megelégedve, mire lecsillapításukra az evangélikusok hozzájárultak, hogy a katholikus egyházi tisztviselők is a várostól kapják fizetésüket, majd 1710 végén, amikor a császári hadak már ostrom alá vették a várost, hogy biztosítsák a maguk számára a magyar templomot és a collegiumot, továbbá a vallás szabad

[1] A patriota érzelmet, elkoptatott szóval: a hazaszeretetet semmiképpen sem lehet megvizsgálatlanul hagyni, ha a vallási egyensúly kialakulását meg akarjuk érteni. Gothein (i. m. 165. l.) meggyőző fejtegetései szerint is: «Die eigentlichen Väter der Toleranzbestrebungen in diesem Jahrhundert sind vielmehr jene patriotischen Staatsmänner, die am Rande des Bürgerkrieges die Gefahr beschwören wollen, indem sie den Religionsstreit von der Politik scheiden und statt seiner den Patriotismus setzen, dem sie dann wohl eine auswärtige Ablenkung für seinen Tatendrang geben».

gyakorlatát, a kapituláció előtt kiegyeztek a katholikusokkal, visszaadva nekik a nagytemplomot és a régi iskolaépületet. Kétségtelen, hogy csak a nagyobb veszedelemtől félve lettek az evangélikusok ily nagylelkűek, a katholikusok azonban a megállapodást magukra nézve kötelezőnek tekintették akkor is, amidőn már a császári csapatok bevonultak. A város katholikus és protestáns megbizottai együtt sietnek Bécsbe, hogy az uralkodóval szerződésüket megerősíttessék. Midőn elutasításra találnak, 1711. szeptember 30-án a magyar templom és a collegium is visszakerül a jezsuiták birtokába, de ugyanekkor az evangélikusok a külvárosban helyet nyernek templom- és iskolaépítésre, továbbá engedélyt, hogy 1712. január 1-ig a reformátusok volt fatemplomában vallásukat gyakorolhassák. November 11-én az osztrák származású P. Kolb Ker. János, a jezsuita rendház főnöke, hat nappal azelőtt visszatérvén száműzetéséből, mint plébános a vármegyei hatóságnál kérte, hogy a teljes restitutiót parancsoló királyi rendelet értelmében «1. a Magyar-utcában lévő s most a helybeli ágostaiak által használt fatemplom bontassék szét s helye világi célra fordíttassék, 2. se az ágostaiak, se a reformátusok vallásukat Eperjes városában a falakon belül ne gyakorolhassák és semmiféle parochialis functiót ne végezhessenek, 3. a prédikátorok a városban ne lakhassanak». [1] December 14-én a fatemplomot Kolb át is vette, noha a polgárok az év végéig meghagyták volna az evangélikusok használatában; a superior nagy sietsége azonban indokolt volt, mert így sikerült elérnie, hogy az ünnepekre az evangélikusok templom nélkül maradtak s az istentiszteleteket eleinte a szabad ég alatt, majd egy sátorban kellett végezniök.[2] Mihelyt a barokk hitbuzgóság képviselője szóhoz jutott, felújultak a XVII. századi állapotok, 1714-ben már az evangélikusoknak a külvárosban engedélyezett templomát és paplakját is lerombolták.[3]

Ha a Rákóczi-korban a méltányosság katholikust és protestánst legalább annyira közel tudott hozni még az olyan

[1] Ruby i. m. 33—34. l.
[2] U. a. 34. l.
[3] Hörk i. m. 93. skk. l.

városban is, amelynek viszonyai valóban igen bonyolultak voltak, — faluhelyen lényegesen egyszerűbb volt a helyzet — józan belátásnak sokkal inkább kellett vezetnie a rendeket, a rendi Magyarországnak Rákóczi körül csoportosult előkelőit. Végül is, Rákóczi velük tanácskozva, tárgyalva hozta meg a végzéseket s ha ők, az elit, a magyar társadalom vezetői, nemcsak nem tiltakoztak ellenük, hanem segédkezet nyujtottak végrehajtásukra, akkor szabad feltételezni róluk, hogy nem meggyőződésük ellenére és félelemből voltak a toleráns politika hívei. De a bizottságok munkáját kísérő, helyenként nyilatkozó ellenmondásokból sem vonható következtetés a Rákóczi-kor társadalmának intoleráns gondolkozására. Éppen abból, hogy katholikus és protestáns részről egyaránt hangzottak el panaszok, kétségtelen, hogy a társadalom vezetői által képviselt politika nem egyoldalú felekezeti érdekeket képviselt, hanem a magyarság egységesítésére, a partikuláris érdekeknek a visszaszorítására valóban alkalmas volt. Lehet azon csodálkozni, hogy amidőn a gondolat testet öltött, amikor a legutolsó falu vályogfalú iskolájának, vagy haranglábának sorsa, tulajdonjoga végleges döntésre került, a határozattal nem volt mindenki megelégedve? Azt hisszük, hogy a nemzeti kisebbségek helyzetének hasonló szellemű rendezése ma is adna panaszokra alkalmat, — de vajjon ebből az következnék, hogy az ily nagy munkára vállalkozó társadalom nincs a tolerancia birtokában?

Komolyan senki sem gondolhatja, hogy egy változtatás véghezviteléhez csak akkor szabad hozzáfogni, ha az egész társadalom híve már a gondolatnak. II. József türelmi rendelete ellen még valamennyi megye tiltakozott, hosszasan fejtegetve, hogy elvész az alkotmány és tönkremegy Magyarország, néhány év mulva pedig a vallások egyenjogúságának törvényét már a katholikusok segítették diadalra, noha a klérus ünnepélyesen tiltakozott az országgyűlésen. Ezzel az analóg helyzettel szembeállítva tűnik ki igazán, milyen jelentős a Rákóczi-kornak közel nyolc évtizeddel korábbi állásfoglalása: nem a már fel nem tartóztatható felvilágosodás hatása alatt egy Habsburg-uralkodó, nem is az egész magyar katholicizmus tiltakozásától kísérve, hanem a magyar

társadalom elitje a magyar fejedelem vezetése alatt valósítja meg azt a rendszert, amely mindenkinek egyenlő mértékkel akar mérni. Igaz, a katholikus egyházi rend mindkét alkalommal tiltakozott, Rákóczi feljegyzései szerint azonban négyszem között bevallották neki a klérus tagjai, hogy a vallásügy rendezése nem ütött csorbát a katholikus egyház érdekein.[1] A felekezeti béke tehát, amely így érvényesült a Rákóczi-kori magyar társadalomban, nem azért szűnt meg a XVIII. században, mert Rákóczi «személye eltávoztával a tolerancia is eltűnt», hanem mert visszatért az a XVII. századi szellem, amelyet a bécsi Habsburg-művelődés és államérdek eszközül használt fel, visszatért éppen úgy, mint Kolb páter Eperjesre.

Ily tanulságok hatása alatt azon ragyogó képeket, amelyeket a XVIII. századi bécsi Habsburg-művelődésnek magyarországi civilizatórikus hatásáról Szekfű festett, nem tudjuk történelmünk lényegét visszatükrözőnek tekinteni. A színes rajzok és dithyrambikus elbeszélés ellen senkinek sem lehet kifogása, hiszen nagyközönség számára készült munkáról van szó, bár a magunk részéről azt hisszük, hogy minden művelődési egység vagy áramlat rajzánál hasznos volna Huizinga tanácsát megfogadni s így *ohne das pompöse Aufblasen aller Gefühle*[2] eljárni. Mi csupán a lényeg eltakarását és eltűnését sajnáljuk. Még pedig nemcsak a szűkebb értelemben vett Magyarországot, hanem Erdélyt illetőleg is.[3]

Mályusz Elemér.

[1] *II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai.* (Közli Thaly Kálmán.) Pest, 1872. 155. l.

[2] *Wege der Kulturgeschichte.* 139. l.

[3] Az «erdélyi barokkról» más alkalommal óhajtjuk az olvasóközönséget tájékoztatni.

Magyar Betlehemek

1940.

Leszkay Iréne Éva: Faragott Betlehemek. *Élet* XXXI. évf. p. 1026—1027. 4 kép.

roly:A békési református templom tör-
o, K, 53 L, Békés, 1903.

argit.Nagyszandai: Jakobey Károly. 8 o,
L, Budapest, 1938.

ános: Orsz, M. Tört. Ötvösmükiállitási
, 15 K, 32 L, Budapest, 1884.

ános: A diósgyőri vár története./Kny.
lmi Közlemények./ 8 o, 15 K, 95 L, Bu-
27.

i Gyula: Barabás Miklós. 16 o, 13 K,
pest, 1926.

i Gyula: Szerelmey Miklós. Egy kalan-
pálya a XIX. században. /Kny. Petrovics
./ 4 o, 1 K, 18 L, Budapest, 1934.

i-Szendrei: Magyar Müvészeti lexikon.
/Több nem jelent meg./ 4 o, 0 K, L,

y Jenő: A becskereki vár. 8 o, 0 K,
pest, 1886.

Magyar Betlehemek

Jajczay János:
Ungvári S. és M.
Macassy Magdolna
Betlehemé.
Katolikus Szemle
1940. 54. évf
467. l.

Cédulázva

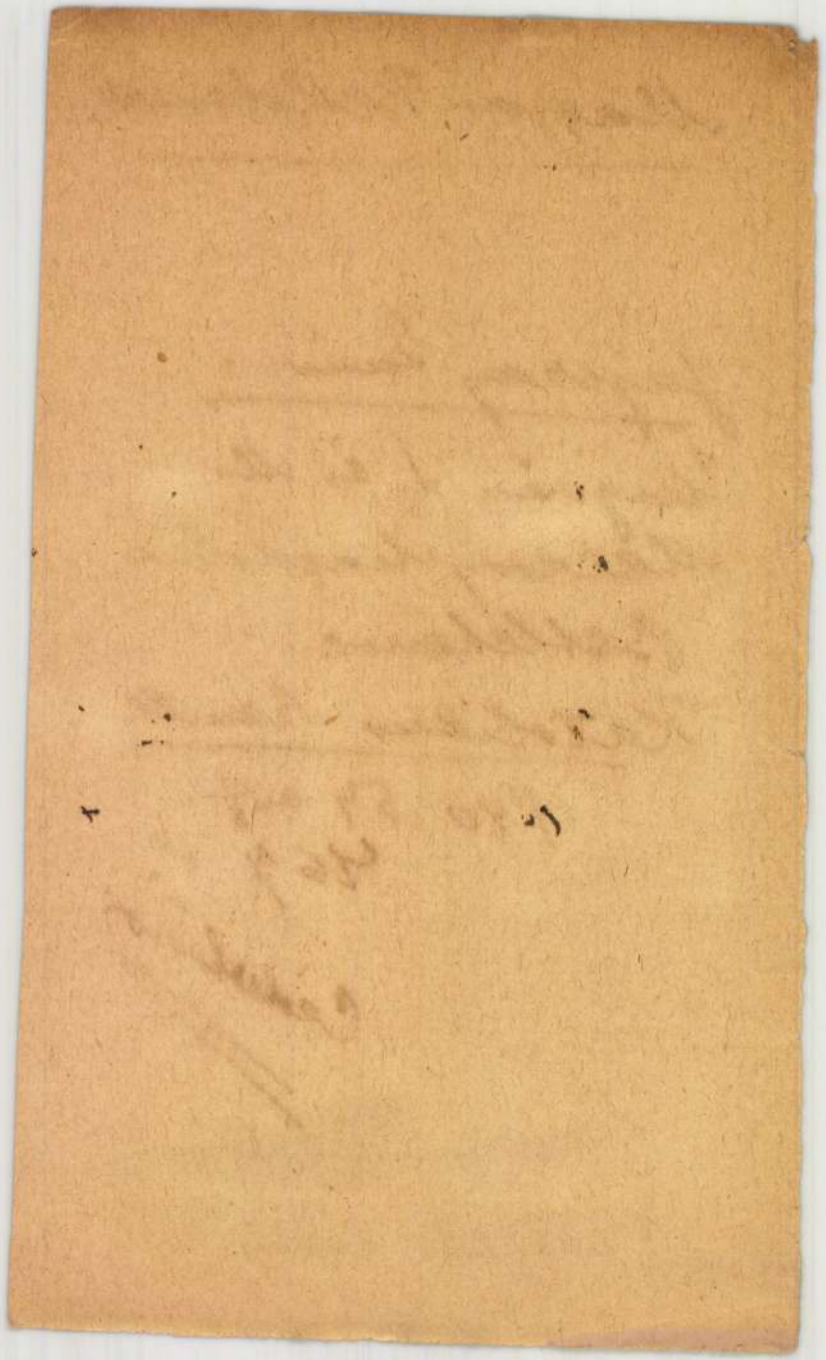

1941. 12. 27.

SZÉPMŰVÉSZET

A HÁROMKIRÁLYOK

„Mielőtt megkezdem elbeszélésemet, megmondom, hogy ki vagyok. Ezt pedig azért teszem meg, mert azt akarom, hogy higyjetek soraimnak.

Jánosnak hívnak. E könyvet pedig az Úr 1375. esztendejében a hildesheimi apátság egyik cellájában írom. Úgy érzem, hogy ez évben még meghalok. Soraimat talán csak évszázadok multán találjátok meg és csak akkor olvassátok.

S ha megtaláljátok — vajjon megilletődéssel veszitek kezetekbe? Vagy ugyan mily érzelmekkel olvassátok? Várakozással? Meghatottsággal? Szent áhítattal? Talán egy távolban hömpölygő folyam éjjeli ritmusát halljátok ki belőlük? Vagy egy régi hősének akkordjait érzitek ki belőlük?

Vagy haszontalan, poros holminak tartjátok könyvemet s eldobjátok? Azután lefujjátok a port ujjatokról s megmossátok kezeteket, mivel — mitsem sejtve — bepiszkítottátok ezzel az ócska régiséggel?

Hogy kinek írok most, nem tudom.

Hogy hálával fogadjátok-e művemet, hogy kezet nyújtotok-e érte, hogy szívesen egy asztalnál ülnétek-e velem, miután megismertetek — nem tudom. Vajjon nem tartotok-e bolondnak, s mély hitemért nem nevettek-e ki, nem néztek-e le, nem tiportok-e belém — nem tudom.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Meg fogjátok kérdezni: „Hát ki is ez az ember? S hogy vállalkozhatott e munkára? — Ha az édesapa azt mondaná gyermekének: „Édes fiam, eridj, hozz egy korty vizet!" hát nem indulna el a fiú, s nem szaladna a kúthoz és nem hozna vizet?!

Így indultam én világgá keresni, találni, hozni. S most leírom e könyvbe mindazt, amit láttam, amit hallottam, mert az *Atya* felszólított erre . . ."

És János testvér, a hildesheimi szerzetes elmondja mostan, hogy Rőtszakállú Frigyes meghódította Milánó városát és megtalálta ott a Háromkirályok ereklyetartóját. Amikor pedig megtalálta, jogot formált hozzá és elvitette Kölnbe. Köln érseki városában újjongással fogadták a szent reliquiákat s dómot emeltek föléjük. Azóta sokan zarándokoltak ide. János testvér is eljött. Amikor pedig a szenthelyhez ért, meghatódottság fogta el s mély áhítattal lépte át a dóm küszöbét.

„Amikor odaértem a ragyogó kincsesládához — folytatja ő —, leborultam és imádkoztam. De gyenge voltam. Fáradt voltam az úttól s elaludtam. Ekkor álmomban elém léptek a szentkirályok és azt mondották: János, János testvér, hildesheimi János, figyelmezz ránk s készülj fel messzi nagy útra. Menj előbb, de mezítláb, Milánóba, onnan szép Bizáncba, onnan meg a Szentföldre. S aztán menj azokra a messzi tájakra, ahonnét mi jöttünk, azokhoz a népekhez, amelyek rólunk már nem tudnak, azokhoz, amelyekről immár mi sem tudunk. S akkor, amikor már náluk jártál, fordulj vissza. De amerre jársz, keress, kutass — mi melletted leszünk, s úgy vezetünk, ahogy bennünket vezetett az égi csillag . . .

Ezután eltűnt az álomkép. Felébredtem s megfogadtam — s nem bánom, mondjatok őrültnek — én mégis megfogadtam, hogy teljesítem a szent parancsot . . .

S ezután keresztül-kasul jártam a világot. Bebarangoltam a Szentföldet, be India hármas birodalmát és elérkeztem Vausz hegyéhez, ahhoz a magaslathoz, ahol a Háromkirályoknak felragyogott a csodálatos csillag.

S erről most tanúságot akarok tenni."

S most kezdődik el igazában János testvér könyve a *Háromkirályokról*. Bálám jövendölésével kezdi és elmondja, hogy a prófécia szerint Jákob nemzetségéből csillag támad s Izraelből jön, aki uralkodni fog a világ népein. Éppen a pogány Bálám jövendöléséből értesült a pogányság is a Messiás eljöveteléről. S a pogányok hittek e próféciában. S várták a Megváltót. Különösen Indiában hittek benne s azért állandóan figyelték az eget, nehogy hanyagságból

eljátsszák üdvüket s meg ne lássák az égi tüneményt, amely meghirdeti azt, aki megváltandja a világot. S amikor eljött az idők telje, és Betlehem mezőin felhangzott a „Dicsőség" és „Béke" himnusza, felragyogott az indiai Vausz hegye felett is a csodálatos csillag — és szinte a pásztorokkal egyidőben elindult India hatalmas birodalmából három királyi ember. Egyik sem tudott a másikról. Külön-külön ment mindegyik. Csak a csillag vitte őket s úgy járt előttük „mintha szinte három csillag lett volna. Mert amerre a királyok vonultak, arra vonult a csillag is. Ha pedig valamelyikük megállt, megállt fölötte a hű útitárs, a csillag is, és várt addig, míg újra útra készen nem volt a király és kísérete is, hogy tovább vezethesse.

Éjjel-nappal világított a csillag. De nem úgy, mint a hold. Hanem úgy, mint a nap. S amerre járt, azt hitték, hogy a nappal jár az éjtszakában."

— — — — — — — — — — — — — — — — —

A tizenharmadik napon köd szállt fel a völgyekből... A csillag eltűnt... S most aggodalom és félelem szállta meg a messiáskeresőket. Többé már egy lépésnyire sem vállalkoztak. Oly sűrű volt a köd. És lepihentek. Most először a hosszú nagy úton.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

„Amikor reggel lett, felragyogott az ég. A köd szétfoszlott s a nap tüzes fénye felébresztette a pihenő karavánokat. Felugrottak hát és fényes ragyogásban maguk előtt látták Jeruzsálemet. De nemcsak Jeruzsálemet, hanem egy másik királyi karaván is láttak. S nem tudtak hova lenni a meglepetéstől. A kíséret tagjai hát egymást keresték meg s kérdezősködvén, megtudták, hogy egy a céljuk, egy az útjuk. Mosl már a királyok is kézfogásra indultak s könnytől ragyogó szemmel üdvözölték, megölelték, megcsókolták egymást. Azután meg szent fogadást tettek és elhatározták, hogy együtt maradnak és közös, szent kitartással keresik a Világmegváltót.

Már nem késtek soká, rendbehozatták lovaikat és sietve elindultak Jeruzsálem felé."

Először Herodesnél jártak. De hiába. Ő nem tudott az újszülött királyról. Még előbb a papokat kellett egybehívni s tőlük megtudakolni, hogy vajjon hol is fog megszületni a Messiás, a zsidók királya. Ezek Betlehemet mondták az Üdvözítő születési helyének. Erre a királyok megindultak. S nagy örömükre, ahogy kiléptek a házból, előttük ragyogott megint a csodálatos égi tünemény, a csodálatos csillag. Hát utána mentek s elérkeztek Betlehembe. Itt a legelőkön pásztorokat találtak, akik hozzájuk csatlakoztak és elmondották, hogy őnekik jelent meg az az angyal, aki meghirdette az Üdvözítő születését.

„Azután együttesen, királyok és pásztorok megindultak a város felé, az istállóhoz, amely fölött megállt a csodálatosan ragyogó csillag."

Így szól *János*, a hildesheimi szerzetes krónikája,* s így gondolkodott a késői német középkor népe a *Háromkirályok* látogatásáról Betlehemben... S a korabeli művészet is általában így vette ecsetjére az Úr megjelenésének szent történetét...

* * *

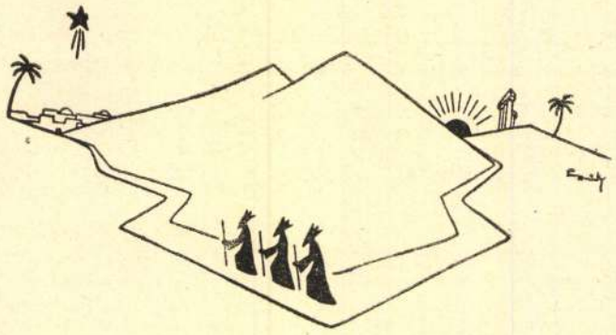

A Háromkirályok vagy Napkeleti Bölcsek történetét röviden, hűen, plasztikusan *Szent Máté* evangélista állítja elénk.[1] Igaz, a részletekre nem igen világít rá, de a főeseményt annál inkább reflektorfényben tartja. Éppen ezért is oly éles és markáns az elénk állított kép. S jóllehet, az előzményekről mit sem szól, az ember mégis érzi, hogy Bálám próféciájának tüzében[2] születtek a Három Szent Királyok s az is, hogy Isten ihlette lelküket, s hogy ő vitte őket csodálatos csillag fényében a zsidók fővárosába, Jeruzsálembe. Ezért is nem tétováztak hát a zarándokok, amikor a szent városba érkeztek, s ezért is nem azt kérdezték ottan, hogy valóban megszületett-e a zsidók új királya, hanem — mint akik a nagy esemény biztosságának teljes tudatában vannak — így szóltak a rájuk bámészkodó tömeghez: „Hol vagyon, aki született, a zsidók királya?" De ne vágjunk az események elé, ne magya-

* Das Buch der heiligen Dreikönige (des Jahres der Kirche und der Wunder des Domes zu Köln) niedergeschrieben von mir: *Johannes* von Hildesheim dem Mönch im Jahre 1375, da ich mich dem Tode nahe weiss. (Aus alten Gewölben geholt und den Menschen der Gegenwart wieder erzählt von Leo *Weismantel*, Augsburg, 1929.)

[1] A következő szentíráskiadásokat használtuk fel: *Fillion*, Aloisius Claudius, Biblia Sacra iuxta Vulgatae exemplaria et correctoria Romana, Parisiis, é. n.[6] (1887). — *Henne-Rösch*, Die Heilige Schrift, 3 kötet, Paderborn, 1936.[3] — *Káldi* György S. J., Ószövetségi Szentírás a Vulgata szerint, Budapest, é. n. (1934). — *Káldi* György S. J., Újszövetségi Szentírás a Vulgata szerint, Budapest, é. n.[2] (1928). — *Nestle*, Erwin, Novum Testamentum graece et latine, Stuttgart, 1937.[12] — *Rösch*, Konstantin, Das Neue Testament, Paderborn, é. n. (1930).

[2] Vajjon Bálám igaz próféta vagy csak pogány jós volt, nem lehet biztosan tudni. Az azonban bizonyos, hogy „Bálámnak Izraelről szóló jövendölései isteni eredetűek, mert az evangelista ezt kifejezetten állítja, s a jövendölések beteljesedtek" *(Henne—Rösch*, i. m., 1, 310. l.).

rázzunk, ne elmélkedjünk előre, hanem hallgassuk meg először őt, a szent evangélistát s csak azután érdeklődjünk, kérdezősködjünk.[3]

„Mikor pedig megszületett Jézus a Judeai Betlehemben, Heródes király napjaiban — mondja Máté (2, 1—23) — íme bölcsek[4] jövének napkeletről

[3] A magyarázatnál a fenti szentírási művek lábjegyzetein kívül főképen a következő munkákat tartottuk szem előtt: *Lonovics* József, Népszerű egyházi archeológia, 3 kötet, Budapest, 1865. — *Dausch*, Petrus, Die drei älteren Evangelien, Bonn, 1918. — *Schuster—Holzhammer*, Handbuch zur biblischen Geschichte, 2 kötet, Freiburg i. Br., 1926. — *Huonder*, S. J., Anton, Zu Füssen des Meisters, Freiburg i. Br., 4. köt., 1930. — *Wetzer—Welte*, Kirchenlexikon, Freiburg i. Br., 1882²-től. (Röv.: KL.). — *Buchberger*, M., Lexikon für Theologie und Kirche, Freiburg i. Br., 1930²-tól. (Röv.: LThK.).

[4] A latin Szentírás a Napkeleti Bölcseket egyszerűen magusoknak mondja: „... ime magusok jövének napkeletről Jeruzsálembe ..." (Máté 2, 1). *Lonovics* azt mondja: „Az írásban egyszerűen *Magusoknak* neveztetnek, mely név hajdan keleten bölcs, csillagvizsgáló férfiakat jelentett" (i. m., 1, 67. l.). Ezzel azt akarja mondani, hogy tényleg hozzáértő, tudományosan képzett asztronómusok voltak Bölcseink. Ezt megerősíti *Kugler* jezsuita atya is, aki „Der Stern von Betlehem" (Stimmen aus Maria Laach, 1912. évf. 448. 11.) c. dolgozatában *Schubert—Holzhammer* szerint okosan védelmébe veszi ezt a nézetet azokkal szemben, akik azt mondják, hogy a bölcsek „csak asztronómiai álmodozók s nem komoly csillagászok voltak" (i. m., 2, 118. l.). És azután *Schuster* és *Holzhammer* így állapítják meg a *magus* fogalmát: „Ez a név mint a méd-perzsa és a kaldeus papi s tudósrend neve fordul elő. Ennek tagjai főleg természettudományokkal, asztrológiával és teológiával foglalkoztak. Fontos események alkalmával a magusok tanácsát mindig kikérték. Ők voltak a királyok tanácsadói, a királyifjak nevelői és az állami ügyek vitelében nagy befolyásuk volt. Vezetőik bizonyára hercegi rangot viseltek ..." (U. i., 120. l.).

Keletieknek azért nevezzük őket, mert a Szentírás kifejezetten ezt mondja: „napkeletről". Hogy merre volt azonban ez a Kelet, azt biztosan nem tudjuk. A legtöbben Perzsiában keresik hazájukat. *Szent Jusztin* Arábiából származtatja őket. *Origenes* Chaldeát mondja szülőföldjüknek. *Dausch* pedig ezt mondja: „A bölcsek vagy magusok bizonyára az akkori mezopotámiai párthus birodalomból jöttek, ahol — ugyanúgy mint Medeában és Perzsiában — nagyrabecsült papi rendet alkottak, és mint a káldeusok szellemi rokonai főleg asztrológiai és asztronómiai kutatásokkal foglalkoztak" (i. m., 73. l.). Ha a sokszor idevonatkoztatott 71. zsoltárra gondolunk: „Boruljanak le Előtte a vad-idegenek, és ellenségei a földet nyalni fogják! Tharsis és Szigetvilág királyai hozzák el adományuk, Arábia és Szába királyai Neki adják adójuk!" — és *Horváth Konstantin* ehhez fűzött magyarázatára, amely szerint Tharsis, Szigetvilág, Arábia, Szába tulajdonképen az egész világot jelentik (A zsoltároskönyv Zirc, 1935, 179. l.), akkor talán a „jövének napkeletről" és a „mert láttuk csillagát napkeleten" szakaszokat is általánosságban érthetjük és *Huonder*rel azt mondhatjuk: „Ezen nem éppen a világtájat kell értenünk, hanem inkább azt a nagyobb területet, amelyet a Nyugattal (Abendland) szemben Keletnek (Morgenland) neveznek" (i. m., 204. l.) vagyis akár Perzsia vidékét, akár a távoli keletet, talán Indiát és az ehhez közelebb eső területeket is.

A *Napkeleti Bölcsekről* még egy-két megjegyzést kell tennünk 1. Azt, hogy *Háromkirályok*nak is szokták őket nevezni, mert „a próféták szavai szerint valószínű, hogy ama bölcsek kisebb fejedelmek s mindenesetre előkelő férfiak voltak" (*Lonovics*, i. m., 67. l.). Ennek igazolására a 71. zsoltár 10. versére: „Tharsis és Szigetvilág *királyai* hozzák el adományuk, Arábia és Szába királyai Neki adják adójuk! (*Horváth* Konstantin fordítása) és Izaiás 60. fejezet 3. versére hivatkoznak. Ez lehet tehát oka annak, hogy a legenda *királyokról* beszél. *Kraus* szerint „a mágusoknak ókeresztény ábrázolása a bölcseknek királyi rangjáról még semmit sem tud, amelyet csak a középkor (a VI. század óta?) tulajdonít nekik s amelyet a művészetben csak a VIII. század óta ábrázolnak" (Geschichte der christl. Kunst, 1, 151. l. Idézi *Schuster—Holzhammer*). *Lonovics* még hozzáteszi: „*Sz. Hilár* L. 4. de Trinit. C. 38. őket „Principes", *Juvencus* pedig Evang. Hist. L. 1. „Magorum Primores" „lecti Proceres" címmel illeti" (i. m., 67. l.). Ma általános a *Mágusok* királyi rangja. A művészek nagy szabadsággal élhetnek a *Napkeleti Bölcsek* ábrázolásánál. Egyet mindenesetre el kell fogadniok s ez az, hogy előkelő emberek voltak. Ha nem is a származás vagy pénz, de legalább is a tudomány arisztokratái voltak. 2. Be kell vallanunk, hogy számukról biztosat nem tudunk. Legtöbbször ugyan háromról beszélnek, de kivételesen „és többnyire a művészi arány miatt" 2, 4, 6, sőt a szíriai hagyomány szerint 12 király is jelenik meg a műemlékeken" (LThK). A valóság az, amit *Lonovics* állapít meg: „Számukról, valamint neveikről az írás hallgat; amazt a szent atyák közül némelyek háromra teszik" (i. m., 67. l.). A hármas számot a hármas ajándékból következtették ki. (LThK.) A művésznek e szerint a Királyok számát illetőleg is nagy szabadsága volna. De nem hisszük, hogy erőszakosan szakítani kellene a tradícióval. Bár kezünk megkötve nincs. 3. A Háromkirályok nevéről sem tudunk biztosat. A Szentírás nem említ nevet. Az „Excerpta Latina Barbari" szerint a VI. század óta ismeretes a *Caspar, Melchior, Balthasar* (Gáspár, Menyhért, Boldizsár) név (v. ö. LThK). *Lonovics* azonban azt mondja, hogy „... nevezetök pedig már a negyedik század óta ismeretes" és ezt a következő jegyzettel erősíti meg: „A boldog Arábiában ... a három szent királynak és bölcsnek, Gáspárnak, Menyhértnek és Boldizsárnak, akik Krisztust imádták, mártiromsága, úgymond a IV. században élt *Flavius Dexter* Chronicon ad an. 70 c. munkájában". Azután meg: „Alaptalan tehát a Bollandisták állítása: Barbarossza Frigyes koráig egyetlen írót sem említenek, aki a most általánosan használt neveket használta" (i. m., 67. l.). 4. A keresztény művészet a XII. századtól kezdve a három királyt részint mint a három emberi életkor képviselőjét, részint meg mint a vízözön utáni három emberfaj képviselőjét mutatja be. E szerint a fiatal és kissé vöröses szőke *Gáspár* Szem nemzedékét (Ázsiát), az ősz és hosszúszakállú *Menyhért* Japhet utódjait (Európát), a feketésbarna szakállú *Boldizsár* pedig *Cham* családját (Afrikát) képviseli. Az ajándékokból *Gáspár* tömjént, *Menyhért* aranyat, *Boldizsár* pedig mirhát hoz (v. ö. *Schuster—Holzhammer*, i. m., 121. l.). A németek szeretik *Gáspárt* feketének rajzolni. Ő a „Mohrenkönig". De ezt a szokást sokszor áttörik s szintén *Boldizsárt* gondolják feketének. 5. Még szeretném felemlíteni, hogy a reneszánszkor *(Benozzo, Gozzoli, Botocelli)* a királyokat nagy kísérettel hozza a Jézuskához. A kíséreten szeretik koruk előkelőségeit megörökíteni. A nagy kíséret Izaiás (60, 3—6) próféta e helyére megy vissza: „Népek jönnek majd világosságodhoz és királyok a neked támadt fényességhez. Hordozd körül szemedet, és lásd: Egybegyűlnek ők mindnyájan, tehozzád jönnek; jönnek fiaid a távolból, és hátukon hozzák leányaidat ... és hozzád megy a nemzetek kincse. Elborít majd téged a tevék áradata, Mádián és Éfa dromedárja; valamennyien

Jeruzsálembe,[5] mondván: Hol vagyon, aki született, a zsidók királya? mert láttuk csillagát[6] napkeleten[7] és eljöttünk imádni őt.[8] Hallván pedig ezt Heródes király, megzavarodék[9] és vele egész Jeruzsálem.[10] És összegyüjtvén mind a papi fejedelmeket és a nép írástudóit, tudakozódék tőlük, hol kell a Krisztusnak születnie. Azok pedig mondák neki: Juda Betlehemében, mert így van megírva a próféták által: „És te Betlehem, Juda földje, éppen nem vagy legcsekélyebb Juda nagyjai közt; mert belőled származik a vezér, ki kormányozni fogja népemet, Izraelt."[11] Akkor Heródes titkon hivatván a bölcseket, pontosan megtudakolá tőlük az időt, mikor a csillag nekik megjelent.[12] És elküldvén őket Betlehembe, mondá: Menjetek, kérdezősködjetek szorgalmasan a gyermek felől és ha megtaláljátok, jelentsétek nekem, hogy én is elmenvén, imádjam őt. Kik, miután meghallgatták a királyt, elmenének. És íme a csillag, melyet láttak vala napkeleten,[13] előttük méne, míglen odaérkezvén, megállapodék a hely fölött, hol a gyermek vala.[14]

Sábából jönnek, aranyat és tömjént hoznak, s az Úr dícséretét hirdetik". Ha a művész e helyre támaszkodik, pompás keleti képet festhet a királyok hódolatáról. De elefántok itt nincsenek felemlítve. Dromedárok helyett is a héber szöveg fiatal tevéket említ. Ha a művész a királyokat a mai korból választaná, akkor a kíséretben megrajzolhatná mindazokat, akik velük együtt a hódolatban résztvesznek. Ez már nem történeti kép volna!

[5] *Lonovics* mondja: „Útjokat Jeruzsálem felé vevék, nagy *Leo* szerint természetesnek tartván, hogy a született királyról a királyi székvárosban kérdezősködjenek: természetes emberi érzékkel úgy vélték, hogy a Király tartózkodási helyét a királyi városban keressék" (Sermo 1. de Epiph.).

[6] Csillagon valóságos csillagot vagy egy különös égi tüneményt érthetünk, amellyel együtt járt bizonyos isteni kegyelem is. *Huonder* igazolja ezt, amikor így elmélkedik: „Gondolhatunk valóságos csillagra vagy pedig csupán *valamely fénytüneményre*. Általánosan elfogadott feltevés, hogy nem megszokott égitest volt, amely szokatlan fényben tündökölt, hanem rendkívül égi jel. Isteni meghívásról volt szó és ezért az égnek külső világossága mellett bizonyára a belső kegyelem és fény is hatottak szívükre" (i. m., 207. ll.). *Schuster—Holzhammer* is alludál erre: „Ha az ember a bibliai szöveget közvetlenül, minden befolyástól mentesen olvassa, akkor az ember elfogadja azt a véleményt, hogy a „betlehemi csillag" az isteni Mindenhatónak csodálatos alkotása volt, amelynek megjelenésével egyidejűleg a Bölcsek lelki megvilágosodása is végbement" (i. m., 2, 122. l.). Az „égi tünemény" szót azért választottam, mert ezzel — még akkor is, ha csillagnak gondoljuk — valami olyasmit akartam jelezni, ami a szemhez közelebb van, ami a rendes csillagnál nagyobb s mindenesetre oly szembetűnő, hogyha valami fölött megáll, közeli fényével rá tud mutatni arra, amire akar. (V. ö. *Dausch*, i. m., 73. l. és *Schuster—Holzhammer* i. m., 123. l.)

[7] „Csillag támad Jákobból és királyi pálca kél fel Izraelből". (Numeri, 24, 17.)

[8] A görög προσκυνῆσαι szót a német sokszor ‚huldigen'-nel fordítja. A magyarok helyesen használják e helyen az ‚imádni' szót, mert a görög szó tulajdonképen ‚lábai elé borulva tisztelni'-t, tehát ‚imádást' jelent.

[9] „Sz. Ágoston a mágok bátorságát a tekintetben emeli ki, hogy a zsidók királya iránt a zsidók féltékeny királyánál kérdezősködnek: „Quaerunt regem judeorum a rege Judeorum", Serm. 2. de Epiph." (*Lonovics*, i. m., 1, 64. l.) Mindenki ismerte Heródest és mindenki tudta róla, hogy betegesen félti trónját. „Ő, a trónbitorló beteges félelemben élt. Féltékenység és félelem voltak számos véres tettének indító okai" (*Huonder*, i. m., 210. l.). Főleg azért félt, mert tudta, hogy a zsidók tényleg várják a Megváltót, s azt is tudta, hogy saját vérükből való messiást akarnak. Ő pedig nem volt az ő vérükből. Ezért mondja kifejezően *Schuster—Holzhammer*: „Heródes megijedt, mert oly fáradságosan elért trónját egy zsidó nemzeti királytól féltette" (i. m., 2, 118. l.).

[10] De nemcsak Heródes ijedt meg, hanem vele együtt Jeruzsálem egész népe. Vajjon miért? *Huonder* szerint „Az udvaroncok urukkal együtt kötelességszerűen megijedtek. A nép pedig teljesen Heródestől való félelmének hatása s a vérengző kényuralom hangulata alatt állott, amely minden erőszakos tettre készen volt. Mindenki csendben volt, mert életét, állását féltette! . . . A papságnak nagy hatalma volt . . . Tejbenvajban fürdött, gazdag volt, élvezethajhászó, gőgös és elvilágiasodott. Miért nem félt volna tehát a papság is, hogy ez egyszer megváltozhat?" (I. m., 212. l.) *Schuster—Holzhammer* azt tartja: „Jeruzsálem megijedt, mert szomorú tapasztalatai voltak, milyen véres tettekre képes ez az uralkodó mérhetetlen gőgjében, ha trónjának megvédéséről volt szó" (i. m., 2, 118. l.). Vagy talán *Szent Chrysostomus* találta el a félelem okát, amikor azt írta: „Mivel ugyanaz volt a felfogásuk, mint atyáiknak, akik elfordultak Istentől és az ő kegyelmétől, és az egyiptomi húsosfazékok után vágyakoztak, ámbár oly nagy szabadságban éltek" (Kommentar zum Evangelium des hl. Matthäus, Bibl. der Kirchenväter Bd. I., München, 1, 107. l.).

[11] Ezek pedig felgöngyölítvén az írásokat, rámutattak Mikeás prófétának a következő jövendölésére: „De te, Efráta Betlehemje kicsiny vagy ugyan Júda ezrei között; mégis belőled származik majd nekem Izraelnek jövendő uralkodója, aki kezdettől fogva, az örökkévalóság napjaitól fogva származott". (Mikeás 5, 2.)

[12] A Bölcseket sem Heródes zavara, sem Jeruzsálem izgalma nem tántorította meg. De még az sem rendítette meg hitüket, hogy Jeruzsálemben nem tudtak az eseményről, sem az, hogy meglepetést okoztak kérdésükkel. Amikor pedig az álszent király magához kéreti őket, annyira bíznak ügyük igazában és annyira érzik, hogy Isten velük van, hogy naivul és mitől sem félve megmondják Heródesnek az időt, amikor a csillag nekik megjelent. „Hitüket és bizalmukat még a jeruzsálemi élményeik sem rendítették meg" *(Huonder*, i. m., 218. l.)

[13] Ebből „és íme a csillag, amelyet láttak vala napkeleten, előttük méne . . . " (Máté 2, 9) arra következtet *Huonder*; „Bizonyára nem tehető fel, hogy a csillag mindig előttük ment. Elegendő volt, hogy napkeleten jelent meg nekik és sajátos természeténél fogva a reá vonatkozó jövendölésekkel és különös lelki behatásokkal együtt a zsidók országa felé irányította őket. Hiszen az odavezető út ismeretes volt." (I. m., 218. l.). Örömet azért okozott a csillag újbóli meglátása, mert ezáltal minden aggodalmuk, ami Jeruzsálemben támadhatott volna, egyszersmindenkorra megszűnt. Hitüket még jobban elmélyítette.

[14] *Lonovics* a német *Hug*ra hivatkozva (Einleitung in die Schriften des neuen Testaments, 2. Theil, 1. Hauptstück, 74) „azon ellenvetésre: hogyan állhat egy csillag éppen valamely ház fölött? azt válaszolja, hogy miután Máté azt mondja: „. . . megállapodék a *hely fölött*, hol a gyermek vala", ez a *‚hely fölött'* éppúgy jelenthetné azt, hogy *‚egy vidék'*, mint *‚egy ház'* felett". (I. m., 1, 64. l.)

Amint pedig meglátták a csillagot, megörülének igen nagy örömmel. És bemenvén a házba,[15] [16] megtalálák a gyermeket anyjával, Máriával,[17] és leborulva imádák őt.[18] És megnyitván kincsesládáikat, ajándékokat adának neki, aranyat, tömjént és mirhát.[19] És intést kapván álmukban, hogy vissza ne menjenek Heródeshez, más úton térének vissza országukba.[20]

Miután pedig eltávozának, íme az Úr angyala megjelenik álmában Józsefnek, mondván: Kelj föl, vedd a gyermeket és anyját és fuss Egyiptomba[21] és maradj ott, amíg majd mondom neked; mert Heródes keresni fogja a gyermeket, hogy elveszítse. Ki fölkelvén vevé a gyermeket és annak anyját éjjel, és távozék Egyiptomba[22] . . .

Akkor Heródes látván, hogy kijátszották a bölcsek, igen megharagudék,[23] és elküldvén megölete minden

[15] Ezt a helyet felületesen szoktuk olvasni és a „domus" szót az istállóra vonatkoztatni. *Lonovics* kitér e részre és azt mondja: „Hogy Jézus a bölcsek tisztelgésekor nem volt már az istállóban, az írásból tanuljuk: „És bemenvén a *házba*, megtalálták a gyermeket anyjával, Máriával, stb." Ezt állítja sz. *Epiphán*, L. 2. contra Haeres. haer. 51.: „És bemenvén a házba, megtalálták a gyermeket Máriával, nem az istállóban vagy a barlangban, hanem a házban; valamint *Theophylact* is, Comm. i. c. 2. Matth. „A misztérium már beteljesedett. Feltehető, hogy a szükség percének engedvén, Máriát és Józsefet jámborságuk arra ösztönözte, hogy minden igyekezetükkel kényelmesebb helyet keressenek". *Schuster-Holzhammer* is figyelmeztet: „A bölcsek a gyermeket a helység egy házában találták meg s nem az istállóban, ahogy a művészek gyakran ábrázolni szokták" (I. m., 2, 119. l.).

[16] A művészeknek erre a „bemenvén a házba" nagyon kellene ügyelniök és ha a Napkeleti Bölcsek hódolatát mutatják be, akkor egy betlehemi ház belsejébe kellene őket vinniök. A ház belsejében már az udvart és tornácot is értjük. A gazdagok a kikövezett udvart használták vendégek és küldöttségek fogadására (V. ö. *Welte-Kaulen*, Haus in der heil. Schrift, KL, 5, 153 ll.). A művész nem vétene a korhűség ellen, ha a Háromkirályokat egy egyszerűbb tornácos ház udvarába vinné és Szűz Máriát a kis Jézussal vagy az udvarban, vagy a tornácon szerepeltetné.

[17] Itt annyira alá van húzva, hogy „a gyermek és anyja", hogy feltehetjük, miszerint e jelenetnél *Szent József* nem is volt Betlehemben. Ha otthon lett volna, biztosan jelen lett volna a Bölcsek hódolatánál. Hisz nagy ünnep volt ez előkelő férfiak megjelenése Betlehemben! *Schuster-Holzhammer*-nél ezt olvassuk: „(Szent Józsefet) itt meg sem említik, talán azért, mert a Bölcsek érkezésénél nem is volt jelen" (I. m., 2, 119. l.). A művészek a szentírási helyet rendesen nem veszik szószerint. Valószínűleg azért nem, mert az egész jelenetet az istállóba viszik, amelytől a gondos nevelő atyát nem tudják elválasztani. Persze, Szent József jelenléte is elképzelhető. De főszerep nem juthat neki.

[18] A „leborulva imádák őt" a legbensőbb hódolatot és imádást jelenti. A művészet, amely csak meghajlással mutatja be e jelenetet, a lényeg ellen vét, mert az „imádás" a teljes földreborulást, megsemmisülést jelenti. Az evangelium ezt a tényt még azzal emeli ki, hogy az imádás mellé a „leborulván" szót is odateszi.

[19] Az ajándékokról sokat írtak. Az a felfogás, hogy az ajándékok semmi mást nem akarnak jelenteni, mint azt, hogy mindegyik Bölcs azt hozott magával, amiben hazája gazdag volt, vagy azt, amit szülőföldjén sokra tartottak volna, nem helytálló. Általában az a vélemény, hogy az ajándékoknak szimbólikus jelentőségük volt. Ezt sokféleképen fejezték ki. *Szent Ambró* röviden ezt mondja: „Aranyat a királynak, tömjént az Istennek, mirhát a halottnak (*Lonovicsnál*, i. m., 1, 64. l.), *Szent Ágoston* pedig: „Aranyat ajánlanak fel, mintegy a nagy királynak, tömjént áldoznak az Istennek, mirhát pedig annak nyujtanak át, aki az emberiség üdvéért meg fog halni". (*Augustinus*, Sermo de Epiph.). A művészet sokszor nem eléggé találékony az ajándékok érzékeltetésénél. Különösen a mirha felajánlásánál vannak zavarban, mert nem gondolnak arra, hogy ez valami fakó-barnás kemény anyag, amely akárcsak a tömjén, melegítés következtében kellemes illatot áraszt. Tehát nem növény, hanem a Balsamodendron-fából kifolyó maró tej, amely a levegőn áttetsző testté keményszik. Nem szabad persze figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a tömjén sem más, mint a Boswellia-fák megkeményedett tejleve! S azt sem, hogy ez is melegítés következtében füstöl. A füstölő szerek befogadására különböző alakú füstölőket (incensarium) használtak. Igen szerették a csészealakú vagy láncokon függő füstölőt. A művész ezért nyugodtan használhatja az ú. n. thuribulumot is a tömjén felajánlásánál, a mirhát csészealakú tartóban adhatja az egyik Bölcs kezébe, az aranyat pedig doboz-félében tarthatja a felajánló.

[20] Nem valószínű, hogy nappal aludtak volna, ha mindjárt fáradtak is voltak. Fáradtságukat javarészt már Jeruzsálemben is kipihenhették. Így valószínű, hogy az éjtszakát Betlehemben töltötték és reggel keltek útra.

[21] Az evangelista súlyt helyez e szavakra: „Kelj fel . . . és fuss . . ." (Máté 2, 13). Ebből arra lehet következtetni, hogy talán a *Napkeleti Bölcsek*kel egy időben, vagy közvetlenül utánuk történt a menekülés. Nem tehető fel, hogy a születés után 13 napra jelentek meg a *Bölcsek* s hogy eltávozásuk után még elment a *Szűzanya* a *Gyermek*et bemutatni a jeruzsálemi templomban s csak ezután menekültek volna. A „kelj fel" azonnali felkészülésre, a „menekülj" rögtöni útrakelést parancsol. Itt nem volt már idő a kis *Jézus* bemutatására. Ennek már meg kellett történnie, mert különben könnyen kézrekeríthette volna *Heródes* az *Üdvözítőt*. Különben sem képzelhető el, hogy a gyanakvó és megijedt király a *Bölcsek* eltávozása után nem tartotta volna az eseményeken szemét. Ha csak most történt volna a bemutatás, Jeruzsálemben érhette volna el áldozatát. Ezért is fel kell tenni, hogy a *Bölcsek* látogatása jóval a Megváltó születése után történt. (V. ö. *Huonder*, i. m., 228. l.) A művészek éppen ezért ne a csecsemő *Jézuskát* vigyék Egyiptomba, hanem a legalább egyéves *Megváltót* mutassák be a menekülés útján. Ugyanezért nem megokolt az sem, hogy a meneküléssel kapcsolatban, a lactatiót festik vászonra. Az egyéves gyermeket már nem anyatejjel táplálják!

[22] Egyiptom volt a legkönnyebben elérhető külföld a zsidók számára. Tudomásunk van arról, hogy *Krisztus* idejében már sok zsidó lakott Egyiptom földjén. Azt is tudjuk, hogy Heliopolis közelében szép templomuk volt.

[23] Heródes arcát már fentebb néhány vonásban bemutattuk. Itt újból ráirányítjuk a figyelmet: „Az idumai Heródes korának egyik legokosabb uralkodója volt. Kiváló diplomata, ravasz és számító, aki szavának Rómában érvényt tudott szerezni és aki pompás építkezései révén még a zsidók között is tekintélyre tett szert. Nagynak nevezték. Amellett fékezhetetlen uralkodási vágy fűtötte és a borzalmasságig menően lábbal tiport mindent. Véren át gázolva jutott a koronához és véres tettekkel, rokonait sem kímélve, tartotta fenn uralmát. Trónusa holttesteken

fiúgyermeket,[24] amely Betlehemben és annak egész környékén vala a két esztendősöktől lefelé, amint a bölcsektől megtudakolta az időt[25]...

Amikor pedig Heródes meghalt,[26] ime az Úr angyala megjelenék Józsefnek álmában Egyiptomban, mondván: Kelj föl, vedd a gyermeket és anyját és menj Izrael földére,[27] mert meghaltak, kik a gyermek életére törtek. Ki fölkelvén, vevé a gyermeket és annak anyját, és Izrael földére méne. Hallván pedig, hogy Archelaus uralkodik Judeában atyja, Heródes után, félt oda menni;[28] és megintetvén álmában, eltére a galileai részekre. És megérkezvén, azon városban lakik, melyet Názáretnek neveznek."[29]

*

Ezek azok a szent igék, amelyek az Úr Jézus és a Háromkirályok történetét elénk tárják. Igaz, van közülük, amelyiket kikezdte az idő vasfoga, és olyan is, amelyik színtelen vagy századfakult lett. De mit ront ez a szent összhangon? Semmit. A magyarázatok, amelyek a szöveget kísérik, megint előhozták a régi színeket és kiteljesítik a kopott betűket, úgyhogy megint pompásan és színesen áll előttünk az *epifánia*, azaz az *Ur bemutatkozásának, avagy megjelenésének ünnepe.*

*

S mégis, bár az Evangélium híven és féltő gonddal őrzi a szent események történetét, a hívek szeretete és csapongó képzelete úgy körülrajongja őket, hogy az aranytól sokszor nem látni a kemény ébenfavalóságot. Így vagyunk a szent Háromkirályok történetével is. Előttünk az evangélium egyszerű, fínom, nemes rajza, s a művészek, poéták, néha még liturgikusok is — mégis a népképzelet aranylemezeivel együtt mintázzák a „szent mágok" históriáját. János mester is így őrizte meg számunkra az első nagy királyjárást. A jámbor nép is ebben a formában ismeri a Szentkirályok útját. Vajjon hogyan jutott e kép birtokába?

*

II.

A *Háromkirályok* azóta lettek a katolikus nép különös tiszteletének tárgyai,[1] amióta Lombardia fővárosának, Milánónak meghódításával a *Napkeleti Bölcsek* reliquiái Kölnbe kerültek[2] és még jobban azóta, hogy földi maradványaik fölé a Rajna-menti szentegyházak egyik legszebbike, a kölni dóm kezdett épülni.[3] De ha ez mindjárt így is van, mégsem szabad azt gondolnunk, hogy a *Mágusok*, az ú. n. *translatio*, azaz ereklyék átvitele előtt (1164) nem részesültek volna kellő tiszteletben. Sőt! Nagyon is! Így különösen a január hó 6-án tartani szokott *epiphania* (az Úr megjelenésének) ünnepén,[4] amelyet a nyugati egyház

nyugodott". (*Huonder*, i. m. 237. l.) Művészek sok-sok ösztönzést kaphatnak e képből.

[24] *Lonovics* ez esemény borzalmasságának aláfestésére *Macrobiust* (400 kör. Kr. u.) idézi és azt mondja: „Ezen gyermekölésről *Macrob* pogány író is emlékszik, ki Saturn. L. 2. c. 4. beszéli, hogy *Augustus* császár annak hírére, hogy a gyermekek között, amelyeket Heródes, a zsidók királya, a kétévesekig bezárólag megöletett, saját fia is volt", felkiáltott: „Jobb Heródes disznajának lenni, mint fiának". (I. m., 1, 65. l.)

[25] Abból, hogy *Heródes* pontosan megtudakolta a *Bölcsektől* az időt, amikor a csillag nekik megjelent és abból az evangeliumi helyből, hogy „kétesztendősöktől lefelé" ölette meg a betlehemi kisdedeket, bátran arra következtethetünk, hogy *Jézus* a keleti vendégek megjelenésekor már legalább egyéves volt. Ezt azért merjük feltenni, mert azt gondoljuk, hogy *Heródes* a gyilkosság biztos sikere érdekében a „megtudakolt" időt nemcsak lefelé, hanem felfelé is kikerekítette. A művészek tehát bátran vehetik egyévesnek az Üdvözítőt, amikor a Háromkirályok hódolatát mintázzák meg.

[26] Kb. Kr. u. 4-ben halt meg.

[27] „Izrael földje" a Szentírásban egész Palesztinát jelenti.

[28] *Dausch* azt mondja, hogy *József* első célja volt „ismét Betlehembe visszatérni, *Jézus* szülőhelyére, ahol — József szerint — a Messiásnak, fel kellett nevelkednie". (I. m., 80. l.) *Huonder* is így gondolkozik: „Az a tény, hogy József elsőben is Judeába, tehát minden bizonnyal Betlehembe akar menni, valószínűvé teszi azt, hogy a szent család már menekülése előtt ide költözött". (I. m., 224. l.) Ez utóbbi felfogás is erősíti azt a feltevésünket, mely szerint a *Szentcsalád* Betlehemben *házban* lakott.

[29] Amikor az angyal intésére Galileába vette *József* útját, nem mehetett máshová, mint Názáretbe, mert ez volt *Szűz Mária* szülőföldje és ott lakott *József* is már mint a *Szűz* jegyese, *Szent Lukács* szavai szerint: „Fölméne tehát *József* is Galileából, Názáret városából Judeába..." (V. ö. Luk. 1, 26—27. „elküldé az Isten Gábriel angyalt Galilea városába, melynek neve Názáret, egy szűzhöz, ki egy férfiúnak vala eljegyezve, kinek neve József, Dávid házából, a szűz neve meg Mária".)

[1] A katakombákban már a II. századtól kezdve megtaláljuk tiszteletüket.

[2] „1162-ben Barbarossza kezeibe kerültek. Ez egyes részeket elajándékozott püspököknek, különösen pedig Rainald von Dasselnak, aki az ereklyéket 1164. júl. 3-án (ezt a napot a translatio Regum néven ünneplik)... a kölni Szt. Péter-templomba vitte; itt vannak azóta..., jókarban és megbecsülve a Háromkirályok szekrényében, az 1175 és 1215 közötti aranyművesség egyik remekművében" (*Hindringer*, R., Drei Kőnige, LThK, 3, 451. l.).

[3] 1248-ban tették le az alapkövét és 1322-ben felszentelték a szentélyt. Innentől kezdve minden nagyobb terv nélkül építkeztek a dómon, mígnem 1880-ban mai fényében befejezték.

[4] A görög ἐπιφάνεια = megjelenés. Ez a szó különösen arra a megjelenésre vonatkozik, amikor Krisztus mint Istenember mutatkozott a világ előtt. Latin megfelelése: *declaratio, manifestatio, apparitio.* Magyarul az epiphaniát mint ünnepet jelentő szót *Vízkereszt*-nek és *Urunk megjelenésének* nevezik. Újabban elég gyakran *Háromkirályok napjának* is mondják. *Lonovics* József azt írja, hogy Vízkeresztkor „Jézus háromféle megjelenésének vagyis életéből azon három nevezetes eseménynek emlékezetét (a Bölcsek imádását, a jordáni keresztelőt és a kánai borcsodát) ünnepeljük, melyek az ő istenségének ugyanannyi bizonyságai". (Népszerű Egyházi Archeologia, 1., 63. l.).

már a IV. században keletről ültetett át liturgiájába[5] és amelyen Krisztus megkeresztelkedése és a kánai mennyegzőre való emlékezés mellett nem — mint Keleten — *az Üdvözítő születésére*,[6] azaz a prima epiphaniára, hanem inkább a *Három Szentkirályok előtt való istenfiúi megjelenésre* (secunda epiphania) gondolt.[7] [8] Az ok, hogy a Krisztus születését az epiphania nyugati liturgiájából kihagyták, az volt, hogy a Nyugatnak az epiphania ünnepének befogadása idején megvolt már a maga külön *Nativitas Dominije*, azaz karácsony ünnepe.[9] Ez a helyzet, valamint az, hogy az Istenfiának az egész világ számára szóló apparitiójának még sehol semmi nyoma sem volt, könnyen rávihette a nyugati egyházat arra, hogy az ἐπιφάνεια szót nagylelkűbben, de egyszersmind szubjektívebben is értelmezze és Krisztus Urunk megjelenését nemcsak a *zsidó néppel* (Betlehem, Jordán, Kána), hanem *a pogánysággal*[10] és ezen keresztül *az egész világgal*, tehát a Nyugattal is vonatkozásba hozza.[11] Ha ez az elgondolás uralkodott a nyugati egyházban, akkor természetes, hogy — mivel Krisztus a *Napkeleti Bölcsek* hódolatakor jelent meg először és legkifejezőbb módon az egész világnak, tehát a Nyugatnak is — Nyugaton a január hó 6-án elrendelt ünnep középpontjába a prima apparitió helyett — amelynek úgyis megvolt a maga külön ünnepe — a secunda apparitiót, azaz a Mágusok imádását állították. Így történt aztán, hogy epiphania napján Keleten Krisztus születésére, az Üdvözítő megkeresztelkedésére és a kánai menyegzőre, Nyugaton pedig a Háromkirályok hódolatára, Krisztusnak a Jordánban való megkeresztelkedésére és az Üdvözítőnek első csodájára emlékeztek.

* * *

[5] „Nyugaton a IV. század előtt bizonyára ismerték már a karácsonyi ünnepet, de nem a Vízkeresztet. Ebben a században vette át a Kelet karácsony ünnepét, a Nyugat pedig Vízkeresztet; ettől kezdve ünnepelték mindenütt a két ünnepet, míg az V. században Vízkereszt nagy ünneplése általánossá nem lett" (*Kieffer* G. Epiphanie, LThK, 3², 726. l.) „. . . . az Epiphania legrégibb nyoma szent Fülöp heracleai (Thrácia) püspök passiójában van († 304 körül Dioeletian császár üldözése alatt). A IV. században keleten már általánosan elterjedt ez az ünnep, de ugyanakkor már nyugaton is sokfelé találkozunk vele. Már 361-ben Vienneben oly nagy ünnep volt, hogy még a hithagyó Julián császár sem mert elmaradni az istentiszteletről". (*Artner*, Az egyházi év, 73. l.)

[6] „Addig, amíg Keleten az Úr születését nem külön ünnepként ünnepelték dec. 25-én, azaz a IV. század végéig s részben az V. század elejéig, addig ugyancsak jan. 6-án ülték meg (a születést), ugyanúgy, mint a szakadár örmények még most is. Ezért a θεοφανία nevet inkább az Úr születésére vonatkoztatták, jóllehet a Megváltónak a betlehemi jászolban való megjelenését is ἐπιφάνεια-nak mondották." (*Heuser* A., Epiphanie, KL., 4², 704. l.). „Jézus születésének napja hajdan a keleti egyházban vízkereszttel együtt jaunár hó hatodikán ünnepeltetett". (*Lonovics*, i. m., 30. l.) „Epiphania napján, amelyen az Úr test szerint megszületett, nem kell böjtölni", mondja a *Lonovics*tól idézett (i. m., 30. l.) *Epiphanius* († 403); nazianzi *Szent Gergely* († 389 vagy 390) is ezt erősíti, amikor vízkeresztről írva mondja: „Theophania avagy Krisztus születésnapja nagy ünnep"; „. . . Isten pedig a születés által jelent meg az embereknek." (Uo.)

[7] „A nyugati egyházban az ünnep tárgya 1. Krisztus megjelenése a három szent király által képviselt pogányságnak, 2. a Jordán vizében való megkeresztelkedés és 3. a kánai csodatétel." (KL., 4, 705. l.) „A Bölcsek Isten-imádásának emlékét az Egyház a legrégibb idők óta január 6-án ülte meg. Ezzel kapcsolódott össze Krisztus születésének és megkeresztelkedésének, valamint a kánai csodatevésnek emléke". (*Bellesheim*, Drei Könige, KL, 3, 2038. l.)

[8] *Artner* Edgar e szavait „. . . nyugaton már ősidő óta kibővült Vízkereszt ünnepének tárgya és a mágusok eljövetelén meg az Úr keresztelésén kívül a kánai menyegző emlékezetét is ezen az ünnepen ülték meg" (Az egyházi év, 74. l.) nem igazolja egészen *Heuser* Antal e nyilatkozata: „Amíg a keresztségben a Megváltó az Atya szavai szerint Isten fiának nyilvánítatott, addig a kánai menyegző csodája által ő maga mutatta meg isteni hatalmát. Ez a keleti egyházban mint az ünnepnek második tárgya jelentkezik". (Epiphanie, KL., 4, 704. l.)

[9] *Kieffer* e szavait: „Nyugaton már a IV. század előtt bizonyára ismerték Karácsony ünnepét, Vízkeresztét azonban nem" (LThK, 3, 726. l.) sok minden más bizonyíték mellett *Dörrer* A. e sorai is cáfolják: „Krisztus valódi születésnapja ismeretlen. A III. század elején Egyiptomban különböző születésnapi dátumokat említettek, így május 20-át . . . Rómában a 354. évi krónikásnál a *Depositio martyrum*-nál ezt a bejegyzést olvashatjuk dec. 25-én: „született Krisztus a judeai Betlehemben". Ugyanez a krónikás a *Depositio episcoporum*-nál már a 336. évre teszi ugyanezt a dátumot, azaz a római egyház 330 körül, amikor a *Sol invictus* kultusza már mindinkább elterjedt, a *natalis solis invicti* téli napforduló ünnepével Krisztusnak, „az igazság napjának" születési ünnepét kezdte szembeállítani és liturgiai alapon ünnepelni „. . . Hogy a 336. esztendő előtt mennyi ideje ünnepelték meg már Rómában dec. 25-ét Krisztus születésenapjaként, nem tudjuk; lehet, hogy azonnal a 325. évi niceai zsinat után és Konstantinus császár idejében. Kevésbbé valószínű, hogy már a III. században, mert e század keresztényei számára születésnapot megünnepelni még ismeretlen fogalom volt". (LThK., 10, 776. l.)

„Róma (nem úgy, mint a Kelet) sohasem ünnepelte az Úr születését jan. 6-án, hanem kezdettől fogva, amióta az Úr születését csak ismeri, december 25-én. Ezt szellemesen bizonyítja Jeromos egy karácsonyi homiliában . . .; ezt tanusítják mindenekelőtt párhuzamos afrikai adatok, ahol kezdetben csak dec. 25-ének ünneplése volt meg és ahol a Vízkeresztet csak a IV. században, s akkor is mindjárt megváltozott tartalommal, Keletről vezették be". (Uo.)

[10] „A biblikus theológiában (Máté 2, 1—12; v. ö. Izsaiás 60, 1—12) [a három szent király] a pogány világ első meghívottai és ők a betlehemi pásztoroktól, az egyszerű, bensőséges hitnek képviselőitől eltérően, az első művelt emberek a Megváltó jászolánál". (*Hindringer*, R., Epiphanie, LThK., 3, 451. l.)

[11] *Parsch Piusz* igen szépen fejtegeti ezt a következő sorokban: „A mágusok előtt csillag kelt fel. A kegyelem hatott bennük s ez vezette őket a hithez és Krisztus istenségének felismeréséhez. Így tehát Vízkereszt egyúttal a hitnek és a kegyelemnek ünnepe is.

A legújabb tudományos kutatások — régibb és ellenkező feltevésekkel szemben[12] — Krisztus születésnapjának a nyugati egyházban való külön megünneplését röviddel a 325-ben tartott niceai zsinat utáni időre teszik.[13] Mi is könnyen magunkévá tesszük ezt a megállapítást, mert azt tartjuk, hogy amikor Arius Krisztus istenségét kétségbe vonta és ezzel a tévtanításával (arianizmus) az őskeresztény egyházat alapjaiban akarta megingatni, — az eddiginél is jobban a *Szűz Máriától* született Megváltóra terelődött a figyelem. *Nagy Konstantint*, aki Krisztust, az Istenfiát oly közel érezte magához, élénken foglalkoztatta *Arius* vakmerősége és ezért a keresztény világ megnyugtatására szorgalmazta és minden eszközzel elősegítette a niceai zsinat összehívását és megtartását (325). A zsinat, amelyen az egyház tanítói alapos vizsgálat tárgyává tették *Arius* tanítását, ünnepélyesen kimondotta, hogy *Jézus Krisztus igaz Isten és az Atyával egylényegű (homoousios)*,[14] és azt is, hogy *Arius* tanítása hamis, és éppen emiatt elvetendő. Ennek tudatában talán még több joggal tehetjük fel, hogy Krisztus istensége tagadásának és e tan elítélésének pillanatában az eddiginél is jobban a Betlehemben emberré lett Istenfiára és rajta keresztül a Szentföldre terelődött a figyelem. De nemcsak ez volt az ok, hogy Palesztinára nézett a keresztény világ, hanem az is, hogy Nagy Konstantin császár anyja, később a szent glóriával ékesített Ilona császárné ebben az időben különös kegyelettel járta be a megváltás történeti helyeit s annak egyes állomásait hatalmas emlékekkel jelölte meg. Így fiával együtt Betlehemben a születési barlang fölé is új templomot, bazilikát emeltetett (330 körül) s a szentjászolt is, amelyben az Üdvözítőt feküdni vélte, különös tisztelettel vette körül.[15] Vajjon nagy merészség-e ezek után, ha feltesszük, hogy az Egyház ez események hatása alatt is különös szeretettel tekintett Betlehem felé és arra gondolt, hogy fontos volna a megtestesülés titkának körülményeire minél nyomatékosabban rámutatni?! És azután nem valószínű-e az is, hogy amikor Konstantin utódjainak uralkodása alatt az arianizmus tovább hirdette tévtanait és a fiatal egyház hajóját szinte viharos tengerre vitte, *Liberius* pápa (352—366), a niceai zsinat döntésének hős védője, éppen az ősi hit melletti állásfoglalásának nyilt kifejezésére építtette fel az előbb róla *(Basilica Liberiana)*, majd Szűz Máriáról *(Basilica s. Mariae)*, sőt a szentjászolról *(S. Maria ad praesepem*, illetőleg *Beata Maria ad Praesepe, Basilica ad s. Mariam maiorem in praesepe)* elnevezett azt a bazilikát, amelyet ma a nép és az Egyház is röviden *S. Maria maggiore*-nek nevez.[16—17] S nem ez az eseménydús idő volt-e az oka annak is, hogy a római püspök röviddel trónralépte után és még 355-ben bekövetkezett száműzetése előtt elrendelte Krisztus születésének külön ünneppel való megülését és ezáltal annak az igazságnak állandó és nyomatékosabb hirdetését, hogy *Krisztus az Isten fia, aki az Atyával egylényegű?* A tudományos kutatás az új ünnepnek, vagyis a *Nativitas Domini*, azaz a karácsonynak külön ünnepként való bevezetését 354-re teszi[18] és azt mondja, hogy

Most megértjük azt is, hogy a Nyugat miért éppen a mágusok titkát választotta s miért éppen ezt részesítette előnyben. A mágusok hivatottak a pogányok közül elsőknek az Isten Fiában való hitre; ők a mi képviselőink, akik szintén a pogányságból jöttünk. Vízkereszt a pogányvilágnak ünnepe. Ma a hitre való elhivatásunknak ünnepét üljük". (Das Jahr des Heiles, Klosterneuburg, 1931, 1, 212. l.)

[12] „A 353. esztendőben . . . maga a római püspök még Vízkereszt napján ünnepelte meg az Üdvözítő születését. Ez volt az utolsó eset. (*Usener*, Hermann, Das Weihnachtsfest, Bonn, 1889, 1. rész, 274. l.)

„Az egyház a mi időszámításunknak sem a második, sem a harmadik századában nem gondolt arra, hogy a Megváltó születésenapjára meghatározott ünnepnapot rendeljen el. Ennek a napnak megállapítására a naptári és kronológiai képzeletnek szabadteret engedtek." (*Usener*, i. m. 4. l.)

[13] „Hogy Rómában a 336. esztendő előtt dec. 25-ét Krisztus születésnapjaként mennyi ideig ünnepelték, már nem tudjuk. Lehet, hogy mindjárt a 325. évi niceai zsinat után . . ." (*Dörrer*, i. m., LThK., 10, 776. l.)

[14] V. ö. a niceai hitvallás e lényeges szakaszát: „Hiszek az Isten fiában, az Atyának egyszülött fiában, azaz az Atya lényegéből származottban és nem teremtettben, az Atyával egylényegűben . . ." (V. ö. *Haase*, F., Nicäa c. cikkét a LThK., 7, 536. ll. és *Krebs*, E., Nicänisches Symbolum c. fejtegetését, u. o. az 539. l.) V. ö. még *Lüdtke*, Cl., Arianismus c. értekezését (KL., 1, 1274. ll.) és *Seppelt—Löffler*, Papstgeschichte (München, 1938) c. művének 8. l.; továbbá *Janner* F. Betlehem c. dolgozatát. (KL., 2, 537. l.)

[15] *Origenes* († 254 körül) tudott arról, hogy Betlehemben mindenki, még a pogány lakó is, meg tudta mutatni azt a barlangot, amelyben Krisztus született s ebben a barlangban a jászolt, amelyben pólyákba takarva feküdt. Adonisnak szentelt szent ligetben volt ez a barlang . . . Ilona császárnő a pogányokat kizárta erről a tiszteleti helyről, amennyiben ott bazilikát emeltetett és a barlangot, mint az Üdvözítő születési helyét rendbehozatta; maga Konstantinus a barlangot később drága ajándékokkal díszítette. Ez bizonyára a 335. esztendőben történt". (*Usener*, i. m., 283—4. ll.)

[16] A nevekre vonatkozólag felvilágosítást nyujt *Usener*, i. m., 276. ll.

[17] „Először (352 körül) Liberius pápa és János pátricius építettek a Monte Esquilino kiemelkedő pontján bazilikát. 432-ben Sixtus pápa ezt a Szűzanyának egyedülálló emlékművévé alakíttatta át. Ennek a templomnak az volt rendeltetése, hogy folytonosan emlékeztessen a 431. évi ephesusi zsinaton megerősített dogmára", amely Szűz Mária istenanyaságáról szólt. (*Seppelt—Löffler*, Papstgeschichte, München, 1933[1],21. l.)

[18] „Az új ünnepet Rómában először tehát a 354. évben ülték meg. A 353. esztendő végén rendelte el Liberius pápa a Vízkereszt liturgiáján eszközlendő szükséges változtatásokat, amelyeknek először a 354. év jan. 6-án kellett életbe lépniök. Ugyanakkor intézkedett Krisztus újonnan bevezetett s külön megünneplendő születésnapjának ünnepi rendjéről. (*Usener*, i. m., 274. l.)

nyugatról ez az ünnep még a IV. században terjedt át keletre.[19] Ettől kezdve tehát keleten kivették epiphania napjából Krisztus születésének emlékét és dec. 25-én külön ünnepen emlékeztek a csodálatos Betlehemi éjszaka világot átfogó történetére.[20] De amíg nyugaton karácsonykor kizárólag Krisztus születésére gondoltak, addig keleten dec. 25-én a nyugati egyház epiphaniájának egyik jellegzetes motívumát, a bölcsek imádását is a karácsonyi ünnep liturgiájába olvasztották,[21] úgyhogy a *Nativitas Domini* keleten egyszersmind a *festum trium regum*, a *Háromkirályok*, sőt még a *Boldogságos Szűz istenanyaságának* ünnepe is lett.[22]

[19] „Hogy ez ünnepnek ... a Vízkereszttől elkülönzött megülése Keleten még a IV. században új volt, kitetszik Aranysz. Sz. János (Hom. 31. in Nat. Dom.) eme szavaiból: „Már tizedik éve annak, hogy számunkra ez a nap megnyilatkozott; míg azoknak, akik Nyugaton laknak, ismeretes volt kezdettől fogva. Azoktól vettük át ezt a napot, akiknek erről a dologról pontos ismereteik voltak s akik abban a városban (Rómában) laknak. Ők ugyanis sokkal több ideje és ősi szokásból ünneplik ezt a napot s bennünket is ők ismertettek meg vele". (*Lonovics*, i. m., 30. l.)

„Keleten régebben legáltalánosabban január 6-án emlékeztek meg Jézus születéséről is, amely felfogás itt körülbelül csak a VI. században veszett ki ... Viszont pedig Kelet legfontosabb helyein a december 25-i ünnep már a IV. század végén meghonosodott ... Már az V. század elején az állam hivatalosan is elismeri Karácsony ünnepét. Honorius és Arcadius császárok 400-ban megtiltják e napon a cirkuszi játékokat". (*Artner*, i. m., 40. l.)

„Addig, ameddig Keleten az Úr születését külön ünnepként nem ünnepelték dec. 25-én, azaz a negyedik század végéig és részben az ötödig századik, addig ott ezt ... január 6-án ünnepelték s ezért a θεοφανία nevet gyakran az Úr születésére vonatkoztatták, de emellett a Megváltónak a betlehemi jászolban való megjelenését is ἐπιφανεία-nak mondották". (KL., 4, 704. l.)

[20] „A Karácsony elterjedésével Keleten lassanként elvesztette (az epiphania) az Üdvözítő születésnapja jellegét és így ott most Theophania néven ünneplik e napot, melynek egyetlen tárgya náluk Krisztus Urunk megkeresztelkedése a Jordán vizében és az ez alkalommal történt istenjelenés (= theophania)". (*Artner*, i. m., 74. l.)

[21] A keleti egyház karácsonyi liturgiája már dec. 24-én reggel fejlik ki. A szentmise után a templom közepén gyertyát gyujtanak, amellyel a Bölcseknek megjelent csodálatos csillagra emlékeztetnek. Magán az ünnepnapon a megtestesülés titka áll előtérben s a napkeleti Bölcsekről szóló evangélium hangzik fel. „Az epistolában a megtestesülés misztériumáról emlékezik meg ... Az evangéliumban (Máté 2, 1—12) már rámutat arra, hogy karácsonynak istenjelenés jellege van. A Bölcsekhez hasonlóan szent csodálattal hajol meg, a megnevezhetetlen misztérium előtt ‚amelynek értelmében az égben trónoló Isten közibénk jön'. A keleti egyház ma egy troparionban azokról is megemlékezik, akik az Úrért vértanúhalált haltak, azaz az ártatlan aprószentekről ... Ma, Krisztus születésenapján is serénykedik, hogy egyszerre énekelje meg Mária anyaságának és szűziességének misztériumát ..." (*Casper J.*, Weltverklärung im liturgischen Geiste der Ostkirche, Freiburg i. Br., 1939, 29. l.)

Az Úr megjelenésének (epiphania) és Jézus születésének (natalitia) napját a IV. századtól kezdve mind a nyugati, mind a keleti egyházban hivatalosan megünnepelték.[23] Ezáltal a két ünnep tartalmát is rendezni kellett. A december 25-i ünneplés Nyugaton és Keleten a betlehemi Kisded születésének szólt. Keleten azonban ezen a napon a Mágusok hódolatát is ünnepelték, mert ez a szent eseményre való emlékezés egyrészt szintén a nyugati egyház liturgiájában gyökeredzett, másrészt pedig azért, mert azt tartották a keletiek, hogy „a mágusok ... e napon, de az Úr születését követő évben jöttek ... Betlehembe."[24] Január 6-án Nyugaton és Keleten az Úr megjelenésének hódolnak. De amíg Nyugaton a Napkeleti Bölcseknek való megjelenésére, továbbá a Jordán vizében történt megkeresztelésnél az Atya kinyilatkoztatására és a kánai csodára gondolnak, amelyen Krisztus maga igazolta istenségét tanítványai előtt, addig Keleten ez ünnep egyetlen tárgya „Krisztus Urunk megkeresztelkedése a Jordán vizében és az ez alkalommal történt istenjelenés (= theophania)."[25] E rendezéssel Keleten a Megváltó születése, a pásztorok és mágusok hódolata egy napra esett, Nyugaton pedig a pásztorok és mágusok hódolatjárása két különböző napon történt, olyan két napon, amelyek 13 napnyi távolságban voltak egymástól. Vajjon túlságosan merész feltevés-e ezek után, ha azt mondjuk, hogy négy század távlatában a gyermeklelkű klérus és a konkrétum felé erősen hajló néplélek az egy napra vagy a közeli napokra eső liturgikus emlékezéseket történetileg is közelebb hozta egymáshoz? Más szóval, valószínű, hogy a liturgikus egymásmellettiségből, ill. egymásutánságból kifolyólag a nép nemcsak a pásztorokat, hanem a napkeleti bölcseket is a betlehemi istállóba hozta a Megváltó imádására. Sőt e szimultánuitás következtében oly gyorsan összeolvadhatott a pásztorok és királyok hódolatának időpontja, hogy már Szent Jeromos (342—420) is azt írta Betlehemből Marcellának Rómába: „Íme, e kis lyukban született az ég és föld

[22] „A mágusok eljövetelét a görögök Karácsonykor ünneplik, mert szerintük e napon, de az Úr születését követő évben jöttek azok Betlehembe". (*Artner*, i. m., 74. l.)

„Az Úrnak a pogányvilág számára a három szent király által közvetített megjelenése a keleti egyházban nem tartozik január 6-ának, hanem Karácsony ünnepének ünnepi gondolatához". (KL., 4, 705. l.)

[23] Az ötödik század ötvenes éveitől kezdve december 25-ének karácsonyi ünnepe tehát Keletnek és Nyugatnak kereszténységét együttes ünnepben egyesítette. Azóta csak az örményeket, ezeket a „keményfejű és keménynyakú embereket, akik nem hallgatnak az igazságra", amint Bar-salibi Jakab nevezi őket, nem lehetett Vízkeresztnek régi születésnapi megünneplésétől eltéríteni. (*Usener*, i. m., 337. l.)

[24] V. ö. *Artner*, i. m., 74. l.

[25] U. o.

Teremtője . . . itt mutatott rá a csillag és itt imádták a mágusok."[26] S a katakombák falfestményein, valamint régi szarkofágok domborművein[27] is — jóllehet többször karonülő már a kis Jézus — a betlehemi istállóba hozzák a mágusok ajándékaikat, aminek igazolására a szamár és ökör képe szinte sohasem marad el a szent jelenet mögül.[28]

Ez a karácsonyi, illetőleg vízkereszti liturgiából kinőtt elgondolás, mely a történeti időpontok figyelembevétele nélkül a messze keleten feltűnt csodálatos csillagot a betlehemi istálló fölé, a napkeleti bölcseket pedig a jászolban fekvő csodálatos gyermek elé vitte, továbböröklődött s a középkorban — úgy látszik — már általános felfogássá vált. János testvér, aki oly mély lélekkel benne élt a Háromkirályok emlékkörében, elmondja, hogy a csodálatos csillag feltűnése utáni 13. napon a különböző országokból elindult királyok egymásra találtak és együttesen Jeruzsálem felé tartottak. Majd pedig Heródes útbaigazítása és a csillag újbóli felragyogása után Betlehem felé vették útjukat. És amikor odaértek, megállt a csillag „a csodák istállója fölött". „Annak közelében . . . pásztorokat találtak . . . Odalovagoltak hozzájuk, a pásztorok pedig félénken és tisztelettudóan feléjük tartottak . . . Így a királyok elérkeztek a pásztorok mezőire, ahol 13 nappal ezelőtt abban a boldog éjszakában megnyílt az ég. S a pásztorok beszéltek azon szent éjszaka csodáiról, és a királyok úgy találták, hogy mindezek abban az órában történtek, amelyben ők Vausz-hegye mélyéből az igéret csillagát megpillantották."[29]

Ez a felfogás a középkorban általános lehetett, mert amikor assziszi Szent Ferenc kezdeményezésére a katolikus egyházban a betlehem-állítás jámbor szokása terjedni kezd, vízkereszt napján a pásztorok mellé vagy azok helyébe a háromkirályokat állítják a jászolos Jézus elé, s a barlang fölé a csodás csillagot tűzik.[30] Később néhol még ezt a történeti rendet sem tartják be. Ma már sokhelyt a szentéjszakába viszik a csodálatos csillagot s ugyanakkor a szentjászol elé térdeltetik a napkeleti bölcseket. Sőt a képbeszédben ott tartunk már, hogy a szentéjszaka csodás történetének legkedvesebb szimbólumának *a betlehemi csillagot* tartjuk.

* * *

Háromkirályjáráskor szívesen látjuk a fantázia paripáinak játszi jókedvét, szeretettel érezzük a művész ecsetjének sokszor szinte fantasztikus útjait és élvezettel figyelünk fel a szobrász vésőjének nyugtalan melódiájára — de mind e hangulatok mögött mégis igazán őszintén és szent áhítattal a történeti valóságot is keressük. Ennek kedvéért írtuk meg e tanulmányt.

SCHWARTZ ELEMÉR.

[26] „Ime a földnek ebben a szegényes barlangjában született az egek Teremtője . . ., itt mutatta meg Őt a csillag, itt imádták a bölcsek". (Ad Marcellam, epist. 47.) V. ö. *Lonovics*, i. m., 1, 64. l.

[27] A képekre vonatkozólag *Usener*rel a következő művekre utalunk: *Schultze*, V., Archeologische Studienüber altchristliche Monumente és *Lehner*, F. A., Die Marienverehrung in den drei ersten Jahrhunderten, Stuttgart, 1881.

[28] „Azoknak a katakomba-falfestményeknek a száma, amelyek az Üdvözítőt tartó Máriát a bölcsekkel együtt ábrázolják, a húszon is túl van. Vagy a bölcsek állanak az Isten anyja előtt, vagy pedig Mária közöttük jelenik meg, úgyhogy a festők a szimmetria kedvéért vagy négy, mint a S. Domitilla-ban, vagy két mágust, mint a SS. Pietro e Marcellino-ban alkalmaztak (Lehner, I—III. táblák). Rómában talált ókeresztény szarkofágokon a bölcsek imádása tizenegyszer fordul elő (*Kraus*, R., Sott. 367), Olaszország többi részében, Franciaországban és Spanyolországban is megtalálták ezeket az ábrázolásokat. (*Lehner*, 303—328. ll.) A középkorban az imádást többször legendaszerűen kiszínezték és ezáltal a művészek felfogását tartósan befolyásolták . . ." (KL., 2039. l.)

„Amíg a katakombafreskók az Üdvözítő gyermekkorának csak azt a jelenetét ábrázolják, amint a 2, 4 és végül a 3 mágus az anya ölében ülő Jézuskának hozzák ajándékaikat, addig a szarkofágokon — amelyeknek sora Konstantinus utódjainál korábbra bizonyára nem nyúlik vissza — ehhez a tipikus ábrázoláshoz a jászolban vagy fonott bölcsőben fekvő gyermek ábrázolását is adják. Ilyenkor az anya oldalt ül s többnyire a mágusok lépnek hozzá ajándékaikkal. Néha elkülönített jelenetben is láthatjuk őket. Hódoló pásztort is látunk mellette vagy pedig Szent József látható az Anya széke mögött. S amennyire tudom, sohasem hiányzik a Gyermek mellől az ökör és a szamár." (*Usener*, 286. l.)

[29] Weismantel, i. m., 38. l.

[30] Nem hisszük, hogy ez a szokás a nyugati egyházba a görög szertartású egyház liturgiájából került volna, ahol karácsony napján a pásztor is, a mágus is hódol a betlehemi Kisdednek. Azt azonban inkább el tudjuk képzelni, hogy a római egyház mint fínom pszichológus, a betlehemállítás szokására való tekintettel a karácsonyi 3. szentmisében utolsó evangéliumként nem variálás, hanem átélés szempontjából a háromkirályról szóló örömhírt olvastatja. (Az utolsó evangélium olvasása csak a XIII. századra megy vissza!)

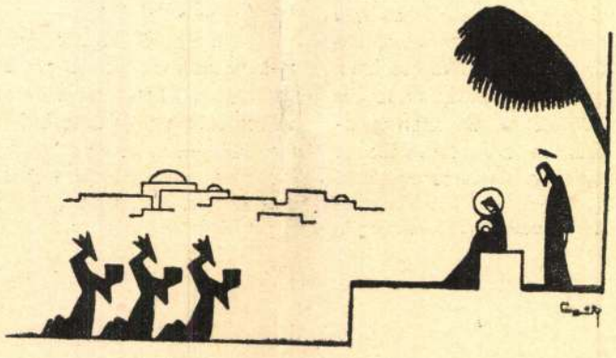

a pályázatnak az a nemes feladat is, hogy közel hozza egymáshoz a teljesítőképes szellemi társadalom két eddig egymást versenytársnak tekintő harcosát, hogy a test és lélek közös kultúrájának harmóniáját szolgálják."

A pályázat eredménye megmutatta a fejlődés útját, amellett rámutatott a kezdeti nehézségekre. A művészek egyrésze úgy fogott hozzá, mint egy meghatározott feladathoz, s így az ihlet önkénytelenségének szárnyalására koloncként hatott a cél kötöttsége. Sportszobrot „akartak" készíteni. Itt még hiányzott az egybeforradás a témával, hiányzott a mozdulat szépsége felett érzett önkénytelen elmélyedés. Kiválasztották egy-egy sportág legjellemzőbb motívumát s azt igyekeztek plasztikai létbe rögzíteni. Sok alkotáson még érződött az a törekvés, hogy a témaválasztásban eredeti legyen, s a legnehezebben kifejezhető és a plasztikai törvényektől legtávolabb eső mozdulatokat és helyzeteket teremtettek. Legjobban érezhető ez a sízők figurák megalkotásánál, ahol nem egyszer a lejtőt is odamintázták, anélkül, hogy emberi alak és természeti alakulat tömegeinek összeolvadását elhitetően érzékeltetni tudták volna. Kisebb mértékben, de hasonló az eset a labdarúgás mozzanatainak előadásában. A másik tévedése ezen a kötött területen mozgó alkotásoknak az, hogy szépen mintázott, fejlett anatómiai formákat domborítottak ki, az izmos emberi testet, a klasszikus értelemben vett kánonokat keresték fel, s a választott sportág attributumát mint ikonográfiai magyarázatot helyezték a szobor mellé, anélkül, hogy szerves összefűzésüket sikerrel megkísérelték volna. Ezekkel a nehézségekkel azonban minden irányított művészi termelésnek meg kell birkóznia. De éppen ezeknek a nehézségeknek szűrőjén hullanak át a témával összeforrni nem tudó, kényszerű megadással született alkotások. Csak az őszinteség tud maradandó művészi értékeket termelni, s akiben nem volt meg a téma iránti őszinteség, az nem tudott megbirkózni a feladattal. Talán igaz az, hogy a kötöttségben mutatkozik meg a vérbeli művész igazi ereje, s talán azért van az, hogy az alkotó láz igazi lendületével a szobrászok elitgárdája mégis keresztülvetette magát a sport és művészet között húzódó konvencionális szakadékon és átjutva annak területére, átérezte a mondanivaló szépségét talán még akkor is, ha egyéni adottsága soha nem adta volna ajkára azokat a szavakat, melyekkel a test modern kultuszának dicsőítésére kellett előlépnie. Ezek a szobrászok megtartották eredeti, egyéni formanyelvüket, s erre értékelték át a sport pozitív élményét. Szobrászian választották ki a maguk témáját. Nem „a sport" érdekelte őket, nem propaganda szobrok alkotására készültek, hanem a művész biztos fölényével kiemelték a mozgásokból a szobrászit. Mivel művészet és egészséges test harmóniájának egyensúlyában csakis a mellérendelés elve lehet kizárólgos útja a fejlődésnek, egyiknek sem szabad elveit a másik alá rendelni. Az alkalmazott művészetek csak a keretet kapják meg, melyen belül mozogniok kell, alkalmazkodásukban csak a harmóniának szabad szerepet játszania, de nem az esetleg éppen lényükkel ellenkező elvek szolgai átvételének. A sportszobroknál is formailag a plasztikus részletek, az arányosság, a statika vagy dinamika törvénye, a tömegek mozgalmasságában rejlő érték, a spirituális régiókból pedig az ember küzdeni akarásának, győzni tudásának, az egyes sportágak lényegének és a test természetes szépségének érzékeltetése lehet egyedül döntő.

A kikristályosodott elvek alapján készült szobrokból létesítette a *Herendi Porcellángyár* azt a gyüjteményét, mely témájában a sportnak, de megvalósulásában a tiszta művészi elveknek hódol. *Lőte Éva* Amazonja a karcsú női test fínomságával párosuló rugalmasságot és formák ritmusát, „Viktória vizicsikón" c. szobrában előkelő vonalú allegóriát, *Gády Lajos*„ Lovaspóló"-ja a kereszteződő tengelyek karcsú szépségét, „Korcsolyázók" c. szobra a lendület szárnyalását, *Pankotai-Farkas Béla* szobraiban az ismos test mozgásának izgalmát, *Fekete Géza* „Startja" a kezdet feszültségét szólaltatja meg. Eredeti megoldást ad *Antal Károly* „Jégkorongos" c. művének plasztikusan leegyszerűsített tömegelosztásával. Ezek a szobrok a sport olyan méltó dícsérétét szólaltatják meg, amely további kedvező fejlődés alapjait nyujtják.

TURCSÁNYI ERZSÉBET

BETLEHEMES MOZGALOM

EGY DARAB MŰVÉSZI ÉS VALLÁSI NÉPÉLET

A fejlődő néprajz-tudomány mind nagyobb és nagyobb mértékben mélyed el a nép, a népi lélek és a népi világ kérdéseinek feltárásában. A magyar néprajztudomány hagyományai igen sokáig az úgynevezett romantikus szemlélet felfogás köréből táplálkozott. Ebből folyt az a sajátossága, hogy nagyobbrészt csak az ősi, mondhatni primitív vonások kielemzése érdekelte és mindazokkal a szellemi vagy egyéb javakkal, amelyek a kultúrfejlődés folyamán a nép világába jutottak, édes-keveset törődött. Hans Naumann[1] óta

az általános néprajz teljesen leszámolt ezzel az egyoldalú felfogással. Helyébe a Naumann-féle nagy kettősségnek, a primitíves Gemeinschaftsgut s a gesunkenes Kulturgut viszonyának vizsgálata lépett. Sajnos, nálunk a szellemi néprajznak ilyen iránya kevés visszhangra talált.

Egészen sajátosan fogták föl és bövítették ki a fenti tételt a Magyar Betlehemesek, akiknek működése a Schwartz Elemér által kezdeményezett vallási néprajz ápolását célozza. Schwartz Elemér t. i. egyik alapvető cikkében[2] rámutatott arra, hogy a nép vallási életének elemei között nem az ősi, primitív, hanem épen a keresztény (katolikus vagy protestáns) vonások a leglényegesebbek a néprajzi vizsgálat szemszögéből. A Magyar Betlehemesek ezért arra vállalkoztak, hogy a keresztény néphagyományok közül az egyik legsajátosabbat, a karácsony ünnepéhez fűződő betlehemes szokást felélesztik és tovább fejlesztik, azután munkájuk néprajzi szempontból értékes adatait feldolgozzák és a vallási néprajz területén eredményeit értékesítik. Ezen a ponton tehát átlépték a pusztán elméleti tudomány határát és az élő, a tevőleges néprajz művelését határozták el.

A Magyar Betlehemesek működésében az új fejezetet a mult év nyitotta meg. Ekkor röpítették szét először sok tízezres példányban az első kivágható képíveket, Ungváry Sándor és Macassy M. Magdolna munkáinak sokszorosított mását. Az idén az elmult év tapasztalatainak megfelelően több formában jelennek meg a betlehemes képívek és kezdik meg országjáró útjukat. Mindenik képívet más és más kiváló magyar művész tervezte. Mindenik más jelleget visel magán. Molnár C. Pál művészi alkotása a modern Háromkirályok Hódolata stilizáló erejével, erős festőiességével, gazdag színpompájával példáját adja a kiegyensúlyozott gazdaglendületű klasszikus alkotásnak. Eredetisége, földolgozásának káprázatos újszerűsége, vonalainak fínom vezetése egyformán dícséretet érdemel. A hagyományos beállítást, a szokásos centrális elhelyezést szerencsés gesztussal fínom ritmusokban elnyujtott, de töretlen irányvonalú laterális felépítettséggel cserélte fel. Feszty Masa a törékeny női lélek érzelemgazdagságát vetítette ki alkotásában, ahol a karácsonyest misztériumában elénk lépő Madonnát az Isteni Gyermekkel lágy vonalakkal megjelenített angyalok hódoló csoportja veszi körül. Kontuly Béla feladatát, a Háromkirályok Hódolatát mozgalmas sokszerűséggel a térbeliség erős megérzékítésével és ügyes meglátással tette frissé. Színei mértéket tartanak és paszteles árnyalataikkal nagyszerűen ellensúlyozzák a csapongó fantázia kiáradó gazdagságát. Mezei Artur keleti történeti betleheme a hagyományos formák felhasználása mellett is tud újdonságot, szépet és művészit adni. Lágyan festi alá a jelenetet az a meleg családi érzés, amely a kép összeállítását jellemzi. Kákonyi Konstantina eredeti ötlettel zárt felépítettségű erősen centralizált modern kisbetlehemet varázsolt elénk, amelyben a karácsonyi gondolat a Krisztus Király eszmével lép frigyre. Csupa üdeség, naiv báj és gyermeki kedvesség az, amit a megnyerő művészi fantázia megtudott eleveníteni a papíron. Szimbolikus elgondolása rendkívül nagy mélységet kölcsönöz neki.

A Magyar Betlehemesek ezeknek a képíveknek a kibocsájtásától igen sokat várnak. Ezeknek segítségével kívánják új életre kelteni az idevágó karácsonyi népszokások már-már feledésbe merült hagyományát, nevelni és emelni akarják a nép ízlését, tápot szeretnének nyujtani a nép művészi hajlamainak azzal, hogy a feldolgozást szabad tetszésére bízza. De nemcsak ezt akarják szolgálni. Azt is várják, hogy a népi fantázia és a néplélek a szeme előtt megelevenített karácsonyi gondolatban jobban elmerül és megtermékenyítőleg hat majd ez a nép vallási képzetvilágára. Ez belső felfrissülést, új tartalmakkal való megtelítődést és gazdagodást fog jelenteni.

A Magyar Betlehemesek munkájuk eredményét élénk figyelemmel kísérik és szétbocsájtott kérdőívekkel próbálják ellenőrizni azokat az eredményeket, amelyeket elértek. Persze ez nem könnyű feladat. Nálunk sajnos, még nincs kiépülve az a nagyszerű néprajzi felkészültséggel rendelkező hálózat, amely több külföldi államban lehetővé teszi az ilyen munka gyors és eredményes lebonyolítását. Mi még sajnos, nem mondhatjuk el az általános néprajzi érdeklődésre vonatkozólag azt, amit Schreiber oly nagy megelégedéssel állapít meg a német viszonyokra. „Immerhin besinnt sich dieser kraftvolle Strom schon auf breitere Ufer. Diese nachhaltige Bewegung ist eben aus dem Volkstum selbst erwachsen; sie ist eine freie, selbstgekürte, jedwede gouvernementale Aufforderung."[3] A Magyar Betlehemesek azonban remélik és bíznak benne, hogy mégis csak elérik céljukat és példájukra megindul a vallási néphagyományok ápolása, összegyüjtése és feldolgozása.

SZÖVÉRFFY JÓZSEF

[1] Naumann, Hans, Grundzüge der deutschen Volkskunde, Leipzig, 1922.

[2] Schwartz Elemér, A néprajz új útjai — a katolikus néprajz, Budapest, 1934.

[3] Schreiber, Georg, Internationale und nationale Volkskunde, Düsseldorf, 1930, 12. l.

Hoffmann Edith: Régi magyar bibliofilek

4°, 38K, 304L, Budapest, 1929.

Magyar bibliofilek

Magyar biedermaier

POLGÁR VAGY HARCOS?

Irta: ISPÁNKI BÉLA (Róma, Collegium Germanico–Hungaricum)

Nemrég egy író groteszk hasonlatban szemléltette a sport átalakulását. Hegymászás a bidermeier korban és ma. A férfiak ünnepiesen fínom ruhákban, az aszonyok buggyos krinolinokkal. A férfiak fején az elmaradhatatlan cilinder, kezükben sétabot, az asszonyok hajához erősen odatűzve a tollas kalap, kezükben legyező: ez az első kép. Furcsán festenek, hisz a szalónt hozzák ki a természetbe. Legnagyobb akadályuk mégsem az öltözet célszerűtlensége, sem a hegyi utak állapota, hanem lelki beállítottságuk, mely eszményéül egyedül az otthon meghittségét és rejtettségét vallja.

A másik kép a mai életből való. Férfi és nő durva, egyszerű szövetruhában. Hiányzanak a kényelmetlen gallérabroncsok s a fínom cipőket is felváltja a bakancs. Mindenük férfiasan durva, egyszerű és célszerű. Számukra a hegymászás nem érdekesség, hanem feladat. Ezért latolnak jóelőre lehetőségeket. Terveznek, térképeznek, mint egy hadvezér. Küzdenek a magasságokért, a hegyért, s céljuk nem a legközelebbi zöldvendéglő.

Tempora mutantur et nos . . . Megváltoztunk. A ma történését végigszántó események segítik önszemlélésünket. Régi eszmék, régi világ és régi ember búcsúznak tőlünk. Messziről egy új embertípus alakja sejtődik felénk. *Vajjon milyen ez az új ember?*

Az írók öntudatlanul is egyek a tény megállapításában: Az új embertípus megtérést jelent a nemzeti eszményekhez és általában az emberi eszményekhez. *Erich Przywara* szerint a német nemzeti lét két szélsőségét a hősiesség és a nyárspolgáriság jelöli meg. A német ifjúság fejlődési iránya pedig a hősiesség felé közeledik. *Prohászka* Lajos nyomán hasonlóképpen állíthatnánk a magyar jellem két szélsőségét is az önfeláldozó hősiesség, nyugat felé nyiltság és konok lázadás, a gyepüi mögé önmagát elrejtő nyárspolgáriasság jelölik. De ki ne látná, hogy a magyarság java vissza akar térni *Széchenyi* és *Szekfü* által megmutatott mélyebb és több önmagához? Például állhat még az olasz lélek is, mely a „dolce far niente" terméketlenségéből az örök Róma hitében és hivatásában talál vissza eredeti, termékeny realizmusához. Az új embertípus mindenütt emelkedést jelent az értékmérőn.

A ma és a holnap emberének arcvonásait tulajdonképpen tegnapi ősének arcáról kellene leolvasnunk.. Ezzel szemben azt látjuk, hogy a mai ember „hűtlen" lett őseihez és „hűtlenségét" javára kell írnunk. Mindez természetesen attól függ, mit értünk ős alatt. Általában a közelmult emberében, az „ősben" az írók oly elméleti típust rajzolnak, melyben egymásratalálnak a közelmult „korszellemének" összes hibái. Ez az embertípus a „Bürger", a polgár.

A polgár vagy nyárspolgár az individualizmus és az észkultusz tején nőtt fel.

Minthogy önnönjaváért félőn remeg, elve a minél kevesebb felelősség, a minél kevesebb rizikó vállalása, a kitaposott, régi utakhoz való merev ragaszkodás. Az új utak kitaposása mindig felelősséggel jár, mindig veszedelmet és veszteséget hozhat, mindig bátorságot, önlegyőzést, áldozatot kíván. A polgárnak nincs bátorsága mindezeket vállalni, az ő szemében ezek nem „észszerűek", hisz egyéni hasznot nem hajtanak. Ő a „biztos, ami biztos" elvénél nem jut tovább.

Az élet mindnyájunkat választútra hoz. *Oscar Wilde* azt mondja, hogy mindenkinek van az életben egy emmauszi útja Krisztussal, amikor választhat, hogy vele, vagy ellene megy. Ugyanezt az igazságot, sok más téren is megismételhetnénk. De vajjon mit tesz ilyenkor a polgár? A választás, a határozott döntés egy irányban rizikót, veszélyt jelent, mert nem tudni, mi tetszik majd később a többieknek. Ha valaki hitvallóan határozott keresztény és hazafi, akkor fennáll a veszély számára, hogy egy kereszténytelen és hazafiatlan irány uralomra kerülésénél a legnagyobb üldöztetést kell vállalnia. A polgár azonban fél önnön érdekének feláldozásától. Ő félmegoldások embere, aki az ellentéteknek nem néz férfiasan a szemébe, hanem kikerüli a választutat. Megmarad a középen s így útja nyitva marad jobbra is, balra is. Ő párttag a legellentétesebb pártokban. Ő mindenkinek a szájaize szerint tud beszélni, s mindenki azt hiszi, az ő embere. Nincs benne csont, gerinc, férfias kiállás. Ha reformokról van szó, akkor addig beszél, míg a kérdés feledésbe megy. Ha igazságtalanság által vágott ellentéteket kell megoldania, akkor nem dönt, nem ismeri el a valóságot, hanem tárgyal.

A védekezés keze a bal, — mondja Ernst Junger. A polgár rendszerint balkezét használja. Minthogy legfőbb java a kényelmes élet, Maginot-vonalakat állit fel maga körül, ennek biztosítására. Bebiztositja magát, életét, halálát, házát, hazáját, sorsjegyét, utazótáskáját, egyszóval minden lehető dolgot. Nála a biztonság legfobb záloga nem önmagának belső ereje, hanem a mesterkélt védelmi vonalak ellenállása. Legszembetűnőbb ez szellemi életében, ahol a racionalizmust tartja elvének, ha egyáltalán nála elvekről beszélhetünk. Számára csak az valós, amit kézzel tapint, vagy ésszel felért. Ez biztos, tapintható, tapasztalható. De mikor valami zárva marad a kutató ész előtt, mikor más tekintélye miatt meg kell tennünk a merész lépést a bizonytalanba, akkor a polgár visszariad. A misztériumok ilyen hitet követelnek tőlünk. A nagy célok ugyanily totális és merész hitet kívánnak. Ezért nincsenek a polgárok körében szentek és hősök. A polgárnál hiányzik mindennek a gyökere: a hit.

Az írók tolla szembeállítja a polgárral az új embert, a „harcost", a munkást, a tágabb értelemben. Benne egyesíti a holnap erényeit. Míg a polgár a kereskedo, városi iparos, vagy a tisztviselo osztályból került ki és egyetlen kapcsolata az élethez a tinta, az iroda, vagy üzlet, az aktacsomók, vagy könnyü kezimunka volt, addig a harcos a természet erejével birkózó népből emelkedik vezetésnez. Lenye szinte faragatlanul egyszerü, katonas és valóságközeli. Amilyen egyszerű eredete, olyan magasak céljai. O is küzd a magasságokért, mint a sportember, s ő mellette is oly groteskül hat a polgár, mint a mai hegymászó mellett a bidermeier kirándulótársaság. O a gótikus ember, a nagy célok, nagy vágyak örök nyugtalanságával. az ideálista, aki a meglevőkben végleg nem akar elpihenni. De reálista is és nem délibábkergető, csodaváró. Józanul és felelősségteljesen vállalja sorsát, munkáját.

A váll váll melletti közös munka, a közös szenvedés idegen elnyomás vagy a lövészárkok borzalmainak idején olyan élmény a harcos számára, hogy egész életének szociális vonást kölcsönöz. Onbálványozás és szükmarkúság megvetését hívja elő. Szeme nyitott a nagytávlatok számara, nagy célok, nagy áldozatok és a nagy hit értékelésére. Kész teljes önmagát adni, mint Szt. Agoston mondja „sibi perire": önmagát elveszíteni, csakhogy másoknak és mindenkinek a kivánt boldogságot előteremtse. Mig a polgár előtt ismeretlen a lemondás és az áldozathozás másokért, a harcos lelkét az önzetlen szolgálat fűti. A polgár jóllakott, kiélégült nyugalmaval szemben a reformok embere, segíteni akar, cselekedni és alkotni. Szemébe mer nézni a kérdéseknek, elismeri a hibákat és egyenesen, férfiasan, jóvá óhajtja tenni. Nem odázza el a megoldást, nem hárítja másra a felelősséget, hanem meri egymaga vállalni a felelősséget, az áldozatot. Már sokaknak feltűnt az, hogy a mai ifjúságban oly nagy a vállalkozási kedv, a vezetni-akarás. Ez nemcsak egyeseknek a vezérkedési mániája, hanem mély lelki kívánság a tett után.

A félemberek és félcselekedetek sohasem tűnnek el a világ porondjáról. De számuk megritkulhat, ha világuk lealkonyul. A ma embere előtt is csak a vagy-vagy embereknek van értékük. A színtvalló, gerinces típust, követeli ma nemcsak a mindig totális odaadást kívánó katolikus világnézet, de minden divatos politikai áramlat is. Hisz félemeberekre és félmegoldásokra társadalmat építeni nem lehet. A magyarságnak ősi erénye, az egyenes, őszinte magatartás. Az új embertípus tehát nemcsak az ősi, magyar magatartáshoz való visszatérést jelenti, nemcsak Dugonicsok, Zrinyik, Szondyk és Dobó Katalinok önfeláldozásának lelkületét, de a férfias magyar igazmondást is visszahozza.

Talán bírálni lehetne a két embertípus ily ideális felfogását, mely minden régit rossznak, minden jövendőt jónak tekint. Lehetne beszélni a mai veszélyekről, melyek az embert ismét a polgár légkörébe süllyeszthetik vissza. Az előírt gondolkodásról, a megszabott beszédről, melyek sokakat ismét kétszínűségbe, félmegoldásokba és gerinctelenségbe kergetnek. De mindez átlépné e cikk határait. De szemtanui lehetünk országok összeomlásának, melyeket a nyárspolgáriasság férge belsőleg kirágott. Önszemlélésünk útján, e mindig emmauszi úton találkozunk keresztényibb és magyarabb önmagunkkal. Ne mulasszuk el a választást.

A MAGYAR BIEDERMEIER

Bizonyos rosszaló mellékízzel, megvető ajkbiggyesztéssel szokták újabban emlegetni a *neobiedermeiert*, értvén rajta a heroizmusmentes, bátor kiállást kerülő, a veszedelmes életet nem vállaló, a problémák elől megfutamodó elkényelmesedett polgári életformát. Ez az egyoldalúan elfogult megfogalmazás azonban igazságtalanul meghamisítja a biedermeier lényegét, mint ahogy a *neobarokk* emlegetése közben is általában meg szoktak feledkezni arról, hogy a voltaképpeni barokk nem merült ki a Gyöngyösi-féle udvaronckodó tekintélytiszteletben, cikornyás túldíszítettségben, élettelen hamis mitologizálásban, hanem elsősorban barokk volt Zrinyi transcendens hite, a részletek gazdagságát harmonikus, részarányos egységbe foglaló szerkesztő ereje, lenyügöző drámai lendülete.

S az ú. n. neobiedermeier gúnyosan felhánytorgatói azt is figyelmen kívül hagyják, hogy ez a magatartás nem annyira egyéni elhatározás eredménye, mint inkább általános korjelenség, természetes visszahatás egyrészt a családot felbomlasztó modern társadalmi zűrzavarra, másrészt az évtizedek óta tartó állandó háborús feszültségre.

Az emberek megúnták az ú. n. modern élet „praktikus" kényelmetlenségeit, a nappal-ágy-éjjel-szék görnyesztő rökamiékat, a mindenre alkalmatlan kombinált szekrényeket, a teakonyhává kinevezett előszobazúgokat. Megúnták a recsegő gramofónokat s visszakívánják a jó öreg zongora idegzsongító klimpirozását. Evvel párhuzamosan a démon, flapper és szüfrazsett helyett ismét az *anya-feleség típus válik női ideállá.*

Kiábrándulnak a világboldogító eszmékből, tanokból, melyek révén világboldogság helyett csak megoldhatatlan zűrzavar keletkezett s már megelégednének az egész világ helyett egy sokkal szűkebb kör — a családi kör — boldogításával.

És belefáradnak a hősi pózokba, az idegek és izmok állandó feszültségére magától értetődően következik a feloldó elernyedés és meg lehet bocsátani s nem kell okvetlenül szégyenletes gyávaságnak minősíteni, ha a „vivere pericolosomente" helyett szeretnének végre is *békésen* élni.

„Az én házam az én váram", az Otthon életformája, ez az igazi biedermeier, s ennek a nemesebb értelemben vett polgáriságnak nem kell okvetlenül kicsinyes nyárspolgársággá sekélyesednie.

Ezen új biedermeier velleitások magából értetődően a szellemi életben is jelentkeznek, mégpedig mind a szépirodalomban, mind a tudományos irodalomban. Mennyire erősen érezhető a biedermeier-nosztalgia például *Márai* írásaiban. De biedermeier-jelenség már magában-véve az is, hogy a tudósok, műtörténészek, szellemtörténészek figyelmét egyre erősebben köti le a biedermeier-kor. Éppen a közelmultban jelent meg egy nagyszerű összefoglaló munka e tárgykörben, *Zolnai Béla „A magyar biedermeier".*

Zolnai Béla a magyar nemzet szellemi életének a napoleoni háborúktól a szabadságharcig terjedő mozgalmas szakaszát ábrázolja ebben a könyvben. A mű filológiai megalapozása — mint a gazdag bibliográfia igazolja — gondos és pontos, mégis hiányzik belőle a filológusi röghöz-tapadtság, a tárgyon, a nyersanyagon felülemelkedve szellemtörténeti magaslatokból tudja meglátni és megvilágítani a témát.

Az írásnak nemcsak tudósa, hanem művésze Zolnai; élvezetesen, hangulatosan, szinte azt mondhatnók izgalmasan ábrázolja a magyar biedermeier korát anélkül azonban, hogy az előadás elevenségével a tudományos szakszerűséget veszélyeztetné.

Állásfoglalása tárgyával szemben nemcsak intellektuális, hanem érzelmi is, az egész könyvet átfűti valami csendes mult-rajongás s ez az érzelmi magatartás egyes helyeken, a biedermeier árnyoldalainak és árnyalakjainak ecsetelésénél finom ironiában, szelid humorban nyilvánul meg. Azt mondhatjuk: Zolnai nemcsak tudja, hanem szereti is a tárgyát, szereti a magyar biedermeiert erényeivel és hibáival egyetemben — *Vörösmartytól Császár Ferencig* s a polgári lövészegyesületektől az ugyancsak biedemeier fogantatású Magyar Tudományos Akadémiáig.

Az anyaggyüjtés németes alaposssága s a feldolgozás franciás könnyedsége és eleganciája mellett is gyökeresen *magyar* ez a könyv, főképp abban, hogy nem elégszik meg az egyszerű ábrázolással és megelevenítéssel, hanem azt is kutatja, hogy mi a sajátosan magyar nemzeti vonás a hazai biedermeierben, mi tette a biedermeiert magyarrá s a magyart biedermeierré, mi volt a magyar nemzetlélek s az európai izlés-áramlat közös érintkezési felülete.

A magyar lélek józan realizmusából magyarázza meggyőzően a biedermeier-hajlandóságot, a passziv, de szívós államférfiúi bölcsesség, az egyeztető *reál-idealizmusnak*, a kompromisszumos Kiegyezésnek azon szelleméből, amelyet legklasszikusabb tökéllyel Deák Ferenc alakja szimbolizál. S ha így Zolnai értelmezésében fogjuk fel a biedermeiert és neobiedermeiert, ha nem nyárspolgári fantáziátlanságot és meghunyászkodó problémátlanságot, hanem szilárd magyar polgári biztonságot látunk benne, nincs mit félnünk az életforma és izlésirány felelevenedésétől.

Kunszery Gyula

Az olasz műemlékvédelem

Olaszország minden időben elöljárt a műemlékvédelem terén. A pápák már a XV. században igyekeztek megállítani az ókori emlékek pusztítását. A XVI—XVIII. században valamennyi olasz állam követte a Vatikán példáját, de az intenziv műemlékvédelem Napoleon olasz hadjáratai után indult meg. A nagy hódító ugyancsak megsarcolta az olasz műkincsállományt és VII. Pius rendeletei, majd a hires „lex Pacca" a további kivitelt akarta megakadályozni. Érdekes, hogy ez a papai edictum még négy évtizeddel az egységes Itália megalakulása után is érvényben volt és a joggyakorlat alapjául szolgált egészen 1909-ig.

Az egységes Olaszországnak egyik legsúlyosabb kulturpolitikai problémája volt a műemlékvédelem. A kor szellemével ellenkezett magántulajdonba nyúló intézkedéseket hozni, de ugyanakkor az állam anyagi ereje nem volt elégséges, hogy minden kivinni szándékolt műtárgyat felvásároljon. Ebből a szempontból tehát óriási nagy tett volt az 1909. évi olasz műemléki törvény, mely drákói szigorú intézkedésekkel megtiltotta a kivitelt, ha az nagy kárt okoz a művészetnek, kötelezővé tette a restaurálást minden köztulajdonban lévő műemlékre, megtiltotta állami, testületi, egyházi tulajdonban lévő műemlékek eladását stb. Igy állt elő az a helyzet, hogy amikor Bottai nemzetnevelési miniszter a fascista politika szellemében megreformálta az olasz műemlékvédelmet, nemhogy szigorúbb, de enyhébb intézkedéseket hozott javaslatba. Bottai 1939. évi törvényei a fascista jogszemléletet alkalmazta a műemlékvédelemben is. A művészeti, történeti emlékek nemzet vagyonát képezik, bárkinek tulajdonába vannak is, ez az elv módot ad a beavatkozásra, ha a műemlék fenntartásáról, restaurálásáról van szó.

Az új olasz műemlékvédelmi törvények inkább az ellenőrzést és a fenntartást tekintik centrális problémának. Igy a műemléki adminisztrációt hatalmas mértékben kibővítették és az eddigi 28 vidéki főfelügyelőség számát 58-ra emelték. Kötelezővé tették a restaurálást magántulajdonban lévő emlékekre is, ha a tulajdonos erre nem hajlandó, az állam végzi el a szükséges munkálatokat és a költséget behajtják a tulajdonoson. A restaurálás egységes gyakorlatát és a restaurátorok modern kiképzését teszi lehetővé az újonnan felállított Központi Restaurálási Intézet, melynek egyik igazgatója a Magyarországon is jólismert Mauro Pellicioli lett, aki a Műemlékek Orsz. Bizottsága megbízásából az esztergomi, jáki, sümegi freskókat is restaurálta. Mindezen intézkedéseket részletesen ismerteti Dercsényi Dezső új könyve a Korszerű olasz műemlékvédelem-ről. A pompás kis munka nemcsak részletesen foglalkozik az olasz műemlékvédelem legújabb intézkedéseivel és történetével, hanem az olasz kultúrpolitika e nagyjelentőségű intézkedéseinek megismertetésével jó szolgálatot tett az olasz-magyar kulturális kapcsolatoknak is.

1941. márc. 1. (5. sz.)

Magyar biedermeier

ZOLNAI BÉLA: **A magyar Biedermeier.** Franklin-Társulat kiadása. 198 lap. (Ára kötve 5.80 P.)

Az író „végig akar vezetni a Biedermeier-jelenések országán." A Biedermeier minden megnyilvánulását igyekszik megmutatni s mindebből kielemezni a Biedermeier lényegét. Meghatározása: *„a reál-idealizmus polgári világnézete, antikizáló és romantikus inspirációk között a maga önkifejeződését keresve, szelíd lemondással menekül a politikai életből a családi kör magányába, az érzelmek és képzelmek, a hasznos mulatságok és nemes időtöltések otthonába."* Nálunk ebbe a korba esik a nemzeti öneszmélés és a polgári öntudatra ébredés korszaka és ezt az érdekes korszakot óriás anyagismerettel mutatja be a szerző. Az élet legkisebb külső jelenségeitől kezdve a társasélet és az olvasmányokon át a kor szellemi vonásait irodalomban, művészetben, zenében egyaránt ismerteti. A könyv az egész korszak érdekes, jellemző keresztmetszete. Az értékes művet a különböző fejezetekhez kapcsolódó jegyzetek és névmutató egészítik ki.

Magyar Kultúrszemle
1940. 12. f. 286. l.

Tízhónapi államfogházra ítélték Szálasi Ferencet

Lázadásra való szövetkezés vélségében mondták ki bűnösnek

(Saját tudósitónktól.) Ez év tavaszán *Szálasi* Ferenc nyugalmazott őrnagy ellen több eljárás indult. Többek közt az ügyészség *államfelforgatás, nemzetrágalmazás és lázitás* miatt emelt ellene vádat. Ezeket az egyesített ügyeket a mult hónap elején tárgyalta a büntetőtörvényszék *Szemák*-tanácsa, amely akkor *a bizonyitás kiegészitése* céljából a tárgyalást hétfőre halasztotta. E tárgyalásra az esküdtszéki nagyterem zsúfolásig megtelt érdeklődőkkel, akiket a rendőri karhatalom csak jeggyel bocsátott be. A hallgatók között feltűnt *Puky* Endre, a közigazgatási bíróság elnöke és több más magasrangú bíró, valamint ügyész, ezenkivül néhány országgyűlési képviselő.

A hétfői tárgyaláson foganatositották a bizonyitás kiegészitését, részben nyilt, *részben pedig zárt tárgyaláson.* A nyilt tárgyaláson az elnök ismertette *a belügyminisztérium átiratát*, amely szerint a vádlott még 1935 májusában bejelentette pártjának megalakulását és becsatolta a párt programját tartalmazó röpiratot is. *A szervezkedést 1937 áprilisában be kellett tiltani*, mert olyan mozgalmat, katonai jellegü szervezkedést folytattak, amely *az ország törvényes rendjét veszélyeztette.* Ismertette az elnök Pest vármegye alispánjának egyik átiratát is, majd ezután *zárt ajtók mögött folytatták a tárgyalást jó egy óra hosszat.*

Amikor a zárt tárgyalás véget ért, Szemák elnök közölte, hogy a bizonyitási eljárás befejeződött és sor került a *perbeszédekre.* Vitéz *Tamásy* László ügyészségi alelnök rendkivül éleshangú vádbeszédében hangoztatta, hogy *idegen eszmék és elgondolások* adták meg az alapot Szálasi tevékenykedéséhez. Feltette a kérdést: honnan merítette Szálasi azt az erkölcsi erőt, amellyel fellépett?

— A vádlott azt hiszi, — folytatta a vádhatóság képviselője — hogy elég *homályos célok* emlegetése, a zsidókérdés brutális megoldásának ígérgetése s akkor a politikailag kritikátlanok széles táborában lehet pártot szerezni. Mit tudja a romboló, hogy az az út, amelyet kijelöl, hová fog vezetni? *Nem lehet különbséget tenni a jobb- és baloldali rombolás között*, mert nem lehet tudni, hogy a jobboldalról hirdetett eszmék nem a baloldali erők aktivitását váltják-e ki. *Véres harcot akar vivni a hatalomért. Az ő elgondolása analóg a bolsevista mozgalom taktikai elveivel.* A bolsevista mozgalom is előbb proletárdiktatúrát teremt, Szálasi is ilyen diktatórikus eszméket hirdet. Egész politikai elgondolása *élesen sérti a magyar történelem szent tradicióit.* Szomorú, de azt kell megállapitanom, hogy *a proletárdiktatúra óta ilyen súlyos támadás nem érte a magyar alkotmányosságot.* A független magyar bíróságnak kell pontot tennie *Szálasi zavaros elgondolásai* után, éspedig oly ítélettel, amely nem avatja őt mártírrá, hanem *megérdemelt sorsához juttatja.* Olyan ítéletet kérek, amely egyrészt helyreállitja a megzavart jogrendet, másrészt arányban áll e mozgalom veszélyességével.

Kiss Géza védő többek között azt hangoztatta, hogy ha a hazafias mozgalmakat a kommunisták bomlasztó tevékenységével vonják párhuzamba, akkor *nem lesz különbség a forradalmi törvényszékek és a mai bíráskodási rendszer között.* Ezért a kijelentéséért *elnöki rendreutasitást* kapott. Továbbra is olyan hangon beszélt, hogy az elnök kénytelen volt *ismét félbeszakitani:*

— Méltóztassék a hang élességét tompitani!

De ez a figyelmeztetés sem használt, az elnöknek *harmadszor is le kellett intenie a védőt*, aki végül is a vádlott felmentését indítványozta.

Az utolsó szó jogán Szálasi is patétikus hangon jelentette ki, hogy *azért, amit tett, vállalja a felelősséget.*

Az elnök ezután közölte, hogy a bíróság ítélethozatalra vonul vissza, az ítéletet délután 5 órakor hirdetik ki. Délután ismét erős rendőri készültség helyezkedett el a törvényszék épületében is, amikor a tanács bevonult, a tárgyalóterem ismét zsúfolt volt.

A törvényszék *bünösnek* mondta ki Szálasi Ferencet *lázadásra való szövetkezés vélségében* és ezért az enyhitő szakasz alkalmazásával *10 hónapi államfogházra* itélte. Elrendelte a párt feloszlatása alkalmával tartott házkutatásnál talált 442 pengő készpénz, a két csekkönyv, a párt iratainak és röpirainak elkobzását.

Amikor az ítélet rendelkező része elhangzott, *Szálasi arca vörösre gyulladt.*

Az elnök ezután ismertette *az ítélet indokolását*, amelyben többek között megállapitotta, hogy a vádlott pártját ki nem derített párthivek önkéntes adományokkal anyagilag jelentős összegekkel támogatták. A pártnak fő célkitüzései voltak: a történelmi alkotmány megváltoztatása, a törvényhozás és a kormányzás jelenlegi rendszerének felszámolása, átmeneti parancsuralom létesitése, a zsidó lakosság jogi, gazdasági és társadalmi helyzetének megbontása. Ez év márczius havában elhatározta, hogy *az erőszak útjára lép* a hatalom birtokbavétele céljából. Ezért kiadta az úgynevezett *»harci utasitást«*, amely a hatalom megszerzésének módját a *forradalmi kiállásban* jelölte meg. Az újjászervezett pártban *rajtaütési célzat rejtőzött, a párt működése az országlás rendjére állandó veszélyt jelentett és csak a pártvezér vádlott intését várta, hogy a nyilt erőszakhoz folyamodjék.*

— E lehetőség kiaknázásának megengedése — folytatta emelt hangon az elnök — *a törvény, a jog, a szellemi erők helyébe a polgárháborut tenné társadalmi meggyőzés eszközévé.* A vádhatóság álláspontját a törvényszék nem osztotta, mert a párt programjából nem lehet következtetni arra, hogy a Nemzet, Állam lényeges atributumai: vallás, haza, család, tulajdon, nemzeti becsület, a vádlott támadási körzetéhez tartoztak volna. A vádlott *csak a törvényhozótestület és a kormány, vagyis az alkotmány két főintézményével szemben követett el büntetőjogi értékelés alá eső támadást, de az állam egyes intézményei nem jelentik magát az államot.* Az állami organizmus egyetemének védelmére alkotott 1921. évi III. tc. *nem lehet univerzális jogeszköz az állam valamelyik intézménye elleni támadás megtorlására.* Az itt kifejtettekre tekintettel minősitette a törvényszék a vádlott cselekményét a *vádtól ellérően.*

A büntetés kiszabásánál enyhitő körülményként mérlegelték többek közt azt, hogy a vádlott tettének indító oka *korlátlan politikai rajongása volt, amely az értelem megfontoló képességét csökkentette.* A büntetlen előélet nem szolgál a vádlott számára enyhitő körülménynek, mert a közéleti szerepvivésnek ez természetes tartozéka. Súlyosító körülmény, hogy *a lelki tanácstalanság, politikai könnyenhivés, elégedetlenségre hajlamosság mai korában a vádlott cselekvősége a társadalmi békére fokozottabb veszélyt jelentett.*

Tamásy László ügyészségi alelnök *fellebbezett* a vádlott terhére a vádtól eltérő minősités, az enyhitő szakasz téves alkalmazása miatt és a kiszabott büntetés súlyosbitásáért.

— Nem értek egyet az ítélettel! — jelentette ki Szálasi, aki védőjével együtt ugyancsak fellebbezett a bünösség megállapitása iránt.

Meghalt Pikler Gyula

(Saját tudósitónktól.) Vasárnap délben ecsédi szőlőbirtokán meghalt *Pikler* Gyula, a budapesti egyetem jogi karának egykori kitűnő professzora. A tudós, akinek felesége két évvel ezelőtt halt meg, azóta a legnagyobb visszavonultságban élt kis birtokán és kivételesen mutatkozott csak Budapesten.

Pikler Gyula

Pikler Gyula tudományos pályafutása alig húszéves korában kezdődött, amikor Herbert *Spencerről* irt tanulmánya napvilágot látott. Ez a munka egyszeriben európai hirt hozott a tudós fiatalembernek, aki *egy évvel később már magántanára lett a budapesti tudományegyetemnek, 1903 óta pedig mint nyilvános rendes tanár adott elő jogbölcseletet.* Kollégiumai iránt páratlan érdeklődés mutatkozott. Az egyetem legnagyobb termét kellett előadásai színhelyéül kiválasztani, mert nemcsak a jogi kar hallgatói jelentek meg, hanem más fakultásokról is sok vendég, aminthogy a nagyközönség részéről is állandó figyelemmel kisérték a tudós előadásait. Eleinte *szociológiával* foglalkozott; a jog keletkezéséről és fejlődéséről, valamint *az állam fejlődéséről* szóló művei általában feltűnést keltettek. Különösen a *pszichofizika* körébe vágó problémák érdekelték és az érzékek új elméletéről nagyszabású rendszert dolgozott ki. Ezeket a tudományos eredményeket a külföldi folyóiratok is rendszeresen számontartották.

A jogprofesszor, aki *az egyetemes érdeklődésű és képességű elmék* ritka és egyre kiveszőbb fajtájához tartozott s így jutott el a szociológián át elvonultságában a pszichofizikáig, egyik legjelentősebb alakja volt annak a lázasan alakuló századeleji modern szellemnek, amely új utakra vitte s átformálta a magyar tudományosságot, irodalmat és művészetet egyaránt.

Pikler Gyula évek óta *angina pectorisban* szenvedett. Már a péntekre virradó éjjel rosszullett, később azonban közérzése javult. Vasárnap délelőtt éppen sétálni indult szőlőjében, amikor szívéhez kapott és összeesett. Utólag derült ki, hogy *már hosszabb ideje halálsejtelmei voltak* és inasának emlegette, hogy csak addig akar élni, amíg utolsó munkáját befejezi. Levelet is hagyott hátra, amelyben kifejezi azt az óhaját, hogy minél *gyorsabban temessék el és senkivel se közöljék halála hirét.*

A 73 éves korában meghalt Pikler Gyulát két fivére gyászolja: *Pásztor* Árpád, a kitűnő iró és *Pikler* Henrik mérnök. A professzor temetése kedden délután 4 órakor lesz Ecséden.

Az osztrák pénzügyminiszter és az Osztrák Nemzeti Bank elnöke Londonban

Tárgyalások újabb kölcsönről és a régi kölcsönök kamatlábának módositásáról

London, november 29.

Neumayer osztrák pénzügyminiszter és *Kienböck*, az Osztrák Nemzeti Bank elnöke, párnapos látogatásra Londonba érkezett, hogy az angol kinestári hivatal, az Angol Bank és a City vezetőivel eszmecserét folytasson. Kienböck Montagu Norman-nal, az Angol Bank igazgatójával fog tanácskozni és kedden este előadást tart az angol bankárszövetség ülésén.

A *Daily Herald* szerint *az osztrák vendégek új osztrák kölcsön felvételéről és a régi kölcsönök kamatlábának módositásáról tárgyalnak.*

A *Daily Express* szerint *Ausztria pénzügyi helyzetéről lesz szó, tekintettel a Hitler—Halifax-féle megbeszélésekre.* Az osztrák vendégek biztositékot akarnak kérni Angliától arra, hogy az osztrák nemzetközi kölcsönök szolgálata ügyében kötött megegyezéseket nem fogja veszélyeztetni az angol-német megbeszélések esetleges eredménye.

Az Országos Magyar Iparművészeti Társulat
szűrije által kidolgoztatott
magyar mintázású szőnyegkülönlegességek
elkészültek és a
HORVÁTH MIKSA SZŐNYEGIPARI R.-T.
V, Bálvány u. 17. alatti
kirakatában megtekinthetők

MEGLEPETÉS VEVŐINKNEK!
Különleges szingyapjúkból duplasodratú fonallal készült
divatmintás úri strapa- és sport-ruhaszöveteink
egy részét 140 cm szélességben, mélyen leszállított áron
MÉTERENKÉNT CSAK pengő 10.80
adjuk el. Gyári tartósági garancia minden méterért.
TRUNKHAHN POSZTÓGYÁR
Budapest, IV. ker., Prohászka Ottokár ucca 8. szám (az Egyetemi templommal szemben) és
VI. ker., Teréz körút 8. szám (az Abbazia közelében)
Vidékre mintákat szívesen küldünk

„ÖLD MEG, CARNERA!"

A bokszolóóriás őszinte vallomása életéről, sikereiről és az emberekről

(Saját tudósítónktól.) Amikor belépek az elsötétített szállodai szobába, egy rekedt, mély hang reccsen fel: »Ki az?« Az ágyon fekszik, ruhában, kabátjával takarózik. Ő, Primo *Carnera*, ez az embertelen méretű, valószínűtlenül gigantikus ember. Volt nehézsúlyú bokszoló-világbajnok. Az embernek folyton az az érzése, hogy nem is él, a saját szobra elevenedett meg.

— *Az életem?* — reccsen mélyen a hangja s álmosan dörzsölgeti óriás kezével véres szemét. — *Sok, sok verekedés... Az egész életem verekedés, yes. Kevés öröm és sok bánat, that's all...*

Felkel, zsebébe süllyeszti kezét és lomha léptekkel járkálni kezd.

— *Az érdekli persze, hogyan lettem bokszoló... Favágó voltam, hazámban, Olaszországban. Kóborlóösztönöm elvitt Franciaországba. Ott találkoztam Paul Joneyval, a bokszmenedzserrel.* »Ilyen marha nagy ember miért nem bokszol?« — *kérdezte tőlem. És tanítani kezdett.* (Nagyot ásít.) *Hányadszor kell ezt már elmondanom! Maguk újságírók sem tartoznak életem jobbik feléhez... Szóval elmentem Londonba 1929-ben. Levertem mindenkit. Standleyt, Striblinget, ő szegény már meghalt. Kimentem Amerikába.*

Törten, nehézkesen beszél.

— *Itt-ott tént az első komolyabb baj. A Madison Square Gardenben mérkőztem Ernie Scharffal. Nagy verekedés volt, én is véreztem, ő is. A tizenharmadik menetig nyílt volt a meccs, aztán az álla alá csaptam és...*

Hirtelen gesztus:

— *Kész! Meghalt! Megöltem!... Kicsit jobban sikerült az ütés, mint akartam.*

Szótlanul járkál föl és alá.

— *Kár volt érte, jó ember volt. Még élhetett volna szegény fiú...* (Ásít.) *Eltiltottak a játéktól. Félév után Sharkey következett, a világbajnok. Elintéztem alaposan. A negyedik menetben kiütöttem.*

Öklével a levegőbe üt. Hangosabban mondja:

— *Két évig voltam világbajnok! Két teljes évig. Aztán jött ez a Baer.*

Izgatott lesz ez az érzéktelen nagy ember. Hevesen:

— *Úgy volt, hogy amikor megindultam, az első menetben megbicsaklott a lábam. Kificamodott. Verekedtem és vonszoltam magam után a lábamat... S örnyű volt. Ez a Baer pedig kihasználta sérülésemet. Tizenhárom meneten keresztül fölényben voltam és a tizennegyedikben a bíró kimondta, hogy ő nyert.* (Széjeltárja a kezét.) *Ha csak két menetet engedtek volna!*

»Csak egyet kellene idevágnom« — mondja Carnera

Csak két menetet! Úgy kiütöttem volna... Úgy, hogy... Nagyon dühös voltam...

Dohog, káromkodik.

— *Ami utána jött, az nagyon szomorú...* — beszéli Carnera. — *Hainesszel mérkőztem, ő rávágott a fülemre, ide-ni és megbénultam. Az egész baloldalam megbénult. Nyolc hónapig kórházban feküdtem, tehetetlenül. Utána több mint egy évig bottal jártam. Senki sem gondolta volna, hogy még egyszer az életben verekedni fogok. És most ismét fitt vagyok. Jobb kondícióban, mint valaha. Addig nem nyugszom, amíg vissza nem szerzem a világbajnokságot.* (A mellére üt.) *Mert az csak igazán nem vitás, hogy én vagyok a világ legjobb bokszolója. Megeszek mindenkit* (Mutatja.) *Az újjam köré csavarom a mostani nagyságokat!*

Arról beszél, hogy a legérdekesebb mérkőzését *Paulinóval*, a baszk óriással vívta. Nevet: — A közönség állandóan azt üvöltözte:

»Öld meg, Carnera! Öld meg, Carnera!«

Nevet. Mélyen, hörögve, jókedvűen. — *Nem öltem meg a fiút, de kiütöttem. Csak úgy repült a ringből...*

Elhallgat, leül. Már megint elsimult nagy arca, megint komor.

— *Azt kérdi, mi volt eddigi életem legnagyobb tanulsága? Megmondom. Hitványak az emberek!* (Fintor.) *És a barátok! A barátok...* (Fáradtan, kedvtelenül legyint.) *Alig maradt valamim...*

— Nők? *Nem érdekelnek.* Üres dolgok, hiábavalóságok. *Könyvek?* Olasz regényeket olvasok. Mi a fontos? *A munka, uram. A munka, tanulja meg. Nem foglalkozom mással, csak bokszolással.* Miről álmodom? *A bokszról. A legjobb trükkök éjjel jutnak eszembe. Mert azt is el kell gondolni, úgy-e erre nem gondolt. Ahhoz ész is kell. Nemcsak erő...*

— Nem volt soha lelkiismeretfurdalása a gyilkossága miatt?

Csodálkozva néz.

— Azért soha. Meghalt, meghalt. Mindenkinek vállalnia kell a kockázatot. Nem igaz? Utóvégre engem is meggyilkolhatnak...

— Boldog?

— *Boldog? Miért? Mi okom van rá? Mit értem el az életben erőmhöz és tehetségemhez mérten? Senkik boldogulnak. Peches ember vagyok, higgye el...*

(116 kiló, két méter magas, ötvenes gallért hord, ötvennégyes a cipője. Ebédre félkiló húst eszik, kávét és grape fruitot. Azt mondják, a világ legerősebb embere. És szomorú...)

Szombati Sándor

NAGY ZSIGMOND ajánl: lakásába, hivatalába jó bútort, bőséges választékban
VI., Lázár ucca három

Magyar biedermeier

„Egykorú képek" a Műcsarnokban

Irta: Rónai Mihály András

Nincs miért elmosolyodnunk, sőt elandalodnunk sincs miért azon a korszakon, melynek művészetét a Műcsarnok kitűnően összeválogatott s szellemesen elrendezett kiállításon mutatja be s melyet közönségesen biedermeiernek neveznek.

Ez a korszak, amely körülbelül a napoleoni háborúk végétől Metternich bukásáig tartott s szinte »percnyi« pontossággal a Szentszövetség korával esett egybe — ez a korszak nem termett nagy mestereket; s ha ki mestert termett, annak művészete is csak utóbb, a romantika eljöttével ért csúcsaira. Nagy mestereket e korszak nem termett — s kell-e ennél súlyosabb cáfolat arra a szép metaforára, de hamis igazságra, amely szerint *sub pondere crescit palma?* A pálma, legalábbis a piktúráé, európaszerte csak sorvadt e *pondus* alatt — s nemcsak nálunk, hanem még Franciaországban is, ahol e korszak mesterei közül Ingres voltaképpen egy előző fejlődési periódust zárt le, Daubigny, Manet csak e korszak elmúltával bontakozott ki, míg Delacroix, akit e korszak elkeseredetten üldözött, valójában a neoimpresszionistáknak, Cézanneéknak volt, ha nem is előfutárja, de sokmindenben ihletője. Franciaország azonban Franciaország, ahol a festőművészetnek akkor már poussini, fragonardi, watteaui multja volt — nálunk azonban úgy esett, hogy ez a korszak szinte a magyar festőművészet megszületésének korszakát jelentette. S hogy e korszak irgalmatlan *pondus*-a alatt a magyar festőművészet mégis meg tudott születni — végsősoron mégis csak e korszaknak egyik legnagyobb dícsérete.

Mert a biedermeier — vagy nevezzük nevén: a Szentszövetség kora — nemcsak a forradalmi s napoleoni viharok után »örök időkre« szervezkedett elnyomás kora volt. Nem: a bécsi kongresszus hiába alapozta meg a feltörekvő polgárság, a polgári és nemzeti szabadságok ellenében az egész kontinensre szóló császári és rendőri parancsuralmi szervezetet — a megindult társadalomgeológiai folyamatot megállítani nem tudta: a napoleoni zászló alatt Európa minden zugába eljutott polgári és nemzeti gondolat a parancsuralmi lárva alatt is feltartóztathatatlanul végezte a maga munkáját s így lett az enyhe és édeskés biedermeier voltaképpen a modern európai polgárság kialakulásának korává. Többek közt ezért sincs okunk elmosolyodni s elandalodni ezen a kedves, szelíd, érzelgős és mérsékelt éghajlatú korszakon: a polgárt a harcok s a politika mezején egyelőre legyűrte ugyan a régi rend, de a történelem síkján nem. A letiport, a politikailag ideiglenesen megsemmisített s rendőrileg mintaszerűen elnyomott polgár visszavonult önmagába, lelkiéletének s praktikus berendezkedésének meghitt kulisszái mögé. Ekkor íródott a könyv, amely e feltörekvésében legyűrt és elnyomott, kialakulásában megakasztott új réteg lelkiválságának, egész meghasonlottságának bibliájává lett, a *Werther*, de ekkor született meg, a biedermeier, a polgárság bútoraiban a célszerűségi elv, a racionális, az *értelmi szép* principiuma is. Magyarországon e korszaknak igazándi költője sem volt. Csokonai, majd Berzsenyi harangzenéje elkondult, Vörösmarty igazi szava csak a korszak lázas alkonyán zendült fel — a mi biedermeierünk Virág Benedek volt csak, maga is álmatag zenélőóra a budai almáriumon, melynek fiókjából — a Kosztolányi édes víziója szerint — *»dicsérvén a Poézis hatalmát, átnyujtott volna versemért egy almát«.* (Meg is kell mondanunk: a biedermeiert a maga teljességében két huszadikszázadi vers jeleníti meg a kor költői helyett: ez a Kosztolányi-vers s a Babitsé, amint a kort két verssorba foglalja: *»... csupa illem, csupa kellem, mért ütenyre szabott szellem...«*) Igen, ekkor Virág Benedek volt a költőnk, ő volt a mi biedermeierünk, holott a mi rokokónk — ugyancsak Kosztolányi Dezső egy tanulmánya szerint — Csokonai volt; forradalommal terhes rokokónk, — aminthogy forradalommal terhes romantikánk Petőfi lett. *Közbül*, a biedermeier idején szinte semmi nem volt; csupa készülődés csak, csupa prelűd. Virágba semmi nem borult, csak az egyik rész sírba hajlott, a másik bimbózni kezdett. Martinovics és Kossuth között — ez volt a mi biedermeierünk, a korszak, melyben Csokonai és Berzsenyi meghalt s Petőfi és Arany megszületett. Aminthogy megszületett az a néhány festő, akinek műve, úgy-ahogy túlélte a biedermeiert: Ligeti, Molnár, Kovács.

S itt van ennek a műcsarnoki kiállításnak jelentősége is. Nagy mestereket s nagy műveket nem mutat, mert a biedermeier ilyet nem adott — amint a költészetnek, úgy a festészetnek sem. De amíg a magyar biedermeier költészete még a korról sem ad igazi képet, addig a magyar biedermeierfestészet, ha festészetnek középszerű is, a korról legalább tökéletes képet ad. A szerencsétlenségében szerencsés koincidencia, hogy a Szentszövetség kora, a biedermeier egyszersmind a magyar polgárság kialakulásának kora volt, a magyar történelmet s kultúrhistóriát legalább — ha már magát a művészetet nem is — felbecsülhetetlen értékű kútfővel ajándékozta meg e hiánytalan és aprólékos galériában. E koincidencia persze valójában szerencsétlen volt — de sajnos, természetes is. A polgári gondolat forradalma azért indult el nyugatról, mert ennek talaja ott már szinte készen volt: volt polgárság — s ezért volt festőművészet is, amely mint eredetében kézműves, iparos mesterség, csak ott bontakozhatott ki, ahol kialakult városi polgárság és kézműveskultúra volt. Nálunk a feudális időkben mindez hiányzott s puszta szerencse, hogy a magyar irodalom — amely egészen a mult század derekáig nemesi irodalom volt — egyáltalán megszülethetett abból az illemszabályból, mely a nemesembernek megengedte, hogy deákos dolgokkal foglalkozzék, sőt, *cum grano salis*, verseket is faragjon. A festőművészet azonban, mint gyökerében kézműves mesterség nem születhetett meg nálunk mindaddig, amíg a városi polgárság (magyar, zsidó és jövevény német elemekből) kialakulni nem kezdett — s e művészeti szempontból legfeljebb kuriózus érdekességű műcsarnoki kiállítás legfőbb jelentősége abban a páratlan erejű s érdekességű gazdagságában van, amellyel mindezt szinte szemléltető előadásban tárja elénk.

Középszerű képek — de egy tökéletesen illusztrált kor s egy fényképkiállítás hűségével dokumentált történelmi és társadalmi fejlődés! Szinte a kikiáltó szavával és gesztusával volna kedve az embernek e képek elé kiállni:

— Itt látható a magyar nemesség, amint először életében kézműves szerszámot vesz a kezébe s Borsos József lefesti e szerszámmal önmagát a festő bársony munkaruhájában s Barabás Miklós és Orlay-Petrich Soma lefestik vele e váltózás hőseit: báró Eötvös Józsefet és Petőfi Sándort...

— Itt látható a magyar városi polgárrá váló német bürger, Schöfft, Decker, Lieder, Brocky, amint pontos képmásokkal szolgálnak az Ofen-Pesthből Budapestté váló város részleteiről s itt látható Boehm, akinek dunajeci tájai már túl is vannak a biedermeieren s a magas művészet határain tétováznak...

— Itt látható a gettóivadékból magyar városi polgárrá emelkedő zsidó: Ádler Mór, a magyar festő, amint leportretirozza az álmatagszemű, biedermeiernyakkendős s költői hajbodrozatú Politzer Mórt...

— Itt láthatók a becsületes olasz mesteremberek, akik letelepedtek a Duna mellett, ahol kezd megszületni a művészet, amelynek ők otthon alázatos, kicsiny szolgái voltak: Alconiere, Sterio, Canzi s a Marastoniak...

— Itt láthatók az első magyar festők, akik már künn jártak, ha Párizsban nem is, de Rómában s a két Markó és Barabás Miklós ecsetjén megelevenedik a római Campagna igézete...

— Itt látható... *egy polgárság, mely megszületett s ha gyengén, ha fogyatékos erőkkel, de szorgosan és hiven mingyárt le is rajzolta önmagát...*

Igen: mindaz, ami itt látható, művészetnek középszerű ugyan, de együtt van benne minden, a portrétól a kezdődő *genre*-képig s a majdan feltisztuló romantikáig — s ami a legfontosabb, együtt van benne *a modern magyar kultúra kezdeti képe, ami egyértelmű a biedermeierben kialakuló Budapesttel, az urbánus kultúrával, amely nemzetet teremt maga köré.* Ezért illeti elismerés dr. *Balás Piri* László és dr. *Héjjas* János buzgalmát s *Horváth* Henrik és *Höllriegl* József segítségét: ebben a kiállításban a művészetnek még gyarló eszközeiben megmutattak valamit, ami *cél.*

(S ne feledjük: kár volna elmosolyodnunk s elandalodnunk az édeskés, de vemhes biedermeieren, a Szentszövetség lanyha, de alant, a szín alatt forrón vajúdó korán. Nem véletlen, hogy ezt a kiállítást most rendezték meg s nem véletlen, hogy egy kiváló történettudósunk »neobarokknak« nevezte első felét annak a háborútáni s forradalmak utáni kornak, melyben élünk: a barokk után a rokokó következett — *s észrevehetjük rajta magunkat, hogy a biedermeierben már benne is vagyunk...)*

Balázs Piri László: A reformkor magyar festészete

(Kny. Magyar Szemle)
8°, OK, 9L, Budapest, 1938.

Magyar biedermeier festészet

Magyar-bizánci kapcsolatok

Gróh István: A középkori bizánci falfestészet Magyarországon

Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1905. évi állapotáról. Bp. 1906.

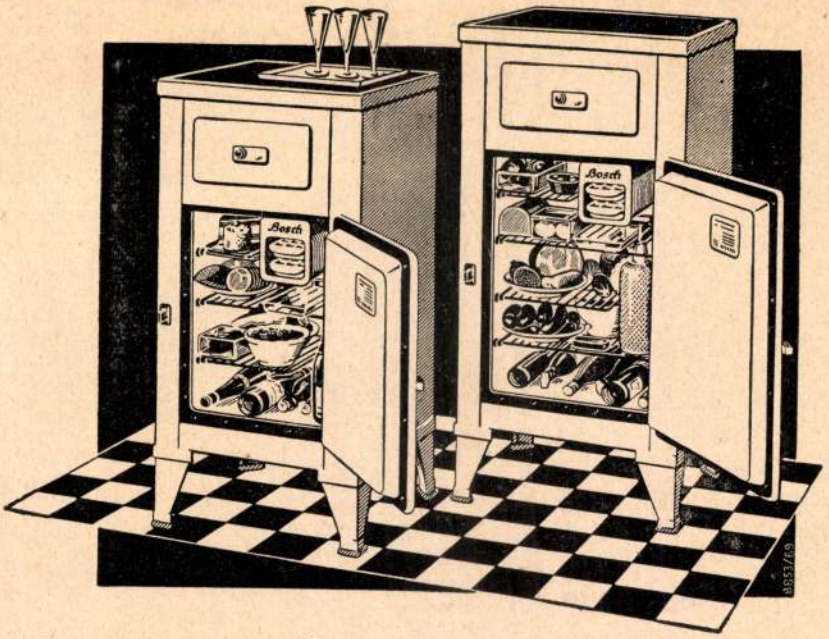

Néhány fokkal több vagy kevesebb — mily csekélység! De éppen erre a néhány fokra helyez súlyt az Ön vendége. Mekkora az öröm, ha friss ételt, italt tehetünk a vendég elé. De a **BOSCH**-hűtő ezen felül segít takarékoskodni, csekély áramfogyasztása révén.

Kérjen ajánlatot:

BOSCH RÓBERT K. F. T.-től Budapest, V., Váci-út 22/24.

esetleg exotikus leírások az új állam életéről, a regény inkább belső visszhangja annak a mély megrendülésnek, amelyet az új életforma küzdelmes vajudása és kialakulása kelt a nyugati formákhoz szokott szemlélőben. A regény röviden így jellemezhető: a rettegés haláltánca. Az alapgondolata így volna megfogalmazható: bele kell olvadni a tömegbe, mert különben az egyént megöli a rettegés. Az egészen újszerű, különös tárgyú és hangú regényt bizonyára nagy érdeklődéssel fogja olvasni mindenki, akit a rejtelmes Oroszország érdekel. A jól olvasható fordítás Vas István munkája.

Zolnai Béla: A magyar Biedermeier. Franklin-Társulat kiadása.

A Biedermeier szó az átlag-olvasónak széles szoknyás, fodros ruhát, egyszerű vonalú, kicsiny méretű bútorokat, elefántcsontra festett tojásdad arcképeket, fínom kis porcellánokat, és érzelmes, lágy dalokat jelent. Nemrég nagy divatja volt és nagyon sokan most is szeretik. Úgy érzik, kifejeződik benne a polgárember vágyakozása a csendes, békés, kis gondokkal és apró örömökkel teljes élet után. De ennél többet jelent: stílust, nemcsak az irodalom vagy művészet, hanem az egész élet mindent átható stílusát, világnézetet, szellemet, egy évtizedekre kiterjedő kor kifejeződését. Magyar szempontból nagyon fontos kor ez, beleesnek nemzetünk korszakalkotó eseményei, a nagyszerű reformkor politikai küzdelmei, eggész kultúránk átformálódása, irodalmunk nemzeti klasszikus fellendülése eddig elért legmagasabb csúcsaira. Széchenyi, Kazinczy, Kölcsey, Kisfaludy Károly Aurorája, a harmincas-negyvenes évek nagy államférfiai és költői, képzőművészetünk kezdetei esnek ebbe a korba, amely évszázadok óta a legnagyobb intenzitását jelentette a magyar szellemnek. Hogy ezt a kort megértsük, ismernünk kell a Biedermeier szellemét, megjelenési formáit, lélektani és társadalmi gyökereit, egész szellemét. Ha ezeknek ismeretével és ezeknek szempontjából nézzük a nemzeti klasszikus korszakot, egészen új, eddig még kellő figyelemre nem méltatott értelmet kapnak az események, művek, szereplők s új aspektusból szemlélhetjük azokat a nemzeti erőket, melyek feljuttatták a magyart a kultúra magaslataira. Zolnai Béla ezt a megvilágító munkát végezte el kitűnő kis könyvében. Összetömörített, szűk keretben nemcsak a Biedermeier mibenlétével ismertet meg, hanem rávilágít az egész kor-

Tükör 1940. 12. sz.

Magyar Briefmarken

szakra és új értelmezést is ad a szellemi életben való megnyilvánulásainak. Könyve ezért az új szempontok távlatába állított magyar irodalom és művelődéstörténeti kutatás egyik legértékesebb teljesítménye. A *Magyarságismeret* című új könyvsorozat, melynek egyik kiadványaként Zolnai könyve megjelent, ezzel is fényesen igazolja életrevalóságát és a magyar művelődésért vállalt feladatát.

Halasy-Nagy József: Mai politikai rendszerek. Franklin-Társulat kiadása.

A politikai élet, a sajtó, az emberek mindennapi beszélgetése tele van az átalakulóban levő világ vitatásával, soha annyit nem hallott ilyen szavakkal, mint: rendszer, világnézet, világkép stb. De hányan vannak, akik tisztán látják azokat a rendszereket, melyek a népek mai életében egymással surlódnak vagy harcban állanak, akik pontosan meg tudják mondani, mik azok a benső, mélyebb okok, melyek bizonyos rendszerek lehanyatlását és mások lendületes előretörését okozzák? Hányan tudják meghatározni, mik a demokrácia, bolsevizmus, fasizmus, nemzeti szocializmus filozófiai és lélektani alapjai, milyen történeti előzményekből születtek, — sőt akár azt is, mi az általuk létrehozott intézmények és elhatározások lényege. Halasy-Nagy József új könyve erről tájékoztatja az olvasót, aki zavarodottan nézi az eszmék és irányzatok mai kavargását. Megismerteti a demokráciát, felmutatva hanyatlásának okait, a világháborúból támadt új politikai rendszereket: a bolsevizmust, fasizmust, nemzeti szocializmust, megvilágítja filozófiai alapjaikat, a nemzetek sérelmeit és szükségérzeteit, melyek e rendszereket létrehozták, megjelöli egyes vezető férfiak szerepét, akikben a rendszerek megszemélyesednek. Filozófus írta e könyvet, de olyan filozófus, aki világosan, mindenki által érthetően tud írni. Nehéz volna olyan könyvet találni, melyre a mai eszmezavarban tévedező embernek nagyobb szüksége van. A könyv a *Kultúra és Tudomány* sorozat legújabb kötete.

Pukánszky Béla: Német polgárság magyar földön. Franklin-Társulat kiadása.

Teljesen fölösleges volna fejtegetni, milyen más képet ad a hazánkban élő németség élete és minden problémája a mai forrongó politikai, társadalmi és kulturális helyzetben, mint amilyet az 1914 előtt felnevelkedett nemzedék elképzelt. Szemünkláttára alakul át a német kisebbség helyzete és keres új egyensúlyt, keresi az együttélés új formáit és feltételeit a magyar nemzettel és saját népi erőinek új alkalmazását. Alig képzelhető tehát időszerűbb könyv, mint a *Magyarságismeret* című nagy népszerűségre hivatott sorozat új kötete, Pukánszky Béla műve: *Német polgárság magyar földön.* A multba megy vissza, megrajzolja a régi városok, elsősorban Buda és Pest németeredetű polgárainak életformáit, kulturális helyzetét, sokféle típusait, a magyarsághoz való viszonyukat, politikai és társadalmi érdeklődéseiket. Megfigyeli magánéletüket is, bevezet családi otthonaik zárt, meghitt világába, meglesi életük egyszerű, bensőséges formáit, békés szórakozásaikat, családi összetartozásukat, egyszerű életfilozófiájukat, zenei és egyéb művészkedő kedvteléseiket. Mondhatni, teljes képet rajzol róluk, friss, élénk stílusban; szinte látjuk a tiszta, egyszerű viseletű polgárokat, amint az utcán járnak dolgaik után, dolgoznak üzleteikben és műhelyeikben, rendet

KÖNYVEK
TÉRKÉPEK
FOLYÓIRATOK

magyar
és
idegen
nyelven

kaphatók és beszerezhetők a

FRANKLIN-TÁRSULAT
könyvkereskedésében
Budapest, IV., Egyetem-u. 4
Telefon: 185-617

Keresztelőmedence a kassai székesegyházban a XIV. sz.-ból

Keresztelőmedence a XIV. sz. első feléből a menhárdi (Szepes m.) templomban

Keresztelőmedence a XIV. sz. második feléből a szepesmegyei Svedléren

Díszes keresztelőmedence a besztercebányai székesegyházban, 1470-ből

Gutenberg Lex. VT.K.

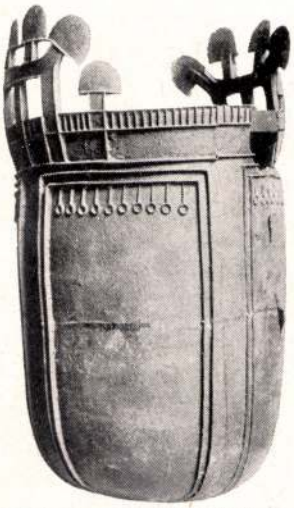

Szkíta bronzüst a törteli Czakóhalomból. (Kr. u. IV—V. század. M. N. Múzeum)

Mozsár a XVI. sz.-ból, Báthory András címerével. (M. N. Múzeum)

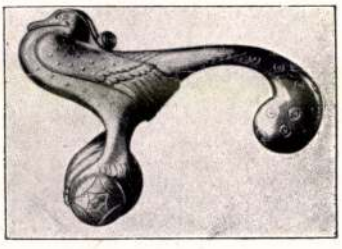

Kilincs a brémai városházán. (Vogeler H.)

Szirénalakú bronz gyertyatartó a XIII. sz.-ból. (Hajdúhadházi lelet. M. N. Múzeum)

Románstílű gyertyatartó a XIII. sz.-ból

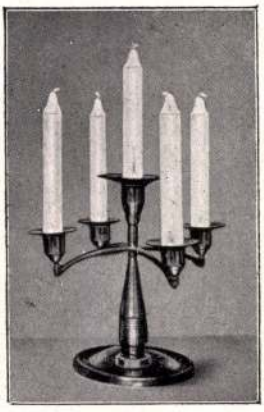

Gyertyatartó, Bruno Paul műve

Francia rokokó kandallóbak. (1750)

Ezüstdíszű német bronzkanna a XII. sz.-ból

kultúra legkorábbi alkotásai és az olasz terramarék. Valószínűleg ekkor lett Ninive Asszíria fővárosa (1700).

3. *A középső bronzkor* (Kr. e. 1600—1200) már 10—12% ónt elegyít a rézhez. Jellemző alakjai a régebbi típusú szárnyasvésők, az ívalakú sarlók, a gombosfejű ékített tűk, a csereeszközül használt bronzgyűrűk, nádlevélalakú kardpengék markolatlemezzel, bronz övek, a mykénei és magyarországi típusú kardok, borostyánkőékszerek, színes üveggyöngyök és a korszak végén megjelenő fibulák. Ez a kultúra Skandináviában, Germániában és Britanniában erős lábon állott, de különösen Magyarországon és Svájcban fejlődött ki a legfejlettebb fokra. Erre a korra esik a görög Théba és a föniciai Szidon virágzása, a mykénei kultúra kupolasírjainak és oroszlánkapujának építése, a krétai minoszi művészet, a krétai írás kezdete, Trója ötödik és hatodik városának élete. (Priamosz kora).

4. *A késői bronzkorban* (Kr. e. 1200—950) virágzottak Svájcban és Szavojában a cölöpépítmények. A bronztárgyak közül jellemzők e korra: a felsőrészükön szárnnyal ellátott vésők, a félköríves fibulák, fokos, liliomlevélalakú pengés markolatlemezes kard, lószerszámok (zablák), bográcsok és vödör stb. Északon a hajóornamentumokat, délen a geometriai mintákat használták fel díszítésre. Általában túlnyomóan halotthamvasztással temetkeznek. E korból valók a mykénei kamrasírok, Trója hetedik városa és ekkor vándorolnak be a dórok Görögországba. Ekkor jelennek meg Déleurópában az első vastárgyak.

A bronzkor eszközei és szerszámai nagyjában hasonlítanak egymáshoz, de a díszítés és forma tekintetében az egyes helyi kultúrák nem állottak egyenlő színvonalon. Az első bronzmívesek teljesen kőkori minták után haladtak; legsűrűbben használt mód volt, hogy viaszból elkészítették a pozitív formát, melyet agyaggal körülvéve kiégettek és a megolvadt viasz helyébe bronzot öntöttek. A bronz feltalálása és sokirányú feldolgozása az ember gazdasági és társadalmi életét nagymértékben megváltoztatta. A bronzkorban már nemcsak veremlakásokban v. úgynevezett földvárakban laktak, hanem kőfalakkal védett városokat alapítottak. A földmívelés fokozatos kialakulásával együtt járt a háziállatok (ló, tehén) tartása, az ipar fejlődésével a bányák aknázása és öntőműhelyek keletkezése, a szövés és fonás terjedése. Mivel a földmívelés és kereskedelem fellendülése nagyobb élelmiszertartalékokhoz juttatta a bronzkori embert, ideje volt esztétikai ízlését is fejleszteni, ami apróbb díszített agyagedények, sziklarajzok, szobrocskák és a bronztárgyak készítésében és ékítésében nyilvánult meg, sőt a testét és megjelenését is kezdte szépíteni, amennyiben apróbb ékszereket és testápoló eszközöket is állított elő, így beretvát, fésüket, aranygyűrűket, díszes fibulákat, diadémokat stb. Agyagedényeit bütykökkel díszítette, az edények fülei félholdalakúan kivágottak. Gyakori díszítési mód az egybekapcsolódó spirális karc, melyet fehér vagy sárga mésszel tömtek be, továbbá a hullámvonal, kör és csillagidom; voltak csavart bordázatú edényeik is. Ruházkodásuknál a férfiak felső testét négyszögletű szövet takarta, melyet szijjak segélyével kötöztek a vállhoz, e fölé ellipszis alakú köpenyt vettek fel s ezt öv szorította a derékhoz; fejüket kerek gyapjúsapka fedte, lábukra bőrcipőt húztak. A nők ujjasmellényformát hordtak bő és ráncos szoknyával, hajukat kötött hálóba foglalták, dúsan ékítették magukat ékszerekkel.

A bronzkor után a legnevezetesebb lelőhelyéről elnevezett hallstatti kor következett, amely bár használt még bronzeszközöket, már a vaskorba tartozik.

Bronzkori emlékeket Európa majdnem minden részén találnak, hazánkban a sok ezer telep közül legnevezetesebbek a domahidai, bonyhádi, aszódi, sárbogárdi, sajógömöri, podheringi, nagyenyedi, szentvidi, soproni, tiszasasi, pecsenyédi stb. lelőhelyek. A cölöpépítmény-telepek közül Svájcban mintegy 300-at fedeztek föl, a Po mellékén rengeteg terramaréra bukkantak, ilyen hazánkban a többek között Szihalmon, Kölesd mellett és Tószegen van. Érdekesek a Monte Bega környékén látható sziklarajzok. *(Tábla 607. o.)*

Irodalom. *Pulszky F.:* Magyarország archeológiája (I. köt., Budapest, 1897); *Hampel J.:* A bronzkor emlékei Magyarországban (Budapest, 1885—96); *Hillebrand-Bella:* Az őskor embere és kultúrája (Budapest, 1921). MIHALIK J.

Bronzművesség, a legrégibb iparágak sorába tartozik. Majdnem egyidős a fémek ismeretével; Európában kb. Kr. e. 2000 évvel kezdődik. Valamivel korábban kimutatható Egyiptomban és Középázsiában. A bronz könnyű önthetősége, csiszolhatósága, véshetősége folytán sokoldalú felhasználásra alkalmas anyag, színe és fénye megközelíti az aranyat, nem csúfítja el az idő sem, hanem szép zöldes patinát (nemes rozsdát) hoz létre rajta.

A legrégibb középázsiai és egyiptomi bronzleletek arról tanuskodnak, hogy a bronzöntés technikája igen korán kifejlődött. A Kr. e. II.

évezredben már ismerték az üreges öntést s tudták a bronzot különféle anyagok hozzáadása által színezni. Az egyiptomi műgyakorlat hatással volt a görög bronzművesség kifejlődésére is; épp úgy a szíriai, amelyet a feniciai városok fejlesztettek naggyá. *Görögországban* az első nagyobbméretű bronzkészítmények a mykenei korból valók. Maguk a régi görögök a VI. századra tették a bronzöntés feltalálását és Szamosz szigetére az eredetét, amiben világos a Keletre való utalás. Az V. században már nagyszámban készítenek életnagyságú szobrokat. E korból fenmaradt a Delfiben kiásott *kocsis* szobra s egy sereg másolat, amelyek ezidőbeli eredetiekre vihetők vissza. A legnagyobb mesterek Pheidiasz és Poliklétosz, akik szobraikat többnyire maguk öntötték meg. A következő századból Lysipposz és Charesz a legnevezetesebb művészei a bronznak; utóbbi készítette a rhodoszi kolosszus néven ismert, mintegy 30 m magas Heliosz-szobrot, amelyet a világ hét csodái közé soroltak.

Itáliában az etruszkok honosították meg a bronzművességet. A Kr. e. I. évezred közepén már hatalmas szobrokat készítettek; sajnos, nagyobb alkotásaikból alig maradt valami. Rómát hosszú időn át Etruria és Görögország látta el bronzművekkel. Magában Rómában leginkább arcképszobrokat készítettek; nagyobb alkotásokból kevés maradt ránk; a legnevezetesebb ezek között Marcus Aurelius híres lovasszobra. *Byzánc*, mint Róma örököse a Kr. u. IV. sz. óta igen sok művészeti alkotást hozott létre bronzból; terek, utcák, paloták telve voltak bronzszobrokkal. Azonban a bronzművesség az ókori kultúrával együtt gyorsan elhanyatlott. Egyre kisebbedik a szobrok száma s a készítmények úgy művészi, mint technikai tekintetben messze elmaradnak az ókoriak mögött. A legjelentékenyebb emlékek sorába néhány díszes templomajtó tartozik, jelenetes domborművekkel.

A *középeurópai* bronzművesség mint udvari művészet Nagy Károly idejében kezdődik. Elsősorban egyházi céloknak szolgál, ajtók, korlátok, trónszékek, nagy gyertyatartók, csillárok készülnek. A XII. század óta ereklyeládák, hatalmas sírtáblák, valamivel később keresztelőmedencék kerülnek ki a műhelyekből. Ez időből Német- és Franciaországban nem egy kitűnő mester neve maradt fenn. Itáliában a XIV. században kezd a bronzművesség rohamosan felvirágzani. 1330-ban készült el Pisano Andrea gyönyörű kapuja a firenzei baptisterio számára. Innen kezdve az emlékek hosszú sora jelzi a fejlődés útját; pompás arckép- és lovasszobrok, síremlékek, kapuk készülnek s a mesterek sorában a Ghibertik, Donatello, Pollaiuolo, Verocchio neveivel találkozunk. A renaissance a bronzművességet a klasszikus kor magaslatára emelte. A németeknél a gótika sokáig uralkodik a bronzművességen. A XV—XVI. sz. fordulóján páratlan tevékenységű művészük *Vischer Peter*, aki ugyan a gót stílus merev formáitól nem tudott egészen megszabadulni, sok maradandó értékű művet alkotott és egyénisége bélyegét hosszú időre rányomta a német bronzművességre.

Itáliában a XV. sz. végével némi pangás mutatkozik, így annál észrevehetőbb a virágzás, ahová a bronzművesség a XVI. sz. második felében eljutott. Cellini Benvenuto, a két Leoni, da Bologna Giovanni örök dicsőségei koruknak. Hatásuk alatt indul erős fejlődésnek Franciaország bronzművessége, hogy a XVII. században összes versenytársai élére kerüljön. Sajnos, a legjelentékenyebb művek elpusztultak a forradalom alatt. De a franciák megtartották vezető szerepüket a legújabb időkig.

A bronzművesség *Keleten* is magas fokot ért el, különösen Kínában és Japánban. Japán elsősorban a kisebb használati és dísztárgyak készítése terén tűnik ki; hatása egész Franciaországig terjedt.

A magyar, mint vándornép a bronzművességet csak kisebb mértékben gyakorolhatta, azonban a sírleletek tárgyai mutatják, hogy a kellő technikai ismereteknek már megtelepedése idején sem volt híjával. A kereszténység felvétele után a bevándorolt szerzetes műiparosok ismertették meg a nyugati műgyakorlattal. A templomok bronzfelszerelése már a királyság első századaiban itthon készült; sajnos, a nagyobb emlékek szinte maradék nélkül elpusztultak, csak kisebb tárgyak, aquamanilék, feszületek, lószerszámdíszek s hasonlók, amiket a föld őrzött meg számunkra, mutatják mestereink képességeit. A XIII. századból néhány harangot ismerünk, apró domborművekkel díszítve. A bronzöntés virágkora nálunk a XIV. század, amikor olasz hatás alatt nálunk is európai magaslatra emelkedik. Ez időből számos nagy szoborról van tudomásunk, de ezekből csak egy maradt korunkra, az is idegenben, *Kolozsvári Márton* és *György* pompás Szent György szobra, amely a husszita betörések idején Prágába jutott. E szobor a maga korának egyik legszebb terméke s feltehető, hogy az ugyanazon művészektől való elpusztult váradi királyszobrok semmivel sem voltak alábbvalók. A bronz-

öntés főhelyei a XIV. és XV. században a Felvidéken Igló, Erdélyben Kolozsvár s talán a főváros, Buda is, ahol a királyi udvar számára dolgoztak.

A felvidéki emlékekből számos bronz keresztelőkút és harang maradt ránk; a legjobbak az iglói *Gaál Konrád* és fiai műhelyéből kerültek ki. A XV. sz. legszebb fenmaradt alkotása egy dúsdíszítésű keresztelőmedence Besztercebányán, amelyet *Jodok* mester 1476-ban öntött. Egy óriási antifonále kötéstáblájának veretei (Győrben) a kisebb készítmények között foglalnak el előkelő helyet. A Mátyás korában s azon túl is a mohácsi vészig virágzott bronzöntő-ipart a török elnyomulása akasztotta meg. A XVI. sz. első negyede után Magyarországon a művészet életereit elvágták. A bronzöntés az ágyúkészítésben merült ki; emellett még csak a nélkülözhetetlen harangok, mozsarak és apró használati tárgyakra szoritkozott. A művészi célokat is szolgáló bronzművesség nálunk a XIX. sz. végső évtizedeiben támadt új életre. Sajnos, a külfölddel versenyezni sohasem volt képes s jelen viszonyaink közt már csak a szükséges nyersanyag hiánya miatt sem bír felvirágzani. *(Tábla 610, 639. old.)* VARJÚ E.

Bronznyomat, a nyomdászatban főleg az arany- és ezüstszínű nyomtatás elnevezése. Úgy készül, hogy az illető szedés- avagy egyéb formáról, főleg okkersárga festékkel, előnyomatot készítenek s erre vattával bronzport hintenek, amely a nedves festékbe beleszárad. Száradás után a fölösleges bronzport ugyancsak vattával eltávolítják. A bronzpor helyett lehet bármi más színes port is használnunk. Van kencével kevert *bronzfesték* is, amivel közvetetlenül nyomtatnak; az ily nyomat azonban jobbára fénytelen. NOVÁK L.

Bronzolás, fém, fa vagy más anyagból készült tárgyak bronzfelülettel való bevonása vagy bronzszínűvé színezése. Fémtárgyakat vegyi úton színeznek, csávákkal vagy avatókkal, felületüket pedig galvanikus úton vonják be vékony bronzréteggel. A fát az aranyozásnál követelt módon alapozzák, azután bronzfüsttel vagy bronzporral borítják, ugyanígy bronzozzák a gipsztárgyakat is, csak alapozásra lenolajfirniszt használnak. IFJ. GAUL K.

Brooklyn (ejtsd: *brúklin)*, New York egyik városrésze Long Islandon, (1926) 1,900.000 lak. 1625-ben Breukelen néven vallonok alapították. 1834-ben várossá alakult és 1898-ig, amikor New Yorkhoz kapcsolták, független volt. KÉZ A.

Broqueville (ejtsd: *brokvij*) *Charles de, gróf* belga kat. párti államférfiú, szül. 1860-ban. 1911—18-ig miniszterelnök s egyben 1912 óta hadügy-, 1917-től külügyminiszter és 1918-ban a nemzeti ujjáalkotás minisztere; 1918—1919-ben a Delacroix-kormányban a belügyminiszteri, 1925-ben a Jasper-kormányban a honvédelmi tárcát vállalta. BALLA M.

Brosböll *Karl*, dán író, szül. 1816 ápr. 7-én Fridericiában, megh. 1900 máj. 9-én a Koppenhága melletti Gjentoftél. Első nagy sikere *A csempész fia* c. regénye. A jütlandi népies életből és a dán történelemből merített, idealizáló és moralizáló elbeszélései igen elterjedtek Dániában. *Carit Etlar* álnéven írt. MEZEY D.

Brosimum *Sw.*, a Moraceae *(Eperfafélék)* család génusza 8, trópikus Amerikában honos fajjal. Fák, épszélű, bőrnemű levelekkel. A virágzat fürtszerű. Tejnedvükből kaucsukot nyernek. A *Brosimum alicastrum* Sw. (Mexikó, Yucatan, Jamaika, Alaszka) tejnedve a növény fiatalkorában élvezhető, leveleit és gyenge hajtásait takarmányul használják, mogyoróhoz hasonló ízű magvait nyersen és főzve is fogyasztják, továbbá kenyeret is készítenek belőle. A *Brosimum Aubletii* Pöpp. (Trinidad, Guayana, Északbrazilia) fája értékes, kemény építőfa. A 30 m magasra is megnövő *Brosimum galactodendron* Don. (Venezuela) tejnedve édes, kellemes ízű, a tehéntej módjára használják, továbbá ebből nyerik a viaszszerű *galaktint*, amelyből gyertyákat gyártanak. PALIK P.

Brosmius, az *északi menyhalak* nemzetségének tudományos neve. A *tőkehal-félék* (Gadidae)

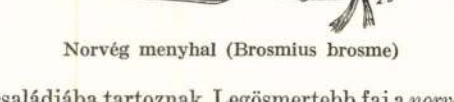

Norvég menyhal (Brosmius brosme)

családjába tartoznak. Legösmertebb faj a *norvég menyhal* (Brosmius brosme Müll.), 1 m-esre is megnő. Az Atlanti óceán északi részében él. Nagy tömegben halásszák és úgy készítik el, mint a közönséges tőkehalat. LEIDENFROST GY.

Broşteni, a most Romániához tartozó *Krassóborostyán* régi krassó-szörényvm.-i község mai neve.

Broşteni, a most Romániához tartozó *Kiskerék* régi alsó-fehérvm.-i község mai neve.

Brosüra, kisterjedelmű fűzött könyv, főleg röpirat.

Brotuna, most azonos néven Romániához tartozó község a régi Hunyad vm.-ben.

Brougham (ejtsd: *brúm) Henry, lord*, angol államférfi, szül. 1779 szept. 19-én Edinburghban, megh. 1868 máj. 7-én Cannesban. Megalapította az Edinburgh Reviewt, amelyben követelte a rabszolgaság eltörlését, a katolikusok egyenjogúsítását, a közoktatás javítását, küzdött a szent szövetség ellen. 1820-ban a király válópörében védelmezte Karolina királynét. 1830-ban a whigek peerré nevezették ki; tagja lett a Grey-kormánynak, mely a választójogot reformálta. Önálló munkát írt az európai hatalmak gyarmatpolitikájáról, a népnevelésről, az angol alkotmányról, megírta önéletrajzát. TÖRÖK P.

Broughton (ejtsd: *brautən), lord*, angol államférfiú, lásd: *Hobhouse*.

Broughton *Rhoda*, angol regényírónő, szül. 1840 nov. 29-én Segrwyd Hallban (Wales), megh. 1920 jún. 5-én Headingtonban, Oxford mellett. Már legelső regényével *Cometh up as a flower* (1867) nagy népszerűségre tett szert, amely évről-évre fokozódott. Regényeit a női lélek finom elemzése, az asszonyi sors mélyen átérzett rajza és a magasabb társadalmi körök életének realisztikus ábrázolása jellemzi. Legnépszerűbb művei *Red as a rose is she* (1870), *Nancy* (1873), *Joan* (1876), *Second thoughts* (1880), *Belinda* (1883), *Doctor Cupid* (1886), *Alas!* (1890), *Foes in law* (1901), *Lavinia* (1903), *Mamma* (1909), *The devil and the deep sea* (1910), *Between two stools* (1912), *A fool in her folly* (1920). LATZKÓ H.

Brouillon (franc., ejtsd: *brujõ*), egy írásmű első tervezete, vázlat, fogalmazás. Átvitt értelemben jelenti még a kereskedőnek azt a könyvét, amelybe a napi üzleti eseményeket röviden bevezeti.

Broussonetia *Vent. (papircserje)*, a Moraceae *(Eperfafélék)* család génusza 2, Keletázsiában honos fajjal. Tejnedvet tartalmazó fák, épszélű vagy 3—5 karélyú levelekkel. A Kínában honos *Broussonetia papyrifera* (L.) Vent. fajt ma Japánban, Északamerikában és Déleurópában kultiválják, széles tojásdad alakú levelei 2—3 karélyúak. A *Broussonetia Kaempferi* Sieb. et Zucc. (Nippon) levelei szálaslándzsásak. Mindkét faj kérgéből Japánban papirost gyártanak. PALIK P.

Broussonetia papyrifera 1. termő, 2. porzós virágzat

Brouwer (ejtsd: *brauər) Adriaen*, flamand festő, szül. 1605 vagy 1606-ban Oudenaardeban, megh. 1638-ban Antwerpenben. Egész fiatalon Hollandiába szökött, előbb Amsterdamban, aztán Haarlemben élt. Főleg Hals Frans, de az egykorú Rembrandt is hatással volt reá. A hollandias jellegű népies genrefestés első és legnagyobb mestere Flandriában. Műveinek hosszú sora maradt reánk. Felül nem mult festői erővel, a pillanatnyi történés megkapó valószerűségével ábrázolja a parasztok életét, főleg dorbézolásaikat. Fejlődése jól tanulmányozható a müncheni Alte Pinakothekben, amely Brouwer képeinek egész sorozatát őrzi; egyéb művei különböző múzeumokban, *Dohányzó parasztok* c. képe a budapesti Szépművészeti Múzeumban van. ÉBER L.

Brown (ejtsd: *braun) Ernest William*, angol csillagász, szül. 1866 nov. 29-én Hullban. Pennsylvaniában a Haverford College tanára lett. Különösen a Holdnak megfigyeléséről írt munkáival szerzett nagy érdemeket. Művei: *Theory of the motion of the Moon*, I—III. (1897, 1899, 1900); *Tables of the Moon* (1919). MAJZON L.

Brown, *Ford Madox*, angol festő, szül. 1821 ápr. 16-án Calaisban, megh. 1893 okt. 6-án Londonban. Ámbár nem tartozott szószerint az angol preraffaelisták közé, mint ők az akadémikus iránnyal szemben mélyen átérzett, keresetlenül valószerű művészi ábrázolásra törekedett. Fő művei: a még archaizáló Wiclif felolvassa bibliafordítását, Lear király, Chaucer felolvassa műveit III. Edvárdnak c. képek után: Krisztus Péter apostol lábait mossa, Romeo és Julia, Sardanapal, Wiclif a törvényszék előtt, főleg *A munka* (manchesteri képtár) és a kivándorló párt ábrázoló *Rest of England* (birminghami képtár). ÉBER L.

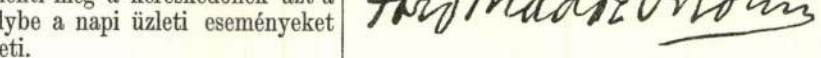

Brown *Horatio Robert Forbes*, angol történetíró, szül. 1854 febr. 16-án Nizzában. Éveken át foglalkozott a velencei levéltárakban őrzött angol vonatkozású, XVI., XVII. századbeli iratok kiadásával, megírta a velencei nyomdászat történetét, Velence történetét. A velencei életről írt munkája *(Life on the Lagoons)* több kiadást ért. TÖRÖK P.

Brown *John*, angol orvos, szül. 1735-ben Buncleben, Skótországban megh. 1788 okt.

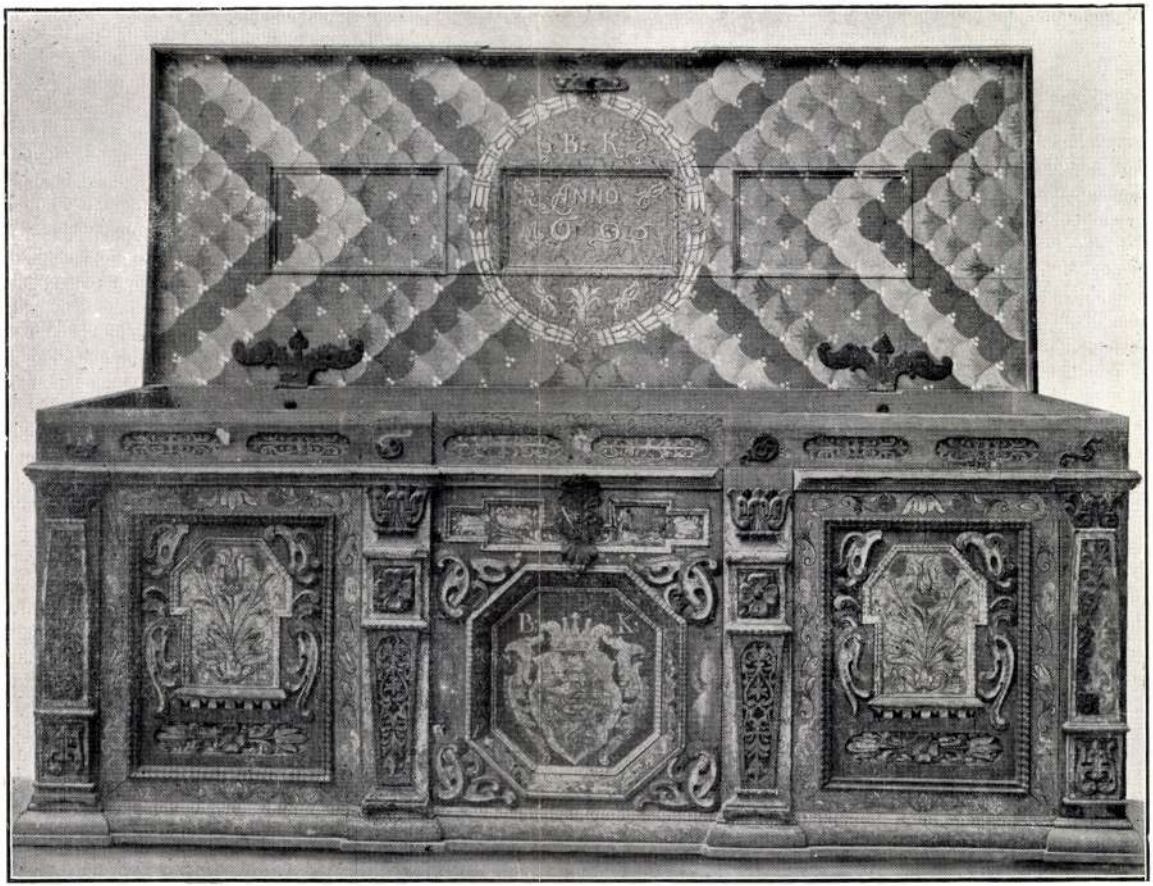

8.

Beckler Kata kelengyéládája.
Iparmüv. Muzeum tulaj.

Magyar Autorok

Erdélyi Nidll. 1931

Jelvényt kapnak és elsőbbségi jogokat élveznek hadiárva leventék

A hadiárva leventeifjak részére, akiknek édesapja a jelenlegi háborúban a hazáért hősi halált halt, megkülönböztetésül és kitüntetésül *hadiárvajelvényt rendszeresítettek.*

A hadiárva leventejelvény aluminiumból és tombakból készült, 22 mm átmérőjű, köralakú. *Fekete zománc szegélyű, belső felülete fehér zománc,* közepén a színes levente kettős kereszt, felette *APÁMAT ADTAM,* alatta *A HAZÁÉRT* felírással.

A jelvényt a leventék egyenruhájukon a leventezubbonyon és ingen *a jobb felsőzseb ránca közepén,* köpenyen a jobb mell közepén, míg polgári öltözetben *a kabát bal kihajtásán a gomblyukban* viselik.

A hadiárva leventék a Levente Hírközpont jelentése szerint úgy a levente-, mint az iskolai életben *előjogokat élveznek.* Nevezetesen a leventeéletben *jobb beosztást nyernek, jobb leventeruhát kapnak,* a leventekedvezményekben elsősorban ők részesülnek, *a belés külföldi táborozásokon őket illeti meg az elsőbbségi jog.* Az iskolai életben az iskola igazgatójának, illetve tanárának véleménye szerint *a hadiárva leventék külön padban ülnek,* az iskolai ünnepélyeken megkülönböztető hely illeti meg őket, *a hősök emlékének gondozásával őket bízzák meg,* az önképzőkörben *ismertethetik tanulótársaik előtt édesapjuk hősi tettét,* egyéni kérelmeiket soronkívül intézik el.

A levente hadiárvajelvényeket ünnepélyes külsőségek között a most kezdődő és június 2-ig tartó leventenapok keretében osztják ki elsőízben.

— **Beszüntették az egyik munkácsi sinautobuszt.** Az IBUSz felhívja az utazóközönség figyelmét arra, hogy akik jegyüket a május 17-én 15 óra 40 perckor Munkácsra induló sinautobuszra megváltották, jelentkezzenek az IBUSz vigadói főirodájában (V., Vigadó-utca 2), a megváltott jegyek árát visszakapják, mert a jelzett sinautobuszjárat az új menetrend szerint nem közlekedik.

Hangulatos napok
Kellemes pihenés
Jó konyha

SZT. GELLÉRT
HULLÁMFÜRDŐ

(Pesthy István rajza)

A kereskedelmi miniszter felhívása az autósokhoz

A kereskedelmi miniszter felhívja az érdekelteket, hogy a gépjárműveknek gumiabroncsokkal együtt történő elidegenítésére vonatkozó 2380/1941. M. E. számú rendelet alapján benyujtott *gépkocsiátírási kérelmeknek minden egyes esetben tartalmazniok kell az eladó és a vevő foglalkozását, pontos lakcímét, a gépjármű forgalmi rendszámát, a megkülönböztető E. jelzés engedélyezési számát, a gépjárműhöz tartozó és elidegeníteni kívánt gumiabroncsok gyártmányát és gyártási számát, valamint a vevő részéről az üzembentartási kérelem indokolását.*

Ha bérautós (bérfuvarozó) kíván személygépkocsit vásárolni, az érvényes iparengedélyét is köteles a folyamodványhoz csatolni.

A tehergépjárművek átírási kérelméhez csatolni kell *a forgalmi engedély-könyvet is.*

Ezeknek az adatoknak hiánya, vagy pontatlan megadása a kérelmek elbírálását hetekkel késlelteti.

A finn tudósok ma érkeznek Budapestre

Helsinki, május 15. A finn tudományos és kulturális élet tíz képviselőjéből álló csoport pénteken reggel elindult magyarországi útjára. A csoport vezetője *Heiskanen* egyetemi tanár, elutazása előtt elmondotta, hogy a magyarországi látogatás célja a két ország közötti kulturális együttműködés és a néprokonsági gondolat elmélyítése. Ebből a tényből, hogy ezekben a háborús időkben ilyen nagy küldöttség keresi fel Magyarországot, következtetni lehet arra, hogy *Finnországban milyen nagy jelentőséget tulajdonítanak a testvérnemzettel kiépített tudományos és kulturális együttműködésnek* — mondotta *Heiskanen* tanár. A küldöttség szombaton érkezik meg a magyar fővárosba. Tagjai *Budapesten, Debrecenben és Kolozsváron több előadást tartanak.*

Finn, svéd és magyar beszédek a helsinki diákünnepen

Helsinki, május 15. A finnországi egyetemi diákegyesületek csütörtökön ünnepelték fennállásuk háromszázéves fordulóját. A diákküldöttségek *finn, svéd és magyar színekkel díszített koszorúkat helyeztek el* a finn hősi halottak emlékművén. Kangas *Esko,* a finn egyetemi hallgatók központi szövetségének elnöke beszédében rámutatott arra, hogy Finnország évszázadokon keresztül vállalta a nyugati kultúra végvárának szerepét, azzal a barbár hatalommal szemben, amely állandóan arra készült, hogy az ország leigázása után egész északot fenyegesse.

A svédországi diákság nevében Gunnar von *Bahr,* az upszalai egyetemi ifjúság elnöke beszélt.

Magyar részről *Fazekas* Jenő, a helsinki egyetem magyar intézetének vezetője megemlékezett a finn egyetemi ifjúság nagy nemzeti és kulturális szolgálatairól, amelyeket Finnország szabadsága és függetlensége érdekében tett és amelyeket három nagy háborújában és önvédelmi harcában súlyos véráldozatokkal is meg kellett pecsételnie.

— A magyar ifjúság, — mondotta — amely hasonló történeti feladatokat tölt be saját nemzete életében, ezeket az áldozatokat különösen tudja értékelni és becsülni. A testvéri összetartozáson kívül éppen ezek azok a mély lelki kapcsok, amelyek a két nép ifjúságát oly szorosan egymáshoz fűzik.

A finn egyetemi diákszervezetek emlékünnepélye este folyt le *Ryti* államelnök, *Linkomies* miniszterelnök, *Kauppi* közoktatásügyi miniszter és *Nevanlinna* egyetemi rektor, valamint a svéd vendégek jelenlétében.

15 millió a multévi butorkivitelünk mérlege

A magyar bútor mindig keresett volt külföldön. Európa bármely országa szívesen vásárolta a tetszetős és jóminőségű magyar bútort, amelynek nagyrészét a kisiparosok készítették.

Butorkivitelünk az 1922-es években kezdett lábrakapni. Az első próbálkozások Olaszország felé történtek, ahol már a világháború előtt ismert volt a magyar bútor. Az olasz piacot azóta is megtartottuk. Ha más külföldi államokkal később nagyobb forgalmat is bonyolítottunk le, a jól bevált olasz piacot nem adtuk fel, sőt a mai nehéz időkben is szilárdan tartjuk.

Bútorkivitelünk a kezdet nehézségein átesve az 1930-as években már számottevő tényezővé lett Jugoszlávia, Csehszlovákia, Ausztria és Németország felé. Kereskedelmi szerződéseink és a magyar bútor jóhírneve a külföldi államokkal egyre jobban elmélyítette az üzleti kapcsolatainkat, amelyeknek történetében az 1934—35-ös esztendő új fejezetet jelentett. Ezekben az években mutatkozik ugyanis az angol érdeklődés a magyar bútorok iránt. A szigetországban rövidesen keresett cikk lett a magyar bútor, amelyhez pár év leforgása alatt a dominiumok, Hollandia is csatlakoztak.

A nyugati piacok az 1937. évben már 10 millió pengővel gazdagították bevételünket. A tízmilliós bútorexportunk gazdasági jelentőségét nemcsak a külföldi valuták megszerzésében és a hazai termelés megbecsülésében kell keresnünk, hanem arra is tekintettel kell lennünk, hogy a kivitel révén állandó foglalkoztatottságot biztosítottunk bútorkészítő iparosaink részére és egyben tehermentesítettük a gyengébb felvevőképességű hazai piacokat.

Bútorkivitelünk a második világháború kitörésével sem állott meg. Az állandó olasz export mellett Németország vette át a vezető szerepet kivitelünkben. Az 1942-es év végével 12 millió pengő értékű magyar bútor talált gazdát Németországban. Ha a 12 millió kisipari kivitelhez hozzászámítjuk a gyáriparnak az 1942. év folyamán 3 millióra tekinthető exportját, úgy megállapíthatjuk, hogy az elmult év folyamán 15 millió pengő értékű magyar bútor vándorolt ki Németországba.

A kivitelre kerülő bútorok nagy részét kisiparosok állították elő. A tetszetős és tartós kisipari bútorokat az Asztalosmesterek Kiviteli Szövetkezete útján exportáltuk. A szövetkezetnek a fővárosban több mint 100 tagja van. Emellett minden nagyobb vidéki városban, főként a visszacsatolt területeken, a legismertebb asztalosmesterek tagjai, kb. 500-ra tehető tehát azoknak a kisiparosoknak a száma, akik kivitelre dolgoznak. A szövetkezet nemcsak piackutató és az adminisztratív munka elvégzésével tesz értékes szolgálatot tagjainak, hanem a termelés finanszírozásával is.

A bútordarabokra a forgalmi érték 70%-áig hitelt nyujt, ami a tőkehiánnyal küzdő kisiparosok termelésére előnyösen hat. A közel 10 éves multra visszatekinthető Kiviteli Szövetkezet állandó piackutatásokkal és tárgyalásokkal biztosítja bútorivitelünk eredményességét. Főként ennek az előrelátó munkának köszönhető, hogy a háló- és ebédlőbútorok mellett ma már a stilbútorok és irodaberendezések kivitele is egyre növekszik.

A háború utáni Európa felépítése nemcsak a kimondott építőiparokat, hanem a lakásberendezőiparokat is nagy feladatok elé állítja. A jól bevezetett és közismert magyar bútor tehát a háború utáni újjáépítésben még a mainál is nagyobb keresletnek fog örvendeni.

Dr. Szeghalmi László

— **Svéd antológia.** Magyarországon eddig egyetlen skandináv antológia jelent csak meg, dán és norvég versek közé felvett néhány régi svéd költeménnyel. A Magyar-Svéd Társaság kiadásában most svéd antológia jelent meg a könyvpiacon, amely a modern svéd lírával ismerteti meg az olvasót s nagyobbrészt még ma is élő neves svéd költők költeményeit foglalja magában. *Balogh* Barna kiváló fordításában ismerkedünk meg ezekkel a költeményekkel, aki még az eredeti versformát, szótagszámot is igyekezett megőrizni fordításában s mire kevés fordító merészkedik, az antológia második részében közli svéd nyelven eredetiben a költeményeket. Az északi fény lobog, az északi szív dobog az antológia lapjairól s a kis könyv híven visszatükrözi a svéd nemzet lelkivilágát a modern svéd költők versein keresztül. (p. gy.)

A NEVE

úgy hangzik, mint a daru krúgatás s emléke is úgy száll fölöttünk, mint őszi táj köd-selymei fölött a krúgató darvak suhanása. Szájtátva nézünk elröppenése után, lottyadt zacskójú szemünkben könnyet morzsolunk szét, rezeg a hangunk, mint kántor-ádámcsutak, hasra vagy éppen antipód testrészünkre tottyanunk nagysága előtt s odavagyunk tíz évvel a halála után, hogy milyen nagy írót vesztettünk el benne.

De amíg élt?

Hisz éppen erről akarok beszélni. Hogy a rezes csudába van az, hogy a kultúra hiénatermészetű? Holttetemből él. A társadalom megveti vagy éppen megismerni sem kegyeskedik szórakoztatóit, tanítóit, táltosait és prófétáit, de abban a pillanatban, hogy nyomorúságtól, bajtól-betegségtől, bánatukban vagy dühükben felfordultak, nyomban eléjük térdel s rikoltó hars fennszóval makogja nagyságukat.

Én sokat láttam Krudy Gyulát s mindig szégyeltem magam előtte a szégyentelen világ helyett. Félreszegte fejét s alig fogadta (az igazság az, hogy nem is fogadta, ha szépszerével tehette) köszöntésünket, amint serényen ügettünk a szerkesztőség felé robotolni, ahol épp az imént volt — koldulni.

Igen, mert mi más volt az a kálváriajárás, amelyen jött olvashatatlan apróbetűs rengeteg halom kéziratával »fölajánlani« őket a nagyhatalmú szerkesztő uraknak. Hát nem koldulás az, ha a lobogó fáklya hasábméretre ennyi meg ennyi pengőkért csöpögteti el lángját? Nem koldulás, kopogtatás után így kezdeni: »Szerkesztőm, novellát hoztam...«? Ó, a szerkesztő aranyos és bőkezű (újabb pofon a Múzsának!), jönnek is egyre-másra »Gyula bácsi« jeles »írásai« s hogy van az, hogy halálakor, mint az elásott bűbájos kincs szokta, felvetette magát a szerkesztőségi porhalom alól hol itt, hol amott egy-egy Krudy-regény, novella? Nyilván többet vásárolt a szerkesztő úr, mint amennyit közölni tudott. Hát nem alamizsna ez? Gáláns faja a munkanélküli- vagy rokkantsegélynek?

És Krudy írt, mert *élnie* kellett s *abból* élt, amit tollával keresett. Igaza volt, hogy megvetett minket, akik ülőkénken mocorogva, de nem koldulva, keressük kenyerünket. A király koldulva is az, a tintakukac bearanyozva is csak féreg.

No, persze, most jajongunk Krúdy nagyságán, mert már nem görbül elénk hajlott hátával, mint a világegyetem örök kérdőjele: miért tiporja életükben művészeit a társadalom, amely halottul rögtön istenné fújja őket?

Miért nem lehet a nagy író, költő már életében Augustus, isteni fönség? Miért az éhhalál, a nyomor, a megalázás, a koldulás, a robot pocsolyáiból kell magasra szökkennie a hírnév és a megbecsülés liliomának?

Miért nem tudja vagy akarja a polgári társadalom eltartani művészeit?

Ha azt nézzük, amit a jövő vetületében a kollektiv gondoskodás művel velük, vagy azt, amit a királyi udvarok multja tett, azt kell megállapítanunk, hogy az 1793-mal élre kapaszkodott harmadik rend rongyul rugdalja éltükben azokat a művészi értékeit, akiket holtukban diadémos turbánul csavar a feje köré.

Könnyű aztán a nagypintéreknek szigorúan ilyeneket állapítani meg: »Krudy művészi elbeszélő kötetei mellett, sajnos, vannak teljesen súlytalan munkái is: kényszerből írt unalmas hangulatképek, megrendelésre készült, elnagyolt regények«.

Kérdem én: milyen kényszerből? miért megrendelésre?

Gyüge a felelet: mert meg akart élni.

Élni akart szegény, hogy összeírhassa azt a rengeteg betűt, amellyel intéző kedv vagy kedvetlenség, akarat, istápoló nagylelkűség ide-oda dobálózott, hogy a gyötörten elhalt teteme fölé a hirtelen felocsudó társadalom üde és finom, légies ám tömör mauzoleumot rakjon az áhitattól csurgó nyála kétes malterével.

Mi, élhetetlenek, mielőtt halhatatlanokká méltóztatnának bennünket pajzsra-emelni holtunkban, kérjük szépen kegyeteket, tegyék lehetővé, hogy meg is élhessünk, egyáltalán élhessünk kegyetekért. Mert ime, nem igaz, hogy csak az az író, akinek minden sorát arannyal fizetik.

Laczkó Géza

EZER DIÁK HADBALÉPETT PATAKON ÉS BOJKOTTÁLTA A CUKRÁSZSÜTEMÉNYT

Sárospatak, május 15. *(A Pest tudósítójától.) A régi szép időkre emlékeztető háborúság tört ki néhány nappal ezelőtt Sárospatkon a helybeli cukrászmester és a hírneves pataki diákság között. A viszály most már túljutott a »felderítő harcon«, a kezdeti szócsatározásokon, a küzdő felek valósággal is felvették a háborús érintkezés.. Az ügy bíróság elé kerül és az egész Sárospatak, de Zemplén vármegye közvéleménye is izgatottan várja, hogy mi lesz az eredménye a szokatlan diák-cukrász párbajnak.*

Barátsággal kezdődött

A dolgok eredete oda nyúlik vissza, hogy kevés barátság volt még az életben olyan őszinte, mint a sárospataki cukrászmester és a sárospataki diákok barátsága. A fiúknak, szinte egyetlen szórakozóhelye már évtizedek óta a sárospataki cukrászda, a cukrászmesternek pedig szinte egyetlen kereseti lehetősége a kicsiny városban a nagyszámú diákság. Filléres alapon kezdte az ügyes cukrász üzletindítását valamikor Patakon, még a diák őskorban s ma már saját házában gyönyörű pavillont rendezett be a vendégek fogadására.

Az iskolai törvények szerint nem szabad ugyan a diákságnak a nyilvános helyeket, vendéglőt s cukrászdát látogatni, azonban attól nem zárkózot el sohasem az iskola vezetősége, hogy a városka egyetlen cukrásza, utcán keresztül, tehát csomagolt sütemények formájában kiszolgálja az édességre vágyó diákságot. Természetesen akkor sem történt nagyobb baleset, ha a nagyobb diákurak a »cuki«-ban átfutották az érdekesebb folyóiratokat, színházi lapokat, vagy éppen az imádott hölgyükkel itt bonyolították le édes kettesben a Horatius által is megéneke t titkos randevút.

Cukrászunk készséggel szemet húnyt az ilyen apróbb szabálytalanságok felett s mindenkor megértő volt a fiatalokhoz. Hiszen így tették ezt már apáink, nagyapáink. Miért akarnánk mi jobbak lenni a Deákné vásznánál. No meg azután az sem közömbös, hogy a sok jóságért a diákok sem maradtak adósok. Tódult a sok vendég és gyült a pénzecske szépen, úgy hogy már bizony a cukrászda kibővítésére kellett gondolni, mikor azután egészen váratlanul megtörtént a szerencsétlenség.

A diákság sztrájkba lép

Ez pedig akkor történt, amikor a nyolcadikosok az érettségi tablóra lefényképeztették magukat. A cukrászmester öccse ugyanis, mint vizsgázott fényképész kisegítőszolgálatot teljesít a cukrászüzemben. Nyilván azt kívánta tehát, hogy a búcsúzkodó nyolcadikosok nála csináltassák meg az érettségi f nyképet. Műterme nincs ugyan, felszerelése is csak gyéren, dehát azért 51 diák fényképe és az óriási tabló bizonyára szépen hozott volna a konyhára. Így gondolta legalább is a cukrász fényképész, de nem így a keménykötésű pataki diákok. Kimondották, hogy harag ide, sértődés oda, a fényképet mással csináltatják.

Minden baj innen kezdődött. Mire az érettségi tablóra elkészült, a cukrászmester már felvonultatta végső nagy ágyúját a diákság ellen. Kijelentette, hogy a tablót nem engedi kitenni az üzlet kirakatába, ahol az évtizedek óta állni szokott. Csak azoknak van kirakat, akik ezentúl a cukrászüzemben egyúttal le is fényképeztetik magukat. Ez a szó a diákságot mélységesen szíven találta. A nyolcadikosok rögtönözve nagy gyűlést tartottak és határozatban kimondották, hogy nincs addig cukrászda, amíg a mester a súlyos sértést valamilyen formában jóvá nem teszi. Egyben rendőröket jelöltek ki maguk közül, akik felváltva állandóan az üzlet előtt cirkáltak és a diákbecsületre hivatkozva szeretettel eltanácsolták a magukról megfeledkező mendurokat.

Megtörténik a feljelentés

A derék cukrászmester eleinte humorosan fogta fel a dolgot s csak cicázott a komolykodva sétáló rendőrökkel. Később azonban, amikor látta, hogy a dolognak fele sem tréfa, hanem a vasárnapra készített rengeteg sütemény mind a nyakán marad, nagy telefonálgatásba kezdett s feljelentéssel fenyegetőzött. A tanári kar természetesen nem avatkozhatott bele a dologba, hiszen a diákság nem tett egyebet, mint az iskolai törvényt teljesítette. Önmaga intézkedett, hogy a törvény értelmében ezentúl a diáktársadalom ne lépje át a szórakozóhely küszöbét.

Lassan már el is csitultak volna az események, mikor a nyugtalan cukrász elhatározta, hogy a bojkottért elégtételt vesz a diákságon. A nyolcadik osztály egyik főkolomposának a nevére a napokban ügyvédi felszólítás érkezett, melyből kitűnik, hogy a sértett cukrász 200 pengő anyagi és 300 pengő erkölcsi kártérítést követel a sztrájkoló diákokon, a vasárnapi haszon elmaradásáért és természetesen ezen felül még a 10 pengős ügyvédi költséget. Egyben pedig a pert is bejelentette, hitelrontásért.

Ez a levél azután végérvényesen felborította a diákság lelki nyugalmát. Különösen megdöbbentette a nyolcadikosokat, akik kicsiny első korukól kezdve szinte minden fillérüket a cukrászdába hordják. Ilyen eljárásra maguk sem számítottak. Elhatározták, hogy a feléjük dobott kesztyűt felveszik és a diák-cukrász küzdelmet most már végigharcolják. Megkérték a nyolcadik osztály főnökét, hogy képviseletükben vállalja a per lebonyolítását. Egyben pedig futótűzként elterjedt a hír a diákok között, hogy ötszáz pengő az anyagi és erkölcsi kár naponkéni a pataki »cuki«-ban, ha a diákság sztrájkba lép. Új jelszó született tehát: »Esküszünk, esküszünk, hogy habost többé nem eszünk.«

A közvélemény s a tanári kar most kíváncsian várja, vajjon meddig tudja megállni a jó habos sütemény nélkül a pataki diákság? **Palumby Gyula**

A HAZÁÉRT

Sándor István tart. honvéd repülőőrmester, az ezüst vitézségi érem tulajdonosa, életének 30. évében a keleti fronton január 19.-én hősi halált halt. Lelkiüdvéért május 20.-án 8 órakor a Krisztus Király plébániatemplomban mutatnak be engesztelő szentmise-áldozatot.

Elutaztak a spanyol ujságírók

A Magyarországon járt spanyol ujságírók Xavier *Echarri*, az *Aniba* főszerkesztője, Lain *Entralgo* nemzeti tanácsos, egyetemi tanár és Enriqo *Llovet*, a falange sajtófőnöke pénteken délután a keleti pályaudvarról Bécsen keresztül visszaindultak Madridba. Búcsúztatásukra a pályaudvaron megjelent *Ulein-Reviczky* Antal sajtófőnök, *Sans-Briz* követségi titkár, spanyol ügyvivő és *Traeger* Ernő miniszteri osztályfőnök. Az ujságírókkal együtt elutazott báró *Wimpffen* Iván, a madridi magyar királyi követség sajtóattaséja is.

A nagy vidéki városokban is bemutatják a Haditudósító Kiállítást

A pesti Vigadóban rendezett Haditudósító Kiállítás az eredeti terv szerint május 12-én zárult volna. A látogatók nagy száma miatt azonban szükségessé vált a kiállításnak május 20-ig való meghosszabbítása. Több vidéki város vezetősége azzal a kéréssel fordult a haditudósító osztály parancsnokságához, hogy *a kiállítást más városokban is rendezzék meg.*

Partizánbanda támadás Vrdnik ellen

Ujvidék, május 15. A szerémségi hegyek déli lejtőjén fekvő *Vrdnik* bányaközséget mult pénteken reggel 5 óra körül *partizánbanda körülvette* és golyószórókkal meg puskákkal tűz alá vette. Az ostrom *hét órán keresztül* egészen déli 12 óráig tartott. A partizán banda Vrdnik szénbányáját és villanytelepét akarta elfoglalni. A község lakói az usztasa sorkatonasággal együtt *visszaverték és meghiusították a partizánok támadását.*

A szerémségi hegyek belsejében és déli részéről a gazdálkodók átmennek a hegység Duna felé eső oldalára, ahol 20 kunáért (két pengő) napszámot vállalnak, hogy életüket így helyezzék biztonságba.

A Pétervárad és Ruma között közlekedő társasgépkocsi elleni támadásról új részletek váltak ismeretessé. A partizánok *két kilométer hosszú szakaszon tüzeltek a kocsira* és az utasai csak annak köszönhették megmeneküléstik, hogy a kocsi oldalát *páncéllemezek* borították. Az autobuszjárat jelenleg szünetel, mert a partizánok a kocsi vezetőjét *halálraítélték* azért, mert felszólításukra nem állott meg. A vezető emiatt nem mer útnak indulni. *(MTI)*

MAGYAR ÍRÓK ÚJ MUNKÁI * ATHENAEUM

KISS LAJOS:
A SZEGÉNY ASSZONY ÉLETE
A magyar parasztság asszonytipusainak életútja a bölcsőtől a koporsóig.
Ára fűzve 12.— P

MARIAY ÖDÖN:
ÖRÖK NOMÁD
Egy magyar katonatiszt találkozása a szerelemmel Ázsia végtelen pusztáin.
Ára fűzve 6.80 P
kötve 9.80 P

PASSUTH LÁSZLÓ:
A BIBORBAN-SZÜLETETT
A bűnös és ragyogó Bizánc virágkorának, Komnenos Manuel császár életének hatalmas regénye
Ára kötve 16.— P

SZILI LEONTIN:
MAGÁNYOS SZIGET
Művészregény. Egy híres karmester vergődése két asszony közt a boldogságért.
Ára kötve 11.— P

B. Oberschall Magda: Magyar költők.

16°, 32 K, 32 L, Budapest, 1939.

Magyar költők

kevésbé ízléses, sok emléke maradt fenn. *Angliában* is a francia ízlés honosodik meg, de mindig szem előtt tartják a kényelmet és célszerűséget. Az *empire* egyszerűségével reakció a túlfinomult rokokóval szemben. Kialakulására a XVIII. század közepén fölfedezett Herculanum és Pompeji antik bútorai is hatottak. Visszatért az egyenes vonal. Bronzvereteket használnak díszül, amelyek klasszikus motívumokat utánoznak. A XIX. század első felében, 1820—50-ig virágzik a *bídermajer-stílus*. Angol hatásra Németországban jött létre, fő szempontja a célszerűség. 1850 után a jellegtelen gyári ipar váltja föl a kézműves ipart, mire formában és díszítésben általános hanyatlás áll be. Régi formák életrekeltésével kísérleteztek ugyan, de ezek jelentéktelen, mesterkélt alkotások. A XX. század elején az angol bútor jut az uralomra célszerűségével és kényelmességével. A legújabb stílustörekvéseket a gyakorlatiság jellemzi, tipikus példái az ú. n. csőbútorok.

A magyar bútor emlékei csak a XV. század végétől maradtak fenn, nagyobbrészt egyházi eredetűek. Mátyás korát írott forrásokból ismerjük. Vasari megemlíti, hogy Benedetto da Maiano két intarziás szekrényt hozott Mátyásnak. Más források szerint több olasz mester dolgozott ebben az időben Budán. Ennek ellenére az utána következő időből szép számmal maradtak fenn gótikus emlékek. A Felvidék és Erdély a leggazdagabb gótikus bútorokban. A bártfai szent Egyed templomban egy 5 és egy 6 üléses széksor maradt fenn, melynek áttört építészeti jellegű fafaragása és festett címerei gótikus izlésre vallanak. A templom faragott és festett pártázatú könyvszekrénye a Nemzeti Múzeumban látható. A lőcsei szent Jakab templomban az orgonakarzat székei 1494-ből valók, de sajnos többször átjavították ezeket. Ugyanott látható két imaszék és a szószék a XVI. századból. Ezeken kívül Késmárk, Körmöcbánya s más helyek templomai őrizték meg szép templomi székeiket. Erdélyben a besztercei, segesvári, prázsmári, bogácsi templomban vannak e korból való székek. Itt a templompadokat szőnyegekkel borították, amely szokást a törököktől vették át. Ugyanebből a korból való, de renaissance izlésű templomi székek vannak Nyirbátorban. A Báthoryak rendelték, 1511-ben készültek. Mesterük valószínűleg olasz volt. A párkányfrizt renaissance izlés szerint delfin- és növényornamentumok díszítik. Zágrábban négy egykorú és egymáshoz hasonló stallum maradt fenn, melyeknek készítői Miklós és Péter asztalosok voltak. A barokk bútorművészet legfényesebb emlékei Magyarországon a trencséni refektórium bútorzata (ma a Nemzeti Múzeumban) és a székesfehérvári ciszterciták sekrestyéjének már rokokóba hajló berendezése. A bidermajer legismertebb magyar asztalosa *Steindl Ferenc* volt. A legújabb bútortörekvések európai hírű művésze a bécsi stílusból kiinduló Kozma Lajos, aki újabban magyaros mintákat is felhasznál. *(Tábla 143, 146, 159, 162, 175, 178. oldal.)* GENTHON I.

Butrinto, város Délalbániában, Santi Quaranta közelében. A görög hősmonda szerint Trója elvesztése után Priamosz király egyik fia, Helenosz alapította megmaradt híveivel. 1924-től Ugolini Luigi olasz archeológus foglalkozik feltárásával és felbecsülhetetlen értékű műemlékekre bukkant mind a prehisztorikus idők, mind a görög hőskor, a római, velencei és bizánci korszakok kultúrájából. MIHALIK J.

Butte (ejtsd: *bjut)*, város az északamerikai Montana államban, a Silver Bow Creek völgyben, (1920) 41.611 lak. Hatalmas réz-, ezüst- és aranybányászata van, a környező bányavidék központja, vasúti csomópont. Az itt bányászott ércek Anaconda olvasztóiba kerülnek. P. ORMÓS J.

Buttel-Reepen *Hugo von*, német zoológus, egyetemi tanár Brémában, szül. 1860 febr.12-én. 1924 óta vezetője az oldenburgi természetrajzi múzeumnak. Tudományos kutatásokat végzett Ázsiában és Afrikában. Elsősorban méhek és darazsak biológiájával, fiziológiájával foglalkozik. Nevezetesebb munkái: *Sind die Bienen Reflexmaschinen?* (1900), *Die Stammesgeschichtliche Entstehung des Bienenstaats* (1903), *Die moderne Tierpsychologie* (1909), *Leben und Wesen der Bienen* (1915). SZABÓ-PATAY J.

Butti *Enrico Annibale*, olasz író, szül. 1868-ban, megh. 1912 nov. 26-án. Előbb a verista, majd az idealista irány híve. Irt drámákat *(Gli Atei*, tetralógia), regényeket *(L'automa*, 1892; *L'anima*, 1893; *L'incantesimo*, 1897) és egy vígjátékot is *(La via della salute)*. ZAMBRA A.

Buttykay *Ákos (Gálszécsi* és *Butkai)*, zeneköltő és zongoraművész, szül. 1871 júl. 22-én Halmiban. Tanulmányait a Nemzeti Zenedében fejezte be, majd Stavenhagen mellett töltött másfél évet Weimarban. 1907-ben a Zeneművészeti Főiskola zongora melléktanszak tanárának nevezték ki. 1923-ban saját kérelmére nyugdíjazták. Utána Amerikában nejével, *Kosáry Emmával* együtt sok diadalt aratott. Művei: *Az ünneprontók*, szimf. költ., *szvit* és egy fantázia zenekarra, 2 szimfónia, kísérőzene «Az ember tragédiájá»-hoz; kamarazeneművek, zongoradarabok, dalok. Jelentős sikerei voltak

helyét ma a Tell el-Farâîn romhalmaza jelzi. Egykor Uacit (Buto) tiszteletének a középpontja volt. A mitológia szerint ott szülte Izisz istennő Hóruszt. PÁLFI J.

Buto, Uacit óegyiptomi istennő görög neve. Alsóegyiptom úrnője és védője, aki Izisz távollétében Hóruszt nagy gonddal nevelte. Szent állatjai: a harcra készen ágaskodó, vagy papírusznád köré fonódó kígyó, ichneumon és a hegyesorrú egér. Rendesen női alakban képzelték el szűk, tarka ruhában, fején Alsóegyiptom vörös koronájával, baljában virágszállal. Néha oroszlánfejjel is ábrázolták. Sokszor mint szárnyas kígyó, a király feje felett lebeg, védve őt kiterjesztett szárnyaival. PÁLFI J.

Butomus *L. (virágkáka)* az Egyszikűek *Butomaceae* családjának génusza, egyetlen faja a *Butomus umbellatus* L. Európa, Ázsia mérsékelt tájain honos. Évelő fű, a tőálló levelek 4—10 mm szélesek, rózsaszínű virágai ernyőben állanak a tőkocsány csúcsán. Állóvizekben gyakori. PALIK P.

Bútor, a házi berendezés többnyire fából készült, mozgatható közhasználati eszköze.

Római asztal

Rendeltetése szerint ülésre és fekvésre szolgál (szék, ágy), v. álló (asztal, szekrény). Az *egyiptomiak* már használták az asztalt, ágyat, széket, ezek egyenes vonalúak voltak, néha gazdag intarziával díszítve. A bútorlábakat rendszerint oroszlánláb mintájára faragták; a székre, ágyra párnákat és szőnyegeket helyeztek. A ruhákat szekrény helyett ládában tartották. A *görög* bútorokat csak domborművekről és vázaképekről ismerjük. Fejlődésük első fázisában a keleti népek egyenesvonalú bútorait követik, de később hajlított bútorok is előfordulnak. A típusok egyiptomiak. Díszítésükben új: 1. a furnír (borító lemez), 2. a díszítő motívumok tipikusan görögök, díszítésül meanderszalag és akantuszlevél szerepel. Az *etruszkok* fémből készítették bútoraikat. A *római* bútor etruszk és görög elemeket együttesen használ fel. Csak bronz és márványbútorok maradtak fenn (bronz ágyak és asztalok Pompejiből). A késő római kor újítást hoz: feltalálják a polcos és ajtós szekrényt. Az *ókeresztény* korból egypár díszbútoron kívül semmi sem maradt fenn. Irott források szerint a *bizánci* bútorok rendkívül gazdagok és arannyal díszítettek voltak. A középkorban újítás a bútorok beépítése az ablakfülkébe, ládáké és szekrényeké a fal faburkolatába. A *román* korban festéssel, a *gótika* korában fafaragással és festéssel díszítik a bútort. A gótika idején új típusok keletkeznek: 1. a buffet (pohárszék) állvány az ebédlőszoba közepén, ezüst- és aranyedények számára, 2. credence (ebből: kredenc) nevű szekrény, eredetileg templomi szekrény, 3. dressoir nevű szekrényke magas lábakon. A *renaissance*-korban föllendül a bútoripar. A szekrényt gyakrabban alkalmazzák, a ruhaszekrény mellett kredencet, könyv- és fegyverszekrényeket is készítenek. *Olaszországé* a vezetőszerep. Egyenesvonalú, szilárd építésű bútorokat készítenek. Fő díszítő elemük az intarzia, növényi motívumokkal, girlandokkal. A «lavoro alla Certosa» ellenben a mértani mintákat szereti. Az ágy legtöbbször mennyezetes, a szék támla nélküli, gyakori a karosszék, új típus a kelengye-láda (cassone). *Németországban* a gótikának erős gyökerei voltak. Sok és gazdag emlék maradt fenn, de a díszítésben mértéktelenek. A *német-alföldi* bútort az arányok nehézkessége, a tiszta felépítés és a finom, nehéz díszítés jellemzi. *Franciaországban* a királyok nevével jelölik a stílusokat. Louis XII. átmeneti stílus a gótikából a renaissanceba. A François I. és Henri II. stílus ennek továbbfejlődése. A Louis XIII. stílus a tulajdonképeni renaissance erősebb németalföldi és német, mint olasz hatás alatt. *Spanyolországban* a mór hagyományok befolyásolják a renaissancet. Két spanyol specialitást kell megemlíteni: aranyozott és festett láda oszlopállványon; festett és domborított bőrrel bevont székek. *Angliában* a renaissance a Tudor-stílus elnevezéssel jelentkezik, eleinte könnyed, bájos, később elnehezedik. A Stuart-stílus a folytatása.

A renaissance folytatása a *barokk*. Jellemző, hogy kihasználják az anyagadta lehetőségeket, innen az egyenes helyett hajlított vonalak és a nagyon gazdag és merész díszítés. Franciaország veszi át a vezetőszerepet Olaszországtól. Ez a Louis XIV. stílus sok, változatos és magas arany relieffel díszítve. Híres mester ebből az időből *Boule*, a teknősbéka- és fémintarzia feltalálója és elterjesztője. A *régence*-stílus már reakció az előbbivel szemben, sokkal egyszerűbb és szegényesebb. Ebből fejlődik ki a *rokokó* vagy Louis XV. stílus. Jellemző, hogy egyenes helyett a görbe vonalat veszi alapul, innen a hihetetlenül csavart széklábak és általában a bútorok merészen hajlított körvonalai. A Louis XIV. stíl magas reliefjei sima vonallá egyszerűsödnek le, amikkel nagyon változatosan csavart girlandos mintákat készítenek. A *németországi* barokk

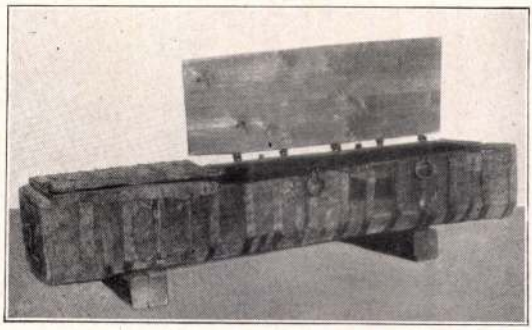

Vályuláda a XIV. sz.-ból. (M. N. Múzeum)

Magyar ebédlőszekrény a XVII. sz.-ból. (Iparművészeti Múzeum)

Magyar üvegszekrény a XVIII. sz. közepéről. (M. N. Múzeum)

Magyar ruhaszekrény a XVII. sz.-ból. (Iparművészeti Múzeum)

Díszszekrény rommárvány-betétekkel a XVII. sz. közepéről. (M. N. Múzeum)

Mennyezetes ágy a XVII. századból. Állítólag Wesselényi Ferencé volt. (M. N. Múzeum)

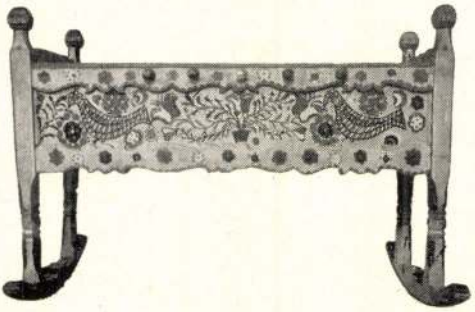

Festett magyar bölcső a XVIII. sz. végéről. (Iparművészeti Múzeum)

Erdélyi hombár faragott és festett dísszel a XV. sz.-ból. (M. N. Múzeum)

Ezüstlemezzel borított karosszék a XVII. századból. (Eszterházy hg. letéte az Iparművészeti Múzeumban)

XVI. Lajos stílusú szekrény a XVIII. sz.-ból. (Magyar munka. M. N. Múzeum)

II. Rákóczi Ferenc állítólagos karosszéke a zborói kastélyból. (M. N. Múzeum)

Ruhaszekrény diófaborítással és gazdag faberakással.
Magyar, XVII. század vége.

Layer Lendlajstr. 1927.

Ebédlőszekrény a Szmrecsányi- és Szirmay-címerekkel.
Magyar, XVII—XVIII. század.

297.

Irószekrény a XVIII. századból.

152.

Emeletes szekrény a XVIII. századból.

X.

Csanyi Ernst-ipam

Magyar Cutor

147.

Diófa szekrény, magyar alakokkal, XVIII. század.

Csányi Ernő tipusa

Magyar Autor

676.

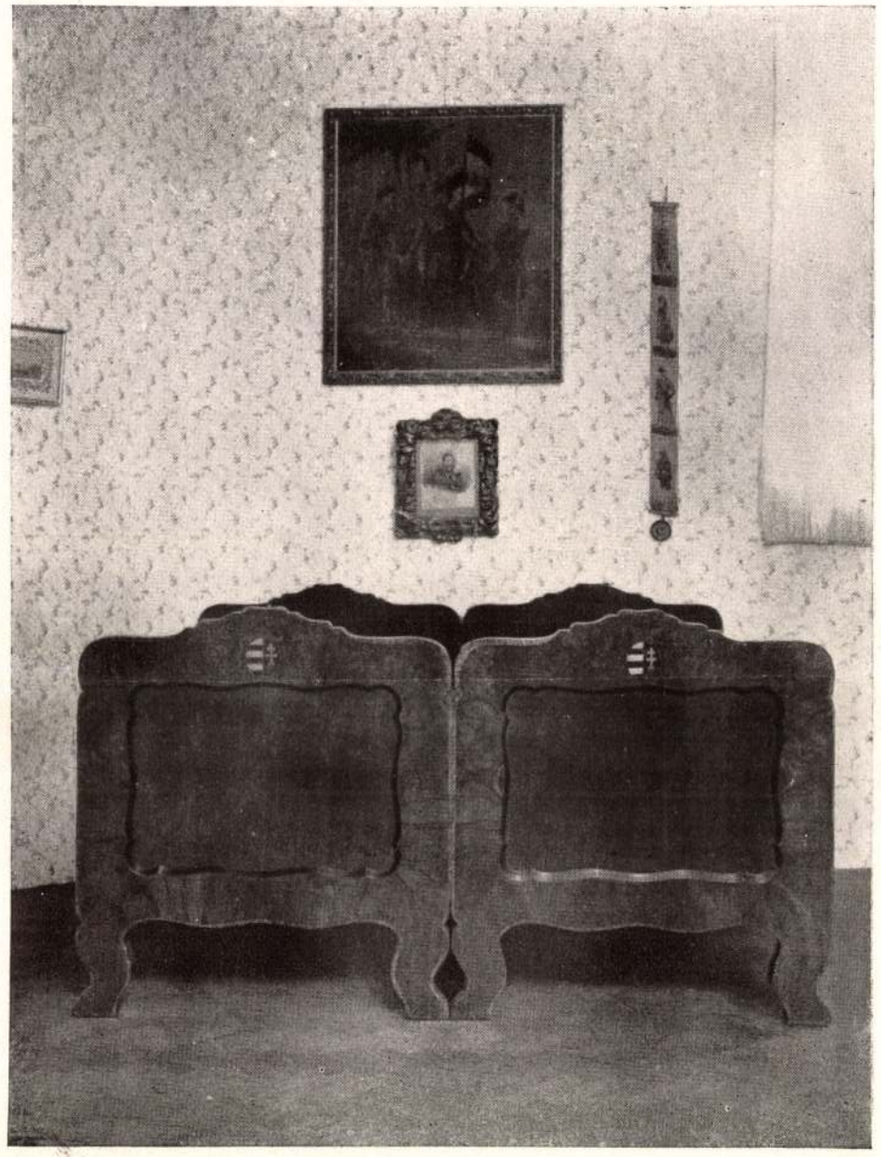

668.

Részlet a Kossuth-szobából.

Csányi Ernst iparin

Magyar butor

689.

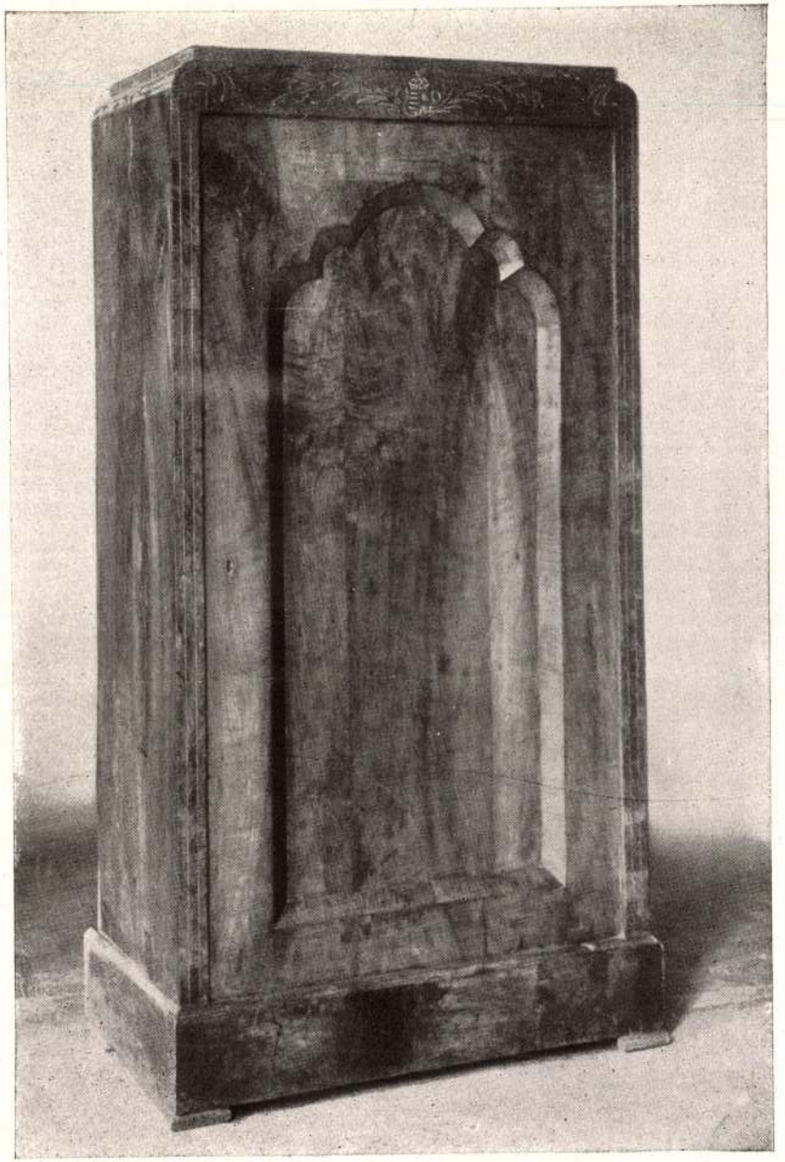

674.

Két biedermejer szekrény, magyar cimerrel.

Csányi Ernő gyűjt.

Magyar Cutor

315.

Louis XVI. irószekrény magyar cimerrel.

101.

Louis XVI. kétajtós ruhaszekrény, magyar mellképekkel.

Csaimp Ernstiparm.

Magyar Viktor

Magyar butormüvészet a
XVIII.században.

MDK

Nagytétényi Kastélymuzeum 1964.

Nagytétényi Kastélymuzeum.Magyar butromüvészet a
XVIII.században.

(Magyar butorok)

B. Oberschall Magda:

( ) 16-r. 32 kép

32 l. Bzp. 1939

Gent (1692)

a Nagys. Biztságot
ket visszaküldeni
-az egyhári föhat
végetzafelterjesztend
kelendök. –

Szerencs 1912 [illegible]

Magyar bencések művészete

Lyubai Rudolf: A bencés egyházi művészetről. Erdélyi: A pannonhalmi főapátság [illegible] I. k.

1902.

Az 1938.évben 164.596.95 P

az általános részben indokoltuk.

2.Alrovat. Munkabérek.

Létszám:

1938.év
tényleges: 84

Több: 2o.666.66 Pvel.

Az 1938.évben 197.898.22 P

a foglalkoztatott munkások létszámának

3.Alrovat. Anyagszükséglet.

Kevesebb: 3.oo2.73 Pvel, a

felelően. Az 1938.évben 2.186.33 P vol

Magyar cifraszúr

Vas. Ujs. 1913. 254, 255. l.

Dr Györffy István cikke ~~[illegible]~~ Eppel.

BUDAPEST

Magyar címerek

R. Kiss István: Termé-
szetes ábrázolás az 1526.
ev előtti magyar címe-
rekben. 8-r 8 kép 85 l.
Bp. 1904.

Gent (1231)

forium van elhelyezve (farago

Az épületnek jelenlegi elrontott a

jöhetvén, tekintettel az egyházi szü

lise szempontjából szükséges nehá

javaslatba. Neveretesen reconstrua

vélmépítendő

apsis, mely utóbbinak formájá

igazitásúl. Első sorban a fedél

pedig maradjon ugy a hogy most

Budapesten 1913. Aug. 7én

2 rajz, 4 fénykép.

Magyar címer

kialakulásának

története

Lásd

Turul

1917. 17 és

kv. ll.

képekkel

Erdély címere

u. o. 33. és kv. ll.

képekkel

Fiume és a társ-

országok címere

u. o. 48. és kv. ll.

Monyorókerék, vár
Mártonhely, (Marty
képei.
Mura-Szombat, r.
Mellette Bella
Nedelicz, r. k. tem
Nemes-Dömölk, r.
Német-Ujvár, várr
Ősi-Sz.-Péter, r. k.
Pápocz, körkápolna
Perestó (Pertócsa),
Péterhegy (Felső-P
Répcze-Sz.-György,
Rohonczi hegyekbe
Sámfalva (Hanners
Mellette Óvá
Sárvár, vár.
Szalonak-Üveghuta
oldalán Ba
képe.
Sz.-Mihály, r. k. te
Sz-Király, a templ
Szombathely, róma
Székesegyház
Római castru
Amphitheatru
Római út Gy

1. 1409. A Garázda cs. címere Zsigmond királytól

2. 1417. A Pethneházy cs. címere Zsigmond királytól

3. 1415. A Barócz cs. címere Zsigmond királytól

4. 1415. A Thamásfalvi cs. címere Zsigmond királytól

5. 1418. A Sye cs. címere Zsigmond királytól.

6. 1432. A Szlopnai cs. címere Zsigmond királytól

7. A Hunyadi cs. bővített címere V. Lászlótól

8. 1439. A Perneszy cs. címere Alberttől

9. 1462. A Pethneházy cs. újított címere Mátyás királytól

Gutenberg Lex. VII. K.

10. 1507. A Drághffy cs. címere II. Ulászlótól

11. 1495. Szlavonország címere II. Ulászlótól

12. 1510. A Sárkány cs. címere I. Miksa császártól, mint magyar trónkövetelőtől

13. 1518. Az Armbruster cs. címere II. Lajostól

14. 1526. A Pándi cs. címere II. Lajostól

15. 1522. A Gellyey cs. címere II. Lajostól

16. 1533. Záray Lázár címere János királytól

17. 1606. A Segnyeyek bárói címere Bocskay Istvántól

18. 1624. A Cheössy cs. címere II. Ferdinándtól

1. Gutkeled-nembeli István bán pecsétje 1250

2. Vaja-nembeli Sándor országbíró pecsétje 1272

3. Héder-nembeli Iván bán pecsétje 1250

4. Csák-nembeli Péter nádor pecsétje 1278

5. HuntPázmán-nembeli Osgyáni Bakos ispán pecsétje 1346

6. Nagy Lajos király címere az aacheni kincsből

7. Verbőczi István címere állítólag Dürer fametszete 1520

8. Törteli Kun Balázs címere I. Ferdinándtól 1549

9. Besztercebánya címere ezüst pohárról 1576

10. A Cseh-család címere Báthory Zsigmondtól 1584

11. A Széchenyiek grófi címere 1596-ból

12. A Ladislaides-család címere Mária Teréziától 1744-ből

A CÍMER I.

1. Címertani színjelzések

bíbor ezüst arany fekete zöld j kék vörös

2. hasított 3. vágott 4. vágott és felül hasított 5. hasított és jobbról vágott

A főbb herold-alakok

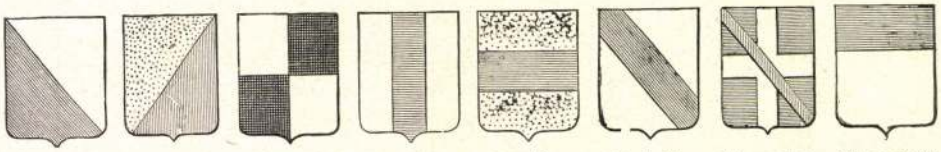

6. jobbharánt osztott 7. balharánt osztott 8. negyedelt 9. cölöp 10. pólya 11. jobbharánt pólya 12. szalag 13. pajzsfő

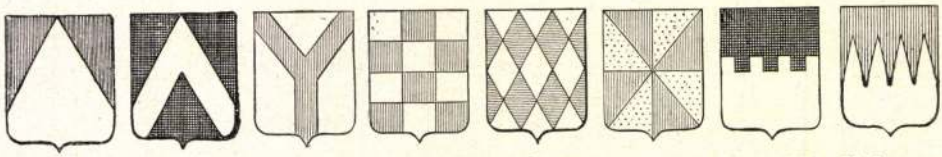

14. ékvágás 15. szarufa 16. ágas 17. kockázott 18. rútázott 19. nyolcszor gerezdelt 20. ormósan vágott 21. fogasan vágott

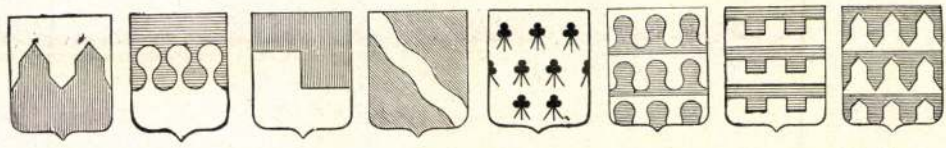

22. süvegesen vágott 23. felhősen vágott 24. lépcsősen vágott 25. hullámos jobbharánt pólya 26. hermelin 27. felhős 28. oromzatos 29. süveges

Címerállatok

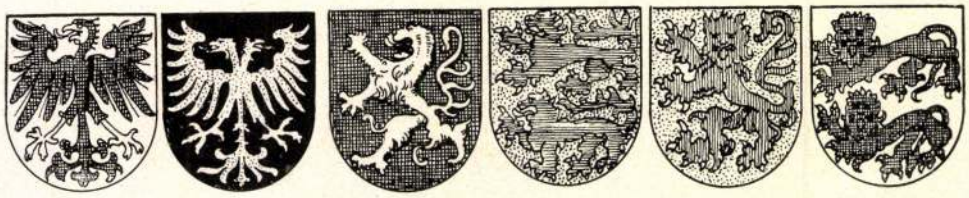

30. egyfejű sas 31. kétfejű sas 32. oroszlán 33. lépkedő oroszlánok 34. leopárd 35. lépkedő leopárdok

36. ágaskodó medve 37. ágaskodó ló 38. griff 39. hattyú 40. fiait tápláló pelikán 41. daru

tudni. Ettől fogva Cillei esküdt ellensége lett Hunyadinak, akinek többízben élete ellen is tört. Hunyadi halála után, mint kormányzó, gyűlöletét Hunyadi gyermekeire is kiterjesztette. Az ellentét Cillei és Hunyadi László között Nándorfehérvárott 1456 őszén robbant ki. László szemére lobbantotta Cilleinek árnánykodásait, mire ez kardjával sujtott László felé. A zajra berontottak Hunyadi barátai, akik a cselszövőt felkoncolták (1456 nov. 9).

Irodalom. *Schwicker Brunó:* Az utolsó Cillei grófok és viszonyuk Magyarországhoz (1884); *Alleker Lajos:* A Cillei grófok és Cilli városa (1892). TAKÁTS GY.

Cilli, délszláv város, lásd: *Celje.*

Cím, méltóság, hivatali állás, a költségvetés bizonyos tételeinek, jogszabályoknak, ezek részeinek, fejezeteinek megjelölésére használják. A méltósággal, hivatali állással járó címet, amely meghatározott jogok gyakorlását is maga után vonja, az arra illetékes tényezők (általában az államfő) adományozzák érdemek elismeréséül, jutalmazásául. A cím sok esetben együtt jár a méltósággal, kitüntetéssel. Nagyméltóságú cím illeti meg a valóságos belső titkos tanácsost, a miniszterelnököt, az országgyűlés két házának elnökét, a minisztereket, a Magyar Érdemkereszt I. osztályának tulajdonosát, a II. fizetési osztály jellegével felruházott állami tisztviselőket, a VI. fizetési csoportba tartozó bírákat; méltóságos a címük a III—V. fizetési osztályba tartozó tisztviselőknek, továbbá az V., IV., III. fizetési csoportba tartozó bíráknak, ügyészeknek, udvari, kormány-, egészségügyi, gazdasági, kincstári, kereskedelmi főtanácsosoknak; nagyságos címük van a VI. fizetési osztályba tartozó tisztviselőknek, a II. fizetési csoportba tartozó bíráknak, királyi, kormány-, gazdasági, kereskedelmi, egészségügyi, kereskedelmi, gazdasági tanácsosoknak. Mindenki csak az őt megillető címet használhatja. Aki őt meg nem illető címet, rangfokozatot használ, amellyel a közönséget tévútra vezeti, kihágást követ el és ezért pénzbüntetéssel büntetik. (1879: XL. t.-c. 45. §.) SZŐLLŐSY A.

Cim (felszentelési, titulus ordinationis) az *egyházjogban* a fölszentelendő életfogytig való megélhetésének biztosítását igazoló kimutatás, mely a római jogban is a megélhetés forrását jelentette. A trienti zsinat (Sess. XXI. c. 2. de ref.) a címet azzal a megokolással követeli, hogy a papok ne szoruljanak koldulásra, vagy állásukhoz nem illő foglalkozásokra. A rendes cím (a 451-iki chalcedoni zsinat óta): a javadalom, *titulus beneficii*, ennek hiányában (az 1179. évi III. lateráni zsinat óta) a *saját vagyon, titulus patrimonii* vagy az idegen vagyonból biztosított ellátás, *titulus pensionis*, melyből a reformáció idejében szükségelt segédlelkészek ellátására a fejedelmi asztal cím, *titulus mensae principis*, nálunk vallásalap, fejlődött ki. Szükség esetében a hazánkban régóta dívó egyházmegyei cím, *titulus servitii dioecesis* vehető igénybe, melyet IV. Jenő pápa (megh. 1447-ben) engedélyére vezetnek vissza; a missziós területre pedig a XIII. Gergely (megh. 1585-ben) által engedélyezett *titulus missionis* szolgál fölszentelési alapul. A szerzetesek a szerzetesi fogadalom, *titulus professionis vel p upertatis* címére szenteltetnek föl. MELICHÁR K.

Cím, az irodalmi vagy művészeti alkotás tartalmának rövid és jellemző megjelölése. Sokszor a mű értékesítése szempontjából rendkívüli, sőt döntő jelentőséggel bír. Ez okból a szerző minden más műtől eltérő, egyéni és jellegzetes cím alkalmazására törekszik. A cím a szerzői alkotás integráns része, szerves kiegészítője, gyakran jelképe, erkölcsi és anyagi sikereinek néha jelentős elősegítője. Könyvek, színművek, filmek, zeneművek stb. címei a szerzői jogban védelem alatt állanak, oly esetek kivételével, amikor a cím tartalmilag és jellegénél fogva nem annyira egyéni, hogy eredetinek és jellegzetesnek volna mondható. Az ilyen általános címek valamely irodalmi vagy művészeti alkotás számára le nem foglalhatók. PALÁGYI R.

Cima (ejtsd: *csíma) da Conegliano Giovanni Battista*, olasz festő, szül. 1460 körül Conegliánóban, megh. 1517 v. 1518-ban u. o. Velencében Bellini Giovanni tanítványa volt és felfogásának frisseségével, színeinek ragyogásával tűnik ki mestere köréből, anélkül, hogy őt utólérné. Művei mindenesetre a velencei festészet legvonzóbb alkotásai közé tartoznak a XV. század fordulóján. Különösen kiemelendők: Madonna a narancsfa alatt (Velence, Accademia); Madonna Sz. Katalin és Jeromos közt (München, Alte Pinakothek); Krisztus siratása (modenai képtár); Madonna Sz. Mihály és András közt (parmai képtár); Tóbiás az angyallal, Sz. Jakab és Miklós közt (Velence, Accademia). ÉBER L.

Cimabue (ejtsd: *csimàbúe)*, tkp. *Cenni di Pepe*, olasz festő, akit Dante a Divina Commediában Giotto elődjeként említ. Életéről igen keveset tudunk: 1272-ben Rómában, 1301-ben Pisában tartózkodott, Firenzében és Assisiben is dolgozott. Egyetlen hiteles műve a pisai székesegyház apszisának mozaikján Sz. Jánosnak erősen bizánciás alakja, mely jórészt restaurált állapotban maradt fenn. Neki tulajdonítható művek, amelyek az olasz fes-

Cimabue

tészetnek fokozatos kibontakozását jelzik: trónoló Madonna angyalok közt, freskó az assisii S. Francesco alsótemplomban, Madonna oltárkép a firenzei Sta Trinità templomból a firenzei Uffizi képtárban és freskók az assisii S. Francesco felsőtemplom szentélyében és kereszthajójában, igen rongált állapotban, de helyenkint megkapóan monumentális és drámai erőtől eltelve ÉBER L.

Cimarosa (ejtsd: *csimàrozsá) Domenico*, olasz zeneszerző, szül. 1749-ben Nápoly mellett, megh. 1801-ben Velencében. Paësiello mellett ő volt a legnépszerűbb olasz operaszerző. Körülbelül nyolcvan dalművet írt, ezeknek azonban csak egy része került a közönség elé. Legnagyobb sikerét a *Matrimonio segreto* című művével érte el, amely még ma is szerepel olasz és német színpadok műsorán. Cimarosa operáinak nagy elterjedtségében számottevő része volt Fodor Jozefinnek, a Pétervárott született magyar származású énekesnőnek, aki a mult század elején Európa legünnepeltebb színpadi művésznői közé tartozott. SEBESTYÉN E.

Cimarrones, elvadult lovak, melyek Délamerika füves pusztáin élnek. Amerikába a lovat csak az európaiak vitték be. Az 1535-ben alapított Buenos Airest alapítói később elhagyták, a lovakból azonban 5 vagy 7 darab ott maradt. Amikor 1580-ban ugyanezt a várost újra megszállották, közelében már nagyon sok elvadult lovat találtak; nyilván az itthagyottak vad ivadékai voltak. Azara szerint ez az eredete a La Platától délre eső vidéken legelésző nagyszámú elvadult ménesnek. ÉHIK GY.

Cimbalom, görög eredetű ókori húros hangszer, amelynek alakja és berendezése az idők

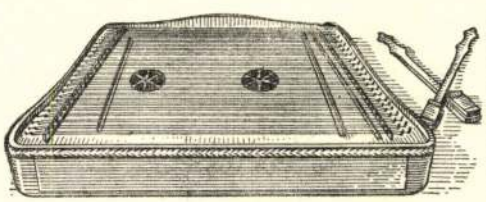

Cimbalom (Hackbrett) a XVIII. századból

folyamán sokszor megváltozott. Magyarországon a XVI. század óta ismerik, de eleinte nem ütővel játszottak rajta, hanem az ujjakkal, mint a citerán. Eredetien teljesen népies hangszer volt, de *Erkel* Ferenc magasabbrendű zenére is alkalmazta és alkalmassá tette. A cigány-

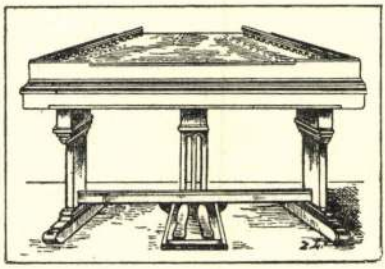

Az első magyar pedálcimbalom (1874)

zenekarnak legjellegzetesebb hangszere, ének kísérésére is használható. SEBESTYÉN E.

Cimberek és teutonok, germán néptörzsek, őshazájuk valószínűleg a mai Jütland (Chersonesus Cimbrica), ahol Augustus császár hajóhada cimber nevű népet talált, s ahol nevüket a Himbersyssel vagy Himmerland helynév fenntartotta. Római hagyomány szerint a tenger áradása kényszerítette őket kivándorlásra. Többizben egészen Itáliáig hatoltak: 113-ban Noreia (Neumarkt, Karinthia) mellett, 109-ben Gallia felől kerülve, 105-ben pedig Orange (Arausio) közelében legyőzték a rómaiakat. Az elesett rómaiak számát 100.000-nél is többre tették. Ezután Hispaniába kalandoztak, ahol a keltiberek visszaverték őket, mint Gallia újabb elpusztítása után a belgák. 102-ben a teutonok (akik nem voltak azelőtt sem állandóan a cimberekkel együtt), megint Gallia felől támadtak, de Marius consul többnapi sikeres védekezés után támadásba menve át, Aquae Sextiae mellett megsemmisítette őket. A cimberek ezalatt az Adige felől kerülve a Pó folyóig hatoltak, de 101-ben Vercelli közelében őket is megsemmisítette Marius. TÖRÖK P.

Címbitorlás, a szerzői jogról szóló törvény értelmében akkor fordul elő, ha a szerző beleegyezése nélkül a mű *közzétett* címét lényegében változatlanul vették át más mű címéül. A bitorlás előfeltétele, hogy a körülményekből nyilvánvaló legyen az átvételnek az a célja, hogy a közönség megtévesztessék. További előfeltétel, hogy a cím átvétele nem volt elkerülhetetlen és alkalmas volt arra, hogy a szerzőnek vagyoni vagy nem vagyoni kárt okozzon. PALÁGYI R.

Címer (a fr. *cimière*, sisakdísz szóból a XIV. században német közvetítéssel átvéve; lat. *arma*, fr. *armes*, ang. *arms* ném. *Wappen)*, a

címertan szabályai szerint meghatározott alakokból és színekből (műnyelven: mázakból) szerkesztett, jogi tulajdonságokkal biró jelvény. Viselése ősrégi, az ókori görögökig visszanyúló, bizonyos alakban (totem) a természeti népeknél is meglevő szokás. Intézményesen azonban csak a középkor alakította ki; a XII. század óta ugyanis a címer a családnévhez hasonlóan valamely közös ős leszármazóihoz kapcsolódik, családi tulajdon jellegével bír, átöröklődő, adományozható, sőt vehető és eladható. A címerhasználat keletkezését általában a keresztes háborúkkal s a lovag személyének a csaták forgatagában felismerhetővé tételével szokták megindokolni. Sokkal valószínűbb azonban, hogy a címerviselés kezdete a magánoklevelek s ezekkel együtt a pecséthasználat szélesebb körben való elterjedésével függ össze, amikor a korábbi képmásos pecséttípus helyére megkülönböztethetőség kedvéért a jelvényes pecsét lépett. A pecsétjelvényt az első használónak hozzáfűzött joga és az utódra való átszármazása tette címerré. A címert a XIV. századig kiki saját kedve és elhatározása szerint választotta meg, csupán arra kellett ügyelnie, hogy az valamely már használatban levővel ne legyen azonos. A mondott időszakban a címermegállapítás fokozatosan fejedelmi joggá vált. Idővel a királyi adománnyal nyert címert előkelőbbnek tartották s hatásosabb jogvédelemben részesítették az önkényt felvetteknél. A XVI. sz. kezdete óta pedig már csak az adományozott címereket tekintették hiteleseknek.

A címerhasználat virágzása a tornákéval esik össze s a XIII. sz.-tól a XV. századig terjed. Ezt a kort az *élő heraldika* idejének is nevezik. A lovagi torna a legjobb alkalom volt a címerviselésre; a fegyverbe öltözött vitéz pajzsán festve, sisakján megtestesítve, köntösén és lótakaróján kihímezve mutatta címerét, amelyről akkor is felismerhető volt, ha a sisak arcát eltakarta. A tornák körül tevékenykedő heroldok fejlesztették ki a címerviselés szabályait, ők bírálták el, megfelel-e a lovag által a torna előtt közszemlére tett címer a szokásoknak, nem ütközik-e valamely régebbi előjogba? A tornákon vált a címer alapjává a pajzs és a sisak, hogy azután elengedhetetlen részévé legyen a címernek. Az első címerjelvények alapja a pecsét mezeje; a XIII. században már a pecséten is pajzsra téve jelentkezik a címer. A XIV. század előszeretettel használta a sisakcímert, a pajzs elhagyásával. Ennek oka volt, hogy pajzsot a közrendű ember is használt, tornasisakot ellenben kizárólag a nemes lovag. A XIV. század végével alakult ki a sisak- és pajzscímerből álló teljes címer, amelyhez harmadik tényező gyanánt a tornasisaknak hovatovább fantasztikus ornamentummá fejlődött, a címerszíneknek megfelelő takarója járult. A címerek ábrázolásmódja mindenkor az uralkodó ízlésnek felelt meg, ami mellett régieskedésre való bizonyos hajlam észlelhető. A XVI. században a lovagi tornák megszünnek, velük kapcsolatban megáll, sőt hanyatlik a címer fejlődése. Az *élő* heraldikából papiros-heraldika lesz. A renaissance stílus sem alkalmas a címerábrázolásokhoz. A címeres sisakot gyakran mellőzik; a pajzs alakja szeszélyes idomokba megy át. Mellékdíszek jönnek divatba: rangkoronák, címerpalástok és címersátrak, pajzstartók, zászlók, méltóságot és hivatalt mutató jelvények. A teljes címereknél a sisak szimbolummá válik és alig hasonlít a valóban viselt fegyverdarabokra; a róla leomló takaró ágasbogas, egymásraboruló lombjaival alig emlékeztet a valódi árnyéktartó lebbentyűkre.

A címerre, helyesebben a címerábrázolásra (blason) vonatkozó, századok folyamán kialakult szabályok főbbjeit s a használatos szakkifejezéseket röviden a következőkben foglaljuk össze.

A címer alapjául szolgáló pajzs legkorábbi alakja a *háromszögű* (1.). Ebből fejlődik a *csúcsíves* (2.), ezt felváltja a *kerektalpú* (3.), a *csücskös* (4.) és az *ékelt* (5.) pajzsforma.

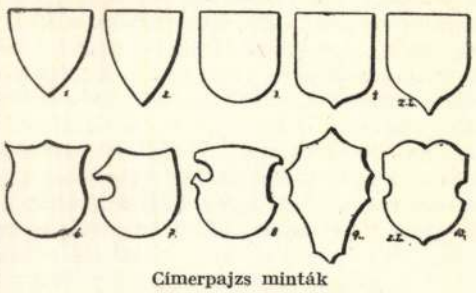

Címerpajzs minták

A középkor végén a kikanyargatott *tárcsaformák* (6—8.) kedveltek, az itáliai renaissance hozza a karélyos pajzsokat (9.), a barokk ízlés pedig a sokszorosan kikanyarított képzeleti alakokat, amelyek már semmiféle használt pajzsra nem hasonlítanak. Az itt elsorolt főformák mellett a változatok hosszú sora volt használatban. A sisakok közül a tornákon szerepelt típusok nyernek alkalmazást, tehát a fazék-, csőr-, rostély- és zárt-sisakok.

A címerül szolgáló ábrák két főcsoportra

C alatt nem talált idegen szavak K alatt keresendők.

oszlanak. Az egyik a pajzs különféle osztása révén keletkező mértani alakokból áll, ezek a *mester-* vagy *heroldalakok*. (I. tábla 2—25. ábra.) A másik csoportba tartoznak az összes egyéb pajzsbeli képek, a *közönséges alakok*. A mesteralakok leírásánál a felülről lefelé menő egyenes vonalú osztásokat *hasítás*nak, a vízszinteseket *vágás*nak nevezik. A közönséges alakok lehetnek a természet három osztályából vett, vagy képzeleti (szörny-) alakok és mindennemű emberi alkotások. A közönséges címerképek stilizálva vagy természetesen ábrázolhatók. A régi heraldika a leegyszerűsített, stílusos ábrázolást kedvelte, a természetes ábrázolás csak a címerizlés hanyatló korában vált általánossá, amikor a címerekben néha egész tájképekkel és természethűen megrajzolt jelenetekkel találkozunk. (*Elbeszélő címerstílus*, II. tábla 10. ábra.) A heraldika a természeti lények sorából különösen a jelképes jelentőséggel felruházott állatokat és növényeket alkalmazta: a bátor oroszlánt, a királyi sast, az erős medvét, az éber darut (I. t. 30—41. á.), vagy a viruló rózsát, a szűzies liliomot stb. Szabály, hogy ha egy címerleírásban az ellenkező nincs hangsúlyozva, az alakok *stilizáltan* (a középkori ábrázolási módnak megfelelően) alkalmazandók. *A címerek színezésénél* csupán a heraldikai mázak: arany (vagy helyette a sárga), ezüst (v. fehér), vörös, kék, zöld, fekete s az újabban alkalmazott bíbor használandók; a természetesen visszaadott tárgyaknál azok valóságos színei. A címertani színeket a XVII. sz. óta színtelen ábrázolásoknál vonalkázással v. pontozással jelzik (I. t. 1. á.). E mázakon kívül használják még a hermelin és a felhős alap jelzését (I. t. 26. és 27. á.). A címerleírásnál az alakok helyzetét is föl kell tüntetni, amikor a jobb- és baloldal úgy értendő, mintha a címeres pajzsot képes felével kifordítva, magunk előtt tartanánk. A címerekben az egész alak helyett gyakran fordul elő annak egy-egy része; az ilyen rész lehet előtünő vagy növekvő, ezenfelül lehet lenyesett vagy letépett. Az alak álló, lépő, futó, vágtató vagy ágaskodó; ha a pajzs szélével vagy a természetes talajjal sehol sem érintkezik, úgy lebegő. A szembeforduló fejű oroszlánt leopárdnak nevezik; ha valamely állat karma, patája, csőre más színű, akkor fegyverzettnek hívják.

A címer fejlődése Magyarországon nagyjából lépést tart a nyugati országokéval. Legkorábbi példánk a pajzsba foglalt címerre Imre király 1202. évi pecsétjén található; a legrégibb ismert magáncímer bizonyos Iván lovagé, aki pecsétjén (pajzs nélkül) visszatekintő, lépdelő madarat visel. Pajzsba foglalt családi címert először Kán nembeli Gyula nádor kettős lovaspecsétje 1224. évi lenyomatán találunk, ennek ábrája jobbra lépdelő oroszlán. Néhány jellemző példát XIII. századi címeres pecséteinkből a II. tábla 1—4. ábráján mutatunk be; az első hármon mesteralak, a negyediken szépen stilizált oroszlán van a pajzson. A XIV. századi sisakcímerekből való a II. t. 5. ábrája. A korai teljes-címerek igen szép példája Nagy Lajos királynak a II. t. 6. ábráján látható címere. A magyar heraldika legbecsesebb emlékei a XV. század kezdete óta Mátyás király koráig adományozott címereslevelek címerképei. Ilyen Zsigmond és utódai által adományozott festett címereket a III. és IV. táblán közlünk, ezek jó fogalmat adnak a magyaros címerizlésről. A példákon megfigyelhető, miként megy át a XV. sz. utolsó harmadában a gót stílus a renaissanceba s hogyan válnak a címerek ábrázolásai mindinkább naturalisztikus jellegűvé.

A mohácsi vész után gyorsan hanyatlik a heraldikai ízlés. A Habsburg királyok kancelláriájában még készülnek barokk-stílusban is tetszetős címerek (II. t. 8. á.), de már az erdélyi fejedelmi udvaroknál ritkán adományoznak helyes heraldikai érzékre való címert. Itt kapták fel leginkább a «természetes» ábrázolást, amire elszomorító példa a Bocskay István fejedelem által Sennyey Miklósnak 1606-ban adott bárói címer (IV. t. 17. á.). Ennél éri el a heraldikai elfajulás a legnagyobb mértéket, amikor a három csíkra osztott mezőn ugyanannyi tájképi hátterű sokalakos csatajelenet foglal helyet. A Cheőssy-címer (1624.) a pajzstartók alkalmazására (ez esetben egészen szokatlanul Sz. István és Sz. László szolgálnak ilyenekül, IV. t. 18. á.), a Széchenyiek grófi címere (II. t. 11. á.) pedig a rangkorona használatára szolgál példa gyanánt.

Általán véve a XVI—XVII. században keletkezett magyar családi címerek nagyrészben a természetességet kedvelő hajlam termékei s ábráikat tekintve, kevés változatosságot mutatnak. Címereinknek vannak olyan, majdnem kizárólagosan nálunk használt, kedvelt motivumai, amelyről magyar voltuk messziről felismerhető. Ilyen a címeranyagunk egynegyedében szereplő *kardot tartó kar* (a töröktől átvett ősi vitézi jelvény), a sok lovas- és gyalogosvitéz, a szablyát emelő oroszlán, a követ tartó darú és a fiait vérével tápláló pelikán. Szembe állítva ezt az egyhangúságot

a középkor válogatott szépségű címeralkotásaival, azt kell hinnünk, hogy a török hódítás rettentő harcai között a magyarság a heraldika iránti érzékét teljesen elvesztette. *(Színes tábla 527, 543. o., tábla 511, 514. o.)*

Irodalom. *Ritter v. Mayer C.:* Heraldisches A. B. C.-Buch (München, 1857); *Seyler G.:* Geschichte der Heraldik (Nürnberg, 1885—1889); *Gritzner Max:* Handbuch der Heraldischen Terminologie (Nürnberg, 1890); *Ströhl H. G.:* Heraldischer Atlas (Stuttgart, 1899); *Turul:* A Magy. Herald. és Gen. Társaság közlönye (I—XLV. évf., 1883 óta); *Csoma József:* A magyar heraldika korszakai (Bpest, 1913). VARJÚ E.

Címerállatok, lásd: *Címer.*

Címerbővítés és *javítás* valamely családi címernek uralkodói adomány alapján történt megváltoztatása és újabb alakokkal való gyarapítása. A bővítéshez rendszerint anyai elődök vagy rokon családok címereiből vett részleteket használtak fel. Némelykor a változtatás csak meglevő alakok és színek felcserélésére, kiigazítására szorítkozott. A címerbővítésre Magyarországon már az Árpád-korban találunk példát; címerjavítás van a második ismert hazai armálisban, amellyel Károly Róbert király 1327-ben Dancs zólyomi ispán liliomos címerének mezejét aranyra változtatta. VARJÚ E.

Címerfordítás, a régi idők ama szokása, hogy valamely család utolsó férfitagjának temetésén címerét fordítva függesztették ki. Nálunk már a XIV. században van rá példa, hogy a síremlékre a címert felfordítva vésték. VARJÚ E.

Címerleírás *(blason)*, lásd: *Címer.*

Címerlevél, lásd: *Armális.*

Címertan *(heraldika)*, a történelem egyik segédtudománya, a címerekkel, a rájuk vonatkozó szabályokkal és a címerviselés történetével foglalkozik. Gyakorlati részében majdnem egykorú a középkori címerességgel, habár szabályai jóideig nem is voltak írásba foglalva. A címertani szabályokat először *de Saxoferrato Bartolus* itáliai jogtudós, IV. Károly császár tanácsosa 1356—1358 közt írta össze *Tractatus de insigniis et armis* című értekezésében, amelyet akkor készített, amikor őt a császár címerrel tüntette ki. Munkája nagy tekintélyben állott; nyomtatásban először összes műveinek 1472-ben Velencében megjelent gyüjteményében szerepel s azóta hat kiadásban ismeretes. Részletesen tárgyalja a címerhasználat szabályait és utasításokkal szolgál a címerek helyes megszerkesztésére. Bartolus kortársa volt *de Foveis Franciscus*, kinek címertani munkáját egy angol átdolgozó, de Bado Aureo Johannes tartotta fenn *Tractatus de armis* címen. Németországban először *Rothe Johannes* kanonok a XIV. sz. végén foglalta össze a heraldikai alapfogalmakat, mégpedig német versekben. A franciák *de Prinsault Clément*-t tartják első címertani írójuknak (1466), a svájciak *Hemmerlin Felix* zürichi kanonokot (1440körül). Anglia első címertani szerzője egy előkelő úrhölgy, *Barnes Julia*, a sopewelli zárda fejedelemnője, aki a nemesi élettel foglalkozó munkájában *The blasyng of all maner armys in Latin, French et English* címen írta meg a heraldika tankönyvét. (Először 1486-ban jelent meg, azóta többször is.)

Az első nagyobbszabású elméleti munka a címertanról akkor látott napvilágot, amikor a címerviselés hanyatlani kezdett. Ez *Cassaneus Bartholomaeus* francia jogtudós alapvető műve: Catalogus gloriae mundi (Velence, 1521 és utána még tizennyolc kiadás). Követője Németországban *Spangenberg Cyriacus*, 1601-ben megjelent Adelsspiegel-jében foglalkozik a címertannal.

A tudományos címertan megalapítója *Sylvester à Petra Sancta* olasz jezsuita. Terjedelmes könyvének címe: Tesserae gentilitiae (először Róma, 1638). Német követője *Höpingk Theodor*: De insignium sive armorum prisco et novo iure (Nürnberg, 1642). A franciák legnépszerűbb heraldikusa a XVII. században *Menestrier Claude François*; főműve: Le véritable art du blason, először 1658-ban jelent meg s azóta igen sok kiadást ért. A címertani szabályokat alapos rendszerességgel foglalja össze. Mellette említést érdemel de la *Colombiere* Marcus Vulson, aki a címermázak jelzésének máig használatos módját (vonalak és pontok segélyével) megállapította.

A XVII. sz. második felében s a következő folyamán a heraldikai irodalom annyira növekedett, hogy a másfélszáz év alatt megjelent munkáknak csak a címei is vastag kötetet töltenek meg. E korszak két legnevezetesebb szakírója *Spener Philipp Jakob* (Historia insignium, 1680 és Insignium theoria, 1690) és *Gatterer Johann Christoph* (Abriss der Heraldik, 1778). A XIX. századnak volt fentartva, hogy a heraldikát a komoly tudomány színvonalára emelje. Nagy gyüjteményes munkák indultak meg, mint a *Siebmacher* XVI. sz.-i rézmetsző nevéről elnevezett címerkönyv (első füzete 1853-ban jelent meg) és *Litta*, Gli famiglie celebri d'Italia (1819-től); folyóiratok, társulatok keletkeztek. Az új címertani iskola megalapításában a németeké az oroszlánrész. Ledebur Leopold, Mayer Karl lovag, Hefner O. T., Hohenlohe-Waldenburg F. K. herceg, Seyler G. A., Hauptmann F., Gritzner E. minden időkre megvetették a tudományos

heraldika alapjait s tisztázták a felmerülő fontosabb kérdéseket.

A magyar heraldikai irodalom nagyon későn indult meg, ami részben a magyar nemességnek a címerek iránti közömbösségében, részben a török hódoltság korának általános szellemi elmaradottságában leli magyarázatát. Az első címertani kézikönyvet *Páriz-Pápai Ferenc* orvosdoktor írta *Ars heraldica* címmel; megjelent 1695-ben Kolozsvárott. A XVIII. században külföldön dolgozott *Schmeizel Márton* (Dissertatio de natura et indole artis heraldicae, Jena 1721 és Halle 1740; Einleitung zur Wappenlehre, 1723 és 1734) és Bécsben adta ki munkáját *Pálma Károly* (Heraldicae regni Hungariae specimen, 1766). *Révay Miklós* is készült egy heraldikai kézikönyv írására, de munkája nem jutott el a befejezésig. Magyar nyelven csak 1831-ben jelent meg az első szakmunka Sárospatakon, *Nyiri István* tanártól (A históriai segéd-tudományok). A címertan rendszeres művelése a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság alapításával (1882) indult meg. Ennek 1883 óta fennálló folyóirata, a *Turul* különösen középkori címereslevéleink közrebocsátásával tett jelentékeny szolgálatot a tudománynak. 1886-ban jelent meg *br. Nyáry Albert* érdemes műve: A heraldika vezérfonala, ezt követte 1897-ben *Bárczay Oszkár:* A heraldika kézikönyve. A rövid sort *Áldásy Antal* 1923-ban kiadott Címertana zárja le. Megemlítést érdemel még a Heraldikai Társaság által kiadott Magyar címeres emlékek (eddig három kötet, 1901—1926) és *Csoma József* munkái: A nemzetségi címerek tanulmánya (1900), Magyar nemzetségi címerek (1903) és A magyar heraldika korszakai (1913).

Irodalom. *Bernd C. S. T.:* Allgemeine Schriftenkunde der gesammten Wappenwissenschaft (1830—1841); *Hauptmann F.:* Waffenkunde (1914); *Guigard:* Bibliothèque héraldique de la France (1861); *Moule Th.:* Bibliotheca heraldica Magnae Britanniae (1822); *Colaneri G.:* Bibliografia araldico-genealogica d'Italia (1904). VARJÚ E.

Címertartók a címertanban a címerek mellékdíszei sorába tartozó olyan természetes, ritkábban stilizált emberi, állati vagy szörnyalakok, amelyek a pajzsot, a sisakot, esetleg a pajzs fölötti rangkoronát tartják. Néha csupán a címer mellé vannak állítva, ilyenkor nevük *pajzsőr*. Számuk leggyakrabban kettő, ritkábban egy vagy három. Magyarországon már az Árpád-kori pecséteken előfordulnak. VARJÚ E.

Címertörés (fr. *brisure*, ném. *Bruch*, Beizeichen), a heraldikában valamely családi címernek megcsonkítás, mellékalak hozzáadása, vagy színcsere útján történő elváltoztatása abból a célból, hogy a törtcímerű személy és utódai a család vagy nemzetség többi tagjaitól, illetőleg ágaitól megkülönböztethetők legyenek. E szokás különösen Angol- és

1. Az Orléans-ház címere 2. János orléansi bâtard címere, 3. A Gagyi Báthori-család címere

Franciaországban volt elterjedve, ahol legtöbbször *tornagallér* (1.) vagy *balharánt szalag* (2.) hozzáadásával történt a címertörés. Utóbbi rendszerint a törvénytelen leszármazást jelölte. A németeknél inkább a címeralakok színeit vagy a sisakdíszt változtatták meg. A többszörös címertörésekre az angol heraldika szolgál példákkal. Magyarországon ez a szokás alig volt ismeretes. A legrégibb eset a XV. századból ismeretes, amikor az Aba-nemzetség Gereven ispántól eredő ága (a Gagyi, Keczer és Vendeghy család) az ősi címer fekete sasának egyik szárnyára arany koronát illeszt (3.). VARJÚ E.

Címertörzsek, e néven ugyanazon ország olyan családainak csoportjai értendők, amelyek anélkül, hogy közös eredetük megállapítható volna, azonos címert viselnek. A genealógusok az egyforma címerekből nem ritkán ugyanazon ősapára következtetnek, holott a középkorban elég gyakori eset, hogy csupán sógorsági vagy csak baráti viszonyban lévő személyek egymás címerét felvették. A címertörzsek rendszere legjobban Lemgyelországban fejlődött ki. Itt hasonló szerepük van, mint nálunk a közös leszármazáson alapuló *nemzetségeknek*, ezért ősi családok nevében címertörzsüket is megjelölik (pl. Goluchowski Herb Leliva). Magyarországon a címertörzsek keletkezését az a szokás mozdította elő, hogy az uralkodók nem ritkán több, nem is rokon családnak adtak egy közös oklevélben címert. VARJÚ E.

Cím és jelleg adományozása, az állami tisztviselői kategóriákban az előléptetésnek az a neme, mely a magasabb fizetési osztályban rangsort biztosít ugyan, de a magasabb illetmények élvezetével nincs egybekötve. Mindazonáltal az 1917 : IX. t.-c. értelmében a cím és jelleg birtokában eltöltött időt a magasabb állásra történt kinevezés után a fizetési fokozat megállapításánál figyelembe kell venni. SZÉKELY M.

Cimet alma, az *Anona* gyümölcse (lásd ott).

Magyar címer
leírások

Arch. Ért.
1885. 210, 211. l.

Archaeologiai Értesitő — Indicateur archéologique

publié par l'Académie hongroise sous la rédaction de M. Joseph Hampel.

Cinq livraisons par an ; prix du volume 6 florins = 12 couronnes val. hongr.

Nouvelle série, XVII. volume, 2. livraison du 15. avril 1897.

TABLE DES MATIÈRES.

	Pages
Iean Temesváry. Trouvailles arch. du comté de Szolnok-Doboka (67 vignettes)	97—107
Gabriel Téglás. A qui faut-il attribuer la construction de Budvára auprès de Székely-Udvarhely? (Cinq vignettes)	108—115
Coloman de Darnay. Trésor de l'âge de bronze trouvé à Kis-Apáti (c. de Zala) cinq planches	116—127
Jules Ziehen. Reliefs provenant de la Pannonie. (Six vignettes)	127—133
Otto Fischbach. Les dernières trouvailles de Hohenberg et de Krungl (Styrie) 7 planches et 15 vignettes	133—147
Victor Horváth. La chapelle ogivale à Csütörtökhely (c. de Szepes)	147—156
Joseph Mihalik. Monuments funéraires du dôme de Kassa. (Cinq vignettes)	157—172

Magyar címer

l.

Sebestyén József:

A magyar címer.

Genealogiai Füzetek.

IV. 1906. 65–69, 93–94, 105–106, 117–118 l.

fluß durch denjenigen der Vereinigten Staaten ersetzen möchten. „Es kann kein prinzipieller Unterschied bestehen zwischen Indien und den Kronkolonien: es muß angenommen werden, daß die amerikanische Meinung jetzt gegen die Fortsetzung unserer Herrschaft über diese Gebiete gerichtet ist, und sie wird sich noch mehr dagegen wenden, wenn die gegenwärtige Krise, die beide Nationen betrifft, vorüber ist. Ohne die Kolonien und wahrscheinlich auch ohne Indien kann das britische Weltreich in absehbarer Zukunft seine Vitalität nicht behalten. Sie bilden mit ihrem Reichtum an Rohstoffen eine notwendige Ergänzung zu der überwiegend industriellen Zivilisation Großbritanniens und aller Dominions mit Ausnahme von Neuseeland. Sie werden selbstverständlich nach dem Kriege noch mehr gebraucht werden als vorher; wenn das Empire nach dem Kriege (the post-war Empire) nicht eine wirksame wirtschaftliche Ganzheit (an efficient economic entity) wird, dann kann London niemals wieder seine Stellung als finanzielles Weltzentrum zurückgewinnen, wovon die wirtschaftliche Stabilität Großbritanniens und des Empire wenigstens seit Beginn des gegenwärtigen Jahrhundert abhingen. Infolge des Verkaufes so vieler ihrer ausländischen Investitionen (foreign investments) muß Großbritannien in der Zukunft wenigstens eine Zeitlang hinsichtlich seines Lebensunterhaltes mehr auf der industriellen Produktion als auf finanziellen Diensten beruhen." Zum Ausgleich für die an die Vereinigten Staaten verlorenen Weltmärkte möchte England in Zukunft das europäische Festland erneut zersplittern und zum willenlosen Objekt britischer Wirtschaftspolitik degradieren.

Für Europa hat die mangelnde englische Stärke zur Verteidigung gegenüber dem Angriff der USA noch die Bedeutung, daß der Zusammenschluß der Völker des Festlandes zur Sicherung der kontinentalen Eigenständigkeit gegenüber den Manövern der Wall Street eine doppelte Notwendigkeit geworden ist. Wenn England gegenwärtig durch das „Beveridge-Programm" die

Magyar nemesi címerek

Vas. Ujs. 1875. 701 l.

— **A liber regiusok**, a magyar nemzet „arany könyve“, mint Jókai legujabb regényében érdekesen elbeszéli, az absolutismus idejében Magyarország Bécsben levő házának egyik sötét lomtárába dobattak le, az 1867-ki kiegyezés után a király személye körüli miniszter foglal-

ván el e házat, a könyvek ismét napfényre kerültek. E historiai kincsek 50,000 nemesi család nemes levelét őrzik, melyekben minden magyar nemesnek ősi czimere gyönyörü festői remekben van megörökitve, felirva ősapjának érdemei, viselt dolgai, miként nyerte nemességét, szentesitve kir. névaláirással. Magyarországnak van 62, Erdélynek 27 könyve aranyozott pompás bőrkötésben. A könyveken kivül még számos nagybecsü régiség, festmények, órák, csillárok, butorok kerültek elő a lomtárból. A könyvek az ujabb alkotmányos aera alatt egy 90-ikkel szaporodtak, mely már félig telt az uj nemesekkel. — A hajdankori czimerekben kardos vitézek, lovagok, levágott török fők, üstökön fogva, nagy pallos hegyére szurva; nyilak, sasok, griffmadarak, oroszlánok tündökölnek. Az ujkor nemesi czimereinek jelvényei a korszellemet képviselik. Az Aesculap-bot, a felkuszó kigyóval az orvosi érdemeket jelenti; törő kalapács van a bányász czimerében; egy vasöntőde alapitójának czimere fogaskerék; egy vasuti igazgatóé mozdonykerék; az irodalmi érdemek nemesi jelvénye keresztbe tett toll és pálma, hármas halom mögül kiemelkedő arany nap; a békekötésnél müködött diplomatáé galamb olajággal; a pénzügyi téren emelkedett nagyság nemesi jelvénye a

nevet visszaadó aranyhegy; arany méhek és arany buzakévék jutottak az oeconomusnak; az erdészet és faüzlet terén kitünt uj nemes czimere zöld fenyőfa arany mezőben; a kereskedőé vasmacska; az első gyorskocsizás megállapitójáé felszerszámozott fehér ló; a vizépitészé ezüst csatorna; a mérnöké arany czirkalom; a bortermelőé három szőlőtő; a biróé serpenyő és pallos. A heraldika jelvényszótára nagy suplementummal szaporodott meg. Elmésebb ötletet alig találni a sok között, mint egy derék vászonkereskedőét, ki magának egy arany mezőben álló, felül koczkás oxfordingbe, alul fehér rumburgi vászongatyába öltözött griffmadarat választott jelvényül. Azt megtudhatni végül, hogy egy lovagias megjelenésü bankár miért visel télen-nyáron ibolyát a gomblyukában? Ennek a nemesi czimerében négy szál ibolya a jelvény.

231 **Heinrich G.** Egyetemes irodalomtörténet. 4 kötet. Mümellékletekkel és szövegképekkel. Lex. 8° Bp. 1911. fbőr. 30.—

I. Keleti népek. Hellének. II. Rómaiak és románok. III. Kelták és germánok. IV. Ural-altajiak és szlávok.

232 **Hensel, P.** Hauptprobleme der Ethik. Neun Vorträge. 2. Aufl. Lp. 1913. 2.—

233 **Heptameron.** Die Erzählungen der Königin v. Navarra. Ill. v. Bayros. Berlin, Orig. Hfrzbd. (Wie neu) 5.—

234 **Hesse, H.** Peter Camenzind. Berlin, 1913. Orig. Ln. 2.50

236 **Hildebrand, R.** Gedanken über Gott, die Welt und das Ich. Ein Vermächtnis. Jena: 1910. Hldr. 8.—

237 **Hodler, Ferd.** Ein Deutungversuch von H. Mühlstein. Mit 85 Lichtdrucken nach Handzeichnungen u. 2 nach einer Originalplastik. 4° Weimar, 1914. Hpgmt. 385 S. Text u. 87 Tafeln. 36.—

238 **Hoensbroech, Graf v.** Das Papsstum in seiner sozial-kulturellen Wirksamkeit. I. Theil. Lp. (Kröner's Volksausg.) 1.—

239 **Hofer, Andr.** Sandwirth aus Passeyr, Oberanführer der Tyroler im Kriege von 1809. Lp.: Brockhaus, 1817. Ppbd. 460 S. 4.—

240 **Hoffmann, E. T. A.** Die Elixiere des Teufels. Mit Zeichn. v. A. Steiner-Prag. Berlin, 1907. Orig. Ln. Wie neu! 8.—

241 **Hölderlin, Fr.** Hyperion oder der Eremit in Griechland. kl. 8° Weimar, 1916. Hübscher Orig. Hldrbd. 4.—

242 **Homer's Odyssee.** Von J. H. Voss. gr. 8° Stuttg., 1881. Ln. CXX, 468 S. 4 S. Facsim. 2 Karten u. 1 Plan. 4.—

243 **Horváth Mihály.** A magyarok története Európába költözésöktől mostanáig. A tanuló ifjúság számára. Pesten, 1841. (A szerző sajátkezü dedikációjával Bajza Józsefnek.) 12.—

244 **Husserl, E.** Logische Untersuchungen. I. Bd.: Prolegomena zur reinen Logik. II. Bd.: Untersuchungen zur Phänomenologie u. Theorie d. Erkenntnis. 1. Teil. Halle. Or. Hln. 257, 508 S. 10.—

245 **Ibsen, Sig.** Menschliche Quintessenz. Berlin, 1911. Orig. Ln. 2.—

246 **Illés J.** A magyar czímer és a királyi czím története 1804-től kezdve. 20 kép- és 4 mellékl. Bp. 1917. 100 l. 3.60

247 **Ischirkoff, A.** Les Bulgares en Dobroudja. Apercu historique et ehthnographique. Avec une carte. Berne, 1919. 189 p. 5.—

248 **Japan. Dresser, Chr.** Japan its architecture, art and art manufactures. With 202 figures. London, 1882. cloth. 4.50

249 **Jean Paul.** Dr. Katzenbergers Bad-Reise. Mit Bildern von Walo von May. gr. 8° München: G. Müller, 1916. Orig. Pgmt. Wie neu! 6.—

Druck der Offizin W. Drugulin in Lp. Gebunden bei C. A. Enders. Vorzugspapier. Numeriertes Ex. (176) Beim Verlag ausverkauft.

250 — Titan. Gekürzt herausgegeben v. H. Hesse. 2 Bde. Lp.: Insel. Orig. Ln. 4.—

251 **Jodl, Fr.** Allgemeine Ethik. Stuttg., 1918. Orig. Hln. 5.—

252 — Vom Lebenswege. Gesammelte Vorträge u. Aufsätze. 2 Bde. Stuttg. Hldr. 18.—

253 — Sein Leben und Wirken. Von M. Jodl. Mit 3 Bildnissen. Stuttg., 1920. Orig. Ln. 4.—

254 — Kritik des Idealismus. Lp. 1920. Ln. 3.—

255 — Geschichte der Ethik als philos. Wissenschaft. 2. Aufl. 2 Bde. Stuttg. 1906, 1912. Orig. Hldr. 18.—

256 **Joel, K.** Der freie Wille. Eine Entwicklung in Gesprächen. München, 1908. Orig. Ln. 7.50

257 — Antibarbarus. Vorträge u. Aufsätze. Jena, 1914. 2.—

258 — Die philosophische Krisis der Gegenwart. Lp. 1914. 56 S. 1.—

259 — Seele und Welt. Versuch einer organischen Auffasung. Jena, 1912. 3.50

260 — Neue Weltkultur. Lp. 1915, 80 S. 1.40

261 **Jókai M.** A magyar nemzet története. Pest, 1854. Ered. (kopottas) vszn. Első kiadás. 4.—

262 **Jósika M.** A gordiusi csomó. Regény. 2 kötet. Pest. Heckenast, 1862. Egy vsznköt. 3.—

263 **Junius.** Including letters by the same writer under other signatures, and his confidential correspondence. By John Wade. 2 vols, London. Bell 1878. cloth. 3.50

The autorship of this letters has never been discovered; but some hold that evidence points to Sir Philip Francis as responsible for them.

264 **Jürgensen, Chr.** Kochlehrbuch und praktisches Kochbuch für Ärzte, Hygieniker Hausfrauen, Kochschulen. Mit 31 Figuren auf Tafeln. Berlin, 1910. Hln. XXXIV., 465 S. 4.—

265 **Justi, L.** Die italienische Malerei des XV. Jahrhunderts. Mit 192 Tafeln. Als selbständiger Band des Werkes: „Geschichte der Kunst dargestellt an ihren Meisterwerken in Tafeln u. begleitendem Text." 4° Berlin. Hldrbd. 27.—

266 — Geschichte der Kunst. Dargestellt an ihren Meisterwerken in Tafeln u. begleitenden Text: Die italienische Plastik v. XV. bis XVIII. Jahrh. von Fr. Knapp. 160 Tafeln. Die spanische Plastik vom XV. bis XVIII. Jahrh. von Valerian von Loga. 32 Tafeln. 4° Berlin. In 1 Hldrbde. 27.—

267 **Kabdebó Gyula.** Bp. sz. főv. kislakás és iskola építkezései. Számos képpel. Bp., 1913. 5.—

268 **Kaffka Margit** könyve. Versek. Arcképpel. Bp. Athenaeum. 1906. 6.—

269 **Kaften Jul.** Philosophie des Protestantismus. Eine Apologetik des evangel. Glaubens. Tübingen, 1917. IV. 412 S. 4.50

270 **Kalkoff, P.** Entscheidungsjahre der Reformation. München. G. Müller, 1917. Mit 8 Bildnissen 4.—

271 **Kállay B.** A szerb felkelés története. 1807—1810. 2 köt. Bp. M. T. Akad. 1909. (zöld) vsznköt. 4.—

272 **Kalthoff, A.** Die Entstehung des Christentums. Lp. Diederichs, 1904. Orig. Ln. 1.40

273 **Kant.** A tiszta ész kritikája. Ford. Alexander B. és Bánóczi J. 2-ik kiad. Bp. 1913. vszn. 10.—

274 — **Adicke, E.** Kant contra Haeckel. 2. Aufl. Berlin, 1906. Or. Lein. 1.50

275 — **Simmel, G.** Kant. 16 Vorlesungen. 3. Aufl. Lp. 1913. Orig. Lein. 3.50

Kiadta II. Miksa 1572 május 3-án Ebersdorfban Zermegh János és két unokatestvérének Zermegh Zsigmond és Márk-nak. Kihirdetési záradéka nincs. E.

Hoc typo, qui in superiore parte scuti in capite hujus diplomatis depictus conspicitur Arma tua et majorum tuorum augenda, tibique ac fratribus tuis patruelibus Sigismondo et Marco Zermegh, qui etiam nunc in confiniis Sclavoniae militare perhibentur, vestrisque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis danda et concedenda benigne duximus. Imagine nimirum Regia umbilicotenus ex sub linea per dimidium scuti transversim ducta prostante, quae quidem linea inferiorem scuti aream vetera vestra continentem insignia in caesium, superiorem vero in fulvum colores distingvit. Quae quidem imago Regia testatur te Caesaribus et Regibus servivisse, ab hisque beneficia et honores accepisse. In cujus dextra manu caduceus, specimen tuae prudentiae, ac in peragendis rebus nostris tibi commissis dexteritatis, in laeva vero lilium album, fidei tuae erga nos candorem designans, effigiata conspiciuntur. Porro supra scutum est galea aperta cum deffluentibus, ab illius vertice circum scuti utrumque latus laciniis flavi et crocei coloris, quales colores scutum eciam ipsum, ut dictum est, bifariam distingvunt, diademate Regio insignis assurgentibus ex ejus vertice veterum armorum tuorum insigniis tribus nimirum rosis, media rubea, duabus vero extremis albis, prout haec singula arte et industria Pictoris peculiaribus suis coloribus aptius depicta esse cernuntur.

Arannyal és kékkel vágott paizs; az alsó részben (a családnak régi címere) hármas zöld halom, közepéből kiálló 3 szál — fehér, vörös, fehér szinü — rózsa és jobbról arany csillag, balról arany félhold van. A felső részben vörös ruhás, arany koronás, növekvő férfi, jobbjában merkurbotot, baljában fehér liliomot tart. A nyitott sisak dísze: 3 rózsaszál, melyek közül a középső vörös, a jobb és baloldali fehér. Takarók: vörös-arany.

Értesítője. A Trencsénvármegyei Museum-Egyesület —.
Trencsén 1914.

Obesló Dániel, Miklós, Mihály és Ledniczky György részére. Kihirdették Trencsén vármegyében, 1661 augusztus 13-án. H. M.

Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, fundum ejus viridi campo interoccupante, super quo integer fulvus Leo divaricatis posterioribus pedibus erecte stare, oreque hianti ac lingva rubicunda exerta, cauda item bifurcata, ad tergum elevata, anteriorum vero pedum sinistro ad rapiendum protenso, dextro autem evaginatam frameam fortiter compressam vibrare dimicantique similis in dextram scuti oram tendere visitur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam Regio Diademate, ex eoque alium Leonem inferiori per omnia similem inguinetenus eminentem proferente ornatam. A summitate vero sive cono Galeae laciniis seu lemniscis hinc flavis et coeruleis, illinc vero candidis et rubris etc.

Kékben, zöld mezőn álló, kardot tartó, jobbra fordult, kétfarkú arany oroszlán. A nyitott sisak dísze: A paizsbeli oroszlán növekvőleg. Takarók: arany-kék, ezüst-vörös.

ZERMEGH.

A Zermegh-család címere.

Kiadta III. Ferdinánd király Pozsonyban 1647. évi junius 17-én Vásárhelyi máskép Otarczy Mihály és utódai részére. Kihirdették Győr megyében 1648. évi október 15-én. E.

Scutum videlicet militare erectum flavi et rubri coloris in duas aequales divisum partes, cujus medium a summitate fundum versus dividit via lactea sive Galaxia, superne ternas, inferne totidem aureas stellas rutilantes, ac in medio hemisphaerium Lunae albescentis, proferre. A cujus dextro scuti fundo sive viridi campo, assurgit culmus rosarum cum dilatatis ad utramque partem florum ramis, videlicet hinc uno rubro, illinc vero itidem uno albescenti, altero autem virescenti, ac in medio illorum integra Arus naturali suo colore effigiatus sinistro pedum stare, dextro vero lapillum candidi coloris sursum ostentare et in sinistram scuti partem conversus esse. Similiter in sinistro scuti angulo sive spatio integer albicans unicornis, tota corporis mole arrecta, caudaque sursum generose elevata, ore patulo, linguaque rubicunda exerta, dispositis posterioribus pedibus, anteriorum vero pedum utroque ad saliendum protensis, in dextram scuti oram tendere visitur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam, regio diademate, bracchium humanum rubra manica cinctum humerotenus duabus nigrescentibus Aquilinis alis circumdatum, ac circa volam laurea corona exornatum, in volaque ipsa strictum acinacem fortiter comprehensum sursum vibrare, aculeo recenti sangvine madente et in dextram scuti oram locatum proferente ornatam. A summitate vero seu cono galeae laciniis sive lemniscis hinc flavi et coelestini, illinc vero candidi et rubri colorim etc.

A címer a festmény szerint: arannyal és vörössel hasított paizsot a tejút — melyben 3-3 arany csillag között az arany félhold látszik — oszt két egyenlő részre. A paizs jobb oldali részében zöld mezőn három szál zöld leveles vörös rózsa kiemelkedő középsőjén befelé fordult természetes színü darú áll jobb lábán s bal lábában fehér követ tart. A paizs baloldali részében zöld mezőn, befelé fordított, fehér egyszarvú áll hátulsó két lábán. Sisakdísz: vállainál két fekete sasszárny között lévő, zöld koszorúval övezett, jobb felé fordított vörös ruhás könyöklő emberi kar, arany markolatú, véres hegyü egyenes kardot tart. Takarók: arany-kék, ezüst-vörös.

ZÁRECZKY. L. MLINAROVJECH (1677).

ZBINYÓI ZBINYOVSZKY, máskép PEKÁR.

Kiadta I. Lipót Bécsben 1661 julius 27-én Zbinyoi Zbinyovszky, másként Pekár János, neje Andrássa Borbála, gyermekei Miklós, György, János, István, András, Katalin és Anna, testvére Miklós, unokatestvérei

VALÓ. L. Kálniczay (1592.)

VALOVICH. L. Kálniczay (1592.)

VARJÚ.

V. ö. Turul, 1906. köt. 170. l.

Kiadta II. Lajos Pozsonyban 1520 október 2-án Klebuki (vagy Gelebuki) Varjú Mihály és tertvérei Tamás és Balázs részére. Kihirdették Trencsén vármegyében 1613. évi október 26-án.* H. M.

Scutum armigerum coloris Saphirici addito in medio ejus corvo alite, tres culmos tritici suis aristis flavescentibus conspicuos rostro tenente. Scuto ipsi superne Galea incumbit colore argenteo criscio cono exstantibus et floribus tortuosis splendida cuspidata sagitta per medium trajecta.

Kékben, csőrében 3 sárga búzakalászt tartó holló. A paizs feletti, nyílvesszővel átlőtt ezüst sisakon tollbokréta.

VÁSÁRHELY máskép OTARCZY.

A Vásárhely-család címere.

*) Kihirdették az impetrans Mihály fiának Jánosnak a fiai: András, György, Mihály, Miklós és István, kiket már akkor „Varju aliter Wrana de Hlozsa, olim vero Gelebuk sive Klebuk“ néven neveznek.

stantes, superiores vero caerulea et rubra binas rosas variegatas continent. Scuto incumbentem Galeam militarem craticulatam sive apertam Regio Diademate, ex eoque virum mediotenus eminentem rubra tunica indutum ac manuum sinistra spicam gestantem, dextra autem nudam frameam fortiter vibrantem, ac ad dextram scuti oram convertentem proferente ornatam. A summitate vero seu cono galeae laciniis seu lemniscis hinc flavis et coelestinis, illinc autem candidis et rubicundis etc.

szál búzakalász; a felső két részben kék és vörös mezőben két tarka rózsa. A nyitott sisak dísze: jobbra fordult vörös ruháju növekvő férfi, jobb kezében meztelen kardot, baljában búzakalászt tart. Takarók: sárga-kék, fehér-vörös.

URBANOVSZKY DE URBANO.

Kiadta II. Lajos Budán 1526 május 10-én néhai Urbanovszky Jakab fia János, László fia János és Mihály fia György urbanovei nemesek részére. E. M.

Scutum scilicet caelestini coloris in cujus ima parte est Korona aurea Regalis Hemmis et unionibus distincta, supra Coronam est Argentea Luna cornibus sursum versis circa quae cornua quaqua versus duae stellae fulgore aureo splendent cum Galea Argentea supra scutum in cujus vertice est corona et Luna cum duabus stellis micantibus illis, quae in scuto sunt prorsus similibus et duabus Cristis Strutiocamelinis, et aliis ornamentis solitis exornata.

Kékben, arany koronán szarvaival fölfelé álló ezüst félhold két szarva hegyén egy-egy fénylő arany csillaggal. Ezüst sisakon korona, ezen fölfelé fordított szarvaival a félhold, a holdszarvak csúcsain arany csillagok s ezek között két strucctoll.

VALENTINY.

Kiadta III. Ferdinánd Bécsben 1640 április 2-án Valentiny Lőrinc részére. Kihirdették Trencsén vármegyében 1640 julius 7-én. K. J. (No. 12 Pag. 837.)

Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris fundum ejus fluvii in tres partes divisi, inferne flavus, mediotenus ruber, superne itidem flavus occupant, ex quibus Ibex pubetenus eminens, ore hianti elevatis utrisque pedibus ad rapiendum protensis, erecte stare, ad dextrum scuti latus conversa visitur. Scuto incumbentem Galeam Militarem apertam seu craticulatam Regio diademate alteram capream inferiori per omnia similem proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis hinc flavis instar aureis et coeruleis, illinc vero candidis et rubris etc.

Kékben, a paizs alján sárga-vörös-sárga pólyával három részre osztott folyóvízből fiatal növekvő vadkecske emelkedik ki, a paizs jobb oldala felé fordulva. A nyitott sisak dísze: a paizsalak. Takarók: arany-kék, fehér-vörös.

gonaliter transfixam praeseferens, palariter locata esse visitur: Cervo nativi coloris in sinistro Latere ad posteriores pedes erecto, geminoque pede anteriore praeattactae Parmulae innixo, eandem, Telamonis instar, sustentante; Ipsi porro Scuto superincumbentem situ ad dextram obliquo Galeam tornearíam clathratam, seu apertam, solidae Nobilitatis decus, purpura subsarcinatam auro reductam, ac Monili de Torque Collum ambiente aurea pendulo venustam, Regioque Diademate, Cervum Scutarium inguinetenus proferente, redimitam; Laciniis demum, seu Lemniscis hinc argenteis, isthinc aureis, utrinque autem coeruleo mixtim ac symmetre reflexis etc.

fekete sas. A paizs baloldalán természetes színü szarvas áll két hátulsó lábán, első lábaival a pajzsocska tetejére támaszkodva. A nyitott sisak dísze: jobb felé fordult növekvő szarvas. Takarók: ezüstkék, arany-kék.

NOSZICZI TURZÓ.

Kiadta II. Rudolf Pozsonyban 1587 december 2-án nosziczi Turzó János és testvérei György, Gábor, Katalin, Anna és Zsuzsánna részére. Kihirdetési záradék az okmányon nincs. E. M.

Scutum videlicet militare erectum superne in coelestinum colorem, inferne vero in quatuor areas duas videlicet albas, duas autem rubras has quidem distincte Scuti area trijugis viridis monticulus positus esse, in cujus eminentiori Pelicanus albus expansis alis ad dextrum scuti latus conversus inter duas rosas rubras stare, incurvatoque collo pectus proprium rostro vellicare cernuntur. Scuto incumbentem Galeam militarem clausam corona Regia Pelicanum priori per omnia similem producente ornatam. A summitate vero seu Cono Galeae laciniis seu lemniscis hinc aurei et coelestini, illinc vero rubei et albi colorum etc.

Kék paizs alján két-két fehér és vörös pólya s ezek felett hármas zöld halom kimagasló középsőjén a két kisebb halomra helyezett 1-1 vörös rózsa között, kiterjesztett szárnyú, jobbra fordult, csőrével mellét tépő fehér Pelikán. A zárt sisak disze: a paizsbeli Pelikán. Takarók: arany-kék, vörös-fehér.

UHLYÁRIK.

Kiadta III. Ferdinánd Pozsonyban 1655 március 20-án Uhlyárik György és neje Mikuska Borbála, továbbá atyja Uhlyárik Márton, valamint testvére Uhlyárik András és felesége Hulyák Dorottya részére. Kihirdették Trencsén vármegyében 1656 március 7-én. H. M.

Scutum videlicet militare erectum ac in tres partes divisum, quarum inferior caerulea super trijugi viridi monticulo ternas spicas triticeas recto ab invicem spatio di-

Három részre osztott (vágott és félig hasított) paizs alsó részében kék mezőben hármas zöld halmon három

coelestini coloris locatum, binisve Diadematibus Regiis ornatum, unam Aquilam expansis alis, proprio suo colore effigiatam, sagittaque transverberatam representat. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam Regio Diademate alium cervum inguinetenus eminentem, alioquin inferiori per omnia similem proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis utrinque candidis et rubris etc.

nyílvesszővel átlőtt, kiöltött nyelvü, koronás fekete sas. A nyitott sisak dísze: jobbra fordult növekvő szarvas. Takarók: fehér-vörös.

TRENCSÉN VÁRMEGYE LEGUJABB CÍMERE.

Kiadta V. Ferdinánd Bécsben 1837 április 6-án.

Trencsén vármegye legujabb címere.

Scutum videlicet militare in figura sphaerali erectum, exhibens in campo argenteo montem scopulosae Rupis praeruptum ad dextrum scuti latus exurgentem, cum arbore pinea ramis foliisque juste comata, e radice ejusdem Montis totam Scuti basim occupante procere excreta, secus quam Parmula coerulea, Aquilam furvam erectis, ad volandum alis coronae aureae insistentem, Collumque Sagitta argentea rubro pennata sinistro dia-

Ezüst mezőben, a paizs alján és jobb oldalán sziklák látszanak. A szikla alsó részéből egyenes növésü fenyőfa nől ki, mely előtt a sziklára helyezve kék szinü paizsocska van, benne arany koronán kiterjesztett szárnyu, nyakán vörös tollú ezüst nyílvesszővel átlőtt, jobbra fordult

in cujus latere pinus in altum crevit. In rubro colore Cervus in pedes posteriores erectus, capite et cornibus ad summam scuti oram pertingens, pedibus anterioribus dextro stipitem pinus complectitur, levo rupem scalpit, prout haec in capite, sive principio praesentium nostrarum pictoris arte suis coloribus depicta esse cernuntur.

részében magas sziklából kinövő zöld levelü fenyőfa. A bal oldali vörös részben két hátulsó lábán álló, két első lábát a sziklára helyező fehér szarvas. A nyitott sisak dísze: jobbra fordult növekvő fehér szarvas. Takarók: fehér-vörös.

TRENCSÉN VÁRMEGYE UJABB CÍMERE.

Kiadta III. Ferdinánd Bécsben 1650 augusztus 10-én.

Trencsén vármegye újabb cimere.

Scutum videlicet militare erectum in duas coequales divisum partes, cujus in inferiori dextra utpote coerulea, rupes altissima pinum proferre, in altera vero veluti rubra integer Cervus naturaliter effigiatus, distentis ad stabiliendumque se dispositis posterioribus pedibus erecte stare, anterioribus autem eandem pinum tangere, ac consequenter ejus folia decerpere in dextramque scuti oram conversus esse visitur. Cujus porro duplicis scuti in meditullio aliud itidem scutum

Kékkel és vörössel hasított paizs baloldali kék mezejében magas sziklából kinövő fenyőfa, melynek leveleit a jobb oldali vörös mezőben álló, első lábaival a fára támaszkodó természetes színü szarvas szájával tépi. A paizs közepén koronás boglár-paizsban, kékben, arany koronán álló kiterjesztett szárnyú, arany

Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, fundum illius viridi campo occupante, super quo integer Griphus, naturali suo colore effigiatus, divaricatis posterioribus, ore hianthi ac lingva rubicunda exerta, caudaque inter pedes reflexa erecte stare, alis quoque retrorsum expansis, pedum denique anteriorum sinistro ad rapiendum protenso, dextro autem culmum ternarum albescentium rosarum ostentare, inque dextram scuti partem gradienti similis tendere visitur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam Regio Diademate, ex eoque candidam Columbam compositis alis et utroque pede insistentem, rostro item virentem palmam gestantem, Mansuetudinis sapientiae Symbolum designantem, ac inter duas nigras Aquilinas alas eminentem proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis, hinc flavis et coeruleis, illinc autem candidis et rubris etc.

Kékben, zöld mezőn két hátulsó lábán álló, farkát lába közé hajlító, kiterjesztett szárnyú természetes színü jobb felé fordult Griff, első jobb lábában 3 fehér rózsát tart. (A festményen a Griff bal lábában tartja a rózsákat). A nyitott sisak dísze: két fekete sasszárny között jobbra fordított összetett szárnyú fehér galamb, csőrében zöld pálmaágat tart. Takarók: arany-kék ezüst-vörös.

TRENCSÉN VÁRMEGYE LEGRÉGIBB CÍMERE.

Kiadta I. Ferdinánd Pozsonyban 1550 február 12-én. E.

Trencsén vármegye legrégibb címere.

Scutum bipartito colore rubro scilicet et celestino in parte celestini, est rupes alta,

Kékkel és vörössel hasított paizs, jobb oldali kék

corus, ac framea accinctus, candido equo, posterioribus fortiter innixus pedibus, anterioribus ad saltum protensis insidere, manuumque dextra rubrum vexillum, sinistra vero froenum equi intertenere, ac in dextram scuti partem conversus esse cernitur. Scuto incumbentem galeam militarem, craticulatam sive apertam, regio diademate, alterum militem cataphractum, crista decorum, manu sinistra lateri applicata, dextra autem evaginatam frameam capulotenus comprehensam vibrantem, inguinetenus proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis, hinc flavis et coelestinis, illinc vero candidis atque rubicundis etc.

jobb kezét vörös zászlón, balját a ló zabláján tartva. Sisakdísz: jobbra fordult, növekvő tollbokrétás vértezett lovag, jobb kezében kivont kardot tart s balját csipőjén nyugtatja. Takarók: arany-kék, ezüst-vörös.

SYVA. L. SUHAJDY (1659).

TICHY.

Kiadta I. Lipót király Bécsben 1659 julius 23-án Tichy Györgynek, feleségének Sztranyovszky Erzsébetnek, fiainak Jánosnak és Andrásnak, leányainak Katalin, Anna és Erzsébetnek, valamint testvéreinek Jánosnak és Jeremiásnak. Kihirdették Trencsén vármegyében 1660. évi január hó 19-én. E.

A Tichy család eímere.

Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris fundum illius viridi campo occupante, super qua integer fulvus Leo naturaliter designatus, divaricatis posterioribus pedibus, cauda bifurcata ad tergum elevata erecte stare, anteriorum vero pedum sinistro ad rapiendum protenso, dextro autem nudum acinacem fortiter vibrare, ad dextramque scuti oram conversus esse cernitur. Scuto incumbentem Galeam militarem craticulatam sive apertam Regio Diademate inter duo cornua bubalina variata alterum Leonem mediotenus prominentem alias inferiori per omnia similem proferente ornatam. A summitate vero, sive cono Galeae laciniis seu lemniscis, hinc coeruleis et flavis, illinc candidis et rubris etc.

Kékben, zöld mezőn álló kardot tartó, jobbra fordult term. szinü két farkú oroszlán. A nyitott sisak dísze: két, csíkos bivalyszarv között a paizsbeli oroszlán növekvően. Takarók: kék-sárga, fehér-vörös.

SZÉKELY. L. BEKE (1557).

SZOYA.

Kiadta III. Ferdinánd Pozsonyban 1647 március 9-én Szoya János, felesége Wallowa Dorottya és testvérje Szoya Mihály részére. Kihirdették Trencsén vármegyében 1647. évi november hó 26-án. E.

A Szoya-család címere.

Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, fundum ejus viridi campo occupante in quo miles cataphractus crista de-

Kékben, zöld mezőn jobb felé vágtató fehér lovon tollbokrétás vértezett lovag ül,

stini coloris fundum ejus planitie virente latepatente occupante, super qua mircus nigro et sub candido coloribus variegatus erectus, posterioribus distentis pedibus, cauda curve inflexa, ore hiante, lingva rubicunda exerta, barba pendula, petram a scuti dextro latere in altum consurgentem anterioribus pedibus conscendere, et ad dextrum scuti latus conversus esse visitur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam, sive apertam, regio diademate, ex eoque crsum hirsutum insem nudatum anterioribus pedibus gestantem, mediotenus eminentem. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis hinc caeruleis et flavis, illinc candidis et rubris etc.

lábain álló, első lábaival a paizs jobb oldalán lévő sziklára lépő tátott szájú, kiöltött nyelvü, fehér hasu, szakállas fekete kecske. Nyitott sisak dísze: növekvő, bozontos fekete medve meztelen kardot tart. Takarók: kék-sárga, fehér-vörös.

RIBÁRIK. L. SUHAJDY (1659).

STUKOVSZKY.

Kiadta I. Lipót Pozsonyban 1687 november 24-én Stukovszky György és felesége Galbacsovics Erzsébet részére. Kihirdették Nyitra vármegyében 1688. évi január hó 20-án. A kihirdetési záradékban az impetrans neve Klucsovszky-nak van feltüntetve. K. J. (1845. évi 1038. sz.)

Scutum quidem militare erectum coelestini coloris, fundum viridi latepatentiori campo interoccupante, super quo vir more patrio indutus, cujus caput viridis laurus cingit, dextra quidem manu uvam maturam, sinistra vero palum tenens ac in dextram scuti partem conversus esse videtur. Scuto demum incumbentem galeam militarem craticulatam, sive apertam regio diademate, ex eoque virum mediotenus eminentem, ac inferiori consimilem praeseferornatam. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis, hinc flavis et coeruleis, illinc vero candidis et rubris etc.

Kékben, zöld téren jobb felé fordult magyarruhás férfi áll. Feje borostyán koszorúval van övezve, jobbjában szőlőfürtöt, baljában karót tart. A nyitott sisak dísze: a paizsalak növekvően. Takarók: sárga-kék, fehér-vörös.

SUHAJDY.

Kiadta I. Lipót Bécsben 1659 július 25-én Suhajdy Máté, neje Urbanovics Zsuzsánna, fiai János és Mihály és Syva János és Ribárik János részére. Kihirdették Trencsén vármegyében 1660. évi március hó 27-én. H. M.

Kiadta Mária Terézia Bécsben 1756 február 23-án Pettkó Sámuel özvegyének Zitkovszky Zsuzsannának és fiainak Gáspár, István és Sámuelnek. Kihirdették Trencsén vármegyében 1756. évi augusztus 12-én. H. M.*

Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris Leonem aureum in posteriores pedes erectum rictu hiante, lingva sangvinea exerta pedum anteriorum falculis ad raptum explicatis, cauda porro tergum projecta et per Collum Sagitta trajectum exhibens, super capite Leonis lucente crescente argentea. Scutum praemit Galea tornearia clathrata seu aperta, coronataque situ ad dextram obliquo, Nobilibus propria insidente candido Pellicano, pro more rostro pectus vellicante et elicito sangvine subjectos pullos recreante, fastigiato Laciniis utrinque aureis et caeruleis a Cono Galeae in Scuti latera decore fluitantibus.

Kékben, jobbra fordult, nyakán nyíllal átlőtt, két hátulsó lábán álló, kiöltött nyelvü arany oroszlán s feje felett ezüst újhold. A nyitott sisak dísze: jobbra fordított fiait vérével tápláló fehér Pelikán. Takarók: arany-kék.

PRUSINSZKY.

Kiadta I. Lipót Ebersdorfban, 1668 október hó 13-án Prusinszky Miklós és István fia részére. Kihirdették Trencsén vármegyében 1668. évi november hó 14-én. H. M.

Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, fundum illius amoeno campo spatiose interoccupante, in eoque statim a parte dextra viridis arbor, vertice supremitatem scuti attingens, cujus folia Circus albus erecto corpore, divaricatis posterioribus pedibus, anterioribus vero eaedem arbori injectis, carpere, in dextramque scuti partem conversus esse cernitur. Scuto incumbentem Galeam militarem craticulatam, seu apertam, Regio Diademate, ex eoque Cupum mediotenus eminentem proferente ornatam.

Kékben, zöld mezőből kinőtt s a paizs jobb oldalán lévő zöld fára, két első lábával kapaszkodó s a fa leveleit tépő jobbra fordult fehér kőszáli kecske. Nyitott sisak dísze: növekvő farkas. Takarók szinei nincsenek megnevezve.

PRUZSINSZKY.

Kiadta III. Ferdinánd Pozsonyban, 1649 április 20-án Pruzsinszky János és testvére György részére. Kihirdették Trencsén vármegyében 1650. évi február hó 9-én. H. M.

Scutum videlicet militare erectum coele-

Kékben, zöld téren hátsó

*) Eredetijét az „Évkönyv" nyomása közben Zamaróczy János báni járási főszolgabiró úr a vármegyei levéltárnak ajándékozta. Ezzel együtt az eredeti armalisok száma 22 drb lett.

colore designatus divaricatis posterioribus pedibus ore hiante, lingvaque rubicunda exerta, ac colo sagitta transfixo erecte stare, anterioribus vero pedibus ad saliendum quodam modo protensus, in superioribus porro scuti angulis, hinc Hemispherium Lunae, illinc autem Stella locata esse conspiciuntur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam Regio Diademate, integrum pellicanum naturaliter designatum alis expansis erecte stantem ac rostro pectus suum dilaniantem proprioque cruore ternos suos pullos escam avide poscentes alentem proferente ornatam. A summitate vero sive cono Galeae laciniis seu lemniscis hinc flavis et coelestinis illinc vero candidis et rubris etc.

mészetes szinű, ugró szarvas. A paizs jobboldali felső sarkában, kék mezőben csillag, bal sarkában, kék mezőben félhold. A nyitott sisak dísze; Kiterjesztett szárnyú, jobbra fordult, 3 fiát vérével tápláló Pelikán. Takarók: arany-kék, ezüst-vörös.

PETTKO.

A Pettkó család címere. *

*) A címerkép az eredeti festménynek a megforditott képe. Vagyis: ami a kép jobb oldalán látható, az az eredeti festmény bal oldalán van; ami a kép bal oldalán látható, az az eredeti festmény jobb oldalán van. Az oroszlán, félhold, sisak és pelikán természetesen szintén jobbra fordítottaknak tekintendők.

OTARCZY. L. VÁSÁRHELYI (1647).

PEKÁR. L. ZBINYOVSZKY (1661).

PETRLA.

Kiadta I. Lipót király Pozsonyban, 1659 szeptember 28-án Petrla Jánosnak, feleségének Annának, fiának Györgynek és leányainak Jusztinának és Zsófiának. Kihirdették Trencsén vármegyében 1660. évi április 6-án. E.

Az impetransok neveinek helyein vakarások. A közgyülési jegyzőkönyvnek azon része, amely ezen armalis kihirdetéséről szól, csak Petrla Jánost említi meg impetransnak. A vakarások helyére irott nevek irásából úgy látszik, hogy az armalis Petrla János, valamint neje Anna és ezeknek György fia nevére lett kiadva. A két leány neve idegen kézzel, utólag iratott bele.

A Petrla-család címere (Hönigschmidt Bódog rajza után.)

Scutum videlicet militare erectum, rubri coloris, fundum illius viridi campo occupante, super quo integer cervus naturali suo

Vörösben, hátsó lábaival zöld réten álló, nyakán nyíllal átlőtt, jobbfelé fordított, ter-

bus pedibus, alis expansis, ore hianti, lingva rubicunda exerta, cauda elevata erecte stare, pedum anteriorum sinistro scutum militare, dextro vero nudam frameam capulotenus compressam fortiter tenere, et ad dextram scuti partem conversus esse cernitur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam Regio Diademate alterum Griphum pubetenus eminentem alioquin inferiori per omnia similem proferente ornatam. A summitate vero sive Cono Galeae laciniis seu lemniscis, hinc candidi et flavi, illinc autem rubri et coelestini etc.

természetes színü Griff. A nyitott sisak dísze: A paizsalak növekvően. Takarók: ezüst-arany, vörös-kék.

OBESLÓ. L. ZBINYOVSZKY (1661).

OLÁHPATAKY. L. BAGHY (1684).

ROZVÁCZI OMASZTA.

Kiadta II. Rudolf Prágában, 1599 április 1-én Rozváczi Omaszta Miklós, felesége Demiény Anna, testvére András és sógora, Demiény András részére. Kihirdették Trencsén vármegyében 1601. évi junius 20-án. H. M.

Scutum militare erectum coelestini coloris, quod a superiori dextro versus inferiorem sinistrum scuti angulum, muris lapideis, duabus portis exstructis oblique ductis, distingvere, quem fluvius rapidus alluere, supraque eum integer aurei coloris Gryphus, ore hianti, lingva rubicunda exerta, alis expansis, cauda reflexa, posterioribus pedibus dispositis, anterioribus vero, uno quidem iniți, altero autem solem apprehendere velle, ac in dextrum scuti latus conversus, sagaci gressu sursum tendere cernuntur. Scuto incumbentem Galeam militarem clausam Regia corona, dimidium naturalem Leopardum ore hianti, lingva rubicunda exerta, cauda erecta, laevo pede ad rapiendum protenso, dextro vero bipennem nudum capulotenus fortiter compraehensum tenentem producente ornatum. A summitate vero sive Cono Galeae laciniis seu lemniscis hinc rubri et albi, illinc coelestini et aurei etc.

Kékben, harántosan kőfal két kapuval, melynek alját víz mossa. A kőfal tetején kiterjesztett szárnyú, kiöltött nyelvü, jobb felé fordult arany Griff áll két hátulsó s az egyik első lábán, a másik elsővel a nap felé kap. A zárt sisak dísze: jobb felé fordított természetes színű növekvő leopárd, jobb lábában kétélü kardot tart. Takarók: vörös-ezüst, kék-arany.

Az okmány szakadozottsága és a szöveg elmosódottsága miatt a címerleírásból csak egyes szavakat lehet elolvasni.

A címer leírását magyar nyelven a címerfestményről közlöm.

Vörös paizsban, hármas zöld halom, baloldali szélsőjén két hátulsó lábán álló, kiöltött nyelvü, jobbra fordult fekete ló. A nyitott sisak dísze: jobbra fordított vértezett könyöklő emberi kar, markában három, hegyeivel lefelé álló, kéktollú nyílvesszőt tart. Takarók (a szöveg szerint: sárga-kék, fehér-vörös) a festmény szerint: fekete-vörös.

NOSTICIUS.

Kiadta III. Ferdinánd Pozsonyban, 1655 május 6-án Nosticius Jakabnak és gyermekeinek Dániel, János és Jeremiásnak. Kihirdették Trencsén vármegyében 1655. évi szeptember 9-én. H. M.

Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, fundum illius viridi campo occupante, superquo arbor olivae viridis existere, et in altum excrescens assurgere, in culmineque ejus columba alba compositis ad quietem alis, rostro ramum seu frondem ex palma decerptum tenentem, ad dextrum scuti latus conversa esse visitur. Scuto incumbentem galeam Militarem craticulatam, sive apertam Regio Diademate inter duas alas aquilinas nigras, alterum itidem integram columbam albam inferius palmam proferente similem ornatam. A summitate vero sive cono galeae laciniis sive lemniscis hinc flavis et coeruleis, illinc vero candidis et rubris etc.

Kékben, zöld mezőből kinőtt, zöldelő olajfa tetején összetett szárnyú, csőrében pálmalombot tartó, jobb felé fordult fehér galamb áll. A nyitott sisak dísze: két fekete sasszárny között álló, jobbra fordult, pálmaágat tartó fehér galamb. Takarók: sárga-kék, fehér-vörös.

NOVÁKY.

Kiadta II. Ferdinánd Bécsben, 1632 julius 4-én Nováky János és felesége Chereny Erzsébet, testvérei György és Mátyás és gyermekei Miklós és Judit részére. Kihirdették Nógrád megyében 1633. évi január 3-án. E. M.

Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, fundum illius viridi campo occupante, in quo integer Gryphus naturali suo colore effigiatus, divaricatis posteriori-

Kékben, zöld mezőn jobbra fordult, jobb lábában meztelen kardot, baljában paizsot tartó, kiöltött nyelvü,

sinistra rubei, et dextra candidi coloris. In medio autem clypeo appareat ursus niger erectus, utramque scuti aream capiens, faucibus hiantibus, linguaque rubea exerta, et torquem argenteum collo gestans, in dextrum clypei latus conversus, ita ut pedibus posterioribus, dextro scilicet albae, et sinistro rubeae clypei imae parti insistat, ac anterioribus pedibus militare teneat vexillum, eorundem colorum, post tergum volitans, extremitate sua deorsum inter utrumque pedem reflexum transeat. Scuto incumbat galea clausa, serto laureo redimita ac phaleris seu laciniis rubei et albi colorum mixtim circumfusis, molliterque utrinque deffluentibus ornata. E cujus cono exurgat anterior pars ursi lingva exerta, torque, vexillo, coloribus, ac alias per omnia illi similis, qui in clypeo est etc.

ezüst nyakörves, fehér-vörös zászlót tartó, jobbra fordult fekete medve áll két lábán, akként, hogy jobb lába a fehér, bal lába a vörös mezőben van s a zászló hátára, lábai közé s onnan ismét hátára hajlik. Sisakdísz: jobbra fordított, zárt sisakon lévő borostyánkoszorúból a paizsbeli medve növekvőleg. Takarók: vörös-fehér.

NÉGRA.

Kiadta III. Ferdinánd király Bécsben, 1652 junius 8-án Négra Ádám és neje Goszterstich Éva, fia György és neje Kovach Dorottya, testvére Ádám (?) és Jusztina nevü neje, valamint Négra András részére. Kihirdették Nyitra vármegyében 1660. évi március 17-én. E.

A Negra-család címere.

MONCHEK.

Kiadta II. Rudolf Pilsenben 1600 március 21-én Monchek Kristófnak és testvérének Monchek Györgynek. Kihirdetési záradék az okmányon nincs. H. M.

Scutum nimirum militare erectum coelestini coloris, in cujus fundo lacus fluctus agitans, enatam exinde trifidam petram circumcirca alvere, supraque cacumen ejusdem naturalis virus tota corporis mole ad dextrum scuti latus conversus uno pede stare, altero vero lapidem elevando tenere, similis excubias agenti visitur. Scuto incumbentem galeam militarem clatratam sive apertam regio diademate priori per omnia similem cruem excubias agentem, producente ornatam, a summitate vero sive cono galeae hinc rubri et albi, illinc coelestini et aurei etc.

Kékben, tóból kiálló hármas szikla középső csúcsán jobbra fordult, egyik lábában követ tartó, természetes színü daru áll. A nyitott sisak dísze: a paizsbeli daru. Takarók: vörös-fehér, kék-arany

NAGY de BOBROVNIK.

Kiadta II. Rudolf Prágában 1577 március 20-án Bobrovniki Nagy Imre és név szerint meg nem nevezett fi- és nőtestvérei, valamint ezek utódjai számára. Kihirdetési záradék nincs az okmányon. E.

A bobrovniki Nagy-család címere.

Videlicet scutum secundum longitudinem in duas aequales partes distinctum, quarum

Fehérrel és vörössel hasított paizsban kiöltött nyelvű,

LUCHKOVITZ.

Kiadta II. Ferdinánd Bécsben 1625 február 25-én Luchkovitz János és felesége Magdolna, valamint gyermekei Luchkovitz János, Mihály és Katalin és testvére Luchkovitz György részére. Kihirdették Trencsén vármegyében 1625. évi április 5-én. H. M.

Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, cujus fundum alta rupis occupat, super quam Diadema Regium locatum esse ex quo Leopardus . . . . . rab . . . . . atus . . . . em . . . pede frameam nudam vibrans capulotenus fortiter . . . . . intertenere, sinistro vero raptui inhiare, ore hiant . . . . lingva rubicunda exerta, eaque dextram scuti partem conve . . . . Scuto incumben[tem] galeam militarem craticulatam sive apertam Regio Diademate, alterum Leopardum mediotenus eminentem, de reliqua inferiori per omnia similem proferente ornatam. A summitate vero [sive . . .] cono galeae laciniis et lemniscis hinc rubris et argenteis illinc vero aureis et coeruleis etc.

Kékben sziklán levő koronán, jobbjában meztelen kardot tartó, kiöltött nyelvű, jobbra fordult leopárd. A nyitott sisak dísze: a pajzsbeli leopárd növekvőleg. Takarók: vörös-ezüst, arany-kék.

MICHALKÓ. L. BAGHY (1684.)

MLINAROWJECH, másként ZÁRECZKY.

Kiadta I. Lipót Bécsben, 1677 november 3-án Mlinarowjech, másként Záreczky János és gyermekei János, Miklós, András, Katalin, Anna és Eszter részére. Kihirdették Trencsén vármegyében, 1677. december 14-én. H.M.

Scutum videlicet militare erectum coerulei coloris fundum illius latepatenti viridi campo interoccupante, super quo integer fulvus Leo naturaliter effigiatus ore hianti, linguaque rubicunda erecta, ac cauda bifurcata ad tergum elevata, anteriorum pedum dextro siquidem strictam frameam vibrare, sinistro itaque ad rapiendum protenso, divaricatis posterioribus pedibus, totaque corporis mole sursum errecta stare ac ad dextram ejusdem scuti oram conversus esse visitur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam, sive apertam Regio Diademate, ternas hordeaceas, certo inter se spatio distinctas spicas proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis hinc flavis et coeruleis, illinc autem candidis et rubris etc.

Kékben, zöld mezőn álló, jobb felé fordult, jobbjában kardot tartó, kettősfarkú, természetes színü oroszlán. A nyitott sisak dísze: 3 szál árpakalász. Takarók: sárga-kék, fehér-vörös.

Scutum nimirum militare erectum linea perpendiculari a summo deorsum ducta, in duas aequales partes hinc in aureum, illinc vero in album campos divisum, cujus dextram Scuti partem lamina coelestina in medio secare seu distinguere, in eaque tres rosae aureae ordine locatae, in sinistra vero Scuti alba area alia lamina rubra similiter per medium transversum distingure, in eaque albus Monoceros celeri cursu in dextrum Scuti latus sursum tendere visuntur. Scuto incumbentem galeam militarem clatratam sive apertam Regio diademate dimidium similem Monoceroten ambobus pedibus bipennem cruentosum fortiter tenentem producente ornatam. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis, hinc coelestini et aurei, illinc rubri et albi etc.

Arannyal és fehérrel hasított paizs, melynek jobb oldali része középen lemezzel van ketté vágva, bal oldali része pedig vörös lemezzel harántosan vágva van. A kék lemezen három arany rózsa, a vörös lemezen jobb felé vágtató fehér egyszarvú látható. A nyított sisak dísze: növekvő egyszarvú lábaiban véres kétélű kardot tart. Takarók: kék-arany, vörös-fehér.

LEDNICZKY.

Kiadta III. Ferdinánd Pozsonyban 1655 április hó 29-én Ledniczky János, felesége Kardoss Anna, testvérei: Ádám és György; Ádám felesége Pozsony Erzsébet és György felesége Pohánka Magdolna részére. Kihirdették Trencsén vármegyében 1656. évi április 20-án H. M.

Scutum videlicet militare erectum, coelestini coloris, fundum illius latepatenti viridi campo occupante, cujus in medio integer Pellicanus naturaliter effigiatus expansis alis super constructo sibi viridi nido insistere, pectusque suum vellicare, purpureo exinde promanante cruore, ternos suos Pullos Escam avide exposcentes pascere, in dextramque Scuti partem conversus esse cernitur. Superne porro hinc et illinc Stellae aureae in medio vero earundem Hemisphaerium Lunae visum praebent. Scuto incumbentem Galeam Militarem craticulatum sive apertam Regio Diademate, integras binas nigri coloris Aquilinas Alas extantes, corruscantem in medio delineatum Phoebum proferente ornatam. A summitate vero seu cono Galeae laciniis seu lemniscis, hinc flavis et coelestinis, illinc vero candidis et rubicandis etc.

Kékben zöld téren, zöld fészekben ülő, fiait vérével tápláló kiterjesztett szárnyú jobbra fordult, természetes színű pelikán. A paizs felső részében két arany csillag között félhold. A nyitott sisak dísze: két fekete sasszárny között fénylő nap. Takarók: sárga-kék, fehér-vörös.

KRUSPIER.

Kiadta II. Mátyás Bécsben 1618 április hó 13-án Kruspier István, neje Katalin és gyermekei István, András, György és János részére. Kihirdették Trencsén vármegyében 1618 október hó 17-én. Nagyon szakadozott, szövegében elmosódott E.

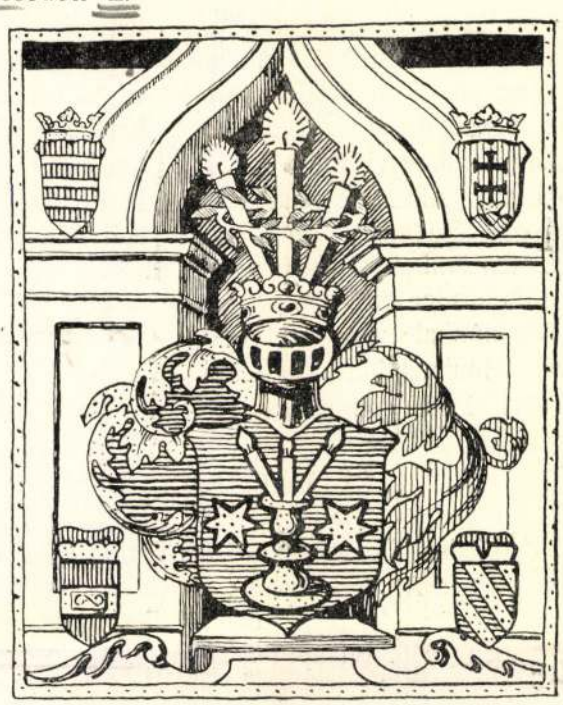

A Kruspier-család címere. (Hönigschmidt Bódog rajza után.)

Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, cujus fundo aureum candelabrum positum, ex quo tres albae candelae quasi ardentes eminent, ac hinc et illinc, in extremis scuti partibus duae stellae rutilare visuntur. Scuto incumbentem galeam militarem apertam regio diademate aliae tres candelae ardentes ac laurea corona circumseptae proferente ornata. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis dextris coeruleis et aureis, sinistris rubris et argenteis etc.

Kékben két fénylő arany csillag között arany gyertyatartóban 3 szál égő fehér gyertya. A nyitott sisak dísze: koszorúval körülvett (övezett) három szál égő gyertya. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

KVASSOVSZKY,

Rudolf király adta ki Prágában 1604 október hó 28-án Kvassovszky (de Kvasso) Rafaelnek, testvéreinek Jánosnak és Mátyásnak és unokatestvéreinek Gábornak, Dávidnak, Burjánnak, János, Gábor, János Mátyás, Burján, Miklós és Jánosnak. Trencsén vármegyében nem lett kihirdetve. H. M.

KRAMÁR.

Kiadta II. Ferdinánd király Sopronban 1622 julius hó 24-én Kramár Miklósnak, feleségének Mazur Borbálának és testvéreinek Jánosnak és Annának. Kihirdették Trencsénben 1622. évi október hó 17-én. H. M.

Scutum videlicet militare erectum rubei coloris fundum ejus campo viridi interoccurrente in quo Angelus albo amictus, stolaque aurea precinctus erecte stare, dextra manu sceptrum intertenere, sinistra vero lumbos premere visitur, in superioribus porro scuti angulis hinc quadra Lunae, illinc vero stella micantibus, scuto incumbentem galeam militarem apertam Regio diademate alterum Angelum mediotenus eminentem, de caetero inferiori per omnia similem proferente ornatam. A summitate vero sive . . . . . laciniis et lemniscis hinc rubeis et argenteis, illinc vero aureis et coeruleis etc.

Vörös paizsban zöld mezőn, fehér ruhába öltözött, arany stólával átkötött angyal áll, jobbjában kormánypálcát tartva s balját ágyékán nyugtatva. A paizs jobb sarkában holdsarló, bal sarkában fénylő csillag. A nyitott sisak dísze: a paizsalak növekvően. Takarók: vörös-ezüst, arany-kék.

KROMHOLCZ.

Kiadta II. Ferdinánd király Bécsben 1631 január hó 24-én Kromholcz Jónásnak és testvéreinek Sámuelnek, Dánielnek és Zsófiának. Kihirdették Trencsénben 1631. évi április hó 8-án. Nyitrában 1631. évi október hó 21-én. H. M.

Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, fundum illius viridi campo occupante, in quo integer fulvus leo, divaricatis posterioribus pedibus erecte stare, ac cauda ad tergum reflexa et ore hianti, linguaque exerta effigiatus, anteriorum pedum sinistro binas sagittas fuscinatas, cuspidibus sursum versas tenere, dextro vero nudam frameam vibrare et gradienti similis, ad dextram scuti partem conversus esse cernitur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam, Regio diademate integrum pelicanum constructo nido utrisque pedibus insistentem, et alis expansis efformatum, rostro pectus suum vellicantem, ternosque pullos suos cruore pascentem eminentem proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeae, laciniis seu lemniscis hinc flavis et coeruleis, illinc vero candidis et rubris etc.

Kék paizsban zöld mezőn álló kiöltött nyelvü, jobbjában kivont kardot, baljában hegyével fölfelé két nyílvesszőt tartó, jobbra fordult sárga oroszlán. A nyitott sisak dísze: 3 fiókáját mellének vérével tápláló, két lábán, fészkében álló, kiterjesztett szárnyu pelikán. Takarók: sárga-kék, fehér-vörös.

előforduló neve ki van vakarva s az eredeti név helyébe »Thomae Kermani« »Thomam Kerman«, »Thomae Kermani« és »Thomae Kermano« van írva. A keltezés évszámainak betüvel irott egyes számjegye helyén is vakarás látszik. A kihirdetési záradék szövegében is ki van vakarva a kelet évszámainak betűvel írott egyes számjegye s helyébe »1-mo« van írva, végre ki van vakarva és üresen van hagyva a záradékban a hirdető vármegye kétszer előforduló neve és a vármegyei jegyző családnevének első szótaga. Kétségtelenül hamisított.

Scutum videlicet militare erectum caelestini coloris fundum illius viridi campo occupante, in quo ciconia integra naturali suo colore, capite deflexo, alis compositis effigiata, atque pedum dextro lapillum rotundum, vigilantiae signum designantem tenere, sinistro vero tota corporis mole erecta stare, in dextramque scuti partem conversa esse visitur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam regio diademate niveam columbam alis expansis, capite erecto et rostro rubicundo ramum seu frondem naturalem olivae foliis explicatis, itidem in dextram scuti partem conversam tenentem producente ornatam. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis hinc candidis et rubris, illinc caeruleis et flavis etc.

Kékben zöld mezőn, ballábán álló, jobb lábában követ tartó, jobbra fordult természetes színű gólya. A nyitott sisak dísze: jobbra fordult, kiterjesztett szárnyú hófehér galamb, csőrében zöld olajágat tart. Takarók: ezüst-vörös, kék-arany.

KLUCSOVSZKY. L. Stukovszky (1687).

KOYS.

Kiadta III. Ferdinánd király Bécsben 1643 junius hó 4-én Koys Felixnek és fiainak Kristóf, András, János, István és Györgynek. Kihirdették Trencsénben 1643. évi december hó 14-én. H. M.

A címerleirásból csupán csak a következő szöveg foglaltatik bent a másolatban: »Scutum videlicet militare erectum, coelestini coloris in cujus fundo praeterlabente . . . . . summitate vero sive cono galeae, laciniis seu lemniscis hinc flavis et coeruleis, inde vero rubris et albis« miből csak a paizs szinét (kék) és a takarók szineit (arany-kék, vörös-ezüst) lehet megállapitani.

in posteriores pedes erectum, rictu hiante, lingua rubea exerta, cauda post dorsum sinuatim elevata, colloque sagitta transfixo, amborum anteriorum pedum falculis vexillum album opposite tenentem, in secunda vero et tertia area coerulea Phoenix expansis alis, e flammis emergens conspicitur. Scuto incumbit Galea tornearia coronata clatrataque, seu aperta, purpura suffulta, auro reducta, torque ac monili circumducta, situ pro more ad dextram obliquo Nobilibus concedi solito, emergente a tergo coronae Leone scutario vexillum dextrorsum tenente, laciniisque seu lemniscis a summitate Galeae per utrumque Scuti latus hinc aureis et rubris, illinc argenteis et coeruleis.

fehér zászlót tart; a paizs 2. és 3-ik részében, kék mezőben, zöld pázsiton kiterjesztett szárnyu, tűzben álló, befelé fordult Phoenix látszik. A nyitott sisak dísze: a nyakán nyíllal átlőtt paizsbeli oroszlán, jobbra fordulva növekvően. Takarók: arany-vörös, ezüst-kék.

KEMPIS. L. Baghy (1684)

KERMAN.

Kiadta III. Ferdinánd Bécsben 1641 január 20-án Kerman Tamásnak. Kihirdették 1641 május 14-én. E. Az armalisban az impetransnak négyszer

A Kerman-család címere (Hönigschmidt Bódog rajza után).

lingva exporrecta, caudaque bifariata erecta, ambobus pedibus radicitus evulsam viridem arborem Palmarum tenentem. . . . A summitate vero, sive cono Galeae laciniis seu lemniscis hinc rubri el albi, illinc aurei et coelestini etc.

Takarók: vörös-ezüst, arany-kék.

KAPIRY. L. Gyurgyovánszky (1656).

KARASZ.

Kiadta I. Lipót Bécsben 1685 március hó 18-án Karasz Jánosnak és fiainak András, János, Miklós és Györgynek. Kihirdették Trencsénben 1685. évi április hó 2-án. E. M.

Scutum nimirum militare erectum coelestini coloris, fundum illius flumine naturaliter adumbrato interoccupante, cui gemini Risciculi Characes nuncupati innatare, in eminentiori vero scuti parte corniculatum Lunae Hemisphaerium Sidus aureum in se complectens, collucere visuntur. Scuto demum incumbentem Galeam militarem craticulatam, sive apertam, Regio Diademate Leonem inquinetenus eminentem, bifurcata post tergum elevata cauda, hiante rictu, linquaque rubicunda exerta, sinistro quidem pedum ad rapiendum protenso, dextro Sceptrum Regale stringentem, ac in dextram Scuti partem conversum proferente ornatam. A summitate vero sive cono Galeae laciniis seu lemniscis hinc flavis et coeruleis, illinc vero candidis et rubris etc.

Kék paizs alján lévő folyóvizben kárászhalak úszkálnak; a paizs felső részében holdszarv s a hold szarvai között arany csillag van. A nyitott sisak dísze: tátott száju, kiöltött nyelvű, kettős farku, jobb lábában királyi jogart tartó, jobb felé fordult természetes színű növekvő oroszlán. Takarók: arany-kék, ezüst-vörös.

KATSKOVITS.

Kiadta I. Ferencz király Bécsben 1814 szeptember 9-én Katskovits József baáni jegyzőnek és fiainak János, József, Ferenc, Mihály és Benjaminnak. Kihirdették Nógrád vármegyében 1815 Szent-Mihály hava 2-ik napján, Somogy vármegyében 1815. évi november hó 6-ik napján, Trencsén vármegyében 1816. évi julius hó 29-ik napján. E. M.

Scutum videlicet Militare erectum in quatuor areas aequales perpendiculariter et horisontaliter sectum, quarum prima, seu dextra superiore et quarta inferiori parte sinistra rubro colore tinctae exhibent aureum Leonem

4 felé osztott paizs 1. és 4-ik részében vörös mezőben hátulsó lábain álló, nyakán nyíllal átlőtt, befelé fordult arany orszlán, első lábaival

JANCZYO (KYSDIVÁSÁRHELYI). L. BOLLID (1625).

KAAN.

Kiadta I. Ferenc Bécsben, 1826. évi november 3-án Kaan Henrik-Sámuel bécsi és pesti nagykereskedő stomfai birtokos, továbbá nejétől Kohn Zsuzsannától származott törvényes utódai részére. Kihirdették Pozsony vármegyében 1827. évi október hó 1-én és Heves- és Külső-Szolnok vármegyében 1830. évi Pünkösd hava 26-ik napján. K. I. (1844. évi 1824. sz. a.)

Scutum videlicet militare erectum in inferiori sui parte sinuatim in cuspidem vergens perpendiculari et horizontali linea in quatuor areas divisum, quarum superior dextra et inferior sinistra coerulei colori area singula navim auream cum octo velis et vexillo superundulato fluvis navigantem sibique invicem oppositam exhibet, in secunda porro superiore et tertia inferiore aurea area conspiciuntur duo candidi arietes super viridi fundo stantes sibi aeque invicem oppositi; scuto incumbit galea tornearea corona clatrataque, seu aperta purpura suffulta, auro reducta, torque ac monili circumducta situ pro more ad dextram obliquo nobilibus concedi solita, exurgente, a dorso coronae ramo quaercino viridi et fructifero, laciniisque seu lemniscis hinc et illinc aureis et coeruleis etc.

Négy részre osztott paizs 1-ső és 4-ik részében kékben, vizen úszó befelé fordított arany-hajó 8 vitorlával és zászlóval; a 2-ik és 3-ik részben aranyban zöld alapon két egymással szemközt álló fehér kos. A nyitott sisak dísze zöld levelü makkos tölgyág. Takarók: arany-kék.

KÁLNICZAY másként VALOVICH.

Kiadta II. Rudolf Prágában 1592 Április 3-án Kálniczay másként Valovich Balázs, továbbá Bálint testvére, valamint sógora Való János részére. Kihirdetési záradék az okmányon nincs. H. M.

Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, veste inferiori et galigis, sic desuper rubra oblonga veste et coturnis indutus, ac rubro pileo nigris ardearum cristis ornato caput . . . insistere, et sinistra manu lumbis injecta, dextera elevata stellam auream tenere, quam ex sinistro scuti angulo luna irradiare cernitur. Scuto inpositam galeam militarem clausam, regio diademate amictum aurei coloris, Leonem faucibus apertis,

Kékben, hosszú vörös ruhába öltözött fekete gémtollakkal díszített vörös kalapos, jobbra fordult férfi áll, balját ágyékán s kinyujtott jobbjában arany csillagot tartva. A paizs bal sarkában hold. A zárt sisak dísze: kétfarkú arany oroszlán, két lábában gyökeres zöld pálmafát tart.

Gyurgyovánszky Istvánnak, leányának Évának és édes testvérének Ferencnek, továbbá örökbefogadott testvérének Kapiry Andrásnak és ezen utóbbi gyermekének Jánosnak. Kihirdették Trencsénben, 1657. évi december hó 11-én. (Hiányos, de hiteles másolat.)

Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, fundum illius viridi campo occupante in quo Regium Diadema gemmis aliis u[nioni]bus ornatum ex eoque brachium humanum rubra manica indutum, ac in vola ipsa ternas sagittas recto ab invicem spatio dispositas fortiter gestans, ad dextrum scuti latus conversum locatum esse cernitur. Scuto incumbentem Galeam militarem craticulatam sive apertam Regio Diademate aliud Brachium humanum itidem rubra tunica indutum alioquin inferiori per omnia simile proferente ornatum. A summitate vero laciniis seu lemniscis F. . . . . et flavis, illinc candidis et rubris etc. etc.

Kék paizsban zöld mezőn lévő koronán nyugvó, jobb felé fordított vörös ruhás emberi kar 3 nyílvesszőt tart. A nyitott sisak dísze: a paizsalak. Takarók: — sárga, fehér-vörös.

GYURIAN.

Kiadta V. Ferdinánd Bécsben, 1840 szeptember 17-én Gyurián István jog- és államtudományi doktornak, ki a pozsonyi jogakadémián és a budapesti tudományegyetemen 36 évig volt a jogtudományok tanára s aki a zsolnai árvaházban 3 árvagyermek részére alapítványt tett. Kihirdették Pozsony vármegyében 1841. évi Szent-György havának 1-ső napján. K. I. (Nr. 67—1318).

Scutum videlicet militare erectum, exhibens brachium humanum dextrum, ad cubitum inflexum, cataphractura argentea auro reducta munitum, vola pariter armata strictum, acinacem vagina nudatum vibrans, in campo prorsus miniato ipsi porro scuto super incumbentem Galeam torneariam clathratam, seu apertam, purpura subsarcinatam, ac monili de torque, collum ejus cingente, aureo pendulo decoram, situ ad dextram obliquo, Nobilibus propriam Regioque diademate, palmam virentem superne foliis prolixe comatam, inter jugum alarum aquilinarum furvum proferente, redimitam, laciniis seu lemniscis hinc et illinc argenteis, utrinque rubro mixtim ac Symmestre reflexis etc. etc.

Vörösben könyöklő vértezett emberi kar, meztelen görbe kardot tart. A nyitott sisak dísze: két kiterjesztett fekete sasszárny között dús lombozatu zöld pálmafa. Takarók: ezüst-vörös.

Scutum videlicet militare erectum quadripartite divisum, in cujus quidem dextra superiori Scuti area ac inferiori coerulei coloris spatio, singuli falcones, volatui inhiantes, seu ad volandum dispositi super viridi trijugi monticulo insistentes, cernere visuntur; per medium porro Scuti a fundo versus sinistrae partis summitatem flava lamina ascendente, in seque quaternas rubeas rosas insto ab invicem spatio locatas, continente. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam Regio Diademate, ex eoque tertium falconem inter duas alas coloribus discriminatas eminentem, inferioribus conformem, proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis, hinc flavis et coeruleis, illinc autem candidis et rubris etc.

Négy részre osztott paizs, 1-ső és 4-ik részében kékben, hármas zöld halmon álló, kiterjesztett szárnyú, befelé fordított sólyom. A 2-ik és 3-ik részében vörösben sárga balharánt pólyán 4 vörös rózsa. A nyitott sisak dísze: két — vörös-fehér és kék-sárga — szárny között hármas zöld halmon ballábán álló kiterjesztett szárnyú balfelé fordult sólyom. Takarók: arany-kék, ezüst-vörös.

GYURANA.

II. Ferdinánd király adta ki Sopronban, 1622 junius 6-án Gyurana János, Miklós, András és Györgynek*. Kihirdették Trencsénben 1622 október hó 14-én. H. M.

Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris in quo integra manus humana rubro amicta, sarculum intra volam comprehensum oblique sursum erectum tenere visitur, e lateribus porro Scuti superioribus hinc quadra Lunae, illinc vero Solis micantis. Scuto incumbentem Galeam militarem apertam Regio Diademate Gallum gallinaceum seminigrum, coronam auream pedibus prementem, rostroque annulum aureum portantem, proferente, ornatam. A summitate vero, sive Cono Galeae laciniis et lemniscis hinc nigris et argenteis, illinc vero aureis et rubris etc.

Kék paizsban vörös ruháju, markában ferdén felfelé álló kapát tartó emberi kar. A paizs jobb sarkában holdsarló, bal sarkában fénylő nap. A nyitott sisak dísze: jobbfelé fordított, arany koronán álló, feketés szinü kakas, csőrében arany gyűrűt tart. Takarók: fekete-ezüst, arany-vörös.

GYURGYOVÁNSZKY.

III. Ferdinánd király adta ki Laxemburgban, 1656 május hó 21-én

*Az 1755. évi nemességvizsgálat alkalmával Gyurana József rozsnyóbányai lakos, János impetrans dédunokája több okmánnyal bebizonyította, hogy az Armalisban hibásan van az utolsó helyen említett impetrans Györgynek nevezve, mert azt, amint a kihirdetésből is kitünik, nem Györgynek, hanem Jánosnak hívták.

Scutum videlicet militare erectum celestini coloris, campo rubeo in fundo stratum, cui Griphus integer aureus, alis expansis ore hianti, et cauda inter pedes reflexa, posterioribus pedibus insistere, anterioribus vero levo protenso, dextro Mucronem nudum capulatenus apprehensum tenere, in Scuti vero superioribus angulis, hinc Luna, illinc Stella radiare cernuntur. Scuto incumbentem galeam militarem clausam, Corona Regia, dimidium Griphum priori per omnia conformem producente ornatam. A summitate vero seu cono galeae, laciniis vel [. . . . . .] hinc rubei et albi, illinc celestini et crocei colorum etc.

Kék paizsban vörös mezőn bal felé fordult, kiterjeszjesztett szárnyú, jobbjában egyenes kardot tartó, arany Grif áll. A paizs jobb sarkában félhold, bal sarkában csillag. A zárt sisak dísze: a paizsbeli Grif növekvően bal felé fordulva. Takarók: vörös-ezüst, kék-arany.

GOMBÁR.

Kiadta I. Lipót Bécsben, 1659 április 2-án Gombár János, neje Janácz Anna, gyermekei Miklós, János és Éva, testvére Gombár Márton és felesége Tichy Katalin részére. Kihirdették Trencsén vármegyében 1659. évi december hó 22-én. E.

A Gombár-család címere.*)

*) A címerképen a pólyára a rajzoló tévedése folytán 4 rózsa helyett 6 került. Az eredeti festményen a címerleirásnak megfelelően csak 4 rózsa van a pólyán.

Dániel, neje Jakubek Zsuzsánna, gyermekei János, István és Katalin, Gárdony János neje Kuzelkay Katalin-Anna és ezek gyermekei János, Zsuzsánna, Anna, Judit és Katalin részére. Kihirdették Trencsén vármegyében 1719. évi november hó 7-én. E.

Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, fundum illius viridi colle interoccupante, cujus vertici aurea corona imposita, ac super ea candida Columba ramusculum virentis olivae rostro tenens, alas inter Solem et Lunam, ternasque rutilantes Stellas expansas habere, ac ad dextram Scuti oram conversa esse cernitur. Scuto demum incumbentem Galeam militarem craticulatam seu apertam Regio Diademate ternas, rubei, albi, et coerulei coloris plummas Strutionis proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis, hinc flavis et coeruleis, illinc vero candidis et rubris etc.

Kékben zöld halomra helyezett arany koronán, csőrében zöld olajágat tartó, kiterjesztett szárnyú, jobbra fordult fehér galamb áll a holdsarló, nap és három arany csillag között. Sisakdísz: vörös, fehér, kék strucctoll. Takarók: arany-kék, ezüst-vörös.

GLUCHOWSKY.

II. Rudolf király adta ki Prágában, 1579 március hó 24-én Gluchowsky Albertnek és János és Borbála nevü gyermekeinek. Kihirdették Trencsénben 1579. évi augusztus hó 17-én. E.

A Gluchovszky-család címere.

Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, fundum ejus profunda unda interoccupante, ex medioque ejus trifida petra sursum ..... assurgere, et exercisse ejusque depressioribus partibus singulae fulgentes stellae rutilantes intermediae eminentiori candida columba alis expansis, ad volandum disposita, utrisque pedibus insistere, rostro vero olivae ramum gestare, et in dextram scuti partem conversa esse visitur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam, sive apertam regio diademate ex eoque brachium humanum rubra indutum manica, manubriotenus gladium sursum prolatum, ac ejus medio aculeo sertum sive coronam viridem infixam, ac cuspidetenus rutilantem stellam attingentem proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis hinc flavis et coelestinis, illinc autem candidis et rubicundis etc.

Kék paizs alján lévő vízből kiemelkedő hármas szikla, melynek két alacsonyabb szélsőjén egy-egy fénylő csillag, kimagasló középsőjén olajágat tartó, kiterjesztett szárnyú jobbra fordult fehér galamb áll. A nyitott sisak dísze: vörös ruhás emberi kar felfelé álló egyenes kardot tart, melynek csúcsán aranycsillag s ez alatt a kard hegye (pengéje) körül zöld koszorú van. Takarók: aranykék, ezüst-vörös.

GÁRDONY.

Kiadta VI. Károly Laxemburgban 1719 május 21-én Gárdony

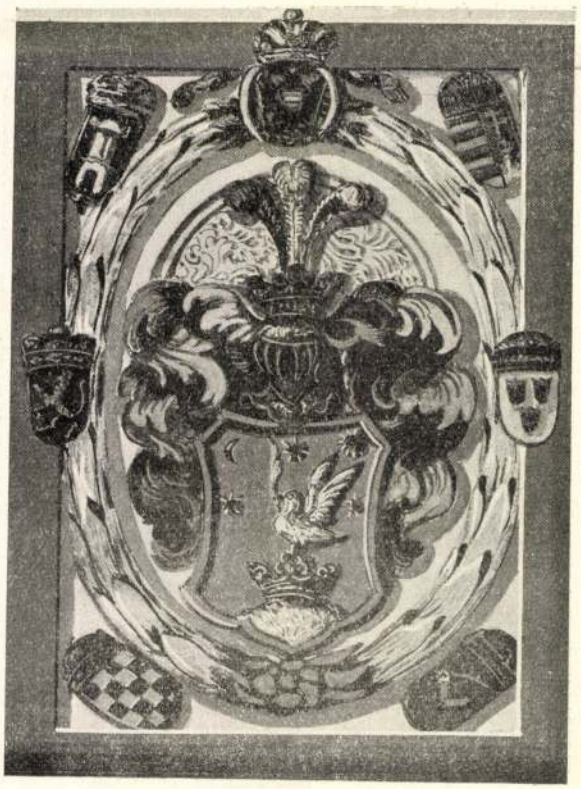

A Gárdony-család címere.

ori dextra rubri coloris scuti areis sese acuminatim contingentibus, in singula una alba lamina, aureum rutilantem solem continens oblique defluere conspiciuntur. Scuto incumbit galea militaris clatrata sive aperta, solide nobilitatis decus regio diademate ornata, ex qua dimidius priori per omnia conformis leo, corona aurea insignis, inter duas alas aquilinas, hinc rubro et albo, illinc aureo et coelestino coloribus oblique discriminatas, nudam similiter frameam vibrans assurgere cernitur. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis hinc aurei et coelestini, illinc rubri et albi colorum etc.

Nyitott sisak dísze: két — jobbról vörös-fehér, balról kék-arannyal harántúl csíkozott — kiterjesztett sasszárny között jobbra fordult, jobbjában kardot tartó, aranykoronás, növekvő arany oroszlán. Takarók: arany-kék, vörös-fehér.

DEÁK. L. BAGHY (1684)

DEMIÉNY. L. OMASZTA (1599)

FABIANOVICH. L. BÓNA (1593 és 1598)

FEYERKEOVY.

III. Ferdinánd király adta ki Pozsonyban, 1649 május 9-én. Feyerkeovy Györgynek és testvérének Jánosnak. Kihirdették Abaujvármegyében 1652. évi február 27-én. E.

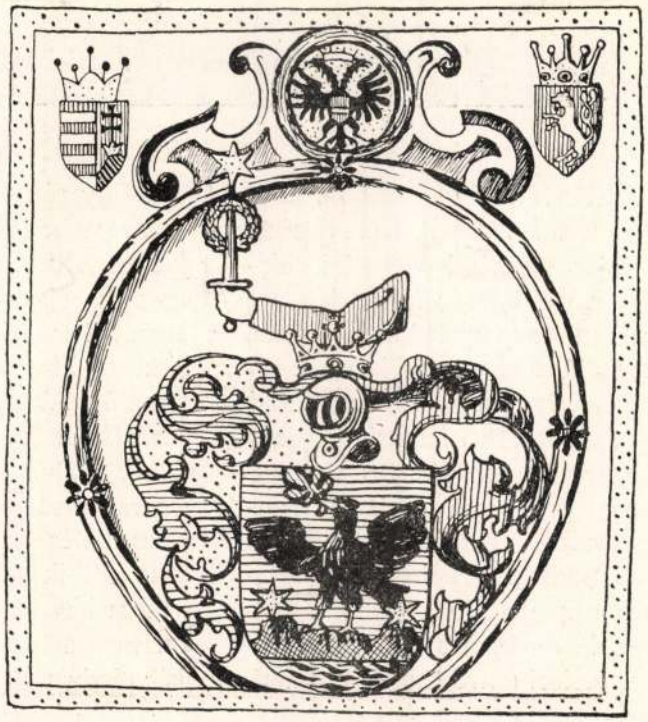

A Feyerkeovy-család címere. (Hőnigschmidt Bódog rajza után).

nak és anyai nagybátyjának Fabianovith Jánosnak. Kihirdették Trencsén vármegyében 1599. évi április hó 27-én. E. Könyvalakban.

A Bóna-család cimere.*)

Scutum videlicet militare erectum, linea per medium in formam Crucis ducta quadripartitum, in cujus superiori coelestini coloris dextra scuti parte, integer fulvus leo, ore patulo linqua exerta caudaque bifurcata erecta, posterioribus pedibus dispositis insistere ac in dextrum scuti latus progredi, anterioribus vero levo protenso, dextro frameam nudam vibrare. In inferiori vero sinistro similiter coelestini coloris scuti campo integer naturalis cervus cornibus reflexis posterioribus pedibus super gradatim assurgentem petram stare, anterioribusque pedibus tota corporis mole protensa, in dextram scuti partem alto prosilire. In superiori porro sinistra et inferi-

Négy részre osztott paizs első részében kék mezőben jobbra fordult két farku álló oroszlán, első jobb lábában kivont kardot tart. A 4-ik részben kék mezőben magasodó sziklák tetején két hátulsó lábán álló, természetes. szinü, jobbra fordult, ugró szarvas első két lábával a paizs szélére támaszkodva. A 2-ik és 3-ik rész széles arany lemezzel van harántúl ketté osztva s a lemezeken mindkét részben 1—1 fénylő nap

*) A címerkép hibás. A paizs első részében a leirás és az eredeti címerfestmény szerint jobbra fordult, kivont kardot tartó álló oroszlán van.

Leo cauda bifurcata, ad tergum elevata, oreque hianti et lingva rubicunda exerta naturaliter effigiatus esse, ac anteriorum pedum sinistro ad rapiendum protenso, dextro vero laurum sive sertum viride ostentare, in summitatemque scuti tendere visitur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam Regio Diademate aureum Gryphum expansis alis, rostro patulo, et linqua rubicunda exerta mediotenus eminentem, anteriorum quidem pedum sinistro, ad rapiendum similiter protensum, dextro vero strictum acinacem vibrantem proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis hinc flavis et coeruleis, illinc autem candidis et rubris.

lán, jobb lábában zöld koszorút tart. A nyitott sisak dísze: kiterjesztett szárnyú, jobbjában meztelen egyenes kardot tartó, jobbra fordított növekvő arany Grif. Takarók: arany-kék, ezüst-vörös.

BÓNA.

Kiadta II. Rudolf Prágában, 1593 március 1-én Bóna Ferenc, neje Fabinovich Anna, gyermekei János, András, Miklós, István és Borbála, valamint felesége testvére, Fabianovich János részére. (Kihirdetési záradék nincs rajta). E. Címerfestmény nélkül.

Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, cujus fundum trijugis viridis colliculus occupat, quorum depressioribus duobus integer naturalis cervus ore hianti, posterioribus pedibus dispositis insistere, anterioribus vero utrisque protensis in dextrum scuti latus conversus salienti similis esse cernitur. Scuto impositam galeam militarem clausam Regia corona dimidium fulvum leonem ore patulo lingva exerta, caudaque erecta levo pede protenso, dextroque frameam nudam vibrantem producente ornatam. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis hinc coelestini et aurei, illinc rubri et albi etc.

Kékben 3-as zöld halmon jobbra fordult, ugró, azaz hátulsó két lábán álló természetes szinü szarvas. A zárt sisak dísze: jobbjában meztelen kardot tartó, kiöltött nyelvü, növekvő sárga oroszlán. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

BÓNA.

II. Rudolf király adta ki Prágában, 1598 szeptember 10-én Bóna Jánosnak, apjának Ferencnek, testvéreinek Andrásnak, Miklósnak és Borbálá-

stellae micare, in inferioribus vero sinistro similiter duo arcus superioribus similes, et in dextro tres stellae superioribus aequales fulgere visuntur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam regio diademate, duas alas aquilinas expansas, pinnisque aversis, dextram a superiori candido et inferiori rubro, sinistram vero a superiori fulvo et inferiori nigro coloribus depictas, proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeae, laciniis et lemniscis, hinc aureis et nigris, illinc vero argenteis et rubris etc.

(eltérőleg a leírástól) ezüst-vörös, arany-fekete.

BOLTIGH.

Kiadta III. Ferdinánd király Bécsben, 1650 február 15-én Boltigh András, neje Skadro Katalin és fia, János részére. Kihirdették Trencsén vármegyében, 1650. évi augusztus 22-én. E.

A Boltigh-család címere.

Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, cujus in medio rubra perpendiculariter et quidem inter binas rosas purpureas ducta lamina in eaque integer fulvus

Kékben,* két vörös rózsa között lévő haránt vörös lemezen jobbra fordult természetes színű, kétfarkú orosz-

*) A festmény szerint vörös mezőben két ezüst rózsa között kék ~~lemez~~

mana cubit... firmantia, unum a dextris evaginatum gladium, alterum a sinistro tres spicas tenere, et ad invicem conversa cernuntur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam seu apertam, Regio Kiademate brachium humanum cubitotenus eminens, evaginatumque gladium gestans proferente ornatum. A summitate vero seu cono Galeae laciniis seu lemniscis hinc flavis et coeruleis, illinc autem candidis et rubris etc.

nyöklő emberi kar, a jobboldali kivont kardot, a baloldali 3 kalászt tart. A nyitott sisak dísze: kivont kardot tartó, könyöklő emberi kar. Takarók: arany-kék, ezüst-vörös.

BOLLID de KYSDIVÁSÁRHELY.

Kiadta II. Ferdinánd Bécsben, 1625 május 6-án Kysdivásárhelyi Bollid Péter és testvére Imre, valamint apai unokatestvére Kysdivásárhelyi Janczyo János részére. Kihirdették Varasd vármegyében, 1625. évi október 3-án. E.

A Bollid-család címere.

Scutum videlicet militare erectum, linea perpendiculari et simul recta per medium ducta, in quatuor aequales campos divisum, superiorem quidem dextrum, et inferiorem sinistrum rubro, superiorem vero sinistrum et inferiorem dextrum caeruleo coloribus efformatos, in annotatis superioribus campis, in dextro duo arcus fulvi chordis sibi invicem oppositis, in sinistro autem tres flavae

Hasított és vágott paizs 1. és 4-ik vörös mezejében két-két húrjaival egymás felé fordított aranysárga íj; 2. és 3-ik kék mezejében 3—3 arany csillag. Sisakdísz: két kiterjesztett ezüst-vörös, arany-fekete sasszárny. Takarók:

BEKE, máskép SZÉKELY.

Kiadta I. Ferdinánd Regensburgban, 1557 január 20-án. Beke, máskép Székely Pál, testvérei György, Péter, Margit és Orsolya részére. Kihirdetve nem lett. E.

Beke-család címere.

Scutum videlicet militare rubei coloris in cujus medio duo capita Thurcica, alterum caspa rubea, alterum vero vitta Thurcica cooperta, alterne in se conspicientes sunt depicta, et in faciem alterius, a dextris videlicet depicti, particula hastae militaris infixa esse cernitur... Scuto Galeam impositam, et supra Galeam Diadema Regium, ex quo dextra hominis, frameam evaginatam et sanguine tinctam tenens conspicitur, a summitateque Galeae, laciniae Nigri et albi coloris etc. etc.

Vörösben két — vöröskalapos és turbános — szemközt fordult török fej. A jobboldali (vöröskalapos) fej arcába lándsa van szúrva. A zárt sisak dísze: jobbra fordított meztelen, véres görbe kardot tartó, vörös ruhás emberi kar. Takarók: fekete, fehér. (A címerfestmény szerint: vörös-fehér)

BLASKOVICZ.

Kiadta I. Lipót Bécsben, 1673 május 12-én Blaskovicz János, fia János és testvére Máté részére. K. I. (1833. évi 1544. sz.).

Scutum nimirum militare erectum coelestini coloris, fundum illius viridi monticulo interoccupante, in eoque duo Brachia hu-

Kékben, zöld halmon egymás felé fordított, két kö-

BÁNOVSZKY.

III. Ferdinánd király adta ki Pozsonyban 1655 május 10-én Bánovszky Simonnak és testvéreinek János, Sámuel, Anna és Eszternek. Kihirdették Trencsén vármegyében 1655 julius 24-én. H. M. A család 1736-ban már Bánóczy néven szerepel s ma is e név alatt ismeretes Trencsén vármegyében.

Scutum videlicet militare erectum rubri coloris, fundum illius trijugi viridi monticulo occupante, cujus in eminentiori, seu medio terna lilia, certa ab invicem spatio distantia sursum assurgere, atque in superioribus caerulei coloris angulis binae rosae flavae seorsum locatae visuntur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam, sive apertam Regio Diademate inter duas alas aquilinas nigras, fulvum Leonem inquinetenus eminentem, cauda ad dorsum elevata, anteriorum pedum sinistro ad rapiendum protenso, dextro vero ad digladiandum nudum acinacem vibrantem, et ad dextrum scuti latus conversum proferente ornatam. A summitate vero sive Cono Galeae laciniis sive lemniscis hinc flavis et coeruleis, illinc vero candidis et rubris etc. etc.

Vörös paizsban, hármas zöldhalom kimagasló középsőjén három liliom; a paizs két felső szögletében, kék mezőben egy-egy sárga rózsa. A nyitott sisak dísze: két fekete sasszárny között jobbra fordult, jobb lábában kivont kardot tartó, növekvő sárga oroszlán. Takarók: arany-kék, ezüst, vörös.

BAROSS.

Rudolf király adta ki Pozsonyban, 1578 április 13-án Bellusi Baross Péternek, a trencséni iskola segédtanítójának, feleségének, Fabriczius Brigittának, leányainak Dorottya, Anna és Margitnak, testvérének Baross Jakabnak és az utóbbi gyermekeinek Péter, Jakab, Márton, György és Borbálának. Kihirdették Trencsénben először 1579 október 6-án, másodszor 1614 szeptember 2-án. E. M.

Scutum videlicet militare erectum, linea per medium, a summo deorsum, a dextris quidem in caelestinum, a sinistris vero in rubeum campos divisum, ex cujus fundo viridis ramusculus rosarum in altum exercisse, et in sui medio lilium in coelestino quidem Campo una cum rosis rubeo, in rubeo vero similiter cum rosis albo coloribus distinctum, continere cernitur. Scuto superimpositam galeam militarem clausam Regio diademate lilium cum rosis prioribus conformes proferente ornatam. A summitate vero sive cono Galeae laciniis hinc albi et rubei, illinc caelestini et crocei colorum etc.

Kékkel és vörössel hasított paizs, aljából kinövő zöldleveles rózsaág, a jobboldali részben vörös, a baloldali részben fehér színű rózsákkal s ezek között vörös-fehér színű liliom. A zárt sisak dísze a paizsalak. Takarók: ezüst-vörös, kék-arany.

mazó — címeres nemeslevél szövegét egész terjedelmében közölhessem az »Évkönyvben«. Ezekkel a címereslevelekkel más alkalommal fogok foglalkozni.

A nemeslevek címerleirását latin nyelven szóról-szóra közlöm, magyar nyelven azonban csak értelmi fordításban, de úgy, hogy abból a leirt címert a hozzáértő megfestheti.

A címeres nemeslevelek pontos betűrendben következnek egymásután. A keltezés után olvasható E. jelzés annyit jelent, hogy az illető armalis eredetiben van meg, a H. M. és E. M. betűkkel azt jelzem, hogy az illető armalis hiteles, vagy egyszerű másolatban őriztetik a levéltárban, a K. J. jelzés pedig azt jelenti, hogy az armalis szövege a közgyűlési jegyzőkönyvben található.

Néhány ma is virágzó s néhány kihalt, magvaszakadt család szereplésének emlékére vet halvány fényt ez az 54 darab armalis, de mert a vármegyék története mindenkor a vármegyebeli családok életével, szereplésével volt összeforrva, ezek az adatok mégis forrásul szolgálhatnak majdan a vármegye megirandó monografiájához. Szolgálatot véltem tenni ezzel a csekély munkával is a szaktudománynak s az érdekelt családoknak, főleg azonban Trencsén vármegye közönségének, mely a rendi világban mindenkor nagy szerepet vitt Magyarország életében, tehát elég oka van reá, hogy a múlt idők emlékeit híven ápolgassa.

BAGHY.

I. Lipót király adta ki Bécsben 1684 december 15-én Baghy Istvánnak, vejeinek Oláhpataky András és Deák, másként Michalkó Mártonnak, valamint mostoha fiának, Kempis Györgynek. Kihirdették Bars vármegyében 1685. évi március 1-én. H. M.

Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, fundum illius viridi latepatenti inter occupante Campo, super quo Leo naturaliter effigiatus, erecto corpore, distentis pedibus, cauda bifurcata ad tergum elevata, hianti ore, lingua rubicunda exerta, anteriori pedum dextro evaginatum ensem, sinistro vero rubrum Lilium comprimere, inque dextram Scuti oram conversus esse visitur. Scuto incumbentem Galeam militarem craticulatam, sive apertam Regio Diademate alium Leonem inferiori per omnia consimilem proferente ornatam. A summitate vero sive Cono Galeae, Laciniis, seu Lemniscis, hinc flavis et coeruleis, illinc autem candidis et rubris in Scuti extremitates passim se se diffundentibus, illudque ipsum decenter, ac venuste exornantibus etc. etc.

Kék paizsban, zöld mezőn jobbra fordult két hátulsó lábán álló, kiöltött nyelvű, kétfarkú, természetes színű oroszlán jobb lábában meztelen kardot, baljában vörös liliomot tart. A nyitott sisak dísze: a paizsbeli oroszlán. Takarók: arany-kék, ezüst-vörös.

TAGÁNYI KÁROLY

Trencsén vármegye levéltárában őrzött címeres nemeslevelek.

Közli: *Pázmány Lajos* várm. főlevéltáros.

Trencsén vármegye levéltárában 54 darab címeres nemes-levél van. 21 eredeti; 33 pedig részint hiteles, részint egyszerű másolatban. A másolatban meglévők közül 5 drb a közgyűlési jegyzőkönyvekben van szószerint beiktatva. Az eredetiek közül 7 drb a XVI-ik, 12 drb a XVII-ik, 1 drb a XVIII-ik és egy drb a XIX. századból való. Ezek közül legrégibb Trencsén vármegye első (1550., II. 16.), a legújabb Trencsén vármegye harmadik címeres levele (1837., IV. 6.). A 21 drb eredeti armalis közül a királyi könyvekben csak kettő van beiktatva.

A másolatban őrzött armalisok közül 2 drb mohácsi vész előtti, 4 drb a XVI-ik, 23 drb a XVII-ik, 1 drb a XVIII-ik és 3 drb a XIX-ik századból való. Ezek közül a legrégibb gelebuki Varjú Mihály és fia, László, valamint testvérei, Tamás és Balázs számára II. Lajos király által Pozsonyban 1520-ban kiadott, a legújabb dr. Gyurian István budapesti egyetemi tanár és törvényes utódai számára 1840 szeptember hó 17-én V. Ferdinánd király által Bécsben kiadott armalis. A 33 drb armalis közül a királyi könyvekben csak három van beiktatva.

Már csak abból a szempontból is kivánatos tehát, hogy Trencsén vármegye címeres leveleit, a címeres levelekben foglalt címerleirások szövegét közzétegyem, mert az 54 drb armalis közül csak mindössze öt lévén a királyi könyvekben beiktatva, a többi 49 drb alig lehet ismeretes a családtörténettel foglalkozó szakemberek előtt, annál kevésbé az irántuk érdeklődő nagyközönség körében. De — és talán főleg — azért közlöm e helyen az armalisok jegyzékét s az azokban foglalt címerleírásokat, mert a «Trencsén vármegyei Muzeum-Egyesület» áldozatkészségéből, az egyesület első évkönyvében az eredeti armalisokra festett címere illusztrációit is beleilleszthettem közleményembe, ami viselettörténeti s főleg heraldikai szempontból — úgy hiszem — fontos.

A címeres nemeslevelekből jelenleg csak a címerleirásokat s az eredetieken lévő címerfestményekről készített címerek képeit közölhetem, mert a rendelkezésemre bocsájtott hely nem elegendő arra, hogy néhány — egyébként más szempontból is nagyon érdekes, becses történeti adatokat tartal-

Oecothea fenestralis Fll.
Blepharoptera varibilis Lw.
serrata L.
caesia Mg.
modesta Mg.
pusilla Lw.
crassipes Lw.

Agromyza Schieneri Gir.
gyrans Fll.
reptans Fll.
Ceratomyza acuticornis Mg.
Phytomyza obscurella Fll.
Borborus niger Mg.

HIPPOBOSCIDAE.

Ornithomyia avicularis L.

Magyar címertan

Magyarország címeres könyve. (Liber armorum Hungariae)
I. k. Aaron de Bisztra
— Czvetkovits
180 táblán 1079 színes címerrel. Bpest, 1913. Grill K.

Magyar címertan

Áldásy Antal:
Címertan. Bpest
1923

Ambrózy György: A magyar csatatér

8°, 70 K, 191 L, Budapest, 1940.

Magyar csatatér

Magyar ciszterci rend

Békefi R.

A ciszterci-rend története Magyarországban
1142-1896.
Petrik 1886-1900

M.D.K.

Magyar család,fazekasok

Baján dolgoztak.Négy nemzedékük volt fazekas.A család kihalt.Magyar Ádám az első,+1822-ben. 101.o.

J.István Erzsébet: Sárközi népi cserépedények. 91.o.

Néprajzi Értesítő.A Néprajzi Múzeum Évkönyve.XLVI. 1964.Bpest.Akad.Kiadó.Bp.1964

BEVEZETÉS

MÓDSZERTANI KÉRDÉSEK

A magyarság állampolitikai történetének gerincét alkotják a háborúk fegyvertényei, amikor a nemzet létének és nemlétének komor kérdése hőskölteménnyé magasztosult a haza védelmére harcbaszállott seregek lelkében. Attól az időtől kezdve, mikor az Urunk születése utáni nyolcszázhatvankettedik évben Hinkmár, bizánci érsek feljegyzi, hogy »ismeretlen ungar ellenség« tör be a keleti birodalom területére, a magyar fegyveres erő jelentős tényező Közép- és Nyugateurópa történetében is. A kalandozások korának rettegett lovashadjáratai, az államalapító s a magyar nagyhatalom alapját megvető Árpádok korának háborúi, Nagy Lajos diadalai, a törökverő Hunyadi János s fia Mátyás fényes tettei éppúgy elévülhetetlen teljesítményei a magyar hadi művészetnek, mint másfélévszázados török hadjáratok számtalan fegyverténye, a Zrinyi Miklósok, Jurisics Miklósok, Dobó Istvánok végvárvédelme. A XVIII. században Rákóczi hadai, Mária Terézia huszárezredei öregbítik Európa-szerte hadi dicsőségünket. A szabadságharc eposza s a világháború fényes katonai teljesítményei bizonyára nem zárták még le a sorozatot, amelyet a magyarság Szent István birodalma határainak védelmében vagy helyreállításában kifejtett.

A magyar történetírásnak egész sor szak- és részlettudománya könyvtárakat megtöltő részletességgel foglalkozott már a magyarság harci cselekményeivel. Elsősorban a hadtörténet feladata e hadjáratok politikai hátterének felderítése mellett a harcok stratégiai elemzése, a hadiépítészettan, várerődítéstan s a fegyvertörténet dokumentumainak egybegyüjtése és tudományos feldolgozása. A hadtörténet forrásai az írásos adalékok mellett a

fennmaradt régészeti emlékek, a még álló várak, erődítések, másrészt fegyverek, ágyúk, kardok, puskák beható technikai és művészeti tanulmányozása. Ezekkel azonban egyenrangú forrásértékű a fennmaradt rajzok, alaprajzok, csatatervek s a bennünket közelebbről érdeklő ostromképek tömege, valamint az ütközetekről készített metszetek és festmények egy jelentős csoportja. E művészeti alkotásokkal az egyetemes történetírás és a hadtörténet egyaránt behatóan foglalkozott, de ezek az ábrázolások egész sereg másirányú tudományos problémát is vetnek fel, amelyet már eleve módszertani szempontból taglalnunk kell, mielőtt kitűzött vizsgálódásainkhoz hozzá kezdenénk.

* * *

Azok az ostrom- és csataképek (festmények, metszetek, kézirajzok egyaránt), amelyek magyar földön készültek, magyar mesterek kezétől származnak, vagy általában a magyar hadi eseményeket örökítik meg, a legkülönfélébb tudományos szempontból tarthatnak számot érdeklődésre. Legelébb járulnak a már fentebb említett hadtörténeti vonatkozások ; ezek a képes emlékek igen sok esetben módot nyujtanak a hadi események szemléletes rekonstruálására. Mindaz, ami a hadtörténeti kérdésekkel egybefügg, elsőrendű forrásanyagra talál az ostrom- és csataképekben. Egykori, már rég nem álló várak és erődítések képét nyujtja, a magyar várerődítéstan s általában a hadi építészettan történetének megírására módot ad. Rendkívüli jelentőségűek továbbá e művek hazánk városai történetének szempontjából : a topográfia, a városkép fejlődésének menetét, kimagasló középületek (mint a budavári királyi palota, vagy egyes székesegyházak) történetét olvashatjuk le róluk. Nagy fontosságú forrásai a hazai viselettörténetnek is ; a különböző korok katonai és polgári ruházatának képét nem egyszer híven megőrizték. Sok esetben kimagasló históriai személyek, hadvezérek, királyok képmását is nyujtják s a hazai történelem arcképcsarnokának díszei.

S nem utolsó szempont e képek művészettörténeti jelentősége. Ez utóbbi szempontból tűzzük magunk elé a hazai ostrom- és csataképek tudományos vizsgálatát. Bár a csataképfestészetet a történeti festészettel foglalkozó kutatás természetesen eddig sem mellőzte, e képek a másféle események (mint az országgyűlé-

sek, koronázások, békekötések) ábrázolásától éppen tárgyuknál fogva ütnek el.

Két különböző, egymással párhuzamosan futó, de vizsgálódásuk céljából mégsem egyező kutatási ágazat foglalkozik e képekkel. Legelsőbben a történeti képkutatás tekinti ezt az anyagot vizsgálódási területének. A história szemléletes érzékeltetésének leginkább kézenfekvő lehetősége az »egykoru« metszetek illusztrációként való közlése ; ezek adhatnak leghívebb fogalmat a régmult korok kimagasló személyeiről, eseményeiről, a korok sajátos viseletéről, architektúrájáról, életfelfogásáról. Igy e csata- és ostromképek is nem annyira, mint önálló műalkotások, hanem mint történeti művek illusztrációi jutottak nagy jelentőségre. Minden kor történészei — a középkor kódex-íróitól kezdve — igyekeztek műveiket szemléletességgel érdekesebbé és meggyőzőbbé tenni ; a könyvkiadás korában a kiadók üzleti szempontjai is irányadók voltak. Világos azonban, hogy régente, így pl. a XV—XVI. századi nyomtatott krónikákban sem fektettek túlságos nagy súlyt ezeknek a képeknek a korszerűségére és hitelességére. Minden történetírónak módjában volt természetesen, ha a saját koráról írt, hiteles képeket mellékelnie s mai napig is ezeknek a valóban egykorú illusztrációknak van a legnagyobb forrásértéke.

A történeti képkutatás, a történeti ikonográfia a legmodernebb történeti résztudományok egyike. Magyar művelőinek egyike, Vayer Lajos, beható tanulmányában fejtegeti a szerepet, amelyet az illusztráció a különböző korok történetírásában elfoglalt.[3] A felvilágosodás előtti és utáni korszak történései kizárólag az irott források tanulmányozására szorítkoztak, a történészek nem törődtek a nagyközönség igényeivel és megvetették az olcsó népszerűséget. Közölték ugyan, fa- és rézmetszetekben a mindenkoron elsőrendű forrásnak tekintett érmek, pecsétek, címerek képeit s a térképeket, de a kimagasló történeti személyek képmásaitól eltekintve, nem igyekeztek a történelem szemléletessé tételére. E kor, a XIX. század második fele, a historizmus s a pozitivista történet-szemlélet kora, a nagy magyar történésznemzedék munkássága nem tartotta sokra az illusztrációt s műveik betűrengetegeinek egyhanguságát nem derítik fel a szövegvilágosító képek. A közölt képmásoknak szintén nem sok forrásértékük van. E korban azonban, mintegy visszahatásképpen, a millénium idején — minden bizonnyal a felvirágzó történeti festészet és a már

megalapozott művészettörténeti kutatás hatása alatt — oly nagy magyar történeti kiadványok jöttek létre, amelyek már sűrűn vannak illusztrálva : ilyenek a Millenáris Történet és a Magyar Történeti Életrajzok sorozata.[4] A historizmus korában fellendülő történeti érdeklődés idején a művészek is nagy tudományos apparátussal dolgoztak ; a régi kosztümöket, a fegyvereket, az építészeti emlékeket alaposan tanulmányozták. Ezek a nagy magyar történeti festők, Than, Lotz, Madarász, Székely, Wagner, Benczur, Feszty műveinek lelkesítő visszhangja bátorította fel a történetíró kortársakat, Szilágyi Sándor gárdáját, hogy műveiket az »egykoru« metszeteken kívül a kortárs-festők alkotásaival illusztrálják. Ez azonban a hamis szemléletesség forrásává vált s a fogalmak összezavarására vezetett, bármennyire is igyekeztek a festők »korhű« történeti alkotásokat festeni. Vayer részletesen boncolja a Millenáris Történet korának ezirányú fogyatékosságait, bár elismeri, hogy a pozitivizmus korának történetírói mégis nagy szolgálatot tettek a történeti képkutatásnak a napfényre hozott rendkívül nagymennyiségű s olykor igen értékes egykorú képanyaggal.[5] A mai történetírás már a legszigorúbb forráskritikával igyekszik dolgozni, sajátos módszerei és irányelvei vannak ;[6] fejlődésében s általában a történeti ikonográfia tudományos megalapozásában természetesen leghathatósabban a művészettörténet előrehaladása segíti. A magyar művészettörténet az utóbbi évtizedekben valóban nagy léptekkel haladt előre s éppen álta'a vált jelentőssé az ikonográfia az egyetemes történetírásban. Ily úttörő magyar történeti és ikonográfiai alapvetés Gerevich Tibor és Genthon István munkája.[7] »A művészeti emlékek« — mint azt *Gerevich* e helyütt kifejti — »a történet legbiztosabb és legkonkrétebb tanuságtevői. Sok esetben biztosabb felvilágosítást nyujtanak, mint az irott kútfők, mert ezek alapján a multat csak rekonstruálni és elképzelni tudjuk ; a műalkotások leghitelesebben, változatlan szemléltetéssel és megfoghatóan tanuskodnak a multról . . . A műemlék maga a mult, a mult egy darabja. Régi művészetünk a magyar történeti lélek legmegkapóbb kifejezője.«[8]

A magyar és a magyar vonatkozású ostrom- és csataképeknek így az egyetemes történeti kutatásban igen nagy forrásértéke van. Mi azonban ezeket elsősorban a művészeti fejlődés s a műfaj

sajátos jellegzetességeinek szempontjából szándékozunk vizsgálni. Bár nem mellőzzük el a képek egyetemesebb vonatkozásait sem — elöljárónkban már utaltunk a magyar hadiművészet nagy köztörténeti jelentőségére, — mégis a művészeti fejlődés érdekel bennünket elsősorban. Ki kell nyomoznunk egyúttal a magyar csataképfestészetnek, magyar művészeti szellemben gyökerező sajátos elemeit is. A kronológiában éppen ezért a művek keletkezési idejének sorrendjét fogjuk szem előtt tartani, — mivel művészettörténetet írunk — s nem az ábrázolt esemény időpontját. Hiszen pl. Székely Bertalannak a »Mohácsi csatát« ábrázoló festménye a XVI. század művészetének történetében semmi szerepet nem játszik, épp így nincs történeti forrásértéke sem.[9] Ehhez képest igyekezni fogunk kétes esetekben az ábrázolás történeti hitelességét s egykorúságát is mérlegelni. Ez az állásfoglalás természetesen a historizmus korában keletkezett alkotásokra nem vonatkozhatik, már amennyiben ezek a régmult korok képét igyekeznek életrekelteni.

Kutatásaink szilárd támpontjai a történeti és a művészettörténeti irodalom lapjain már többízben közölt s nevezetessé vált alkotások : a kérdés érdeméhez természetesen sajátos s új értékeléseket kell adnunk. Ezek mellett a régi krónikairodalom s nagy hazai közgyüjteményeink metszetanyaga rendkívüli bőséggel nyujtja az eddig kiadatlan vagy jóformán ismeretlen kép- és metszetanyagot. Fővárosunk és a vidéki magyar városok, valamint magánosok gyüjteményei is számos oly értékes alkotást őriznek, amelyek képét mi közöljük elsőízben. Ezek mellett azonban a külföldi nagy könyvtárak, levéltárak és múzeumok is nagy számban őrzik a magyar vonatkozású csata- és ostromképeket.[10] Ez újabb örvendetes bizonysága annak, hogy a magyar hadtörténet tényei bizonyos korokban világszerte foglalkoztatták a művészek képzeletét. Sajnálatosan le kell mondanunk azonban arról, hogy ezeknek az ábrázolásoknak összességével foglalkozzunk, vagy éppen teljes regisztert adjunk róla. E sok-sok tízezernyi munkának a világ minden tájáról, az Albertinától s a Bibliothèque Nationaletól olasz városok és német választófejedelmi városkák levéltáráig való egybegyüjtése évtizedek kutatását kívánná. Jelen munkánk inkább csak szerény vázlatul akar szolgálni a kérdés teljes feldolgozásának eljövendő munkájához, amely, reméljük, nem lesz hiábavaló.

I.

A VEZÉREK ÉS AZ ÁRPÁDHÁZI KIRÁLYOK KORA. — A HARC A ROMÁNKORI MŰVÉSZETBEN.

A magyarságnak legelső, történetileg ismert életmegnyilvánulása a harc és a küzdelem volt. Nem, mint békés pásztorok jelentek meg őseink Európa színpadán, maguk előtt hajtva marhacsordáikat, hanem mint rettegett lovashad, amelynek nyílzápora elsötétítette az eget a menekülő bizánciak, szlávok, németek s más népek feje fölött. Az ősmagyarok harci készsége, harcmodoruknak eredetisége és újszerűsége, hadszervezetük tökéletessége ősrégi eredetű. Találó és biztos ítélettel állapítja meg *Hóman* Bálint, hogy a honfoglaló magyarok hadikultúrája évszázados, sőt évezredes kulturális fejlődés eredménye volt.[11] A politikai szervezet szigorúságának volt köszönhető ez a sikerdús hadrendszer s egyben kitűnő fegyvereiknek és elsőrendű lovaiknak.[12] Bölcs Leó császár Taktikájában elismeréssel és csodálattal ír erről a »férfiakban bővelkedő független népről«, amelynek a pompaszeretet mellett »elsősorban arra van gondja, hogy ellenségeivel szemben vitézül viselkedjék.«[13]

Ez a magasrendű harci kultúra és hadművészet, amelynek oly döntő befolyása volt Középeurópa képének évezredes kialakulására s amely már a XI. századi európai hadviselési rendszerekben mélyreható változásokat eredményezett, természetszerűen hozta magával, hogy eleink legelső művészeti megnyilvánulásai is a hadi élettel állottak vonatkozásban. A régi magyar művészet — mint *Gerevich* írja — »végigkísérte a magyar történetet, váltakozva rózsákkal és tüskékkel, a dicsőség pálmáival és a fájdalom töviseivel szegzett útján . . .«[14] Ez a művészi készség épp oly korán jelentkezett, mint a katonai talentum. A honfoglalók őshazájukból perzsa-szasszanida jellegű művészetet hoztak magukkal s előszeretettel díszítették e művészet motivumaival fegyvereiket,

"A SAGITTIS HUNGARORUM
LIBERA NOS DOMINE . . ."

Amikor, mint katona, művészetünk örökérvényűségébe vetett hittel magyar csataképekkel foglalkozom, voltaképpen önkéntelenül is a magyar sorsról írok. Az ember sohasem tud saját életvilágától elvonatkozni ; a magyar sors kemény harcok, a magyar mult csataképek sorozata. Történelmünket a leghűségesebben, megrázó erővel és fölényes méltósággal ezek varázsolják az utókor elé.

Igaz, hogy a népek történetét jórészt nem képekből ismerjük. A történelem főforrása a feljegyzések és az okiratok, a fennmaradt hagyományok és az elbeszélések, azután az ásatások és egyéb kutatások segítségével talált leletek s csak kisebb részben a festett, rajzolt, kőbe faragott vagy más technikai úton létrejött műalkotások. Vannak népek, — mint ahogyan egyének is vannak — akik írásban és szóban a rájuk vonatkozó eseményeket gyakran a valóságnál kedvezőbb színben tudják beállítani. Már e tény egymagában hátráltathatja a történelmi igazság kialakulását, hogy némely nép és némely ember sokat ír és sokat beszél önmagáról, a másik keveset. A zárkózottság a maga helyén sokszor előkelő és célszerű tulajdonság ; de ne felejtsük el, hogy korunk egyik mozgató ereje a hírverés, a propaganda, emberek és árucikkek, népek és irányzatok dicsőítése, igazságok tagadása és hamisságok elhitetése. Odáig jutottunk, hogy már történeti reklám is van, amellyel a nemes tartózkodás nem tud versenyre kelni. Es ez a történetírás komolysága, tárgyilagossága, megbízhatósága szempontjából helyrehozhatatlan hiba.

Több olyan történelmi eseménynek voltam szemtanuja, amelynek leírását nem sokkal utóbb a történetírás forrásait képező hivatalos okmányokban olvastam. Gyakran már akkor sem feleltek meg — akár

Antecsata

egészben, akár részben — az eseményeknek. Ennek oka az emberi érzékszervek fogyatékos működése, az appercepció különbözősége lehet, esetleg a pozitív vagy a negatív cenzúra. A helytelen meghatározások oka sok esetben az a szemszög, amelyből az ember az eseményeket látja s vizsgálja s amely beállítottság alól már csak az önkritika hiánya miatt sem tud szabadulni. Ez az egyéni beállítottság olyan intenzív lehet, hogy aki hatása alatt áll, mindig olyannak látja az eseményeket vagy az eléje táruló képet, amilyennek látni akarja. Ha egy bizonyos beállítottságú kritikus tanulmányútra indul, legtöbbször előre tudhatjuk, hogy mit fog írni a látottakról. De még az erős önkritikával bíró ember sem tud mindig a korszellem, a környezet, az életkörülmények, a sajtó, az olvasmányok és egyéb tényezők hatása alló emancipálódni.

Minden kor a multat a saját spektrumán át szemléli és a saját ideológiájába öltözteti a letűnt évszázadok szereplőit. Vasari, a renaissance korának nagy kutatója, sokat írt a negyed évezreddel előtte élt Cimabueról, Giottoról s másokról ; a »Le vite de' più eccelenti pittori, scultori ed architetti« a legkomolyabb kútfő. De ki tudná megmondani, hogy a legtöbb régi krónikás várak és kolostorok magányában milyen mondákból, milyen ellenőrizhetetlen hallomásokból gyüjtötte össze ma kútfőnek tekintett adatait? Érdekesen példázza ezt a »Nibelungenlied«, amely az első Árpádházi királyoknak a németekkel vívott harcait a húnok korába vetíti vissza. Az írásban ránkmaradt történelem — az örök emberi gátlások miatt — még az egykorú naplókban, levelekben vagy éppen önéletrajzokban sem nyujtja a teljes történeti igazságot.

Az írott dokumentumokkal és a szóbeli hagyományokkal szemben egészen más elbírálás alá esnek azok a történeti források, amelyek a képzőművészetek köréből erednek. A történelmet ésszel írják, a művészet a lélek ösztönös kisugárzása. Az ész eltérhet az abszolút igazságtól, a lélek soha. A történetírásban a kutatás, az adatok összegyüjtése és kritikája az ész bírálata, a korszellem felismerése és megrajzolása a művészeté, a művészet minden ágáé. A művészetben minden kor önmagáról beszél. Ami a történetírás hitelességét az elmúlt korok jellemzésé-

ben csökkenti, az a képzőművészetben a korhűség legfőbb biztosítéka, mert a festményt, a szobrot saját korától elvonatkoztatni nem lehet.

A művész a történelmet főként és elsősorban nem az ábrázolt eseményekben, de a korszellem érzékeltetésével, a kor levegőjének, életstílusának visszaadásával örökíti meg. Ezektől nem tud és nem is akar szabadulni. A művész itt nem cenzuráz, nem tódít és nem tagad ; erre nincs szüksége. Nem magát a történelmet festi ; a történelem a művészi megnyilatkozásra csak anyag és alkalom. A művész nem hazudhat, mert csak olyat alkot, amilyet alkotni tud. A hamisítványoknak kortörténeti szempontból nincs említésreméltó szerepük. Minden művészi alkotás egy-egy kor és nép szellemi színvonalának, kultúrszükségletének, művészi készségének és ízlésének fokmérője, mert a művészet lelki igény és élmény, mely túlemelkedik az anyagiasságon, az érdeken, a rideg számvetésen.

Az igazi festő vagy szobrász legfőbb vágya minél művészibbet alkotni. Abban, amit nyujt, a lélek kér szót, a lélek, amely minden életmegnyilvánulásra a legérzékenyebben reagál. A művész alkotásán keresztül akaratlanul is életírója a kornak, amelyben él ; igyekszik kielégíteni kortársai szellemi igényeit s mérőeszköze a társadalom műveltségi színvonalának is. A művész a maga korának leghivatottabb és legszavahihetőbb művelődéstörténetírója. A nagy történelmi korszakok eseményeinek, szellemének és iránytadó egyéniségeinek hatását csalhatatlanul megtaláljuk koruk művészetében. Az Anjouk, Zsigmond vagy Mátyás korának hatása az ötvösművészetre, a Mediciek, Sforzák, Montefeltrek befolyása a reneszánszra a műalkotásokon nyomon követhető.

Ez az oka annak az értékbeli eltérésnek, amelyet a levéltári kutatásokon alapuló történetírás és egy-egy kornak művészeti hagyatéka elénk tár. Amazt olykor célszerűségi okok, valamint a kutatások, sőt a kutatási lehetőségek fogyatékossága és a nézőpontok relativitása befolyásolhatja ; sok esetben a sötétben tapogatódzik vagy helytelen utakon jár. Ezzel szemben a művészetek útján nyert kép nem nyujtja ugyan az események pragmatikus megörökítését, de megkímél az elkerülhetetlen tévedésektől. Minden kor művészeti emlékei a kivitel modorában, az

alkotó stílusában és művészetében képviselik azt a történelmi anyagot, amely a mult megismeréséhez vezet. Ezért a művészetek útján nyert nagyvonalú kultúrtörténelem adatai más forrásoknál becsesebb és hiteltérdemlőbb útmutatást adnak a kutatónak és élethűbb képet tárnak az utókor elé.

Tudvalévő, hogy minden nemzet művelődéstörténete az életkörülmények befolyása alatt alakul. Taine írja, hogy a Fölközi-tenger körül lakó népek a kék égnek, a gyönyörű tájaknak, amelyből hiányzik észak zordsága vagy a trópusok tespedtsége s a hajózással és a halászattal való foglalkozásnak hatása alatt lettek fogékonnyá a művészetek iránt. Itt született meg a föníciai, az egyiptomi, az arab, a délfrancia, a spanyol, a görög, etruszk, római művészet. S innen árasztotta szét sugarait minden korok művészetének legragyogóbb napja, az olasz reneszánsz. Friaul harcos longobárdjai csakúgy művészetekkel foglalkozó olaszokká lettek, mint Dél-Itália szaracénjai, normannjai, spanyoljai vagy Közép-Itália gótjai. A kölcsönhatásokból új stílusok hajtottak ki, mint például a spanyol platereszk. Ahogyan a szláv kasubokból, poroszokból elsőrangú német katonanép lett, a gallokból, a frankokból a matematika, a geometria, az esprit francia népe, úgy lett Itália lakóiból az életviszonyok, lelki behatások, a klíma és egyéb tényezők kölcsönhatása alatt művésznép.

Az életformák kialakulásához természetesen idő kell; elsősorban az átplántálódás lehetőségeihez és ahhoz, hogy valamely behatás az új adottságok között szervesen érvényesülhessen. A stílusok áttelepülése is hosszabb időt vesz igénybe egyes korokban. Az 1144 után Ile de France-ból kiindult gótika sokhelyütt csak másfél évszázad mulva kezdte meg a helyi viszonyokba beilleszkedve komoly térhódítását. Európa egyik legnagyobb reneszánsz fejedelme, Mátyás király életében még főként gótikus templomok és paloták épültek; a korstílus még az ő rendkívüli egyéniségének szuggesztív hatása alatt sem tudott nálunk bizonyos áthonosodási idő nélkül egyetemessé válni. Az 1580 után olasz földön életrekelt barok Európa többi országaiban csak a XVII—XVIII. század folyamán hódít.

Stílusok átültetéséhez, új irányok, gondolatok, szokások egészséges átplántálásához előbb a megfelelő légkör kialakulása szükséges. Ahol ez a számtalan tényezőből összetevődő atmoszféra kialakult, ott az áttelepült stílus új otthont talál ; enélkül gyökértelen, idegen maradt. Szemléltetően illusztrálják ezt a különböző népek körében kifejlett s egymástól eltérő barok-stílusok, mint XIV. Lajos-, a chippendale-stílus vagy a teréziánus művészet. Az akklimatizálódás teljes hiányát viszont ijesztően szemléltetik azok a szinte távirati úton érkezett skatulyaházak, amelyek az ősi Pozsonyt vagy Kassa utcáit éktelenítik el.

Korunk a természetes beilleszkedés lehetőségét szinte áthidalhatatlan akadályokkal igyekszik megoldhatatlanná tenni. Szomorú tünet ez, mert itt ütközik ki leginkább a kultúra és a civilizáció kiegyenlíthetetlennek látszó ellentéte. A kultúra lényegének átvételéhez, a kultúrát éltető légkör megteremtéséhez idő kell. Viszont a civilizáció olyan technikai vívmányok szárnyain terjed, amelyek manapság mindig megelőzik, sőt olykor akadályozzák is a kultúrának lelkeket, embereket, társadalmakat és életberendezéseket formáló munkáját. Így került összeütközésbe — adja Isten, hogy csak átmenetileg — a kultúra a civilizációval. A technika őrületes iramban vágtató lovai kiszaladtak a gondolat alól. A Quattrocento művésze évekig dolgozhatott a S. Marcóban egyenletes és egységes lelki és külső behatások alatt. Ma a rádió percenként új híreket hoz, új gondolatvilágba visz, sőt gyakran olyan világba, ahol igen kevés a gondolat.

Magától értetődik, hogy népeknél az életformák áthasonulása jóval tovább tart, mint a stílusoknál. A stílus még mindig gyorsabban érik belé új környezetébe, mint az ember, amely — különösen ha tömegesen származott át más tájakra — társaival még a régi életformák között él, az új benyomások, új képek, az új otthon hagyományai és kultúrája lassan szívódnak lelkébe. A világ minden részén gyorsan asszimilálódik a szórványos és lassan a tömeges települő. Amiképpen az átültetett fa csak idő multán kapaszkodik meg gyökereivel az anyaföldbe, úgy az átszerveződés folyamata a népeket is visszaveti fejlődésükben, amíg végül organikus részévé válnak az új életközösségnek.

A természeti, a társadalmi és a kulturális fejlődésnek örök törvényei vannak. Beigazolódik ez, ha a nyugati keresztény kultúra terjedését megfigyeljük a bizánci kultúrával szemben, amelynek befolyása viszonylag elenyészően szűk térre szorult. A római kultúra legyező alakban terjedt szét: Bizáncon át Oroszország felé, Magyarországon át Lengyelország felé, Dél-Németországon át a Rajna vonalát követve az Óceán felé, Franciaországon át Anglia és Spanyolország felé építette ki az európai művelődés útjait. Amerika felfedezése azután a nyugateurópai gazdasági életet termékeny lendületbe hozta. Ennek egészséges következményeként a kultúrélet is mind magasabbra szárnyalt, ugyanúgy, ahogy később Amerikának rohamos meggazdagodása lehetővé tette, hogy az európai eredetű kultúrának mind szélesebb körben nyujtson otthont.

Ne felejtsük el, hogy a kultúra: lelkiség. A civilizáció viszont materiális alapokon nyugszik s a technika vívmányaival terjed. Együttműködésük az az ideális harmónia, amely a különböző népeket egyesíthetné. Ez ajándékozhat csak meg országokat és népeket a kultúrából fakadó műveltséggel, önfegyelmezéssel s a civilizáció gazdasági és társadalmi egyensúlyával. Ha egy nép multját és jelenét tárgyaljuk, ismernünk kell lelkiségét, kultúráját, polgárosodási fokát. A civilizációval együttjáró modor elrejti a valódi kultúrát, a valódi lelkiséget. Ennek a lelkiségnek megismeréséhez értékes támpontot nyujtanak a csataképek. Aki résztvett a világháborúban, aligha fogja kétségbevonni, hogy a csaták küzdelmében ismerhetjük meg leginkább embertársainkat, amikor lehámlik róluk a modor és valódi lelkiségükben mutatkoznak meg. Népekről természetesen csak az ily megfigyelések évszázados vagy évezredes láncolata alapján alkothatunk képet. Az így kialakuló képsorozatnak jellemző sajátsága, hogy alapvonásait csak erős népek tudják hosszú időn át megőrizni és változatlanul fenntartani. Ugyanígy az erős és életképes népek sajátsága, hogy az új hazában talált régi értékeket vagy hagyományokat saját lelkiségük szerint legyenek képesek átformálni és továbbfejleszteni.

Bizonyítja ezt nemzetünk és hazánk története is. Hóman Bálint részletesen világítja meg, mint találkozott harmadfélezer évvel ezelőtt a Tobol vize mellett a két nép, a finn fajta mägyi és a török ogur; »a mägyi-eriek elsajátították az ogurok műveltségét, átvették számukra új fogalmakat jelölő műveltségszavaikat . . . majd törzzsé szervezkedtek«.[1] *Hosszú, viszontagságos, de hadi és humánus vonatkozásaiban is gazdag bolyongásaik után értek el új, mostani hazájukba. »Hadjárataik közben inkább az ének, mint a rombolás tartozott kedvteléseik közé. Hogy nem tűzvész és pusztulás járt nyomukban, eltérően a vandáloktól, tatároktól és más barbár népektől, azt fényesen bizonyítják azoknak a városoknak ma is álló korabeli műemlékei, amelyekben megfordultak« — mutat rá joggal Gerevich Tibor.*[2]

Az idők folyamán a Kárpátok medencéje sok más népnek adott átmeneti hazát. Éltek itt dákok, kvádok, szarmaták, jazigok, hunok, gótok, gepidák, herulok, longobárdok, avarok, morvák, pannonszlávok, fehérhorvátok, bolgárok és egyéb néptörzsek hosszabb-rövidebb ideig. Ezeknek a népeknek emlékeit, nem egynek még a nevét is homoktorlaszba temette elmúlt évezredek pora.

Az isteni Gondviselés a magyarságnak szánta azt a történelmi szerepet, hogy a régi Róma kultúráját új életre ébressze Pannonia egykori földjén. Igy lett a latin Solva helyén Esztergom Árpádházi királyaink alatt. S mire a kérészéletű népek képtelenek voltak: így kovácsoltuk mi magyarok a klasszikus Róma itt talált hagyatékához, a latin kultúrához a Közép-Duna vidékének népvándorlás utáni magyar kultúráját.

A magyar nép számára az ezeréves hazát a Duna partjain, a Kárpátok ölén le az Adriáig katonai erényei szerezték meg. Államalkotó művészete és kultúrája országot teremtett, amelyet ősi vitézsége óvott meg attól, hogy mások zsákmányává váljék. A magyar vitézül harcolt már az őshazában, vitézül harcolt ezer év előtti portyázásai alatt; vitézi erényei betöltik történelmének minden lapját. S ez a vitézség mindenkor magas katonai kultúrával párosult; a haditudományt a honfoglalás korában tőle tanulta egész Európa. Igaz,

néha idegen harcászati módszerek csorbították meg ősi vitézségét, de azután ismét mintaképe lett az európai katonának. A magyar huszárt minden ország irigyelte s minden hadsereg könnyű lovassága utánozta.

Katonai kultúrájának egyik jellegzetessége, hogy a műkincsek, ahol a magyar harcolva átvonult, mindenkor sértetlenek maradtak. A magyar művészi érzék époly ősi eredetű, mint a katonai talentum. A legrégibb ránkmaradt magyar fegyverzet, lószerszám és edények is sok művészi érzéket árulnak el; a skytha, a perzsa-szasszanida motívumokkal díszített hadi felszerelések is bizonyítják ezt. S mélyen gyökerező emberiességre, magas kultúrfokra mutat a foglyokkal való bánásmód oly korokban, amikor ezt még nem tette kötelezővé semilyen nemzetközi egyezmény. A magyarok hadifoglyaikkal a legrégebbi időktől kezdve egészen a világháborúig nemcsak mindig emberségesen, hanem bajtársiasan is bántak.

Ezeket az erényeket a vérzivataros magyar történelem folyamán bőséges alkalom nyílt csillogtatni. A tatárjárás és a törökkel másfél évszázadon át vívott háborúk — hogy a többit itt ne is említsük — példátlan katonai erőfeszítésekre kényszerítették az országot. Amikor Európa népei Amerika felfedezése után rohamosan gazdagodni kezdtek, mi véreztünk, szegényedtünk és testünkkel védelmeztük Európát. A Hunyadiak korában Magyarországnak még több mint négymillió lakosa volt; Angliának ugyanekkor hárommillió. De a török kitakarodása után csak két és fél millió magyar élt az országban.

E szörnyű pusztításnak és vérveszteségnek katasztrofális hatása volt a magyar kultúrára, amelynek egyik legjellegzetesebb vonása éppen a tudásvágy és az iskolázottság. Az 1080-ban alapított bolognai egyetemen nemcsak magyar hallgatók, hanem magyar tanárok, sőt rektorok vannak. A párizsi Sorbonne-t 1200 után magyarok is hallgatják. Az 1365-ben alapított pécsi, majd az óbudai, a pozsonyi egyetemek és más főiskolák, melyek a szellemileg kiemelkedő férfiak egész sorát nevelték fel, mindmegannyi bizonyítékai a magyar kultúra középkori fejlettségének. Mareschi pápai nuncius Zsigmond király

idején írja egyik jelentésében Budáról a Szentatyának, hogy itt áll Európa egyik legszebb és legnagyobb királyi palotája. De a török előretörés Európa szíve felé azt a hivatást rótta reánk, hogy mi védjük meg a kontinenst az ázsiai veszedelemtől és arra kárhoztatott bennünket, hogy ideiglenesen feladjuk azt az előkelő kultúrpozíciót, amelyet az európai népek sorában elfoglaltunk. Hűségesen fejezik ki ezt a kemény magyar sorsot azon korszak egyik legkiválóbb írójának, hadvezérének és államférfiának, Zrinyi Miklósnak szavai: »Nem írom pennával, fekete tintával, de szablyám élivel, ellenség vérivel én örök híremet . . .«

A magyar történelmet két főrészre lehet osztani: a török előtti és utáni időkre. A magyar sors a török idők előtt is a kultúra terjesztéséért és védelméért folyó harcokat jelentette. De amíg a tatárjárás vérvesztesége csak a háború veszteségét jelentette, addig a török invázió jelentőségében felmérhetetlen.

A török nemcsak megállította a rohamosan fejlődő Európa magyarságát ebben az előrehaladásban, de vissza is vetette abban. A lakosság javait elpusztította, őt magát rabszolgaságba hurcolta. A törökkel vívott háborúk és az ázsiai kultúra nyomása szinte teljesen felőrölte a latin klasszicitás és a keresztény humánum elemeivel átitatott magyar kultúrát. A két évszázad háborúiban kivérzett magyarságot vérátömlesztéssel, telepítéssel kellett talpraállítani. Gyarmatosítási pátensek jelentek meg, melyek bőséges kedvezmények és ingyen föld adásával csábították az elpusztított magyar területre a XVIII. században elsősorban a német birodalom munka- és kenyérnélküli lakosait. Mint egykor II. Géza királyunk idején, majd később a tatárjárás után, ismét megindult az idegenek tömeges beáradása, de jóval nagyobb mértékben. Sváb, osztrák, tiroli, rajnai, badeni, mainzi, pfalzi, kölni, hesseni telepesek özönlöttek hazánkba; jöttek bevándorlók Elzászból, Lotharingiából, Luxemburgból, Piemontból, Svájcból, Franciaországból, sőt Litvániából is. Jöttek, hogy nyomorúságos életüket az áldott magyar földön a jobb sors révébe kormányozzák.

Magyar csataképek

Ambrózy Győző
Könyvének bevezetése

Magyar csipke

Foto: Magyar Film Iroda

A váraljai fonóban. — In der Spinnstube von Váralja. — In the spinning-room of Váralja.

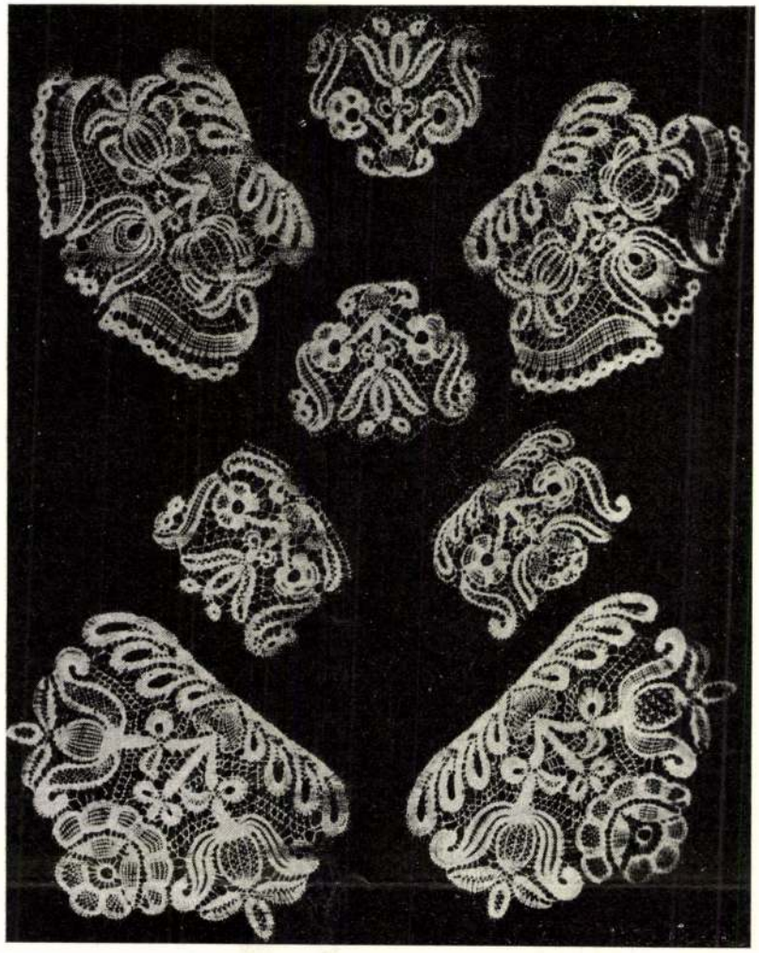

Kőröstarcsai „Hunnia"-csipkék. Fent: Magyar nyakkendővégek. Lent: Csipkeszegély. Möller Istvánné tervei. — „Hunnia" Spitzen aus Kőröstarcsa. Oben: Ungarische Halsbindeenden. Unten: Spitzenbordür. Entwürfe von Frau Stefan Möller. — „Hunnia" laces from Kőröstarcsa. Above: Ends for Hungarian scarfs. Below: Lace-border. Designs by Mrs Stephen Möller.

Muskátli 1940

Magyar csipke

283.

Benedek Rózsi: Adatok a magyar csipke multjából. *Magyar Ipraművészet* XLIV. évf. *Muskátli* p. (21)—(22).
— A csetneki csipke kezdetéről. *Magyar Iparművészet* XLIV. évf. *Muskátli* p. (47)—(48), (52).
— A magyar csipke a századfordulón. *Magyar Iparművészet* XLIV. évf. *Muskátli* p. (35)—(36).

1941

202a.

500.

Sárközi fejkötők. Fekete batiszt alapon fehér himzéssel. XIX. sz. első fele.

Lázár Wolfner gyűjt.

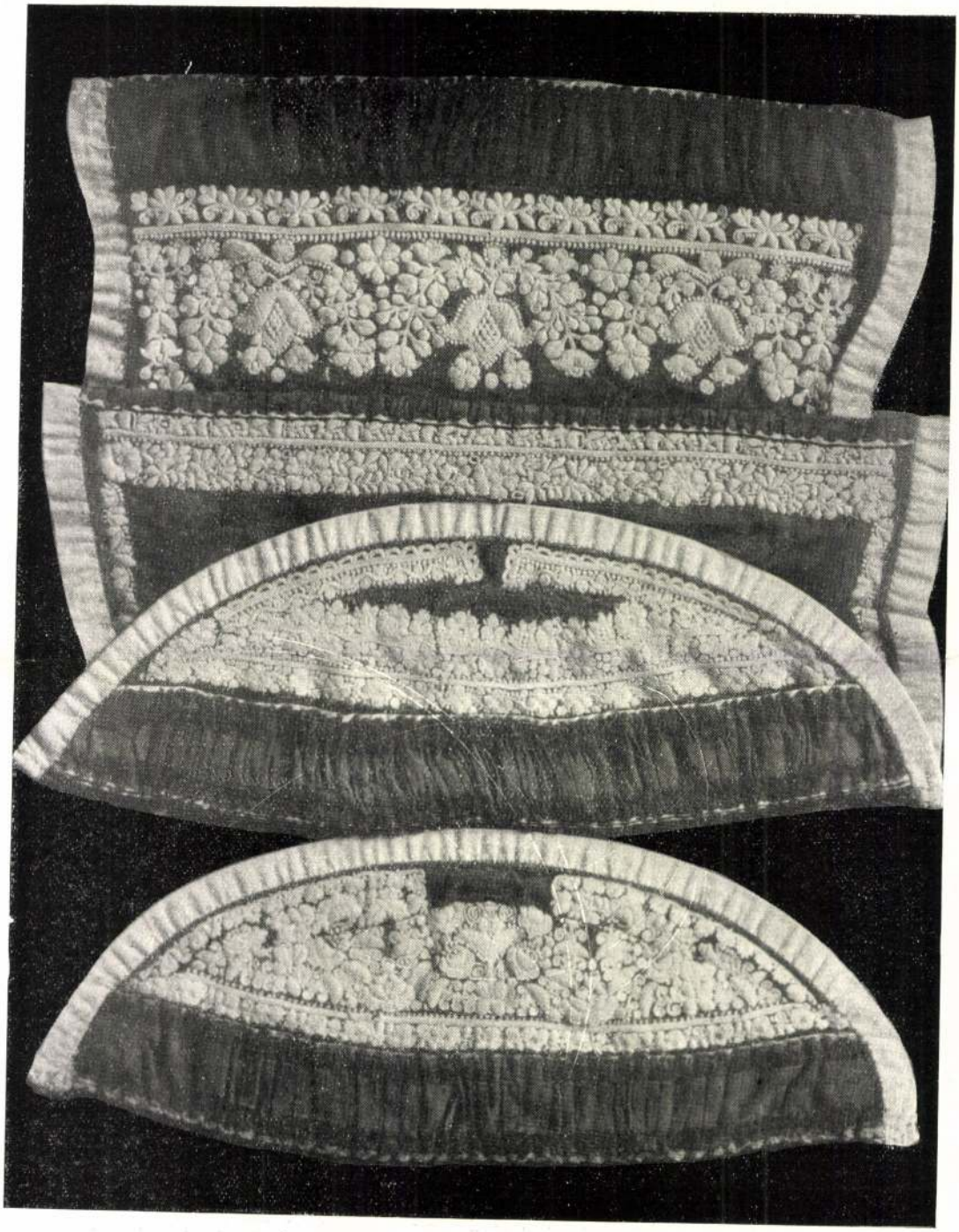

Négy sárközi fejkötő. Fekete batiszt alapon fehér himzéssel. XIX. sz. első fele.

Sárközi fejkötők. Fekete batiszt alapon fehér hímzéssel. XIX. sz. első fele.

Magyar csipkék és kendők

Északmagyarországi (Szepesmegye) vert csipke. XVIII. sz.
Szines selyem és aranyhimzésü kendő. Magyar, XVIII. sz.

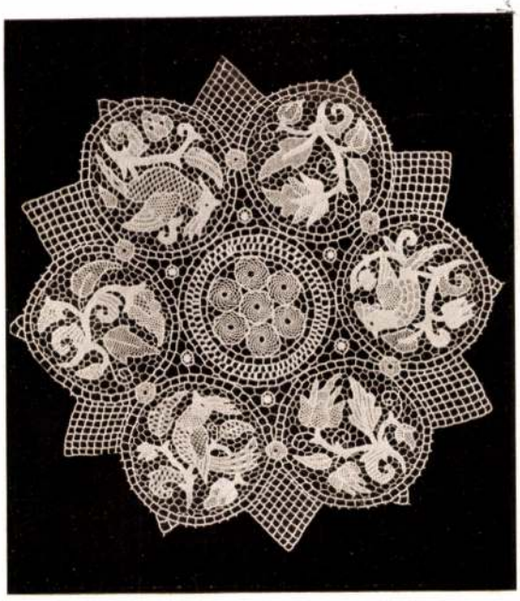

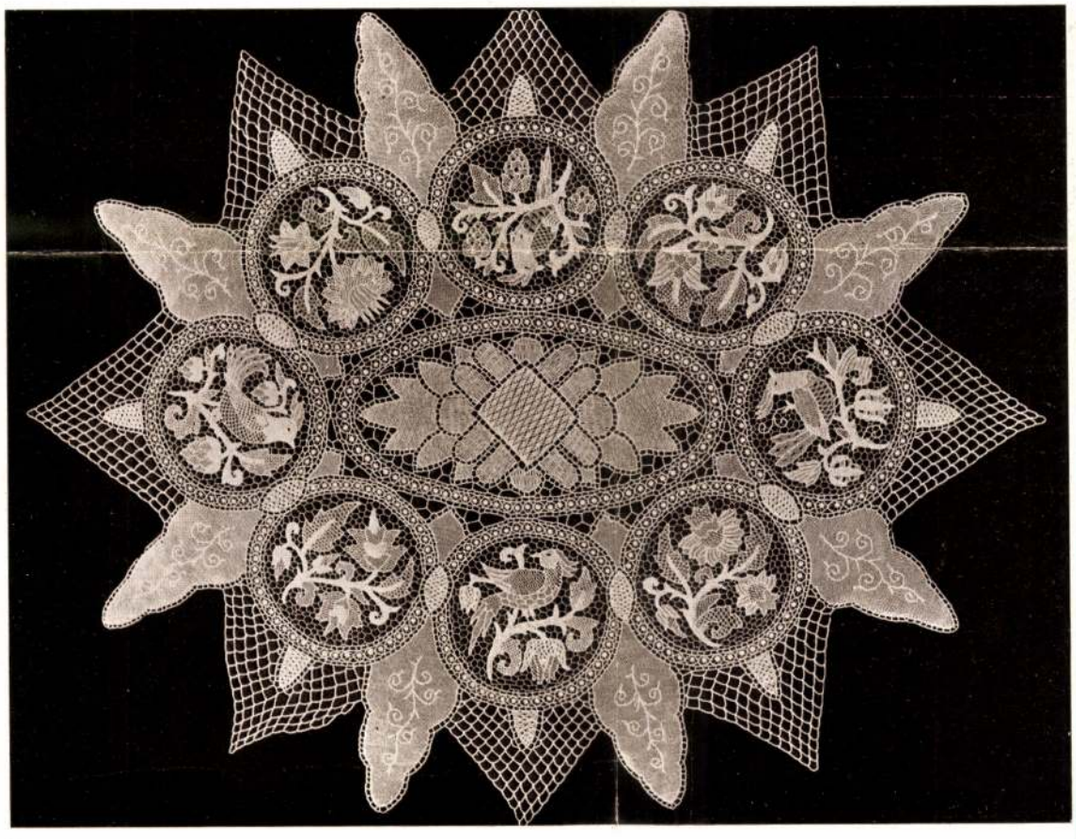

Dr. Hennyeyné Márkus Erzsébet: Varrott csipkék. — Nähspitzen. — Dentelles.

Magyar Iparművészet

1929.

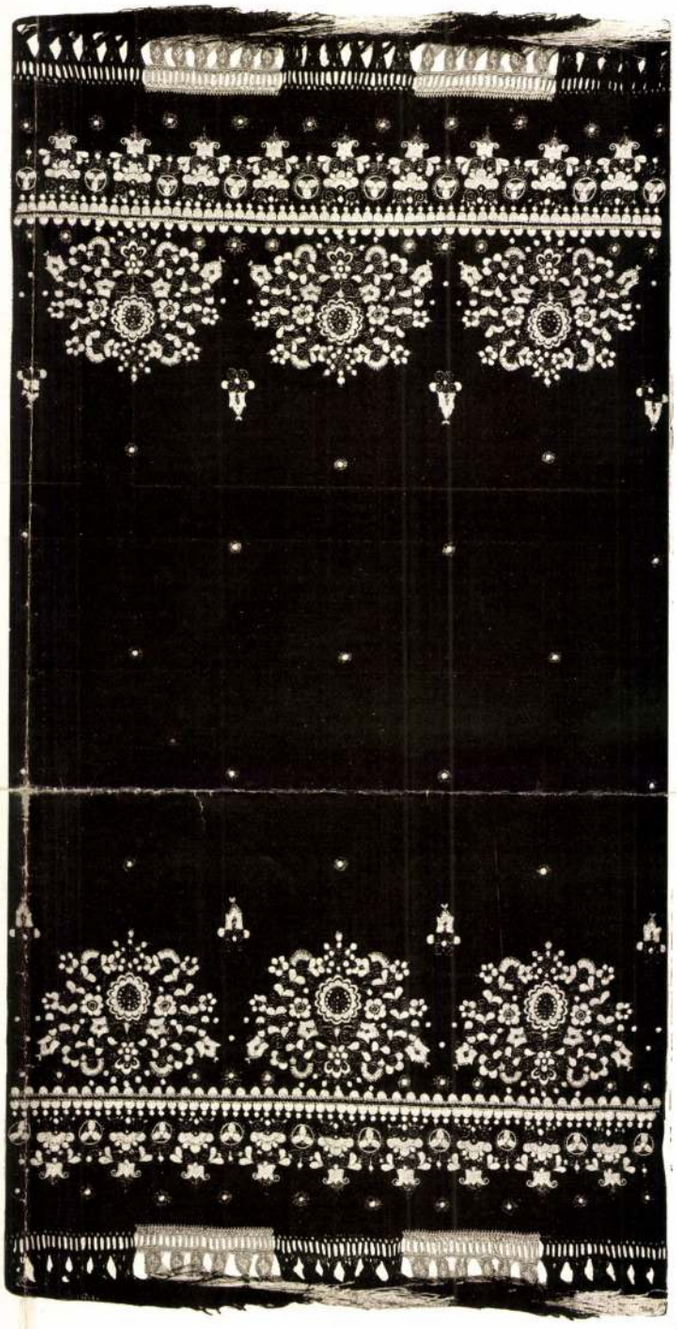

Our Shop: Arannyal és fehérselyemmel hímzett sárközi kreppkendő. Torockói vászonhímzés. — Crepe-Shawl mit Gold- und Seidenstickerei. Torockóer Baumwoll-Stickerei auf Hausleinwand. — Broderies.

dami uzsonnaasztalok közt a dobogón és másnap rohanva, szívrepesve érkeznek a megrendelők, az üzletek, a pénz, a siker, a háborús konjunktura, mintha azon a napon nem véreznének százezerszámra a testvérek, az apák és a fiúk.

A MAGYAR CSIPKE. A koronázás és a vele kapcsolatban felvonult női ruhák a mi hajdani divatművészetünk pompáját újra fellebbentették s ezzel a közönség érdeklődése megint ráterelődött a magyar csipkére, amely évszázadokon át oly gyönyörűen virágzó háziiparnak volt fontos tárgya. A felvidéki templomokban látható oltárterítők, a régi kelengyeládák fenekén vagy fakult ruhák gallérján őrzött csipkék elárulják, hogy kivált a szepesi és bányavárosokban, milyen óriási elterjedéssel űzték az asszonyok és leányok a csipkekészítést. A három bányavárosnak, a gömöri, a sóvári, a gyetvai csipkéknek úgyszólván minden darabja arról az átöröklött készségről beszél, mely már a középkor vége óta él e vidékeken, amely azonban a cseh csipke olcsó, durva gépi formáinak elterjedése miatt lassanként kihalóban van. Habár egyes vidékeken ügyes művészi vezetés és kellő adminisztratív tehetség feléleszteti is a csipkeipart: így elsősorban a körmöcbányai, a csetneki és a halasi iskolákban, mégis hiányzik egyrészt a társadalomnak, másrészt divatművészetünk irányítóinak az érzéke a magyar csipke szépségei iránt. Még ma is, a háború legádázabb gazdasági harcai közepette elárasztják jobb divatüzleteinket az úgynevezett konfekcionált árúk: gallérok, kézelők, jabot-k, teasztalterítők, párnák stb., amelyeknek java része belga, francia és olasz, tehát ellenséges földről idekerült túcatmunka. Mily szánalmasan silány utánzatai ezek amaz országok régi jeles csipkeverő- és varróműhelyei munkáinak, amelyek éhbéren tengődő öregasszonyok kiuzsorázó vállalkozóitól kerülnek ide. Mily finom művészet ennek ellenében az, amely például a körmöcbányai, a halasi, a csetneki csipke művészi tervezőinek keze nyomán támad, mennyi magyar forma, mily könnyű kezelése a tűnek, fonalnak érezhető meg ezeken a kézimunkákon. Mindenekelőtt arra volna szükség, hogy valamely messzehangzó propaganda megmutassa a magyar szabóknak, gonddal öltözködő hölgyeknek a magyar csipke szépségeit. Azután pedig a társadalom művészi nevelése rávilágítson azokra az érzékbeli különbségekre, melyek például a rossz cseh csipkét a jó magyar csipkétől nemcsak árban, hanem minőségben is elválasztják. Végül pedig — és mindenekelőtt —, hogy a háziipar munkásainak szervezése és ezek munkáinak értékesítésében nem a hivatalos adminisztráció, hanem a művészi hozzáértés és az eleven kereskedői érzék játsszák a főszerepet.

PÁLYÁZATOK

KÖZÉPJÓ MINŐSÉGŰ BÚTOROK TERVEIT akarta beszerezni az O. M. Iparművészeti Társulat kis- és középiparosok, asztalosszövetkezetek részére, hogy az e tervek nyomán készülő bútorokkal fölvehessük a versenyt a főképpen Bécsből hozzánk beözönlő, bútorraktáraink jó részét betöltő ilyen készítményekkel. A hálószoba- és ebédlőberendezésre hirdetett pályázatra összesen hatvanegy terv érkezett ugyan be, de a tervezők nem tartották szem előtt a szabatosan körülírt célt s jó részben olyan bútorokat terveztek, amelyek nem sorozhatók az ú. n. középminőségű bútorok közé. Pedig a Társulat éppen ilyenek terveit kívánta, nem pedig gépbútor, nyaralóbútor vagy egyéb ilyen különleges ízlésnek és célnak megfelelő bútorterveket. Nem tagadható, hogy sok érdekes ötlet, választékos ízlés és bravúros rajztudás csillant meg a rajzukon, de a kitűzött feladatnak egyetlen egy elfogadható jó megoldása nem akadt, úgy, hogy a bírálóbizottság nem adhatta ki a kitűzött díjakat. Minthogy pedig a Társulat fontosnak tartja, hogy a jelzett célnak megfelelő tervekhez jusson, a pályázatot megismétli, az új határidőt szeptember hó 17-ére tűzi ki és bizonyos tiszteletdíj biztosítása mellett felkért hat elismert kiváló butortervezőt a pályázaton való részvételre. Emellett felkérte a Társulat választmányában a bútoripart képviselő tagokat, ú. m. Thék Endrét, Lingel Károlyt, Hajts Jakabot és Kántor Tamást, hogy kívánatra adjanak a pályázóknak útmutatást, ha felvilágosításért hozzájuk fordulnak. Az új pályázati felhívást e számunk hivatalos közleményei között találja az olvasó.

CSOMAGOLÁSI PÁLYADÍJAK. Egy nagyon elterjedt német iparművészeti folyóiratban egy azóta már lezárt pályázat ötlik a szemünkbe. Egy nagyobb gőzmalom tűzte ki a pályázatot élelmiszerek csomagolási mintáira. Hatféle modellt kértek és mindegyik kategóriában volt egy első díj 400 márkával, egy második 200 márkával és egy harmadik százötven márkával. Ez összesen 750 márka, ami hattal szorozva 4500 márka összesen, vagyis ennyit fizetett ki ama német részvénytársaság iparművészeti tervezők munkáinak díjazására készpénzben, szó nélkül, dicsekvés nélkül, fölösleges igérgetések, telefonálások és cáfolatírások nélkül. Tehát nem

Magyar Iparművészet.
1917. 157 l.

Magyar Csipke

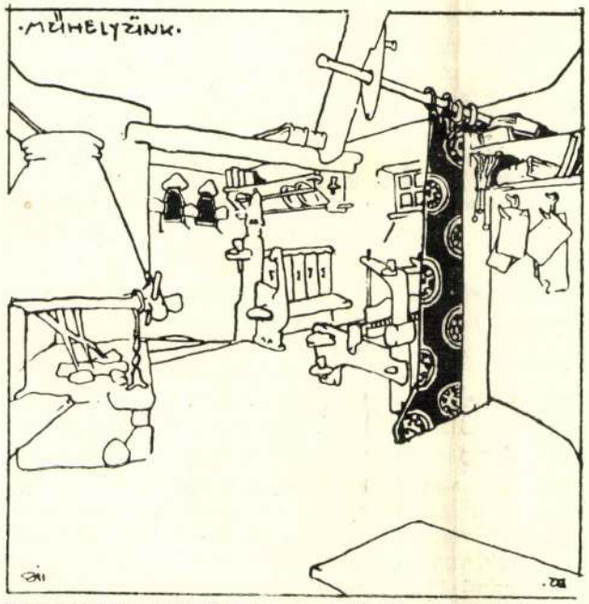

Szemelvény Toroczkói Wigand Ede „Hímes udvar" c. művéből. E. Wigand: Künstlerheim.

egészen úgy cselekedett, mint az a kőbányai Polgári Sörgyár, amely az iparművészeti iskola egyik tanárának egy védjegyért 10, azaz tíz koronát igért különböző tárgyalások után, tekintettel arra, hogy a németek úgy ismeretesek a világ előtt, mint akik fogukhoz verik a garast, de a magyar gavallér volt mindig és az is marad.

LEVELESLÁDA

HAPAG ÉS TÁRSAI. Igen tisztelt szerkesztő úr! Mindenkor, amikor kinyitom valamely külföldi iparművészeti folyóirat friss számát, találok benne egy szemrehányást, amely nekünk szól. A Dekorative Kunst legutóbbi számában egy Burckhard nevű oceánjáró gőzös újonnan átalakított lépcsőcsarnokának, hölgyszalonjának és lakószobáinak három müncheni iparművésztől származó, valóban kitünő berendezését találom szemrehányásul a mi viszonyainkra. Talán tetszik még rá emlékezni, hogy a Hapag nevű másik nagy német hajósvállalat sokáig mily makacsul elzárkózott a modern iparművészet elől a konkurrens Norddeutscher Lloyddal ellentétben, amely a szebbnél szebb hajóinak installálásával a legelső német tervezőművészeket bízta meg. Ekkor történt, hogy egy kitünő német művészeti iró, Scheffler Károly egy napilapban nyilt levelet irt Ballin úrnak, a Hapag igazgatójának, hogy hogy is van a Hapag avval a modernséggel, melynek nemcsak a hajógépek konstrukciójában, hanem a kajütök kényelmében és jó bútoraiban is megvan a maga jogosultsága. Ballin úr nem felelt a levélre. Hanem egy pár hónap mulva kiadta a megbízást Bertsch, Niemeyer és Riemerschmid uraknak s azóta elkészült a Burckhard pompás berendezése. Igy felel egy kapitalista úr. Vajjon mit gondol, kedves szerkesztő úr, ha minálunk teszem Lyka Károly nyilt levelet irna e tárgyban Lánczy Leó vagy Domony Móric igazgató uraknak s megkérdezné tőlük, hogy is áll a magyar iparművészet dolga az Adria vagy a Folyam- és Tengerhajózási gőzösein, ők is ilyen gavallérosan válaszolnának-e? És ha a Magyar Iparművészet, vagy a mögötte álló társulat irná nekik szorgalmasan a nyilt leveleket, nem jutnának-e a magyar állam szubvencióival búsásan ellátott hajózási vállalatok ilynemű kötelezettségeiknek tudatára? Tisztelettel *Kozma Dénes* épitész.

A szerkesztőség válasza. Igaza van a levélirónak: az Adria és magyar társai nem válaszolnának. Sem a nyilt, sem a titkos leveleinkre. A magyar iparművészet kifejezésnek mindkét szava olyan idegenül hangzik nekik, mint a botokudok nyelve. Ők ezalatt bizonyosan valami ködös etnográfiai fogalmat értenek, vagy fürdői emléktárgyakat, aminőket az ember a vasúti pályaudvaron vásárol. Ők tehát buzgón és szorgalmasan rendelik meg a hajóberendezéseiket az angol gyáraktól (persze csak békeidőben) vagy jobb esetben az óbudai hajómérnököktől, de a magyar iparművészetről az a véleményük, hogy az csak csináljon hamutálcákat. Széchenyinek anno 1847 jobb véleménye volt rólunk, mert ő már akkor merte a híres biedermeier magyar asztalosmestertől, Steindltől rendelni az első magyar dunai hajónak belső berendezését. Mi e lap hasábjain nem egyszer szóvá tettük az újabb dunai és tengeri gőzösöknek művészietlen berendezését, nemzetközi hotelízlésre való sivár „szalónjait" —, de mindeddig a pusztába hangzott a szavunk. Pedig magyar iparművészek s jó magyar iparosok munkájával még ízlésesen is megtakarítást érnének el az anyagok szolidabb, tehát tartósabb volta révén. S ha már a művészet nem, legalább a profit emlegetése indíthatná meg e vállalatok szívét.

IN MEMORIAM

PETRIK ALBERT. Először csak egy kósza hír tudatta a halálát az orosz frontról, most egyre több a fájdalmas valószínűsége annak, hogy e borzasztó háború kulturális veszteségei közé oda kell számítanunk az ő

A felsőlövői ág. ev. egyház románo s modoru medaillonokkal ékes, aranyozott ezüst kelyhe a XV. század elején keletkezhetett. A késő gót művészet formáit illusztrálja a kőszegi plébánia egyik nemes egyszerűségű kelyhe és jóval gazdagabb szentségtartója. A XVIII. századi bécsi ötvösség fejlettségéről tanuskodik Joseph Moser két barok-kelyhe (1747 és 1752-ből). Mellettük azonban nem egy hasonló értékű magyar munka ékeskedik. A szombathelyi, 1777. évi hitelesítő bélyeg csodásan ép rajzát őrizte meg az M. S. mesterjegyes, részben aranyozott ezüst ereklyetartó, mely a szombathelyi domokosrendiek kincstárából került ki.

Az egyházi tárgyak közt a rohonczi és rákosszalonaki ősrégi zsidó egyházak több ötvösművészeti tárggyal és néhány hímzett függönnyel szerepelnek. A bútorművesség aránylag kevésszámú, de néhány jeles alkotással van a kiállításon képviselve. Ezek közt kétségtelenül a legérdekesebb az a festett díszű kétajtós XVIII. századi fenyőfaszekrény, melyet Széchényi Rezső gróf állított ki gazdag gyüjteményéből. A kiállított óntárgyak — főleg céhkancsók, kézmosómedencék — nem egy magyar ónbélyeget őriztek meg számunkra. Ez ónbélyegekkel eleddig senkisem foglalkozott, pedig ismeretük fontos adalékokat szolgáltatna ez iparág ismeretéhez.

A cserép-, porcellán- és üvegtárgyak közt is több múzeális értékű akad. Részletes felsorolásuk és jellemzésük talán felesleges, mert a részletes katalógus bőven ismerteti azokat. Az ötvösművek csoportjában a díszmagyar ékszerek és a serlegek fordulnak elő nagyobb számban; ezek jórésze magyar mester kezéből került ki.

A kovácsolt vastárgyak közt, főleg a zárak változatos sorozata, egy hatalmas sírkereszt és néhány rács köti le figyelmünket.

A fegyverek gazdag csoportja is igazolja, hogy Vas vármegye nemcsak a kultúra áldásaiból, hanem a háborúk mozgalmaiból is kivette a maga részét; közöttük több van olyan, mely művészi vésése és berakása révén méltán sorozható az iparművészeti alkotások közé. A különféle tárgyak közé órákat, szelencéket, pénztárcákat, pipákat, ékszereket, legyezőket és kisebb készleteket sorozott a kiállítás rendezősége.

A kiállítási rendezőség mellett a siker főrésze illeti meg az áldozatkész kiállítókat, kik nemcsak hogy féltve őrzött kincseiket engedték át a kiállításra, hanem azt anyagilag is támogatták.

CSÁNYI KÁROLY.

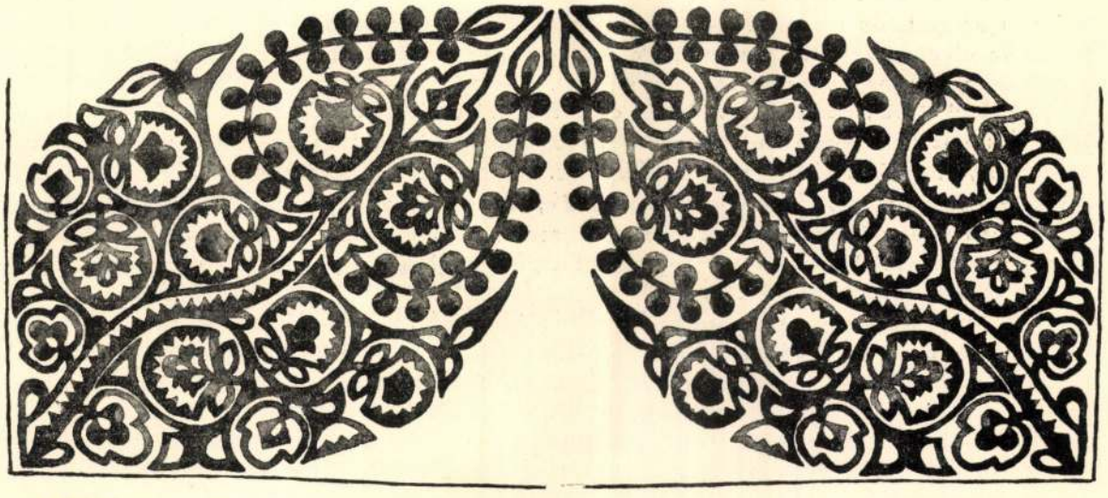

KŐRÖSFŐI SZŰRDÍSZÍTÉS.

MOTIF D'ORNAMENTATION DE KŐRÖSFŐ.
CSELÉNYI ELEMÉR RAJZA.

A MAGYAR CSIPKE JÖVŐJE.

A gépi csipke ma jóformán már teljesen kiaknázta a technikai fejlődés összes lehetőségeit. Egyazon tökéletességgel utánozza a vert és varrott csipkét, a recét és a többi ezekkel rokon kézimunkákat. A valódi csipkében mégis talán sohasem volt nagyobb a kereslet, mint ma. Közönsége Európában a társadalom két legszélsőbb rétegéből kerül ki: a felső tízezrek s a parasztosztály asszonyainak köréből. A művelt középosztály gyöngébb fele már szintén rá kezd jönni arra, hogy bármily tetszetős, a divat követelményeihez fürgén alkalmazkodó s olcsó a gépi csipke, tartósság és simulékonyság tekintetében a valódi csipkével nem is vetekedhetik. S hogy annak a pénznek az árán, amit egy-egy asszony egy életen át gépi csipkére költ, nemcsak magát és lakását szerelhetné föl valódi csipkével, de ezt egy emberöltőn át még a következő nemzedék is használhatná.

A valódi csipke azonban szerfölött drága, a középosztály pedig általában, de különösen nálunk, tőkében sokkal szegényebb, semminthogy olyan befektetésekre szánhatná rá magát, aminőkkel csupán egy finomabb, valódi csipkegarnitúra beszerzése jár. A gépi csipkére épp azért ezután is nagy jövő vár. Azok a nagyvállalatok pedig, amelyek külföldön egész országrészek csipkeverő kézműveseit szolgálatukba hajtják, az egyszerűbb csipkefajtáktól eltekintve, ezután is egyelőre a gazdag emberek körében fogják közönségüket keresni. A nép leányai és asszonyai szerény csipkeszükségletük kielégítésére szintén mindig megtalálják a forrást, amíg a csipkét általában viselni fogják s vagy maguk készítik ezt, vagy amint ez különösen nálunk szokás, a csipkeveréssel hivatásszerűen foglalkozó falusi asszonyoktól szerzik meg.

A valódi csipke gyártásának azonban külföldön is vannak korlátai s ezek annál nagyobbak, minél inkább iparosítják el egy-egy vidék, amely egykor a csipkekészítés hazája volt, minél inkább vonják munkásaik körébe ennek asszonynépét a különböző gyárak. A gyáripar munkásainak bérével a mezőgazdasági munka árát is fölcsigázta. Ez a körülmény a valódi csipke gyártását, amely mint tömegárú ma is csak olcsón kerülhet piacra, olyan országokban is a minimumra apasztotta, ahol hajdanában egész községek apraja-nagyja, ezek férfinépe is csipkeveréssel kereste kenyerét.

A csipkeverés, mint Selmecbánya város tanácsa már 1560-ban kijelentette, ma is könnyű kereset, de rosszul fizet s csak olyan vidékeken virágzik, ahol más alkalom a keresetre nincsen vagy az esztendőnek csak egy-egy rövid időszakában akad. Ilyen vidék a csehországi Érchegység tömérdek bányájával, fejlett érckohászatával s földmívelésre alkalmatlan területével, továbbá az óriási cseh fürdővárosok és ezek környéke. Ausztriában hivatalos közlések szerint a csipkeveréssel foglalkozó nők száma 35—40 ezerre tehető s ezek túlnyomó része Csehországban dolgozik. Nincs vidék Európában, amely csipkeverő munkásai számával Csehországgal vetekednék. Hogy Csehország a csipkekézműipar terén korunkban Franciaországgal s Belgiummal szemben is milyen jelentős szerephez jutott, annak semmi sem élénkebb bizonysága, mint az, hogy a hollandiai királynő udvari szállítója is egy cseh csipkekereskedő cég.

A Magyarországon forgalomba kerülő valódi csipke kilencvenkilenc százaléka Csehországból való. A statisztikai adatok, amelyek ennek az importált csipkének értékéről szólnak, nem állanak rendelkezésemre. Csak azt tudom, hogy pusztán néhány zólyommegyei házaló, aki egy régi császári pátens alapján a bányavárosok egykori területén faluról falura járva kereskedik ezzel, évenkint 30—40 ezer korona értékű csipkét hozat Csehországból. Pedig bányavárosaink területére esik a csipkeverés fölkarolására irányuló állami intézkedések oroszlánrésze. Mindazonáltal az itteni iskolák és műhelyek s az innen kikerült munkásnők összes termelésének értéke egy-egy évben alig haladja meg a hat-hétezer koronát. Az iskolák költsége viszont több mint tízezer korona. A körmöcbányai állami csipkeverőiskola vezetése ugyancsak szakavatott kezekben van. Az innen kikerülő

növendékek csipkéi kiválóság és csinosság tekintetében nemcsak vetekednek a cseh csipkével, de ezt nem egyszer felül is mulják.

Amikor a mult század nyolcvanas éveinek elején a kereskedelmi minisztériumban egyes iparművészeti technikák meghonosítását, illetve regenerálását határozták el, az az elv lett az irányadó, hogy az állami beavatkozást ott kell kezdeni, ahol az illető technika régen is virágzott. S bányavárosaink még a mult század hatvanas éveiben is a csipkekereskedésnek forgalmas középpontjai voltak, amelyek a csipkét a környékbeli bányásztelepek asszonynépétől szedték össze s nemcsak az ország különböző vidékeire, de Lengyelországba és Oroszországba is szállították. Amikor az orvosok és természetvizsgálók egyesülete 1847-ben Eperjesen tartotta vándorgyüléseit, Pulszky Ferenc kezdésére kiállítást is rendeztek a város és környékének kézműipari munkáiból. Mint az egyesület akkori évkönyvében olvashatjuk, a soóvári csipke ezen a kiállításon általános feltűnést keltett s a kiállítás ismertetője ugyancsak kifakadt az eperjesi paszományos és gombkötőcéh szűkkeblüsége miatt, mely a soóvári csipkét a város piacán akkor már nem engedte forgalomba hozni.

Még régebben, a XVIII. században és a következő elején a Szepességből és Gömörből temérdek csipkét szállítottak az Alföldre, ahol ilyen csipketerítők és kendők elvétve még ma is láthatók. A kassai múzeumnak legutóbb Békéscsabáról egy egész ládára való csipkegyüjteményt küldtek eladás végett, amelynek egyes darabjairól nyilvánvaló, hogy a XVIII. században a Szepességen és Gömörben készültek. Hogy azonban a csipkeverés nemcsak az eddig felsorolt helyeken honosodott meg már évszázadok előtt s terjedt el nálunk, ennek semmi sem élénkebb bizonysága, mint az, hogy Zemplén megyén kezdve le Borsodig s nyugat felé haladva Pozsony és Trencsén vármegyékig mindenütt találunk több-kevesebb községet, amelyben, csenevész állapotban ugyan, a csipkeverés még ma is él. S ezeknek a sorában nemcsak tót és német, de magyar falvak is akadnak. A nyitramegyei Ghimes egyike itt azoknak a színmagyar községeknek, amelyek tót szomszédaik közé ékelve elszigetelten is megőrizték faji sajátosságaikat. Itt alig van ház, ahol csipkeverőszerszámok nem lennének. A csipkeverést kötésnek nevezik s a kizárólag házi használatra szánt csipke primitív, a verőkék azonban, amelyekkel dolgoznak, annál cifrábbak, valóságos miniatür kopjafák, amelyeket azonfelül még csörgő karikákkal és cifrázott csüngőkkel is díszítenek. Hasonló szerszámokat láttam Hont megye nyugati felében, ahol a csipkeverés szintén igen elterjedt. Itt azonban falunként már csak néhány asszony foglalkozik ezzel hivatásszerűen s látja el a falubeli nők viseletének csipkeszükségletét. A Soóvárral egybeépült Sóbányán készülő főkötőcsipkét három vármegye falusi asszonynépe viseli még ma is.

JÁRÓ IMRE RAJZA.

A Szepességen Lőcsén kívül Szepesbéla környékén egész sor falu van, ahol a csipkeverést űzik. Liptóban a három Szlécs a csipkeverés fészke. Árvában nemrégiben még szintén volt néhány falu,

A magyar csipke jövője

vannak kereskedők, akik a magyarországi csipkének egykor külföldön is jó híréből kifolyólag, még az amerikai Egyesült-Államokba is szállítanak csipkével díszített konfekció-árút, amelyet azonban szintén csehországi csipkével montíroznak, mert Magyarországon megfelelő áron csipkeverőiskoláink minden igyekezete ellenére sem tudnak elég csipkére szert tenni. Iskoláink helyhez kötött szervezetükkel ezen a bajon nem is fognak soha segíteni s fönntartásuk csak akkor jogosult, ha nem munkásokat, de csipkeverő tanítónőket fognak nevelni. Nem iskolákra, de vándortanítónőkre lenne szükségünk, akik szivükben annyi lelkesedéssel, mint Uttmann Borbála a XVI. században a szász Érchegységben, járnák be azokat a vidékeket, ahol a csipkeverés meghonosítása eredményeket ígér s ahol akad vállalkozó szellem, mely a termelt csipkét forgalomba hozza. Ilyen vidékeknek bővében vagyunk s különösen a járt utaktól félre eső, gyakran igen népes telepeken, amelyekkel nálunk a közigazgatás is alig törődik, fogadnák tárt karokkal az ilyen tanítónőt, aki az asszonyokat és leányokat a szinte szórakozásszámba menő csipkeverésre, esetleg a varrott csipke készítésére megtanítaná. Csak ha ezerszámra rendelkezünk munkásokkal, akik az egyszerűbb fajtájú, olcsó csipke készítésével rendszeresen foglalkoznak, csak akkor lehet kilátásunk arra, hogy az ezekből kiváló ügyesebb munkásnők révén előállítható finomabb csipkével művészi iparunknak ez az ága Európa iparművészetében művészi tekintetben is számot tesz. Különösen akkor, ha csipketechnikánk művészi irányításával a régi magyar csipke szép és gazdag hagyományaiból indulunk ki és ezeket fejlesztjük modern szellemben tovább.

DIVALD KORNÉL.

SZÉKELYFÖLDI SULYKOK.

243.

244.

245.

243—245. KÄTHE KRUSE-BABÁK.

POUPÉES ARTISTIQUES.

241.

241. VERT CSIPKETERÍTŐ EZÜST FONÁLBÓL. XVII—XVIII. SZÁZAD. A SELMECBÁNYAI ÁG. HITV. EV. TEMPLOMBAN.

COUVERTURE EN DENTELLE À FIL D'ARGENT, XVII—XVIIIe SIÈCLE.

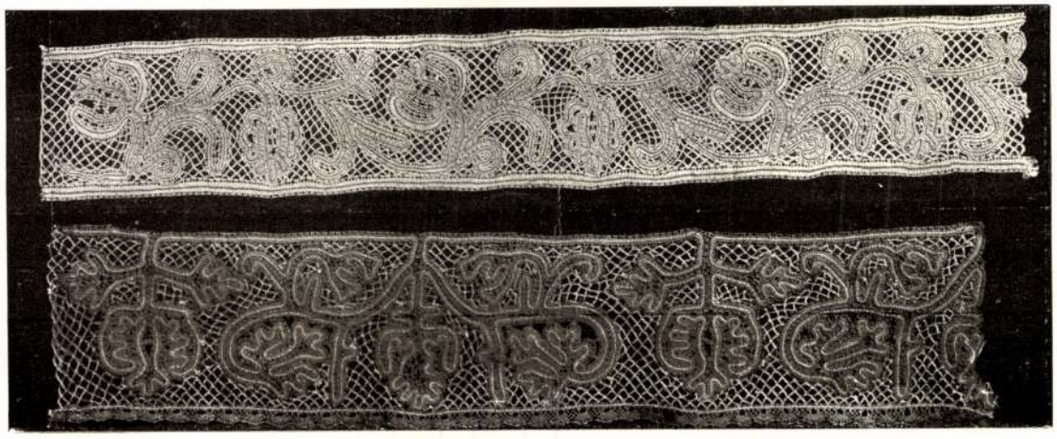

242.

242. RÉGI SZEPESSÉGI MINTÁRA VERT MODERN SÓVÁRI MINTÁK.

DENTELLES AU FUSEAU D'APRÈS DES MODÈLES ANCIENS DE SÓVÁR.

239. SZEPESSÉGI VERT CSIPKELEPEDŐ RÉSZLETE. XVIII—XIX. SZÁZAD.

239. BORDURE DE DRAP DE LIT EN DENTELLE, XVIII—XIXe SIÈCLE.

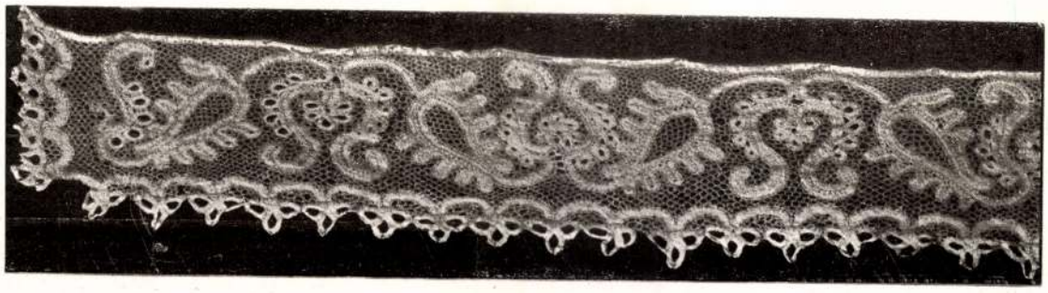

240. SZEPESSÉGI CSIPKESZEGÉLY.

240. BORDURE EN DENTELLE.

AZ ORSZ. MAGYAR IPARMŰVÉSZETI TÁRSULAT GYŰJTEMÉNYÉBEN.

236. SZEPESSÉGI VERT CSIPKÉS LEPEDŐ. XVIII—XIX. SZÁZAD. 236.

237. SZEPESSÉGI CSIPKEBETÉT. XIX. SZÁZAD. 237.

238. SZEPESSÉGI CSIPKESZEGÉLY. XIX. SZÁZAD. 238.

TROIS BORDURES EN DENTELLES AU FUSEAU, XVIIIe ET XIXe SIÈCLE.

AZ ORSZ. MAGYAR IPARMŰVÉSZETI TÁRSULAT GYŰJTEMÉNYÉBEN.

233.

233. VAS VIKTOR: A SZÁZADOS-UTCAI MŰVÉSZTELEP TAGJAI RÉSZÉRŐL BÁRCZY ISTVÁN POLGÁRMESTERNEK, WILDNER ÖDÖN TANÁCSOSNAK ÉS KABDEBÓ GYULA MŰSZAKI TANÁCSOSNAK FELAJÁNLOTT EMLÉKPLAKETT.

PLAQUETTE AVEC LE PORTRAIT DE Mr ÉTIENNE BÁRCZY, MAIRE DE LA VILLE DE BUDAPEST, MODELÉE PAR VICTOR VAS. HOMMAGE DES HABITANTS DE LA COLONIE DES ARTISTES DE LA RUE SZÁZADOS.

234.

234. SZEPESSÉGI CSIPKETERÍTŐ RECEBETÉTTEL. XVIII. SZÁZAD.

LACIS AVEC BORDURE EN DENTELLE, XVIIIe SIÈCLE.

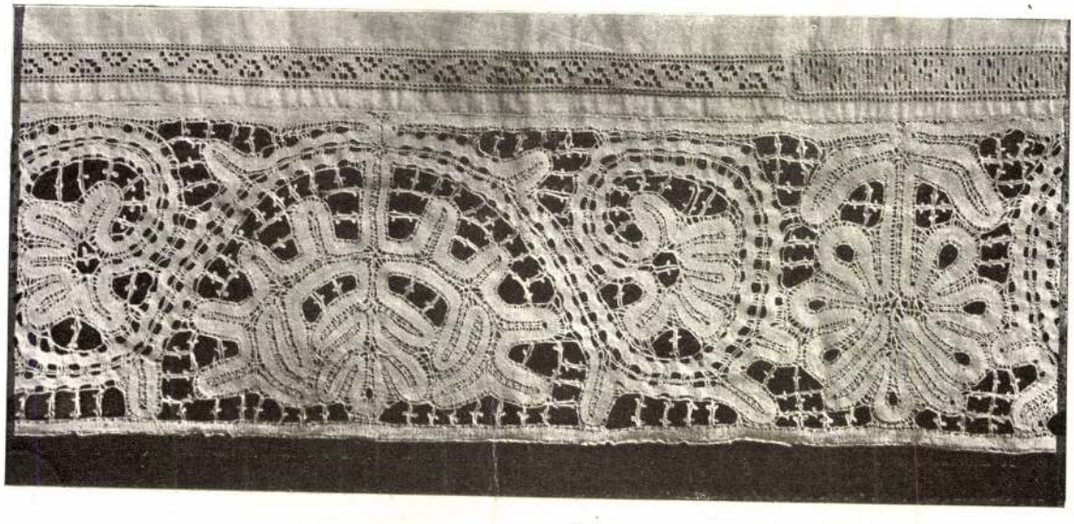

235.

235. SZEPESSÉGI VERT CSIPKESZEGÉLY. XVIII—XIX. SZÁZAD.

BORDURE EN DENTELLE AU FUSEAU, XVIII—XIXe SIÈCLE.

AZ ORSZ. MAGYAR IPARMŰVÉSZETI TÁRSULAT GYŰJTEMÉNYÉBEN.

Magyar Iparművészet
1912.

A magyar csipke jövője

vannak kereskedők, akik a magyarországi csipkének egykor külföldön is jó híréből kifolyólag, még az amerikai Egyesült-Államokba is szállítanak csipkével díszített konfekció-árút, amelyet azonban szintén csehországi csipkével montíroznak, mert Magyarországon megfelelő áron csipkeverőiskoláink minden igyekezete ellenére sem tudnak elég csipkére szert tenni. Iskoláink helyhez kötött szervezetükkel ezen a bajon nem is fognak soha segíteni s fönntartásuk csak akkor jogosult, ha nem munkásokat, de csipkeverő tanítónőket fognak nevelni. Nem iskolákra, de vándortanítónőkre lenne szükségünk, akik szívükben annyi lelkesedéssel, mint Uttmann Borbála a XVI. században a szász Érchegységben, járnák be azokat a vidékeket, ahol a csipkeverés meghonosítása eredményeket ígér s ahol akad vállalkozó szellem, mely a termelt csipkét forgalomba hozza. Ilyen vidékeknek bővében vagyunk s különösen a járt utaktól félre eső, gyakran igen népes telepeken, amelyekkel nálunk a közigazgatás is alig törődik, fogadnák tárt karokkal az ilyen tanítónőt, aki az asszonyokat és leányokat a szinte szórakozásszámba menő csipkeverésre, esetleg a varrott csipke készítésére megtanítaná. Csak ha ezerszámra rendelkezünk munkásokkal, akik az egyszerűbb fajtájú, olcsó csipke készítésével rendszeresen foglalkoznak, csak akkor lehet kilátásunk arra, hogy az ezekből kiváló ügyesebb munkásnők révén előállítható finomabb csipkével művészi iparunknak ez az ága Európa iparművészetében művészi tekintetben is számot tesz. Különösen akkor, ha csipketechnikánk művészi irányításával a régi magyar csipke szép és gazdag hagyományaiból indulunk ki és ezeket fejlesztjük modern szellemben tovább.

DIVALD KORNÉL.

SZÉKELYFÖLDI SULYKOK.

80 filléren kezdve 6—7 koronáig terjedő árakat fizetnek. A legolcsóbb fajtából egy gyermekleány is elkészít napjában egyet, holott a kereskedelmi forgalomba kerülő csipke készítői közül a legügyesebbek külföldön sem keresnek sokkal többet, mint átlag napi egy koronát. Bármily helyesnek lássék is az elv, hogy egyes intézményeket, technikákat a már meglévő alapokon, a régi tradíciókból kiindulva a legcélszerűbb továbbfejleszteni, vannak körülmények, amelyek megvalósítását nem egyszer lehetetlenné teszik.

Ilyen gátló körülmények akasztják meg a vert csipke fejlesztését a Szepességen is, ahol különösen a német falvak népe sok szép régi csipkét őrzött meg, ezek motívumait hellyel-közzel még ma készülő csipkéin is elég ügyesen utánozza. A csipketerítők, abroszok, kendők divatja azonban, amelyekkel nemrégiben itt még minden asszony ládája tele volt, mindinkább szünőfélben van. A nép jómódú s ha télnek idején, amikor a maga termesztette kender fonásával és szövésével végzett, asszonynépe hozzá is nyúl a csipkeverőszerszámokhoz, ezekkel csak időtöltésből bibelődik s mások számára talán még akkor sem készítene csipkét, ha munkáját jobban fizetnék, mint ahogy ez ma általában szokás. A csipkeveréssel tehát csak ott érhetünk el kultúrális és közgazdasági szempontból véve egyaránt jelentős eredményeket, ahol az ezzel járó szegényes keresetre a nép valóban rászorult, ahol a sajátos természeti és gazdasági viszonyoknál fogva egyéb keresetre az év túlnyomó részén át egyáltalán nem nyílik alkalom, ahol azonban a népiskola már előkészítette a talajt az ilyen finomabb kézimunka meghonosítására. Ilyen vidékek egyebütt alig vannak nagyobb számmal Európában, mint éppen Magyarországon. Óriási erdőgazdaságaink ezer és ezer családnak nyujtanak szegényes keresetet. Ezek a családok hegyek között, erdős völgyek mélyén, télen meg sem közelíthető kisebb-nagyobb telepeken laknak s eltekintve az erdőben dolgozó meglett férfiaktól, valósággal téli álmot alusznak.

Az iskola ezek gyereknépét már itt is meghódította, a felnőtt asszonyok és leányok azonban a ház rendbentartásával járó munkán kívül haszontalanságokkal ütik agyon az időt. Nagyon csalódnánk, ha azt hinnők, hogy ezeken a telepeken merőben elmaradt, teljesen kultúrátlan emberek laknak. Bányavárosaink határában az erdei munkások jó része régi bányászcsaládok ivadékaiból került ki. Vannak egykor magasabb kultúrális fokról tanuskodó hagyományaik, sok helyütt, különösen Besztercebányán óriási határában primitív alakjában a csipkeverést is ösmerik.

Vannak országszerte fürdőtelepeink, amelyekben télen át is több száz főnyi asszony- és leánynép lakik. Fürdőink szezonja átlag hat-nyolc hétig tart. Az esztendő többi részében ezek az emberek, akik gyárak és földmivelés híján az egész éven át ennek a néhány hétnek a keresetéből élnek, valósággal nem tudják, hogy mivel üssék agyon idejüket.

Vannak régi fényes multú városaink, amelyek földrajzi helyzetüknél, de még inkább a közelmult hibás vasúti politikájánál fogva mindinkább elmaradnak a világtól. Ezek régi iparososztályának ivadékai, családjukat otthonhagyva, már évek óta Amerikában dolgozva töltik el életük javát s átlag minden két-három évben látogatnak haza. Csak amire a megfeszítő munkától megrokkantak, maradnak végleg itthon. A vidéken amerikai menyecskéknek hívják azokat az asszonyokat, akiknek férje Amerikában keresi meg a család kenyerét, akik azonban rendszeres házimunka híján ott vannak minden mulatságon s nyilvános összejövetelen és néha százszámra is láthatók.

A csipkekészítés terén minden eredmény attól függ, tudunk-e nagy tömegben piacra hozni megfelelő árút. A csipke kereseti viszonyainak megfelelően forgalomba hozatalával a kereskedő is csak szerény haszonra számithat s igy megfelelő mennyiségű árúra van szüksége, hogy egyáltalában érdemes legyen ezzel az üzletággal foglalkozni. Olyan nagy tömegben, mint ma Csehországban, a csipke csak ott kerülhet piacra, ahol más keresetre a lakosság női részének nem nyílik alkalma s ahol ez erre a minimális keresetre is ugyancsak reá van szorulva. Hogy ilyen vidékeknek bővíben vagyunk, az az eddig mondottakból eléggé nyilvánvaló s kereskedőink is akadnának, akik a háziiparszerűleg készülő csipkét összegyüjtenék és forgalomba hoznák. Bányavárosainkban még ma is

A magyar csipke jövője

ahol primitív galandok készültek a csipkeverő párnán. Az ország északnyugati vármegyéiben szintén sok a csipkeverő asszony. Tradicióknak tehát, mint látjuk, a Dunán innen és Tiszán innen ugyancsak bővében vagyunk. A vert csipkének, mint kereskedelmi cikknek jövője tekintetében azonban épp azok a vidékek, ahol a csipkeverés relative még ma is virágzik, esnek legkevésbbé latba.

Körmöcbányán és Selmecbányán a bányamívelés egyre jelentéktelenebb s a még üzemben levő bányákban az állam ma jóformán már csak humanitárius szempontból foglalkoztatja a szegény bányásznépet. A bányászok asszonyai és leányai már nem ülnek naphosszat otthon, mint hajdanában, amikor a férfiak bőségesen kerestek s amikor a csipkeverés a pénz nagyobb vásárló erejénél fogva, nemcsak számottevő mellékkereset volt, de időtöltésnek is kitünően bevált. Nyáron a szabadban, télen a jól fűtött szobában három-négy ház asszonynépe is egybegyűlt s dolgozott egymással versenyt a csipkén, miközben vidám terefere folyt. Amire a városi őrtoronyban, a munka végét jelezve, megszólalt a napi járó földön lármázó fakolomp, hazaszéledtek s amire a ház férfinépe a bányából otthon termett, a főzéssel is elkészültek. Selmecbányán ma a bányászok asszonyai és leányai gyárakban dolgoznak s aránylag többet keresnek, mint a férfiak. Egy odavaló polgárasszony nemrégiben történt haláláig éveken át részesült állami támogatásban, oly célból, hogy a csipkeverést terjessze, de újabban már tanítványai sem akadtak. Selmecbányának elevenség tekintetében egykor városokkal vetekedő „külutcái" közül ma már csak Hodrusbányán készül csipke, de itt is csak Vörös városi főjegyző buzgólkodásából, aki jóformán kizárólag a maga erejéből iskolát is tart fönn és sok önmegtagadással törekszik arra, hogy azokat az asszonyokat, akiket itt még a gyárak szolgálatukba nem hajtottak, a csipkeverés révén keresethez juttassa. Fáradozása, jóllehet utánjárásával fővárosi kereskedőktől is sikerült állandó megrendelésekre szert tennie, inkább pedagógiai szempontból értékes, amennyiben a kényes munka révén tisztaságra és csinra szoktatja az elszegényedésükkel kapcsolatban magukat is, házuk táját is elhanyagoló bányászok asszony- és leánynépét.

Jóformán szintén csak pedagógiai szempontból van jelentősége a körmöcbányai állami csipkeverőiskolának is, amelynek vezetői váltig panaszkodnak, hogy az iskolából kikerülve növendékeik nem igen akarnak többé csipkét verni. S ez természetes is, amikor ezzel a kereset maximuma naponként az egy koronát sem igen haladja meg s gyárakba, szolgálatba vagy napszámba szegődve jóval többet kapnak.

Falvakban, ahol a mezei munka, különösen északi vármegyéinkben, közel félesztendeig szünetel, célszerűbbnek látszanék a csipkeverés fejlesztése, különösen ott, ahol ezt a technikát kisebb vagy nagyobb mértékben a nép asszonyai minden irányítás nélkül már régtől fogva művelik. A parasztcsipke készítőitől azonban addig, amíg a csipkét a falusi nép maga is vásárolja, sohasem fogunk kapni kereskedelmi forgalomba hozható munkát. Nem mintha kellő vezetés mellett ezeknek az egyszerű asszonyoknak a keze alól nem kerülhetne ki a kényes ízlésnek is megfelelő finomabb csipke; de mert, bármennyire is látszik ez ellenmondásnak, nincs az a dúsgazdag úrinő, aki aránylag jobban honorálná a csipkeverő munkáját, mint a falusi nők.

A sárosmegyei Sóbányán, ahol a csipkeverés fejlesztését Rejtő Sándor műegyetemi tanár, akkori iparfelügyelő kezdésére szintén a nyolcvanas években indították meg, igen szép eredményeket értek el a csipkeverőiskolával. Egy-két asszonyon kívül azonban a finomabb munkának az itteni csipkeverőket sem tudta az iskola meghóditani. Újabban Nagy Ida és nővére foglalkoztatja sok eredménnyel a soóvári csipkeverőnőket. Nyolc év alatt mintegy száz munkást sikerült a finomabb csipkekészítésnek megnyerniök. Bizvást állíthatom, hogy technikai kiválóságával a sóovári csipke ugyancsak felülmulja a csehországi csipkét s így ha drágább is, ezzel kellő üzleti irányítás esetén hova-hamar versenyezni fog, különösen akkor, ha szép régi mintáikat karolja föl. Tömeges árú azonban magából Sóovárról sohasem fog kikerülni, a míg a nép viseletéből a csipke ki nem vész. Egy-egy főkötőre való csipkéért ugyanis a sárosi, zempléni és szepesi tót asszonyok

növendékek csipkéi kiválóság és csinosság tekintetében nemcsak vetekednek a cseh csipkével, de ezt nem egyszer felül is mulják.

Amikor a mult század nyolcvanas éveinek elején a kereskedelmi minisztériumban egyes iparművészeti technikák meghonosítását, illetve regenerálását határozták el, az az elv lett az irányadó, hogy az állami beavatkozást ott kell kezdeni, ahol az illető technika régen is virágzott. S bányavárosaink még a mult század hatvanas éveiben is a csipkekereskedésnek forgalmas középpontjai voltak, amelyek a csipkét a környékbeli bányásztelepek asszonynépétől szedték össze s nemcsak az ország különböző vidékeire, de Lengyelországba és Oroszországba is szállították. Amikor az orvosok és természetvizsgálók egyesülete 1847-ben Eperjesen tartotta vándorgyűléseit, Pulszky Ferenc kezdésére kiállítást is rendeztek a város és környékének kézműipari munkáiból. Mint az egyesület akkori évkönyvében olvashatjuk, a soóvári csipke ezen a kiállításon általános feltűnést keltett s a kiállítás ismertetője ugyancsak kifakadt az eperjesi paszományos és gombkötőcéh szűkkeblűsége miatt, mely a soóvári csipkét a város piacán akkor már nem engedte forgalomba hozni.

Még régebben, a XVIII. században és a következő elején a Szepességből és Gömörből temérdek csipkét szállítottak az Alföldre, ahol ilyen csipketerítők és kendők elvétve még ma is láthatók. A kassai múzeumnak legutóbb Békéscsabáról egy egész ládára való csipkegyüjteményt küldtek eladás végett, amelynek egyes darabjairól nyilvánvaló, hogy a XVIII. században a Szepességen és Gömörben készültek. Hogy azonban a csipkeverés nemcsak az eddig felsorolt helyeken honosodott meg már évszázadok előtt s terjedt el nálunk, ennek semmi sem élénkebb bizonysága, mint az, hogy Zemplén megyén kezdve le Borsodig s nyugat felé haladva Pozsony és Trencsén vármegyékig mindenütt találunk több-kevesebb községet, amelyben, csenevész állapotban ugyan, a csipkeverés még ma is él. S ezeknek a sorában nemcsak tót és német, de magyar falvak is akadnak. A nyitramegyei Ghimes egyike itt azoknak a színmagyar községeknek, amelyek tót szomszédaik közé ékelve elszigetelten is megőrizték faji sajátosságaikat. Itt alig van ház, ahol csipkeverőszerszámok nem lennének. A csipkeverést kötésnek nevezik s a kizárólag házi használatra szánt csipke primitív, a verőkék azonban, amelyekkel dolgoznak, annál cifrábbak, valóságos miniatür kopjafák, amelyeket azonfelül még csörgő karikákkal és cifrázott csüngőkkel is díszítenek. Hasonló szerszámokat láttam Hont megye nyugati felében, ahol a csipkeverés szintén igen elterjedt. Itt azonban falunként már csak néhány asszony foglalkozik ezzel hivatásszerűen s látja el a falubeli nők viseletének csipkeszükségletét. A Soóvárral egybeépült Sóbányán készülő főkötőcsipkét három vármegye falusi asszonynépe viseli még ma is.

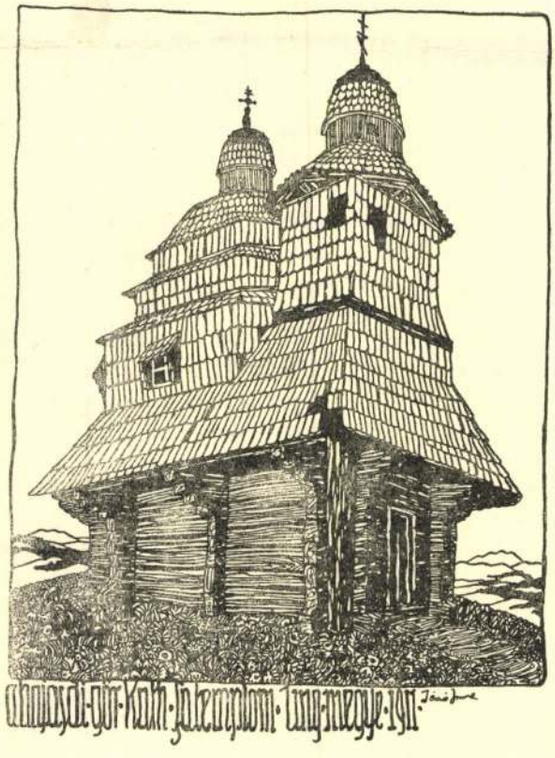

JÁRÓ IMRE RAJZA.

A Szepességen Lőcsén kívül Szepesbéla környékén egész sor falu van, ahol a csipkeverést üzik. Liptóban a három Szlécs a csipkeverés fészke. Árvában nemrégiben még szintén volt néhány falu,

A felsőlövői ág. ev. egyház románo modoru medaillonokkal ékes, aranyozott ezüst kelyhe a XV. század elején keletkezhetett. A késő gót művészet formáit illusztrálja a kőszegi plébánia egyik nemes egyszerűségű kelyhe és jóval gazdagabb szentségtartója. A XVIII. századi bécsi ötvösség fejlettségéről tanuskodik Joseph Moser két barok-kelyhe (1747 és 1752-ből). Mellettük azonban nem egy hasonló értékű magyar munka ékeskedik. A szombathelyi, 1777. évi hitelesitő bélyeg csodásan ép rajzát őrizte meg az M. S. mesterjegyes, részben aranyozott ezüst ereklyetartó, mely a szombathelyi domokosrendiek kincstárából került ki.

Az egyházi tárgyak közt a rohonczi és rákosszalonaki ősrégi zsidó egyházak több ötvösművészeti tárggyal és néhány hímzett függönnyel szerepelnek. A bútorművesség aránylag kevésszámú, de néhány jeles alkotással van a kiállításon képviselve. Ezek közt kétségtelenül a legérdekesebb az a festett díszű kétajtós XVIII. századi fenyőfaszekrény, melyet Széchényi Rezső gróf állított ki gazdag gyüjteményéből. A kiállított óntárgyak — főleg céhkancsók, kézmosómedencék — nem egy magyar ónbélyeget őriztek meg számunkra. Ez ónbélyegekkel eleddig senkisem foglalkozott, pedig ismeretük fontos adalékokat szolgáltatna ez iparág ismeretéhez.

A cserép-, porcellán- és üvegtárgyak közt is több múzeális értékű akad. Részletes felsorolásuk és jellemzésük talán felesleges, mert a részletes katalógus bőven ismerteti azokat. Az ötvösművek csoportjában a díszmagyar ékszerek és a serlegek fordulnak elő nagyobb számban; ezek jórésze magyar mester kezéből került ki.

A kovácsolt vastárgyak közt, főleg a zárak változatos sorozata, egy hatalmas sírkereszt és néhány rács köti le figyelmünket.

A fegyverek gazdag csoportja is igazolja, hogy Vas vármegye nemcsak a kultúra áldásaiból, hanem a háborúk mozgalmaiból is kivette a maga részét; közöttük több van olyan, mely művészi vésése és berakása révén méltán sorozható az iparművészeti alkotások közé. A különféle tárgyak közé órákat, szelencéket, pénztárcákat, pipákat, ékszereket, legyezőket és kisebb készleteket sorozott a kiállítás rendezősége.

A kiállítási rendezőség mellett a siker főrésze illeti meg az áldozatkész kiállítókat, kik nemcsak hogy féltve őrzött kincseiket engedték át a kiállításra, hanem azt anyagilag is támogatták.

CSÁNYI KÁROLY.

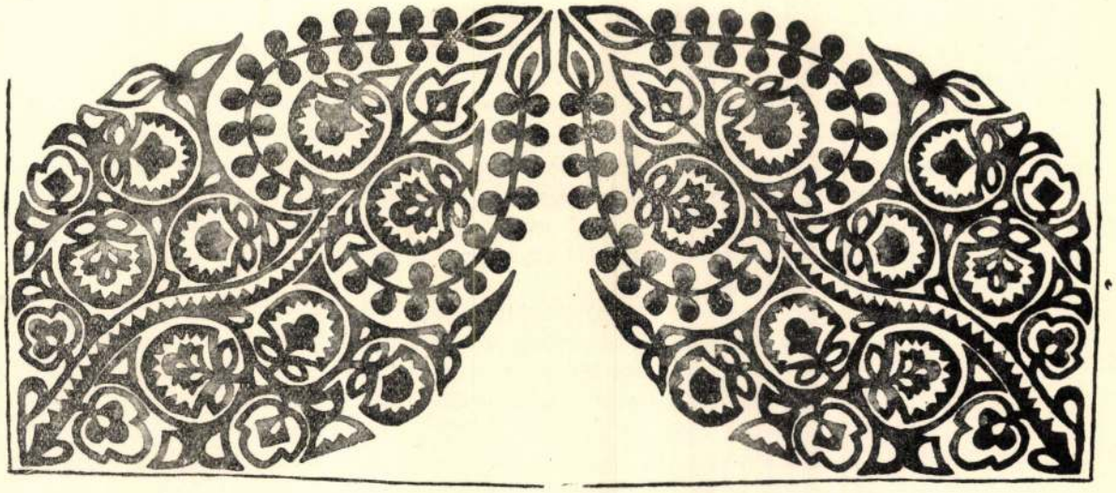

KŐRÖSFŐI SZŰRDÍSZÍTÉS.

MOTIF D'ORNAMENTATION DE KŐRÖSFŐ.
CSELÉNYI ELEMÉR RAJZA.

Magyar csipke

A MAGYAR CSIPKE JÖVŐJE.

A gépi csipke ma jóformán már teljesen kiaknázta a technikai fejlődés összes lehetőségeit. Egyazon tökéletességgel utánozza a vert és varrott csipkét, a recét és a többi ezekkel rokon kézimunkákat. A valódi csipkében mégis talán sohasem volt nagyobb a kereslet, mint ma. Közönsége Európában a társadalom két legszélsőbb rétegéből kerül ki: a felső tízezrek s a parasztosztály asszonyainak köréből. A művelt középosztály gyöngébb fele már szintén rá kezd jönni arra, hogy bármily tetszetős, a divat követelményeihez fürgén alkalmazkodó s olcsó a gépi csipke, tartósság és simulékonyság tekintetében a valódi csipkével nem is vetekedhetik. S hogy annak a pénznek az árán, amit egy-egy asszony egy életen át gépi csipkére költ, nemcsak magát és lakását szerelhetné föl valódi csipkével, de ezt egy emberöltőn át még a következő nemzedék is használhatná.

A valódi csipke azonban szerfölött drága, a középosztály pedig általában, de különösen nálunk, tőkében sokkal szegényebb, semminthogy olyan befektetésekre szánhatná rá magát, aminőkkel csupán egy finomabb, valódi csipkegarnitúra beszerzése jár. A gépi csipkére épp azért ezután is nagy jövő vár. Azok a nagyvállalatok pedig, amelyek külföldön egész országrészek csipkeverő kézműveseit szolgálatukba hajtják, az egyszerűbb csipkefajtáktól eltekintve, ezután is egyelőre a gazdag emberek körében fogják közönségüket keresni. A nép leányai és asszonyai szerény csipkeszükségletük kielégítésére szintén mindig megtalálják a forrást, amíg a csipkét általában viselni fogják s vagy maguk készítik ezt, vagy amint ez különösen nálunk szokás, a csipkeveréssel hivatásszerűen foglalkozó falusi asszonyoktól szerzik meg.

A valódi csipke gyártásának azonban külföldön is vannak korlátai s ezek annál nagyobbak, minél inkább iparosítják el egy-egy vidék, amely egykor a csipkekészítés hazája volt, minél inkább vonják munkásaik körébe ennek asszonynépét a különböző gyárak. A gyáripar munkásainak bérével a mezőgazdasági munka árát is fölcsigázta. Ez a körülmény a valódi csipke gyártását, amely mint tömegárú ma is csak olcsón kerülhet piacra, olyan országokban is a minimumra apasztotta, ahol hajdanában egész községek apraja-nagyja, ezek férfinépe is csipkeveréssel kereste kenyerét.

A csipkeverés, mint Selmecbánya város tanácsa már 1560-ban kijelentette, ma is könnyű kereset, de rosszul fizet s csak olyan vidékeken virágzik, ahol más alkalom a keresetre nincsen vagy az esztendőnek csak egy-egy rövid időszakában akad. Ilyen vidék a csehországi Érchegység tömérdek bányájával, fejlett érckohászatával s földmívelésre alkalmatlan területével, továbbá az óriási cseh fürdővárosok és ezek környéke. Ausztriában hivatalos közlések szerint a csipkeveréssel foglalkozó nők száma 35—40 ezerre tehető s ezek túlnyomó része Csehországban dolgozik. Nincs vidék Európában, amely csipkeverő munkásai számával Csehországgal vetekednék. Hogy Csehország a csipkekézműipar terén korunkban Franciaországgal s Belgiummal szemben is milyen jelentős szerephez jutott, annak semmi sem élénkebb bizonysága, mint az, hogy a hollandiai királynő udvari szállítója is egy cseh csipkekereskedő cég.

A Magyarországon forgalomba kerülő valódi csipke kilencvenkilenc százaléka Csehországból való. A statisztikai adatok, amelyek ennek az importált csipkének értékéről szólnak, nem állanak rendelkezésemre. Csak azt tudom, hogy pusztán néhány zólyommegyei házaló, aki egy régi császári pátens alapján a bányavárosok egykori területén faluról falura járva kereskedik ezzel, évenkint 30—40 ezer korona értékű csipkét hozat Csehországból. Pedig bányavárosaink területére esik a csipkeverés fölkarolására irányuló állami intézkedések oroszlánrésze. Mindazonáltal az itteni iskolák és műhelyek s az innen kikerült munkásnők összes termelésének értéke egy-egy évben alig haladja meg a hat-hétezer koronát. Az iskolák költsége viszont több mint tízezer korona. A körmöcbányai állami csipkeverőiskola vezetése ugyancsak szakavatott kezekben van. Az innen kikerülő

Magyar Iparművészet
1912.

233.

233. VAS VIKTOR: A SZÁZADOS-UTCAI MŰVÉSZTELEP TAGJAI RÉSZÉRŐL BÁRCZY ISTVÁN POLGÁRMESTERNEK, WILDNER ÖDÖN TANÁCSOSNAK ÉS KABDEBÓ GYULA MŰSZAKI TANÁCSOSNAK FELAJÁNLOTT EMLÉKPLAKETT.

PLAQUETTE AVEC LE PORTRAIT DE Mr ÉTIENNE BÁRCZY, MAIRE DE LA VILLE DE BUDAPEST, MODELÉE PAR VICTOR VAS. HOMMAGE DES HABITANTS DE LA COLONIE DES ARTISTES DE LA RUE SZÁZADOS.

234.

234. SZEPESSÉGI CSIPKETERÍTŐ RECEBETÉTTEL, XVIII. SZÁZAD.

LACIS AVEC BORDURE EN DENTELLE, XVIIIe SIÈCLE.

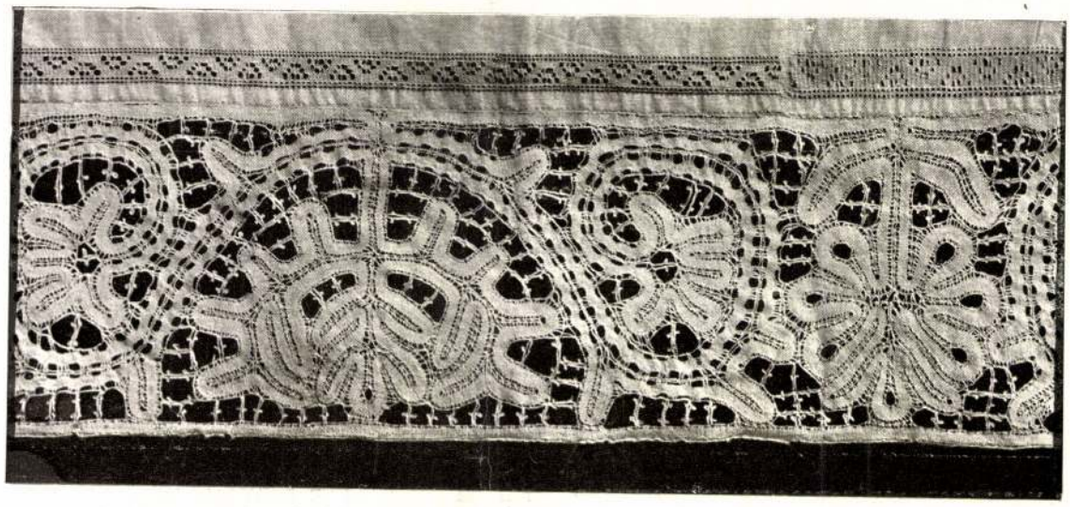

235.

235. SZEPESSÉGI VERT CSIPKESZEGÉLY. XVIII—XIX. SZÁZAD.

BORDURE EN DENTELLE AU FUSEAU, XVIII—XIXe SIÈCLE.

AZ ORSZ. MAGYAR IPARMŰVÉSZETI TÁRSULAT GYŰJTEMÉNYÉBEN.

236. SZEPESSÉGI VERT CSIPKÉS LEPEDŐ. XVIII—XIX. SZÁZAD. 236.

237. SZEPESSÉGI CSIPKEBETÉT. XIX. SZÁZAD. 237.

238. SZEPESSÉGI CSIPKESZEGÉLY. XIX. SZÁZAD. 238.

TROIS BORDURES EN DENTELLES AU FUSEAU, XVIIIe ET XIXe SIÈCLE.

AZ ORSZ. MAGYAR IPARMŰVÉSZETI TÁRSULAT GYŰJTEMÉNYÉBEN.

239. SZEPESSÉGI VERT CSIPKELEPEDŐ RÉSZLETE. XVIII—XIX. SZÁZAD.

239. BORDURE DE DRAP DE LIT EN DENTELLE, XVIII—XIXe SIÈCLE.

240. SZEPESSÉGI CSIPKESZEGÉLY.

240. BORDURE EN DENTELLE.

AZ ORSZ. MAGYAR IPARMŰVÉSZETI TÁRSULAT GYÜJTEMÉNYÉBEN.

241.

241. VERT CSIPKETERÍTŐ EZÜST FONÁLBÓL. XVII—XVIII. SZÁZAD. A SELMECBÁNYAI ÁG. HITV. EV. TEMPLOMBAN.

COUVERTURE EN DENTELLE À FIL D'ARGENT, XVII—XVIIIe SIÈCLE.

242.

242. RÉGI SZEPESSÉGI MINTÁRA VERT MODERN SÓVÁRI MINTÁK.

DENTELLES AU FUSEAU D'APRÈS DES MODÈLES ANCIENS DE SÓVÁR.

243.

244.

245.

243—245. KÄTHE KRUSE-BABÁK.

POUPÉES ARTISTIQUES.

növendékek csipkéi kiválóság és csinosság tekintetében nemcsak vetekednek a cseh csipkével, de ezt nem egyszer felül is mulják.

Amikor a mult század nyolcvanas éveinek elején a kereskedelmi minisztériumban egyes iparművészeti technikák meghonosítását, illetve regenerálását határozták el, az az elv lett az irányadó, hogy az állami beavatkozást ott kell kezdeni, ahol az illető technika régen is virágzott. S bányavárosaink még a mult század hatvanas éveiben is a csipkekereskedésnek forgalmas középpontjai voltak, amelyek a csipkét a környékbeli bányásztelepek asszonynépétől szedték össze s nemcsak az ország különböző vidékeire, de Lengyelországba és Oroszországba is szállították. Amikor az orvosok és természetvizsgálók egyesülete 1847-ben Eperjesen tartotta vándorgyűléseit, Pulszky Ferenc kezdésére kiállítást is rendeztek a város és környékének kézműipari munkáiból. Mint az egyesület akkori évkönyvében olvashatjuk, a soóvári csipke ezen a kiállításon általános feltűnést keltett s a kiállítás ismertetője ugyancsak kifakadt az eperjesi paszományos és gombkötőcéh szűkkeblűsége miatt, mely a soóvári csipkét a város piacán akkor már nem engedte forgalomba hozni.

Még régebben, a XVIII. században és a következő elején a Szepességből és Gömörből temérdek csipkét szállítottak az Alföldre, ahol ilyen csipketerítők és kendők elvétve még ma is láthatók. A kassai múzeumnak legutóbb Békéscsabáról egy egész ládára való csipkegyüjteményt küldtek eladás végett, amelynek egyes darabjairól nyilvánvaló, hogy a XVIII. században a Szepességen és Gömörben készültek. Hogy azonban a csipkeverés nemcsak az eddig felsorolt helyeken honosodott meg már évszázadok előtt s terjedt el nálunk, ennek semmi sem élénkebb bizonysága, mint az, hogy Zemplén megyén kezdve le Borsodig s nyugat felé haladva Pozsony és Trencsén vármegyékig mindenütt találunk több-kevesebb községet, amelyben, csenevész állapotban ugyan, a csipkeverés még ma is él. S ezeknek a sorában nemcsak tót és német, de magyar falvak is akadnak. A nyitramegyei Ghimes egyike itt azoknak a színmagyar községeknek, amelyek tót szomszédaik közé ékelve elszigetelten is megőrizték faji sajátosságaikat. Itt alig van ház, ahol csipkeverőszerszámok nem lennének. A csipkeverést kötésnek nevezik s a kizárólag házi használatra szánt csipke primitív, a verőkék azonban, amelyekkel dolgoznak, annál cifrábbak, valóságos miniatür kopjafák, amelyeket azonfelül még csörgő karikákkal és cifrázott csüngőkkel is díszítenek. Hasonló szerszámokat láttam Hont megye nyugati felében, ahol a csipkeverés szintén igen elterjedt. Itt azonban falunként már csak néhány asszony foglalkozik ezzel hivatásszerűen s látja el a falubeli nők viseletének csipkeszükségletét. A Soóvárral egybeépült Sóbányán készülő főkötőcsipkét három vármegye falusi asszonynépe viseli még ma is.

JÁRÓ IMRE RAJZA.

A Szepességen Lőcsén kívül Szepesbéla környékén egész sor falu van, ahol a csipkeverést űzik. Liptóban a három Szlécs a csipkeverés fészke. Árvában nemrégiben még szintén volt néhány falu,

A magyar csipke jövője

ahol primitív galandok készültek a csipkeverő párnán. Az ország északnyugati vármegyéiben szintén sok a csipkeverő asszony. Tradicióknak tehát, mint látjuk, a Dunán innen és Tiszán innen ugyancsak bővében vagyunk. A vert csipkének, mint kereskedelmi cikknek jövője tekintetében azonban épp azok a vidékek, ahol a csipkeverés relative még ma is virágzik, esnek legkevésbbé latba.

Körmöcbányán és Selmecbányán a bányamívelés egyre jelentéktelenebb s a még üzemben levő bányákban az állam ma jóformán már csak humanitárius szempontból foglalkoztatja a szegény bányásznépet. A bányászok asszonyai és leányai már nem ülnek naphosszat otthon, mint hajdanában, amikor a férfiak bőségesen kerestek s amikor a csipkeverés a pénz nagyobb vásárló erejénél fogva, nemcsak számottevő mellékkereset volt, de időtöltésnek is kitünően bevált. Nyáron a szabadban, télen a jól fűtött szobában három-négy ház asszonynépe is egybegyűlt s dolgozott egymással versenyt a csipkén, miközben vidám terefere folyt. Amire a városi őrtoronyban, a munka végét jelezve, megszólalt a napi járó földön lármázó fakolomp, hazaszéledtek s amire a ház férfinépe a bányából otthon termett, a főzéssel is elkészültek. Selmecbányán ma a bányászok asszonyai és leányai gyárakban dolgoznak s aránylag többet keresnek, mint a férfiak. Egy odavaló polgárasszony nemrégiben történt haláláig éveken át részesült állami támogatásban, oly célból, hogy a csipkeverést terjessze, de újabban már tanítványai sem akadtak. Selmecbányának elevenség tekintetében egykor városokkal vetekedő „külutcái" közül ma már csak Hodrusbányán készül csipke, de itt is csak Vörös városi főjegyző buzgólkodásából, aki jóformán kizárólag a maga erejéből iskolát is tart fönn és sok önmegtagadással törekszik arra, hogy azokat az asszonyokat, akiket itt még a gyárak szolgálatukba nem hajtottak, a csipkeverés révén keresethez juttassa. Fáradozása, jóllehet utánjárásával fővárosi kereskedőktől is sikerült állandó megrendelésekre szert tennie, inkább pedagógiai szempontból értékes, amennyiben a kényes munka révén tisztaságra és csinra szoktatja az elszegényedésükkel kapcsolatban magukat is, házuk táját is elhanyagoló bányászok asszony- és leánynépét.

Jóformán szintén csak pedagógiai szempontból van jelentősége a körmöcbányai állami csipkeverőiskolának is, amelynek vezetői váltig panaszkodnak, hogy az iskolából kikerülve növendékeik nem igen akarnak többé csipkét verni. S ez természetes is, amikor ezzel a kereset maximuma naponként az egy koronát sem igen haladja meg s gyárakba, szolgálatba vagy napszámba szegődve jóval többet kapnak.

Falvakban, ahol a mezei munka, különösen északi vármegyéinkben, közel félesztendeig szünetel, célszerűbbnek látszanék a csipkeverés fejlesztése, különösen ott, ahol ezt a technikát kisebb vagy nagyobb mértékben a nép asszonyai minden irányítás nélkül már régtől fogva művelik. A parasztcsipke készítőitől azonban addig, amíg a csipkét a falusi nép maga is vásárolja, sohasem fogunk kapni kereskedelmi forgalomba hozható munkát. Nem mintha kellő vezetés mellett ezeknek az egyszerű asszonyoknak a keze alól nem kerülhetne ki a kényes ízlésnek is megfelelő finomabb csipke; de mert, bármennyire is látszik ez ellenmondásnak, nincs az a dúsgazdag úrinő, aki aránylag jobban honorálná a csipkeverő munkáját, mint a falusi nők.

A sárosmegyei Sóbányán, ahol a csipkeverés fejlesztését Rejtő Sándor műegyetemi tanár, akkori iparfelügyelő kezdésére szintén a nyolcvanas években indították meg, igen szép eredményeket értek el a csipkeverőiskolával. Egy-két asszonyon kívül azonban a finomabb munkának az itteni csipkeverőket sem tudta az iskola meghódítani. Újabban Nagy Ida és nővére foglalkoztatja sok eredménnyel a soóvári csipkeverőnőket. Nyolc év alatt mintegy száz munkást sikerült a finomabb csipkekészítésnek megnyerniök. Bizvást állíthatom, hogy technikai kiválóságával a sóovári csipke ugyancsak felülmulja a csehországi csipkét s így ha drágább is, ezzel kellő üzleti irányítás esetén hova-hamar versenyezni fog, különösen akkor, ha szép régi mintáikat karolja föl. Tömeges árú azonban magából Sóvárról sohasem fog kikerülni, a míg a nép viseletéből a csipke ki nem vész. Egy-egy főkötőre való csipkéért ugyanis a sárosi, zemplíni és szepesi tót asszonyok

80 filléren kezdve 6—7 koronáig terjedő árakat fizetnek. A legolcsóbb fajtából egy gyermekleány is elkészít napjában egyet, holott a kereskedelmi forgalomba kerülő csipke készítői közül a legügyesebbek külföldön sem keresnek sokkal többet, mint átlag napi egy koronát. Bármily helyesnek lássék is az elv, hogy egyes intézményeket, technikákat a már meglévő alapokon, a régi tradiciókból kiindulva a legcélszerűbb továbbfejleszteni, vannak körülmények, amelyek megvalósítását nem egyszer lehetetlenné teszik.

Ilyen gátló körülmények akasztják meg a vert csipke fejlesztését a Szepességen is, ahol különösen a német falvak népe sok szép régi csipkét őrzött meg, ezek motívumait hellyel-közzel még ma készülő csipkéin is elég ügyesen utánozza. A csipketerítők, abroszok, kendők divatja azonban, amelyekkel nemrégiben itt még minden asszony ládája tele volt, mindinkább szünőfélben van. A nép jómódú s ha télnek idején, amikor a maga termesztette kender fonásával és szövésével végzett, asszonynépe hozzá is nyúl a csipkeverőszerszámokhoz, ezekkel csak időtöltésből bibelődik s mások számára talán még akkor sem készítene csipkét, ha munkáját jobban fizetnék, mint ahogy ez ma általában szokás. A csipkeveréssel tehát csak ott érhetünk el kultúrális és közgazdasági szempontból véve egyaránt jelentős eredményeket, ahol az ezzel járó szegényes keresetre a nép valóban rászorult, ahol a sajátos természeti és gazdasági viszonyoknál fogva egyéb keresetre az év túlnyomó részén át egyáltalán nem nyílik alkalom, ahol azonban a népiskola már előkészítette a talajt az ilyen finomabb kézimunka meghonosítására. Ilyen vidékek egyebütt alig vannak nagyobb számmal Európában, mint éppen Magyarországon. Óriási erdőgazdaságaink ezer és ezer családnak nyujtanak szegényes keresetet. Ezek a családok hegyek között, erdős völgyek mélyén, télen meg sem közelíthető kisebb-nagyobb telepeken laknak s eltekintve az erdőben dolgozó meglett férfiaktól, valósággal téli álmot alusznak.

Az iskola ezek gyereknépét már itt is meghódította, a felnőtt asszonyok és leányok azonban a ház rendbentartásával járó munkán kívül haszontalanságokkal ütik agyon az időt. Nagyon csalódnánk, ha azt hinnők, hogy ezeken a telepeken merőben elmaradt, teljesen kultúrátlan emberek laknak. Bányavárosaink határában az erdei munkások jó része régi bányászcsaládok ivadékaiból került ki. Vannak egykor magasabb kultúrális fokról tanuskodó hagyományaik, sok helyütt, különösen Besztercebányán óriási határában primitív alakjában a csipkeverést is ösmerik.

Vannak országszerte fürdőtelepeink, amelyekben télen át is több száz főnyi asszony- és leánynép lakik. Fürdőink szezonja átlag hat-nyolc hétig tart. Az esztendő többi részében ezek az emberek, akik gyárak és földmivelés híján az egész éven át ennek a néhány hétnek a keresetéből élnek, valósággal nem tudják, hogy mivel üssék agyon idejüket.

Vannak régi fényes multú városaink, amelyek földrajzi helyzetüknél, de még inkább a közelmult hibás vasúti politikájánál fogva mindinkább elmaradnak a világtól. Ezek régi iparososztályának ivadékai, családjukat otthonhagyva, már évek óta Amerikában dolgozva töltik el életük javát s átlag minden két-három évben látogatnak haza. Csak amire a megfeszítő munkától megrokkantak, maradnak végleg itthon. A vidéken amerikai menyecskéknek hívják azokat az asszonyokat, akiknek férje Amerikában keresi meg a család kenyerét, akik azonban rendszeres házimunka híján ott vannak minden mulatságon s nyilvános összejövetelen és néha százszámra is láthatók.

A csipkekészítés terén minden eredmény attól függ, tudunk-e nagy tömegben piacra hozni megfelelő árút. A csipke kereseti viszonyainak megfelelően forgalomba hozatalával a kereskedő is csak szerény haszonra számíthat s így megfelelő mennyiségű árúra van szüksége, hogy egyáltalában érdemes legyen ezzel az üzletággal foglalkozni. Olyan nagy tömegben, mint ma Csehországban, a csipke csak ott kerülhet piacra, ahol más keresetre a lakosság női részének nem nyílik alkalma s ahol ez erre a minimális keresetre is ugyancsak reá van szorulva. Hogy ilyen vidékeknek bőviben vagyunk, az az eddig mondottakból eléggé nyilvánvaló s kereskedőink is akadnának, akik a háziiparszerűleg készülő csipkét összegyüjtenék és forgalomba hoznák. Bányavárosainkban még ma is

A magyar csipke jövője

vannak kereskedők, akik a magyarországi csipkének egykor külföldön is jó híréből kifolyólag, még az amerikai Egyesült-Államokba is szállítanak csipkével díszített konfekció-árút, amelyet azonban szintén csehországi csipkével montíroznak, mert Magyarországon megfelelő áron csipkeverőiskoláink minden igyekezete ellenére sem tudnak elég csipkére szert tenni. Iskoláink helyhez kötött szervezetükkel ezen a bajon nem is fognak soha segíteni s fönntartásuk csak akkor jogosult, ha nem munkásokat, de csipkeverő tanítónőket fognak nevelni. Nem iskolákra, de vándortanítónőkre lenne szükségünk, akik szívükben annyi lelkesedéssel, mint Uttmann Borbála a XVI. században a szász Érchegységben, járnák be azokat a vidékeket, ahol a csipkeverés meghonosítása eredményeket ígér s ahol akad vállalkozó szellem, mely a termelt csipkét forgalomba hozza. Ilyen vidékeknek bővében vagyunk s különösen a járt utaktól félre eső, gyakran igen népes telepeken, amelyekkel nálunk a közigazgatás is alig törődik, fogadnák tárt karokkal az ilyen tanítónőt, aki az asszonyokat és leányokat a szinte szórakozásszámba menő csipkeverésre, esetleg a varrott csipke készítésére megtanítaná. Csak ha ezerszámra rendelkezünk munkásokkal, akik az egyszerűbb fajtájú, olcsó csipke készítésével rendszeresen foglalkoznak, csak akkor lehet kilátásunk arra, hogy az ezekből kiváló ügyesebb munkásnők révén előállítható finomabb csipkével művészi iparunknak ez az ága Európa iparművészetében művészi tekintetben is számot tesz. Különösen akkor, ha csipketechnikánk művészi irányításával a régi magyar csipke szép és gazdag hagyományaiból indulunk ki és ezeket fejlesztjük modern szellemben tovább.

DIVALD KORNÉL.

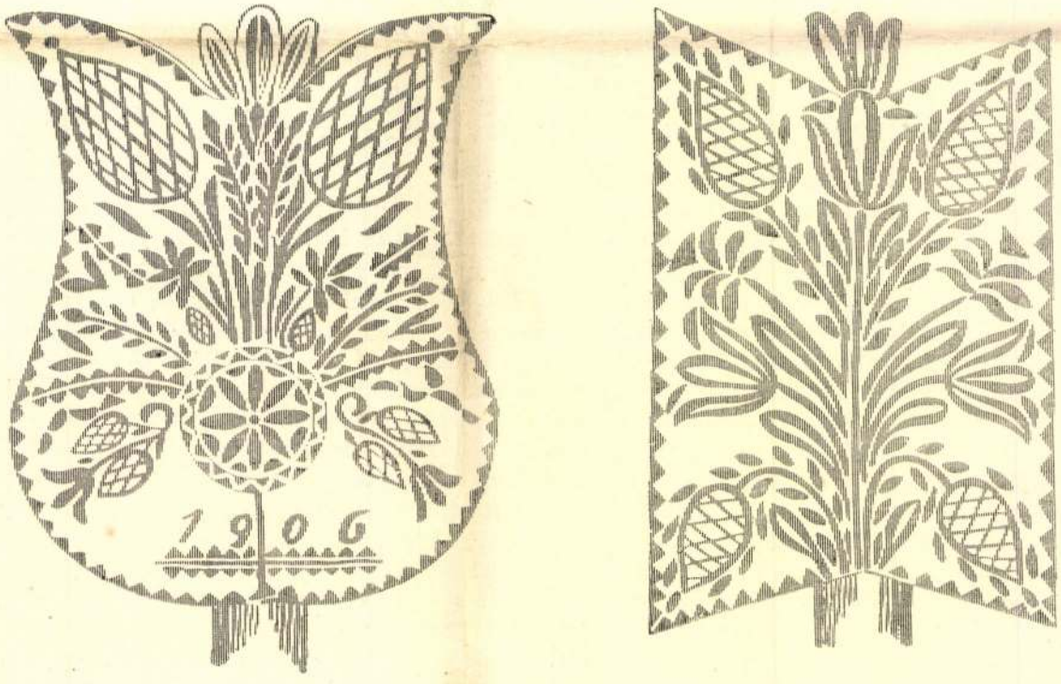

SZÉKELYFÖLDI SULYKOK.

futni kényszerül; már majdnem beérve, imádságára hátamögött kettényílik a szádelői (159. 1881. XII. 31.; 174. 18:264.), tordai hasadék, lova nyolcszegű patkónyoma ott marad a Patkóskövön (70:205.; 61:108.; 41. 3:27.; 84:416.; 85. 1893:475.; 34:70.; 174. 20:215.; 19:9.) s a kunok a mélybe hullottak. A kunok ellen való harcában keresztkomája, egy gazdag kolozsvári mészáros segíti pénzzel (12.; 85. 1893:479.), s hogy az üldözést késleltessék, a kunok aranyaikat a magyarok elé dobálják, ez azonban imájára kővé változik (az aradi 12.; 85. 1893:479., — a gyerővásárhelyi határban 20.; 70:205.; 14:7.; 61:131.; 43. 1859:134.; 91. 57:284.; 85. 1893:479.; 174. 20:214.); Szentlászlón ellenben ő dobáltatja el az aranyakat, melyek azonban a kunok kezében kövekké változnak; az elfogott kunokat itt telepíti le. (84:417.) A csúrgói Tatárhegyen az üldöző tatárokat táborostól kövekké változtatja. (156. 1857. 1:57.) A holttestét Váradra vivő kocsi kerekei a nagykereki pihentetés éjjelén maguktól megindultak s csak a váradi templom helyén állottak meg. (86:519.) A bekényi Piriske havasa leányáról kapta nevét. (83. 2:111.)[1]

Szendrey Zsigmond

A CSIPKE A MAGYAR NÉPMŰVÉSZETBEN.*

(Ide tartozik az I—III. tábla.)

A magyar csipke multját és fejlődését eddig csak szórványosan összegyüjtött adatokból ösmerjük s ezekből is az tűnik ki, hogy hazánkban a csipke készítésével először a paszomántosok és gombkötők céhei foglalkoztak. Ezeknek a céheknek már Zsigmond király idejében megerősített szabályzataik voltak és közöttük különösen a rozsnyói, kassai, eperjesi, bártfai céhek voltak tekintélyesek.

A XVI. században a csipkék általában zsinór-, paszománt- és sujtásszerűek voltak, amint azt az akkori időkből megmaradt olasz és német

[1] Jelentékenyebb *pótlások* a Népélet 1—2:143—149. lapjaihoz: *144.* Dárius kincsét a görgényi vár sziklái közt is keresik (157. 1869:61.). — Atilla a szepesmegyei Húnfalu határában szétver egy római sereget (157. 1867:614.). — Olindáért, Titus Telephonius alsólendvai római vezér leányáért Corn. Claudius és a hún Elemér kópját ugranak s Elemér a kópjába esik (157. 1:390.), — Erdélyből a Királyhágón át a Tisza-vidékére vonultában építi Hunyadvárát (157. 1874:454.). — Sírját a jászberényi franciskánus-templom szentélye alatt is keresik (43. 1859:104.), — *145.* Csaba a németekkel való harcában kilőtt nyila helyén megtalálja a csabairét s ezzel életre keni meghalt vitézeit (42:77.; 174. 3:322.; 211:318.). — Szlavóniában a rétfalusiak, szentlászlóiak, harasztiak és kórógyiak az ő népe utódainak tartják magukat (150. 5:10.). — A honfoglaló magyarok Galacnál a Vád Ungur-on ússzák át a Dunát, az itt megtelepedett jászok és kunok utódai a mai csángók (193. 1868:6. sz., 87. l.; 192. 1924:105.) — a káposztát, Magyarország „címerét", egy Káp nevű vitéz hozta magával az őshazából (174. 3:305.), — *146.* a mádi Árpád-mondáshoz Tarcal nevére ezt is hozzá kapcsolják: „Tarcal vezéremmel" (saj. feljegyz.) s a győzelem után áldomást ittak s „nemeses" táncot jártak (191. 2:371.), — a fehér lóra v. ö. e régi közmondásokat is: ‚fehér, mint Szvatoplugnak a lova' (210:218), ‚leesett az ugorkafáról, mint a tótok királya a fehér kancáról' (210:203.; 212:125.), — Kecskemét tizedekre osztását Árpád parancsából Ond vezér intézte (159. 1891. 1:16.), — *147.* az Izra-tó mondájának más változata szerint Izra a Szaláncon lakó Zalán leánya volt, kit Radimov elrabolt; a megmentésére sietö Zoárd lelövi, de nyila Izrát is átfúrja; a mocsaras Kisizra a Radimov véréből fakadt (157. 1868:566), a legyőzött Szvatoplug félszemét vesztve a zoborhegyi remeték közé áll s csak halálos ágyán fedi fel magát (43. 1876.:64.. 1883:76.), — *148.* Szabolcs határán két honfoglaló csapat a hely miatt összekap, harc helyett azonban a két vezér, Kenéz és Vencel állanak ki nyilaikkal, de nem találnak s kilőtt nyiluk helyén megtelepedve alapítják Kenézlő és Vencsellő községeket (91. 38:148.), — egy odább megpihenő csapat nem bírta a gyorsan kikelt és növő veteményt odahagyni, azért ott, Hódmezővásárhelyen végleg megtelepedik (192. 1924:183.), — Karcag határát Karcag vezér egy fehér lóért s egy aranycsobán-borért vette meg (Györffy István ért.), — *149.* az esküllői hódolás után Töhötöm tihói várában telepedett meg, ennek romjaiból épült a szurduki kastély (157. 1868:77.), — a Makray-család őse vitézsége miatt Árpádtól annyi földet kapott, amennyit egy nap alatt lovon körülkerülhetett (144. 1904:47.), — egy csapat magyar Mártélyon várja Taksony települési parancsát, aggódva a téli tüzelő miatt; a község Taksony e szavaitól kapta nevét: ‚már tél van, itt maradunk' (192. 1924:183.), — a taksonyiak és vattaiak Taksony udvarnépe ivadékainak tartják magukat. (144. 1895:242.)]

* Kivonat a Magyar Néprajzi Társaság 1924. febr. 27.-i ülésén tartott előadásból.

csipkemintakönyvek bizonyítják. Akkor a milánói és főleg a génuai olasz csipkék voltak a legkeresettebbek, azok mintáit utánozták világszerte. Minthogy abban a korban az olaszországi kultúrának tekintélyes befolyása volt hazánkra, föltehető, hogy a magyar paszomántosok és gombkötők céheiben is az olasz csipkemintákat utánozták. De hogy ennek magyaros jelleget is igyekeztek adni, arról tanuskodnak azok az arany csipkefejkötőrészletek, amelyek Besztercebányáról, a XVI. század második feléről származnak és ezidőszerint gyüjteményemnek legbecsesebb darabjai közé tartoznak. (L. I. tábla, 1. ábra.)

Az olasz hatáson kívül nagyon valószínű, hogy a vallásuk miatt hazájukból kiüldözött és hozzánk menekült német bányamunkások honosították meg nálunk a csipkeverést, aminek egyes nyomait Selmecbánya, Körmöcbánya és Eperjes vidékén ma is föllelhetjük. Erre vonatkozó régi emlékünk alig maradt, de gyüjteményemben van 39 darab, a Körmöcbánya melletti Jánosrét községből származó és a XVIII. század derekáról való csipkelevél; ezidőszerint hazánkban ezek a legrégibb, ösmert csipkelevelek.

A magyar csipke népi elterjedésénél az alábbi csipkefajtákról kell megemlékeznünk.

I. Varrott csipke.

Hazánkban nyugateurópai értelemben vett és iparművészeti értékű varrott csipkét régebben nem készítettek, legalább is ilyen emlékeink, vagy adataink nincsenek; az azonban kétségtelen, hogy a csipkevarrás egyes fogásait ismerték és használták. Ilyen módon töltötték ki a subrikálások folytán a vásznon előállott üres területeket; ú. n. „pókok"-at alkottak és ebben főleg reticella-öltésekkel nagyon változatos mintákat helyeztek el. E téren a tót népművészet mutathat föl kiváló alkotásokat.

Az oláh fonalas népművészetben a csipkevarrás eredeti módon alakult ki. Majd minden népnél föllelhető ugyanis az a szokás, hogy a vászonszéleket nem egyszerű varrással, hanem többé-kevésbbé díszes, egyszerűbb, vagy bonyolultabb öltésekkel illesztik össze. Különösen a Kalotaszeg vidékén élő magyarság alkot e téren szép és eredeti munkákat, az úgynevezett *tekeresöltéssel*, mely határozottan csipkevarrási művelet. Ebből a *tekeresöltés*ből alakult ki az oláh nép varrott csipkéje. De míg a magyarságnál ezt az öltési módot csak a lepedőszélek összeillesztésére használják, addig az oláhságnál a fehérnemű részeinek összetartására szolgál. E munkánál az oláhság a közönséges csipkeöltést használja, úgyszólván csakis ezt az egy öltési technikát ösmeri. Az oláh varrott csipke, rendeltetésének megfelelően, túlnyomórészben betétcsipke; szélcsipkét nagyritkán találunk férfiinggallérokon; ez is nagyon keskeny, ellenben az ingbetétcsipkék szélessége eléri a 6—8 cm-t is.

Ezen csipkemunkák mintázata tisztán geometrikus jellegű és nagyon egyhangú. A legszebb oláh férfi- és női ingbetéteket, köténybetéteket Lugos, Temesvár, Zsebely, Karánsebes környékén lehet találni. (L. I. tábla, 2. ábra.) E század elején Nagytopolovec községben mozgalom indult ezen varrott csipkék művészies irányú kifejlesztésére, de mielőtt igazi sikereket elértek volna, a világháború a vállalkozás továbbfejlődését megakadályozta.

A varrott csipkék közé sorozzuk a rececsipkéket is, melyeket hazánk minden részén évszázadok óta kedvvel készítenek. Kétféle recemunkát ösmerünk: 1. a hálós recét, 2. a subrikált recét, melyet Kalotaszeg magyar

népe *vagdalásos*nak nevez. A szálhúzásos subrikált rece tulajdonképen hímzési munka, így arra ezúttal nem térek ki és csak a hálós recéről óhajtok egyetmást elmondani.

A receháló kötése szakasztottan az a magyar hálókötési munka, melyet *Herman Ottó* a magyar halászatról szóló munkájában ösmertet. Az anyag a hajdan kézzel fonott különböző vastagságú egyszínű, még pedig fehérszínű fonál volt; de találunk kétféle színárnyalatút is, t. i. a fehér szín mellett természetes, fehérítetlen, tehát barnásszürke fonalat is alkalmaztak és ezáltal művészi hatást értek el. Hazánkban találunk színes recemunkákat selyem-, arany- és ezüstfonalakból is. A debreceni református nagytemplom úrvacsorai készletei között csodás szépségű színes selyem- és aranyfonállal készült recemunkák találhatók, amelyekkel eddig tudományos szempontból még nem is foglalkoztak. Ezeken a XVI. századból való recemunkákon az olasz-francia ízlés befolyása élénken tükröződik.

A katholikus egyházakban leginkább oltárterítőkön, szószéktakarókon és miseingeken találunk recemunkát, amelyekből sok szép és igen becses emlék maradt korunkra; ezeken nagy előszeretettel alkalmazták a szőlőfürt- és szőlőlevélmotívumokat változatos mintákban. A legművésziesebb recehálómunkák általában Felső-Magyarországon, kivált Gömör, Szepes és Sáros megyékben készültek, hol kiváló példányok maradtak meg az egyházak, valamint egyes családok tulajdonában. (L. I. tábla, 3. ábra és II. tábla, 1. ábra.)

Ami az elrendezést illeti, megemlítésre méltó, hogy míg a katholikus egyházak recemunkái inkább betét- és szegélyelrendezésűek, addig a protestáns egyházakéi sakktáblaszerűen, váltakozó rece és gyolcsnégyszögekből vannak összeszerkesztve és ezeket még egyes esetekben rececsipke is szegélyezi.

A családoknál a recemunkákat kiválólag lepedőkre alkalmazták, még pedig rendesen betét gyanánt. E lepedők főleg függöny gyanánt szolgáltak, betegágynál, különösebben gyermekágyas betegnél, hogy őt a léghuzam, vagy a kellemetlen látogató tekintetektől megvédjék. Ezen lepedőkhöz sokféle mintát használtak, amit a templomokból, vagy a nemesi kúriákról hoztak. Bibliai tárgyú munka igen gyakran szerepel, vannak azonban XVI—XVII. századbeli olasz és francia minták is. Mindezen minták mellett találhatók önálló, magyar ízlésű és gyönyörű megoldású virág- és levélminták is.

A kalotaszegi nők ingújjbetétei szintén recemunkák, 2—3 cm szélesek, apró szemekkel és bájos kis mintázatokkal. A Sárközben viszont ágyneműt díszítenek recemunkákkal és a kivarráshoz a fehér színen kívül sokszor még piros fonalat is használnak. E század elején Solt községben és környékén kezdtek igen szép eredménnyel a kereskedelem céljaira rececsipkéket készíteni. Mivel pedig a rececsipkét a divat nagyon felkapta, azért annak készítésével mindtöbben foglalkoznak. Szeged, Szentes, Hódmezővásárhely, Kiskunfélegyháza vidékén ezt a munkát úgy az ú. n. középosztálynak, mint a kispolgári és földműves társadalomnak női nagyon kedvelik és e helyekről kikerült finom, szép rececsipkék az egész világon kedveltek.

A varrott csipkékhez szoktuk még számítani a tülláthúzási munkákat is, amelyekkel művészi hatásokat lehet elérni. Ilyen tüllmunkák a tót fonalas népművészetben igen kedveltek; a gépen készült tüllön eredeti,

szép mintájú áthúzásos munkákat készítenek s azokat leginkább fejkötők céljaira használják. Körmöcbányán és vidékén szép és eredeti tüllmunkákat készítenek nemcsak fejkötőkre, de női ruhákra is díszül.

II. Vert csipke.

A magyarországi csipkék között úgy nép-, mint iparművészeti szempontból a vert csipke áll első helyen; az anyag és a minta könnyedségére nézve ugyan ez sem versenyezhet a nyugateurópai csipkecsodákkal, de önálló irányban fejlődve viszonylagos magas fokot ért el. A XVI. században, amikor a csipkeverés nálunk meghonosodott, a sujtás, paszománt és a csipke körülbelül egy fogalmat jelentett és a csipkeminták is leginkább ilyen jellegűek voltak. A sujtás és a paszománt a magyar női- és férfiviseletben mindig előkelő szerepet vitt s az ennek készítésével foglalkozó iparosok céhbe tömörültek, úgyhogy a csipkeverés eleinte valósággal céhbeli foglalkozás volt, s az első csipkék paszománt jellegűek voltak. A magyar csipkéknek ez a paszománt jellege megmaradt azután is, midőn a csipkeverés a nép háziiparszerű foglalkozásává lett és ez a jelleg még a mostani vert csipke mintákon is kimutatható.

A hazai vert csipkék öt főcsoportba sorozhatók:

a) *Vágvölgyi vert csipke.* A Vág-folyó völgyében, különösen annak déli részén a tót fonalas népművészet igen magas fokot ért el és szebbnélszebb alkotásokat mutat fel. Valószínű, hogy a csipkeverés kezdetben itt a nemesi udvarházak foglalkozása volt, amit a XVII. és XVIII. századi női ruhákon, különösen a derékújjakon alkalmazott színes selyemfonalakból készült hímzések vert csipkedíszei bizonyítanak. E hímzések és csipkék még nagyon egyszerű mintázatúak, csupán a színük sokféle. A csipkeminta mindig kígyózó, tekervényes vonalú, a paszomántra emlékeztet, de maga a csipke is tömött, nehézkes jellegű, valósággal sujtásszerű.

A külföldi szakkönyvekben ezen csipke mint „szláv csipke" vagy „orosz csipke" szerepel. Ezt a meghatározást helytelennek és indokolatlannak találom, annyival is inkább, mert kézenfekvő dolog, hogy a magyar paszomántból fejlődött. Oroszországban pl. csipkeveréssel sokkal később kezdtek foglalkozni, mint nálunk és nagyon valószínű, hogy kereskedelmi közvetítéssel az oroszok vették át tőlünk a csipkemintáinkat. A vágvölgyi csipke kígyózó, paszomántjellegét megtartotta akkor is, mikor a csipkeverés közönséges háziiparrá fejlődött; ilyen napjainkban is. E csipkéhez a fehér mellett szeretik a színes fonalakat is. (L. II. tábla, 2. ábra.)

b) *Selmecbányavidéki csipke.* Eddig ösmert adataink azt tanusítják, hogy ez ősi bányavárosban a csipkeverést Németországból települt bányamunkások honosították meg. A csipkeverés ottani régi emlékeit nem ösmerjük; azonban e vidék körülbelül 100 év óta már csak nemzetközi jellegű, Európaszerte használatos csipkeminták után és technikával dolgozik. Az újabban Balatonendréden alapított csipkeverővállalat is, hol a Selmecbányáról menekült kézimunkatanítónők működnek, ennek nyomdokain halad. E csipkék azonban a nemzetközi kereskedelemben keresett cikkek és kétségtelenül nagy anyagi sikert jelentenek az ország háziiparának.

c) *Zólyomvidéki csipke.* E vidékhez számítjuk Zólyom, Besztercebánya, Körmöcbánya környékét, amely környéken vannak ugyan különbségek a mintában, vagy a színezésben, de csak árnyalatbeliek. Ezen csipkéknél a paszomántszerű szalagmotívumot már csak egy vastagabb fonál jelzi,

amely a mintázat főkörvonalát adja. Megemlítésre érdemes, hogy a zólyomi csipkék mintázata és kidolgozása teljesen azonos a svédországi ú. n. „dalekarlia"-i vert csipkével, amely a svéd vert csipkék között is önálló típus. A zólyomi vert csipke multjáról teljes tájékoztatást nyujtanak azok a csipkeverő-levelek, melyeket a Körmöcbánya melletti Jánosrét községben sikerült megtalálnom és megmentenem. E levelek egyszerű, geometriai mintákat mutatnak. A zólyomi vert csipke a tót gyolcsosok és házalók révén az egész országban ösmert és kedvelt volt, úgyhogy azt még a délmagyarországi oláhság is felhasználta ruházatának díszítésére. (L. II. tábla, 3. ábra.)

d) *Gömörmegyei csipke.* Amint a paszománt és sujtás magyar szellemben fejlődött tovább a nép kezén, ugyanolyan módon szállt le a nép körébe a gömöri vert csipkének technikája is, amely csipkék eredetileg a kúriák lepedőin, asztalneműin, az egyházak úrvacsoraasztal- és oltárterítőin díszlettek. Nagy változatban látjuk itt a paszomántmotívumot kialakulni, de az is kétségtelen, hogy a recemunkák is nagy befolyással voltak a mintázatok kifejlődésére. Külön ki kell emelnem, hogy a hatás fokozására szerettek többféle színt is használni, ami a csipkének még javára is vált. Ezen eredeti, igen szép és határozottan magyaros mintájú csipkéket ma már, fájdalom, nem készítik. (L. III. tábla, 1/a. és 1/b. ábra.)

e) *Sóvári csipke.* Sáros megyében, Eperjes mellett, a sóvári bányamunkások már több évszázad óta készítik ezeket az eredeti, finom vert csipkéket, amelyeket főként főkötőkre használnak. (L. III. tábla, 2. ábra.) A mintázat német eredetre vall, de rokonságot mutat a flamand csipkével is. A csipkéhez olykor a legváltozatosabb színű fonalakat használják, úgyhogy némelyik sóvári csipke a legnagyobb tarkaságot mutatja.

f) *Torockói csipke.* Torockó népviselete rendkívül színes és gazdag, a nép vasárnapi templombavonulása ragyogó képet mutat. Ruházata díszítésére magakészítette vert csipkéket használ. E csipkék cérnából, gyapjú- vagy selyemfonalakból készülnek és meglehetősen német jellegűek. Legtöbbször színes fonalakat használnak, a színek minden árnyalatában. E csipkék a kereskedelmi forgalomba nem kerülnek és készítésük is kiveszőben van. (L. III. tábla, 3. ábra.)

III. Horgolt csipke.

A napjainkban oly általánosan elterjedt és közkedvelt horgolt csipkéknek nincsen mély gyökere a magyar háziiparban. A mult század hatvanas éveiben az apácazárdákban kezdték tanítani az úri osztály gyermekeinek, ahonnan elterjedt az egész országban s ma már széltében horgolnak a nép gyermekei is, nemcsak házi használatra, hanem kereskedelmi célokra is. A horgolt csipkemintákban kimeríthetetlen a változatosság, ami nem egyszer a célszerűség, vagy a jó ízlés rovására megy. Irországban, ahonnan hódító útjára indult, még ma is szigorúan őrködnek a horgolt csipkék mintáinak eredetiségére. Az önálló magyar horgolt csipke megteremtésére századunk elején Csetneken, Gömör megyében, Szontagh Erzsébet és Aranka tettek dícséretreméltó kísérletet, amely akció már eddig is jelentős sikereket ért el.

Ha nem is a horgolt csipkének, de magának a horgolásnak hazánkban sok évszázados multja van. T. i. paszomántosaink és gombkötőink horgolták a hadseregek ruhafelszereléséhez, valamint a magyar díszruhákhoz

való sujtásokat, öveket, gombokat. Rákóczi szabadságharcának tisztjei horgolt kardkötőket viseltek. Ugyancsak úgy horgolták a debreceni, sárospataki, nagyenyedi diákok, légátusok mentekötőit is. Napjainkban vidékenként még foglalkoznak paszománthorgolással, amennyiben a férfi népviseletben néhol, mint pl. Gyöngyös, Mezőkövesd vidékén, még jelentős szerepe van az ú. n. zsinórozásnak. *Szmik Antal.*

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Antti Aarne †. Meglepetésként jutott el hozzánk a népmesék nagyhírű finn kutatójának, A. A. egyet. tanárnak haláláról szóló gyászhír. Hiszen mikor febr. 5-én megszakadt élete fonala, az átlagos férfikor teljében állott. Még legutóbb is telve volt munkakedvvel, egyre újabb és újabb teendők terveivel, amelyek megvalósításának lehetőségében, ismerve bámulatos munkakészségét, senkinek sem volt oka kételkedni. Alig pár éve, hogy elérte a helsingforsi egyetemen azt az állást, amely lehetővé tette számára, hogy anyagi gondoktól mentesen tisztán a tudomány érdekeit szolgálja. Ámde a munkának azok a hosszú és terhes évei, amelyekhez mint vagyontalannak már korán hozzá kellett szoknia, észrevétlenül felmorzsolták testi erejét és okozták aránylag korai halálát. A. A.-val az európai folklore-tudósok sorából egy igénytelen és önzetlen, de gazdag tudományú és lelkes oszlop dőlt ki.

A. Aarne 1867 december 5-én született Pori-ban (finn város a délnyugati tengerparton), ahol apja Johan Limnel kovácsmesterséget folytatott. Mivel 8 éves korában meghalt apja s még iskolás gyermek korában anyját is elvesztette, már korán meg kellett ismerkednie az élet gondjaival és az önmagáról való gondoskodás kényszerével. Szorgalmával és tehetségével mégis legyőzte a nehézségeket s 1889-ben az egyetemre került. 1893-ban elvégzi az ebbeli tanulmányokat s aztán tanári pályán működik: Kokkolá-ban, majd huzamosabban Sortavalá-ban (a Ladoga-tó partján) 1902 és 1920 közt. Ez utóbbi város liceumának 1904—1908-ig igazgatója volt, majd erről a nagy elfoglaltsággal járó tisztről lemondott, hogy minél több ideje maradjon tudományos munkára, amely állandóan lelkesítette.

1911-ben, még sortavalai tanárkodása idején, kinevezték a helsinki-i egyetemre a finn és összehasonlító népköltés-kutatás magántanárává. Tudományos munkájának folytatása, sőt külföldi tanulmányutak tevése csak úgy vált lehetővé, hogy hol az iskolai, hol magántanári, hol pedig mindkét teendője alól szabadságot élvezett. Az a reménye, hogy egyesegyedül a tudomány szolgálatába állhasson, csak 1922-ben valósult meg, mikor az egyetem rendkívüli tanárává neveztetett ki.

A. A. neve főleg mint népmesekutatóé ismeretes, bár az utóbbi időben a népköltészet egyéb területein is dolgozott. Biztosra vehető, hogy benne mint a nép gyermekében már korán élénk érdeklődést váltottak ki a nép szellemi örökségei, mindenekelőtt a mesék és mondák, minthogy éppen ezek kutatására szentelte élete legszebb munkanapjait. Ebben az irányban dolgozott már Moszkvában, ahol ösztöndíjasként 1895—1898-ig tartózkodott. Itt szorgalmasan tanulmányozta Oroszország gazdag népköltési gyüjteményeit. Egyúttal az orosz kutatókat is meg akarta ismertetni a finn mesékkel s ezért 1898-ban az „Etnograficeszkoe Obozrénye“ s a „Zsivaja Sztarina“ c. folyóiratokban orosz nyelven mutatványokat tett közzé.

Egyre élénkebben nyilvánult meg itt előtte, hogy a szülőföldjén hallott mesék nem korlátozódnak a Kokemäenjoki völgyére, sőt Finnországra

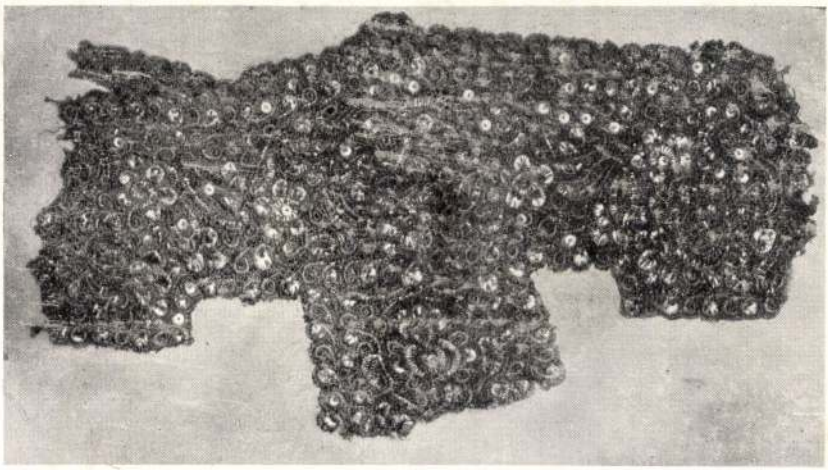

1.

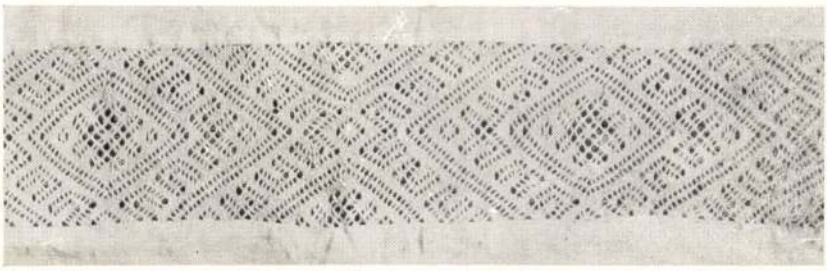

2.

3.

A csipke a magyar népművészetben. *[Spitzen in der ungarischen Volkskunst.]*

1. Aranycsipke-főkötő Besztercebányáról, a XVI. század második feléből. *[Goldspitzen-Haube aus Besztercebánya, aus der zweiten Hälfte des XVI. Jhs.]* — 2. Varrott csipkebetét Lugos vidékéről. *[Genähter Spitzeneinsatz aus der Gegend von Lugos.]* — 3. Urvacsorai terítő. Recemunka a XVI. századból, Diósgyőrről. *[Abendmahls-Decke. Netzarbeit des XVI. Jhs aus Diósgyőr.]* — Mind a három *Szmik* Antal gyűjteményéből. *[Alle drei Stücke aus der Sammlung des Anton Szmik.]*

1.

2.

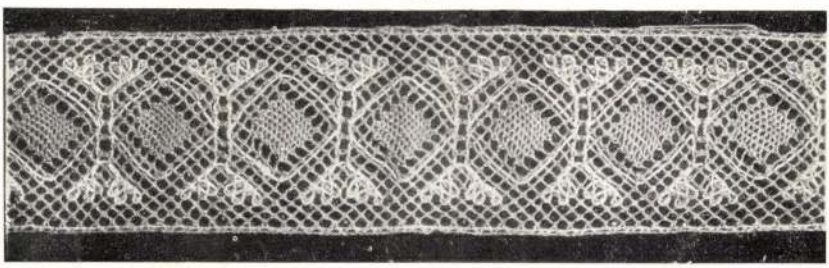

3.

A csipke a magyar népművészetben. *[Spitzen in der ungarischen Volkskunst.]*

1. Lepedőszél. Recemunka a XVIII. század végéről, Gömör megyéből. *[Leintuchrand. Netzarbeit aus dem Komitate Gömör. Ende des XVIII. Jhs.]* — 2. Vágvölgyi ruhadísz. Vert csipke a XVIII. száz. végéről. *[Kleiderverzierung aus dem Wagtale. Geklöppelte Spitze vom Ende des XVIII. Jhs.]* — 3. Vert csipke Zólyom megyéből. *Geklöppelte Spitze aus dem Komitate Zólyom.]* — Mind a három *Szmik* Antal gyüjteményéből. *[Alle drei Stücke aus der Sammlung des Anton Szmik.]*

1/*a*

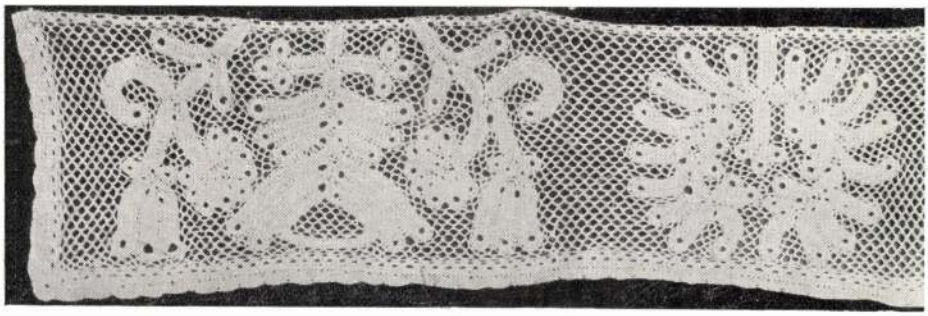

1/*b*

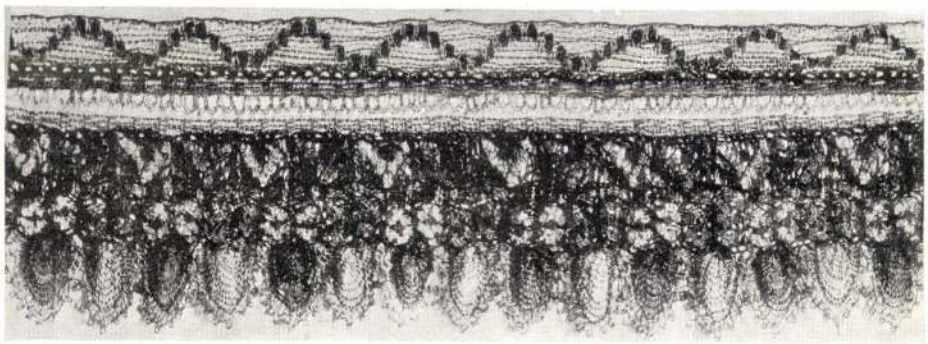

2.

3.

A csipke a magyar népművészetben. *[Spitzen in der ungarischen Volkskunst.]*

1/*a* és 1/*b*. Vert csipke a XIX. század első feléből, Gömör megyéből. *[Geklöppelte Spitze aus der ersten Hälfte des XIX. Jhs aus dem Komitate Gömör.]* — 2. Sóvári vert csipke. *[Geklöppelte Spitze aus Sóvár.]* — 3. Torockói vert csipke. *[Geklöppelte Spitze aus Torockó.]* — Mind a négy *Szmik* Antal gyüjteményéből. *[Alle vier Stücke aus der Sammlung des Anton Szmik.]*

Magyar csipke

Ethnographia

1925. évf. 1-7.

Régi magyar csipke

A valódi csipke, ez a lenge, leheletszerü ruhadísz, amelynél bájosabb hatású, fiatal lányok, viruló asszonyok lényével jobban összehangzó ékességet elképzelni sem lehet, minden bizonnyal a legcsodálatosabb divatcikk. Szövet, ékszer, hajviselet, szinte évről-évre alá van vetve az ízlés változásának. A kalapról ne is szóljunk. Az egymásba fonódó vagy egymásba öltött fonalakból összerótt csipkén sohasem fog ki a divat szeszélye. Minél finomabb fonalakból készült, annál több figyelemmel gondozzák és óvják. Előkelő családokban nemzedékről - nemzedékre száll az ősanyák csipkekészlete. A művészi csipke, bár technikája és texturája az iparművészet összes alkotásai sorában a leglazább, ilyformán nem rövidebb életü, mint a monumentális épületek, szobrok vagy festmények hatása. A valódi csipkének — ide nem számítva rokonságát: a recét, a szálvonással varrott vagy vagdalásos munkákat, a zsubrikolást — két fajtáját különböztetjük meg. Az egyik a varrott csipke, amelynek technikája voltaképpen nem egyéb, mint himzés alap nélkül vagy himzés a levegőben; a másik a vertcsipke, amely párnára húzott rajzon, a mintának megfelelően sorakozó gombostükön átvetett és egymásba fonódó fonalakból készül.

Régi magyar vert-csipke a XVII. századból

Mind a két csipkefajtának multja az ókorig nyúlik vissza, története azonban voltaképpen csak az olasz renaissanceszal kezdődik. Ennek plasztikus izlése juttatott a ruhán először jelentős szerepet a csipkének, amely a festői hatású színes hímzést először a fehérneműről szorítja vissza, de a tizenhatodik századtól kezdve a szövetruhának is jelentős dísze lesz. Mint a nőké, akik ma kizárólag viselik, a csipke jelleme és története is tele van ellenmondásokkal. Föllendülését a renaissance plasztikus izlésének köszönheti; mégis, ahol ez utóbbi sohasem tudott a művészek és a lakosság festői felfogásával megbirkózni, voltaképpen hazája Itáliában Velence lett. Ennek oka elsősorban az, hogy a csipke mindkét fajtájának készítése rengeteg időt és türelmet igényel s a szigetváros halász, hajós és tengereket járó kalmár lakosságának asszonynépe háremszerüen zárkozott életre szorítva, mindig több idővel rendelkezett, mint bármely más országban a nők s pusztán időtöltésből is sok szeretettel űzte a csipkekészítést.

Amikor a csipke divatja Európaszerte elterjedt, a szegényebb néposztályok körében a csipkekészítés a jólét jelentős forrása lett, még pedig nem csak Velencében, hanem mihamar Génuában és Milánóban, az Alpokon túl fekvő országokban pedig elsősorban olyan vidékeken, ahol a lakosság férfirésze java idejét szintén távol otthonától tölti el, mint a tengerészeken kívül a bányásznép. Itálián kívül a csipkekészítés a legkorábban Németalföldön vert gyökeret, ahol a spanyol uralom nyomában támadt puritán divat egyszínü, sötét szöveteivel ugyancsak megkívánta a csipkedíszt.

A magyar ünneplő viselet, a nőké és férfiaké egyaránt, sohasem tudott meglenni a drága művü, élénk színü szövetek és a csillogó aranydíszítés nélkül. A csipke elterjedésének nálunk ez a körülmény látszólag nem igen kedvezett. Mégis Flandrián kívül az Alpokon innen alig van ország, amelynek csipkeverése régibb multtal dicsekedhetnék, mint éppen Magyarország.

Franciaországba Itáliából már a tizenhatodik század első felében hoztak be csipkét. Ennek készítése azonban itt csak a tizenhetedik század derekán terjed el. Németországban a szász érchegységben Uttmann Borbála 1560 körül honosítja meg a csipkeverést. Nálunk Selmecbányán a hatóság ezt ugyanakkor fiatal lányoknak már meg is tiltja, lévén szerinte a csipkeverés fölöttébb könnyü kereset, amely rendesen rossz útra vezet. S a tizenhetedik században felvidéki városaink, így Besztercebánya, Körmöcbánya és Bártfa nem egyszer ismételten korlátozzák rendeletekkel a csipke készítését és viselését. Bizonysága ez annak, hogy a csipkét nálunk elsősorban a városi lakosság karolta föl, aminthogy készítését hivatásosan sokáig csakis városainkban űzték. Korabinszky 1786-ban Magyarországról kiadott földrajzi, történelmi és ipari lexikonjában szülővárosáról, Eperjesről többek között ezt irja: „A paszományosok, akik itt, továbbá Bártfán és Kisszebenben dolgoztak, régebben jelentős keresethez juttatták az ottani polgári leányokat. Csipkét verettek velük. A változó divat azonban időről-időre egyre nagyobb mértékben vetett véget ennek a foglalkozásnak. Csipkevállalatával különösen egy Engel nevü ember tette itt nevét emlékezetessé."

Bizonyos, hogy városainkban a csipkeverést a tizennyolcadik század derekán elterjedt francia divat s a hódító külföldi csipke tette tönkre. Bányavárosainkban azonban és faluhelyen a csipkeverés még

Ujdők 1915 XXI. 19.

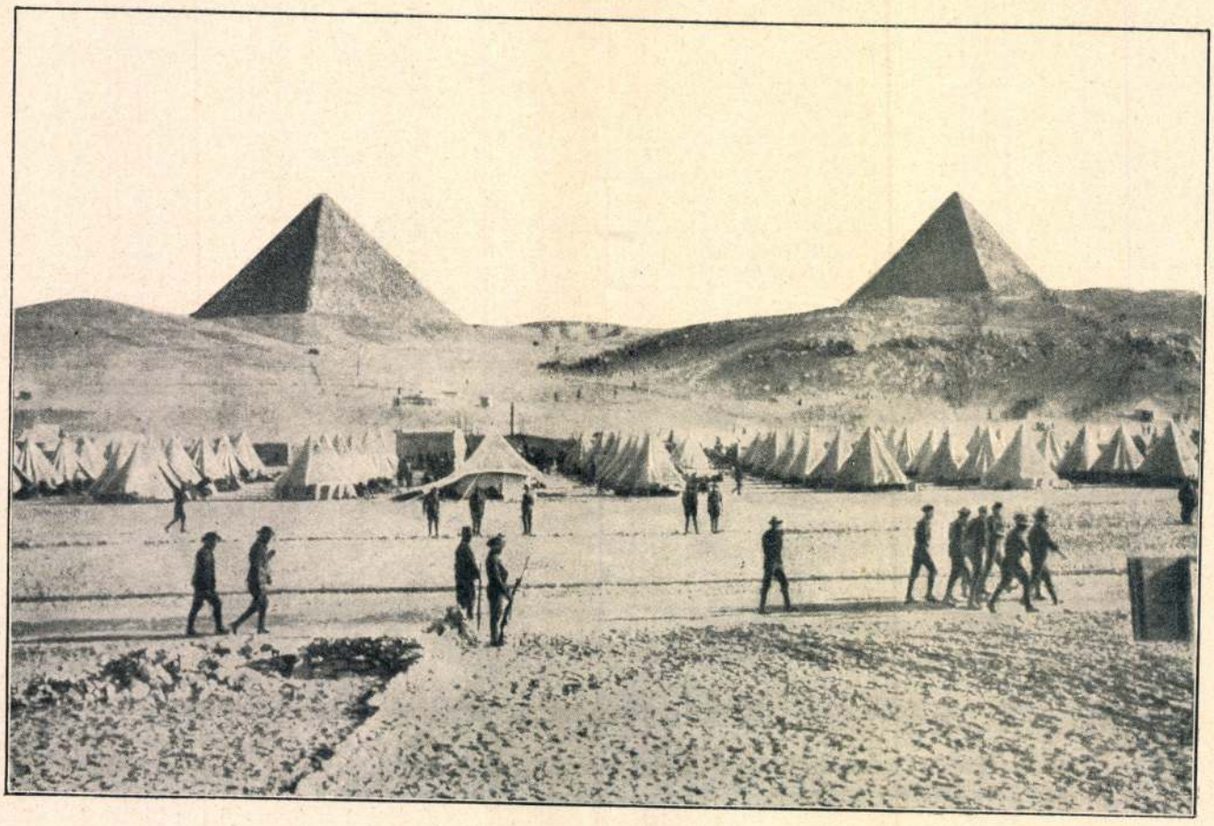

Az egyiptomi harcokhoz. Ausztráliai csapatok a piramisok aljában

azután is sokáig virágzott s elkorcsosult formában többfelé még ma is él. Amikor az orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlése 1847-ben Eperjesen megfordult, itt kiállítást rendeztek Sáros vármegye mesterembereinek munkáiból. Mint a vándorgyűlés akkori jelentésében olvasható, az Eperjessel szomszédos Sóbánya asszonyainak vert csipkéi általános feltünést keltettek s a kiállítás ismertetője ugyancsak kifakadt az eperjesi paszományos és gombkötő-céh szükkeblüsége miatt, amely a soóvári-sóbányai csipkét a város piacán nem engedte elárusítani.

De nem csak városainkban készült csipke. Váraink, kastélyaink, falusi udvarházaink uriasszonyai a náluk nevelkedő úrileányokkal és az ügyesebb jobbágy asszonyokkal egész odaadással foglalkoztak csipkekészítéssel, de különösen ennek rokon-technikáival. Hogy a viseletben milyen szerepe volt nálunk régen a csipkének, erről ma még nem sokat tudunk. Gallérokon és kézelőkön 16—17. századbeli képeinken a nők a velencei reticella csipkéhez hasonló díszt viselnek. A tizennyolcadik század derekáig a ruhát diszítő csipke nálunk nagyrészt arany-ezüst fonálból vert paszományszerü, de néha ugyancsak széles sávokból állott. A cérnacsipkével túlnyomóan a fehérneműt díszítették. Egyik-másik magyar úrilány kelengyéjének ránk maradt tizenhatodik századbeli lajstromában annyi csipkével és recével diszített holmi szerepel, amennyivel ma egész múzeumok sem dicsekednek.

Báró Radvánszky Béla a magyar családi életről és háztartásról irott könyvében több ilyen leltárt közöl. Egyik-másik ezek közül egész részletesen leírja a lepedők, superlátok, vagyis ágy fölé való kárpitok, az abroszok, asztalkerületek (abroszszegélyek) és kendőkeszkenők (asztalfutók) hímzett és csipke díszítését. Ezek a leírások azt bizonyítják, hogy egyes tizenhatodik századbeli mintákat hímzett recéken és csipkéken nálunk kétszáz éven át minduntalan másoltak. Károlyi Kata kelengyéjének 1595-ből fönnmaradt lajstromában temérdek hímzett lepedőn kívül tizenegy recével és csipkével ékes díszlepedő szerepel. Ezek sorában volt egy vékony gyolcs lepedő, ezt „Ábrahám históriájával varrott rece" s két felől „arannyal töltött mesterke" vagyis csipke díszítette. Ilyen Ábrahám históriájával, vagyis Izsák feláldozásának rithmikusan ismétlődő képével díszített rece felvidéki templomainkban igen sok maradt ránk a tizennyolcadik századból és a következő elejéről. Hogy ez valamikor szinte mind lepedőt diszített, ez valószínü. Falusi asszonyok birtokában itt-ott még ma is láthatunk ilyen Ábrahám históriás recével díszített lepedőt. Egyébként is 17—18. századbeli egyházi ruháink hímzett és csipkedíszének zöme nem egyszer eredetileg ugyancsak profán célokra készült.

Volt Károlyi Kata kelengyéjében még „olasz korsóval varrott" vagyis virágos vázákkal díszített recelepedő, továbbá pommagránátos, vagyis gránátalmás díszü, szőlőföves és tőkés. Mindezekre többnyire a tizennyolcadik századból ránk maradt emlékeink sorában fölös számmal találunk példákat. Egyik-másik recéjének díszítő elemei a vert csipkeszegélyen ismétlődnek, ami arra enged következtetést, hogy a többnyire mustráskönyvek nyomán varrott recéhez a „képiró legénnyel" vagyis egy-egy vándorfestővel épp úgy rajzoltattak csipkemintát, miként az régi úrinőink jóizlését hirdető hímzéseinknél általános szokás volt.

Sajátságos, hogy régi felvidéki városainkban, amelyeknek hajdan oly virágzó csipkekészítéséről annyi irott adatunk van, idevágó emlék alig maradt ránk. Paszománszerü arany és ezüst csipkén kívül, mint aminők a 17—18. századbeli miseruhákat díszítik, csak elvétve találkozunk egy-két darabbal, amely itt a technika régi virágzásának kézzelfogható bizonyítéka. Ilyen ritka darab az a tiszta ezüstfonálból vert csipketerítő, amely csak nemrégiben került két példányban egy idevaló régi patricius család adományaként a selmecbányai evangelikusok templomába. Régi csipkéink zöme a falusi nép birtokából jutott múzeumainkba, amely azonban nem mindig volt ezeknek mestere is. Csodálatosan konzervativ izlésével

A B osztályu népfölkelők fölszerelése

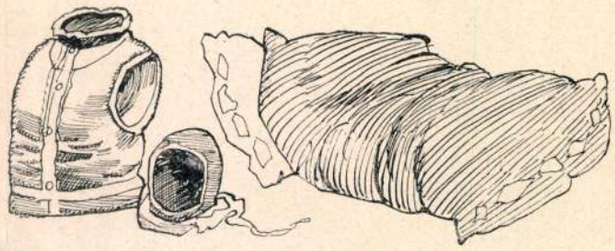

Mühlbeck Károly rajza

a falusi nép néha emberöltőkön át megőriz olyan dolgokat, amelyeket az urak az idők változásával a lomtárba dobtak. Eddig ismert legszebb csipkéink is így maradtak ránk s nem egyszer olyan falvakban, ahol emberemlékezet óta soha senki sem foglalkozott csipkeveréssel; még több azonban a régi csipke olyan helyeken, ahol a falusi nép köréből a csipkeverés még nem veszett ki. Ezeket itt hellyel-közzel még ma is mintának használják. Természetesen a Magyarország számos vidékén, magyar, német és tót falvakban egyaránt ma is készülő csipke primitiv mivoltával össze sem hasonlítható a régivel, amely itt a jobbágyság eltörlése előtt a kastélyok úriasszonyainak irányítása mellett készült. Kizárólag a nép használja s gyakran nem is ott, ahol készül, hanem a környéken. A soóvári parasztcsipkét szinte három vármegye falusi asszonynépe viseli főkötőjén, csak éppen a soóváriak nem, holott még a mult század derekán is a bányászlányok itt tetőtől-talpig vert csipkével borított ruhában jártak.

A régi magyar varrott csipkéről eddig még nem szólottam, de a kutatás mai állásában idevágó emléket még alig ismerünk. Csak az bizonyos, hogy valamikor, különösen úri házakban ezt a vert csipkénél finomabb technikát is mivelték. Néhány mintakendő bizonyítja ezt varrott csipkére szánt díszöltésekkel. Az iparművészeti iskola nemrégiben kapott ilyet egy felvidéki városunkból. Késmárkon magántulajdonban egész gyűjtemény kartonra tüzött tizennyolcadik századbeli varrott csipkedarabkát láttam, amelyet az illető család hagyománya szerint ennek egyik asszonya készített mintának. A varrott csipkét a gépcsipke ma leginkább kelendő fajtáitól igen nehéz megkülönböztetni. Ez a körülmény is hozzájárulhatott ahhoz, hogy sok ilyen emlékünk pusztult el.

Pár év előtt a zólyommegyei Osztrolukán, Osztroluczky Miklós akkori főispán kastélyában egy közel száz év óta elzárt lakosztályt nyitottak föl, amelynek régi berendezése változatlanul maradt helyén. Egy fiókból itt egész sorozat egyszerübb mustráju varrott csipke került ki s közte néhány befejezetlen darab is. Valamennyit valószínüleg a kastély mostani tulajdonosának dédanyja varrta. *Divald Kornél.*

Invázió Angliába

Száz év előtt

Semmi sem új a nap alatt, még az angliai invázió terve sem. Amióta Anglia nagyhatalommá lett és nagyhatalmi pozíciójának sértetlenségét annak is köszönhette, hogy mint szigetország szinte megtámadhatatlan, folyton-folyvást kénytelen számolni azzal, hogy az ellenség elárasztja katonáival partjait. Amikor még a közlekedési eszközök kezdetlegesek voltak, az invázió veszedelme inkább csak elméleti probléma és veszedelem volt Anglia számára. A mostani világháború azonban de facto is meghozta ezt a veszedelmet.

London utcái ma esténkint sötétek maradnak a Zeppelinek bombái elől való félelemben, és a német hadihajók meg repülőgépek már leadták félelmetes, robbanó névjegyeiket Anglia partjain. A német csapatok partraszállítása ugyan még nem történt meg mindezideig, de ennek lehetőségével már Anglia is kénytelen számolni. Parti ütegeit megerősítette, partvédő hadsereget toborzott és készül az inváziora, akárcsak — száz esztendővel ezelőtt.

Száz esztendővel ezelőtt csak terv maradt az invázió terve. De száz esztendővel ezelőtt még nem voltak Zeppelinek, repülőgépek és gyorsvonati sebességgel száguldó óceán-járó gőzhajók, amelyek ezt az inváziót nemcsak lehetővé teszik, de egyenest megkönnyítik. És mégis, már száz év előtt komolyan foglalkozott Anglia e veszedelem eshetőségével. Akkor Napoleon seregeitől féltek, a francia gárdistáktól. Ma a franciák Anglia szövetségesei, de viszont ma Anglia száz év előtti szövetségesei, a németek azok, akiknek inváziója fenyegeti Albiont.

A. M. Broadley, angol történetiró köny-

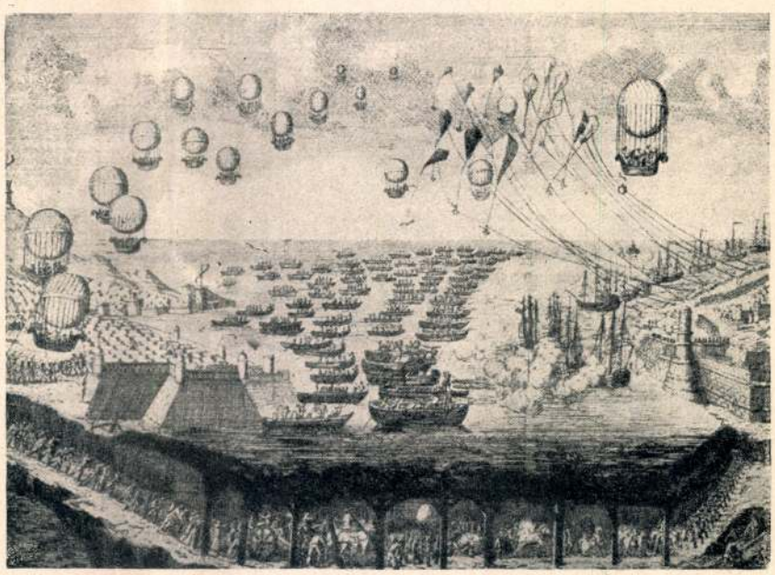

Invázió Angliába, száz év előtt. Régi francia rajz az invázió tervéről 1803-ból. A francia csapatok az alagúton és bárkákon keltek volna át a La Manche-csatornán, mig a léghajók elűzték volna az angol flottát

Népek csatája a Muzeum-kertben

Mühlbeck Károly rajza

vet is írt Napoleon inváziós terveiről: „Napoleon and the Invasion of England" címmel, amelyben többféle tervet is közöl, amelyek nagy népszerűségnek örvendtek Franciaországban.

Vizen, levegőben és a föld alatt tervezték az átkelést Napoleon katonáival a franciák. Hajók, léghajók és egy alagút a La Manche-csatorna alatt: ezek lettek volna az eszközök, amelyeken át a francia gránátosok elárasztották volna Anglia partjait. Félmillió frank költséggel száz nagy léghajót akartak építeni, amelyeknek mindegyike harminc harcost vitt volna magával és ennek a légi flottának az lett volna a föladata, hogy átkelve a La Manche-csatornán, az angol flottát visszaszorítsa és ezáltal szabaddá tegye az útat annak a nagyszámú hajónak és óriás-tutajnak, amelyek ugyanakkor elindulnak, hogy hatalmas hadsereggel közelítsék meg az angol partokat, míg a föld alatt — a titkos alagúton — másik nagy hadsereg tenné lábát angol földre.

Az invázió tervezője mindenre gondolt és fantáziája jó száz évvel megelőzte az eseményeket. Az ő tervében már szerepeltek a bombavető léghajók is, — a mai Zeppelinek, — mert léghajóit külön bombavető készülékekkel is föl akarta szereltetni, amelyek majd rettenetes tűzesőt hullatnak az angol hajórajra és így teszik tönkre Albion flottáját, mielőtt az még megakadályozhatná Napoleon gránátosainak partraszállítását. Az invázió tervét minden részletében kidolgozta és meggyőző erővel így fejezte be memorandumát: „Lehetetlen, hogy Anglia ellenállást tudjon kifejteni e hármas támadással szemben, amely egyidejüleg indul meg a föld alatt, a vizen és a levegőben."

Persze, a nagy tervből — száz évvel ezelőtt — semmi sem lett. Megmaradt fantasztikus tervnek. Napoleon semmire sem becsülte a katonai aviatikát, mint ahogy a gőzhajó tervét is nevetségesnek találta. Hiába ajánlotta föl neki Fulton az első gőzhajót, Napoleon gyerekjátéknak tartotta a gőzkazánt és a gőzzel hajtott hajót, úgy hogy Fulton kénytelen volt találmányával Amerikában és Angliában szerencsét próbálni. De azért az invázió tervét nem ejtette el Napoleon sohasem, mert gyűlölt ellenfelét, Angliát, csak úgy remélte porig alázhatni, hogy saját földjén érezteti vele fegyverének hatalmát.

Az angol közvélemény tartott is ettől a veszedelemtől. Egykori angol ujságok a levegőbeli invázió rémével is foglalkoztak és védelmi intézkedéseket ajánlottak. Az invázió azonban — elmaradt és az inváziótól való félelem is elaludt lassan az angolokban.

Száz esztendőnek kellett eltelni, hogy a képzelt veszedelem valóra váljon és Anglia ideges félelemmel most már igazán elkészüljön az invázióra. A német hadihajók és Zeppelinek meg repülőgépek már ott jártak Anglia partjain... De ez még csak a kezdet volt. Az igazi inváziótól most kezd csak valóban félni Anglia, miután azt tapasztalhatta, hogy ma már megvan a lehetősége annak, amibe száz év előtt maga Napoleon sem mert belefogni.

Repülőgéppósta Przemyslből. A körülzárt Przemyslből repülőgépek viszik ki az ilyen tábori levelezőlapokat, melyek vékony papirosból valók, hogy a repülőgépposta annál több levelet vihessen magával

Arany János — Amerikában

Béke idején nagy eseménye volna a magyar irodalomnak, amiről most még szó sem esik. Arany János halhatatlan remekműve, a „Toldi" és „Toldi estéje" megjelent angol nyelven, messze, tengeren túl, Amerikában. Magát a könyvet, a fordítást, amelyen keresztül a magyar nyelv legnagyobb művészének, Arany Jánosnak örökszép poémáját Amerika, maga a világirodalom is megösmerheti, meg sem kaptuk (a háború még a könyvek útját is megbénította), csak éppen egy amerikai magyar ujságból tudtuk meg, hogy megjelent és hogy a fordítója Loew N. Vilmos.

Az amerikai magyar ujság, a Clevelandban megjelenő „Magyar Hirlap" irja, hogy karácsonykor jelent meg:

John Arany
Toldi
Toldi's Eve

címen Loew N. Vilmos fordítása. És többek között így emlékezik meg az új könyvről, meg a fordítóról:

„Ha valakire ráillett Jókai híres mondásának igazsága, hogy „öreg ember nem vén ember", akkor Loew N. Vilmos az, aki jóval felül van a hetven éven, de azért fiatalokat megszégyenítő szorgalommal és munkabírással dolgozik a magyar irodalom, a magyar nemzet nagyobb dicsőségére.

Loew N. Vilmos újabb könyvével hatalmas ágat tett ahhoz a babérkoszorúhoz, amely őt méltán megilleti csodálatosan bő és igaz magyar szeretetből fa-

mind ostobább, mind vakabb volt, több baja volt főnökeivel ebben az időben, mint ellenségeivel. Mégis mintha érezte volna, hogy a hatalom, amelyet szolgált, bukni készül, hogy az annyiszor kicsúfolt táblabíráké a jövő, mind érzékenyebb és mind idegesebb. Ideges érzékenysége inkább, mint valami komoly ok állította szembe Kemény Zsigmonddal fegyverrel a kezében. Azonban nem adta magát, nem akarta látni a magyar jövőjét, nem bízott hivatásában. A politikán kívül keresett magának életmódot. Csupán az ujságíráshoz ragaszkodott, amely nem is munka, hanem gyönyörűség volt neki. Hivatalt vállalt a hitelbanknál, meg akarta kapni a vezértitkárságot a kassa-oderbergi vasútnál. Ezt nem kapta meg, arról pedig elkedvetlenedve, lemondott. A kiegyezés megkötésével az Andrássy-kabinetben sem látott egyebet klikk-uralomnál s maradandóságában egyáltalán nem bízott. Sajátságos, hogy Kecskeméthy, aki olyan hosszu időn át, oly közelről látta az uralkodást, annyira közelről figyelhette meg a hatalom természetét; aki magáról is cinikusan hirdette, hogy mennyire önzésből, pénzért, fizetésért tesz, vagy nem tesz valamit, milyen természetes dolgokon botránkozik meg s milyen könnyűszerrel ítél. Ami gyarlóságot, mint a dologgal vele járót, az abszolut hatalomnál megértett, mentett, magyarázott és végül akceptált, azt a parlamentáris és alkotmányos kormányban kérlelhetetlenül elítélte. Időnként tudni sem akart arról, hogy minden emberi dologban sok a salak, hogy másban is és nem csupán benne: gyönge az ember és erős a gyomor. Ilyes ellenmondásra azonban lépten-nyomon akadhatni Kecskeméthy naplójában. Kecskeméthy egyáltalán nem az az ember, akit mindig fitogtatott és korántsem olyan, aminőnek fáradhatatlanul rajzolta magát. Nem objektiv, nem rideg és nem érzéketlen szellem. Ellenkezően csupa ideg és érzékenység. Nem mindig numerózus és nem is mindig színes prózája csupa líra. Cinizmusa fitogtatott, mondvacsinált, amellyel szertelen, szinte asszonyos érzékenységét takargatja jól-rosszul. Ebben az egy vonásában nagyon hasonlít Stendhalhoz, aki szintén mindig egyebet árult, mint amije volt. Mondjuk: kriptogám lelkek voltak mindketten; rejtelmek nemcsak másoknak, de maguknak is. Kecskeméthy váltig fitogtatja, hogy mily kevéssé ragaszkodik a feleségéhez, hogy túl az első hevületen milyen földhöz tapadt, prózai teremtést lát benne, aztán amikor egynapi fogság után váratlanul szabadon bocsátották s haza mehetett, sírva ölelte a keblére; amikor hivatalától, vagy az ujságírástól pár napra szabadulhatott, vele csavargott a hegyek között, vagy Bécs utcáin s amikor felesége meghalt, örökre elborult élete. Kecskeméthy örökös ellenmondásban állott természetével s írásaiban talán azért is szerette annyira a paradoxont. Legnagyobb bűne, ha ugyan bűn s nem csupán gyarlóság, hogy mindennél jobban szerette a jó életet s hogy vajúdó, válságos időben szegénységbe született. Ne dobjuk rá ezért a kárhoztatás kövét. Jóvátételnek fogadjuk el, amit írt, az s boldogabb időben talán többet, nagyobbértékűt is írhatott volna, irodalmunk legbecsesebb részéhez tartozik, a magyar szellem és erkölcs természetrajzának fontos adaléka.

Könny

Ne peregj az arcon végig,
Ne csillogj a szempillákon
Mit keresel, tiszta könny, még
E világon?

Forró csepped ne ragyogjon,
Rejtőzzék a szívbe mélyen,
Hogy a gúnyos mosoly hozzád
El ne érjen.

Ki manapság könnyet hullat,
Azt mondják rá: Ósdi, avult.
A könnyező szenvedésnek
Divatja mult.

Tél van mostan, zimankós tél.
A kopár föld nem hajt rózsát.
Megdermeszti a könnyet a
Zord valóság.

Szunnyadj csak a szív fenekén,
Észrevétlen jobb ott néked,
Bár az el nem sírott könnycsepp
Fáj és éget.

Feleki Sándor.

Csipkeháboru

A hadüzenet megtörtént, még pedig a „Magyar Iparművészet" 364-ik oldalán. Hadüzenet, amely az osztrák csipkének szól.

Eddig is árultak, most is árulnak osztrák csipkét Magyarországnak majdnem minden divatüzletében. Soha senki sem bántotta emiatt a kereskedőket. Mert vagy megmondták nyiltan, hogy a portékájuk osztrák, vagy pedig nem mondtak semmit. Ha tetszik a vevőnek, ám vegye meg.

Amióta azonban a magyar csipke is kikelt koporsójából s kezd reális életet élni, amióta Dekáni megvetette alapjait a halasi csipkének és Divald, a Szontágh-nővérek, Nagy Ida meg mások szorgossága révén szebbnél-szebb csipkét kezdenek ismét verni, varrni, horgolni magyar ujjacskák, némi változás állott be a csipkekereskedelmünkben. Akadtak érdeklődők, akik magyar csipke iránt tudakozódtak. Mások nemzeti kötelességnek fogták fel e honi művészet pártolását, például a Műbarátok Körének arisztokrata hölgyei. Művészethez értő emberek pedig azért keresték fel a budapesti halasi-csipke-boltot, mert ez a csipke értékesebb minden osztráknál. A magyar munka ilyen módon napirendre került.

És ezt a körülményt rögtön a maga javára igyekezett értékesíteni az osztrák konkurrencia.

Utánozta a gyufagyáros-kollégáit. Csehországban ma is vaggonszámra készítenek „magyar gyufát". Leragasztják magyar nemzetiszínü papirossal. Azzal a három színnel, amelyet különben utál szomszédunk. De ez esetben pénzt hoz a konyhára, tehát: non olet.

Ausztriának meglehetősen viruló csipkeipara van, az, amely eddig is tömegesen juttatta hozzánk portékáját. Támogatója, lelke a „Verein zur Förderung der Spitzenindustrie in Österreich". Helyes. Támogassa, mozdítsa elő a maga pátriájában ezt a művészetet, növelje naggyá, tegye ám exportképessé. Azt se bánjuk, ha továbbra is ellátja holmijával azokat a kereskedőinket, akik éppen tőle akarnak vásárolni. Csak az nem szép és nem morális, hogy álnéven bujkál s hazudik. Az történt ugyanis, hogy ez a cég „Csipkeipart művelő egyesület" cimiratu boltot nyitott Budapesten. Azt sejtteti tehát a közönséggel, hogy ama vállalkozások sorába tartozik, amelyek újabban a magyar csipke föllendítését tűzték ki feladatul. Cégének magyar fordításából sunyi módra kihagyta a legfontosabbat, az „osztrák" szót. Minden irni-olvasni tudó ember rögtön tisztában van e kihagyás célzatával. Megtévesztés, a hazai csipketámogatás ügyes kihasználása itt a cél.

Nagyon örülünk, hogy az Iparművészeti Társulat Közlönye leráncfotta a leplet er-

Uj Idők 1909. XV. 47.

ről a ravaszkodásról. Csakugyan: ez már nem fair play, ez már nem nemes verseny. Ha az osztrák egyesület szégyeli bevallani azt, hogy osztrák, úgy ehhez semmi közünk. De hogy a mi hazai csipkemozgalmukkal ily alattomosan akar visszaélni, az ellen már jogosan emelünk szót. Nem is a pár ezer forint miatt, hanem az eset férfiatlan alattomossága miatt. Lehet, hogy Bécsben ezt nevezik kereskedelemnek. Nálunk, Keleten, más az ilyesminek a neve.

KÖNYVESHÁZ

Hadüzenet. Fiatalos szilajság és gyűlölködő elkeseredés hangjai mellett érdekes, a nyomortól megviselt ember arcképe emelkedik ki ebből a vörösfedelü verseskötetből. *Gyagyovszki Emil* proletár verseket ir, talán proletár költőnek is vallja magát, de több ennél, mert egyszerűen csak — költő. Lehet, hogy versei agitációs célokra iródtak, de élvezni tudja az is, aki nem vall vele közös politikai elveket. Ezeket a verseket a szív szociálizmusa diktálta, a szegények szeretete, az elnyomottak fájdalmainak megértése és minden sorát nagy meleg bensőség sugározza be. Ha Gyagyovszky más életviszonyokba születik belé, valószínűleg a lirája is más útra tér és szélesebb skálájú lesz, mert így, bár szépségei megkapnak, ám olykor egyhangúnak érezzük. De ez egyúttal őszinteségének tanúbizonysága is, mert Gyagyovszky csak azt írja le, amit őszintén érez. És ő, aki igazán nyomorban született, nem vihetett mást magával az életbe, mint ezt az átkos örökséget. És az örök nagy emberi nyomoruság, az örök szomorúság feketeségét érezzük minden sorában:

Sötét sarokban rossz mosóteknő:
Ez volt a bölcsőm.
S hogy senki fel ne költsön,
Magamra hagytak ott.
Hogy elbirja a dermesztő fagyot
Piciny testem, parányi lábam:
Rongyok hevertek rajtam garmadában.

Ott nőttem fel, hol nagy úr a nyomor
És birodalma rögös, zord, komor;
Ahol csak dolgoznak, de sohsem élnek
S fakó az arca a tavasznak, télnek:
Ott nőttem én fel . . .

És az anyja, a szomoru munkásasszony

Emlékszem rá: napszámba jártál,
Téglát hordtál sok épülő gyárnál.
Bizony lenéztek érte oly sokan!
De te jöttél haza nagy boldogan
S míg nézted, fiad mint evett:
Könnyben fürdött két beesett szemed.

Sok szép vers van ebben a kis kötetben, bár sok a kiforratlanság is benne. A formával is küzködik még sok helyen és nem egyszer, amikor pedig még mondani valója volna, a technika feletti bizonytalansága miatt, közhelyek kerülnek az erős gondolatok mellé, sőt közé is. Olykor azonban tökéletesen sikerül úrrá lennie a forma fölött is és ilyenkor igazán szép versekkel találkozunk könyvében.

A több mint 100 oldalas könyv ára egy korona. *B.*

Titkos veszedelmek. Az Egyetemes Regénytár pirosfedelü, vászonkötéses könyvsorozata újabb kötettel lett gazdagabb. *Bársony Istvánnak*, a kiváló magyar elbeszélőnek könyvével, a „Titkos veszedelem"-mel, amelyen keresztül pompásan belelátunk Bársony István nagy és nemes művészetébe. Apróbb novellák gyüjteménye ez a könyv, de mindannyija valósággal lelki regénnyé emelkedik. Mert Bársony István ebben a könyvében nem a vadászkalandok pazar színü megirójának, hanem a lelki harcok finom megfigyelőjének mutatkozik, és lelki rajzait szép kerek történetek keretébe illeszti belé. Igazán kellemes olvasmánya lesz ez a könyv mindenkinek és egy-egy novellája tovább fog rezegni még nem egy lélekben. A vászonkötéses könyv ára 1 korona 20 fillér.

A szárhegyi galambok. Irta *Tomori Jenő*. Friss, közvetlen hang, nagy invenció és erős fantázia jellemzik ezt a novellagyüjteményt, amelyet szerzője most bocsátott közre. Tomori Jenő igen sokoldalu és széles látókörü iró, egyformán érdeklik a történelmi hagyományok, a falu egyszerü élete és a nagyváros modern problémái. Tehetsége legerősebben a falusi miliő felé vonzza és a kötet legértékesebb számai kétségkivül azok, amelyekben a saját, közvetlen megfigyeléseit kapjuk. Van különben érzéke a drámai helyzetek iránt is, amelyeket nem egyszer nagy erővel tud érvényesiteni. A kötet alaphangja különben erősen nemzeti, és ehhez manapság a belletrisztikában már majdnem olyan bátorság kell, mint néhány esztendővel ezelőtt a kozmopolita irányhoz. Már ezt a bátorságot is szeretjük Tomori Jenőben, akinek könyve kétségkivül kellemes órákat szerez mindazoknak, akik megveszik. A könyv Benkő Gyula kiadásában jelent meg. (—*l.*)

Fészekrakás előtt. Nem is olyan régen az irodalmi fórumok bizalmatlanok voltak az új nevekkel szemben és esztendőknek kellett eltelni, nem is hogy észrevegyék, hanem hogy csak el is olvassanak bármit a „homo novus"-tól. Most az új név már egymaga is érdem. A régieket ismerjük, tudjuk, mit várhatunk tőlük, meglepetésekkel, újszerűségekkel nem igen szolgálnak, míg az új nevek viselői nem egyszer megteszik mindezt. Ma már a legtöbb fiatal iró oly teljes harci vértezettel, kiforrott írói készséggel indul útnak, hogy mindenkor el kell készülve lennünk a legnagyobb és legkellemesebb meglepetésekre, ami viszont azt eredményezi, hogy azoknak, akik a primőröket szeretik, egyetlenegy új ember könyvét sem szabad figyelmen kivül hagyniok. Ezzel azonban természetszerűleg vele jár az is, hogy az ember igen gyakran hiábavaló munkát végez, de már maga az eshetőség is megéri a fáradtságot. *Kulinyi József* szintén új név az irodalomban és könyve, még csak tiz évvel ezelőtt is, valószínűleg elveszett volna az új könyvek tengerében. Most éppen az, hogy mindent elolvasunk, megmenti a teljes elkallódástól, bárha újszerűségekkel, meglepetésekkel ő sem szolgál. Teljesen a régi csapáson halad, de neki még az a hátránya is megvan, hogy történeteit nem tudja ügyesen elmondani. A művészi előadásról meg egyáltalán szó sem lehet nála, bár történetei, amelyek nem egyszer fordulatosak és elmések, nagyobb formai tökéletességet is érdemelnének.

Az Én Ujságom naptára. Az Én Ujságom, amely annyi kedves olvasmánnyal gyönyörködteti a gyermekvilágot, most egy külön naptárral is kedveskedik kis olvasóinak. A csinosan kiállított kis könyvben Az Én Ujságom íróiról írt cikkeket, elbeszéléseket és verseket találunk Lőrinczy György, Móra Ferenc, Sebők Zsigmond, Havas István, Tömörkényi István, Dingha Béla és Pósa Lajos tollából, azonkívül gyermekeknek való rajzminták, rejtvénypályázatok tarkítják még ennek a kis naptárnak gazdag tartalmát, mely bizonyára nagy örömet fog szerezni Az Én Ujságom apró emberkékből álló, de nagy olvasótáborának.

Előfizetési felhivás

Kérjük olvasóinkat, hogy előfizetésüket mielőbb megújítsák, nehogy a lap szétküldésénél zavar támadjon.

Az Uj Idők előfizetési ára:

Egész évre	. . . . .	16 korona
Félévre	. . . . .	8 „
Negyedévre	. . . .	4 „

Az Uj Idők kiadóhivatala
Budapest, VI., Andrássy-ut 10.

A SZERKESZTŐ ÜZENETEI

Fiatal leány. Annyiszor és annyian vetik föl ezt a kérdést, hogy talán nem lesz fölösleges, ha egyszer kissé kimerítőbben válaszolunk. Ön azt akarja tudni, hogy fiatal leány és fiatalember között létezhet-e úgynevezett ideális barátság. És mindjárt siet a válasszal és kijelenti, hogy az ön véleménye szerint ez föltétlenül lehetséges. Bizonyítékot is ad, a saját példáját. Már hónapok óta barátkozik egy fiatal úrral és ez a barátság még mindig nem alakult át szerelemmé. Ellenkezőleg, legkomolyabb tárgyról beszélgetnek, művészettörténelemmel és társadalomtudománynyal foglalkoznak és ön meg van arról győződve, hogy ez a jövőben sem lesz másképpen. És éppen ezért nem tudja megérteni, hogy még mindig vannak olyanok, kik az ilyen barátságokban nem hisznek. Attól tartunk, hogy az ilyen szkeptikus lelkek nemcsak hogy még mindig vannak, de mindig lesznek is. Nem mondjuk, hogy kivételek nem lehetségesek. Ha egy férfiu nagyon szeret egy másik leányt és egy leány nagyon szeret egy másik fiatalembert, és ha ez az érzés betölti egész lelküket, akkor megtörténhetik, hogy egymás iránt csak tiszta barátságot éreznek, és semmi mást. De mihelyest egyik vagy másik érzelmileg szabad, ez a viszony meg fog változni. Az egymással való foglalkozás szoritkozhatik a művészettörténelemre és a társadalomtudományra, az érzések át fognak menni más térre is. Biologiai képtelenség volna, ha nem történnék igy. Az intelligenciának ehhez semmi köze. A modernségnek sem.

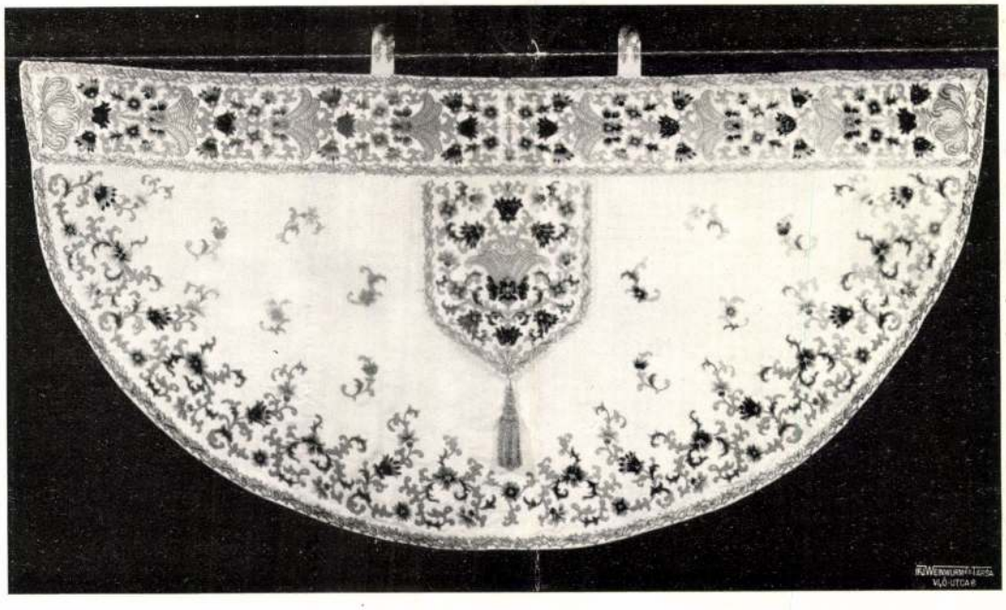

A gróf Klebelsberg-emlékkiállításról. Fent: A Szt. Gellért miscornátus dalmatikája, készült a szegedi Fogadalmi Templom számára. Lent: Pluviale, készült a pécsi egyetemi templom számára. Az Izabella Háziipar Egylet készítményei. — Graf Klebelsberg Gedächtnissausstellung. Oben: Dalmatika des St. Gellért Messornats, angefertigt für die Votivkirche von Szeged. Unten: Pluviale, angefertigt für die Universitätskirche von Pécs. Arbeiten des Isabella Vereins für Hausgewerbe. — From the Count Klebelsberg Memorial Exhibition. Above: Dalmatic of the Saint Gellért's vestment of the Votive Church at Szeged. Below: Pluviale (University Church at Pécs). Made in the workshop of the „Isabella Home industry Union".

Magyar Iparművészet
1933.

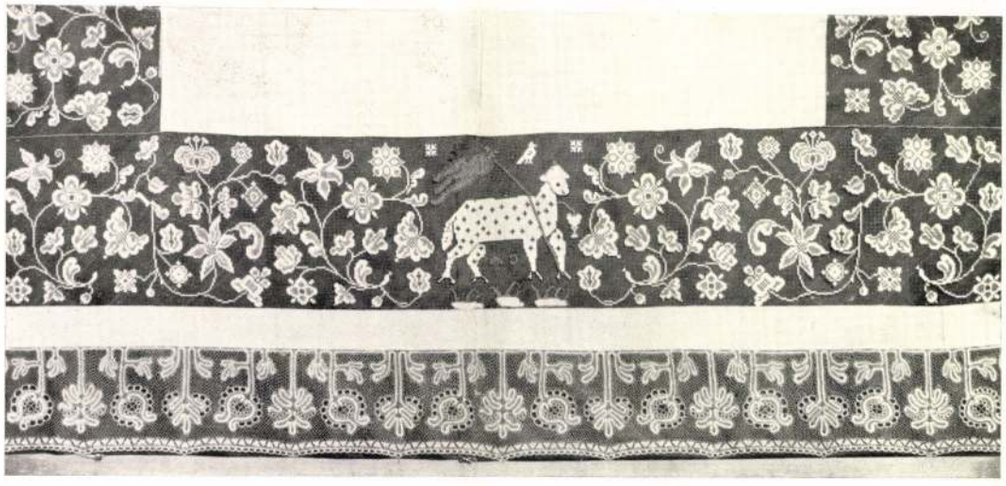

Fent: A gróf Klebelsberg emlékkiállításról. Graeminale, készült a szegedi Fogadalmi Templom arany ornátusához. Készítette az Izabella Háziipari Egylet. Lent: Az Iparművészeti Múzeum csipkekiállításáról. Antependium. Gömör megye, XVII. század. — Oben: Aus der Graf Klebelsberg Gedächtnissausstellung. Greminale des „goldenen Ornats" der Votivkirche von Szeged. Arbeit des Isabella-Vereins für Hausgewerbe. Unten: Spitzenausstellung des Ungarischen Kunstgewerbemuseums. Antependium. Komitat Gömör, XVII. Jahrhundert. — Above: From the Count Klebelsberg Memorial Exhibition. Graeminale (Part of the „Golden vestment" of the Votive Church at Szeged). Made in the of workshop the „Isabella Home industry Union". Below: From the Lace Exhibition of the Museum for Applied Arts. Antependium. County of Gömör. XVII. century.

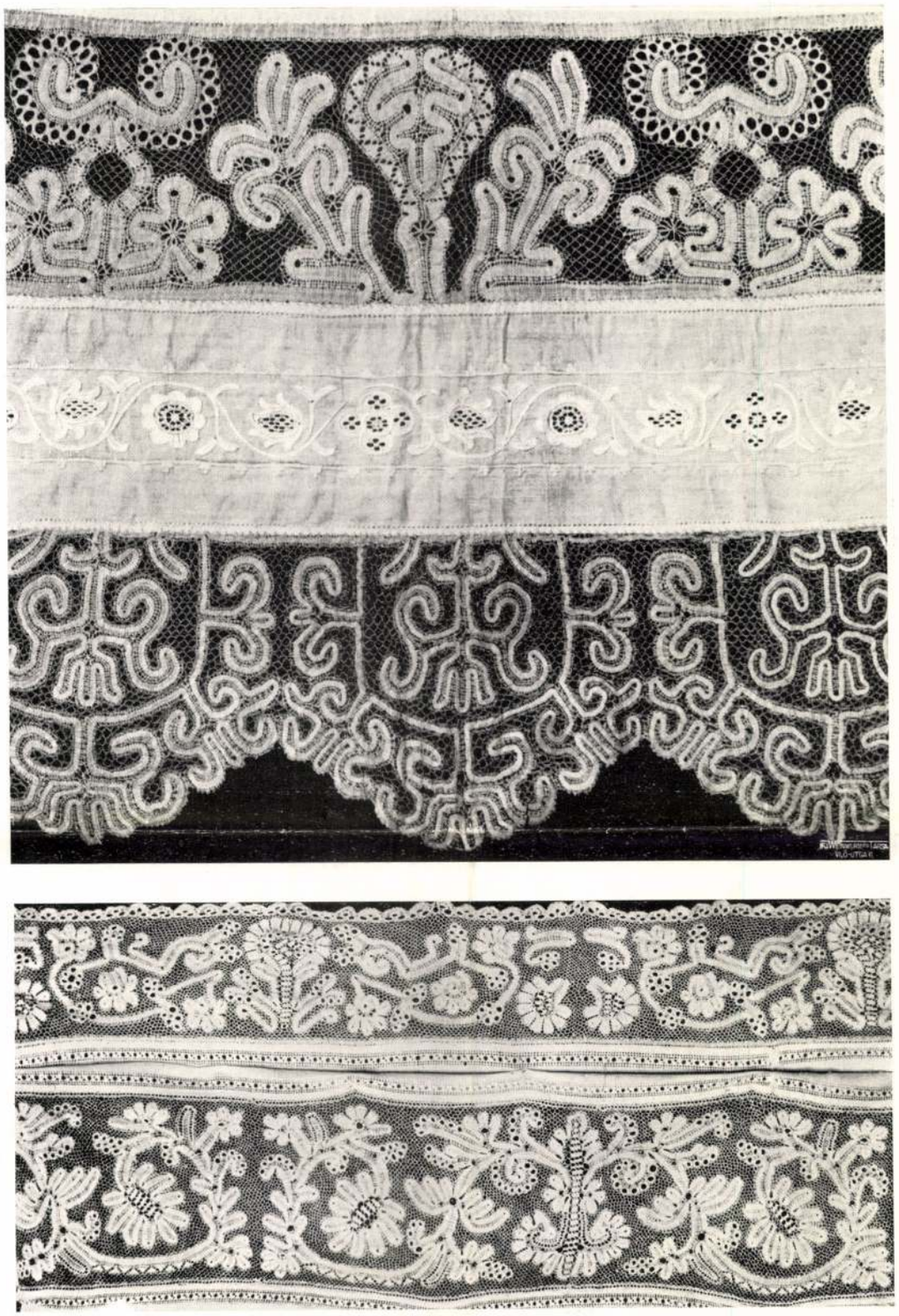

Az Iparművészeti Múzeum csipkekiállításáról. Fent: Szepességi vert csipke a XVIII. század elejéről. Lent: Antependium. Gömör megye, XVIII. század. — Spitzenausstellung des Ungarischen Kunstgewerbemuseums. Oben: Zipser Klöppelspitze vom Anfang des XVIII. Jahrhunderts. Unten: Antependium. Komitat Gömör, XVII. Jahrhundert. — From the Lace Exhibition of the Museum for Applied Arts. Above: Woven lace from the beginning of the XVIII. century. County of Szepes. Below: Antependium. County of Gömör, XVII. century.

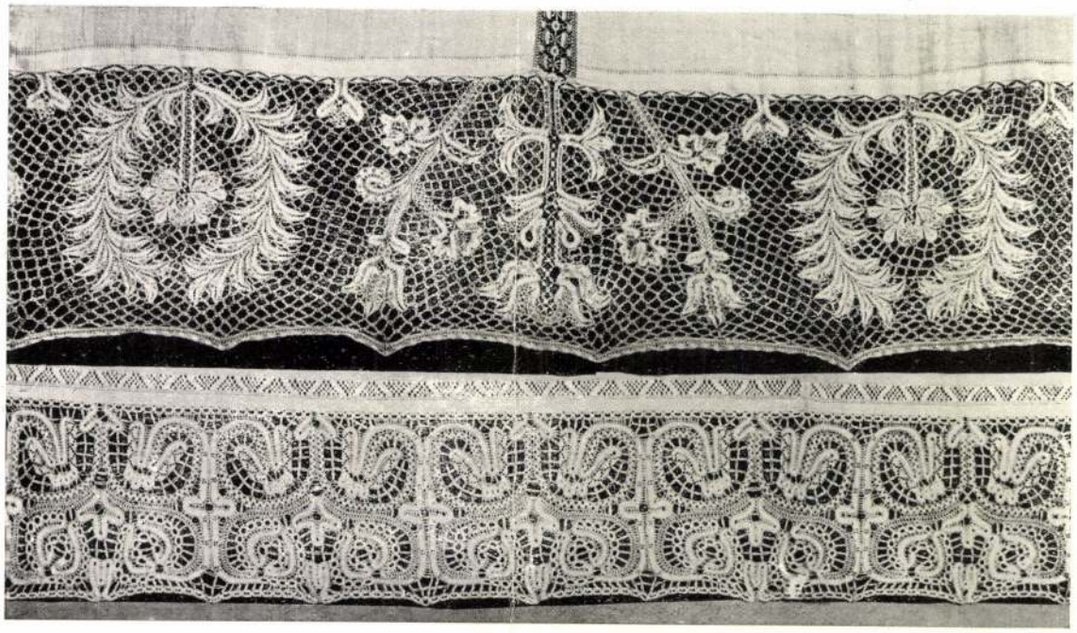

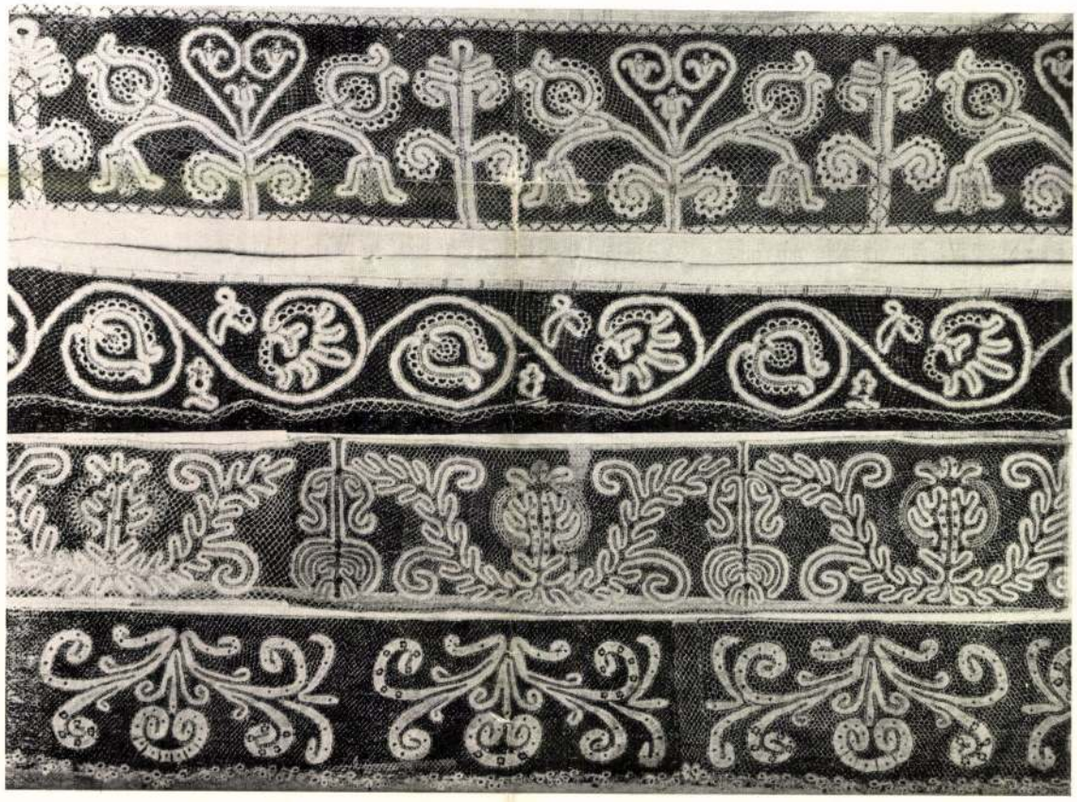

Az Iparművészeti Múzeum csipkekiállításáról. Fent: Gömörmegyei csipke a XVIII. századból. Lent: Szepességi csipke a XVIII. századból. — Spitzenausstellung des Ungarischen Kunstgewerbemuseums. Oben: Spitze aus dem Komitat Gömör, XVIII. Jahrhundert. Unten: Spitze aus der Zips, XVIII. Jahrhundert. — From the Lace Exhibition of the Museum for Applied Arts. Above: XVIII. century's lace from County of Gömör. Below: XVIII. century's lace from County of Szepes.

azt a művészbizottságot, mely két új szobrot fog a város részére átvenni. A két új szobor készítői a francia Maillol és a belga Despiau. Párizsban a jövő év elején „Krisztus szenvedése“ címen nagy kiállítást rendeznek a szent év alkalmából a múzeumok és magángyüjtemények idevágó kincseiből. Berlinben „A nő“ témájáról kiállítás volt áprilisban, mely a női hivatások keretén belül a háztartásokról s lakásberendezésekről is tágas szemlét nyujtott. Stuttgartban ez év tavaszán a német Werkbund kiállítást rendez „A fa“ összefoglaló címe alatt. Ezzel kapcsolatban faházak bemutatása lesz, melyeket kiválasztott építészek terveznek és áraik 7—15 ezer márka között fognak váltakozni. Linzben felépült a mai osztrák indusztriális építés egyik legmegkapóbb épülete: a cigarettagyár. Óriási acélváros, vasbetonszerelésű homlokzata valóban monumentális hatású. Építésze az örökifjú Behrens és munkatársa Popp. N. P.

AZ ELSŐ MAGYAR ÁLTALÁNOS BIZTOSÍTÓ TÁRSASÁG április 22-én tartotta 1932 üzletévi rendes közgyülését, amely az 1932 üzleti év nyereségét 209,575.25 pengőben, az osztalékot pedig 8 pengőben állapította meg.

HELYREIGAZÍTÁS. A Székesfővárosi Iparrajziskola karácsonyi kiállításáról folyóiratunk ezévi 1—2. számának 23 oldalán közölt illusztrációink között leközölt batikterítőt nem Lakatos Artúr tervezte, hanem az a Székesfővárosi Iparrajziskola textilosztályán tervezték és készítették Lakatos Artúr tanár vezetése alatt.

• KIÁLLÍTÁSOK •

FÜRDŐÜGYI KIÁLLÍTÁS. A nagyközönség alig értékelte, de a szakemberek igaz gyönyörűséggel szemlélték a Népegészségügyi Múzeum két emeletének tanulságos és szépen rendezett balneológiai kiállítását. A megcsonkított ország fürdőinek, gyógyító vizeinek, kitűnő gyógyberendezéseinek egész világa itt volt — en miniature. A régi, biedermeier-emlékek amatőrje finom metszeteken, kedves bibliofil-könyveken láthatta a hajdani balatoni, parádi, császárfürdői szórakozások visszfényét. A modern élet a színes makettek, apró modellek, de az új fürdő-, torna- és weekendházberendezések egész sereg látnivalóján is tükröződött. Kitűnő nyaralók mintái voltak itt egyszerű igények és válság-pénztárcák méreteihez szabva, a legmodernebb építőanyagok, sátorházak, légsátrak, napozóhelyek modellszerű bemutatásával. A modern tornateremtől a diétás konyhaberendezésig mindenből sugárzott a mai higiéna nagy küzdelme az emberi egészségért. És ha talán a kiállítás egyetlen hibáját a túlzsúfoltságot említjük fel, akkor hozzá kell tennünk, hogy ebben a sokatakarásban is nagy erény van: kultúránk, népegészségügyünk s egész országunk élniakarása az ezernyi nehézség közepette.

HOGYAN RENDEZZÜK BE LAKÁSUNKAT című lakásművészeti kiállításunk alkalmából dr. Hóman Bálint m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr öt darab elismerő oklevelet adományozott, melyeket az Országos Képzőművészeti Tanács bíráló bizottsága folyó évi március hó 25-án tartott ülésén ítélt oda. Nagy örömünkre szolgál, hogy e kitüntetések társulatunknak lelkes és kiváló tagjai között osztattak szét, elismeréséül azoknak az érdemeknek és annak a nagy munkának, amellyel a magyar nemzeti iparművészeti kultúra érdekében mindig is munkálkodtak. A kultuszminiszter úr e kitüntetéseit Lux Elek szobrászművész, az Iparművészeti Iskola tanára, Lakatos Artur festőművész, a Székesfővárosi Iparrajziskola tanára, Ohmann Béla szobrászművész, a Székesfővárosi Iparrajziskola tanára, valamint Urbányi Vilmos és Zrinszky József okl. építő iparművészek nyerték el. Az okleveleket társulatunk folyó évi május hó 2-án tartott XLVIII. rendes közgyülésén a társulai elnöke, dr. vitéz József Ferenc királyi herceg úr Őfensége osztotta szét.

RÉGI CSIPKÉK KIÁLLÍTÁSA AZ ORSZ. MAGYAR IPARMŰVÉSZETI MÚZEUMBAN. Az Iparművészeti Múzeum időszakos kiállítások keretében ismerteti gazdag textilanyagát. Legutóbb a régi csipkék voltak soron, s a múzeum saját anyaga mellett, néhány lelkes magyar csipkegyüjtőnek: báró Hatvany Józsefnének, Mauthner Alfrédnének, dr. Delmár Emilnek és dr. Fettick Ottónak néhány kiválasztott szép darabja is szerepelt. A kiállítás úgy a külföldi, mint a magyar anyagot a maga teljes egészében szemléltette. A reticellák, punto in ariák, velencei varrott csipkék, génuai és milanói vert csipkék, majd a bruxellesi, a Malines, Valenciennes és Binche csipkék és a francia varrott „point de France“-ok, Argentan, és Alençon csipkék között megemlítjük báró Hatvany Józsefnénak két remek 1600 körüli punto in ariáját, Delmár Emilnek remek rosellino gallérját és az esztergomi székesegyháznak gyönyörű, széles bruxellesi alba-csipkéjét. A magyar anyag XVII.—XVIII. századi gömör- és sárosmegyei recéket és szepességi csipkéket tartalmaz, melyekhez mutatóban még néhány remek halasi, varrott csipke is csatlakozik. Említésre méltók egy színes receantependium, Ádám és Éva a Keresztrefeszítés jeleneteivel 1618-ból, egy szép pávás lepedőszél és egy Isten Bárányával díszített gömöri antependium. A nagysikerű és érdekes kiállítás április havában zárult. L. K.

TÁRSULATUNK „Hogyan rendezzük be lakásunkat“ című lakásművészeti kiállításával kapcsolatosan a Technológia előadótermében előadássorozatot rendezett, amelyeken az előadók a célszerű berendezkedésről, a modern lakásról tartottak magasnívójú előadásokat. Az első előadást dr. Hekler Antal egyetemi ny. r. tanár tartotta „Egyéniség—társadalom—művészet“ címmel, vetített képekkel. Előadásában a régi és a modern lakást állította szembe egymással, párhuzamot vonva a kettő között. A következő elő-

Magyar Iparművészet 1933.

adást dr. Nádai Pál művészeti író tartotta „A testhezálló lakás“ címmel. Az előadás vezetéssel volt összekötve s az előadó nagy érdeklődést keltő magyarázat kíséretében mutatta be a hallgatóságának a társulat által rendezett lakásművészeti kiállítást. Urbányi Vilmos okl. építő iparművész a „Mai lakásberendezés szükségszerű kialakulása“ című értékes előadásában nemcsak a célszerű berendezkedést, hanem a modern anyagszerűség fontosságát is fejtette ki. Zrinszky József okl. építőiparművész a tervező iparművészek fontos szerepére és az időszerű, olcsó berendezések szükségességére mutatott rá „Hogyan rendezzük be lakásunkat“ című érdekes előadásában. Az utolsó előadást dr. Kampis Antal egyetemi tanársegéd tartotta. E vetített képekkel illusztrált előadásnak „Az eleven lakás“ volt a címe. A kombinált szobák használhatóságát, változtathatóságát, a lakásnak nemcsak bútorraktárul, hanem a testünkhöz szabott tartózkodási helyül való használatát tárgyalta roppant érdekes módon az előadó.

E rendkívül érdekes és tartalmas előadásokat minden alkalommal igen nagyszámú közönség hallgatta. Társulatunk eme előadásokkal ismét közelebb hozta a magyar közönséget az iparművészet megértéséhez és szeretetéhez s ezzel is erősen hozzájárult a magyar iparművészeti kultúra fejlesztéséhez.

PEKÁRY ISTVÁN KÉPSZŐNYEGEI. A Mária Valéria-utcai új kiállító helyiség igen jóvilágítású és szép termében mutatta be Pekáry István legújabb munkáit : képszőnyegeit.

Kórody György technikailag is kitűnő gobelinjei és Ferenczy Noémi egyéni munkái óta legjelentősebb eseménye ez a magyar gobelinkészítésnek.

Pekáry képszőnyegei teljesen új úton haladnak. Tisztán leegyszerűsített képek ezek, egy festő munkái, ki végre megtalálta igazi anyagát. Festészetében Pekáry képei gyakran túlzsúfoltak voltak, a sok részlet — bár külön-külön finom és ötletes volt — agyonnyomta az egészet, a sok mondanivaló összezsúfolódott és nem tudott nagyvonalú lenni, a kevesebb-több elv alapján elég egységeset alkotni. Képszőnyegeiben Pekáry eljutott oda, ahová most talán festészetében is el fog jutni — a képszőnyegeken át.

De ezek a képszőnyegek nem tekinthetők átmeneti stációnak. Sőt. Pekáry legjava munkái ezek, a biblikus kompozíciók : Szent család, Menekülés Egyiptomba, vagy az Annunziazione, vagy a magyaros Csikósok vagy Paraszt pár a röpködő galambokkal. A legszebb darabok a milánói Triennale-ra készültek a kultuszkormány megbízásából és teljesen egyéni hangjukkal, fejlett technikájukkal bizton számíthatnak jelentős sikerre. rk.

HELYREIGAZÍTÁS. Lakásművészeti kiállításunkról írt tudósításunkból, mely folyóiratunk f. évi 1—2. számában jelent meg, sajnálatos tévedés következtében a kiállításon résztvett iparművészek névsorából Szabó Olga ötvösművésznő tagtársunk neve kimaradt.

• PÁLYÁZATOK •

EX LIBRIS-PÁLYÁZAT. A Magyar Könyvbarátok Diariuma pályázatot hirdet a könyvkultúrát ötletesen kifejező, minden felirat nélküli, kb. névjegynagyságú ex libris-rajzra, amelyet a Könyvbarátok alkalmas felirat elhelyezésével használhatnak.

A legjobbnak ítélt öt rajzot az Országos Magyar Iparművészeti Társulat bírálóbizottsága 20—20 pengő jutalomban részesíti. A „Magyar Könyvbarátok“ pedig a jutalmazott öt rajz közül egynek — ha az a könyvbarát és a művészi igényeknek kiválóan megfelel — további 30 pengő jutalmat ad. Jogában áll a Magyar Könyvbarátoknak a nem jutalmazott rajzok közül bármelyiket 10 pengőért megvásárolni. A jutalmazott és megvásárolt rajzok a kiadói és sokszorosítói joggal együtt — bárkinek továbbadhatóan — a Magyar Könyvbarátok tulajdonába mennek át.

A pályamunkák bármily technikai eljárással készíthetők, jeligével ellátva és a művész nevét és pontos címét tartalmazó jeligés levél kíséretében f. évi július hó 15-én déli 12 óráig adhatók be az Országos Magyar Iparművészeti Társulat hivatalos helyiségében (VI. Andrássy-út 69. sz.).

• SZAKIRODALOM •

MAGYAR GRAFIKAI ALMANACH. (Biró Miklós nyomdászati évkönyve.) Az a könyv, mely előttünk fekszik, formailag a legszebb, tipográfiailag a legtökéletesebb könyvek közül való. De ha tartalmát lapozzuk s figyelemmel olvassuk : alig van sora, mely ne panaszolná a magyar nyomdaipar szánalmas süllyedését. A siránkozás valóban jogosult, mert az egykor európai színvonalú magyar nyomdászat szörnyen balkanizálódott. Kvalitásos nyomtatványt senki sem keres, az újságkiadó, a reklámrendelő éppoly kevéssé, mint a kolportázsregények terjesztője. Egész sereg tanulmány keresi e könyvben az okokat s többé-kevésbbé meg is találja : a főnökök harcában, a közönség közönyében és nem utolsó sorban a szakoktatás nagy lecsúszásában. Az is bizonyos, hogy hiába igyekeznének az itt gyakran emlegetett Czakó-féle háborúelőtti iparművészeti iskolai tanfolyamok nívóját tartani : sem a filléres gondolatokkal elfoglalt kereskedelem, sem az egyre inkább leépített mesterszedők nem rajonganának e kultúrszínvonalért. Annál dícséretesebb, hogy még mindig vannak e régi idealizmusnak hívői, kik időnként szaklapokkal, máskor szakkönyvekkel hódolnak a betű artisztikus hitvallásának. Biró Miklós ezek közül való, éppúgy, mint e könyv szorgalmas munkatársai : Wankó Vilmos, Novák László, Szabó T. István, Herzog Salamon és annyian mások ama „szakoktatási“ gárdából. Igen értékes új erőként jelentkezik a kolozsvári Lengyel Sándor, akinek egyaránt jeles a rövidre fogott nyomdai stílustörténete és a kötetben közölt szedéspéldáinak sorozata. Mellette Haimann György nyujt figye-

A SOÓVÁRI CSIPKE.

Ha volna krónikásunk, aki a hétköznapi élet jelenségeit művészeti szempontból véve számon tartaná, úgy ez az 1904. évi tavaszi divatról alighanem a következőket jegyezné föl:

„Ebben az esztendőben a nők rendkivül fölkapták a csipkedíszítést; vert, varrott, horgolt és kötött csipkeszövet, betét, csipkekézelő borította el ruháikat. Vállukon hol körülhálózott, hol guipure csipkegallér díszlett. Bőven kijutott a csipkéből hölgyeink napernyőire, legyezőire, ridiculejeire s egyéb holmijára is. A hazai csipkekészítés azonban meg sem érezte e mohó csipkekeresletet, még pedig főleg azért nem, mivel nem ismerték. A tömérdek csipke, amelyet nálunk elfogyasztottak, a divattal együtt külföldről özönlött be hozzánk.“

Tudjuk, hogy ez import nagy része gyári módon készült gépi csipke s ha egyik másik kereskedőnk előkelőbb vásárlói számára Magyarországon készült csipkét akar forgalomba hozni, első föltétele csipkekészítőinkkel szemben az, hogy külföldi mintákat utánozzanak. E visszás állapotok oka, azt hiszem, abban rejlik, hogy hölgyeinket még ma sem hatja át az az erőteljes, egészséges művészi szellem, amelynek megteremtésén nálunk egyesek és társulatok vállvetve buzgólkodnak. Csak ahol ez a szellem hiányzik, csak ott diktálhat zsarnoki módon a külföldi divat.

Nyugoti Európában a reform-ruha körül támadt mozgalom, bár sok a szertelenség ebben, némiképen mégis csak közeledést jelent a nemzeti s ennek keretében az egyéni viselethez. A mig e mozgalom hullámai hozzánk is eljutnak, szertelenségei ellen a legjobban úgy védekezhetünk, ha a multból merítünk okulást.

A régi Magyarország művészi szellemére ugyancsak élénk fényt vet régi viseletünk, amely szépségével nem egyszer volt hatással Európa nyugati népeire is. Ami a női ruhát illeti, ennek díszítésében a XVII. századtól kezdve nálunk mindenkor nagy szerepe volt a csipkének is. Bár történetét eddig senki sem irta meg, a régi magyar élet ösmerői jól tudják, hogy e csipkedíszítés zöme nálunk készült. Mint a középkorban a hímzés, a XVII. századtól kezdve a csipkekészítés országszerte elterjedt női foglalkozás volt s helylyel-közzel oly óriási arányokat öltött, hogy városi hatóságaink jónak látták korlátozását. Körmöcbánya városa már a XVII. században megtiltotta a felnőtt leányoknak a csipkeverést, „mivelhogy ez szerfölött könnyű kereset s csak könnyelműségre vezet“. A XVIII. század elején városaink a viselet terén elharapózott fényüzés ellen hoznak mindenfelé statutumokat s első sorban a női viselet csipkedíszítését korlátozzák. Ugyane században a Rákóczi szabadságharcának leveretése után támadt történelmi és közgazdasági átalakulások jó részt véget vetnek a fényes nemzeti viselet divatjának s a fényüzésnek is. A csipkeverést már csak a bányavárosokban üzik, amelyek jóléte a zavartalanul tovább üzött bányászattal kapcsolatban továbbra is megmaradt. Ma már bányavidékeinken is sok helyütt csak a magánosok és templomok birtokában található régi csipke hirdeti a csipkekészítés hajdan való virágzását. A csipkeverést a mult század végén fölvett iparstatisztikai adatok szerint immár jóformán csak Zólyomvármegye nehány falujában, a nyitrai Koritnón s kis mértékben Hont vármegye egy két helyén üzik. A háziiparszerüen készített s házalás útján forgalomba hozott csipkén erősen meglátszik a cseh csipke hatása, amely a bécsi divatlapok után igazodó közönségünk izlésének leginkább megfelel.

Eredeti vonások csak ott jellemzik még a csipkeverést, ahol ez a népviseletet szolgálja, mint a sárosvármegyei Soóváron, mely valamikor szintén bánya-

Magyar Iparművészet
1904.

ipar terén Anglia, Belgium stb. kifejtettek s az új áramlat hozzánk is eljutott és új tevékenységre serkentette a művészeket, a múzeum szintén támogatta ezt a mozgalmat, amennyiben mintákat, bársonyokat, selymeket és nyomtatott szöveteket szerzett be a végből, hogy az érdekelteket tájékoztassa azirányt, hogy mily csapáson halad a textil-ipar tekintetében a külföld. Sikerült is neki, ha nem is nagy, de jellemző gyűjteményt összeállítani ezekből is.

*

A múzeumnak nincs helye arra, hogy a 2000-et meghaladó textil-gyűjteményét a maga egészében kiállítsa. De nem is célszerű, hogy ez az anyag kiállíttassék, mert romlásnak van kitéve, piszkolódik és a napfény is árt neki. Ezért a gyűjteményből e helyiségben csak jellemző minták láthatók, míg a zöme, minden egyes darabja kezelhetés szempontjából keretre feszítve, el van raktározva és csak azok számára hozzáférhető, akik behatóbban akarják tanulmányozni a múzeum textil-gyűjteményét. Az anyag azonban oly érdekes és oly szép, hogy annak időnkint való bemutatása minden esetre szükséges. Ezért a múzeum az ideiglenes kiállítás rendszerét fogadta el ezúttal, amire két körülmény indította ép most: egy az, hogy a központi kupolás csarnok jelenleg üres, másodszor, mivel a mult karácsonyi kiállítás installációja annyi falterületet nyújtott, amennyi felett ritkán rendelkezik a múzeum; így tehát megragadta ezt a kínálkozó kedvező alkalmat arra, hogy a jelenlegi kiállítást rendezze.

A rendezésnél természetesen a fősúlyt a magyar anyagra fektettük és ezt úgyszólván a maga egészében kiállítottuk. Csoportosítottuk lehetőleg korok, technikák és ezen belül vidékek szerint. Ez utóbbi különösen abból a szempontból volt szükséges, mert könnyebben észrevehető a külföldi befolyás, mely a helyrajzi fekvéshez képest a közvetlen szomszédság következtében mindig más és más. Az erdélyi hímzések például több összefüggést mutatnak a kelettel, mint az éjszakiak, amelyek inkább részét képezik egy, az ország határán túl fekvő központnak, melyben a szláv elem van túlsúlyban.

A következő csoport a keleti szőnyegek csoportja, melyben igen sok szép darab került elsősorban kiállításra. Hozzájuk csatlakoznak a bizantin selymek, amelyek részben vagy keleten készültek, részben onnan a nyugati országokba kivándorolt munkások művei. Ezen a ponton összefügg a kelet és a nyugat textil-ipara, amennyiben az utóbbit a Sziciliában letelepedett szaracénok honosították meg és csakhamar a virágzó velencei bársonygyártás is enged az erős keleti befolyásnak. A harmadik csoport ennélfogva XIV. és XV. századbeli szaracén, francia vásznak, selymek és bársonyok, amelyek aztán lassankint az olasz renaissance uralma alá kerülnek, ennek szellemét sugározzák ki a XVI. századba, míglen egy századdal később, a Lyonban megtelepedett olasz munkásokkal a szövetgyártás súlypontja Franciaországba terelődik át. Az olasz renaissance szövetei után következnek a selymek, amelyeket Franciaországban szőttek olaszok, kezdetben olasz minta után, később francia, XIV. Lajostól kezdve, új, eredeti, nemzeti jelleget kölcsönözve a selyemiparnak a XVIII. században. Ez a sorozat nem épen teljes, mert annyi hely még sem volt, hogy ezt a részét a múzeum gyűjteményének a maga egészében és számtalan változataiban, melyek esetleg fárasztólag is hatottak volna, közszemlére kitegyük. A XVIII. század vége után következnek a keleti bársonyok, selymek és hímzések, a rhodusi és cyprusi hímzések, végül néhány jellemző és szép modern kinai és japáni selyem.

Egy külön csoport befejezésül a modern szövetek gyűjteménye, amely kivált az angol művészek tevékenységét illusztrálja. *R. J.*

14*

város volt. Sáros vármegye népe tót, de csalódnék, aki asszonyai viseletének a diszítésében őseredeti tót vonásokat keresne. A népviselet díszítésének ősi voltát újabban egyre többen tagadják. A magyar viselet díszítő motivumairól is sok szavahihető tekintély vitatja, hogy többnyire konvencionálissá vált közép- és renaissance-kori motivumok, amelyeket a nép urai viseletéről lesett el s mindmáig megőrzött.

Hogy a népben nagy a hajlandóság urai utánzására, azt tömérdek példa a mai viselet terén is bizonyítja. Ahol a földesúr levetette az ősi viseletet, ott a nép is egyre nagyobb mértékben kapja föl a nemzetközi modern ruhát. Csak a vasút nem járta, elhagyatott vidékeken virágzik még a régi népviselet, mint a minők Sárosmegye azon részei, amelyek számára a soóvári csipkeverők a parasztasszonyok főkötőjére való csipkét gyártják. E csipkék nagyban elütnek minden olyan csipkétől, amely ma a kereskedelmi forgalom tárgya. Motivumaik, technikájuk egyaránt azokra a csipkékre emlékeztet, a melyek Sáros és Szepes templomaiban XVII—XVIII. századbeli egyházi fehérnemüeken és úrasztalterítőkön nagy számban maradtak fönn. A mai soóvári csipke ugyan minden tekintetben hitványabb e régi emlékeknél, mindazonáltal megérdemli, hogy behatóbban megismerjük, annyival is inkább, mivel ismertetése kapcsán, s szinte önként, nem egy megfontolásra méltó tanúság is merül föl.

Soóvár Eperjestől egy félóra járásnyira, a Szekcső szépséges völgyének délkeleti sarkában, erdős hegyek lankáin terül el s három, házaival összeépült kisközségből áll. A legnépesebb ezek közül Tót-Soóvár, amelyet csak azóta neveznek így, hogy II. József császár korában a svábokkal benépesített s házi ipari szempontból véve érdektelen Német Soóvár alapját megvetették. Tót-Soóvártól keletre csatlakozik a dombok oldalán szerte szórt házsoraival Bánya-Soóvár, rövidebben Sóbánya, az itteni csipkeverés főfészke. Soóvárt már Anonymus is említi. Sóskútja az Árpádok korában szintén ismeretes. 1571-ig főzés útján aknázták ki a sót ebből. Csak akkor bukkannak kősóra a kút vidékén, s a kősóbányászást a más magyarországi bányavárosokból ide telepedett bányásznép nagy virágzásra emelte. 1752-ben víz önti el a tárnákat s azóta ismét csak főzés útján nyerik a sót. A régi bányász lakosság mindazonáltal továbbra is itt maradt s a szomszéd falvak tót népével összeházasodva, ma is jórészt a sótermelésnél talál foglalkozást. Bánya-Soóvár lakosainak száma megközelíti az ezeret, Tót-Soóváré a másfélezret. Az előbbi helyen minden nő tiz-tizenkét éves korától fogva szinte haláláig foglalkozik csipkeveréssel, Tót-Soóváron is igen sok asszony és leány üzi ezt háziiparszerüen.

Bár közvetlen adatunk erre nézve nincs, valószinü, hogy a csipkeverés története Soóváron a XVII. század elejéig nyúlik vissza. Hogy a sárosvármegyei templomokban őrzött csipkeholmi Soóváron készült-e, azt eddig nem igen lehet kimutatni. Valószinü azonban, hogy úgy a templomok, mint a szomszédos Eperjes város és környéke úriasszonyai számára sok csipke készült itt régen. Maguknak a soóvári bányászlányoknak ünneplő ruhája boldogabb időkben szintén merő csipkedísz volt. Ma már itt nem viselik a csipkét s több mint egy emberöltő mult el azóta is, hogy a soóvári nők mennyasszonyi dísze csipkeszövetből készült. Ilyen csipkeruhát visel a képeink egyikén ábrázolt fiatal lány. E ruha egyes részeit különböző sóbányai öreg asszonyok ládájának mélyéből sikerült megszereznem. A monoton mustrájú fejkendő egy darabban vert csipke s tulajdonosa szerint harminc év előtt készült. A jóval élénkebb mintájú csipkeujjas harmincöt éves s egymáshoz fércelt csipkesávokból áll. Az ujjast sima rózsaszín derék fölé húzták, gallérja szalagra varrott csipkecsokor volt. Ilyen régi csokorra már nem akadtam Soóváron.

Egy nyolcvanéves öreg asszony azonban házapadlásáról hozott le ehhez való régi formapapirost s ennek alapján készült a csokor, mely képünkön az ábrázolt leány nyakán látható. Bizonyos, hogy a szoknyát is csipkebetét díszítette s a cipő csokra szintén vert csipke volt. Alighanem ugyancsak mesés látvány lehetett, a mikor Bánya-Soóváron e viselet még általános volt s a fiatal bányászlányok ebben pompázva vonultak vasárnaponkint a templomba.

A mult század első felében, amikor ez még divatban volt, úriasszonyok számára is készült Soóváron csipkefőkötő. Ilyen munkával ma már szintén nem foglalkoznak, csak régi forma papirját őrzik néhányan. Csecsemőknek való, egyszerű hálós mustrájú főkötők készítése még ma is általános itt, jóval érdekesebb azonban a sáros-vármegyei parasztasszonyok főkötőjére való csipkedísz, amelynek készítésével Soóváron körülbelül háromszáz nő foglalkozik háziiparszerüleg.

Mielőtt e csipkéket ismertetném, nézzük az ennek előállítására szolgáló szerszámokat, amelyek nagyjában azonosak azokkal, amelyeket Közép-Európában a csipkeverők mindenfelé használnak s amelyeket Soóváron a csipkeverők maguk készítenek. A párna hengeralakú vászon zsák, amelyet homokkal töltenek meg, perkálszövettel burkolnak be s hogy ne guruljon dobozfedélhez hasonló deszkaabroncsra helyeznek. A minta-papiros többé-kevésbbé kemény karton papirosból készül, amelyre szabad kézzel szúrják ki a mustrát. Természetes, hogy ennek vonalai így többé-kevésbbé görbék, ami a rajta készülő csipkének sem válik előnyére. A vetőcsévés pálcikákat a sóbányai legények bicskával faragják, alakjuk a rendes, csak a rájuk sodrott fonalat nem védi burok, mint többek közt Csehországban. Ezt azonban az itteni nők tisztaságszeretete teszi fölöslegessé.

A csipkeverést Soóváron öreg asszonyok tanítják, kik közül rendszerint kettő közvetíti a csipke eladását. A sóbányai lányok már 10—12 éves korukban kerülnek a csipkeverő szerszámok mellé s alig pár hónapi gyakorlat után, egyszerübb fajtájú munkáikkal 30—50 fillért keresnek naponként. A csipkék anyaga a fehér és fekete cérna, a színes selyem s a sodrott ezüst és arany fonál. A munkák zöme színes; fehér vagy fekete csipkét csak öreg asszonyok viselnek főkötőjükön, ezt is csak ünnepnap, s azért kisebb számmal készül. Minthogy egy-egy mintapapir alapján, amint Sóbányán mondják, fejből, ugyanazon körvonalakon belül, rendkivül változatos sokféle mustrájú csipke készül, Sóbánya ily nemű produktumai sorában rendkivül nagy a változatosság. Főbb típusai szerint az itteni csipkének mégis kilenc faját különböztethetjük meg, a melyet az alábbiakban részletesen írok le. E csipkék mind a sárosi parasztasszonyok kartonból vagy mustrásan szövött vászonból szabott főkötőjének homlokrészén betétül szolgálnak s ennek megfelelően, egy vagy két tenyérnyi szélesség mellett, 30—40 cm. hosszúak. Anyag, mustra és árak szerint a csipkefajok a következők.

1. Vörös, sárga, zöld és lilaszin selyem szálakkal tarkított, leveles mintájú csipke, a kezdő csipkeverők munkája. Ára darabonként 48 fillér s Kis-Szeben vidékén idősebb asszonyok viselik. Ugyanennek ezüst szálakkal élénkített változata a szekcsői járásban divatos; arany és ezüst szálakkal tarkított változata Szepes vármegye határán.

2. Fehér, fekete fonálból készült leveles és pillangós mustrájú széles csipke 76 fillér. Abos vidékén viselik.

3. Fekete alapon arany s ezüst fonálból készült, vörös, kék, zöld, sárga petyekkel élénkített széles csipke, 1 K. Az alsó tarcai járás falvaiban fiatal asszonyok viselik.

4. Fekete alapon, sárga selyemmel tarkított pillangós és pávaszemes mustrájú széles csipke, idősebb asszonyok számára készül, darabja 1 K. Kendén és Szent-Péteren viselik.

5. Keskeny, fehér, tömöttebb szövetű leveles mintájú csipke, öreg asszonyok számára. Darabja 48 fillér.

6. Ritkább szövésű széles csipke az az előbbihez hasonló mustrájú 88 fillér. A sirokai járásban fiatalabb asszonyok viselik.

7. Ugyanez ezüst szálakkal tarkítva darabonként 1 K.

8. Egész keskeny vörös és fekete csillagokkal élénkített leveles mustrájú csipke, gölnicvölgyi ruthén asszonyok viselik. Ára 36 fillér.

9. Merőben ezüst szálakból készült s a 3. számú mintájára vert széles csipke ujdonsült menyecskék ünnepélyes avatásánál, más szóval fejének bekötésénél használt főkötőre varrják. Ára 3 K. Ilyen csipke borítja a záróképünkön ábrázolt csipkeverő párnát.

Mint már említettem, ezeket a csipkéket készítőiktől két öreg asszony szedi össze s Eperjes heti vásárain az oda csődülő parasztasszonyoknak a fönt jelzett árakon adja el. A csipkeeladást közvetítő asszonyok neve özv. Kruck Erzsébet és özv. Vaskó Erzsébet. Az előbbi hetvenkét éves, de ma is a legjelesebb csipkeverő asszony, akin kívül még Lénárt Erzsébet áll a legjobb csipkeverő és tanító hírében. A sárosvármegyei parasztasszonyok az izlésük szerint kiválasztott csipkét ugyancsak Eperjesen özv. Csizseknéhez viszik, aki a főkötők készítésével hivatásszerűen foglalkozik. Itt választják ki a főkötőhöz való szövetet s szabatják fejükhez. Külföldi gyárak utazói ujabban a felvidéken is sűrün kisérlik meg, hogy a népviselet egyes háziiparszerűleg készülő alkotórészeit gyártmányaikkal kiszorítsák. A szepesvármegyei Magura eltótosodott német lakóinak asszony része a legujabb időkig ünnepeken igen érdekes kézzel hímzett s fátyolszövetből készült általvetőt viselt. Ezt még ma is Reintuch-nak nevezik, de most már a kézzel himzett régi általvető helyett mindenfelé gépi csipkeszövetből készült ablakfüggönyt kanyarítanak vállaik köré. E vidék falvai napi járóföldnyi távolságra esnek vasutainktól, a külföldi gyárak mégis meghódították. Kétségtelen, hogy ha eddig nem is sikerült, idővel a sárosmegyei asszonyok főkötőit is a csehországi gyárak fogják szállítani s a soóvári csipkekészítésnek ezzel alighanem egyszerre vége szakad.

Bizonyára nem volna szabad arrra várnunk, mig ez ősi tehnika itt haldoklásnak indul. Megmentésének pedig nincs más módja, mintha nemesbítésről gondoskodunk s alkotásait ez által az úri nők ruháira alkalmazhatókká teszszük. Hogy a soóvári csipke erre alkalmas, erről a fejtegetéseim illusztrálására bemutatott minták is elég bizonyságot tesznek. Bármily primitiv a csipkék zömének a rajza, egyik-másik fajtáját egyénibb művészi izléssel rendelkező úri asszonyaink már most is hatásosan használhatnák föl ruháik díszítésére. Hátha még a csipkét közvetlenül készítőiknél rendelnék meg s a mintapapiros gondosabb rajzát kötnék ki! Hogy a soóvári csipkeverők mily tanulékonyak, erről a munkájuk nemesbítésére irányuló első kisérlet tesz bizonyságot, amelynek a modern művészi ipar s a házi ipar szempontjából jelentősebb eredménye nem volt ugyan, amelyről azonban fejtegetéseim kiegészítése végett szintén jónak látom megemlékezni.

Rejtő Sándor műegyetemi tanár, akkori iparfelügyelő, lett először figyelmessé a mult század nyolcvanas éveiben, a soóvári csipkére. Közbenjárására a kormány egy állami ipariskolai tanítónőt küldött le ide s ez itt csipkeverő iskolát nyitott. Sáros vármegyében akkor inséges idők jártak s Rejtő Sándor akciójának főcélja az volt, hogy a csipkeverők pangó kereseti viszonyain javítson. Fővárosi kereskedőink közül többet sikerült rábirnia, hogy közvetlen megrendeléseikkel támogassák a csipkeverő-iskolát; de mivel a kereskedők csak cseh mintájú csipkét akartak, Soóváron is karlsbadi és idriai minták utánzására tanították a sóbányai és a tótsoóvári lányokat. Az iskolai

fegyelmen kivül, a mely különösen a bányai asszonyokat riasztotta vissza, az idegen mintáktól is a legtöbben húzódtak. Ez természetes is, a cseh csipke tömött mustráival egész más világból való, mint a soóváriak lenge munkája. Ha a stílszerűség szempontjából vizsgáljuk, úgy bár rajza korrektebb, a cseh csipke a soóvárinak jóval mögötte áll, mert inkább horgolt mint vert csipkének látszik. Mindazonáltal a cseh csipke készítése Soóváron is elterjedt, de csak addig virágzott, míg az inséges idők el nem multak. Ekkor a csipkeverők igényei is egyszerre fokozódtak s így a cseh csipkeverőkkel még azok sem tudtak versenyezni, akik Soóváron igazán elismerésre méltó ügyességre tettek szert a karlsbadi és idriai minták utánzásában, mint Bodnárné Plavetzky Dorka, aki hébe-hóba még ma is foglalkozik ilyen csipkék készítésével s a kinek munkáiból három mintát a fehérszínű csipkéket ábrázoló képünkön mutatok be. A budapesti kereskedők megrendelései apránkint elmaradtak. Aki ösmeri a csipkeverés lényegét, természetesnek fogja találni, hogy idegen csipkék utánzása több időbe kerül mint oly minták készítése, amelyek évtizedes gyakorlat folytán a csipkeverőknek szinte vérébe mentek át. Olcsóbban, mint a csehek rendes körülmények között a soóváriak nem akartak s nem is tudtak dolgozni, állami támogatásuk a vállalkozásról szóló akták bizonysága szerint nagyon csekély volt. Iparfejlesztésre a kormány nálunk akkoriban még nagyon kevesett költött. Az 1885. évi országos kiállításon a soóvári cseh mintájú csipke szakértők részéről általános elismerésben részesült. Minthogy azonban drágább volt a karlsbadinál, nem igen talált vevőkre. A soóvári csipkeverőműhely ily formán alig öt évi fönállása és többszöri szünetelések után 1889-ben végkép föloszlott. Ez adatokat Vrablovich Román eperjesi tanító úrnak köszönhetem, aki az állámilag támogatott csipkeverőműhely jegyzője volt. A régi, eddig sehol sem ösmertetett tehnikájukhoz visszatért csipkeverők világában Köhler József sóbányai tanító úr volt szives kalauzolni.

S ezzel végére értem fejtegetéseimnek s a kiknek érdeklődését sikerült a soóvári csipke iránt fölébresztenem, bizonyára szintén óhajtani fogják, vajha megtalálnák a soóvári csipkeverők is a maguk Dékáni Árpádját, akinek a gyönyörű halasi varrott csipkéket köszönhetjük. Amig azonban Soóváron is terem ilyen vállalkozó szellem, Sárosvármegye jó izlésükről mindenfelé ösmert úri asszonyai s a közeli nagy fürdők kedvéért e vidéken megforduló más vármegyebeli úri nők bizonyára megkönnyítik a nemesbítésre vállalkozó művész munkáját, ha a soóvári csipkeverőkkel való közvetlen érintkezést keresik s megbízásaikkal próbát tesznek. Jól mondja Rejtő Sándor a millenniumi kiállításról szóló jelentésben, hogy az iparfejlesztés leghathatósabb eszköze a munkaadás.

Tarczai György.

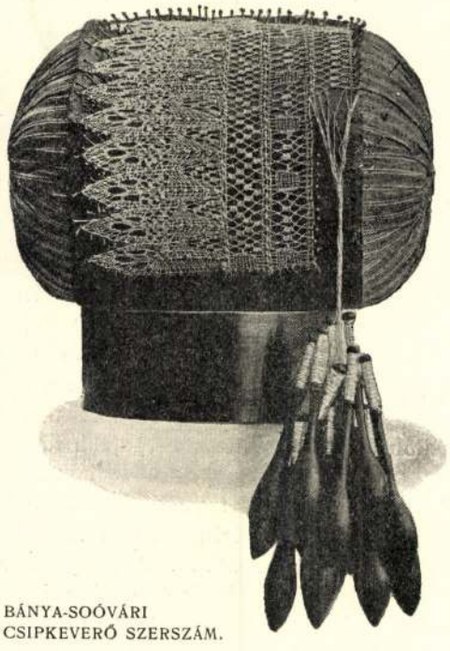

BÁNYA-SOÓVÁRI CSIPKEVERŐ SZERSZÁM.

RÉSZLET BÁNYA-SOÓVÁRRÓL.

RÉGI BÁNYA-SOÓVÁRI CSIPKEVISELET.

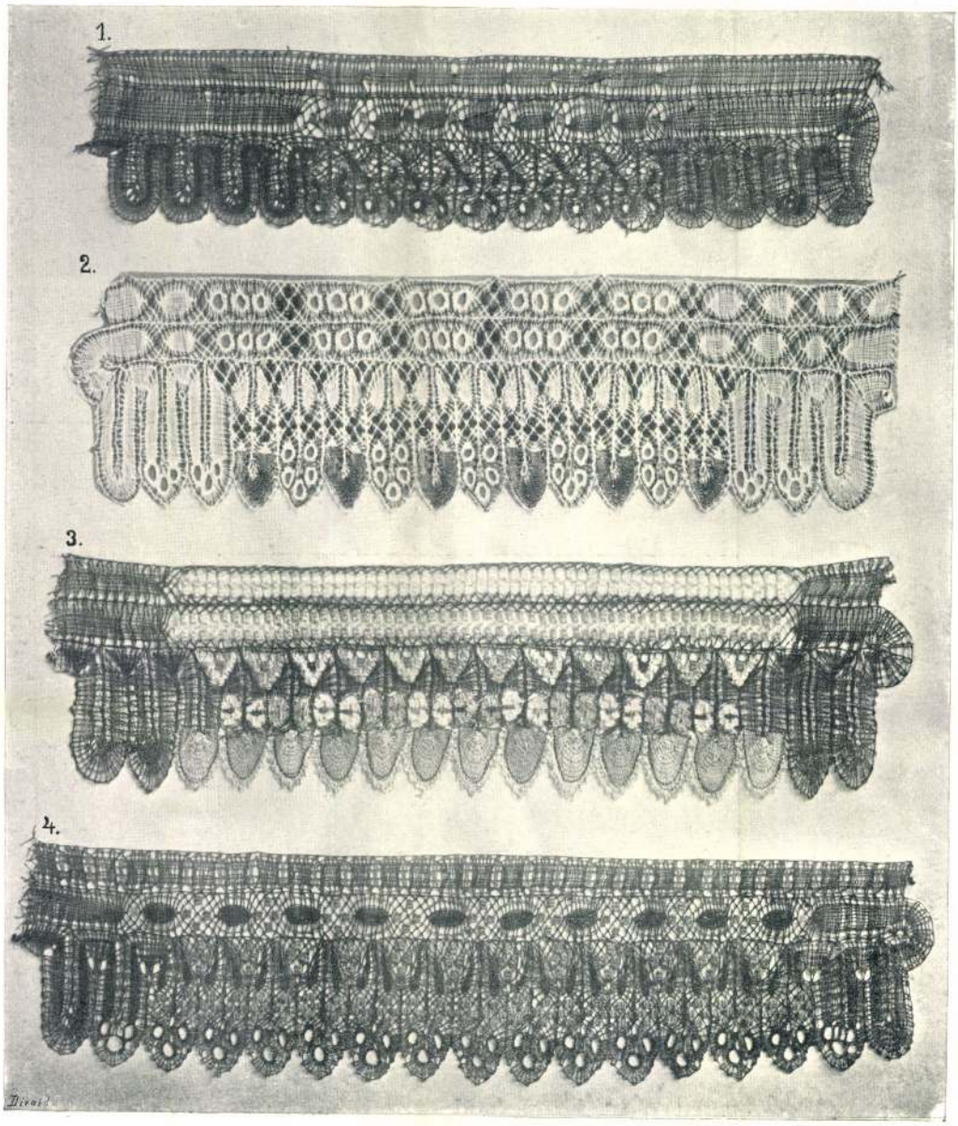

BÁNYA-SOÓVÁRI CSIPKÉK.

BÁNYA-SOÓVÁRI CSIPKÉK.

Magyar csipke

Sóvári csipke

BÁNYA-SOÓVÁRI CSIPKEVERŐ LÁNYOK.

TÓT-SOÓVÁRI CSIPKEVERŐ LÁNY.

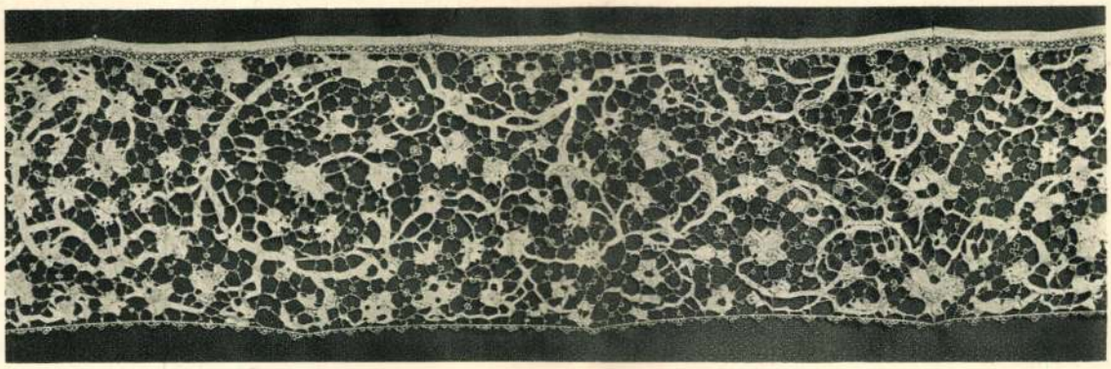

LAPOS VELENCEI CSIPKE, XVII. sz. m. f.
Báró Hatvany Józsefné tulajdona

RÉGI CSIPKÉK KIÁLLÍTÁSA AZ ORSZ. MAGYAR IPARMŰVÉSZETI MÚZEUMBAN

Az Iparművészeti Múzeum időszakos kiállításokon mutatja be gazdag textilanyagát. A régi bársony- és brokátkiállítást a régi csipkék kiállítása követte, melyen nemcsak a Múzeum nyugateurópai szintet elérő csipkeanyaga szerepel, hanem néhány — manapság sajnos egyre ritkuló — magyar csipkegyüjtő, báró Hatvany Józsefné, Mauthner Alfrédné, dr. Delmár Emil, dr. Fettich Ottó és Thomán Istvánné gyüjteményének néhány kiválasztott darabja.

A kiállítás két csoportra oszlik. Az udvar falán körülfutó fülkékben a külföldi csipkeanyag — főleg olasz, németalföldi és francia — foglal helyet, középen pedig a gazdag magyar emlékanyag felvidéki recéi és népies csipkéi.

I.

A csipke nem minden előzmény nélkül jelent meg az olasz textilművészet történetében. Technikájának kialakulásában nagy szerepe volt a recének, a szálhúzásos (zsubrikolásos) és áttöréses hímzésnek. Mindezekből szemléltető példákat látunk az 1. fülkében. A XVII. század közepén készült a Múzeum egy nagy antependiuma, mely akantuszindás és delfines, lendületes rajzával az olasz recének kiváló képviselője; a recét keskeny reticellabetét szegélyezi, melyhez széles magyar csipke csatlakozik. Egy másik kisebb darab a színes olasz recét szemlélteti a maga gazdag színpompájában. Érdekes és ritka a tárlóban elhelyezett olasz XVII. századi rece, egyenlőtlenül csomózott, ritka hálójával és reticellaszerű mustrájával. Ezt a fajtát az olasz szakirodalom „la mezza mandolina"-nak nevezi. Három, XVI. sz. végéről származó, hímzett és áttöréses vászoncsíkban az olasz varrott csipkének közvetlen előzményét bírjuk. Itt a vászonból kivágott, különböző alakú nyílásokat már tűvel varrott, reticellaelemek töltik ki. A fejlődés folyamán a vászon mind kevesebb lesz, a varrott részek mind sűrűbbek és szinte szemünk előtt bontakozik ki a XVI. sz. folyamán a legrégibb varrott csipkefajta, a reticella. Nem szabad azonban azt hinnünk, hogy ezzel a rece, a zsubrikolás és az áttöréses hímzés egyszerre eltűnnek. Éppen ellenkezőleg. Miután a csipke illusióját keltik és olcsóbban, kevesebb fáradsággal állíthatók elő ennél, a további századok folyamán is gyakran előfordulnak. A kiállításon is szerepel néhány igen finom XVIII. századi zsubrikolás, melyek közül említésreméltó a Mauthner Alfrédné tulajdonában lévő két darab.

A 2. fülkében a korai olasz csipke képviselőit, a reticellát és a punto in ariát látjuk. A reticella — mint a neve is mutatja — olyan varrott csipke, melynél még a származását eláruló négyszöges beosztású alap tisztán felismerhető. Négyszöges alapidomok, bennük geometriai elemekből, leggyakrabban rozettákból, csürlőidomokból és csillagokból alkotott, merőleges tengelyhez igazodó mustra: ez a reticella. Gróf Ferry Lipótné hagyatékából való néhány darab jól illusztrálja a mondottakat. Érdekes megfigyelnünk, hogy a reticella díszítménye milyen változásokon megy át az idők folyamán. A szigorú, geometriai karakter lassanként felbomlik, a négyszöges keretek megvannak még, de a díszítmény helyébe virágok, állatok és emberi alakok kerülnek, melyek a kereteket áttörik és szabadon terjeszkednek

Magyar Művészet
1933. 3. 27.

szét az alapon. A Múzeum legpompásabb darabja egy reticellabetétes és cakkos szegéllyel ellátott terítő. A négyszöges alapon szabadon sorakoznak a díszítő elemek: ovális pajzsokban címerek, emberi alakok, fejüket szökőkútba hajtó hattyúk, kétfejű sasok stb. Különös érdekessége datált volta az egyik sarokban kivarrott 1605 évszámmal; mellette a hasonló *Luli* felirat mintha szignatúrát adna. Azt a varrott csipkefajtát, melynél a reticella négyszöges kötöttsége végleg eltűnik, s amelyen a lendületes renaissance díszítés szabadon ömlik el, nevezik a szakirodalomban punto in ariának. Igen ritka és értékes csipkefajta. Báró Hatvany Józsefné két punto in ariát állít ki; a Múzeum Ferry hagyatékából való a kiállítás harmadik darabja. Az előbbiek egyike az orosz cári gyüjteményből származik, s a másika csodálatosan szép szimmetrikus csigás indák közé foglalt virágos vázaidomaival és háromszögű cakkjaival. Az egyik váza helyén a Chigi címer látható. A Ferry-féle punto in arián jól megfigyelhető a tiszta, komplikáltságában is világos rajz, mely a napraforgószerű virágok és kisebb rozetták elhelyezésével is a csipke háromszöges vonalát követi. A renaissance ornamentika szépsége és világos beosztása éppen úgy érvényesül itt, mint bármilyen korabeli márványreliefen vagy fafaragáson.

A harmadik fülkében a velencei barokk csipkét látjuk. Olaszországban kétségtelenül Velence volt a csipkeipar centruma, amint ezt az egykori mintakönyvek is bizonyítják. Míg a renaissance csipkénél nem merünk határozott városnevet megadni származási helyül, addig kétségtelen, hogy Velencéből származik a barokk varrott csipke három híres válfaja: a velencei reliefcsipke (point gros de Venise), a rosellino (point de rose) és a lapos velencei csipke (point plat de Venise). A velencei reliefcsipke tipikusan barokk csipke. Tisztán növényi, sűrű mustrája erősen kiemelkedő reliefekkel díszített, mely távlati hatásra törekszik és egyszersmind fény-árnyék játékot idéz elő. Micsoda pompázó hatásúak lehettek az ilyen gallérok, nyakkendők és kézelők a velencei szenátorok gazdag bíborvörös köpenyén! A Múzeum egy ritka, nagyméretű velencei reliefcsipkével szerepel a kiállításon. A rosellino nevét azoktól az apró kis rozettáktól kapta, melyek sűrűn helyezkednek el az összekötő pálcikákon. Mustrája végtelenül finom, apró virágos. A báró Hatvany Józsefné által kiállított rosellino-gallér és nyakkendő a maga finom, apró részleteivel, gyöngysoraival és ívecskéivel a varrott csipke technikai tökélyét képviseli. Dr. Delmár Emil tulajdona egy másik igen finom rosellino-gallér, mely a bécsi Figdor-gyüjteményből származik. A velencei reliefcsipkék mellett a barokk korában igen kedvelték a lapos velencei csipkét is. Mustrája a fentiekhez hasonló, indás-virágos mustra, de síkszerűen elgondolva, minden relief nélkül. E fajtából igen érdekes báró Hatvany Józsefnénak egy hosszú csipkéje, melyen a hullámzó csigás indáknak egységes karaktere van s ez már a milánói vert csipkének a kölcsönhatását mutatja. Ezt a fajtát „punto a vermicelli" névvel jelölik. A varrott indák helyét elfoglaló szövött szalagból látjuk, hogy itt tulajdonképpen egy ritkaszép szalagcsipkével van dolgunk.

A 4. és az 5. fülkében az olasz vert csipkéket állítottuk ki. A csipkeverés épp oly régi és épp oly elterjedt ipar volt Olaszországban, mint a csipkevarrás. Az egyetlen, vert csipkékhez szolgáló mintakönyv, a „Le Pompe", velencei. Eleinte a csipkeverésnél is Velence volt a centrum, de a súlypont csakhamar Genua és Milano felé tolódott el. Velencei származásúnak tudjuk a kiállításon szereplő néhány egyszerű, XVI—XVII. századbeli keskeny csipkebetétet; némelyikének mintáját a fentemlített „Le Pompe" c. mintakönyvben meg is találjuk. Az olasz renaissance vert csipkének klasszikus példái a genuai csipkék. Ezek rendszerint cakkos, eleinte reticella mintákat utánzó szegélyek, melyekben a fonásos alapváz mellett az orsóalakú díszítőelemnek jut fontos szerep. A szigorú rend idők folyamán a genuai csipkén is meglazul, mint azt a Ferry-hagyaték néhány szép darabja szemlélteti. A milanói vert csipke tipikusan barokkcsipke. Ornamentikája tisztán vászonkötéses (Leinenschlag) és erősen stilizált, szövevényes, folyamatos indamustrából áll, melynek szárait szimpla vagy dupla, pikós pálcikák kötik össze. Néhány különösen szép XVII. századi darabot a Múzeum Ferry-hagyatékában találunk. Az alaphálós milanói csipke csak a XVIII. században kezd divatba jönni. A milanói csipke igen közel áll a korai flamandhoz s *ez a milano-flandriai typus, mint háziipari népies csipke él tovább a magyar csipkében is.*

A régi olasz csipke minden fajtáját megismerve, térjünk át a németalföldi csoport tárgyalására, mely a kiállításon épp oly gazdagon és teljességben van képviselve, mint az olasz. Hosszú és elkeseredett vita tárgya volt egy időben, hogy vajjon hol, Olaszországban vagy Németalföldön találták-e fel a csipkeverés technikáját? Ezzel a kérdéssel itt nem foglalkozhatunk bővebben és nem sorolhatjuk fel mindazon érveket, amelyek Olaszország javára döntöttek. A fontos az, hogy a csipkeverés igazi hazája mégis csak Németalföld, mert itt régen, majdnem kizárólag vert csipkét készítettek s itt emelkedett a technika másutt soha el nem ért művészi tökélyre. Régi, flamand varrott csipke, a vert emlékanyaghoz viszonyítva és a XIX. századot leszámítva, alig maradt ránk.

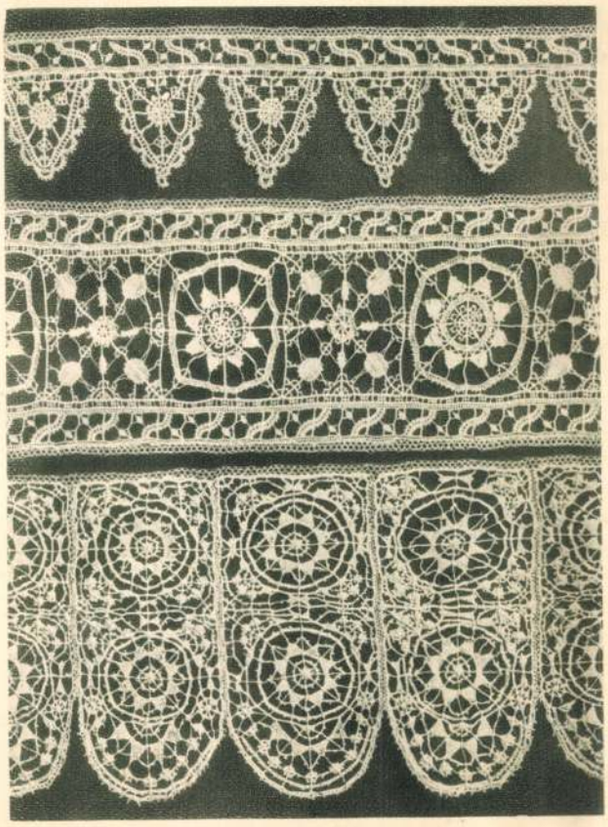

RETICELLA, OLASZ VARROTT CSIPKE, XVI. SZ. VÉGE
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

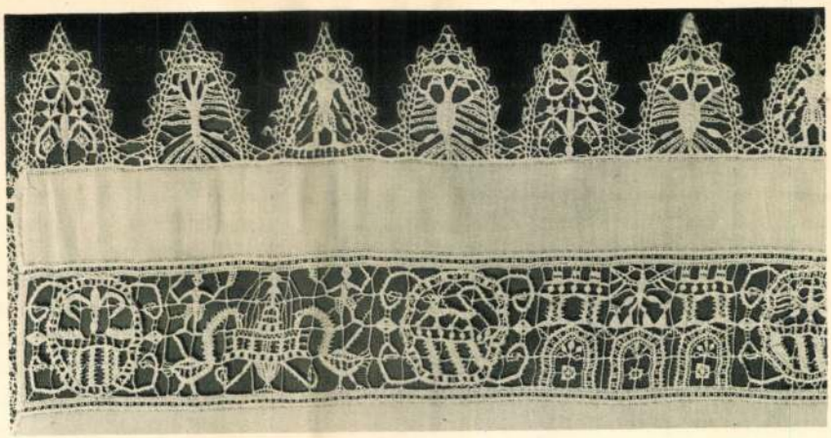

RETICELLA, OLASZ, 1605. ÉVSZÁMMAL
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

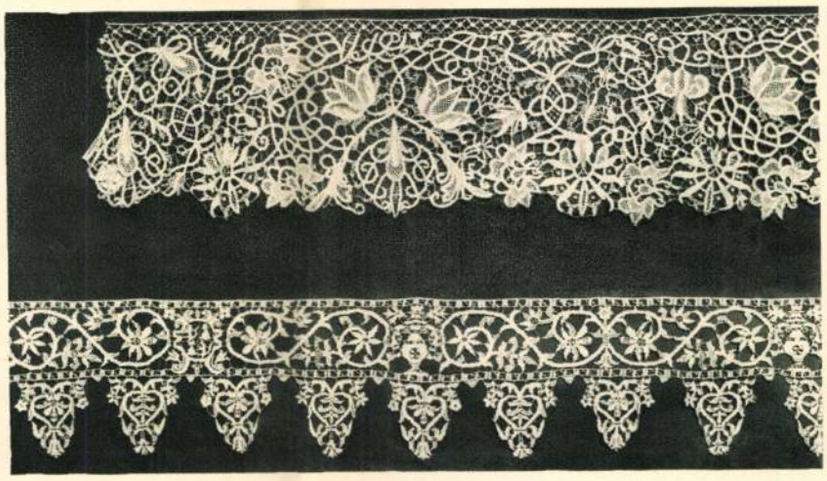

PUNTO IN ARIA, OLASZ VARROTT CSIPKE, 1600 KÖRÜL
Báró Hatvany Józsefné tulajdona

A XVII. századi flamand csipkét még nem tudjuk lokalizálni. A fentmaradt emlékanyag elég kevés; leggyakoribb typusa a milanóihoz hasonló és hullámzó, folyamatos indadíszt mutat, kis virágokkal élénkítve, pálcikákkal, majd alaphálóval rögzítve. Ez az alaphálóval már eredeti németalföldi találmány. Megemlítjük kiállításunknak egy sűrűmustrás, tisztán vászonkötéses szalagból álló, szimmetrikus rajzú, széles csipkéjét. Ez az ú. n. Velazquez-csipke typus, ha ugyan elfogadjuk Hennebergnek (Stil und Technik der Alten Spitze, 1930.) ezt a kissé fantasztikus és festett portrait-kra támaszkodó elnevezését.

A XVIII. századi flamand csipkét már könnyen csoportosíthatjuk. Három főtypust különböztethetünk meg: a Bruxelles-Brabanti, a Malines-Anvers-i és a Valenciennes-Binche typust. Ez a felosztás nem jelenti szükségszerűen azt, hogy az illető csipke ebben vagy abban a városban készült, hanem typusokat jelöl meg, melyek abszolute megkülönböztethetők egymástól.

A kiállítás legszebb bruxellesi csipkéje a bejárattal szemben lévő középfal jobboldalán látható. Az esztergomi főszékesegyház kincstárának egy széles miseing-csipkéje ez, mely a XVIII. sz. legelejéről származik. Alapja a korai bruxellesi csipkére jellemző pikós-pálcikás, melyen finom indás rozetták és változatos formájú barokk-kartusok között, profán tárgyú jelenetek láthatók: díszfát öntöző két nőalak, felettük két putto koszorut tartva, majd lépő, lengeruhás nőalakok, amint egy-egy putto által tartott serlegbe bort öntenek. Az egész egy darabban vert, varrásnak nyoma sincs rajta. Csodálatos csipke ez, úgy a technika, mint a finom ornamentika szempontjából.

A két következő, tehát a 6. és 7. fülkében, egyéb bruxellesi anyag van kiállítva. Bruxellesben készültek rendszerint a nagyméretű darabok, a volantok, terítők, Úrasztali kendők, Mária-köpenyek, alba-csipkék stb. Ilyenek a Thomán Istvánné által kiállított, tisztán növényi és kartusdíszű alba-csipke és a báró Hatvany Józsefné tulajdonában lévő széles kendő. Mindkettő a XVIII. sz. első feléből származik s az e korra jellemző pikós-pálcikás alapot tünteti fel. Ugyancsak Hatvany báróné állít ki egy másik, igen érdekes darabot, mely pontosan datálható 1708-ra a rajta lévő díszítés révén: ovális keretben két portrait-t látunk, fölötte hercegi koronát, alatta pedig lángoló szíveket. Napba néző főnixmadár és a főrangú pár keresztnevének összefont iniciálei egészítik ki a ritka darab díszét. Braunschweigi Erzsébet, és III. Károly király, a későbbi VI. Károly császár, 1708-ban megtartott esküvője alkalmából készült készlet egy darabja ez; hasonló mustrájú csipke látható a bruxellesi Musée Cinquantenaire-ben. A XVIII. sz. közepetáján fellépő könnyed, finom rococoformák mintha egyenesen a csipkeornamentika számára keletkeztek volna. Ekkor már állandó a finom hatszögletes alapháló, a bruxellesi „Droschelgrund", melyet leheletfinoman árasztanak el a rococo dekorativ elemei, az anyag áttetszősége miatt fajsúlyukból szükségszerűen veszítve: hullámzó kartusokból alkotott szalagok, virágos ágak, rajtuk ülő madarakkal, közöttük röpködő pillangókkal, bőségszarúból kiboruló gyümölcsök, virágfüzérek, trofeák stb. Mauthner Alfrédné barbeja és a Ferry-hagyatékból származó néhány csipkeszegély gyönyörű példái ennek a dekorativ gazdagságnak, melyet még könnyedebbé tesz a vászonkötés egyhangúságát sűrűn megbontó díszkitöltések változatossága.

A 8. fülke középfalát két hatalmas brabanti alba-csipke és az egyiknek ujjaihoz tartozó csipkedísz foglalja el. Az egyik báró Hatvany Józsefné, a másik Mauthner Alfrédné gyűjteményéből való. A brabanti csipke is bruxellesi karakterű, csak mustrája nagyobbméretű és kötése nem oly egyenletes és finom, mint az igazi bruxellesi csipkéké. A fülke két oldalán a Malines és a Valenciennes-Binche typusú csipkék gazdag példái sorakoznak. Ezek talán még a bruxellesinél is finomabb szálból vannak verve. A Malines-csipke mustráját keretező fényesebb fonál hatásosan választja el a díszítést a hatszögű alaphálótól. Par excellence rococo-csipke ez s a kiállítás legfinomabb darabjai ismét a Hatvany- és Mauthner-gyűjteményekből kerültek ki. A Valenciennes-Binche problémát illetőleg el kell fogadnunk Marie Schuettének — talán a legkiválóbb ma élő csipkeszakértőnek — megállapítását. Szerinte az igazi Valenciennes csipke jellemzője a kerekszemes alaphálóra helyezett tisztán vászonkötéses mustra, amely teljesen nélkülözi a díszítő öltések változatosságát. Ez utóbbinak jelenléte viszont a Binche-csoport mellett dönt. Ezen különbségeket módunkban áll megfigyelni a báró Hatvany Józsefné által a Múzeumnak ajándékozott Binche-barbeon és Valenciennes-csipkeszegélyen.

A 9. fülke a francia csipkeművészet remekeit mutatja. Franciaországban művészi szempontból főleg a varrott csipkének van jelentősége. Míg Olaszországban a csipke hosszú történeti fejlődés eredménye, addig Franciaországban egy nagy gazdaságpolitikus, J. B. Colbert energikus tettének tudható be. Colbert, hogy a francia *pénznek idegenbe való vándorlását megakadályozza,* Velencéből számos olasz munkásnőt hozatott be és ezekkel 1667 táján állami csipkegyárakat létesített, melyek hivatva voltak Franciaország egész csipkeszükségletét fedezni. Ugyanakkor magas behozatali vámmal sújtotta az olasz csipkeárut. Magától értetődik, hogy a var-

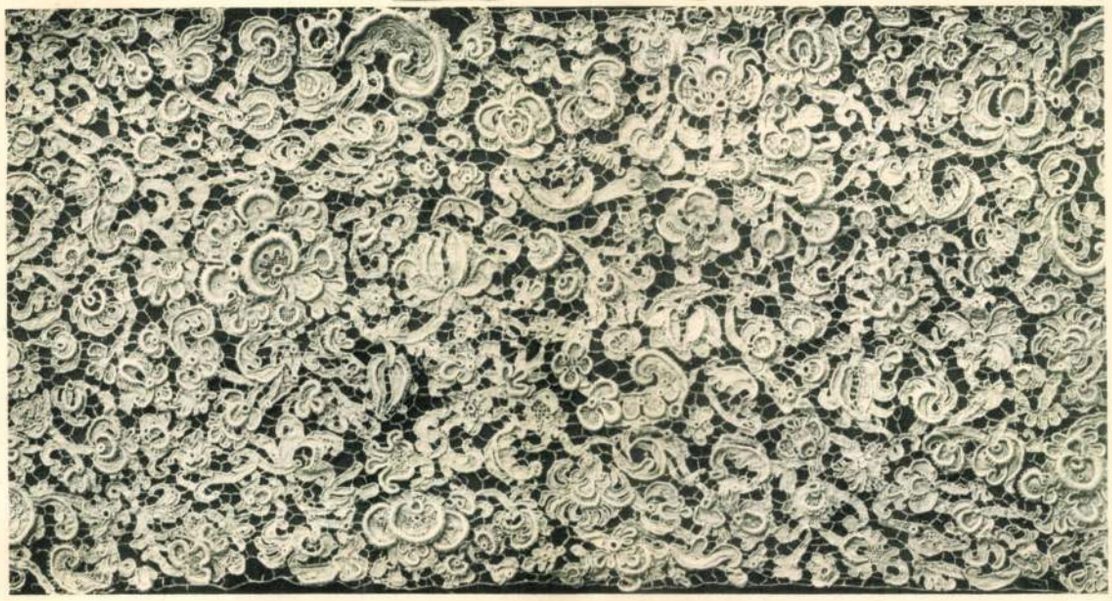

RELIEFCSIPKE, VELENCE, XVII. SZ. KÖZ.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

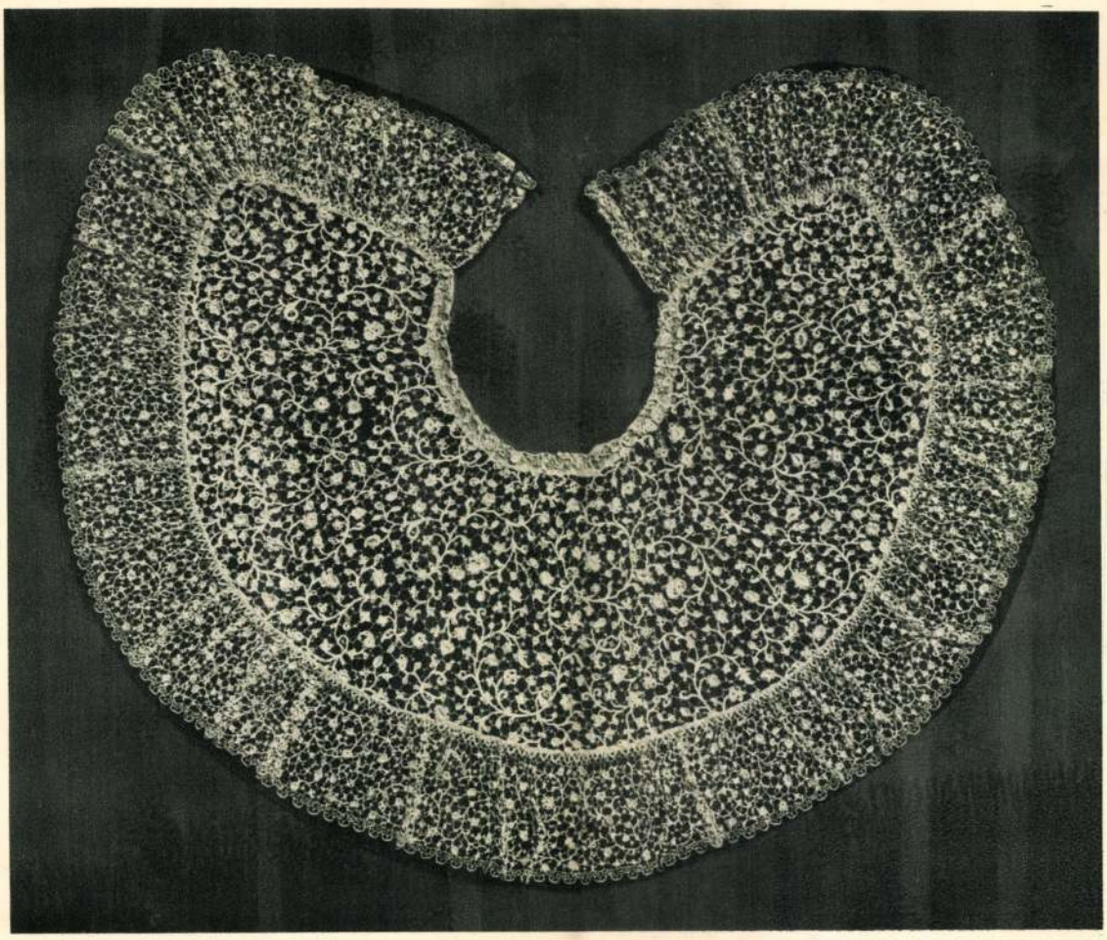

ROSELLINO, VELENCE, XVII. SZ. M. F.
Dr. Delmár Emil tulajdona

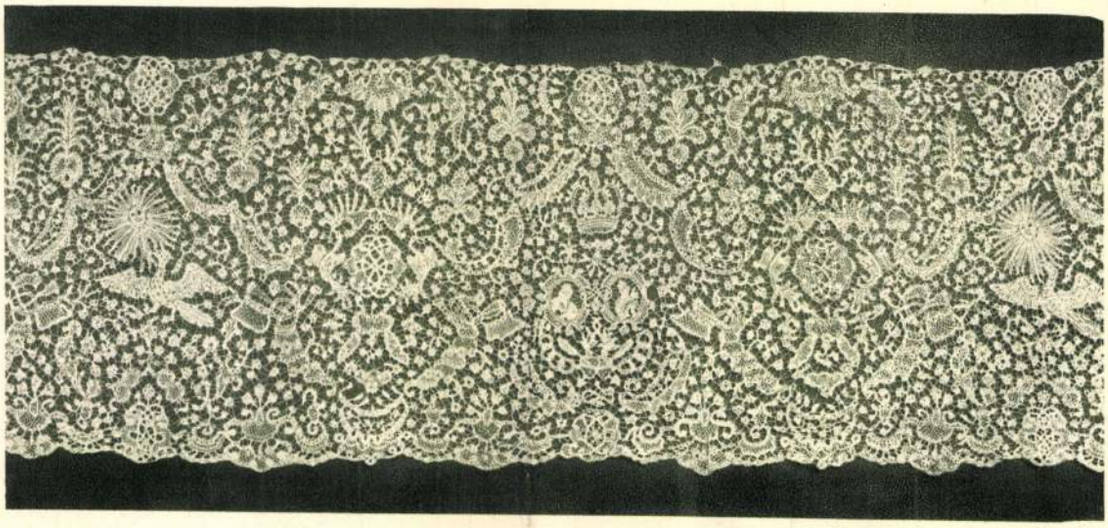

BRUXELLESI VERT CSIPKE, 1708
Báró Hatvany Józsefné tulajdona

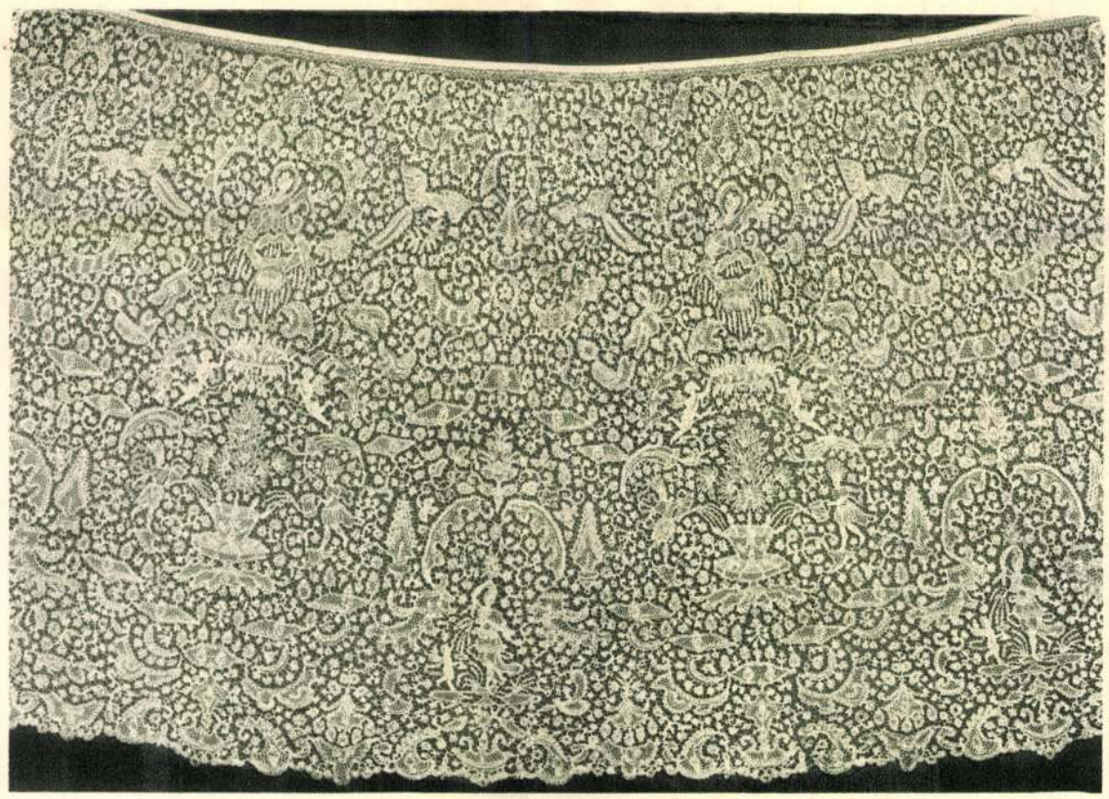

ALBA-CSIPKE, VERT, BRUXELLES, 1700 KÖRÜL
Az esztergomi főszékesegyház kincstárának tulajdona

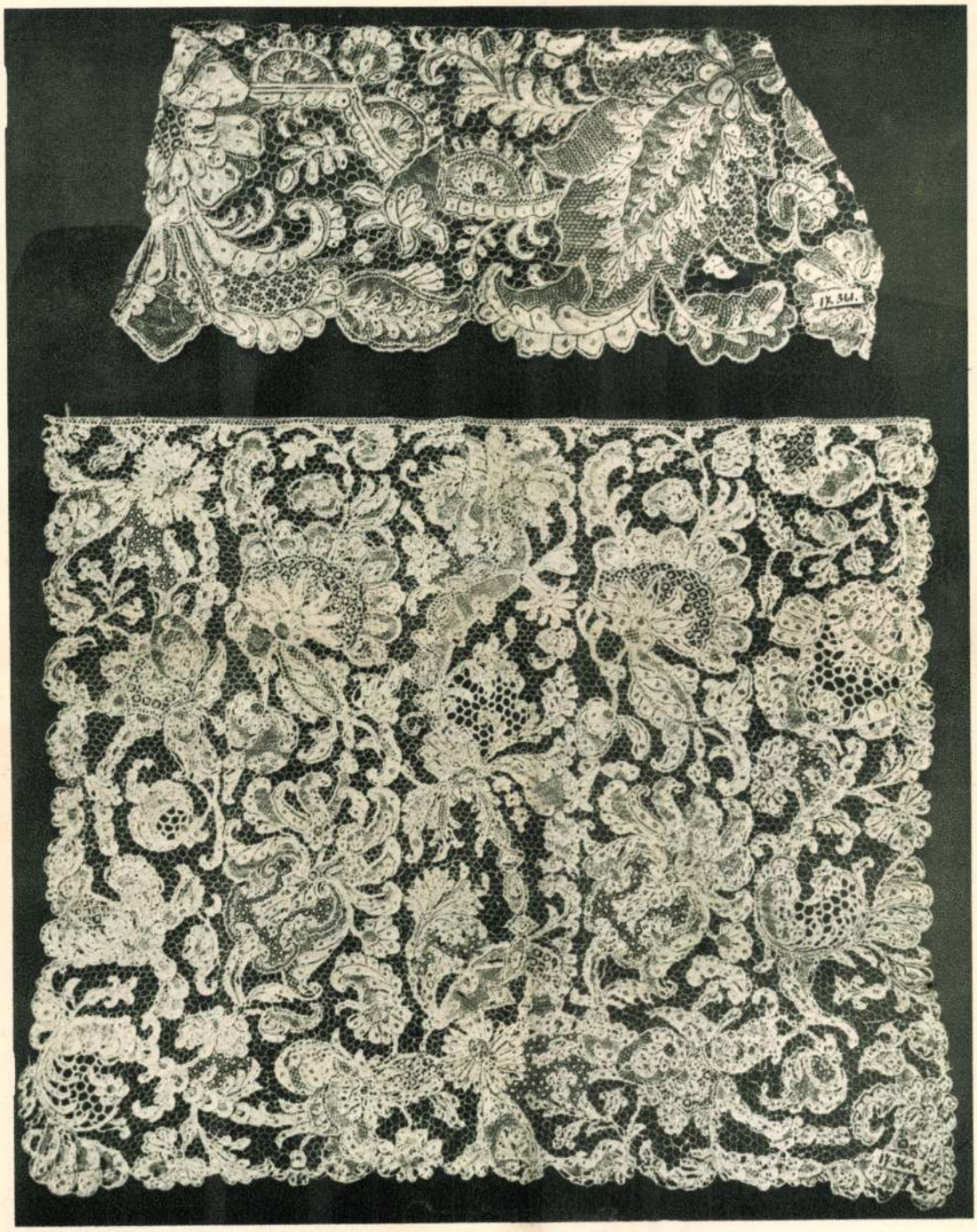

VARROTT CSIPKE, ARGENTAN, XVIII. SZ. ELSŐ FELE
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

VERT CSIPKÉK, MALINES, XVIII. SZ. KÖZ.
Báró Hatvany Józsefné és Mauthner Alfrédné tulajdona

rott velencei reliefcsipke jegyében indult meg a francia csipkegyártás is. Csakhamar az önálló francia karakter azonban itt is kibontakozik, a nehéz velencei mustra lazább, könnyedébb lesz, a reliefek diszkrétebbek, s kialakul a jellemző, hatszögletes, nagyszemes, pikós hálóalap. Ezt az első önálló francia csipkét nevezi a szakirodalom „point de France"-nak és ez volt a neve a XVIII. sz.-ban is. Gyönyörű példáit látjuk báró Hatvany Józsefné gallér és két kézelőből álló garnitúrájában, mely a fülke középfalát foglalja el. Az állami csipkegyárak közül az Alençonban, Argentanban és Sedanban alapított gyárak lettek világhírűvé, mint azt az emlékanyag is igazolja. Nincsen olyan éles karakterkülönbség közöttük, mint a flamand csipkéknél, hiszen a varrott csipke technikai lehetőségei is kisebbek. Általában Argentanból származónak tekinthetjük a nagy, késő Louis XIV. mustrás csipkéket, pl. Hatvany báróné barbeját és Mauthner Alfrédné keskeny gallérját, míg Alençon nagyhírű darabjai inkább a Louis XV. kortól az Empire koráig terjednek, pl. két hullámos indás gyönyörű barbe (báró Hatvany Józsefné ajándéka).

A 10., utolsó fülke, vegyes anyagot tartalmaz. A három említett ország csipkeművészete mellett a többi országok emlékei karakterben és technikában is amazok nyomait követik. Csak a korai varrott spanyol csipkék érdekesek; ezek a XVIII. századi Sol-csipkék, melyeknek állandó motivuma a kerek, napszerű korong, sugaras és csillagosrajzú kitöltéssel. Egy kis angol csipkegallér az olasz punto in ariák jellegét követi, csak a virágok naturalisztikus rajza tanuskodik angol származásáról. A különféle alpesvidéki, csehországi és orosz csipkék inkább népies jellegűek. A tárlóban dr. Fettich Ottó tulajdonában lévő, igen finom fekete, vert Chantilly-csipkék láthatók, már a XIX. sz. közepetájáról.

II.

Vajjon hogyan viszonylanak az idegen csipkeanyag pompázó gazdagságához a középen felsorakozó magyar emlékek? Vajjon önálló utakon haladnak-e? s ha igen, miben nyilvánul meg ez az önállóság?

Mielőtt erre a kérdésre felelnénk, meg kell állapítanunk azt, hogy hazánkban a csipkeszükséglet jóval kisebb és más természetű volt, mint más országokban. Sem az úri, sem a népies régi férfiviseletben nem találunk csipkedíszt. S míg ez másutt — mint korongos gallér, kézelő, nyakkendő, csizmát bélelő szegély és kokárda — a férfidivat elmaradhatatlan kelléke volt századokon keresztül, addig a mi kardforgató, mentés-dolmányos őseinken szinte elképzelhetetlen az udvari élet levegőjét árasztó nőies csipkedísz. Nálunk a csipke, beleértve a recét is, kizárólag az asszonyok divatjához tartozott s a házi fehérnemű, ágy- és asztalnemű díszítésére szolgált. Itt utalunk báró Radvánszky Béla „Magyar családélet és háztartás a XVI—XVII. században" c. munkájára, melynek a 2. kötetében közölt hozományi és hagyatéki lajstromaiban a csipke és rece sűrűn szerepelnek. Megtudjuk belőle, hogy a régi magyar háztartásban a recét főleg lepedőszélként, párna- és abroszbetétként használták, míg a csipke főkötőkön, ingvállakon, nyakravalókon és kötényeken szerepel leggyakrabban. Az arany-ezüstcsipke a felsőruha díszítésére szolgált. A csipke nyomát már nagyon korán megleljük az írott forrásokban. Ormány Anna asszony hátrahagyott kincsei között található az 1581-es leltár szerint „egy wy aranyas Recze zoknya" a sok rece „eleö ketheö" (kötény) mellett (Radvánszky, II. p. 54.). 1595-ből származik losonci Bánffy Istvánné, Károlyi Kata hozományi lajstroma (Radvánszky II. 76. p.), melyben így szerepel a csipke: „egj giolch kezkenoe feir varrással chipke az végin ziles varras," „ingual chipke az vyan," „fatiol eleö keöteö az zilin mind keörwl fejr chipke." Ime egynéhány példa a sok közül, az eredeti magyar írással közölve!

Magyarországon csipkeipar — külföldi értelemben — nem volt. A magyar csipke népies csipke volt s eleinte még így sem örvendett nagy népszerűségnek a város vezető urai között. Egy selmecbányai, 1560-ból származó adat azt mondja, hogy a város előljárói megtiltották a felnőtt leányoknak a csipkeverést, mert könnyű munka könnyelműségre vezet. (Demkó Kálmán: A felsőmagyarországi városok életéről p. 27.) XVIII. századi adat kapcsán pedig megtudjuk, hogy a paszomántosok honosították meg a csipkeverést, ők foglalkoztatták vele a lányokat régen, most azonban ez már nem divat. (Korabinszky Mátyás: Magyarország földrajzi, történelmi és ipari lexikonja, 1786.) E néhány forrás Felsőmagyarországra utal a csipkével kapcsolatosan.

A magyar recének régi, népies csoportja mellett az emlékek legnagyobb része olyan egységes karakterű, hogy műhelymunkát vagy legalább is egységes mintakönyveket kell feltételeznünk, noha erre semmi adatunk nincsen s e téren csak sötétben tapogatózunk mindeddig. Azt tudjuk, hogy a Felvidéken sok himzőcéh volt, talán ezeknek körében készültek a régi művészi recék? A magyar receművészet fénykora a XVII—XVIII. századra esik, s főfészke a Felvidék, különösen Gömör, Szepes és Sáros megyék. Az ország más területéről ránkmaradt emlékek (főleg a Dunántúlról, Veszprém és Somogy megyékből) majdnem kizárólag népiesek és a XIX. századból származnak. A rece népies cso-

RECE, GÖMÖR M. XVII. SZ. M. F.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

RECE, GÖMÖR MEGYE, XVII. SZ. M. F.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

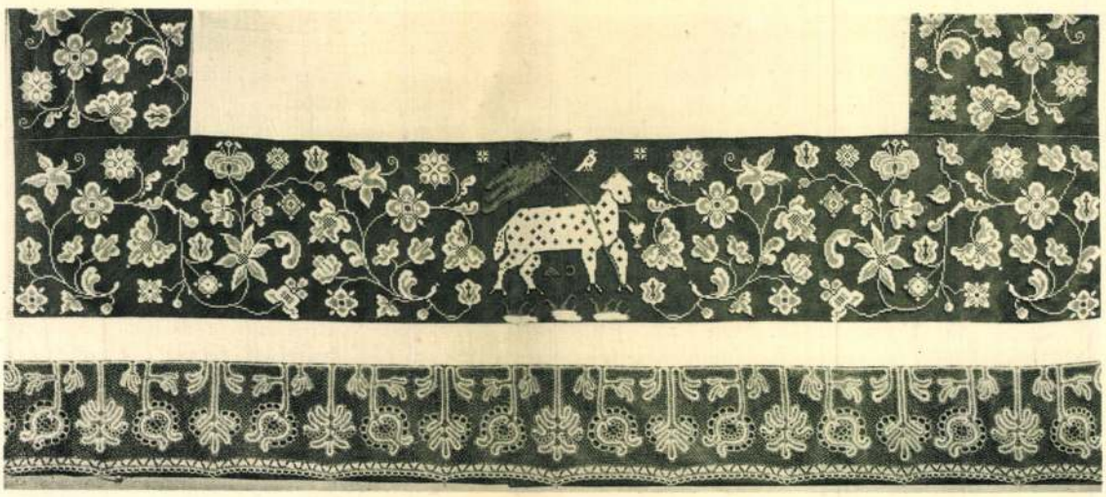

ANTEPENDIUM, RECE, GÖMÖR M. XVII. SZ.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

portjainak ismertetése nem tartozik a kiállítás feladatának körébe. A művészi rece emlékanyaga — sajnos — kevéssé feldolgozott s így e helyen kíséreljük meg felosztását és csoportosítását a kiállított anyag kapcsán.

A rece alapját négyszögesen csomózott háló adja, melyet minta szerint töltenek ki a szokásos hímző-öltéssel. Ennek a hálónak a megalkotása kétféle lehet. Az egyik typusnál — s ez a gyakoribb — a háló szálai merőlegesen, ill. párhuzamosan állanak a mintához, a másiknál a szálak diagonálisan futnak s így a szemek csürlőidomokat alkotnak. Az első typushoz tartozik a kiállítás majd minden darabja, a második typus kizárólag a népies recénél fordul elő s csak a XVIII. sz. végétől kezdődőleg. Példa erre a kiállításnak egy felvidéki darabja, melynek népies jellegét első pillantásra felismerhetjük a nagy virágtövek között álló, ügyetlenül megrajzolt szarvasokról.

A kétfajta hálótól eltekintve a rece kitöltési módja is kétféle lehet. Vagy a négyszöges kockák szerint halad a kitöltés, s ezáltal a mustra valami geometriai jelleget, kötöttséget kap, vagy szabadon terül el a rajz a hálón, nem respektálva a merev hálóbeosztást. Mindkét fajta rece sűrűn fordul elő a Felvidéken már a XVIII. századtól kezdve, sőt vannak darabok, amelyeken mindkét féle kitöltés együtt szerepel. A receháló kitöltése eleinte egyforma anyaggal és egyforma öltéssel történik. Később azonban a barokkor követelményeinek megfelelően a fény és árnyék problémája e téren is előtérbe jutott s ennek a síkszerűen elgondolt recénél úgy igyekeztek megfelelni, hogy az öltéseket hol sűrűbben, hol ritkábban alkalmazták, vagy pedig kétféle természetű fonalat (finomítatlan és finomított len, vagy néha selyemfonalat) kombináltak, ami által a rajz volument kapott. Ugyancsak a XVII. sz. vége felé kezd divatba jönni a recénél is a változatos díszöltések használata, mely a csipkénél a „jours"-nak felel meg s amely különféle mustráival a rajzot élénkíti.

Az Iparművészeti Múzeum kiállításán a művészi magyar rece minden fajtája kiváló példányokkal van képviselve. A két legrégibb darab egy 1619. évszámmal ellátott, házassági címert ábrázoló (két oroszlán egymás felett, a másik mezőben hold és csillag, az utóbbi esetleg Nagyváthy-címer) fehér rece és egy ritka, színes selyemmel és arannyal hímzett antependium, melyen az 1618. évszám olvasható. Ez utóbbin a Tudás fája mellett álló Ádámot és Évát látjuk, körülöttük a Paradicsom állataival, majd egy olaszos, virággal telt díszvázával elválasztva, Krisztust a keresztfán, kétoldalt Szűz Máriával és Jánossal. Felül a következő bibliai felirat ismétlődik: QVOQVNQV-DIE-COMEDERIS-EX-HOC-MORIERIS-MVLIER-ACCEPIT-DE-FRVCTV-LIGNI-ET - DEDIT-VIRO-SUO.[1]

Az egyes emlékek korának megállapításánál általában a mustra karakterének van elsőrendű fontossága, sokkal inkább, mint a technikai sajátosságoknak. A legkorábbi recék még olaszos rajzúak, sűrűn előforduló díszvázákkal, akantuszleveles indákkal, sárkány- és delfinalakokkal. Ilyen a kiállításnak egy XVII. sz. közepéről származó gömöri darabja, melyen középen díszkút fölött egy-egy egyszarvú, kétoldalt hatalmas csigás akantuszinda közepén szárnyas lovasalak látható. Néhány korai darabon még a gotikus, törtvonalú indaszár és tölgyfaleveles ornamentika utal a régebbi multra. Ilyenek egy igen finom, korai recebetét, melynek törtvonalú indaszára között egy-egy ellentétes állású gránátalmás és tulipános virág nyílik és egy másik szepességi recebetét, hasonló inda között finomrajzú, szekfűs és tulipános virágdísszel. Mindkét darab XVII. századi és az egykorú úri hímzések mustrájához nagyon közel áll. Ugyancsak nagyrészt XVII. századi eredetűek a figurális recék, melyek közül említsünk meg egy Ádám és Éva ismétlődő alakjaival díszített recét s egy másikat, melyen Ábrahám áldozatát látjuk. Ez utóbbin, középső virágtő-motivum két oldalán látjuk, egymáshoz tükörképben, Ábrahámot, amint éppen feláldozni készül fiát; az ABRAHAM és IZAK felirat is fordítva jelenik meg az egyik oldalon. Bánffy Istvánné, Károlyi Kata 1595-ös hozományi lajstromában szerepel egy „vekony Giolch Lepedö az Abraham historiaiaual varroth Reche" (Radvánszky, II. p. 79); ezt itt mint érdekességet említjük meg, noha korántsem jelenti azt, hogy itt egy és ugyanazon darabról van szó, hanem hogy az Ábrahám áldozatának jelenete — miután még sok más példányt ismerünk a kiállításon szereplőn kívül — igen kedvelt motívum volt a művészi rece körében. A XVII. századi növényi díszű recéket kissé vékony, sovány, de annál finomabb rajz jellemzi, mely nem folyamatos, hanem szakaszos beosztást mutat, mert még él bennük a renaissance öröksége. Igen keresettek az állatos recék, melyeken az ilyen virágtövek között álló páva, gyakrabban szarvas vagy az antependiumokon Isten báránya láthatók. Mindegyik fajtát tökéletes művészi darabok képviselik a kiállításon: pl. egy Isten bárányával díszített szepességi antependium, egy másik gömörmegyei, melyen díszvázától kétoldalt fekvő szarvasok és a virágos ágakon kis madarak láthatók, s egy harmadik szepességi rece, melyen finom virágtövek közt gyönyörű, szárnyaikat széttáró pávák állanak. Mindhárom darab még XVII. századi.

[1] Reprodukálva : *Magyar Művészet* VI. évf. (1930) 5. szám, 244. o.

RECÉK, GÖMÖR M. XVII. SZ. M. F.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

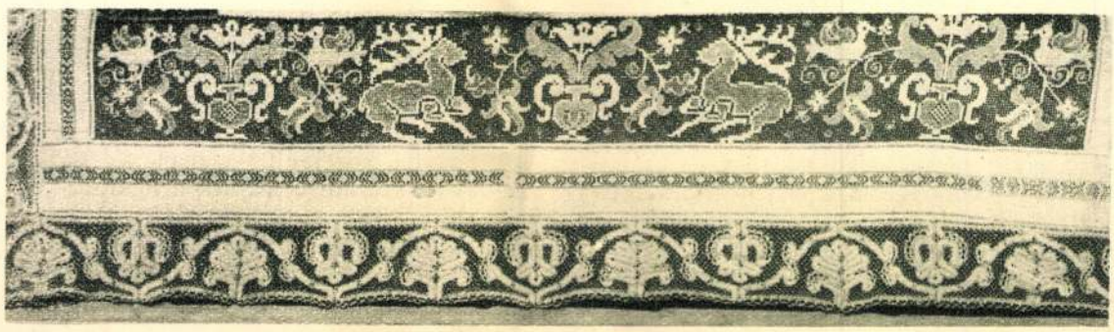

RECÉK, GÖMÖR M., XVIII. SZ.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

A XVIII. századi recék mustrája többnyire növényi: nagy akantuszleveles, csigás indákból és különféle virágokból áll, melyek folyamatos, barokkos lendületű rajzban egyesülnek. A dús, nagylevelű minták gazdagságát, a változatos díszítő-öltések egész sora és a fokozatosan előtérbe lépő árnyékolási törekvések fokozzák. Mindezt megfigyelhetjük a kiállításnak jellemző XVIII. századi recéin.

Hogy a fehér mellett a színes rece is milyen kedvelt volt nálunk, arról megint a régi leltárak és hozományi lajstromok tanuskodnak. A híres gáboltói madaras és sze-

az említett főbb typusokat megjelölő négy csoport nem elegendő. Mint 5. csoportot említhetjük azt a csipkét, melyen nincsen alapháló s a vászonkötéses szalag szabadon, de szimmetrikusan kígyózik s az alapot rendszertelenül alkalmazott összekötőpálcikák vagy apró orsóalakú formák helyettesítik. Ilyen az olasz renaissance-recén lévő széles s a XVIII. sz. elejéről való gömöri csipkeszegély és egy lepedőnek széles gömöri betétcsipkéje is, melyen szívalakba hajló és csigás indákkal négyszöges alapidomba kényszerített motívumok kapcsolódnak egymáshoz, kettős pálcikákkal és orsós szemekkel egymáshoz fűzve. Mint különleges példányt említjük a kiállításnak azt a széles gömöri csipkéjét, melyen ritka, csürlőidomos alaphálón hatalmas sarlós levelek közé foglalt rózsaszálak sorakoznak helyenként másrajzú, nagy, merevszárú virágtövekkel váltakozva.

Tudjuk, hogy a régi magyar női viseletben az arany-ezüstcsipkének nagy szerepe volt. Sajnos azonban a ránkmaradt emlékanyag nem kielégítő. A kiállításon szereplő darabok közül említésre méltó s gyakran ismétlődő typust mutat a Múzeumnak egy gömöri vert arany csipkeszegélye, melyen széprajzú, nagy gránátalmák és csürlőidomok váltakoznak; a XVII. sz. végéről származik s Mauthner Alfrédné tulajdona egy ezüst és kék fonálból vert indás gránátalmás csipkeszegély. Gyakori mustrát képvisel egy sűrűrácsos, arany csipkeszegély, melyben legyezőszerű, háromszögű idomok, soronként váltakozó helyzetben, ismétlődnek.

Az újabbkori magyar csipke ismertetése nem tartozik a kiállítás programjába. Mégis súlyt vetettünk a halasi csipke bemutatására, mint a varrott csipke első kísérletére hazánkban, mint különleges technikára, s mint olyan csipkére, melynek bizonyos multja van. A középen elhelyezett két tárlóban gondosan kiválogatott halasi anyag van kiállítva, részben a Múzeum, részben dr. Fettich Ottó tulajdonából.

A halasi csipkeipar Dékáni Árpád iparművésztanár kezdeményezésére keletkezett Halason a XIX. sz. vége felé. Dékáni csipkevarró-iskolát alapított ott, melyet később Újpestre helyezett át s ott vezetett tovább. Eleinte majdnem az összes csipkét maga Dékáni tervezte, sőt a kivitelben is közreműködött. Az ő érdeme, hogy a halasi csipke nemzetközi jelentőségre emelkedett s jó egynéhány nemzetközi kiállításon nagy elismerést aratott. A halasi csipkeipar ma, Dékáni halála után is tovább él, a csipkevarróműhely ma is működik Halason s csak az általános gazdasági depresszió következtében nem foglal el olyan helyet a modern magyar iparművészetben, mint amilyet megérdemelne.

A halasi csipke varrott csipke s technikai sajátsága az, hogy első pillanatra olyan, mintha verve lenne. Mint a régi varrott csipkénél, úgy itt is először a minta körvonalait varrják fel indifferens alapra s az így kapott elhatárolt területeket töltik ki, de nem a varrott csipkére jellemző hurkos öltéssel, hanem a vászonkötést teljesen utánzó texturával, amit tűvel varrva egymásra, merőleges szálak keresztezésével érnek el. Az így nyert textura olyan finom és egyenletes, hogy az első pillanatban azt hinnénk, itt géppel szövött anyagból, kivágott részek összeállításáról van szó. A mustra körvonala természetesen ennél a varrott csipkénél is kiemelkedő szállal körülvarrott. A halasi csipke technikáját tanulságosan szemlélhetjük egy félig kész darabon, melyet dr. Fettich Ottó állít ki. A csipke anyaga az igen finom, fehér lenfonál s nagyon gyakran a színes selyemfonál. Mustrája a magyar népművészet gazdag formakincséből van merítve legtöbbnyire, s ez adja meg neki technikai sajátossága mellett eredeti magyar karakterét. A keletkezési korszak szecesszziós mustrái talán a mai ember szeme számára nem a legszimpatikusabbak, de annál finomabbak és változatosabbak a következő évtizedek magyaros mintái. A kiállításon szereplő darabok közül megemlítendők a dr. Fettich Ottó tulajdonában levő gyönyörű fehér csipkeszegélyek, egy széles, galambos terítőszegély, mellyel Dékáni a philadelphiai kiállításon aranyérmet nyert és az özv. Madách Emánuelné által a Múzeumnak hagyományozott finom, színes pávadíszes legyező.

A halasi csipke történetének részletes megírása a jövő problémája; még nincsen meg a kellő történeti távlatunk, a helyes kritikának e főkelléke.

A kiállítás képet igyekezett nyújtani a magyar csipke multjáról. Ha ezt megkapva, visszagondolunk a külföldi részben látottakra, megállapíthatjuk azt, hogy a magyar rece technikai és művészi szempontból teljesen egyenrangú külföldi társaival. A régi magyar csipke pedig — s itt ismét csak a XVII—XVIII. századi felvidéki csipkére gondolunk — technikailag a XVII. századi milano-flandriai és bruxellesi gyökerekből táplálkozik s művészi eredetisége a mustrának sajátos magyar karakterében van, melynek gazdag változatosságát annál inkább értékelhetjük, ha tekintetbe vesszük, hogy mindezt egyfajta kötéssel csupán, a szalagszerűen kanyargó vászonkötéssel érték el. Ha a hazai csipke eddig méltánytalanul elhanyagolt termékei iránt való érdeklődést fel tudtuk ébreszteni közönségünkben, úgy az Iparművészeti Múzeum kiállítása elérte a célját.

DR. BÁRÁNY ISTVÁNNÉ

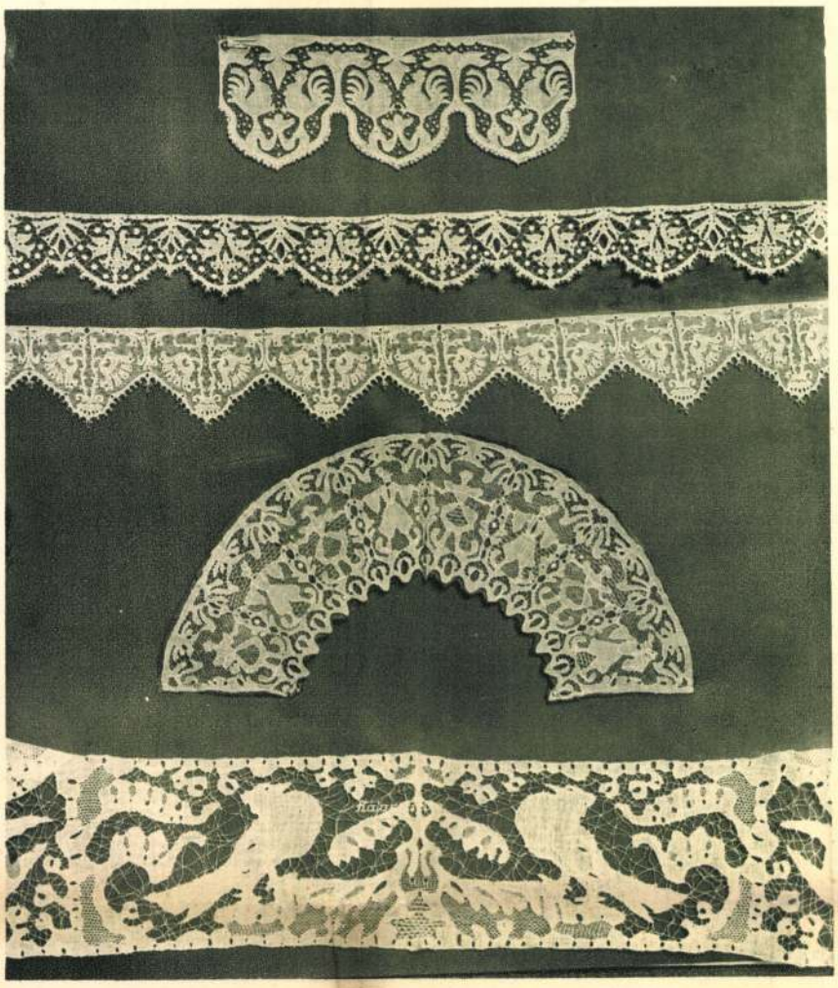

HALASI VARROTT CSIPKÉK, XX. SZ. ELEJE
Dr. Fettich Ottó tulajdona

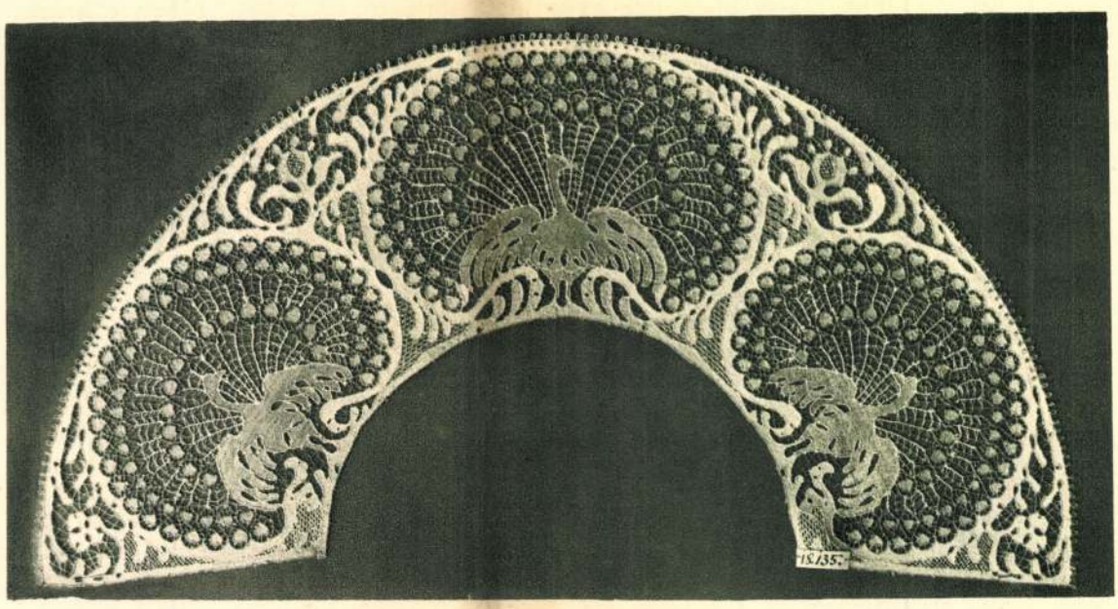

LEGYEZŐCSIPKE, HALAS, 1906.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

JÉGVIRÁGOK

Virágok lelke szállong az erdőben
Új évnek éjjelén.
Ki nem halhatott elmult alakukból
Tavasz-remény.

Vágyódnak vissza fényre, napsugárra
S a pillangó után,
Elsuhanó röpte érintésére
Langy éjszakán.

Hideg, havas, néma erdőn keresztül
Vágyódva szállanak
Erdő elmult virági — mind megannyi
Letűnt alak...

Egyszerre hulló hócsillag s fenyűk közt
Rezgő fény integet,
Magához vonza meleg sugarával
A lelkeket.

Utána szállnak a kis virág lelkek
S látnak meleg szobát,
Karácsonyfa ezer viaszgyertyája
Fényleli át.

Bemennének mind — melegedni, élni —
De szép üveglapon
Át nem hatolnak, — tapadva maradnak
Az ablakon. — — — — —

A karácsonyfa gyertyái leégtek,
Eloszlott mind a fény,
De az ablakhoz még oda simulva
Csillámló jégvirágok álmodoznak
Új évnek reggelén.

Czóbel Minka

Csipke

Halas, Sóvár, Csetnek: — új fogalmak a budapesti ember fejében. Lassankint beülnek a köztudatba, holott eddig édes-keveset törődtünk velük. Csetnek még valamiképpen ismeretes a m. kir. trafikból, mivelhogy dohányt termel s neve a mi dohánygyáraink ízléstelen etikettjei révén lett halhatatlanná a pipát szivó magyarság körében. Halasról azonban és Sóvárról hallgat a hír. Nincs sonkája, bora, paprikája, turója, kocsonyája, barackja, mint Kassának, Neszmélynek, Szegednek, Rózsahegynek, Miskolcnak vagy Kecskemétnek. (Lám, leginkább a gyomor osztogatja a magyar városoknak a dicsőséget!) Ezentúl azonban másként lesz a dolog, ha isten és a magyar publikum úgy akarja.

Halas, Sóvár és Csetnek csipke-helyek. Most már úgy ösmerjük őket, mint ennek a szublimis művészetnek fészkeit. Sőt Párisban és Bosztonban is ma már határozott híre van Halasnak a csipke-amatőrök szűk körében. Ez a három hely is sűrűn emlegetetté lesz a művészete révén, akár Nagybánya vagy Szolnok, Kalotaszegről nem is szólva. Ki tudott valamit Nagybányáról ezelőtt tizenöt évvel? Ma csak ki kell ejteni e nobilis város nevét: a Kárpátoktól az Adriáig minden kaputos ember tudja, hogy ez a provinciális kis város a mi műtörténetünkben olyan metropolis-féle. Mindenesetre fontosabb Budapestnél.

Ezek piktor-városok. Kalotaszeg vidéke a varrottasé, holnap, holnapután talán már az épitészeté is. Halas, Sóvár és Csetnek azonban a csipkéé.

Egy-két kiállításon megjelentek ezek a finom művű apróságok a télen is Budapesten. Halas csak éppen egy négyzetméter területet foglalt el az Iparművészeti Társulat egyik kis vitrinájában. Pár nap alatt azután hült helye lett e csipke-remekműveknek, az egész kollekciót hazavitte a közönség. Sóvár még kapható, naiv szines és fehér darabjaiból még egy sor maradt. Csetnek is jól kél, de újabb szállítmányok gyorsan pótolják a hiányt.

Lám, tehát veszik is ezt a holmit. Hisz' igaz, hogy szép, de nagyon drága, — jegyzi meg nem egy látogató, főként a halasi vitrina előtt. Téves kifejezés. Sok pénzbe kerül, de olcsó. Mert egy tenyérnyi darab hetek munkája. Az idő pedig ma már Halason is pénz.

A nemzetközi csipkenyelvben e darabok egy-egy új zamatu nyelvjárást képviselnek. E dialektusok egyikéről-másikáról bizton kisütheti az összehasonlító etnográfia, hogy nem egészen eredetiek, de épp így kisüthető ez minden ösmert művészi formáról. Ez azonban mellékes. Művészeti szempontból csupán az fontos, hogy e naiv háziipart, mint aminő a sóvári és csetneki csipke, a nép magáénak vallja, szereti, csinálása egészen a kezeügyébe esik. Ha ki is lehetne mutatni, hogy formáinak eredete ide vagy amoda vezethető vissza, mégis csak Csetneké és Sóváré az, mivelhogy ott alakitották át a mostani formájára s ott valliák magukénak. A halasi más megitélés alá esik. Ott egy csipkeművész, Dékáni terveli a mintát s az nem is tekinthető népiparnak. Igaz, hogy azzá lehet. Eredetinek azonban tősgyökeresen eredeti és nem hasonlit semmi más csipkéhez.

Csipke-művészetünkbe tehát beleszólalt ez a három friss dialektus. Budapesten megértették a beszédüket s a jobb közönség sietett e csipkékkel bizalmasan megismerkedni.

Annál nagyobb örömmel látiuk ezt, mert itt fejleszthető művészetről van szó. Nem elaggott ipar ez, mint például a velencei. Csak pár hónappal ezelőtt újra benn jártam a híres muranoi csipkeműhelyben, ahol a világhirü velencei portéka készül. Ki tagadná, hogy ez a munka nagy technikai készültséggel folvik? Csak az a baja, hogy a művészi érzék ott immár kihamvadt. Végig csupa másolat minden darab s az igazgató sietett megnyugtatni, hogy kivétel nélkül minden minta autentikus. Mi több, — tette hozzá, — némelyiknek eredetijét csak diplomáciai úton, vagy Margit királyné személyes közbenjárására szerezhettük meg. Azt hitte, hogy fontos és nagy dolgot mond, holott csak épen azt a momentumot emlitette, amely az egykor nagyszabásu velencei csipkeművészetnek megadja a halálos tördöfést. Másolással nem lehet élő művészetet fönntartani s nem csoda, hogy a muranói műhelynek, amely egykor a maga emberségéből élt meg, ma királynői pártfogásra van szüksége. Aféle parvenü-művészetté lett hirtelenül felcseperedett gazdag emberek számára, akik a régi csipkemintákkal kenik magukra a fájdalmasan nélkülözött ősi patinát.

Mi másként vagyunk a mi fejledező csipkéinkkel. Ezekben minden minőség megvan a viruló nekilendü-

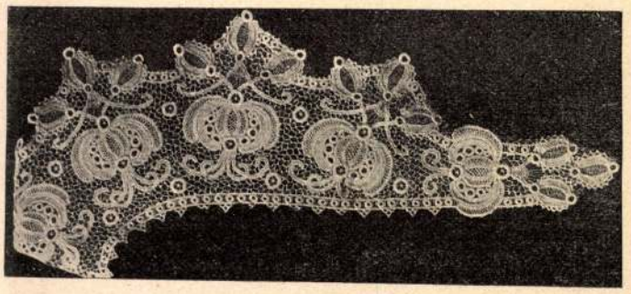

Az Iparművészeti Társulat kiállításából

Csetneki csipke

Új Idők 1907. XIII. 14.

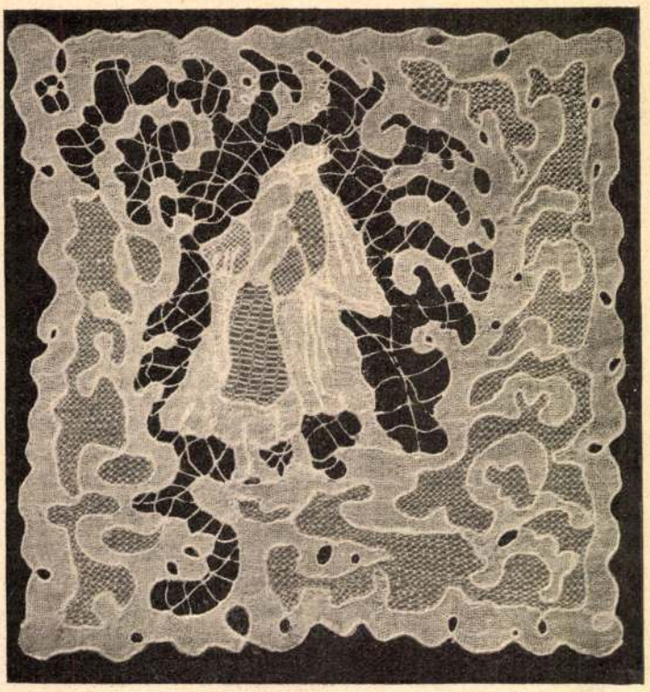

Az Iparművészeti Társulat kiállításából — Halasi csipke

lésre. Kivált a halasi, az máris művészi készségü. A csipkeművészek megvolnának, csak épp az a valaki hiányzik még, aki ennek a művészi iparnak megadja a kereskedelmi fundamentumot. A fő baj az, hogy aki a halasi csipkét máris ekkora virágzásra tudta juttatni, csak félkézzel dolgozhatik. Mindössze néhány jól kitanított munkáskéz áll rendelkezésére. Ha aztán jön a megrendelés, jó időbe telik, míg annak meg tudnak felelni. Több munkást pedig nem lehet beállítani, mert megrendelés nélkül való időben nincs mivel foglalkoztatni őket. Ami itt elkélne, az a messzelátó ügyes kereskedő, aki készletbe dolgoztatna, mert tudja, hogy befektetett tőkéje kamatostul megtérül később. Csodálom, hogy nem akadt mindmáig egy ilyen jószemü és erélyes ember, aki a halasi csipke kereskedelmi propagálására vállalkozott volna. Pedig jó üzlet volna. S ezenkívül kitünő szolgálatot jelentene a magyar művészetre nézve.

Egyelőre tehát ezek a mi szép magyar csipkéink egyedül a publikum vásárló kedvére appellálnak. Fejlődésük így természetesen lassúbb. Bizzunk benne, hogy mihamarabb akad okos tőkés-ember, vagy kereskedő, aki ezt a témát beleviszi a kombinációinak körébe. Biztosra veheti, hogy nemcsak itthon, hanem a külföldön is a legszélesebb tér nyílik számára. Addig maga az intelligens magyar közönség lesz a csipke-művészet mecenása.

Lyka Károly

Ki volt Homér?

Humoreszk

A nagy kérdések közt, amelyek az emberiséget nyugtalanították s ma is nyugtalanítják, kétségkívül elsőrendü fontos probléma az: ki volt Homér? Ki írta össze a tömérdek gyilkos és gyönyörü hexametert a gyorslábu Achillesről, a ravasz Ulissesről, a bűbájos Circeről és a háziipar ősanyjáról, a szorgalmatos Peneloperől? Egyesek amellett hajszáznak, hogy a rengeteg versnek nem egy ember volt a szerzője; több görög hegedüs énekét szedegette össze és gyurta együvé az öreg, akit eszerint az a dicsőség is megillet, hogy úttörő volt a kompilátorok közt, — azért is tartják emlékét oly tiszteletben az akadémikusok . . . Vannak, akik e rejtélynél sokkal sürgősebbnek itélik a szociális problémák megoldását; mások a kormányozható léghajó kérdésének szentelik életüket; de nekem, megvallom, eddigelé a legtöbb álmatlan éjszakát az szerzette, hogy tehetséges ókori írótársaim kilétét, az Iliász és Odisszea keletkezésének titkát földérítsem. Legújabb tudományos kutatásaim, amelyeket nem ugyan a helyszínén, szobám négy fala közt végeztem, azt hiszem, végre is sikerre vezettek s az alábbiakban már be is számolhatok az eredménvnyel. A tisztelt olvasó látni fogja belőle, hogy Klió nem az a szigoru dáma volt, aki egy vén leány vesékbe látó szemével vizsgálta s csak aztán írta föl az eseményeket; hanem egy naiv bakfis, aki jámborul felült a szájhősök fecsegéseinek és az igricek rigmusokba foglalt hazugságainak . . . Azonban elég a bevezetésből! Beszéljen az oknyomozó történelem: hogy keletkezett az Iliász hősköltemény?

I.

Az aegei tenger meglehetős nyugtalanul hullámzott: a szigonyos Poseidon és a hatkaru Nereidák nem valami szelíden ringatták a hajót, amely a hősöket szállította volt Kisázsia partjairól a verőfényes, olajfás Helasz felé. Kellemetlenül hűvös szél fujt s a vitézek dideregve kuporogtak az árboc tövében. De milyen állapotban valának Trója legendás ostromlói. A nagy Agamemnon sisakja olyan volt, mint egy összevissza lyukasztott üst, amelyet már megfoltoztatni sem érdemes; a derék Menelausz paplana úgy széjjel volt hasogatva, mintha az alvilági cerberus próbálta volna ki rajta a fogait. Az oroszlánszivü Ajax szepegve húzódott a mértékletes Diomedeszhez, aki gyakran egy kövér kulacsot húzott elő köpenye titkos ráncai közül s azt szopogatta; míg a bölcs Nesztor, akinek már buzgón lépegzett az agva, a felleges, permetező egekre kacsintgatva, dadogva, egyre ismételgette:

— Millen idő! Millen idő!

Hermes, a szelek istene, csakugyan mindig jobban megharagudott: a hajókötelek csakúgy fütyültek, a vitorlák majd szétszakadtak s a hajó egészen féloldalt fordult a harsogó hullámok közt.

— Hadeszre! — kiáltott fel a nagy Agamemnon. — Még utoljára nem is látjuk viszont fatornyos hazánkat!

Menelausz király összébb vonta magán a megtépett köpönyegét:

— Mondtam úgy-e, — szólt fogvacogva, — hogy ne bocsájtkozzunk ebbe a veszedelmes kalandba. Még engem is beugrattatok . . .

— No hát, ez már mégis csak szemtelenség! Hiszen éppen a te kedvedért szállottunk a harci hajókra!

— Akkora szarvaid voltak, mint egy francia vígjáték hősének, éppen ezért akartunk bosszút állani!

(A barátságos olvasó ne ütődjék meg, hogy a trójai háboru idejében francia bohózatokat hall emlegetni. Ezt a hasonlatot ugyanis Kalchasz mondotta, a jós, akinek módjában állott a jövőbe látni, amikor a színpadok tele vannak francia bohózatokkal és a bohózatok fölszarvazott hősökkel.)

Menelausz vállat vont.

— Mi közötök van az én szarvaimhoz? Kiki a maga szarvai előtt söpörjön . . . Még utóljára az én nyakamba varrjátok az egész ügy ódiumát. Én leszek felelős az utókor előtt, hogy Trója alatt kiporolták az irhánkat . . .

Ajax nagyot sóhajtott.

— Még pedig alaposan!

— Úgy megvertek, úgy elvertek, hogy az valami

Magyar csipke

Ferencz Kornélia

— Subrikálásszerű csipkeverő-technika. Budapest: Kertész ny. 8°, 6. — Kny.: *A Néprajzi Múzeum Értesítője* XXXII. évf.

1940.

Magyar csipke

Palotay, Gertrúde:
Old hungarian lace. The Hungarian Quarterly
1940. Vol VI. 526–530 l, 3 tábla.

. W. R.: Gotische und barocke Holz-
den Karpathenländern. 8 o, 127 K,
s, 1926.

Ilona: A magyar országház. 8 o, 65 K,
apest, 1937.

m. /Zichy Mihály élete és müvei./ 2 o,
Bécs-Budapest, 1895.

ly élete, művészete és alkotásai./Lán-
ondesz./ 4 o, 58 K, 76 L, Budapest,

os: A kávinizmus és a művészet Deb-
A debreceni temetők művészete. 16 o,
Debrecen, 1928.

os: A debreceni városháza négyszáz-
te. 1531-1931. /Kny. Debreceni Képes
./ 4 o, 11 K, 32 L, Debrecen, 1931.

os: A debreceni róm. kath. templom,
itórend társháza és a plébánia terü-
éves multja. /Kny. Kegyesrendi reál-

Magyar csipke

Csernyánszky Mária:

A művészi csipke
varrott formáiról -
Magyar Női Szemle

1940. VI. évf. - 20-21. l.

U.az: A vert csipke.

U.o. 1940. VI. évf.
47-48. l.

Delhaesz I.

ztről. (Márk 15. r. 46-47)

ről a lajtorjákon álló arimathiai Jó-
estét levévén, nekik ⊥ János segédkezik.
szög és töviskorona fekszik a földön.
elő Magdolna a Megváltó lábait csókolja,
vegyüléket ~~[illegible]~~ töltögeti. A hát-
k. Az égbolt felhős.

ból.
(465/901).

⊥ világos zöld köntös és piros palás-
tot viselő

22
1386

Magyar cipők

Sütő József: Kiskunhalas város világhírű ékessége a halas cipők.

16°, 12 l., 11 l., Budapest, év nélkül (1935)

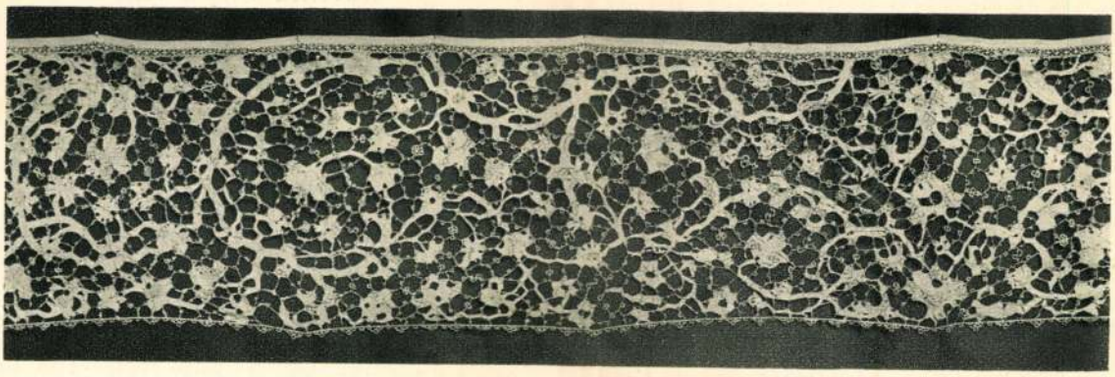

LAPOS VELENCEI CSIPKE, XVII. sz. m. f.
Báró Hatvany Józsefné tulajdona

RÉGI CSIPKÉK KIÁLLÍTÁSA AZ ORSZ. MAGYAR IPARMŰVÉSZETI MÚZEUMBAN

Az Iparművészeti Múzeum időszakos kiállításokon mutatja be gazdag textilanyagát. A régi bársony- és brokátkiállítást a régi csipkék kiállítása követte, melyen nemcsak a Múzeum nyugateurópai szintet elérő csipkeanyaga szerepel, hanem néhány — manapság sajnos egyre ritkuló — magyar csipkegyüjtő, báró Hatvany Józsefné, Mauthner Alfrédné, dr. Delmár Emil, dr. Fettich Ottó és Thomán Istvánné gyüjteményének néhány kiválasztott darabja.

A kiállítás két csoportra oszlik. Az udvar falán körülfutó fülkékben a külföldi csipkeanyag — főleg olasz, németalföldi és francia — foglal helyet, középen pedig a gazdag magyar emlékanyag felvidéki recéi és népies csipkéi.

I.

A csipke nem minden előzmény nélkül jelent meg az olasz textilművészet történetében. Technikájának kialakulásában nagy szerepe volt a recének, a szálhúzásos (zsubrikolásos) és áttöréses hímzésnek. Mindezekből szemléltető példákat látunk az 1. fülkében. A XVII. század közepén készült a Múzeum egy nagy antependiuma, mely akantuszindás és delfines, lendületes rajzával az olasz recének kiváló képviselője; a recét keskeny reticellabetét szegélyezi, melyhez széles magyar csipke csatlakozik. Egy másik kisebb darab a színes olasz recét szemlélteti a maga gazdag színpompájában. Érdekes és ritka a tárlóban elhelyezett olasz XVII. századi rece, egyenlőtlenül csomózott, ritka hálójával és reticellaszerű mustrájával. Ezt a fajtát az olasz szakirodalom „la mezza mandolina"-nak nevezi. Három, XVI. sz. végéről származó, hímzett és áttöréses vászoncsíkban az olasz varrott csipkének közvetlen előzményét bírjuk. Itt a vászonból kivágott, különböző alakú nyílásokat már tűvel varrott, reticellaelemek töltik ki. A fejlődés folyamán a vászon mind kevesebb lesz, a varrott részek mind sűrűbbek és szinte szemünk előtt bontakozik ki a XVI. sz. folyamán a legrégibb varrott csipkefajta, a reticella. Nem szabad azonban azt hinnünk, hogy ezzel a rece, a zsubrikolás és az áttöréses hímzés egyszerre eltűnnek. Éppen ellenkezőleg. Miután a csipke illuzióját keltik és olcsóbban, kevesebb fáradsággal állíthatók elő ennél, a további századok folyamán is gyakran előfordulnak. A kiállításon is szerepel néhány igen finom XVIII. századi zsubrikolás, melyek közül említésreméltó a Mauthner Alfrédné tulajdonában lévő két darab.

A 2. fülkében a korai olasz csipke képviselőit, a reticellát és a punto in ariát látjuk. A reticella — mint a neve is mutatja — olyan varrott csipke, melynél még a származását eláruló négyszöges beosztású alap tisztán felismerhető. Négyszöges alapidomok, bennük geometriai elemekből, leggyakrabban rozettákból, csürlőidomokból és csillagokból alkotott, merőleges tengelyhez igazodó mustra: ez a reticella. Gróf Ferry Lipótné hagyatékából való néhány darab jól illusztrálja a mondottakat. Érdekes megfigyelnünk, hogy a reticella díszítménye milyen változásokon megy át az idők folyamán. A szigorú, geometriai karakter lassanként felbomlik, a négyszöges keretek megvannak még, de a díszítmény helyébe virágok, állatok és emberi alakok kerülnek, melyek a kereteket áttörik és szabadon terjeszkednek

4 /
MAGYAR MŰVÉSZET
1933

szét az alapon. A Múzeum legpompásabb darabja egy reticellabetétes és cakkos szegélylyel ellátott terítő. A négyszöges alapon szabadon sorakoznak a díszítő elemek: ovális pajzsokban címerek, emberi alakok, fejüket szökőkútba hajtó hattyúk, kétfejű sasok stb. Különös érdekessége datált volta az egyik sarokban kivarrott 1605 évszámmal; mellette a hasonló *Luli* felirat mintha szignatúrát adna. Azt a varrott csipkefajtát, melynél a reticella négyszöges kötöttsége végleg eltűnik, s amelyen a lendületes renaissance díszítés szabadon ömlik el, nevezik a szakirodalomban punto in ariának. Igen ritka és értékes csipkefajta. Báró Hatvany Józsefné két punto in ariát állít ki; a Múzeum Ferry hagyatékából való a kiállítás harmadik darabja. Az előbbiek egyike az orosz cári gyüjteményből származik, s a másika csodálatosan szép szimmetrikus csigás indák közé foglalt virágos vázaidomaival és háromszögű cakkjaival. Az egyik váza helyén a Chigi címer látható. A Ferry-féle punto in arián jól megfigyelhető a tiszta, komplikáltságában is világos rajz, mely a napraforgószerű virágok és kisebb rozetták elhelyezésével is a csipke háromszöges vonalát követi. A renaissance ornamentika szépsége és világos beosztása éppen úgy érvényesül itt, mint bármilyen korabeli márványreliefen vagy fafaragáson.

A harmadik fülkében a velencei barokk csipkét látjuk. Olaszországban kétségtelenül Velence volt a csipkeipar centruma, amint ezt az egykori mintakönyvek is bizonyítják. Míg a renaissance csipkénél nem merünk határozott városnevet megadni származási helyül, addig kétségtelen, hogy Velencéből származik a barokk varrott csipke három híres válfaja: a velencei reliefcsipke (point gros de Venise), a rosellino (point de rose) és a lapos velencei csipke (point plat de Venise). A velencei reliefcsipke tipikusan barokk csipke. Tisztán növényi, sűrű mustrája erősen kiemelkedő reliefekkel díszített, mely távlati hatásra törekszik és egyszersmind fény-árnyék játékot idéz elő. Micsoda pompázó hatásúak lehettek az ilyen gallérok, nyakkendők és kézelők a velencei szenátorok gazdag bíborvörös köpenyén! A Múzeum egy ritka, nagyméretű velencei reliefcsipkével szerepel a kiállításon. A rosellino nevét azoktól az apró kis rozettáktól kapta, melyek sűrűn helyezkednek el az összekötő pálcikákon. Mustrája végtelenül finom, apró virágos. A báró Hatvany Józsefné által kiállított rosellino-gallér és nyakkendő a maga finom, apró részleteivel, gyöngysoraival és ívecskéivel a varrott csipke technikai tökélyét képviseli. Dr. Delmár Emil tulajdona egy másik igen finom rosellino-gallér, mely a bécsi Figdor-gyüjteményből származik. A velencei reliefcsipkék mellett a barokk korában igen kedvelték a lapos velencei csipkét is. Mustrája a fentiekhez hasonló, indás-virágos mustra, de síkszerűen elgondolva, minden relief nélkül. E fajtából igen érdekes báró Hatvany Józsefnénak egy hosszú csipkéje, melyen a hullámzó csigás indáknak egységes karaktere van s ez már a milánói vert csipkének a kölcsönhatását mutatja. Ezt a fajtát „punto a vermicelli" névvel jelölik. A varrott indák helyét elfoglaló szövött szalagból látjuk, hogy itt tulajdonképpen egy ritkaszép szalagcsipkével van dolgunk.

A 4. és az 5. fülkében az olasz vert csipkéket állítottuk ki. A csipkeverés épp oly régi és épp oly elterjedt ipar volt Olaszországban, mint a csipkevarrás. Az egyetlen, vert csipkékhez szolgáló mintakönyv, a „Le Pompe", velencei. Eleinte a csipkeverésnél is Velence volt a centrum, de a súlypont csakhamar Genua és Milano felé tolódott el. Velencei származásúnak tudjuk a kiállításon szereplő néhány egyszerű, XVI—XVII. századbeli keskeny csipkebetétet; némelyikének mintáját a fentemlített „Le Pompe" c. mintakönyvben meg is találjuk. Az olasz renaissance vert csipkének klasszikus példái a genuai csipkék. Ezek rendszerint cakkos, eleinte reticella mintákat utánzó szegélyek, melyekben a fonásos alapváz mellett az orsóalakú díszítőelemnek jut fontos szerep. A szigorú rend idők folyamán a genuai csipkén is meglazul, mint azt a Ferry-hagyaték néhány szép darabja szemlélteti. A milanói vert csipke tipikusan barokkcsipke. Ornamentikája tisztán vászonkötéses (Leinenschlag) és erősen stilizált, szövevényes, folyamatos indamustrából áll, melynek szárait szimpla vagy dupla, pikós pálcikák kötik össze. Néhány különösen szép XVII. századi darabot a Múzeum Ferry-hagyatékában találunk. Az alaphálós milanói csipke csak a XVIII. században kezd divatba jönni. A milanói csipke igen közel áll a korai flamandhoz s *ez a milano-flandriai typus, mint háziipari népies csipke él tovább a magyar csipkében is.*

A régi olasz csipke minden fajtáját megismerve, térjünk át a németalföldi csoport tárgyalására, mely a kiállításon épp oly gazdagon és teljességben van képviselve, mint az olasz. Hosszú és elkeseredett vita tárgya volt egy időben, hogy vajjon hol, Olaszországban vagy Németalföldön találták-e fel a csipkeverés technikáját? Ezzel a kérdéssel itt nem foglalkozhatunk bővebben és nem sorolhatjuk fel mindazon érveket, amelyek Olaszország javára döntöttek. A fontos az, hogy a csipkeverés igazi hazája mégis csak Németalföld, mert itt régen, majdnem kizárólag vert csipkét készítettek s itt emelkedett a technika másutt soha el nem ért művészi tökélyre. Régi, flamand varrott csipke, a vert emlékanyaghoz viszonyítva és a XIX. századot leszámítva, alig maradt ránk.

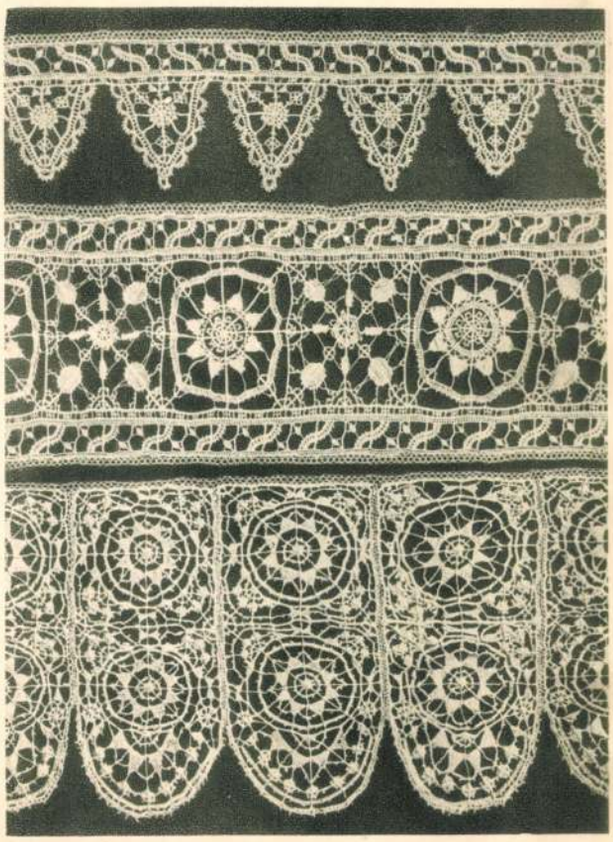

RETICELLA, OLASZ VARROTT CSIPKE, XVI. SZ. VÉGE
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

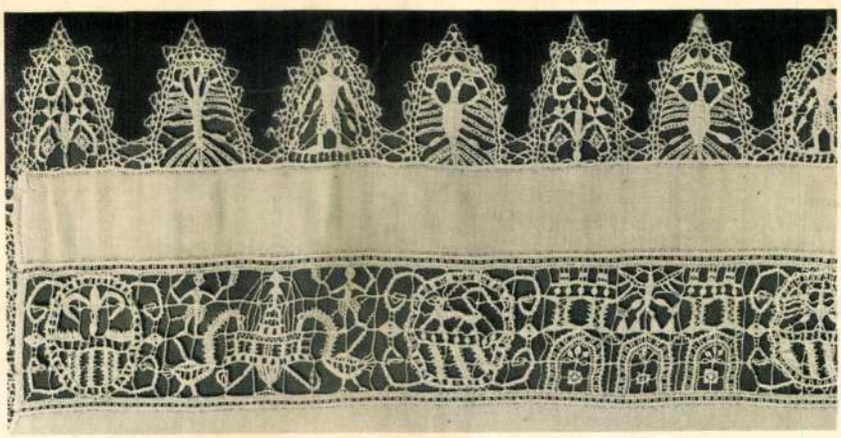

RETICELLA, OLASZ, 1605. ÉVSZÁMMAL
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

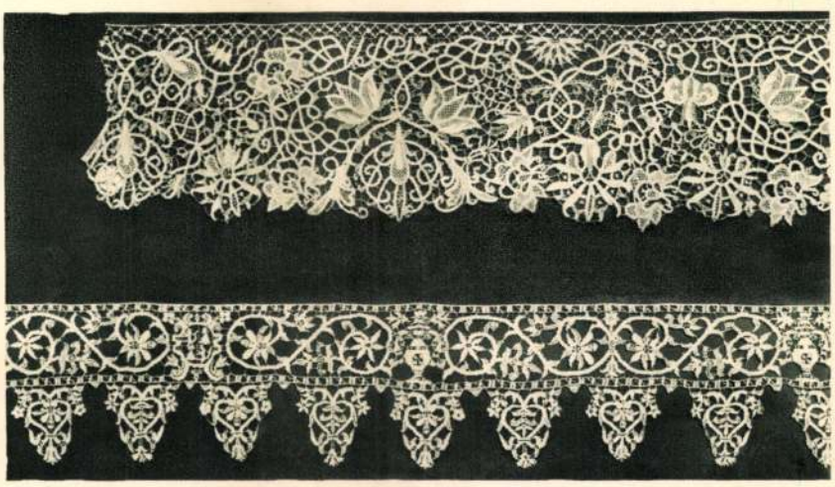

PUNTO IN ARIA, OLASZ VARROTT CSIPKE, 1600 KÖRÜL
Báró Hatvany Józsefné tulajdona

A XVII. századi flamand csipkét még nem tudjuk lokalizálni. A fentmaradt emlékanyag elég kevés; leggyakoribb typusa a milanóihoz hasonló és hullámzó, folyamatos indadíszt mutat, kis virágokkal élénkítve, pálcikákkal, majd alaphálóval rögzítve. Ez az alapháló már eredeti németalföldi találmány. Megemlítjük kiállításunknak egy sűrűmustrás, tisztán vászonkötéses szalagból álló, szimmetrikus rajzú, széles csipkéjét. Ez az ú. n. Velazquez-csipke typus, ha ugyan elfogadjuk Hennebergnek (Stil und Technik der Alten Spitze, 1930.) ezt a kissé fantasztikus és festett portrait-kra támaszkodó elnevezését.

A XVIII. századi flamand csipkét már könnyen csoportosíthatjuk. Három főtypust különböztethetünk meg: a Bruxelles-Brabanti, a Malines-Anvers-i és a Valenciennes-Binche typust. Ez a felosztás nem jelenti szükségszerűen azt, hogy az illető csipke ebben vagy abban a városban készült, hanem typusokat jelöl meg, melyek abszolute megkülönböztethetők egymástól.

A kiállítás legszebb bruxellesi csipkéje a bejárattal szemben lévő középfal jobboldalán látható. Az esztergomi főszékesegyház kincstárának egy széles miseing-csipkéje ez, mely a XVIII. sz. legelejéről származik. Alapja a korai bruxellesi csipkére jellemző pikós-pálcikás, melyen finom indás rozetták és változatos formájú barokk-kartusok között, profán tárgyú jelenetek láthatók: díszfát öntöző két nőalak, felettük két putto koszorut tartva, majd lépő, lengeruhás nőalakok, amint egy-egy putto által tartott serlegbe bort öntenek. Az egész egy darabban vert, varrásnak nyoma sincs rajta. Csodálatos csipke ez, úgy a technika, mint a finom ornamentika szempontjából.

A két következő, tehát a 6. és 7. fülkében, egyéb bruxellesi anyag van kiállítva. Bruxellesben készültek rendszerint a nagyméretű darabok, a volantok, terítők, Úrasztali kendők, Mária-köpenyek, alba-csipkék stb. Ilyenek a Thomán Istvánné által kiállított, tisztán növényi és kartusdíszű alba-csipke és a báró Hatvany Józsefné tulajdonában lévő széles kendő. Mindkettő a XVIII. sz. első feléből származik s az e korra jellemző pikós-pálcikás alapot tünteti fel. Ugyancsak Hatvany báróné állít ki egy másik, igen érdekes darabot, mely pontosan datálható 1708-ra a rajta lévő díszítés révén: ovális keretben két portrait-t látunk, fölötte hercegi koronát, alatta pedig lángoló szíveket. Napba néző főnixmadár és a főrangú pár keresztnevének összefont iniciálei egészítik ki a ritka darab díszét. Braunschweigi Erzsébet, és III. Károly király, a későbbi VI. Károly császár, 1708-ban megtartott esküvője alkalmából készült készlet egy darabja ez; hasonló mustrájú csipke látható a bruxellesi Musée Cinquantenaire-ben. A XVIII. sz. közepetáján fellépő könnyed, finom rococoformák mintha egyenesen a csipkeornamentika számára keletkeztek volna. Ekkor már állandó a finom hatszögletes alapháló, a bruxellesi „Droschelgrund", melyet leheletfinoman árasztanak el a rococo dekorativ elemei, az anyag áttetszősége miatt fajsúlyukból szükségszerűen veszítve: hullámzó kartusokból alkotott szalagok, virágos ágak, rajtuk ülő madarakkal, közöttük röpködő pillangókkal, bőségszarúból kiboruló gyümölcsök, virágfüzérek, trofeák stb. Mauthner Alfrédné barbeja és a Ferry-hagyatékból származó néhány csipkeszegély gyönyörű példái ennek a dekorativ gazdagságnak, melyet még könnyedebbé tesz a vászonkötés egyhangúságát sűrűn megbontó díszkitöltések változatossága.

A 8. fülke középfalát két hatalmas brabanti alba-csipke és az egyiknek ujjaihoz tartozó csipkedísz foglalja el. Az egyik báró Hatvany Józsefné, a másik Mauthner Alfrédné gyűjteményéből való. A brabanti csipke is bruxellesi karakterű, csak mustrája nagyobbméretű és kötése nem oly egyenletes és finom, mint az igazi bruxellesi csipkéké. A fülke két oldalán a Malines és a Valenciennes-Binche typusú csipkék gazdag példái sorakoznak. Ezek talán még a bruxellesinél is finomabb szálból vannak verve. A Malines-csipke mustráját keretező fényesebb fonál hatásosan választja el a díszítést a hatszögű alaphálótól. Par excellence rococo-csipke ez s a kiállítás legfinomabb darabjai ismét a Hatvany- és Mauthner-gyűjteményekből kerültek ki. A Valenciennes-Binche problémát illetőleg el kell fogadnunk Marie Schuettének — talán a legkiválóbb ma élő csipkeszakértőnek — megállapítását. Szerinte az igazi Valenciennes csipke jellemzője a kerekszemes alaphálóra helyezett tisztán vászonkötéses mustra, amely teljesen nélkülözi a díszítő öltések változatosságát. Ez utóbbinak jelenléte viszont a Binche-csoport mellett dönt. Ezen különbségeket módunkban áll megfigyelni a báró Hatvany Józsefné által a Múzeumnak ajándékozott Binche-barbeon és Valenciennes-csipkeszegélyen.

A 9. fülke a francia csipkeművészet remekeit mutatja. Franciaországban művészi szempontból főleg a varrott csipkének van jelentősége. Míg Olaszországban a csipke hosszú történeti fejlődés eredménye, addig Franciaországban egy nagy gazdaságpolitikus, J. B. Colbert energikus tettének tudható be. Colbert, hogy a francia *pénznek idegenbe való vándorlását megakadályozza,* Velencéből számos olasz munkásnőt hozatott be és ezekkel 1667 táján állami csipkegyárakat létesített, melyek hivatva voltak Franciaország egész csipkeszükségletét fedezni. Ugyanakkor magas behozatali vámmal sújtotta az olasz csipkeárut. Magától értetődik, hogy a var-

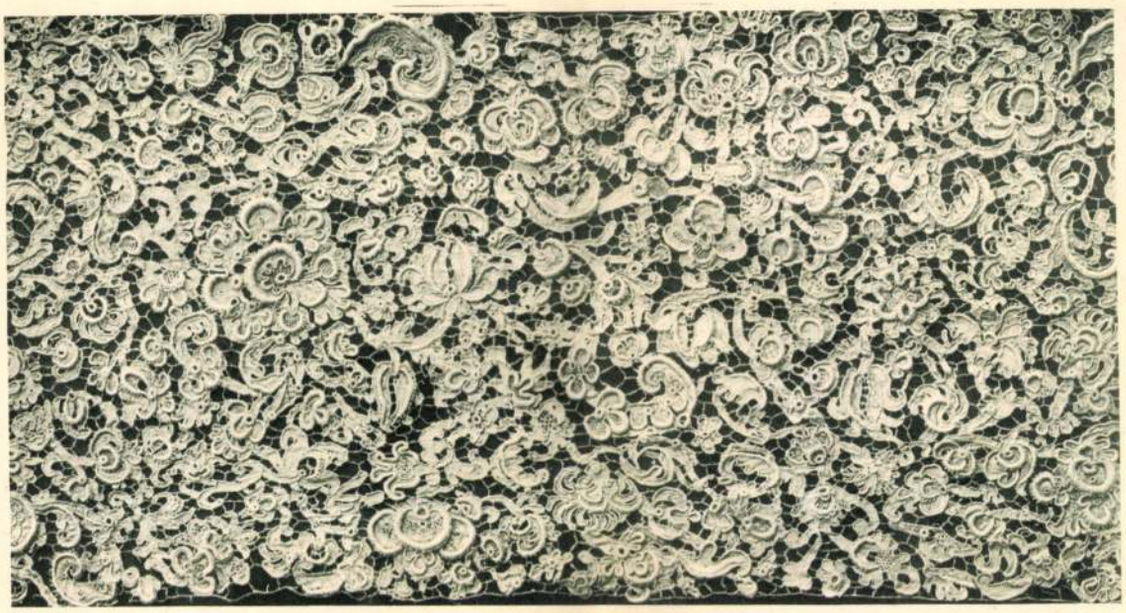

RELIEFCSIPKE, VELENCE, XVII. SZ. KÖZ.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

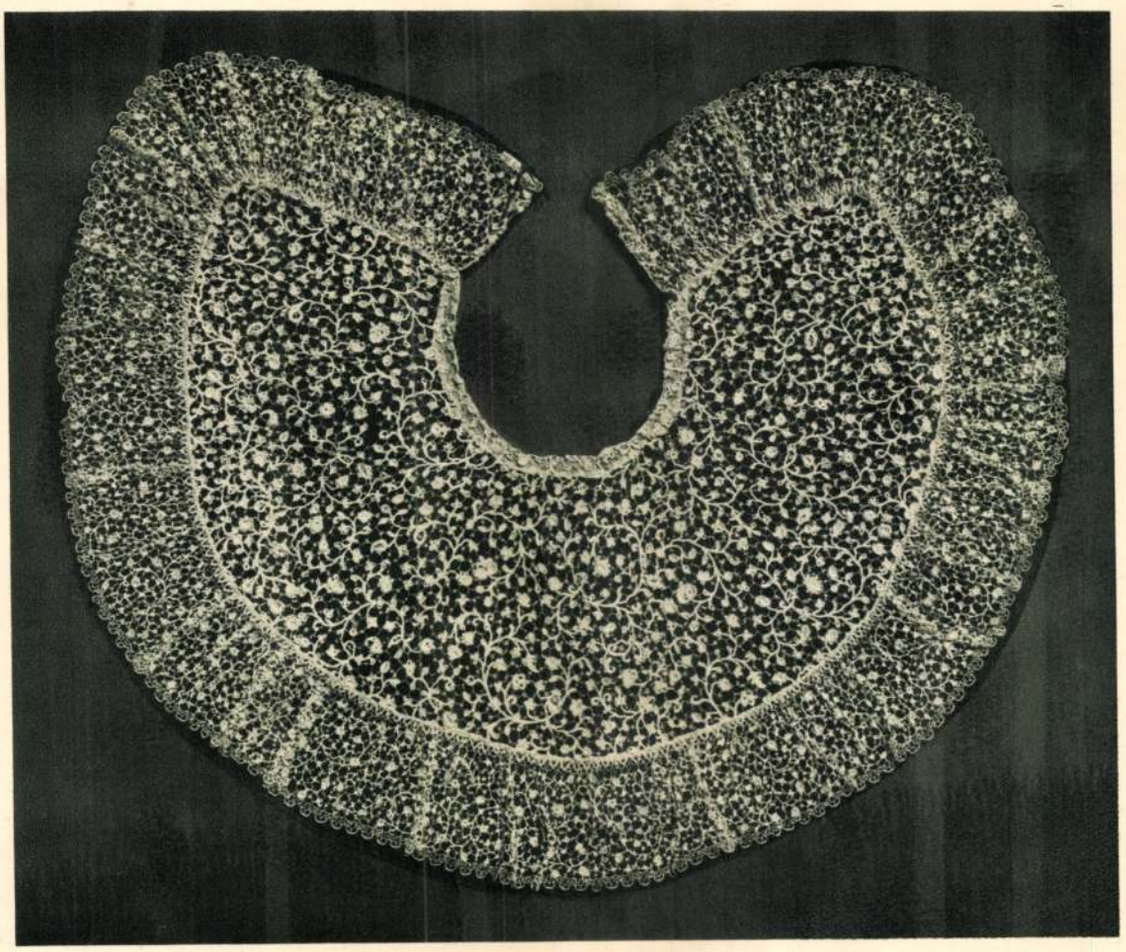

ROSELLINO, VELENCE, XVII. SZ. M. F.
Dr. Delmár Emil tulajdona

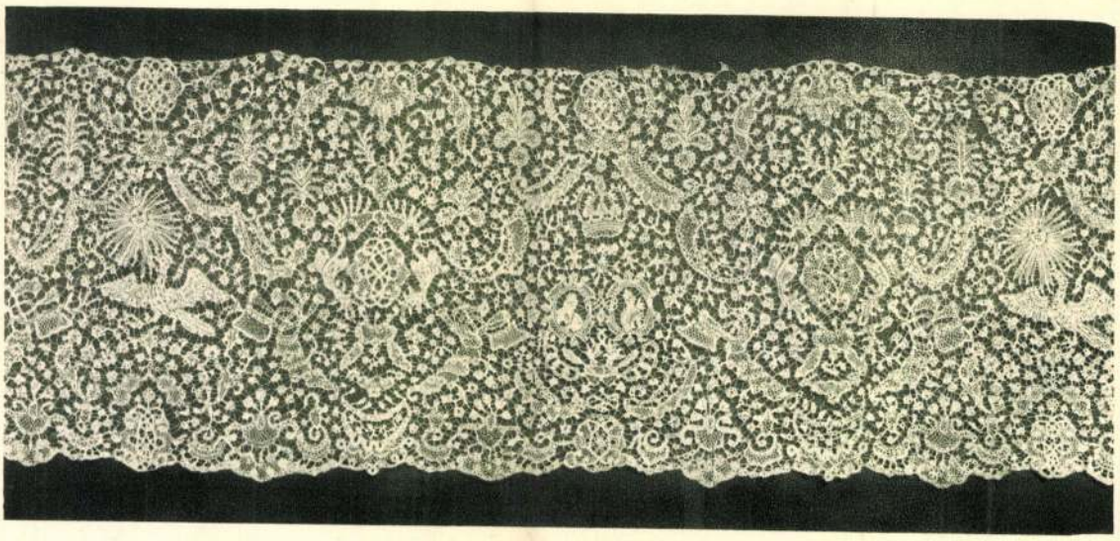

BRUXELLESI VERT CSIPKE, 1708
Báró Hatvany Józsefné tulajdona

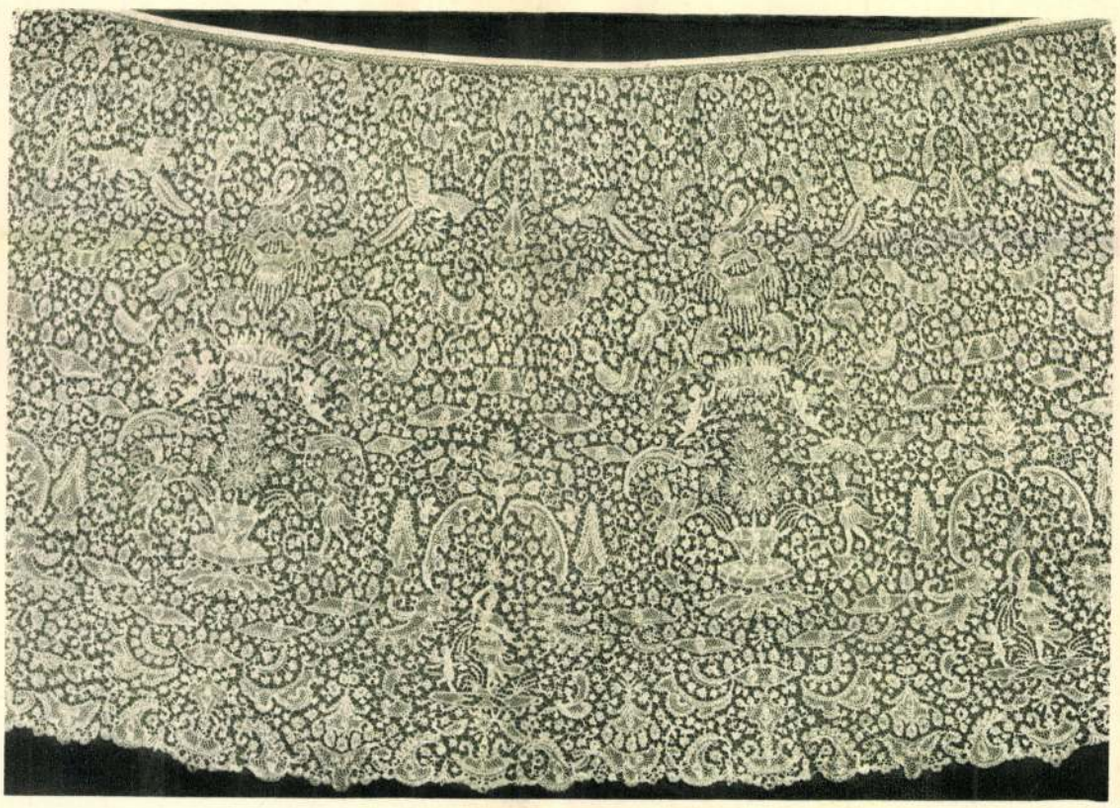

ALBA-CSIPKE, VERT, BRUXELLES, 1700 KÖRÜL
Az esztergomi főszékesegyház kincstárának tulajdona

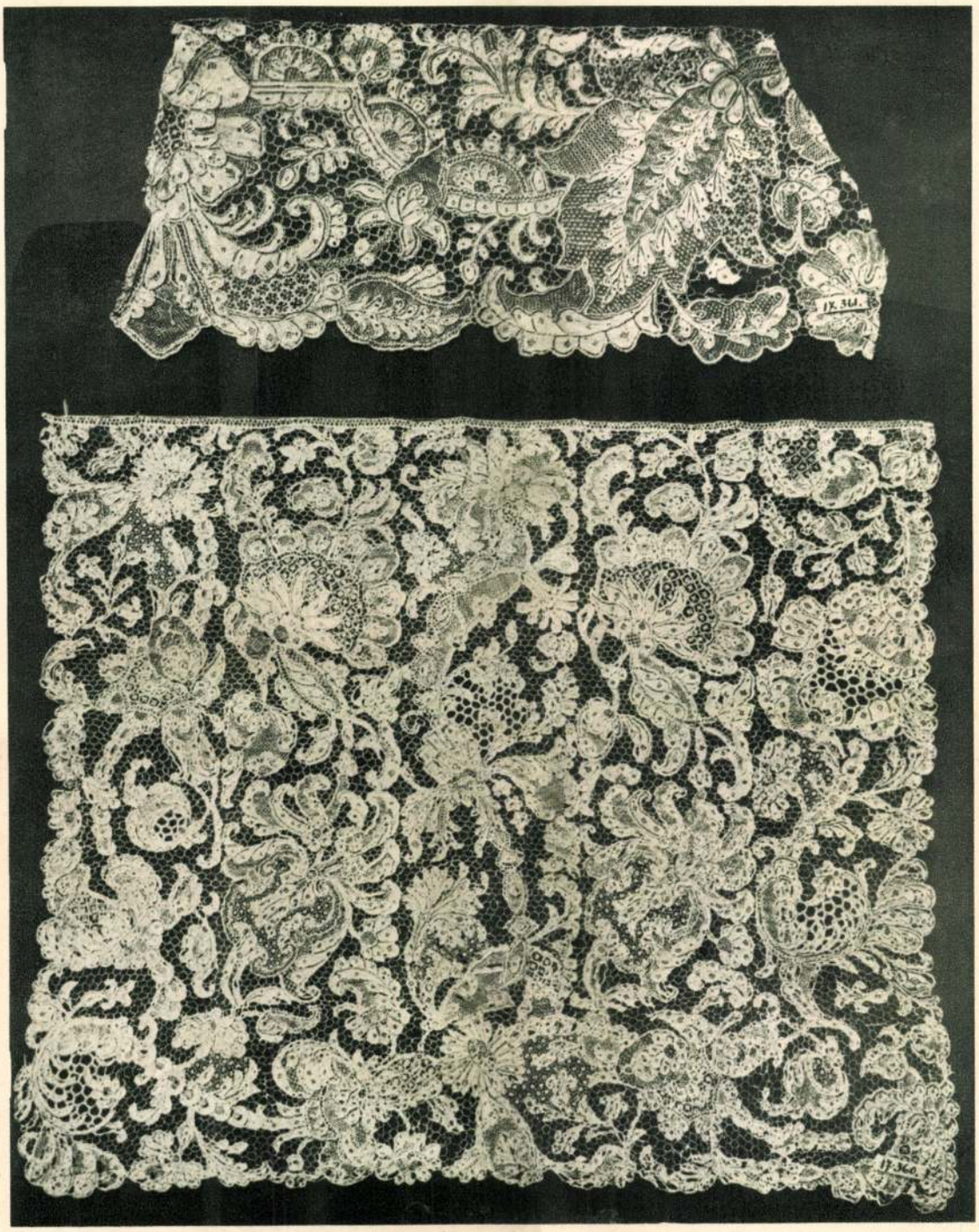

VARROTT CSIPKE, ARGENTAN, XVIII. SZ. ELSŐ FELE
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

VERT CSIPKÉK, MALINES, XVIII. SZ. KÖZ.
Báró Hatvany Józsefné és Mauthner Alfrédné tulajdona

rott velencei reliefcsipke jegyében indult meg a francia csipkegyártás is. Csakhamar az önálló francia karakter azonban itt is kibontakozik, a nehéz velencei mustra lazább, könnyedébb lesz, a reliefek diszkrétebbek, s kialakul a jellemző, hatszögletes, nagyszemes, pikós hálóalap. Ezt az első önálló francia csipkét nevezi a szakirodalom „point de France"-nak és ez volt a neve a XVIII. sz.-ban is. Gyönyörű példáit látjuk báró Hatvany Józsefné gallér és két kézelőből álló garnitúrájában, mely a fülke középfalát foglalja el. Az állami csipkegyárak közül az Alençonban, Argentanban és Sedanban alapított gyárak lettek világhírűvé, mint azt az emlékanyag is igazolja. Nincsen olyan éles karakterkülönbség közöttük, mint a flamand csipkéknél, hiszen a varrott csipke technikai lehetőségei is kisebbek. Általában Argentanból származónak tekinthetjük a nagy, késő Louis XIV. mustrás csipkéket, pl. Hatvany báróné barbeját és Mauthner Alfrédné keskeny gallérját, míg Alençon nagyhírű darabjai inkább a Louis XV. kortól az Empire koráig terjednek, pl. két hullámos indás gyönyörű barbe (báró Hatvany Józsefné ajándéka).

A 10., utolsó fülke, vegyes anyagot tartalmaz. A három említett ország csipkeművészete mellett a többi országok emlékei karakterben és technikában is amazok nyomait követik. Csak a korai varrott spanyol csipkék érdekesek; ezek a XVIII. századi Sol-csipkék, melyeknek állandó motivuma a kerek, napszerű korong, sugaras és csillagosrajzú kitöltéssel. Egy kis angol csipkegallér az olasz punto in ariák jellegét követi, csak a virágok naturalisztikus rajza tanuskodik angol származásáról. A különféle alpesvidéki, csehországi és orosz csipkék inkább népies jellegűek. A tárlóban dr. Fettich Ottó tulajdonában lévő, igen finom fekete, vert Chantilly-csipkék láthatók, már a XIX. sz. közepetájáról.

II.

Vajjon hogyan viszonylanak az idegen csipkeanyag pompázó gazdagságához a középen felsorakozó magyar emlékek? Vajjon önálló utakon haladnak-e? s ha igen, miben nyilvánul meg ez az önállóság?

Mielőtt erre a kérdésre felelnénk, meg kell állapítanunk azt, hogy hazánkban a csipkeszükséglet jóval kisebb és más természetű volt, mint más országokban. Sem az úri, sem a népies régi férfiviseletben nem találunk csipkedíszt. S míg ez másutt — mint korongos gallér, kézelő, nyakkendő, csizmát bélelő szegély és kokárda — a férfidivat elmaradhatatlan kelléke volt századokon keresztül, addig a mi kardforgató, mentés-dolmányos őseinken szinte elképzelhetetlen az udvari élet levegőjét árasztó nőies csipkedísz. Nálunk a csipke, beleértve a recét is, kizárólag az asszonyok divatjához tartozott s a házi fehérnemű, ágy- és asztalnemű díszítésére szolgált. Itt utalunk báró Radvánszky Béla „Magyar családélet és háztartás a XVI—XVII. században" c. munkájára, melynek a 2. kötetében közölt hozományi és hagyatéki lajstromaiban a csipke és rece sűrűn szerepelnek. Megtudjuk belőle, hogy a régi magyar háztartásban a recét főleg lepedőszélként, párna- és abroszbetétként használták, míg a csipke főkötőkön, ingvállakon, nyakravalókon és kötényeken szerepel leggyakrabban. Az arany-ezüstcsipke a felsőruha díszítésére szolgált. A csipke nyomát már nagyon korán megleljük az írott forrásokban. Ormány Anna asszony hátrahagyott kincsei között található az 1581-es leltár szerint „egy wy aranyas Recze zoknya" a sok rece „eleö ketheö" (kötény) mellett (Radvánszky, II. p. 54.). 1595-ből származik losonci Bánffy Istvánné, Károlyi Kata hozományi lajstroma (Radvánszky II. 76. p.), melyben így szerepel a csipke: „egj giolch kezkenoe feir varrással chipke az végin ziles varras," „ingual chipke az vyan," „fatiol eleö keöteö az zilin mind keörwl fejr chipke." Ime egynéhány példa a sok közül, az eredeti magyar írással közölve!

Magyarországon csipkeipar — külföldi értelemben — nem volt. A magyar csipke népies csipke volt s eleinte még így sem örvendett nagy népszerűségnek a város vezető urai között. Egy selmecbányai, 1560-ból származó adat azt mondja, hogy a város előljárói megtiltották a felnőtt leányoknak a csipkeverést, mert könnyű munka könnyelműségre vezet. (Demkó Kálmán: A felsőmagyarországi városok életéről p. 27.) XVIII. századi adat kapcsán pedig megtudjuk, hogy a paszomántosok honosították meg a csipkeverést, ők foglalkoztatták vele a lányokat régen, most azonban ez már nem divat. (Korabinszky Mátyás: Magyarország földrajzi, történelmi és ipari lexikonja, 1786.) E néhány forrás Felsőmagyarországra utal a csipkével kapcsolatosan.

A magyar recének régi, népies csoportja mellett az emlékek legnagyobb része olyan egységes karakterű, hogy műhelymunkát vagy legalább is egységes mintakönyveket kell feltételeznünk, noha erre semmi adatunk nincsen s e téren csak sötétben tapogatózunk mindeddig. Azt tudjuk, hogy a Felvidéken sok himzőcéh volt, talán ezeknek körében készültek a régi művészi recék? A magyar receművészet fénykora a XVII—XVIII. századra esik, s főfészke a Felvidék, különösen Gömör, Szepes és Sáros megyék. Az ország más területéről ránkmaradt emlékek (főleg a Dunántúlról, Veszprém és Somogy megyékből) majdnem kizárólag népiesek és a XIX. századból származnak. A rece népies cso-

MAGYAR MŰVESZET
1933

RECE, GÖMÖR M. XVII. SZ. M. F.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

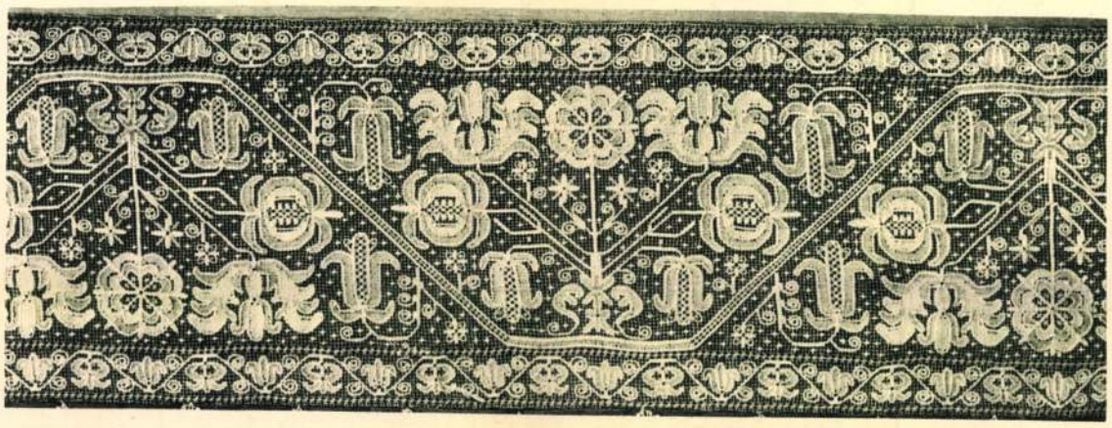

RECE, GÖMÖR MEGYE, XVII. SZ. M. F.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

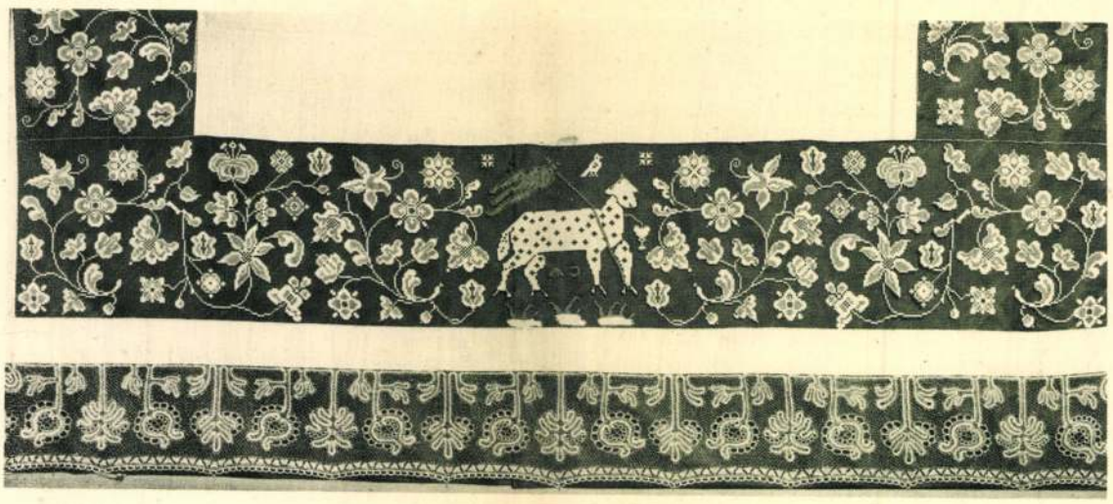

ANTEPENDIUM, RECE, GÖMÖR M. XVII. SZ.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

portjainak ismertetése nem tartozik a kiállítás feladatának körébe. A művészi rece emlékanyaga — sajnos — kevéssé feldolgozott s így e helyen kíséreljük meg felosztását és csoportosítását a kiállított anyag kapcsán.

A rece alapját négyszögesen csomózott háló adja, melyet minta szerint töltenek ki a szokásos hímző-öltéssel. Ennek a hálónak a megalkotása kétféle lehet. Az egyik typusnál — s ez a gyakoribb — a háló szálai merőlegesen, ill. párhuzamosan állanak a mintához, a másiknál a szálak diagonálisan futnak s így a szemek csürlőidomokat alkotnak. Az első typushoz tartozik a kiállítás majd minden darabja, a második typus kizárólag a népies recénél fordul elő s csak a XVIII. sz. végétől kezdődőleg. Példa erre a kiállításnak egy felvidéki darabja, melynek népies jellegét első pillantásra felismerhetjük a nagy virágtövek között álló, ügyetlenül megrajzolt szarvasokról.

A kétfajta hálótól eltekintve a rece kitöltési módja is kétféle lehet. Vagy a négyszöges kockák szerint halad a kitöltés, s ezáltal a mustra valami geometriai jelleget, kötöttséget kap, vagy szabadon terül el a rajz a hálón, nem respektálva a merev hálóbeosztást. Mindkét fajta rece sűrűn fordul elő a Felvidéken már a XVIII. századtól kezdve, sőt vannak darabok, amelyeken mindkét féle kitöltés együtt szerepel. A receháló kitöltése eleinte egyforma anyaggal és egyforma öltéssel történik. Később azonban a barokkor követelményeinek megfelelően a fény és árnyék problémája e téren is előtérbe jutott s ennek a síkszerűen elgondolt recénél úgy igyekeztek megfelelni, hogy az öltéseket hol sűrűbben, hol ritkábban alkalmazták, vagy pedig kétféle természetű fonalat (finomítatlan és finomított len, vagy néha selyemfonalat) kombináltak, ami által a rajz volument kapott. Ugyancsak a XVII. sz. vége felé kezd divatba jönni a recénél is a változatos díszöltések használata, mely a csipkénél a „jours"-nak felel meg s amely különféle mustráival a rajzot élénkíti.

Az Iparművészeti Múzeum kiállításán a művészi magyar rece minden fajtája kiváló példányokkal van képviselve. A két legrégibb darab egy 1619. évszámmal ellátott, házassági címert ábrázoló (két oroszlán egymás felett, a másik mezőben hold és csillag, az utóbbi esetleg Nagyváthy-címer) fehér rece és egy ritka, színes selyemmel és arannyal hímzett antependium, melyen az 1618. évszám olvasható. Ez utóbbin a Tudás fája mellett álló Ádámot és Évát látjuk, körülöttük a Paradicsom állataival, majd egy olaszos, virággal telt díszvázával elválasztva, Krisztust a keresztfán, kétoldalt Szűz Máriával és Jánossal. Felül a következő bibliai felirat ismétlődik: QVOQVNQV-DIE-COMEDERIS-EX-HOC-MORIERIS-MVLIER-ACCEPIT-DE-FRVCTV-LIGNI-ET - DEDIT-VIRO-SUO.[1]

Az egyes emlékek korának megállapításánál általában a mustra karakterének van elsőrendű fontossága, sokkal inkább, mint a technikai sajátosságoknak. A legkorábbi recék még olaszos rajzúak, sűrűn előforduló díszvázákkal, akantuszleveles indákkal, sárkány- és delfinalakokkal. Ilyen a kiállításnak egy XVII. sz. közepéről származó gömöri darabja, melyen középen díszkút fölött egy-egy egyszarvú, kétoldalt hatalmas csigás akantuszinda közepén szárnyas lovasalak látható. Néhány korai darabon még a gotikus, törtvonalú indaszár és tölgyfaleveles ornamentika utal a régebbi multra. Ilyenek egy igen finom, korai recebetét, melynek törtvonalú indaszára között egy-egy ellentétes állású gránátalmás és tulipános virág nyílik és egy másik szepességi recebetét, hasonló inda között finomrajzú, szekfűs és tulipános virágdísszel. Mindkét darab XVII. századi és az egykorú úri hímzések mustrájához nagyon közel áll. Ugyancsak nagyrészt XVII. századi eredetűek a figurális recék, melyek közül említsünk meg egy Ádám és Éva ismétlődő alakjaival díszített recét s egy másikat, melyen Ábrahám áldozatát látjuk. Ez utóbbin, középső virágtő-motivum két oldalán látjuk, egymáshoz tükörképben, Ábrahámot, amint éppen feláldozni készül fiát; az ABRAHAM és IZAK felirat is fordítva jelenik meg az egyik oldalon. Bánffy Istvánné, Károlyi Kata 1595-ös hozományi lajstromában szerepel egy „vekony Giolch Lepedö az Abraham historiaiaual varroth Reche" (Radvánszky, II. p. 79); ezt itt mint érdekességet említjük meg, noha korántsem jelenti azt, hogy itt egy és ugyanazon darabról van szó, hanem hogy az Ábrahám áldozatának jelenete — miután még sok más példányt ismerünk a kiállításon szereplőn kívül — igen kedvelt motívum volt a művészi rece körében. A XVII. századi növényi díszű recéket kissé vékony, sovány, de annál finomabb rajz jellemzi, mely nem folyamatos, hanem szakaszos beosztást mutat, mert még él bennük a renaissance öröksége. Igen keresettek az állatos recék, melyeken az ilyen virágtövek között álló páva, gyakrabban szarvas vagy az antependiumokon Isten báránya láthatók. Mindegyik fajtát tökéletes művészi darabok képviselik a kiállításon: pl. egy Isten bárányával díszített szepességi antependium, egy másik gömörmegyei, melyen díszvázától kétoldalt fekvő szarvasok és a virágos ágakon kis madarak láthatók, s egy harmadik szepességi rece, melyen finom virágtövek közt gyönyörű, szárnyaikat széttáró pávák állanak. Mindhárom darab még XVII. századi.

[1] Reprodukálva : *Magyar Művészet* VI. évf. (1930) 5. szám, 244. o.

RECÉK, GÖMÖR M. XVII. SZ. M. F.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

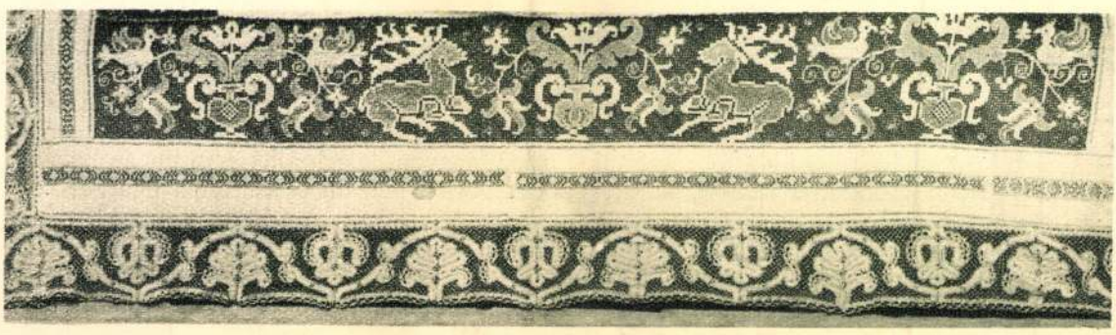

RECÉK, GÖMÖR M., XVIII. SZ.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

A XVIII. századi recék mustrája többnyire növényi: nagy akantuszleveles, csigás indákból és különféle virágokból áll, melyek folyamatos, barokkos lendületű rajzban egyesülnek. A dús, nagylevelű minták gazdagságát, a változatos díszítő-öltések egész sora és a fokozatosan előtérbe lépő árnyékolási törekvések fokozzák. Mindezt megfigyelhetjük a kiállításnak jellemző XVIII. századi recéin.

Hogy a fehér mellett a színes rece is milyen kedvelt volt nálunk, arról megint a régi leltárak és hozományi lajstromok tanuskodnak. A híres gáboltói madaras és sze-

CSIPKÉK, VERT, SZEPESSÉG, XVII—XVIII. SZ.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

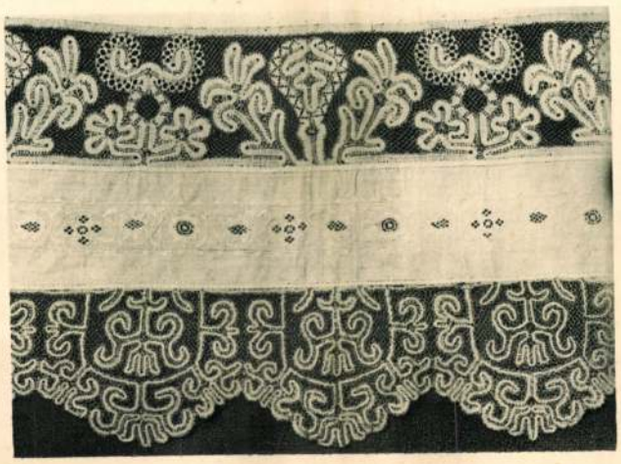

VERT CSIPKÉK, SZEPESSÉG, XVIII. SZ.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

VERT CSIPKÉK, GÖMÖR M., XVIII. SZ.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

peshelyi táncoló párokkal ékes recék, a kiállítás fentemlített 1618-as antependiumával együtt az egész emlékanyagunk legkiválóbb alkotásai közé tartoznak. Megemlítjük még a Múzeum két kisebb színes szepességi párnahaj-betétjét, az egyiken halványkék alapon ezüst, a másikon halványzöld alapon arany recedíszt látunk. E téren sokkal élesebb a határ a népies és a művészi rece között, mint azt a fehér recénél láttuk. A népies színes rece t. i. majdnem kizárólag XIX. századi és éles, rikító színekkel, vastag pamutszállal hímzett, mint azt a kiállításon szereplő két darab igazolja.

Míg a magyar recének népies csoportja mellett — amint láttuk — a művészi rece játsza a vezető szerepet, addig a régi, XVII—XVIII. századi magyar csipkénél nem lehet oly biztos határt vonni a két csoport, a népies és művészi csoport között, mert a kettő állandóan egymásba játszik, összefolyik. Tisztán népies karakterű csipkék, mint a tarka sóvári, a vastag vörös és fekete fonalból vert torockói, a sárközi (tulajdonképpen rece, népnyelven gabóca) és a tót csipkék csak a XIX. századtól kezdődőleg maradtak ránk s mint ilyenek, nem tartoznak szorosan a kiállítás anyagához s inkább néprajzi, mint művészi értéket képviselnek. A jelen kiállításon csak a XVII—XVIII. századi felvidéki csipke szerepel.

A külföldi rész tárgyalásának kapcsán utaltunk már a magyar csipke technikai s részben művészi forrásaira. A régi magyar csipke kizárólag vert csipke és egyenes leszármazottja — a szláv népies csipkékkel együtt — a milano-flandriai alaphálós, vászonkötéses csipkének. Ez technikailag azt jelenti, hogy durva, ritkán fonott alaphálón szalagszerű, tisztán vászonkötéses, kígyózó inda által alkotott mustra adja a régi gömörszepesmegyei csipke állandó typusát. A mustra stilizált növényi s az egyes fajtákat nem technikai különbségek, hanem ennek a mustrának, a rajznak különböző megfogalmazása alkotja. Sajátos tulajdonsága a magyar csipkének, hogy az alap néha finomítatlan lenfonálból vagy másszínű, kék, vörös, sárga vagy zöld fonálból készül s ezáltal a rajz a szürke vagy színes háttérből jobban kiemelkedik.

Mivel a jelen tanulmány keretében csak a XVII—XVIII. századi felvidéki csipkéről lesz szó, kíséreljük meg ennek egy minta szerint való csoportosítását adni.

Az 1. csoportot a cakkos lezárású csipkék alkotják, melyeknél egy-egy félkörű cakk külön készül s csak később lesz a többivel összefűzve. A cakkoknak mintája azonos, leggyakrabban egy-egy virágtő, tulipán vagy ujjas levelű palmetta. Ez a typus igen gyakori és nem különösen finom. Igen érdekesek azok a gömörmegyei csipkék, melyek színes alapúak s állandó motivumuk a két sarlós levél közé foglalt kis rozetta. Ilyen, XVIII. századi zöld-, sárga- és pirosalapú gömöri csipkecakkokat látunk a kiállításon is. Az 1. csoportnál tehát azonos egységek összefűzéséről van szó.

A 2. csoporthoz tartoznak az ú. n. életfás csipkék. Itt már közös alapra helyezkednek az ugyancsak egységeket nyujtó életfamotívumok, amelyek a magyar népművészetben nagy szerepet játszanak. A talajból nőnek ki ezek az egyenesszárú tövek, kétoldalt szimmetrikus, indás leveleket hajtva. Gyakran egy-egy kisebb virágtővel váltakozik az életfamotivum. Nagyon szép és finom a kiállításnak az a gömöri életfás csipkéje, melyen az indák fent szívalakban futnak összse; ennél a csipkénél a vászonkötésből kihagyott kerek lyukakkal igyekeznek a texturát változatossá tenni. Ugyancsak ebbe a 2. csoportba sorolhatók azok a csipkék, melyeknél egyszerű, egyenes szárú, kétfajta virágtő váltakozik egymással. A kiállítás fentemlített, Isten bárányával díszített, XVII. századi recéjét szegélyezi ilyen csipke. Valami naiv báj sugárzik ezekből a merev, primitiven megrajzolt, felfelé meredő virágszálakból. Néha a virágtövek helyett egész kis bokrok sorakoznak egymás mellé.

Az első két csoportnál még egymás mellé rendelt egységek soráról van szó. A 3. csoportba tartozó csipkék mustrája már folyamatos díszt mutat. Hullámzó, szalagszerű indát látunk, melyből kétoldalt gránátalmás vagy tulipános virágtövek hajlanak el. Érdekes a kiállításnak az a gömöri csipkéje, melynél a hullámzó inda maga is apróbb ujjas levelekből áll. Ez a kígyózó szalag általában a magyar csipke főeleme. A 3. csoportnak egyszerűsített fajtája, amikor az egész dísz csak egy ilyen kígyózó. hullámvonalas indából áll.

A 4. csoportot az úgynevezett templomcsipkék alkotják, melyek egy XVII. századi bruxellesi csipkefajtából vezethetők le. Ez a korai flamand typus vékony vászonkötéses szalagok kanyargásából áll, melyek kis, egyforma hurkokat vetnek s ezáltal egy lyukacsos alapot alkotnak, amelyen felhőfoszlányszerűen helyezkedik el a vászonkötéses, stilizált virágdísz. A magyar templomcsipkéken ugyanezt látjuk néha csodálatosan finom kivitelben. (Thomán Istvánné tulajdonában vannak nagyon finom fonálból vert darabok.) A templomcsipke nevét onnan kapta, hogy széles mustrája lévén, rendesen antependiumokon vagy albákon fordul elő. A Múzeum tulajdona egy XVII—XVIII. századi párnahaj, melyen a templomcsipkeszegély oly szorosan rokon a fentemlített bruxellesi typusssal, hogy kétségtelen az összefüggés a két csipkefajta között.

Az emlékanyagunk olyan változatos, hogy

az említett főbb typusokat megjelölő négy csoport nem elegendő. Mint 5. csoportot említhetjük azt a csipkét, melyen nincsen alapháló s a vászonkötéses szalag szabadon, de szimmetrikusan kígyózik s az alapot rendszertelenül alkalmazott összekötőpálcikák vagy apró orsóalakú formák helyettesítik. Ilyen az olasz renaissance-recén lévő széles s a XVIII. sz. elejéről való gömöri csipkeszegély és egy lepedőnek széles gömöri betétcsipkéje is, melyen szívalakba hajló és csigás indákkal négyszöges alapidomba kényszerített motívumok kapcsolódnak egymáshoz, kettős pálcikákkal és orsós szemekkel egymáshoz fűzve. Mint különleges példányt említjük a kiállításnak azt a széles gömöri csipkéjét, melyen ritka, csürlőidomos alaphálón hatalmas sarlós levelek közé foglalt rózsaszálak sorakoznak helyenként másrajzú, nagy, merevszárú virágtövekkel váltakozva.

Tudjuk, hogy a régi magyar női viseletben az arany-ezüstcsipkének nagy szerepe volt. Sajnos azonban a ránkmaradt emlékanyag nem kielégítő. A kiállításon szereplő darabok közül említésre méltó s gyakran ismétlődő typust mutat a Múzeumnak egy gömöri vert arany csipkeszegélye, melyen széprajzú, nagy gránátalmák és csürlőidomok váltakoznak; a XVII. sz. végéről származik s Mauthner Alfrédné tulajdona egy ezüst és kék fonálból vert indás gránátalmás csipkeszegély. Gyakori mustrát képvisel egy sűrűrácsos, arany csipkeszegély, melyben legyezőszerű, háromszögű idomok, soronként váltakozó helyzetben, ismétlődnek.

Az újabbkori magyar csipke ismertetése nem tartozik a kiállítás programjába. Mégis súlyt vetettünk a halasi csipke bemutatására, mint a varrott csipke első kísérletére hazánkban, mint különleges technikára, s mint olyan csipkére, melynek bizonyos multja van. A középen elhelyezett két tárlóban gondosan kiválogatott halasi anyag van kiállítva, részben a Múzeum, részben dr. Fettich Ottó tulajdonából.

A halasi csipkeipar Dékáni Árpád iparművésztanár kezdeményezésére keletkezett Halason a XIX. sz. vége felé. Dékáni csipkevarró-iskolát alapított ott, melyet később Újpestre helyezett át s ott vezetett tovább. Eleinte majdnem az összes csipkét maga Dékáni tervezte, sőt a kivitelben is közreműködött. Az ő érdeme, hogy a halasi csipke nemzetközi jelentőségre emelkedett s jó egynéhány nemzetközi kiállításon nagy elismerést aratott. A halasi csipkeipar ma, Dékáni halála után is tovább él, a csipkevarróműhely ma is működik Halason s csak az általános gazdasági depresszió következtében nem foglal el olyan helyet a modern magyar iparművészetben, mint amilyet megérdemelne.

A halasi csipke varrott csipke s technikai sajátsága az, hogy első pillanatra olyan, mintha verve lenne. Mint a régi varrott csipkénél, úgy itt is először a minta körvonalait varrják fel indifferens alapra s az így kapott elhatárolt területeket töltik ki, de nem a varrott csipkére jellemző hurkos öltéssel, hanem a vászonkötést teljesen utánzó texturával, amit tűvel varrva egymásra, merőleges szálak keresztezésével érnek el. Az így nyert textura olyan finom és egyenletes, hogy az első pillanatban azt hinnénk, itt géppel szövött anyagból, kivágott részek összeállításáról van szó. A mustra körvonala természetesen ennél a varrott csipkénél is kiemelkedő szállal körülvarrott. A halasi csipke technikáját tanulságosan szemlélhetjük egy félig kész darabon, melyet dr. Fettich Ottó állít ki. A csipke anyaga az igen finom, fehér lenfonál s nagyon gyakran a színes selyemfonál. Mustrája a magyar népművészet gazdag formakincséből van merítve legtöbbnyire, s ez adja meg neki technikai sajátossága mellett eredeti magyar karakterét. A keletkezési korszak szecessziós mustrái talán a mai ember szeme számára nem a legszimpatikusabbak, de annál finomabbak és változatosabbak a következő évtizedek magyaros mintái. A kiállításon szereplő darabok közül megemlítendők a dr. Fettich Ottó tulajdonában levő gyönyörű fehér csipkeszegélyek, egy széles, galambos terítőszegély, mellyel Dékáni a philadelphiai kiállításon aranyérmet nyert és az özv. Madách Emánuelné által a Múzeumnak hagyományozott finom, színes pávadíszes legyező.

A halasi csipke történetének részletes megírása a jövő problémája; még nincsen meg a kellő történeti távlatunk, a helyes kritikának e főkelléke.

A kiállítás képet igyekezett nyújtani a magyar csipke multjáról. Ha ezt megkapva, visszagondolunk a külföldi részben látottakra, megállapíthatjuk azt, hogy a magyar rece technikai és művészi szempontból teljesen egyenrangú külföldi társaival. A régi magyar csipke pedig — s itt ismét csak a XVII—XVIII. századi felvidéki csipkére gondolunk — technikailag a XVII. századi milano-flandriai és bruxellesi gyökerekből táplálkozik s művészi eredetisége a mustrának sajátos magyar karakterében van, melynek gazdag változatosságát annál inkább értékelhetjük, ha tekintetbe vesszük, hogy mindezt egyfajta kötéssel csupán, a szalagszerűen kanyargó vászonkötéssel érték el. Ha a hazai csipke eddig méltánytalanul elhanyagolt termékei iránt való érdeklődést fel tudtuk ébreszteni közönségünkben, úgy az Iparművészeti Múzeum kiállítása elérte a célját.

DR. BÁRÁNY ISTVÁNNÉ

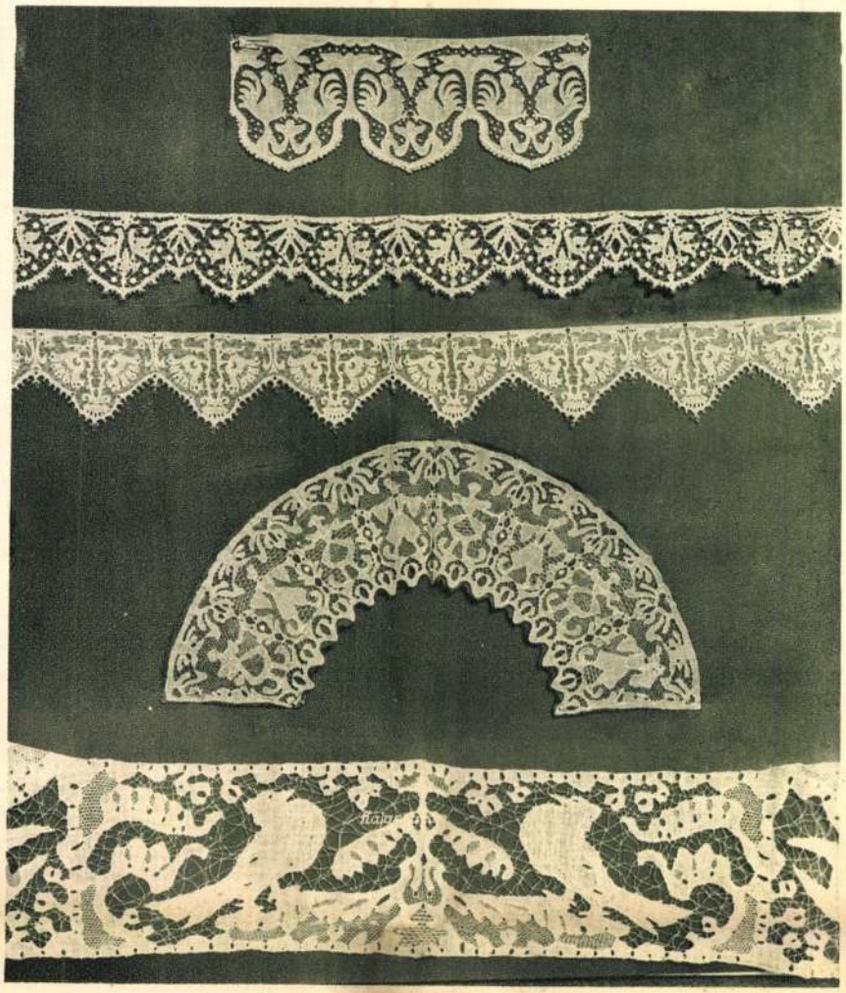

HALASI VARROTT CSIPKÉK, XX. SZ. ELEJE
Dr. Fettich Ottó tulajdona

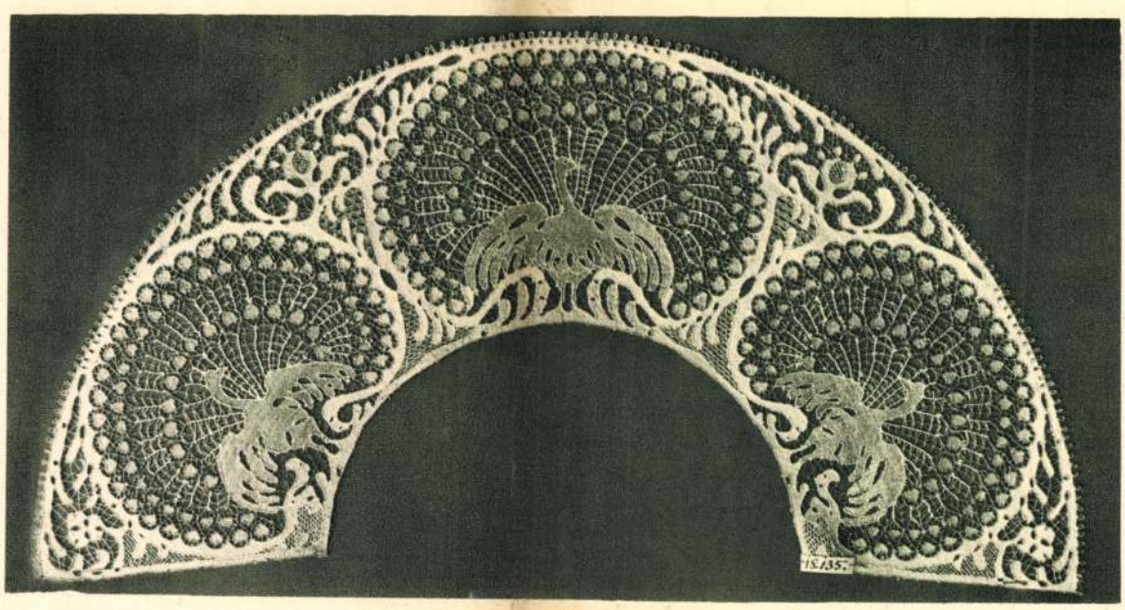

LEGYEZŐCSIPKE, HALAS, 1906.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

eresztve a hajfonatukat, ott a leányok a fejük tetejére kötik fel a copfjukat. Mikor menyasszonyok lesznek, akkor leeresztik a hajukat és csinált virágból készült koszorút viselnek. A nyakukban szalagra kötve ezüst huszasok, tallérok hirdetik a menyasszony jó módját.

A vegyeslakosságú Bácskában a férfiak színes szövetből készült bocskort viseltek. Az asszonyok piros csizmát, vagy sárga papucsot. Hajukat befonták, fejüket kendővel kötötték be. Nyakukon ezüst pénzt viseltek. A bunyevác férfiak viselete: széleskarimájú kalap, vagy fehér bárányhőr sapka. Nadrágjuk és dolmányuk sötétkék posztó. A subát nemcsak télen viselik, hanem nyáron is, annak ellenére, hogy Bácskában ugyancsak meleg tud lenni. A legények mellénye damaszt, ezüst gombokkal, ingük, gatyájuk nagyon bő, és nem subájuk van, hanem szűrjük.

Az asszonyok télen bárányhőrrel bélelt ködmönt viseltek, tarka szőrből szőtt kötényt és piros csizmát. A leányok damaszt mellényének hátát úgy beborította az arany csipke, hogy a mellény szövete szinte nem is látszik. A kötényük selyem, arany csipkével beszegve. A szoknyájuk többnyire piros és nem csizmát, hanem magassarkú cipőt viseltek. A menyecske ruhája éppen olyan, mint a leányoké. Csak nekik aranycsipkéből varrt fejkötőjük volt és hozományukat ezüst tallérfűzér alakjában nyakukban viselték.

Bácskában voltak német és elzászi francia telepesek is, akik a multszázad harmincas éveiben még megőrizték Württemberg, Baden, a Svábföld, meg a franciás viseletű Elszász ruháját. Érdekes, hogy bár a francia mindig úgy szerepelt a multban, mint a legszebben öltöző, divatot diktáló nemzet és ezt a szerepét ma is megtartotta, a Regélő cikkének szigorú írója erről nem vett tudomást, hanem a bácskai francia telepesek ruháját ízléstelennek és kimondottan csúnyának nevezte.

A bácskai magyar faluk viseletére természetesen nagyon hatott a környező népek ruházata. A magyar leányok nem szőttes kötényt viseltek, mint a szerbek, hanem selymet és ugyancsak selyemből készült vállkendőjük is.

Ezekből a régi parasztbrokát kendőkből, szoknyákból, kötényekből készül manapság sok gyönyörű terítő, párna. Nem kopottak, a színük az eredeti fényben ragyog, pedig nem ritkaság köztük a száz évnél is régibb darab. Igaz, az öregek mesélik, hogy a gazdag bácskai asszonynépnek különleges selymeket szőttek a lyoni gyárak, meg hogy valóságos vagyonba került annak idején, a régi jó világban az a pár darab ruha, amiben a falu szépségei vasárnap templomba mentek.

BENEDEK RÓZSI

NÉHÁNY SZÓ A KŐRÖSTARCSAI „HUNNIA“ CSIPKÉRŐL

Kedves olvasóink már több ízben találkoztak lapunk hasábjain a „Hunnia“ csipkéről készült felvételekkel, ismét örömmel látunk és köszöntünk néhány fényképet az újabban készült munkákról.

Sok fáradozás, szívós munka, akadály leküzdése ellett ahhoz, amíg Fáy Aladárné elgondolásai, álmai valóra válhattak, amíg az eszme kész csipkévé érett.

Már kislánykorában kereste, kutatta a módot, miként lehetne a nálunk is készített vertcsipke idegenből vett mintái helyett a magyar motívumot felhasználni, illetve csipketechnikailag megoldani úgy, hogy ezek a magyar népművészeti anyagból merített rajzok ne veszítsenek a csipkemegoldásoknál sem eredeti, változatos, pompás szépségükből.

Szinte azt mondhatnánk, ősi pompával akarta adni azt.

Ma már ott tartunk, hogy azt mondhatjuk: mindez sikerült is. A külföld is felfigyelt. Évek során nagyobb mennyiség került ki Angliába, Németországba, sőt a hivatalos elismerés sem maradt el, mert a világhírű bruxellesi múzeum is vásárolt csipkegyüjteménye számára néhány darabot, ahol ezek a csipkék a magyar géniusz szószólói.

Idővel éppen a nagy érdeklődés által, mely az utóbbi időben ezen értékes, nemes csipkével szemben megnyilvánult, kevésnek bizonyult az az anyag, mellyel időnként a nagy nyilvánosság előtt a „Hunnia“ csipke megjelent.

Annak a néhány lelkes és fáradhatatlan asszonynak, aki életcéljául tűzte ki a csipke népszerűsítését és állandó továbbfejlesztését, szorgos kezük munkája most már a kereslet teljes kielégítésére kevésnek bizonyult, vidéki telep megszervezésére kellett gondolni.

Egy művészlelkű Nagyasszony, felismerve nemzetgazdasági szempontból is e munka nagy jelentőségét és hogy munkaalkalmat is nyujtson széles rétegeknek, asszonytársaival karöltve, a színmagyar népességű békésmegyei Kőröstarcsa községben munkatelepet létesített, ahol hangyaszorgalommal varázsolják elő szorgalmas asszonykezek e művésziesen szép csipkéket. Tulipánok, rózsák, stilizált madarak, állatok és a magyar népművészet ezer más motívumaiból készülnek szakavatott vezetés mellett a „Hunnia“ csipke remekbe készült darabjai.

Megyeszerte igen nagy érdeklődés nyilvánult meg már eddig is a telep működése iránt. Népünk sorsát szívükön viselő és velük együtt térző nemeslelkű asszonyaink és vezető férfiaink fáradhatatlanul dolgoznak azon, hogy ez a telep a magyar csipkeverés fellegvárává legyen.

Bízunk benne, hogy ennyi akarás, áldozatkészség és lelkes odaadás nem lesz hiábavaló, hanem megtermi a maga megérdemelt gyümölcsét.

A magyar társadalmon a sor, hogy ebben a nagyjelentőségű munkában nemcsak elismeréssel, de nemes támogatásával is részt kérjen magának.

LISZKAY MARGIT

Muskátli 1937

HOGYAN ÖLTÖZÖTT A FALU NÉPE A MULT SZÁZADBAN?

Büszkék vagyunk arra, hogy megbecsüljük a falu népének művészetét, gyüjtünk, őrzünk, becsben tartunk mindent, ami szokásaira, régi viseletére, dalaira, táncára, kézimunkájára vonatkozik, akár emlék, akár csak írott feljegyzés. De nem kell hinnünk, hogy mi fedeztük fel a falut. Amikor a mult század harmincas éveiben az első hetilapok megindultak, ezek már nagy szeretettel foglalkoztak képben és írásban a különböző vidékek viseletével. És ezt annál jobban meg kell becsülnünk, mert például a Pallas Lexikonban Mezőkövesd címadó alatt fel van minden sorolva, ami Mezőkövesddel történt, állatállománya és ipara, de arról, hogy a legszebb, legművészibb népviselet otthona, erről bizony egyetlen szót se olvasunk. De a régi magyar folyóiratok közül a Regélő, ami egyformán őse a szépirodalmi folyóiratoknak, meg az aktualitásokat közlő magazínoknak, már megjelenése évében rovatot nyitott a magyar vidékek szokásait, életét, viseletét tárgyaló nagyon érdekes és remélhetőleg adataiban megbízható cikkeknek.

Szép, festői a Sárköz viselete.

„A férfiak olyan csizmát, bocskort, gatyát, széles kalapot viselnek, mint más parasztok, de a Szépeik tulajdonképen azok, kik magokat viseletökben megkülönböztetik.

A sárközi asszonyok termetökre inkább nagyok, mint kicsinyek, de alkotásuk mindig irányzatos és tömött; arcvonásaikat pedig általjában egészséges és rendszeres kellem bélyegzi s köztük nemcsak egy valódi szépséget láthatni, mellytől még a finomabb ízlésű városi elegant se tagadhatná meg a koszorút, ha különben igazságosan akar ítélni. Fején a menyecske festett kendőt visel, mely alatt főkötő, galand és csipke szélekkel; a hajadon leeresztett s pántlikás hajtekercsel jár, ezt elől pödrésbe sodorja s ünnepi alkalommal a pártát is feltűzi. (A párta három ujj széles fejdísz, üveggyöngygyel kivarrva. Erről hátul széles szalag lóg le.) Vállukról s gömbölyű karjaikról a patyolat ing ujj fekete szőr, selyem, vagy pillangókkal kihímezetten omlik. Derekukat szinte kihímzett s cifrázott fűző váll övedzi, mely alatt a babos vagy tarka rokolya alig ér térdig s ezer meg ezer redőkbe ráncosulva kacéran hullámzik fel-alá, s gömbölyű térdöket vagy zömök ikrájukat szembe szöktetik; mert lábok mindig fedetlen (mocsaras a vidék, azért járnak a nagy sárban mezitláb). S ha a legszigorúbb télben ködmönt öltenek magokra, a láb mindazáltal, mint feljebb említém, mindig fedetlen s ilyenkor nem igen hasonlatlan a ludakéhoz. Sárga vagy veres csizmáikat csak vasár- és ünnepnapokon veszik elő, de azokat is hónuk alatt viszik a templom küszöbig, hogy el ne sárosítsák, s csak ott vonják piros lábaikra."

Ezt az 1833-ból való leírását a Regélő beszámolójának a Vasárnapi Újság pár évvel későbbi ismertetésével egészíthetjük ki. A leírás szerint a sárközi menyecske, nyakán fekete selyemkendőt visel, vörös szegéllyel. Az inge hímzett, gyakran arany pillangókkal van kivarrva. Szekszárd vidékén, Ócsényben és Decsen a vállakendő rojttal és csipkével gazdagon van díszítve. Az asszonyok fejkendője fekete, amikor megkötik, menyecskésen, hátra, a vége derekukig ér. A nyakon üveggyöngyöt, vagy fekete szalagot viselnek, amelyre arany pillangókat hímeznek. Erre a szalagra néha ezüst tallérokat aggatnak. Az ing melle és ujja fekete csillagokkal van kihímezve, minden csillag közepén arany pillangó pompázik. Az ing ujját piros, meg kék szalaggal kötik le. Ha a szoknya nem tarka, hanem fekete, akkor legalább néhány tarka csík díszíti. Átlátszó anyagból készül a kötény, amit sok, gyönyörű hímzés borít.

Már a somogyi kanászoknál inkább a férfi ruhája említésre méltó, mint az asszonyé. Alig térdig érő szűrt viselnek a férfiak, de az olyan bő, hogy átveti vállán, mint a rómaiak tógájukat. A szűr gallérja jó nagy, hosszú is, széles is, vörös posztóval van szegve, hullámvonalban kivágott fekete posztóval díszítve, amit rátét technikával varrnak rá. A mellény fekete posztó, a háta fekete selyemmel dúsan ki van varrva. Fekete selyem nyakkendőjét dús csokorba kötve viseli a kanász. Ezt az öltözéket bő ing és gatya és pörge kalap egészíti ki.

Ellentétben evvel a színpompával, az asszonyok ruhája sötét, kötényük fekete. Csak a derekukon át kötött fodros vállkendőjük fehér. Háromszögalakú kontynak nevezett fejdíszük rózsaszín szövettel van behúzva, erre azután csipkeszövetet borítanak. De ezt a világos kontyos fejet fekete selyemkendővel kötik be. A kendő két csücskét a homlok felett nagy csokorba kötik.

A Kis-Kárpátokban, a Fehérhegységben is érdekes a népviselet. A képen látható hatalmas strucctollat a legény csak bálban viseli, máskor, hétköznap szerény kakastoll bokrétát tűz a kalapjára. Lakodalomban aranyozott rozmaring a férfikalap dísze, nyáron ünnepélyes alkalmakkor friss virágból kötött bokrétát tűz az arany-, vagy ezüstrojtos kalapszalagba, télen meg csináltvirág pótolja a frisset.

A leányok ünnepélyes alkalomra arany-ezüst csipkéspártát, az asszonyok ugyanígy díszített főkötőt viselnek. Köznapokon azután egyszerűen kendővel kötik be a fejüket. Szoknyájuk egyszínű, kék, vagy zöldrázsa, melynek alját két-három sorban felvarrt szalag díszíti, piros, sárga, vagy kék színű, egyik szélesebb, a másik meg keskenyebb. Hétköznap térden alul érő bőrködmönt viselnek, ünnepen, vasárnap meg prémmel bélelt, zsinóros, pitykés posztómellényt, ami viselője kora és ízlése szerint néha világos, máskor sötét színű. A sötét szoknyához aranyos mellényt viselnek, az ingváll színes selyemmel dúsan van hímezve. Éppen ilyen szépen, dúsan hímzett a legények inge is. A férfiak fehér szűrt viselnek, kék csizmanadrágot, attila szabású dolmányt, ami azonban nem paszomány csukású, hanem egyszerűen kapcsolódik.

A mohácsi menyasszonyról érdekes feljegyezni, hogy míg a legtöbb vidéken a leányok viselik le-

CSETNEKI MAGYAR CSIPKE

Szinte mint a távol ködéből rémlik fel előttem az az idő, amikor még nem volt csetneki csipke — egész különösnek tetszik, hisz évek hosszú során át úgy összenőttünk a csipke meg én, hogy egyik a másiktól szinte elválaszthatatlan.

Kora fiatalságom eltelt anélkül, hogy csipkével különösebben foglalkoztam volna — ornamentes hímzések, tűfestés volt szabad óráimban kedvenc foglalkozásom, amelyekhez a rajzokat is természetesen magam csináltam, hisz az volt a főélvezet, lesni, várni, az lesz-e a hatás, amit vártam, kívántam.

Mappáim tele voltak rajzokkal, s ha ismerőseimnek valamely technikájukhoz rajz kellett, csak az én mappáimat böngészték s én boldog voltam, ha ezekkel, melyek készítése nekem is mulatságszámba ment, nekik örömet szerezhettem.

Drága jó nővéremnek, ki már elköltözött az élők sorából, volt az a gondolata, hogy ezt az én kedvtelésemet szélesebb körben is kellene hasznosítani.

De telt az idő anélkül, hogy valami pozitív dologra határoztuk volna magunkat, de megismerkedtünk Ruskin tanításával, meg az angol lady szociális kezdeményezésével, aki az irlandi asszonyokat tanította meg egy különleges munkára, az irlandi csipkére.

Ekkor nővérem már sokat emlegette, hogy nekünk is kellene a mi szűkebb hazánk, Csetnek asszonyainak valami háziipart bevezetni, ami pótolná náluk a beszüntetett dohánytermesztés által elvesztett jövedelmüket.

Talán még ma is vannak, akik emlékeznek rá, milyen híres volt a csetneki dohány, a csetneki Csonginghám, még én is hallottam pipás emberektől ennek dicső voltát emlegetni.

Gyerekkoromban édesanyám is termesztette a dohányt, s én is ott ugráltam a dolgozó asszonyok körül, hisz a termesztők között tavasztól januárig e körül forgott a fő beszédtéma, ki mennyire jutott már a munkálatokkal.

Jó korán melegágyakat csinálni, hogy palánták fejlődjenek, s egy májusvégi eső után az egész kis város sietett a kiültetéssel, a legjobb földeket a dohány kapta, s ezek megmunkálása minden egyébnek előtte állott.

Azután jött a pácolás, rendesen pincékben, hosszú zsinegekre fűzés, fazsindelytető alatt szárítás.

Hideg tél volt már, minden mezei termék betakarítása után, midőn a simításra került a sor, ehhez is meg kellett várni a nedves időt, hogy megpuhuljanak a levelek, hosszú asztalok körül ültek a napszámos asszonyok és simították, rendezték nagyság szerint, s kötözték csomóba a dohányleveleket.

Reménykedés, hogy most már kész, pedig be gyakran megesett, hogy túl nedves idő jött, nem volt elég száraz a raktárhelyiség s a levelek megpenészedtek, szürkésfehér por képződött rajtuk, most aztán újból szétszedni, lekefélni a levelek mindkét oldalát s újból csomókba kötni. Bizony nem volt kicsi munka, de a lakosság már gyakorlatában volt, ismerte, szerette ezt a foglalkozást, s számítgatta, beadáskor mit fog érte kapni.

Meg kell említenem még, hogy mindez a munka szigorú ellenőrzés alatt folyt, hisz a dohány monopólium volt, s a finánc ok eleget kellemetlenkedtek a termelőknek, már a mezőn mérték a sorokat, becsülgették, a padlásokon számlálgatták a zsinórokat, de mindez hiába, mert aki huncutkodni akart, csak kijátszotta őket alaposan.

Végre is nagy érdekük fűződött hozzá, mert a kincstár 52 forinton vette át az elsőosztályú dohány régi mázsáját, bár mindenki tudta, hogy csempészve annak fontja 2 forint — így vígan folyt a csempészés — ami pedig nem volt könnyű dolog, mert az átjárást a hegyeken vigyázták a finánc ok, s jaj volt annak, akit rajtakaptak.

Egész rémmeséket hallottam ezekről a tiltott utakról, ha valamelyik elsírta résztvevő társainak nemsikerült próbálkozását.

A végeredmény pedig az volt, hogy dacára minden drága finánc ellenőrzésnek, a kincstár sohase kapott elsőosztályú dohányt, csak másod-, harmadrendűt.

Édesanyám már régebben abbahagyta a dohánytermelést, ő csempészni nem akart, s enélkül igazán nem fizetődött ki a dolog, de nem fizetődött ki a kincstárnak se, s egy szép napon betiltottak minden dohánypalántát azon a vidéken.

Volt is jajgatás, sírás, mert mégis jó volt az egész évi vesződség után egy nagyobb összeget kézhez kapni. Nagyon sokáig siratták ezt az elmaradt jövedelmet, s akkor gondolt nővérem arra, hogy csináljunk nekik e helyett valami háziipart. — Igen, de mit ?

Ekkor történt, hogy egy cousineom, aki Dobsinán nőtt fel, kiment Párizsba. Dobsina egy csöndes maradi városka volt, nekem úgy tűnt fel, akik a telet mindig Budapesten töltöttük, hogy ott még multszázadbeli életet élnek, nem a XIX-ik, de a XVIII-ik századot és Kata cousineomnak is az volt a véleménye, hogy az ő elmaradottságán csak Párizs változtathat, tehát gondolt merészet és nagyot, és elutazott Párizsba, ott volt vagy másfél évig.

Mikor visszajött, több időt töltött Budapesten, s nálunk is mutatta új kézimunkáját, az „irish"-csipkét, ami akkor, a század első tizedében, nemcsak Párizsban, de egész Európában nagy divat volt.

Én akkor a képzőművészeti főiskolába — akkor mintarajziskola — jártam s hazajöve, egyszer nővérem azzal fogad, hogy ez a munka neki nagyon tetszik, ő is fogja csinálni, de nem ezekkel az idétlen alakokkal, hanem rajzoljak neki magyar mintát gránátalmával, tulipánnal, hogy valami szebb legyen.

Ezeket az első mintáimat nővérem aztán az ő ügyes ujjaival szépen kiformálta, s az ezekből összeállított darabokat mindnyájan nagyon szépnek találtuk.

Erre jött aztán nővéremnek, Sz. Erzsébetnek, az az ideája, hogy ebből a munkából csináljuk meg a régen tervezett háziipart Csetnek és vidéke asszonyainak.

(Folytatása a jövő számban)

Munkáli

1937. 4/7

Régi katonaruhák. Mühlbeck Károly rajzai. (Részletezés a 64. oldalon).

CSETNEKI MAGYAR CSIPKE

(Folytatás)

Ekkor nővérem tudni akarta, hány az személy szerint, kinek munkáját megkapjuk — s 700-ról jött értesítés.

Most már csak úgy emlékszem mindenre, hogy volt egyszer...

Kecskemét után ugyanis jöttek a többi városok, nem volt Nagy-Magyarországnak számottevő nagyobb helysége, ahova tanfolyamot ne kértek volna, lassan küldhető gárdánk is megnövekedett, s néha csak azáltal vettünk tudomást egy-egy újabb tanfolyamról, hogy rajzokat kértek.

Magunk csak hol a megnyitáshoz, hol a befejezett tanfolyam kiállítására utaztunk le — voltunk Temesvárt, Désen, Kolozsvárott, Zágrábban stb.

Mindenfelé nagy lelkesedéssel fogadtak, szinte ünnepeltek bennünket, s gyakran csodálkoznom kellett, hogy a mi szerény elgondolásunk ennyire visszhangot kelt országszerte, talán mert akkor hangzottak el az első jelszavak, hogy „magyar munkát, magyar gyártmányt vásároljunk", s mink voltunk az elsők, akik egy egészen különleges magyar dologgal jelentünk meg.

Sokfelé azonban nem is értünk volna rá elmenni, hisz idővel már a munka irányításával, az átvételekkel, új munkák okoskodásával annyira megszaporodott a dolgunk, hogy hűséges munkatársainkat kellett segítségül hívnunk, akik segítettek az átvételnél, felmérésnél, rendezésnél.

Így folyt a munka éveken át, én 7 órakor már az íróasztal előtt ültem, rajzoltam, leveleket, elszámolásokat írtam (egyeseknek mindezekből kellett), aztán minden héten indult egy 1000 koronás csomag Amerikába, apró, egyszerűbb méteráruval, ezt onnan irányították, mi és mennyi legyen. A kimondottan csetneki munka csak kisebb csomagokban érkezett, általában mindenki kötötte magát, hogy egyenesen csak nekünk küldi munkáját. Az ország minden részéből jöttek a kisebb-nagyobb ajánlott csomagok és mentek az összeállított kollekciók azoknak, akik eladásra vállalkoztak.

Jöttek aztán óhajtások, hogy mivel nekik a horgolás nem fekszik, s ők hímezni szeretnének, adjunk ilyen munkát is és megindult a hímző minták áradata, persze jóformán magam rajzoltam, s ha lett volna is a napnak többje 24 óránál, akkor sem tudtam volna magamnak pihenőt szakítani. Az újabb ideákat mindig nővérem agya termelte ki, most is azzal a tervvel állt elő, hogy mivel mindez már túl nagyra nőtt, okvetlen üzletet kell nyitni, ahol alkalmazottakkal könnyebben lebonyolíthatjuk az üzleti dolgokat. Én ellene voltam, tudva, hogy nincs üzleti tehetségem, de ő akarta, s azt mondta, az üzletet ő csinálja, én itthon folytassam eddigi dolgomat.

Hát egy darabig ment is a dolog, nővérem minden reggel bement az üzletbe (ez a Párizsi utcában volt, szemben a posta hátsó bejáratával), s engem még jobban elláttak munkával, hisz mindennap jött valami különleges megrendelés, hol egy újabb formájú gallér, hol hímzésrajz, vagy monogramm, s az én feladatom volt nemcsak megrajzolni, de ki is küldeni, hogy a megrendelő mielőbb megkaphassa.

Közben a saját elgondolású darabjaink is beérkeztek, s díszítették a kirakatot, amelyet az akkori Koronaherceg utcában sétáló hölgyközönség mindennap eljött megnézni.

Történt egyszer, hogy beérkezett egy nagyon szép fehérhímzésű blúz, a Hófehérke, igen örültem neki, kitettük a kirakatba, s egész vándorlás indult miatta, mindenki akarta, s helytelenítették, hogy én nem adtam, mondva, hogy csak ez az egy van, ez a minta, majd ha több lesz, akkor el is adjuk.

Ma sem tudom, helyes volt-e ez, de jelenleg éppen úgy csinálom, a mintául bejött első darab nem eladó, pedig lehet, hogy mikor több van, ennek az első vevőnek már nem fog kelleni.

Abban reménykedtünk, hogy mindjobban beleszokunk a bolti dologba, s az mindig jobban fog menni — de nem így történt — kívülről jöttek a bajok, a balkán háború, mely megbénított minden üzleti forgalmat. Már akkor kezdődött mindaz, amiben ma is benne vagyunk, s nemhogy megszoktuk volna, de mindjobban fuldoklottunk tőle.

Amerika felmondta a rendeléseket, nem kellett nekik már semmi, az üzemben lévő telepeinket tehát nekünk is fel kellett mondani, napokig halogattam ezen levelek megírását, tudtam, hogy kétségbeesett feljajdulások jönnek válaszul, mi lesz most velük. Én is sírtam, de nem tudtam segíteni, hisz a mi kötelezettségeinket is fizetni kellett és miből, ha minden forgalom megakadt. Voltak napok, hogy egy lélek sem jött be a boltba, hozzá szegény nővérem is mind betegebb lett, szanatóriumba kellett szállítani s én azt hittem, beleőrülök a gondba.

Képtelen voltam hangulatommal az üzleti dolgokat is vezetni, felmondtuk a boltot, elengedtük az alkalmazottakat s amikor csak tehettem, kint voltam a szanatóriumban, tudva jól, hogy itt alapos javulás már nem várható.

Kegyetlen a végzet, amely azt az egyetlent, azt az utolsót is elköveteli, aki pedig fele volt életemnek s aki nékül soha sem lehetek többé az, aki voltam, ő volt támaszom, mindenem e világon, mert ha munkánknak nagyobb részét én is végeztem, azt, amit ő létrehozott, én sohasem lettem volna képes, övéi voltak az ideák, én csak kidolgoztam őket. Ő, ha gyönge szervezetű volt is, több határozottság, akaraterő lakott benne, s mióta magamra hagyott, még félénkebb, bizonytalanabb lettem, hisz jöttek a háborúval összefüggésben a sorscsapások, amelyek arra vannak hivatva, hogy mindent, mi útjokba áll, összetörjenek.

Nagyon szívéhez volt nője a csetneki csipke, s halálos ágyán megígértette velem, hogy folytatom, nem hagyom abba. Meg is tartottam ígéretemet, bár tudtam, hogy amint én is behúnytam örökre szememet, a mi csipkénknek is vége, senki sem

Munkáti
1937. 6-7 sz.

csinálja tovább, mert régi mintákkal nem lehet azt életben tartani, folyton újabb és újabb rajzokat kíván a közönség, s a legújabb esetleg kell, a többi nem.

Már az első években is megtörtént, hogy Csetneken egy ismerős átüzent csipkéért, külföldi vendégei vannak, azoknak akarná megmutatni, s akik még semmit sem láttak volt belőle, a legújabb mintát választották ki, s azóta is ez folyton ismétlődik.

Ez a körülmény egyúttal bizalmat is adott, hogy talán mégis helyesen haladunk útunkon, amelynek kezdetét oly sok lelkes rajongás tette könnyűvé.

(Folytatása a jövő számban.)

• INNEN-ONNAN •

INGYENES SZŰRT MINTAMELLÉKLETÜNK most öt természetes nagyságú rajzot ad olvasóinknak.

Az I. b u z s á k i dísz ; amit falvédő vagy párna rajzának használhatunk fel. Párnának felhasználhatjuk úgy, amint van. A párna lapját díszítjük vele. Ebben az esetben a lap felét foglalja el.

Ha nagyobb párna csupjára szánjuk, akkor a minta egyenes vonalán képzelt szimmetrikus tengely szerint megismételjük. (Kétszer rámásoljuk az anyagra.) — Falvédőnek is lehet egyszerűen is és kitoldva vagy kettősen használni. A kitoldás a középső elemcsoport megismétlésével történik. Az anyag közepét kikeressük, vagy öltésekkel megjelöljük és a jelölésre — rámásoláskor — nem a minta közepét, hanem a középső minta szélét tesszük. Igaz, hogy a csigavonalnak így könnyen két szára lesz, de azt egy kis ügyességgel kikerülhetjük.

A buzsáki minták uralkodó kék-piros színe már átment a közönség tudatába. Ideiktatjuk azért az NDZ—AA, Zephir színkártya szerinti „F u t á r" 4 4 3 0-as piros és 3 1 9 4-es kék gyapjúfonál színeit. A zöld ugyane színkártya szerint 4 4 1 6, a sárga pedig a 3 1 0 8. számú.

Ha mosható Mez gyártmányú C a m e z a vagy gyöngyfonalat használunk hozzá, akkor a p i r o s 3 0 6-osat, a 5 2 5-ös k é k e t, a 3 7 0-es z ö l d e t és a 3 8 0-as s á r g á t ajánljuk.

Alapanyagnak legeredetibb a házivászon, de lehet duvetinre (düftin-re) is hímeznünk.

A II. mintánk egy sárközi hálóing dísze. Egyszerű kedvességével jól mutat, s kipróbáltan szép. Iskoladarabnak is igen jó, mert nem sok munka van rajta. — A hálóing lehet halványszínű zöld, halványlila. Zöld alapon jól hat a csontszínű vagy fehér, lilán a világosabb, vagy sötétebb lila hímzés, Mez Cameza fonállal.

A III. rajz kis sárközi sarokdísz. Barna Marianna terve. Felhasználható zsebkendőbe, nadrágdíszítésre. Hímzése a sárközi hímzésnek megfelelően Mez Camerával készülhet.

Kellemes dísze lehet fekete selyem névjegytárcának. Nagyon egyszerű, éppen nem gazdag minta. Növendékmunkának is igen jó.

IV. minta tülrátétes ingnadrág dísze. Tervezte: Schick Iza. A mutatós dísz mindenkinek örömére lesz ha elkészítik. A leöltéseket D. M. C. 200-as fonállal csinálhatjuk.

Mintáinkat azért is bátran ajánlhatjuk, mert mindenik már kipróbáltan bevált, arányaiban és tömegelosztásában az anyagon gyönyörködtünk.

V. rajz kis sarokminta lapos hímzéssel és recével. A szálhúzásra szánt terület a nagyobb virágoknak a pontok alatti, majd félkörlapnyi területe.

Zsebkendő sarkába téve meglepően finom dísz. Kedves fehér női nadrágsarok díszítésére vagy nagyobb terítőre elszórtan. Ez utóbbi esetben a díszítendő terítő egészben vagy a szélén széles szegélyben 14 cm-es négyzetekre is osztható létraáttöréssel. Minden második ilyen kis négyzet közepére tegyük e kis hímzett virágcsokrot.

A terítő szélét létraáttöréssel szegjük fel.

KÖNYVISMERTETÉSEK. A „M a g y a r N é p m ű v é s z e t i F ü z e t e k"-et dr. G y ö r f f y I s t v á n szerkeszti. Célja tudományos alapossággal a közönség elé tárni népművészetünk értékeit. Valódi értékgyüjtemények, néprajzi gyüjteményes forrásmunkák tára lesz a „M a g y a r N é p m ű v é s z e t i F ü z e t e k" sorozata. Második füzete a t ű z ö t t c s i p k é r ő l, a v a r r o t t csipkéről szól. Írta F e r e n c z K o r n é l i a, s az összes ábrákat — szám szerint 220-at — mind a szerző rajzolta.

Megismertet a magyar csipketechnikákkal. Tanárok, iparművészek nagy haszonnal forgathatják. Leányiskolai könyvtárakból sem szabad e füzetnek hiányoznia, mint ahogy nem szabad hiányoznia a M a g y a r N é p m ű v é s z e t i F ü z e t e k egész sorozatának sem. De nagy örömet jelent ez az alapos munka minden kézimunkázó nőnek, mert megtalálja benne a tervezéseken rendszerint csak „j e l z e t t" pókoknak igen gazdag és változatos tárházát.

Különösen ezek a derék asszonyok, akik hímzéseikkel, kézimunkájukkal átmentenek a multból a jelenbe egy nagy csomó finom értékét a magyar textilművészetnek, — ezek használják, forgatják majd e hasznos könyvet felette célszerűen.

De minden tervező iparművész, aki nagy igyekezetében a részlettechnikákat ilyen messzire — gyakorlatban — követni már nem tudja és nem tudhatja, nyer nagy segítséget F e r e n c z K o r n é l i a könyvével.

Ábrái rendkívül értelmesek, tiszták és alig nagyok ahhoz, hogy azokból a tű útját követhessük.

Kifejezései értelmesek, magyarosak, átgondoltak, s ahol népies eredetűek, rendkívül zamatosak és érdekesek.

Könyvének fejezetei is érdeklődésre tarthatnak számot. S z á l v o n á s o k és s z á l s z o r í t á s o k címmel a szálhúzásokat (à jour) ismerteti. Szálszorítással jól fejezi ki a szabadon maradt szálak megerősítésére szolgáló fonalakkal összefogó műveleteket.

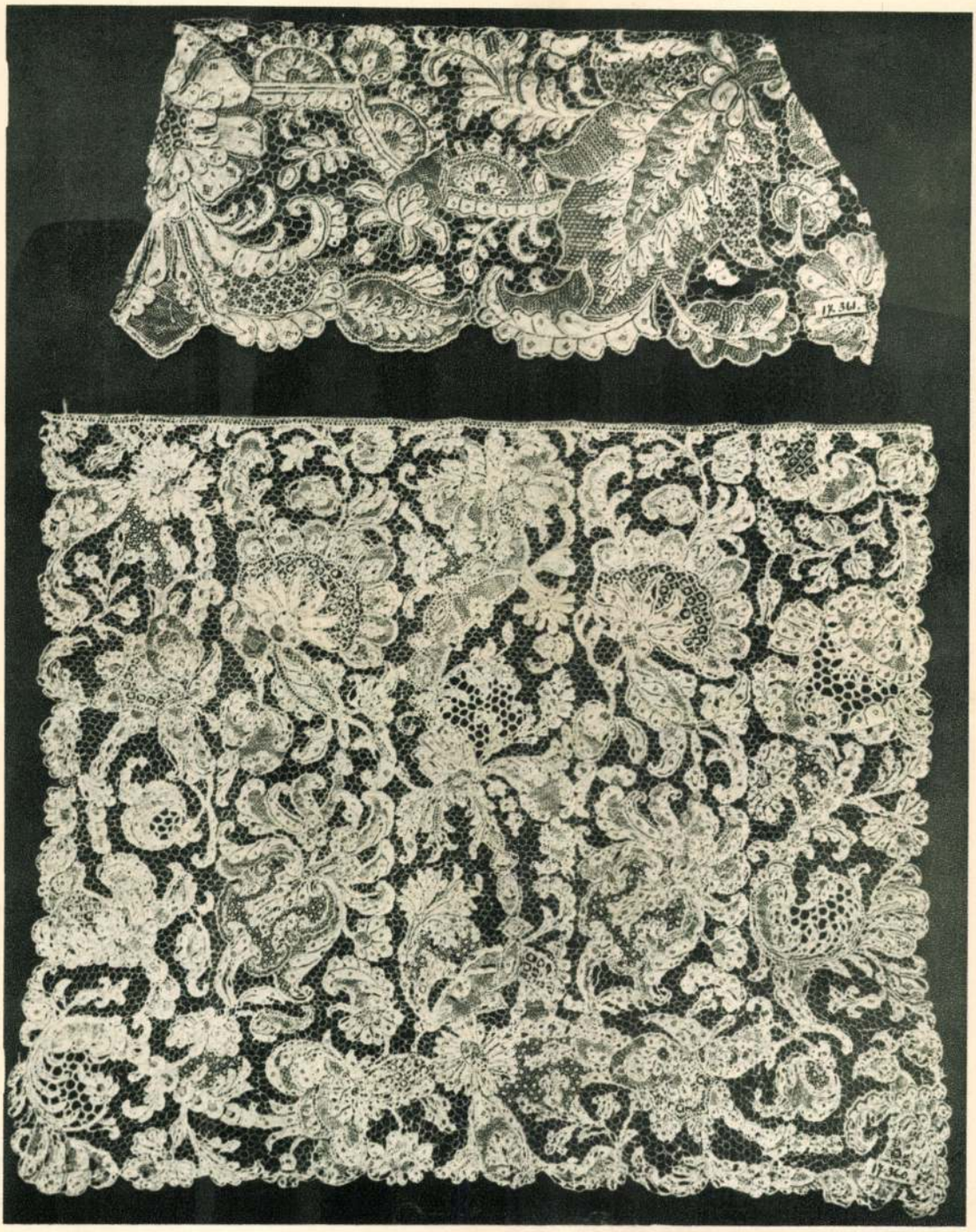

VARROTT CSIPKE, ARGENTAN, XVIII. SZ. ELSŐ FELE
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

VERT CSIPKÉK, MALINES, XVIII. SZ. KÖZ.
Báró Hatvany Józsefné és Mauthner Alfrédné tulajdona

rott velencei reliefcsipke jegyében indult meg a francia csipkegyártás is. Csakhamar az önálló francia karakter azonban itt is kibontakozik, a nehéz velencei mustra lazább, könnyedébb lesz, a reliefek diszkrétebbek, s kialakul a jellemző, hatszögletes, nagyszemes, pikós hálóalap. Ezt az első önálló francia csipkét nevezi a szakirodalom „point de France"-nak és ez volt a neve a XVIII. sz.-ban is. Gyönyörű példáit látjuk báró Hatvany Józsefné gallér és két kézelőből álló garnitúrájában, mely a fülke középfalát foglalja el. Az állami csipkegyárak közül az Alençonban, Argentanban és Sedanban alapított gyárak lettek világhírűvé, mint azt az emlékanyag is igazolja. Nincsen olyan éles karakterkülönbség közöttük, mint a flamand csipkéknél, hiszen a varrott csipke technikai lehetőségei is kisebbek. Általában Argentanból származónak tekinthetjük a nagy, késő Louis XIV. mustrás csipkéket, pl. Hatvany báróné barbeját és Mauthner Alfrédné keskeny gallérját, míg Alençon nagyhírű darabjai inkább a Louis XV. kortól az Empire koráig terjednek, pl. két hullámos indás gyönyörű barbe (báró Hatvany Józsefné ajándéka).

A 10., utolsó fülke, vegyes anyagot tartalmaz. A három említett ország csipkeművészete mellett a többi országok emlékei karakterben és technikában is amazok nyomait követik. Csak a korai varrott spanyol csipkék érdekesek; ezek a XVIII. századi Sol-csipkék, melyeknek állandó motivuma a kerek, napszerű korong, sugaras és csillagosrajzú kitöltéssel. Egy kis angol csipkegallér az olasz punto in ariák jellegét követi, csak a virágok naturalisztikus rajza tanuskodik angol származásáról. A különféle alpesvidéki, csehországi és orosz csipkék inkább népies jellegűek. A tárlóban dr. Fettich Ottó tulajdonában lévő, igen finom fekete, vert Chantilly-csipkék láthatók, már a XIX. sz. közepetájáról.

II.

Vajjon hogyan viszonylanak az idegen csipkeanyag pompázó gazdagságához a középen felsorakozó magyar emlékek? Vajjon önálló utakon haladnak-e? s ha igen, miben nyilvánul meg ez az önállóság?

Mielőtt erre a kérdésre felelnénk, meg kell állapítanunk azt, hogy hazánkban a csipkeszükséglet jóval kisebb és más természetű volt, mint más országokban. Sem az úri, sem a népies régi férfiviseletben nem találunk csipkedíszt. S míg ez másutt — mint korongos gallér, kézelő, nyakkendő, csizmát bélelő szegély és kokárda — a férfidivat elmaradhatatlan kelléke volt századokon keresztül, addig a mi kardforgató, mentés-dolmányos őseinken szinte elképzelhetetlen az udvari élet levegőjét árasztó nőies csipkedísz. Nálunk a csipke, beleértve a recét is, kizárólag az asszonyok divatjához tartozott s a házi fehérnemű, ágy- és asztalnemű díszítésére szolgált. Itt utalunk báró Radvánszky Béla „Magyar családélet és háztartás a XVI—XVII. században" c. munkájára, melynek a 2. kötetében közölt hozományi és hagyatéki lajstromaiban a csipke és rece sűrűn szerepelnek. Megtudjuk belőle, hogy a régi magyar háztartásban a recét főleg lepedőszélként, párna- és abroszbetétként használták, míg a csipke főkötőkön, ingvállakon, nyakravalókon és köténveken szerepel leggyakrabban. Az arany-ezüstcsipke a felsőruha díszítésére szolgált. A csipke nyomát már nagyon korán megleljük az írott forrásokban. Ormány Anna asszony hátrahagyott kincsei között található az 1581-es leltár szerint „egy wy aranyas Recze zoknya" a sok rece „eleö ketheö" (kötény) mellett (Radvánszky, II. p. 54.). 1595-ből származik losonci Bánffy Istvánné, Károlyi Kata hozományi lajstroma (Radvánszky II. 76. p.), melyben így szerepel a csipke: „egj giolch kezkenoe feir varrással chipke az végin ziles varras," „ingual chipke az vyan," „fatiol eleö keöteö az zilin mind keörwl fejr chipke." Ime egynéhány példa a sok közül, az eredeti magyar írással közölve!

Magyarországon csipkeipar — külföldi értelemben — nem volt. A magyar csipke népies csipke volt s eleinte még így sem örvendett nagy népszerűségnek a város vezető urai között. Egy selmecbányai, 1560-ból származó adat azt mondja, hogy a város előljárói megtiltották a felnőtt leányoknak a csipkeverést, mert könnyű munka könnyelműségre vezet. (Demkó Kálmán: A felsőmagyarországi városok életéről p. 27.) XVIII. századi adat kapcsán pedig megtudjuk, hogy a paszomántosok honosították meg a csipkeverést, ők foglalkoztatták vele a lányokat régen, most azonban ez már nem divat. (Korabinszky Mátyás: Magyarország földrajzi, történelmi és ipari lexikonja, 1786.) E néhány forrás Felsőmagyarországra utal a csipkével kapcsolatosan.

A magyar recének régi, népies csoportja mellett az emlékek legnagyobb része olyan egységes karakterű, hogy műhelymunkát vagy legalább is egységes mintakönyveket kell feltételeznünk, noha erre semmi adatunk nincsen s e téren csak sötétben tapogatózunk mindeddig. Azt tudjuk, hogy a Felvidéken sok himzőcéh volt, talán ezeknek körében készültek a régi művészi recék? A magyar receművészet fénykora a XVII—XVIII. századra esik, s főfészke a Felvidék, különösen Gömör, Szepes és Sáros megyék. Az ország más területéről ránkmaradt emlékek (főleg a Dunántúlról, Veszprém és Somogy megyékből) majdnem kizárólag népiesek és a XIX. századból származnak. A rece népies cso-

RECE, GÖMÖR M. XVII. SZ. M. F.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

RECE, GÖMÖR MEGYE, XVII. SZ. M. F.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

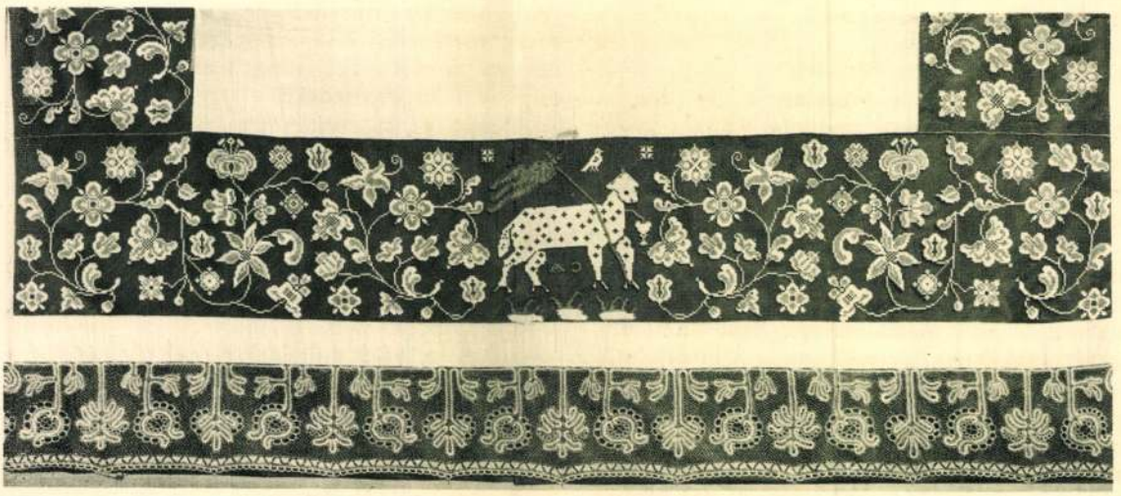

ANTEPENDIUM, RECE, GÖMÖR M. XVII. SZ.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

portjainak ismertetése nem tartozik a kiállítás feladatának körébe. A művészi rece emlékanyaga — sajnos — kevéssé feldolgozott s így e helyen kíséreljük meg felosztását és csoportosítását a kiállított anyag kapcsán.

A rece alapját négyszögesen csomózott háló adja, melyet minta szerint töltenek ki a szokásos hímző-öltéssel. Ennek a hálónak a megalkotása kétféle lehet. Az egyik typusnál — s ez a gyakoribb — a háló szálai merőlegesen, ill. párhuzamosan állanak a mintához, a másiknál a szálak diagonálisan futnak s így a szemek csürlőidomokat alkotnak. Az első typushoz tartozik a kiállítás majd minden darabja, a második typus kizárólag a népies recénél fordul elő s csak a XVIII. sz. végétől kezdődőleg. Példa erre a kiállításnak egy felvidéki darabja, melynek népies jellegét első pillantásra felismerhetjük a nagy virágtövek között álló, ügyetlenül megrajzolt szarvasokról.

A kétfajta hálótól eltekintve a rece kitöltési módja is kétféle lehet. Vagy a négyszöges kockák szerint halad a kitöltés, s ezáltal a mustra valami geometriai jelleget, kötöttséget kap, vagy szabadon terül el a rajz a hálón, nem respektálva a merev hálóbeosztást. Mindkét fajta rece sűrűn fordul elő a Felvidéken már a XVIII. századtól kezdve, sőt vannak darabok, amelyeken mindkét féle kitöltés együtt szerepel. A receháló kitöltése eleinte egyforma anyaggal és egyforma öltéssel történik. Később azonban a barokkor követelményeinek megfelelően a fény és árnyék problémája e téren is előtérbe jutott s ennek a síkszerűen elgondolt recénél úgy igyekeztek megfelelni, hogy az öltéseket hol sűrűbben, hol ritkábban alkalmazták, vagy pedig kétféle természetű fonalat (finomítatlan és finomított len, vagy néha selyemfonalat) kombináltak, ami által a rajz volument kapott. Ugyancsak a XVII. sz. vége felé kezd divatba jönni a recénél is a változatos díszöltések használata, mely a csipkénél a „jours"-nak felel meg s amely különféle mustráival a rajzot élénkíti.

Az Iparművészeti Múzeum kiállításán a művészi magyar rece minden fajtája kiváló példányokkal van képviselve. A két legrégibb darab egy 1619. évszámmal ellátott, házassági címert ábrázoló (két oroszlán egymás felett, a másik mezőben hold és csillag, az utóbbi esetleg Nagyváthy-címer) fehér rece és egy ritka, színes selyemmel és arannyal hímzett antependium, melyen az 1618. évszám olvasható. Ez utóbbin a Tudás fája mellett álló Ádámot és Évát látjuk, körülöttük a Paradicsom állataival, majd egy olaszos, virággal telt díszvázával elválasztva, Krisztust a keresztfán, kétoldalt Szűz Máriával és Jánossal. Felül a következő bibliai felirat ismétlődik: QVOQVNQV-DIE-CO-MEDERIS-EX-HOC-MORIERIS-MVLIER-ACCEPIT-DE-FRVCTV-LIGNI-ET - DEDIT-VIRO-SUO.[1]

Az egyes emlékek korának megállapításánál általában a mustra karakterének van elsőrendű fontossága, sokkal inkább, mint a technikai sajátosságoknak. A legkorábbi recék még olaszos rajzúak, sűrűn előforduló díszvázákkal, akantuszleveles indákkal, sárkány- és delfinalakokkal. Ilyen a kiállításnak egy XVII. sz. közepéről származó gömöri darabja, melyen középen díszkút fölött egy-egy egyszarvú, kétoldalt hatalmas csigás akantuszinda közepén szárnyas lovasalak látható. Néhány korai darabon még a gotikus, törtvonalú indaszár és tölgyfaleveles ornamentika utal a régebbi multra. Ilyenek egy igen finom, korai recebetét, melynek törtvonalú indaszára között egy-egy ellentétes állású gránátalmás és tulipános virág nyílik és egy másik szepességi recebetét, hasonló inda között finomrajzú, szekfűs és tulipános virágdísszel. Mindkét darab XVII. századi és az egykorú úri hímzések mustrájához nagyon közel áll. Ugyancsak nagyrészt XVII. századi eredetűek a figurális recék, melyek közül említsünk meg egy Ádám és Éva ismétlődő alakjaival díszített recét s egy másikat, melyen Ábrahám áldozatát látjuk. Ez utóbbin, középső virágtő-motivum két oldalán látjuk, egymáshoz tükörképben, Ábrahámot, amint éppen feláldozni készül fiát; az ABRAHAM és IZAK felirat is fordítva jelenik meg az egyik oldalon. Bánffy Istvánné, Károlyi Kata 1595-ös hozományi lajstromában szerepel egy „vekony Giolch Lepedö az Abraham historiaiaual varroth Reche" (Radvánszky, II. p. 79); ezt itt mint érdekességet említjük meg, noha korántsem jelenti azt, hogy itt egy és ugyanazon darabról van szó, hanem hogy az Ábrahám áldozatának jelenete — miután még sok más példányt ismerünk a kiállításon szereplőn kívül — igen kedvelt motívum volt a művészi rece körében. A XVII. századi növényi díszű recéket kissé vékony, sovány, de annál finomabb rajz jellemzi, mely nem folyamatos, hanem szakaszos beosztást mutat, mert még él bennük a renaissance öröksége. Igen keresettek az állatos recék, melyeken az ilyen virágtövek között álló páva, gyakrabban szarvas vagy az antependiumokon Isten báránya láthatók. Mindegyik fajtát tökéletes művészi darabok képviselik a kiállításon: pl. egy Isten bárányával díszített szepességi antependium, egy másik gömörmegyei, melyen díszvázától kétoldalt fekvő szarvasok és a virágos ágakon kis madarak láthatók, s egy harmadik szepességi rece, melyen finom virágtövek közt gyönyörű, szárnyaikat széttáró pávák állanak. Mindhárom darab még XVII. századi.

[1] Reprodukálva: *Magyar Művészet* VI. évf. (1930) 5. szám, 244. o.

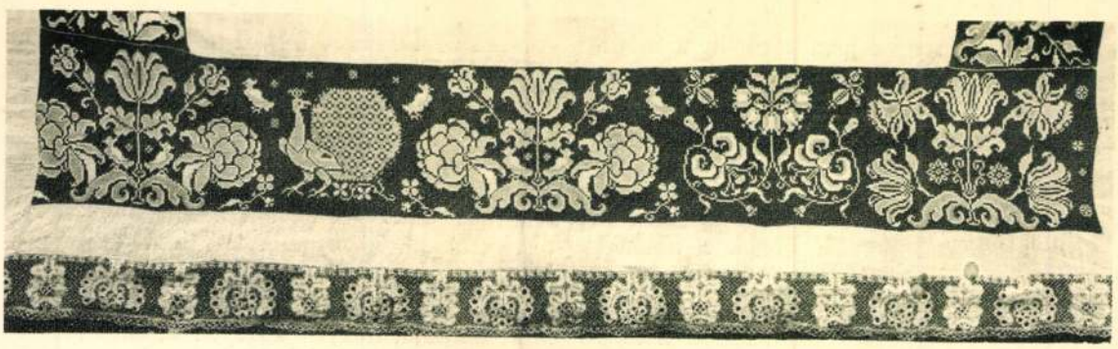

RECÉK, GÖMÖR M. XVII. SZ. M. F.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

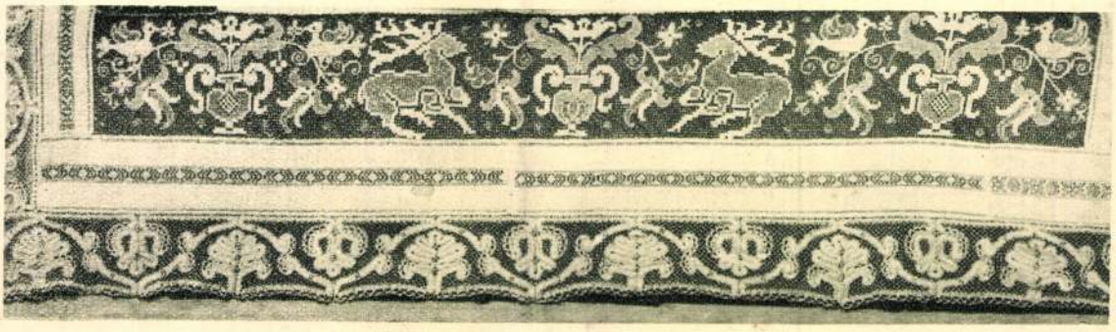

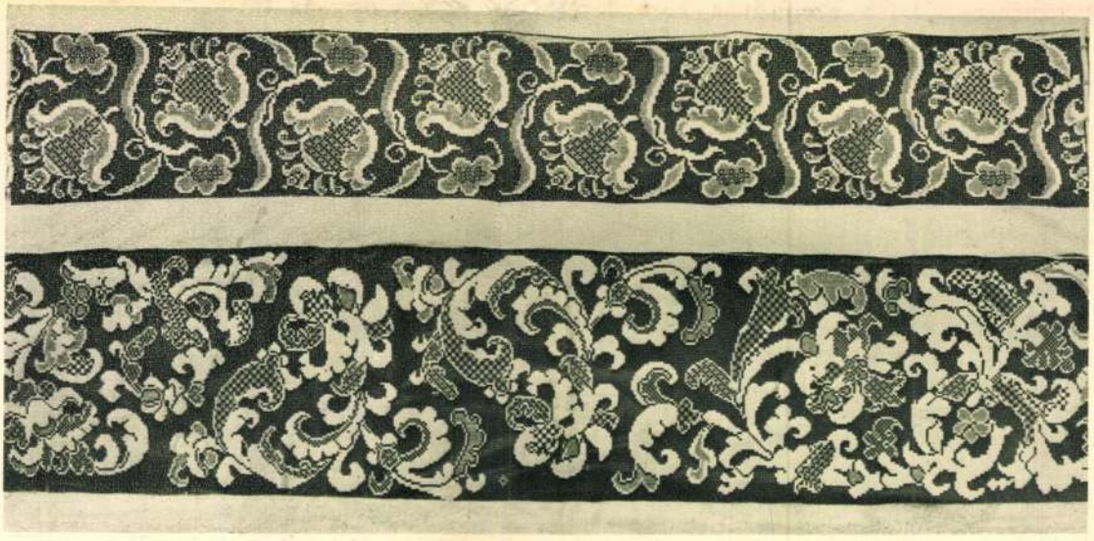

RECÉK, GÖMÖR M., XVIII. SZ.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

A XVIII. századi recék mustrája többnyire növényi: nagy akantuszleveles, csigás indákból és különféle virágokból áll, melyek folyamatos, barokkos lendületű rajzban egyesülnek. A dús, nagylevelű minták gazdagságát, a változatos díszítő-öltések egész sora és a fokozatosan előtérbe lépő árnyékolási törekvések fokozzák. Mindezt megfigyelhetjük a kiállításnak jellemző XVIII. századi recéin.

Hogy a fehér mellett a színes rece is milyen kedvelt volt nálunk, arról megint a régi leltárak és hozományi lajstromok tanuskodnak. A híres gáboltói madaras és sze-

CSIPKÉK, VERT, SZEPESSÉG, XVII—XVIII. SZ.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

VERT CSIPKÉK, SZEPESSÉG, XVIII. SZ.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

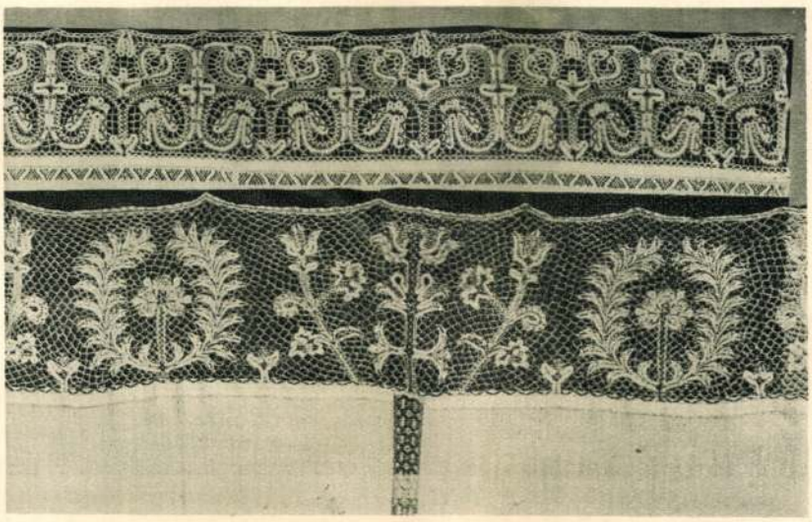

VERT CSIPKÉK, GÖMÖR M., XVIII. SZ.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

peshelyi táncoló párokkal ékes recék, a kiállítás fentemlített 1618-as antependiumával együtt az egész emlékanyagunk legkiválóbb alkotásai közé tartoznak. Megemlítjük még a Múzeum két kisebb színes szepességi párnahaj-betétjét, az egyiken halványkék alapon ezüst, a másikon halványzöld alapon arany recedíszt látunk. E téren sokkal élesebb a határ a népies és a művészi rece között, mint azt a fehér recénél láttuk. A népies színes rece t. i. majdnem kizárólag XIX. századi és éles, rikító színekkel, vastag pamutszállal hímzett, mint azt a kiállításon szereplő két darab igazolja.

Míg a magyar recének népies csoportja mellett — amint láttuk — a művészi rece játsza a vezető szerepet, addig a régi, XVII—XVIII. századi magyar csipkénél nem lehet oly biztos határt vonni a két csoport, a népies és művészi csoport között, mert a kettő állandóan egymásba játszik, összefolyik. Tisztán népies karakterű csipkék, mint a tarka sóvári, a vastag vörös és fekete fonalból vert torockói, a sárközi (tulajdonképpen rece, népnyelven gabóca) és a tót csipkék csak a XIX. századtól kezdődőleg maradtak ránk s mint ilyenek, nem tartoznak szorosan a kiállítás anyagához s inkább néprajzi, mint művészi értéket képviselnek. A jelen kiállításon csak a XVII—XVIII. századi felvidéki csipke szerepel.

A külföldi rész tárgyalásának kapcsán utaltunk már a magyar csipke technikai s részben művészi forrásaira. A régi magyar csipke kizárólag vert csipke és egyenes leszármazottja — a szláv népies csipkékkel együtt — a milano-flandriai alaphálós, vászonkötéses csipkének. Ez technikailag azt jelenti, hogy durva, ritkán fonott alaphálón szalagszerű, tisztán vászonkötéses, kígyózó inda által alkotott mustra adja a régi gömörszepesmegyei csipke állandó typusát. A mustra stilizált növényi s az egyes fajtákat nem technikai különbségek, hanem ennek a mustrának, a rajznak különböző megfogalmazása alkotja. Sajátos tulajdonsága a magyar csipkének, hogy az alap néha finomítatlan lenfonálból vagy másszínű, kék, vörös, sárga vagy zöld fonálból készül s ezáltal a rajz a szürke vagy színes háttérből jobban kiemelkedik.

Mivel a jelen tanulmány keretében csak a XVII—XVIII. századi felvidéki csipkéről lesz szó, kíséreljük meg ennek egy minta szerint való csoportosítását adni.

Az 1. csoportot a cakkos lezárású csipkék alkotják, melyeknél egy-egy félkörű cakk külön készül s csak később lesz a többivel összefűzve. A cakkoknak mintája azonos, leggyakrabban egy-egy virágtő, tulipán vagy ujjas levelű palmetta. Ez a typus igen gyakori és nem különösen finom. Igen érdekesek azok a gömörmegyei csipkék, melyek színes alapúak s állandó motivumuk a két sarlós levél közé foglalt kis rozetta. Ilyen, XVIII. századi zöld-, sárga- és pirosalapú gömöri csipkecakkokat látunk a kiállításon is. Az 1. csoportnál tehát azonos egységek összefűzéséről van szó.

A 2. csoporthoz tartoznak az ú. n. életfás csipkék. Itt már közös alapra helyezkednek az ugyancsak egységeket nyujtó életfamotívumok, amelyek a magyar népművészetben nagy szerepet játszanak. A talajból nőnek ki ezek az egyenesszárú tövek, kétoldalt szimmetrikus, indás leveleket hajtva. Gyakran egy-egy kisebb virágtővel váltakozik az életfamotivum. Nagyon szép és finom a kiállításnak az a gömöri életfás csipkéje, melyen az indák fent szívalakban futnak össze; ennél a csipkénél a vászonkötésből kihagyott kerek lyukakkal igyekeznek a texturát változatossá tenni. Ugyancsak ebbe a 2. csoportba sorolhatók azok a csipkék, melyeknél egyszerű, egyenes szárú, kétfajta virágtő váltakozik egymással. A kiállítás fentemlített, Isten bárányával díszített, XVII. századi recéjét szegélyezi ilyen csipke. Valami naiv báj sugárzik ezekből a merev, primitiven megrajzolt, felfelé meredő virágszálakból. Néha a virágtövek helyett egész kis bokrok sorakoznak egymás mellé.

Az első két csoportnál még egymás mellé rendelt egységek soráról van szó. A 3. csoportba tartozó csipkék mustrája már folyamatos díszt mutat. Hullámzó, szalagszerű indát látunk, melyből kétoldalt gránátalmás vagy tulipános virágtövek hajlanak el. Érdekes a kiállításnak az a gömöri csipkéje, melynél a hullámzó inda maga is apróbb ujjas levelekből áll. Ez a kígyózó szalag általában a magyar csipke főeleme. A 3. csoportnak egyszerűsített fajtája, amikor az egész dísz csak egy ilyen kígyózó, hullámvonalas indából áll.

A 4. csoportot az úgynevezett templomcsipkék alkotják, melyek egy XVII. századi bruxellesi csipkefajtából vezethetők le. Ez a korai flamand typus vékony vászonkötéses szalagok kanyargásából áll, melyek kis, egyforma hurkokat vetnek s ezáltal egy lyukacsos alapot alkotnak, amelyen felhőfoszlányszerűen helyezkedik el a vászonkötéses, stilizált virágdísz. A magyar templomcsipkéken ugyanezt látjuk néha csodálatosan finom kivitelben. (Thomán Istvánné tulajdonában vannak nagyon finom fonálból vert darabok.) A templomcsipke nevét onnan kapta, hogy széles mustrája lévén, rendesen antependiumokon vagy albákon fordul elő. A Múzeum tulajdona egy XVII—XVIII. századi párnahaj, melyen a templomcsipkeszegély oly szorosan rokon a fentemlített bruxellesi typusssal, hogy kétségtelen az összefüggés a két csipkefajta között.

Az emlékanyagunk olyan változatos, hogy

az említett főbb typusokat megjelölő négy csoport nem elegendő. Mint 5. csoportot említhetjük azt a csipkét, melyen nincsen alapháló s a vászonkötéses szalag szabadon, de szimmetrikusan kígyózik s az alapot rendszertelenül alkalmazott összekötőpálcikák vagy apró orsóalakú formák helyettesítik. Ilyen az olasz renaissance-recén lévő széles s a XVIII. sz. elejéről való gömöri csipkeszegély és egy lepedőnek széles gömöri betétcsipkéje is, melyen szívalakba hajló és csigás indákkal négyszöges alapidomba kényszerített motívumok kapcsolódnak egymáshoz, kettős pálcikákkal és orsós szemekkel egymáshoz fűzve. Mint különleges példányt említjük a kiállításnak azt a széles gömöri csipkéjét, melyen ritka, csürlőidomos alapháló hatalmas sarlós levelek közé foglalt rózsaszálak sorakoznak helyenként másrajzú, nagy, merevszárú virágtövekkel váltakozva.

Tudjuk, hogy a régi magyar női viseletben az arany-ezüstcsipkének nagy szerepe volt. Sajnos azonban a ránkmaradt emlékanyag nem kielégítő. A kiállításon szereplő darabok közül említésre méltó s gyakran ismétlődő typust mutat a Múzeumnak egy gömöri vert arany csipkeszegélye, melyen széprajzú, nagy gránátalmák és csürlőidomok váltakoznak; a XVII. sz. végéről származik s Mauthner Alfrédné tulajdona egy ezüst és kék fonálból vert indás gránátalmás csipkeszegély. Gyakori mustrát képvisel egy sűrűrácsos, arany csipkeszegély, melyben legyezőszerű, háromszögű idomok, soronként váltakozó helyzetben, ismétlődnek.

Az újabbkori magyar csipke ismertetése nem tartozik a kiállítás programjába. Mégis súlyt vetettünk a halasi csipke bemutatására, mint a varrott csipke első kísérletére hazánkban, mint különleges technikára, s mint olyan csipkére, melynek bizonyos multja van. A középen elhelyezett két tárlóban gondosan kiválogatott halasi anyag van kiállítva, részben a Múzeum, részben dr. Fettich Ottó tulajdonából.

A halasi csipkeipar Dékáni Árpád iparművésztanár kezdeményezésére keletkezett Halason a XIX. sz. vége felé. Dékáni csipkevarró-iskolát alapított ott, melyet később Újpestre helyezett át s ott vezetett tovább. Eleinte majdnem az összes csipkét maga Dékáni tervezte, sőt a kivitelben is közreműködött. Az ő érdeme, hogy a halasi csipke nemzetközi jelentőségre emelkedett s jó egynéhány nemzetközi kiállításon nagy elismerést aratott. A halasi csipkeipar ma, Dékáni halála után is tovább él, a csipkevarróműhely ma is működik Halason s csak az általános gazdasági depresszió következtében nem foglal el olyan helyet a modern magyar iparművészetben, mint amilyet megérdemelne.

A halasi csipke varrott csipke s technikai sajátsága az, hogy első pillanatra olyan, mintha verve lenne. Mint a régi varrott csipkénél, úgy itt is először a minta körvonalait varrják fel indifferens alapra s az így kapott elhatárolt területeket töltik ki, de nem a varrott csipkére jellemző hurkos öltéssel, hanem a vászonkötést teljesen utánzó texturával, amit tűvel varrva egymásra, merőleges szálak keresztezésével érnek el. Az így nyert textura olyan finom és egyenletes, hogy az első pillanatban azt hinnénk, itt géppel szövött anyagból, kivágott részek összeállításáról van szó. A mustra körvonala természetesen ennél a varrott csipkénél is kiemelkedő szállal körülvarrott. A halasi csipke technikáját tanulságosan szemlélhetjük egy félig kész darabon, melyet dr. Fettich Ottó állít ki. A csipke anyaga az igen finom, fehér lenfonál s nagyon gyakran a színes selyemfonál. Mustrája a magyar népművészet gazdag formakincséből van merítve legtöbbnyire, s ez adja meg neki technikai sajátossága mellett eredeti magyar karakterét. A keletkezési korszak szecessziós mustrái talán a mai ember szeme számára nem a legszimpatikusabbak, de annál finomabbak és változatosabbak a következő évtizedek magyaros mintái. A kiállításon szereplő darabok közül megemlítendők a dr. Fettich Ottó tulajdonában levő gyönyörű fehér csipkeszegélyek, egy széles, galambos terítőszegély, mellyel Dékáni a philadelphiai kiállításon aranyérmet nyert és az özv. Madách Emánuelné által a Múzeumnak hagyományozott finom, színes pávadíszes legyező.

A halasi csipke történetének részletes megírása a jövő problémája; még nincsen meg a kellő történeti távlatunk, a helyes kritikának e főkelléke.

A kiállítás képet igyekezett nyújtani a magyar csipke multjáról. Ha ezt megkapva, visszagondolunk a külföldi részben látottakra, megállapíthatjuk azt, hogy a magyar rece technikai és művészi szempontból teljesen egyenrangú külföldi társaival. A régi magyar csipke pedig — s itt ismét csak a XVII—XVIII. századi felvidéki csipkére gondolunk — technikailag a XVII. századi milano-flandriai és bruxellesi gyökerekből táplálkozik s művészi eredetisége a mustrának sajátos magyar karakterében van, melynek gazdag változatosságát annál inkább értékelhetjük, ha tekintetbe vesszük, hogy mindezt egyfajta kötéssel csupán, a szalagszerűen kanyargó vászonkötéssel érték el. Ha a hazai csipke eddig méltánytalanul elhanyagolt termékei iránt való érdeklődést fel tudtuk ébreszteni közönségünkben, úgy az Iparművészeti Múzeum kiállítása elérte a célját.

DR. BÁRÁNY ISTVÁNNÉ

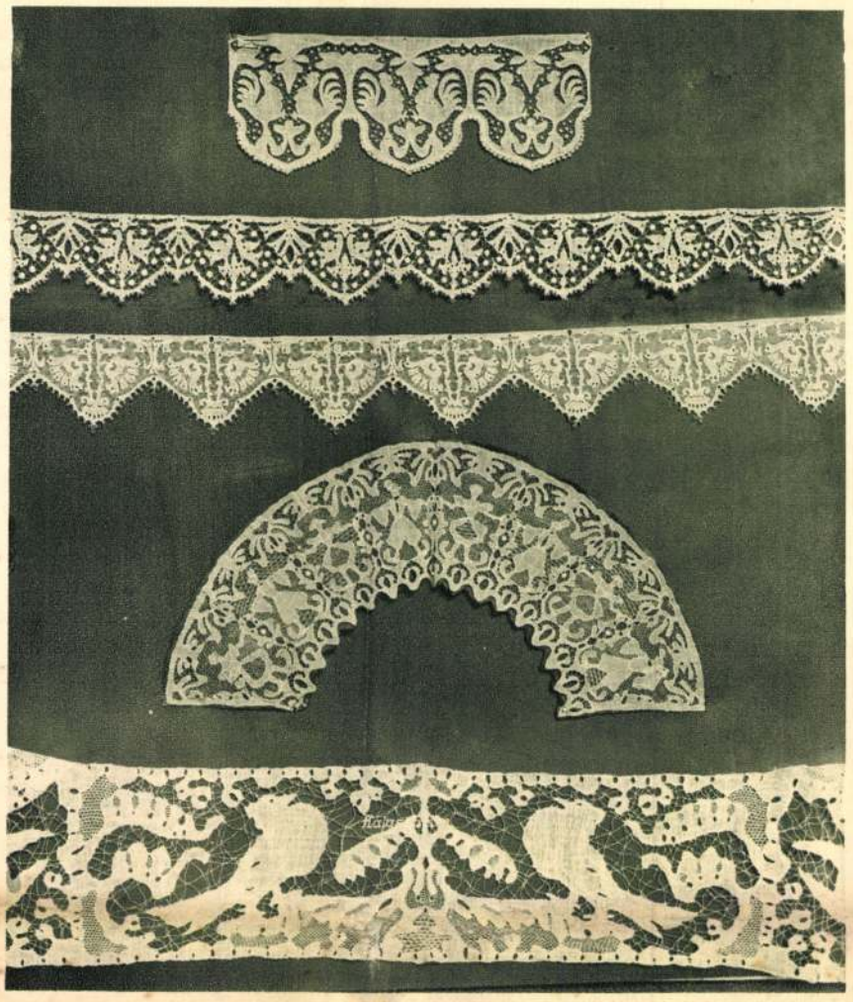

HALASI VARROTT CSIPKÉK, XX. SZ. ELEJE
Dr. Fettich Ottó tulajdona

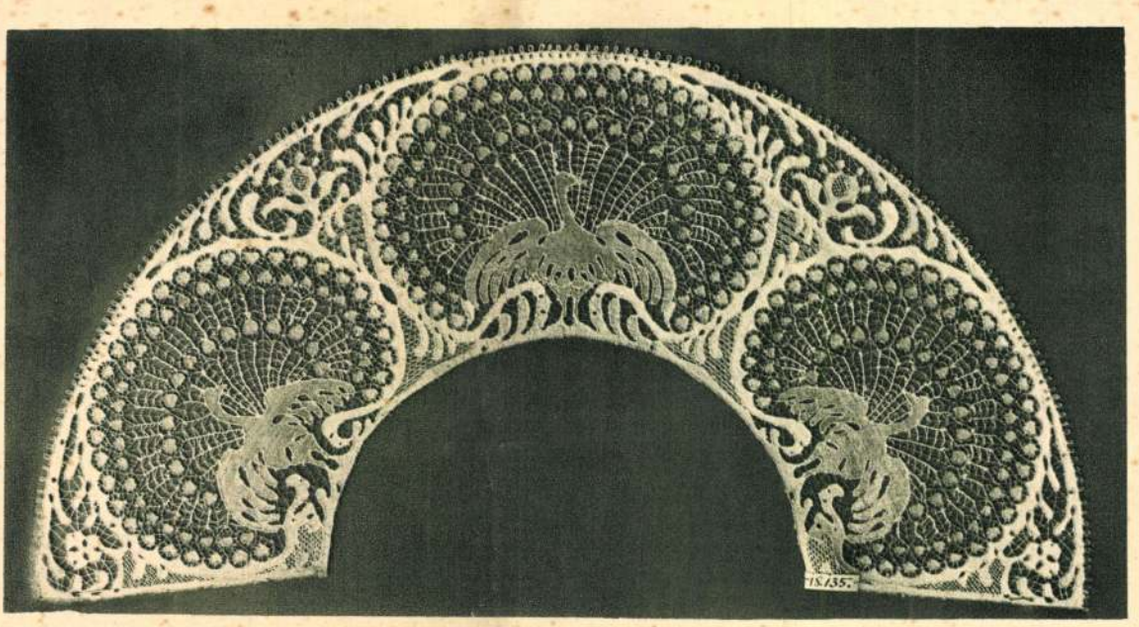

LEGYEZŐCSIPKE, HALAS, 1906.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

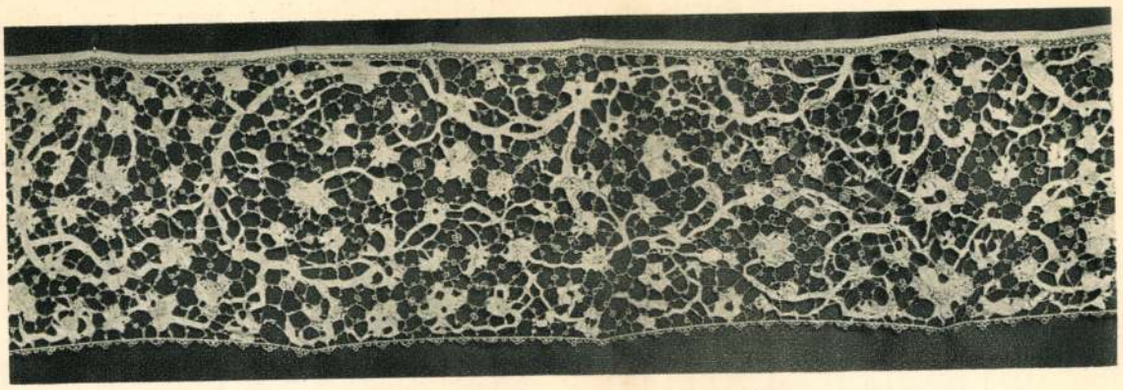

LAPOS VELENCEI CSIPKE, XVII. sz. m. f.
Báró Hatvany Józsefné tulajdona

RÉGI CSIPKÉK KIÁLLÍTÁSA AZ ORSZ. MAGYAR IPARMŰVÉSZETI MÚZEUMBAN

Az Iparművészeti Múzeum időszakos kiállításokon mutatja be gazdag textilanyagát. A régi bársony- és brokátkiállítást a régi csipkék kiállítása követte, melyen nemcsak a Múzeum nyugateurópai szintet elérő csipkeanyaga szerepel, hanem néhány — manapság sajnos egyre ritkuló — magyar csipkegyüjtő, báró Hatvany Józsefné, Mauthner Alfrédné, dr. Delmár Emil, dr. Fettich Ottó és Thomán Istvánné gyüjteményének néhány kiválasztott darabja.

A kiállítás két csoportra oszlik. Az udvar falán körülfutó fülkékben a külföldi csipkeanyag — főleg olasz, németalföldi és francia — foglal helyet, középen pedig a gazdag magyar emlékanyag felvidéki recéi és népies csipkéi.

I.

A csipke nem minden előzmény nélkül jelent meg az olasz textilművészet történetében. Technikájának kialakulásában nagy szerepe volt a recének, a szálhúzásos (zsubrikolásos) és áttöréses hímzésnek. Mindezekből szemléltető példákat látunk az 1. fülkében. A XVII. század közepén készült a Múzeum egy nagy antependiuma, mely akantuszindás és delfines, lendületes rajzával az olasz recének kiváló képviselője; a recét keskeny reticellabetét szegélyezi, melyhez széles magyar csipke csatlakozik. Egy másik kisebb darab a színes olasz recét szemlélteti a maga gazdag színpompájában. Érdekes és ritka a tárlóban elhelyezett olasz XVII. századi rece, egyenlőtlenül csomózott, ritka hálójával és reticellaszerű mustrájával. Ezt a fajtát az olasz szakirodalom „la mezza mandolina"-nak nevezi. Három, XVI. sz. végéről származó, hímzett és áttöréses vászoncsíkban az olasz varrott csipkének közvetlen előzményét bírjuk. Itt a vászonból kivágott, különböző alakú nyílásokat már tűvel varrott, reticellaelemek töltik ki. A fejlődés folyamán a vászon mind kevesebb lesz, a varrott részek mind sűrűbbek és szinte szemünk előtt bontakozik ki a XVI. sz. folyamán a legrégibb varrott csipkefajta, a reticella. Nem szabad azonban azt hinnünk, hogy ezzel a rece, a zsubrikolás és az áttöréses hímzés egyszerre eltűnnek. Éppen ellenkezőleg. Miután a csipke illusióját keltik és olcsóbban, kevesebb fáradsággal állíthatók elő ennél, a további századok folyamán is gyakran előfordulnak. A kiállításon is szerepel néhány igen finom XVIII. századi zsubrikolás, melyek közül említésreméltó a Mauthner Alfrédné tulajdonában lévő két darab.

A 2. fülkében a korai olasz csipke képviselőit, a reticellát és a punto in ariát látjuk. A reticella — mint a neve is mutatja — olyan varrott csipke, melynél még a származását eláruló négyszöges beosztású alap tisztán felismerhető. Négyszöges alapidomok, bennük geometriai elemekből, leggyakrabban rozettákból, csürlőidomokból és csillagokból alkotott, merőleges tengelyhez igazodó mustra: ez a reticella. Gróf Ferry Lipótné hagyatékából való néhány darab jól illusztrálja a mondottakat. Érdekes megfigyelnünk, hogy a reticella díszítménye milyen változásokon megy át az idők folyamán. A szigorú, geometriai karakter lassanként felbomlik, a négyszöges keretek megvannak még, de a díszítmény helyébe virágok, állatok és emberi alakok kerülnek, melyek a kereteket áttörik és szabadon terjeszkednek

Magyar Művészet 1933.

szét az alapon. A Múzeum legpompásabb darabja egy reticellabetétes és cakkos szegéllyel ellátott terítő. A négyszöges alapon szabadon sorakoznak a díszítő elemek: ovális pajzsokban címerek, emberi alakok, fejüket szökőkútba hajtó hattyúk, kétfejű sasok stb. Különös érdekessége datált volta az egyik sarokban kivarrott 1605 évszámmal; mellette a hasonló *Luli* felirat mintha szignatúrát adna. Azt a varrott csipkefajtát, melynél a reticella négyszöges kötöttsége végleg eltűnik, s amelyen a lendületes renaissance díszítés szabadon ömlik el, nevezik a szakirodalomban punto in ariának. Igen ritka és értékes csipkefajta. Báró Hatvany Józsefné két punto in ariát állít ki; a Múzeum Ferry hagyatékából való a kiállítás harmadik darabja. Az előbbiek egyike az orosz cári gyüjteményből származik, s a másika csodálatosan szép szimmetrikus csigás indák közé foglalt virágos vázaidomaival és háromszögű cakkjaival. Az egyik váza helyén a Chigi címer látható. A Ferry-féle punto in arián jól megfigyelhető a tiszta, komplikáltságában is világos rajz, mely a napraforgószerű virágok és kisebb rozetták elhelyezésével is a csipke háromszöges vonalát követi. A renaissance ornamentika szépsége és világos beosztása éppen úgy érvényesül itt, mint bármilyen korabeli márványreliefen vagy fafaragáson.

A harmadik fülkében a velencei barokk csipkét látjuk. Olaszországban kétségtelenül Velence volt a csipkeipar centruma, amint ezt az egykori mintakönyvek is bizonyítják. Míg a renaissance csipkénél nem merünk határozott városnevet megadni származási helyül, addig kétségtelen, hogy Velencéből származik a barokk varrott csipke három híres válfaja: a velencei reliefcsipke (point gros de Venise), a rosellino (point de rose) és a lapos velencei csipke (point plat de Venise). A velencei reliefcsipke tipikusan barokk csipke. Tisztán növényi, sűrű mustrája erősen kiemelkedő reliefekkel díszített, mely távlati hatásra törekszik és egyszersmind fény-árnyék játékot idéz elő. Micsoda pompázó hatásúak lehettek az ilyen gallérok, nyakkendők és kézelők a velencei szenátorok gazdag bíborvörös köpenyén! A Múzeum egy ritka, nagyméretű velencei reliefcsipkével szerepel a kiállításon. A rosellino nevét azoktól az apró kis rozettáktól kapta, melyek sűrűn helyezkednek el az összekötő pálcikákon. Mustrája végtelenül finom, apró virágos. A báró Hatvany Józsefné által kiállított rosellino-gallér és nyakkendő a maga finom, apró részleteivel, gyöngysoraival és ívecskéivel a varrott csipke technikai tökélyét képviseli. Dr. Delmár Emil tulajdona egy másik igen finom rosellino-gallér, mely a bécsi Figdor-gyüjteményből származik. A velencei reliefcsipkék mellett a barokk korában igen kedvelték a lapos velencei csipkét is. Mustrája a fentiekhez hasonló, indás-virágos mustra, de síkszerűen elgondolva, minden relief nélkül. E fajtából igen érdekes báró Hatvany Józsefnénak egy hosszú csipkéje, melyen a hullámzó csigás indáknak egységes karaktere van s ez már a milánói vert csipkének a kölcsönhatását mutatja. Ezt a fajtát „punto a vermicelli" névvel jelölik. A varrott indák helyét elfoglaló szövött szalagból látjuk, hogy itt tulajdonképpen egy ritkaszép szalagcsipkével van dolgunk.

A 4. és az 5. fülkében az olasz vert csipkéket állítottuk ki. A csipkeverés épp oly régi és épp oly elterjedt ipar volt Olaszországban, mint a csipkevarrás. Az egyetlen, vert csipkékhez szolgáló mintakönyv, a „Le Pompe", velencei. Eleinte a csipkeverésnél is Velence volt a centrum, de a súlypont csakhamar Genua és Milano felé tolódott el. Velencei származásúnak tudjuk a kiállításon szereplő néhány egyszerű, XVI—XVII. századbeli keskeny csipkebetétet; némelyikének mintáját a fentemlített „Le Pompe" c. mintakönyvben meg is találjuk. Az olasz renaissance vert csipkének klasszikus példái a genuai csipkék. Ezek rendszerint cakkos, eleinte reticella mintákat utánzó szegélyek, melyekben a fonásos alapváz mellett az orsóalakú díszítőelemnek jut fontos szerep. A szigorú rend idők folyamán a genuai csipkén is meglazul, mint azt a Ferry-hagyaték néhány szép darabja szemlélteti. A milanói vert csipke tipikusan barokkcsipke. Ornamentikája tisztán vászonkötéses (Leinenschlag) és erősen stilizált, szövevényes, folyamatos indamustrából áll, melynek szárait szimpla vagy dupla, pikós pálcikák kötik össze. Néhány különösen szép XVII. századi darabot a Múzeum Ferry-hagyatékában találunk. Az alaphálós milanói csipke csak a XVIII. században kezd divatba jönni. A milanói csipke igen közel áll a korai flamandhoz s *ez a milano-flandriai typus, mint háziipari népies csipke él tovább a magyar csipkében is.*

A régi olasz csipke minden fajtáját megismerve, térjünk át a németalföldi csoport tárgyalására, mely a kiállításon épp oly gazdagon és teljességben van képviselve, mint az olasz. Hosszú és elkeseredett vita tárgya volt egy időben, hogy vajjon hol, Olaszországban vagy Németalföldön találták-e fel a csipkeverés technikáját? Ezzel a kérdéssel itt nem foglalkozhatunk bővebben és nem sorolhatjuk fel mindazon érveket, amelyek Olaszország javára döntöttek. A fontos az, hogy a csipkeverés igazi hazája mégis csak Németalföld, mert itt régen, majdnem kizárólag vert csipkét készítettek s itt emelkedett a technika másutt soha el nem ért művészi tökélyre. Régi, flamand varrott csipke, a vert emlékanyaghoz viszonyítva és a XIX. századot leszámítva, alig maradt ránk.

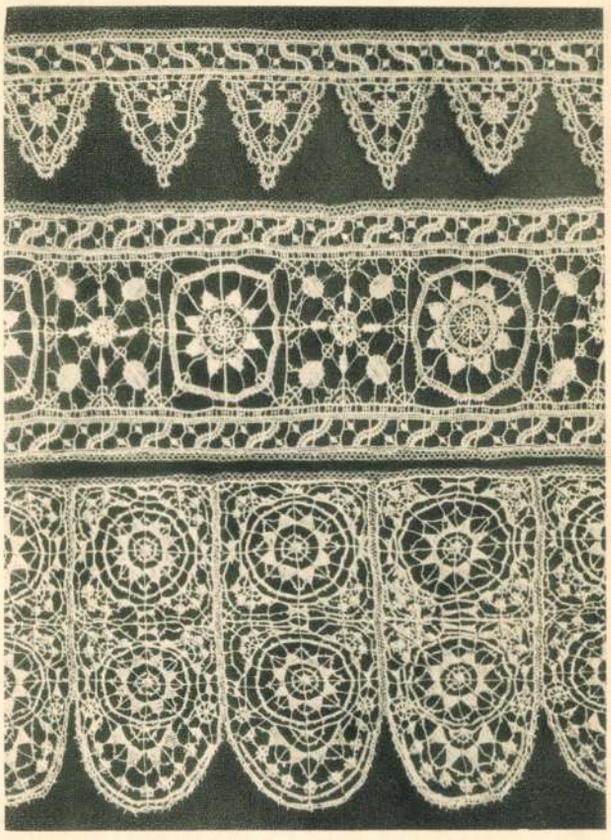

RETICELLA, OLASZ VARROTT CSIPKE, XVI. SZ. VÉGE
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

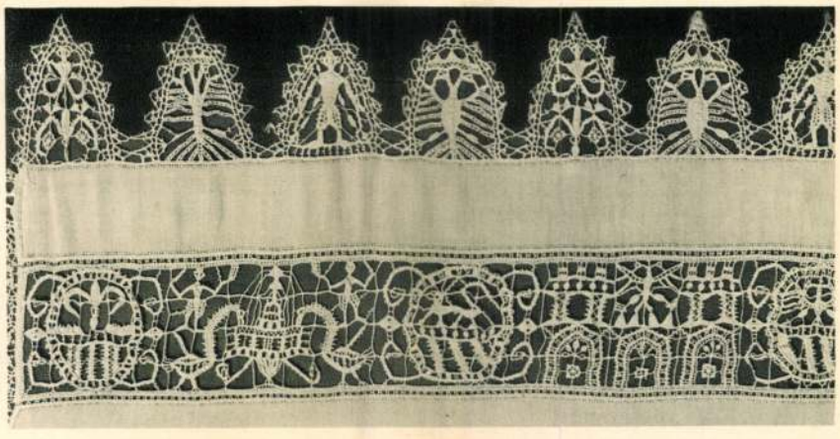

RETICELLA, OLASZ, 1605. ÉVSZÁMMAL
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

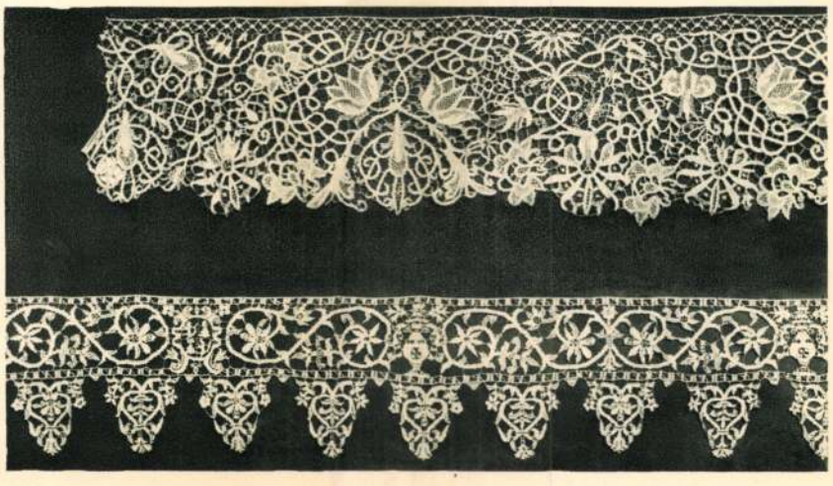

PUNTO IN ARIA, OLASZ VARROTT CSIPKE, 1600 KÖRÜL
Báró Hatvany Józsefné tulajdona

A XVII. századi flamand csipkét még nem tudjuk lokalizálni. A fentmaradt emlékanyag elég kevés; leggyakoribb typusa a milanóihoz hasonló és hullámzó, folyamatos indadíszt mutat, kis virágokkal élénkítve, pálcikákkal, majd alaphálóval rögzítve. Ez az alapháló már eredeti németalföldi találmány. Megemlítjük kiállításunknak egy sűrűmustrás, tisztán vászonkötéses szalagból álló, szimmetrikus rajzú, széles csipkéjét. Ez az ú. n. Velazquez-csipke typus, ha ugyan elfogadjuk Hennebergnek (Stil und Technik der Alten Spitze, 1930.) ezt a kissé fantasztikus és festett portrait-kra támaszkodó elnevezését.

A XVIII. századi flamand csipkét már könnyen csoportosíthatjuk. Három főtypust különböztethetünk meg: a Bruxelles-Brabanti, a Malines-Anvers-i és a Valenciennes-Binche typust. Ez a felosztás nem jelenti szükségszerűen azt, hogy az illető csipke ebben vagy abban a városban készült, hanem typusokat jelöl meg, melyek abszolute megkülönböztethetők egymástól.

A kiállítás legszebb bruxellesi csipkéje a bejárattal szemben lévő középfal jobboldalán látható. Az esztergomi főszékesegyház kincstárának egy széles miseing-csipkéje ez, mely a XVIII. sz. legelejéről származik. Alapja a korai bruxellesi csipkére jellemző pikós-pálcikás, melyen finom indás rozetták és változatos formájú barokk-kartusok között, profán tárgyú jelenetek láthatók: díszfát öntöző két nőalak, felettük két putto koszorut tartva, majd lépő, lengeruhás nőalakok, amint egy-egy putto által tartott serlegbe bort öntenek. Az egész egy darabban vert, varrásnak nyoma sincs rajta. Csodálatos csipke ez, úgy a technika, mint a finom ornamentika szempontjából.

A két következő, tehát a 6. és 7. fülkében, egyéb bruxellesi anyag van kiállítva. Bruxellesben készültek rendszerint a nagyméretű darabok, a volantok, terítők, Úrasztali kendők, Mária-köpenyek, alba-csipkék stb. Ilyenek a Thomán Istvánné által kiállított, tisztán növényi és kartusdíszű alba-csipke és a báró Hatvany Józsefné tulajdonában lévő széles kendő. Mindkettő a XVIII. sz. első feléből származik s az e korra jellemző pikós-pálcikás alapot tünteti fel. Ugyancsak Hatvany báróné állít ki egy másik, igen érdekes darabot, mely pontosan datálható 1708-ra a rajta lévő díszítés révén: ovális keretben két portrait-t látunk, fölötte hercegi koronát, alatta pedig lángoló szíveket. Napba néző főnixmadár és a főrangú pár keresztnevének összefont iniciáléi egészítik ki a ritka darab díszét. Braunschweigi Erzsébet, és III. Károly király, a későbbi VI. Károly császár, 1708-ban megtartott esküvője alkalmából készült készlet egy darabja ez; hasonló mustrájú csipke látható a bruxellesi Musée Cinquantenaire-ben. A XVIII. sz. közepetáján fellépő könnyed, finom rococoformák mintha egyenesen a csipkeornamentika számára keletkeztek volna. Ekkor már állandó a finom hatszögletes alapháló, a bruxellesi „Droschelgrund", melyet leheletfinoman árasztanak el a rococo dekorativ elemei, az anyag áttetszősége miatt fajsúlyukból szükségszerűen veszítve: hullámzó kartusokból alkotott szalagok, virágos ágak, rajtuk ülő madarakkal, közöttük röpködő pillangókkal, bőségszarúból kiboruló gyümölcsök, virágfüzérek, trofeák stb. Mauthner Alfrédné barbeja és a Ferry-hagyatékból származó néhány csipkeszegély gyönyörű példái ennek a dekorativ gazdagságnak, melyet még könnyedebbé tesz a vászonkötés egyhangúságát sűrűn megbontó díszkitöltések változatossága.

A 8. fülke középfalát két hatalmas brabanti alba-csipke és az egyiknek ujjaihoz tartozó csipkedísz foglalja el. Az egyik báró Hatvany Józsefné, a másik Mauthner Alfrédné gyűjteményéből való. A brabanti csipke is bruxellesi karakterű, csak mustrája nagyobbméretű és kötése nem oly egyenletes és finom, mint az igazi bruxellesi csipkéké. A fülke két oldalán a Malines és a Valenciennes-Binche typusú csipkék gazdag példái sorakoznak. Ezek talán még a bruxellesinél is finomabb szálból vannak verve. A Malines-csipke mustráját keretező fényesebb fonál hatásosan választja el a díszítést a hatszögű alaphálótól. Par excellence rococo-csipke ez s a kiállítás legfinomabb darabjai ismét a Hatvany- és Mauthner-gyűjteményekből kerültek ki. A Valenciennes-Binche problémát illetőleg el kell fogadnunk Marie Schuettének — talán a legkiválóbb ma élő csipkeszakértőnek — megállapítását. Szerinte az igazi Valenciennes csipke jellemzője a kerekszemes alaphálóra helyezett tisztán vászonkötéses mustra, amely teljesen nélkülözi a díszítő öltések változatosságát. Ez utóbbinak jelenléte viszont a Binche-csoport mellett dönt. Ezen különbségeket módunkban áll megfigyelni a báró Hatvany Józsefné által a Múzeumnak ajándékozott Binche-barbeon és Valenciennes-csipkeszegélyen.

A 9. fülke a francia csipkeművészet remekeit mutatja. Franciaországban művészi szempontból főleg a varrott csipkének van jelentősége. Míg Olaszországban a csipke hosszú történeti fejlődés eredménye, addig Franciaországban egy nagy gazdaságpolitikus, J. B. Colbert energikus tettének tudható be. Colbert, hogy a francia *pénznek idegenbe való vándorlását megakadályozza,* Velencéből számos olasz munkásnőt hozatott be és ezekkel 1667 táján állami csipkegyárakat létesített, melyek hivatva voltak Franciaország egész csipkeszükségletét fedezni. Ugyanakkor magas behozatali vámmal sújtotta az olasz csipkeárut. Magától értetődik, hogy a var-

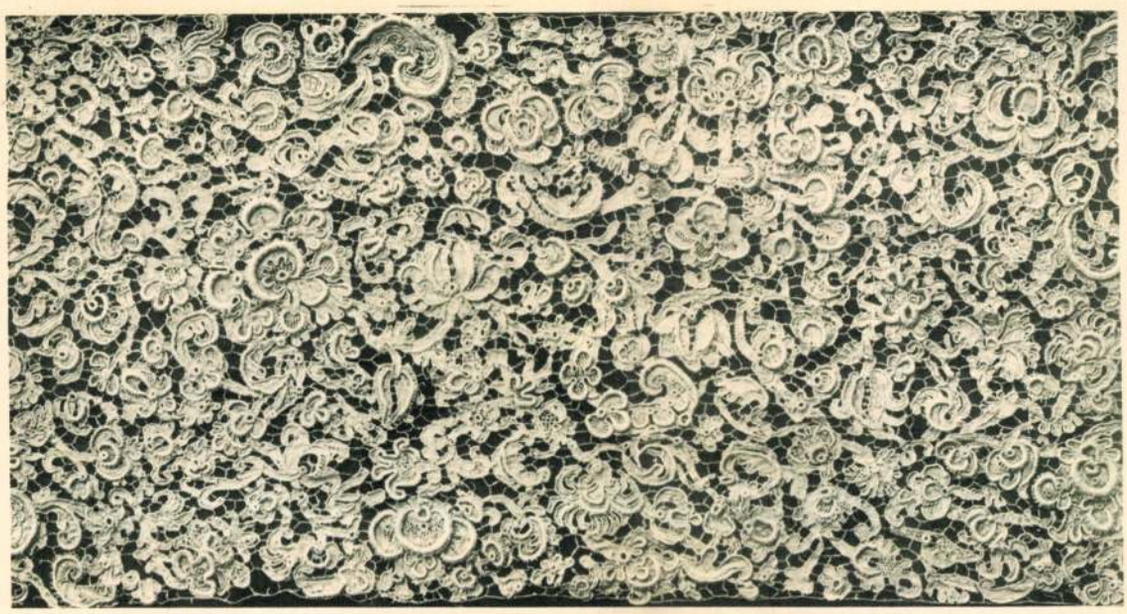

RELIEFCSIPKE, VELENCE, XVII. SZ. KÖZ.
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum

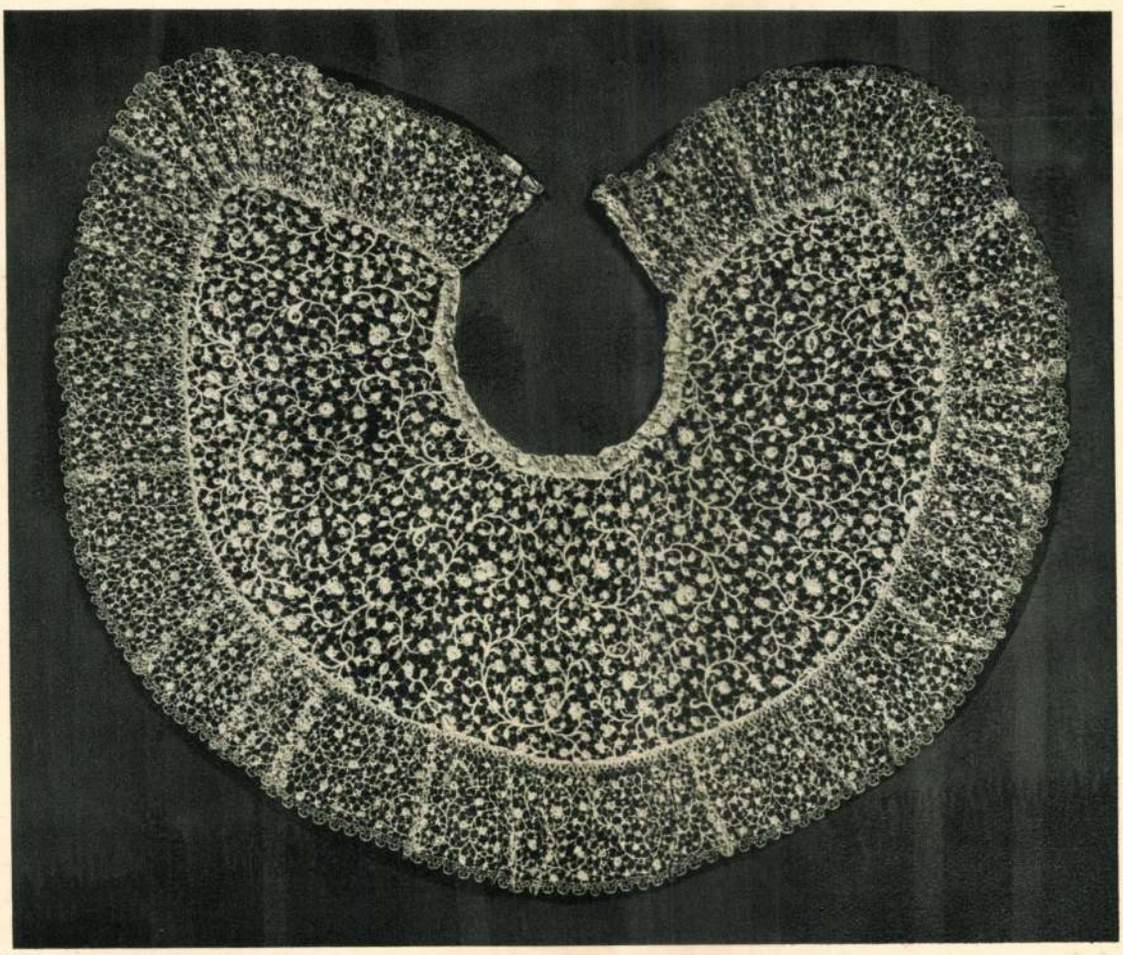

ROSELLINO, VELENCE, XVII. SZ. M. F.
Dr. Delmár Emil tulajdona

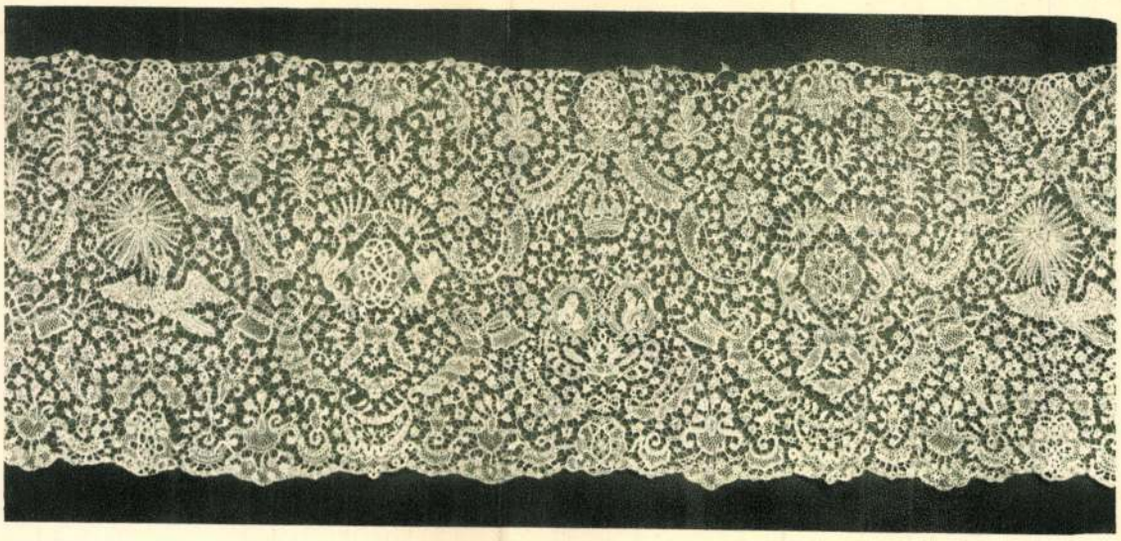

BRUXELLESI VERT CSIPKE, 1708
Báró Hatvany Józsefné tulajdona

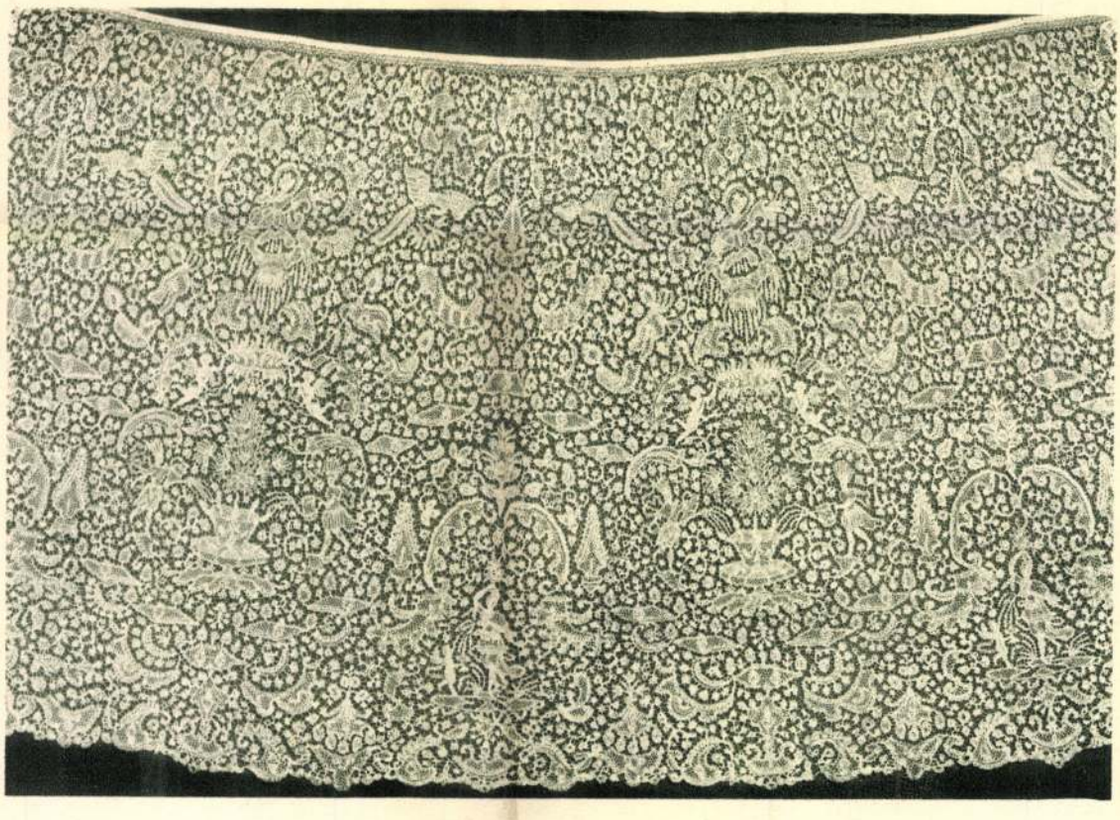

ALBA-CSIPKE, VERT, BRUXELLES, 1700 KÖRÜL
Az esztergomi főszékesegyház kincstárának tulajdona

NAGY LAJOS DALMÁCIAI URALMÁNAK EMLÉKE EGY SPALATÓI KÓDEXBEN.

A Nemzeti Múzeumnak egy jelentéktelen külsővel rendelkező, de több tekintetben nagyértékű kódexéről van szó: a C. l. m. ae. 334. számú misekönyvről.[1] Nálunk első érdemes ismertetője ennek a LUDWIG ROSENTHAL-tól 1893-ban vásárolt könyvnek MELICH JÁNOS[2] volt, aki részletesen leírta a könyvet, facsimilében közölte a Nagy Lajos királyért való liturgikus imádságot (f. 191—191'), és közölte a misekönyvben levő nyelvemlékeket, a horvátnyelvű glosszákat és vízszentelés szövegét: *ezek a horvát nyelvnek első latin betűkkel írt nyelvemlékei.* Megállapította azt is, hogy a misekönyvet későbbi sorsa Zárába vetette, ahol használták; innen Curzola szigetére ferencrendiekhez került és még itt volt a mult században is; nyilván ők adhatták el antikváriusnak. BARTONIEK EMMA újabb mozzanattal járult hozzá a kutatáshoz: kimutatva a könyv dominikánus jellegét.[3] Hogy mégis hozzászólunk a kódex kérdéséhez, azért történik, hogy bebizonyítsuk *származásának helyéül Spalatót* (1.), továbbá kimutassuk jellegét: *világi papok részére készült úti missale,* mely *dominikánus* birtokba került nem sokkal megiratása után (2.) Végül *Nagy Lajos dalmáciai uralmának visszaállítását is érdekesen szemlélteti* a könyv: az eredeti úti missaleban semmi magyar jelleget nem találunk, a dominikánus, aki Dalmáciában naptárt írt hozzá, már a magyar jelleget beleviszi, mert akkor Spalato már újra a magyar birodalomba tartozott (3.)

1. A misekönyv *származásának helye Spalato városa.* Ezt elég könnyen meg lehet állapítani, ha eddig nem is tűnt még föl.

[1] Azelőtt fol. lat. 2298 volt a jelzete; 206 fol. egyoszlopos olasz tipusú gót minuszkula írás, kilenc kéznek munkája; 23·7 × 17·7 cm nagyságú hártyakézirat; kötése deszkára vont barna bőr, egykorú egyszerű réz szögekkel. BARTONIEK EMMA: Codices latini medii aevi, Budapest, 1940, 293 s. p.

[2] Misekönyv a XIV. századból, MKSzle 1903, 36—64.

[3] „Missale in usum monasterii cuiusdam O. Pr. in Dalmatia" i. h.

A misekönyv törzsében, ahol csak a fő ünnepek vannak meg, hiszen úti missaléban csak ezek szoktak meglenni, ezt a misét olvashatjuk:

„*In festo sci dompnij pontificis et martiris.*"[4]

Szent DOMNIUSról van szó, aki Salona első püspöke volt és 299-ben halt vértanuhalált. Testét a salonai menekülők magukkal vitték, amikor 614-ben az avarok és szlávok földúlták szép városukat és a közeli Diocletianus-palota elhagyott területén új, szűk középkori várost alapítottak maguknak: Spalatót. DOMNIUS azóta is Spalato védőszentje; három ünnepe is van: április 11-én 45 vértanutársának emléke, május 7-én a főünnep, a vértanuságnak napja, július 29-én a Spalatóba történt translatio emléknapja.[5] Perdöntő az a tény, hogy Sz. DOMNIUS ünnepével egyébként nem lehet találkozni.[6] A két másik mise: („*Helie prophete*" (júl. 20) és „*In sci Grisogoni martiris*" (nov. 24)[7] már gyakran előfordul, úgyhogy nem lehet helymeghatározás szempontjából fölhasználni őket. ILLÉS próféta már KNAUZ NÁNDOR kimutatása szerint 24 magyar liturgikus könyvben megtalálható, ezek közül hét[8] Horvát-Szlavónországból való; a dalmáciai liturgikus könyvek még ismeretlenek liturgiatörténeti szempontból.[9] CHRYSOGONUS ünnepe még kevésbbé lehet helymeghatározó: minden magyar liturgikus kódexben megvan „felváltva mint Chrysogo-

[4] F. 73. Mivel „Inventio crucis" (máj. 3) és „S. Michaelis" (máj. 8) között van a mise szövege, világos, hogy a máj. 7-i ünnep ez.

[5] D. FARLATUS: Illyricum sacrum, tom. I. Venetiis 1751, p. 409: „... primum eumdemque longe celeberrimum atque sanctissimum nonis maji, quem suo ipsemet sanguine consecravit..." — Acta sanctorum Ungariae I. Tyrnaviae 1743, 187—196. p.

[6] H. GROTEFEND: Zeitrechnung des deutschen Mittelalters II, 2. Hannover, 1898, S. 89, csak Spalatot említi a máj. 7-i ünnepnél. Magam sem találkoztam még hazai kb. 60 általam átnézett liturgikus könyvben vele. KNAUZ: Kortan, Budapest, 1876, 178, „naptáraink nem említik".

[7] F. 83'—85' és f. 102'—103.

[8] Kortan, Budapest, 1876, 180. Brev. sec. ritum Goricensem 1264 körül; Breviarium Zagrabiense a. 1326; missale Zagrabiense a. 1334—1390; brev. Zagrabiense a. 1430; missale Matthaei de Miletincz a. 1495; missale Zagrabiense s. XV; missale Zagrabiense a. 1511 (Venetiis in aedibus PETRI LIECHTENSTEIN).

[9] H. FOLNESICS: Die illuminierten Handschriften in Dalmatien, Leipzig, 1917 csak bibliográfiai és művészi ismertetés.

nus, vagy Grisogonus";[10] ezt magam is kivétel nélkül tapasztaltam.

DOMNIUS ellenben Spalatóra mutat, ez kétségtelen. Megerősíti ezt az a tény is, hogy a missaléban egy egyébként szokatlan áldás található: „Benedictio nauis" utána rögtön egy másik: „Alia oratio".[11] Ez a hajó-áldás nyilván kikötőhelyre utal, ami hozzáillik Spalatóhoz.

2. Azt akarjuk most kimutatni, hogy a misekönyv *világi pap használatára készített úti missale*, melyben *magyar jelleg nincs*. Ezért szükséges a kódex rövid áttekintése.

F. 1—4': az *első kéz* munkája; Keresztelő Sz. János vigiliájának evangéliuma (Lk 1, 5—17), a Gloria és Credo van rajta és Advent I. vasárnapja.

F. 5—10': a kalendárium: ez a *második kéz* munkája; a könyvhöz később kötötték hozzá.

F. 11—22': harmadik kéz munkája; Advent II—IV. vasárnapja.[12]

F. 23—168: ismét az első kéznek, a kódex tulajdonképeni scriptorának írása; *ez az eredeti misekönyv*. A szentek és az egyházi év ünnepei nincsenek külön választva, hanem együtt vannak, a szentek ünnepei közül csak az akkoriban nyilvános ünnepek találhatók, mint az 1. pontban láttuk, hármat leszámítva. A miserend (ordo missae) az egész gyüjtemény közepére kerül, azt két részre vágva.[13] Mindössze ezek a misék vannak meg benne: Andreae — Nicolai (dec. 6.) — karácsony és dec. 26—27.

[10] Kortan, 154 l.

[11] F. 162—163.

[12] Itt eltérek BARTONIEK EMMA katalógusától (Codices latini p. 293), amennyiben ő a harmadik kéz írásának veszi a misekönyv egész zömét (f. 11—192'); én ellenben tüzetes vizsgálat után úgy látom, hogy f. 23—168 ismét az első kéz munkája: az az ember írta, aki f. 1—4'-et. Megtévesztő ugyanis, hogy az első és harmadik kéz ugyanazt a tükröt alkalmazta az írásban (15·5×11·4 cm), viszont az első kéz mindig 17 sort ír, a harmadik pedig 19-et. Az írás ugyanaz f. 1—4' és 23—168 írójánál; míg a harmadik kéz (tehát szerintem f. 11—22') írása sűrűbb és valamivel kevésbbé kerek. Hozzájárul ehhez az is, hogy a harmadik kéz lapjain nincs meg a reversfolión a régi lapszámozás; az elsőén ellenben végig megvan (tehát 1—4' és 23—168); ezt BARTONIEK EMMA már közli.

[13] F. 23—50: Sz. András és Annuntiatio közti ünnepek; közben a miserend f. 50'—67; majd az ünnepek húsvétvasárnapjától Sz. Katalinig.

ünnepei — epiphania — conversio s. Pauli (jan. 25.) — purificatio (febr. 2.) — cathedra Petri (febr. 22.) — Mathie (febr. 24.) — Gregorii pape (márc. 12.) — annuntiatio (márc. 25.). A *miserend után ezek az ünnepek* olvashatók: dominica resurrectionis domini — Georgii (ápr. 24.) — Marci (ápr. 25.) — Philippi et Jacobi (máj. 1.) — inventio s. crucis (máj. 3.) — „in festo sci dompnij pontificis et martiris" (máj. 7.) — S. Michaelis (máj. 8.) — in ascensione domini — „dominica secundum pentecosten" (pünkösd) — Johannis Bapt. (jún. 24.) — Johannis et Pauli (jún. 26.) — Petri et Pauli (jún. 29.) — Pauli (jún. 30.) — „in s. helie prophete" (júl. 20.) — Magdalenae (júl. 22.) — Jacobi (júl. 25.) — „in transfiguracione domini" — Laurencii (aug. 10.) — Assumptio B. M. V. (aug. 10.) — Bartholomaei (aug. 24.) — Augustini (aug. 28.) — decollatio s. Joh. Bapt. (aug. 29.) — nativitas B. M. V. (szept. 8.) — exaltatio s. crucis (szept. 14.) — Mathei (szept. 21.) — Michaelis (szept. 29.) — Lucae (okt. 18.) — Simonis et Judae (okt. 28.) — omnium sanctorum (nov. 1.) — Martini (nov. 11.) — Cecilie (nov. 22.) — „in sci Grisogoni mr." (nov. 24.) — Katherine (nov. 25.)

Az eredeti misekönyv további részében a *szentek közös miséi* (commune sanctorum)[14] következnek; majd a *votiv-misék*.[15] Ezek után — még mindig az első kéz — jónak látta különböző *pótlékoknak* írását: így pl. a virágvasárnapi misét a szenvedéstörténettel;[16] valamint a nagycsütörtöki misét; különböző áldásokat, köztük, mint láttuk a hajó megáldását és még három misét.[17]

Ezzel az eredeti misekönyv véget ér. A többi NAGY LAJOS korából s a XV. századból való pótlék.[18] Figyelmet érdemel

[14] F. 103'—125'.

[15] F. 125—148.

[16] F. 148—156': „Dominica in Palmis", passio d. n. J. Ch. sec. Matth. glossae Croaticae!

[17] F. 156'—159': „in cena dni"; f. 160—165: „benediccio annuli. Incipit missa." — Bened. panis et vini. — Carnium in pascha. — Domus. — Nauis. Alia oratio. — „exorcismus salis et aquae." — F. 165—168: „In translatione cuiuslibet sancti. — Missa de corpore dni. n. ihu xpi. — In festo sce Elene."

[18] F. 168': De S. Ladislao rege *(4. manus)*. — F. 169—191: „passio sec. Marcum" (recte Joannem) — missa de passione — de spinea corona dni". (iterum *tertia manus)*. — F. 191—191': „missa pro rege (Ludovico Magno) *(5. manus)*. — F. 193—200': Benedictio aquae lingua croatica

ONUPHRIUS miséje, kiről nem tudhatjuk biztosan ki volt: ugyanis napja nincs jelezve a missaléban.[19] Magyar liturgikus forrásokban eddigi tudomásunk szerint e szent neve nem fordul elő.[20] Aligha tévedünk, ha a szentet azonosítjuk azzal a salonai püspökkel, ki állítólag MARCUS AURELIUS alatt vértanuhalált halt és Honorius, másként Honophrius nevet viselt.[21] A másik szent: Symeon justus, az igaz Simeon, kinek karjaiban a kisded Jézus nyugodott; tetemét a középkor meggyőződése szerint Palesztinából Zárába vitték, mindenesetre itt tisztelték ereklyéit, többek között NAGY LAJOS és felesége ERZSÉBET királyné, ki 1371-ben ezüstkoporsót készíttetett számára, mely most is megvan.[22]

Az eddigiekből világosan láthatjuk, hogy nem rendes misekönyv ez, hanem csak *uti missale (pro itinerantibus):* mert csak a szentek akkoriban nyilvános ünnepei és az Úr, valamint Mária fő ünnepei vannak benne; a vasárnapokat a középkor végének antiliturgikus szokása szerint a szentek ünnepeivel helyettesítették. Viszont votiv-misék bőven vannak benn, hogy az esetleges mise-rendeléseknek eleget lehessen tenni. A könyv nagysága is megfelel erre a célra; az úti missalék persze néha jóval kisebbek. Ilyen úti missale található pl. hazai könyvtáraink között a Nemzeti Múzeumban három kódex: egy magyar használatra készült a XIV. században;[23] egy másik a monte-cassinoi bencések részére készült Monte-Cassinóban 1418 körül, mégpedig NICOLAUS a HUNGARIA által;[24] egy harmadik Németországban készült ERASMUS VON WERTHEYM gróf részére.[25] Szombathelyen van[26] egy XIV. századi egészen picinyke kis úti missale; az eszter-

(6. manus). — F. 201—202': „Missa in honore beati Honofrij confessoris *(7. manus).* — F. 203—204': „Missa s. Symeonis iusti" *(8. manus).* — F. 205—206': Kyrie, Gloria *(9. manus).*

[19] GROTEFEND 6. jegyzetben i. mű szerint ONUPHRIUS remetét jún. 11-én Baselben, Freisingben, Wormsban; jún. 8. Halleban; jún. 10. Augsburgban és Hamburgban; jún. 13. Konstanzban és Mainzban ünnepelték.

[20] KNAUZ: Kortan, 232 l.

[21] D. FARLATUS az 5. jegyzetben i. m. I, 592 s.

[22] D. FARLATUS: tom. V, 81—83.

[23] C. l. m. ae. 435, 122 foliós, BARTONIEK, 391. p.

[24] C. l. m. ae. 361, fol. 1—112'; BARTONIEK, 318. s. p. — Ennek a két könyvnek ismertetésére adandó alkalommal visszatérek.

[25] C. l. m. a. e. 211. 37 folióból áll; XV. századi BARTONIEK, 197. p.

[26] Ferencrendiek nr. 6267, 144. fol.

gomi főszékesegyházi könyvtárban egy RUTGERUS HEYTGEN, az ewichi német ágostonos kolostor procuratora által 1471-ben iratott misekönyv.[27]

A budapesti Egyetemi könyvtárban is van egy ilyen úti missale; ez a XV. században ferencrendiek részére készült.[28] Kódexünk így illeszkedik tehát bele a keresztény európai közösségbe.

Világi papok részére készült: ez teljesen világos. Az egész könyvben nyoma sincsen szerzetesi jellegnek (kivéve a kalendáriumot). Mivel a *kalendárium* dominikánus jellegű, elég, ha rámutatunk a *miserendre*, mely a könyv törzsrészéből való: nem a Confitemini zsoltárral kezdődik, mint a domonkosoknál, nincs meg benne a domonkos ritus, hogy a kehelybe mise előtt töltenek bort és vizet; a szentek közül pedig még szent DOMONKOS is hiányzik; viszont megvan a transfiguratio ünnepe, ezt a domonkosok a középkorban nem ülték meg.[29]

Az eredetileg világi pap részére készült könyv azután *domonkos szerzetesekhez került.* Ez ismét egészen biztos az eredeti misekönyvhöz hozzákötött kalendáriumból.[30] Első tekintetre látható a domonkos jelleg: az ünnepek rangjelzése ugyanis dominikánus (3 lectionum — simplex — 9 lectionum — duplex — totum duplex). A kalendárium azonban maga is elárulja ezt a jelleget, mert minden domonkos ünnep megtalálható benne. Az idetartozó anyag: II. 4-én: „Anniversarium patrum et matrum". — IV. 29: „Petri martiris de ordine predicatorum". — V. 24: „Translatio b. Dominici." — VII. 7: „Anniversarium omnium sepultorum in cimiteriis nostris." — VIII. 5: „Dominici conf. totum duplex." — X. 10: „Anniversarium omnium fratrum ordinis nostri." — Ezenkívül az ünnepek mind azzal a rangjelzés-

[27] L. erről tanulmányomat: Esztergomi könyvtárak liturgikus kéziratai, A pannonhalmi főapátsági főiskola évkönyve 1940/41. Pannonhalma, 1941, 81—83.

[28] C. 1. 106; 122. foliós. — SZILÁGYI katalógusa 1883-ból tévesen „Rituálénak" nevezi.

[29] Fol. 50': „Paratus sacerdos intrat ad altare et dicat: Introibo ad altare dei..." — Fol. 51'—52: Offertorium: „Deus qui humanae... Quando mittit aquam in calicem..." — V. ö. BÖLE KORNÉL: Adatok a Domonkos-Rend liturgiájához, A Sz. Domonkos-Rend multjából és jelenéből, Budapest, 1916, 285—289.

[30] F. 5—10', II. manus. A II. kéz tehát kétségtelen domonkos volt.

sel találhatók meg a kalendáriumban — egy-két ünnep kivételével —, ahogyan azt a domonkosok nagykáptalanjai előírták.[31]

3. A könyv tehát elhagyva eredeti birtokosát, domonkosokhoz került. Vajjon elhagyta-e eredetének helyét: Spalatót is ekkor, mint ahogyan később Zárába, majd Curzolába került? *Valószínűnek tartjuk, hogy Spalatóban maradt* és az ottani domonkosok birtokába került a könyv. Mint megállapítható, azonban olyan időben, mikor már Spalató újra a magyar birodalomhoz tartozott: *közelebbről meghatározható időben: nem sokkal 1357 után.*

Hogy spalatói domonkos készítette a kalendáriumot, melylyel a könyvet egybekötötték, onnan láthatjuk valószínűnek azt, hogy a kalendáriumban is benne van *Sz. Domniusnak ritka ünnepe.*[32] Legegyszerűbb, ha föltételezzük, hogy azért van benn, mert továbbra is a város védőszentje maradt, ahová való pap használta a könyvet. A másik tény, ami valószínűvé teszi a dolgot, hogy a kalendáriumban ez a följegyzés olvasható:

„*Consecratio ecclesie sci Gregorii. simplex.*"[33]

A bejegyzés kétség nélkül attól a kéztől való, mely a kalendáriumot írta; eleve valószínű tehát, hogy domonkos kolostor templomáról van szó. Dalmáciában, amennyire ki tudtam nyomozni FARLATUSnál, nincs a középkorban Sz. Gergely-templom a domonkosok birtokában. Egy adat van csak: ez is Spalatóra mutat: tény, hogy a spalatói dominikánusok között az a hagyomány volt elterjedve, hogy kolostorukat beatus GREGORIUS alapította, aki Sz. DOMONKOS társa volt, kinek halálát a rendalapító előre megjósolta.[34] Tudjuk, hogy ez aligha lehet történeti tény, minthogy GERGELY 1218-ban halt meg Rómában, a dalmát kolostorok pedig kezdettől fogva köztudomásúlag a B. PÁL magister által alapított magyar rendtartományhoz tartoztak 1380-ig.[35]

[31] V. LEROQUAIS: Les bréviaires mss des bibliothèques publiques de France, Paris, 1934, tome I., p. C—CII. összeállította ezen ünnepek sorát.

[32] Máj. 7. fol. 7.

[33] Okt. 9. fol. 9'.

[34] MALVENDA jegyezte föl a régi hagyományt: D. FARLATUS 5. jegyzetben i. m. III, 271.

[35] HARSÁNYI ANDRÁS: A domonkos rend Magyarországon a reformáció előtt. Debrecen, 1938. 20 l. és 80 l.

Más kérdés azonban, hogy ilyen helyi hagyomány valóban megvolt-e; mert ha megvolt, akkor lehet, hogy csakugyan GERGELYről nevezhették a spalatói konventet és egyházát.

A *magyar szentek a kalendáriumban* — ellentétben a missale törzsével — *benne vannak,* bár tagadhatatlanul olymódon, hogy az újság, a voltaképen mégis külföldön élő, vagy eddig ottan élt ember eljárása látszik meg rajta. Az idetartozó anyag a kalendáriumból: VI. 27.: „Ladizlai regis Vngarie duplex". — VIII. 20.: „Bernardi abb. Sci regis Stephani". — XI. 5.: „Henrici conf." — XI. 19.: „Elisabeth filie regis Andree Vngarie". Látható ebből, hogy egyáltalán nem a középkorban szokásos egész magyar sanctorális anyagot vette föl a kalendárium írója,[36] hanem csak „a birodalom szent patrónusait", kiket ebben az együttesben liturgikus szövegek is tiszteltek. Hogy nem magyar eredetű[37] kalendáriumot másolt, azt onnan is láthatjuk, hogy augusztus 20-án először leírja a világegyházban s a rendben egyaránt szokásos ünnepet: *„Bernardi"* s ahhoz fűzi, mintha akkor jutott volna eszébe: *Sz. Istvánt.* A „Ladizlai regis"-hez az *„Vngarie"* hozzátétel és a *„filie regis Andree Vngarie"* is mintha azt mutatná, hogy még nem régóta élt a kalendárium írója a magyar birodalom keretében.

Ebből *önként adódik* a kalendárium idejének meghatározása: NAGY LAJOS királyunk 1356-ban indított hadat Velence ellen, mely a dalmát városokat 1326—7. óta bitorolta és 1357. júliusában Spalató és Trau önként tért vissza a magyar király hűségére. Egész Dalmácia követte őket ebben 1358. februárjában (velencei szerződés).[38]

A kalendárium korát azonban megközelítő pontossággal *más úton is meghatározhatjuk:* az egyetemes káptalanok decretumai alapján, melyek az ünnepeket elrendelték. A kalendárium vizsgálata megmutatja, hogy a legújabb ünnep abban VINCENTIUS vértanú diakonus ünnepe, január 22-én, „totum duplex" rang-

[36] Lásd erre nézve KNIEWALD—KÜHÁR: Magyar szentek ünnepei és miséi a Pray-kódexben. Pannonhalmi Szemle, 1939.

[37] J. DANKÓ: Vetus hymnarium ecclesiasticum Hungariae, Budapestini, 1893, 292. és 294.

[38] HÓMAN—SZEKFŰ: Magyar történelem, II. Budapest, 1936, 66. és 211—213.

gal: ezt az 1348-ban tartott lyoni egyetemes káptalan rendelte el, addig semiduplex volt[39] 1348 után már egyetlen ünnep sem került a kalendáriumba. 1355-ig nem rendeltek változtatást. 1355-ben Pampelónában volt a rend egyetemes káptalanja: itt egyszerre három liturgikus törvényt is hoztak: IV. KÁROLY római császár és öntudatos cseh király egyenes fölkérésére elrendelték ápr. 24-re Sz. ADALBERT ünnepét és július 4-re Sz. PROCOPIUS apát, cseh nemzeti szentnek ünnepét; harmadik törvény: az anniversarium fratrumhoz hozzá kell fűzni: „et sororum"-ot is (október 10.). Már pedig mind a három törvény végrehajtása hiányzik a kalendáriumban: nincsen benne sem ADALBERT, sem PROCOPIUS; meg a „sororum" is hiányzik belőle.[40] Ebből az következik, hogy a kalendárium ezen egyetemes káptalan rendelkezésének végrehajtása előtt keletkezett. Nyugodtan vehetjük Spalató meghódolásának idejét: 1357 júliusát ennek a terminusnak; különösen tekintve azt, hogy már 1348 óta nem kellett ilyen rendeletet végrehajtani és a római császár kérése aligha hatott sietségre serkentően egy más országban élő emberre. Véleményünk szerint tehát *a kódex kalendáriumát nem sokkal 1357 után írták.* Ebből önként következik, hogy a misekönyv törzsrészét korábban írták, aminek e rész irásának általános XIV. századi jellege megfelel.

Az immár a magyar birodalomban használt misekönyv *pótlékaiba belekerült tehát a „missa pro rege"*, mint láttuk, mégpedig *Nagy Lajos nevének beleírásával* és *Sz. László király oratiói*, azért, mert tudjuk, hogy már Károly Róbert király ideje

[39] Kalendárium, jan. 22. (fol. 5.): „Vincencij mr. totum duplex." — Rendi előírás: „Hec sunt acta capituli generalis apud Lugdunum celebrati anno domini MCCCXLVIII-o ... Item hanc. Quod de beato Vincencio martire fiat festum totum duplex et magister ordinis de sequencia providebit." B. M. REICHERT: Acta capitulorum generalium (Monum. O. Praed. historica tom. III.), vol. I, Romae, 1898, 322.

[40] Fol. 6' és f. 8. és f. 9'. — REICHERT i. m. vol. II, Romae, 1800, 364—365. p.: „Item confirmamus hanc: Ad instanciam et preces prefati serenissimi principis domini domini imperatoris Romani semper Augusti, quod de b. Adalberto fiant tres lectiones per totum ordinem, sequenti die post festum b. Georgii et de b. Procopio confessore fiant tres lectiones modo consimili IV-a die mensis julii ... Confirmamus hanc: In capitulo de suffragiis, ubi dicitur: anniversarium fratrum, addatur: et sororum ordinis nostri et ponatur in kalendario."

óta a Sz. László-kultusz mennyire föllendült,[41] és hogy éppen Lajosnak mennyire szív-ügye volt Sz. László tisztelete. Kódexünk így a zárai Sz. Simeon-koporsó mellett, mely Erzsébet ajándéka, második emléke Nagy Lajos király dalmáciai uralmának. Bemutatása a nagy király trónraléptének 600-ik évfordulóján (1342—1942) kedves kötelességem volt. RADÓ POLIKÁRP.

[41] HÓMAN—SZEKFŰ, II, 155—156.

Magyar - dalmát

kulturkapcsolatok

Berkes László:

Dalmát - magyar

kulturhatások

Délvidéki Szemle

1944. 5. szám

Magyar dalmát

Kapcsolatok

Berkes László:

Dalmáciai magyar emlékek.

Délvidéki Szemle

1943. 266 – 271. l.

XIX. század.
Bronz, 7 cm.

EREKLYETARTÓ-KERESZT,
áttört, szétnyitható. Gótstílű minta utánzata.
XIX. század.
Bronz, mag. 10·5 cm.

TÖMJÉNTARTÓ,
talpas, gótstílű minta utánzata.
Réz, mag. 7 cm.
A kölni Schnütgen-gyüjteményből Simor prímás vásárolta, 1884.
Keresztény Múzeum Esztergomban. Egyházművészeti Lap, V., 1884., 362. l.

MADONNA és SZENT LÁSZLÓ,
a győri antifonale vereteinek másolata.
XIX. század.
Réz, egyenkint 45 cm mag.

MADONNA JÉZUSSAL,
dombormű. Jézus madarat enged repülni. Gótstílű minta nyomán.
XIX. század.
Bronz, mag. 20·5 cm.

APOSTOL,
könyvfedélről, gótstílű minta nyomán.
XIX. század.
Bronz, 11·5 cm.

Magyar dalmát és jugoszláv kapcsolatok

Révay József: Ostia feltámadása. *Tükör* IX. évf. p. 368—372. 9 kép.
— Ricordi d.arte ungherese nella Croazia e Dalmazia. *Corvina* IV. évf. p. 594—611. 6 t.
— Ungarische Denkmäler in JugoslaVien. *Ungarn* II. Jg. p. 163—171. 3 t. 16 kép.f

2000.

2305.

200
177
182
240

Magyar dalmát kapcsolatok

vitéz Nagy Zoltán: Madarász Viktor sorsa. (Német és olasz kivonat: p. 259—260.) Szépművészet 2. évf. p. 243—247. 3 t. [5 kép.]
— Az olasz Dalmácia magyar emlékei. Forum II. évf. p. 293—302. 4 t.

1941.

1952.

230.

2272.

Mantova 1937.

Révay Giuseppe: Ricordi d'arte ungheresi nella Croazia e Dalmazia, in « Corvina » N. S., v. IV (Budapest 1941, pp. 594-611.

Nagy Zoltán: Az olasz Dalmacia magyar emlékei (Monumenti ungheresi della Dalmazia italiana), in « Forum », v. II, Budapest 1941), pp. 293-302.

dobényna gyárudája
KOESZENT MIHÁLY.

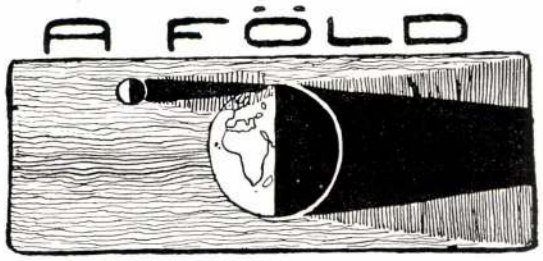

A dalmát kérdés.

Írta Havass Rezső dr.

A likai vasút ügye Dalmáciára terelte a figyelmet s napirendre hozta a dalmát kérdést, melyet a magyar imperiális politika álláspontjából óhajtok megvilágítani.

Voltak, akik kezdetben mosolyogtak, amikor magyar imperiálizmusról beszéltünk, de ma már a közvéleményt áthatotta és viszi előre az imperiálizmus nagy eszméje, amely nem egyéb, mint az Árpádoknak és az Anjouknak nagyszabású politikája.

Nem ábrándkép az, hogy a magyar dicső multját föl kell támasztanunk. Ami volt, újból meglehet, mert a magyar nemzet küldetése ma ugyanaz, mint ami volt ezer esztendőn keresztül.

Még csak rövid ideje, hogy országunkban a rend helyreállott s bizonyságát adtuk annak, hogy a magyar nemzetet megtörni és jogos álláspontjától megfosztani nem lehet s már is erőnknek e megnyilatkozására hozzánk sietnek más országok fiai, hogy szeretetüket, ragaszkodásukat nekünk fölajánlják s támogatásunkat kikérjék.

Bosznia és Hercegovina egyik küldöttsége Kossuth Ferencet nemzetük egyetlen reményének nevezte. Dalmáciából és Szerbiából is jöttek küldöttségek és üdvözletek Kossuthhoz, melyek mind a magyar nemzet erejébe vetett bizalmuknak adtak kifejezést. Vajjon ez nem a Nagy Lajos korának pirkadása-e?

Független és hatalmas Magyarországot azonban tenger nélkül el sem képzelhetünk. Kálmán királyunk lánglelkét kell követnünk s ott lent az Adria partján — a dalmát kikötőkön át — kell a gazdagsághoz vezető utat megtalálnunk. Dalmácia nélkül független gazdasági politikát nem csinálhatunk, hatalmasok nem lehetünk s jól mondotta Drohobeczki Gyula kőrösi püspök, Horváth-, Szlavon-, Dalmátországok országgyűlésének delegátusa mult évi május hó 29.-én a magyar országgyűlésen, hogy Dalmácia visszacsatolása által nemcsak a törvényben biztosított ősi jogok nyernének kielégítést, hanem a Szent István koronája alá tartozó államközösség nagy gazdaságpolitikai jövője is biztosíttatnék.

Dalmácia visszacsatolását tehát egyik legfontosabb feladatunknak kell tekintenünk.

Mint már több ízben megírtam, az 1868: XXX. törvénycikk idevonatkozó szakaszai értelmében a visszacsatolás Magyar-, Horvát- és Dalmátországok közreműködésével, illetve hozzájárulásával történhetik meg. A visszacsatolást kívánjuk most mi is, a horvátok is, meg a dalmátok is. E kedvező helyzetet, a három érdekelt tényezőnek egyértelmű igyekvését föl kell használnunk, mert lehet, hogy később oly fordulatok állanak be, amelyek lehetetlenné teszik azt, amit ma könnyűszerrel keresztülvihetünk.

Fontos körülmény, hogy a dalmátok most hozzánk kívánkoznak. Ausztria száz éven át mindent elkövetett ugyan, hogy a dalmátokban ellenünk gyűlöletet ébresszen és több ízben sikerült is bujtogatásainak Dalmáciában a közvélemény egy részét ellenünk fordítani, amellett azonban Dalmáciát teljesen elhanyagolta és koldusbotra juttatta.

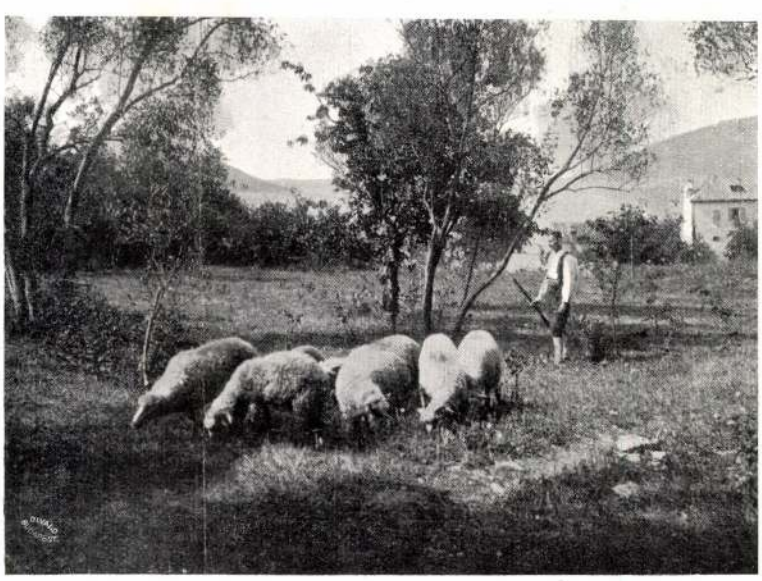

Juhnyáj Zelenikánál.

Ma a dalmátok tisztán látnak s az osztrákok fondorkodása őket többé meg nem téveszti.

Mult évi májusi számában a következőket írja: „Ausztria gazdasági politikája Dalmáciát oly

Ragusa.

A Budapesten magyar nyelven megjelenő Croatia című folyóirat érdekesen ismerteti a dalmátok mai gondolkodását.

kétségbeejtő helyzetbe sodorta, hogy ma már általános meggyőződéssé vált az a tudat, hogy Dalmácia gazdaságilag csak akkor fog föléledni,

Spalato.

ha mielőbb megszabadul Ausztriától. Azért ne is csodálkozzék senki, ha ma egész Dalmácia határozottan és egyhangúlag követeli: El Bécstől." Ugyancsak mult évi áprilisi füzetében pedig így elmélkedik: „Magyarország jelenleg a lehető legnagyobb rokonérzésnek örvend Dalmáciában s egész Dalmácia ízig át van hatva az egyesülés eszméje által. Van egy erő, egy igen hatalmas erő, mely diadalmaskodni fog azon számos akadályon, amely mind máig lehetetlenné tette Dalmáciának a Magyarországgal kivánt állami közösségre való visszatérést. Ez az erő, jobban mondva két erő pedig: a nemzeti eszme és a szabadság utáni vágy. Egyik is, másik is mélyen be van vésve a dalmátok szivébe — győzelmük előbb-utóbb kétségen kívüli."

Majd kiterjeszkedik arra, amit magam is több ízben hangoztattam, hogy egy Nagyhorvátország megteremtésétől nem kell tartanunk. Erről ezeket mondja:

„Mint valami rémképet, úgy festik a jövendő Délszláv birodalmat a magyarok előtt, mely Magyarország romlását fogja maga után vonni. Pedig ennek épen ellenkezője igaz, mert egyik nemzet a másikra támaszkodva lesz csak képes nemzeti létét föntartani, szemben azzal a mindjobban fenyegető veszedelemmel, melyet a nyolcvan milliónyi németség rengeteg hatalmú katonai és gazdasági szervezete magában rejt. Egyedül csak egy egymást szilárdul összetartó szövetkezésben láthatják szabadságuk biztosítékát úgy a magyarok és horvátok, mint általában az összes délszlávok. Ezzel tisztában van manapság minden egyes dalmát hazafi és ennek szükségességéről meg van győződve Dalmácia egész lakossága, miért is a dalmátoknál ma már egész dogmává vált az a hit, hogy a szabadsághoz vezető út csakis a Magyarországhoz való csatlakozás által lelhető fel és hogy csakis egy, a magyarokkal örök időre szóló igazságos és őszinte szövetségnek föntartása lehet egyedüli biztosítéka mindkettőjük szabadságának."

Mindezt Smodlaka József dr. és Tartaglia Ivo dr. spalatói hangadó politikusok irják. Megfontolandó szavak ezek, melyek igazolják azt az állításomat, hogy a dalmát kérdés megoldásához a kedvező pillanat elérkezett.

A spalatoi dóm harangtornya.

Hogy kiviteli kereskedelmünk és gazdasági föllendülésünk érdekében mily nagy szükségünk van a dalmát kikötőkre, már számtalanszor kifejtettem. Most már csak utalok Kossuth Ferencnek a Duna—Tisza-csatorna kérdésében tett ama köztetszéssel fogadott kijelentésére, hogy

közlekedési eszközeinknek érvényesítését minden áron függetlenné kell tenni Ausztria akaratától. Fiumén át kell kijutnunk a világpiacokhoz, nem pedig Bécsen át.

Mi hozzáteszszük, hogy nemcsak Fiumén át, hanem a visszaszerzendő dalmát kikötőkön át is, mert hiszen Fiume szűk területénél fogva csak korlátolt arányban képes a forgalmat lebonyolítani s különösen az önálló vámterület létesítése esetén elégtelen Fiume. Csak a dalmát kikötőkkel lehetünk képesek hatalmas tengeri kereskedelmet megteremteni. Ki kell építeni az ogulin—knini vasutat, amelyen Spalatóba juthatunk, mely kikötőhely páratlan földrajzi fekvésénél fogva óriási lendületet adhat forgalmunknak. A kelet-indiai posta egy részét átterelhetjük akkor Brindisiből — még pedig Budapesten át Spalatóba, ami mérhetetlen haszonnal járna reánk nézve.

Dalmácia visszacsatolása nem lesz Fiumének kárára. Maguk a fiumeiek kívánják a visszacsatolást, mert minden esetre kedvező Fiumére nézve, ha a dalmát kikötők az osztrák forgalmi politika köréből a magyar politika körébe jutnak, mely akkor gondoskodni fog arról, hogy a forgalom Ogulinnál olyképen osztassék meg, hogy Fiuménak mindig megmaradjon az a rész, amely az ő földrajzi fekvésének körébe esik.

1802-től 1848-ig számos országgyűlésen sürgették Dalmácia visszacsatolását, sőt a visszacsatolás az 1825—27, az 1832—36, az 1839—40 és az 1843—45-iki országgyűlésen az előleges sérelmek sorában foglal helyet. Ha elődeink ily nagy súlyt vetettek Dalmáciára, a mostani országgyűlésnek, melyről azt tartjuk, hogy a nagy nemzeti eszmék megvalósítására törekszik, egyik legelső feladata a dalmát kérdés rendezése.

A S. Giorgio és a Madonna dello Scalpello szigetek a Bocche di Cattaroban.

Rámutattam, hogy a dalmát közvélemény most velünk érez s e kedvező körülményt elszalasztani megjavíthatatlan tévedés lenne. A magyar imperiumnak leghatalmasabb talpkövét fogjuk lerakni, ha Dalmáciát visszacsatolva, az Adria keleti partja — mint Nagy Lajos alatt volt — a Quarnerótól Buduáig a magyar szent korona fényét fogja emelni, annak erejét és gazdagságát fogja öregbíteni.

Jugoszlávia politikai alakulata nem volt képes összetartani. Az új állam atomjaira bomlott. Levált belőle Dalmácia, Montenegró, Macedónia. A három fő délszláv ágból a függetlenné lett horvátság visszatért ismét a Nyugathoz, melynek kulturális áramkörében évszázadokon át élt, jeléül annak, hogy a bizánci-keleti szerbséggel való összeolvasztása erőltetett volt. Kiszabadult balkanizáltságából a szlovénség is, amely a három ág közül a legnyugatabbra sodródott. S a magyar Délvidék is visszatért az édesanyához, a Kárpátok ölébe, melynek mindenkor hatalmasabb összeforrasztó ereje volt, mint az expanzív tájakból álló Balkánnak. A heterogén földrajzi, kulturális és népi elemekből egybeerőszakolt területtel könnyebb volt megszerezni, mint megtartani. Ha Jugoszlávia most szét nem hull, felbomlott volna később, mert Közép-Európához gravitáló magasabb kultúrájú részein az alacsonyabb szintű, balkáni vezetés elnyomásra és terrorra épített uralmának állandósulása a józan ész s a természet törvénye szerint is elképzelhetetlen volt.

HORVÁTORSZÁG ÉS A TENGERPART KULTÚRÁLIS JELENTŐSÉGE

IRTA:
DR. KARDOS TIBOR

Már Zvoinimir horvát király 1067-i megsegítésében olyan törekvés nyilvánult meg, amely körülbelül fél évszázad múlva, 1105-ben érte el végső célját, amikor is Kálmán király a dalmát városokat és szigeteket hódoltatta. A magyar királyok először Szlavóniának a magyar államtesthez való kapcsolásával, majd Horvátország és végül Dalmácia okkupálásával meghatározott és előttük világosan álló célt követtek, utat akartak a Földközi-tengerhez, amely a világtörténet útvonala és az európai művelődés forrása volt. Medencéje köré estek egy kivételével az akkori politikai világ összes hatalmi tényezői: a pápaság, Bizánc, Franciaország, spanyol föld, sőt a német-római császárságnak is, amely nem volt határos evvel a tengerrel, eszmei székhelyéül Róma tekintetett. Mindevvel egyenlő súllyal esik latba, hogy a középkor századainak legnagyobb mozgató ereje, a keresztes háborúk törekvése is ezen az útvonalon vitt keresztül. A Szentsír tengere a Földközi-tenger, a keleti áruk, fűszerek, s a hitetlenek mesés világa mind ezen az útvonalon keresztül ért el Nyugathoz. A magyar királyok számára pedig, akiknek különleges érdekeik voltak a Balkánon: mint vetélkedésük Bizánccal, szövetségi kapcsolataik a sziciliai normanokkal, érdekeikbe vágott, hogy eljuthassanak a világtörténet tengeréhez.

Mindebből nagyjából következik Horvátország és különösen az Adriai tengerpart kultúrális szerepe is. Kultúrák keletkezése, vagy meglévők átadása szempontjából különösen jelentőségteljesek a határterületek, ahol több kultúra érintkezik, mint például a kisázsiai ion-szigetek, Provence, vagy éppen Szicilia. Ilyenszerű jelentősége van a középkeleteurópai országok és különösen Magyarország szempontjából Dalmáciának. Először római, pontosabban itáliai birtok volt, majd kelet-római „thema" lett, végül pedig Velence és Magyarország küzdöttek érte körülbelül ötszáz évig. A középkori Magyarország első hellénista tudósai dalmaták. Mátyás király-

Külügyi Szemle
1941. sept. (5. szám)

nak egyik arab nyelvet is ismerő tudósa és diplomatája dalmata. A magyar humanizmusban pedig ugyancsak tekintélyes szerepet játszanak dalmaták és horvátok. Mindez természetes. Az Adriai-tengerpart lakói kitűnő hajósok és kereskedők. A hellén, az arab és a latin világgal egyformán érintkezésben állanak. De a legerősebb hatással Itália van reájuk.

A magyar Szent Korona egykori melléktartományának, Horvátországnak népe arról híres, hogy minden szláv nép közül neki adatott meg legkorábban az irodalmi kifejezés adománya. Sokat köszönhetett Horvátország kedvező földrajzi helyzetének. A horvát és dalmát föld egyenesen tőszomszédja volt az európai műveltséget kisugárzó itáliai félszigetnek. S a Tengerpart ugyanannyira latin vidék volt, mint Dél-Franciaország, vagy Spanyolország. A VII. században északról előretörő szlávok elől a szigetekre menekült a latin lakosság s onnan csak a parti városokba tért vissza. Salonában egyenesen Diokletianus császár palotájában keresett menedéket. Ha nálunk ismeretlen is talán, mégis természetesnek kell vennünk, hogy a meglévő bizonyítékok szerint a partmenti városokban a latin nyelv uralkodott még a XI. és XII. században is. Ezek a területek bármennyire szűkreszabottak is földrajzilag, mégis többnyelvű ország képét mutatták. A szembeni olasz partok hatására az élő és beszélt latin nyelv fejlődése meggyorsult abban az irányban, hogy olasz dialektussá legyen. A népi latin, vagyis olasz nyelv jelei mutatkoznak egyes oklevelekben már a X. század elejétől kezdve. De az első teljesen olasznyelvű dokumentum meglepően késői, 1414-ből való. Emellett az új honfoglalóknak, a szlávoknak nyelvét is elég korán írják. A tengerparti horvát vidékek a keleti szláv egyház ellensúlyozására privilégiumokat kapnak, a népi nyelven való istenszolgálatot. Megalkotják a délnyugati szlávok ábécéjét, a glagolita írást, lefordítják a Bibliát és a Zsoltárokat. A horvát irodalom a magyarhoz hasonlóan egyházi kezdetekből nő ki. De nem az egész igazságot fednénk föl, ha nem hangsúlyoznánk, hogy az első magyar bibliafordítások és a legrégibb magyar nyelvű könyv, a Jókai-kódex Szent Ferenc-életrajza is a Délvidéken keletkezett, a görög-keleti és patarén világ határán. A bizánci kereszténység és még inkább a patarén eretnekség kezdettől fogva fölhasználta a szláv nemzeti erőket. Nemzeti vallássá vált mind a kettő. Bosznia történetében például félreérthetetlen a párhuzamosság a nemzeti törekvések és a patarén egyházi élet fölvirágzása között. Akárcsak a horvát tengerparti vidéken, itt is ellensúlyt kellett adni, de a példakép természetszerűleg latin volt.

A középkori magyarság első nagy történeti alkotása, a Gesta Ungarorum latinul íródott. Az első délnyugati szláv történeti munka azonban szláv nyelven és csak kilenc év múlva, 1170 táján fordítja latinra a „Diokleai Ismeretlen". Ekkor a magyar Gestát már évtizedek óta folytatják, sőt nemsokára, a magyar lovagkirályok fénykorában Anonymus újabb művet alkot. Nem sokkal Anonymus után Tamás, spalatói esperes hasonlóan a románkori renaissance szellemében fogant alkotásba kezd, a „Salonai és spalatói érsekek történeté"-be. Már itt fölhangzik Dalmácia nagy fiának, Szent Jeromosnak dicsérete, aki a horvát tudományosságnak egyszersmindenkorra példaképe lett. Éppen úgy vitáznak raita, olasz volt-e, vagy dalmata és hogy hol született, amint ahogy hajdan Homerosért vetekedtek a görög városok. Pap és tudós egy személyben, aminthogy a horvát kultúrának mindvégig irodalommal foglalkozó papi férfiak a legkiválóbb előmozdítói. Spalatoi Tamás korszerű művek példájára lázasan keresi az antik nyomokat hazája földjén. Mint a városi latinok általában, arisztokrata. Büszkén gondol a levert nagy Pompeiusra. Az első dalmát tudományos alkotás egyházi tárgyú és arisztokratikus politikai irányú mű. A

magyar-barát dalmaták és horvátok között is az arisztokraták voltak többségben. Viszont az egyre nagyobb számban leözönlő szláv, földmíves népet és iparosokat Velence pártfogolta. A kereskedő, hajós latinok, vagy ellatinosodott szlávok Magyarország felé tekintgettek, amely megbecsülte szolgálataikat és meghagyta szabadságukat. Viszonyukat pompásan jellemzi a raguzai szállóige, amely szerint őket a magyar birodalomhoz „libera fidelitas", azaz „szabadon fogadott hűség" fűzi.

A horvát és a dalmát tengerpart igazi földközitengeri, mégpedig latin képet mutat: szőlő- és olajfakultúrát, antik romokat, román katedrálisokat, renaissance palotákat. Horvátország maga már szárazföldibb. Az terem benne, ami Pannoniában, gabona és szőlő. Az erdőkben és a folyókban vadon terem az élelem, de a déli városiasság már erősen érezteti hatását. A legkorábbi magyarországi oklevélgyüjtemények többsége Horvátországból való. Az okleveles följegyzés, a szerződések írásbafoglalása mindig a kereskedelmi és városi élet fejlett organizációját kíséri. És valóban így is volt. A horvát tengerpart kikötőin és Horvátországon keresztül állandóan áramlottak Magyarország felé az iparcikkek és vissza, Itália felé a réz, nemes ércek, élő állat. Zágráb városa ennek az átmenő kereskedelemnek a középpontja. Mélyen jellemző, hogy a városi élet egyik szétágazó, közigazgatásban, mindennapi életben nagy súllyal szereplő rétege az írással foglalkozó deákság. S ami még meglepőbb, e deákság tekintélyes része magyar. A „Diokleai Ismeretlen" és szláv forrása a XII. században még azt írhatta, hogy a határ magyarok és szlávok között eredetétől kezdve a torkolatáig a Száva. Milyen messze vagyunk még attól, hogy e határ a Dráva legyen! Zágráb mozaikszerű városi életét mutatja, hogy a XIV. században a városi esküdtek soraiban képviselve voltak a magyarok és szlávok mellett a németek és olaszok is; a felek bármelyik nyelven előadhatták panaszaikat és kivánságaikat, de az írásbafoglalás közös, egyesítő, nemzetfölötti nyelve a latin maradt. A zágrábi egyházmegye szerepe bizony nem csekély a magyar renaissanceban sem. Az Itáliával szomszédos, átmeneti terület írásbelisége elsősorban az egyházi középpontokban érvényesült. Magyarok és horvátok egyaránt fölfogják indításait. Innen származik Vitéz János, Janus Pannonius, innen származik Ivanich Pál, aki az első magyar külpolitikai leveleskönyvet, Vitéz János kancelláriai iratait egybegyüjti mintakönyvül az ifjúságnak. A horvát és az olasz tengerpart között terül el velük szinte egybeolvadva Istria és innen származik Pier Paolo Vergerio, Vitéz János barátja és vezetője az irodalmi tanulmányokban. Vergerio éppenúgy Szent Jeromost választja példaképül, mint Spalatoi Tamás. A magyar fejlődés gyorsabb. Dalmácia és Horvátország minden termékenyítő hatása ellenére is csak provincia, a középpont Budán van. De az új műveltség és művészet munkásai között a dalmatáknak és délnyugati szlávoknak állandóan kiemelkedő hely jut. Az új műveltségben találkozik a magyar kancellária Raguzával, amikor V. László nevében a renaissance mesés madarát, a főnixet adja Raguza címerébe hirdetve, hogy az ősi város, mint a mesebeli madár meggyullad és elég hűségében s mindegyre újjászületik. A délvidéki nemesek és katonák, ha eszményt választanak, a magyar király udvarára és vitézeire gondolnak s a raguzaiak, midőn a Zsigmondtól nyert kiváltságok örömére a szabad Raguzának szobrot emeltek, Roland szobrát állították föl és modellül a király egyik magyar vitézét választották. Nemcsak ilyen külsőségekben nyilvánul meg a magyar kultúra hatása, hanem egészen mélyen, a dolgok lényegében. Zágrábi bírósági jegyzőkönyvekben a tanuk „humanitás"-ukra esküsznek. A magyar renaissance egyik legjellemzőbb, legmagyarabb gondolata éppen az volt, hogy a lovagi becsületet azonosították a „humanitás"-sal, az

emberies viselkedéssel. A magyar jogi élet és bírósági szervezet átvitte ezt a fogalmat Horvátországba is, de vele együtt a humanitás magyar értelmét is.

A dalmát városok ifjúságát olasz mesterek nevelik. A XV. század harmadik évtizedétől kezdve egyre gyakrabban tűnnek föl az iskolában és kancelláriákban a kiváló itáliai mesterek. Közöttük talán a legnagyobb Tideo Acciarini, akinek tanítványai, Lampridius Cervinus és Marcus Marullus. A mestert követik irodalmi célkitűzéseikben, de fejlődésük már szétválik. Szerepük szinte jelképes: az egyik a latin Dalmáciát szólaltatja meg, a másik a szlávot. Cervinus hazájának latinitását érzi és minden vágya, hogy a magyar udvarba kerülhessen. Marullus, a paptudós ismét Jeromosra tekint, a szláv öntudatot ébresztgeti és olasz mintára nemzeti nyelven is ír. Marullus nyitja meg a sort, amelyhez Drzic, Vetranic, Lukic s még később a tengerparti horvát irodalom klasszikusa, Gundulic tartoznak. Petrarca mintájára megszólaltatják a lírát, Tassoéra az epikát. Az egyházi drámában pedig szinte megelőzik és meghaladják Itáliát. Témáikat különös előszeretettel a bibliikus gondolatkörből választják, lírájuk platonista, szerelmi líra. A nemzeti nyelvű kultúra egészen természetesen következik az olasz indításokból.

A másik tanítvány, Cervinus, a magyar párti raguzai nemest képviseli. Maga büszkélkedik el vele, hogy egyik nagybátyja harcolt annakidején Jánk kormányzó oldalán, akinek vezéri sátrában fejedelmi férfiú gyanánt tisztelték." A fiatal tudóst Tideo Acciarani oktatja, majd Rómába kerül és Pomponius Laetus híres antikizáló forradalmár akadémiájának válik tagjává. De nem bírja Róma éghajlatát és hazatér. Közben meghal Mátyás király, a déli szláv énekek és szláv népi képzelet hőse. A halálakor tartott szónoki versengésben, mely tudós módon próbált áldozni a mindenki halottjának, ő is résztvesz: a raguzai Tanács előtt ő mondja az ünnepi szónoklatot. A magyar hivatástudatnak, a magyar Korona gondolatának, a barbárság elleni tudatos harcnak olyan tiszta példája ez a beszéd, hogy akár Budán is elmondhatták volna. Mátyást állandóan atyjával együtt szemléli, mintha hagyomány irányítaná és nem a valóság. Apja fényében tekinti a fiút s öncélú harcait nem is veszi tudomásul. Cervinus bármilyen örömmel jött szülővárosába, melyet „szemefényének" nevez, mégis elvágyott belőle. Róma után a város-köztársaság kisszerű köre nem elégíti ki többé. A klasszikus tanulmányok hanyatlásán kesereg, hogy a „barbár" vagyis a horvát nyelv kezdi kiszorítani a latint. Mátyás király utódjának, II. Ulászlónak udvarába szeretne jutni s ideküldözgeti hódoló leveleit és költeményeit.

Harmadik és egyben legnagyobb képviselője a tengerparti horvát irodalomnak az ugyancsak raguzai történetíró, Ludovicus Tubero. Egyesíti magában Marullus törekvéseit és Cervinus magyar barátságát. Kavargó, nem mindenben kiegyensúlyozott, de kétségkívül a legnagyobb egyéniség közöttük. Művei nem muló értékűek, gondolatai meglepően nagy jelentőségűek és számunkra egyáltalában nem közömbösek. Előkelő nemes ifjú volt és miután elsajátította a raguzai iskolában a szokásos klasszikus műveltséget, Párisba küldték. Ott vette föl a Tubero nevet. Hazatérve elvette feleségül Gozzea Elenát, de huszonöt éves korában közös megegyezéssel elváltak útjaik, felesége apáca lett, ő maga pedig egy magányos kis tengeri szigeten, a Raguzától nyugatra fekvő Scoglio di Sant'Andreán lévő benedekrendi kolostorba lépett, amelyet éppen családja építtetett. Itt élt tizennyolc évig egyedül, mint az üres kolostor egyetlen tagja. Negyvenhárom éves volt, amikor a Meleda-szigeti kolostorban élő egyetlen bencés őt nyilvánította ki apátjának. A magányt a legelmélyültebb munkával tette

gazdaggá. Itt írta kommentárjait, az első délkeleteurópai történetet. A raguzai szenátus érdemei elismerésére a raguzai érsek mellé vikáriusnak választotta meg. Hatvannyolc éves korában halt meg, 1527 júniusában, nem egészen egy évvel a mohácsi vész után, melyet előre sejtett.

Tubero irásain keresztül meglátjuk a dalmát tengerpart szellemi életét azokban az időkben, amikor a lelke mélyén a magyarokhoz húzó arisztokrata osztály kezdi fölcserélni ellatinosodott kultúráját az újonnan születő szláv öntudattal és műveltséggel. Tubero egyéniségének magyarázatában nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy talán nem véletlenül vette föl a „Pupos"-t jelentő Tubero nevet. Izgatott és keserű kedélyvilága, mely néha szeliden föloldódik megbocsátásban, valami ilyenre enged következtetni. Történeti munkája páratlanul érdekes alkotás. Tulajdonképpen a magyarok harcát tárgyalja a törökkel és mindazokat az országokat, amelyek geográfiai helyzetüknél fogva ebben a harcban közvetlenül érdekelve voltak. Foglalkozik a magyar és török birodalmon kívül a Balkán-félszigettel, Itáliával, Csehországgal, Lengyelországgal és esetenként a távolabbi Európával is. Délkeleteurópa történetét Mátyás halálától 1522-ig tárgyalja. Érzi, hogy a nagy király, akihez vonzódik s akitől ugyanakkor taszítódik is, a magyar történelem egyik legnagyobbja, hogy halála történeti határvonal. Mátyást „új ember"-nek tartja, nagy képességűnek, szerencsésnek, aki, ha lehet, sikereit nem vérrel szerzi. Remetei magányából elitéli Mátyás dicsőségvágyát, életszeretetét, de minden kritika ellenére jól látja, hogy a törökök azért nyomulnak elő mind fenyegetőbben, azért kerül veszélybe szülőhazája is, mert Magyarország Mátyás halálával zavarokba süllyedt. Tuberot csak egyetlen gondolat nyugtalanítja, lázítja: a barbár török elleni harc. Minden küzdelem, melyet a török ellen folytatnak délszlávok, velenceiek, lengyelek, számot tarthat érdeklődésére. A dolgok pragmatikus szemléletében fölülmúlja nagy velencei kortársát, Marino Sanudot. Igen sok modern, nem egyszer téves gondolat indult el remetei magányából. Nemzeti, társadalmi hovatartozása dönti el minden állásfoglalását. Ő nevezi először illireknek a délszlávokat és pedig nem öntudat nélkül. A magyar és török birodalomban megkülönbözteti az államot és az államalkotó népet a különféle nemzetiségű alattvalóktól. Könnyed humanista etimológiával a „gót"-okat és a „tót"-okat egynek veszi és megveti a keleteurópai szláv tenger mitoszának alapjait. Szerinte a magyarok az ősi szláv paradicsomba törtek be, a szláv népeket elválasztották egymástól és föléjük telepedtek. Említettük, hogy a „Diokleai Ismeretlen" még a Szávát tudta határvonalnak magyarok és délszlávok között. Tubero már a Drávát. Nyilván a szláv lakósság fölhuzódása változtatta meg a magyar Délvidék etnikai egyensúlyát, amely vegyes lakosságú területté vált. Döntő tényező, hogy az etnikai helyzetre mindkét esetben szláv történeti forrás áll rendelkezésünkre.

Mindemellett nem kell azt gondolni, hogy Tubero elszakadt volna a latin kultúrától, vagy elfordult volna a magyarságtól. Különös módon büszkén latinnak vallja magát, de a hangsúly az ilyen kijelentésekben nyugati hitén és kultúráján van. A magyarság erejének hanyatlása természetszerűen kelt benne viszhangot. A magyar Szent Korona tanát nem érti meg, helyette maliciózusan egyetértést javasol. Nincs meg benne a magyarok és horvátok nagy részének közjogi gondolkozása, nem érzékeli a szimbolumot s helyette erkölcsi tanításokat osztogat. Megbecsüli a magyarokat természetadta értelmi képességükért, katonai erényükért, erkölcsi tisztaságukért, de megvádolja széthuzásukat, önzésüket, mert ezek miatt hatalmasodhatott el a török. Kritikájának erejét azonban nem csupán Magyarország ellen fordítja. A velenceieket lenézi, Itália egyesítésének tervét

megérteni nem tudja és gyűlöli a törököt, habár elismeri erejét, vallásosságát és bizonyos körülmények között erkölcsi szigorúságát is. Hajthatatlan puritán, mindamellett fölismeri a különleges államerkölcsöt, mely különbözik az igazitól. Végeredményben azt is meglátja, hogy a magyarság életformája katonai és földmívelő. A kifejlődő magyar városokról nem vesz tudomást, csak az udvarházakat az iskolát és a királyi udvart látja. A magyarságot egyébként némileg személyes érintkezésből is ismerte. Barátságban állott egyes dalmát származású papi emberekkel, akik bőven szolgáltattak neki adatokat, mint Frangepán Gergely, kalocsai érsek, Beriszló Péter, kalocsai kanonok és Bánfi Bernát bácsi főesperes. Járt nálunk, Magyarországon is és sok mindenről személyesen értesült. Összeköttetései elsősorban a Délvidékre került dalmát származású emberekre korlátozódott. Az ő búzdításuk szerepet játszott a „Kommentárok" megírásában is.

Érdemes figyelemmel kísérnünk a magyar Szent korona vonzási körébe került horvát tudósokat és államférfiakat is, akik ideszakadtak, elméjüket és életüket a közös hazának szentelték. akik nem a raguzai vagy másutt levő palotájuk ablakából nézték az érkező és induló hajókat, de a bácsi várban, Budán, Nagyváradon, Nagyszombaton, vagy éppen Csáktornyán szolgálták az országot minden erejükkel. A dalmaták nagy nyelvismeretét hozza a magyar udvarba Raguzai Félix, a klasszikus és keleti nyelvek tudósa, a budai könyvmásoló iskola feje. Nemcsak a Corvinára ügyel, de diplomáciai küldetésben Keleten jár és megírja a török elleni fölvonulási utak helyzetét. Ebben a művében megint hagyományos raguzai gondolat ötlik föl. Akárcsak Cervinus, ő is Hunyadi Jánosra emlékeztet, mint aki át tudta vinni még a harcot török területre. Ugy látszik Hunyadi János igen szivélyes kapcsolatban állott raguzai csodálóival. Amikor kertjének gondozásáról intézkedett, Raguzából kért szőlőhöz és gyümölcsfához értő kertészeket. Ugyancsak délvidéki származású, de immár elmagyarosodott családból született Budán a XVI. század egyik legnagyobb magyar tudósa, Dudith András. Ugyaninnen származott a Corvin János udvarában és a magyar pálos rendben nevelkedett államférfi, a magyar gondolat egyik legnagyobb diadala, Fráter György. Szekfű Gyula méltán magyarázza törökbarát, illetve törökkel tárgyaló politikáját, délszláv származásával. A török uralom alá jutott szlávok és függetlenül élő testvéreik érintkeztek egymással. A kétnyelvű renegátok s a török nyelvet beszélő szlávok egyaránt útját egyengették az alkudozó politikának. Sőt pontosabban, Fráter György módszerét, melyet a haza javára fordított, a tengerparti horvát hajósok és kereskedők tapasztalatából ismerhette és Hunyad várában fejlesztheti ki, ahol valójában nevelésének jelentékenyebb részét nyerte. A délvidéki várak magyar, szláv őrsége s az ugyancsak vegyes nemzetiségű török várkatonaság között is megvolt az érintkezés. Fráter György a maga módján küzdött a „közös hazáért" és a Szent Koronáért, melyeket politikai levelezésében olyan sokszor említ s amelyekért meghalt. Ha más, hasonló életpályát keresünk: íme: a töröktől fenyegetett területről menekült a Tengerpartra Verancsics Antal családja. Ő maga már magyar földön emelkedett az esztergomi érsek és királyi helytartói méltóságra. Unokaöccse, Verancsics Faustus ötnyelvű szótárat szerkesztett, mely érdekesen mutatja e vidék nyelvi kaleidoszkópját. Ez az öt nyelv; a latin, német, olasz, magyar és dalmata-szláv. A legnagyobb dalmát humanistának, Tuberonak történeti műve sem maradt elszigetelt soha többé nem ható alkotás. Forgách Ferenc Raguzán átutaztában fölfedezte a kéziratot, magával vitte és realisztikus, komor történetírásban akárhányszor Tubero bátorítását kell éreznünk.

Mintegy záróköve a magyar—horvát—olasz együttműködésnek a legnagyobb egyéniség, akit a Szent Korona déli melléktartománya ajándékozott: Zrínyi Miklós, a költő. Műveiben még úgy harcolnak a török ellen horvát és magyar vitézek, mint Tubero történetírásában, azaz versengve. Vitáik egyetlen tárgya csupán az, hogy ki a bátrabb. Ahogy végigtekintünk Zrínyi könyvtárán, melyben ott találjuk a „Diokleai Ismeretlen" olasz fordítását, ahogy nézzük irodalmi mintáit, közöttük Karnarutich horvát költeményét Sziget veszedelméről, vagy írásait tekintjük, melyekben súlyos, ízes, magyar szavakat latinokkal elegyit, lépten-nyomon ennek a tudós típusnak színeit látjuk. Kell-e valami megkapóbb, mint az a munkája, amellyel megteremti a magyar államrezont, a „Mátyás király életéről való elmélkedések"? Mátyás király olasz történetíróját kommentálva írja meg ragyogó politikai tanulmányát, amelyben egyesíti úgyszólván valamennyi nagy gondolatát. Karnarutichtól vett idézettel fejezi be elmefuttatását. Ugyan Mátyás királyra mondja, de rá is illik, a magyar-horvát sorsközösség legigazabb hősére: „Aki így végzi életét, annak neve fennmarad, — Míg a folyók kiapadnak s a dal elenyészik." Általában a horvát-dalmát földről menekült családok mindenkor műveltségünk olasz szálait erősítették.

Összefoglalva az eddigieket a horvát és dalmát föld, melynek nyelvi határa a XII. század folyamán még csupán a Szávánál kezdődött, és csak lassan nyomult északnak, kultúrák érintkező pontjában fekvő ország volt. A középkori magyar birodalomnak kapujául szolgált a világtörténelem útvonalára, a Földközi-tengerre és európai műveltségünk tűzhelyére, Itáliára. A terület kultúrájának kiformálásában egyaránt döntő tényező volt az olasz és a magyar műveltség, az utóbbi különösen hősi életformájával, és társadalmi szervezetével. Horvátok és dalmaták viszont a maguk erejét hozzáadták a magyar műveltséghez. Félezredéves hagyományról van szó s az ilyen tartós történeti jelenségek nem pillanatnyi helyzetek, de geopolitikai adottságok és állandó hatóerők következményeként szoktak jelentkezni. Remélhető, hogy a történelem alakító erői ismét érvényesülni fognak és a régi, igaz és természetes barátság és egymásrautaltság ismét szóhoz jut.

UKRAJNA KÉRDÉSE HAJDAN ÉS MA

IRTA:
DR. SZENDE ZOLTÁN

Az összes kisebbségi kérdések közül, amelyek a világháború után megoldatlanok maradtak, terület és népesség tekintetében egyaránt első helyen áll Ukrajnáé. Franciaországéval azonos területkiterjedése és több, mint 40 milliónyi lakossága mellett még növeli a vele kapcsolatos kérdéskomplexum súlyát az, hogy az ukrán történelmi jog sokkal régibb, mint az orosz birodalmi gondolat. Az ukránság fajilag és nyelvileg a szlávokhoz tartozik ugyan, mégis mélyenszántó ellentétek választják el a nagyorosz elemtől. Többek közt az, hogy noha a Fekete-tenger túlsó partjáról átvette a bizánci egyház tanait, másik határvonalán a Zbrucz és Dnyeszter folyókon átszivárogtak térségébe a nyugati kereszténység kihatásai is.

A XII. században az ukrán törzsállam, a kiewi nagyfejedelemség örökösödési háborúi kapcsán *Izjaszláv* nagyfejedelem öccse a keleti országok szenioratusi örökösödési elve alapján igyekszik a trónt megszerezni, viszont a nagyfejedelem

veje *II. Géza* magyar király, a katolikus királyok majorátusi elve alapján annak fiát támogatja őt izben viselt halicsi háborúi révén. Halics (Galicia keleti része) és Ladoméria (Wolhynia) ekkor szakadt el nyiltan is a keleti egyháztól és lett görögkatolikussá: *Dániel* fejedelmet pápai legátus koronázta meg. A keleti egyházban továbbra is megmaradt kiewi nagyfejedelemséget 1240-ben döntötte meg a tatárjárás, míg Halics és Ladoméria királyi címeit *Nagy Lajos* odavezetett térítési hadjáratai óta a magyar király viseli. Politikailag azonban Halics és Ladoméria Nagy Lajos kisebbik leányának megkoronázása révén a lengyel-litván birodalomba került, 1560-ban pedig a mongol uralom alól felszabadított kiewi nagyfejedelemség területe is. A lengyelek azonban politikai és szellemi tekintetben egyaránt nem tudtak megbirkózni hatalmas birodalmuk népi problémáival: Halics és Ladoméria, bár nagyrészt a katolikus egyházhoz tartoztak (görög rítussal), mégis megtartották a lengyeltől különálló népi és műveltségi sajátosságaikat, még inkább azonban az egykori Kiew nagyfejedelemség területe, amely magára volt hagyatva a folyton betörő mongol-tatárok elleni védekezésében. Ezek a katonai szükségszerűségek hozták létre a katonai határőrvidék jellegű „*Szics*" szervezetet, melynek élén a *hetman* állott. A hetmanok az ugyancsak Kiewhez tartozó zaporogi kozákok támogatása mellett többizben felkelést szerveztek a tehetetlen lengyel uralom ellen, sőt *Chelminckij* hetman 1648-tól 1686-ig önálló ukrán államot is teremtett. De már 1654-ben *Alexejhez*, Moszkva nagyfejedelméhez kell fordulnia s az ugyanazon évben létrejött perejaszlavi szerződés a Dnyeper keleti partjáig érő ukrán terület fennhatóságát, önkormányzata fenntartásával Alexejre ruházza. A török elleni Szent Liga létrejötte kapcsán Alexej a lengyel királlyal, *Szobieszki Jánossal* jóviszonyt teremtendő, átengedi neki a korábban elfoglalt Litvániát, viszont annak fejében a Dnyepertől nyugatra eső területből orosz birtokká lesz Kiew, a szláv városok anyja és Szmolenszk.

Nagy Péter cár trónraléptével a perejaszlávi szerződésben biztosított ukrán önkormányzat fokozatosan az új orosz centralista rendszer áldozatává válik. 1720-tól kezdve tilos az ukrán nyelvű könyvek s egyéb nyomtatványok előállítása, *II. Katalin* cárnő pedig 1764-ben még a hetman méltóságát is megszüntette, majd 1775-ben az ukrán haderőt a zaporogi kozáktáborral együtt. 1781-ben az összes ukrán törvényeket hatályon kívül helyezte, egy évvel később pedig a gabonában oly gazdag föld jólétben élő parasztságára kiterjesztette az orosz földesurak jobbágyjogát. Az ellenhatás nem maradt el. Az ukránok fegyveresen keltek ősi jogaik védelmére. Különösen *Mazeppa* vált legendás alakká *Nagy Péter* ellen szított felkelése révén. 1791-ben pedig az ukrán nemesség Berlinhez fordult és *Kapniszt* gróf útján a porosz kormány támogatását kérte háború esetére. Az ukrán függetlenség kivívásának ez a reménye azonban két év mulva füstbe ment, mert Lengyelország harmadik felosztása alkalmával még a megmaradt dnyeperjobbparti ukrán terület is orosz birtokká vált, Halics pedig Ausztriához került. Ezzel az új koronatartományával (Galicia) Ausztria egyesítette a mult század 30-as éveiben megszüntetett krakkói nagyhercegséget, amelynek római-katolikus lengyel polgársága és nemessége csakhamar éles ellentétbe jutott Keletgalicia elmaradt görögkatolikus ukrán parasztságával.

A kisebbik (görögkatolikus) részével Ausztria és nagyobbik (görögkeleti) részével Oroszország uralma alá került ukránság függetlenítésének eszméje 1848-ban támad fel először. Akkor a Bécs ellen fellázadó krakkóvidéki lengyelekkel szemben a keletgaliciai ukránok császárhűek maradtak, aminek fejében ígéretet is nyertek arra, hogy ukránnyelvű külön tartományi kormányzatot kapnak. Az oroszországi ukránok érdekében pedig a krimi háború idején lépett porondra az ú. n. *Wochenblatt-Partei* Berlinben. Itt Ukrajna önállósításától a Konstantinápoly birtokára irányuló orosz törekvések leszerelését remélték, amit az 1887-i bolgár válság idején maga *Bismarck* sem ítélt már meg olyan szkeptikusan, mint addig. Végeredményben ismét az ukránok csalódtak: Bécs 1860-ban a lengyelekkel indította meg kiegyezését, akik azontúl Bécsben állandóan a kormánytöbbséget támogatták s ennek fejében *egész* Galicia közigazgatására nézve tiszta lengyel irányzatú előjogot kaptak. De az Ausztriában megengedett sajtó- és gondolatszabadság ezekkel az előjogokkal szemben is lehetővé tette az ukrán szellemiség olyan mérvű kifejlesztését, amelyben még a cári közigazgatás eszközeivel teljesen hallgatásra ítélt ukránok is érvényesülésre találhattak, ha sikerült a határon átmenekülniök.

Sevcsenkó Tárász, az ukránok Kiewben 1814-ben született legnagyobb költője

Magyar díszítő stíl

Szaradok

1885. 89. l.

Beecher-Stowe művének megjelenése után nem sokára Andoverbe költözött, hol férje a theologiai szeminárium tanára lett; aztán 1853-ban együtt körutat tettek Európában. Fogadtatása Angliában nagyszerű volt; csak a Kossuthét és Garibaldiét lehet hozzá hasonlítani. A boldog irónő erről az utjáról «Sunny Memorias» czimű naplót adott ki, melyből Angliában egy hó alatt százezer példány kelt el. De ez is volt irodalmi működésének utolsó sikere. Többi, meglehetős számú dolgozatai, bár egy pár elég népszerű volt, nagyobb figyelmet nem keltettek. Legutolsó nagyobb műve 1878-ban jelent meg.

Az éjszakamerikai nagy polgárháború idején, mely részben az ő rabszolgaság-ellenes művének a következménye volt, több kitüntetésben részesült, s 1882-ben Bostonban művének kiadói nagy ünnepet rendeztek születésének 70-ik évfordulója alkalmából. De már ekkor az öreg nő elvesztette szellemi rugékonyságát s különösen férje halála óta, mely 1886-ban történt, a második gyermekkor tünetei mutatkoztak rajta. Mondják, hogy életének utolsó évében a «Tamás bátya kunyhója» iránt, bár az szerzett neki hirnevet, gyülölettel viseltetett, és családjának tagjai gondoskodtak is arról, hogy senki ne említse azt előtte. Különben Hartfortban rokonai közt nyugodtan élt, s ugyanott halt meg igen rövid betegség után.

Beecher-Stowe irodalmi működése felől nagyon megoszlók a vélemények. Bizonyos, hogy világhirű regényének kivételével a többi munkái nagyon középszerűek. De az is kétségtelen, hogy a «Tamás bátya kunyhója» világirodalmi jelentőségű esemény volt, oly mű, mely milliók érdeklődését keltette föl; ezért Beecher-Stowe neve is állandóan helyet fog foglalni az irodalomtörténetben s még inkább a művelődés történelmében, mert a rabszolgaság megszüntetésére alig hatott ember oly hatalmasan, mint ez a gyönge nő, a rabszolgaság eltörlését pedig századunk legnagyobb dicsőségei közé fogják számítani a késő korokban is.

*

KANITZ ÁGOST.

1843—1896.

A kolozsvári egyetemet érzékeny veszteség érte. A bölcseleti karnak egy érdemes tagja, dr. Kanitz Ágost alig egy órai betegség után szivszélütés következtében elhunyt. Úgy is mint tanár, úgy is mint a tudományos növénytannak irodalmilag is hivatott művelője, egyike volt a magyar tudomány jelesebb képviselőinek.

Dr. *Kanitz* Ágost 1843-ban született Lugoson, a főgymnáziumot Temesvárt végezvén, 1861-ben már a bécsi egyetemen volt és ott az Endlicher nagyhirű hazánkfiának barátja, Fenzl vezetése alatt álló cs. kir. udvari növénytár mindennapos látogatója lett. Itt találkoztak akkor Bécs nevezetesebb botanikusai s e helyen folytatott eszmecseréknek gyakran képezte tárgyát az, hogy egy magyar florára volna szükség. Sokszor hallotta Kanitz a külföldiektől azt, hogy voltaképen csak a külföldiek azok, kik a magyar flora leirása és története körül maguknak érdemeket szereztek. Ez arra indította Kanitzot, hogy a «*Növénytan története Magyarországon*» czimű művét megírja. Ebben kimutatta, hogy a magyar haza átkutatása nagyobb részt magyar botanikusok fárasztó munkája volt. E művével már bizonyos tekintélyt vívott ki magának. De még előbb igyekezett őt egy híres tudós Neilreich megnyerni Magyarország floráját felölelő munkájához dolgozótársul. Ez a viszony e kitünő tudóssal igen hasznos iskola volt számára. Már 1866-ban kiadta Müggenburgi Schulzer Istvánnal és Knapp Józseffel a florisztikai tekintetben Magyarországot kiegészitő Szlavonia növényeinek felsorolását. Ezután a magyar korona szomszédos országaira vonatkozó adatokat gyüjtötte, hogy ily módon aztán a magyar flora karakterét pontosan meg lehessen állapitani, de csak 1877-ben mellékelhette az általa szerkesztett «Magyar Növénytani Lapok»-hoz Ascherson berlini egyetemi tanárral együtt készített áttekintését Montenegro, Herczegovina, Bosznia, Albánia és Szerbia floráján ak, később pedig Románia és Dobrudsa floráját. Igy elérte czélját, hogy e Magyarországgal szomszédos terület növényzete először magyar részről, magyar folyóiratban lőn ismertetve.

A haza közelebbi floristikai ismeretéhez járulandó, Hunfalvy «*Magyarhon természeti viszonyai*» czimű nagy művéhez megirta a növénytan földirati részt; továbbá azon volt, hogy régibb jeleseink legfontosabb dolgozatai nyomtatásban megjelenhessenek. Igy kiadta Kitaibel magyar florájának töredékét (egészen), fontosabb utazásait (kivonatosan), Heuffel több kéziratban hátramaradt dolgozatát és Diószegi függelékét a Magyar Füvészkönyvhöz.

1867-ben a párisi nemzetközi növénytani kongresszuson megjelent és ott titkárul választatott. Tanulmányok czéljából úgy Párisban, mint visszatértében Brüsszelben, Leydenben, Utrechtben és Frankfurtban kutatott, sok jegyzetet tett.

1869-ben *Magyar-Óvárra* neveztetett ki, a felsőbb gazdasági tanintézethez (később akadémiához) a természetrajz tanáraul s ott először tanította magyar nyelven e tárgyat.

Innen azonban már 1870-ben távozott (miután már akkor kiszemelte br. Eötvös a Kolozsvártt felállitandó egyetemhez tanárul), hogy állami ösztöndíjjal külföldre menjen. Előbb Olaszországot utazta át, Németországon sorba látogatta az egyetemeket, majd Bonnban hosszabb ideig tartózkodott, hol Hanstein tanár vezetése alatt

Erdélyi fényképe.

Dr. KANITZ ÁGOST.

kizárólag a növényboncz- és élettannal foglalkozott gyakorlatilag. Ez alatt megbizatván a kelet-ázsiai expedicziő növényeinek feldolgozásával, a Japánban és Khinában gyüjtött növényeket Leydenben vizsgálat alá vette és meghatározta, oly lelkiismeretesen, hogy pár faj pontosabb tanulmányozása czéljából Londonba is átrándult. E tanulmányai alapján 1880-ban a gróf Széchenyi Béla expedicziójában Lóczy által Közép-Ázsiában gyüjtött növények feldolgozását vállalta magára.

1872-ben a *kolozsvári egyetemhez* a növénytan tanárává neveztetett ki. Nagy munkával kellett itt megküzdenie. A tanszék berendezése várt reá, meg kellett alapitania az egyetemi növénykertet, mely szigoruan az u. n. természetes botanikai rendszer szerint történt, rendeznie kellett az erdélyi múzeum-egylet herbáriumát. A rendelkezésére álló korlátolt eszközökkel föladatát fényesen oldotta meg. A kolozsvári egyetem növénytani intézete gyüjteményei és czélszerű berendezése által első rangu intézetté vált. Főtörekvése az volt, hogy a hazai tudományosságnak elismerést szerezzen a külföldön s minél nagyobb elterjedést a hazában. A növénytannak tisztán nemzeti, magyar irányban való művelésére 1877-ben «*Magyar Növénytani Lapok*» cz. szakközlönyt alapitotta, melyben tanitványaitól is jelent meg nem egy értékes dolgozat. Általában a kolozsvári egyetemen több tanitványt nevelt szakszerű vezetése alatt.

1874-ben mint a nemzetközi biráló bizottság titkára működött Florenczben, azóta is többször vevén részt külföldi kongresszusokon. Művei a külföld elismerését is kivivták, a magyar tud. akadémia 1880-ban levelező tagjai sorába választotta. Érdekes, hogy Kanitzot a *tübingai* egyetem promoveálta doktorául. Tudományos működéseért az *orosz* Szent Anna rendet kapta és *Románia* királya a koronarenddel tüntette ki, a román tudományos akadémia pedig levelező tagjai sorába választotta. Tagja volt ezenkivül egy egész sereg külföldi szaktársaságnak.

A kolozsvári egyetem mathematikai és természet-tudományi kara többször s igy legutóbb épen e tanévben választotta dékánjául, 1887-ben pedig rektora volt az egyetemnek.

Dr. Kanitz Ágoston nagy műveltségü ember volt s bár szakját kitünően mivelte, minden más tudomány iránt is érdeklődött. Ujságiró is volt és sok természetrajzi tárgyú tárczát irt. Kedvelt embere volt néhai Haynald biborosnak, ki mint «a kedves tudomány», a növénytan nagy kedvelője és mivelője, nagyra becsülte az igyekvő és nagy tudományú növénytudóst. A Kanitz által szerkesztett «Növénytani Lapok»-ba többször József főherczeg is irt czikkeket.

Elhunyta általános részvétet keltett különösen Kolozsvárott, hol temetése július 15-én ment véghez nagy gyászoló közönség jelenlétében. Az elhúnyt nején s gyermekein kivül ott voltak a legközelebbi rokonság részéről *Plósz* Sándor államtitkár és *Plósz* Pál budapesti orvoskari egyetemi tanár, mint a kimúlt tudós tanárnak sógorai.

EGYVELEG.

* **Hatezer jegygyűrűre** van szükség naponkint, mivel a művelt népek között naponkint legalább 3000 esküvő van.

* **A «felhő surolók»**, a mint az amerikaiak a roppant magas házakat nevezik, folyvást szaporodnak. A legnagyobbat most épitik New-Yorkban. Ez 26 emeletü lesz s homlokzata 150 lábnyira fog emelkedni.

* **Khina** ismét egy nagy ujitást léptetett életbe. Postájának szervezését európai minta szerint rendezi be kisérletképen, s bejelentette, hogy belép a világposta-egyesületbe.

* **Az állatvédelem.** Közelebb már annyira mentek az állatvédők, hogy forró napokon a lovak fejére nagy szalmakalapokat tesznek. A londoni Hyde-parkban már mutatkozott egy pár kalapos ló a közönség nagy mulatságára.

* **Vad tevék** Európában eddig nem voltak. Most Sevilla és Kordova között, Spanyolország déli részein, nagyon megszaporodott a számuk. Mintegy 40 évvel ez előtt szállitották oda a tevéket Afrikából, de mivel nem használhatták őket, szabadon bocsátották s most elvadulva elszaporodtak.

* **Az a világhirű szőlőtő**, mely London mellett a Hampton Court palota kertjében él, a jelen évben kitünő termést igér s több mint 1200 fürt van rajta.

* **Az ausztráliai juhtenyésztésben** a jelen évi nagy szárazság roppant károkat okozott. Magában Uj-Déli-Walesben 9½ millió juh pusztult el. S e miatt a gyapjuipar is nagy veszteségeket szenved.

* **Szibéria** rövid idő alatt elveszti félelmes hirnevét. Az utóbbi évtized alatt már aránylag kevés elitéltet küldöttek oda, most a főkormányzó előterjesztésére elhatározták, hogy többé egyetlen egyet sem küldenek.

* **Koporsó-torpedo** a legújabb divat Amerikában. Több milliomosnak a holttestét elrabolták a zsiványok, hogy az örökösöket megzsarolják, s ezért a gazdag embereket olyan koporsókban temetik el, melyeknek fölfeszítésekor a halottrablót egy lövés rögtön elpusztítja.

* **Hatalmas ágyúrevolvert** mutatott be újabban Krag-Jorgensen az Egyesült-Államok hadseregének. A lövés a szó szoros értelmében darabokra tépi az áldozat testét s igy háboruban rettenetes pusztításokat vihet véghez.

* **A halcsontot** a jelen század elején tonnánkint 1000 forinttal fizették. Már 25 évvel ez előtt a czethalak fogyása miatt az ár 5000 forint volt, ma 12—13000 forint, sőt némely években drágább is.

* **Az élelmezés költsége** egy angol számitása szerint évi átlagban az angolnál 96, a francziánál 92, a németnél 82, a spanyolnál 66, az olasznál 48, az orosznál 46 forint. Természetes, hogy e nagy különbség az áraktól is függ, de a mennyiség szintén különböző. Igy pl. az angol 380, az olasz 400, a spanyol 480, a franczia 540, a német 560, az orosz 655 font kenyeret fogyaszt el évenkint, ellenben húst az angol 109, a franczia 37, a német 64, az orosz 52, az olasz pedig 26 fontot eszik meg évente.

GRÓF ERDŐDY FERENCZNÉ.

GRÓF ANDRÁSSY SÁNDORNÉ.

* **A házak számának** jelzését Berlinben kezdték meg 1795-ben úgy, hogy egyik oldalon páros, a másikon páratlan számok forduljanak elő. Ezt a módot Bécsben 1803-ban, Párisban 1805-ben fogadták el.

* **A legdrágább parlament** a franczia, melynek évi költsége 3 millió forint, míg a német birodalmi gyülés csak 190,000 forintba kerül. A franczia képviselők napidíja összesen 2 millió, az elnök fizetése 28,800 forint, minden két képviselőre jut egy szolga s a könyvtárra is igen sokat költenek, többnyire regényekre. Otkolonra 600, kefékre 2180, mosdó szerekre 14,400 forint volt a legutóbbi zárszámadásban.

* **Sándor szerb király** kevésbbé hisz a babonákban, mint szülői, de azért ő is babonás és különös hittel emlegeti a szerbeknél általában hagyományos bronkolakot, mely a mi oláhjaink néphitében elterjedt vampirhoz hasonlóan az alvók vérével táplálkozik.

* **Sajátságos zárlat.** New-Foundland sziget fővárosának, St.-Johnsnak kikötőjét mult hóban csaknem két héten át elzárta egy óriási úszó jéghegy. Több napon át lehetetlen volt csolnakkal is kijutni s a kikötőn kivül már egész kis hajóraj várakozott veszélyes helyzetben a jéghegy elvonulására.

* **A katonatisztek párbajozását** a német hadügyminiszter meg akarja szüntetni s angol minta szerint ohajtja a vitákat kiegyenlíteni.

BÁRÓ RÉVAY GYULÁNÉ.

GRÓF SZÉCHENYI IMRÉNÉ.

GRÓF KARÁCSONYI ALADÁRNÉ.

FÉNYKÉPEK AZ EZREDÉVI ÜNNEPÉLYEKRŐL. — Koller utódai fölvételei után.

GODARD KAPITÁNY LÉGGÖMBJE.

Mikor a nap utolsó sugarai letűnnek a budai hegyek mögött s lassan-lassan beáll a nyár-esti szürkület, a kiállítás környéke megélénkül. A villamos lángok még nem gyúltak ki, az ég világoskék boltozatán sehol semmi felhő, csak fönt a levegőben mozog egy csodálatos alkotmány, egy óriási gömb. Idelent már este van, odafent még napsugárban fürdik *Godard* kapitány pompás léghajója, a «ballon captif» vagy magyarúl pányvás léggömb

Ez újabb találmány, mely eddig csak nehány nagyobb kiállításon volt látható. Godard léggömbje az eddig készültek között a legnagyobbak közé tartozik s egyike a mai tekhnika legérdekesebb találmányainak. Bár a gömb és kosár tekintélyes sulyú: pehelyként száll föl a levegőbe s utjában oly pontosan halad, hogy vele s benne baleset alig történhetik. A ballon captif minden része a legnagyobb pontossággal van összeállítva.

Budapesten eddig körülbelől 700 ízben szállott föl, mindig többnyire 12—14 utassal; legmagasabbra szállott július 8-án este felé; ez volt a 638-ik fölszállás.

Az indulás rendkivül érdekes nemcsak a benn ülőknek, hanem a nézőknek is.

A fölszállók kényelmesen elhelyezkednek a kosárban és a kapitány egy síppal jelt ad, mire a gömb megindul fölfelé; de a benn levő észre sem veszi a fölfelé emelkedést; ellenkezőleg úgy látja, mintha a föld távolodnék a léggömbtől. Már olyan magasan járunk, mint a lipótvárosi bazilika kupolája, s még a társaságból senki a legcsekélyebb szédülésről sem panaszkodik. Bájos ifjú utitársnőink, kik szepegve léptek be a kosárba, most már merészen tekintenek alá a szédítő mélységbe.

Egyszerre fönt vagyunk a levegőben. Nagyszerű látvány tárul szemünk elé. Előttünk a csodaszép világvárossá fejlődő Budapest. Épen alattunk egy sereg gyönyörű villa, a pompás, sugáregyenes Andrássy-út szép palotáival. Egyik útitársunk hamarjában föl sem ismerte, hanem élénken tudakozódott, hogy micsoda különös folyóvíz fut ott végig alattunk. Az Andrássy-útat épp meglocsolták és a magasból a sima burkolat valósággal olyannak látszott, mintha folytatása volna, a városligeti tónak. A járó-kelő embereket hemzsegő hangyáknak vélhette az ember. Az ezredévi kiállítás épületeinek színpompáját csak innét lehet élvezni igazán. A tündérváros minden szépségét látjuk és semmit sem a hibájából.

Nem tudunk betelni a bűvös látványnyal, s folyton emelkedünk fölfelé. Budapest most már olyannak tűnik föl, mint egy pompás vízfestmény. Gyönyörűen emelkedik ki belőle a budai vár a királyi palotával; az új országház és a bazilika, e két nagy épület, a budai hegyek, a Duna remek panorámává csoportosulnak alattunk. Ez a levegő fent oly tiszta, üde: az ember mohón szívja tüdejébe.

Egyszersmind mélységes nyugalom uralkodik oda fent. Semmi zaj föl nem hallatszik. A mint messzelátóinkon kiveszszük, a kiállítási korzón a katona zenekar épen játszik, de egy hang sem hallatszik föl hozzánk. És mégis, valami édes zsongó hang tölti be a levegőt. A kiállításban harangoznak, mert 7 óra. A harangok hangjai fölhatolnak oda, a hová semmi profán hang el nem jut.

Áhitattal hallgatjuk a harangszót, mely egyre erősbül. Az alattunk levő paloták lassan kibontakoznak, már a Kosciusko-körkép épületét tisztán kivehetjük, egyszerre meghalljuk a katona banda zenéjét is. Szállunk lefelé. Észre sem vettük s már közel járunk a földhöz. Most egy kicsit inogni kezd a kosár, nyolcz izmos matróz ragadja meg a köteleket s egy pillanat múlva mozdúlatlanúl megáll az óriási gömb. Leérkeztünk.

Valami különös útazás ez. Az ember száll, repül, észrevétlenül a felhők közé kerül, és épen igy tér vissza, semmi szédülést nem érezve. A léghajón legcsekélyebb mozgást, ringást nem érezünk, még annyit sem, mint a csendes tó szinén lengő csónakban. Úszunk a tiszta levegőben; gyönyörrel szivjuk be az üde illatot, melyet a szellő valahonnét, tán a távoli Kárpátok közül hoz felénk, s lelkünk megtelik a szép látványnyal, melyet elfelejteni tán soha nem fogunk.

A léggömb vendégeinek több mint fele hölgy. Tán a hölgyek bátrabbak, mint a férfiak, vagy pedig finomabb érzéküknél fogva több gyönyört találnak ebben a páratlan útazásban, mely hogy mennyire veszélytelen, annak legjobb bizonyítéka az a könyv, melyben a fölszállók neveit megörökítik. Herczegek, főúri hölgyek, főurak, magyar és külföldi nevezetességek egész seregének a neveit találjuk benne.

Az itt közölt képek egyikén, a mint a léggömb felszáll, a kosárban ott látjuk Koburg Fülöp herczeget. Egy másik képen gróf Goluchovsky külügyminiszter és oldalt Rakovszky István a főszámvevőszék elnöke látható, a harmadikon gr. Szapáry Gyula, a mint két úrinő társaságában száll föl a magasba.

Azt hiszem, nem lesz érdektelen, ha a léghajót és szerkezetét is leírom kissé bővebben. A léggömb űrtartalma 3053 köbméter, átmérője 18 méter, kerülete 56.548 méter. A nagy gömb belsejében egy kisebb, légzsáknak nevezett, gyűrű-alakú gömb van, mely arra szolgál, hogy a külső nagy gömb folyton feszes legyen.

Ez okozza, hogy a szélnek nincs semmi hatása a gömbre; még viharban is nyugodtan halad útján. A léghajó gömbjéhez használt selyemszövet mindkét irányban ezer kilogramm ellentálló képességgel bír és az egészet egy erős háló veszi körül, mely az eső ellen, úgyszintén a levegő behatásától óvja. A kosárhoz 24 kötél 12 aczélkarikával csatolja; egy-egy aczélkarika 60000 kilogrammot bír el.

A léggömböt hydrogénnel töltik meg; ennek fejlesztésére egy készülék szolgál, mely két, ólommal bélelt bádogkazánból áll. Ezt a közönség szintén megtekintheti.

A léghajó kosara diófa alapra van fonva. Rendkivűl erős, spanyolnádból készült. Közepén nyilás van; ezen huzódik keresztül a léggömböt a földdel összekötő csigakötél, mely a legerősebb minőségű olasz kenderből van fonva és centiméterenként 1000 kilogrammot elbir. Ereje úgy van kiszámítva, hogy még viharos időben is (másodperczenként 10 méter sebességgel) ellentállási erejének csak nyolczadrészét használja föl. A kosár kényelemmel van beren-

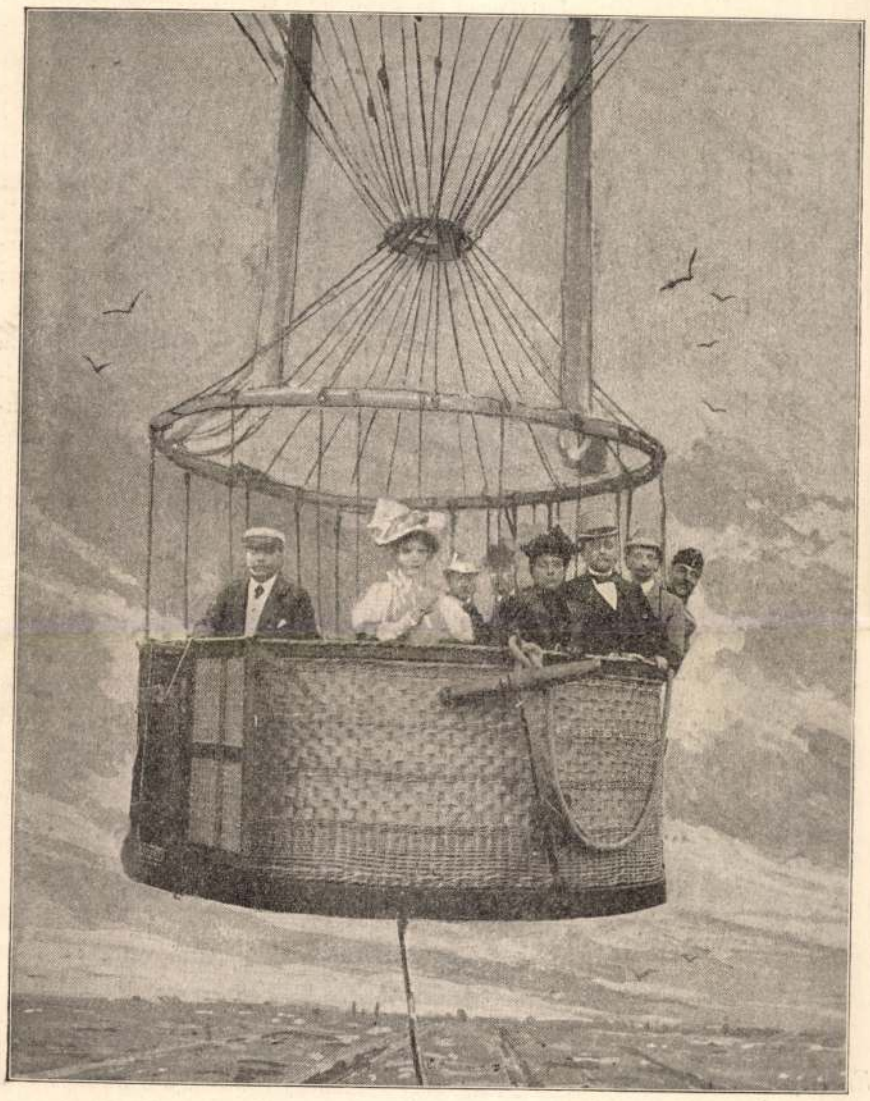

Az oldalsó csoportban elől gróf Szapáry Gyula áll, mögötte gróf Bethlen Balázs képviselő.

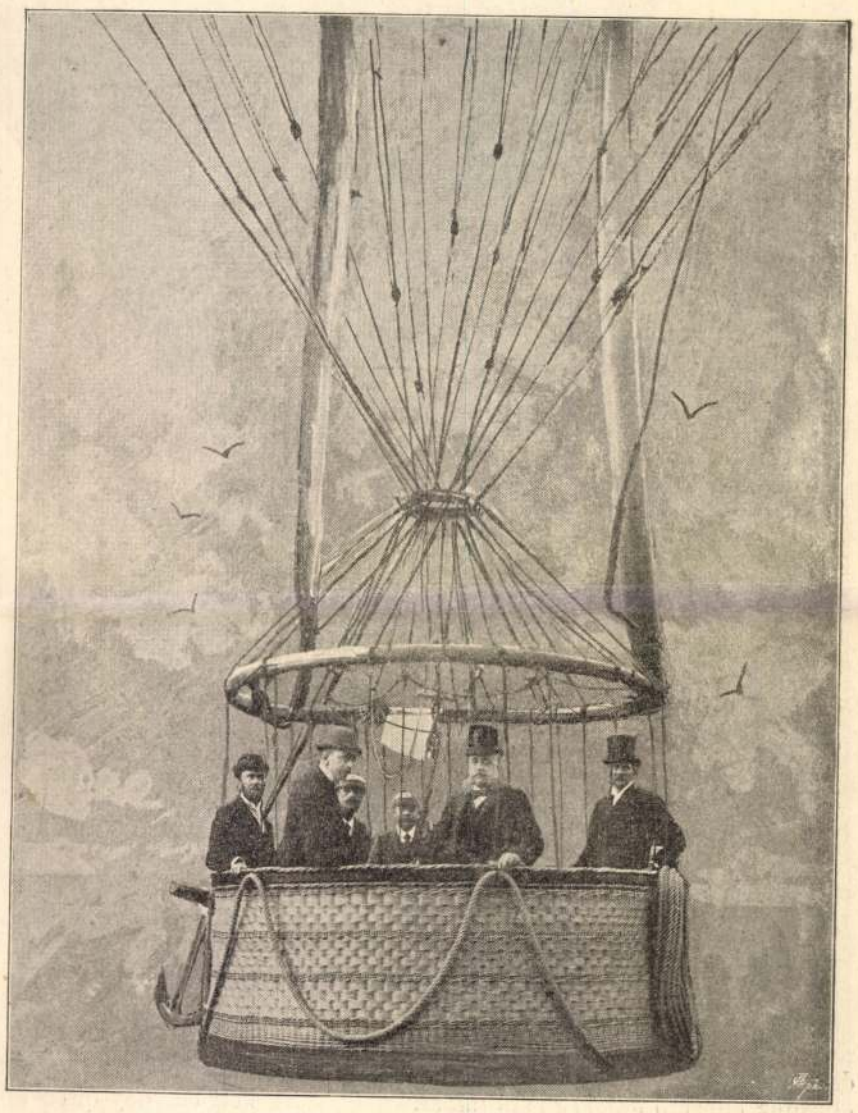

Az első sorban gróf Goluchovszky külügyminiszter, tőle jobbra Burián István volt szófiai diplomácziai ügyvivő és Rakovszky István főszámvevőszéki elnök.

GODARD LÉGGÖMBJÉNEK KOSARA. — Kalmár fényképei után.

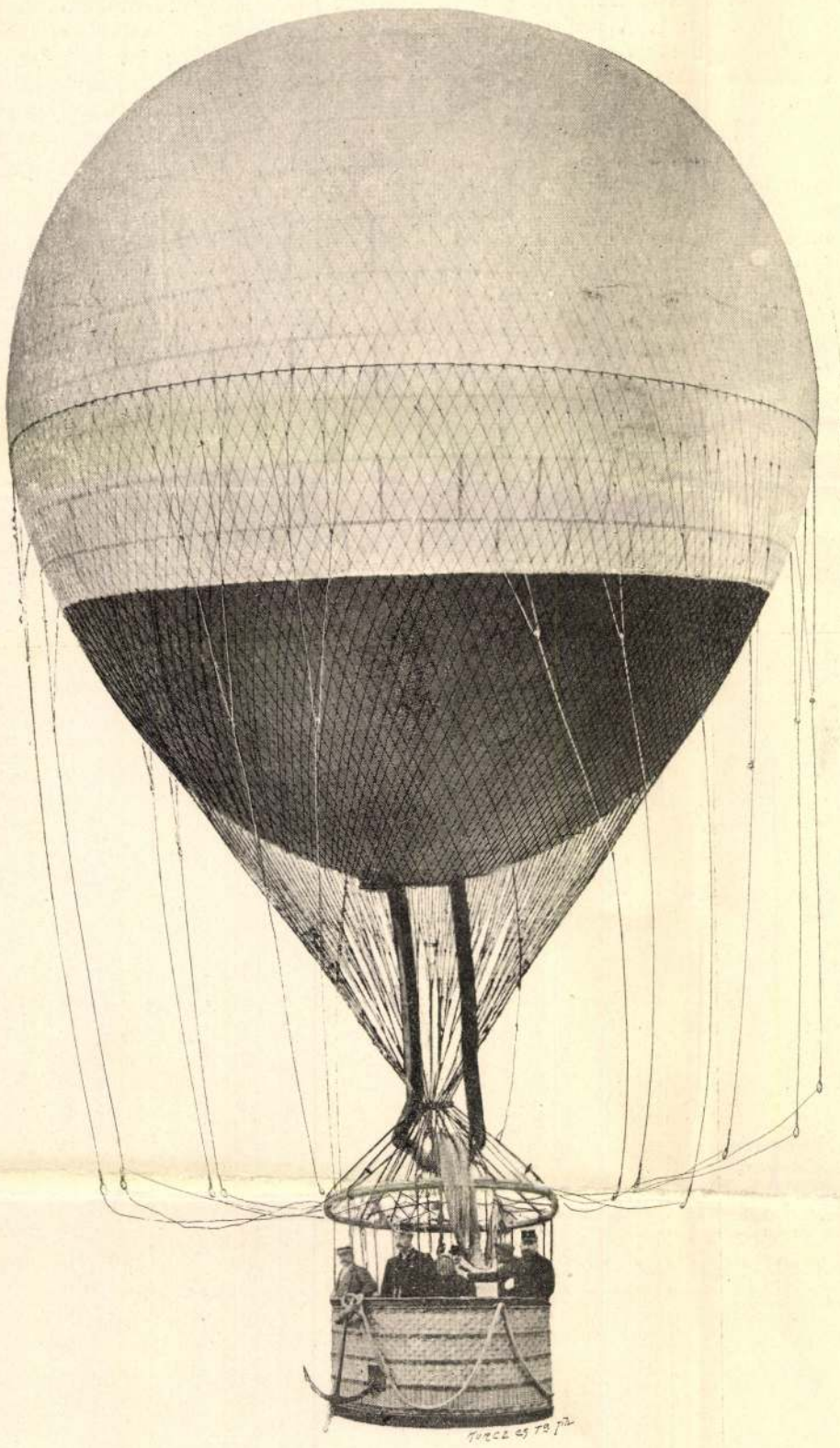

A jobboldalon Koburg Fülöp herczeg.

GODARD LÉGGÖMBJÉNEK KOSARA. — Kalmár fényképe után.

dezve. Kitünően meg lehet belőle figyelni az alattunk elterülő érdekes panorámát.

A kötél szakadásának lehetőségétől sem kell tartani; 10 ilyen léggömb sem volna képes elszakitani. A gömb szerkezete különben is oly tökéletes, hogy a gép nélkül is a legpompásabban baj nélkül tudna leszállni. De ilyen gép és kötél nélküli szabad járás elő nem fordulhat, csak akkor, ha Godard kapitány esetleg szabad kirándulásokat rendez. A föl- és leszállás eszközlésére alkalmas hatalmas gőzgép játszi könnyűséggel ereszti föl és húzza vissza az óriási léggömböt, akár csak egy kis játékgömb lenne. Egy léghajós kapitány állandóan bent van a fölszállókkal a kosárban, de annak csak az a dolga, hogy jelt adjon a gömb indulására, vagy visszatérésére.

Kalmár udvari fényképész gondoskodik arról, hogy ez érdekes fölszállások sorban meg legyenek örökítve. Minden fölszálláskor az összes vendégeket lefényképezi a léghajó kosarában, s ezeket a fényképeket bárki megszerezheti maradandó emlékül. *Szúdy Gyula.*

DÍSZMAGYAR RUHÁS ARCZKÉPEINKHEZ.

Az ezredévi főbb ünnepi alkalmak jeleneteiből eddig közölt s általános tetszéssel fogadott díszmagyar ruhás hölgyalakok sorát lapunk jelen számában is szaporítjuk nehány igen szép fényképi fölvétel bemutatásával.

Igen fényes volt gr. *Erdődy* Ferenczné himzett bársony öltözete, gyönyörű ingválla és diadémszerű pompás főkötője. A drága himzések ékességét nagy értékű nyak- és mellgyöngysorok gyarapitották.

Kiválóan bájos jelenség volt gr. *Andrássy* Sándorné remek himzésű gyöngyszín atlasz ruhájában, prémes himzéses mellénykéjében s babos ingvállában. Nyakát, mellét neki is nagy drágaságú gyöngysorok ékesitették, fején szintén diadémszerű, drágaköves ékesség volt, melyről csipkekötényéhez hasonló virágos fátyol folyt le.

Gr. *Karácsonyi* Aladárné lilaszínű, ezüst virágokkal himzett bársony ruhában jelent meg. Képünkön azonban csak drága főkötője, pompás nyak-éke és habkönnyű ingvállra simuló mellénykéje látható, melynek elejét kincset érő drágakövek és gyöngyfüzérek ékesitették.

Gr. *Széchenyi* Imréné ódon himzésű fehér selyem ruhája szintén egyike volt a legszebbeknek. Fürtökben lefutó hajára igen illett a drágaköves diadém. Prémes mellénykéje pompás ingvállal volt kapcsolatos. Nyakán, mellén és övén rendkivül értékes gyöngysorok, drágaköves függők és egyéb ékességek díszlettek.

Br. *Révay* Gyuláné gyönyörű magyar menyecske volt dús aranysujtásozású zöld bársony mellénykéjében, finom ingvállában s csillogó fejékességében, melyről fátyol futott alá. Nyakán sokszoros gyöngysorok, mellén pompás antik, több százados ékszerek tündököltek.

ELJEGYZÉS JÓZSEF FŐHERCZEG CSALÁDJÁBAN.

Az alcsúthi kastélynak, mely az őszszel oly mély gyászba borult, családi öröme van. *Mária Dorottya* főherczegnőt eljegyezte *Fülöp* orleansi herczeg. Széles Magyarországon mindenütt örömmel fogadják ez örvendes hirt. A magyar főherczegi család gyászában, örömében osztozik az egész nemzet, melyhez József főherczeg családja olyannyira hozzá forrt.

Az eljegyzés e hó 15-ikén történt a legbensőbb családi körben. Az esküvő, hir szerint, október hónapban lesz Budapesten. Az eljegyzést a hivatalos lap e hó 16-ika száma következőkben tudatta:

«*Mária Dorothea Amália* főherczegnő ő cs. és kir. Fensége, József főherczeg ur ő cs. és kir. Fenségének leánya, Ő császári és apostoli királyi Felségének legfelső beleegyezésével, jegyet váltott *Lajos Fülöp Róbert* orléansi herczeg királyi Fenségével.»

Mária Dorothea főherczegnő 1867 junius 14-ikén született Alcsúthon. Első szülött gyermeke József főherczegnek. Állandón a szülői körében élt a csendes, házias körben, hol a patriarchális egyszerűségben egyesül a költészet és művészetek szeretete. A főherczegnő gyöngéd lelkületű és sokszor foglalkoztatta az irodalom, a festészet és zene. A festészetben Vastagh György oktatta, s a zenében is jó mesterektől tanult. Alcsúth környékén sokat tudnak jószivéről, jótékonyságáról, mely annyi szegényt és árvát megvigasztalt. Vőlegénye, *Fülöp Lajos* herczeg, unokája Lajos Fülöp néhai franczia királynak, s a franczia monarchista párt őt tekinti az Orléans-család trónkövetelőjének, atyja, a párisi gróf halála óta. Ő és a menyasszony közel rokonok. József főherczeg neje, Klotild főherczegnő ugyanis Klementina szász-koburg herczegnő leánya, a kinek édes atyja Fülöp Lajos franczia király.

Fülöp Lajos Róbert, orléansi herczeg, a két évvel ezelőtt elhunyt Lajos Fülöp párisi grófnak és Montpensier Izabella herczegnőnek másodszülött fia, 1869. év február hó 6-án Twickenhamben született, e szerint most 27 éves, a franczia Bourbon-Orléans-ház ezidőszerinti feje, a máltai lovagrend bailly-ja, stb. Ezen házasság folytán új rokonsági kötelékek származnak egyrészről az orléansi-család, másrészről az angol és a belga királyi családok, a Braganza-ház és a Szász-Koburg és Koburg-Gotha-családok közt.

AZ EZREDÉVI ÜNNEPÉLYEK.

Az elmult hét tömeges látogatói voltak: a bécsi szabadelvű polgárok nagy csoportja, melyet a fővárosi polgári társas egyletek nagy sziveséggel fogadtak; a Belovár és vidékéről érkezett horvátok, közel kétezeren és a négyszáz bosnyák tanuló. Szombathelyről pedig az árvaház növendékei jöttek el a kiállítás megtekintésére. Egyiköket ezek közül az a szerencse ért, hogy mint 500,000-ik látogató lépett Ős-Budavárába és arany órát kapott emlékül.

A vidék most folyton növekedő számmal érkezik a fővárosba.

Az interparlamentaris kongresszus előkészítő bizottsága jul. 15-ikén ülést tartott Széll Kálmán elnöklete alatt. A kongresszus szeptember 23-ikán kezdődik. Eddig 150 tag jelentkezett különböző országok parlamentjének képviselőiből. Körülbelől 250 tagra számítanak.

A munkácsi ünnepélyek. A honfoglalás emlékére állítandó emlékoszlopokból három jut Beregmegyébe, egy *Munkácsra*, s egy-egy a *vereczkei* szorosba és a *beszkidi* határra. Ezek közül a munkácsi emlékoszlopot a várban készitik, s alapkövét e hó 19-ikén helyezik el, a másik két emlék már kész s jul. 20-ikán avatják föl. Budapestről julius 18-ikán külön vonat indul, s azzal megy *Erdély* Sándor igazságügyminiszter a meghivott vendégekkel, mint a kormány képviselője. Délutánra érkeznek Munkácsra, s másnap teszik le a várban az emlék alapkövét. Ezt követi a szinház és a leányiskola alapkövének letétele. Jul. 20-án külön vonaton Szolyvára utaznak, onnan kocsikon a *vereczkei* szorosba, hol egykor a honfoglalók egyik része bejött az országba. Itt emléktábla hirdeti az ese-

27. SZÁM. 1896. BUDAPEST, JULIUS 5. 43. ÉVFOLYAM.

Előfizetési feltételek: VASARNAPI UJSÁG és POLITIKAI UJDONSÁGOK együtt { egész évre **12** frt, félévre — **6** «
Csupán a VASÁRNAPI UJSÁG { egész évre **8** frt, félévre — **4** «
Csupán a POLITIKAI UJDONSÁGOK { egész évre **5.—**, félévre — **2.50**
Külföldi előfizetésekhez a postailag meghatározott viteldíj is csatolandó.

DÍSZMAGYAR ÖLTÖZETEK AZ EZREDÉVI ÜNNEPÉLYEKEN.

Ország-világ egyértelműleg elismerte, hogy magukban is nagyszerű ezredévi ünnepélyeinknek mind méltóságát, mind fényét rendkivűl emelték azok a díszmagyar öltözetek, melyekben uralkodó házunknak több tagja, országos méltóságaink, főuraink és egyéb előkelőségeink előbb a május 3-diki hálaadó isteni tiszteleten, majd pedig a június 8-diki dísz-országgyülésen és nagy díszmenetben megjelentek. Századok hagyományai és emlékei elevenültek föl azonban a szertartásokban és pompás jelenetekben, a melyek e történelmi nevezetességű napokon a nemzeti ünnepélyek fő szinhelyét, Budapest fő- és székvárost beragyogták. Országos és családi kincsek, köz- és magán-ereklyék előkerültek őrző rejtekeikből, hogy a nagy nyilvánosság elé lépjenek és a nézők százezrei előtt lélekemelő látványosságúl elvonúljanak; a régi idők és a jelenkor ízlése százféleképen elegyült, hogy alakban és színekben olyan tündéri összhanggá egyesüljön, mely nemzeti sajátosságával és hazafias lelkesedésével megbüvöljön minden szivet s elkápráztasson minden szemet.

E nagy fényű pompázásból ezúttal csak a díszmagyar öltözetekről kivánunk részletesebben megemlékezni s azokat néhány kiváló alakon képekben is bemutatni.

A díszmagyar öltözet mind eredetét, mind fejlődését illetőleg igazi nemzeti elemekből áll. Hiába vitatják némelyek, hogy ez is, az is idegen kölcsönzés volna. Mint minden népnek, a magyarnak is megvolt és megvan a maga külön ízlése, a mely mindig teljes eredetiséggel nyilatkozott egyebek közt házi berendezésünkben és viseletünkben; noha természetesen az ízlés sem zárkózhatik el az idegen hatások elől a népek közt történő folytonos érintkezés miatt.

Népünk nemzeti viselete egészen a népvándorlás koráig visszanyomozható; mai hazánkban való megtelepedésünk óta pedig legalább főbb vonásaiban olyan állandó divatú, hogy mind az itt talált, mind a később ide költözött idegen ajkú népfajokat is meghódította; ki több, ki kevesebb módosítással átvette, a maga izléséhez idomította és viseli mind e mai napig.

Az úri magyar viselet, vagy díszmagyar talán messzebb áll az ősmagyar viselettől, talán több idegen elemet olvasztott magába; de alapjában kétségkivűl ősi eredetű, melyen a turáni, főleg a perzsa viselet rokon vonásai ma is fölismerhetők, igy a mente szabása és sujtásozása.

A díszmagyar alkotó részei: 1. a *férfi* viseletben: a *süveg*, a *kaczagány*, vagy később a *mente*, az *atilla* vagy *dolmány*, a *szük nadrág* és a *hosszú szárú sarkantyús csizma* vagy *rövid szárú sarkantyús saru*, melyeket a díszkard egészit ki; — 2. a *női* viseletben: a *főkötő* vagy a *párta* (rendesen fátyoldíszszel), a *mente*, az *ingváll*, a *mellényke* (pruszlik), a *szoknya*, a *kötény* és a *czipő*.

Mind a férfi, mind a női öltözet anyaga, szabása és diszítése sokféle változáson ment át, a mennyiben az egyes ruhadarabok rendesen alkalmazkodtak többé-kevésbbé a koronkénti divatokhoz, de alapjellemvonásaikat mind maig megőrizték.

A *süveg*, *kucsma* vagy *kalpag* eredetileg karimátlan csúcsos prémsapka volt; csak a XIII. század óta fordúl elő többé-kevésbbé elálló s zárt vagy nyitott karimával. Dísze egy vagy több szál toll (sólyom, sas, kerecsen, páva, struccz, daru, kócsag), vagy épen egész szárny, melyet kivált a XVI. században drágaköves ékszerrel erősítettek a süveg elejére vagy baloldalára.

A *kaczagány* rendesen egészben kikészitett prémes állatbőr (tigris, párducz, oroszlán, medve, farkas, kékróka), melyen a fej és egyik előláb körmös része volt kapocscsá idomítva úgy, hogy a fej rendesen a balvállon feküdt. Pompásabb ennél a *mente*, melyről a XIV. században történik először említés. Ez virágokkal átszőtt drága szines kelméből készült, pompás mentekötővel

Koller utódai fényképe után

STEFÁNIA ÖZVEGY TRÓNÖRÖKÖSNÉ FŐHERCZEGNŐ MAGYAR DÍSZBEN.

és gombokkal, sujtással és zsinórzattal megrakva. Rendesen panyókásan viselték; de a XVI. század óta gyakran előfordult olyan hosszú mente is, melynek az újjai helyén csak egy-egy nyilás volt, s úgy öltötték föl a más szinű s szintén virágos kelméjű dolmány vagy atilla fölé, hogy a viselő karjai e nyilásokon nyultak ki. Úgy a mente, mint a dolmány vagy atilla elején vagy egyenletes sorban, vagy hármas csoportokban voltak elhelyezve a nagy értékű drágaköves gombok és a gomblyukak.

A nadrág szorosan testhez álló s rendesen színes kelméjű, elől vitézkötéssel, oldalt zsinórzattal. A hosszú szárú csizma legtöbbnyire piros vagy sárga kordovánból, vagy szattyánból készült, fönt szegélyzettel és himzéssel. Hasonló bőrből készült a saru is, melynek rövid szárát vagy bőrhajtóka, vagy drága rojt szegélyezte. A sarkantyú egyikről sem hiányozhatott.

A díszkard rendesen a dolmány- vagy atilla derekára kötött pompás övről, vagy olykor a jobb vállon keresztül vetett tartóról függött alá.

A *főkötő* és a *párta* igen régi női fejdísz. Amaz hajdan szintén csúcsos volt, mint a férfi süveg s ferdén hajlott hátrafelé a kontyon. Később nyerte mai kerekded alakját. Anyaga eleitől kezdve csipkeféle finom szövetű volt; dísze arany vagy ezüst paszománt volt gazdagon ékítve gyöngyökkel és drágakövekkel. A párta a homlok körül vont finom szövetű szalagból állott, melyet szintén gyöngyök, drágakövek, arany vagy ezüst pikkelyek (később arany pénzek) s himzések ékesítettek. Úgy látszik, hosszú fátyol is futott le a fejdíszről. Igy fátyoldísze van például annak a női alaknak, a melyet egy XV. századbeli képen látunk. Ez a kép Heffner és Altenegg művében jelent meg, mint egykorú ábrázolása egy XV. századbeli magyar zarándok-csoportnak, melyen egy térdeplő nő fejét magas süveg alakú, sujtással és gyöngyökkel himzett párta födi s a róla lefutó hosszú fátyol vége a nő balkarjára hajlik.

A *női mente* hasonló a férfiakéhoz, de kétféle szabású: újjatlan és újjas. Az imént említett kép nőalakjának a vállain újjatlan mente van karikás himzésű szélekkel. A későbbi menték újjasok és részint rövid, részint hosszabb szabásúak. Ezeket a himzéseken kivül drága prémezet is szegélyezi, mint a férfi mentéket. Bőségük a divat szerint változó volt. Szélesebb öltözködésnél köpenyszerű bőségű volt az ilyen hosszabb menték alja. Anyaguk szintén különféle színü fínom posztó, virágos selyem vagy bársony. A mentekötő és gombok ezeken is mind megannyi drága ékszerek.

Az *ingváll* fínom fehér szövetből készült himzett nyakkal s mellel és kecses domború újjakkal, melyek időnként vagy a könyökön felül, vagy a kézcsuklón záródtak díszes kötőlékkel, szalag- vagy paszománt-csokorral.

A *mellényke* vagy *pruszlik* mélyen kivágott s szorosan testhez álló volt rendesen színes virágos kelméből. Elül más színü atlasz, selyem vagy bársony betéttel, mely alá felé hegyessé szűkült s keresztzsinórzattal, gyöngyökkel és drága himzésekkel volt diszítve. Ilyen szarufás mellénykét először Mátyás király feleségének, Beatrix királynénak Bécsben őrzött mellképén találunk. A szoknya brokát selyem vagy atlasz szövetből készült, pompás virágokkal átszőve. A különböző korokbeli divat szerint hol rövidre (bokorugró, XVII. század), hol földig érő hosszúra szabták a szoknyát. Uszállyal csak a múlt század óta fordúl elő. A szoknya előtt fínom fátyol szövetü s drága himzésü köténykét viseltek, mely a szoknya hoszszával többé-kevésbbé egyezett. Nagyon emelték a magában is pompás női öltözék fényét a különféle, olykor kincseket érő ékszerek, mint a hajba font vagy a nyakra illesztett gyöngysorok, drágaköves fülönfüggők, násfák (nyak- és melldíszek), karpereczek és gyürük. A női díszmagyar öltözetnek ma ismert és használt részei együtt először azokon a XVI. századból fönmaradt festményeken tűnnek föl, a melyek az Eszterházyak családi képtárában őriztetnek.

A női czipőket, mint gyakran a férfi csizmákat és sarukat is gyöngyökkel vagy egyéb ékítményekkel is diszítették.

Ezek a gyönyörű férfi és női díszöltözetek pazar változatossággal voltak láthatók az említett ünnepélyek alkalmával. Nagy gonddal és stilszerüséggel készült minden legkisebb ruhadarab olyan példányok, rajzok és leirások után, a melyek e tekintetben a legértékesebbek és leghitelesebbek. A mi módositások itt-ott észrevehetők voltak főleg a női öltözeteken, azok csupán a mostani divathoz való czélos alkalmazkodásból származtak, de a nélkül, hogy a díszmagyar nemzeti sajátszerüségének ártottak volna.

*

Ez általánosan ismert, s épen ezért itt csak vázlatosan rajzolt festői díszöltözetek ritka sokaságban és változatosságban voltak láthatók úgy a május 3-iki, mint még inkább a junius 4-iki ünnepélyeken. Különösen a férfi díszmagyar négy századnak, úgy mint a XVI., XVII., XVIII. és a XIX. századoknak érdekesen különböző szabásaiban pompázott; míg a női öltözetek legnagyobb részt a jelen század divatához és izléséhez alkalmazkodtak.

Strelisky fényképe után.

BLANKA FŐHERCZEGNŐ,
LIPÓT SALVATOR FŐHERCZEG NEJE MAGYAR DÍSZBEN.

A nagy fényü ünnepélyről fényképi fölvételek után egyes alakokat is be akarván mutatni: jelen első ily közleményünket nem nyithatnók meg méltóbban mással, mint *Stefánia* özvegy trónörökösné főherczegnő díszmagyar ruhája arczképével, ki az ezredévi ünnepélyek alkalmával itt időzésekor is annyi figyelmet tanusított hazánk azon közművelődési és emberbaráti intézményei iránt, a melyeknek vezetésében személyesen is részt vesz.

Stefánia főherczegasszony pompás díszmagyar öltözete a következő részekből állott: galambszürke atlasz ruha, melynek szoknyáját brüszszeli aranyhimzésü, művészileg alkotott rózsák és gyöngyvirágok ékesitették. Hasonló, de magyar ízlésü himzés volt a fekete bársony újjas derekán hátul két keskeny ágban és elől az atlasz betét két oldalán; ugyanitt gyöngysorok futottak keresztbe a díszes kapcsokkal egybefoglalt mellen végig, mig a derekat drágaköves öv fogta körül. A fínom fehér ingváll nyakát bársonyszalagra illesztett nagy szemü gyöngysor zárta be. Pompás kis főkötőjéről hátul fátyol folyt le, a mely, valamint fehér tüllből készült köténye, aranyhimzéssel volt ékesítve.

Másik igen fényes jelenség volt *Blanka főherczegnő*, Lipót Salvator főherczeg neje, kinek világoskék atlasz ruhája XIII. Lajos korabeli stil szerint készült domború ezüst himzéssel volt diszítve. A derék szintén világoskék bársony volt ugyancsak ezüst himzéssel, s elől atlasz betéttel, melyen gyöngysorok futottak keresztbe egészen végig. Ingválla a nyakán gyönysorral záródott. Fején gyémántos diadém volt, melyen mélyen lefutó fátyla, valamint a fátyol köténye is remek himzéssel volt készítve.

Főrangú hölgyeink közül nagy figyelmet keltettek a többek közt:

Báró Bánffy Dezsőné, a miniszterelnök neje, kinek épen oly fényes, mint izléses öltözéke a következő volt: sötétzöld bársony mente czobolyprémmel és arany sujtásozással; fűzöld pruszlik arany sujtással és a Bánffy-család antik ékszereivel diszítve; ezek közt melltű gyanánt szolgált Bethlen Gábor fejedelem egykori forgója (1626 évszámmal), mely történetileg is nagy becsü; szoknyája rózsaszín selyem-brokát természetes színü rózsákkal, melyek közül egy ág a pruszlikra futott föl. Fehér aranynyal himzett gyöngyös és antik ékszerrel diszített főkötőjéről lefutó fátyla és fínom köténye szintén aranynyal volt himezve.

Báró Jósika Samuné, az ő felsége személye melletti miniszter neje ezüstszürke szinü ruhában jelent meg, mely régi aranycsipkékkel volt gazdagon szegélyezve; mentéje rubinpiros bársonyból készült gazdag zsinórzattal, arany paszománttal s czobolyprémmel; ingválán és pruszlikján nagy értékü családi ékszerek ragyogtak; főkötője szintén gazdag díszü volt; ennek fátylát, mint aranynyal himzett köténvét is piros és zöld levéldísz szegélyezte.

Igen fényes díszöltözetekben jelentek meg továbbá: *gr. Eszterházy Ferenczné* Lobkovicz herczegnő, *gr. Apponyi Lajosné*, a magyar udvarnagy neje, *ifj. gr. Zay Miklósné* Károlyi Margit grófnő, *gr. Bethlen Andrásné* és *Benitzky Ferenczné* Bajza Lenke ismert regényirónőnk, kinek arany virágokkal himzett fehér brokát selyem szoknyája, aranynyal kivarrott vörös bársony pruszlikja s aranynyal himzett vörös mentéje volt, melynek posztóját ez előtt kétszáz évvel szőtték. Arany csipke-főkötőjéről lefutó fátyla, úgy szintén köténye régi brüsszeli szövetből készült.

A férfi díszmagyar viselői közül bemutatjuk kitünő festőnket, *Munkácsy Mihályt*, a ki gyakorlott művészi érzékével igen ékes XVI. századbeli öltözetet választott, melynek minden egyes darabja festői hatású volt.

Kiváló díszben jelent meg *Perczel Dezső* belügyminiszter, a nagy díszmenet vezére, XVII.

századbeli öltözetű apródjaival és pompásan szerszámozott lován.

Nagyon magára vonta a néző közönség figyelmét *gróf Pejacsevics Tódor*, ki a díszmenetben Horvátország zászlaját vitte, fényes díszmagyarban s pompás fölszerelésű lovon, melyet a történelemből ismert báró Trenk egykori pandurjainak díszruhájába öltöztetett két csatlós vezetett. Pejacsevics Tódor grófról följegyezzük ez alkalommal a következő adatokat: gróf Pejacsevics László, egykori horvát bánnak a legidősb fia s mint ilyen, a családi majoratus örököse. Kiváló nevelésben részesült. Jogot végzett a budapesti egyetemen, hol jogtudorrá is fölavattatott. Külföldi egyetemeket is látogatott. Mint igen képzett ifjú haza térvén, a közpályára lépett oly szándékkal, hogy tehetségeit és munkásságát szűkebb hazájának, Szlavóniának szentelje. Gróf Khuen-Héderváry Károly horvát bán, kinek buzgó hive s benső barátja, 1866-ban Verőczemegye főispánjává neveztette ki, mely hivatalát oly tapintatosan és oly szakértelemmel tölti be, hogy közelebb az egész Verőczemegye általános lelkesedéssel ünnepelte meg főispáni működésének tizedik évfordulóját. Népszerüségét nagyon gyarapítja bájos neje, Vay Lilla grófnő, ki Szlavonia társadalmi életében szintén vezető szerepet visz. Gróf Pejacsevics Tódor a magyar államhoz való ragaszkodás ébrentartásával igen tapintatosan össze tudja egyeztetni a szűkebb haza iránti szeretetet, s a békés haladásnak és a testvéri egyetértésnek első és legbuzgóbb bajnokai közé tartozik.

Egykorú kép után rajzolta Nemes Mihály.

MAGYAR NŐI VISELET A XV. SZÁZAD KÖZEPE TÁJÁRÓL.

PUSZTASZER.

Te aranykalászos, délibábos róna,
Te voltál tanúja, te vagy a tudója
Régi vitézségnek, régi bölcseségnek:
Mi dicső eleink
Hazát hogy szereztek, törvényt hogy tevének!
— Ledűlök hantodra: regélj . . . regélj róla.

. . . Zúgó harczi zajtól riadoz a Kárpát,
Büszke hada élén jő daliás Árpád,
Mint a viharos ég pusztító haragja . . .
Hull, pusztul az ellen
Szilaj harczi kedve a merre ragadja,
A hol megforgatja a buzogányt, dárdát,

Munkács berkeitől pázsitos Alpárig
A halom, a róna piros vértől ázik . . .
Diadal jár arra, a merre ők járnak!
— Halált osztva villog
Félelmetes kardja szörnyű daliáknak,
Mint haragos égen villám ha czikázik . . .

S készen a nagy munka . . . Sik, halom nem zajdul
Paripadobajtól, harsány harczi zajtul,
Virágos örömmel gyűlnek áldomásra:
— Magyar ez az ország,
Melynek nincsen párja, melynek nincsen mása!. . .
Fakad ezer szivből, riad ezer ajkrul.

Hol a fölkelő nap legelőször látszik,
Hol a délibábbal szabad szellő játszik,
Hol elébe tárul a szabadság képe:
— Nagy tanácskozásra
Oda sereglik a szabadságnak népe,
Ott ad békés jobbot annak, ki hozzá szit.

Megelevenül a Körtvélyes tó partja,
Hadverő fegyverét a harczos lerakja
S áhitattal hallgat vénjei szavára . . .
— Tudja, ha mit szólnak:
Mondják a szabadság, a haza javára.
— S letéve nagy jövő szirterős alapja!

Kevés szót ejtnek ott, keveset . . . ám benne
Annál több a haza s szabadság szerelme:
— Kinek hullott érte verejtéke, vére,
Közös kincse e föld,
Ha ki elárulja, halál a fejére,
Hadúr haragja az égben is megverje!

Legyen egy vezére, hahogy indúl hadba,
Otthon bölcs birája, szerető jó atyja
Árpád törzsökéből . . . szive, szivverése
Igaz magyar legyen,
Szentségtörő kézzel senki meg ne sértse
Népe zászlaját, mig tisztán lobogtatja!

Megpöcsétlik vérrel . . . kehely összecsendül,
Hegedősök dala édes-búsan zendül
Leviharzott harczról, jövő dicsőségről . . .
Oltár füstje felszáll,
Hadúr lemosolyog a ragyogó égről . . .
Egy-egy édes könycsepp csordul ki a szemből.

. . . Te aranykalászos, délibábos róna
Te voltál tanúja, te léssz a tudója
Régi dicsőségnek, régi bölcseségnek:
— Száll az idő, röpül . . .
Te állsz, te megmaradsz . . . késő nemzedéknek
Szivét dobogtatva regélj . . . regélj róla.

Lampérth Géza.

A TEREBESI-LEÁNYOK.

Irta **Bársony István**.

Nagy idő után hazafelé mentem.

Hazafelé! . . . Egy kis városba, a hol gyermekéveimet töltöttem s a honnan még sihederlegénykoromban származtam el.

Régen volt az. Az öregek, a kiket bácsinaknéninek szólongattam, talán már mind meghaltak. A fiatalok között talán már senki sincs, a ki rám ösmerne.

Hogy tud fájni az ilyen gondolat! — Hogy a hol olyan igazi, tiszta boldogságban volt részünk valaha, ott egyszer csak a nevünket se tudják. Végigmegyek majd a városon, a hol másfél évtized alatt alig változott valami, — csak a vén házak lettek még rozogábbak, s a palló mellé ültetett fák bontogatják ki jobban lombjaikat, — s a ki szemközt jön velem, látom a nézéséből, azt gondolja: ugyan ki lehet ez!

VÉRSZERZŐDÉS.

Irta és a kecskeméti ezredévi ünnepen felolvasta BARTÓK LAJOS.

Emlékezzünk régiekről,
Scythiából kijöttekről,
Magyaroknak eleikről,
S azok vitézségeikről!

*

Vége már Nagy Scythiának,
Szittya párduczok honának!
Bárha áll száz tartományból:
Száz felé húz, meg nem állhat!

Vérbe fült az Ős-magyarhon,
Vértül árad a bibor Don.
Egymást verte a magyar le
A Fekete tengerparton.

Harczban első valamennyi:
Békén is az akart lenni!
Bősz viszályt, fő ellenséget,
Ezért nem birták leverni.

Így zudúltak Etelközbe,
Önvérökben megfürösztve,
Álmos ősapánk vezetvén
Népét ősi hún örökbe.

S bölcs vezér szólt: «Azt keressük:
Egységet hogy megvehessük,
— Nagy szabadság balszerencsénk! —
S a világot megverhessük!

Száz magyar törzs apadt *hétre*,
Lennénk *egygyé: százat* érne!». . .
«Jó!» zugott hat főmagyar rá,
«Légy hetünk közt fővezér te!

S most, a merre visz szerencséd,
Követünk mi kész örömmel,
Fejdelmünk, Ond, Kond, Előddel,
Tas és Huba Töhötömmel!

Egyőnket ha megtámadják,
Megérzik mindőnk haragját.
Egymást védik világvégig
A magyarok, el nem hagyják!

Fejdelmünk vagy, Atil vére,
Állj *egy* nemzet elejére,
S veszszen, ki hűtlen viszályt hoz
Fejdelmére, nemzetére!

Föl paízsra most emeljünk,
Rád köszöntsük bíbor kelyhünk,
Folyjon egybe hősi vérünk,
Ősz vezérünk, fejedelmünk!

Te bölcseség, másik hűség,
A harmadik sasszeműség,
Negyedik csel, ötödik dacz,
Hatodikunk nagylelkűség.

Hetedik áldozatkészség,
S valamennyi: harczi készség,
Hét vezér mind, mint egyenkint:
Törvénytisztelet s vitézség!

Mint most vérünk egy kehelybe:
Ugy a hét törzs teste-lelke,
Vére nemzet s fejdelemnek,
Mindörökre folyon egybe!

Tőrt vonánk most önkarunkra,
Soha testvér-rokonunkra;
Elleninknek venni vérét,
Légyen a vitézi munka!

S Hadur kardunk' ha megáldja,
S a magyarnak lesz hazája:
Elő a törvény-kehelylyel,
Ujra föl, véráldomásra!

Egy hazát nekünk, egy isten!
S egy érzést, mely egyesítsen,
S adj sok ellent, a magyar hogy
Maga barátja lehessen!

S mint e serleg nem a bortul,
Habzik párolgó bibortul:
Ki hazánkra támad orvul,
Vére annak így kicsordul!

S így fakadjon, így szakadjon,
Átkos élte így apadjon,
A ki hűtlen esküjéhez,
Vére végig elcsorogjon!»

*

S kézről-kézre kehely járja,
Szájról-szájra, áldomásra,
S fejdelemmel nép s vezérek
Szállnak országhóditásra.

Ősz Álmos fejdelmi vére,
Árpád lett nemzet vezére.
Párducz nyargal paripáján, —
Csak előre, csak előre!

Tót Szvatopluk elteperve,
Fut bolgár Zalán leverve,
Pannon föld meghóditva, —
Ugy jövének *Pusztaszerre!*

Vérrel ujra ott pecsétlik:
Hogy a hont örökre védik;
Hozva törvényt, törve önkényt,
Fentartják száz ezredévig!

*

Fönn a légben kavarognak,
Délibábban imbolyognak
Honszerző vitéz vezéri
Honszerető magyaroknak.

S ébred Árpád lelke, látván
Pusztaszernek puszta táján:
Vérszerződést újra kötjük
Ezredévnek új határán.

Nézd, Árpád, élő sirodból,
Magyarok szivéből kelve:
Ősi törvény nincs feledve: —
Egy a nemzet s fejedelme!

E hantokba újra s újra
Ezer éve jegyezzük fel,
Életünkkel és vérünkkel,
Hogy e hont megvédenünk kell!

S magyar király koronája
Reá ragyog országára,
Magyarország dicsősége
Ragyog az egész világra!

Még egy állomásnyira volt a vonat K.-tól. A mint a gőzgép szuszogva-fújva neki rugaszkodott: valami boldog elfogódás szállott meg. Kezdtem ráösmerni régi világomra, a virágos mezőre, a hol nagy kirándulások napján valaha labdáztunk; a hosszú fasorra, a melynek az árnyéka ünnepi sétákra csábítgatott; s a fasor végén a haraszti kis erdőre, a hol első szivaromat szíttam s aztán halálos beteg lettem tőle. Ebben a vasuti árokban is be' sokat mulatoztam akkor! Most hajladozó nádsűrűség borul az árok vizére, a hol egykor békát meg kutyahalat fogtam.

Hanem engem most nem *ez* az emlék lelkesített.

redni, a mikor elváltunk. Észre se igen vettük, hogy a gyerek-évek határán hogy elmaradozunk egymástól. Ők ketten, mintha szárnyok nőtt volna, könnyedén libbentek át a valóságos életbe, a hol puszta ábránddal már nem lehet boldogulni; én pedig még jó darabig azután, maradtam, a ki voltam: éretlen siheder, idétlen nebuló, a ki nem tudtam, hogyan lépjek, ha észrevettem, hogy rám néz valaki.

Süldőkorunkban voltunk, a mikor utólszor játszottunk bujócskát. A melyik leányt mi, fiúk, megtaláltunk, annak bennünket meg kellett csókolnia. Terebesi Margit, a barna, odasugta nekem, a mint rá került a sor: «a bodzásba bujok».

Ehhez fogható boldogságot keveset éreztem életemben.

Pedig a barna Margit kinozni is tudott. Mint egy kölyök-tigris, a melyik már gyilkolni próbál, úgy gyakorolta fiú-pajtásain sziréni hatalmát. Valamennyien bolondultunk érte; *csak ő érte!* — A szép szőke Janka egyikünknek se tetszett, az ő szelid ártatlansága csak daczra ingerelt; ellenben Margit, ez a kaczér kis istencsapása, mindnyájunkat diadalmasan csavart újja köré.

Vajjon mi lett a Terebesi-leányokból?

Esztendők teltek, hogy egyikök se jutott eszembe; de hogy újra ezt a levegőt szívom, olyan bolond érzés támad bennem, mintha sze-

Strelisky fölvétele után.

BÁRÓ JÓSIKA SAMUNÉ.

Strelisky fölvétele után.

BÁRÓ BÁNFFY DEZSŐNÉ.

FÉNYKÉPEK AZ EZREDÉVI ÜNNEPÉLYEKRŐL.

Egy különös, kedves látomány kisért már jó darab uton. A réten, az árnyas fasor közül, a távolból mosolygó zöld berek szélén, sőt még a vasuti árok nádasából is minduntalan két édes leányfej kandikált rám, mint egy-egy tündérvirág, a melyik az egyik perczben kinyílik, a másikban elmulik hervadás nélkül, akár a délibáb.

Az egyik leány szőke volt, a másik barna. Amaz szelíd, ábrándos, olyan igazi szőke, olyan selyemhaju Madonna; a másik az örök epedés jelképe, a szomjuhozó tűz, a minőnek a barnákat, az igazi barnákat festik a költők.

A két Terebesi-leány volt ilyen valamikor.

*

Ép akkor kezdtek nagy leányokká csepe-

Még most is szédülök, ha rágondolok. Ő maga segit nekem! ő maga akarja, hogy megtaláljam!

Reszkettem a félelemtől, hogy véletlenül valamelyik pajtásom a bodzásra akad s a mint a jelt megadták, tüskön-bokron át száguldtam a kert végére, a csalán közé, a hol egy sor virágos bodza borult az eleven sövényre.

Margit csakugyan ott volt.

S álltunk sokáig egymás mellett, körülárasztva a bodzavirág nehéz illatától; kéz a kézben; de egymásra nem néztünk; hanem éreztük a közelség gyönyörét, s hogy a folytonos szorongatástól hogyan melegszik át és izzad harmatossá összekapcsolt kezünk.

relmes volnék Margitba most is. A barna, kegyetlen Margitba, a ki minden kamasz-diáknak elcsavarta valaha a fejét.

Eszembe jutnak titkos könnyeim, kétségbeesésem, mikor el kellett tőle válnom; s gonosz kisértetként éled fel bennem egy őrült érzés, egy fantom iránt érzett szerelem; látom a barna Margit halvány arczát, mélységes kék szemét, sfinx-tekintetét; és átkozva gyöngeségemet, leborulok képzeletben a kinzóm elé, a kiben megbizni, a kinek hinni, tudom, hogy nem lehet, de a ki az ő roszra hajló kiszámithatatlan lényével megigéz, tönkre tesz.

*

A vonat megállott.

A város negyedórányira volt az állomástól s

az egyetlen bérkocsit, a mit még le nem foglaltak, egy utitárssal kellett megosztanom.

Ily helyzetben a beszélgetés elkerülhetetlen; társam öt percz alatt tiz kérdést tett hozzám s bőbeszédüségével elárulta, hogy nagyon is itthon van.

— Uraságod nyilván nem ide való; mi járatban van? hová tetszik? . . .

Mit mondjak neki? Az igazat? Hogy csak átutazóban vagyok s a honvágy késztet itt egy félnapra kiszállnom? — Akkor épen kikérdezi a generálémat s hiremet viszi az egész városban.

— Terebesiéket keresem, — szóltam, — csakhogy épen valamit mondjak.

kölyket ösmerek itt. Az egyik, a szőke, a gazdag szódagyáros felesége. Pickler úr vette el, a ki a Vadas-utczában lakik, a nagy templom mellett. A másik, a barna...

— A barna!... vágtam közbe halkan, egy kis szívfájással.

— Mi tetszik? — kérdezte pártfogóm. — A szőke sokkal különb; az ugyancsak vígan él.

— Ki vette el a barnát?

— Hát az úgy volt, hogy mikor szegény öreg Terebesi egészen tönkre ment...

— Egészen tönkre ment?!

— Minek tetszik úgy elcsudálkozni? iszen csak tudja, ha rokonságban voltak.

— Persze tudom, persze.

szobaczicza jött ki elém a tarka üveggel védett folyosóról, mikor az utczaajtó csengője megszólalt.

A házból erős, morgó kutyaugatás hallatszott ki.

A szobaleány átvette névjegyemet s vezetett. Egy fogatlan neufundlandi folyvást nyomon követett s félig hizelkedve, félig dühösen morgott ikrám körül. Rövid váratás után Picklerné ő nagysága elé kerültem.

Mondhatom, nagyon szép volt. Hanyagul nyujtotta felém kezét s nem bánta, hogy ezzel a mozdulattal egész fehér karjáról visszacsuszott a pongyolája.

Strelisky fölvétele után.

GRÓF APPONYI LAJOSNÉ.

Koller utódai fölvétele után.

GRÓF ESZTERHÁZY FERENCZNÉ.

FÉNYKÉPEK AZ EZREDÉVI ÜNNEPÉLYEKRŐL.

— Terebesiéket! Ejnye-ejnye! Az öregek meghaltak, a fiú katona Stiriában, a leányok...

— A leányok?! — kérdeztem mohó kiváncsisággal.

— Férjhez mentek, — mondta ösmeretlen barátom, oly hangon, mintha bocsánatot akarna kérni tőlem. Lerítt az arczáról, hogy valami megcsalt, elhagyott imádónak tart, a ki most szörnyű kellemetlen dolgot tudott meg ő általa.

— Hála istennek, — tört ki belőlem önkénytelenül.

— On örül ennek? — faggatott tovább utitársam.

— Hogyne, hisz' rokonaim. Mily szerencse, hogy már is van, a ki hozzájok utba igazítson.

— No, azt megtehetem. Minden macska-

— Hát akkor Margitnak nem volt mit válogatni többet, hozzámént Pálosyhoz, a járásbirához, a ki bizony idősecske ember, de jó ember. Ők is csak megélnek valahogy.

Most már igazán gyötört a kiváncsiság. Alig vártam, hogy kellemes barátomat a nyakamról lerázzam. Miket is hadart itt, hogy Janka, a szőke Madonna, vígan él; s Margit, az én istentelen gyönyörű Margitom kénytelen összehúzódni, mint egy hamupipőke?

A vendéglőben átöltözködtem és siettem Picklerékhez. Azokhoz voltam közelebb. S különben is szoktatni akartam a szivemet Margithoz; hadd lássam előbb Jankát.

Nagyon csinos, szinte kaczér, virágos udvarba léptem. A házban csend volt; egy fehér fejkötős

— Te vagy, Sándor? — kérdezte édes, bágyadt hangon, mintha most ébredezne.

Maga mellé vont s akarattal-e vagy véletlenül: rám borított egy kosárka rózsát. Fel akartam szedni, — nem engedte; elbizottan és dicsekedve mondta: rózsa van itt elég.

Ebben az illatos homályban, ebben a hüvös csöndben sokkalta szebbnek s érdekesebbnek láttam, mint valaha. Meg is mondtam neki.

Befogta a szájamat s megszorította a kezemet; époly hosszasan, mint egyszer régen, a nénje a bodzásban. Megint éreztem azt a lassu átfülletését a puha gyönge női tenyérnek, melynek a finom fehér újjak megharmatosodása jár nyomában?

— Mindig ilyen nagyon egyedül vagy?

Strelisky fölvétele után.

GRÓF BETHLEN ANDRÁSNÉ.

Strelisky fölvétele után.

BENICZKYNÉ BAJZA LENKE.

Koller utódai fölvétele után.

IFJ. GRÓF ZAY MIKLÓSNÉ.

FÉNYKÉPEK AZ EZREDÉVI ÜNNEPÉLYEKRŐL.

Halkan kaczagott.

— Nem épen *mindig*. Csakhogy ilyenkor még nem fogadok. Te utas vagy, és ezer éve, hogy nem láttalak, veled kivételt tettem. De ha itt maradsz ebédre, megösmerkedhetel vagy féltuczat udvarlómmal.

Tréfásan mondta, de czinizmus érzett ki belőle. Egy okkal több, hogy annál jobban vágygyam Margit után.

— Köszönöm, de még a nénédhez is el akarok jutni. Azután ki tudja, merre visz a sorsom. Az első vonattal tovább utazom.

— Margithoz mégy? — kérdezte lehangoltan. — Még most is szereted? Ne pirulj el, én kitaláltam. De nem mondtam senkinek; *neki* sem. Én *akarom*, hogy tőle visszajöjj. Ha neked kedvesebb úgy, jöjj hozzám estére, akkor magunk leszünk.

Végigborzongtam ettől a kigyósziszegéstől.

— Hát Pickler úr?

— Tamás? a jó Tamás? Ő soha sem vacsorál; kilencz órakor már ki se látszik a prizniczekből.

Az ördög bennem volt már; úgy látszik, folyvást ott ólálkodott a Terebesi-leányok közelében.

— Igazán kedves vagy, — mondtam, — milliószor kedvesebb, mint voltál.

Szinte megijedtem attól, hogy milyen őszintén és szivesen hizelegtem neki.

Úgy búcsúztam el tőle, hogy az Ádámról való atyafiság révén megöleltem és megcsókoltam. Nem csókolt vissza, de hagyta, hogy öleljem. A harmadik szobából elfojtott, kinos köhögés hallatszott, arra szétrebbentünk. Ez a rebbenés nagy bizonyíték lett volna ellenünk, de szerencsére Pickler úr nem látta. Ő csak köhögni tudott már.

*

Valóságos lelkifurdalást érezve mentem át Margithoz.

A papsajtos udvaron vagy négy gyerek futkározott, játszadozott; egy kartonruhás, egyszerű nő vigyázott rájok, a ki szeliden, meglepetten nézett rám, a mint feléje közeledtem.

Margit volt, az én kaczér, misztikus Margitom, a ki mindaddig nem ösmert rám, a mig be nem mutattam neki magamat.

Elpirult, mint egy kis leány. — Jöjjön, — mondta, — hogy megörül az uram; nagyon szereti ám a vendéget.

A gyermek-sereg ott nyüzsgött körülöttünk. Kettőt kézen fogott Margit, a másik kettő nekem jutott; úgy ballagtunk a házba, szótlanul, elfogultan.

Csak most jutott eszembe, hogy a szőke Jankánál minő csend volt.

— Pickleréknél nem láttam gyermeket, — mondtam.

Egykori ideálom elkomolyodott. — Szegény Janka, — sohajtotta, — mennyit búsultam már miatta. Nagy szomorúság az, olyan egyedül lenni. Bezzeg én a fejemet se tudom sokszor hol áll, úgy elfoglalnak a kis babáim. A ki anya, az semmi egyébre nem ér ám rá, csak hogy anya legyen.

Mintha fényes glória gyult volna ki ezeknél a szavaknál az én gyönyörű, barna Margitom homloka körül.

— Mégis te, mégis te vagy az igazi! — újjongtam a szivem fenekén, s félénk tisztelettel nyultam keze után hogy megcsókoljam.

Ekkor nyitott be Pálosy. Őszbecsavarodott, jóarczu magyar ember volt. A négy kis bandita ott hagyott bennünket s egytől-egyig ő belé csimpaszkodott.

— Szervusz ecsém, — kiáltotta az öreg; — látom jó barát vagy, itt maradsz ebéden, punktum pauza.

Margit oly kérőn, oly szendén nézett rám, a hogy tizenöt évvel ezelőtt csak Janka tudott nézni.

S én itt hagyjam ezt a tiszta mennyországot, hogy abba az illatos pokolba menjek vissza?! No hiszen, várhat engem a szőke Janka!

Mikor Margit kiment, hogy ünnepiesebbé tegye ebédünket, végtelen gyöngédséggel néztem utána s félig hangosan mondtam: «milyen csudatevő az anyaság!»

Pálosy meghallotta, s ámbár nem értette, illőnek tartotta megerősíteni vendége véleményét. Kétszer is helybenhagyta:

— Az ám! . . . az ám!

PUSZTASZER.

Az ezredéves ünnepélyek egyik legkimagaslóbb része volt a *pusztaszeri* emlék alapkövének letétele junius 27-ikén, azon helyen, hol honfoglaló őseink, a hagyomány szerint, az első országgyűlést tartották.

Anonymus, IV. Béla király jegyzője irásából értesülünk ezen első nemzetgyűlés lefolyásáról, ki azt munkájának 40-ik fejezetében, a Szabó Károly fordítása szerint így beszéli el:

«Árpád vezér és vitézei pedig a (Zalánon) nyert diadal után, innen (Alpár mezejéről) megindulván, az ugynevezett Körtvély-tó (Curtueltou) mocsárhoz jövének és ott maradának a Gyümölcsény (Gemelsen) erdő mellett harmincznégy napig. És azon helyen a vezér és nemesei megállapíták az ország minden szokásos törvényeit és minden igazait, — miképen szolgáljanak a vezérek és előkelőinek, vagy miképen tegyenek törvényt minden elkövetett vétek fölött. — S ott a vezér, vele jött nemeseinek különböző helyeket ajándékoza, minden lakosaikkal együtt. — És azon helyet, hol mindezeket elrendezték vala, a magyarok tulajdon nyelvökön Szer-nek nevezték, mivelhogy ott vették szerbe az országnak minden dolgát. És a vezér ezen helyet Ondnak, Ete atyjának adta, a Tiszától a Bócsa mocsárig és a Körtvély-tótól Alpár homokjáig. Aztán pedig néhány év multával Ete, Ond fia, összegyüjtetvén a sok szlávságot, Alpár vára és a böldi rév között igen erős földvárat építtetett, melyet a szlávok saját nyelvükön Surungradnak (Csongrád), azaz Feketevárnak nevezték el.»

Elsorolja *Anonymus* azon törvényeket is, melyeket az ősök ezen alkalommal hoztak, a következő hat pontban:

I. A mig Árpád és maradéka él, a nemzet mindig Árpád véréből fog vezért választani.

II. A mit közös erővel szerzendenek, abban mindnyájan közösen részesüljenek.

III. Miután a főnökök szabad akaratból választották Árpádot s utódait a nemzet fejedelmévé, se maguk, se utódaik, soha ki ne zárassanak a fejedelem tanácsából, az ország kormányából.

IV. Ha maradékaik közül valaki hütlenné válnék a fejedelem iránt, vagy viszályt támasztana közte s vérrokona közt: a bűnösök vére folyjon, mint az ő vérök folyt az eskünél, melyet Árpáddal egyetemben végrehajtottak.

V. Ha e szerződést valaki, akár a vezér, akár a főnökök utódai közül valaha megszegné; örök átok essék rá.

VI. A ki a nemzeti gyűlésekre megjelenni nem akar: ketté hasíttassék.

A történetirók egy része kétségbe vonja *Anonymus* tudósításának hitelességét s annyi bizonyos is, hogy míg az Anonymus kézirata, — ezelőtt vagy 150 évvel — elő nem került, szó sem volt *Pusztaszer* mai jelentőségéről; és hogy ott valaha nemzetgyűlés tartatott s törvények

MAGYAR DISZÖLTÖNYÖK A FRAKNÓI KINCSTÁRBÓL.*

A bécsi osztrák múzeum mult évben érdekes kosztümkiállítást rendezett, melynek oly sikere volt, hogy az intéző körök helyén lévőnek találták, hogy annak az irodalomban is nyoma maradjon, s jól sikerült fénynyomatokkal ellátott füzetes vállalat indult meg e czélból. A kiállításban a magyar díszöltönyt néhány művészi és történeti érdekkel biró darab képviselte, mely a herczeg Eszterházyak fraknói kincstárában élte túl az idők viszontagságait.

A legérdekesebb emlék egy XV. századi díszes *zeke*, melyet a fraknói régi kincstári jegyzék Mátyás királytól származtat. Kelméje vörös aranybrokát, stilizált virágedényekkel és koronákkal, azon korbéli olasz eredetű készítmény. A köpeny térdig ér és szabadon csüng a testről, újjai a váll táján fölhasítvák és azon túl hosszan és laposan csüngnek alá, oly módon, miként a későbbi XVI. századi magyar öltönyöknél; ilyen dolmányt hord Zrinyi Miklós is azon a képen, melyet róla Notzingi Schrenck 1566-ban készített; a szélesen visszahajtott gallér is átmegy a következő századba. Az aranysujtásokat és gombokat Masner későbbi toldásnak tartja, de valószinű, hogy korábbi hasonló sujtások és gombok helyét foglalták el, mert más magyar kosztümképeken a XV. és XVI. századból is látunk ilyeneket.

A többi dolmányt, melyeknek képeit itt közöljük, Eszterházyak hordták. A 2-ik számú sárgás-vörös bársonyból készült, reá alkalmazott domború arany s ezüst hímzéssel, a virágokat nemes gyöngyök, a kapcsokat gyémántok ékiték. Még dúsabb a 3-ik dolmány, melyet Eszterházy Miklós nádor (1582—1645) fraknói olajfestményű képeiről ismerünk. Vörös atlaszán erősen kidomborodó sulyos arany és ezüst zsinórok látszanak, melyeket részben sujtás, részben finom csipkék kötnek össze egymással. Fehérre zománczozott kezek, madarak és szividomu keretekbe foglalt zománczos virágok a kapcsok. A 4-ik számú dolmány néhány évtizeddel fiatalabb. Herczeg Eszterházy Pál nádor tulajdona volt.

1. Mátyás királynak tulajdonított XV. századi magyar dolmány.

2. XVI. századi dolmány.

3. Eszterházy Miklós nádor (1583—1643) dolmánya.

4. Herczeg Eszterházy Pál nádor (1635—1713) dolmánya.

5. XVIII. századi mente.

MAGYAR DISZÖLTÖNYÖK A FRAKNÓI KINCSTÁRBÓL

(1635—1713), virágos aranykelméből készült, melyet a franczia udvari szokás szerint részben finom csipke takar; elől jobbra-balra öt-öt domborhimzésü és nemes korállal fölékített virág, a megfelelő gombokat fekete zománcz borítja és mindegyiken vörös kövek ülnek. Az 5-ik számú dolmány világos kék bársony, domború arany és ezüst himzéssel, gombjai nephritből készültek.

A bemutatott öt díszes öltöny érdekesen mutatja, mikép tartja meg a magyar dísz százado-

* Az «Archaeologiai Értesítő» legújabb füzetéből.

kon keresztül az európai főuri divatok változásainak közepette is az ő eredeti ősi szabását, de másrészt azt is, hogy minő szabadsággal követi az uralkodó ízlést. A kelme mindenkor az európai udvaroknál más ízlésü öltönyökre használt divatos szövetekből való. Mikor a csipke kora dívik, a magyar öltöny evvel is megalkuszik, és a koronként leginkább kedvelt ékkövek vagy azok helyett zománczok és a korálok a magyar dolmányon és mentén szintén jelentkeznek.

K—r B—a.

CSANÁDY SÁNDOR.

1814—1892.

A régi magyar világ zsinóros ruhájú, sarkantyús czizmájú alakjai már-már végkép kivesznek a képviselőházból, a kik, a mint megtartották ezt a viseletet, megőrizték a régi erkölcsöket is. Hajthatatlanok maradtak véleményeikben, nem szerették Bécset (a mi szemökben nemcsak egy várost jelentett,) s gyanakodtak mindenre, a mi onnan származik; politizálni nagyon szerettek, de a kik a politikát vezetik és csinálják, azokat a gonosz praktika magisztereinek tarták. Lelkesedésük, hitük nagy, de bizodalmukat csak a jövő számára tartják. Meggyőződésük megingathatatlan, nem törődve azzal, ha sokban elmaradnak a mai kortól; telve vannak ideális eszmékkel, s egyszersmind forrongó nemzeti lelkesedéssel. Elnevezték őket szittya-magyaroknak, kuruczoknak s a mint haladt tovább az idő, lett belőlük vén szittya, vén kurucz. Patay István, Csiky Sándor, Csanády Sándor, Orbán Balázs ilyen szittya és kurucz tagjai voltak a képviselőháznak. Volt népszerűségök s állandóan szerepeltek a házban, a választók közt, de elmaradtak a mai kortól, mely a politikával foglalkozótól tanulást és szakismereteket követel. Csanády és társai ezekkel nem törődtek, s elégnek tartották, «elveket» hangoztatni. Csanády is mindvégig megmaradt keményfejű és lágyszivű embernek.

Ebből a régies kurucz-csapatból utolsónak maradt *Csanády* Sándor. Hű társait egyenkint engesztelte ki a halál. Ő már évek óta nem is vénült; a szakálla már régen hófehér volt, a parókája pedig változatlan, mint nézetei. Ugyanaz a fürgeség abban az atillában, s a magas száru csizma is épen olyan gyorsan aprózta a lépést, mint huszonkét év óta folytonosan, mióta mint képviselőt ismertük itt a fővárosban. A mint az elnök megnyitotta az ülést, Csanády már ott ült a helyén, hallgatta figyelmesen a jegyzőkönyv felovasását, a mit különben nem szokás hallgatni. Az alatt szépen összeszámlálta, hogy van-e együtt száz képviselő; ha nem volt, rögtön felszólalt, s kivánta, hogy az elnök olvassa fel a névsort, a mi azt jelenti, hogy a kik nincsenek jelen, nem kapnak napidijat. Az utolsó ilyen felszólalása julius 12-ikén volt.

Egész végig mindig ott maradt az ülésen, meghallgatott minden szónokot, közbe-közbe oda is vetette röviden a maga véleményét. Átható, erős hangja volt hozzá, jól ismerte mindenki; a gyorsírók sem ütötték föl a fejöket, hogy körülnézzenek, ki a közbeszóló. A beszédei nem voltak ugyan oly klasszikus rövidségűek, mint néhai Patay Istvánéi, de ő sem beszélt hosszasan. Mégis akárhányszor el sem mondhatta, mert nemcsak a virágos stilt szerette, hanem a töviseket is, a miket az elnök nem talált mindig helyökön levőknek. A magyar parlamentben ritkán szokta az elnök mondani: «A t. képviselő urtól ezennel megvonom a szót.» Csanádyval szemben többször megtörtént.

Csanádyt ifjú lángban tartották meg agg korában is azok az eszmék, a melyekhez csatlakozott, a melyeket hirdetett, s melyeket önzetlenül, s ha kellett, áldozatkészséggel szolgált. Feláldozta egész vagyonát is, s az utolsó években már nagyon szegény ember lett.

Mint nagyvagyonú, fényes multú ősi nemes család ivadéka, fiatal korában lépett ki a közélet terére. 1814-ben született a biharmegyei Nagy-Kerekiben, Bocskay fejedelem ősi kastélyában, mely rokoni összeköttetés révén jutott a Csanády-családra. Nővére, Lujza, a hires Beöthy Ödön hitvese lett, nagy műveltségű hölgy, erélyes természet, ki a Corpus Jurist is ugy ismerte, mint akármelyik ügyvéd. — Csanády Sándort alig husz éves korában első alszolgabiróvá, majd meg a váradi járás főszolgabirájává választották. Mint ilyen s mint megyei biztos nagy buzgóságot fejtett ki 1848-ban a nemzetőrök kiállítása és fölszerelése körül s mint a bihari nemzetőrök századosa maga is résztvett az erdélyi hadjáratban. A világosi katasztrófa után visszavonultan élt kastélyában, menedékhelylyel, vigasztalással, anyagi segélylyel látva el a szerencsétlen bujdosókat, sőt magának, Kossuth Lajosnak családja is sokat köszönhetett neki abban, hogy az üldözők elől rejtve maradhatott s később szintén kimenekülhetett.

Terjedelmes birtokainak kezelésével foglalta el idejét az elnyomatás napjaiban, noha nem mondhatni, hogy a gazdálkodás akár szenvedélye, akár hivatása lett volna. A Thun-féle hires pátens idejében Csanády a bihari ref. egyház segédgondnoka volt, s a mire később országgyűlési beszédeiben is hivatkozott, együtt harczolt Tisza Kálmánnal a protestánsok megtámadott jogai védelmében s nevezetes alapitványokat tett papi özvegyek segélyezésére, népkönyvtárak állitására, iskolai segélyezésekre.

Az 1861-iki országgyűlésre, melyen a határozati párthoz tartozott, a berettyó-újfalusi kerület választotta meg képviselőjének s ezt a kerületet képviselte aztán folyvást egész 1881-ig,

CSANÁDY SÁNDOR.

noha volt rá eset, hogy egyszerre három helyen is megválasztották. Ettől kezdve az utolsó két országgyülésen Félegyházát képviselte, ennek mandátumát tartva meg több közül. A mult országgyülés elején nem volt képviselő, s Orbán Balázs halála után választották meg újra Berettyó-Újfaluban.

Egyik emlékezetes tette volt, hogy mikor a képviselőválasztási jogot adózáshoz kötötték, Csanádynak jutott eszébe, hogy Kossuth választási jogát is biztosítsa, s ezért egy négy köblös földet Kossuth nevére iratott.

Csanády átalában sokat fordított pártczélokra, pártlapok fentartására, s ha a közügy nevében kértek tőle, mindig adott, a mig lehetett. Nejének, Marossy Idának, halála nagyon megtörte, s később, vagyoni viszonyai rosszabbodván, birtokát eladták s ő maga egykori kastélyával szemben egy szerény kis tiszti lakba költözött. A függetlenségi párt több tagja épen azon fáradozott, hogy segitsenek az öreg uron, mert képviselői napi díjai le voltak foglalva, s e miatt le kellett volna mondania a képviselőségről. Csanády azonban vonakodott a segitség elfogadásától.

Julius 16-án, szombaton volt a képviselőház utolsó érdemleges ülése s másnap jó egészségben leutazott Nagy-Kerekibe. Délután vidáman érkezett meg, aztán egy kissé lepihent egyszerű lakásán. Gazdasszonya este felé halva találta. Szélhüdés érte, hirtelenül kioltva életét a 78 éves öreg úrnak, kivel a képviselőház egyik legismertebb s legeredetibb alakja dőlt sirba.

HELSINGŐR.

A Hamlet vára.

— Levél Dániából. —

Az út odáig egy végeszakadatlan gyönyörűség. Kora reggel még aligha mozdul az élet a kopenhágai kikötőben. Az árboczokot, a házakat, a templomok kimeredező vörös tornyait bevonja az a csodálatos reggeli pára, a mely olyan álmatagul megrezgeti a körvonalaikat. Csudálatos félvilágosság hullámzik a város képén, s valami hamvas ragyogással önti el a szineket. Szinte látszik, a mint a szűk utczákba lassan-lassan nyomul be a nap sugara, félénken, bizonytalanul. És teljes a ragyogás a kikötőben. A nap átlátható finom aranyködöt szött a viz fölé, a melynek a szálai csudálatosan tánczolnak, rezegnek egymásba. Még alig látni mást, csak ezt a csillogó ködöt. Egyszer-egyszer tör csak föl egy gőzös imbolygó füstje, keresztül libegve az árbocz-kötelek labyrintján. Vagy — egy sirály röppen el a viz fölött: — a fehér szárnyának a silhouetteje mint suhanó árnyék tükröződik a hullámban. Igazán festőnek való látvány.

Nagy későre indul a hajó Helsingőr felé. Lassan siklik ki a kikötőből, jobb kézről hagyva a christianshavni sánczokat, a melyek nagy karéjban szegik körül itt a várost, mint valami tüskés öv. Még egy-egy kis sziget bukik föl a viz alól. Úgy tolják föl a habokból a vállukon azt a zölddel befutott erődöt, a mivel azt a parányi területüket tele épitették. De ekkorra már elhagytuk a «Toldbod»-ot (vámház), a hol a kikötő még egyszer szűkre szorúl össze, és kint hajóztunk az öreg Sond-on.

A dán partnak az erdőlombos panorámáját veri vissza a viz. Pompás parkok kusza növényzetükkel, egymást támogató faóriásaival, a melyeknek a mohbefutotta ágaik úgy nyilnak szét, mint megannyi nagy karos gyertyatartók. A tengeri fürdők tornyos villái kacsingatnak ki a fák közül; ezek a mosolygó kis házak, padlásszobáik kandikáló ablakaival. Közbe-közbe hajóhidak szaladnak bele a vízbe; a gerendáikkal belefogóznak valami pavillonba, a melyet fürdőházacskák fognak közre. Még egy köből, fából összevert moló: ezen belől himbálózik egy pár halászbárkának a fehér vitorlája. Egy csónak elódzik a partról hangos «hurrá»-k között és tart a hajónknak, a mely megáll, hogy fölvegye az utasokat.

A tulsó félen föl-fölcsillan a szürkés-sárga svéd part. És ott rezeg a vizen összefolyó körvonalokkal a kis *Hveen* sziget, a hol a Tycho de Brahe observatoriuma állott: az «Uranienborg». Csak a romja van már meg, az is a svédeké. Maga a sziget is csak olyan bizonytalanul huzódozik a láthatáron, mintha csak a napfény játéka volna, összeolvadva azzal a rojtos felhőgombolyaggal, a mely az ég alján húzódik.

A nap fénye végig lövell a hullámokon s a sugárkévék játszó, ingó koczkákkal festették meg a tenger szinét. Ezen a tündér-szőnyegen suhant tovább a hajó a pompás part mellett. Folyton azok a mosolygó villák, az a hosszanfutó erdő, minden szin olyan friss benne, mintha mindig harmatban fürödnék. Aztán az a kék tenger veri vissza ezeknek az összefonódó panorámáját. Nincs vége ennek a gyönyörűségnek.

A svéd part mind közelebb fut a dánhoz. S mikor a hajón ez az összefogódzott német társaság szörnyű jókedvvel fújja a «Denn so wie du . . .» nótáját s egy rögtönzött karmesternek a himbáló kommandójára hajlik egyet jobbra, hajlik egyet balra: lassan kifoszlik a láthatárból a «*Kronborg*», a helsingőri vár. A tengerben veti meg a lábát, kitolva egy félszigetnek a csúcsára, a mely úgy szökik ki a kikötő mellett a szárazföldből, mintha meg akarna ütközni a szemközti svéd várossal: Helsingborggal.

A gőzös befordul a molón a nagy hajógyár mellett, a kátrányos kötél-zsák megszorul a kőparton, s mikor az ütődéstől megbillen a fedélzet, a német kirándulók valami vontatott hazafias melódiát hangoztatva tolonganak ki a szárazra.

Hát bizony Helsingőr városáért magáért nem jött volna el ennyi turista. Ezen nincs sok nézni való. Rendes kis dán város, a maga szürke, apróra szabott házaival, a melyek fölhúzott vállakkal szorulnak meg egymás mellett, (a sok egyforma padlás-ablakból mindenütt kiragyog a

ADALÉKOK AZ EMIGRÁCZIÓ ÉRMEI ÉS PÉNZJEGYEI TÖRTÉNETÉHEZ.

Bámulatos az a munkásság, a mit az emigráczió kifejtett a czélból, hogy a forradalmi szellemet a hazában, annak rendkivüli üldözése daczára is, fentartsa. Gyakori ügynökei, kiáltványai és iratai, a legéberebb policziális megelőző intézkedések daczára is, bejutottak az országba, s Kossuth és a forradalom vezérférfiai visszatértét titkon óhajtó és reménylő hazafiak várakozásait folyton táplálták, megerősitvén gyakran még képtelen hireket is, melyek az emigráczió szövetkezései, hadserege és flottájáról idehaza szárnyra keltek.

Az emigrációnak a közvélemény foglalkoztatásáról szolgáló eszközei közé tartoztak az emlékpénzek is, az u. n. fémerek. S mondhatni, hogy ez eszköz nem rosszul volt választva. Az érem, a fémer leggyorsabban terjed, a legtávolabb vidékekre elhat, s terjesztése akadályokba nem ütközik, s igen alkalmas hirdetője, népszerüsitője valamely esemény vagy eszmének.

Már a rómaiak is alkalmazták ez eszközét a publikácziónak. A «Judaea Capta», «Aegypto Capta», «Parthis Recuperatis», «Devictis Germanis», stb. föliratai az érmeknek rövid idő alatt köztudomásuvá tették a világbirodalom népei előtt a légiók egy-egy kiválóbb fegyvertényét, az állam nagy eseményeit.

Az emigráczió két fémerének leirását tartalmazó hivatalos iratokat mutatok itt be, megemlitvén, hogy az eredeti okiratok Szeged város levéltárában őriztetnek.

«1042. eln. sz. *Nagyságos Bonyhády István urnak, Csongrádmegye cs. kir. főnökének.* — Felsőbb helyre érkezett tudósitás szerint Londonban Magyarországra nézve egy angol forradalmi komité alakult, melynek czélja Magyarországban a földmivelő népre a forradalom érdekében hatni, s abban a forradalmi szellemet folytonosan ébren tartani.

Ezen komité a fentebbi czél elérésére rendkivüli módokat használ, jelenleg érczmetszvényeket készitett Viktória királynő másodszülött fiának arczképével, és eme körirattal: «V. Béla Magyarország királya» az egyik oldalon, s a magyar czimer koronával a másik oldalon, mely érczmetszvények terjesztése Magyarországban nagy mennyiségben szándékoltatik.

Erről felsőbb rendelet folytán oly utasitással tudósitom Nagyságodat, miként a fentebb leirt érczmetszvények iránt kormányzati területén a legéberebb felügyeletet rendelvén, föltaláltatásuk esetében azokat koboztassa el, tulajdonosaikat s terjesztőiket pedig azonnal jelentse föl. Pesten, deczember 18-án, 1851. — *Augusz* m. k.»

A következő hivatalos jelentés ismét egy másik fémer leirását tartalmazza:

«144. eln. sz. *Nagyságos Bonyhády István urnak, Csongrádmegye cs. kir. főnökének.* — F. évi április 30-án 79/eln. sz. a. felsőbb meghagyás következtében lett abbeli rendelésére, melyben Augsburgból Magyarhonba becsempészelni szándékolt azon érczmetszvények, melyeknek egyik oldalán Kossuth arczképe következő fölirással «Kossuth a magyarok vezére» másik oldalán a magyar korona, «Egy korona, egy Isten, egy honunk; e háromságnak hiven hódolunk» fölirással ellátva vannak, elkobzása meghagyva lévén — engedelmesen jelentem, hogy ily érczmetszvények a városban nem találtatnak. Szegeden 1851. augusztus 28-án. — Farkas János m. k. főkapitány.» *

Lássuk most az emigráczió pénzjegyeit érdeklő adatokat. Erre nézve, ismét Szeged város levéltárában őrzött, a következő rendelet szól:

«228. eln. sz. *Nagyságos Bonyhády István urnak, Csongrádmegye cs. kir. főnökének.* — Annak utján vett értesités szerint jelenleg Amerikában tartózkodó izgató Kossuth által 1, 5, 10, 50, 100 egész 1000 dolláru papirpénz bocsájtatott volna ki. E papirpénz az izgatónak sajátkezű aláirásával vagyon ellátva s a később alakitani czélzott magyar köztársaság nemzeti jövedelmei által biztositva és addig is 4% kamatoz. Miután nem valószinűtlen, hogy a papirpénz szinte Magyarországba is becsempésztetni szándékoltatik, hivatali hűségénél fogva komolyan fölhivatik Nagyságod, hogy e pénznem netaláni előfordulását a legkitünőbb figyelemmel kisérvén, föltalálás esetére azt azonnal foglaltassa le; ugyancsak ezuttal annak honnan származtát kipuhatolván, annak tovább terjesztői ellen is a leglelkiismeretesebb s legszigorubb nyomozást rendelje el, de egyszersmind annak birtokosát vagy azzal egyetértésben lévőt is névszerint haladéktalanul följelentvén.

Egyébként alig lészen szükség Nagyságodat e részben figyelmeztetni, miszerint az ez érdemben tovább intézendő rendeletek kiadásának és az eszközlendő nyomozatoknak a czélt nem koczkáztató lehető legnagyobb óvatossággal kellend történniök; nehogy időelőtti közhirré jutás által alkalom adassék az e részbeni hatósági intézkedések kijátszására. Pesten, márczius 18-án, 1852. — *Augusz* m. k.»

Csak azt kivánom e rendelet kapcsában megjegyezni, hogy az abban érintett 1, 5, 10, 50, 1000 dolláros pénzjegyek kiállitásukra nézve igen eltérők voltak egymástól. **

Igy az 1 dollárosok alakja: A két sarokban fölül a magyar czimer korona nélkül. A két diszes 1-es szám között a köztársaság süveget viselő, lándzsát és kardot tartó alakja büszkén helyezi lábát a földön fekvő király fejére, melyről a korona leesett. E győzelmet a két alak alatt látszó fölirat: «Sic semper tyrannis» egésziti ki. Balról Kossuth álló alakja látszik egy asztal mellett, tollas kalapjával fején, kezében papirtekercset tartva, mintha szónokolni akarna. Jobbról egy paizsos és lándzsás Minerva alakja sisakkal fején. E két alak közt *One* alapnyomat tünik föl. A bankjegy közepét elfoglaló angol fölirat a következő:

Dated at New-York. 2-nd February 1852.
Hungarian Fund.

On demand one year after the establishment in fact of the *Independent hungarian government*, the holder here of shall be entitled to *one dollar* payable at the National Treasury or at either of its Agencies at London or New-York; or to exchange the same in sums of Fifty Dollars or over, for Certificates bearing four per Cent interest, payable in ten equal annual installments from one year said event. *L. Kossuth.*

Vagyis forditásban:

Kelt New-Yorkban február 2-án 1852.
Magyar-alap.

A *független magyar kormány* tettleges fölállitása után egy év mulva e bankjegy tulajdonosa *egy dollárt*

A MAGYAR EMIGRÁCZIÓ PÉNZJEGYEIBŐL. — AMERIKAI DOLLÁR 1852-BŐL.

jogosan követelhet akár a nemzeti bank, akár annak londoni vagy new-yorki ügynökségétől; vagy kicserélheti azokat ötven dollár s ennél nagyobb összegekben 4%-os kötlevelekért, fizetendők tiz egyenlő évi részletben egy év mulva a fönt emlitett esemény bekövetkezése után. *Kossuth L.*"

A 10 dolláros jegyek 19 cmtr. hosszu s 10½ cmtr. széles legfinomabb selyem papiron állittattak elő. A két felső sarokban és pedig jobbról római, balról arab jegyekkel, a 10-es szám körbe játszó arabesk alapnyomaton látható. A két számjel között három női alak csoportja tünik elő, mindhárom a földön ülve. Közülök a középső baljában lándzsára akasztott phrygiai sipkát tart, s háta mögött Magyarország czimere korona nélkül. A jobbról ülő női alak vállára buzakalász-köteget emel, mig a balról ülő előtt kiteritett térkép fekszik, mérnöki műszerekkel környezve.

E csoport kép alatt a fentebb közlött felirat «Ten» alapnyomattal. A bankjegy alsó jobb sarkában Kossuth alakja mint az 1 dollárosokon, bal sarkában pedig pongyola öltözékü női alak, jobbjában gömböt, baljában lándzsát tartva.

Ez «amerikai dollár»-oknak nevezett bankjegyeken kivül az emigrációnak más még Angliában kibocsátani szándékolt bankjegyei is voltak. Mielőtt azonban a kibocsátás megtörtént volna, erélyes diplomácziai föllépésre s ama pör folytán, melynek ismertetését Kossuth

* Olyan érmek, minők a fentebbi két hivatalos iratban emlittetnek, tán nem is léteztek; az emigráczió nem adott ki ilyeket, s lehet, hogy csak a tulbuzgó hivatalnokok képzelete volt az egész. — *Szerk.*

** E pénzjegyekből több példány látható a nemzeti muzeumban is; egy példány az egy dollárosakból hozzánk is eljutott s a jelen másolat, melyet Reizner ur érdekes közleménye alkalmából itt bemutatunk, ez után készült. — *Szerk.*

«Iratainak» most megjelent III-ik kötetében találjuk, a már készülő félben levő bankjegyek megsemmisittettek.

A bankjegyek külön e czélra készült s vizjegyekkel ellátott papirjaiból levélboritékok készültek, s egy ily boriték viznyomása a tervezett bankjegy nagyságát 12 centiméter hosszu és 10 centiméter szélesnek tünteti föl. A viznyomás rajta a következő: A bankjegy szélein párhuzamosan haladó két kigyóvonal. Felső jobb- és balsarkában 1-es szám. A bankjegy közepén az ország koronás nagy czimere, és pedig a szivpajzsban Magyar- s az 1-ső mezőben Erdély-, a 2-ikban Horvát-, a 3-ikban Szlavon-, a 4-ikben Dalmátországoké. E czimer alatt nagy betükkel e fölirat: «Resurgo» olvasható.

Reizner János.

A HERCZEGOVINAI FÖLKELÉS SZINHELYÉRŐL.

A felkelők legerősebb pontjai már kezdetben keleti Herczegovina sziklás részei, a Zágora- és Dubrava-kerületek voltak a Narenta felső részén. E természetes erődökből, különösen Krbljina és Glaticsevo nehezen hozzáférhető karszt fensikjairól az alattok fekvő nagyrészt mohamedán községeket és az északi kis közigazgatási telepeket folytonosan zaklatták. A gyenge csapatok és zsandárok kénytelenek voltak a támadások miatt visszavonulni, s a felkelők már január végén nemcsak a Mosztárból Szerajevóba s a Lim-területre vezető utat fenyegették, hanem Focsa városkát is, melyet csak Hotze ezredes február 2-ki ügyes mozdulata mentett meg ezuttal. A krivoszciai lázadók veresége a herczegovinaiakat nem riasztotta vissza; ellenkezőleg még nagyobb tevékenységre sarkalta, s február második felében megtámadták az Arlov ezredes által vezérlett rogai nyerget s a fontos Lim-ut felé közeledtek. Mulhatatlanul szükséges volt őket fészkökben megtámadni. Ezért Dahlen és Jovanovics tábornokok közös hadműveletre szánták el magukat, mely február 21-én kezdődött s e hó 27-én Ulok bevételével végződött.

A négy igénybe vett hadoszlop közül a Leddihn tábornok parancsnoksága alatt állónak Focsából, Arlov ezredesének pedig Trnovából kiindulva kellett volna Krbljinát s Zágorát körülvenni, mig Szekulics ezredes (Gacskó) s Haas ezredes (Mosztár) az előbbiek által fészkökből kiüzött fölkelőket Uloknál és Hotovljénél hátul támadták volna meg s ezután egyesülve tönkretették volna őket. A két előbbi teljesitette feladatát s 24-én délben meglepték Krbljina, Hant és Wratlost; de működésök mégis egy nappal előbb kezdődött meg, mint a haditervben volt s ez hiusitotta meg a teljes sikert, mivel a rendkivül rossz talaj, vihar és hófuvatag Szekulicsot, továbbá 600 felkelő váratlan erős ellenállása 22-én Glavaticsevónál és 24-én a Krsztaczhegységnél Haas ezredest meggátolták abban, hogy tervszerü helyeiket a kellő időben elfoglalják. A Krbljinából elfutott felkelők igy nagy veszteség nélkül vonulhattak délre és Uloknál kitünő védelmi állást foglaltak.

Jovanovics táborszernagy tehát északról és délről jövő akcióját most a hidja által hadászatilag nagyon fontos *Ulok* ellen irányozta a felső Narenta völgyben. Az itt egyesült fölkelők száma 800—1000 ember lehetett. Ezek közül a vakmerő Tungusz Péter a kereszténveket (250 ember) vezette, Zuzics Omar ugyanannyi mohamedánt, Zekulicsnak mintegy 200 embere volt mindkét vallásból, s Kurtovicsnak 2—300 embere a felső Narenta vidékéről.

Az ostrom lefolyásáról közöljük kivonatban a hivatalos jelentést, melyből látható, hogy a fölkelő vezérek mily ügyesen választották a támadók jobb szárnya fölött levő magaslatot s másrészt mily nehéz volt a harcz e járatlan helyeken. Czveits alezredes márczius 1-jéről jelenti:

Hat órai igen nehéz mars után (Nevesinjéből, a plazini sziklák közt február 26-án délelőtt 11 órakor csapatommal eljutottam a Morinye planinára. Midőn Szvatovszke-Grebbje felé már meglehetős utat tettem meg, a jobbszárny 12 óra 30 perczkor a mintegy 4 kilométernyivel keletre fekvő Pasina-Livada mellett mintegy száz felkelőre bukkant, kik ott megtelepedtek s a mi katonáinkra lövöldöztek. Két csapat előzte őket s kunyhóikat felgyujtotta. A fölkelők keleti irányban futottak. Délután fél háromkor csapatunk Uloktól 4 kilométernyire ért, s az ottani sziklás magaslatokat Cserveni-Elena mellett a fölkelők által erősen meglepve találta. Megkezdettem az ágyu-tüzelést s majd a gyalogságot is csatarendbe állitva, velök is tüzeltettem. Négy órakor már világos volt, hogy egyenes támadás czélhoz nem vezethet, mivel nyilt téren kellett volna elmenni egy igen jó fekvésü s elfoglalt magaslat alatt. Elhatároztam azért, hogy a magaslatot támadom meg, noha az meg volt erősítve. Mi alatt az ágyuk s a gyalogság a magaslatra lőttek, körülvétettem azt, azután minden csapatot oda vittem s az erős hófuvatag daczára megkezdtem a támadást. A magaslat gyarlón volt megerősítve, de természettől fogva igen nehéz volt feljutni s csak 7 óra 30 perczkor, egy órai erős puska- és kartácstüzelés után vehettem be. Az ellenség erőlködése, hogy Ulok e kulcsát megmentse, eredménytelen maradt. Teljesen megvertük a felkelőket, kik minden irányban szétfutottak. Az ostrom helyén több halott maradt, habár egyes halottakat és sebesülteket magukkal vittek. A következő nap reggel 6 órakor a Szlivlye felől előnyomuló Szekulics seregével találkoztam s megállapitottuk a tovább nyomulást. Reggel 7 órakor kezdődött a támadás, folyvást az uloki hid felé nyomultunk, mig Szekulics ezredes a balszárnyon utánunk jött.

Délben 12 órakor a községet bevettük, egyes futó csapatok végső ellenálló kisérletei is megszüntek s délután 4 órakor félórai tüzelés folytán a fölkelők a Narenta jobb partjáról is elvonultak. Este 6 órakor Haas csapatai átmentek a hidon a Narenta baloldalára, hol éjjel az én csapataimmal összeköttetésbe jutottak.

Arlov csapatai is részt vettek a diadalban, a mennyiben egyes felkelő csapatokat üldözve, 27-én az Uloktól északra fekvő magaslatokon megjelentek s igy az ott megvert felkelőknek észak felé menekülését meggátolták. Igy lett az ostrom a kis hadjáratnak egyik legjelentékenyebb epizódja.

A szegény katonák állapota a fölkelés szinhelyén kedvezőnek épen nem mondható. Voltak, kik decz. 10-ike óta egyenruháikat le se vethették. Az előörsök helye a magas hegyekben egészen nyilt volt eleinte; még csak fa sem volt, hogy megmelegedhettek volna. A tüzelő szerek kedveért a völgyekbe s az utaktól messze kellett eltérni s ott is nehezen kaphattak valamit. A mellett a kellemetlen északi szél, a bóra folytonosan fuvott. Nagyon nehéz volt vizet is kapni. Rendesen egyes csövekben vagy válukban gyüjtötték meg s egyes katonákat, épugy mint a fáért, nem lett volna tanácsos érte küldeni. A fa- és vizhordó katonák rendes fedezet alatt mentek s még igy is sokszor voltak veszélyben a leskelődő fölkelők részéről. Ily körülmények között nem csoda, ha a katonák között a betegség igen elterjedt s az osztrák-magyar hadseregben a betegek száma is mintegy félannyi volt, mint a fölkelők összesen. De az épen maradtak erőltetett menetek és küzdelmek után meredek hegyekre kuszva s mély havon át menve sikert vivtak ki. Krivoszczia meghóditása csaknem teljes lett, egyes katonai pozicziókat megerősitettek s az eledelek s épitési készletek szállitása a partról az ország bensejébe most már akadály nélkül történik.

A GYERMEK-KÓRHÁZBAN.

Emberi jó szivek a jól szervezett társadalomban gondoskodnak arról, hogy senki ne maradjon segély nélkül, a ki rá szorul és azt megérdemli. Kivált a gyermek az, a senkinek nem vétett, a részvétet tehetetlenségével is felkeltő gyermek az, a ki biztosan számithat rokonszenvre oly emberek között, a kiknek könyörülni szive és segiteni módja van.

Nem szükség, hogy épen árva legyen, minden gyámolótól és pártfogótól megfosztott szerencsétlen; elég, ha szegény, elég, ha szülőinek házában nem számithat arra az ápolásra, melyet állapota megkövetel. Vannak intézetek, a hová megnyugvással adhatja be a szülő beteg gyermekét: apát talál ott az orvosban, a ki életét a kis beteg ártatlanok gyógyitásának szentelte; jó és gondos anyát azokban az angyalszivü nőkben, kiknek a szánakozás, a gyöngédség, az irgalom lelkük hivatása, szelid pillantásuk enyhület, ujjok érintése fájdalomcsillapitó balzsam.

Egy gyermekkórházból mutat be mai képünk egy jelenetet. Az ápolónő, ama «testvérek» egyike, kik nem apáczák ugyan, de kiket mégis szentek gyanánt tekint a szenvedő, — szeliden emeli föl kis vaságyából a szenvedő gyermeket, hogy megigazitsa fekvő helyét, vagy hogy az orvosságot beadja neki. Végtelen megható az a részvét, az a szeretet, melylyel a kis betegre tekint; szinte leolvasni arczából, menynyire együtt érez a kis szenvedővel, hogyan vigyáz, hogy egy hirtelenebb mozdulattal, erősebb szoritással fájdalmat ne okozzon neki. Ugy tekint rá, mintha csak az övé volna; pedig ép oly messzire van tőle, mint bármely másikától a szomszéd vaságyacskák kis lakóinak. S azért ő most mégis igaz édes anyja neki, — azzal a különbséggel, hogy mig az édes anya csak ezt az egyet szeretné igy: ő hasonló gyöngéd, gondos, szelid anyja a másiknak, harmadiknak, századiknak is, a kit a sors az ő keze alá hozott, hogy arra a nehéz időre, a mig oly igen beteg, földi gondviselése legyen a kis szenvedőnek.

Nagy szive van a nőnek, ha igazi nő. E sziv emeli föl az angyalok sorába. S ha joggal mondják, hogy akkor van a nő Istenhez legközelebb, mikor életet ad: arról a nőről, a ki élethivatásává választá visszatartani a kisdedben azt az életet, mely az ő gyöngéd gondoskodása nélkül oly könnyen röppenne el, ép oly joggal lehet elmondani, hogy állandóan ott lakik Isten közelében.

AZ ORSZÁGOS KÖNYVKIÁLLITÁS KALAUZÁRÓL.

Thuróczy krónikájának kezdő vignettéje.

Milyen száraz czim. Szinte félve látod a «Vasárnapi Ujság» hasábján ugy-e kedves olvasó. De itt nem egy puszta névlajstromról, könyvek czimjegyzékéről van szó: egy diszmunka fekszik előttünk, remeke a magyar nyomdászatnak, — egy gyönyörü album, örökbecsü emlékkönyve a könyvkiállitásnak. Soká váratott magára, tudta, hogy késő vendégnek is kedves leend.

Tartalmát kiváló szakemberek irták, kiállitásában a fővárosi elsőrangu nyomdák versenyeztek egymással. Szép formában, szép tartalom: ez teszi diszművé.

A Kalauz egyes fejezeteinek ügybuzgó irói a kiállitott könyvek magyarázata mellett be akarták mutatni a könyvirás és könyvnyomdászat történetét; a Kalauzt kiállitó nyomdák meg akarták mutatni, mit képes nyujtani, hol áll ma a könyvnyomdászat. Érdekelheti-e valami közelebbről az olvasóközönséget, mint épen a nyomdászat története?!

Ma, midőn a tudomány a sajtó közvetitésével az emberiség közkincse, alig tudjuk elképzelni azt a szomoru korszakot, midőn a könyv a legnagyobb fényüzési tárgyak közé tartozott. Gutenberg találmányának üdvös voltát, messzeható horderejét jóformán csak késő századok tudják kellőleg méltányolni; most érezzük igazában, hogy mi volt az ő találmánya az emberiségre, — most, midőn a gőzsajtó alól ezer és ezer példányban repülnek szét a világ minden része felé a kicsi nyomtatott betük, postagalambkái az emberi szellem gondolatainak.

Gutenberg korának még sejtelme sem volt a találmány messzeható erejéről. A genialis feltalálónak nemcsak a kezdet nehézségeivel, az anyag tökéletlenségével kellett küzdenie — még akkor is, midőn a fatáblákba metszett egész lapokat felváltották (1450 táján) a szétszedhető betük — hanem első sorban a kor konzervatismusával s mondhatni ellenszenvével. A világ mint most is, ugy akkor is még inkább erősen ragaszkodott a meglévőhöz, konzervativ volt a szó szoros értelmében. Ragaszkodott a könyvnyomtatás feltalálása után is az irott könyvekhez, a szép kezdőbetükkel s miniature-ökkel

A MAGYAR DIVAT SZÁZADAI

Írta PALOTAY GERTRUD

Nagy politikai átalakulások mindig rányomták bélyegüket a művelődés minden megnyilatkozására, tehát a ruházatra is. A ruházat aránylag rövid élettartama teszi, hogy könnyebben, gyorsabban símul az uralkodó művelődési áramlatokhoz, mint például a bútorzat. S bár régmúlt századokban a divatváltozásnak sem üteme, sem mértéke nem hasonlít a maiéhoz, egy emberöltőn túl aligha maradt meg a ruhaféle változtatás nélkül. Általában a ruháknak gyorsabban s könnyebben változott meg alakjuk és díszük, mint ahogy anyaguk kicserélődött. Az értékes, nehezen megszerezhető s igen tartós kelmék, szülőkről gyermekre öröklődtek s bizony többszöri átalakításnak voltak kitéve, mielőtt elkoptak volna.

Legkorábbi írásos értesülésünk, mely politikai esemény következtében nálunk meghonosodott divatról számol be, az Árpád-kor végéről való. A kúnok tömeges betelepítése bizonyára lényegesen hatott a magyarság akkori öltözködésmódjára, hiszen tudjuk, hogy a kúnok csak azzal a feltétellel voltak hajlandók 1279-ben megkeresztelkedni, ha a pápa követe szakálluk beretválását és hajuk nyírását továbbra is megengedi. A tarfejűség és a beretvált

Oláh Miklós mentéje (1503)

arc keleti divat volt, amelynek bizonyára a honfoglalók is hódoltak, s amelyet a magyarság csak a nyugati életformák közé illeszkedése idején vetett le fokozatosan, egyéb pogánynak érzett szokásaival egyetemben. Kún László udvarában nemcsak a férfiak öltözködésmódja kaphatott keleties jelleget, hanem a nőké is, hiszen a király anyja, Erzsébet, kún hercegnő volt.

A kétféle idegen áramlatnak: a nyugateurópainak és a keletinek hazai földön való keveredése az egész magyar viselettörténetre jellemző. A mindenkori politikai befolyásnak megfelelően, természetesen az idegen udvari emberek, papok, mesteremberek a hazájukbeli divatot és életformát igyekeztek itt meghonosítani, s ez nemcsak az udvar és a főnemesség, hanem a polgári lakosságnak ruhái jellegében is mindenkor híven tükröződik. Hogy e két idegenből jövő s merőben ellentétes befolyás nálunk nemcsak korán érvényesült, hanem békésen élt egymás mellett, arra érdekesen világít rá a XIV. század utolsó negyedéből származó Bécsi Képes Krónika több miniatűrfestménye. A Képes Krónika címlapján Nagy Lajos királyt látjuk udvari emberei között. A trónszéken ülő király, valamint a jobbján álló vitézek nyugati jellegű, olaszos, vértezett, testhez simuló rövid ruhákat viselnek, míg a király balján álló — nyilván «polgári» ruhában ábrázolt — főemberek keleti típusú, kaftánszerű, hosszú és bő kabátokban láthatók, fejükön magas süveggel. Nyilvánvaló, hogy a magyarság már ekkor is, mint sok, későbbi korból való adat igazolja, az idegen ruhát nem vette át szolgai módra, hanem a saját ízléséhez, életformájához idomította s ezáltal megmagyarította.

Bizonyos, hogy Mátyás király tisztára olasz renaissance kultúrájú udvarában szokásokban is, öltözködésben is Beatrix királyné hazájának divatját tették magukévá. A király díszes ruháiról maga Bonfini nyilatkozik dícsérőleg, a pfalzi választófejedelem követe pedig, aki urát Mátyás király lakodalmán képviselte, a magyar főurak ruháinak szépségét hosszasan méltatja. Újlaki Miklós aranybrokát dolmányát, drágakövekkel kirakott mentéjét dícséri, talán azért is, mert hazájában ilyeneket nem igen látott, hiszen a mente is, a dolmány is keleti szabású ruhaféle volt.

A XVI. és XVII. századból oly nagy számmal maradtak ránk hagyatéki leltárak, végrendeletek és hozományjegyzékek, hogy e korok magyar ruházatáról

Tükör 1940. 8. sz.

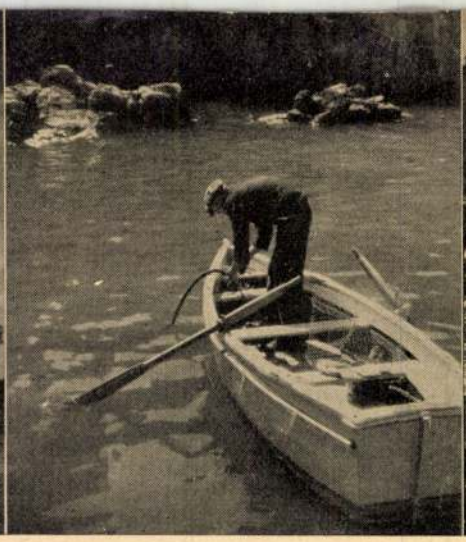

hálót száradni, maguk pedig pattogó tűz mellett mesélgetnek a régi jó időkről, amikor még óriásharcsák pihentek az örvények mélyén. Ilyenkor járják a vizek partját a horgászok is. Csendesen megállnak a rekettyés szélén és villantóikat vagy csalis horgaikat bevetik a vízbe. Fürge pisztráng vagy surranó őn, lusta potyka vagy portyázó sügér pedzi néha horgaikat. Ha kedvez a halászszerencse, arcuk sugárzik, ha nem harap a hal, bosszankodnak. Hej a szerencse forgandó. A napfény és az üde levegő azonban megvígasztalja csakhamar a bosszús horgászokat is.

A vízpart szépsége halászt, horgászt, nyaralót egyaránt felvidít. A tengervíz és a vízparti élet testet-lelket frissítő hatását már a rómaiak ismerték. Feljegyzések szerint a császárkorban Róma híres tengeri fürdőjén, Baiae homokján vidám fürdőélet pezsgett. Férfiak, nők selyemfürdőruhában élvezték a víz, a homok és a napfény áldásait. A mai Lido homokzátonyos partján, az akkori Altinumban, szintén fürdőztek a római előkelők. Róma hanyatlása után azonban a vidám fürdőéletnek hosszú évszázadokra vége szakadt.

A középkor lelki befeléfordulása nem tűrte meg a test igényeinek túlságos kiszolgálását. A szemérem és a szégyenkezés tiltotta az emberi test lemeztelenítését. Sok történelmi feljegyzésünk arról tanúskodik, hogy a középkor, sőt az újkor elejének férfiai és asszonyai szégyenletes dolognak tartották a tisztálkodást. Csupán fent északon a svédek, norvégek és finnek fürödtek rendszeresen már a középkorban.

Európa egyéb részein csak a XVIII. század végén kezdődött meg a fürdőzés. Bokától állig felöltözködött emberek kezdtek ismerkedni újra a vízzel. Több mint egy teljes évszázadnak kellett eltelnie, hogy a XX. század férfiai és asszonyai felfedezzék azt, amit már a rómaiak ismertek. Közben természetesen a XVIII. század kényelmetlen fürdőruhája egyre jobban megfogyatkozott, úgyhogy már-már csaknem a másik véglethez érkezünk el. A mi századunk fürdőéletének központja a partfürdő. Meleg napokon tengerparton és folyóparton mindenfele vidám élet folyik. A XX. század embere újra felfedezte a frissítő vizet, az életetadó napfényt és a meleg homokot.

A folyók, tavak és tengerek homokos partján tarka napernyők színes tábora hirdeti a víz diadalát. A víz szélén tipegő gyermekek, távolabb hintázó, hancúrozó fiatalok, a rojtos szélű napernyők árnyékában kártyázó férfiak és asszonyok élvezik a nyár szépségeit.

A vízparton valósággal érezzük az élet lobogását. Kint, a hullámok hátán fürge csónakok hasítják a vizet. Az evezőlapátok nyomán bohókás habkarikákat vet a víz. Barnárasült hátú fiatalok húzzák ütemesen a lapátokat.

És alkonyatkor kigyúlnak a csillagok és a sötétség szétterül a vizen. Csak néhány halk evezőcsobbanás töri meg az éjszaka békés csendjét.

Így fogadtuk hát új alakban barátunkká az éltető vizet. Azt a vizet, amely gyermekkorunk játszótársa, papírhajóink hordozója, a halászok termőföldje, a kereskedelem fontos útja és a vitorlások kedvelt pajtása. A víz történelme összeforrott az emberiség történelmével.

jövő íz és szín vegyült és keveredett el időnkint magyar földön, kétségtelen, hogy újjá, magyarrá alakították a viselés módjának miként jével, a ruházat tartozékainak gazdagításával. Például a nemesprémek gyakori alkalmazása a női és férfiruhákon bizonyára ősi hagyományokban gyökerezik s az idegen mintára nálunk készült ruhadarabnak magyaros jelleget adott. Ugyanezt mondhatjuk a gazdag zsinór- és paszománydíszre, amelynek elkészítésével a gombkötőmesterek céhei foglalkoztak. A jellegzetesen magyar ötvösmunkák dús alkalmazása szintén erősen rányomta bélyegét a ruházat egész megjelenésére és — mint nálunk járt külföldi utazók leírásaiból tudjuk — lényegesen megkülönböztette a magyart az idegen öltözettől.

A nemzeti hagyományokhoz szívósabban ragaszkodó Erdélyben sokkal nehezebben hódított tért a nyugateurópai divat. A bécsi udvar iránt táplált politikai ellenszenvnek bizonyára ugyanolyan lényeges szerepe volt ebben, mint annak, hogy Erdély keleti kapcsolatai sokkal erősebbek voltak, mint az ország többi részeié. Minthogy Erdély nem volt hódoltsági terület, török kereskedők sokkal könnyebben és nagyobb mennyiségben hozhatták be oda — legnagyobbrészt textilfélékből álló — árucikkeiket, amelyeknek árát Bethlen Gábor fejedelem 1621-ben külön árszabásban szabályozza. Sokba befolyásolta az erdélyi főurak ruházatát a lengyel divat is, különösen Báthory István idején.

Azonban nem kell azt gondolnunk, hogy a magyar divat nem volt hatással a külföldire. Egy 1660-ban kelt feljegyzésből értesülünk, hogy a magyar sapkakészítőknek Grác vidékéről való fokozatos elfogyását a lakosság nagyon fájlalja. Károly osztrák főherceg 1575-ben összeírt ruhatárában pedig egy hamuszín magyar «gepenik» szerepel, ami nem egyéb, mint a mi — török származású — «köpönyeg» nevű felsőkabátunk.

A kuruc felkelés leveretése után Mária Terézia és II. József németesítő törekvései a magyar ruházaton is erősen érezteték hatásukat. A barokk divat nálunk is követőkre talál, a férfiruhák zsinórdísze helyébe virághímzés lép, a nők a magyar szoknyát és köténYt felcserélik az uszályos ruhával, s «az idegent majmolja», aki csak teheti — mint a kor egyik hazafias érzésű költője panaszolja. Erdélyben báró Apor Péter írja meg 1736-ban kora szokásait ostorozó emlékiratait, illetve visszaemlékezéseit gyermekkorának elmúlt világára. Munkájának «A régi erdélyiek köntösiről» című fejezetében a mindjobban terjedő külföldieskedés rovására írja nemcsak a nők mély ruhakivágását, hanem a férfiak hajviseletét is. «. . . Soha nem emlékszem, — írja, hogy ifjú legényt nagy hajjal láttam volna, de hogy azt hátul vagy sinórral, vagy pántlikával megkötötték volna, mint az lófarkát, mint most cselekszenek, híre helye nem volt». Országszerte megváltozik a nők fejviselete is, a magyaros párta és a gyöngyös főkötő helyett minden asszonynak megvan a maga

«Drótra fűdzött bubos borzas parókája,
Magas tornyos, pipes csúcsos bóbitája»

De hiábavalónak bizonyult a gúnyversek minden ostorozása. Az a két külföldi utazó, aki 1789-ben Magyarországon járt s álmélkodással látta a magyar ruha akkor már csak vidéken fellelhető szépségét, így sóhajtott fel: «Kár, hogy sokak mind nyelvek, mind ruhájuknak változtatásával önként törlik le nemzeti karaktereket . . .» Ezt a századot a magyar művelődéstörténet az elnemzetietlenedés századának nevezi . . .

CSANÁDY GYÖRGY: ALKONY A BALATONON

Szellő se ver hullámot,
Csak éppen ring a tóvíz,
Szivárványszálak futnak
Egy roppant osztovátán,
Hajszálfínom fémszálak
Nyilalnak eltünőben,
Acélnak és olajnak
– Lila, vörös, narancs, zöld –
Hűs és lágy szőtteménye,
Törökfátyola készül
A kényes hableánynak.
Badacsony vén takácsa,
A rézarcú, boros nap
Ezer sugárt fog nyüstbe
A fellegosztovátán,
Veti a fényvetélőt,
Veri a színt a színre:
A nagy tó tündérének
Friss, nyári bálikötöst
Sző szorgos, mesterkézzel.
Kész kell hogy legyen véle
Mire holdnéne felkel,
S ezüstszappan habjában
Kimossa, megtisztálja,
Szárítni átaladja
Hajnalszellő cselédnek,
Hogy patyolattestére
Legyen mit öltözhessen
Holnap reggel ha ébred
Balaton csepp tündére.

eléggé határozott képünk van, bár a valóságban, történelmünk viharai következtében, bizony csak kevés ruhadarab maradt ránk. Érdekes, hogy ekkor is egymás mellett élnek a nyugaeurópai és a keleti öltözetdarabok, mert gyakran egyazon leltár sorolja fel őket. Olasz szabású felsőruha lehetett a «velence» nevű férfikabát, amely a XVI. században szerepel gyakran. A mohácsi vész utáni időkben kezdődik meg nálunk a török ruha hódítása; ez teljes két évszázadon át döntően befolyásolja a magyar ruhadivatot. A török elleni hadakozás szükségessé tette az ellenfél harcmodorának, felszerelésének s a fegyverzettel kapcsolatos ruházatnak átvételét. Zsákmányként is igen sok török ruha került a magyar vitézek kezére, s egykorú feljegyzések említik, hogy harci csel s egymás megtévesztése céljából a törökök magyar süveget, a magyarok pedig török turbánt tettek fejükre. Hogy milyen nagy divatja volt nálunk a török ruhának, arra jellemző, hogy az 1608-i koronázáskor a menetben résztvevő hajdúk és huszárok teljes felszerelése — szemtanúk megfigyelése szerint — tatár és török volt. A budai basák gyakran ajándékozták meg a náluk követségben járó magyar urakat török díszruhákkal, nevezetesen kaftánokkal. Bocskay István erdélyi fejedelemnek maga Ahmed szultán küld értesítést, hogy neki «. . . dicsőséges személyem részéről két szép díszruha ajándékoztatott». Egykorú képes ábrázolások tanúsága szerint a magyar urak változtatás nélkül viselték, felsőkabátként, a török kaftánokat, magyar ruhájuk felett. Bocskay István végrendeletében meghagyja, hogy két kaftánjából húgainak «leány ékességnek való öltözetet» csináljanak. Ily módon a hölgyek öltözetét is befolyásolta a török divat, bár természetesen inkább az anyagok, mint a ruhák szabása tekintetében. Egy erdélyi főrangú kisasszony kelengyéjében 1627-ben szerepel egy «fejér kaftán szoknya, az virágja szegfűszín». Rimay János pedig, aki éveken át élt Konstantinápolyban, mint az erdélyi fejedelem követe, vásárlásairól készített feljegyzéseiben említi, hogy «Király szin patyolaton nyomtatott virágó darabot vöttem, két előkötőre valót, 20 oszporán.» Az előkötő nem egyéb, mint kötény, a régi magyar női öltözetnek egyik fontos kelléke, melyet mindig valami lengébb anyagból készítettek, hol «török bulya vászon»-ból, hol pedig — flandriai csipkéből.

A keleti mellett ugyanis nyugatról is hoztak be a hódoltság idején sokféle anyagot, nevezetesen Bécsből. Gróf Thurzó Borbála mennyegzőjére apja 1612-ben egyéb drágaságok között «egy jankerre és egy kis subára való fekete virágos bársonyt», továbbá ezüstös atlaczot, tengerszín gubásbársonyt, «szoknyához franczlinak való selymet», sőt még «varrani való selymet» is Bécsben szerez be. Nagyasszonyaink hozomány- és hagyatékleltáraiban sokszor szerepel az «angliai posztó», a «sléziai gyolcs» és a «lengyel patyolat» is. És a török «hímmel varrott» ingvállakkal egyidejűleg viselték a lengyel szoknyát, francia vállat (azaz vállfűzőt), s a tányéralakú, nagy fehér «spanyol gallért». Ez, valamint a «spanyol janker» nevű rövid női felsőkabát is Bécs közvetítésével kerül el hozzánk, mint ahogy általában a nyugateurópai ruhaféle ezidőtájt jobbára a Habsburgok s a bécsi udvar révén jutott ide. Érdekes, hogy a Habsburgok politikai befolyásával egyidejűleg tűnnek fel régi leltárainkban nagy számban a németnevű — s kétségtelenül alakban, anyagban is németízlésű — ruhák. Ez különösen a XVII. század végén válik szembetűnővé, s jellemző, hogy egy magyar úrnak 1697-ben kelt végrendeletében ilyeneket olvashatunk: «. . . német egy öltöző köntösöm, dolmánya zöld camiczol, s nadrágja vörös matéria», majd «minden napra kék francia dolmány» és «németes mente, hosszú zöld, fehér báránynyal béllett» említtetik s egy «német kalpag» is. Másutt «cseh süveg» szerepel ugyane korban egy Haller kiassszony kelengyéjében. A Pozsonyban letelepedett német szabók egyre-másra készítik a csipkés «scheibel», a prémes «rekli» és a halcsontos «wambesz» nevű ruhadarabokat.

De akármennyi új, idegen, sokfelől

Magyar nemes kisasszony a XVIII. sz.-ban

<Magyar egyházmüvészet>

Jajczay János: Mai <>

4-r, 132 kép 26 l.

Bp [1938].

Gent (1089)

U. az francia nyel ven.

Gent (1088)

RG GUSZTÁV
ÖNYVKERESKEDÉSE
ERENCIEK-TERE 2.

*Budapest, 193*9 VI. 15.

MLA

ága

Budapest

tekintésre	Pengő	
~~szt.Bertalan templom~~	~~1 50~~	visszaa
.III.kötet	30 -	
	~~14 -~~	visszaa
.kötet	15 -	
összesen Pengő	~~60 50~~	
	45 00	

[Magyar diszitmények]

Szendrei János: [ ]

Kny. Müvészi Ipar.

Sokcjs, 24. C. Bp. 1891

Gent [2122]

Hankius 18. c.

MAGYAR DÖMÉS SZENTEK

Boldog Pál vértanu, a kúnok térítője. Boldog Ágoston zágrábi püspök. Boldog Bánffy Buzád, a tatárjárás pesti vértanuja. Boldog Csáky Mór. Boldog Margit és nevelője. Boldog Ilona

szólásmondás : a pusztai táj épúgy kész, époly »tele van«, mint minden jellegzetes tájkép. Csak költőre, művészre volt szükség, hogy kifejeződjék a táj »teljessége« és hiánytalan jellegzetessége. Magyarországi születésű s magyarul is tudó német költő, Lenau sejtette meg először a világgal a puszta romantikus hangulatát, s Liszt, a magyar zeneszerző és író segített ezt elterjeszteni a zene mindenkihez hozzáférő nyelvén. Mind a kettő a cigányok rejtelmes népét állította a pusztakép közepébe, mint Victor Hugo Esmeraldát a Notre-Dame székesegyház elé. Ezt a képet még sűrű exotikum fátyolozta ; ez még nem a valóság szépsége volt, hanem a titokzatosságé. Petőfi teljesíti ki azt a folyamatot, amely csaknem száz évig alakul : fölfedezi az igazi síkság (nem a puszta, mert hiszen ez a síkságnak csak kis része!), a nagy magyar Alföld természeti és hangulati szépségét s beleállítja az igazi magyart, akinek semmi más köze nincs a cigányhoz, mint az, hogy muzsikáltat vele magának. Ez a három művész, de különösen Liszt és Petőfi, romantikus életük és dinamikus természetük folytán is óriási átütőerővel képviselik az általuk fölfedezett új világ ügyét. A pusztai táj és pusztai ember képe az egész világon elterjed s csekély változtatással él ma is a nyugati közvéleményben.

De ez az új kép annál erőteljesebb, mert nem *teljesen* új : megtartja a régi alapvonásait. A magyar lovaskatona nem száll le a lóról, csak »civilbe« öltözik : csikós vagy betyár lesz belőle. A preromantikus és romantikus világban mind a kettőnek nagy a becsülete : a csikós a XVIII. században lámpával keresett és lelkendezve föltalált »természetes ember« talán *legtermészetesebb*, mert legeurópaibb kiadása ; a betyár pedig a Diderot »Deux amis de Bourbonne«-ja és Schiller »Haramiái« óta népszerű romantikus típusnak egyik legférfiasabb változata. Mindegyik, a pásztor is, a betyár is, az idillre, ill. a felszabadulásra vágyó emberiség ábrándképe. Az idill, amely az olasz Arcadia és »Gessner százada« óta új erőre kapott, minden erővel azon van, hogy megnyugtassa magát : ma is vannak még idilli emberek, idilli életkörülmények ; a szabadságnak pedig nemcsak közösségi, politikai formája van, hanem egyéni, esztétikai formája is. A magyar pásztor ősi életformát őrzött és őriz még ma is, de mégis benne él korában, mert nagy életintelligenciája minden lényegest szinte ösztönszerűen felhasznál a haladásból ugyan-

ARCKÉP

„Győzöd-e még?"

Sík Sándor legújabb verskötete

AZ EMBERBEN a költő : mindig fiatal. Apollói ez a fiatalság és karizmás. Ennek ellenére, vagy talán éppen ezért, a költőben az ember mégis mindig előbb cseperedik átfogó érzelmű «erkölcsi lénnyé», sőt előbb érik minden humánum hordozójává, mint más halandóban.

Az emberben a költő : mindig meglepetés és csodálnivaló újdonság. Valamennyi szép életerő izzása, lobogása. Az ember sokszor védhetetlenül és költő én-je leigázottjaként e meglepetésnek és csodának a rengései között él és azokban használódik el úgy, mint ahogy a tűz elhamvasztja a fáklyát.

«Győzöd-e még?» — kérdezi ilyenkor meghökkenve a költő az embert, ha érzi már, hogy fáradt a test és meghasonlott az ember. De hangozhatik fordítva is a kérdés. Amikor az ember, a maga karizmás bizakodásában így nógatja bensejében a költőt : «Testvérem, győzöd-e még az emberségért való helytállást s az emberért vívott harcot a növekvő embertelenségben? És ha igen, akkor még kiálts és lobogj a versben, mert élni és égni akarok».

Ugyanennek a kérdésnek, e faggatásnak tehát éppúgy lehet egy lejtő, mint egy emelkedő hangsúlya.

Az ember és költői életműve

Az eligazító választ aszerint kapjuk meg, hogy milyennek ismerjük az embert s a költői életművet az emberben? Minden egyes különbségtevés és «esztétikai elemzés» alighanem iskolásnak és felszínesnek tetszik, ha már e kettős magatartás hűségesebb megvizsgálására törekszünk. Sőt mindenféle osztályozás és rangsorolás helyett egy életmű «természetrajzáról» világosabb képet alkothatunk magunknak, ha előbb a költő irányából az ember, emez felől pedig a költő magatartása iránt érdeklődünk. Mert, ha a költő faggatására az ember csupa negatív választ ad s arról panaszkodik szüntelen, hogy nem győzi az életet tovább s jöjjön inkább a halál, az elmúlás s a regényes megsemmisülés — a költő művészete egy szélső, «dekadens» magatartást tükröztet. Ha viszont az ember kérdésére, esetleg : vívódásaira is a költő csupa új igennel válaszol, sőt azzal, hogy : vállalja a gyürközést az emberért s minden humánum épségéért, — akkor a költő művészete az ellenkező, pozitív véglet legszélsőbb típusát képviseli. E két véglet és magatartás között persze ez árnyalatoknak egész skálája helyezkedik el. Az előbbiben a dacos fellángolások és újrakezdések hátráltathatják a teljes elborulást, a gúnyú a keserűség, sőt a «minden-mindegy» cinizmusa fékezheti a katasztrófa s vele az elnémulás időpontjának jövetelét. Az utóbbi típusban a megnem alkuvás hangjait s a küzdőkedvet időnkénti megriadások, elborulások fojthatják le s a kétkedés felbugyborékoló talajvizei mállaszthatják szét e pozitív jelű költői magatartás alapformáit.

Sík Sándor és a „Halálfiai" nemzedéke

Nem könnyű feladat tehát, hogy a költőt — ezúttal bármelyiket is — e skála melyik pontjára helyezzük? Biztosan csak a két véglet és magatartás legszélső esetei között választhatunk. Aki pedig ismeri Sík Sándor költői életművét, megjelölheti helyét e két nagy osztályozás egyikében, igenis abban, amelyet mi a «pozitív» magatartású költők számára tartottunk fenn s amelybe a huszadik század kevés, igazán nagy költője sorozható. Nálunk : a «Halál fiai» nemzedéke nagy költői közül Sík Sándoron kívül alig egy-kettőt sorozhatunk még ide, majdnem csak a katolikus költőket, kiknek apollói fiatalságát nemcsak a költő fiatalságával örvendeztette meg az Úr, hanem akiknek *emberi* élete is valóban úgy telt katolikus módra, hogy : *egyetlen lépcsőimádság* lehetett szemben az örökkévalósággal. Vagy ahogy egy jó magyarságáról hirhedt mai plakát-frázis nyomán mondhatnók : «Arccal az Isten felé».

Egy kor költői : „Arcca bálványok felé"

Már most : ami a század többi nagy költőinek keserű és megriadt forgolódását illeti, közülük majd mindegyik inkább fordult a Halál felé, térdepelt egyéb bálványok : miként a Pénz, a Faj, a Supermann, vagy az Untermensch az Egyéniség és a Csőcselék bálványai előtt s mi egyebek előtt, miket itt felsorolnunk — mindezen megimádások dőreségét látva — aligha érdemes. Azután térdepeltek még a Humánum oltára előtt, inkább a derekabbak, kik egy magasabbrendű eszmény szolgálatát belső szükségnek vagy hasznosságnak érezték s térdepeltek azzal a súnyi szesszel is, hogy e «nemesebb» szolgálat ürügyén tán a kellemetlen Istent kikerülhetik, de — Ő előtte, mondom, a XX-ik században, már csak a katolikus költők térdepeltek igazi alázattal.

A fiatal Sík Sándor szerepe

Nagyobb és tüzesebb vitalitással egy költői éra alig kezdődött nálunk eladdig, mint amelyben Sík Sándor is, fiatal levitaként indult. A századelő művészemberében a «költő fiatalsága» nem volt elapadó és megfogyatkozott, inkább megduzzadt egy vidám civilizáció minden ösztönző és ingerkedő, hitető és csábító érintésére. A nagy Életnek épannyi dalosa akadt akkor, mint korábban a szép Holdvilágnak, vagy előbb a Szabadságnak, a Hazának s a polgárerényeknek, majd mint az Észnek s a Becsületnek . . .

A «Győzöd-e még?» költője azonban kezdettől fogva amaz oltár előtt térdelt, amelynek lépcsőimádságát úgyis, mint pap és költő, a megújhodott magyar nyelv friss és édes ízeivel mondta el és ezt a pogány-burjánzású, szimbolista stílust a benne feszülő új szépséggel együtt, ő ötvözte szinte szakrális veretűvé és katolikus líránknak máig is csak árnyalatokban különböző formanyelvévé. Az ő «introitusa» himnuszos ujjongás volt, imádás, szolgálat. Életművében két formájú, de egy lényegű hivatás táplált egy központi tüzet s innen van talán, hogy e kettős ágú, de egy torkolatba futó tűzfolyam máig is teremtő módon hevül és hevítni tud.

A „Győzöd-e még" tanulsága : a katolikus reménység

Győzöd-e még? Hiszen közel négy évtized előtti indulása óta, két csatát-vesztett nemzedék sírhantjait és temetőit látja. Az induló nagyok közül, kik katolikus irodalmunkat korszerűvé formálták, majdnem egymaga áll még, fehéren, gyűretlenül és veretlenül. Mert győzi még. Mintha csak küldetése lenne, hogy annyi nagy erő vesztése, értékek elhullása után, annyi csalás és tévelygés után, amiket ez a négy évtized átélt, egymaga jelöljön és képviseljen egy nagy irodalmi folytonosságot. És mintha ráadásul még jelképes lenne az ő köztünk maradása is: ebből a folytonosságból minden egyéb, mi kortársi volt és történelmi, kipergett, elpárolgott, vagy elviharzott. Belőle *már csak a katolikum maradt meg*, a szellem és a humánum, sőt a mai magyarság egyedüli menedékének, hogy köréje egykor újra kirajzolódjék az ország magyar élete.

A századelő nemzedékének egész problematikája a multé. Majdnem az egészet belepte az idő : a neveket, a műveket, e nemzedék gondjait és gondolatait is. Elfújta álmaikat és ledöntötte bálványaikat, felemésztette vágyaikat s a halottakkal együtt immár elvonultak ama korszak emberi reménységei is. Csak a katolikus reménység maradt meg nekünk. Ezt a reménységet táplálta és mentette közénk Sík Sándor a multból, a fekete esztendőkből, a pincékből s egy ország romjai közül. Ő volt az, aki érettünk a «fázó csillagok» alatt virrasztott, a «setétség óráiban» és győzte a vihart, előérzetében az új vízözönnek. Ami a multat elsodorta.

Kézai Béla

Harsányi Lajos:

Én nem megyek

Úgy látod, rombadőlt a régi ház,
elöntött hát a költözési láz.
El innen! — mondod. — Vége itt az útnak,
az új utak az Óceánra futnak,
nincs más megoldás, menni kell, hiába,
Ceylonba, vagy a forró Indiába,
Braziliában nincsen cukor-ínség,
Calcutta ontja milliónyi kincsét,
Sidney utcáin zöldelnek a pálmák,
a néger is vígan alussza álmát.
Rongy itt a háló, a kötél laza,
ahol a jó sors, ott van a haza.

De egyik ősöd íjjász volt a hadban,
mikor a kún özönlött szakadatlan,
tatár elül a Vértesben maradtál,
török királynak janicsárt nem adtál,
tanyád felett vibrált a délibáb,
te álmodoztál, ez volt a hibád,
de két hazát, ha jöttek őszi esték,
a gólyákkal te soha nem kerestél,
zömök toronyként hallgattál nyugodtan,
harang-szíved a télben is megdobbant,
mert tudtad, hogy a föld fagya felenged
s ha elmennek a csalfa fagyos szentek,
olyan piros búzát dönt ez a táj,
hogy arra öt világrész minden foga fáj,
gyümölcsöd íze Canadáén túltesz
s ha parlagi kis magyar tyúkot ültetsz,
a sárgalábú jérce — nyírfatálcán —
jobb, mint Burmában a bronztollú fácán.

A délibábba nem haraphatsz, érzem,
de háborog és összefut a vérem,
mert elvették bár gyémántom, agátom,
legény voltam mindenkor én a gáton,
örömmel nézett rám a szép, magas hold,
az ősöm tegnap még erős paraszt volt,
a földé voltam életben, halálban,
ha vert a sors, ütését álltam, álltam.
Most felriad az odvas fűzfa lombja,
füledbe cseng a vén gulya kolompja,
utánad szól a föld, a régi ház,
a kék nefelejcs rád pirít s aláz,
ijedten néz a templom [illegible] tornya
s szemöldökét az ég is összevonja.

Az én hitem kemény és rendületlen,
apám itt halt meg, én meg itt születtem,
vakondtúrásért nem adok hegyet,
testvér, e földről én el nem megyek.

A nyolcadik pohár

Kárpáti Aurél regénye és novellái

A MAGYAR IRODALMI köztudat mai kialakítói sorában Kárpáti Aurélnak igen jelentős szerep jutott osztályrészül. Az irodalom s a színház élete iránt érdeklődő közönség majdnem egynegyed század óta Kárpáti Aurél véleményét és állásfoglalását iránymutatónak fogadja el, a fiatalabb kritikusi nemzedék pedig őt tekinti tanítómesterének. Különösen a közelmult esztendők szellemi aszályában jelentette ő azt a tévesthetetlenül igaz és bátran magasra emelt mértéket, amely a korszakos «sodródások» nagy eretnekségei közepett is, a művészet örök értékeinek tiszteletére figyelmeztetett.

Mértéktartó és nemes hangja azonban akárhányszor, éppen az általános elgyávulás időszakaiban, ostorként is pattant és akkor szikrázott fel igazán, ha a szellem féltve őrzött rangját s a jóízlést, vele az európai kultúrhagyományt oltalmazni kellett. Azok közé tartozik, aki minden leírt sorával ellenállásra nevelt, ellenállásra a kultúrát sorvasztó mételyek ellen és visszaverésére az alattomos támadásoknak, amelyek az irodalmat és a színpadot mindig a «mai nap» igényei számára akarták kisajátítani. Ebben a szerepében gyakran volt pap, aki egy oltárt védelmezett és gyakran volt : mindig nemes fegyverekkel küzdő harcos, aki a legjobbak élén a haladást, a tisztultabb holnapot szolgálta.

A MŰKRITIKUS Kárpáti mellett a közönség alig ismeri viszont a másikat : a szépírót, a költőt, a régi kövek s a régi emberek életének visszaálmodóját, Krúdy Gyula mellett Pest-Buda multjának egyik legáhitatosabb idézőjét. Pedig e másik Kárpáti nélkül nem ismerhetjük igazán az előbbit, sőt enélkül az egész Kárpátit sem. Sokan talán épp e kettősség láttán azt gondolhatják, hogy az egyféle varázs, amely oly bensőségesen tud embereket és véleményeket vonzani az esztétikus Kárpáti mellé, megtörik, mihelyt a szépíró Kárpáti is jelentkezik. Pedig ennek éppen az ellenkezője igaz : nem két világgal van dolgunk, hanem egyetlen művészi és emberi magatartásnak kétféle megnyilatkozásával, amelyek árjárják és áthatják egymást, átvilágítanak az egyik szférából a másikba. A kettőben együtt értjük meg s érezzük igazán, milyen forrásokból táplálkozik a géniusza, milyen hagyományokból : a szellemiségnek milyen alapformáiból?

Ezek az alapok pedig a legtágabban európaiak, sőt inkluzíve : keresztényiek, magyarok és urbánusok. A kultúrának, az ízlésnek, az emberségnek azt a magasfokú érettségét jelképezik, amelyet az annyiszor szidott «századelő» nemzedéke szinte utolsónak képvisel nálunk. Igazi hagyomány és értékálló modernség mondvacsinált ellentétei éppen Kárpáti Aurél élet műve példáján mérve meg : mutatkoznak hazugságoknak és frázisoknál többnek aligha tetszőknek. Kárpáti s vele csak igen kevesen : minden divatot kerülve, történelmit épúgy, mint világnézetit és politikait, a magyarság érvényes és időszerű értékeit mentették át nemcsak a fekete esztendőkön, hanem a fekete évtizedeken keresztül is.

Ezért éreztük mindig közelállónak a mi katolikus művészeti eszményeinkhez, amennyiben azok a legmagasabb humánumot s a legtisztább ízlést képviselték. És ameddig képviselték is valóban az irodalom mezején, Kárpáti Aurélt azoknak a sorában látjuk, akik az Andor József szerkesztette «Élet» körül csoportosultak. Kárpáti Aurél emberi és művészi magatartás dolgában sohasem lett hűtlen pályakezdése végső eszményeihez. Nem ő változott, hanem a körülmények változtak körülötte, mások lettek a magyar katolikus szellemiség feladatai : jórészt irodalomkívüliek. Kárpáti belső útja azonban töretlen maradt.

MOST MEGJELENT elbeszéléskötete is e «belső út» folytonosságát igazolja. A kötet nagyobbik felét kitöltő regénye, amelyet húsz év előtt írt, e belső állandóságát jelzi. Ha művészi hitvallás dolgában «belső reformáción» és «eretnekségen» esett volna át, ha nem vállalná ugyanazt a magas morális életérzést és emberlátást, amely a húsz év előtti regényt áthatja, ma aligha nyomatta volna ki. Mi ez a regény s a hozzá kapcsolt néhány elbeszélés? Az emberi balgaságok dédelgetés nélküli, szinte kegyetlen és kijózanító bírálata, amelyet mély emberszeretet, lélekismerő bölcsesség óv meg attól, hogy rideg moralizálás legyen.

Csak egyetlen pohár sörrel ivott többet a szokásos fejadagnál, Fausztin mester, a nyomdász s ez a «mértéktelenség» megtöri polgári életmódja meggyökeresedett rendjét, átszakítja a valóság szűkös burkait, Fausztint pedig átlendíti a merész álmo-

dozások, az erején felüli vállalkozások veszélyes magasságaiba, ahonnan nemcsak ő, hanem családja is alázuhan a katasztrófa örvényébe. Akár úgy is olvashatjuk a regényt, mint Pest lelkiségének szimbolumát. Végletes és tragikus kettősség faragta ki a «pesti polgár» korszakos típusát. Egyik oldalon: az életellenes, gyilkos és hazárd törtetés, amely a maga zsibvásári, lármás pöffeszkedésében azt hirdeti, íme: jogom van a mások kiuzsorázására, a mások kizsákmányolására, hiszen a falusi Pestből én építettem bérkaszárnyás, robogó, nyüzsgő fővárost. A másik oldalon a könnyű élvezetek lélekpusztító habzsolása, amely így igazolja magát: «azért gürcölök, hogy élvezhessek». Maga Kárpáti is így mintázza meg biztos kézzel a «jóserejű» regény ifjú hősét, aki olyan lehetett, mint a századforduló Budapestje: «Fiatal volt és könnyelmű, minden kínálkozó örömre éhes, a holnappal nem törődő, szinte öntudatlanul romlott. Elsikló akaratú és nevetve hazudó. Menthetetlen». Ilyennek látta és látja a századvég hősi erőfeszítéséből, «züllő hanyatlásából született, csodálatos, szép és boldogtalan új várost». Ilyen volt a mult esztendő ítéletnapjai előtt is. De vajjon milyen lesz a holnapi Pest holnapi polgára? Menthető vagy tán újra: menthetetlen?...

Kézai Béla

Berda József:

Gyarlóság éneke

Lélek, te vézna, vergődő rab a test
undok börtönében: hiába üvöltsz az ég felé —
nem szabadulhatsz béklyóid nehéz terhétől,
míg a föld büzhödt sarában fetrengsz. Csak sokfajta
nyavalyád ápolhatod csupán; a hús vörös
birodalmában úgy tespedsz te is, mint a többi
tehetetlen emberi állat s kínzó önemésztéssel
a nemesebb dolgok után epekedsz, e dög
világ hiábavalóságai felett tünődvén.

Csuklyás barát vagy inmár, szigorú szerzetes, ki
a boldog halál után sóvárog teli hittel, s várod
a megváltást, mely kiemel koporsódból, meggyötört tested vak börtönéből, ki erősebb
lévén, megalázott, s megsemmisülvén az idővel:
por és hamu lesz újra, szabad szelek játéka,
míg magad szárnyat nyersz majdan a szédületes
egekbe repülni!

Bíró András:

A demokrácia őre

«A szatíra csak azoknak fáj,
akik találva érzik magukat.»
(Voltaire.)

Vigyázzatok rá! Úgy jár közöttünk,
mintha a Kornak Szelleme lenne
földi alakban. Szavai puhán,
lágyan omlanak, ha úgy kívánja meg
épp a társaság, melybe becsöppent
nagy-hivatlanul. De épp oly kemény,
ostorozó és indulatos, ha
olyanok között lebzsel, akik még
hisznek a Rendben, Munkában és az
emberibb élet szép igazában.
Véres szavakkal festi a sötét
reakciósok fondorkodását,
kik rendíteni akarják a friss
demokrácia alapköveit.

Az ostrom után összevásárolt
nagy hevenyészve néhány új könyvet
s behabzsolva mind, most úgy kivágja
a szólamokat szép formában, 'hogy
épp parancsolod... S dagadt erekkel,
asztalt püfölve magyarázza, hogy
mi az igazi demokrácia.

Hetenként egyszer «lemegy vidékre»,
persze autón, — mert a vonatok
zsúfoltak kissé, — hogy egyet és mást
beszerezzen, mert élni is kell és
ez természetes. A felesleget
aztán eladja — no nem oly drágán;
napiáron... hogy másnak is jusson!
S felfortyan, ha e ténykedését az
avatatlanok feketézésnek
minősítik és ilyenkor mindig
szidja a kormányt, a reakciót,
— mért ne, hiszen ma már mindent lehet..

Szabadidejét kávéházakban
s a börzén tölti, hol mellékesen
megkeres néhány milliót. Azért
tudja, hogy mi a kötelessége
a nyomorgókkal szemben és
ezért havonként ötven pengőt ad
a sarkon álló koldusnak. Komoly
dolgokkal is foglalkozik; gyakran
látogat mozit s varieléket,
így közeli és szoros viszonyba
kerül a becses művészetekkel;
irodalommal, színtudománnyal...

S ha megkérdeznéd tőle; — mi végre
élünk a földön, hogy van-e Isten,
mi a magyarság s hogy vélekedik
Shakespeareről, avagy Dante isteni
Komédiáját olvasta-e, vagy
hallott-e róla?... Aztán ismer-e
Parasztlázadást, mikor a jámbor
nép dühödtében, az olyan léha,
élősködő és korcs figurákat,
amilyen ő is, karóba húzta!

Meglátnátok, hogy miként hápogna,
elkékülne, majd elvörösödne
és segítségért kiáltva reád
uszítana hatalmas
barátokat, mert Ő így... meg úgy... Óh,
vigyázzatok rá, szegény nagybeteg:
a Kor termelte s az emészti meg...
S mily kár, hogy szegény nem éri meg az
őszinte s igaz demokráciát...

Kádár Zoltán dr.:

A magyar egyházművészet feladatai ma

„Krisztussal építünk"

BIZONYOS, hogy a kereszténységnek, de különösen a katolikus Egyháznak, egyik legnagyobb életjelensége, *az egyházművészet*, mindenkor kifejezte a kor sajátos stílusát, világszemléletét, anélkül, hogy időtlen eszményeit egy pillanatra is föl kellett volna adnia. Az egyházművészet mindig harmonikus egységet teremtett a kor sajátos feladatai és az Evangélium örök eszményei közt. Sokak előtt lehet bizonytalan: hogy alkalmazkodik a kor feladataihoz a modern egyházművészet ma, miféle társadalmi, világnézeti erők határozzák meg az új egyházművészet, különösképen a modern magyar egyházművészeti törekvések jellemvonásait?

Dióhéjban összefoglalva a sokágú problémát: kétségtelen, hogy a jövő társadalmában az *egyéni szabadság természetes jogainak* és a *közösségi felelősségtudatnak* (a korszerű szocializmus alapkövetelményének) összhangja kell hogy az életformák alapja legyen; ugyanezt kell kifejeznie a művészetnek is, amelynek ezenkívül még a modern technika vívmányait kell minél teljesebben szellemivé, a közösség s az egyéni lelkiség kifejezésévé alakítania s az úttörő egyéni kezdeményezéseket a nagy népi feladatok szolgálatába újjáteremtő erővel beállítania.

A „vasbeton misztikája" és a modern tömegek

A MODERN ÉPÍTÉSZET egyik legfontosabb anyaga a *vasbeton*. A vasbetonból emelt épületek legjellemzőbb adottságai: a széles, tiszta, egyszerű felületek, a nagy faltömegek ellenére is bizonyos „súlytalanság", vagyis a monumentális arányok megvalósításának aránylag könnyű lehetősége, kevés anyaggal is; ezenfelül pedig a magasbatörő törekvés látszólag könnyű elérése. Mindez lehetővé teszi egy égre mutató, de azért a földön is biztosan álló, monumentálisan egyszerű, kristálytiszta szellemet sugárzó új templomtípus kialakulását.

Valóban „a két háború között" szerte Európában és Amerikában — sőt akár az afrikai gyarmatokon, Tuniszban vagy Líbiában — épült templomok építőművészei, katolikusok és protestánsok egyaránt: megteremtették a *„vasbeton misztikáját"*, hogy kifejezzék a mai ember őszinteségszomjas, minden külsőséges cifraságot megvető magatartását. Olyan új monumentális építészet született meg, amely élesen elütött az előző évszázad második felének stíluskeverésétől, élesen különbözött a klasszicizmustól, főként pedig a barokktól, s bár némileg rokona lett a középkor stílusainak (főként a korai románnak), de végső eredményben egészen új, korszerű egyházi építészeti stílust alakított ki. (Jellemző példa az új templomtípus jelképszerű lehetőségeire egy dániai templom, melynek homlokzatát orgonaalakúra tervezte építője, — az emelkedő sípokat ábrázoló falrészletek gyönyörű összhangja belső emelkedésre, csodálatos áhítatra hangolja már a külső szemlélőjét is.)

Ez az új nagyvonalú és nemesen egyszerű templomépítészet éppen anyagszerű voltánál és egyben magasabbrendűen szellemi tisztaságánál fogva nemcsak a „gazdagok temploma", mint amilyennek sokan a forma, dísz, fénygazdag barokkot vélik, hanem a modern tömegeké!

Magyar eredmények és magyar feladatok

A MAGYAR ÉPÍTÉSZEK is az élen haladtak az új egyházi építészet úttörő munkájában. Ma már elültek a viták a budai városmajori templom körül, s csak mosolyogni tudunk egy, valamikor döntő befolyású budapesti városatya megjegyzésén, hogy a pasaréti templom tervét nem szabad kivitelezni, mert „szovjetstílusú". Az elpusztult győr-gyárvárosi, a balatonboglári, komáromi templomok, a pécsi temetőkápolna s még sok más hasonló modern magyar katolikus egyházi épület bizonyítja, hogy új egyházi építészetünk megtalálta a helyes utat a jövő felé is, nemcsak a fővárosban, de a vidéken is. Sőt a budapesti pozsonyi-úti református templom a magyar protestáns művészet hasonló stílusú törekvésével „az egység útját" egyengeti a művészet síkján, s az új egyházművészet egyetemesen keresztény jellegét hangsúlyozza!

Természetesen az új egyházi építészet a vasbeton „formanyelvét" nemcsak a liturgikus szellem, de a magyar „tájszólások" szerint is át kell alakítania. Meg kell töltenie a sajátosan magyar arány- és térrendszer szellemével, amelyek a magyar tájak adottságaiból keletkeznek s a magyar lelkiség belső jellemében adódnak, — a széles, nyugodt formákat, a változatosság és az egyszerűség összhangját s más hasonló feladatokat.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni, nemcsak a magyar románkor sajátos alkotásainak (Ják, Lébény stb.), de egyes felvidéki és főként kalotaszegi és székely XVII. századi és XVIII. századeleji falusi templomok sajátos népi stílusa is ékes bizonyság arra, hogy a mult nagy stílusait is a magyar ízlés menynyire sajátosan magáévá tette s magyarrá újjáalkotta. Az „ékes bizonyság" kifejezés nem puszta frázis; az említett vidékek magyar templomainak belső díszítése: mennyezete, szószékei, orgonakarzatok s padok a reneszánsz díszítményeinek sajátosan magyar átformálásával egy olyan csodálatos magyar népi stílust teremtett, ami a mai és a jövő magyar egyházművészet számára is példamutató.

Az új liturgikus iparművészet irányai

A MODERN szocialista szellemű művészet egyik legnemesebb egyénisége, W. Morris hangsúlyozta először, hogy az építészettel az iparművészet áll a legszorosabb kapcsolatban. Különösen érvényes ez a modern iparművészetre; a modern vasbeton templomok stílusához alkalmazkodniok kell a templomi berendezés tárgyainak. Ennek külföldi *eredményeivel* szemben Magyarországon főként *feladatok* vannak.

Míg a *vidék* magyar egyházművészetében a *helyi* népművészetadta lehetőségek egészséges felhasználása a fontos, addig a város egyházművészetében az építészetnek és az iparművészetnek egyaránt: a liturgikus cél, a nyersanyag, a technikai adottságok, a korszellem és a magyar lelkiség sajátos szintézisét kell megteremtenfie. Ahol nincs népművészeti hagyomány, ott az építészetnek és az iparművészetnek olyan korszerű magyar összhangját kell megteremteni, amely *ízlésében* magyar, de semmiesetre sem a népművészet utánzása, hanem annak *magyar sajátosságait* éli át és alkalmazza, *nem a formákat, hanem a lényeget* keresve, szociális tartalmában pedig egyetemes és demokratikus, azaz *a társadalom minden tagját megnemesítő, közösségi értékű* alkotásokat termel és sugall. Éppen ezért az igazi evangéliumi lelkiség nemes egyszerűsége, tiszta megalkuvásnélküli szocializmusa és jelképrendszere számára szélesskálájú kifejezési lehetőségeket nyujt.

A ma kollektív feladatai épúgy, mint a középkor az akkori kollektív feladatok és céhek idején, újból a műhelymunka fontosságát hangsúlyozza. A most még csak néhány hónapos művészi szabad szakszervezeteinkben ma természetesen ez a közösségi és egyben demokratikus szellem szintézise még a kialakulás állapotában van, de az iparművészet terén p. o. a budapesti kinizsiutcai O. M. Iparművészeti Iskola ezt is igyekszik megoldani. Jellemző, hogy ez a művészeti iskola az egyetlen, ahol az egyházművészetet nemcsak a liturgikus és esztétikai, de szociális és valláserkölcsi szempontokból is szakavatott teológus előadók tanítják.

A gicces uralma ellen

Szomorú, hogy ámbár a magyar egyházművészet a római egyházművészeti kiállításon feltűnő elismerésben részesült s még a német folyóiratok is bemutatták a magyar egyházművészetnek, főként az iparművészetnek ott szereplő remekeit, itthon a magyar katolikus papság többsége még ma is olyanoktól szerzi be a kegytárgyakat, akik legtöbbször sablónos tucatárut, valójában giccset szállítanak. Pedig az O. M. Iparművészeti Iskola tervbevette, hogy szegényebb egyházközségek templomai számára korszerű művészi kivitelű típustárgyakat készít, hogy ezek is igazi művészi értékű tárgyakhoz juthassanak.

A közöttünk élő Krisztus ábrázolása

AZ ÉPÍTŐ- ÉS IPARMŰVÉSZET mellett sajátos új feladatok hárulnak *a képzőművészetekre*. Az új ikonográfiai törekvéseknek a közöttünk élő Krisztus ábrázolását, az Evangélium szociális tartalmát kell hangsúlyozniok. Az evangélium szocializmusának, s Krisztusnak mint *a szegények, a szenvedők, a „bűnösök barátjának"* kell a jövő egyházművészetének igazi témájaként fellépnie. Ha Fra Angelico „az emmauszi találkozás" jelenetében a dominikánus szerzeteseket szerepelteti a Megváltó tanítványaiként, akkor a mai egyházművész is megteheti — sőt meg is *kell* tennie —, hogy hasonló téma esetében Krisztust munkásokkal ábrázolja, hisz az apostolok is egyszerű munkásemberek voltak! Ruskin, a nagy angol, evangéliumi lelkiségű, szocialista esztétikus írta az egyik művében a munkásokhoz, hogy *„követeljétek a mindennapi kenyeret, de még hangosabban követeljétek, hogy szentek, tökéletesek, tiszták lehessetek!"* Miért ne magasztalhatnák a ma és a jövő katolikus templomainak falképei, gobelinjei, szobrai, oltárképei a mult és jövő darócruhás munkásszentjeit? A közelmultban működésének tetőpontján elhúnyt Aba-Novák már el is indult ezen az úton. S a magyar falu templomaiban miért ne ábrázolhatnák a mai magyar művészek a Boldogasszonyt annak a vidéknek szépségeszményeként, helyi népviseletben? Ha az ábrázolásmódnak ilyen közvetlensége megengedhető volt a középkorban, a reneszánsz művészetében s szabad ma is a Távolkelet egyházművészetében, miért ne volna lehetséges a mai magyar művészeknek is? Talán a magyar egyházművészet újjáteremtői is megfontolhatnák Veres Péter szavait: *„Olyan magyarokat kell a szobroknak és képeknek ábrázolniok, akik reálisak, valódiak, s akiket mégis mint szépségeszményt a tömegek elfogadnak s az élmény útján, a művészi szépség átélése útján mint legmagasabb vágy, mint emberteremtő óhaj, mint formateremtő akarat jelenjék meg bennünk"*.

A régi stílusok értékeinek megőrzése

Ám a magyar egyházművészet újjáépítő munkájának van egy látszólag könnyebb, valójában még nehezebb feladata is; mint az új, a szó legtágabb értelmében vett „népi" és modern stílus kialakítása, t. i. a megrongálódott régi templomok és más egyházművészeti emlékek megmentése, helyes restaurálása. Ez nagyon sokrétű szakértelmet, műtörténeti tudást és sajátos technikai felkészültséget és beleérző képességet jelentő feladat, amellyel külön hosszasabban kell majd foglalkoznunk. Ezúttal csak annyit hangsúlyozunk, hogy nemcsak esztétikailag, de a vallásos áhítat szempontjából is végzetes, ha a restaurálást nem hozzáértő szakember végzi, még veszedelmesebb, ha egy középkori vagy barokk templom elpusztult műemlékeit modern művészeti alkotásokkal akarják pótolni. A részletekről azonban majd legközelebb.

AZ EGYHÁZI MŰVÉSZETRŐL

Írta: SZMRECSÁNYI MIKLÓS.

A katholikus templom hálás és magasztos feladatokat nyujt a művészet minden ágának.

A katholikus egyházi szertartás hagyományos szépsége mindenkor megkívánta és megkívánja most is a hozzá méltó díszes, ünnepies felszerelést és a vallásos ihletet gerjesztő művészi környezetet.

A kereszténység ősidejétől kezdve a középkor végéig a templomban élte át a művészet stílustképző nagy korszakait.

A templom nagyszerű egységbe foglalta össze az építőmester, a festő, a szobrász, a kőfaragó, az aranyozó, az ötvös, szóval minden művészi erő munkájának a legjavát.

A katakombák jelképes ábrázolásaitól kezdve minden fejlődési korszaknak megvolt a maga sajátságos egyházművészeti stílusa, mely az égbetörő csúcsíves dómokban, a misztikus félhomályba túlvilági fényt árasztó üvegfestményekben, a képekkel és szobrokkal ékes szárnyasoltárokban érte el a keresztes hadjáratok hitbuzgó szellemétől áthatott művészi remeklésének legmagasabb fokát.

S mikor az alapjaiban megtámadott katholikus egyház felújult erővel diadalmasan fejtette ki hódító hatalmát, a kereszténység, régi hagyományait követve, ismét iránytadóan szövetkezett a művészettel és kifejlesztette a barok templomban a kornak monumentális stílusát, melynek nagyvonalú téralkotása, lendületes formarendszere és elragadó, derült színpompája két századon át lett általánosan uralkodóvá.

Az egyházi művészetnek utolsó nagy korszaka volt ez, mely eszményi légkörben, magasztos összhangban s a kor szelleméből merített közös formanyelven egyesítette a művészet minden ágát.

Hazánkban a megmaradt kevés, de annál féltettebb és annál becsesebb középkori egyházi műemlékeinken kívül legtöbb templomunk a török uralom másfél százada után, kivált Mária Terézia korában épült s azért a barok művészet bennünket a legközvetlenebbül érdekel. Legnagyobb két templomunk, az esztergomi és az egri főszékesegyház, már a következő neoklasszicisztikus korszakból való, melynek elméletben kialakult, józanabb építészete a rokonművészetektől függetlenítette magát s egyszerűen tagolt falsíkjain mellőzte a gazdagabb plasztikai díszítést. Mindamellett mindkét főszékesegyháznak a centrális és hosszhajós rendszert egyesítő, kupolával koronázott nagyszerű téralkotása még a barok művészet magasztos öröksége.

A kereszténység ősi nyomdokait híven követő katholikus egyház tehát sohasem volt valamely új művészi stílusnak gátvetője. Sőt, a művészettörténet tanusága szerint, sok századon át éppen az egyházi művészet hozta létre a monumentális stílusnak korszakias, iránytjelző remekműveit.

S ezeknek a nagyszerű alkotásoknak vallásos forrásból fakadt formanyelve minden felszerelési tárgyon, képen, szobron, kelyhen, úrmutatón, sőt még a falusi templomoknak szerényebb szerkezeti és díszítési elemein is érvényesült és megnemesítette az Isten dicsőségére dolgozó kézműves igénytelen munkáját.

A XIX. század folyamán az egyház és a művészet közti viszony mindinkább lényegesen megváltozott. A művészet ágainak különválása és különösen a festői törekvéseknek lázasan változó sokfélesége kizárta azt, hogy a mi korunkban egybefoglaló és egyöntetű új monumentális stílus fejlődjék és közös érzésvilágból merített, magától értetődőnek elfogadott formanyelv váljék uralkodóvá.

Nemzeti Szalon

Egyházm. kiáll. 1926.

S ebben rejlik az egyházművészet mai helyzetének, a multhoz viszonyítva, minden fogyatkozása és a katholikus vallás nagy hagyományaihoz méltó felvirágoztatásának megoldásra váró problémája.

Templomok épülnek most is, az egyház nem hagyhatja híveit az Isten hajléka nélkül.

De hogy a multhoz képest mennyire ingatag, mennyire nem a kor elevenéből ered a művészi feladat felfogása, arra mindjárt rávilágít az az első kérdés, mely minden új templom építésénél felmerül, hogy milyen stílust kíván a megrendelő?

Az irodalmi, elméleti elgondolás abban az illúzióban ringatja magát, hogy a stílusnak egyszerű megjelölése már elegendő biztosíték egy „valódi" román, vagy „valódi" csúcsíves templomnak létrehozására, mert hiszen a tanult építésznek minden stílusban jártasnak kell lennie.

Holott a középkor oly messze van tőlünk, hogy „valódi" román, vagy „valódi" csúcsíves templom építéséhez jóformán minden kellék hiányzik: az egykorú szellem, a műhelyi képzés, a formaérzék, mely nemcsak a tervezőnek, hanem a munkásnak is egyformán vérévé vált. A mai építész, aki a középkor formakincséből meríti készletét, értékes alkotásra csak akkor képes, ha azt saját tehetségével dolgozza át, a magáéból önt lelket belé.

A budavári Koronázótemplom legrégibb idejének hangulatát felébresztő Halászbástya nem pusztán azért egyik legfőbb ékessége fővárosunknak, mert román ízlésű a stílusa, hanem valójában azért, mert Schulek Frigyesnek, egyik legnagyobb építőművészünknek remekműve. Oda, arra a helyre, csakugyan illett a történeti művészet, hogy a templommal együtt visszavarázsolja árpádházi királyainktól kezdődőleg Mátyás uralkodásáig dicső multunk emlékeit, a kőbe faragott vallásos és hazafias hőskölteményekésszólásával, melynek korhű formanyelvét Schulek Frigyes nemcsak erre az alkalomra, de művészi lánglelkének teljes odaadásával egész életén át annyira elsajátította, hogy szabadon fejthette ki fantáziájának egész gazdagságát.

A történeti művészetet azok az alkalmi vállalkozók teszik ki a nagyon jogosult elítélő kritikának, akik minden stílusban jártasaknak vallják magukat, máról-holnapra román, csúcsíves vagy barok tervezésre készek. Ott azután könnyen megesik, hogy az utánzás és a másolás minden fogyatkozása kiverődik, a művészi alakítás üres, lelketlen formalizmussá válik és, sajnos, a mi korunkban épült legtöbb templom, nemcsak nálunk, de mindenütt a külföldön is, ilyen színvonalon áll.

Nem lehet ezért elvitatni annak a törekvésnek jogosultságát sem, mely a „modern művészet" jelszava alatt a mi korunk életforrásából, a magunk emberségéből próbál új templomtípust megalkotni. Eddig azonban a „modern" jelszó annyira nem valamely egységes formarendszerben érvényesül, a többékevésbbé érdekes kísérletek annyira különbözőek s hatásukban oly múlékonyak, hogy a történeti művészetet még nem tették nélkülözhetővé.

A templom nem lehet kísérleti állomás. A templom csak úgy lehet egy új stílusnak hordozója, ha azt nem kívülről kényszerítik reá, hanem a saját szükségletéből alakul, ha kivirágzása a közfelfogásban, a közmeggyőződésben gyökerezik és arra számíthat, hogy mintegy a közóhaj megvalósulását lássák benne.

Ilyen természetes és szerves folyamata volt az egyházi művészet legfényesebb korszakaiban a csúcsíves és a barok stílusnak kifejlése magának a templomnak felfokozott szükségletéből.

S a „modern" művészeti törekvéseknek csak úgy lehet a templomban érvényesülniök, ha a katholikus liturgiának hagyományaihoz

alkalmazkodni, a szimbolikus formákat tiszteletben tartani képesek.

Ez távolról sem jelenti azt, hogy a művészetnek a katholikus liturgia szolgálatában a régi stílusok holtpontján kellene megrekedni. Hiszen maga a katholikus egyház volt a nagy művészeti monumentális stíluskorszakoknak megnyitója, s mert az elfogadott új formanyelv egyöntetű volt minden részleten és felszerelésen is, az építész és az ötvös művéről egyformán lehet a korszakok stílusának példáira hivatkozni.

Hazánkban az egyházi művészetben kivált az ötvösök remekeltek. Volt alkalom arra többször, a nyolcvanas években az ötvösmű-kiállításon, később a millénium történeti csoportjában, megcsodálni a kelyhek, az úrmutatók gazdag sorozatát, melyben szembetűnően jelentkezett ezeknek a kis remekműveknek itthon kisarjadt, nemzeti zamatja.

Egymás mellett voltak ott a Mátyás korából, a XV. századból megmaradt sodronyzománcos, csúcsíves díszítésű és a Szilassy Jánostól, a lőcsei nagy mestertől való „pikturás" zománccal kirakott, rokokó ékítményekkel trébelt, a XVIII. század második felében készült kelyhek. Háromszáz év korkülönbsége volt közöttük. S mégis megtartották híven az egyházi szertartás legmagasztosabb céljának megfelelő, hagyományos alakítást. Mindegyiknek azonos volt a felépítése. Talpa, szára, gombja és kupája arányokban, körvonalban hagyományosan egyforma. De az nem akadályozta meg a művészi szabadságot abban, hogy a maga korának jellegzetes ékítését teljes értékében ne érvényesítse. S nem gátolja semmi sem a „modern" művészetet sem, hogy a maga ízlése szerint készítsen kelyhet, de csak olyan hagyományos formában, hogy annak tiszteletet gerjesztő rendeltetését, a templomon kívül is, mindenütt fel lehessen ismerni. Valamely új alaknak erőltetett kieszelése — mint azt nemrégen egy igen ünnepélyes alkalomra készült műnél láthattuk —, csak azért, hogy eredeti és „modern" legyen, bármennyire művészies kidolgozású is, alapjában eltévesztett kísérlet.

S ez a kis példa is mutatja, hogy az egyházi művészet fejlesztése, a „történeti" és a „modern" törekvések ingadozása közben, még igen sok ellentét leküzdését teszi kívánatossá.

Az egyházi művészetnek, valamint általában a művészetnek legtöbbet ártott a XIX. században a gyári termelés térfoglalása.

A kész árut könnyű megszerezni, az üzleti reklám nem téveszti el hatását a nagyközönségre és sajnosan kell tapasztalnunk, hogy tisztes régi templomainknak ihletes összhangjába közönséges, tucatos, kifestett vásári szobrok, ízléstelen olajnyomatok rikítóan helyezkednek el. S valóban meglepő, hogy mennyire ellanyhult az egyházi művészetben valamikor annyira otthonossá vált s a köztudatba átment forma- és színérzék. Ha az egyházi zenekar összhangjába hamisan és fülsértően belekiáltana valaki, azon mindenki megbotránkoznék. És senki sem tiltakozik az ellen, senkit sem bánt az, hogyha oly hitvány képek és szobrok éktelenítik a templomot, amilyeneket jóízlésű ember meg nem tűrne a maga otthonában.

Nagy ideje, hogy öntudatos és erőteljes katholikus szervezkedés karolja fel az egyházi művészetnek nemes hagyományait, gátat vessen az ilyen valóban égbekiáltó templomrontásoknak s azt se engedje meg, hogy kontárok visszaélhessenek a jámbor falusi nép áldozatkészségével, tudatlanságával és hihetetlen torzképekkel mázolják be régi templomaink tisztes falait.

Ezekkel a multhoz képest nagy hanyatlást jelentő visszásságokkal szemben az orvoslásnak csak egy módja vezethet a javulás felé. Az egyoldalú irodalmi műveltséggel egy szín-

vonalra kell emelni a színek és formák iránt való érzék kimüvelését. Egyházi művészetet csak igazi művészekkel lehet fejleszteni a magasztos rendeltetéshez méltóan.

Mintha a világháború rettentő katasztrófája felrázta volna a katholikus közszellemet az anyagiasságba merült tespedésből. Mindenütt a világon, miként nálunk is, hatalmas arányokban nyilvánul meg a vallásos együttérzés és a katholikus hagyományokhoz híven, új virágzásnak biztató jelenségeit tünteti fel az egyházi művészet is.

Németországban a beuroni bencések festőiskolája már egy fél század óta törekszik Fra Angelico átszellemült művészetét s az őskeresztény mozaikok ünnepélyes merevségét továbbfejleszteni, anélkül, hogy általánosabb hatást gyakorolna.

Nagyobb térhódításra számíthat Franciaországban két kiváló festő, Maurice Denis és George Desvallières, kik 1920-ban egyházművészeti iskolát szerveztek, nem elméleti, akadémikus tanításra, hanem a középkori céhek és műhelyek példája szerint, kiváló építészekkel, szobrászokkal, ötvösökkel és díszítő kézművesekkel társulva, elvállalják templomok építését és teljes felszerelését, hogy ezzel felszabadítsák az egyházművészetet a rideg üzleti szellem gátló hatása alól.

Azonkívül mind Németországban, mind pedig Franciaországban katholikus egyházművészeti egyesületek fejtenek ki néhány év óta fokozott mérvű, széleskörű tevékenységet s a kiállításaikról megjelent, díszesen illusztrált művek nagy és biztató eredményekről tanuskodnak.

De a katholikus egyház és a művészet szövetkezésének nagy jelentőségére, az egyházművészet felvirágoztatásának új korszakára Rómából árad mindenfelé a régi nagy hagyományok tanulságaiból merített iránytadó világosság.

Már az új egyházi törvénykönyv szigorúan körülírt rendelkezéseket tartalmaz arról, hogy templomot építeni vagy helyreállítani, képeket vagy szobrokat templomokban elhelyezni és díszítési, javítási munkákat végeztetni csak akkor szabad, ha az egyházmegye főpásztora azt írásban megengedi, akinek egyúttal elismert műértők meghallgatásával gondoskodnia kell arról, hogy a keresztény hagyománynak megfelelő formák és a művészet követelményei a szentelt helyhez illően érvényesüljenek.

Ezzel már a törvény teljes védelmében részesül az egyházi művészet. De hogy az a valóságban, a gyakorlati életben is gazdagon gyümölcsöző eredményekre vezessen, arról gondoskodnak XI. Pius pápa legújabb korszakias intézkedései.

Célkitűzését abban foglalta össze, hogy „a kereszténységnek századokon át felhalmozott műkincsei gondos és hozzáértő őrzés alatt legyenek s a műemlékek helyreállítása, új templomok építése, azok szerelvényeinek beszerzése az egyház nagy hagyományait kövesse".

Ennek fokozottabb mérvű biztosítására szükségesnek jelezte, hogy a szemináriumokban a művészettörténet tanítására nagyobb súlyt kell vetni. „Az egyházi férfiaknak, anélkül, hogy a hivatásos művészek és műértők közreműködését nélkülözhetnék, mégis elegendő művészeti kultúrával és a művészi szépség iránt való kimüvelt fogékonysággal kell bírniok, hogy kellően értékelhessék a reájuk bízott egyházi tárgyakat s új építkezéseknél és beszerzéseknél kellően eligazodni tudjanak."

Az egyházművészeti ismeretek tudományos színvonalú terjesztésének legfőbb vezetését a Szent Atya a saját hatáskörének tartotta fenn s nagy áldozattal létesítette az idén az örökvárosban a keresztény archeológiai intézetet, melynek európai hírű, tudós tanárait

már kinevezte, alkalmat adván minden nemzet egyházi férfiainak, hogy ott, a legfőbb forrásnál, a legmagasabb színvonalú képzettséget megszerezhessék és otthonukban az egyházművészet hivatott apostolai lehessenek.

A második nagyfontosságú intézkedése volt az egyházművészeti ügyek vezetésére egy központi szentszéki bizottságnak létrehozása, mellyel az olaszországi egyházmegyék bizottságai szerves kapcsolatban állanak s minden templomépítés, helyreállítás és újabb beszerzés csak ennek a nagy szervezetnek keretében intézhető el. A központi bizottságnak műértő és művész tagjai azok sorából valók, kiknek e téren elismert tekintélyük van. S így az egyházi művészet egységes fejlesztése, a régi nagy hagyományoknak tervszerű felújítása az örökvárosból indult ki nagy lendülettel s mindenfelé élesztő hatással lesz, mert a Szent Atya ezeket a rendelkezéseit követendő például megküldte a világ minden tájára, az összes egyházmegyék főpásztorainak.

Nálunk is megvan a kellő alap arra, hogy a Szent Atya egyházművészeti nagy programmja fokozatosan megvalósuljon.

1881 óta működik a Műemlékek Országos Bizottsága s fő feladatköre az egyházi műemlékeink fenntartásáról és helyreállításáról való gondoskodás, mert történeti és művészeti értékű régi építkezéseink javarésze azok sorába tartozik.

Budapesti egyetemünkön a magas színvonalú művészettörténeti előadások mellett nagyon üdvös hatással lesz a szakismeretek terjesztésére a hosszú szünet után helyreállított keresztény archeológiai tanszék betöltése is. De a legkedvezőbb eredményt várhatjuk az egyházi és művészi köröknek folytonos eleven érintkezésétől, a vallásos szellemtől áthatott művészi alkotás kifejlesztésére irányuló és kölcsönös megértésen alapuló tervszerű együttes munkától.

A katholikus nagygyűlés alkalmára rendezett egyházművészeti kiállítástól ezért tartós eredményt várhatunk. Az eddigi hasonló vállalkozásoknak, így a legutóbbi igen sikerült római kiállításnak nem volt előre tervezett folytatása. Az egyház és a művészet nagyot nyerne azzal, ha állandó szervezet alakulna oly célból, hogy jövőre is, minden alkalommal, amikor az ország katholikus híveinek ezrei lelkes táborban összesereglenek, az egyházművészeti kiállítás az ünnepi programmból el ne maradjon.

Máról holnapra a művészi fejlődésben nagy eredményekre számítani nem lehet.

De büszkén mondhatjuk, hogy jeles művészeink vannak nagy számmal, kik a külföldi kiállításokon is mindenkor dicsőségünkre válnak. Teret kell nyitni nekik arra, hogy képességüket az egyházi művészet magasztos feladataiban is bemutathassák.

Fogadjuk meg a pápa Ő Szentségének fennkölt buzdítását, mellyel közreműködésre szólítja fel a világ katholikus híveit, hogy „az egyházi művészet nyomaiba léphessen annak a felséges hagyománynak, mely annyi örökbecsű kinccsel gazdagította az egyházat és a vallást".

KATHOLIKUS NAGYGYŰLÉS ÉS EGYHÁZMŰVÉSZETI KIÁLLITÁS

Írta: LEPOLD ANTAL dr.

Végre egymás mellett olvashatjuk e két rokon fogalmat és egyszerre üdvözölhetjük a kettőt, mint valóságot. A katholikus nagygyűlés beszámoló, ébresztő és célkitűző. Bemutatja a mult eredményeit, nyilvános lelkiismeretvizsgálást rendez és megjelöli a feladatokat. Mind a három ténykedésében figyelemmel kell lennie a katholikus élet minden nyilvánulására. Csonka és hiányos az a katholikus szemle, amelyen az emberi szellem legmagasabbrendű tehetségeinek alkotásait hiába keressük. S nem elég a tudomány és az irodalom terén a kereszténység őserős szellemétől sugalmazott alkotások felvonulása. Különleges katholikus érdeklődéssel és szent kíváncsisággal keressük az egyház mindenkor dédelgetett kedves eszközének, a *művészetnek* méltó szereplését is.

Az idei katholikus nagygyűlés rendezőbizottsága számolt a katholikus közvélemény régi óhajával s egyben hódolt XI. Pius pápa, a „Pápai rendelkezések az egyházművészetek tárgyában" kiadója fennkölt szellemének, midőn a nagygyűléssel kapcsolatban az egyházművészeti kiállítást rendezte.

Az egyház a természetes világrendbe beállított természetfölötti intézmény, amely Istentől nyert természetfölötti kincseivel a természetet fölmagasztalja, megszépíti, megvilágítja, megnemesíti. A művészet az elhivatott emberekbe belesugárzott isteni szikra fényével keresi és megtalálja a szépet; a természet legszebb formái, fénye és színei által beszél.

Az egyház és a művészet közt tehát közeli a rokonság. S gyorsan föl is ismerték egymást. Az egyház már kétezer esztendeje el nem fogyó gazdagságával termékenyíti a művészetet s a művészet csodás alkotásokkal szemléltette az egyház belső szépségét, érzékeltette örök igazságait és kegyelmi hatásait. Gyönyörűséges ruhát szőtt az egyházra s őt mint az Úrnak változatos színekben ékeskedő jegyesét, bemutatta a világ összes népeinek.

Minél szorosabb valamely korban az egyház és a művészet viszonya, annál nagyobb és tisztább a művészet s annál több fényt derít az egyházra.

A mostani kiállítás mutatja, mennyire állnak a mai kor művészei az egyház szellemi hatása alatt s mennyit tehetnek az egyház fölmagasztalására. Ennyiben beszámoló ez a kiállítás. Az egyházat szeretők serege és az ihletett művészek csoportja egymás mellett nézi a kiállítást. Azokban ébredjen a művészet szeretete, ezekben az egyház szeretete. Ez a kiállítás ébresztő riadója és felhívása a nagy feladatra: a szent szövetség megújítására és megszilárdítására egyház és művészet közt.

Magyar egyházművészet

Urbot Béla: Egyházi emlékek a történelmi kiállításon.

8°, 76K, 128L, Budapest, 1898.

Gál, Ladislas: L'architecture religieuse en Hongrie du XIe au XIIIe siècle.

4°, 161K, 300L, Páris, 1929

Magyar egyházi
épitészet
a XI–XIII.
Másodban

Magyar egyházi
épitészet

Balogh, Helene: Les édifices de bois dans l'architecture religieuse hongroise. *Archivum Europae Centro-Orientalis* 6. k. p. 1—133. XVIII. t.

1940.

–2117)

2111. Delhaes István.
Sz. Pesten 1848-ban. + Wienben 1901 ápr

2111. Bacchanalia. L, erdei

A szőlőkkel, dinnyével, gr
tal körül Bacchansok és Baccha
foglalók közül a Bacchansnő sze
fürtöt tartmi és enyeleg a földön
lel letakart térdein nyugtató i
jobbra néz és csörgős tamburint
füzért viselő barna Bacchansnő
~~közben~~ és megtöltött serlegét m
szolga közeledik köedénynyel.
~~tartja~~ vette térdére a hozzászegődött
körül történőket figyeli. Hátu
Nympha válik ki, az asztal felé
czáján sült pávával és ~~jobbra~~ többre s
edény mellett, egy egész sárga é
más gyümölcs képez csoportot. A
tek bontakoznak. Jelzése alól

904:IV.25

Vászon, méretei 190: 338.
Delhaes István hagy~~tékából~~
Átvétetett 1902: I. 12-én

Hománya 1893

Magyar Egyházművészet

Jajczay János:
Az új életre ébredt szimbolika.
Egyházi Lapok
1940. 63. évf. 6-7. l.

Magyar egyházművészet

Molnár László: Egyházművészet és iparművészet. *Magyar Iparművészet* XLIII. évf. p. 84.

1940.

ef: "Krisztus Pilátus előtt." Munká-
festménye. 16 o, 0 K, 20 L, Budapest,

ef: Ecce Homo. Munkácsy Mihály fest-
o, 1 K, 16 L, Budapest, 1897.
ef: Die Malerei und Bildhauerei auf
iums-Ausstellung in Ungarn. 8 o, 0 K,
ourg, 1897.
ef: Ecce Homo. Munkácsy Mihály legu-
ényc. 16 o, 1 K, 16 L, Budapest, 1899.
Szilárd Kató: Arany János a magyar kép-
ben. /Kny. Budapesti Szemle./ 8 o,
Budapest, 1935.
tal: A városmajori uj templom. /Kny.
tura./ 8 o, 0 K, 7 L, Budapest, 1934.
tal: Székesfehérvár. Művészet és vá-
32 L, 35 L, Budapest, 1939.
A mai debreceni grafika. 8 o, 17 K,
ecen, 1935.

Magyar egyház-
művészet

Mihályi Ernő: Az egyházművészet megújhodása a liturgia szellemében. *Pannonhalmi Szemle* XV. évf. p. 126—131.

1940.

4 o, 5 K, 5 L, Hely nélkül, 1

Cs. Sebestyén Károly: Szeged

mai. 8 o, 60 K, 131 L, Szeged,

Sedelmeyer, Ch.: Christ before

Munkácsy. o, K, L, Pari

Sedelmeyer, Ch.: Christ on Ca

kácsy. o, K, L, New-York

Sedelmeyer Ch.: Michael von M

ben und séine künstlerische E

86 K, 154 L, Paris, 1914.

Magyar egyház-
művészet

Zajczay János: Mai magyar egyhác-
művészet.

40, 132K, 16L, Budapest, év nélkül (1938)

Magyar egyházművészet

Gajczay, János: L'arte sacra contemporanea in Ungheria.

4°, 132 K, 16 L, Budapest, év nélkül (1938).

Magyar építőművészet

Gerevich Tibor: Egy házművészetünk jövője

Kny. Magyar Iparművészet
40, 0L, 5L, Budapest, 1920.

Magyar egyházmű-
vészet

Czobor Béla: Egyházi szerelvények Sz. Ist-
ván király korában.

8°, OK, 32L, Budapest, 1902.

Magyar egyházmű-
vészet

Crober Béla: Az egyházi művészetek hazánk-
ban.

8°, OK, 24L, Budapest, 1879.

Élet. 1938. 15. 7.

A MAI MAGYAR FESTÉSZET ÚJ ÚTJAI

A műtárgynak nem kritériuma az az időpont, amelyben keletkezett és így a helyesen ítélkező előtt nincs régi, új, konzervatív és modern, illetve progresszív, csak jó vagy rossz művészet. Mint ahogy nem fontos a mérték szempontjából a hely sem, ahol keletkezett az alkotás és végső eredményben ugyancsak nem lényeges az, hogy ki hozta létre a művet. (A középkori remekművek mestereinek nevét például nem ismerjük.) Az alkotás értékét a *forma* és a benne levő *tartalom* határozza meg. Technika vagy külön a forma önmagában semmi. A forma alárendeltje a célnak, csak szükséges rossz; viszont az is igaz, a gondolatok, érzések sem képeznek önmagukban még műalkotást. Lessingnek hangzatos és tetszetős talán a megjegyzése, de nem igaz, amikor azt mondja: «Rafael akkor is nagy művész lenne, ha kéz nélkül született volna».

*

A magyar képzőművészet, az európai művészeti kultúra integráns része, mégis — legyen az bármely irányzatú — színe, illata többé-kevésbé jellegzetesen magyar, hacsak nem valami epigon kezemunkája. Így tehát nem kevésbé magyar a mi szemünkben Benczur vagy akár Rippl-Rónai, bár az egyik kiindulása München, míg a másik — hiszen Ady ideje volt — Párisban merítette meg lelkét.

A hozzánemértő szerint, vagy kicsinyeskedők értelmezésében sok csoportot alakíthatnánk már csak azért is, mert vagy egy tucat művészeti egyesületünk van és ezek azt a látszatot keltik a kívülállók szemében, hogy valamely magasabb eszme tartja őket egybe, holott tagjai gyakran nem egy irányzat lelkes követői, hanem művészpolitika, esetleg anyagi érdek miatt tömörültek. Szorosan véve négy franciáról beszélünk, mert valamennyien ide tartoznak. A magyar művészet négyszólamú ma: konzervatívek, (naturalisták), nagybányaiak (impresszionisták), párisiak (ú. n. modernek) és újabban a rómaiak csoportjára bontható festészetünk. A képfaragókat külön említjük meg, mert ők ezek ezekbe a csoportokba alig helyezhetők, hisz nem minden frakciónak van szobrászata, pl. Nagybánya csak festőket termelt ki.

1. A konzervatív művészek a «nagyközönség» ízlésére támaszkodnak. Elvi álláspontjuk a naturalizmus, amely szerint feltétlenül alkotásaikban törekszenek a pontos — és ez a mértékük is — természethűségre. Bécs, Düsseldorf, München az eredet és nagymestereik Rahl, Piloty, Kaulbach. A magyarok közül Benczur, Székely, Lotz az ősük. A konzervatívek még ápolják a zsánert. Barbizoni és courbeti eredetű tájképfestészetünk. Reálista arcképet néha édeskés szentimentalizmussal vagy ha úgy tetszik — és ez nem lényeges különbség — idealizálással leöntött portrékat készítenek. Titokban hiszik, hogy a világ mindig szép, tehát érdemes festeni, lemintázni. (Panteista álláspont). Csodálatos kitartással ragaszkodnak közülök némelyek ahhoz az akadémizmushoz, (barna general szosz), amely már csak recept és nálunk megkésve az ezredéves kiállítás idején állt csúcspontján. Ez a művészeti felfogás hangsúlyozta — és erre nagyon büszkék voltak — hogy leszállt a tömeghez. A művészeik, ha történetet festenek, oktatnak; valósággal filiszteri az álláspontjuk. Máskor a naturalista humorizál, népies vagy paraszti, de lehetőleg mindég szenvelgő és érzelgős. Vigyáz azonban arra, hogy a mély, igazi érzés ne tengjen túl, nehogy az egészségnek megártson. Teátrális, patétikus a festészetben; gesztus, grimasz legtöbbször a szobrászatban.

A naturalizmus feladatát rég elvégezte, a csatát elvesztette, de még itt-ott kísért az anakronizmus a fiataloknál is. Olyanszerű ez az álláspont, mintha a mai negyvenévesek Tisza Kálmán politikájáért lelkesednének. Tehetséges, jól felkészült művész is akad köztük. Hogy ki, milyen irányzat híve, legtöbbször diszpozíció kérdése.

HORVÁTH RICHÁRD Dr.

TIZPERCES SZENTBESZÉDEK

Fűzve 2.30 P

A beszéd csődjéről hallunk mindenfelé. S ez igaz is, a «hosszú» beszédről. A mai ember nem ér rá, alkalmazkodnunk kell tehát az élet ideges, rohanó ritmusához. Ezt a célt tűzte ki maga elé s érte el teljes mértékben Horváth Richárd ciszterci ta. Rövid elmélkedéseknek tekinthető beszédei szorosan a mai élethez tapadó példáival valósággal megragadja az ünnepek hangulatára vágyó embert.

Az ÉLET előfizetői 1.84 P előnyáron kapják.

hogy a közös élmény elmuljék belőle, mint ahogy ezer apró esemény emléke elmulik, melyet orvosi prakszisa hoz magával. Ez is csak egy sebkötözés volt. Semmi más.

S ahogy így mennek egymás mellett, egyszerre csak a világos utcából Denge peckes alakja lendül a kapu alá. Sietve jön feléjük s a lépcső alján találkoznak.

Dengén látszik a tétovázás, hogy megálljon-e? De ez csak pillanatig tart, addig, míg aztán észreveszi a leány különváló mozdulatát. Egy furcsa, könnyű gesztusban a leány szembetünteti bekötözött karját.

— Mi történt, Lili?

— Nem látja?... Megsebesültem — s már nyujtja is ép kezét Denge felé.

— Pórul járt a kis kollegina a ravasz műszerekkel — mondja Csór érdes, hűvös hangon.

— S ha én azt mondanám, hogy öngyilkossági kísérlet? Elhiszi Denge, hogy szerelmi bánatomban meg akartam halni?

— Nem, azt nem hiszem — mondta Denge. — Inkább elhiszem, hogy szeleskedett. Pedig hányszor mondtam már, hogy ritmikus tempó még a tudományban is!

Csór csak nézte őket. Milyen bizalmasak, milyen évődők. Mintha Dengének szemtelen izgalom csorogna vastag szája szélén, ahogy beszél. És egészen más volt előbb a kis kollegina is... Eszébe jutott az is, hogy mit mondott a kis kollegina Dengéről... Milyen ravasz kis nő... no lám... milyen jóban vannak...

Most aztán egészen elkapcsolta magát tőlük. Jó fejjel magasabb volt nálunk s zárkózottan, mereven, elkülönülve állt ott, mintha fölöttük való volna. Az arckifejezése elnéző volt, kicsit gúnyos s komor mégis. Legszívesebben otthagyta volna őket, ha hirtelen megtalálja a formát, mellyel az udvariasság látszatát megőrizve megtehetné.

A leány hamarosan észrevette ezt s feléje fordult. Vidám volt és ellenállhatatlan.

— Ha nincs ellenére, mehetünk is. Igazán ön oly jó hozzám, nem is tudom, mivel háláljam meg...

— Semmivel, kérem. Ez semmi... jelentéktelen... — de nem mondta most, hogy kedves kollegina. Nem jött ki a száján.

És folytatták útjukat s ment velük Denge is. A sofőr kinyitotta a taxi ajtaját. Denge ügyeskedett s ő segítette be a leányt. Csór pedig elköszönt.

— Hát te nem mégy Lilivel? — kérdezte Denge meglepetten.

— Talán... te. Nekem dolgom van, kérlek...

— Akkor én! Akkor én, kérlek szépen. Én...

S már beült a leány mellé, vigyorogva és otthonosan belesimulva az autó mély homályába. Még egy lendülő mozdulat, egy integető mosoly s már zörgött, sziszegett, dorombolt a motor s megindult.

Egy villanásnyira látta még Csór a leány szemét. Mintha szemrehányó lett volna, menekülő, tekintetébe kapaszkodó. Kis izzó sugár lövelt felé a lány szeméből s beleszúrt a szívébe.

Mintha keserű nyál csordult volna nyelvére. Megköszörülte a torkát. Nyelnie kellett. Egy befelé hulló gesztus akadt meg benne. Mintha ökle a kis Denge felé...

Lassan, akárha két lába két bot lett volna, megindult. Lehajtotta fejét s ment, ment, nem is nézve az irányt. Pedig vissza kellett volna mennie a laboratóriumba.

— Miatta... miattok... a program csődöt mondott... a program... — dadogta hangtalanul.

Kicsit megállt. Cigarettára gyujtott.

— Hiszen alapjában véve semmi sem történt — állapította meg. — Nem érdekel sem Denge, sem... Hanem a mai nap programját elrontották. A mai napét. Ismételte szüntelen, nehogy valahol, valami rejtett kis gondolatfészekben úgy értelmeződjék, hogy az élete programját.. Hát azt nem. Azt már igazán nem.

2. Vissza a természethez! Adták ki a jelszót az impresszionisták. A naturalizmus panteisztikus felfogásával szemben most a «a környezet megváltoztatja a dolgokat», Taine-i elmélet jut szóhoz a művészetben az egész világon. Nálunk Párisból Münchenen át szivárog és nagybányai iskola a neve. A festészetben az optika az irisz izgalma a lényeg. A tiszta művészet — mondották — a konzervatív művészetben, a festett tárcában, novellában, humorban elveszett. Az újabb festők belefáradtak a kicsinyes burzsoát kiszolgálni. A gáz, villany felfedezése a nagy ablakok alkalmazása, a fényképezőgép tökéletesedése új lehetőségekre mutatott. Felfedezik a nagy fényt, a színek változását, észreveszik, hogy a tárgy mást mutat az ateliében, mint a szabadban, sőt a különböző világításban állandóan változik. (Relativitás a művészetben!) Megismerik a reflexet, a fényt s azután a dolgok állandó változását akarják lefesteni. Céllá válik atmoszférát pingálni vagy lefixálni a pillanatot. Gautier megteremti a legfonákabb elméletet: a «l'art pour l'art»-t és ennek a hamis törvénynek természetes gyermeke az impresszionizmus, öncélú és nincs köze a moralitáshoz — hirdetik. Nem az a fontos, hogy «mit», hanem «miképp» csináljuk. Egészen mindegy az ő szemükben, hogy Madonnát vagy egy kosár sárgarépát festenek. Az impresszionizmus reakció a polgári zsánerre, az életképre és művészete lesz a liberalizmusnak, a kapitalizmusnak. Közös rugójuk is van, pl. az individualizmus. Mi másodkézből kaptuk, Hollósy exportálta Münchenből, ahová Párisból szivárgott. A kilencvenes években kezdődik és a kilencszázas évek elején bontakozik ki teljes mértékben. Még ma is él. A konzervatív és a modern művészet között foglalnak helyet. A nagybányaiak, illetve a magyar impresszionisták és főleg az utóbbiak behatása következtében az eredeti elgondolásokból engedve, az újabb irányzatokból sokat átvéve posztimpresszionista és egyéb elnevezéssel jelzik törekvéseiket.

3. Az impresszionizmus a képpé lefordított benyomás, egy kis túlzással azt mondhatjuk, kéz a kézben a természettudománnyal haladt. Hittek a művészek is abban, hogy a természet mindenben kifürkészhető. Már-már szabályok szerint, fizikai-kémiai előírással festettek, ecsettel mérték a tájat és hunyorítva nézték a képet, amikor az apró pötyögtetett színfoltocskákat eggyé akarták foglalni. Egyszer csak a legnagyobb természettudományos világnézeti dühöngés közepette megszólal egy halk hang: «El a természettől!» Zola és művészi köre, Maneték észre sem veszik az új jelszó fogalmazóját, a nem egész normálisnak tartott barátjukat Cézanne-t s máris akadt egy sereg fiatal festő, aki követi. Az impresszionizmus tűzhányója rövidesen kialudt, csak a láva izzik még körülötte. Más kérdés, hogy miképpen és milyen áldozatok árán, de az új művészeti felfogás diadalt arat. Az érzelmi művészet a materiális fölé kerül. Cézanne a kezdeményező. A külső látszatra mért halálos csapást ez a zseniális festő. Feltámasztotta a művel szemben a belső felelősségérzetet, útját állta azzal az elburjánzott és közönségessé vált művészeti pozitivizmusnak, hogy az érzést forradalmosította.

Cézanne tudta, mit akar, bár képein a természettől való elmenekülést nem sikerült kifejeznie. Az odavetett gyeplő valóságos eszeveszett művészeti vágtatást idézett elő, úgy született meg a futurizmus, kubizmus, expresszionizmus, amely után a szürealizmus, dadaizmus és egyéb izmus jött létre.

Az új irányzatok, az izmusok 1905 után bontakoznak ki. A futuristák a dinamikát tartják a világ lényegének, ezért azt hirdetik, az egyetlen, amit érdemes ábrázolni, az «élet lényegét», a változást, a mozgást, az előrehaladást, a jövőt. (Innen a nevük: futuristák.) Multra nincs szükség — hirdették — és ezért valósággal anarchisztikusan a könyvtárakat, múzeumokat le kell rombolni. A szétmállott naturalizmus ellen lépett fel a kubizmus. Ők a lényegét, velejét, csontját akarták megismertetni a művészet által, azért a végső formákat ábrázolták. Felbontották a dolgokat az elemeikre és nyerték a kupokat, hasábokat, gulákat, amelyek úgy hatottak a vásznon, mintha prizmán át néznék a világot. Matematikává, geometriává alakították

HELLER ANDRÁS DR.

CSELÉDSOR

Fűzve 2.80 P

Ma a szociografiai kutatások az érdeklődés középpontjában állanak. Szükség van az ilyen felvilágosító munkára, amely megbízható megállapításaival sürgeti a szociális kérdések egyik legfontosabbikának megnyugtató megoldását. Heller András Fejér megyének, a nagybirtok klasszikus hazájának szolgabírája s mint a cselédség kihágási bírója, az életből ismeri a mezőgazdasági cselédség életviszonyait.

Az ÉLET előfizetői 2.24 P előnyáron kapják.

a művészetet. Végső stádiumban dadaistákká, vagy szürealistákká váltak. A dadaisták a művészetet gyermekivé, primitívvé akarták süllyeszteni, amíg a szürealisták a reálison túl vágyódva, a valóságon túlit kívánták az alkotással érzékeltetni. Az expresszionista a naturalizmus anyagokhoz kötöttsége ellen fordul. A művészetnek a materia csak szükséges rossz eszköz, arra való, hogy képzeteinket kifejezze. A természet hű ábrázolása az érzés hűségét befolyásolja. A művész a természetnek ura és nem rabszolgája, ezért, hogy kifejezhesse magát, jogában áll akár torzítani is.

4. Akik az európai művészetet megfigyelték, látták, hogy rohamosan közeledik a csőd felé. Így vetődött föl a magyar művészet megújításának gondolata. Róma, illetve Itália művészettől megszentelt kultúrája mutatkozott a legegészségesebb újjáteremtőnek. Bécsben, Münchenben, Párisban a magyar művészek a művészetet minden különösebb élmény nélkül csak adoptálták. Ezzel szemben Rómában — természetesen a kor szellemének megfelelően — alakítani kell a művészetet. Az Örökvárosban a klasszikusoktól egészen a mai korig egymásra rétegeződött művészet nemcsak bizonyos irányba engedi terelni a művészt, mint Páris, ahol kizáróan egy lehetőség volt a fejlődésre: átvenni a a már kialakult stílust. A festőnek, szobrásznak, építésznek Róma minden idők művészeti eredményét kinemfejezhető titkát, alkalmat ad szemtől-szemben, úgyszólván pillanatról-pillanatra megfigyelni, megérezni. Nem a reneszánsz utánzása, a barokk utánérzése, vagy fejlesztése, nem új akadémizmus megteremtése volt a cél. A feladat a csak egyetnyujtó párisi szolgaságból való felszabadítás, a sokszor cinikus műtermi spekuláció felcserélése tradición való neveléssel.

A rómaiak előretörését semmi sem világítja meg jobban, mint az egyházművészeti kiállításokon elért világra szóló sikerek. A magyar művészetnek a XIX. századot is beleszámítva, nincs egyházművészete, mert a művészeti szellemnek, a naturalizmusnak és impresszionizmusnak nem kedvezett a spirituális. Az egyházművészet alkalmazott és így nem kizáróan az a fontos, hogy miként csinálják? Nem egyedül a vonal, forma, szín, esztétikai értékére épül. A preraffaélistákat leszámítva — és itt főleg Kőrösfői-Krisch és Nagy Sándor exkluzív művészete jut eszünkbe, — a rómaiak azok, akik az egyházművészet lényegét megközelítették.

Művészeink e csoportja már leverte Páris porát a cipőjéről. A szériaalkotás szétrombolt, felrobbantott forma a festményen, az ecsetfilozófálás, a gondolat romantikusnak örökös öncélú, mást nem érdeklő magukbatekintése sok visszatetszést szült éppen a legtehetségesebb fiatalabb generációban. A Szajna partján túlterjedő, mindent elöntő zavaros árvíz a magyar fiatalságban nem tehet kárt. A magyar művészet önmagára talált az újabb irányzatban, amelyet rómainak nevez nek.

Dr. Jajczay

Forrás

A tudomány, ládd, mérhetetlen tenger
s a gyöngyhalász bár benne gyöngyöke
— mintha szélvész űzne, vad, égő kor
a lelked rajta tikkadtan vitorláz.

S láthatod a filozófiából
magad, vagy lehet italod a mámor,
e kavargó ár, szád hiába issza,
szomjad az örvény, jaj, nem csillapítja.

Ülj le most szépen s tárd ki nékem lelk
hadd szóljak hozzád ügyefogyott ember,
ki szomjan halsz az élet vize mellett.

Látom az ajkad cserepes a láztól.
Ó, próbálj inni, meríteni egyszer
Krisztusból, az élő, örök Forrásból.

Ölbey I

magára a művészetre éppannyira, mint a lelki válságokkal küzdő egész kultúrára és emberiségre.

A magyar egyházművészet korszerű megújhodása az utolsó évek során, legizmosabb ifjabb művésztehetségeink vonzódása az egyházművészethez, egyik örvendetes jelensége a magyar művészi életnek, s régi egyházművészetünkhöz méltó újjal kecsegtet. Öröm tölt el, hogy legjobb művészeink legjobb erőiket szentelik a nagy és szent célnak, igyekeznek elmélyülni az egyházművészet különleges feladataiban, megérteni és követni az Egyház előírásait, s ezek szolgálatában művészi kifejezési eszközeiket tökéletesíteni. Nagyszerű vallásos szobrok és festmények — egy-egy Munkácsy, Fadrusz halhatatlan művei — a közelmultban is felfénylettek művészetünkben. Többnyire nem voltak igazi egyházművészeti alkotások, inkább csak tárgyukban s gyakran szellemükben is vallásos művek, amelyek rendszerint kívül maradtak a templomokon. Még kevésbbé volt abban az időben kialakult magyar egyházművészeti stílus. Voltakép az utolsó egységes egyházművészeti stílus hazánkban a barokk korszakban virult. A mult század harmadik negyedében Ipolyi Arnold áldozatos törekvése művészileg megrekedt a vértelen neogotikus historizmusban, s csak a vallásos történeti festészetben nyert némi lendületet. Századunk elején a gödöllőiek Kriesch Aladár és Nagy Sándor vezetésével indítottak el, stílusban és elvekben az angol prerafaeliták hatása alatt egy szép és komoly kezdeményezést, amelynek azonban a két vezető mester kiváló alkotásain kívül alig volt érdemleges folytatása. A mai korszerű művészet alapján s másrészt az egyházi rendelkezések figyelembevételével az új római magyar Akadémia fiatal művészei, mintegy 10—12 éve friss fogékony tehetségüket nagy buzgalommal állították e cél szolgálatába, s az újabb ösztöndíjasok azóta is, nem lankadó kedvvel merülnek el az egyházművészeti problémákban. Hazatérve, mind nagyobb megértéstől és elismeréstől kísérve, folytatják a szép munkát, egymásközt önként kialakult lelki és esztétikai közösségben, amely ennek a római csoportnak munkásságát a közös stílus nevezőjére hozta. Csak természetes, ha ez a megújhodás Róma szent földjéről indult ki, az ókeresztény bazilikák, a keresztény művészet legmagasabbrendű alkotásainak, az Egyház látható fejének, az egész Vatikánnak ihletet sugárzó légkörében. Idehaza ezek az új római törekvések rokon régebbiekkel és újabbakkal találkoztak s egyre szélesebb fronton, kiterjedve a templomépítéstől, a monumentális szobrászaton és festészeten, a liturgikus szerelvényeken keresztül szinte a legkisebb szögig, egységes stílusérzésű, liturgikusan kifogástalan új magyar egyházművészeti stílust érleltek ki. Külön is ki kell emelni Megyer-Meyer Antalnak, úgyis mint a Képzőművészeti Főiskola tanárának és volt rektorának, az állami és a székesfővárosi iparművészeti iskolának és kiváló vezetőinek, tanárainak, az építészettel kapcsolatos plasztikában a kitűnő Ohmann Bélának érdemeit. A Nagyméltóságú Püspöki Kartól életrehívott Orsz. Egyházművészeti Tanács és Hivatal e mozgalmak egységesítésével, helyes egyházi és művészi irányításával, az egyházi hatóságok szolgálatával, s az egyes művészekkel való állandó, szinte nap-nap melletti szeretetteljes érintkezéssel és tanácsadással, a közvélemény alakításával szolgálja az ügyet.

Ezeknek az elveknek érvényesítésére, a korszerű magyar egyházművészet fejlesztésére rendezte meg az Egyházművészeti Tanács a Nemzeti Szalónban első kiállítását, melynek a *„Szépművészett"* jelen számát szenteli. A kiállítás rendezői szem előtt tartották mindazokat a kívánalmakat, amelyeket az Egyház előír és azokat a magas művészi igényeket, amelyekre a kétezeréves Egyház éppúgy kötelez, mint az ezeréves keresztény magyar kultúra. A rendezésnél az egyes termeknek más és más szerepet szántak. A benyíló első nagy termet, ideiglenes eszközökkel templomszerű belsővé alakították, amelyben az ilyen rendeltetésű tárgyak funkcionális szerepükben, építészeti összefüggésükben s együttes hatásuk áhitatában jelennek meg. A főfalon egy szimbolikus főoltár és a kápolnaszerű fülkékben nyolc mellékoltár, teljes liturgikus felszereléssel áll. Az oltárt tették a kiállítás főtémájává. Külön termet szántak a házi ájtatosságnak, a templomon kívüli vallásos művészetnek, hogy jó példákat adjanak a katolikus családok otthonának s rávezessék arra, hogy a többnyire külföldről behozott selejtes, komerciális ájtatossági képeknek, kis szobroknak stb. helyébe méltóbb jó magyar művészek alkotásait helyezni. Egy másik terem a magyar népi lélek és a csodálatosan gazdag magyar népművészet inspirációját mutatja be egyházművészeinknél s az egyházi iparművészet termékeit öleli fel. Hatásos felállításban szerepel a monumentális egyházi szobrászat, s külön terem jutott az építészetnek és az azzal kapcsolatos művészi díszítéseknek. Az előcsarnokban árpádházi magyar szentek szoboralakjai fogadják a belépőt. A kiállítás kiterjeszkedett az egyházművészet minden fajára, technikájára és aktuális problémájára, nemcsak annak bizonyítására, hogy mily gazdag rétegzésű a modern magyar egyházművészet, s hogy a legkülönbözőbb megoldásokra képes, hanem azért is, hogy a különböző művészegyéniségek ellenére egységesen kialakuló stílustörekvéseit, mint a magyar művészetnek egyre teljesedő szép hajtását érzékeltessék.

Az új magyar egyházművészet külföldi kiállításokon már több ízben szerzett babért a magyar művészetnek. Az 1934-ben rendezett nagyszabású római nemzetközi egyházművészeti kiállításon emlékezetes nagy sikert

vívott ki, s ami különös megnyugvásra szolgálhatott, a Szentatyának, a nagyemlékezetű XI. Pius pápának, az egyházművészet megújítójának és irányítójának kegyes elismerését is elnyerte. Idehaza a modern magyar egyházművészetnek ez volt az első hivatalos bemutatkozása, amely — bátran állíthatjuk — egészen rendkívüli s a római kiállításhoz méltó sikert aratott. A babérokon azonban nem szabad pihenni. Az első lépést sok továbbinak kell követnie, hogy előre jussunk a minél helyesebb, teljesebb, minél magasabb színvonalú magyar egyházművészet útján. Szívből kívánjuk, hogy a szép kiállítás tanulságai szétáradjanak a magyar templomokba s eredményei buzdítsák művészeinket.

GEREVICH TIBOR
az Orsz. Egyházművészeti Tanács világi elnöke

MODERN MAGYAR EGYHÁZI ÉPÍTÉSZET

Négy évvel ezelőtt a svájci Das Werk folyóiratban Peter Meyer a svájci modern katolikus templomépítészetet ismertettve azt fejtegette, hogy a mai korban a templom tulajdonképen a kültelkek építészeti problémája s ebben a környezetben az egészen szegényes szükségtemplom felel meg leginkább hivatásának. Szerinte ma, a városrendezés, forgalomszabályozás, utak, hidak, pályaudvarok, repülőterek, gyárak és áruházak gigászi arányú építkezésének korában a művészi templom tulajdonképen anachronizmus.

Ez a felfogás csak ily világos megfogalmazásban egyéni vélemény. Mint ki nem mondott tendencia ott lappang tisztára evilági irányú civilizációnk életalakító törekvéseiben. S éppen ezért nem mehetünk el mellette szótlanul, ha alapvető jelentőségű tévedéseinek részletes feltárásával most nem is foglalkozhatunk. Hisz az egész humánumot figyelembe vevő s a szellemet értékelni tudó gondolkozás előtt nem lehet kétséges, hogy ez a technikai haladás mezébe öltözött felfogás gyökeresen maradi jellegű s ha sikerülne neki az új világot teljesen a maga képére alakítani, diadala a szellemi Európa csődjét jelentené. Ezzel már azt is kimondottuk, hogy művészetellenes. Mert hisz értékelése tisztára quantitatív, tehát egészen alacsonyrendű s vak a szellemi értékek meglátására. Forradalmisága teljesen negatív s ellene mond a művészettörténet bizonyságának, mely szerint az építőművészet nagy alkotásainak lélekemelő szépsége, még ha a világi hatalom nagyságát ünnepli is, végeredményben a templomra vezethető vissza. Ez a megállapítás nemcsak a régmult ködtakarta távlataiba utal, hanem egész közeli valóságokra. A stuttgarti pályaudvar, a modern német építészet elindítója, egészen feltűnő rokonságot tart a templommal s a stockholmi városháza, a modern építészetnek sokak szerint eddig legkiválóbb alkotása sem képzelhető el a keresztény templom belső téralkotásának hagyományai nélkül.

Mindebből pedig az következik, hogy mindazok, kik a katolikus hitet vallják és ennek a hitnek korok fölötti küldetéséről meg vannak győződve, akik egyháziak, akik világiak, a templomépítészet kérdésében nem hanyagolhatják el az építészetnek mint eszmei hatótényezőnek jelentőségét. Félreértene, aki szavaimat a napjainkban annyira divatos propaganda értelmében magyarázná. Nem propagandáról, hanem arról van szó, hogy a templomot, mint a kultusz és a hit építészeti kifejezését a mai ember életébe állítsuk, maivá tegyük azzal, hogy az ősi hitről a mai művészet nyelvén teszünk bizonyságot, nem a lelki ráhatás eszközét látva a mai művészetben, hanem lelki szükségletet, a lélek művészi megnyilatkozásának számunkra egyedül adott lehetőségét. Ez volt minden korok keresztény művészetének programmja. Minden kor más stílus nyelvén vallotta ugyanazt az egy hitet. Nem azért, mintha a megelőző nem lett volna tökéletes, hanem mert elmondotta, amit mondani tudott s ezzel kiélte lehetőségeit; mert törvény, hogy az aratásra megérett termés betakarítása után új vetés következzék. Korunk művészetének zavaros jelenségei — a lelki válság vetületei —, nem lehetnek okai a félreállásnak, hanem inkább külön indítékai a tisztulás és kibontakozás keresésének.

Ez a pozitív beállítottság a modern templomépítészeti törekvésekkel szemben hiányzott nálunk, amint hogy sokáig nélkülözni volt kénytelen azt világi építészetünk is. Ez a körülmény magyarázza, hogy háború utáni templomépítészetünk mérlegében a modern templomok kis számban szerepelnek. De máris bebizonyosodott, hogy ez a kevés számú templom mutatja a jövő és az élet útját.

Külföldön már szép eredményeket mutatott fel a korszerű templomépítészet, amikor minálunk első jelentős és iránymutató alkotása létesült Árkay Aladár győrgyárvárosi templomával ezelőtt tizenkét évvel. Az

KIÁLLÍTÁSOK

EGYHÁZMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS

A Nemzeti Szalonban február 15-én, délben nyitották meg ünnepélyesen azt az egyházművészeti kiállítást, amelyet az Országos Egyházművészeti Tanács rendezett. A kiállítás megnyitásán igen nagyszámú és előkelő közönség jelent meg, amelynek soraiban voltak: *Rotta* Angelo c. érsek, apostoli nuncius, *Hász* István tábori püspök, *Hamvas* Endre ált. budapesti érseki helytartó, *Mészáros* János protonotárius-kanonok, *Zimányi* Gyula piarista rendfőnök, a kultuszminisztérium részéről báró *Wlassics* Gyula államtitkár, vitéz *Haász* Aladár min. osztályfőnök, *Beresztóczy* Miklós p. kamarás, min. tanácsos, a főváros részéről *Karafiáth* Jenő főpolgármester, titkos tanácsos, *Némethy* Károly tanácsnok, *Huszthy* Károly tanácsnok, *Péczely* Béla főjegyző, az Actio Catholica részéről gróf *Zichy* János v. b. t. t., társelnök, *Gévay-Wolff* Nándor, *Zsembery* István országos alelnökök, *Mihalovics* Zsigmond prelátus, orsz. igazgató, *Preszly* Elemér titkos tanácsos, *Bornemisza* Géza v. miniszter, *Vojnovich* Géza, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára, *Sidló* Ferenc, a Képzőművészeti Főiskola rektora és igen sok más közéleti előkelőség.

Pontban 11 órakor érkezett *dr. Serédi* Jusztinián bíboros-hercegprímás, akit az Egyházművészeti Tanács nevében *Lepold* Antal protonotárius-kanonok egyházi, *Gerevich* Tibor egyetemi tanár világi elnökök és *Molnár* Ernő a Tanács igazgatója fogadták. — *Lepold* Antal megnyitó szavaiban rámutatott arra, hogy bár az egyházi művészet, mint maga az Egyház is, 2000 esztendő óta ugyanazokat az igazságokat fejezi ki, mégis minden korban annak nyelvén szólalt meg. Ezt akarja érzékeltetni a legújabb magyar egyházművészetet bemutató kiállítás, amelynek megnyitásánál köszönti a főpásztort, a pápai nunciust, a kultuszminisztérium és egyéb közületek képviselőit és a vendéglátó Nemzeti Szalont.

Serédi Jusztinián bíboros-hercegprímás a következő ünnepi megnyitót mondotta az egyházművészet jelentőségéről:

— Ahol vannak magasztos eszmények, ott van rendszerint igazi művészet is, mert mindig akadnak megihletett alkotó művészek, akik az eszményeket érzékelhető, szép formába öntik. Ezért azok a közületek, amelyeknek vannak magasztos eszményeik, tudnak valóban művészi alkotásokat felmutatni, mert van mit érzékelhető művészi formába önteniök. Ellenben azok a közületek, amelyek ilyen eszmények nélkül szűkölködnek, amelyek az anyaghoz tapadnak, sokszor bizony csak nagyméretű vagy formátlan dolgokat alkotnak, mert igazi művészi alkotások létesítésére hivatva nincsenek.

— Mivel a katolikus világegyház a legmagasztosabb és legfenségesebb eszmények birtokában van, azért művészete is ennek minden ágában a legigazibb és legnemesebb. Örök eszményei a felséges Isten, a testté lett Ige, Krisztus isteni tanítása hit és erkölcsi, valamint hazafias vonatkozásban, továbbá az isteni tanításnak, a hit és erkölcsi törvények szerint való katolikus és hazafias élet hősies megvalósítói: a szentek, élükön a Boldogságos Szűzzel, továbbá a nemzeti hősök. Ide tartozik azonkívül a kultusz, illetve ennek érzékelhető eszközei: a liturgia, a szent helyek, valamint ezek egyházi felszerelése stb. Mindezek a témák legapróbb részleteikben s ezerféle változatban művészi feldolgozásban bontakoznak ki prózában, versben és színművekben, énekben és zenében, képekben és szobrokban, textil-, bőr- és ötvösmunkákban, végül az építőművészet remekeiben.

— Az egyháznak ezt az igazi művészetét más egyházi és világi közületek olyan mértékben tudják megközelíteni, amilyen mértékben eszményeik megközelítik annak eszményeit. Viszont minél jobban az anyaghoz tapadnak, annál jobban eltávolodnak az igazi művészettől is, mert annál könnyebben szem elől tévesztik a művészetet megihlető legnemesebb eszményeket, amint ezt korunkban — sajnos — minden vonatkozásban szomorúan tapasztaljuk.

— Ahol vannak magasztos eszmények, rendszerint támadnak igazi művészek is, akik alkotó munkájukban megértésre és támogatásra mindig számíthatnak. De a művészek minden istenadta tehetségük mellett és minden kedvező feltétel fennforgása esetén is csak akkor lesznek igazi művészek, ha nekik is vannak eszményeik, amelyek megközelítik az Egyház örök eszményeit és ha művészi szempontból lelkiismeretesen képezik és tökéletesítik magukat.

— Ez a kiállítás általános templomterveivel, oltáraival, keresztúti stációival, házi kegytárgyaival, Szent László freskóival és egyéb művészi darabjaival a magyar katolikus egyházművészetet s annak alkotásait kívánja bemutatni s egyben igazolni, hogy manapság most is van alkotó és restauráló művészet és vannak művészeink, mert vannak örök eszményeink, melyeket Krisztus egyháza szüntelen szemünk elé állít.

— És ha legújabb művészi alkotásaink talán szerényebbek, ez nem az eszmények, vagy az alkotó művészek hiányára, hanem az idők mostohaságára vezetendő vissza, mert az általános gazdasági leromlás miatt a nagy egyházi és világi mecénások kora, talán hosszú időre lejárt. Csak szerény eszközök állnak rendelkezésre. Azért most a művészekre hárul a súlyos feladat, hogy szerény eszközökkel is tudjanak művészi dolgokat produkálni. És meggyőződésem szerint tudnak is, ha az anyagi eszközök fogyatékosságát komoly, hivatásszerű önműveléssel, nevezetesen a rajzolásnak, a perspektivának, az egyes művészeti ágak sajátos technikájának lelkiismeretes tanulásával és a régi művészi hagyományokon kifinomult ízléssel iparkodnak pótolni, de kivált, ha az örök eszményeket iparkodnak meguknak megszerezni, azokat szinte átélni és a művészet útján másoknak is érzékelhetőkké tenni.

— Ezekkel a gondolatokkal megnyitom ezt az egyházművészeti kiállítást, amelyre annak rendezőivel és kiállító művészeivel együtt Isten áldását kérem.

A hercegprímás szavai után az énekkar Beethoven „Isten dicsősége" c. szerzeményét, majd a pápai himnuszt adta elő és ezután a főpásztor és a megjelent előkelőségek megtekintették a kiállítás összes helyiségeit. A bíboros-hercegprímás több kiállító művésszel és a pályázatok nyerteseivel hosszabban elbeszélgetett.

A kiállítás tartama alatt, február 19-én *Czapik* Gyula veszprémi püspök „Mit kíván a gyakorlati lelkipásztor a művésztől?", február 22-én *Teller* Frigyes „A középkori magyar egyházzenei emlékek", 26-án *Gerevich* Tibor „A mai egyházművészet" címmel tartott előadást. Tárlatvezetés: február 23-án *dr. Somogyi* Antal, március 2-án *dr. Jajczay* János.

* * *

Az Egyházművészeti Tanács által a Nemzeti Szalonban rendezett kiállításnak határozott célkitűzése, programmja van. Ez a programm azonban túllépi a tiszta egyházművészeti célok elérését, s általános, korszerű művészeti elveket is hirdet. A csupán önmagáért való művészeti felfogással szemben vallomást tesz mindenekelőtt arról, hogy a művészetnek az egyéni alkotó ösztön kielégítésén, s a vizuális gyönyörködtetésen túl általános érvényű, egyetemesen emberi célja, sőt rendeltetése van. Ez a cél pedig nem más, mint az emberiség korszerű és jövőt formáló közös eszményeinek keresése, kialakítása, az ember földi és földöntúli életének megszépítése, megnemesítése és fölemelése.

A programm másik oldalát a kiállítás rendezésének elve és módja mutatja meg. A Szalon nagytermét *Árkay Bertalan* építészeti tervei szerint belső templomtérré alakíttatta át a kiállítást rendező *Gerevich Tibor*, s többnyire a Római Magyar Akadémia volt ösztöndíjasainak műveivel képezte ki, illetve rendezte be. A kiállítás tehát célszerű és formai egységet alkot. Kiindulási pontja az építészet és szobrászat, festészet, iparművészet és művészi ipar, tehát az architektúra és a díszítőművészetek ősi formai, stílus-egységének helyreállítási akarása. Közismert dolog, hogy ez az egység a mult században bomlott fel, s századunk elején már félelmetes zűrzavarrá hatalmasodott. A kétféle, tartalmi-szellemi és formai célkitűzés együttesen valósul meg a kiállításon. Rámutat arra az útra, amelyen a művészetek szellemi és formai egysége, külső és belső egyneműsége helyreállhat nemcsak az egyházi, hanem világi rendeltetésű művészet terén is.

Ez a kiállítás azonban már nem egyszerű célkitűzés, hanem jelentős eredmény is. Annak az útnak a kezdete, amelyen ez az eredmény kialakult, hosszú évekre nyúlik vissza.

Az 1934-ben Rómában rendezett Egyházművészeti Nemzetközi Kiállításon mutatkozott be először az a művészcsoport, amely nagyjából ezen a kiállításon is szerepel. Ez a római kiállítás éppen magyar részről hozott meglepő eredményt. A rendelkezésre bocsátott belső teret Gerevich Tibor ugyancsak Árkay Bertalan építészeti terve alapján magyaros templombelsővé alakította. Ez az elgondolás már a rendezés alatt olyan feltűnést keltett, hogy több nemzet rendezősége ennek megfelelően alakította át korábbi elgondolását.

Ezzel a kiállítással áttörték a kiállításrendezés addigi fogalmát, mert felismerték azt a korszerű vágyat, amely a művészeket ebben az időben külföldön is, itthon is áthatotta. A római kiállítás magyar kápolnája a korszerű, közösségi törekvésű művészet első gyakorlati bemutatkozása. A végső bomlásnak indult művészi individuálizmussal, s az annak megfelelő kiállítás-fogalommal szemben megteremtették azt a keretet, amely igen alkalmas arra, hogy a szellemében közösségi és műformájában egységes művészet korszerű kibontakozását elősegítse.

Az 1936. évi római Volta-kongresszus már egészen ennek a kérdésnek jegyében zajlott le. A világ minden tájáról összesereglett tudósok és művészek e kérdés jegyében mutatták meg a monumentális modern művészet lehetőségeit, s a velencei biennalékon azóta, főképen az olaszok, e kiállítás-elv alapján rendezik be pavillonjukat.

Az 1937-ben Budapesten rendezett kiállítás a „Modern monumentális művészet" címet viselte, s lényegében ez is a művészet célját és rendeltetését, sőt az alkalmazott művészet ősi elvét hirdette. A szellemben és stílusban sokféle, különnemű, többnyire formai problematikában vergődő budapesti kiállítások zűrzavarában felkiáltójelként hatott ez a kiállítás, amely szellemben és formában, belső és külső célkitűzésében és eredményeiben egyaránt egységes volt.

Ennek a programmnak a legújabb, bár szűkebb, az egyházművészet körére korlátozott, de az előbbinél nem kisebb jelentőségű állomása ez a kiállítás, amelyen a római iskola az utóbbi évek fiatalabb ösztöndíjasaival és a művészcsoporthoz szellemben és stílusban közelálló több más művésszel megbővülve és meggazdagodva, általános és egyéni kvalitásokban sokat fejlődve mutatkozik be.

Árkay Bertalan egyszerű, de pompás ritmusokban tagolt templomának mennyezetgerendáit népi magyar díszítő motivumok borítják. A főoltárt a *Bíboros Hercegprímás* Úr Őeminenciája rendelésére *Goszleth* Lajos műépítész és *Madarassy* Valter tervezte a Műemlékek Országos Bizottsága által helyreállított *deáki-templom* részére, dunaharaszti kőből. A középkori templom stílusához igazodó, de lényegében modern oltárt a kiállításon mutatják be először. A szentély fülkéiben a Pécsi Székesegyház homlokzatára kiírt szoborpályázat díjnyertes pályaműveit, *Antal* Károly és *Boldogfalvi Farkas* Sándor hat-hat apostolszobrát helyezték el. A két mellékhajót mellékoltárok tagolják. A fő hangsúlyt ezen a kiállításon általában az oltár-felszerelésre fordították. A mellékhajók szentélyfelőli végződésében egy-egy oltár fölött helyezték el *Árkayné Sztehló* Lili színes üvegablakait, a többi mellékoltáron pedig *Molnár C.* Pál, *Emőd* Aurél, *Jeges* Ernő, *Deéd* (Dex) Ferenc és *Mezey* Arthur oltárpépeit állították fel. A kiállításon ezeken kívül még több teljesen felszerelt oltárt találunk, az első baloldali teremben illyefalvi *Lőte* Éva lírai színekkel festett terracotta oltárlapját, a jobboldali második teremben pedig *R. Szörédi* Ilona áhitatot sugárzó, modernül leegyszerűsített, s a Madonnát szentekkel ábrázoló háromosztatú oltárképét, melyen az alakok kalotaszegi öltözetet viselnek. Az oltárokra vonatkozólag meg kell jegyezni, hogy azok külön-külön stílusegységet alkotnak. Maga az oltár, a festmény, szentségtartó, kelyhek, antependium, miseruhák és minden liturgiai felszerelés össze van hangolva. Ez a rendezők művészetét dícséri, de rámutat arra is, hogy a kiállításon szereplő művészek összedolgoznak. Jóllehet megőrzik egyéni stílusjegyeiket, a kialakult munkaközösség mégis, e tekintetben is közelhozza egymáshoz őket. A kiállítás egységes szellemére és hangulatára jellemző, hogy még a virágok is hozzásímulnak az oltár s az oltárkép jellegéhez. *Jeges* Ernő Szent Erzsébet oltárán például rózsákat, *R. Szörédi* kalotaszegi viseletbe öltöztetett szentjei előtt pedig tulipánokat látunk. A kiállításon először mutatták be végül a Fővárosi Iparrajziskola által készített hordozható tábori oltárt, amely *Tóth* Gyula tanár kiváló ízléséről tanúskodik.

Külön kell szólni az iparművészeti jellegű tárgyakról, miseruhákról, ötvösművekről, vasmunkákról, csiszolt üvegekről s más apró liturgiai tárgyakról, amelyek azt bizonyítják, hogy komoly művészek foglalkoznak ezek készítésével is. *Megyer-Meyer* Antal, *Szitáné Molnár* Mária, *Okrutzky* Erzsébet ötvösművei a gyári készítményeket messze felülmúlják művészi értékben, de nem lépik túl azoknak általános árindexét. A nagyterembe lépve hamar magukra hívják a figyelmet *Deéd* Ferenc kovácsolt vasmunkái, elsősorban ötkarú kandelábere, Mária-mécsese, s népművészeti motivumokkal díszített, saját oltárképe alatt elhelyezett pacificale-ja.

A jobboldali első teremben elhelyezett vallásos képek közül megemlítjük *Szörédi* Ilona modern Angyali üdvözletét. Máriát és az angyalt modern ruhába öltözteti, ami nem kifogásolható, hiszen ez általános volt a középkor végén, s különösen a reneszánszban is. *Medveczky* Jenő Golgotája a művész örvendetes fejlődéséről tanúskodik, s még inkább bizonyítja ezt a Szent László-legenda freskóvázlata, mellyel a kiállításra kiírt Szent László-legenda pályázat első díját nyerte.

A szobrászati anyagból különös figyelmet érdemelnek *Borbereki Kovács* Zoltán megkapó Magyar Golgotája, *Kovács* Mária aszkéta Keresztelő Szent Jánosa, *Boldogfai Farkas* Sándor Madonnája, *Buzi* Barna Szent Taddeusa, *Erdei* Dezső Szent Imréje, *Ohmann* Béla Patrona Hungariae-ja, *Sidló* Ferenc Pietá-ja, *Vargha* Ferenc és *Abonyi-Grandtner* Jenő feszületei, *Antal* Károly Szent Lászlója és domborművei, a Székesfőváros keresztút-pályázatán díjazott és megdicsért *Kiss* János, *Jálics* Ernő és Andrássy Kurta János domborművei, valamint még sok más önálló szobor és dombormű.

A sok freskóterv közül elsősorban vitéz *Aba-Novák* Vilmos és *Szőnyi* István munkái emelkednek ki. Különös örömet okozott, hogy Szőnyi Istvánt ezen a kiállításon láttuk, mert az itt bemutatott Szent József freskóterve, melyet a csornai templomban fog megfesteni, bizonyítja azt a régi meggyőződésünket, hogy az ő kiváló művészi ereje ezen a területen, a falfelület hatalmas síkján is a maga teljes erejében érvényesülni fog. *Aba-Novák* pedig arról tesz tanúbizonyságot, hogy a monumentális díszítőgondolat első zászlóvivője: Krisztust ábrázoló mozaikja bizonyára útra indítja a korszerű magyar mozaikművészetet. *H. Mattioni* Eszternek tempera-szárnyasoltár képe éppoly sikerült alkotás, mint a győri Szent Imre-templom számára tervezett s hímes kőből elkészített szószéke. A monumentális művészetről szólva, meg kell említenünk végül *Kontuly* Bélának a deáki templomban festett, Szent Benedek életét ábrázoló nagyszabású falfestményeit, amelyekről a kiállításon természetszerűleg csak fényképek tájékoztatnak.

Messzire vezetne a kiállítás anyagának még csak felsorolása is, erről azonban jól tájékoztat az ízlésesen kiállított katalógus, valamint a Szépművészet jelen számának cikkei és felemelt képterjedelme is bőséges felvilágosítást nyujt.

Olyan művészeti célkitűzések megvalósítását látjuk ezen a kiállításon, amelyek ma Európaszerte általánosak, de amelyeknek megoldására ez a művészi kör, a „római magyar iskola" a legelsők között vállalkozott. Az idézett római egyházművészeti kiállításon történt első nagyszabású bemutatkozása és átütő nemzetközi sikere óta sokat fejlődött ez az iskola is, s hogy a magyar művészet az általános európai fejlődés első vonalában halad, arra szép bizonyság ez a kiállítás.

A kiállítás előkészítésében, anyagának összegyűjtésében és elrendezésében Gerevich Tibor mellett *Dr. Molnár* Ernő főiskolai tanár, az Egyházművészeti Hivatal igazgatójának, *Árkay* Bertalan műépítésznek, s *Goszleth* Lajosnak, a Hivatal titkárának vannak kiváló érdemei. — yz —

Az Országos Egyházművészti Tanács által az egyházművészeti kiállításra kiírt pályázatok eredménye: 1. *Falusi templom terve:* I. díj. Megyer-Meyer Attila; II. díj Keszeli Alaksza Kálmán; III. díj Tárnok Vilmos. 2. *Szent László-legenda freskó-terv:* I. díj Medveczky Jenő; II. díj Szücs Pál; III. díj Papp Iván.

azonban jegyeznünk, hogy amit elmondhatnánk arról, az csak őszinte dícséret volna úgy a művészi képek, mint a válogatott anyag csoportosítása és elrendezése iránt. A gondolat is helyes volt, a kiállításban így összekapcsoltan hozni a kétfajta anyagot: a fénykép a propagandában valóban értékes társa a plakátnak. A plakátművészeti rész nemcsak fölöttébb érdekes beszámolót jelent egyes nemzetek és országok idegenforgalmi vonatkozású plakátművészetének mostani helyzetéről (sőt világrészek plakátjait is látjuk e kiállításon), hanem a nemzetek plakátjainak egymással való összevetése által dióhéjban a plakát fejlődéstörténetét is tartalmazza. Az amerikaiaknak a természetelviség ma már banális jegyeit tükröző plakátművészetétől ha nem is bő, de jól demonstráló sorozatban végig lehet tekinteni a fejlődés útját. Éppen ezért sajnáljuk, hogy Jules Chere-től nem láthattunk munkát és így a kiállítás Cassandre-plakátja képviseli a felszabadulás irányzatának első eredményeit a képszerű megoldással, a naturalisztikus plakátillusztrációval szemben. A kialakulást lényegesen befolyásolta annak a felismerése, hogy a plakáton alkalmazott díszítés nem vihet csak díszítő szerepet, hanem annak egyszersmind a plakát szellemi tartalmának gazdagítását, hangulatát is szolgálnia kell.

A kiállítás ékes magyar darabjai a válogatott nemzetközi anyag mellett is szembeötlőek. Ez az anyag országos művészi plakátpályázat eredményeképen gyűlt össze, melyet az ország keleti és erdélyi részeinek visszatérése alkalmából jelentős pályadíjak mellett az Idegenforgalmi Propaganda Mnkaközösség írt ki Erdély turisztikai szépségeinek, népi és táji érdekességeinek fokozott propagálása céljából. A kiállítás fényképanyaga szintén hasonló pályázat eredményeiből adódott. A plakátpályázati díjak nyertesei: I. díj Konecsni György, II. díj: Konecsni György, III. díj: Lőrincz Gyula, IV. díj: Szathmáry István, V. díj: Bánhidy Andor. A pályázatok elbírálása az Orsz. Irodalmi és Művészeti Tanács útján történt és a tanács vállalta a kiállítási anyag egy részének válogatását is, míg a kiállítást Richter Aladár rendezte. Az installációt ifj. Szabó István építőművész tervezte és építette. A tárlókban a kiállítás plakát- és fényképanyaga mellett Magyarország, Németország, Olaszország és Jugoszlávia idegenforgalmi prospektusaiból nemzetközi anyag mellett válogatott anyagot mutattak be.

Z. Hadzsy Olga festőművésznő a Műterem kft. helyiségeiben rendezett gyűjteményes kiállításán közel száz művén keresztül kulturált, de kissé programmnélküli és útjaiban is szerteágazó művészetéről ad számot. Mintha portréival foglalkozott volna a legodaadóbban, de bensőséges felfogásról tanúskodnak expresszív tájképei is *(Dunai táj, Északi szél)*. Szépek vízfestményei *(Loferi hegyek)*. Régebbi művei azonban őszintébben hatnak, keresetlenebbek, talán azért, mert problémátlanabbak.

egész alakjait látjuk. A himzés különféle technikája fontos az eredet eldöntésénél. Templomainkban és különféle gyűjteményeinkben igen szép példányai maradtak fönn a kereszteknek, többször drága gyöngyökkel elhalmozva. E kereszteket többször is átvarrták, úgy hogy általában régiebbek az alapszövetnél. A kereskedésben és a régi leltárakban is külön szerepelnek; a Rajna vidéke — első sorban Köln városa — hires volt a keresztek gyártásáról. Hasonlóképen külön szerepelnek a pluvialék (kappa) szélére varrni szokott *vittá*k is, melyeket ugyancsak szentek alakjaival diszítettek. Mindkettőre jellemző példát látunk az alább ismertetett brassai egyházi ruháknál.

Hogy ezen drága szövetek csakugyan külföldiek, az világosan kitünik ama okmányokból, melyek a régibb hazai kereskedelemre vonatkoznak. Így például tudjuk, hogy az erdélyi szász városok kereskedői, a kik jóformán monopoliumot élveztek e téren a magyar királyok kiváltságlevelei folytán, az Anjou-korban rendes összeköttetést tartottak fenn: Krakó, Prága, Bécs, Regensburg, Bazel, Zára és Velenczével. Ide viszik nyersterményeiket, s helyette kész iparczikkeket hoznak. Saját termékeiket itthon és a szomszédos Moldva és Oláhországban értékesitik. Nagy Lajosnak, továbbá Zsigmond és Mátyás királynak az erdélyi szász kereskedők részére kiadott privilegium-leveleiből nemcsak azt tanuljuk meg, hogy mely városok felé irányult a hazai kereskedelem, hanem azt is, hogy különösen milyen áruczikkeket hoztak be. Így Nagy Lajosnak 1370-ben a szebeni kereskedők részére kiadott okmányaiban azt olvassuk, hogy azok az országot Zára városában beszerzett *tengeri* és *külföldi* árukkal látják el («regnum nostrum rebuset bonis maritimis atque extraneis locup-

FEKETE BÁRSONY KAZULA HÍMZETT KERESZTTEL.

KÉK SELYEM BROKÁT KAZULA.

ARANYNYAL KIVARROTT S MINTÁZOTT ZÖLD BÁRSONY PALÁST.

RÉGI MAGYAR TEMPLOMI RUHÁK BRASSÓBAN A XV. SZÁZADBÓL.

letentur»). Másfelől ismerjük ezen áruknak jegyzékét is, a melyeket a zárai (Jadra) kikötőből hazahoztak, a mely kikötő abban az időben keleti és velenczei áruczikkeknek főlerakodóhelye volt. Ezen áruk között ott szerepel a finom selyemszövet; az egyszerű és mintázott bársony; a nehéz selyem damasztból és bársonyból készült, aranynyal-ezüsttel gazdagon kivarrt egyházi ruha is.

De arra is van adatunk, hogy külföldi kereskedők egész Brassóig is eljutnak áruikkal, így Roso, firenzei kereskedőnek a brassói tanács 1512-ben 50 frtot fizet tartozása fejében, s hogy mit vehettek tőle, arra viszont abból következtethetünk, a mit az 1523-i városi számadásokban olvasunk. Ugyanis a város 1522-ben a templomtól 200 frtot vett kölcsön, melynek törlesztésére 1523-ban 140 frtot fizet készpénzben és «quatuor vestes purpureas» («mitsamtt den gulden kläydern»). Ezen érdekes adatból az aranynyal átszőtt selyem vagy bársony egyházi ruhák árára is következtethetünk, mert hiszen ilyenről van ott szó. 60 frt nem látszik ugyan soknak négy darab ruháért, de ha a pénz akkori nagy értékét veszszük, midőn ugyanis Brassóban egy középszerű háznak az értéke 50 frt, megértjük, hogy 15 frt elég nagy ár egy darab szövetért. E szövetet aztán valószinüleg itthon szabták ki és varrták meg. A régi számadáskönyvekben gyakran találkozunk a «perellheffter»-ekkel, a kiknek mestersége többi között az egyházi ruhák varrása és gyöngygyel való diszitése volt.

Szerény véleményünk szerint tehát a XIV. és XV. századból való diszes egyházi ruháink szövete külföldi, még pedig olasz eredetű, ezeket azután részben itthon szabták ki és varrták össze. A himzés, úgy az applikált kereszt, mint a rávarrott szegély (vitta), szintén legnagyobb részt külföldről származott be hozzánk. De míg a szövetre nézve jóformán kizártnak tartom, hogy azok közül akár egy is magyar készitmény legyen, a himzésre nézve már feltehetjük, hogy különösen az egyszerübbek itthon készültek. A czímerek, melyeket néha az egyházi ruhákon látunk, úgy elhelyezésük, mint elütő teknikájukkal rögtön elárulják hazai eredetüket.

Ezek után most már lássuk közelebbről a brassói ruhákat, két kazulát és egy pluvialet, —

melyeket a többi közül mint tipusokat válogattunk ki. A brassói fekete templomban ugyanis egész kis gyűjtemény — összesen 12 darab — van ezen középkori ruhákból, melyek mind még abból a korból valók, mikor a szászok is katholikusok voltak. Mint érdekes dolgot felemlítem, hogy e ruhák egészen a legújabb időkig használatban voltak. Általában elég jól vannak konzerválva.

Az első ábrán látható feszületes kazula az egyik tipus. Szövete halványkék selyembrokát, mely gazdagon van díszítve élénkszinű levelekkel és virágokkal. A kazulát a pap a misénél használja, neve a latin casa (kunyhó, sátor) szótól ered, mert eredetileg köralakú volt tetején egy nyilással; ezen harangalakú kazulák egész a XV. századig voltak használatban, ekkor, hogy a pap könnyebben mozgathassa kezét, oldalait levágták. E kivágás azután folyton növekedett s igy jött létre a mai hegedű, illetőleg 8-as formájú idomtalan kazula. A bemutatott példány még a régi formát tünteti föl, de oldalain már rövidebb. A hátára varrott kereszt azok közül való, melyek a leggyakrabban fordulnak elő t. i. a felfeszített Üdvözítőt ábrázolja, mely jelenet szoros viszonyban van a miseáldozattal. Alakja négyszögletes — már nem az ősi csillagalakú kereszt — s nem együtt készült a szövettel, úgy varták reá később. Keretét vastag aranyzsinór képezi, a háttér pedig szintén aranyfonálból alkotott háromszöges mintájú rajzot mutat. A feszület aranyszálai egy középpontból kiinduló és több egymásba helyezett hosszúkás négyszöget formálnak. A szinbeli eltérést itt is és más hasonló kereszteken a skófiumot levarró selyemszálak változtatásával eszközölték. A feszület fölött szakállas férfi alakjában az Atyaistent látjuk, feje körül nimbusszal, kezei hiányoznak. A felfeszített Krisztus alakja, habár már erősen megkopott, de még igy is jellegzetes; haja, szakálla és a töviskorona igen jól van megalkotva, a nimbusz pedig ma is olyan, mintha csak ma került volna ki a himzőművész tűje alól. Az alakok féldomborműben (relief) tűnnek elő, a mit úgy értek el, hogy azokat fehér vászonnal kibélelték. A rukák rajzát más-más irányú letűzéssel eszközölték, azok széleit pedig zsinórral jelölték meg. A mezítelen testrészeket (fej, kéz, láb) vagy egymás mellé helyezett fehérselyem szálakkal varrták ki, vagy pedig fehérvászonból kivágva rakták a megfelelő helyre s köröskörül letűzték. A feszület mellett jobbfelől Péter, balfelől Pál apostol mellképeit látjuk egészen a keresztény ikonografia szabályai szerint kidolgozva. A kereszt tövében pedig Mária és János állnak, fejük kissé rongált állapotban van, lábuk pedig már nincs is meg. Tekintve, hogy a kereszt már erősen meg van kopva, a szövet pedig aránylag elég épnek mondható, fel kell tennünk, hogy eredetileg egy más szöveten volt, s ide csak később varrták föl.

A második kép keresztjén Máriát látjuk szentektől környezve: ez a második szintén igen gyakori tipus. A kazula szövetéről nincs sok mondani valónk, egészen egyszerű fekete bársony s csak újabban alkalmazták reá a keresztet. A kereszten három egész és két fél alakot látunk: a főhelyet a Boldogságos Szűz — Patrona Hungariae — foglalja el, karján a kisded Jézussal. Míg az előbbi kereszten a kompoziczió egységes volt, itt már az egyes alakok között nincs meg a szoros kapcsolat, s azért vannak egymástól elválasztva az erősen előre álló gótikus mennyezet által, melyet még két kis tornyocska (fiala) is diszít. Érdekes megfigyelni, hogy a művész a skófium más irányú elhelyezése és levarrása által, mily ügyesen tudja megkülönböztetni a talapzatot, melyen a szentek állanak, a háttértől. Másik jellemző tulajdonsága ezen alakoknak a ruhák gazdag redőzete és merész hajlása. Mária mellett jobbra Julia szűzet és vértanut himezte a művész, kezében tartja jelvényét, a keresztet; balra pedig Margit antiochiai szűzet látjuk, ki imádsága által a sárkányt meggyőzte, azért van kis sárkánykigyóval ábrázolva. E két szentnek csak félalakja van meg, tekintettel a hely szűk voltára. Mária alatt álló helyzetben Katalin szűz és vértanú következik karddal kezében; legalul pedig Apollónia ugyancsak szűz és vértanu foglal helyet jelvényével, a fogóval.

Erdélyi fényképe.

ILLYÉS BÁLINT, AZ ELHUNYT VOLT ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐ ÉS KÖLTŐ.

Az egész himzés különben aranyszálakból készült és a kereszt köröskörül széles aranyszegélylyel van befoglalva.

Végül a harmadik képen a templomi palástok tipusát szemlélhetjük. Eredetileg ezen nagy köpönyegszerű palástok a papokat hivatalos ténykedéseik közben a templomon kivül az idő, különösen az eső viszontagságai ellen védték (innen a latin «pluviale» elnevezés), hátul fejtakaróval (cappa, csuklya) voltak felszerelve. Később azonban e ruha a templomban is használatos lett, a kazulához hasonló díszes szövetből állitották ki s hátul a régi csuklya emlékére pajzsalakú fityegővel látták el. A mi palástunk finom zöld bársonyszövete mustrázott, s a mellett arany guirlandedal ékes, stilizált nagy virágai pedig egészen magyaros motivumokat mutatnak, pedig nem hiszem, hogy hazai készitmény lenne. Azért emlitettem már föntebb is, hogy milyen nehéz dolog az egyes diszitő elemek provenienczióját eldönteni. A csuklya hasonlóképen gazdag növényi ornamentikát mutat föl. A palástokat külön e czélra készült széles himzett szegélylyel (vitta) látták el. A mi palástunkon is mindkét oldalon aranynyal himzett szentek alakjait látjuk, még pedig hármat-hármat. A háttér itt már nem gotikus, hanem renaissance díszitésü. A palástokat elől rendesen díszes csattokkal (monile, agraffe) fogták össze, melyeken hazai ötvöseink remekeltek s a milyeneket gyüjteményeinkben többet is láthatunk.

Dr. Gyárfás Tihamér.

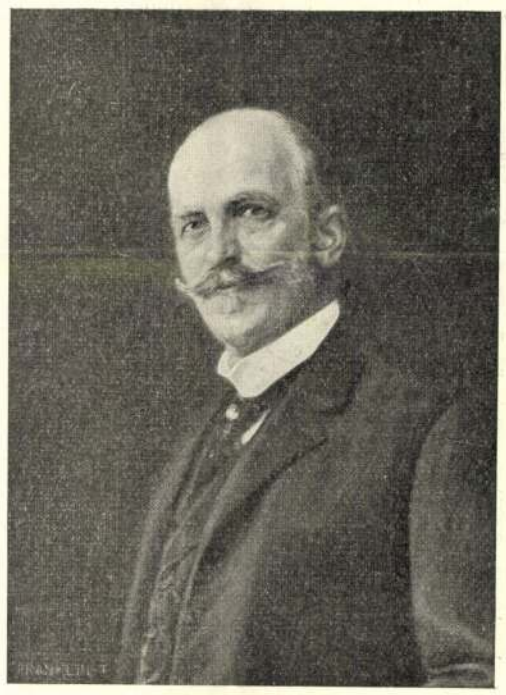

Szabó János festménye.

SZEBENY ANTAL, A BUDAPESTI I. KER. KÉPVISELŐJE, A KIT MOST ÜNNEPELTEK VÁLASZTÓI.

II. RÁKÓCZI FERENCZ SZÉKELY SZÁZADA.

Háromszék, a Mikes Kelemen s majd Gábor Áron szülőföldje, az elsők közt volt, kik ezelőtt két évszázaddal II. Rákóczi Ferencz kibontott zászlói alá sorakoztak. A törzsökös székely lakosság — elenyésző kevés kivétellel — kardot kötött a haza és nemzeti szabadság szent ügyéért. Maig is megvan a háromszéki székely kurucz had teljes összeirása, melyben minden háromszéki falu lakói *névszerint* föl vannak sorolva, mintegy 4—5 ezeren. A sereg zöme gróf Mikes Mihály háromszéki főkapitány, később kurucz főgenerális vezérlete alatt harczolt. Azonban Thaly Kálmán kötetekre menő jeles forrásgyüjteményében mégis sajnosan kevés adat van a háromszékiekről, úgyanannyira hogy Háromszéknek kurucz korbeli történetéről még maig is alig tud valamit történetirásunk. Minden egyes előkerülő, eddig ismeretlen adatot tehát féltő gonddal kell megmentenünk a végpusztulástól. Nincs közölve Thalynál sem az emlitett, igen érdekes összeirás (az 1704-beli aldobolyi hadi lustra), sem az alábbi «Generális Mustra Tabella», mely a Tompa Miklós (kisboronyói), illetve Geréb József (árapataki) kapitány parancsnoksága alatti *székely compániáról* szól. Ez a compania a Károlyi Sándor kurucz főgenerális hadtestébe volt beosztva s úgy látszik a Rákóczi testőreinek volt egyik része. A «Történelmi Tár» (szerk. Komáromy András) f. évi I. füzetében van csak rövid említés téve (Zimmermann R. «Adalékok II. Rákóczi felkeléséhez») a «Tompa Miklós uram hadainak Károlyban Anno 1709 okt. 13-án véghez vitt mustrájok»-ról. De, hogy az ily *Generalis Mustra* miképen ment végbe, azt részletesen csak az itt közölt Tabella mutatja be a maga egész valóságában. Ebből azt látjuk, hogy a csapatszervezés és számbavétel már a kurucz világnak, többnyire kevés rendezettségű és inkább csak guerilla-szerű hadakozása idejében is, a legaprólékosabb gonddal és körültekintéssel ment végbe, egészen a császári seregek franczia mintájára. Érdemesnek találjuk azért e 200 éves, ritka és nevezetes okmányt facsimilében bemutatni, közölve annak szövegmegfejtését is. Az eredeti okmány Gödri Ferencz sepsiszentgyörgyi polgármester tulajdona.

A tabella felirata: Generalis Mustra Tabella Felséghes Urunk II. Rakóczy Ferencz eő Felséghe Tompa Miklós Kapitány Uram most Geréb Józseff Uram Commandója alatt való Companeája mustraltatott az Vitkay Mezőben die 9. Junij A° 1710 melly találtatott ez szerint.

A «Staab» rovatban fel vannak sorolva a főtisztek: kapitány Tompa Miklós uram helyett Geréb Józseff uram, főstrázsamester Szombatfalvi Péter uram, quártélymester Bod István uram beteg, adiutant Szabó István uram.

Summa personorum effectivarum (a tényleges személyek összege) 4. Obven. pro 1 Mense (egy havi járandóság) gyalogosok 20 és lovasok 29. In pecunia vero (pénzben) 230 rhenus forint. Az percipiált pénzbüll bevaltak 154 rh. forintot.

Volt a compániában (század) egy-egy főhadnagy, vicehadnagy, zászlótartó, strázsamester, furier, három káplár, 4 recluta (újoncz), 66 gregorius (közlegény), összesen 78 ember. Obventuo pro Mense (havi járandóság) 336 rhenus forint. Portion vero equites (lovasok) 91, orales (gyalogosok) 86, vagyis cum Stabo (a törzskarral együtt) 120 lovas, 106 gyalogos. Pénzt percipiáltak voluntarius compan. 716 rh. forintot, a törzskarral együtt 870 forintot. A további táblázat a csapat állapotát, a betegek, rabok stb. mutatja be.

A táblázat után következő szöveg elmondja:

Ezen Nemes Companiaban vadnak Fő Hadnagyok az Actualisokkon kivőll Veres Benedek, Gödri Ferencz, Bodó István, Czerjek János, Ellekes Mihálly, Fazekas György Uraimék, Vice Hadnagyok Karancsi János, Nagy Moises, Ballogh Márton, Csullagh Márton ki most szabadult, Lengyel Páll Uram is, Győri György, Laczko András, Székelly Sigmond, Tako András, Item Zászló Tartó Szihalmi János uram. Item Strása Mesterek Bottos Páll, Benkő Joseff, Item Furier Nagy János, Kászonyi János Uraimék. Item Fő-Strasa Mester Szilvási András Uram, kik mivel az Regula-

Az asszonyka csendesen pityeregni kezdett.

A férj pedig megint kijózanodott s rájött, hogy megérdemelné, ha kalodába tennék egy hétre. Hát ő most ugyan mi az ördögért kiabált olyan nagyon. Ez volt az az okosság, a mit úgy kieszelt. Hiszen már egészen elmúlt volt a dühe s elhatározta, hogy nem törődik semmivel.

Óvatosan, hogy a nesz ne hallatszék, megvakarta a fejét

Marianne Stokes: Parasztasszony a vers

A

és savanyú arczczal állapitotta meg, hogy bolondot tett egyszer! Így sose lesz vége, — morfondált magában. — Én vadállat! Mégis csak vadállat vagyok, ki tudja, nem azért szólalt-e meg szegény kicsikém, hogy megkezdje a békülést. De miért is nem enged egy szóra? Minek kiván olyan nevetséges dolgot, hogy annyira megalázzam magam. Ej, pedig mit. Az ördög vigye el az egész komédiát. Mi szükségem nekem a férfiúi büszkeségre? Nekem házi béke kell, boldogság kell. Mert ha egyszer megdühödök, összetöröm azt a lámpát.

A sötétben is megcsillant a szeme előtt a függőlámpa s ökölbe szorított jobbját felemelte az ártatlan jószágra.

— Feküdj le, drágám! — mondta, nagy dühével arányban egyáltalán nem álló mérsékelt hangon.

— Majd lefekszem a temetőbe. Ugyis nem-

RÉGI TEMPLOMI RUHÁK.

Műtörténelmünknek egyik érdekes fejezete a középkori templomi ruhákkal foglalkozik. Igaz ugyan, hogy árpádkorbeli ruhákból összefüggő sorozatot felmutatni nem tudunk, de a XV. és XVI. századból már egész sereg enemű emlék van birtokunkban. Sajnos azonban, egyházi ruháink szakszerű és teljes ismertetését még mindig nélkülözzük. A jelen alkalommal tehát egy-két brassai remek egyházi ruhát szándékozom bemutatni, s ezzel is hazai műtörténelmünk ügyét néhány lépéssel előbbre vinni.

Nincs nehezebb kérdés a műtörténelemben, mint az eredetiség kérdése; vagyis annak eldöntése, hogy valamely művészi termék itthon készült-e vagy a külföldön, utánzat-e vagy a művész eredeti munkája, és ha eredeti és itthon készült is, mily benyomások hatottak a művész fogékony lelkére? Azon folytonos és állandó összeköttetés, melyben az egész középkoron át az egyes európai államok egymással állottak; a művészi stilusok általános elterjedése; az egyes díszítő elemek vándorlása, átvétele és fejlesztése; végül az egyéni érvényesülés azon szempontok, melyek egy-egy remekmű megítélésével számbaveendők. Ismeretes dolog, hogy a középkori mesterek és legények messze országokat is felkerestek s a mi jót láttak és tanultak, azt itthon felhasználni törekedtek. Elég legyen itt csak az erdélyi ötvösökre hivatkoznom, a kikről tudjuk, hogy nemcsak a szomszédos Német- és Lengyelországban, hanem a távolabb fekvő Franczia sőt Törökországban is megfordultak hosszú, néha 10—15 évig tartó vándorútjukon. Viszont külföldi tanult mesterek és művészek gyakran felkeresték hazánkat.

Az Árpádok korában a finomabb szöveteket, melyekből az egyházi ruhák készültek, keletről — Konstantinápoly, majd Sziciliából — hozták, készítői a görögök és az arabok voltak. Ilyen a koronázási palást bélése (azelőtt misemondó ruha a fehérvári bazilikában). E szövetek legtöbbnyire biborszinüek (bizanczi bisszuk) és állatalakokkal vannak díszítve. Az Anjouk idejében az olaszországi kelmék terjednek el mindenfelé, nálunk is. A különféle szinű drága selyem- és bársonykelmék vagy mintázva, vagy arany- és ezüstfonállal (szkófium) átszőve voltak. A díszítést leginkább a növényvilágból vették, igen szerették pl. az egyházi ruhákon a gránátalmát. Különösen Lucca, Velencze, Genua és Firenze tüntek ki a drága selyem- és bársonyszövetek készítésében. De a remek kelméket igen-igen gyakran ki is himezték, még pedig oly gondosan és oly szépen, hogy ma is méltán bámuljuk azoknak finom teknikáját és helyes szinérzékét. Kihimezték a szövetet magát, de különösen a misemondóruhák (kazula) hátára és néha elejére is alkalmazni szokott *kereszteket*. E kereszteken domború himzésben (relief) ékes mennyezetek alatt középen Krisztust vagy a Boldogságos Szüzet, jobbra-balra rendesen az apostolok mellképeit, alul ismét szentek

TÖRTÉNELMI EGYHÁZI RUHÁK.

A királyi várkápolna és a Koronázó-templom kincstáraiból.

A katholikus egyház papjai a szent áldozat bemutatásához egyházi díszes ruhákat öltenek magukra, melyek hivatva vannak jelképezni, hogy külsőleg is hasonlók azon lelki tulajdonokhoz, melyek méltókká teszik a nagy áldozat bemutatására.

A pap a kereszténység első korszakában is öltött magára egyházi ruhát, mely mint Horatius irja, hat rőf hosszú dús redőzetű tóga volt, a mit nagykendő módjára akasztottak a nyakukba. A díszítő ornamentikájuk ezeknek rendszerint egy széles bíbor vagy bisszusszalag volt. A ruhadíszítmények rajzai az I—III. századok sírleletei szerint klasszikus rajzminták voltak. A ruhák szélein (bordürjein) levélmintákat, növénymotivumokat és virágos edényeket alkalmaztak. Ezeken kívül még geometrikus csillag-díszítéseket, mäandervonalakat és kanyargó ívszalagokat alkalmaztak.

Nagy Károly császár korában az egyházi ruha már karujj nélküli köralakú köpeny, melynek közepén a fej részére egy kerek nyilást vágtak. Eleinte csak térdig, majd később a földig ért le, mely a testet mintegy harangalakúan fedte. A ruhákat Bizancból származó sárga, zöld, bibor szinű nehéz selyemkelmékből készítették, eleinte minden mintázat nélkül. Később aranyból himzett kereszteket és biblia jeleneteket ábrázoltak. Nálunk e korból kizárólag a koronázási palást maradt meg bámulatos módon.

A középkorban az egyházi ruhák alakja mindinkább módosul abban az irányban, hogy az áldozat bemutatóját ne akadályozza kényelmetlen alakjánál fogva. A himző-technika arabs-olasz korszaka esik ide. II. Roger, Sziczilia királya honosította meg Európában a pompás arabs selyemszövést. Palermóban alapított egy világhirű arabs selyemszövő intézetet, hol főleg arabs művészek dolgoztak, kik a növényrajzolatok páratlan könnyedségével és lendületével szereztek örök hirnevet. Ezen korban szerepelnek már az angol himzés, továbbá a kölni és burgundi himzőtechnikák is.

A XVIII. században az egyházi ruha sulyának megkönnyitése czéljából kétoldalt felvágták öblösszerűen s mintegy hegedűformájú ruhát nyertek. Napjainkban fejlődött ki a sokkal izlésesebb és már mindenütt használatos római forma. Ezen utóbbi korszak himzései bámulatraméltók úgy himzésük káprázatosságában, mint a rajzolatok gazdagsága tekintetében. A legújabb himzéstechnika a tűfestés, valamint a himzésművészet koronája, a «*point antique.*»

Az egyházi ruhák alakjának és himzésük ezen előrebocsátott rövid történetére szükségünk lesz, hogy tárgyalásunk alkalmával az illető egyházi ruhákat saját korukba belehelyezhessük és így koruk miliőjében szerepelhetnek.

A budai várkápolna kincstára valamikor az ország leggazdagabb kincstárai közé tartozott. Történelmünk viszontagságai alatt ezek részben elpusztultak, részben elkallódtak, vagy pedig a mindenható osztrák császárok Bécsbe hordatták, hol még ma is a császári kincstár legnagyobb értékeit képezik. Különösen Rudolf császár volt az, a ki a legtöbb műkincsünket elhordatta, vagy szép szóval, vagy ha úgy nem adták, hát erőszakkal. Rudolf elődei közül már I. Ferdinánd és Miksa szintén Bécsbe szállitottak mindent, a mi kezük ügyébe került. Ennek az eljárásnak egy előnye is megvolt (!), hogy így igen sok becses műemlékünk megmenekült az eladástól, elpusztulástól és a külföldre hurczoltatástól. Mert Rudolf a mit elvitt, azt gondosan meg is őrizte s így épen neki köszönhetjük, hogy a bécsi kincstárban régi kincseinkben gyönyörködhetünk.

A mohácsi veszedelem után a menekülő özvegy Mária királyné a királyi vár összes kincseit, köztük a várkápolna kincseit is, hajókra rakatta és megindult Pozsony felé a Dunán. Útközben Visegrádon megállt, az ott talált kincseket is még a hajóira rakatta. Esztergomnál Szapolyai-párti katonák megtámadták a királyné hajóit, melyek közül egynehányat megdézsmáltak és kettőt elsülyesztettek. Azonban a kincsek legnagyobb részével szerencsésen eljutott Pozsonyba és ott ládákba lepecsételve a várkápolna kincseit a pozsonyi káptalanra bizta. A pozsonyi káptalan a leltár alapján átvett kincseket négy nagy vasládában a főtemplom sekrestyéjében őrizte mindaddig, mig Miksa császár meg nem tudta, hogy minő ritka értékű és művészi kincsek rejlenek a főtemplom sekrestyéjében. Azonnal elhatározta, hogy Bécsbe viteti azokat. De a káptalan vonakodott azokat kiadni, mire Miksa erőszakkal elvitette, természetesen a szállitási és egyéb költségeket a magyar kincstárral fizettette meg. A lepecsételt ládákban a budai várkápolna kincsei közül több gyöngyökkel kirakott miseruha, továbbá püspökbot aranyból, ezüstkeresztek és aranyozott ezüst szobrok és drága oltárterítők voltak. Hogy hova lett ezen egyházi kincsek nagyobb része, azt nem tudjuk, de valószinű, hogy az arany- és ezüsttárgyak a császári olvasztóba kerültek és aztán ebből fizették a hazánk ellen harczoló zsoldos seregeket.

Az elvitt temérdek kincseknek csak elenyésző csekély része található fel még a bécsi kincstárban, továbbá Achenben, Mária-Zellben és Zárában, a honnan egynehány darabot sikerült visszaszerezni.

A budai várkápolna legértékesebb műkincse, a fojnicai kasula is így került vissza. A kilenczvenes években Kállay Béni akkori szerb főkonzul felhivta a Történelmi Társulat figyelmét, hogy a bosnyákországi fojnicai ferenczieknek zárdájában egy Hunyadi Mátyástól származó miseruhára akadt. A megvizsgálásra felküldött miseruha a szakembereket is elragadta, mert még nem láttak hasonló alkotású és művészetű tárgyat Mátyás korából, mely oly jellemzően és hiven állitná szemünk elé Mátyás korának fejlett műizlését és pompáját.

Az aranybrokát szövet alapját sima fénylő, sűrűn egymás mellé rakott vizszintes aranyszálak, a díszítményt pedig laza és épen ezért fénytelen aranyszálak alkotják. Az aranyszövés mintázata sötétzöld rajzolattal van körvonalozva. A mintázat egy nagy renaissance vázát mutat, két stilizált griffmadárral az oldalán és gyönyörű gyümölcs- s virágfüzérekkel. A miseruha felső részén egy gyönyörű koszorúval övezett koronás nagy magyar czimer látható, melynek közepébe a Hunyadi-ház hollója van szőve. Az egész mintázat lágysága és könnyedsége fényes tanubizonysága Mátyás kora művészeti igényeinek fejlettségéről. Eredetileg nem készült egyházi ruhának, mert nincsenek rajta szent alakok himezve és szőve, hanem vagy királyi díszpalást, vagy Mátyás trónfüggönye volt. Erre enged legalább következtetni a mintázat kizárólagos heraldikai diszítménye.

A királyi várkápolna kincstárának szintén egyik legértékesebb műremekét képezi az úgynevezett «török ornátus», melynek értéke pénzben talán ki sem fejezhető. A szakemberek ámulva álltak ezen stil egyetlen példánya előtt, mely még mindig kérdőjelet képez, hogy honnan származik. Legvalószinűbb, hogy a török hódoltság idejében letelepült török nők itt himezték rendelésre, vagy pedig magukkal hozták hazájukból és itt készült később belőle egyházi öltöny. A rajzolat itt sem mutat semmi egyházi mintázatot; elképzelni sem tudjuk, hogy lehessen geniálisabb lendülettel és könnyedséggel növénymintázatot kifejezni, mint az ornátus vecsernyepalástjánál. De az öltöny esztetikai becse nem is a rajz szépségében rejlik, hanem a szinek összhatásában, vagyis az ornamentika szinjátékában kell keresnünk. A legbujább és legváltozatosabb keleti szinekből van a szinek alkalmazásának tökélye elérve. A török ornátus alapszövete egyenesen lefutó négyszögekbe foglalt nehéz selyemszövet. A rajz és mintázat konturjai mentén pedig japán papirarany lemezek vannak ráfektetve, miáltal a mintázat és szinezés még élesebben érvényesül.

Egy nem kisebb becscsel biró misemondó öltönyt őriz a királyi várkápolna kincstára, mely, igaz, nem oly régi keletű, de nem is ez adja értékét, hanem az, hogy boldogult Erzsébet királynénak saját keze munkája. A ruha alapszövete egyszerű fehér moiré-selyem, melyen keresztalakot képez a himzés. A himzés mintázata Krisztus megfeszitésénél használt eszközök négy csoportját ábrázolja. Középen egy páratlan szép tűfestésű Veronika-kendője látható.

Az újabb szerzeményű egyházi ruhák közül a legértékesebb az Ő Felsége által a kápolna restaurálásakor ajándékozott ornátus. Hazánk újabbkori ornátusai között nincsen művészi érték és külső hatás tekintetében hozzá mérhető ornátus, mely harmonikus szépségével és ragyogásával mindenkit elragad. Az ornátus alapszövete pompás aranyszövet, melybe stilizált granátalma-diszítés van bársonyból beleszőve és pedig olyképen, hogy a bársony kétféle magasságban van nyirva és a körvonalak kiemelésére fölvágatlan bársony van alkalmazva. A legpompásabb hatást a szemlélőre a «*frisé en or*» vagyis aranybársony teszi, mely nem egyéb, mint aranydrótnak apró gyűrűkbe való hurkolása, mely úgy hat, mintha csupa igazgyöngyből volna kirakva az öltöny. Az egész ornátuson 72 szentnek arczképe van kihimezve a himzőtechnika koronájával, a «*point antique*»-al, mely a legszebb összhangba illeszkedik a szövet pazar fényével. Ezen himzési módnál a párhuzamos vonalakban egymás mellé fektetett egyszinű sodrott selyemszálakat, hajszálnál sokkal vékonyabb sodratlan selyemfonallal tűzik le az alaphoz. Ezzel a sodratlan selyemfonalakkal adják meg a páratlan finom szinátmeneteket, miket szabad szemmel alig veszünk észre, hogy az tűvel van elérve.

Szólanunk kell még a Koronázó-templom kincstáráról, mely valamikor szintén a leggazdagabbak egyike volt. A törökök elől innen is Pozsonyba vittek minden kincset, a mit még a haza védelmére fel nem áldoztak. Ezek a kincsek azonban szerencsésebbek voltak, mert nagyobbrészük már 1539-ben, majd 1712-ben visszakerült. De nem soká maradtak a templom birtokában, mert a gyönyörű miseruhák és drága felszerelési tárgyak 1785-ben egy nyilvános árverésen eladattak, mivel a templom javadalmazása igen csekély volt. A pesti és bécsi kereskedők az árverésen az eladott drágaságokért 10,747 forint és 24 krajczárt adtak.

A legszebb példányok egyike volt a Szalavári gróf által adományozott, gyöngyökkel és drágakövekkel kirakott miseruha, melyet az aranyművesek 3000 forintra becsültek és 3002 forintért Mertzi bécsi kereskedő megvásárolt. Így hurczolták szét a kereskedők ezt a gazdag kincstárt.

A Koronázó-templom kincstárának mostani példányait a király és a királyné bőkezűsége folytán kapta.

A boldogult királynénk már 1883-ban, majd 1894-ben a régibb elrongyolódott ruhákat nagy költséggel kiigazíttatta, s egész életén át nem szünt meg adományaival gazdagítani a kincstárt. 1874 márczius havában küldte első becses adományát egy gyönyörű fekete ornátust, mely egy volt gyászöltözetéből készült. Diszítése vastag ezüstfonalakkal van képezve, melyen a virágdíszítmények nemes egyszerűségükkel érvényesülnek. Ugyancsak a Koronázó-templom kincstára őrzi a királynénak a menyasszonyi ruhájából készült nagy ornátust is. Az ornátus alapja fehér moire selyemszövet, mely gyönyörű ezüsthimzésű virágokkal van átszőve.

Becses darab még az Erzsébet királyné saját kezemunkájával készült egyházi ruha, melynek alapszövete tiszta aranyszövet, melyen egy keresztalakú selyemhimzés van. A keresztalak alsó részén egy vázából liliomok kúsznak fel és körül fonják a sugaras IHS betűket.

A koronázási kasula sárga nehéz selyemszövet, gazdagon kivarrott aranydiszítéssel, szintén a kincstár egyik értékes darabja, ebben a kasulában misézik a herczegprimás a koronázást követő misén. A koronázási kasula felülete három mezőre oszlik. A két szélső egyforma, egymásfölé állított stilizált virágok és levelek diszitik. Ugyanilyen fajtáju motivumokkal, de sokkal vaskosabban töltik ki a középső mezőt is.

Ezek az egyházi ruhák azok, a melyek a királyi várkápolna és a Koronázó-templom kincstárában királyainkkal vonatkozásban vannak vagy épen azok áldozatkészségének köszönhetők. Ha boldogult jó királynénk tovább élt volna a magyar nemzet áldására bizonyára nagylelkű adakozásából még mindig juttatott volna e két templom kincstárának becses történelmi egyházi ruhákat.

Lorenz Antal.

— Bolond vagyok, mert őrülten szeretlek — felelte higgadtan Alarik — és mert máskép nem lehet, meg akarok halni.

— Hát halj meg, ha mersz — nevetett föl gúnyosan lady Gillingham és Alarik kezébe nyomta a pisztolyt. Megvetően végigmérte tetőtől talpig.

— Meg sem csókolsz? — kérdezte tőle Alarik.

— Eszem ágában sincs — felelte a lady és elment.

Alarik magára maradt és belenézett a pisztoly csövébe. Aztán mást gondolt. Nem akart úgy meghalni, mint a kutya. Utána akart lopózni lady Pollynak. A lady bizonyára visszament a társasághoz. Mögéje fog lopózni a bokorba és a mikor Polly a legszebben, a legbűvösebben nevet, akkor fog elcsattanni a ravasz . . .

Annyira el volt merülve gondolataiba, hogy észre sem vette, hogy egy helyütt a bokorsövény szétvált és egy fehérruhás nő lépett be a rejtekhelyre. Snyder Ellen kisasszony volt.

Alarik háta mögé lopózott, ügyesen elkapta a pisztoly csövét és egy rándítással kicsavarta a kezéből.

Alarik meglepetten nézett a leányra.

— Mit akar?

— Meg akarom menteni az életét — felelte Ellen kisasszony.

— Mi köze önnek az én életemhez? — kérdezte Alarik.

— Mindent tudok — felelte Snyders kisasszony — az imént beszéltem lady Gillinghammel. Tőle tudom, hogy ön meg akar halni.

— Kisasszony, önt félrevezették — felelte Alarik ridegen.

— Tudom — mosolygott Ellen kisasszony. — Mindent hallottam, mert . . . bocsássa meg az őrültségemet . . . itt voltam elbújva a hátuk mögött és minden szavukat tisztán megértettem.

— Ha mindent tud, akkor . . . mit kíván még tőlem?

— Csakugyan, mit kívánjak? — szólt Snyder kisasszony. — Ön még a pénzemért sem akarja magát «eladni» nekem. Inkább meg akar halni, semhogy eladja magát másnak. Lássa, én is úgy vagyok ezzel, mint maga. Én sem akarok élni maga nélkül. Én sem akarom eladni magam másnak. Én is elszántam magam a halálra. *Haljunk meg együtt!* Ön előbb megöl engem, aztán megöli saját magát. Öljük meg magunkat, mert lady Gilingham becsülete is így kívánja. A világ azt fogja hinni, hogy mi egymás miatt haltunk meg. A ladyra nem fog senki sem gyanakodni. Ennyivel csak tartozik ön lady Pollynak, a kit annyira szeret, tisztel és a kinek a nevét nem akarja botrányba fullasztani? Ugy-e?

Alarik végignézett a kisasszonyon. Ilyen szépnek, fölhevültnek, kipirultnak még sohasem látta. És még a fülében csengett lady Gillingham gúnyos kaczagása.

— Azt hittem — szólt lassan, minden szót megfontolva — hogy úgy fogok meghalni mint a gazdátlan eb. De az utolsó pillanatban utánam jött egy fehérruhás leány, a ki sajnál . . . és talán őszintén meg fog siratni . . .

— Nem akarom megsiratni, mert nem akarom túlélni — felelte Ellen kisasszony.

— Ne jöjjön velem a halálba, Snyders kisasszony — szólt csöndesen Alarik. — Ilyen hitvány, semmi emberért, mint én, nem érdemes meghalni. Asszonynyal tartattam ki magam, más pénzén éltem jól, vigan, könnyelműen. Egyszer csak meg kell halnom. Legyen hát most. Vagy azt akarja, hogy még egy csomó embert tönkre tegyek? Nem fel tőlem, Ellen kisasszony? Merne-e hozzám feleségül jönni? Hiszen én tönkrejuttatnám magát is . . . lady Gillingham miatt!

— Nem félek magától — felelte Ellen kisasszony — mert szeretem magát. És lady Gillinghamtől sem félek, mert ez az asszony mindent elvehet tőlem csak a szerelmemet nem, a melyet maga iránt érzek.

— Ha így van a dolog — szólt Alarik csöndesen — akkor fogja meg ezt a pisztolyt és irányozza a szivemnek. Számoljon . . . egy . . . kettő . . . három . . . és ezalatt gondolja meg, hogy érdemes-e meghalnunk mindkettőnknek lady Gillingham miatt?

Ellen átvette a pisztolyt, czélzott, számolt, egy . . . kettő . . .

Aztán messze eldobta magától a fegyvert. Kitárta mindakét karját, megölelte Alarikot, magához vonta a fejét és csókjainak, könnyeinek záporával borította el.

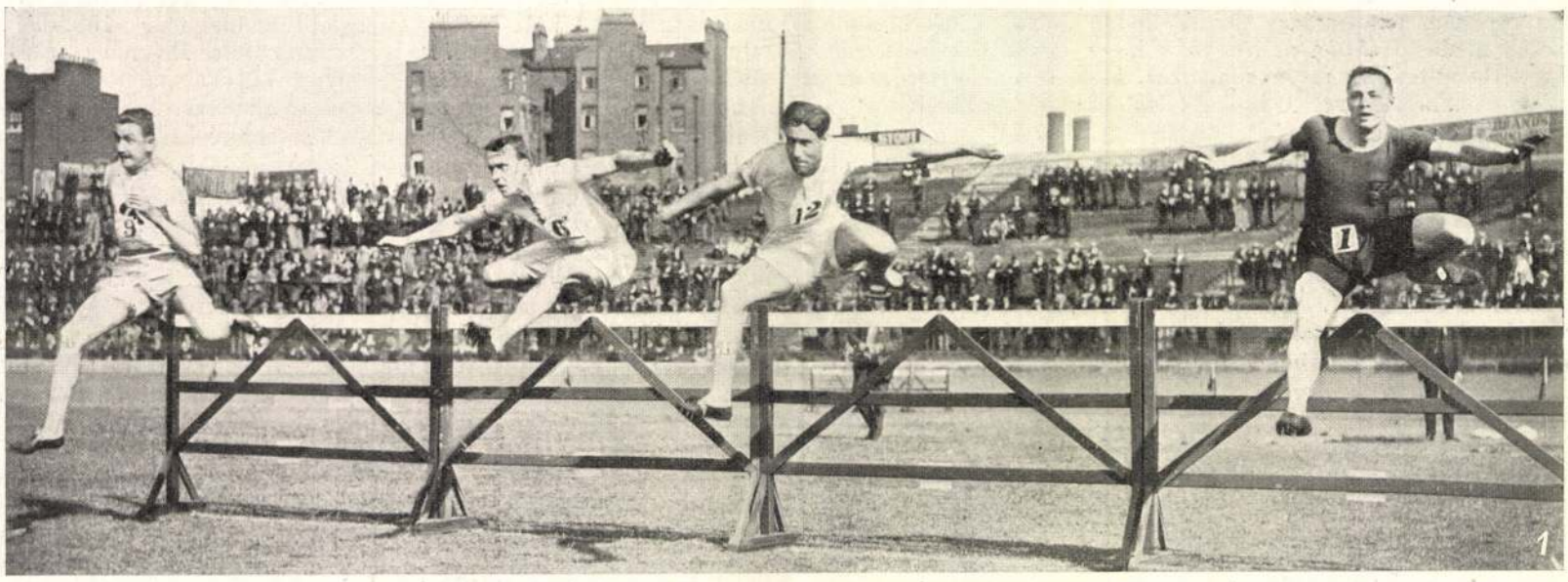

1. Százhusz yardos gátfutás. (Bajnok: Cray, 1-es számú, negyedik Solymár F. T. C., 16-os számú). — 2. Kóczán Mór, Anglia bajnoka a gerelyvetésben. — 3. Egy angol mérföldes síkfutás. (Bajnok: Hudson, 13-as számú, negyedik Mikler M. T. K., 16-os számú.)

MAGYAROK A LONDONI NEMZETKÖZI BAJNOKI VERSENYEN. — J. Woodland Pullwood felvételei.

ÉKSZEREK

Írta NAGY LENKE

Báli ruhákhoz mily gyönyörűek a csillogó-villogó kövek, gyöngysorok, fejdíszek, fülbevalók és karperecek! Szépek a régiek és szépek a modernek — s még azok is, amelyek nem valódiak. Mert már a legrégibb idők óta voltak hamisítványok s állítólag Nero híres smaragd monoklija is csak hamis smaragdból volt. Üvegből készült hamis köveket találtak már ősrégi leletekben, ilyenekkel kereskedtek Tyrus és Sidon lakosai s a főniciaiak. Nem vették meg a hamis köveket a görögök sem s utólérhetetlen művészeik ezekből is készítettek remekműveket. A valódi, vagyonokat érő nemes kövek történetével párhuzamos és érdekes történet az utánzatoké — és sokszor még színesebb, izgalmasabb . . . Manapság megint sokat foglalkoznak ördöngős «alchimista» fogások segítségével, — de már a kémia magasabb régióiban — drágaköveknek mesterséges úton való előállításával, — épp úgy, mint XV. Lajos korában. Ez a király maga is szenvedélyes kísérletező volt s laboratóriumában Saint Germaintől, a legendás alchimista-gróftól vett leckéket. Saint Germain állandóan járt Pompadour asszony alacsony, stukkós, gobelines, rózsás, selymes szobáiból álló lakosztályába : szép színes köveket s inkább hamisakat, mint valódiakat — nézegetni, válogatni, mutogatni.

Magyar ékszerészműhely a XVI. században

De a mai ékszerdivat sok mindent vissza akar varázsolni a régi fínomságokból s művészi eredményekből. Régi ékszerek is megint élnek és megint beszélnek. Nem kell-e nagyanyáinkra gondolnunk, ha meglátjuk a legmodernebb, legfehérebb fényű csupa-brilliáns karkötők és tűk mellett — a mélytüzű gránátokat?...

Vannak valódiak és «rekonstruáltak» ebből is — és hány divatékszer utánozza a sárga aranyból, karneol s krizoprázból vagy agátból készült egykori biedermayer brosokat és médaillonokat. De milyen ékszer lehetne előttünk kedvesebb és drágább, — büszkébben és pompásabban beszédes — mint a magyar?

A magyar ötvösművészet — a magyar ékesség — annyiszor szemünkre vetett, annyiszor megrótt ősi nemzeti jellegünk életigenlő, színt és pompát hirdető szószólója. Szakértők kutatásai mind megegyeznek abban, — amit észre kell vennünk ösztönszerűleg magunktól is — hogy a magyar ékszer nemcsak «bizánci», nemcsak török és nemcsak mindaz, amit fokról fokra hozott magával a nyugati kultúrhatások román, gót, renaissance, vagy barokk hulláma. Hogy olyan motívumok, olyan technikák mutatkoznak itt is, melyeket helyi adottság, nemzeti ízlés s kiszámíthatatlan arányban ősrégi ázsiai kultúrhagyomány teremtett . . .

Színekért és káprázatért rajongó magyar lelkünknek smaragdos, rubintos prizmái : úgy mint ezen a földön sehol nem ragyogtak, sehol nem csillogtak . . . Kiadta ez az ezeréves föld mindazt, ami már a honfoglalóknak annyira tetszett ; a kincses Felvidék és Erdély megteremtette az aranyat, ezüstöt, rubint és nemes opált. A középkorban külföldi fejedelmek a mi királyainktól kértek bányászokat, ötvösöket. Árpádházi királyaink, Corvin Mátyás kincsei, szent Erzsébet kelengyéje az egész világra elvitték a magyar arany és ezüst művek hírét.

Nálunk is éppen olyan fontos volt a kő és a zománc, mint Indiában és Perzsiában. Ázsia kincses talaja termelte ki a legrégibb művészi arany és ezüst műveket,

Tükör, 1939. VII. évf. 2. sz.

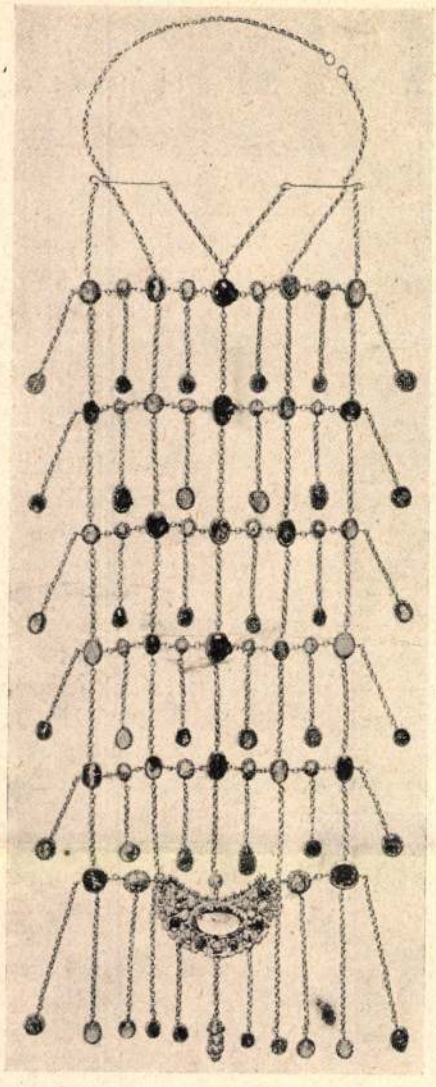

Gizella királynő melldísze. (XI. század)

mint kimeríthetetlen földje a korundok és beryllek csodás fajtáit. De a kínai és japán ötvösök köveket alig, — csak aranyat és ezüstöt dolgoztak fel már időtlen-idők óta. A kínai udvarnál három ötvös foglalkozott állandóan csak hajtűk, fülbevalók és kis dobozkák készítésével. Siuen császár felszólította a céh elöljáróit, hogy mesterséges úton gyártsanak aranyat, bár Hien hegye és a Fehér Kövek hegye természetben is eleget szolgáltathatott ebből a kincsből. Az etruszkoknál és északi népeknél, germánoknál, skandinávoknál is az arany maradt a lényeg ; de aranykincseivel legfőképpen Írország büszkélkedhetett. Távoli ókorban Kréta szigetén készültek a legtökéletesebb aranyművek és ékszerek s Egyiptomnak is sok ötvösművészeti emléke van. Aahotep királyné, Tut-Ank-Amen sírjaiban pompás ékszerek voltak, drágakövekkel és zománccal. Thebei sírokból került elő az első hamiskőlelet : türkizutánzatok.

Rómába is Keletről és Görögországból mentek ötvösök. A római hölgyek kedvenc és változatos ékszere volt a hajtű és fülbevaló. Nyaklánchoz aranyat, színes drágaköveket gyönggyel vegyesen alkalmaztak, de fülbevalónak általában csak gyöngyöt viseltek, hármasban vagy egyetlen értékes s mennél nagyobb szemet, az uniót. Julius Caesar rokonának, Brutus anyjának többszázezer sestercius értékű gyöngyszemet ajándékozott. Az előkelő római dámák ily boutonját nevezte Plinius tréfásan a hölgyek utcai liktorának : róla mindenki felismerhette rangjukat.

1841-ben Lyon mellett Septimius Severus idejéből származó teljes római női ékszerkészletet találtak : hét karkötő, két gyűrű, melltűk, csatok, hajtűk, hét nyakék, smaragddal, gránáttal, gyönggyel, zafírral, korallból, malchitból és aranyból — s hamis üvegkövekkel is. Görög mintára egy időben Rómában is viseltek lábujjon gyűrűt, de általában megelégedtek a rendes gyűrűkkel s ezekkel a középső ujj kivételével egész kezüket feldíszítették. Igen elegáns gavallérok és divathölgyek nyáron másféle, könnyebb, — nyáriasabb gyűrűket viseltek, mint a téli hónapokban. A pecsétgyűrű itt is olyan fontos volt, mint a görögöknél s az aranygyűrű régi idők óta a lovagoknak volt ismertető jelük. És hányféle gyűrű volt még, — amely más-más rangot, emléket, fogadalmat jelentett — vagy mérget rejtegetett! A Borgiák gyűrűi az utóbbi értelemben különösen híresek. Végig a történelmen valóságos krónika a gyűrű, bármilyen kőből, aranyból, ezüstből vagy vasból készült. A renaissance gyűrűk némelyike valóságos legendát mondott el szimbolizmusában, akár az akkori násfák és nyakbavetők. Mitológiai jelenetek, istenek és nimfák elevenednek fel e Cellini-remekeken s régi magyar leltárakban is megtaláljuk a cifra magyarázó körülírásokat. A Thurzó-leányok ékszerei között : «Függő szent János nyakavágásának históriájával, melyben vagyon gyémánt három, egy öreg rubint . . . Másik függőben egy kígyó és

fehér galamb . . . Negyedik függő, melyben az angyal veri által az sárkányt, melyben vagyon négy hegyes gyémánt, egy táblás gyémánt . . . Egy násfa, melyben vagyon egy hold, és a hold közepén fekszik Victoria . . . Item egy násfa, melyen vagyon Mars, Venus Cupidoval» . . .

Íme néhány darab a Zrinyi Ilona által 1688 májusában átadott Rákóczy javakból: «Egy zsinór gyöngy, ki is mint egy-egy borsó oly nagy — 450 frt. 10 zsinór rend gyöngy — 3000 frt. Egy öreg garas, kiben is egy öreg smaragd kő vagyon, mellre való. Egy magyar asszonynak való főkötő — 350 frt . . . Egy bokréta gyémánttal rakott. Egy gyöngyös párta öt gyémántos boglárból — 120 frt. Aranyban foglalt egy hamis kő — 4 frt. Egy arany óra gyémántokkal, smaragdokkal és türkiszekkel rakott — 75 frt. Másik óra gyöngygyel agát kővel aranyba foglalva».

Az óra már akkor fontos ékszer volt — s az maradt mostanáig, a briliáns órakarkötőig — a legújabbakig, amelyeken már láthatatlanul húzódik meg a kis szerkezet a kövek alatt. Igen szépek voltak a rokokó díszes zsebórái, miniatürökkel, elefántcsontból, aranyból, zománccal, kövekkel: valódiakkal és hamissal. A leggazdagabb s főleg angol művű ilyen XVIII. századbeli óragyüjtemény az orosz cár tulajdona volt: még Erzsébet cárnő kezdte gyűjteni s II. Katalin tette páratlanná.

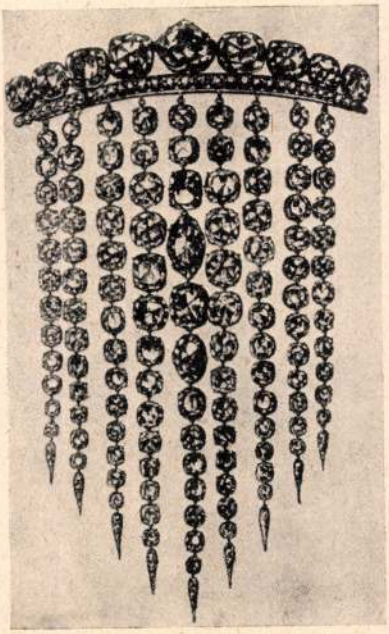

Eugénie császárnő 200 gyémántos fésüje (1856)

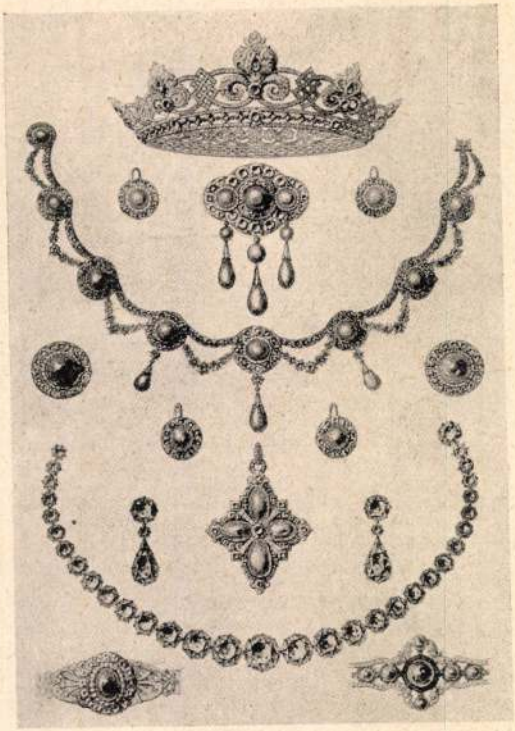

A walesi hercegnő (1863) ékszerei

Ékszernek számítottak már a legrégibb időktől a finommüvű, drágakövekkel kirakott kis ékszeres vagy piperés ládikák, mint később a tubákos szelencék s mint ma a poudrièrek, cigarettatárcák. Mint a mai kor emberét és elegáns asszonyát, úgy nem képzelhetjük el a rokokó s az empire világát sem ezek nélkül. Napoleonnak is rengeteg volt belőlük s egy antik motívumú domborművesben, melyet VI. Pius pápától kapott, halála után ezt a sajátkezűleg írott cédulát találták: «Lady Hollandnak, megelégedésem és nagyrabecsülésem jeléül: a Császár» . . .

Igen szép ékszeres láda van a Nemzeti Múzeumban a zománcos drágaköves gyönyörű magyar ékszerek között. A debreceni Déry-múzeum magyar ékszergyüjteménye is nagyon gazdag. Boglárok, forgók, övek, násfák és párták kedvenc tárgyai voltak ötvösművészetünknek és sok ilyen remekbekészült darab maradt fenn napjainkig, a dióbéles, korsós és rózsás aranyláncokkal együtt. Hiába készültek nálunk is olaszos gyűrűk, renaissance függők, mitológiai «testállásokkal» és pelikánokkal, igazi nemzeti díszünk mégiscsak színes

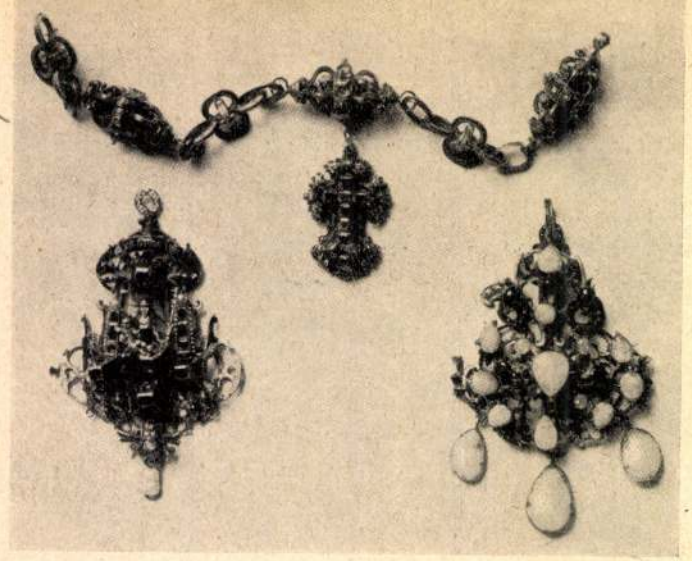

Magyar főuri ékszerek

Magyar mintájú modern nyakék

kövek és zománcok pompájában mindenekelőtt igazi keleti ékszer maradt . . . Ilyen múzeumi szekrények előtt alig bírjuk elhinni, hogy a francia Chardin XIV. Lajos korában indul csak el a Louvre-ból Indiába, hogy ott tanulmányozza az ottani ékszerészművészetet . . . XIV. Lajos különben igen szerette a magyar ékszereket. Versailes-i jelmezbálokon szívesen öltözött magyar ruhába, hogy magyaros pompában tündökölhessen udvara előtt.

Ez a magyar pompa minden időben feltűnt a külföldieknek s meglepődve, álmélkodva csodálták egészen a mai napig — úgy, mint a multévi Szent István-ünnepségek alatt. Előző századokban sem volt ez már másképp. Nem csoda, hogy Cserei szerint Bánffy György leányának lakodalmán kijelentették az ottlévő osztrák tisztek, hogy a császár esküvői ünnepségein sem viseltek a vendégek az udvarnál különb ruhákat és ékszereket. Bánffyné, a «Gubernátorné, első nap kajszín bársonyszoknyában volt, másik nap tiszta aranyfonállal szőtt szoknyában, nyakán, mellén, kezén való köves perecek, nyakszorítók, reszkető köves tűk, jóféle gyöngyből csinált, gyémántokkal megrakott övek, köves medályok annyi volt a testin, magok az ott lévő elévaló német vendégek csodálva nézték» . . .

Nincs Európában még egy nemzet, amely oly tartósan megőrizte volna nemzeti viseletével együtt, minden divattal dacoló jellegzetes ékszerdíszét, mint a magyar. Apáról fiúra szállt s minden család a lehetőség szerint kegyeletesen ragaszkodott ezekhez a családi kincsekhez. Ez a kegyelet még a hírhedt női hiúságot is legyőzte : a nemzetközi divat itt nem juthatott szóhoz, ezeket az ékszereket nem formáltatták újból, nem rakatták a köveket más foglalatba s nem cserélték ki értékesebbekre. A magyar ékszer az utóbbi években megint új életre támadt s ma már nemcsak nagyértékű antik darabok vannak forgalomban.

A modern ékszerészművészetben már régóta Páris vezet ; ízlésben és fínomságban a francia munkákkal semmi nem vetekedhetik. De milyen barbár pusztítás érte a francia forradalom éveiben ezt a már akkoriban nagyon fejlett ötvösművészetet! Rengeteg ékszert beolvasztottak s közöttük sok antik értéket is. A Directoire alatt alig viseltek még ékszert s Bonaparte felesége, nővérei az elsők közül jelennek meg drágakövekkel ; az akkori antikizáló ízlésnek megfelelőleg kameákkal. A szép Pauline, Borghese hercegné keltette közöttük gyönyörű köveivel a legnagyobb fel-

Magyar ékesség

P. Alcuti Katalin: Régi magyar ékesség

8° 16°, 28K, 32L, Budapest, 1940.

Magyar. éknerek

Majláth Béla: Forgách Ádám. és Báthory Sófia
ékszereinek történetéből.

80, OK, 37L, Budapest, 1882.

MAGYAR ÉKSZEREK

Nyakláncok, rezgőbokréták, násfák. Aranyból, aranyozott ezüstből, zománcozással, drágakövekkel és igazgyöngyökkel. XVI. század

A pompa szeretete és a kitűnő ízlés jellemzi régi ékszereinket. Madách a londoni jelenetben az ékszer s a virág örök vetélkedését állapítja meg. Itt a versenytársak kibékülnek a remekmívű rezgőbokrétákban s a magyar ötvös virágkedvelésében

Honkás 207. l.

Magyar képeslap

BAROKK Ttemplomok

Vízivárosi plébániatemplom.
Esztergom (1729)

Minorita-templom. Eger (1758—1773)

Magyar emlékek
Törökországban

Ullein-Reviczky Antal:

Souvenirs Hongrois
en Turquie. Kny.
Nouvelle Revue de
Hongrie. 8-r 10
kép. 8 l. Bp. 1943

Gens (2254)

Leltár

az 1912 évi beszerzésről a

építés mettőügénél.

Órb	Tárgy	Mellékel szám	Elha va
2	Mérő szalag	15.	—
3	Veder	117.	—
10	Talicska	175. 187.	—
13	Lapát nyel	175.	5
30	Faraspoly	183.	—
50	Faraspoly (lapos)	183.	—
1	Ollo	225.	—
15 17	Kes reszelő	230.	—
15 17	Elő reszelő	230.	—
15 18	Δ reszelő	230.	—
9	Fűrén reszelő	249	9
1	Gyertya tartó	250 253	—
4	Iszó lámpás		4
1	Csavarhuzó		—

Magyar életrajzok

Országgyülési almanach. I. K.
1843. 8-r. nek. Vachot.
Muzeum könyvt

Magyar életrajzi lexikonok

Gulyás Pálnak az Akadémia kiadásában megjelenő életrajzi lexikonát

okv. Cisd

Magyar életrajzi

lexikonok

lásd

Ez még mint
meg nekem

Korkapoly M. E

A magyar legnyabb
kor lexikona.
A közéleti férfiak
életrajza és fényképei
vel. 1151 l.

Magyar életrajzi lexikonok

Kortársaink. Magyarok életrajzai I-II.

Magyar életrajzi lexikonok

Ez a Lanson-féle kiadás.

Az Akadémia kiadásában ez folytatódott ??

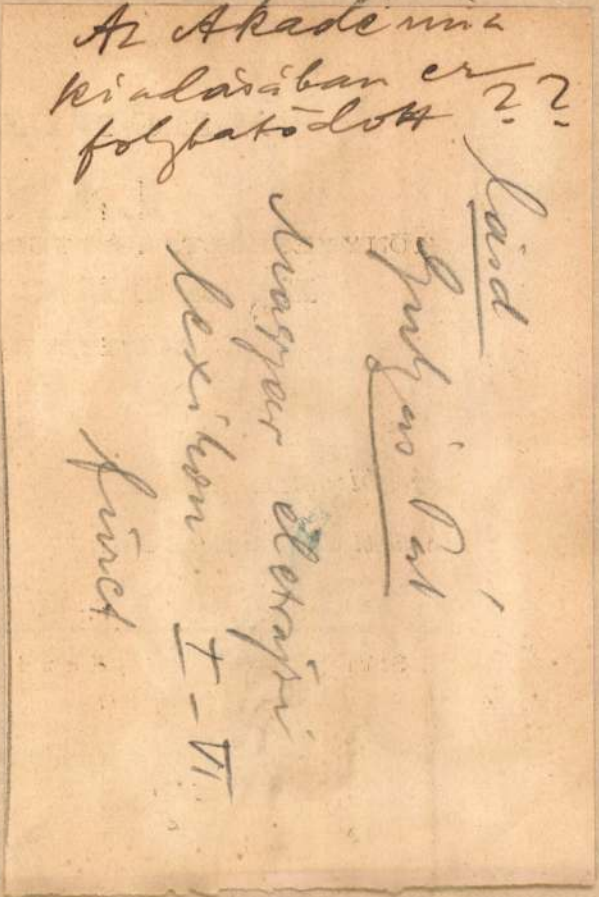

MEGBÍZ

LAN

KONYVESBOLTJA ÉS TUD

XÁLKC

BIBLIOTIN D

Megbízom

A megbízó neve és ombos [illegible]

kori reakciók kezébe ezzel a magatartásukkal és most már iparkodtak baklövésüket helyrehozni. Tolsztoj leányát kiszabaditották börtönéből és az időközben muzeummá nyilvánitott és nacionalizált Jasznaja-Polyana vezetésével és igazgatásával bizták, meg, valamint módját ejtették annak is, hogy egy monumentális, teljes nemzeti Tolsztoj kiadás láthasson napvilágot, amelynek hitelességét garantálja az a tény, hogy szerkesztése a két Tolsztoj-lány, valamint Tolsztoj legintimebb barátja, Csertkow kezébe van letéve. Óriási ismeretlen anyag került ki a most már gőzerővel megkezdett kutatások során, amelyeknek legnagyobb nehézsége abban rejlett, hogy Tolsztoj valami érthetetlenül kicsinyes takarékoskodás okából, feljegyzéseit, gondolatait, terveit csupa apró, incifinci cédulákra, papirfoszlányokra, számlákra és levélboritékokra rótta fel, ugyhogy ennek az anyagnak szerves formába való öntése páratlan nehézségekkel járt. Ennek az igy kikerült intim, tehát abszolut érdekességü anyagnak javát gyüjtötte kötet formájába Miller-Fülöp, napjaink egyik leggrandiózusabb nagyriportere, akit az orosz kormány különben is felhatalmazott a nagy Tolsztoj-publikációnak nyugateurópai nyelveken való kiadásával. Amit ez a kötet összegyüjtve nyujt, az ugyan quodlibet, viszont éppen ezzel a mozaikszerüségével hat roppant közvetlenül; szinte megeleveniti előttünk a jasznájai bölcset, de ugy, hogy egészen uj, minden eddigi képzetünktől eltérő képét kapjuk a nagy társadalommegujitónak.

Tolsztája, Alekszándra: Tolsztoj futása és halála

(Forditotta Bonkáló Sándor. Budapest, Révai kiadás. 251 oldal. Számos fényképfelvétellel.) A Tolsztoj-centenárium alkalmából a *Literatura* részletesen foglalkozott azzal a, kivülálló számára szinte érthetetlen családi drámával, amely sok évtizedes együttélés után a krisztusi szeretetet és erkölcsöt hirdető jasznájai bölcs és neje között, néhány nappal az aggastyán halála előtt lejátszódott, s amelynek folyamán Tolsztoj, messzi az otthonától, idegen, kis vasuti állomás főnöki szobájában hajtotta örök pihenőre fáradt, szép, fehér fejét. Ebből a drámából kifolyólag, amely 1910 november 7-ikén játszódott le, számtalan támadás érte Tolsztoj özvegyét, aki ekkor — nagy bajának betetőzéseül — sulyos idegkrizisbe is esett és igy csak hosszu-hosszu hónapok multán tudta memoárszerü védekezését papirra vetni. Ez a védekezés akkor nem került ki a nagyvilágba és igy most Tolsztoj leánya, Alekszándra vállalta magára, hogy megható könyvben nyujtson mélyebb bepillantást annak a lelki drámának a kifejlődésébe, amely végül is a két kitünő ember végleges elhidegülésére vezetett. Nagyjából azt mondhatjuk, hogy ennek a drámának a legbelsőbb magva az idealizmus és az életrealitás menthetetlen összeütközéséből fakadt. Tolsztoj képviseli persze a javithatatlan idealistát, aki családjára (öt fiára és két leányára, valamint számos unokájára) való minden tekintet nélkül lemondott munkái jövedelméről és elosztogatta birtokának tetemes részét a parasztok között. Másrészt a való élet komoly realitását Szofja Andrejevna képviselte, aki bármennyire becsülte is urának elvi magatartását, mégis kénytelen volt gyermekei jövőjére gondolni, amiből sulyos konfliktus támadt közöttük. Ezt a drámai feszültségü összeütközést és annak tragikus befejezését lüktető tempóju könyvben örökitette meg Tolsztoj leánya.

Hillebrand Jenő: Das frühkupferzeitliche Gräberfeld von Pusztaistvánháza

(Archeologia Hungarica. A Magy. Nemz. Muzeum régészeti osztályának kiadv., IV. kötet, 7 táblával és 17 szövegközötti képpel. 54 oldal. Budapest, 1929). A Nemzeti Muzeum régészei ujabban igen értékes és nemzetközi szempontból is jelentős tudományos munkát fejtenek ki. Az előttünk fekvő kötet rövid egymásutánban immár a negyedik terjedelmes monográfia ujabb magyarországi leletekről. Volt közöttük egy, amely a római korból meritette témáját, egy, amely a korábbi és egy, amely a későbbi népvándorláskorból vette tanulmánya tárgyát. Hillebrand tanulmánya az őskorra nyulik vissza, éspedig annak olyan szakaszára, amely éppen magyarországi vonatkozásban hosszu évtizedek óta nagy nemzetközi vitákra vezetett. A kérdés gyökerében az a probléma áll, vajjon az ujabb kőkor, az u. n. neolithikum, és a bronzkor között létezett-e valamely önálló rézkor is, mint ahogy annak idején Pulszky Ferenc feltételezte. A vita hosszu évtizedeken keresztül eldöntetlen maradt, mig aztán spanyol- és olaszországi leletek világánál mindinkább bebizonyult, hogy Pulszkynak zseniális intuiciója ebben az esetben sem hagyta cserben. Hillebrand mostani tanulmányában, egy általa feltárt, 32 sirból álló leletmező adatai alapján, határozottan az önálló rézkor feltevése mellett foglal állást, ennek tartamát a Kr. e. 2500-ik évet megelőző 300—400 évre teszi.

Kelemen Sándor dr.: Kartellrechtliche Probleme im Lichte des internationalen Rechts

(Abhandl. d. Instituts für Internacionales Recht an der Universität-Pécs. Pécs, 1929. 103 oldal.) Kelemen Sándor dr. tollából, a pécsi Erzsébet-tudományegyetem Nemzetközijogi Intézetének kiadásában érdekes könyv hagyta el a napokban a sajtót. Ma, amidőn a kartellkérdés annyira előtérben áll, hogy a kormányzópárt agrárblokkja is megmozdult és a kereskedelmi miniszterhez intézett beadványában a kartelltörvény megalkotását sürgette, ez a tanulmány, amely felöleli az összes kapcsolatos kérdéseket, általános érdeklődésre tarthat számot. A szerző a gazdasági életből vett számos példán és a külföldi törvényhozások elért eredményeinek beható ismertetésével bizonyitja a kartelltörvény szükséges voltát és azt, hogy csak ez a törvény szüntetheti meg a jelenlegi jogbizonytalanságot, amely egyaránt sérti a kartellek és a fogyasztók érdekeit. De nemzetközi vonatkozásban is sürgeti a nemzetközi hatályu kartell- és tröszt-törvényt. Rámutat a világtrösztök előretörésére, amely elsősorban a kis államok nemzeti iparát veszélyezteti. A nemzetközi szabályozás céljaként tehát a *kis nemzetek gazdasági önrendelkezési jogának törvényes biztositását* tekinti.

TUDOMÁNYOS GYÜJTEMÉNY

Az uj „Szinnyei“

(Gulyás Pál dr.: Magyar Életrajzi Lexikon. I. kötet, 6. füzet. „Arató—Bacher“. Budapest 1929, Lantos Rt. könyvkiadóhivatala, 641., 768. oldal. Egyes füzet ára 4.48 P, 10 füzet előfizetése 33.60 P. Az egész mű 50 füzetre van tervezve.

Nagymagyarország müveltségének nem volt klasszikusabb tanubizonysága, mint az a tizennégykötetes, hatalmas bibliografiai munka, amelyben az öreg »Szinnyei bácsi«, *Szinnyei* József, a nemzeti muzeum könyvtárának igazgatóőre valóságos barátszorgalommal és egy emberélet gondos és aprólékos munkájával sok százezernyi adatot gyüjtött egybe minden magyar emberről, aki csak valaha is hozzányult a pennához. Huszonhárom esztendeig tartott magának a munkának a megjelenése, amely 1891 és 1914 között látott napvilágot. Jóval a millenium előtt került ki a sajtóból az első ive és a világháboru első ágyudörgései közepette nyert befejezést a munka. Szegény »Szinnyei bácsi« éppen csakhogy befejezhette az utolsó iv korrekturáját, és aztán örök nyugalomra hunyta le fáradt szemét, amellyel álmatlan éjszakák ezreit virrasztotta át ember által soha nem látott, könyvtárak mélyén, levéltárak rejtekeiben porladó könyvek és irások fölött.

Munkájának méltó folytatója és kiegészitője *Gulyás* Pál dr. egyetemi rk. tanár és muzeumi főkönyvtáros. Ő vette át »Szinnyei bácsi« elárvult örökét, és ha lehet, még Szinnyeiénél is nagyobb lelkiismeretességgel és még tökéletesebb apparátussal kutatja fel Magyarországnak minden valaha élt vagy ma élő iróját, még akkor is, ha az illetőtől netán csak valamelyik kis vidéki lapban jelent meg valaha egy-egy igénytelen tárca, vagy obligát tavaszi költemény. Gulyás Pál ilyenkor is szorgosan utánajár az illető »iró« személyiségének: kikutatja és kendőzetlenül leplezi életkorát, vallását vagy vallásváltoztatását, tanulmányait, viselt dolgait, szabadkőmüves- vagy kongreganista-mivoltát; felsorakoztatja a lapokat, amelyekben az illető irt, álneveit, amelyek alatt egyéniségét elrejteni kivánta. Laikus ember nem is igen tudja elgondolni, mennyi fáradsággal utánjárással hordja össze Gulyás dr. ezt a gazdag anyagot, amely szinte már-már párját ritkitja a világirodalomban.

Hogy minő munka fekszik ebben a lexikonban azt már az a tény is bizonyitja, hogy a »Szinnyei« után Gulyás csak az *A*-betüs anyagból 738 hasábnyit gyüjtött össze, amely anyag »Szinyeinél« mindössze 302 hasábot tett ki; vagyis csak a kiegészités önmagában kétszer annyi, mint az alapmunka megfelelő része. Bizonyos az, hogy szerkesztőségek, iskolák, irók, tanáremberek, a közélet férfiai nem lehetnek meg enélkül a lexikon nélkül; mint a mindennapi kenyérre, olyan szükségük van reá. Ámde külön nyomatékkal hangsulyozzuk, hogy még a teljesen laikus olvasóra nézve is töméntelen érdekességü adatot tartalmaz ez a bibliografiai munka, amelynek egyes életrajzai néha-néha mintha a romantikumba villannának át. Számtalan kulturhistóriai adat sorakozik fel ezeken a hasábokon. Ki tudta például Gulyás előttt, hogy a pesti szemfüles riportereknek már egy negyedévezreddel ezelőtt is akadt ősük budai Áron Ben József zsidó-német költő személyében, aki Budavár visszafoglalásakor esett az osztrákok fogságába és aztán haditapasztalatait *Ein schön neu Lied von Ofen* cimen adta ki Prágában nyomtatásban? Vagy ki tudta azt, hogy Árpádi (Kohn) Lajos vendéglős volt az, aki először exportált Németországba paprikát, tarhonyát liptói turót és más magyar specialitásokat, ezenfelül pedig a nyolcvanas években német nyelven irott szakácskönyvben oktatta ki a német sógort a különböző paprikás ételek főzési módjáról? Ki hallott volt eddig »Árva Mariska« álnevü irónőről, akit Bródy Sándor fedezett volt fel és aki »tudatlan és egy bizonyos esetben elesett leány« volt, aki azonban később »hites feleség, urinő lett, aki élni és irni is megtanult«?

Micsoda lelki tragédia rejlik Asbóth Oszkár pesti egyetemi tanár életrajzi adatai mögött, aki egész sor idegen tudományos akadémiának tagja, beszél mindenfajta szláv nyelveken, beszél finnül és akit német tudós kér fel, hogy georgiai nyelvtanát korrigálja. A forradalom alatt dékánja a budapesti egyetemnek, amelynek már tiz évvel korábban is dékánja volt. 1892 óta tagja a Magyar Tud. Akadémiának és huszonhétévi tagság után, 1919-ben egyszerüen törlik a tagok sorából. Szegény embert egy fél év mulva sirba vitte ez a bántalom. Vagy ki hallott Auer Lipót orosz császári államtanácsosról, egy veszprémi szobafestő fiáról, aki már nyolcéves korában mint csodagyermek szerepel a hegedün, tizenhároméves korában európai turnéra megy, tizennyolcéves korában hangversenymester és huszonhároméves korában a szentpétervári zeneakadémia tanára. Hetvenkétéves, amikor kiüt az orosz forradalom és az

elaggult müvésznek Amerikába kell vándorolnia, ahol rendkivül érdekes angolnyelvü memoárjait adja ki.

Az sem igen ismert adat a nagyobb nyilvánosság előtt, hogy Auguszta főhercegnő is az irók világába tartozik: a lelkiismeretes Gulyás dr. kikutatta róla, hogy vagy hat évvel ezelőtt tárcája jelent meg egy németnyelvü pesti napilapban. Érdekes adatokat olvasunk egy szentendrei születésü Avakumovics Avakom nevü granicsárőrnagyról, aki tizenkétéves korában mint fuvolajátékos tünt fel Nápolyban, ahonnan egy szplines angol tizezer forint évi fizetéssel akarta meghivni magához Londonba. Avakumovics különben egy ujfajta billentyüs fuvóhangszert is konstruált, amelyet nagy szerényen *avacumicának* nevezett el. Nem igen hinnők, hogy Gulyáson kivül valakinek is fogalma volt eddig arról, hogy ilyen hangszer is volt a világon. Másfajta figurák is felbukkannak Gulyás dr. lexikonában, például Babó Emil dr. volt képviselő, akiről egy kaszinóbeli kártya-affér után kelt szárnyra az azóta hiressé vált mondás: »Emil, te csalsz!«, s aki azóta valahol Amerikában éldegél.

Itt csupán néhány kuriózumot sorakoztattunk fel ebből a gazdag anyagból, de persze a munka legnagyobb értéke nagyszerü irodalmi és irodalomtörténeti bio-bibliografiáiban rejlik. Példának az előttünk lévő füzetből csupán a Babits Mihályról szóló ragyogóan cimentelt életrajzot idéznők, amely a közvetlen biográfiai adatokon kivül negyedfél hasábon sorolja fel Babits irodalmi munkásságát és ezenkivül még külön két hasábot szentel a Babitsról irott kritikáknak.

A *Lantos Rt.* valóban hatalmas nemzeti és kulturális feladatot teljesit, amikor sulyos áldozatok árán bocsátja a magyar intelligencia és tudományosság kezére ezt a zászlóskönyvet.

Akinek sok ezer ember az életét köszönheti

— Sir Humphry Davy emlékezete —

Az emberiség története az elemi csapások és katasztrófák végeláthatatlan sorozata. Ha egyszer összeállitanák azoknak a listáját, akik a természet erőivel való összeütközésük következtében hivatásuk áldozataivá váltak: a munka csataterén harcképtelenné vált sebesülteknek és hősi halottaknak ez az irtózatos légiója bizonyára felérne bármelyik kegyetlen háboru veszteségszámlájával. Azok a tudósok tehát, akik egész életüket és munkásságukat e borzalmas pusztitások egyikének vagy másikának elháritására, ártalmatlanná tételére összpontositották: nemcsak az emberi haladás utjának tiszteletet érdemlő pionirjai, hanem egyben önzetlen orvosok is, akik minden tőlük telhetőt megtesznek azért, hogy minél kevesebb legyen a földön a baj és a szenvedés.

A bánya-moloch

Nem tudjuk hamarosan megmondani, hogy a különböző katasztrófák között melyik vezet; az azonban bizonyos, hogy a bányaszerencsétlenségek minden idők legrettegetebb csapásai közé tartoztak. A bányaléghéreme megjelenik mindenütt, ahol robbanó gázok fejlődnek és ennek a veszedelemnek védtelen áldozatai lettek az üzemekben foglalkoztatott munkások. Hogy ezt a folyton leselkedő rémet megfékezni sikerült: az a most száz esztendeje meghalt angol kémikus és fizikus, Sir Humphry Davy nevéhez füződik.

Davy ifjusága

Sir Humphry Davy 1778 december 17-én született a Cornwallisban lévő Penzaneban. Már kora ifjuságában szorgalmasan foglalkozott kémiai kérdésekkel, ezzel párhuzamosan azonban szépirodalommal is kisérletezett; ódái és egyéb költeményei igazi mély érzésről tanuskodnak.

Igen szerény viszonyok között nevelkedvén, a fiatal Davy csakhamar állás után volt kénytelen nézni és egy városabeli patikushoz ment inasnak. Eközben a véletlen megismertette James Wattnak, a gőzgép hősének fiával és ez a barátság egész életére kihatott. Elmerült a kémia tudományának tanulmányozásában és már tizennyolcéves korában eredménnyel jártak a tengeri növények gáztartalmának vizsgálatára vonatkozó kisérletei.

Aki önmagán kisérletezik

Néhány év mulva még érdekesebb felfedezéssel lepte meg a tudományos világot. Ebben az időben állitották elő ugyanis először a nitrogén-monoxidnak nevezett gázt és minthogy az az intézet, amelyben Davy munkásságát folytatta, a gázokkal való gyógyitással sokat kisérletezett, Davy elhatározta, hogy az ujonnan előállitott gázt — önmagán próbálja ki. Erről a vizsgálatról szóló beszámolójában elmondja, hogy a gáz beszivása után először izmai váltak mozdulatlanokká, azután pedig elájult, de mindenről tudott, ami körülötte történt és lelki szeme előtt különös képek vonultak el. Davy a veszedelmes kisérleteket tovább folytatta és kipróbálta magán a nitrogén, a szénsav és egyéb gázok hatásait. Hogy ezek a sürün megismételt vizsgálatok egészségének nem nagyon használtak, az könnyen elképzelhető, neve azonban mindenfelé ismertté vált és már 23 éves korában Anglia legtekintélyesebb tudományos intézetének, a Royal Societynek tagjává választották.

A további kisérletek

Ezután a kisérletek és felfedezések gyorsan követték egymást. Az elektromos oszloppal az érdekes megfigyelések egész sorát mutatta ki; megnyerte az Institut 3000 frankos pályadiját, megállapitotta a kálium és a nátrium hovátartozását, majd a gyémánt elégetése során tapasztalt eredményekről számolt be.

Ekkor történt, hogy a fellingi kőszénbányában 1812-ben rettenetes robbanás történt, amely több mint száz embert pusztitott el és hosszu időre elriasztott mindenkit a bányában való mun-

kától. A bányatulajdonosok külön bizottságot alakitottak hasonló balesetek elkerülésére és a szükséges óvóintézkedések megtételére.

A bizottság Davyhez fordult segitségért. Az ekkor már világhirü tudós örömmel vállalkozott az érdekes feladatra. Mindenekelőtt megvizsgálta a robbanó gázokat és megállapitotta, hogy milyen arányban keverednek a levegővel robbanás esetén. Ezután azt kezdte kutatni, hogyan lehetne a lángok tovaterjedését megakadályozni és észrevette, hogy a lángok fémdrótokból szőtt sürü szöveteken nem csapnak át, mivel ezek a szövetek jó hővezetők. Ezzel a kérdést meg is fejtette: a bányaaknát drótszövettel vette körül és ezzel elejét vette, hogy az 1812-ben történthez hasonló robbanás mégegyszer bekövetkezzék. Az 1845-ös esztendőhöz füződik a találmánynak végleges formába öntése és ettől az időtől fogva sokezer munkás köszönheti életének megmentését ennek a »Davy-féle lámpának«.

Ez a felfedezés természetesen véglegesen megalapozta Davy hirnevét és — mint egyik életrajzirója mondja — »nála ugy rendelték meg a találmányokat, mint másoknál valamely szerszámot«. Valóban: sok fontos és maradandó felfedezéssel gyarapitotta még a tudományt, bár egészsége rohamosan rosszabbodott és betegségére mindenfelé keresett gyógyulást. 1829-ben, 51 éves korában halt meg, félbenhagyva számos nagy perspektivát sejteni engedő kisérletet. Sirját a genfi temetőben egyszerü kő jelzi *Spero* felirással, emlékét pedig hálás szivvel őrzi az egész emberiség.

KÖNYVTÁRÜGYI ÉS KÖNYVÉSZETI VILÁGKONGRESSZUS lesz Rómában junius 15-től 30-ig Az előkészületek már nagyban folynak, egyetemi tanárok és akadémikusok részvételével. Maga a pápa is figyelemmel kiséri és állandóan jelentést kér az ügyek meneteléről.

A NEGYEDIK DIMENZIÓ FELÉ

Maeterlinck, Maurice: A tér élete

(Forditotta Kovács Rezső, bevezette Strém Géza dr. Révai-kiadás. 211 oldal). Csudásan bonyolult lelkifolyamat a Maeterlinck irodalmi oeuvreje. A »Monna Vanna« és más nagysikerü drámák irója elébb mindjobban eltolódott a természettudományok felé, ahol finom intuicióval és amellett az exakt ismereteknek roppant tömegéről tanuskodó tudással irt a »virágok intelligenciájáról«, vagy a méhek és hangyák életéről. A világháboru megrendülése az olyan érzékeny lelket, mint Maeterlinck, sem hagyhatta érintetlenül. Az irtózatos vérorgia mindjobban eltolta őt az élet értelmének keresése, tehát a rációval egyszerüen meg nem fogható misztikum felé. Ebbeli kutatásainak kvintesszenciáját adja legujabb kötete, amely alapjában az Einstein-féle negyedik dimenzió felvételében gyökerezik; de amig Einstein egyszerüen az időt állitja be e dimenzióul, addig Maeterlinck számára nem ily egyszerü a probléma. Spiritualista létére bensőbb értelmet tulajdonit az életnek. Keresi ő is a halál utáni élet formáit, mint földi életünk értelmének kulcsát. De szigoruan tudományos képzettsége és természettudományos alapszemlélete megóvja őt attól, hogy a spiritiszták bizonyithatatlan fantazmagóriáiba belerévedjen; viszont a felsőbb matematika kétségtelen bizonyságainak a világánál kénytelen elismerni, hogy a negyedik dimenzión kivül, vagy afelett, még végtelen sok más dimenzió realitásával kell számolnunk és éppen ennek a realitásnak a tudata jelent Maeterlinck szemében boldogitó megnyugvást és egyuttal az emberhez egyedül méltó izgalmas titok keresését.

KÖLTÉSZET ÉS VALÓSÁG

Juhász Gyula: Holmi

(Budapest, Genius kiadás. 161 oldal. Ára 4 P.) A magyar költők tipikus tragédiája. Juhász Gyulának lelkileg meg kellett törnie, szanatóriumba kellett vonulnia, hogy a köztudat ráébredjen arra az igazságra, hogy Ady Endre óta és mellett nincs nagyobb költői értéke, mint ez az »átkozott« költő, szegedi kiskocsmák házibarátja, hivatalos apparátusok üldözöttje. Ezuttal azonban ne mint költőről essék szó, az egyidejüleg megjelent verses anthológiája jobb alkalmat nyujt majd rá. Ellenben szólnunk kell a Holmi megjelenése és szerencsés összeválogatása alkalmából Juhászról, a prózairóról és kritikusról. Mert itt rejlik ennek a kötetnek a voltaképeni jelentősége: Juhász Gyulát, akit mindenki a lirikusok első soraiba könyvelt el, most mint kiváló prózairót, mi több, mint egyik legkitünőbb irodalmi esztétikusunkat mutatja be. Azok a megvilágitó erejü elmélkedések, amelyeket a magyar irodalmi élet portentumairól: Gárdonyi Gézáról, Riedl Frigyesről, Szabó Dezsőről, Ady Endréről közöl, azok a finom emlékezések, amelyeket a nagyváradi »Holnaposok« indulásáról és belső küzdelmeiről rótt papirra, a modern magyar esztétikai irodalom élvonalába állitják Juhász Gyulát. Talán még elmélyültebb, koncizebb gondolkodónak bizonyul abban az aforizma-gyüjteményben, amelyet az életről, a müvészetről és az erkölcs problémáiról vésett örökéletü szavakba. Van itt aztán egy megkapó drámai költemény Don Quixote-ról, amely immár valahogy a fauszti magaslatokat surolja és amelynek legbensőbb tragédiája ott keresendő, hogy a szerzője voltaképen a mai magyar élet legtipikusabb, mert legidealisztikusabb és legirreálisabb Don Quixote-ja. Mindezeken felül pedig itt találunk ebben a kötetben egy olyan irást, amely a mai magyar irodalomban szinte páratlanul áll: a legmegrenditőbb emberi dokumentumot, egy hosszabb autobiografikus novellát, amelyből nem csupán a lélektani magyarázatát nyerjük annak, hogy Juhász Gyula, ez a lényegében mindig vallásos, áhitatos lelkü ember miképpen került ki a szerzetes rendből a világi életbe, hanem egyuttal pontos keresztmetszetét is nyujtja ez a novella a háboru előtti magyarság lelki berendezettségének; mérlegvonás egy társadalom lelkiségéből. Talán Szent Ágoston Vallomásaiig, vagy Rosseau *Confessions*-jaiig kell visszanyulnunk, hogy ennyire őszinte és ennyire becsületesen emberi irással találkozzunk.

Magyar emlékek Jugoszláviában

TÜKÖR 1940

3. *SZ. Cs. Szabó László:* Páris a háborúban. *Móricz Virág:* Erdélyi vár. *vitéz Nagy Iván:* Rokonaink: a finnek. *vitéz Hefty Frigyes:* Katicabogár. *Kállai Ernő:* Francia festmények Budapesten. *Révay József:* Magyar emlékek Jugoszláviában. *Török Sophie:* Biztos! (vers). *Sikabonyi Antal:* Vén legény vigasza (vers).

Herkules és a költő

Irta Kovács György

Aki annyi csalódás és kiábrándulás után még mindig féltékeny tud lenni embervoltára s szeretne ebben a minősítésben olyasmit tudni, ami jellegzetesen elkülöníti az oktalan állatok világától s a *„teremtés koronájá“*-vá emeli az embert: gyanakodva sandít értelme látószerveivel azokra a divatjukból ki nem vásó tudományos törekvésekre, melyek tenyészkancává, vagy más nemesített állatfajtává akariák általánosítani az embernek azt a csudálatos világát, melybe lényegként lelket, gondolatot, erkölcsi érzéket s ezekhez hasonló furcsaságokat oltott a természet.

Aligha akad társaságokban forgó egyede a magyar középosztálynak, aki nem hallotta volna orvosok vagy más többé-kevésbbé tudományos töprengéseinek egyik varázsigéjét:

fajbiológia!

S kicsoda ne hallotta volna a varázsige után nyomban következő nemzetélettani vonatkozásu gondolatsornak végtelen sarjadását? Mert mire való a fajbiológia? Általában: mire való minden, a mi fejetetejére fordult és emberségéből kicsavarodott szük és kicsinyes emberi világunkban? Mi más célja lehetne az ember görcsös erőfeszitésének, mellyel egymást dögönyözi a mindennapi élet szürke pergésében olyan eszeveszett lendülettel, hogy a hétköznapok kietlen végtelenségébe belesodorja azokat a vasárnapokat és ünnepnapokat is, amikre pedig olyan nagyon szüksége van az egyénnek, hogy tudatára eszméljen nélia — legalább hét az egyhez arányban — nemesebb eredetének s az ezzel járó elkötelezettségeknek? Ugyan, mi végett minden, ha nem azért, hogy az én zárt és önzések, irigységek, törtetések, kis és nagy gonoszságok zsilipjei közé kényszerült célomat szolgálja?

Akinek helyén volt a feje s szive hajlamos volt arra, hogy az „én“ ablaktalan falai közül kipillantson a roppant bástya orma fölött a „tőlem“ elvonatkoztatottabb világ térségeire, az olyan szív és az olyan agyvelő már régen megsejtette a nagy titkot, ami korunk életének sistergő gázcsapjai mögött fortyog és kavargatja ezt a sokak által elátkozott, idegbomlasztó és léleköllő életet. Mert ne véld, kedves Olvasó, amikor a kortárs eszméket dörög, eszmék istensége nevében gyülöl, fogát vicsorgatja és mellét veri közben, hogy mindez a mások boldogulásáért van, hogy ő tisztán altruista szempontok következtében recsegteti hangszálait és gyülöl és tajtékzik egyes embercsoportok ellen, oh ne hidd nyájas hivője a költői köpenybe bujtatott farkas óbégatásának, hogy az másvalamiért történik, minthogy megbecsülést verekedjen ki a társadalomban, melynek függvényei vagyunk mindnyájan. *Hogy ezt a megbecsülést, ezt a külső poziciót miként lehet elérni, az is természetesen a társadalomtól függ. Az eszközök is, melyek a kitüzött cél eléréséhez hozzásegitenek, igen jellemzők a társadalomra.* Nézz szét magad körül, vess számot azokkal, akiket kiválogatott magából a körülötted élő kis társadalmi csoport s nyomban megismerheted azokon át *magát a közösségi réteget*, annak milyenségét, minőségét, fajsúlyát.

A társadalomban elért *külsőséges vonatkozású* helyzeti magasságnak ára rendszerint *a belsőségekkel való megalkuvás, vagy azoknak teljes mellőzése.* Mennyivel inkább áll ez közönséges halandókra, amikor szellemileg kiválóbb emberek is olyan könnyen elfeledkeznek arról, amit tegnap állitottak, mondtak vagy irtak. Egész könyvek, tudományos értekezések, regények, sőt versek hullnak ki az emlékezetéből azoknak, *akik tegnap még esküdtek valamire, amit ma már kényelmetlen hallaniok, ha szemükbe mondják.*

Cseppet sem szabad csodálkoznunk, ha vajmi kevés reménye lehet valakinek arra, hogy

belső értékekkel

küzdjön ki, vagy pláne, hogy küzdelem nélkül szerezzen magának megbecsülést, köztiszteletet társadalmunkban. Igen nagy fontosságot tulajdonitok a testedzésnek, ellenben mégsem tartom valószinünek, hogy arányos lenne például a jó hirnév, a köztisztelet, a közrajongás megoszlása egy futballista cubák és — mondjuk — egy olyan tehetséges költő között, aki százznál több jó, abból néhány igen jó verset irt, de legtöbben ostobán hegyezik a füiüket, ha társaságban emlited költőnk nevét.

Senki sem tartja kivánatosnak, hogy betegséggel terheltek, elsatnyult idegzetü, tönkrement egyedek szaporodjanak, sőt, hogy tulságosan szaporodjanak a társadalomban, akár egy nemzet keretén belül is, s csak helyesléssel találkozhatik minden olyan törekvés, mely egy nemzetet, egy társadalmat lehetőleg mentesiteni akar a beteg egyedektől s azon kivül, hogy lehetőleg megakadályozza ilyen utódok nemzését — például előzetes orvosi vizsgálathoz kötött házassági engedély, stb. — még gyógykezelésükről is gondoskodik. Ami a betegségek leküzdését és az utódokba való átvitele elleni harcot jelenti, *kötelessége a társadalomnak nemcsak önmagával, de az utókorral szemben is!*

Viszont a betegségek leküzdésén tul van egy *igen megbizható utmutatója az emberiségnek a kiválasztódáshoz, amit maga a teremtés ültetett bele az életbe, tehát tökéletesebb és megbizhatóbb a legprecizebb orvosi müszernél is.* Az a titok, *amit szerelemnek nevez a költészet* Az ösztönnek az a komplikáltabb és finomabb formája, mely éppen ilyen tulajdonságainál fogva — s mivel mögötte a legnagyobb titok, az emberi lélek rejtőzik — *olyan erősen különbözik az állat fajfentartási ösztönétől akkor is, amikor azzal teljes hasonlóságot mutat a közömbös szemlélő előtt.*

A modern fajbiológia nem egyszer lépi át a tudományosság határát, illetve az önön határait s ezt éppen akkor cselekszi, amikor

zsákutcába jut

a saját területén. Igy jutott el, ezzel a határsértéssel ahhoz az értelmezéshez is, ahogyan ma már a laikus emberek használják: nemcsak biológiai, de a melléje bigygyesztett *„faj“* megjelöléssel kapott nem is kevés *nemzetpolitikai értelmet is.* S hangsulyozom ismét: igen természetes termelvénye annak a társadalomnak, amely *minden eszközt — tehát látszólag tudományos eszközöket is — felhasznál arra, hogy kiemeljen magából és a köztisztelet, közmegbecsülés piedesztáljára ültessen olyan tulajdonságok révén egyeseket, amely tulajdonságok könnyebben kitermelhetők a társadalom egyedei számára, tehát sokkal kevesebb erőfeszitést jelentenek az emberi közösségnek,* hogy *végül is elhihesse önmagáról a fejlődés törvényének való elegettevést.* Boxbajnokokat, vagy birkózófiukat könnyebb kitermelni, mint zseniket, ez kétségtelen. S miért ne mérhetnők az értéket a karizmok keménységével, amikor ez több lehetőséget mutat a társadalom önmegnyugvására, mintha Bolyaiakkal kellene oltani a fejlődés gyötrő és leküzdhetetlen szomját?

A fajbiológia alapjaira fekteteit nemzetpolitika, ami a holnap, a jövendő magyarság kérdései körül töpreng s inkább politikai jellegü, mintsem a biológia nagymultu és tiszteletreméltó eredményeket felmutató területetén kereskedik, ott válik veszélyessé a nemzet számára, ahol elveti az örök törvényt, melyet a teremtés alkotott a faj fennmaradásának érdekében s azokat uj alapokra, általudományos mesterkedésekre fektetve maga akar embertipusokat alkotni a természet helyett, a nemzet számára. Ezek nem a humanista, mégcsak nem is a keresztény szempontjai — ne legyünk emberségesek ebben a kérdésben s ne tiltakozzunk ellene az egyén jogainak nevében, — *úgyis el kell vetnünk az ember erőszakosságát, amit önmagán akar alkalmazni, hogy felül mulja önmagát.* Ez az erőszakos beavatkozási elv hirdette be világszerte és fogadtatta el igen sokkal azt a tételt, *hogy egy nemzetnek, egy népnek a pusztulása fizikális vonatkozású, tehát gyártsunk atlétákat, fizikailag erős, kemény egyedeket a nemzet számára, mert ezeknek mentől nagyobb számú tömege a garancia — a mentől biztosabb garancia — egy nemzet fennmaradásához és életképességéhez.*

Jól van. Legyenek kemény, egészséges, szivós, edzett, fajilag igen-igen nemes tagjai nemzetünknek, legyenek mentől többen. Valóban ideális állapot volna, ha minden tagja a nemzetnek olyan volna, aki nem hagy maga után semmi kivánnivalót *külsőségek* terén. *Tudjuk, hogy*

ez utópia.

Ilyen nem volt a történelemben, nem is lesz. De olyan cél, mely felé törekedni érdemes.

Azonban vajjon nem sujtaná-e tévedés a fajbiológia nemzetpolitikai téren hangoskodó sürgetőit pont akkor, amikor bizonyos *nagyobb eredményeket* érnének el a fajnemesités terén? Hátha éppen akkor derülne ki, hogy egy nemzet fennmaradásához nem elégséges a fajilag, fizikailag alaposan kitenyésztettség? Sőt, hogy ez egészen másodlagos követelmény más tényezők elsőbbsége mellett? Hol vannak ma már a hunok, avarok, tatárok s a nagy népvándorlás többi főszereplői? Pedig feltehető, hogy ezek a keleti nomádok kemény, acélos fajtáju népek voltak *s ha a fizikális tényezők döntenének egy nép élete fölött, akkor nyilván ma is elniök kellene.* Mi maradt meg a fajilag erős néptömegeikből? Felégetett városok híre, koromszag és vérgőz a történelemkönyvek lapjain. De az égő városok lángjait is tulélte a római kultura, Róma a régi Róma, mely roskatag inakkal és végkimulást jelző hörgésektől zihálő mellel állt a barbár népek sebesen röpülő nyilai elé: *ma is él, ma is belőle táplálkozik a müvelt Európa.*

Ne ringassuk magunkat illuziókban. *A nemzetek, a népek anyagi tényezői enyészet martalékai lesznek idővel.* Nincsen olyan tudomány és olyan hathatós beavatko-

Foto

Irta Szép Ernő

Jókedvüek

ugyebár a fiatal kalauznők. Kedélyeskednek, mulattatják az utast. Igazán nem szolgáltak rá ezek a kedves teremtések, hogy az utas viszont megszomoritsa őket. Mint például a tegnap esti kis kalauzlánynak vette el az istenadta jókedvét valaki. Tizenegy óra tájban (mikor tömve vannak a kocsik) ott fulladoztam a perrónon; átszállót kér egy uriember, pengőt ad. A kalauzlány a tenyerébe teszi a jegyet meg az aprót. Átnézi a pénzt az uriember és szól:

— Ehelyett a kétfilléres helyett tizfillérest kérek, kedves.

— Jaj, pardon.

Másik sápadt kis kerekséget ád az uriembernek.

Az uriember:

— Ez is kétfilléres, fiam.

— Nahát. Sötét van kérem. Én itt most csupa huszas meg harmincas jegyet adtam. Tiz fillér helyett láptam mind a két kétfillérest, tetszik látni a markomba volt, nem a táskából vettem ki.

És körülnéz:

— Ki adta kérem a kétfilléreseket? Biztos csak tévedtek. Tessék tizfilléressel kicserélni.

Mindenki hallgat.

Arra aztán nekikeseredik a kalauzka:

— Dehogy tévedés, igy járok minden este, kihasználják kérem a sötétséget meg a sietségemet. Nincs olyan nap, hogy legalább egy pengő károm ne lenne. Hová szolgálhatok még kérem?

Minap sirta el egy öreg trafikos nénike, mennyi zsivány jön a trafikba: vesz egy skatulya gyufát és ellop egy-két hetilapot: hátrafordittatja őt levélpapirt levenni, mikor kiment, akkor sül ki, hogy azalatt elemelte a kis doboz Memphist, amelyik ott maradt a pulton. És kérem, bemegy a fülkébe telefonálni és ellopja a villanykörtét. Meg mikor hat-hét vevő van egyszerre és a feje összezavarodik, egy vevő kétszer adat vissza magának a tizpengősből. És ezt tessék elhinni, jólöltözött fiatalurak mivelik az emberrel.

A télen egy este sülttökre támadt gusztusom. Mire odaértem a sarokra, a kofanéninek az egész portékája a kézikocsin volt, betakargatva.

Ejnye, elkéstem. Pedig még csak félkilenc.

— Igen, uram, csakhogy fél kilencre muszáj az acetilént leoltani, Isten őrizz, hogy a sötétségben áruljak. Mig a sötéttel is kinn maradtam, jöttek olyan kuncsaftok, mértem a sültlököt nekik, mig a mérleget néztem, zsebrevágott egy almámat, narancsomat. Meg kettőt is, aki ügyesebb volt. Kérem uram, a télen egy este, mikor a sok káromat láttam, olyan keservesen sirtam, ideugrott kérem a biztos ur, hogy csend legyen ezen a járdán!

Irófi

Nyurga, nebuló-képü ifjú ember, egy szerkesztőségben mutatkozott be. Ott szolgál második hónapja.

Illik kicsit érdeklődni, bátyailag. Van-e valami ambiciója. Kritika, politikusság? vagy verseket ir talán?

— Nem, tisztelettel. Regényt irok.

— Ej ha.

— Igen kérem, hüszíves regény lesz.

— Hány éves vagy?

— Huszonkettő.

Az én generációm ebben az életkorban még novellát sem mert irni.

Tanultam valamit

Harminc éves az a pajtásom, jólnevelt ifjú úr, aki mesélte:

— Szörnyen megjártam Béla bácsival. Sétálok át Budára az Erzsébet hídon, jön szembe rám a budai hídfőnél, rózsás pofával, a Rudasba volt. Mondom neki hízelegve, mint egy szép kisleánynak: milyen öröm ilyen friss öregurat látni! Erre, képzeld bátyám, pulykamérges lesz és a számba kiabálja, hogy: öreg az öregapád!

(Béla bácsi 66 éves.)

Merengő asszony

Vacsora után arról beszéltünk, amiről az egész vacsora alatt. És hát, hogy meddig tarthat, mikor lesz vége. Mikor lesz vége, jó Isten, mikor lesz vége.

Egy finomarcu asszony, egész este szavát se hallottam, csak nézegetett ránk, meg a falra merengve, egyszer csak az is megszólalt szép halkan:

— És ha vége lesz, akkor majd minek a végét várjuk?

A nő meg a tükör

A Vilmos császár-uton ballagtam, estefelé, véletlenül kevesen mozogtak a járdán. Rongyos, sötét anyóka állott a falnál, a Báthory-utcai sarkon; azért vettem már messziről észre, mert lehajtotta a fejét, úgy hatott, mint egy jó szénvázlat. Mit látok, amint közeledem: az anyóka, biztos unatkozott szegény, fellép az utcai mérlegre, az éppen ott szolgál azon a sarkon; fellép, ágaskodik, mert oly picike ő és hát megnézi magát a tükröcskében, amely be van a mérleg homlokába foglalva. Fejét jobbra huzza, balra huzza, felfelé huzza, fején azt a hervadt fekete kendőt lejjebb rántja, s aztán oldalt, aztán kicsit feljebb. És hátrahúzza a fejét, az összbenyomást megkapni. Ugy élvezem az anyókát, ugy áldom az Istenemet, hogy ezt láttatja velem, a hiúságot, ami még ebből a nyolcvanéves hulladékból sem tudott kihalni. Már csak három lépésre avgyok az anyókámtól; észrevesz, lelép, visszatippen a falhoz, lehajtja a fejét, fakó tenyerecskéjét elébem terjeszti:

— Keezeit csókolom, egyár fillért.

Szervusz

Megirom már ezt is, látom, más nem ér rá. Vannak olyan ügyetlen, ijedős urak, találkozik velök a klubban az ember, összeköszönünk, szervusz, szervusz. No aztán fertályóra mulva által sétálok az olvasóból a kártyaszobába, megint szembe jön, lesüti a fejét, azt mondja: szervusz. Nem mintha elfelejtette volna, hogy már találkoztunk, nem, csak nincs annyi lélekjelenléte, hogy némán, legfeljebb egy pajtásos mosollyal siessen el mellettem. Egy órán belül ujra szembe találunk kerülni, a lépcsőházban ujra bukik a feje, ujra csak szervusz. Némelyik este ötször köszön. Nehéz megállani, hogy el ne nevessem magam.

Van azután másik klubbeli tipus, emennek édestestvére, ez meg ha hátulról jön egy ismerőse és mikor eléri, szó nélkül a hátába püffent vagy meglegyinti tenyérrel a tarkóját, hát akkor megfordul és ez is azt mondja gyáva nyájassággal: szervusz.

zási lehetőség az emberi képességek számára, hogy ezt meg tudná akadályozni. Az élet, a fennmaradás, az önmaga megörökítése egy nemzetnek, egészen más és egyáltalán nem anyagi vonatkozásu területen kínálkozik.

Hol van ma már a régi Spárta? Herkules, a félisten? S a többi görögök, akik halhatatlanságot sejtettek az izmok kultuszában?

Csak a költőtől hallasz hireket felőlük...

Azért csudáljuk *Herkules* roppant erejét, örömünkre szolgál *Hektor* testének nagyszerüsége s *Achillest* irigyeljük sebezhetetlenségéért. De amikor ideáljaivá fogadja őket a huszadik század embere, *igazságtalanság megfeledkezni a költőről, akinek életüket köszönhetik.* Aki utat vágott nekik az emberi művelődés viszontagságokkal, máglyákkal, keresztekkel és bitófákkal sürü rengetegének évezredjeiben.

Budapest májusban

Hétfőn ül össze *Homonnay* Tivadar dr. főpolgármester elnökségével a főváros közigazgatási bizottsága, amely elé *Szendy* Károly polgármester beterjeszti jelentését Budapest május havi közigazgatási állapotáról szóló jelentését. A polgármesteri jelentés tulnyomó részét a főváros *közélelmező* helyzetének az ismertetése foglalja le. A lakosság élelmezése nézőpontjából — állapitja meg a jelentés — a május hónap minden gazdasági évben a legnehezebb. Ennek ellenére a főváros közélelmező helyzete ugyszólván mentes volt zavaró jelenségektől, mert például a zsir, a kenyér és a lisztellátás *kifogástalanul* müködött és az egyéb fontosabb élelmicikkekből is megfelelő mennyiség állott a közönség rendelkezésére. Egyedül a husjegyek beváltása körül mutatkozott átmeneti zavar. De azokra a jegyekre, amelyek beváltására a polgármester engedelmet adott a közönség a részére esedékes fejadagokat megkapta. Felpanaszolja a jelentés, hogy a hatósági igénybevétel révén a vágóhidra került szarvasmarhák leromlott és selejtes állatok voltak. A sertésvágás visszaesett, juhot egyáltalán nem vágtak és borju is alig került fogyasztásra. A tejásellátás átmenően szintén kedvezőtlenül alakult, de a helyzet előreláthatóan rövidesen javulni fog; nagyobb javulás azonban csak az uj termés betakaritása után várható. *Lényegesen csökkent a tejfelhozatal is,* aminek legfőbb oka, hogy az esőhiány következtében nem állott elég zöldtakarmány rendelkezésre. A helyzet ezen a téren is javulással kecsegtet és remény van rá, hogy a nagyobb gyermekek és a 70 éven felüli aggok részére kiállitott tejjegyeket rövidesen be lehet váltani.

A főváros folytatja *gyermeküdültető* akcióját. Májusban a főváros különböző üdülőtelepein 673 szegénysorsu iskolásgyermek részesült üdülésben. A Vizművek és a Gázművek termelése és bevétele fokozódott. A magyar—német államközi tárgyalások során a németek kilátásba helyezték az eddiginél nagyobb mennyiségü gázszénnek a szállitását.

A *lakásügyi ügyosztály* megalakitása óta közel 38.000 ügydarabot iktatott, amelyeknek közel 90 százaléka lakásigénylés, bérlőkijelölés iránti kérés. Április végéig 155 igénybevétel, 1143 bérlőkijelölés történt és 449 lakáscserét engedelmezett a polgármester.

Özv. Milhofer Vilmosné Stadler Ilona, Winkler Mihályné Stadler Blanka és férje, özv. Dán Károlyné Stadler Kamilla mélységes fájdalommal tudatják, hogy szeretett édesatyjuk

Stadler Benedek

életének 82. évében csendesen elhunyt.

Családunk fejét f. hó 7-én hétfőn fél 1 órakor helyezzük örök nyugalomra a rákoskereszturi temetőben levő családi sirboltunkba.

Gyászolják még nővére özv. Havas Ignácné, unokái, dédunokái, jó barátai és hűséges ápolói, Anna és Klára.

Budapest, 1943 junius 5-én.

Áldás poraira!

Napjaink és lapjaink margójára

Irta Berczel Aladár

A Magyar Csillag cimü folyóirat tudvalevően jogutódja a *Nyugatnak.* Szabatosabban: örököse, de olyan örököse, aki a hagyatékot — átvitt és természetesen *szellemi* értelemben véve a dolgot — a római jogból ismert „beneficium inventarii"-val (a leltár jogkedvezményével) vette birtokába.

Ennek a folyóiratnak a május 15-iki számában vezető helyen 7 elsővonalbeli iró aláirásával lendületes szavakkal megirt nyilatkozat jelent meg, amely ezt a cimet viseli: *„Együttes vallomás".* Szó sincs róla, nem tartalmaz olyanféle sorokat, mint amilyenek például az Amerikai Egyesült Államok Függetlenségi Nyilatkozatának (1776) bevezetésében vagy a francia nemzetgyülésnek az ember és polgár jogairól szóló nyilatkozatában (1789) foglaltatnak, de mégis csak bizonyos fajta *kiállással* állunk szemben.

Minden szavuk a teljes igazságot és a legméltányolandóbb kivánságot tartalmazza. Főleg ezek: „szükségesnek tartjuk az elvi vitákat, ametlek tisztáznak és tisztitanak, de az élő szellem tekintélyének védelmében elítéljük azt a *személyeskedő* és *pártos* módot, melyben egyes irók is megnyilatkoznak néha". Sohasem volt nagyobb szükség, mint ma az ilyesféle manifesztumokra. Sohasem.

És éppen ezért a nyilatkozatért teljes szivvel és minden fenntartás nélkül lelkesednénk is, ha nem látnánk az aláirók között két olyan nevet, amelyeknek viselői nem állanak messze a „személyeskedő és pártos" modortól. E két név viselője: *Kodolányi* János és *Illés* Endre. Az embert csak a humorérzéke tartja vissza attól, hogy csodálkozzék még valamin. Kodolányi — egyéb müködéséről nem beszélve — volt az, aki megalapitotta a „Nemzetőr" cimü (akkor még) hétfői lapot s amelynek hasábjain, mint főszerkesztő, hétről hétre a legféktelenebb gyülölet hangján irt embercsoportokról, becsületükben és önérzetükben, emberi méltóságukban mélyen megszégyenitve és megalázva őket. (Ez nem pártoskodás?) Elfelejtettük megemliteni, hogy a nyilatkozat a legsúlyosabban elitéli a *világnézeti és társadalmi jelszavakat.*

Az aláirók között több olyan iró foglal helyet, akit az egyik szélsőjobboldali lapban a főszerkesztő „Népi válság, népi Magyarország" cimü, heteken át folyó cikksorozatában — „világnézeti" okokból is súlyosan megtámadott. (Ha nem tévedünk, főleg *ez* váltotta ki a nyilatkozat megjelenését.) Nos, *ennek a lapnak* a dolgozótársa Illés Endre nevü iró is, aki a nyilatkozatot ennek ellenére mégis aláirta. Megforditva is megáll az előbbi mondat. Ő az, akinek régebbi kritikái tele voltak csipkelődésekkel s aki az annak idején nagy port felvert könyvet, *Farkas* Gyula tanárnak „Az asszimiláció a magyar irodalomban" cimü, pamfletszerü müvét csak azért nem tudta fenntartás nélkül dicsérni, mert egyes, „világnézeti" szempontokból kifogásolható irókkal szemben nem volt a kelleténél szigorubb. Virágnyelven fejeztük ki magunkat. Viszont, a könyvnek némelyik kritikusát aztán alaposan „kiporolta". (Erről külön tanulmányt lehetne irni.) És ő volt például az, aki a *Nyugat* 1937 augusztusi számában szegény *Hunyady* Sándornak egyik regényéről — nehogy félreértés legyen: az irodalmi és nem a „világnézeti" rovatban — igy irt: „Éppen csak annyi bizonyos: *apai örökségét* Hunyady Sándor legkevésbé Bródy Sándortól kapta, sokkal inkább a Dada irójának tartózkodóbb, nyugodtabb, *uribb* irótársaitól". (Bródy e támadás idején *már nem élt.*) Ejnye, ejnye, hát ki volt uribb lény Bródy Sándornál? Más volt itt a baj, kedves felebarátaim. Más. Hogy egyébként az idézett mondat átvitt értelemben sem tartalmaz tulságosan sok logikát: „apai örökségnek nem az apától való öröklése", arra ne vesztegessünk ezek után szót. És főleg ne vesztegessük az időt egyéb idézetek közlésével, pedig lenne elegendő. És még csak azt se emlitsük meg, hogy a Baumgarten-dijas iró a származásilag és világnézetileg nem éppen „kifogástalan" alapitót sohasem támadta irásaiban.

Egyébként: a nyilatkozat nagyon szép, nagyon igaz és éppen ezért minden szava megszivlelendő!

*

A Magyar Csillagnak ugyanebben a számában jelent meg a kitünő *Illyés* Gyulának, a folyóirat szerkesztőjének egy cikke: *„Németh László Debrecenben"* cimmel. A cikk abból az alkalomból iródott, hogy Németh László iró megpályázta a debreceni egyetem magyar irodalmi tanszékét, azonban az egyetem tanácsa még választás alá sem bocsátotta őt. Illyés ez okból támadást intéz Debrecen ellen. Azután — többek között — szemrehányóan ezt irja: „Mert az kétségtelen, hogy nem Németh képességei ellen esett kifogás, az bizonyos, hogy nem tehetség és elhivatottság dolgában marad el a többi pályázó mögött. *Szelleme nem kellett".* Németh László szelleme. Ki meri tagadni, hogy Németh László rendkivül tehetséges és eredeti iró? Erről regényei, szindarabjai és főleg: nagyon sok tanulmánya tanuskodik. Izlés (esetleg kulturális izlés) dolga ellenben az, kivánatos-e, hogy ez a „szellem" — már amit „szellem" alatt értünk — a katedráról sugározzék-e ki a mindenségbe? Nem olyan elképzelhetetlen jelenség ugyanis, hogy valaki nem ért egyet a „mélymagyarság", a „higmagyarság" és a „minőségi forradalom" némethlászlói terminológiák tartalmával. Illyés Gyula most azt irja, hogy maga Németh László figurázta ki azokat, akik félremagyarázták a „mélymagyarság" és „higmagyarság" elméletét. (Korszerü jelenség: azokat, akik komolyan vesznek valamilyen enunciációt, vagy — ami gyakran együtt jár vele — többértelmüsége miatt esetleg félremagyarázzák, egy bizonyos idő mulva kifigurázni.)

Nehogy „félremagyarázással" mi is vádolhatók legyünk, szó szerint idézzünk — a „higmagyarsággal" és a „mélymagyarsággal" kapcsolatosan Némethnek „Kisebbségben" cimü könyvéből? „Nemrég egy nagy front·onkkal beszéltem *Eötvös* Józsefről. Amikor kölcsönösen agyondicsértük, egyszer csak megáll, hallgat egy darabot, s azt mondja: a barátai maguk közt Pepinek hivták. Hát igen, *ez a Pepi, ez tagadhatatlan."* (21. old.) Ami annyit akar mondani, hogy Eötvös József nem tekinthető „mélymagyarnak." Ezt egyébként Németh László kifejezetten meg is mondja.

Egy másik helyen: „Nem paradoxon, de Erdélyi József talán épp azért lett olyan *mély magyar* költő, mert mint Argyelán a maga *román mélyeit* is használni tudta." (51. old.) Hát lehet, hogy Debrecennek *ez a szellem* nem kellett.

Németh Lászlónak 1934-ben jelent meg az önéletrajzi munkája: „Ember és szerep" cimen. (Tőle tanulhatták egyesek, hogy már egészen fiatalon meg lehet irni az önéletrajzot.) És talán az ebben kifejezésre jutó szellem nem tetszhetett túlságosan a debrecenieknek. A könyvben — például — Babits Mihálynak a legintimebb — nem továbbadásra — tett közléseit is „kibeszéli" Németh. (Ezért azután — annak idején — Babits feleségétől: Török Sophie irótól meg is kapta a választ a Nyugatban.) Ebben a munkában olyasmit is ir, hogy az ő fellépéséig a Nyugatban „zsidó pincérek tálalták az irodalmat."

És vajjon milyen „szellem" csillog abban a mondatban, amelyet ugyancsak ebben a könyvben irt le Németh (129. old.) egy kiváló magyar, szerinte: általa is nagyrabecsült novellairó feleségéről, „természetesen" *kiirva az iró nevét is:* „Ez az asszony alig egy év alatt az egész irodalmi világ borzalmává tudott válni. Mint férje zsenialitásának ügynöke tört be mindenhová. A férje néha ráförmedt: menj a csudába, de tulajdonképp neki is tetszett az asszony fanatizmusa. Nem egészen jogosulatlanul kérkedett az a férjénél *jóval idősebb, csunya szőrös nő,* hogy az ura muzsája; ez igaz is volt." „Mindenütt csak az ura kedvéért türték meg" stb.

Megérdemelték-e hát a debrecenieknek a szemrehányást? Valamikor a nagy Kazinczyét sem, ezt meg különösképpen nem.

Befejezésül csak annyit, hogy cikkünk elején emlitett manifesztumot, amely elitéli a *pártoskodó és személyeskedő modort* — feltevésünk szerint — Németh László csak azért nem irhatta alá, mert már nem lakik Budapesten.

Szemorvosi előirásra **kancsalságot javító szemelzárót** vidékre is küld **Optifot** látszer- és fotószaküzlet BUDAPEST, TEREZ-KÖRUT 48 Kérjen ismertetőt!

Beszéljünk az Andrássy-utról

Szegény Andrássy-ut, te is megkaptad hát a magadét. Egy szélsőjobboldali köziró alaposan leszedte orcádról a vakolatot. Éppen csak, hogy csákányra nem vezényelte a házbontó munkások ezreit. Az emlitett köziró szerint az Andrássy-ut csunya, magyartalan és liberális. Összehasonlitja a párisi Champ Elysées világhirü palotáival, ezeket a minden müvészi izlést tagadó neobarokk szörnyeket." De hiszen ez természetes — kesereg a cikkiró — hiszen akkor, amikor az Andrássy-ut született, csak — izé — rendezetlen vallásu egyének épitkeztek Budapesten. (Közöljük a cikkiróval, hogy Sachslehnerék, Haggenmacherék, Apponyi gróf, Csáky Albin gróf, a Bulyovszky-, a Pallavicini-, a Batthyány-család, az Államvasutak és annak nyugdijintézete, az Opera, a Képzőmüvészeti Társulat, a Hübner-család és hasonló előkelőségek voltak az épittetők). „Miért is épitettek volna (ezek) magyar palotákat, miért varázsolták volna az Andrássy-útra Erdély, a Felvidék, a Nagy-Alföld kastélyaiban visszamaradt régi magyar müvészeti stilust..." A cikkiró ur nem dicsekedhet épitészeti müveltségével. Először is az Andrássy-ut arculatát *nem a neobarokk vonás jellemzi,* mert *ennek a sugárutnak bérpalotái legnagyobbrészt renaissance stilusban épültek.*

Hozzánk bevándorolt, sokszor igen nagytehetségü német épitőmüvészek tervei szerint. (Ezek közé tartozott: Petschacher, Ray, Schickedanz, Láng Adolf, Rauscher, Ziegler, Ybl Miklós, Lechner Ödön, Bobula, Girgl, Meinig.) Nemes anyagokból épültek ezek a házak, de sokat közülök elsőrangu szobrászmüvészek alkotásai diszitenek. Az iparosmunka csaknem mindegyiken mesteri. (Drezdából, Münchenből, Bécsből jöttek a legmagasabbrendü kézmüiparosok, a régi Jungfer, Árkay, Polgár, Müller, Thék Endre, Jajzer, Scholtz, kiváló diszitőszobrászok Sennyei, Feszler, Donáth, Ströbl Alajos) és már egymagáért ezért sem lehetnek azok a házak szörnyetegek: az Andrássy-ut a mesteri kapuk muzeuma.

A cikkiró azt szerette volna, ha az Andrássy-ut két házsorát a magyar vidék „kastélyaiban visszamaradt régi magyar müvészeti stilusban" épitették volna. De hiszen

ilyen stilus nincsen,

a magyar vidéki kastélyok egytől egyig valamilyen idegen klasszikus stilusban épültek, jól, rosszul alkalmazva a biedermeyer, a renaissance, a barokk, a Mária Terézia-korabeli s a neobarokk stilust. A székely virtus pedig, amely a maga helyén és a megfelelő kis arányokban oly kedves, *nem alkalmazható bérpalotai méretekben.* A franciás-magyaros stilus merész, zseniális keveredése az Andrássy-uton a Drechsler-palota, amely jelenleg a P. K. tulajdona. Épült még az Andrássy-ut végén egy magyaros kisérlet, de uj gazdája egy követség, leüttette a falak magyar ruházatát és holmi „liberális" ábrázatot adott a villapalotának. Panaszkodik az itt tárgyalt cikk irója, hogy akkor, amikor az Andrássy-ut épült, „nem is alkothattak önállót, egyénit, nemzetit, magyar husból és vérből valót a müvészeink, akiket a századforduló Párizsba, Berlinbe vagy Münchenbe vitt, hogy ott aztán lefaragjanak róluk minden magyart". De ha igy van, akkor *miért az épittetőket teszi felelőssé a köziró* azért, mert az Andrássy-ut, szerinte, csunya és nem magyaros? Talán a korral perelne inkább. És nézzen szét a jelenben. Ma már nemcsak zs..., azaz liberálisok épittetnek és ugyszólván kizárólag kifogástalan származásu épitőmüvészek alkotják a terveket. Hol vannak a „kastélyokban visszamaradt régi magyar müvészeti stilusban" most épült magyar paloták? Százával, ezrével nőnek ki a földből a hipermodern épületskatulyák, legjobb esetben neobarokk villaházak és kétesértékü kisérleti alkotások, mint a Madách-tér óriás házai.

de magyar stilü palotákat sehol sem találunk.

Amikor a cikkiró csaknem azzal vádolja meg az Andrássy-ut épittetőit, hogy azért épittettek ilyen ronda házakat, hogy idegen létükre *szándékosan elcsufitsák a magyar fővárost* akkor, ha az idézett köziró lehetetlen példáját követnénk mi is, igazán nem tudjuk, mint kellene vélekednünk napjaink szinmagyar épittetőiről és épitőiről. Cikke vége felé azonban az iró, mintha megenyhülne. Akkor már csak azt kifogásolja, hogy ezek a házak nem a magyar középosztály tulajdonai és csak azt fájlalja, hogy — nyiltan az átkos liberálisok miatt — mily hosszu az ut a kunyhóktól az Andrássy-uti palotákig. Mi se kivánunk roszszabbat a szorgalmas, takarékos, magyar középosztálynak, *bárcsak ugy virágozna az ország és benne ők, középosztálybeliek, hogy sorra meg tudnák venni az Andrássy-ut házait.* A kunyhóktól egy kicsit messzebb és nehezebb az ut, de nemcsak itt, hanem *az egész világon.* A nemliberális országokban is. De nem lehetetlen. Tehetség, szerencse és igyekezet dolga.

Adja Isten, hogy minél több kunyhólakó cserélhesse fel putriját Andrássy-uti palotával.

Ebben lám, egyek vagyunk a más politikai világtáj közirójával. De ha már szó esett az Andrássy-utról, mi is mondjuk el panaszunkat. Az egykor oly ápolt, gondozott, szép utca *ma rendetlen és gondozatlan.* Tarka, rikitó, orditó cégtáblák, csunya portálék, gondozatlan kirakatok, rosszul karbantartott házak és villák, szinte külvárosi szinvonalra süllyesztik Budapestnek ezt a hajdan oly előkelő hangulatu sugárutját, mely valóban *Európa egyik legszebb utja volt.* A megfelelő hatóságok és hivatalok szüntessék meg ezt a csiri-csárét, hogy minden jóérzésü magyar ember igaz örömmel gyönyörködhessen ismét a szép magyar főváros legszebb utcájában.

(Gil Blas)

Minden külön értesítés helyett

Özv. Deutsch Ernőné, szül. Garai Olga úgy a maga, mint gyermekei, dr. Adler Egonné, szül. Márta, József és unokája, Ágika, nevében mély gyásszal tudatja, hogy drága jó férje, a legjobb apa, nagyapa és testvér

Deutsch Ernő

junius 5-én, hosszas türelemmel viselt szenvedés után, 61 éves korában csendesen elhunyt.

Temetése f. hó 7-én, délután 3 órakor lesz a rákoskereszturi r. k. temető halottasházából.

Gyászolják még testvérei, veje, sógorai, sógornői és kiterjedt nagyszámu rokonsága.

Az örök világosság fényeskedjék felette!

Részvétlátogatások mellőzését kérjük!

Magyar építőstílus

Padányi Gulyás Jenő: A magyar építőstílus

Kny. Nagykőrösi Arany János-Társaság Évkönyvei
8°, OK, 14L, Nagykőrös, 1929.

Lásd még Magyar nemzeti
Művészet alatt

MAGYARORSZÁG ÁRPÁDKORI MŰVÉSZETE

IV.

A kerczi apátság templomával való szoros összefüggésről tanuskodik a szászok első nagyszabású városi temploma, mely — ha nem is egészen eredeti állapotában — reánk maradt. Brassó városának régi, a síkságon elterülő részében, ahonnan a város utóbb déli irányban a hegyek felé fejlődött, emelkedik Szent Bertalan temploma, mely a szászok büszkeségével, a híres Fekete templommal szemben is a Királyföld legnevezetesebb építészeti emlékeinek egyike.

A háromhajós, 58 méter hosszú bazilika hajóit három pár pillér választja el egymástól. A hosszanti hajó és a szentély közé erősen érvényesülő kereszthajó van iktatva. A szentély négyzetből és — mint Kerczen — a nyolcszög öt oldalából alkotott záradékból áll. A toronynélküli cisztercita templomtól eltérően a templom nyugati végén, előcsarnokot közbefogva, két hatalmas tornyot terveztek, amelyek közül csak a déli épült ki utóbb, mai kedvezőtlen külső kiképzését pedig csak a mult században nyerte. A cisztercita építési mód befolyására vall viszont a szentélyhez kétoldalt annak egész hosszában csatlakozó, egyenes záródású, alacsony kápolna, melyhez mindkét oldalon még egy-egy négyzetes sekrestye járul. A templom már eredetileg minden részében be volt boltozva, utóbb azonban — nyilván a törökök pusztítása után — a mellékhajókat és a kereszthajó szárait a késő gótika formáival újból boltozták, de megtartották az eredeti rendszert, amely szerint a főhajó egy-egy négyzetes szakaszának a mellékhajókban egy-egy hosszú négyszögű szakasz felel meg.

A formák igen közel állanak Kerczhez. A pillérek és falak mentén a föld színétől vagy gyámokról fölfutó kísérő oszlopok fejei, magas vállkövei annyira megegyeznek a kercziekkel, hogy ugyanegy műhely készítményeinek tekinthetők. A boltozat bordái azonban már finomabban tagoltabbak, fejlettebbek. A részben utólag átalakított ablakok közül kivált a szentély keleti falán levő két magas, keskeny, csúcsíves ablak Kercz befolyására vall, de ezt még inkább bizonyítják a szentélyzáradék valamennyi falát díszítő nagy, kerek ablakok. Ezek is, mint a kercziek, hatkaréjúak, de amazoknál díszesebbek, amennyiben liliomidomú csúcsokkal vannak ellátva. Ily kerek ablakok alkalmazása Erdélyben mintegy ismertető jele a kerczi nagyszerű építkezés által képviselt fejlett művészet közvetlen vagy közvetett hatásának. A késő gótikus helyreállítás idejéből való a nyugati homlokzaton levő csúcsíves főkapu, mely erős hornyolatokkal, profilokkal van tagolva, oszlopok nélkül. Feltűnő a szentélyrész külsején végigvonuló párkány, amely itt azonban inkább orchaizáló sajátságnak tekintendő és nem jogosít föl arra, hogy a brassói Bertalan-templomot az ú. n. átmeneti építészet képviselői közé soroljuk. Az, a kerczivel együtt, már a csúcsíves építészet alkotása. Keletkezése — adatok híján — a kerczi templomot közvetlen követő időre, a XIII. század utolsó negyedére tehető.

Kercztől nem messze, Fogaras közelében van, szintén az Olt folyó partján, Halmágy község, ma jelentéktelen hely, egykor virágzó telep és vár a II. Endre által a német lovagrendnek adományozott Bárczaság gyepűjén. Temploma megviselt állapotában is a kerczi apátsági templom befolyásáról tesz tanuságot, ha az igények itt nem is voltak akkorák mint Brassóban és ha az építés módja némileg durvább, falusiasabb is.

A halmágyi templom mindenesetre a legjelentékenyebb erdélyi emlékek közé tartozik. Három hajóját öt pár pillér választja el egymástól és nyugaton a tervezett, de ki nem épült két torony, keleten a hasonlóan mint Brassóban a Bertalan-templomban hatrészű boltozattal ellátott szentélynégyzet, ötoldalú záradékkal, csatlakozik a hosszanti hajóhoz. A szentély hosszában itt is egyenes záradékú alacsony helyiségek vannak kétoldalt elhelyezve. Mind a fő-, mind a mellékhajók boltozatai újabbkoriak. A főhajó boltozait gyámokon nyugvó hármas kísérő oszlopok hordták. A szentélyben levő gyámokat durván, de hatásosan faragott nagy alakok, furcsa helyzetben kuporodó férfi és emberfejű madár díszítik. Föltűnően Kerczre emlékeztet ismét a kerek ablakok nagy száma, melyek nemcsak a szentélyt világították meg, hanem a főhajó kiemelkedő falán is legalább minden második szakaszban voltak elhelyezve.

A templom szokatlan méretű főkapuja megcsonkított, erősen átalakított állapotban maradt fönn. Íveinek díszítményei arra val-

A Műbarát 1922. II. ev.

lanak, hogy az Erdélyben ismeretes egyéb kapuktól eltérő volt. Föltűnő a szentélyzáradék déli falában fönnmaradt fülke, melynek félkörives keretén látható indás díszítmények a templomnál jóval korábbiaknak tűnnek föl, még egészen román jellegűek és arra a feltevésre indítanak, hogy ez a részlet teljesen más jellegű környezetben a Halmágyon fönnállott régibb templom maradványának tekintendő.

A kerczi ciszterczita apátság épületei, valamint az azok hatása alatt Erdélyben keletkezett templomok már a csúcsíves építészet eljárásait, formáit mutatják. Keletkezésük idejénél fogva ezek még tanulmányunk keretébe tartoztak és mintegy szerves befejezését adják az erdélyi árpádkori építészet vázlatos ismertetésének. Igaz, a csúcsíves építészet kezdetei Magyarország-szerte már az Árpádok korszakának utolsó századában föltűnnek. A legtöbb esetben azonban és éppen a legjelentékenyebb vállalkozások esetében — hogy csak a IV. Béla király által alapított budavári Nagyboldogasszony-templomot említsük — csak a XIV., sőt a XV. század aratta le, amit az előző század

FELDEBRŐ (HEVES M.): KÁIN. (FALFESTMÉNY.)

vetett. A magyar királyság történetének első három százada lényegében a román művészet uralmának kora. Nem hiányzanak az úgynevezett átmeneti jelenségek sem, sőt — mint láttuk — a hódító új stílus is gyökeret vert már. Annak teljes érvényesülése, elterjedése, elágazása azonban a nemzeti királyság letűntét követő századra marad.

•

A falfestészet emlékei közül, amely oly nagy szerepet játszott Magyarország középkori templomainak díszítésében már azért is, mert ugyancsak gyakran az volt hivatva a szerény eszközökkel épült, gazdagabb építészeti tagoltságot és plasztikai díszt nélkülöző templomok belsejét gyorsabban és olcsóbban elérhető készítményeivel ékessé tenni, csak kevés vezethető az Árpádok korára vissza. Legnagyobb részük a XIV. századból való; ettől az időtől kezdve összefüggő csoportokat, műhelyeket, sőt egyes művészi egyéniségeket is megkülönböztethetünk, míg az előző századokból csak elvétve maradt reánk egy-egy elszigetelt emlék.

Az utóbbi évtizedekben, kivált Ipolyi és Rómer buzgólkodása nyomán, akik először hívták föl ezekre a festményekre a figyelmet, igen sok lappangó emlék került elő az őket borító mészréteg alól és még mások fölfedezését a jövőben is remélhetjük.

Szerencsére az előttünk ismeretes néhány ily árpádkori emlék mindegyike művészettörténeti szempontból érdekes és az építészet történetének tanulságait kiegészítő felvilágosításokat nyujt Magyarországnak a nyugati művészet menetével való összefüggésére nézve. Bármily nehéz és kétséges is közelebbi időrendi meghatározásuk, mintegy sorozatot adnak, visszatükröztetve a fejlődés fő mozzanatait.

A sort a hevesmegyei Feldebrő község altemplomát díszítő festmények maradványai nyitják meg. A tekintélyes méretű, körülbelül 13 méter hosszú, földalatti, egykor azonban ablakok által megvilágított helyiség fölött ma jelentéktelen barokk templom emelkedik. Az altemplom alaprajza keresztalakú, félkörös apsissal, egyenes végződésű szárakkal. A bordátlan keresztboltozatot három kezdetleges, kiugró oszlopokkal ellátott kötegpillér és egy oszlop támasztja alá. Ez az utóbbi, finoman faragott, akantusos fejével, az altemplomnál régibb, ókeresztény mű, amelyet itt úgy használtak föl, hogy mivel hossza a pillérekét meghaladta, a földbe beásták.

A festett dísz a durván épített boltozatot teljesen elborította. Legnagyobb része elenyé-

JÁK (VAS M.): SZENT GYÖRGY. (FALFESTMÉNY A FŐOLTÁR FÖLÖTT.)

szett vagy megrongálva, töredékekben maradt fönn. Tűrhető épségben van az apsis festménye, mely kettőskeretű kerek medaillonban Krisztus mellképét ábrázolja, az Élet könyvével, a kereten kívül az evangelisták jelvényeivel. A fejek, Krisztus keresztes nimbusú feje és Máté angyalának feje, úgyszintén az állatok erélyesen, a formák határozott kiemelésével vannak stilizálva.

A boltozatokat szentek mellképeinek nagy száma díszítette, kerek, díszítményes keretekbe foglalt medaillonokban, amelyeket a boltozat rendszeréhez alkalmazkodva csoportosítottak. Azonkívül egyes boltmezőkben, sarkokban, a hevederíveken egyes más alakok, szentek, angyalok voltak láthatók, vagy csak ornamentális díszítmények, amelyekkel a művész pazarul bánt. Ezek a díszítmények igen jellegzetesek: nagy, tarka, távlatilag ábrázolt meander-szalagok, plasztikus hatású, mintegy párkányt utánzó kockasorok, fekete alapról fehéren kiemelkedő antikizáló levélsorok, barna alapon

JÁK (VAS M.): FALFESTMÉNY A DÉLI TORONY DÉLI FALÁN.

világos növényi diszitmények. Egyes mezőket könnyeden odavetett négyszirmú rózsák, indák diszitenek. Az uralkodó szin sárga; nagy szerepet játszik a kék és vörösesbarna, előfordul a fekete.

Úgyszólván teljes épségben, meglepő frisseségben maradt fönn az áldozatot bemutató Kain alakja. Az antik módra rövid, övébe tűrt exomissal, meztelen lábszáraira szijazott sarúkkal ábrázolt ifjú a nyakán gombbal megerősitett rövid köpennyel eltakart kezeiben szertartásosan tartja áldozatának tárgyát, három búzakalászt. A szemközti mezőben levő Ábel képe rongált ugyan, de fő részei fönnmaradtak. Eltakart kezeivel bárányt ajánl föl áldozatul. Mindkét alak fölött dicsfény látható, Isten jelenlétének jele. Kain alsó ruhája kék, köpenye sárga, Ábelnél e két szint megfordítva használta a művész. A rózsákkal, indákkal diszitett világos alapról erősen emelkednek ki az élesen megrajzolt, plasztikai célzattal mintázott alakok. Élénk, kifejező mozdulatuk mellett figyelemreméltó erélyesen, a csontszerkezet kiemelésével alakitott fejük, kidülledt, nagy szemekkel.

A feldebrői festmények az ornamentika és a képes ábrázolások jellege szerint a nyugati festészetnek a karoling és Ottókori művészettel összefüggő kora román emlékeihez kapcsolódnak. Noha az altemplom korát az épitészeti megoldás figyelembevételével alig tarthatjuk a XII. század első felénél korábbinak, a nevezetes festett disz, amely még maradványaiban is megkapó gazdagságával a román festészetnek a helyi jelentőségen felülemelkedő emlékei közé tartozik, régibb irány hagyományos folytatásáról tesz tanuságot.

A jáki templomban, mint emlitettük, az egykori festett diszből csak vajmi kevés maradt fönn. A szentély apsisában, a főoltár fölött a templom védőszentjét, a sárkányölő Szent Györgyöt ábrázoló falkép látható.

A vágtató lovon ülő vitéz a bal karjára fűzött háromszögletű pajzsot melle elé tartja, jobb kezével a lándzsát a sárkány torkába döfi. Jellemző a lándzsa tartása: nem meghajlott karral előre szegezve azt támad a szörnyre, hanem fölfelé kinyújtott jobbjával a fegyver végét fogja és úgy döf vele átlós irányban lefelé. Ez Szent György ábrázolásának bizánci tipusa. Erre vall a szent rövid, lobogó köpenye is. A bizánci művészet befolyásáról tanuskodnak a templom déli tornyának földszintjén a falakon és keresztboltozaton fennmaradt töredékek is, amelyek, mint a főoltár fölötti kép, a templom befejezésének idejére, a XIII. század közepére tehetők. A nyugati fal terjedelmes kompozíciója lényegesen megcsonkult. Alul kéttornyú román templom előtt néptömeg látható, amely az immár teljesen megsemmisült cselekvény — nyilván valamely szent, alighanem Szent György vértanuságának — szemlélője volt. A magasban két angyal ég felé viszi a szentnek gyermek alakjában ábrázolt lelkét. A déli fal ivmezejében öt szent többé-kevésbbé megrongált alakját látjuk. A keresztboltozat süvegeiben középen egy-egy angyal félalakja szigorúan frontális helyzetben emelkedett ki, tőlük jobbra-balra kisebb léptékben ábrázolt alakok — úgy látszik mind a négy esetben egy-egy férfi és nő — térdre vagy egészen a földre borulva járulnak az angyalok elé. Az angyaloknak az igen ron-

gált állapot mellett is fölismerhető szertartásos magatartása, hímzéssel, drágakövekkel ékített ruhája ismét bizánci befolyásra vall, míg az imádkozó alakok, amelyek egymásika képmásszerű vonásokat mutat, a kor viseletében jelennek meg és a női alakok fején fölismerhető a közeli Szentkirály községének egykori templomáról fennmaradt domborműves tympanonon is ábrázolt jellegzetes sapka.

A jáki maradványoknál nagyobb terjedelmű az a képsorozat, amely a gömörmegyei Süvete község római katholikus templomában nemrégen került napfényre. A templom szigorúan középponti elrendezésű, kerek alaprajzú épület, mintegy 10 méter átmérővel. A XV. században a keleti részt új, alacsonyabb boltozattal látták el és a templom két felét csúcsíves diadalívvel választották el egymástól. Az eredetileg szűk ablakokat már ekkor is átalakították, még inkább azonban a XVIII. században, midőn a kis templom újabb helyreállításon ment keresztül. Festmények a templom keleti részeiben maradtak fönn, még pedig különböző időből. A csúcsíves átalakítás korára vall a mészréteg alól megrongált állapotban előtűnt képsorozat, Krisztus kinszenvedésének ábrázolásával. Ez alatt azonban régibb festmények mutatkoztak, miért is amannak lefejtése megokolt volt. A régibb festmények két sorban vonulnak egymás fölött. A fölső sor a templom védőszentjének, Szent Margitnak legendáját ábrázolja. A sötétkék háttér előtt, a képes szalag teljes magasságában az alakok, jelenetek tömött sora vonul el előttünk. A jelenetek nincsenek egymástól elválasztva, egymásba beleolvadnak. A sor balra azzal a jelenettel kezdődik, midőn Olibrius meglátja a dajkája társaságában a mezőn levő Margitot. A fejedelem lovas kíséretével bevonul a városba. A szent leány kihallgatásának, tömlöcre vetésének, kínzásának jelenetei következnek. A festő nem unja meg a tényezőkben azonos jelenetek ismétlését. Margit háromszor is kénytelen a zsarnok előtt megjelenni és, hogy semmi kétség se merülhessen föl, a festő mindannyiszor odaírja a neveket — a XIII. században használatos iniciális betükkel — a főszereplők feje fölé. A történet vége, a szent vértanuságának ábrázolása, az egyik ablak kibővítésének áldozatul esett.

Az ábrázolás módja igen egyszerű. A térbeliség feltüntetésének szinte teljes mellőzésével — az alakok lába alatt vonuló keskeny sáv jelzi a talajt — a művész egy-egy épület, stilizált fa közbeiktatásával fejezi ki a lejátszódó események színterét. Az erős rajzolatú karcsú alakok fölötte egyszerű színezetéből csak a vörös szín maradt fönn különböző árnyalataiban. Taglejtésük szögletes, túlzott, de világos, men-

SÜVETE (GÖMÖR M.): FALFESTMÉNY.

SÜVETE (GÖMÖR M.): FALFESTMÉNY.

ten megérthető. Margitot az *orans* helyzetében szereti a művész bemutatni, Olibrius mindig azonos módon, a középkor művészetében előforduló zsarnokok módjára, dölyfösen, keresztbetett lábakkal ül diszesen himzett, párnával ellátott trónján. A hajánál fogva felfüggesztett vértanu kinzásának lehető megkapó ábrázolására nagy gondot fordított a festő. A legendák elbeszéléseihez hasonlóan valami keresetlen, szinte népies epikai vonás húzódik végig az egészen és a festő a pantomimika erőteljes eszközével igyekszik a hivő elé varázsolni a megható történetet.

Szent Margit legendája alatt vonult el Krisztus kinszenvedésének ábrázolása, amely ugyanannak a kéznek munkája. Sajnos, ez a sorozat igen megrongált állapotban maradt reánk. Itt is baloldalt kezdődött az elbeszélés, az utolsó vacsora jelenetével, amelyet — mint a többit is — a művész szükségesnek látott felirattal megjelölni (CENA DNI). Krisztus tömött sorban, szinte szorongva ül az asztal mellett tanitványaival. Jobbra folytatódnak a kinszenvedés jelenetei, amelyeknek csak egyes töredékei maradtak fönn, de fölismerhető, hogy a jelenetek nagyon is össze voltak szoritva. A sort az oszlophoz kötött Üdvözitő ostorozásán túl a kereszten függő Krisztus ábrázolása fejezi be, — a legjobb karban, majdnem teljes épségben fönnmaradt kép. A szárak végén kiszélesedő, vastag kereszten függő alak lábai majdnem a földet érik. A test formái durvák, a törzs tagoltságát feltüntető vonalak bizánci hagyományra mennek vissza. A lehajtott fej mögött igen nagy, drágaköves kereszttel ékitett nimbus látszik. A keresztszárak felső közeiben a nap és hold tűnik föl, alul balra Longinus lándzsájával, jobbra Stephaton az ecetesvödörrel közeledik a kereszt felé. A két alak Krisztusnál jóval kisebb.

A süvetei képsorozat nagy terjedelmével, tartalmának gazdagságával figyelemreméltó helyet foglal el középkori festészetünk emlékei között. Nem készült művészeti központban, szerény falusi templom diszéül szolgált, semmi esetre sem képviselte a művészet haladó irányát. Igy időbeli meghatá-

rozása óvatosságra int. Maga a templom, amelyet a festmények díszítenek, átalakított állapotában alig nyújt alapot arra. Valószínű azonban, hogy a román jellegű falfestmények még az Árpádok korában, sőt inkább mondható, hogy a XIII. század közepe táján készültek.

Ugyanennek a századnak finomabb, előkelőbb alkotásai azok a falfestmények, amelyek az ócsai református templomban maradtak fönn, a templom egykori, bizonyára gazdag festett díszének töredékeiképpen. A szentély zárófalain, közvetlenül az ablakok alatt hármasával csoportosítva, az apostolokat látjuk, festett architektonikus keretben. Az alakok vékony oszlopokkal elválasztott félkörives árkádokban jelennek meg, mindenütt úgy, hogy a középső szemközt áll a nézővel, míg a két oldalsó feléje fordul. Az architektonikus keretet még széles, növényi és mértani mustrákkal ékített sávok szegélyezik. A süvetei képek kifejező durvaságával szemben itt a vonalak finom játéka érvényesül. A karcsú, vékonycsontú alakok motívumainak sora ritmikus hatású és a mozdulatokat erősen hangsúlyozzák a kiváló gonddal megrajzolt ruhák, a földig lenyúló hosszú alsóruhák sűrű, lendületes redői és a palástoknak a váll és a csípő kiemelésének motívumán alapuló hullámzó tömegei. A színekkel a festő igen takarékosan bánt, de a sárga és vörös színek céltudatos váltogatásával erősbíti a ritmikus hatást. A szentélyben van még egymással szemben Szent Miklós és Szent György — bizonyára a templom egykori védőszentjeinek — képe. Amaz erősen rongált, ez lovagi díszben, sodronying fölé vetett vörös palásttal, jobbjában lándzsával, bal kezével keresztes pajzsát tartva áll előttünk: oly típus, amely Bizáncból kiindulva a XII. és XIII. század monumentális művészetében a szent küzdelmét ábrázoló képek mellett nagy szerepet játszik.

A vonalaknak az a finom játéka, az az ideális stílus, amely a szentélyben levő alakokban megnyilatkozik és amely a francia művészet irányító befolyása alatt a XIII. században nemzetközivé vált, tűnik föl a templomhajó déli falán levő nagyszabású kompozicióban is, amely azonban csak részben maradt reánk: Az utolsó ítélet festményének töredéke. Közepén Krisztus, a világ bírája szivárványon trónol, mandorlától körülvéve és kiterjesztett kezeinek sebhelyeit mutatja. A mandorla fölött balra — a festménynek ez a része maradt meg — angyal fujja a harsonát. Balra — tehát Krisztustól jobbra — egyenes vonallal elválasztott két vízszintes sávban számos alak csoportosul: alul, a bíró felé fordulva, igen megrongált alak, bizonyára Szűz Mária vagy Keresztelő Szent János, az emberiség szószólóinak egyike, kinek a bal oldalon a másik felelt meg. Mögötte hat apostol — a szentélyben levőkhöz hasonló típusok — egymás felé fordulva, fölfelé tekintve, újjal mutatva a nagy esemény mennyei tanuja. Fölöttük két ruha és három kocka, térdet hajtó angyal által tartott lándzsa Krisztus kínszenvedésének jelvényei, melyeknek oly fontos szerep jut az utolsó ítélet ábrázolásaiban. Az angyal mögött sűrű sorokban jelennek meg az üdvözültek, férfiak és nők, ájtatosan összetett kezekkel. Mögöttük kiemelkedő fák jelzik a boldogok lakóhelyét, a Paradicsomot, amely fölött a nap hatalmas korongja tűnik fel.

A hajó másik, északi falán is fölismerhetők még egykori festésnek — sajnos — igen csekély nyomai. E festmények pusztulása annál nagyobb veszteség, mert egy-

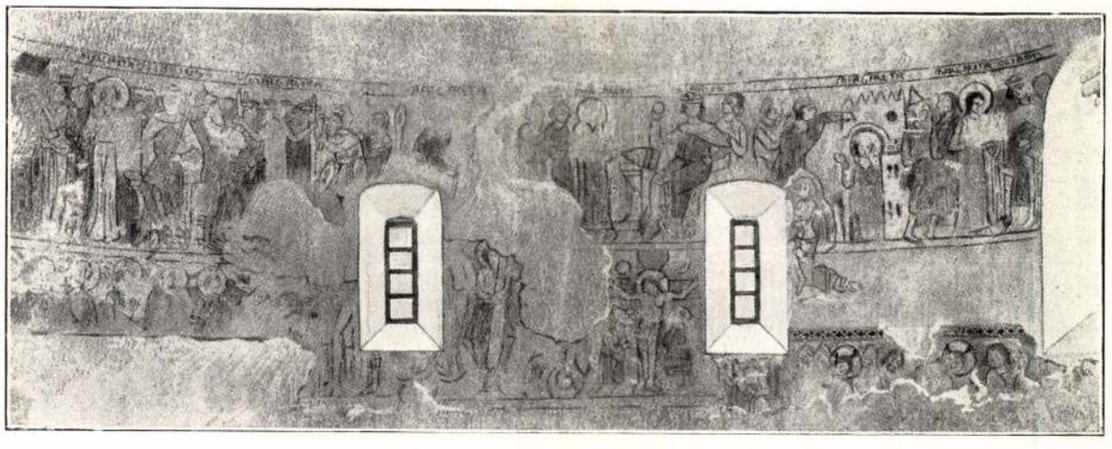

ÓCSA (PEST M.): AZ ITÉLET NAPJA. (FALFESTMÉNY.)

két vonásból, foltból megállapíthatjuk, hogy itt a nagy falterületeket középkori festészetünk nemzeti tárgyú ábrázolása, Szent László legendája díszítette. Kétségtelenül felismerhetők még annak a jelenetnek gyér maradványai, midőn a szent király a kúnnal küzködik és a megszabadított leány a karddal rablója felé készül sujtani. Valószínű, — a nyomok, a leány mozdulatának ábrázolása arra vallanak — hogy a Szent László-sorozat a fönnmaradt festményekkel egykorú volt, a csekély töredékeknek tehát az a jelentősége, hogy a magyarországi falfestészetben annyira elterjedt és a következő századokból aránylag nagy számmal reánk maradt művekből ismert tárgynak tudomásunk szerint legkorábbi emlékét őrizték meg számunkra. ÉBER LÁSZLÓ.

(Vége.)

ÓCSA (PEST M.): SZENTEK. (FALFESTMÉNY.)

Magyar ~~[illegible]~~
építőművészet,
középkori

Ladislas Gál:
L'Architecture Religieuse en Hongrie du XIe au XIIIe siècles, Paris 1929
XV + 300 l.

Ismertetve
Krompecher László
Arch. Ert. 1929
297 – 299 l.

Beethoven-levél, állítólagos

VII. 211

Falk Ernő: A magyar építőművészet története.

8°, K, L, Budapest, 1930.

A magyar építőművészet története

Györgyi Dénes: Új magyar építőművészet

4°, 168 K., 16 L., Budapest, 1935.

Magyar építőművészek, új

Magyar építőmű-
vészet, árpádkori

Szabó László: Az árpádkori magyar épi-
tőművészet.

4°, 330 K, 400 L, Budapest, 1913.

Magyar építő-
művészet

— A magyar építőművészet. *Debreceni Szemle* XIV. évf. p. 180—188.

1940

László

r 16-án.

(a művész)

ordultan és arczélben ~~van~~ ábrázolva,
teket tart, Rövid haja, bajusza és
ing álló gallérral és festőkabát, E-
ykeretes festmény van, Szemközt pedig
jobbról ablak tűnik szemünkbe nyitott
ra: »Endrey S. 1912«.

2,2 cm.-- Lelt.sz.4376.-- Vétetett az
eirat alapján a Nemzeti Szalonban
fizettetett 1912 szeptember 1-jén.--
-án (2060-912). -- Az elszámolásra
lőadmányt.

952-912
lt.8933,
912-1.

175

Magyar építőművészet

Zádányi Gulyás Jenő: A háború előtti évek építőművészetének tanulságai.

Kir. Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye
8°, 10 l., 32 l., Budapest, 1927.

Magyar építőművészet

Szabó L. Az Árpádkori magyar építőművészet - 1913 400 l.

MUZEUMOK ÉS KÖNYVTÁRAK ORSZÁGOS FOFELUGYELOSE
BUDAPEST, VIII., FŐHERCEG SÁNDOR-UTCA 13.

szám.

Petik.

1886 - 1900

III

Hivatalból
portómentes
főfelügyelőségi
ügyben.

Csaba Rezső:

AZ ÚJ MAGYAR ÉPÍTŐMŰVÉSZETI SZEMLÉLET KIALAKULÁSA

A fejlődés beláthatatlan távlatai bontakoznak ki a magyar építészet előtt s ha a jelek nem csalnak, az új magyar építőkultúra a reánk következő évtizedekben még európai tényezővé lehet. Hatalmas arányú építőmunkára kell számítanunk. Új európai szerepünk, szociális és gazdasági megerősödésünk, országunk területi megnövekedése az építőmunka felmérhetetlen lehetőségeit adja kezünkbe.

Most kell feltennünk a kérdést: miként lesz ez a nagyarányú építőmunka — Le Corbusier szavait használva — nemzetünk, magyarságunk *„kristályosodási tünemény"*-e. Az új hasznossági és gyakorlati célok kielégítésére törekvő akaratból kilobban-e a szellem felszárnyaló lendülete, mely nem elégszik meg a *kiszolgálás* egyszerű szerepével, hanem *lírai tartalom* megvalósítására tör.[1]

Felismerjük-e a magyar építészet küszöbön álló új korszaka előestéjén a háborút követő negyedszázad és a megelőző korszakok magyar építészetének számtalan tanulságát, helyesen látjuk-e, vagy látjuk-e egyáltalán e korszakok tévedéseit s képesek vagyunk-e a konzekvenciák levonására? Van-e vagy lesz-e az új építészeti korszak megvalósításához feltétlenül szükséges, kiérett *építőművészeti szemléletünk* és a szemléletet képviselő, a hatalmas feladatokat mély magyar öntudattal, európai szinten megvalósító *építész-nemzedékünk?* Megtaláljuk-e a kivezető utat a történelmi stílusok, a nemzeti törekvések és a modern építészet hibás szemléletéből? A praktikus szükségletek technikai kielégítésén túl képesek leszünk-e a magyar géniusz legnagyobb próbatételére: *a magyar monumentum* megvalósítására. Ezt a leckét kétségtelenül feladja a most következő építő korszak s vigyázzunk, mert *e nélkül* — mint Andre Lurçat találóan mondja — *a kultúra a cél előtti összeroppanás hatását kelti.*[2]

Van-e ma iránytszabó építőművészeti szemléletünk, olyan kitisztult és termékeny szellemi televényünk, amely stílusformáló erőket tartalmaz, s valóban korszakalkotó építőművészet kialakítására tesz képessé?

Elég néhány példa ahhoz, hogy a helyzet komolyságát felismerjük.

Budapesten már javában épültek, alig egy évtizeddel ezelőtt, a beton, a vas és az üveg új építészetének „funkcionális" és „tárgyias" épületei, a szaksajtó egy része már nagy erővel ostromolta a konzervatívizmus konok kőfalait, amikor a konszolidáció egyik legnagyobb alkotásának, a szegedi templomtér tervpályázatának jegyzőkönyvéből kitűnt, hogy a legtekintélyesebb magyar építészek közül az egyik (a pályázaton második díjjal kitüntetett) tervező *„az ú. n. provinciális barokk stílust használta"*, a másik terv *„építészeti kiképzése modern-olasz"* volt, a harmadik *„velencei és dalmát kiképzést alkalmazott"*, a negyediket a *„korai renaissance"* jellemezte s végül *„a román stílust vegyesen klasszicizáló formákkal alkalmazó terv"* dícséretben részesült.[3] A városmajori vasbeton-templom már felépült, amikor a Lehel-téren épülő *román* templomban vasbeton síkfödémre felfüggesztett rabitz-boltozatok készültek. A főváros bizottsági ülésén az egyik építész-városatya a pasaréti rk. templomról benyujtott terv *„szovjet stílusa"* ellen tiltakozott, mire a bizottság másik tagja javaslatot tett, hogy a templomok a jövőben csak *tradicionális stílusban* épülhessenek.[4] Ugyanakkor egyik tekintélyes szociológusunk *a szociális lakáspolitikáról* értekezve a *„földtől elugró"* házról *„a Keyserling soffőrtípusának házlakásá"*-ról, mint ideálról beszél[5] s valaki, a sokat foglalkoztatott tervező-építészek egyike, kereken kijelenti, hogy a magyar népi tradíciók tanulmányozását *„háromszorosan veszedelmesnek"* találja.[6] Ezerkilencszázhuszonnyolcban még könyv jelenik meg, amely kétségbevonja, hogy az új építészet művészet lenne,[7] de ugyanakkor egy *statikus mérnök* az *erős lelkiséget* tartalmazó keleti nagykultúráktól várja a magyar építészetet megújító erőket.[8] A szaksajtó egy része a nyugati modern építészet közvetítésének szenteli évfolyamait és lesújtó kritikát gyakorol a másik oldalról, ahol a nemzeti építőművészet gondolatát újra napirendre tűzik. Sokan *Vágó* Józsefben, *Pogány* Móriczban és *Kozma* Lajosban látják az új magyar építészet letéteményeseit, mások a *„szervezett Múzsá"*-tól várják a megújító folyamatot.

A *konzervatívok* csoportja makacsul ragaszkodik a kiélt formanyelvekhez s a modern törekvéseket destrukciónak bélyegzik. A konszolidáció igen sok, jelentős épülete fűződik a nevükhöz. A *magányosok* mindvégig megőrizték egyéniségüket, a konzervatívokkal nem egyezkedtek, a forradalmároknak nem hódoltak be, egyenesen haladtak egyéni formanyelvük útján. A konzervatívokkal szemben a *tehetség* jellemzi őket, legtöbbje vénával művelte sajátos architekturáját. Az átütő erő azonban — mely iskolát tud teremteni s a zseni bélyegét nyomja korára — belőlük is hiányzott. Inkább csak kuriozumok, mozaik darabjai a magyar szellemiségnek, ezért hatásuk elenyésző. A legnagyobb kárt az *arany középút* óvatosai okozták, akik

Képművészet
1941.

egyszerre tudtak modernek és klasszikusok lenni. Korszerű térformákat zártak le klasszikus párkányokkal, korszerűsített renaszanszot csináltak, színt nem vallottak, irányt nem mutattak, a fogalmak tisztázását, a kibontakozást egy lépéssel sem vitték előbbre. Sokkal több érdemet szereztek a *szélsőségesek*, azzal, hogy merészen előretörtek s a válságból kiemelték építészetünket. Azonban hamarosan új válságba sodorták, mert lendületük lesiklott a *nemzeti kultúra* vonaláról, át a nemzetközi *technikai kultúra* vonalára, ami természetszerűleg az éltető erők elapadását eredményezte. A népi tradíciókat megvetették, mondván, hogy *„az vagy népi — és akkor nem építészet, vagy építészet — és akkor nem magyar".*[9] A népi építészet kutatását veszedelmesebbnek tartották a nyugatról jövő importnál. Érthető, hogy idegen szellemiségükből magyar építőművészet nem virágozhatott ki. A nemzeti építőművészet előőrseinek munkáját elsősorban ők tévesztették össze a *magyaros törekvésekkel*, a köntös architektusokkal, akik azt vallották, hogy *„a nemzeti építőművészet megvalósítása csak azon múlik, hogy a régi alaprajzot új köntösbe öltöztessük".*[10] Az ő pártadíszes modern homlokzataikat azonban ne tévesszük össze a régebbi, a falsíkokat textilmintákkal telehintő magyaroskodással. A magyaros motívumok „szervesebb" beépítésére törekesznek, csak itt-ott elhelyezett kontrasztnak, ékszernek használják. Oltványaik azonban a nagy síkok kemény kérgén nem eredtek meg, amit csináltak, valóban *csak magyaros volt és nem magyar*. A *nemzeti építőművészet úttörőit* határozottan külön kell választani tőlük. Ők a minőség, *a művészeti érték* hangoztatásával kezdték, másfelől minden szavuk és tettük indítóoka az aggodalom volt az eltévelyedések, a tehetségtelen kísérletek láttán. Felismerték az idegen szellem romboló hatását, az elfajzásokban rejlő veszedelmet s hittek abban, hogy a magyar kultúra más tényezői mellett, mint az irodalom, a zene, sajátosan magyar építőművészet is lehetséges. Ezért utána kutattak minden veszendő magyar értéknek, megkezdték a népi építészet új és a réginél alaposabb feltárását. Programmot nem szerkesztettek, de ítéleteik mindig öntudatos szempontokhoz igazodtak. A konzervatívizmussal szembeforduló, és hamarosan tévutakra futott modern reakcióval szemben egy új, mondjuk a magyar gondolat reakciójának elindítóivá lettek.

Ime, a világháborút követő korszak vázlatos rajza, mely a kérdés felvetésére kényszerít: *lesz-e a következő nemzedékeknek egységes és műveikben a magyarság műveltségét, lelki-szellemi alkatát, európai küldetését kifejező építőművészeti szemlélete?* Mi akik a korforduló tengelyében szemléljük építészetünk multját és jelenét s aggódva látjuk az elvek és meggyőződések egymásnak ellentmondó, tévedésekkel telített zavarát, erőtlenségét: meg kell kíséreljük a fogalmak tisztázását, a tájékozódást, az új magyar építőművészeti szemlélet alapelveinek felvázolását.

Kétségtelen, hogy az új szemlélet egyoldalúan sem történeti, sem esztétikai, sem társadalmi vagy mérnöki szemlélet nem lehet, hiszen az ellentétek egyik okozója éppen az volt, hogy egyesek csak történeti principiumokból, mások csak társadalmi vagy esztétikai szempontokból voltak hajlandók kiindulni. A mérnök a szerkezetek és az anyagok jelentőségét növelte valóságos szerepén túl, a szociológus az életszínvonal szempontjain túl nem látott, az esztéta csak szemlélődött és nem számolt, a konstruktör csupán számolt, a történész a magyar ház őstörténetének feltárásától vár a mai építészetet döntően meghatározó szempontokat s mindehhez csatlakozik a fajbiológus, aki hasonló egyoldalúsággal szemléli azt az építészetet, amely mindig és változatlanul történeti, társadalmi, gazdasági, földrajzi, technikai, esztétikai és élettani tényezők egyetemleges produktuma. Az imént felvázolt hatféle magyar irányzat, felfogás és akarat mindegyike: rövidlátás. Valamennyiből hiányzik a kérdést egészében megragadó szintétikus szemlélet. A műszaki spekuláció épúgy beteges tünet, mint a puhacsontú esztétizálás és mindkét módszer: építészetellenes. Általában a népies romantikától a mérnöki tudomány matematikus gondolkozásáig *az építészet alapfogalmának félreértésével van dolgunk.*

Az ember és a társadalom akkor a legteljesebb, minden őserejét, tudását, lelkét és szellemét felmozdító akarat: *ha épít.* A fárao piramisa és a paraszt hajléka lényegében azonos vágy vagy ösztön produktuma: *valamiben kiteljesedni.* Az építészetben kiteljesedő ember nem változott, csak alaptulajdonságaiban fejlődött s az építészet ma is, mint mindenkor, emberszintézis, kort, társadalmat, nemzetet, szellemet és lelket kifejező *„kristályosodási tünemény".* Ezen a tényen nem változtat semmiféle elmélet, hiába parcellázza, szűkíti az elv puszta észszerűséggé azt, amin átvilágítanak a rációtúli sugarak. Egy-egy irányzat kiszívhatja hosszabb-rövidebb időre az ész mellől a lelket és elzárhatja az építészetbe sűrűsödő embertartalom útját, de a kiteljesedést — ott, ahol eleven a kultúrát építő erők áramlása — megakadályozni nem tudja. Az építészet csak organikus, ezer ütőérrel az emberből, a közösségből táplálkozó alkatrésze lehet egy-egy kultúrközösségnek, ha nem az: nem építészet — vagy pedig a kultúrközösség szenved organikus betegségben.

A magyar építőművészeti szemlélet alapvető hibája elsősorban tehát az, hogy *nem volt organikus szemlélet.* Kölcsönkért vagy egyoldalúan kiragadott szempontokat állított fel önmagán kívül és még magyar vagy magyaros szempontjai is légüres térben lebegtek, mert

A MŰGYÜJTŐ

A MAGYAR GYÜJTŐK ÉS MŰVÉSZETKEDVELŐK EGYESÜLETÉNEK HIVATALOS LAPJA

Szerkesztőség és kiadóhivatal BUDAPEST IV., Mária Valéria-utca 7. Telefon: 813—60.

SZERKESZTI: SZILÁRD VILMOS

Előfizetési díj: Egy évre . . . 10 pengő Fél évre . . . . 5 pengő Egyes szám ára 1 pengő

IV. évf. Budapest, 1930 augusztus—szeptember 8—9. szám

Kővé merevült zene

Ezzel a plasztikus képpel irta körül a tömör gondolatok örök mestere, Goethe, az épitőművészet jelentőségét az emberi lélekre nézve. Gyönyörű hasonlatának legősibb formája ott gyökerezik az antik bölcseletben, mert hiszen szorgos kutatók kimutatták, hogy Goethe ezzel a tételével a görög Simonides egyik szavát variálta, aki szerint »a festészet néma költészet, a költészet pedig beszédes festészet«. Úgy a germán, mint a görög bölcselőnek axiómája — bárminő finoman és megejtően hangozzék is — súlyos szervi hibában szenved, mert elveti a minden művészetek öncélúságát és fajidegen hasonlattal iparkodik a művészet objektiv valóságán átsiklani. Pedig talán éppen elsősorban az épitészet az emberi alkotásvágynak az a megjelenési formája, amely a legkevésbé szorul idegen mankókra, amely leginkább önmagától való. Ha az Északról, naphiányos vidékekről került egy-dimenziós ornamentális grafika, vagy a mérsékelt égöveken született két-dimenziós festészet voltaképpen mindenkor absztrakciót jelent is az emberi agy számára, bizonyos kisebb-nagyobb elvonatkozást a lét tárgyilagos formáitól, ha mindig több-kevesebb illuziót követel ez a két művészet a szemlélőtől: az épitészet — a maga három-dimenziós, robusztus valóságával, anyagi dinamikájával letagadhatatlanul itt gyökerezik földi mivoltunk materiális létében, életünk elemi alkotórészévé lett. Lehet, hogy bizonyos műformáiban transzcendentális, kultikus célzatokat is szolgál: mint templom, mint szinház, mint disz-architektura talán megengedheti magának az illuzió fényüzését. De túlnyomó nagy tömegében mégis csak a drámai, mert dolgozó, gürcölő ember evilági koncepcióját hordja magában, — nem apollinikus, nem dionizikus, hanem tisztán a fausti ember örökszép eszményét hordja kimerithetetlen méhében.

Ennek az öncélú, tudatos művészetnek mesterei gyülnek a világ minden tájáról ezekben a napokban Budapesten össze: a Műgyüjtő szerény, de magabiztos köszöntéssel üdvözli őket a maga részéről is.

Die asiatischen Voraussetzungen der ungarischen Architektur

Von Hofrat Josef Strzygowski

Ende Juli schreiben Sie mir, Herr Redakteur, im September würde in Budapest ein internationaler Kongress der Architekten stattfinden und ich sollte dafür einen Aufsatz einsenden, der den obigen Titel tragen müsste. Ich sitze in den Karpathenwäldern, fern von allem wissenschaftlichen Rüstzeug und komme erst im September wieder zurück zu meinen Büchern. Wie soll ich da Ihrem Wunsche genügen? Inzwischen soll der Aufsatz gedruckt sein. Was also machen? Ich habe mir die Sache durch den Kopf gehen lassen und wenn Sie das Nachfolgende des Druckes wert finden sollten, bitte!

Sie hätten mir eigentlich die denkmalkundliche Unterlage für die Beantwortung Ihrer Frage gleich mitsenden sollen, für das also, was Sie die ungarische Architektur nennen. Aber was ist denn von Bauten in Ungarn erhalten, das dem Einbruch der grossen westeuropäischen Stile vorausgeht? Gibt es vielleicht Reste aus vorromanischer Zeit? Und welche sind davon auf die Ungarn zurückzuführen?

Sie wissen besser als jeder andere, dass wir solche Reste tatsächlich nachweisen und eine bestimmte Gruppe als magyarisch bezeichnen können. Nur sind das leider keine Bauten, sondern lediglich Zierate im Gebiete der Kleinkunst. Erhalten also sind jene Metallfunde der »Landnahmezeit«, unter denen als die künstlerisch wertvollsten jene silbernen Taschenbleche hervorragen, die im 10. Jahrhundert nach Christus noch ebenso ausgesprochen iranisch sind, wie der kürzlich in Trichtingen (Würtemberg) gefundene grosse Silberring im II. Jahrh. vor Christus. Knüpfen wir an diese Taschenbleche an. Die Ungarn müssten, wenn diese Spitzovalmuster mit ihren gefiederten Palmettenfüllungen und Kommaschlitzen wirklich ihr Eigentum sind, vor der Einwanderung in Fühlung gestanden haben mit Iran, was ja ohne weiteres begreiflich wäre, wenn sie etwa aus denselben Gebieten kämen wie ihre Vorgänger, die Hunnen und Avaren. Diese hochasiatischen Türkvölker müssten, sobald sie sich nach dem Westen wandten, an Iran vorüber oder durch Westasien hindurchgehen.

Wir berühren damit eine Fragengruppe, die bei der Beantwortung Ihrer Frage nach den asiatischen Voraussetzungen der ungarischen Architektur in zweiter Reihe in Betracht kommen, sobald die Grundfrage beantwortet ist: woher kommen eigentlich die Ungarn selbst? Erst dann nämlich können wir ihre Schicksale, vor allem feststellen, durch welche Länder sie ziehen mussten, um nach Ungarn zu gelangen. Was das unter Umständen ausgeben kann, beweist der Fall der Nachfolger der Ungarn, der Mongolen. Diese gehen zuerst nach China, wo sie ein so glänzendes Kulturleben entwickeln, wie es Marco Polo beschreibt. Dann erst wenden sie sich nach Westen und setzen sich in das warme Bett einer zweiten Grosskultur, der persischen. Bevor sie also nach Europa kamen, waren sie durchtränkt mit der Ueberlieferung von Kunstkreisen, die sehr andersartig waren als die ihrer ursprünglichen Eigenart als Wanderhirten Hochasiens. Was brachten die Mongolen nach Europa davon mit? Man bemüht sich jetzt in Russland diese Frage aufzuklären und könnte ebenso gut von Indien ausgehen, wo die Mongolen ja tatsächlich noch die bekannte Blüte der Grossmogulkunst hervorgebracht haben.

Wie steht es also mit den Ungarn? Kommen sie aus den gleichen Gebieten, aus denen einst die Hunnen und Avaren, später aber die Mongolen auswanderten, also aus Hochasien, sind sie ein Türkvolk aus der Gegend zwischen Altai und Iran, eines jener Reitervölker, die immer wieder aus der Steppe aufbrachen, um wie die Germanen in Europa ihr kärgliches Ursprungsland mit ergiebigeren Gebieten zu vertauschen?

Wenn die Ungarn ganz unmittelbar aus ihren angestammten Wohnsitzen in Asien nach Europa gezogen wären, dann könnte man sich nicht wundern, dass von ihren ersten Bauten in der Theissebene nichts erhalten ist. Denn dann hätten sie eben das Zelt mitgebracht, von dem sich nicht einmal in Asien selbst greifbare Spuren des ersten Jahrtausends nach Christus erhalten haben. Ich konnte einiges in den Deckenmalereien des Turfan nachweisen (*Revue des arts asiatiques* und »Die altslavische Kunst«), neuerdings bringen uns die Funde Kozlovs in Noin Ula weiter. Immer handelt es sich um Zeltformen und den sog. orientalischen Teppich.

Die Hunnen und Avaren legten »Ringe« an, ähnlich wie sie bei den Rundstädten Asiens vorauszusetzen sind. Hatra, Bagdad, Peking u. a. sind bekannte Beispiele. Gibt es dergleichen auch noch aus der Zeit der ungarischen Landnahme? Die Beschreibung des Priskos (449) von der Stadt des Attila ist ein bekanntes älteres Beispiel, die Paläste aus Holz, die in der Mitte standen, haben ihre Steinparallelen in dem bulgarischen Pliska-Aboba. Ich erwähne bei dieser Gelegenheit das Felsrelief von Madara, das uns den Reiter in ähnlicher Art vorführt wie die sasanidischen Felsbilder. So sahen vielleicht auch die einwandernden Ungarn aus.

Ungarische Forscher haben versucht, von der ungarischen Volkskunst aus einen Weg zur Beantwortung der Frage zu finden, was heute noch vom ursprünglich ungarischen Wesen in der Kunst des Landes weiterlebe. Besonders hat Josef Huszka, wie ich in meinem Asienwerke ausführte, in dieser Richtung reichen Arbeitstoff zusammengetragen. Bestechend für die Annahme von Zusammenhängen waren die Spuren die dabei auf asiatischen Ursprung einzelner Motive wiesen. Aber man wird vorsichtig so vorgehen müssen, dass man zunächst das, was aus Lage, Boden und Blut des ungarischen Landes selbst hervorging, von dem trennt, was die einwandernden Ungarn aus Asien mitbrachten. Bei den anlässlich des Kongresses tagenden Architekten werden in erster Reihe die Arbeiten von Edmund Lechner Beachtung beanspruchen, der eine im Besonderen ungarische Architektur schaffen wollte und z. B. an der Postsparkasse nebst allem andern einen Lamberquinfries als Abschluss der Fassade verwendete: das alte Anzeichen von Nachwirkungen der Zeltkunst, wie ich in einem Aufsatze der *Revue des arts asiatiques* und dem *Asienwerke* näher ausführte.

Die zweite Frage ist dann also, dem mongolischen Beispiel entsprechend, die nach den Berührungen, die die Ungarn auf ihren Wanderzügen genommen haben können. Die wichtigste darunter ist eben die, die durch ihren Zierat auf den Taschenblechen nahegelegt wird, ob sie von den Iraniern auch Bauformen übernommen hätten. Es würde sich dann nicht mehr um Zeltkunst, sondern um den Lehmziegelbau handeln, dem wir erst jetzt einerseits vom volkstümlichen Hausbau Irans, andererseits vom Feuertempel aus beizukommen beginnen. In allen Fällen handelt es sich um die Kuppel über dem Quadrat, aneinandergereiht oder in Verbindung mit Tonnen und halbrunden Anbauten, zu einzelnen Grossbauten gestaltet (darüber mein Asien-

werk), immer die kreisförmige Kugelschale durch Ecktrichter mit dem Quadrat verbunden. Ist eine ähnliche Baugestalt im vorromanischen Ungarn nachweisbar, wie etwa in Armenien, Brandenburg oder gar Germigny des Près und in Spanien?

Zu dieser iranischen Bauweise aus Rohziegeln gehört noch ein zweites Kennzeichen: die Verkleidung der Wände und Gewölbe mit Rohstoffen, die die Haltbarkeit des Rohziegels erhöhen sollten. Dazu wurde in Iran Stuck verwendet, in den Feuertempeln für die Gewölbe Mosaik. Für Ungarn kämen als Zeugen Fliesen in Betracht, wie sie jetzt gerade aus der Zeit der letzten Wanderungen, denen die ungarischen vor den Mongolen angehören, mit ausgesprochen persischer Verzierung im bulgarischen Patleina und in Konstantinopel gefunden werden. Man lese darüber Rice: »*Bizantine glazed pottery*« oder mein *Armenienwerk* nach. Diese Fliesenwaare liesse sich am ehesten auch in Ungarn aus der Landnahmezeit verwerten, geht sie doch später noch über Südrussland nach der Bukowina. Ich habe Rice knapp vor den Ferien für die Zeitschrift *Belvedere* besprochen, deshalb habe ich den Titel des Buches im Kopfe. Soweit kann ich aus dem Stegreif auf die an mich gerichtete Frage eingehen, es sind Fragestellungen, keine Antwort. Aber ich hoffe, dass Sie in Budapest selbst bald mehr über die Sache hören werden.

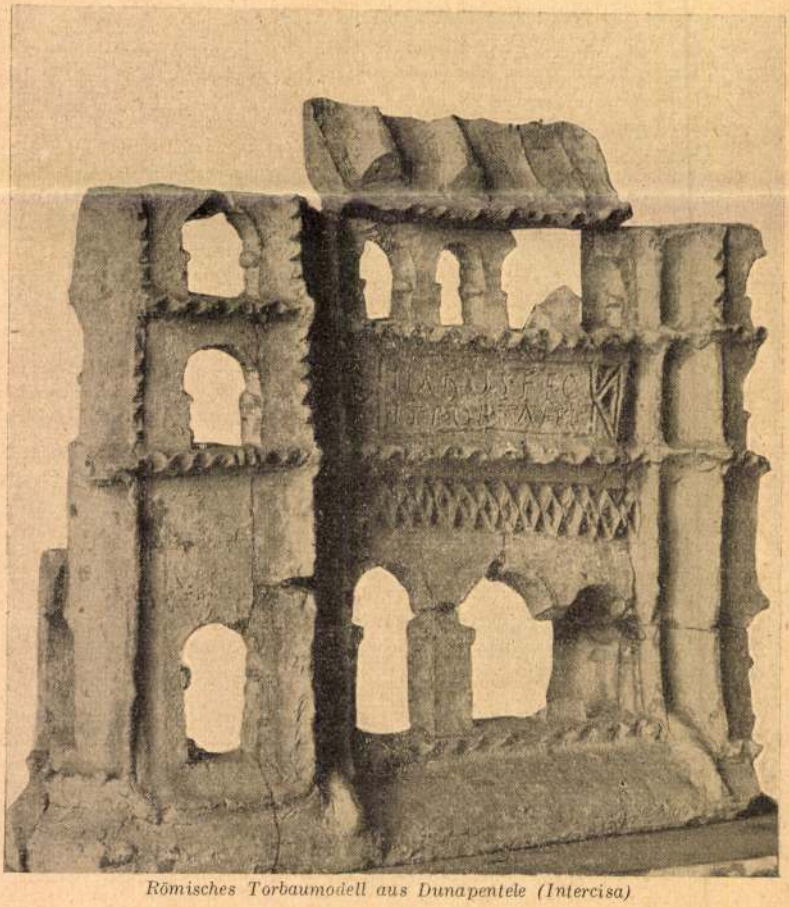

Römisches Torbaumodell aus Dunapentele (Intercisa)

Die römische Baukunst im heutigen Ungarn

Von Dr. Stefan Paulovics, Kustos am Ungarischen Nationalmuseum

Von einer ungarländischen — des näheren pannonischen — Baukunst der Römerzeit in einer kunstwissenschaftlichen Zeitschrift zu sprechen ist heute vorerst noch ein ziemlich prekäres Unterfangen. Der Realarchaeologe vermag diesfalls nur das tatsächlich Vorhandene zu erblicken; was aber auf uns überkam, ist — bei dem heutigen Stande unserer ziemlich stiefmütterlich behandelten archaeologischen Wissenschaft — zurzeit noch ganz und gar ungenügend zur Darstellung eines zusammenhängenden Bildes. Es handelt sich daher in den hierfolgenden Zeilen eher nur um die Besprechung der architektonischen Funde der letzten Jahre im Bereiche Transdanubiens, des einstigen Pannonien.

Von der zweiten Hälfte des ersten nachchristlichen Jahrhunderts bis zum Umsturz der Römerherrschaft, ja sogar in einzelnen Fällen bis ins fünfte Jahrhundert hinein lassen sich auch in diesem pannonischen Gebiete alljene Bautypen nachweisen, die die Sicherheit des römischen Imperiums, sowie die Lebens- und Kulturformen der bereits pazifizierten Völker erheischten.

In monumentaler Hinsicht stehen natürlich die militärischen Nutzbauten voran. Längs des pannonischen Donaulimes verband die Grosslager *(castrum)* der Legionsgarnisonen *Carnuntum*, *Brigetio* und *Aquincum* (bei Budapest) eine Kette von Lagerstätten *(castellum)*, Wachtposten *(mansio, burgus)* sowie von Wartürmen untereinander, die je nach Zeitläuften nach verschieden gearteten Techniken und ändernder Sorgfalt erbaut wurden. Die Bautechnik dieser Grenzfesten weist eine ganze Skale von Ausführungsmöglichkeiten vor: vom einfachen, ursprünglich nur als interimistisch gedachten Lagerschlag (in aller Eile aufgeworfene Verschanzungen, aus Rasenziegeln aufgeführte Lagerumwallungen, Pfahlplanken) an bis zu den endgültig ausgeführten, immer monumentalere Formen annehmenden, ständigen Lagerstätten aus Steinbau.

Die im Laufe der letzten drei Jahre im Gebiet des mächtigen Castrum von *Brigetio* (Szőny) durchgeführten Ausgrabungen boten auch in Bezug auf Architektonik interessante Details. Aus einer eigens zu diesem Zweck präparierten Erdschicht, aus Rasenziegeln wurde hier in frühester Zeit sogar zweimal hintereinander ein Lagerwall aufgeführt, der dann später durch ein fest unterbautes, aus Kalkstein und scharfem Mörtel bestehendes Mauerwerk ersetzt wurde. Die aus dem einstigen Wallgraben zu Tage geförderten mächtigen Quadersteine sprechen von einer überaus entwickelten Technik der Steinbehauung, der Transportmöglichkeiten, sowie der Architektonik.

Das *Castell von Intercisa* (Dunapentele), das auch sonst überreich an Denkmälern ist, dürfte in nächster Zukunft auch die Lösung eines recht interessanten Einzelproblemes der Bautechnik bieten. Hier wurde nämlich bereits vor Jahren in der Nähe eines der Tore des Lagerwalles das kleine Tonmodell eines Torbaues mit römischer Inschrift (siehe die Abbildung) gefunden, und dann im Ungarischen Nationalmuseum aufbewahrt. Obwohl es sich nun wissenschaftlich nicht leicht beweisen lässt, dass die römischen Architekten nach derlei — immerhin primitiven — Modellen gebaut hätten, dürften die bald einsetzenden Ausgrabungsarbeiten an diesem Lagertor diese Frage endgültig bereinigen. Sollte der Grundriss des nun aufzudeckenden Torbaues jenem des Tormodells entsprechen, dann allerdings wurden wir hiedurch eine gute Handhabe zur Geschichte der römisch-militärischen Architektur in Provinzialgebieten erhalten.

Eine wertvolle Bereicherung unserer Kenntnisse der militärischen Architektonik der Römerzeit bietet neuestens die im Donaubogen bei *Dunabogdány*, dicht am Ufer unternommene Ausgrabung des einstigen *Cirpi-Castells*. Vor einigen Tagen wurden hier die ersten Probeausgrabungen beendet, wobei wieder das Übereinander von Lagerbauten der verschiedensten Perioden festgestellt werden konnte.

Aber nicht nur am Römerwall, d. h. an der Donaulinie selbst, sondern auch im Innern der einstigen pannonischen Provinz wurden beachtungswerte Monumente der Militärbautechnik entdeckt. Das bezeichnendste Denkmal dieser Art ist das *Castrum von Fenék* (bei Keszthely am Plattensee), das einst der strategische Kreuzungspunkt und daher ein zentrales Lager der militärischen Kräfte der pannonischen Provinz sein mochte. Es lag fast genau halbwegs zwischen den Garnisonen Cirpi-Castell (im Waitzner Donauknie) und Poetovio (später Emona, im Drau-Mur-Winkel), sowie Carnuntum (einst Vindobona, heute Wien) und Mursa (heute Esseg). Es dürfte im Bereiche der ganzen Provinz wohl der mächtigste, viele Joch Bodens umfassende Lagerbau gewesen sein, dessen Grenzwall durch enorme, 17 Meter im Durchmesser grosse Wachttürme belebt war.

Den Kulturbedürfnissen der Garnisonen sowie der sich daran anschliessenden städtischen Bevölkerung dienten bekanntlich allwegs im Provinzialleben die mächtigen Amphitheatren; unsere Kenntnisse über diesen Bautypus wurden ebenfalls im Laufe der letzten Jahre ziemlich bereichert. Wie bereits in Carnuntum bei Wien festgestellt wurde, gab es auch im dortigen Lagerbereich zwei Amphitheatren. In *Aquincum* bei Buda war bisher nur eines ans Tageslicht gebracht worden; neuerdings gelang es nun auch die Reste eines zweiten Zirkusbaues in der Határ-Gasse in Altofen festzustellen. Auch in *Sopron* konnten — aus Anlass der zufälligen Aufdeckung eines dort einst bestandenen *Nemesis-Kultraumes* — ebenfalls die Grundmauern eines Amphitheaters des antiken *Scarbantia* (wie die Stadt zu Römerzeiten hiess) aufgetan werden. Der Zirkusbau von *Brigetio* hingegen konnte neuestens aus den jüngst bekannt gewordenen Aufzeichnungen eines englischen Reisenden des 18. Jahrhunderts festgestellt werden; hoffentlich dürften auch hier bald die Aufklärungsarbeiten einsetzen.

Die zivilisatorische Tätigkeit der römischen Militärkolonien beschränkte sich natürlich beileibe nicht auf Theaterbauten; vielmehr spielte dabei auch das *Badewesen* eine eminente Rolle. Nicht nur das dichte Vorkommen von Badehäusern deutet auf eine intensive Badekultur, sondern hauptsächlich die Einführung thermalen Wassers, mit ihren überaus komplizierten hydrotechnischen Einrichtungen. Die Römer kannten da keine Hindernisse. Bereits in Aquincum konnte dies ermittelt werden; die neuesten Ausgrabungen in Brigetio der Jahre 1927—28 bewiesen aber nun, dass hier eine Doppelleitung in einer Länge von nicht weniger denn 17 Kilometer angelegt wurde, um das Warmwasser von Tata (Totis) dahinzuführen. Ähnliche Spuren deuten auch daraufhin, dass auch das Castrum von *Dunabogdány* mit dem Quellgebiet der Piliser Gebirgsgegend ebenfalls durch solche Wasserleitungen verbunden gewesen war.

Der Ansporn dieser gewissermassen bereits als luxuriös zu erkennenden Einrichtungen mag im zunehmenden Reichtum der städtischen Bevölkerung dieser einst rein militärischen Niederlassungen zu suchen sein. Diese wirschaftliche Entwicklung wirkte sich nun natürlich auch auf dem Gebiete der kultischen Bautätigkeit aus. Nach einer überaus geglückten Feststellung des Professors Andreas *Alföldi* lassen sich im Bereiche der einstigen Römerstädte Pannoniens (Sopron-

Scarbantia, Szombathely-Savaria) auch richtige Capitolien nachweisen, woher Reste von überlebensgrossen Götterstatuen gehoben wurden. Neben den offiziellen Göttern der römischen Provinz konnte man in diesem, durch den Orient vollständig durchtränkten Gebiet natürlich auch orientalische Götterkulte (z. B. im Mithraeum von Aquincum, oder im Dolichenum von Brigetio) nachweisen. In Dunapentele hingegen dürfte man bald — nach einigen vielversprechenden Inschriftenfunden der jüngsten Ausgrabungskampagne — auf einen ganzen Tempelzirkel der verschiedensten Kulte stossen.

Mit dem Totenkulte einzelner Kollegien hängen jene *Hallenbauten* zusammen, von denen wir aus Inschriftfunden wissen. Namentlich kamen in Brigetio jüngstens zwei derlei Monumente zum Vorschein : in dem einen wird die *culina* eines Kollegiums erwähnt, die andere Steintafel verewigt das Andenken an den Bau einer den Gottheiten *Apollo* und *Hygieia* geweihten Halle *(porticus)*, die der Augustalis der Stadt Brigetio, Q. Ulpius Felix aus eigenen Mitteln für Zwecke der Zusammenkünfte und Festessen des Feuerwehrkorps aufführen liess. Laut Inschrift verband diese Säulenhalle die Tore der beiden Göttertempel mit einer Heilquelle *(fons salutis)*.

Hier sei nun auch der mit dem steigenden Reichtum der Bevölkerung stets glänzender ausgestatteten *Grabbauten* Erwähnung getan, deren Werkstücke aber bisher stets nur in sekundärer Verwendung, als Grabwandungen spätrömischer Bestattungen zum Vorschein kamen. Gemeinhin stellen diese Steinplatten Szenen der römischen Mythologie, Jagdszenen oder Tierkämpfe dar. Besonders kleinere Grabbauten dieser Art *(aedicula)* sind im Ausgrabungsmaterial oft reich vertreten und bei der hoffentlich bald einsetzenden Neuaufstellung des Lapidariums im Ungarischen Nationalmuseum dürfte auch die Rekonstruktion einiger solcher Kleinbauten durchgeführt werden können.

Die Denkmäler der eigentlichen *Profanbauten :* Villenkolonien, Canabae, Häuser, Maierhöfe, mit ihren spezifischen Bade-, Heizungs-, und Kanalisationseinrichtungen wurden offenbar nach italienischen Vorbildern eingerichtet. Dass hiebei auch den Luxusbedürfnissen der einstigen Besitzer gehuldigt wurde, beweisen die mehrfachen Funde von Mosaikfussböden, die Stuccobruchstücke, sowie solche von Wandmalereien, hauptsächlich aber die Reste einer *römischen Villa* in *Balácza* (Wesprimer Komitat).

Im Originalzustand blieben derlei Baulichkeiten natürlicherweise nicht erhalten ; die Grundkonstruktion derselben lässt sich aber in vielen Fällen recht gut erkennen, wie denn auch die erhaltenen Werkstücke (Pfeiler- und Säulenstücke, Kapitelle, Plafondstücke usf.) viel zur Klärung der Stilfragen beitragen. In ihrer Gesamtheit bieten diese Reste einen derartigen Reichtum dar, dass ihr bester Kenner, Dr. Ludwig *Nagy* bereits in der Lage war, wichtige stilistische Feststellungen und Abgrenzungen durchzuführen.

In Sachen der *Konservierung* und *Restaurierung* der provinzialrömischen Baufunde muss unter unserem Klima mit den rauhen Wintermonaten gerechnet werden, die das Erhaltungsverfahren recht kostspielig gestalten. Manchmal gelingt es aber, einzelne Teile der Ruinenstätten unter weniger teueren Umständen zu konservieren, wie dies z. B. bei dem Bau einer Bürgerschule in *Nagytétény* der Fall war, wo die Reste der römischer Heizungsanlagen *(Hypocaustum)* ohne besondere Schwierigkeiten im Unterbau des besagten Schulgebäudes konserviert werden konnten.

Ungarische Baukunst des Mittelalters

Von Kornel Divald

Nach stürmischen Jahrhunderten einer kriegerischen Epoche und nach den Verheerungen, die die neue, nach den Türkenkriegen einsetzende Kolonisierung des Landes mit sich brachte, ist uns von den mittelalterlichen Kunstdenkmälern Ungarns herzlich wenig erhalten geblieben. Sowohl unsere ältere Kunsthistorikergeneration, wie auch heute noch die Kunstgeschichtler des Auslandes beurteilen — infolge der Unkenntnis der mittelalterlichen Geschichte Ungarns und der allseits im Lande existierenden, bisher leider systematisch noch unaufgearbeiteten Ruinenstätten — die hervorragenderen Kunstdenkmäler Ungarns auch heute noch als isolierte Erscheinungen und glauben als deren Meister stets Ausländer annehmen zu müssen. Hiegegen steht es auch heute schon fest, dass die Ungarn, als sie in ihre heutige Heimat zogen, eine persisch-sasanidisch beeinflusste, bedeutsame dekorative Kunst mit sich brachten, die ausser dem Kunstgewerbe auch in der Holzarchitektur eine Rolle spielen mochte. Diese Holzarchitektur hat sich natürlich in keinem einzigen Beispiel erhalten. Ihre Traditionen aber, wenn auch nicht ihre alten Motive selbst, leben in der Dekoration der Székler Häuser auch heute noch fort. Und lediglich durch derlei Holzschnitzereien können jene in Stein gehauene Ornamente an den Ruinenstücken unseres elften Jahrhunderts erklärt werden, die offensichtlich orientalischen Ursprungs sind, wie uns solche aus der Veszprémer Kathedralkirche, aus dem Szekszárder Münster und auch sonst erhalten blieben.

Von ihren Kriegszügen brachten die heidnischen Ungarn zu Tausenden fremde Gefangene mit, zumeist Handwerker, die sie dann hier im Lande ansiedelten. Infolge der unmittelbaren Nachbarschaft zum byzantinischen Reich kamen griechische Steinmetzen und sonstige Handwerker zu uns. Und als die Ungarn sich zu Zeiten König Stefans des Heiligen zum Christentum bekehrten, gab es kein Hindernis mehr, dass unter Anleitung italienischer und süddeutscher Missionsgeistlicher eine im Grunde wohl westlich orientierte, doch den lokalen Verhältnissen, sowie dem Geschmack des Ungartums Rechnung tragende Monumentalarchitektur emporblühe.

König Stefan der Heilige liess während der Jahre 1003—1017 aus dem Schatz, den er vom Bulgarenfürsten Kean erbeutete, in Székesfehérvár (Stuhlweissenburg) zu Ehren der Heiligen Jungfrau eine Basilika erbauen, die 70 Meter lang, 35 Meter breit war, eine Balkendecke, drei Kirchenschiffe und an den vier Ecken je einen Turm hatte und sowohl hiedurch, wie auch durch ihre Innendekoration eines der hervorragendsten Kirchengebäude der Epoche sein mochte. Zur Abteilung der drei Schiffe verwendete man sechs Paar monolythische Granitsäulen pannonischen Ursprungs, während zur Stütze des Triumphbogens, sowie zum Unterbau der beiden Westtürme je zwei gemauerte Pfeiler dienten. Unterhalb der östlichen Türme fanden die Seitenschiffe eine Fortsetzung, und in der nach dem Székesfehérvárer Muster erbauten Esztergomer (Gran) Basilika schmiegten sich die ebenerdigen Hallen unterhalb der Osttürme im Halbkreis gemauert, gleich Absidiolen, dem Hauptschiff an. Die in einer Linie sich gegenseitig anschmiegende dreifache Apsis, sowie die mit dem Kircheninnern organisch verwachsenen Türme sind eigenartige Merkzeichen unserer Kirchenarchitektur manchmal selbst noch zu Zeiten der Gotik. Zwischen die Türme wurden Emporien eingemauert, die auch innerhalb der Turmbauten gegen das Kircheninnere zu ein offenes Stockwerk bildeten. Der westliche Chorbau, in dessen Mauern, wie dies bei der Jaáker Kirche noch immer ersichtlich ist, aus Stein gemeisselte Stallumnischen eingelassen wurden, machte das Querschiff ebensowohl, wie auch ein die Linie des Triumphbogens überschreitendes Sanktuarium (Lébény) überflüssig.

Die aus weissem Kalkstein gemeisselten Säulenkapitelle, Gesimsstücke und Umrahmungen der Székesfehérvárer Basilika, sowie der aus ihren Trümmern im Jahr 1804 ausgegrabene und jetzt im Ungarischen Nationalmuseum untergebrachte, reichverzierte Sarkophag deuten auf byzantinische Einflüsse hin; ebenfalls aus der Hand byzantinischer Meister mag der goldgrundierte Mosaikschmuck der Basilika herstammen, dessen unansehnliche Reste ebenfalls im Nationalmuseum aufbewahrt werden.

Die Gründer unserer grösstenteils untergangenen Monumentalkirchen des 11. Jahrhunderts waren zumeist unsere Könige aus dem Árpádengeschlecht. Ausserhalb der Herrschersitze sorgten aber die Bischöfe selbst für den Bau ihrer Kathedralkirchen und ein Teil der letzteren — wie z. B. die erste Basilika in Kalocsa, die Kathedrale in Gyulafehérvár (Karlsburg), sowie die Pécser (Fünfkirchner) Basilika, welch letztere allein aus dem 11. Jahrhundert einigermassen unversehrt erhalten blieb und vor einigen Dezennien neugebaut wurde — wurde nach norditalienischem Muster ohne Türme aufgeführt. Bei der Pécser Basilika wurden erst nach Beendigung des Kirchenbaues an den vier Ecken die sich an die Mauern der Seitenschiffe anschmiegenden und von deren Mauerfläche sich energisch abhebenden Türme erbaut.

Ausser byzantinischen, norditalienisch-lombardischen und süddeutschen Einflüssen ist für unsere romanische und Übergangsarchitektur des 12. Jahrhunderts auch ein kräftig wirkender französischer Einfluss festzustellen. Die Vermittler desselben waren vor allem die Mönche der durch König Ladislaus den Heiligen im Jahre 1091 gegründeten und bis zum Anfang des 14. Jahrhunderts direkt der französischen Erzabtei in Saint Gilles unterordneten Somogyvárer Benediktinerabtei, deren Insassen bis zur Epoche der Anjoukönige stets Franzosen waren; ausser diesen dienten ebenfalls als Vermittler die ebensowohl direkt aus Frankreich gebrachten, bei uns angesiedelten Zistersienser- und Prämonstratensermönche. Die am früheren Sitze des von Bács nach Kalocsa zurückverpflanzten Erzbistums gegründete zweite Kathedralkirche wurde im 12. Jahrhundert erbaut und war eine nach französischem Muster entworfene dreischiffige Basilika mit Querschiff, deren Sanktuarium von einem Kapellenkranz umsäumt war und über der Querung einen Turm hatte. Den Widerschein ihrer künstlerischen Wirkungssphäre erkennt man noch an den Ruinen der einstigen Abteikirche von Vértesszentkereszt, deren bis heute bestehende Reste und vielfach verschleppte Steinschnitzereien, die figurierten Pfeilerkapitelle und die Schlusssteine der Wölbungen durchwegs Musterbeispiele unserer hochstehenden Steinmetzkunst jener Epoche darstellen.

Die aus Saint Gilles über ganz Europa verstreute sogenannte Protorenaissance mit ihren säulengegliederten Torbauten und Fassaden fand im 12. Jahrhundert bis an die Ostgrenze Siebenbürgens Verbreitung. Die im 12. Jahrhundert entstandene, ursprünglich als fünfschiffiger Bau entworfene, querschiffige Kathedralkirche von Gyulafehérvár ist zwar den ebenfalls unter französischem Einfluss, aber in Norditalien und in Bayern entstandenen romanischen Kirchenbauten verwandt. Doch wirkt z. B. die Kirche von Kisdisznód (Michelsberg) mit ihrer durch Säulenarkaden gegliederten Fassade, sowie mit ihrem reich bekleideten Torbau ganz so, als ob sie eine in der neuen Heimat ins Volkstümliche abgewandelte Abart des Baustiles der südfranzösischen Baudenkmäler wäre.

Die Blütezeit unserer Baukunst der romanischen Epoche, sowie jener des Übergangsstils fällt auf die zweite Hälfte des 12., sowie auf das erste Drittel des darauf folgenden Jahrhunderts. Die vornehmsten Familien des Landes wetteifern während dieser Jahrzehnte unter einander im Erbauen von Hunderten der Klosterbauten, deren uns erhaltene besten Beispiele die Benediktinerkirche von Jaák, sowie die im Laufe des 18. Jahrhunderts verfallene Prämonstratenserkirche von Zsámbék sind. Die letztere entstand um das Jahr 1220 und ist infolge ihres traditionellen Grundrisses ihrer Struktur nach bereits gotisch veranlagt; ihrem Aufriss und ihren Dekorationen nach gehört sie aber noch durchwegs

dem romanischen Stil an. Dass aber im früheren Grossungarn zu dieser Epoche auch schon rein gotische Kirchen erbaut wurden, dafür zeugt die Kirchenruine in Topuszko (Slavonien), Reste einer Zisterzienserabtei, die König Andreas II. von Ungarn im Jahr 1206 gründete.

Ungarn unterhielt im Laufe des 12. Jahrhunderts, hauptsächlich zu Zeiten des Königs Béla III. ganz enge kulturelle Bindungen zu Frankreich; es erhielt infolge dessen lediglich Bauentwürfe und Detailzeichnungen dorther. Der erste und einzige französische Meister von einiger Bedeutung, über dessen Wirksamkeit in Ungarn Überlieferungen vorhanden sind, war Villard de Honnecourt, der höchstwahrscheinlich auf Einladung des Königs Béla IV. kurz nach dem Tatareneinbruch, um das Jahr 1245 nach Ungarn kam, wo er — laut seinen Aufzeichnungen in seinem Skizzenbuch — längere Zeiten hindurch verweilte. Realerinnerungen an die Wirksamkeit Villards in Ungarn sind uns nicht erhalten. Es ist aber nicht ausgeschlossen, dass seinem Zeichenstift die Pläne für die neuerbaute Kathedralkirche in Eger entstammten, die dann zu Zeiten der Türkenkriege zum Bastion umgebaut wurde und im Laufe der wiederholten Belagerungen vollständig unterging. Gegenwärtig wird gerade an der Ausgrabung der Grundmauern jenes Teils der aus dem 14. Jahrhundert stammenden, dreischiffigen, im Hauptschiff allein 15 Meter breiten Kathedralkirche von Eger gearbeitet, der westlich vom Querschiff liegt. Die Bürger von Kassa unterstanden der Egerer Diözese; sie übernahmen daher den vereinfachten Entwurf der Egerer Diözesankirche als Muster und erbauten zu Ende des 14., und im ersten Drittel des darauffolgenden Jahrhunderts ihre St. Elisabeth-Pfarrkirche, die erst seit dem Jahre 1804, da die Kassaer Diözese zum selbständigen Bistum erhoben wurde, zur Kathedralkirche emporstieg. Der an die Grundrissdisposition der Kirche in Braine (Frankreich) erinnernde Dombau zu Kassa war vor seinem in unseren Tagen erfolgten, überklugen Umbau eine in ihrer Konstruktion kühne, ihrer Raumwirkung nach grossartige, querschiffige Basilika mit drei gleichbreiten Langschiffen und zwischen dem Sanktuarium und dem Querschiff radial eingebauten je zwei Seitenkapellen.

Die ausserhalb der türkischen Gefahrenzone, zumeisst in den Grenzgebieten des Landes liegenden deutschen Städte haben gotische Kirchen: meistens offene Hallenkirchen, denen vom künstlerischen Standpunkt wenig Bedeutung zukommt. Die 84 Meter lange, 38 Meter breite und bis zur Höhe des Hauptgesimses 42 Meter hohe »Schwarze Kirche« in Brassó (Kronstadt) war eine der grössten, bis auf unsere Tage erhaltenen gotischen Kirchen Grossungarns. Sie erwies sich als ein Bauunternehmen, das die materiellen Kräfte der Stadt bei weitem überstieg, und wegen ihrer Disproportionen, wegen des verschiedenen Kunstwertes der einzelnen Partien, nunmehr lediglich durch ihre Massigkeit von Wirkung ist.

Von den prächtig ausgestatteten Baulichkeiten unserer Könige aus dem Anjou-Hause, über die die gleichzeitigen Aufzeichnungen verherrlichende Berichte überliefern, ist ausser diesen Aufzeichnungen eben garnichts erhalten. Auch von den fürstlichen und aristokratischen Bauschöpfungen des 15. Jahrhunderts nur hie und da ein kleineres Detail, wie z. B. der Saalpalast der Burg von Vajdahunyad mit seiner Altanenreihe und der prächtig gegliederten Fassade, sowie die im Krönungsteil unterbliebenen Zápolya-Kapellen von Szepeshely und Csütörtökhely.

Aus der gotischen Bauperiode Ofens, Pests und deren Vorstädte besitzen wir Kunde vom Bau oder Neubau von fünf Festungen, dreiundzwanzig Klostern, fünf Ordenshäusern der Johannesritter, einer Propsteikathedrale, dreissig Kirchen, sowie acht Kapellen.

Von alledem ist ausser einigen künstlerisch behauenen Werkstücken nur das aus dem 14. Jahrhundert stammende Sanktuarium der Pest-Innerstädter Pfarrkirche, sowie die im 13. Jahrhundert erbaute, nach der Heiligen Jungfrau benannte Hallenkirche am Ofner Festungsberg (jetzt Krönungs- oder Mathiaskirche) erhalten geblieben.

Die Baukunst der Barokkzeit in Ungarn

Vom Universitätsprofessor Dr. Tibor Gerevich

Venedig, den 9. August 1930.

Die Barokkzeit fällt in Ungarn zwischen zwei, national recht kräftig betonte Perioden, u. zw. zwischen das im ungarischen Rinascimento ausklingende Mittelalter und das, mit dem Reformzeitalter einsetzende neunzehnte Jahrhundert. Mit dem Barokk unterbricht die gerade Linie einer bodenständigen ungarischen Kunst, die nach den Stilarten des Mittelalters organisch in die Renaissancekunst hinüberwuchs; aber gleichzeitig erfolgt im dritten Dezennium des sechzehnten Jahrhunderts auch die politische Aufteilung des Landes, in deren Gefolge auch die nationale Einheit der heimischen Kunst in die Brüche geht. Erst das 19. Jahrhundert vermag dann diese Einheit wieder herzustellen. Das ungarische Mittelalter schuf im Rahmen der grossen europäischen Kunststile einen eigenen, autochtonen, nationalen Stil, der sich in den verschiedenen Kunstübungen auf das lebhafteste kundtat — natürlich auch in der Baukunst —, und selbst noch zu Zeiten der Renaissance seine Strahlen rayonnierend zu den uns umgebenden Völkern hinaussendete. Diese ungarische Kunst war geradezu schicksalsberufen, zwischen Ost und West zu vermitteln. Der romanisch-gotische Übergangsstil der Jaáker Abteikirche wirkte auf das benachbarte Österreich aus. Der Dombau und die Michaelerkirche in Kassa, sowie die Kronstädter (Brassó) sogenannte »Schwarze Kirche« sind originelle, insulare Stilerscheinungen in der grossen internationalen Stilströmung der Gotik. Unsere befestigten Kirchen sind eigenartige Stilschöpfungen eines kriegerischen Volkes. Auch die nordungarische Renaissancekunst ist alleinstehend in ihrer Art, ihr Bannkreis verbreitet sich bis ins benachbarte Polen.

Der ungarländische Barokk ist aber keine organische Fortsetzung der bodenständigen Kunststile; er ist in den meisten Fällen der Ausgangspunkt neuen Beginnens, wie der Hergang auch sonst in Österreich und in Deutschland ähnlich war. Von einigen Ausnahmefällen abgesehen ist er keine Weiterentwicklung der Renaissance, sondern eine fertig verpflanzte fremde Blüte. Auch die Baukunst der Renaissance war eine Importware, doch wurde sie direkt vom Stammlande, aus Italien, zu uns gebracht, u. zw. bereits recht frühzeitig. Sie schlug bei uns früher Wurzel, als sonst in welchen Landen immer. Deshalb hatte sie auch weitauswirkende Folgen für die ungarische Kunst zu verzeichnen. Auch der Barokk ist eine Schöpfung Italiens; diesen erhielten wir aber verhältnismässig spät zu uns verpflanzt, und auch dann gemeinhin nur auf indirektem Wege, besonders späterhin meistens über Wien, d. h. über den Vermittlungsweg einer dritten, artfremden Kultur.

Vom Gesichtspunkt einer gesunden Stilentwicklung bedeutete auch der Umstand ein Unglück, dass gerade zur Zeit der vollsten Reife des Barokks gerade jene Teile Ungarns, die früherhin besonders ertragsreich im Gebiete der bildenden Künste waren, nun unter türkischem Joche seufzten und infolgedessen künstlerisch steril blieben. Zu Zeiten der Türkeneroberungen drangen die Peripherien des Landes in den Vordergrund, u. zw. hauptsächlich die westlichen und nördlichen Gebiete Ungarns. Für die künstlerische und besonders für die Bautätigkeit bedeutete gegenüber dem Mittelalter und der Renaissancezeit auch jener Umstand einen argen Nachteil, dass der königliche Hof sich nunmehr ständig in Wien aufhielt. Von nun an wurde Wien nicht nur für Ungarn, sondern auch für die übrigen Länder der Habsburger Dynastie der tonangebende künstlerische Mittelpunkt. Nicht nur dieshalb ist es richtiger statt von einem »österreichischen Barokk« eher von einem »Habsburger Reichsbarokk« zu sprechen, sondern auch deswegen, da ganz bedeutende Schöpfungen dieses Kunststils nicht im eigentlichen Österreich, sondern davon abgesondert in Ländern,

wie Ungarn und Böhmen entstanden, die ihre eigenen künstlerischen und kulturellen Traditionen bewahrten. Der sogen. österreichische, aber auch der deutsche Barokkstil war keineswegs bodenständig, er war nur eine Abart des italienischen Barokk und seine ausübenden Künstler waren Anfangs, im 17. Jahrhundert, doch selbst noch zu Beginn des achtzehnten, ebensowohl in Österreich, wie auch in Ungarn aus Italien daher verschriebene, wandernde Italiener.

Wenn die ungarische Baukunst der Barokkzeit sich auch eng an Wien anlehnte, und wenn sie auch noch so viel Hemmungen niederzukämpfen hatte, so war sie trotz alledem entschieden kräftig genug, manche lokale Eigenheiten hervorzubringen. Obwohl eine grosse Anzahl italienischer und österreichischer Architekten in Ungarn wirkte, so kennen wir doch auch eine Folge von ungarischen Baumeistern, ja — was noch wichtiger — es sind manche Bauten und sogar Denkmälergruppen auf uns erhalten geblieben, an denen die eigenartige couleur locale klar erkennbar ist, die determiniert wird durch die von Italien und Österreich unabhängigen heimischen Möglichkeiten, Rohmateriale, durch Faktoren wirtschaftlicher, sozialer und aesthetischer Art, in einigen Fällen gar durch lokale Voraussetzungen kunsthistorischer Art.

Den ungarischen Barokk einfach mit dem österreichischen zu identifizieren, wäre umso weniger angebracht und umso sinnloser, als bei uns italienische Künstler und Architekten doch immerhin eine entscheidende Rolle darin innehatten, sodann auch italienische Künstler und Bauentwürfe direkt aus Italien zu uns kamen und endlich da in den Werdegang der ungarischen Baukunst der Barokkzeit auch französische Baupläne und Einflüsse mit hineinspielten (so z. B. bei dem im Jahr 1730 beendeten L'Huillierschen, heute Koburg schen Schloss in Edelény, dann bei dem 1764 begonnenen Kastell in Esterháza, usf.).

Schon der geographischen Nähe halber steht dem österreichischen und süddeutschen Barokk derjenige von Westungarn, hauptsächlich Pozsony (Pressburg) und Sopron (Ödenburg), sowie ein grosser Teil Transdanubiens am nächsten. Unweit Wiens, in Nagyszombat (Tyrnau) wird im Jahr 1629 auf Grund von Entwürfen des Wiener Architekten Peter Spaz die erste, grösser angelegte Kirche Ungarns: die einschiffige, mit zwei Türmen versehene Kirche der vom Kardinal Pázmány gegründeten Universität erbaut, deren Stirnwand durch hübsche italienische Stuckornamente verziert wurde. Wir kennen die Namen mehrerer in Ungarn arbeitenden Stuckatoren und die Stuckornamentik war hierzulande sowohl an kirchlichen, wie an Profanbauten, ebenso in Transdanubien, wie in Nordungarn oder in Buda (Ofen) recht beliebt. Der an Stuckornamenten reichlichst ausgestattete ungarische Bau war das Klobusiczky-Haus in Eperjes (17—18. Jahrh.). Das Städtebild der grösseren Ortschaften in Transdanubien — Sopron (Ödenburg), Szombathely (Steinamanger), Veszprém, Győr (Raab), Pécs (Fünfkirchen), Székesfehérvár (Stuhlweissenburg) — trägt auch heute noch barokke Züge an sich. Und ebensowohl, als wir wissen, dass in diesen Städten vielfach italienische und österreichische Architekten gewirkt haben, ist auch die Tatsache unleugbar, dass manche Ideen der österreichischen und bayerischen Barokkarchitektur weit im Lande Eingang fanden, u. zw. auch in solchen Ortschaften, wo eine direkte Mitarbeit fremder Baukünstler sonst nicht nachweisbar ist. Diese architektonischen Lösungen erlitten aber mancherorts recht einschneidende Veränderungen und wurden den lokalen Umständen und dem lokalen Geschmack angepasst. In den westlichen Gebieten Ungarns arbeiteten neben Österreichern auch italienische Meister (die Familien Carlone, Galli, Bibbiena). Fürst Paul Esterházy lässt sein Schloss im Jahr 1683 nach italienischen Entwürfen erbauen. Auch Lukas Johann Hildebrandt (1668—1745) kann nicht ohne Weiteres als Österreicher angesprochen werden, da er doch in Genua geboren, ein Schüler Domenico Fontanas war, und dann erst zu einer der führenden Persönlichkeiten des österreichischen Barokk wurde; sein erstes bekanntes Werk ist das im italienisch-französischen Mischstil erbaute Schloss des Prinzen Eugen von Savoyen in Ráckeve. Nach

den Entwürfen des aus Tirol herstammenden Karmelitenpaters Athanasius wurde die Györer Karmelitenkirche mit ihrem flachen Kuppeldach während der Jahre 1721—26 erbaut, und ein Werk des ebenfalls aus Tirol gebürtigen Meinhart Hefele ist die in Kreuzschifform, mit einer Kuppel überhöhte Kathedrale in Szombathely (1791—1797), deren Inneres an die ruhig-monumentale, prächtige Passauer Kathedrale des Carlo Antonio Carlone erinnert; auch das vom Stile Fischers von Erlach beeinflusste Pozsonyer Primatialpalais ist eine Schöpfung Hefeles.

Die bedeutendsten Bauherrn des 17. Jahrhunderts sind die Jesuiten, und wie auch anderwärts, trachten sie auch in Ungarn hauptsächlich nach gleissender Pracht ihrer Kircheninterieurs. Im 18. Jahrhundert übernimmt dann der einzige ungarische Mönchsorden, derjenige der Paulinermönche, die Führung im Bauwesen (Pápa, Komárom, Székesfehérvár, Pester Universitätskirche); gleichzeitig werden aber auch mehrere bischöfliche Residenzbauten errichtet. Von den katholischen Oberhirten sind es hauptsächlich die Fürstprimaten Esterházy und Barkóczy, sowie der Bischof von Eger (Erlau) Karl Esterházy, die sich als spendenreiche Bauherrn hervortun; der letztere soll der Tradition zufolge nicht weniger, denn hundert Kirchen gegründet haben. Seine Studien absolvierte dieser Kirchenfürst in Rom, was sich dann allenfalls auch darin kundtat, dass er in seinen Bauaufträgen den ruhigeren, klassizisierenden Stirnwandlösungen zuneigte. Er war geradezu ein Künstler-Mitarbeiter seines Architekten Jakob Fellner. Diesem sind die Baupläne für das Lyzealgebäude in Eger (1765), das bischöfliche Palais in Veszprém (1768), sowie die Pfarrkirche in Pápa (1778—86) zu verdanken. Eger ist durch diesen kunstsinnigen Bischof zu einer Perle der Barokkunst erwachsen. Ausser dem erwähnten Lyzealbau sind es die Minoritenkirche mit ihren beiden Türmen und ihrer konvexen Fassade, dann das Komitatshaus, das erzbischöfliche Palais, sowie einige herrliche, kleine Paläste der Domherrn, die der Stadt ihr spätbarokkes Gepräge verleihen. Der Barokk von Eger wird auch durch prächtige schmiedeiserne Tore und Fenster bereichert.

Buda (Ofen), die einstige und spätere königliche Residenzstadt wird nach der Verjagung der Türken (1686) ebenfalls im Barokkstil neuerbaut. Kleinere, grösstenteils einstöckige Häuser werden hier sowohl für die Aristokratie, als auch in noch grösserer Zahl für bürgerliche Elemente aufgeführt. Das Bürgerhaus, mit seinen bescheideneren Dimensionen, ist ein charakteristisches Merkzeichen des Ofner Barokk, aber auch die städtischen Paläste der Magnaten weichen kaum von diesem Typus ab. Diese Gebäudeart determiniert das Städtebild hauptsächlich des Ofner Festungsbergs, sowie der sogen. Wasserstadt (heute II. Bezirk). Schon das einfache Baumaterial ist für sie kennzeichnend: statt Bruchstein verputztes Ziegelwerk, dem sich dann auch die Lösung der Häuserfronten anpasst, die die Baumeister an Stelle von Säulen oder Pfeilern mit Hilfe von breiten Lisenen, Umrahmungen, meisst gradlinigen Flächenfüllungen, verputzten Belattungen, kurz mit einfachen und materialgerechten Motiven gliedern. Die Wandplastik an diesen Häusern ist weit von jähen Vorsprüngen, drängt auch nicht auf malerische Wirkungen. Ausser mehreren, einigermassen prätenziösen öffentlichen und Kirchenbauten wird zu Zeiten der Königin Maria Theresia auch die Ofner Königliche Burg nach den Plänen des kön. ung. Kammerarchitekten Franz Anton Hillebrandt neuerbaut. Nach italienischen Entwürfen entsteht während der Jahre 1740—46 die zweitürmige Kirche in der Wasserstadt; und nach den Plänen A. E. Martinellis wird 1716 mit dem Bau des Pester Invalidenhauses (der späteren Karlskaserne, heutigen Zentralstadthauses) begonnen.

Ein lokaler Barokkstil von persönlicher Note entsteht im nordöstlichen Oberungarn. Dieser Barokk ist zurückhaltender, in seinen Massen- und Lichtwirkungen beruhigter, in den Ornamenten abgeklärter, als derjenige Nordwestungarns oder Transdanubiens, der hingegen schon an sich wieder einfacher, ruhiger, tektonischer ist, als der Barokkstil der österreichisch-süddeutschen Gebiete, wenn er auch vielfach unter dem Einfluss der letzterer

Stilgebiete steht. Das nordöstliche Karpathengebiet, hauptsächlich die Zips und das Sároser Komitat nahmen übrigens recht wenig Kenntnis von jener machtvollen Barokkströmung, die sich ganz Mitteleuropa unterjochte. Diese Gebiete leben und entwickeln sogar ganz ruhig im 17. und 18. Jahrhundert, ja noch zu Beginn des 19., weiter ihren eigenen »nordungarischen Renaissancebaustil«, dessen Hauptmerkzeichen auch weiterhin die ruhigen Mauerflächen, die einfach-klaren Frontalgliederungen und die eigenartigen, attikenmässigen Kranzgesimse bleiben. Dieser Baustil entwickelt und formt auch während der Barokkperiode diese althergebrachten Motive mit einigen kleinen Veränderungen ruhig weiter und begnügt sich zur Betonung der zeitgemässen Mode mit der Anwendung einiger neuen, modischen Ornamentmotive. Der Werdegang des Barokkstils in Kassa und Umgebung ist ruhig, er ekklatiert nicht in plötzlichen, unerwarteten und überraschenden Formeln, wie die Barokkbauten Transdanubiens; die lokalen Traditionen werden sowohl in Kassa, wie im Sáros-Zipser und im Zempléner Gebiet viel höher in Ehren gehalten, als in Transdanubien. Die Architektur dieser früher genannten Territorien ist ein klarer Beweis dessen, was auch bei anderen Völkern und in anderen Kunstgebieten festgestellt wurde, und beim Lichte der neueren Kunstforschung nun immer klarer in Vorschein tritt, der Tatsache nämlich, dass nicht alles als barokk anzusprechen ist, was im 17. und 18. Jahrhundert entstand, dass vielmehr bei den künstlerischen Arbeiten dieser Epoche auch manch andere, ausschlaggebende Stilcharakter mitzusprechen haben. Die Übertreibungen des Barokk, d. h. jene Charakterzüge, die von allem Anfang den Begriff des »Barokkstils« ausmachen, bilden beiweitem nicht die Essenz jener verschiedenen Zeitstile, die im 17. und 18. Jahrhundert allenthalben vorherrschen.

Die im Jahr 1671 erbaute Jesuiten-, später Prämonstratenserkirche in Kassa schmiegt sich dem im nordungarischen Sinne des Renaissancestils gedachten, vom westungarischen und transdanubischen Barokk gründlich abweichenden; ruhigeren Typus an.

Was Wunder, wenn dann dieses Territorium zu Ende des 18. Jahrhunderts ohne jede Schwierigkeit den Übergang zur klassizisierenden Stilrichtung fand, deren charakteristischestes Beispiel das Stadthaus in Kassa ist. Dieser Übergang erscheint in Oberungarn und hauptsächlich in den nordöstlichen Landesteilen bereits ziemlich früh, durchsetzte sich dortselbst auch ziemlich rasch und bereicherte zu Ende der Barokkperiode an unseren öffentlichen Bauten, Rats- und Komitatshäusern die Stilschöpfungen der ungarischen Baukunst mit einer eigenartigen, persönlichen Note.

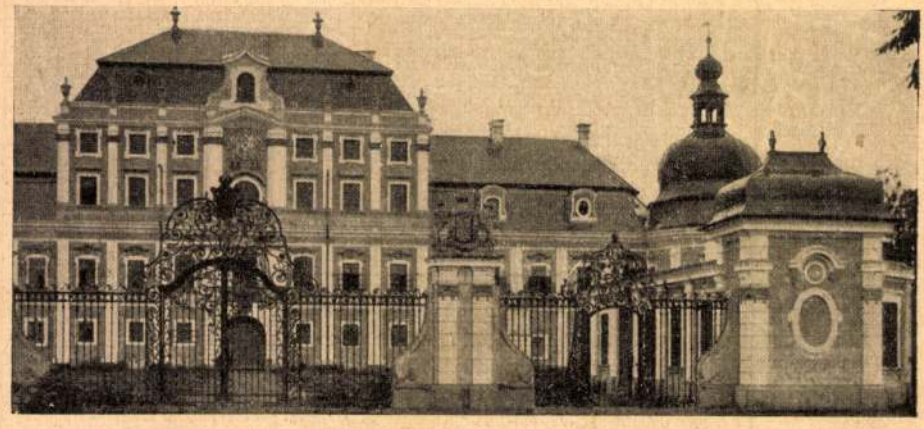

Das fürstlich Koburgsche Schloss in Edelény. (Erbauer: L'Huillier, 1730.)

Ungarische Bautätigkeit des achtzehnten Jahrhunderts

Von Dr. L. Éber

Das achtzehnte Jahrhundert, von der ungarischen Literaturgeschichte als das «unnationale« bezeichnet, ist das Zeitalter einer immens gesteigerten Bautätigkeit im ganzen Königreiche. Nach dem endgiltigen Aufhören der Türkennot und dem tragischen Abschluss der Freiheitsbewegungen findet die resignierte Ruhe ihren Ausdruck in der Erfüllung von lange verhinderten Kulturaufgaben, in der Befriedigung neuerwachter Bedürfnisse. Die siegreiche Gegenreformation betätigt sich nunmehr in einem unerhörten Masse auf dem Gebiet der kirchlichen Architektur. Es entsteht eine ungeheure Anzahl von neuen Kirchenbauten, sowohl in den Städten, als auch auf dem Lande und gerade die mehr oder weniger bescheidenen Landkirchen, die in ihren architektonischen Details und in ihren Einrichtungsgegenständen manchmal geradezu als Leistungen des »Bauernbarokks« angesprochen werden können, bezeichnen eine widerstandslose Aufnahme und Verbreitung des westlichen Weltstils bis an die Grenzen Osteuropas, ebenso wie einst die ungarische Gotik bis an die Demarkationslinien der unverdrossen byzantinisierenden orientalischen Kirchen vorgedrungen ist. In dieser Beziehung ist es charakteristisch, dass selbst die hauptstädtischen Kirchen der serbischen Gemeinden, sowohl in Buda (Ofen), als auch in Pest, im Barokkstil erbaut sind. Der patinierte Turmhelm der Ofner serbischen Kirche mit ihren schlankbewegten reizvollen Formen gehört sogar zu den Wahrzeichen der Stadt.

Es ist die österreichische Erscheinungsform des Barokks, dem sich Ungarn trotz den nievergessenen nationalen Gegensätzen hingibt. Besonders die lange Regierung der Königin Maria Theresia (1740—80) bezeichnet den überwältigenden Triumph des westeuropäischen Modestils in österreichischer Färbung. Beinahe jede barokke Landkirche wird mit dem Namen jener Herrscherin in Zusammenhang gebracht, ebenso wie es die Tradition liebt, mittelalterliche Kirchen den heiligen Königen Ungarns oder Mathias Corvinus zuzuschreiben. Manche Stadt erhält in diesem fruchtbaren Jahrhundert ihre das Stadtbild bestimmenden kirchlichen und weltlichen Bauten. So in erster Linie Pozsony (Pressburg), die alte Krönungsstadt, die in ihrem architektonischen Gepräge unverkennbar auf das nahe Wien hinweist. Ausser Wiener Künstlern, die in Pressburg gearbeitet haben und unter denen besonders der grosse Fischer von Erlach und Georg Raphael Donner, Hofbildhauer des edlen Mäzens Fürstprimas Emerich Esterházy hervorragen, ist auch die Tätigkeit heimischer Kräfte nachweisbar. Es wäre übertrieben, von einem eigenen ungarischen Barokkstil sprechen zu wollen, doch sind lokale Eigentümlichkeiten, die mit der Tradition, den Bedürfnissen und dem inviduellen Wollen der Auftraggeber zusammenhängen, unverkennbar und das barokke Pressburg unterscheidet sich nicht bloss durch den Wertgrad von dem barokken Wien oder gar vom Prager Barokk, mit dem es natürlich nichts zu tun hat.

Es ist ausserordentlich anziehend diesen lokalen Eigentümlichkeiten und der individuellen Färbung in jenen Städten nachzugehen, in denen der Barokkstil eine entscheidende Rolle gespielt hat. Die Stadt Sopron (Ödenburg), reich an Denkmälern der mittelalterlichen Architektur, wird im achtzehnten Jahrhundert

besonders durch seine überraschend mannigfaltigen bürgerlichen Bauten charakterisiert, von formvollendeten, reich dekorierten Patrizierhäusern an bis zu den bescheidenen Kleinbürger- und bereits halb ländlichen Häusern, deren Erbauer die modischen Kunstformen nicht entbehren wollen, dieselben jedoch schon in einer mehr oder weniger volkstümlichen Weise interpretieren. In Győr (Raab), wo eine bemerkenswerte Anzahl von Häusern aus dem siebzehnten Jahrhundert erhalten ist, kommt ein reicherer, bewegterer Zug in das Stadtbild. Das alte Jahrhundert wird hier durch das neue auf eine prunkvolle Weise ergänzt. Die um das Jahr 1650 von dem Italiener Giovanni Battista Rana restaurirte gotische Kathedrale wird von dem in Ungarn vielbeschäftigten Tiroler Melchior Hefele wieder umgebaut und erhält ihre höchste künstlerische Weihe durch die Fresken von Anton Maulbertsch, der bekanntlich gleichfalls sehr viel in Ungarn arbeitete. Auch die Raaber Benediktinerkirche, eine der schönsten Kirchen Ungarns, im siebzehnten Jahrhundert von den Jesuiten erbaut, erhält im Jahre 1744 ihr grossartiges Deckengemälde von Paul Troger, nachdem die für die vorangehende Stilphase charakteristische plastische Stuckdekoration nunmehr veraltet erschien. In Eger (Erlau) erfolgt unter den Bischöfen Graf Franz Barkóczy und Graf Karl Esterházy eine ziemlich unvermittelte Kunstblüte. Esterházy soll in seiner Diözese nicht weniger als hundert Kirchen erbaut haben. Unter seinen Schöpfungen in Erlau ragt das bereits klassizistisch angehauchte mächtige Lyzealgebäude hervor, ein Werk des Wiener Jakob Fellner, dem auch die Pfarrkirche zu Pápa zu verdanken ist. Bereits dem Ende des Jahrhunderts gehören die Bauten in Szombathely (Steinamanger) an, die sich gleichfalls an den Namen eines Kirchenfürsten, des Bischofs Johann Szily knüpfen. Sowohl die Kathedrale, als auch die bischöfliche Residenz wurden von Melchior Hefele erbaut und verraten entschieden klassizistisches Streben, ebenso wie deren von Anton Maulbertsch in unfertigem Zustande hinterlassene und von dessen Schüler, Winterhalder, vollendete Freskenschmuck die Wandlung des Zeitgeschmackes widerspiegelt. Überhaupt bezeichnet die lange Reihe der in Ungarn erhaltenen Werke Anton Maulbertschs, des bedeutendsten und fruchtbarsten der österreichischen Maler, die im Gefolge der Baumeister mit so virtuosem Können an der Ausführung der grossen Aufgaben der Zeit teilnahmen, in lehrreicher Weise die Entwicklung, die sich in der zweiten Hälfte des Jahrhunderts abspielt, von den, in der Pfarrkirche zu Sümeg befindlichen, 1738 datierten blühend frischen, dekorativ illusionistischen Wand- und Deckenbildern bis zu den um klassische Klärung ringenden Gemälden in Pápa und Szombathely. Auch in der Nähe der Hauptstadt ist ein umfangreiches Werk Maulbertschs erhalten: das grosse Kuppelgemälde der unter dem Bischof Graf Christoph Migazzi vollendeten Kathedrale in Vác (Waitzen), die noch die wie durch ein Wunder auf uns gekommenen und von dem Verfasser dieser Zeilen agnoszierten schönen Renaissance-Chorschranken des ehemaligen gotischen Domes in sich birgt. Von den übrigen Bauten des Städtchens wäre noch das eigenartige Triumphtor hervorzuheben, das aus Anlass des Besuches der Königin Maria Theresia im Jahre 1764 errichtet wurde. Daneben könnte nur noch das triumphtorartig ausgebildete Karlstor der Festung Gyulafehérvár (Karlsburg), im fernen Siebenbürgen, mit der Reiterstatue Kaiser Karls III. geschmückt, erwähnt werden, das sich mit seinen üppigen Barokkformen nunmehr recht eigentümlich in der Nähe der neuen rumänischen Krönungskirche ausnimmt!

Auch im Stadtbilde der Hauptstadt Budapest spielen die Denkmäler des achtzehnten Jahrhunderts, obwohl nicht sehr zahlreich erhalten, eine wichtige Rolle. Vieles musste den modernen Anforderungen weichen. In beiden Schwester-

städten nahm die Bautätigkeit im vorigen Jahrhundert einen riesigen Aufschwung und von den in ihrem Werte nicht erkannten Werken des verpönten Barokkstils fielen manche zum Opfer, die verschont werden hätten können. Auch gab es ja keine baulustigen Prälaten, denn weder Pest, noch Buda ist je ein Bischofssitz gewesen. Der Bau des königlichen Schlosses wurde erst in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts unter der Leitung des Wiener Architekten Franz Anton Hillebrandt, des Meisters des bischöflichen Palastes in Nagyvárad (Grosswardein) begonnen. Ältere Leute erinnern sich noch an den unvergleichlich schön gelegenen, nicht besonders imposanten, doch ruhigen und gut proportionierten gelbgetünchten Gebäudekomplex mit seinen grünen Jalousien, an dessen Stelle nunmehr das im prunkenden Neobarokkstil erbaute neue Schloss auf die Donau herunterblickt.

Auf der Pester Seite befindet sich das grossartigste architektonische Werk, mit dem die Habsburger die Stadt bedacht haben: der von Karl III. gegründete mächtige Invalidenpalast, vom Jahre 1716 an gebaut, nicht ganz vollendet, dann im vorigen Jahrhundert ausgebaut und als Kaserne verwendet. Es ist nunmehr das heutige Rathaus der Hauptstadt, dessen ernste, etwas düstere Hauptfassade mit der energischen Betonung der die Kapelle bezeichnenden Hauptaxe, mit der Ausbildung der Tore und dem reichen plastischen Schmuck an italienische Bauweise erinnert. Tatsächlich entstammt der Meister des Gebäudes, Anton Erhard Martinelli einer der ursprünglich italienischen Baumeister-Dynastien Österreichs. Ein Bruder Anton Erhards, Johann Baptist Martinelli baute das ehemalige Kammergebäude in Pozsony, eines der schönsten Beispiele aus der Blütezeit des österreichischen Barokkstils.

Die Werke der kirchlichen Architektur sind hauptsächlich den geistlichen Orden zu verdanken. So in erster Linie die schönste und grösste der Barokkirchen Budapests, die heutige Universitätskirche, ursprünglich von dem kunstbeflissenen Paulinerorden vom Jahre 1716 an erbaut. Ernste, ruhige Fassade mit schön komponiertem Säulenportal und mächtigem Turmpaar; das Innere überwältigend reich, mit prachtvollem Schnitzwerke und Deckengemälden Johann Baptist Bergls. Das Ordenshaus (heute Zentralseminar) ist leider ganz umgebaut, doch ist darin der Bibliotheksaal mit seinen überaus reich geschnitzten Schränken und Geländern gut erhalten. Um die Mitte des Jahrhunderts entstand — gleichfalls als Ordenskirche — die mit ihren zwei Türmen gleichfalls hoch emporragende Sankt Annakirche in Buda, eine interessante Zentralanlage mit achtteiligem Kuppelgewölbe, angeblich nach einem aus dreissig italienischen Entwürfen ausgewälten Plan erbaut. Bemerkenswert unter den übrigen Barokkirchen sind noch die Kirche der Englischen Fräulein, mit statuengeschmückter effektvoller Fassade, sowie die Franziskanerkirche in der Inneren Stadt, künstlerisch weniger wertvoll und im Inneren schlecht restauriert, jedoch als Bestandteil im Stadtbild von grossem Reiz.

An alten bürgerlichen Häusern, zumeist recht bescheidenen Umfanges, ist trotz den manchmal gewaltsamen Änderungen und sinnlosen Modernisierungen im letzten Jahrhundert, besonders in dem noch immer ziemlich stillen Ofner Stadtteil, verhältnismässig viel erhalten. Neben mehr oder weniger reinen, manchmal recht handwerkmässigen, doch immer charaktervollen Barokk- und Rokokoformen findet man eine grosse Anzahl von klassizierenden Häusern vom Jahrhundertende, das zu der bereits eine gesteigerte Bautätigkeit entfaltenden Empirezeit hinüberleitet.

Die Pester Baukunst der Empirezeit

Von Frau Dr. Marzell Benedek

Pest ist das eigentliche Kind des 19. Jahrhunderts; was sich bis dahin in der Politik und Geistesgeschichte Ungarns abspielte, darin hatte Pest nichts dreinzureden. Buda (Ofen), Pozsony (Pressburg), Székesfehérvár (Stuhlweissenburg), die nordungarischen und Siebenbürger Städte waren es, wo eigentlich die ungarische Geschichte gemacht, geschrieben wurde und wo die Wiege der ungarischen gestigen Entwicklung stand. Zu Beginn des 19. Jahrhunderts bricht aber plötzlich Pest aus den Reihen, stellt sich mit dem vollen Elan seiner Jugendlichkeit und seinen Entwicklungsmöglichkeiten an die Spitze und steht binnen einem Jahrhundert in der ersten Reihe der Weltstädte mit Millionenbevölkerung. Verzeihen wir es diesem talentierten Kinde, wenn es im Laufe seiner glänzenden Karriere recht oft rücksichtslos, unehrerbietig, destruktiv, ja manchmal sogar geschmacklos war. Es hielt keine Traditionen in Ehren, es zerstörte die eigenen Schöpfungen und wendete sich manchmal auch Geschmacklosigkeiten zu, wenn sie nur neu waren. Der Kult der Vergangenheit ist meistens eine Tugend des vorgeschritteneren Alters, und ein übersensibler Geschmack ist eine Eigenheit eher der stillstehenden, als der in Entwicklung begriffenen Kulturen. Pest ist heute über diese Pubertätsepoche bereits hinweg und betreut nunmehr bangenden Herzens jedes Stückchen seiner kurzen Vergangenheit, von deren Denkmälern, ach, wie viele durch Feuer und Wasser, sowie durch die eigene frevlerische Hand zugrunde gingen. Die Spuren dieser hundertjährigen Kulturentwicklung sind in Stein, besser gesagt, in Ziegel gemeisselt da, in die Ziegelsteine der Pester Bauten. Die Bauentwicklung der Stadt Pest bedeutet gleichzetig deren geistiges Hochkommen. Und ihre erste Periode heisst: Empire.

Empire ist ein, im Wege der Franzosen in das gesamte Europa verzapfter Klassizismus des beginnenden 19. Jahrhunderts. Von einer auf nationalen Traditionen beruhenden Architektonik in Ungarn kann wohl kaum gesprochen werden. Es gab in Pest keine Traditionen und es gab keine eigene ungarische Baukunst. Solche gab es nur in den deutschen Städten Oberungarns, Transdanubiens und Siebenbürgens. Was hätte denn überhaupt das geographische Hinterland Pests, die ungarische Tiefebene, derlei bieten können? Siebenbürgen aber lag weit entfernt. Es war daher das natürlichste, wenn Pest sich im Wege Ofens und Pressburgs den geistigen Strömungen Wiens und hiedurch denen des gemeineuropäischen geistigen Lebens anschloss, und in der besagten Epoche daher Baulichkeiten im klassizisierenden Stil aufführte.

Das Wort Empire wird gemeinhin für das erste Viertel des 19. Jahrhunderts angewendet. Die dreissiger Jahre gelten bereits unter dem Schlagwort des Biedermeier; die darauffolgenden Jahre bis zur Mitte des Jahrhunderts bedeuten eine Epoche der klassizisierenden Kunst. Es ist aber kein leichtes Ding und hat auch wenig Sinn, feste Abgrenzungen zwischen diesen dreierlei Stilarten zu ziehen, da ihr innerstes Wesen doch durchwegs klassisch gerichtet ist. Einen eigenen Baustil der Biedermeierzeit gibt es z. B. überhaupt nicht. Was dabei das eigentlich Ausschlaggebende ist: die Baukonstruktion, die Linienführung, die Dekoration, die ganze künstlerische Verfassung ist bei allen dreien dieselbe; es lassen sich nur ganz minimale Verschiedenheiten feststellen. Es sind immer dieselben Fronten, abgeteilt durch Fensterreihen, Pfeilerordnungen und Risalite. Es herrschen nur vertikale und horizontale Geraden vor; keine Spur von Wellenlinien ist zu entdecken. Der Standpunkt des Beschauers ist stets frontal gerichtet. Was besagen will, dass der Baumeister keine Sorge für die Seitenmauern des Gebäudes übrighatte; er dachte nicht im Raum, sondern in einer frontalen Fläche. Kein Streben nach malerischen Wirkungen lässt sich erkennen. Alles geht auf eine streng architektonische Wirkung aus. Und was besonders für sämtliche Baustile aller klassizistischen Epochen bezeichnend ist: jeder einzelne Teil des Gebäudes, das Fenster, das Tor, die Säulenordnung ist immer eine streng abgeschlossene Einheit, kann dem Bau wann immer abgehoben und einem anderen Bau

einverleibt werden. Die Bauelemente sind einander koordiniert. Über dem Ganzen herrscht eine analytische und analysierende Konzeption ; während z. B. ein Barokkbau die syntetische Durchführung einer Bauidee darstellt, wobei die einzelnen Teile an sich unwichtig, nur im Verhältnis zum Ganzen eine bedeutsame Rolle spielen.

Im Prinzip bleibt denn auch das Pester Empire in der ganzen ersten Hälfte des Jahrhunderts solcherart unverändert. Trotzdem lässt sich darin eine gewisse Entwicklungslinie feststellen. Das frühe Empire bleibt streng in der Fläche haften. Es ist ein Mauerkomplex, der durch seine Masse wirkt, durch Fenster und auch etwa durch Bildhauereien gegliedert wird, die aber in Kassetten oder Bänderwerk eingefasst, doch immer hinter die Wandfläche der Gebäude zurücktreten. Selbst die vorderhand noch selten verwendeten Säulen und Pfeiler erscheinen in die Mauern versenkt. Man könnte fast sagen, dass diese Bauten keine Profilierung haben.

Die Entwicklung besteht nun darin, dass die Gebäude Profile erhalten, die immer schärfer betont werden. Die Profile liefern die hervortretenden Mauerteile : die Risalite, die vorerst kaum merkbare, flache Pfeilersysteme in der Mittelpartie der Stirnwand darstellen, dann aber immer vehementer vorspringen, um endlich ganze Bauteile bildende Portikusse zu gestalten. Auch heute stehen noch fünf Gebäude dieses Stils in Pest, an denen man diesem Werdegang folgen kann. Im Prinzip vertreten alle fünf Häuser dieselbe architektonische Idee : die Mittelpartie des Baues wird durch eine an beiden Stockwerken durchlaufende vertikale Axenreihe aus der Frontfläche herausgetrieben. Nur ist diese Axenfolge an jedem der fünf Bauten verschieden. Bei dem Hause Maria Valerie-Gasse Nr. 19 schmiegen sich Halbpfeiler der Mauerfläche an, am Tänzerschen Hause (Akademiegasse 3.) heben sich Halbsäulen hervor, am Komitatshaus gibt es bereits richtige Säulen, hinter denen ein schmaler Korridor entsteht, am alten Lloyd-Gebäude (heute Triestiner Versicherungsinstitut) umschliessen die Säulen einen tiefen Raum und beim Nationalmuseum ist das Risalit mit seiner Säulenordnung bereits zwei Fensterbreiten tief.

Das Wesentliche an der Entwicklung ist also darin zu suchen, dass der Bau an Plastizität zunimmt, diese letztere aber durch die immer mehr hervorstehenden Gesimse und Fenstersimse betont wird. Auch die Halbsäulen erscheinen immer seltener und an ihre Stelle tritt die richtige griechische Säule. Die lieblichen Mauerreliefs verschwinden ebenfalls und soweit bildhauerisches Werk noch angewendet wird, ist es entweder eine freistehende Statuengruppe, oder aber ein im Dreieckfeld komponiertes Hochrelief.

Dieser Entwicklungsgang ist übrigens gemeineuropäisch. Zu Beginn des Jahrhunderts herrschte eher der durch die Römer adaptierte Klassizismus vor, dieser wird aber immer mehr durch das strenger erfasste griechische Ideal verdrängt. Diese griechische Abart bedeutet die Wandlung zur Plastizität.

Das Baugewerbe war zu jener Zeit offenbar erblich in den einzelnen Familien. Die Familien *Kasselik*, *Zitterbarth*, *Brein* hatten bereits einen guten Namen, die bedeutungsvollste unter ihnen war aber die *Hild*'sche Familie, aus deren Reihen wir die Namen von vier Baumeistern kennen.

Von den frühen Meistern sei hier der Name Ignaz *Brein* erwähnt, der das Kemnitzersche »Zwei Türken-Haus« am Deák-Platz erbaute. Ein Werk Josef *Hofrichters* ist die reformierte Kirche am Calvin-Platz, sowie die der Semmelweis-Gasse zugewendete Front des Komitatshauses.

Die ganze Empireepoche hindurch wirkte und machte deren Entwicklungsgang vollauf mit der auch nach europäischen Masstab bedeutungsvolle Baumeister Michael *Pollack* (1773—1855). Seine Stilentwicklung beginnt mit dem flachen Empire, dessen Baumaterial bekanntlich der Stein war. Dieses edle Material verträgt aber nur kümmerlich eine Verzierung. In unserer, von Freund und Feind gleichermassen zu Tode malträtierten, von Feuer und Wasser leidenden Stadt langte es aber nur spärlich für Steinbauten. Da musste also der Mörtelverputz herhalten, der sich eine eigene Stilart schafft. Es liegt etwas innig-anheimelndes an diesem Mörtelreliefwerk. Pollack hatte es bald instinktiv heraus, dass er die Langeweile der breiten Mauerflächen

durch vielfache Gliederung und reichen Bildhauerschmuck bannen müsse. Seine erhaltenen frühen Baupläne zeugen von einer kräftigen ornamentalen Anlage.

Sein frühestes Werk ist die evangelische Kirche am Deák-Platz (1808), deren Bauleitung er von Johann *Krausz* übernahm. Was an diesem Gebäude Pollack zu verdanken ist, lässt sich heute kaum mehr absondern ; doch dürfte er wenig Anteil daran haben, da wir sowohl seine ornamentierende Lust, wie auch sein vorzügliches Dimensionsgefühl, aber auch seine abgeklärte Monumentalität vermissen.

Das *Palais Szapáry* in der Szép-Gasse mit seinen klaren Dimensionen, feinen Reliefs und geraden Gesimsen ist ein Schulbeispiel des edelsten Frühempire.

Das vorzüglichste Werk dieser Periode ist aber das *Palais des Ministerpräsidiums*, einst Palais des Grafen Moritz Sándor. Hier stösst man ausser dem Namen Pollacks auch auf jenen des Erbauers des einstigen Deutschen Theaters, *Aman*. Der Reichtum der Säulenordnungen, die ansprechenden Dimensionen des Baues, sowie die vielfach verwendeten Reliefs zeugen aber eher für Pollacks Genie. Hier sind auch — entgegen den Stilgepflogenheiten der klassizisierenden Bauten — auch die Seitenwände reich mit Reliefs geschmückt.

Das gräflich *Festetics'sche Palais* (heute Hauptinstitut der Phönix-Versicherungsgesellschaft) Ecke der Zrinyi- und Nádor-Gassen ist hauptsächlich wegen seines runden, statuenverzierten Vestibüls bekannt.

Das Hauptwerk der ersten Schaffensperiode Pollacks war die im Jahre 1849 von den Mörsern des Generals Hentzi zerschossene *Redoute*. Einige Darstellungen der Interieurs dieses Baues sind uns erhalten geblieben : sie verraten auf den ersten Blick die ornamentale Fertigkeit Pollacks. Auch hier gab es ursprünglich einen Amanschen, ziemlich unklaren Bauplan, an dem Pollack festhalten musste.

Im Jahre 1836 erhält Pollack den Auftrag zur Ausführung des *Nationalmuseumsbaues;* im darauffolgenden Jahr wird mit dem Bau begonnen, der im Jahre 1847 fertig gediehen. Seine Pläne kann man in ihrem Werdegang von Schritt zu Schritt verfolgen, wie sie sich immer mehr der klassischen Form des heutigen Baues nähern. Der Portikus steht vorerst auf der Erdfläche, dann wird er auf Arkaden gestellt, um endlich dem heutigen mächtigen Stufenbau zu weichen, so dass nunmehr das ganze Gebäude mit einem Blick zu umfassen ist. Ausser dem Giebelschmuck entfällt hier jedwedes bildhauerische Beiwerk. Es ist eines der machtvollsten Dokumente unserer klassizisierenden Baukunst.

Mathias *Zitterbarth* erbaut das im Jahr 1837 eröffnete (alte) *Nationaltheater*, einen kleinen, bescheidenen Bau, der die Formsprache des frühen Empire spricht. Es war denn auch nicht dieses Gebäude, das seinem Erbauer zu Ruhme verhalf, sondern das auch heute noch bestehende *Komitatshaus*. Es besteht eigentlich aus drei Teilen. Der erste Teil stammt aus dem Jahre 1811 ; der zweite, Hofrichtersche Teil wurde im Jahre 1832 fertig ; während der dritte Teil, der von Zitterbarth aufgeführte Frontbau in der Komitatshausgasse, aus dem Jahre 1841 stammt. Es ist ein in seiner Monumentalität hartes, in der Masse wirkendes Gebäude.

Es sind nun dreissig Jahre her, dass die damalige Städtebaupolitik das interessanteste Denkmal Pests zum Abreissen verurteilte : es ist das einstige Stadthaus. Es stand einst hinter der Hauptpfarrkirche, mit der Front gegen die heutige Kossuth Lajos-Gasse zu gerichtet. Ein früher dort bestandenes Gebäude wurde für die Zwecke des Stadthauses im Jahre 1847 adaptiert und mit einer durchwegs neuen Front versehen. Es war ein mächtiger, viereckiger Gebäudekomplex, vorn an den Stockwerken mit den gewohnten Pfeilerordnungen. In der Mitte ein hochaufragender, eckiger Uhrturm. Hauptschmuck des Baues war eine auf das Dachgesims gestellte Reihe allegorischer Statuen. Der Plan des Neubaues stammte von Franz Kasselik her, den neuen, monumentalen Gesimsschmuck entwarf aber Josef Hild.

Josef *Hild*, der grosse Hild, ist der prägnanteste Vertreter des klassischen Pester Empirestils. Den Stempel seines eigenen, persönlichen Stils drückte er der ganzen inneren Leopoldstadt, sowie der Inneren Stadt (IV. Bezirk) auf. Die Nádor-, Bálvány-, Sas-, Mérleg-Gassen sind voll von Hildschen Bauten, oder aber von solchen, die seine

Nachfolger erbauten. Sein Stil ist ein kraftvoller, schmuckloser Klassizismus. Mächtige Dimensionen, machtvolle Masse. Wohnhausbauten eines wohlhabenden Bürgertums. Säulenreihen, kräftig unterstrichene Gesimse, mächtige Risalite, breite Attika. Er hegte eine Vorliebe für Arkadenhöfe, die er oft mit Brunnen und Statuen verzierte. Manche Häuser der Inneren Stadt bewahren bis heute noch diese Höfe. Auch der ovale Säulenhof des *Kaiserbades* ist sein Werk. Ihm ist dann auch das *Tänzersche Haus*, das Gebäude der heutigen *Oberstadthauptmannschaft*, sowie das *Nationalcasino* zu verdanken. Der bedeutendste seiner Profanbauten ist aber das *Haus des Pester Handelsgremiums* am Donauufer. (Später Lloydpalais, heute Triestiner Versicherungsinstitut.)

Josef Hild erhielt auch den Auftrag zum Bau der St. Stefans-Kirche. Er reichte mehrere Pläne ein. Ein frühes Exemplar derselben kennen wir aus einem Stahlstich ; die späteren Modelle des inzwischen eingestürzten Baues ersieht man an Gypsmodellen des Hauptstädtischen Museums. Der erste Entwurf war ungemein interessant und machtvoll. Quadrat im Grundriss, an den vier Ecken je ein Turm und in der Mitte des Baues eine, durch eine Säulenhalle verdeckte Kuppel. Mächtig in der Konzeption, doch kühl und starr, der eher die Macht der Kirche, als die Kraft des Glaubens zu verkünden berufen war.

Auch dieser Entwurf ist ein beredter Zeuge dessen, dass das Empire — wie dies auch die Kirchenbauten am Calvin- und am Deákplatze beweisen — viel schwächer in den kirchlichen, als in den Profanbauten war. Unseren mystischen und extatischen Begriffen vom Glauben entspricht der himmelwärts strebende Spitzbogen und das sich windende Barokk viel eher, denn der alles klar aussprechende Klassizismus. Dieser Stil erreichte seine Blüte doch nur in den öffentlichen Profanbauten.

Nachdem wir dann die Leiden unseres Freiheitskampfes bereits verwunden hatten, in den sechziger Jahren, da die Bautätigkeit von neuem einsetzte, da war der Klassizismus bereits in ganz Europa ein veraltetes Spiel. Die Romantik drang bereits in allen Gebieten durch und brachte das Erwachen der mittelalterlichen sowie der Renaissanceformen mit sich.

Heute aber, zu Zeiten einer durchwegs vereinfachten, in rein architektonisch wirkenden Formen arbeitenden Baukunst steht uns vielleicht dieser hundertjährige Stil viel näher, denn je.

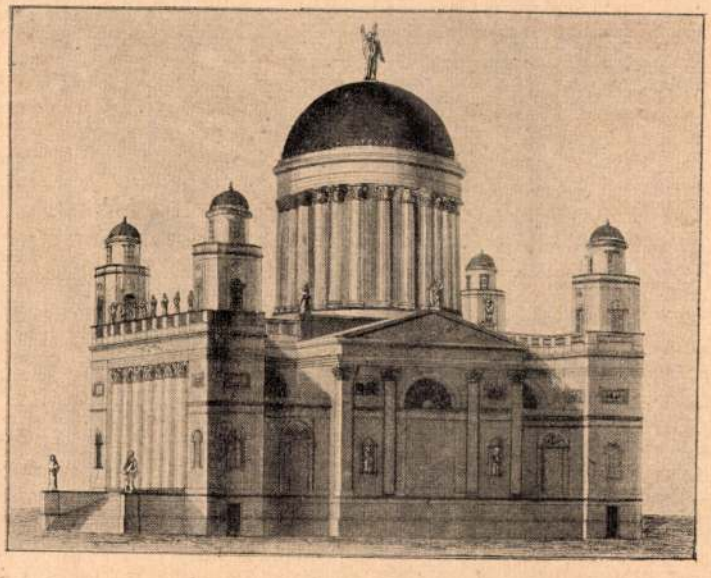

Der erste Entwurf Hilds zur Leopoldstädter St-Stepanskirche in Budapest

Die ungarische Baukunst am Ende des 19. Jahrhunderts

Vom Architekten Aladár Sós

Ungarn, der an Naturschätzen einst reichste Teil der machtvollen wirtschaftlichen Einheit der einstigen Österreichisch-Ungarischen Monarchie, konnte sich nach dem Ausgleich vom Jahre 1867 nunmehr freier entfalten und ging denn nun auch binnen kurzen Dezennien einer beispiellos raschen Entwicklung entgegen. Die bislang arg zurückgebliebene Provinz arbeitete sich nun in fieberhaftem Tempo auf allen Gebieten des wirtschaftlichen, technischen und kulturellen Lebens zu einem europäisch orientierten Staate empor, das aber trotzdem seine persönliche Note bewahrte. Und Budapest, das bisher der vernachlässigte Sitz einer Provinz war, avancierte nun rasch zur Hauptstadt eines entwicklungsfrohen Landes. Die vielleicht etwas verstaubten und vergilbten, aber immerhin auch heute noch beredten Zeugen dieser wunderlichen Blüte, die bis zum Ende des 19. Jahrhunderts anhielt, sind die architektonischen Werke Budapests aus den letzten drei Dezennien des verflossenen Säkulums.

Die westlichen Stilströmungen gelangten immer ziemlich rasch zu uns. Die letzten beiden Wellenschläge: der Klassizismus und die Romantik, die als ganze Epochen durchdringende und umfassende, allgemeingültige Kunstrichtungen erkannt werden mögen, kamen bereits vor den Jahren des Freiheitskrieges und des Ausgleichs zu uns und waren hier durch Namen vertreten, die sich mit den besten Künstlermarken der bedeutendsten europäischen Kunstgebiete wohl gerechter Weise messen durften. In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts aber gibt es — wir können das nunmehr getrost, wenn auch trostlos behaupten — auch im Westen keinen einheitlichen Zeitgeist mehr, keinen vorherrschenden Geschmack, kein allgemeingültiges Schönheitsideal, kurz: keinen Stil. Es ist also keinesfalls Wunder zu nehmen, wenn das plötzlich in günstigere Lebensbedingungen geratene, Versäumnisse von Jahrhunderten nachzuholen beflissene Ungarn der Ausgleichsperiode ebenfalls nicht in der Lage war, eine einheitliche, charakteristische Baukunst zu schaffen. Auch die westeuropäischen Lande versuchten in der zweiten Hälfte des Jahrhunderts ihre Bauschöpfungen mit der Maskerade der historischen Stile zu verkleiden. Auch bei uns suchten die Baukünstler die Ziermotive ihrer Werke aus dem Formenschatz aller Herren Länder und Epochen zusammen. Nicht nur diese Zeit war eklektisch gesinnt, auch die Architekten selbst waren Eklektiker. Nicht allein darin lag etwas Wunderliches und Auffallendes, dass eine und dieselbe Epoche die Werke der verschiedensten verflossenen Jahrhunderten nachahmte, sondern auch darin, dass ein und derselbe Architekt sogar an seinen verschiedenen Baulichkeiten die verschiedensten Baustile imitierte. Die Erklärung dieser Tatsache liegt bei weitem nicht — wie dies allgemein angenommen zu werden pflegt — lediglich im weltfremden Akademismus dieser Epoche, in den historischen Studien der Zeit, sondern viel eher im nur allzu praktisch gerichteten Zeitgeist, im unausgegorenen Geschmack der urplötzlich zu politischem und wirtschaftlichem Einfluss gelangten Bürgerschicht und in der Gleichgültigkeit der eigentlichen bildenden Künste. Es ist dies denn auch ganz verständlich. Die zweite Hälfte des neunzehnten Jahrhunderts brachte allenthalben den grösstmöglichen Elan des entwicklungsreichen Industrialismus als Morgengabe mit sich. Hiedurch wurden die Baukünstler vor machtvolle und überaus komplizierte Probleme gestellt, wie es solche noch nie gab; zur Lösung derselben bietet ihnen aber die neue Zeit zugleich ganz neue technische Möglichkeiten. Die Architekten müssen nun rasch die verschiedensten Aufgaben übernehmen: vom neuen Wohnhaustypus an bis zu den Nutzbauten, die die moderne Politik, die Verwaltung, das kulturelle und wirtschaftliche Leben, der Verkehr erheischt; und alldiese Aufgaben sollen dabei reell, zielbewusst, technisch vollkommen, aber ohne alle

Musterbeispiele oder Vorarbeiten, sozusagen extemporierend gelöst werden. Für die Aesthetik bleibt da wenig übrig, man will die Bauten sorglos, aber sicher unter Dach und Fach bringen und wendet sich daher an die altbewährten kunsthistorischen Schönheitswerte vergangener Epochen um Anleihe. Auch dieser Eklektizismus wurzelt daher — wie auch sonst jeder Eklektizismus sowohl in der Philosophie, in der Wissenschaft oder in der Kunstgeschichte — bei weitem nicht in abstrakt-akademischen, theoretischen Bedenken, sondern ist lediglich eine Nutzanwendung von eminent praktischen und utilitaristischen Arbeitsmethoden.

Das Prinzip dieser historischen Kostümparade musste aber trotz alledem doch hie und da durchbrochen werden, u. zw. hauptsächlich bei Aufgaben, die derart neu waren und bei denen der Nutzzweck die Bauform schon vornherein derart determinierte, dass ihnen selbst bei eifrigstem Willen das historische Kostüm keinesfalls mehr aufgedrängt werden konnte. In zwei Fällen, wo die Architekten den sachlichen Anforderungen und der Neuheit ihrer Aufgabe unmöglich ausweichen konnten, wendeten sie sich denn tapfer ihrem neuen Problem zu, wobei es ihnen gelang auch künstlerisch Vollendetes, Originelles und Wertvolles zu schaffen. Den Plan zum Westbahnhof in Budapest entwarf der einer französischer Familie entstammende Ingenieur *de Serres* und schuf dabei einen frühen Versuch zweier höchstmoderner, zeitgemässer Ideen. Die Bahnhofhalle dient ihrem ganzen Aufriss nach mit einer mächtigen Glaswand dem Strassenleben zu, erhebt also das im Gebäude pulsierende Bahnhofsleben zum Leitmotiv seiner Bauwirkung, ist also in seiner Grundidee ein Urahn der Citroëngarage in Paris. Die beiden Flügelbauten aber sind die ersten Versuche der Bauweise mit Eisengerüst und Füllmauern. Das Eisengerüst besteht natürlich — der Technik der Epoche entsprechend — vorerst nur aus gusseisernen Elementen. Der andere interessante Nutzbau ist der sogen. Elevator, den zu Beginn der achtziger Jahre Christian Ulrich für Zwecke der modernen Getreidespeicherung aufführte. Mit seiner imposanten Massigkeit, mit der klaren, sachlichen Gliederung, mit seinen ernsten Dimensionen erweckt dieser Bau auch heute noch den Eindruck einer zwecksicheren, wichtigen Einrichtung.

Wenn man von diesen beiden Ausnahmen absieht, so zeigen die vielen Schöpfungen dieser Periode kein aus dem Zweck, dem Material, der Konstruktion und dem Milieu der einzelnen Bauten gewonnenes Äussere und Innere, vielmehr eine, den kunstgeschichtlichen Formularen entnommene Dekorationsarchitektur. Es wäre ein schwieriges Unternehmen, ihre Schöpfer als Stilnachahmer verschiedener, scharfabgegrenzter Stilperioden zu behandeln, da sie doch frei zwischen den verschiedensten Stilen herumschweiften und zu ihren verschiedenen Problemen die verschiedensten Formschätze heranzogen.

Auch der bedeutendste Baukünstler der Epoche, Nikolaus *Ybl.* begann seine Laufbahn mit einem Wohnbau im romantischen Stil ; es folgte dann eine romanische Kirche, weiterhin die verschiedensten Baulichkeiten, Zollpalast, Badehäuser, Magnatenpaläste und ein Opernhaus im Renaissancestil, um endlich bei dem Habsburger Barokk zu landen, das er im Christinenstädter Flügel der königlichen Burg anwendete. Trotzdem müssen wir ihn als den Hauptvertreter der Renaissancerichtung heranziehen, einesteils, weil die bedeutendsten Werke seines Oeuvres hiehergehören, und anderenteils, da ihm darin eine ganze Schule von Nachfolgern entstand. Betrachtet man sein Lebenswerk ganz unvoreingenommen, so muss doch füglich anerkannt werden, dass es seit den grossen italienischen Baumeistern noch keinen Künstler gab, der die Formsprache des italienischen Rinascimento besser und überzeugender beherrscht hätte. Zur Bekräftigung dessen sei hier auf das wohl schlecht placierte, doch an sich monumentale Zollamtspalais, dann auf die Königliche Oper verwiesen, die sich ihren Dimensionen nach wohl kaum, aber ihrem Kunstwert nach umso eher mit den Opernhäusern von Wien und Paris messen darf ; auch sei die vielfarbige, poetische Gartenarchitektur des Schlossgartenbazars, sowie die heute bereits als Kunstdenkmal wirkende St. Stefans-Kirche herangezogen. Die Auswirkung Ybls auf die künstlerische Ausgestaltung Budapests war ebenso tiefgreifend, wie diejenige Schinkels auf Berlin oder Hansens auf Wien. Im Renaissancestil arbeiten dann noch *Szkalnitzky* und *Koch*,

die die Schöpfer der Universitätsbibliothek, des Hotels Hungaria und des innerstädter Hauptpostamtsgebäudes sind. Ihnen reihen sich Josef *Kauser*, Julius *Bukovits*, Wilhelm *Quittner*, Wilhelm *Freund*, Alfred *Wellisch*, Adolf *Feszty*, Emil *Unger*, Anton *Weber*, Géza *Kalina* und Rudolf *Ray* an, die in den 80-er und 90-er Jahren den Strassen unserer Hauptstadt ihren auch heute noch vorherrschenden, oft von Berlin und Wien, manchmal auch von Paris aus beeinflussten Renaissancecharakter verliehen hatten.

Sowohl nach Kunstfertigkeit, wie auch nach persönlichen Qualitäten heben sich aus dieser Reihe die Namen Gustav *Petschacher*, Heinrich *Schmahl* und Adolf *Láng* hervor, die auch in internationalen Belangen interessante Erscheinungen dieser heute als uninteressant angesprochenen Epoche sind. Über die poetischeste, phantasievollste Ader verfügt unter ihnen Gustav Petschacher. Er begeistert sich an dem leichten, spielerischen, die Baufassade lediglich als eine dekorative Komposition, aber immerhin eine einheitliche Komposition auffassenden spätitalienischen Rinascimentostil, der mit dem stadtrömischen Palazzo Spada einsetzt, dann in Norditalien seine Fortsetzung und im Mailänder Palazzo Marino seine vollste Reife findet. Petschachers bestgeglückte Schöpfungen sind das sgraffitoverzierte Zinspalais der Staatsbahnen am Rondeau der Andrássy-Strasse, dann das Harkányische und Pallavicinische Palais auf demselben Strassenzug, sowie die Zinspaläste Ecke des Theresienrings und der Aradi-Gasse, sowie des Franzensrings und der Üllöer-Strasse.

Heinrich Schmahl sticht mit seinen imponierenden Kentnissen hervor. Er arbeitet vorerst im italienischen (Palais Haggenmacher auf der Andrássy-Strasse), dann im deutschen Renaissancestil (Schossberger-Haus am Theresienring). Später berauscht er sich an den gotischen und maurischen Kunstformeln Venedigs und wendet sich gänzlich diesen zu. Seine unglaublich exakten Detailkenntnisse erretten ihn auch dabei vor allzu minutiöser Kleinlichkeit. Sein mit Vorliebe verwendetes Konstruktionsmaterial, den Eisenguss, behandelt er dabei sogar mit einer derartigen Virtuosität, dass er damit das äusserst schwierige und auch heute noch aktuelle Problem zu lösen vermag, wie die breitgeöffnete Architektur des Parterres und des Halbstockes mit der wohl im ganzen grösseren, doch durch die Fensternischen kleinlicher gestalteten Mauerfläche in Einklang zu bringen sei. Seinerzeit gelang die Lösung dieses Problems sowohl bei uns, wie auch im Ausland nur äusserst selten. Die besten Beispiele seiner Kunstart sind die von ihm erbauten Bank- und Geschäftshäuser auf der Rákóczi-Strasse, dem Elisabeth-Platz und dem Schwurplatz.

Auch Adolf Láng war ein vielseitiger, vielbewanderter Künstler. An seinen Namen knüpft sich der Bau der alten Kunsthalle, die eine derartig kongenial durchfühlte Abart ihres Vorbildes, des von Sanmicheli erbauten Veroneser Palazzo Bevilacqua darstellt, dass ihre Wirkung füglich jener der echten italienischen Paläste zur Seite gestellt werden mag. Der Bau Ecke der Andrássy-Strasse und Kaiser Wilhelm-Ring, wo die eigenartige, gesimslose, bewegte Fensterarchitektur vorwiegt, zeugt von einer beispiellosen künstlerischen Kühnheit. Auch das Gebäude des Ungarischen Theaters, wo er Motive des französischen Barokks frei einverwebte, ist recht ansprechend ; leider wurde der Bau neuerdings durch stillose Vorbauten arg verschandelt. Ein würdiger Nachbar der alten Kunsthalle Längs ist das in seinen Dimensionen monumental gehaltene und mit edlen Details sowie feinen Sgraffiten verzierte Gebäude der Hochschule für bildende Künste, ein Werk Ludwig *Rauschers*. Einen ebenfalls interessanten Versuch stellt das Zinspalais Stefan *Kiss'* dar (Ecke Rákóczi-Strasse und Josefsring), wobei der Künstler zum ersten Mal den Versuch anstellte, Kranzgesims und Einzelmotive der sogenannten oberungarischen Renaissance neuaufleben zu lassen.

Unseren im Renaissancestil arbeitenden Künstlern reiht sich auch Alfred *Schikedanz* an, der das Museum für bildende Künste, sowie die neue Kunsthalle durch vorgelagerte antike, mit Säulen und Tympanon versehene Portiken zu museumartigen Bauten erhöhte. Die meisten Baupläne schuf der Professor an der technischen Hochschule Győző *Czigler*, der seine Löwenklauen bei dem Bau des Saxlehner-Palais (am Anfang der Andrássy-Strasse) und bei dem Zinshaus am Anfang der Üllöer-Strasse vorwies, dann aber einem charakterlosen, kühlen Formalismus verfiel, wodurch die

meisten seiner Bauten in künstlerischer Hinsicht zur vollständigen Bedeutungslosigkeit hinabsanken.

Neben der überwiegenden Mehrheit unserer im Renaissancestil wirkenden Architekten gibt es dann einige, ganz hervorragende Meister hierzulande, die sich hauptsächlich den mittelalterlichen Kunstformen widmeten. Unser berühmtes Parlamentsgebäude entwarf Emerich *Steindl*, ein Schüler des Wiener Meisters Friedrich Schmidt. Wenn einzelne Partien unseres Parlamentsgebäudes wohl auch an das Wiener Rathaus, und sein Kuppelbau an die Fünfhauser Kirche erinnert, so ist doch die Gesamtkomposition des Budapester Baues viel origineller und grosszügiger, als welches immer von Schmidts Oeuvre. Seiner Wirkung kann sich niemand entziehen, der zu Schiff nach Budapest fährt oder aber von der Ofner Seite aus diese geradezu musikalrythmische Bauphantasie betrachtet. Ausser dem Parlament erbaute Steindl noch die gotische Kirche in der Elisabethstadt, dann das Rathaus in der Waiznergasse, das Gebäude der früheren Technischen Hochschule, sowie das der Veterinärhochschule, — die letzteren drei im Renaissancestil, mit Rohziegeln und farbigen Majolikaverzierungen.

Dem Geiste der mittelalterlichen Baukunst kam wohl Friedrich *Schulek* am nächsten, dessen Glanzleistung, die zum Schlossberg emporführende Fischerbastei eine wundersame Beschwörung des Phantasiereichtums, der Konstruktionsmethode und des Steinhaues der romanischen Meister darstellt und eine richtige historische Stimmung verbreitet. Bedeutungsvoll im Schulekschen Oeuvre ist auch das Restaurierungswerk der Mathiaskirche im romanisch-gotischen Übergangsstil. Ein Meisterwerk darin ist der spitzenwerkartige, feine, ungemein graziöse Turmbau, eine Nachdichtung der späten Flamboyantgotik.

Ein bedeutender Vertreter der mittelalterlichen Stilarten ist auch der Professor an der Technischen Hochschule Samuel *Pecz*, dem die Pläne zur reformierten Kirche in Ofen, — einem recht originell disponierten und günstig wirkenden Rohziegelbau — und zu der an der Vorderfront ebenfalls gotisch verzierten Markthalle zu verdanken sind. Alexander *Fellner* erbaute das Finanzministerium in einem malerischen Stil der englischen Gotik. Ein späteres Werk seiner Faktur ist das im modernisierten Empirestil erbaute Palais des Justizministeriums.

Der dritten Gruppe unserer Architekten rechnen wir jene Baukünstler zu, die im Barokkstil arbeiteten. Ihnen kommt am wenigsten ein Lokalcharakter zu. Ihre Werke wirken am internationalsten, da doch während dieser Periode die freie Anwendung und Verwertung von Motiven der späten Renaissance und des Barokk in ganz Europa nicht nur gang-und-gebe war, sondern gewissermassen auch zum »offiziellen« Baustil erwuchs. Der theatrale Schwung, die Stattlichkeit und die für die verschiedensten Zwecke adaptierbare Elastizität dieses Stils schufen ihm seine Beliebtheit in den Augen sowohl der Architekten, als auch der grösseren Öffentlichkeit. Bei uns wurzelte er sich so tief ein, dass er auch heute noch das gefährlichste Hindernis im Aufkommen der zeitgemässen Bestrebungen ist.

An erster Stelle seiner Vertreter steht Alois *Hauszmann*, der Verfasser der Baupläne für das königliche Schloss, für die Kurie, für das Zentralgerichtsgebäude und für das Stammhaus des Versicherungsinstituts »NewYork«. Ihrer Feinheiten und meisterhaften Einzelheiten halber sind auch zwei kleinere Werke seiner Faktur zu erwähnen: das Technologische Gewerbemuseum und der vormalige Architektenpavillon der einstigen Technischen Hochschule. Die Schüler Hauszmanns: *Korb* und *Giergl* vereinigten ihren Namen mit den Pendantbauten der beiden Klotildpaläste, die als vorgeschobene Pilone der Elisabethbrücke wirken. Mit ihren grossartig modellierten, interessant geformten beiden Türmen gereichen sie zu einem wahrhaft weltstädtischen Strassenbild Budapests. Ihr in das Palais NewYork hineinkomponierte Kaffeehausinterieur aber, mit seiner prächtigen Raumwirkung, mit dem kühnen Spiel der Niveauunterschiede, sowie mit dem Reichtum der malerischen Ansichten darin steht wohl am ganzen Kontinent an erster Stelle.

Ein minder freies und stilgerechteres Barokk und Rokoko ist die Eigenart des Architekten Arthur *Meinig*, dessen Wenckheim-Palast gerade jetzt zur Hauptstäd-

tischen Bibliothek umgestaltet wird. Ebenfalls ihm sind die Handels- und Gewerbekammer, der Park-Club, sowie verschiedene Magnatenpa'äste zu verdanken, die in ihrer Art durchwegs erstrangige Leistungen sind. Aus der Reihe unserer neubarokken Bauten ist noch das Zentralgebäude der Universität, ein Werk *Baumgartens* und *Herzogs* zu erwähnen, obwohl es in seinen Verhältnissen nicht ganz geglückt ist. Unsere neubarokken Theaterbauten sind Werke der Wiener Architekten *Fellner* und *Helmer*.

Das Ergebnis der Kraftenfaltung Ungarns in den drei Dezennien nach dem Ausgleich mit Österreich wurde bei der Millenarausstellung des Jahres 1896 der Welt vorgeführt. Vom architektonischen Standpunkt bot diese Ausstellung ein getreues Abbild der Stiltrunkenheit der eklektischen Richtung am Jahrhundertende. Die besten Beispiele dieser Ausstellungsbauten stammen von Ignaz *Alpár*, *Láng* und *Steinhardt*, Franz *Pfaff*, Desider *Jakab*, Ludwig *Frommer*, sowie *Kármán* und *Ullmann* her. Hievon besteht heute nurmehr das Verkehrsmuseum (Franz Pfaff) und die historische Gruppe auf der Stadtwäldcheninsel (Ignaz Alpár). Unter Beihilfe seiner talentierten Mitarbeiter gelang es Ignaz Alpár die bezeichnendsten Partien der wenigen, dem Lande erhalten gebliebenen Baudenkmäler auf eine malerische und wirkungsvolle Weise zu einem Ganzen zusammenzuschweissen. Das romantische Portal der Abteikirche von Jaák, der Klosterhof mit dem Kreuzgang, das gotische Burgtor von Vajdahunyad, der Rittersaal mit dem Altan, der Burgturm ebendaher, dann der Donjon und der Apostelturm von Segesvár, die Schlosskapelle von Csütörtökhely, ein phantastisches frühgotisches Ritterschloss mit dem Turnierhof, mittelalterliche Königssäle, der Burgsteig aus Keresd, ein Renaissancepalast mit Sgraffiten aus der Zipser Gegend, dann der Kronstädter deutsche Renaissanceturm, das Rákóczische Haus in Eperjes, der Turm und ein Stadthausdetail von Lőcse, ein Pavillon im Stile Francois I., endlich eine Barokkarchitektur im Geiste Fischers von Erlach, eng aneinander gereiht, mit einander verwoben, illustriert gewissermassen die ganze ungarische Baugeschichte. Dieses grandiose kunsthistorische Kompendium mag aber gleichzeitig auch als ein Symbol das babylonischen Wirrwarrs gedeutet werden, der zu Zeiten des Eklektizismus um die Jahrhundertwende in Ungarn herrschte.

Der Schöpfer dieses architektonischen Quodlibets, Ignaz Alpár ist übrigens eine der prägnantesten Gestalten der eklektischen Baumeister. Rein auf das Praktische eingestellt, grenzenlos agil, unbändige Willenskraft: ist er der würdige Architekt der immer mächtiger ausladenden Finanzwelt. Sein Kunstgefühl grenzt an die bombastischen Dimensionen und Wirkungen an. In der Grunddisposition seiner Bauten ist er ein Neuerer, bleibt aber gleichmütig und meidet daher jedwedes Risiko, sobald es sich um die architektonische Lösung der ihm gestellten Aufgaben handelt. Er liegt nicht mehr den alten Meistern zu Füssen, da er sich leichten Herzens auch durch Zeitgenossen beeinflussen lässt, sobald diese nur seinem auf das Theatralische gerichteten Geschmack entsprechen. So wirkte denn der Brüsseler Justizpalast Poelaerts auffallenderweise auf sein Hauptwerk, das Börsengebäude ein. Das Gebäude der Nationalbank, der Kreditbank, des Anker-Versicherungsinstitutes sind durchwegs Produktionen einer architektonischen Akrobatik mit schweren Gewichten, die aber manchmal aus leerem Blech verfertigt erscheinen. In der Persönlichkeit Alpárs gelangten sämtliche Tugenden und Versündungen dieser Epoche zur vollsten Blüte. Die durch ihn gespielte Rolle, sowie seine grosszügigen, rein nur auf Sehenswürdigkeit abzielenden Bauten erbrachten den Beweis, wie berechtigt und zeitgemäss jene Bestrebungen seien, die einem erneuerten, wahrhaftigeren, persönlicheren und künstlerischen Architekturstil zudrängten. Die Verdienste der besten Vertreter dieser Eklektikergruppe sollen aber voll anerkannt werden. Es gelang ihnen, Herren der neuen Aufgaben ihrer Epoche im Gebiet der Baudisposition, des Aufbaues und der Bautechniken zu werden. Die Architektur bedeutete in jenen Jahren nur Erscheinung, lediglich Schein. Die Erscheinung ihrer besten Schöpfungen aber trägt auch heute noch den Stempel einer edlen Kunst an sich. Es wäre ein leichtes Spiel, auf das Illogische dieser Bauten zu verweisen. Doch die Erkenntnis der echten Künstlerqualitäten, erfordert immerhin ein Mehreres an künstlerischem Gefühl und Einleben.

Die Gefolgschaft Edmund Lechners

Vom Architekten Desider Jakab

Der Meister lehrte auch ohne amtliche Bestallung, und seine Schüler verbreiterten das neue Kredo.

Der ungarische Staat versagte sich die Ehre, Meister Lechner offiziell zum Hochschullehrer zu ernennen. Heute aber wird Edmund Lechner unter die ungarischen Lehrmeister gezählt, da seine, in Stein gehauenen Schriften ihren Verfasser überdauerten. Solange er am Leben war, pflegte er sein innerstes Seelenleben vorerst nur den Mitarbeitern seiner Bauhütte zu offenbaren ; wenn er dann diese Menschen dem Leben weitergab, so wurden sie bereits zu einzelnen Zellen, die nun von ihren eigenen Werkheimen aus die Lehren des Meisters fortsetzten. Als er das Gebäude des Kunstgewerbemuseums und die Steinbrucher Kirche entwarf, arbeiteten an seiner Seite Ludwig *Zombory*, heute Tiermaler, dann Leopold *Baumhorn*, Marzell *Komor*, Anton *Beck*, Alexander *Mezey;* später schlossen sich dann teils der Lechnerschen Baulogé, teils auch der näheren Gefolgschaft des Meisters an : Géza *Márkus*, Desider *Jakab*, Josef *Vágó*, Béla *Lajta*, Alexander *Baumgarten*, Albert *Kőrössy*, Arthur *Sebestyén*, Armin *Hegedüs*, Aladár *Árkay*, Julius *Kosztolányi-Kann* und alljene, denen Edmund Lechner den architektonischen Ausdruck des Ungartums ans Herz legte, sowie alljene, die es mit ihm zusammen durchfühlten, dass es einen selbständigen Baustil geben könne — geben müsse —, worin das Ungartum eine eigene Prägung erfährt, worin ungarische Beziehungen geoffenbart werden können.

Die nationalen Kunststile entstammten allenthalben und jeder Zeit den unbekannten Tiefen und den mythischen Epochen der Völker. Schwierige Probleme gab es für primitive Menschen eigentlich nie und nirgends. Sie hatten stets die Natur vor sich, mit ihrem vielfarbigen Blumendekor, mit ihren eigenartigen Tier- und Pflanzenformen, mit dem eigentümlichen Farbspiel des Himmelsbogens und der Rasenflächen, mit ihren leicht bearbeitbaren und tragfähigen Baumknütteln, mit ihren gefrier- und gewässersicheren Steinblöcken. Die harte Steinaxt, der Bronzekelt, das Stahlmesser schnitzte jeweils Dinge, für die es geeignet war und für die der Meister Begeisterung hatte und fand. Der Boden, die Pflanze lieferte massenweise das Farbmaterial, das Menschenkind strich damit seine Werkzeuge und seine Schöpfungen bunt an. Menschliche Eitelkeit und Ehrgeiz steigerte die Konkurrenzfähigkeit. Ehrung trug bald auch Besoldung ein. So ward denn aus dem Nichts, aus den rohen Gegebenheiten der Natur eine künstlerische Schöpfung, ob sie nun dem einfachen Naturkinde, oder aber der kundigen Hand eines Meisters zu verdanken war. Edmund Lechner erhielt die Volkskunst fertig geliefert, er brauchte nur die Blumen des Orients mit denen des Okzidents zu gemeinsamen Strauss zu winden : die Samen dieser Hochblüte säeten dann bereits seine Schüler in den Boden Ungarns, wo sie dann zu heiliger Lese heranreiften.

Von den Mitarbeitern Lechners schuf Ludwig Zombory selbständigerweise nur weniges. Ein anheimelndes Werk in ungarischem Stil ist das Atelier-Zinshaus Julius Kosztolányi-Kanns, der später unter die Maler ging. Aladár Árkay befasste sich früher mit der Malerei und kam dann erst zur Architektur ; mit einigen schönen Kirchen und Villen im ungarischen Geschmack huldigte er dem Lechnerschen Kunstideal. Alexander Mezey versuchte in einigen Zinshäusern, sowie mehreren Stationsgebäuden der MÁV die Belehrungen Lechners selbständig zu verwerten.

In den Kuppelkirchen Leopold Baumhorns in Budapest, Szeged und Gyöngyös kam ein eigener ungarischer Formstil zu Worte.

Anton Beck war des Meisters frühster Mitarbeiter und Begleiter; an seinen Entwürfen und Villenbauten bewies er sein tüchtiges Können.

Albert Kőrössy entwarf einige Gymnasien, Villen und Zinshäuser; eine kurze Spanne Zeit arbeitete er gemeinsam mit Lechner.

Ebenso stand Lechner auch mit Arthur Sebestyén im Gesellschaftsverhältnis; gemeinsam konkurrierten sie bei einem Elisabeth-Erinnerungsmonument; Sebestyén schuf aber auch selbständig einige schöne ungarische Villenbauten.

Die Architekten Böhm und Hegedüs, die in Gemeinschaft mit Sebestyén die Entwürfe für das St. Gerhard-Bad schufen, bezeugen mit einigen hübschen Schulbauten in Budapest, dass sie ebenfalls dem Kreise Lechners angehören.

Alexander Baumgarten, der im Unterrichtsministerium die Bauabteilung leitete, gesellte sich erst im vorgeschritteneren Lebensalter Lechner zu. Von diesem Zeitpunkt an entstanden manche Schulbauten im Lande, das Budapester Höhere Mädchenerziehungsheim, sowie der entzückende Entwurf zum Börsenpalais ihrem gemeinsamen Wirken.

Weit über das Alltägliche ragt der Bau des Kecskeméter Handelsgremiums im ungarischen Stil aus der Werkstatt Géza Márkus'; eine Schöpfung aus Majolika und Glas, reich an gleissnerischer Phantasie.

Josef Vágó schloss sich erst ziemlich spät Edmund Lechner an, da ihn seine Gefühlswelt vorerst unter die Fittiche der deutschen Meister: Billing, Hoffmann führte. In Gemeinschaft mit Vágó entwarf dann Lechner das Steinbrucher Gymnasialgebäude, doch auch vorher schon erscheinen an manchen Zinshäusern die ungarischen Blümlein und die ungarischen Bestrebungen Josef Vágós.

Der ungemein talentierte und geradezu unglaublich erfolgreiche Béla Lajta war ursprünglich bis ans innerste Mark ein Schüler Lechners; aber bald erkannte man bereits an seinen Schöpfungen, dass er schon selbständig wurde. An seinem Schulgebäude in der Vas-utca, an seinem Kaufhaus am Servitenplatz, an seinem Bankpalais in der Rákóczi-Strasse erwuchs er auch über den Lechnerismus hinweg zu einem der Bahnbrecher der modernsten Baukunst.

Bálint und Jámbor schlossen sich schon ganz zu Anfang ihrer baumeisterischen Wirksamkeit Edmund Lechner an. In ihren Entwürfen und Bauten folgten sie ihm vorerst ganz sklavisch, doch späterhin erkennt man an ihnen bereits die Absonderung vom Urbild und so entstanden dann das Badegebäude von Vizakna, das Komitatshaus in Debrecen und der Redoutenbau in Szatmár.

Ein persönliches, geradezu freundschaftliches Verhältnis entspann sich zwischen Lechner, zwischen Lechners Baustil und den Architekten Marzell Komor und Desider Jakab. Sie standen als die frühesten und beharrlichsten Getreuen zu Lechners Seite, treu folgten sie seinen Belehrungen, doch schon bald entwarfen sie unabhängig von ihm den Tempel und das Stadthaus von Szabadka, das Badegebäude in Palics, das Stadthaus und das Kulturpalais in Marosvásárhely, die Redoute in Nagyvárad, dann viele Sanatorien, Villen, usw.

Ausser Edmund Lechner und seiner nächsten Gefolgschaft versuchten sich dann auch manch andere ausgezeichnete Architekten, u. zw. auf selbständigen Wegen, im Gebiete eines eigenen, ungarischen Baustils:

Eugen Lechner, ein naher Verwandter des Meisters, glaubte in nordungarischen Motiven die Ahnprobe eines ungarischen Baustils auffinden zu können. Sein Gymnasialgebäude in Sárospatak, sowie einige Villenbauten bieten hübsche Beispiele dieser Bestrebungen. Recht viele, wie Karl Kós, Béla Janszky, Dionys Györgyi,

Julius Sváb, Desider Zrumeczky, Ludwig Tátray, Eduard Wiegand, Géza Maróti, usw. verwebten die finnischen Volkskunstelemente und Motive von Székler Torbauten miteinander, streuten auch sonst Dekorationsmotive der Volkskunst ein und verwendeten diese Kunstart bei ihren Bauten. Auch Moritz Pogány schloss sich diesen Künstlern an. In seinen Entwürfen und Ausstellungsbauten erwuchs er zu einem der bedeutendsten Vertreter des ungarischen Baustils.

Rathäuser, Künstlerkolonien, Schulgebäude in der Provinz, Ausstellungsbauten brachten immer von neuem den Beweis, dass auch all diese Baukünstler — wenn auch auf eigenen Wegen — dem ungarischen Baustil zum Siege verhalfen.

Auch die jüngste Generation versucht hie und da, die bisherigen Errungenschaften der ungarischen Baukunst zu übernehmen ; sie gehen jedoch von der Ansicht aus, dass das seelische Milieu der ungarischen Tiefebene — der Puszta — sich noch auf vielerlei andere Arten versinnlichen lässt. Gebe Gott, es gelänge ihnen auch auf ihren Pfaden zu beweisen, dass es einen ungarischen Baustil, eine ungarische Architektonik gibt.

Die ernsten Bestrebungen zur Schaffung eines ungarischen Bau- und Kunstgewerbestils, der Ideenaustausch im Wege einer genuin ungarischen Formsprache muss die heimische Geschichtschreibung an den Namen Edmund Lechners knüpfen und es muss auch anerkannt werden, dass dieser Mann in Gemeinschaft mit seinen Schülern ein beträchtliches Stück ungarischer Kulturarbeit leistete ; auch waren es seine Schüler, die den Zeichenstift wieder aufhoben, als dieser den müden Händen des sterbenden Meisters entfiel. Es ist dies nicht der geeignete Ort, alles aufzuzählen, worin eigentlich der ungarische Baustil besteht, welches seine eigenen Motive sind, und wie diese sich in den Schöpfungen unserer Architekten kundtun.

Man möge aber die fertigen Bauten Revue passieren lassen : man wird daran in Majolika, Glasmosaik und ungarischem Stein, in den Schnitzereien und Malereien des Gebälkes sofort die Blüte einer genuin ungarischen Geistigkeit erkennen, wie man sie auch an den Objekten der verwandten Gewerbekünste wahrnimmt, — und wie dies übrigens jedes Volk seit jeher in seinen Künsten verwendete, sobald es einen autochtonen, althergebrachten, nationalen Stil schaffen wollte.

Wedgwood-keramika

Ungarns Rolle im Rahmen europäischer Baukunst

Ein kulturphilosophischer Versuch*)

Vom Architekten Paul Ligeti

Jede Kultur ist einer grossen Welle gleich. Ihre ansteigende Phase wird von der Architektur dominiert, ist architektonisch. Ihre talwärts fallende Phase wird von der Malerei beherrscht, ist malerisch. Ihr Kulminationspunkt wird von der Plastik betont, ist plastisch.

Architektur ist die Kunst des Gemeinschaftsgeistes, der Ordnung und des Gesetzes.

Malerei ist die Kunst des Individuellen, der Freiheit und der Willkür.

Plastik ist Synthese der beiden. Sie ist mithin das Anzustrebende.

*

Die vorangesetzte These kann daher auch folgendermassen formuliert werden:

Jede Kultur ist einer mächtigen Welle gleich. Ihre ansteigende Phase ist vom Gemeinschaftsgeist erfüllt, sie wird von strengem Ordnungssinn beherrscht. Ihre niedernde Phase ist dagegen von individuellem Geist durchzogen, sie ist voll der sich stets fesselloser gestaltenden Freiheit. Ihre Kulmination ist eine Synthese der beiden Phasen. Sie ist noch Ordnung, doch bereits auch Freiheitsdrang.

Die Kultur des Abendlandes im Mittelalter ist architektonisch, während der Renaissance plastisch, in der Neuzeit (Barokk bis Impressionismus) malerisch.

Der Verlauf der grossen Wellen ist belebt durch eine fortlaufende Reihe kleinerer Wellen, die sich der grossen Linie einschmiegen und die jedesmal denselben Rhythmus zeigen. Man nenne diese kleinen Wellen — sie währen etwa je 130 Jahre — Pulsschläge. Ein jeder solcher Aderschlag beginnt mit architektonischer Tendenz, endet mit malerischen Bestrebungen, und trachtet in seiner mittleren Phase nach Plastik, Körperlichkeit. Der Spätbarokk war ein derartiger Pulsschlag; er begann um 1650 und endete im malerischen Rokoko gegen 1780. Das 19. Jahrhundert war ebenfalls ein derartiger Aderschlag; er begann mit dem architektonischen Empire und dem Biedermeier, kulminierte mit der im Zeichen der Renaissance geborenen Bewegung der Jahrhundertmitte und endete mit der malerischesten Malerei: dem Impressionismus. Heute setzt ein neuer Pulsschlag ein, und mit ihm eine neue architektonische Tendenz. Was um uns herum in der Kunst vorgeht, ist nichts anderes, als das Umschwenken des Malerischen in das Architektonische. Kubismus ist das Bekenntnis eines Malers zur Architektur. Die moderne Architektur aber ist der Beginn des neuen Pulsschlages.

*

Genau so, wie sich die einzelnen Pulsschläge zur Hauptwelle einer Kultur zusammenfügen, genau so fügen sich auch die Kulturwellen selbst zu einem noch grösseren Kontinuum zusammen; und beim Übergang von einer ihrem Ende zueilenden Kulturwelle zum Beginn einer Nächsten gibt es jeweils zwei Aderschläge

*) *Das hier in Schlagworten kurz umrissene kulturphilosophische System des Verfassers wird in einem Vortrag dem Architektenkongress unterbreitet und erscheint dieser Tage bei Callwey in München (Anm. d. Red.)*

von besonderer Wichtigkeit: einen Pulsschlag, der das Ende der vorigen, und einen darauffolgenden Pulsschlag, der bereits den Beginn der nächsten Kultur bedeutet. Der Pulsschlag des 19. Jahrhunderts bedeutete den Abschluss der vorhergehenden Kultur, — der Pulsschlag aber, der heute einsetzt, ist der Anfang einer Neuen.

Warum man dies behaupten könne? Weil die Kulturwelle dort zu Ende geht, wo ihre architektonische Erfindungsgabe erlahmt, wo sie beginnt, Anleihen bei ihrer eigenen Vergangenheit zu machen. Der Pulsschlag, der mit Augustus begonnen hatte, ist ein Symptom dieser Art und bedeutete das Ende der griechisch-römischen Architektonik. Auch der Pulsschlag, der mit dem Empire einsetzte, war ebenfalls von dieser Art und bedeutete das Ende der abendländischen Architektonik. Das ganze Jahrhundert entlieh seine architektonischen Formen vergangenen Zeiten, ja, es wiederholte gewissermassen zwangsläufig das Hintereinander vergangener Stilarten. Vorerst zur Zeit des Klassizismus die griechisch-römische Formenwelt; dann zur Zeit des Romantizismus die romanisch-gotische; später, in der Epoche Gottfried Sempers jene der Renaissance; und endlich herab bis zur Sezession: der Barokk.

Die Welle des 19. Jahrhunderts ist ein sentimentales Nacherleben der ganzen vorangehenden Kulturentwicklung — von Griechenland bis zum Rokoko.

Dann, zu Ende des Jahrhunderts kam die Revolte. Ein Sich-Auflehnen gegen die ewigen Anleihen bei historischen Formularien. Ein Versuch, neue Formen aus sich heraus zu schaffen. Eine lobenswerte Tendenz, jedoch schon vornherein zur Erfolglosigkeit verurteilt, weil noch getragen vom Geist der Revolte, vom Geist der individuellen Auflehnung, d. h. vom Geist der Malerei. Wenige Jahre genügten, um dies erkennen zu lassen. Die jungen Architekten wendeten sich von den unruhigen Windungen der Sezession ab, und gingen nun, nach dem Niederbruch der Sezession, auf zwei verschiedenen Wegen weiter. Ein Teil kehrte reuig zu historischen Formen zurück: das sind die Neoklassizisten; sie dominieren in den nordischen Ländern, haben aber auch in Deutschland viel Anhang.

Ein anderer Teil der Architekten jedoch liess sich trotz dem sezessionistischen Fehlschlag nicht in die historische Formenwelt zurückdrängen. Er wendete sich vom allzu Bewegten, Naturalistisch-Gerichteten, Malerischen und gar nicht Architektonischen der Sezession weit ab, befleissigte sich dagegen einer äussersten Knappheit, Sachlichkeit, füllte seine rationellen Formen mit einem mächtigen Schwung aus, der aus der neuerwachten Liebe zum Zusammenfassenden, Kraftvoll-Geradlinigen, Klaren, Einfachen und Wesentlichen herrührt; dieser Teil der Architekten schafft heute die neue Architektur. Mit ihm beginnt der neue Aderschlag.

Dies ist es, kurz zusammengefasst, was im Laufe der letzten Jahrhunderte auf dem Gebiet der Architektur vorgegangen ist. Wie fügt sich nun in dieses Geschehen Ungarn ein?

Als Ungarn zu Ende der Barokkzeit wieder beginnt, am europäischen Kulturkonzert mitzuwirken, ist seine Rolle durch zweierlei Tatsachen bedingt: einmal durch seine Geschichte, und dann durch seinen Volkscharakter. Der völkische Charakter des Ungartums ist sinnlich, temperamentvoll, oppositionsfreudig, sogar seditiös, daher eigentlich — malerisch. Dieser Charakterzug kommt aber vorerst nicht zur Geltung. Was beim Wiedereintreten in die europäische Kulturgemeinschaft vorerst zur Geltung kam, ist die kulturelle Zurückgebliebenheit des Landes infolge der Missgunst der historischen Ereignisse, die sich in der langwährenden Türkenherrschaft abspielen. In dem nunmehr vom Türkenjoch befreiten Ungarn steckt mehr Mittelalter, mehr Feudalwesen, als im übrigen Europa; und da Mittelalter und Feudalwesen aufs innigste mit dem Geist der Architektonik zusammen-

hängen, so ist das Ungarn der späten Barokkzeit und des 19. Jahrhunderts in gewissem Sinne der beste Nährboden Europas für architektonisches Schaffen. Sobald dann im 19. Jahrhundert die Welle des historischen Rückblicks und der architektonischen Impotenz, die Welle des mehr oder weniger künstlichen und beabsichtigten Neuerlebens alter Zeiten anhebt, so vermag Ungarn, infolge seiner geschichtlichen Bedingtheit, dieses Neuerleben mit mehr aufrichtigem Gefühl, mit mehr Lebenswärme mitzumachen, als sonst irgendein Land Europas. Ein Beispiel aus der ungarischen Literatur: Johann Arany macht sich daran, diesem Volk, dem kein Heldenepos erhalten blieb, ein solches nach dem Muster anderer Volksepen neuzudichten. Ein recht gekünsteltes Unternehmen also, das anderweits überall eben nur Künstelei geblieben wäre. Was aber daraus hier, in diesem Lande, entsteht, — wir meinen die epischen Dichtungen Aranys, insbesondere »Buda halála« (Bledas Tod) — das ist Dichtkunst von höchster Meisterschaft, von tiefster, lebensvollster Schönheit. Die Architekturgeschichte des 19. Jahrhunderts in Ungarn ist ein vollgültiger Beweis derselben These. Klassizismus im Ausland bedeutet etwas kühles, der Romantizismus (man denke an den Maximilianstil) etwas affektiertes und wenig-monumentales, die Renaissancebauten des Auslands um die Jahrhundertmitte sind wässerig und kraftlos, oft marktschreierisch und protzenhaft. Ungarn hat diese Richtungen durchwegs mitgemacht; es hat aber in alldiesen Richtungen Werke von bedeutender Kraft und Wucht geschaffen, denen das Kalte, Gekünstelte, Zerfahrene ausländischer Bauten überhaupt nicht anzumerken ist. Pollacks, Hilds Klassizismus steht über demjenigen Klenzes; Feszls Romantizismus hoch über den ähnlichen Versuchen der maximilianischen Epoche, und das ganze Europa des 19. Jahrhunderts hat keinen Baukünstler der Neurenaissance-Richtung produziert, der sich mit Nikolaus Ybl messen könnte. Selbst die Sezession erhält hierzulande eine mehr architektonische Prägung als sonst irgendwo. Die sezessionistische Revolution ist anderwärts überall individualistisch. In Ungarn — hierin liegt Edmund Lechners Grosstat — verankert sich auch diese Bewegung im Allgemeingültigen, im Nationalen, sie versucht an Traditionen anzuknüpfen, ist kurzum architektonischer begründet, als die parallelen Erscheinungen im Ausland. Nun aber, in diesem Augenblick — noch zu Zeiten Lechners und dann kurz nach ihm — tritt in der Baukultur Ungarns urplötzlich eine jähe Dekadenz ein.

Diese Dekadenz kam nicht vollständig unerwartet. Man brauchte nur — über die führenden Architekten hinweg — an den Bauten der zweiten, dritten Garnitur, über das Weichbild der Hauptstadt hinaus, in den Vorstädten und in der Provinz etwas Umschau zu halten. Diese »Provinz«-Kunst war ja auch sonst in ganz Europa nach der Jahrhundertmitte herzlich schlecht. In Ungarn aber war sie noch schlechter, denn sonst wo. Man mag dies mit vielem Recht auf den völligen Mangel an baukultureller Tradition zurückführen. Auf dem flachen Land gab es ja bislang sozusagen nur Dörfer, deren armselige Baukultur nur das Minimalste an architektonischen Werten erforderte. Ausser diesem Übelstand trägt aber auch der vorhin bereits erwähnte, der Architektur im Allgemeinen wenig zugeneigte, von Grund auf malerische Volkscharakter des Ungartums viel Schuld an dieser Lage. Der ungarische Volkscharakter liebt das Verzierte, das Verschnörkelte an Stelle des Einfachen, des Straffen. Er ist denn auch alles eher, denn struktiv. (Vielleicht mit einer einzigen Ausnahme des Széklertums.) Darum gibt es eben in Ungarn gegen das Jahrhundertende soviel missverstandene und verballhornte historische Formen in den Vorstädten und in der Provinz. Und darum besteht Edmund Lechners in das Völkische zurückgreifende Kunstweise — sehr zu ihrem Nachteil — wesentlich nur aus ungarischem Textilornament, das auf ein ihm wesensfremdes Bau-

gerippe aufgepfropft wurde; und das ist es auch, weshalb die malerische, durch und durch unarchitektonische Sezession hierzulande bis in die Dorfschaften hinein so viel Unheil anrichten durfte.

So ergibt sich denn als Bilanz des ungarischen architektonischen Schaffens im 19. Jahrhundert das widerspruchsvolle und dennoch recht verständliche Resultat: die Spitzenleistungen unserer Architektur waren hervorragend gut, aber die Zerrüttung gegen Ende des Jahrhunderts war grösser, denn irgendwo. Das Ungarnvolk, das halb noch mitten im Feudalen stecken blieb, dabei aber seinem Wesen nach temperamentvoll, sinnlich veranlagt ist, hatte im Neuerungstrubel des Jahrhundertendes den Kopf verloren und um vieles weniger Haltung bewahrt, als sonst irgend ein Volk. Mit klaren Lettern ist dies unseren Bauten der Jahre 1900—1910 abzulesen.

Je tiefer sich aber die Zerrüttung einfrass, umso früher kam dann die Ernüchterung. Stand Ungarn bislang dem übrigen Europa jeweils um ein-zwei Jahrzehnte zurück, nun, nach der Ernüchterung, die dem Sezessionsrummel auf den Fersen folgte, war das Land im Nu ganz »up to date«. Die Reaktion auf den sezessionistischen Kladderadatsch setzte etwa gegen 1909 ein. In der klaren Erkenntnis dessen, dass es sowohl der Sezession, wie leider auch der Lechnerschen Observanz am Struktiv-Architektonischen gänzlich mangelte, wendete man sich, wohl nur vorübergehenderweise, dem Széklertum zu, schuf aber auf diesem Gebiet bereits manches Wertvolle (vgl. den Tiergarten in Budapest). Es gab aber eine ganze Reihe ungarischer Architekten der jüngeren Generation, die da beileibe nicht stehenblieb, sondern rüstig weiterging und kühn den Schritt zum Straffen, zum Struktiven, zum Einfachen und Klaren machte; so kam es denn dazu, dass wir bereits 1912 richtige Vorläufer der heutigen, der modernen Baukunst bei uns verzeichnen können. Natürlich lässt sich dieselbe Wendung etwa um dieselbe Zeit auch in Deutschland feststellen. Olbrich machte mit dem Darmstädter Hochzeitsturm den Anfang, ihm folgten Josef Hoffmann in Wien, und Behrens, Tessenow, sowie der junge Gropius anderweitig. Wenn wir aber von diesen wenigen absehen, die dabei recht spärlich zu Worte, d. h. zum Bauen kamen, so war hingegen die ganze junge Garde der ungarischen Architekten in jenen Tagen ganz Europa voraus. Holland z. B. hielt erst etwa 1918 an dem Punkt, wo Béla Lajta bereits 1912 stand.

Ungarn, das während der abschliessenden, der historischen Phase des 19. Jahrhunderts — vom äussersten Ende abgesehen — seinen Platz recht ehrenvoll behauptete, schien bei Kriegsausbruch den kürzesten Weg eingeschlagen zu haben, um in dem nun einsetzenden, neuschaffenden Pulsschlag eine führende Rolle zu spielen.

*

Actio aequat reactionem. Das Ungarn der Jahrhundertwende war deshalb so radikal und revoltierend gesinnt, weil es allzulange dem Feudalsystem ergeben war. Das Ungarn der Nachkriegszeit dagegen gestaltete sich deshalb so konservativ, weil es eben kurz vorher allzu radikal-revoltierend war. Man möge aber nur mitnichten glauben, dass auch die Kunst den Abwegen der Politik gefolgt sei. Es ist sogar das gerade Gegenteil eingetroffen.

Der ungarische Baukünstler war der (künstlerischen) Revolution müde geworden. Er sehnte sich bereits innigst nach Ruhe und vor Allem nach jener festen Grundlage, die dem Künstler das Milieu einer altbewährten Tradition gewährt. Deshalb blieb er nicht bei jenen, die heutige Moderne antizipierenden Bauweisen stehen. In deren traditionslosen Formen steckte noch zu viel des Revolutionären. Deshalb ging er weiter auf die Suche nach einem neuen Stil, der — Lechners Er-

mahnungen eingedenk — seine Wurzeln im Völkischen haben müsste. Man landete solcherart, zurückgreifend bis aufs 18. Jahrhundert, endlich wieder beim Barokk, d. h. bei einer Stilart, die durch ihre malerische Tendenz dem ungarischen Volkscharakter vollauf entsprach und die in der Form eines »Bauernbarokks« seinerzeit ziemlich allgemeine Verbreitung fand. Im Barokk war nun ein Stil gefunden, der ausserdem, dass er volkstümlich war, doch zugleich auch im Idiom der Architektur sprach (also nicht wie Lechners Vorbilder, die dem Textildekor entsprangen). Und so wurde denn der Barokkstil zur Gemeinsprache unserer Modernen. Er gestaltete sich zum Präferenzstil derselben Modernen, die um 1912 bereits so zeitgemäss gebaut hatten. Dieser Barokkstil wurde zu ihrem Losungswort, u. zw. noch v o r der Revolution von 1918. (Man beachte hiezu Ludwig Kozmas und seiner Nachfolger Buchschmuck — bereits 1916!) Man darf es nicht Wunder nehmen, wenn diesem Losungswort der Avantgarde die Konservativen sich nun in hellen Scharen anschlossen. Und so wurde denn — dem bald einsetzenden politischen Konservativismus vorauseilend — der Barokkstil in Ungarn für eine Weile alleinherrschend.

Hier sei nochmals wiederholt: diese Richtung wurde unsern Baukünstlern ganz und gar nicht aufgedrungen, sie kam aus dem innersten Innern der Künstler, sie war begründet im autochthonen Drang nach Tradition, im Trachten nach dem Volkstümlichen, nach dem Ungarisch-Sinnlichen, nach dem Ungarisch-Temperamentvollen, — das aber zugleich eine Synthese mit dem Tektonischen, mit dem Monumentalen suchte. Denn das muss offen zugegeben werden: was hier seit 1918 gebaut wurde, war zumeist gut, gediegener Barokk. Er war weit besser, als derjenige der neunziger Jahre. Der neue Barokkstil Ungarns ist etwas, dem Neoklassizismus der nordischen Länder Ähnliches gewesen.

Er ist aber nur — gewesen.

Das Jahr 1928 mag da als Wendepunkt gelten. Als ein Moment des Erwachens. Denn dieser Barokk war doch nur ein Traum. Undzwar ein Traum von Künstlern, die sich aus den Wirrnissen der gegebenen, trüben Welt in eine Märchenwelt hinüberretten wollten (Ludwig Kozma). Und auch ein Traum eines anderen Künstlertypus, der umgeben von scheinbarem oder zufälligem Reichtum und getragen von der Machtfülle des Augenblicks, es einfach vergessen konnten, wie hart und schwer da draussen das Leben ward (Julius Wälder).

Der Augenblick des Erwachens ist nun da, u. zw. nicht nur bei den Jüngsten. Auch von den Älteren haben jene nun das führende Wort, die klar und rein zu bauen lieben (Rerrich, Kotsis). Die junge Generation aber schart sich nun in helien Haufen und in wachsender Einheitlichkeit um das Banner der neuen Baubewegung, die bei uns bereits 1912 so ehrenreich einsetzte. Selbst Künstler, die inzwischen dem Phantom des Barokks verfallen waren, machen nun die Wendung ebenfalls mit. Es ist nur zu klar, weshalb.

Dazumal, im tiefsten Friedensjahre 1912 war das Karge, Straffe und Kahle — eine Trotzgeste, eine Verneinung, eine Revolte.

Und heute, im verarmten, kranken, darbenden Europa ist es das Zeitbefohlene, das Heilbringende, kurz, der Weg zur Gesundung.

*

So ist denn Ungarn — nach einem merkwürdigen, aber verständlichen und verzeihbaren Umweg, der bedingt war durch Landesgeschichte und Volkscharakter — zu dem breiten Strom der europäischen Architektur zurückgekehrt und wird fortan bei der Ausgestaltung der Baukunst des Aderschlags der neuen Zeiten tatkräftig mittun.

Die Baupolitik der Hauptstadt Budapest in den jüngsten Dezennien

Von Magistratsrat Andreas Liber

Die öffentliche Bautätigkeit der Hauptstadt Budapest hielt in den Friedensjahren mit der privaten Bautätigkeit gleichen Schritt. Privates und öffentliches Bauen machten Budapest, zunächst in der letzten Jahrhunderthälfte, in ihrer äusseren Erscheinung zu einer schönen, mächtigen Stadt, zu einer richtigen Grosstadt. Beide Tätigkeiten belebten des Baugewerbe, dieses eigentlich-grosstädtische Gewerbe, mit der die gesamte Gewerbs- und Handelstätigkeit aufs Engste verknüpft ist.

Der friedliche Gang, die Steigerung der Entwickelung, und beide Richtungen des Bauens erlitten aber einen äusserst harten Schlag durch den Weltkrieg und durch die darauf folgenden revolutionären und nachrevolutionären Zustände.

Staatsregierung, sowie die Behörde der Hauptstadt bestrebten sich aber bald gleicherweise, die Tätigkeit wieder aufzunehmen, derer sie sich vor dem Weltkriege im Bau- und besonders im Wohnungsbauwesen befleissigten.

Was den prinzipiellen Standpunkt der amtlichen Kreise in der Frage des Weiterbaues betrifft, sind nach den Verhandlungen der am 22. Januar 1930 unter dem Vorsitze des kgl. ung. Ministers für Volkswohlfahrt und Arbeitswesen abgehaltenen Fachberatung folgende Punkte festzustellen: *a)* Unter den derzeitigen Umständen kann von einer weiteren Mietssteigerung und von der gänzlichen Freigabe der Wohnungswirtschaft noch keine Rede sein. *b)* Die Förderung des Wohnungsbaues ist aus wirtschaftlichen und wohnungspolitischen Interessen notwendig. *c)* Was den Familienhausbau betrifft, trachtet der Staat aus eigenem Beginnen den Bau der Beamtenfamilienhäuser mit Staatsanleihen zu fördern; dagegen soll der Bau der Arbeiterfamilienhäuser mit den festlegbaren Kapitalien des Landes-Sozialversicherungsinstitutes unterstützt werden. Die Hauptstadt soll sich besonders mit der Erschaffung stabiler und gesunder Notwohnungen befassen. *d)* Es sind solche Anleihen zu beschaffen, durch welche die Mieten der Neuwohnungen der Zahlkraft der Mieter entsprechend gestaltet werden können. Dies muss auch durch solche organisatorische Massnahmen gefördert werden, die die Baukosten vermindern. *e)* Die Fachberatung bittet die Regierung um — eventuell gesetzliche — Massregelung der Baukartelle und anderer, den Bau verteuerenden Verbindungen und ersucht *f)* den Privatbau durch besondere Steuerfreiheiten zu fördern. Die Regierung befasst sich derzeit mit der Vorbereitung eines grosszügigen Planes, um den Familienhausbau für Beamte und ständige Arbeiter, gegen Entbietung ihrer Wohnungsgebühren und mit der Zinsengarantie der Städte, möglich zu machen.

Schon in den Jahren 1909—1914 erbaute die Behörde unter Führung des Bürgermeisters Dr. Bárczy 6120 Wohnungen (Gesamtkosten rund 27 Millionen Goldkronen). Gleichzeitig errichtete die Hauptstadt 21 ebenerdige oder einstockhohe Kleinwohnungssiedelungen in leichterer Bauart, für den dringendsten Wohnungsbedarf.

Die Fortsetzung wurde durch die Wirren des Weltkrieges und der Folgezeit unterbrochen und konnte erst im Jahre 1925 wieder in Angriff genommen werden. Den Anfang machten Stockwerkszubauten und ein Zinshaus mit 104 Wohnungen. Im Jahre 1926 wurden noch 6 Gruppen mit 887 Kleinwohnungen erbaut.

Im Frühling 1927 wurden im Investitionsplan für Kleinwohnungsbau 38 und $^1/_4$, für Grundstücksanschaffungen hierzu 3 und $^1/_2$ Millionen Goldkronen vorgesorgt. Als Endsumme erstellte die Hauptstadt seit 1910 insgesamt 11.152 Wohnungen, d. h. 4·75% sämtlicher Wohnungen in Budapest. Alle angeführten Wohnungen werden von der Hauptstadt erhalten und verwaltet.

Mehr als die Hälfte unserer Wohnbauten sind Eckhäuser; 70% sehen mit der Front auf Plätze, Ringe, oder breite Strassen. Die in der Bauvorschrift vorgesehene

maximale Höhe — je nach der Strassenbreite 9.5—26 m — erreichten nur ungefähr 15%. Die Mehrzahl hat 3 Stockwerke. Die grossen Häuser haben im Durchschnitt 120 Wohnungen. Höchstens 50% des Grundstückes wurden bebaut. Privatstrassen, Cour d'honneurs, gegeneinander gekehrte Höfe, Pavillonsystem, Vorgärten, Parkierungen etc. sorgen für mehr Luft und Sonne.

Bei den Neubauten wurde mit dem alten System der offenen Gänge und Hofwohnungen gänzlich gebrochen ; mit dem neuen Treppenhaussystem wurden die Hofwohnungen vermieden ; nur wenige Wohnungen haben von demselben Treppenhaus aus ihren Eingang. Die Ausmasse der Räume wurden einerseits durch die Bauvorschrift, andererseits von der wirtschaftlichen Lage der in Betracht kommenden Mieter bestimmt. Budapest ist im allgemeinen die Stadt der wenig-Zimmer-Wohnungen ; aber die Zimmer sind meistens grösser, als die der Kleinwohnungen westeuropäischer Länder. Die Wohnküche und das Alkovensystem konnten sich — trotz mancher Versuche — bei uns nicht einbürgern. Demgemäss ist der Haupttypus des Massenbedarfes die Wohnung mit 1 Zimmer und Küche. Die Behörde beschränkt in den städtischen Wohnungen aus Gesundheits- und Moralitätsrücksichten die Aftermiete des »überflüssigen« Zimmers und verbietet gänzlich das Schlafgängerwesen. Die Einzimmerwohnungen haben je 1 Zimmer zu 20—24 m². Küche (8—12 m²), Vorraum, Speisekammer, Wasserkloset, Boden und Keller (zu je 6—8 m²). Die Mindesthöhe der Wohnungen is 2.8 m. Eine derartige Wohnung misst demnach 180—200 m³. Die Zweizimmerwohnung hat mindestens 260—280, die Dreizimmerwohnung 330—360, die ausnahmsweise vorhandenen Vierzimmerwohnungen haben 420—440 m³. Ausnahmsweise sind auch Einzimmerwohnungen mit Bad versehen ; häufiger ist dies der Fall bei Zweizimmerwohnungen ; die zu drei Zimmer haben schon durchwegs Badezimmer und Zimmer für Angestellte der Haushaltung. Wo die Wohnungen kein eigenes Bad haben, stehen im Hause soviel gemeinschaftliche Badegelegenheiten zur Verfügung, dass die Mieter nicht gezwungen sind, äussere öffentliche Bäder zu benützen. Waschküchen, — meistens in der Mansarde, — Trockenböden etc. dienen zum gemeinschaftlichen Gebrauch. Die grösseren Häuser haben mehrere Treppenhäuser, Personen- und Lastenaufzug. Obzwar man an Material, Konstruktionen und Einrichtung sehr sparen musste, geschah dies nie auf Kosten der Gesundheit. Licht, Luft, Trockenheit und Heizbarkeit waren beim Bau in erster Reihe massgebend. Die Einrichtung rechnete mit der wirtschaftlichen und sozialen Lebenshaltung der Mieter. Gas- und elektrische Einrichtung, Wasserleitung dienen den Bedürfnissen der Einwohner.

Die Hauptstadt bestimmte ihre Bauten für minderbemittelte kleine Gewerbler, Händler, Arbeiter, Klein- und Mittelbeamte. Ausnahmsweise haben wir aber auch Wohnungen für speziale Kategorien z. B. mit Künstlerateliers, Werkstätten, Geschäfte etz. Die Hauptstadt vermied die kastenweise Zusammendrängung. Trotzdem ist nicht zu leugnen, dass in einzelnen Gebäuden ein grösserer Grad der spontanen und natürlichen sozialen Gleichartigkeit der Mieter zustande kam, ohne dass dies schädliche Folgen gezeitigt hätte.

Ausserdem unterbreitete die Stadt Budapest seit 1926 der Regierung mehrere Vorschläge zur Hebung der Wohnbautätigkeit. Besonders nennenswert ist der prinzipielle Beschluss des Munizipalausschusses vom 5. Juli 1928. Dieser schlug eine weitgehende Steuerfreiheit auf 30 Jahre vor, welcher Bitte die Regierung auch willfahrte. Weiters befasst sich der Beschluss mit der Verbilligung des Baukredites. Voraussetzung der kommunalen Hilfe ist, dass der Staat sich an den Lasten der öffentlichen Unterstützung mit der Hauptstadt mindestens im Verhältnis 50 : 50 beteilige. Diesbezüglich traf aber die Regierung noch keine Entscheidung. Auch wurden von der Hauptstadt mehrere Entwürfe über die Unterstützung der gemeinnützigen Baugesellschaften, insbesonders der Beamtengemeinschaftshäuserbauten ausgearbeitet. Der Munizipalausschuss fasste jüngst einen prinzipiellen Beschluss über die Unterstützung der ersten Häuserbauten (in Buda) des Hauptstädtischen Beamtenverbandes.

Magyar építő-művészet

Komáromy József – Varga Károly: Magyar építő-díszítő művészet

o, K, L, Béc, 1919–1920.

Horváth Kázmér: Magyar építő díszítő művészet

4° 92 K, 8 L, Pécs, 1920.

Magyar építő díszítő művészet

ÉPÍTÉSZETI NEVELÉS A LONDONI ARCHITECTURAL ASSOCIATION ISKOLÁJÁBAN

Angliában a fontos építészeti iskolák többsége vagy technikai, vagy művészeti iskola, kapcsolatban az állam tanügyi rendszerével s ezért, mint ilyenek, a közoktatásügyi kormányzat felügyelete alatt állanak, vagy pedig az egyetemekhez tartoznak, melyek a különböző fontos londoni és vidéki központokban vannak elhelyezve.

Egyetlen kivétel van ezen szabály alól és ez az Architectural Association iskolája, mely teljesen építészek felügyelete alatt áll. Ez az a körülmény, amely ennek az iskolának, mint az építészek nevelési intézetének sajátos és egyedülálló jellegét adja.

Magának az iskola szervezetének megértése céljából szükséges az Association-ról, amelyhez tartozik, egyetmást tudni, mert az iskola egyike az Association legfontosabbkörű működésének, bár nem az egyedüli.

Az Architectural Association-t, mint magántestületet, az építészek egy csoportja alapította 1847-ben, akik kívánatosnak látták kölcsönös érdekeik megszervezését. Az első alapítás tárgyai közt szerepelt egy építészeti múzeum megteremtése, amely akkor visszatükrözte a gótikus stílus újjáéledése idejében az archeológia és architektura iránti érdeklődést. John Ruskin, Sir George Gilbert Scott, George Edmund Street voltak az azóta híressé vált nevek között, akik a múzeum ügyeibe belekapcsolódtak s az így olyan nagyfontosságúvá nőtt, hogy végül a nemzetnek ajándékul felajánlották és jelenleg a kensingtoni Viktória és Albert Múzeumban van elhelyezve.

Előadások, expedíciók szervezése műemlékek felmérésére és felrajzolására, fotografálás és társas összejövetelek voltak az Association első tényked esei, mely működésnek akkor — épúgy, mint ma — *nem volt köze ahhoz, amit az építészet „politikájának" lehetne nevezni. Az építőművészet érdeke volt az a kötelék, amely egyesítette a tagokat, tekintet nélkül az egyéni véleményre a foglalkozásra vonatkozó hivatalos szabályok tekintetében,* mert ezek az ügyek ezen régi időkben — amint jelenben is — a Brit Birodalom építészei hivatalos kormányzó testületének, a Royal Institute of British Architects-nek dolga és előjoga volt.

Nemsokára azonban az Association tagjai előtt nyílvánvalóvá kezdett válni az építészeti nevelés bizonyos szervezett módszerének a hivatásra való fontossága.

Ebben az időben — egyes külföldi iskolák, mint a párisi Ecole des Beaux Arts látogatásán kívül — az egyedüli tanulmányi mód erre a pályára az inaskodás, vagy ahogy most is nevezik, a „szerződéses tanoncévek" rendszere volt.

Ebben a rendszerben a fiatal tanuló belépvén egy építész irodájába és azon kisebb-nagyobb tandíj ellenében, amelyet fizetett, megkíván-

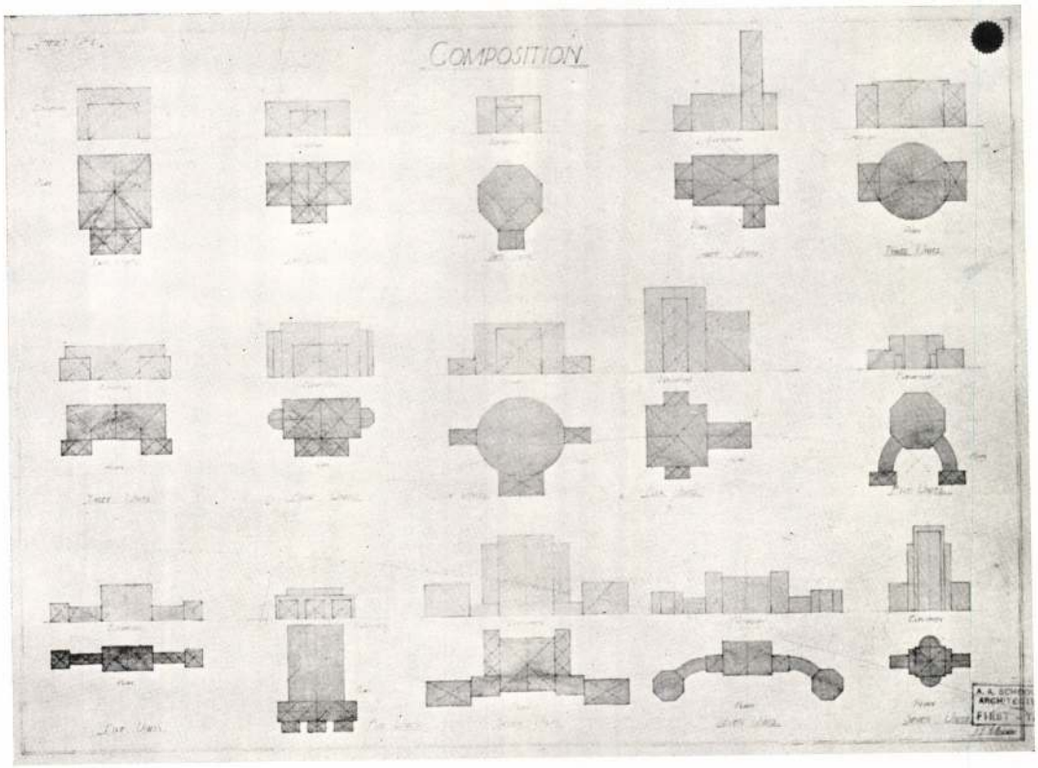

A térkomponálás elemei. I. évf.

Tér és Forma
1928. I. évf. 8 sz.

hatta, hogy bevezessék egy periódus alatt pályájának első fokaira, amely rendesen három vagy öt év volt. A tanuló és az építész mindketten aláírtak egy megegyezést, azaz „szerződést", mely szerint mindketten kötelezik magukat törvényes formában az oktatás, illetőleg a tanulás kölcsönös vállalására. Az építész kötelessége nem csupán az volt, hogy alkalmat adjon praktikus munkákra, hanem hogy be is vezesse tanítványát az akadémikus ismeretek elemeibe. A tanítvány pedig a maga részéről a tandíjon kívül még munkáját adta az oktatásért.

Ez a tanoncrendszer még ma is gyakorlatban van Anglia bizonyos részeiben, különképpen északon és nyugaton és megtalálható még Skóciában is. Előnyei — fiatal építész számára — akkor is, mint most, egészséges, praktikus ismereti irányában vannak. Hátránya az elméleti oktatásban való gyengeség volt, azonkívül fennállott az a kockázat, hogy olyan építészhez került a tanuló, akinek nincs tehetsége az oktatáshoz s az a kísértés, hogy a tanítványt, mint jövedelemforrást használják fel, tekintet nélkül arra, hogy vajjon van-e számára alkalmas elvégzendő munka az irodában. Néha lehetett látni olyan irodákat is, melyek csaknem egészen a tanítványok tandíjaiból tartották fenn magukat, mert bár a nagy Dickens-nek híres „Pecksniff" (álszenteskedő) karaktere lehetett túlzott, kétségtelenül egy típuson alapult, amelyik valóban létezett.

Ezen rendszer hátrányait tekintve, nem volt meglepő, hogy az Association tagjai fontolóra vették valamilyen előadások és osztályok megalakításának lehetőségeit, amely kiegészítené az irodai gyakorlatot. Ezek az osztályok eleinte csak kis fokozatban voltak megszervezve, de nemsokára nagy számmal kezdték vonzani a tanulóifjúságot, és felkeltették a pályán levő vezető építészek érdeklődését, akik az ügyet tájékoztató előadásokkal és véleményezésekkel szolgálták.

Az iskolaosztályoknak olyan sikerük volt, hogy szükségessé vált eltérni e csak tájékoztató rendszertől és megalkotni az előadások egy speciális rendszerét, speciális tantermeket nyitni, tervezés és rajzolás számára és fizetett oktató személyzetet alkalmazni.

Kezdetben csak mint esti iskolát szervezték meg; de nemsokára az érdeklődés olyan nagy lett, hogy 1901-ben egésznapi tanfolyam megnyitását határozták el. Ez volt az eredete a jelenlegi School of Architecture-nek, amely ma a legnagyobb az e fajta iskolák között Angliában és valószínűleg a hallgatók száma szerint a párisi Ecole des Beaux Arts után a második, ámbár az tökéletesen másfajta szervezet.

Az iskola korai kezdetétől fogva a mai időkig mindig megőrizte azt a főelvét, hogy egészen építészek felügyelete alatt álljon. Az Association elnöke és tanácsa által kormányoztatik, akiket a szakma angliai vezetői közül választanak, min-

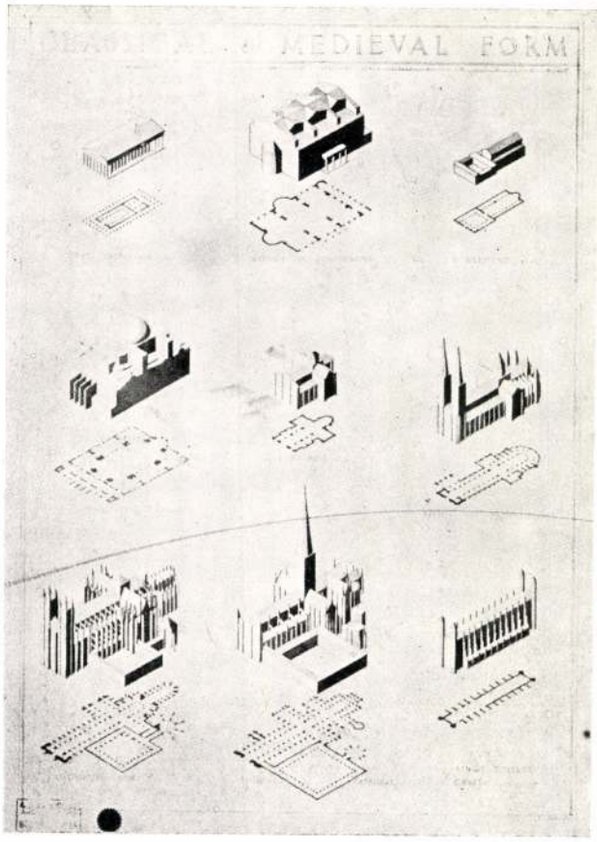

Történelmi formák tanulmányrajza. II. évf.

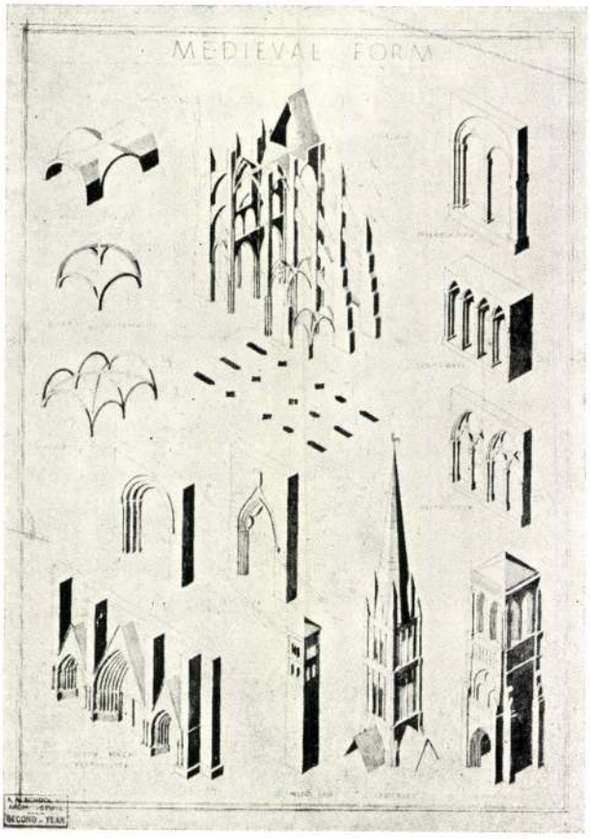

Középkori építőművészet tanulmányrajza. II. évf.

den évben újra. Ez a tanács alkalmazza a vezetőt és a tanítószemélyzetet, de az iskola részére egy bizonyos önkormányzati módot ad; teljes hatalmat enged meg saját munkaprogramjának megszervezésére és ideáljai követésére. Más szóval, a tanács átruházza hatalmát a vezetőre és az ő oktató személyzetére, ami így a felelősség kérdését teljesen tisztázza. Ha az iskola működésének betöltésében nem eredményes, orvoslás a személyi változásban van. De amíg ilyen változások szüksége elő nem áll, nem avatkoznak az iskola tananyagának irányába, vagy részleteibe; ami azt jelenti, hogy *a tanszemélyzetnek szabadságában áll megváltoztatni tanulmányi programjukat és módszerüket* akár egy pillanat alatt is, anélkül, hogy ehhez szükséges volna a kormányzótestület engedélyét kérni, s ezzel az elkerülhetetlen hivatalos késlekedésnek elejét veszik. A felügyelet eme szabadsága életfontosságú elv és ez egyik főforrása az Architectural Association School sikereinek.

A tanfolyam öt évig tart. A tapasztalat megmutatta, hogy ez az idő a minimum és ez az idő az, melyet a Royal Institute of British Architects elismer, mint amely szükséges egy hallgatónak, „Associate"-é (kartárs, A. R. I. B. A., kartárs a Brit Építészek Királyi Intézetében) való kvalifikálásához. A rendszer, melyet az Institute elfogadott, megengedi a legfontosabb iskoláknak, hogy önállóan tartsák meg vizsgáikat, amely vizsgák egyenrangúak az Institute vizsgáival. Azok az iskolák, amelyeknek ez a joguk van, „elismert iskolák" és az Association School is egyike ezeknek. Három év után megszűnik a hallgató „közbenső" jellege és „Student R. I. B. A." lesz. Az ötödik év végén pedig a befejező vizsgáját teszi le. Ha ez sikeres, akkor a pályagyakorlatból („Profesional Practice") vizsgázik, amely az építész etikáját, az építészi törvénykönyvet és a törvényes felelősséget tárgyalja; ezt a vizsgát maga az Institute vezeti. Azonban a hallgató nem választható meg. A. R. I. B. A.-nek, míg legalább egy évi gyakorlata nincs.

Az Architect. Association School sikeres hallgatója, az A. R. I. B. A. kvalifikációihoz ráadásul még „diplomát" nyerhet, de ezt csak pár évi praktikus tapasztalat után adományozzák.

A vizsgáztatás azonban nem a legfőbb célja az iskolai gyakorlatnak. A

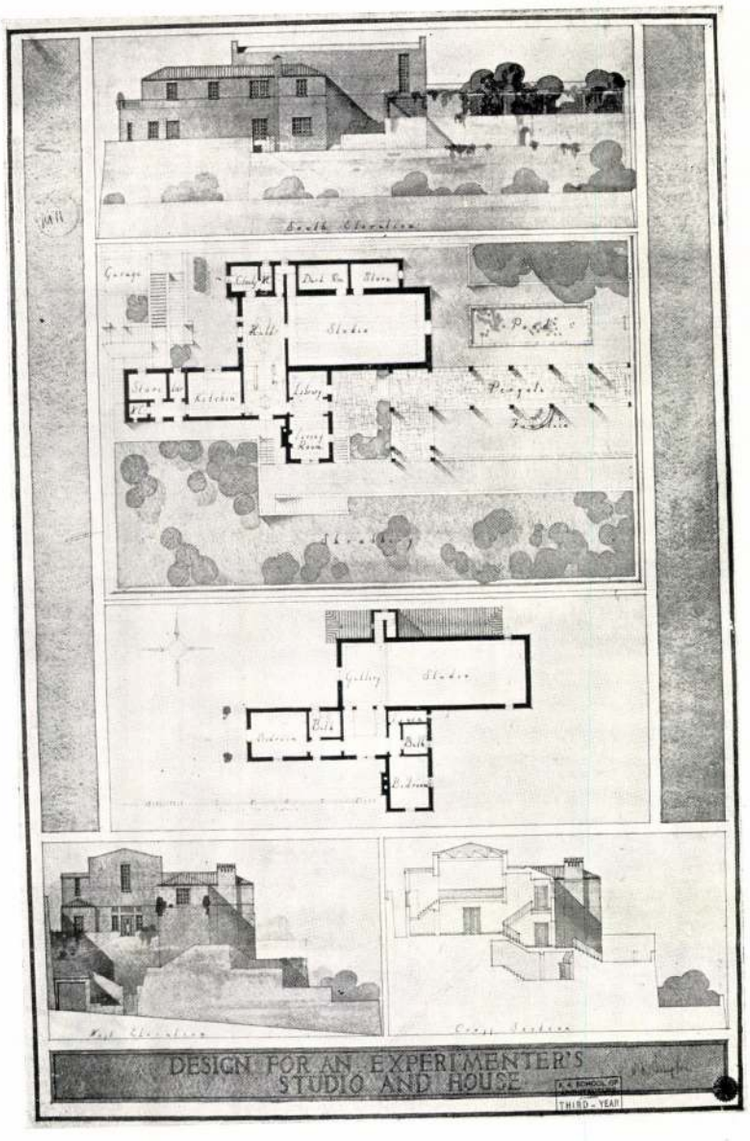

Egy tudós otthona. III. évf.

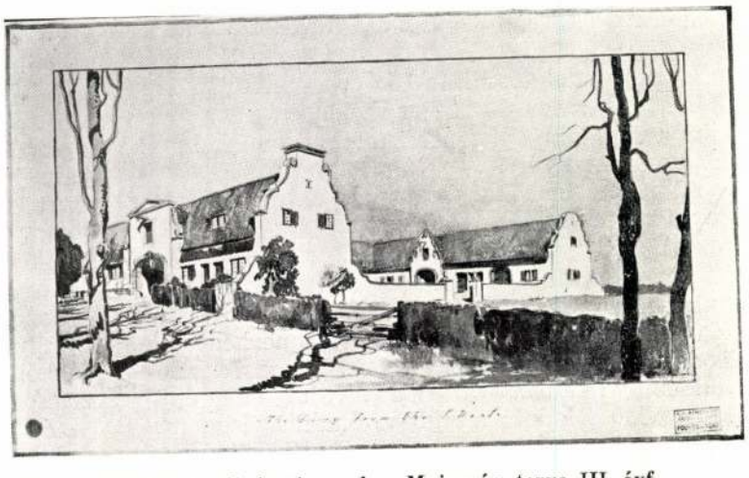

Egynapos iskolai pályázati munka: Majorság terve. III. évf.

vizsgáztatási módszernek valóban sok hibája van, mert igen sok okleveles építész van, akik mint tervezők nagyon csekély jelentőséggel bírnak. Azonban mind a mai időkig nem gondoltak ki jobb módszert, hogy a pályára lépő bizonyos színvonalát biztosíthassák.

Ami az iskola munkájának jellegét és céljait illeti, több pontban különbözik más hasonló angliai iskoláktól. Hogy ezeket megérthessük, szükséges megismerni az építészet fejlődését Angliában a század utolsó negyede alatt.

Ezen időszak alatt egy irányzat uralkodott az épületek tervezésében; az angol építészet előkelő tradicióinak hű követése.

Ennek a hagyományokhoz való ragaszkodásnak igen szép eredményei voltak ott, ahol csak csekély változatosság volt az építészeti problémákban, mint pl. családi házak tervezésénél. De olyan igényeknél és építési programoknál, amelyekre kevés vagy épen semmi előzmény nem volt a multban, a műemlékektől való közvetlen inspiráció módszere mindig kevésbé alkalmasnak mutatkozott.

Amint az építészeti pályán, úgy volt az iskolában is. A gyakorlásban a hangsúlyt a régi művek szépségére helyezték, valamint az anyagok ismeretére és az épületkonstrukcióra. A program, annak logikus analizise és megértése, modern épületkövetelményei, a kompozíció művészete, a tervezés organizációja, a karakter és funkció kifejezése, ezek a dolgok a hallgató előtt ismeretlenek voltak. Megtanították rajzolni, hogy elméjét használni tudja praktikus épületkonstrukcióknál és kifejlesztették benne a szimpátiát a hagyományos tervezés és anyagok iránt. De abban a tekintetben, hogy gondolatműködését alkalmazni tudja egy program észszerű megoldásánál, a hallgatónak kevés irányítást adtak.

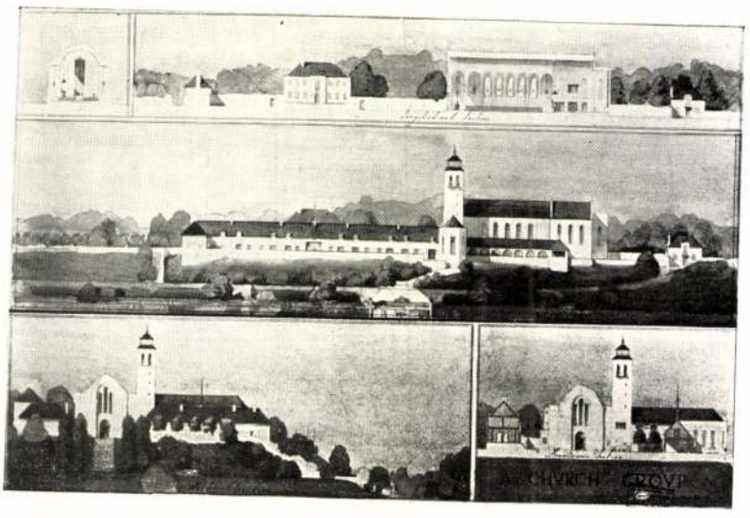

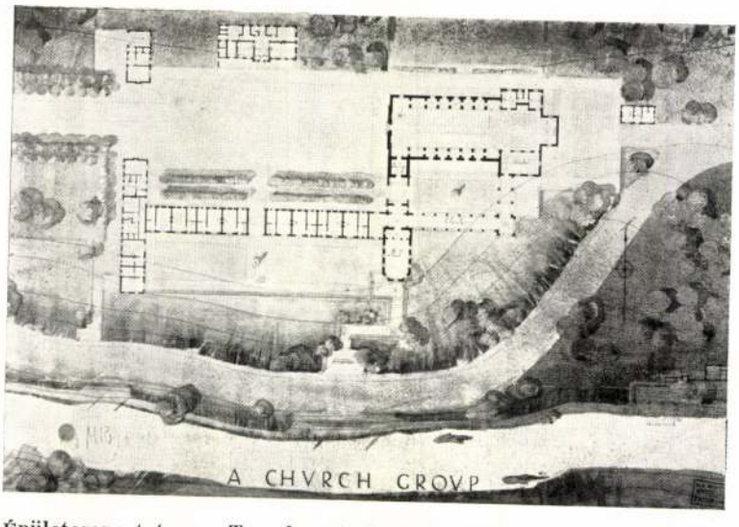

Épületcsoport terve: Templom és kolostor. III. évf.

Ez volt a dolgok állása 15 évvel ezelőtt, midőn Robert Atkinson — abban az időben a legkiválóbb a fiatalabb építészek között — az iskolánál alkalmazást nyert.

Atkinson amerikai és francia oktató módszerek ismeretével és az ő rendkívüli logikai és analitikai képességével nemsokára forradalmasította az oktatást az Architectural Associationnal. Először is az elmélet és kompozició behatóan taníttattak, a hallgatók megismerkedtek a modern tervezés kellékeivel és a konstrukciótudomány haladásával. Az az elv, hogy egy épület legelső feladata az, hogy alkalmas legyen a céljaira, kezdett az akadémikus stíluskérdéssel szemben fölénybe kerülni. A stílust — mint a tervezésben való finom kvalitásokat — nagyobb fontosságúnak ismerte el, mint azt, hogy bizonyos periódusokat hűen reprodukáljanak. Manapság már ezeket a dolgokat általánosságban elfogadták, de nem olyan régen Atkinson ideáit vakmerőeknek, sőt majdnem forradalmiaknak tartották.

Atkinson teóriái mély benyomást gyakoroltak az Association iskolájában és lefektették az alapjait a jelenlegi oktatásnak és sikereinek és azt eredményezték, amit meglehetősen modern iránynak neveznek Angliában. Az iskolát általában úgy tekintik, mint amelynek ideáljai igen előrehaladottak és amely rokonszenvez a modern mozgalommal. Ezért sokan támogatják, de sok erélyes támadója is van a tisztára tradicionális iskolák építészei között.

A tanításban azonban nincs egy stílus vagy mód sem különösképpen kultiválva. Az oktatás alapja a helyes formaértékelés, a kompozició teóriája, építészeti vezérelvek analizise, régi és

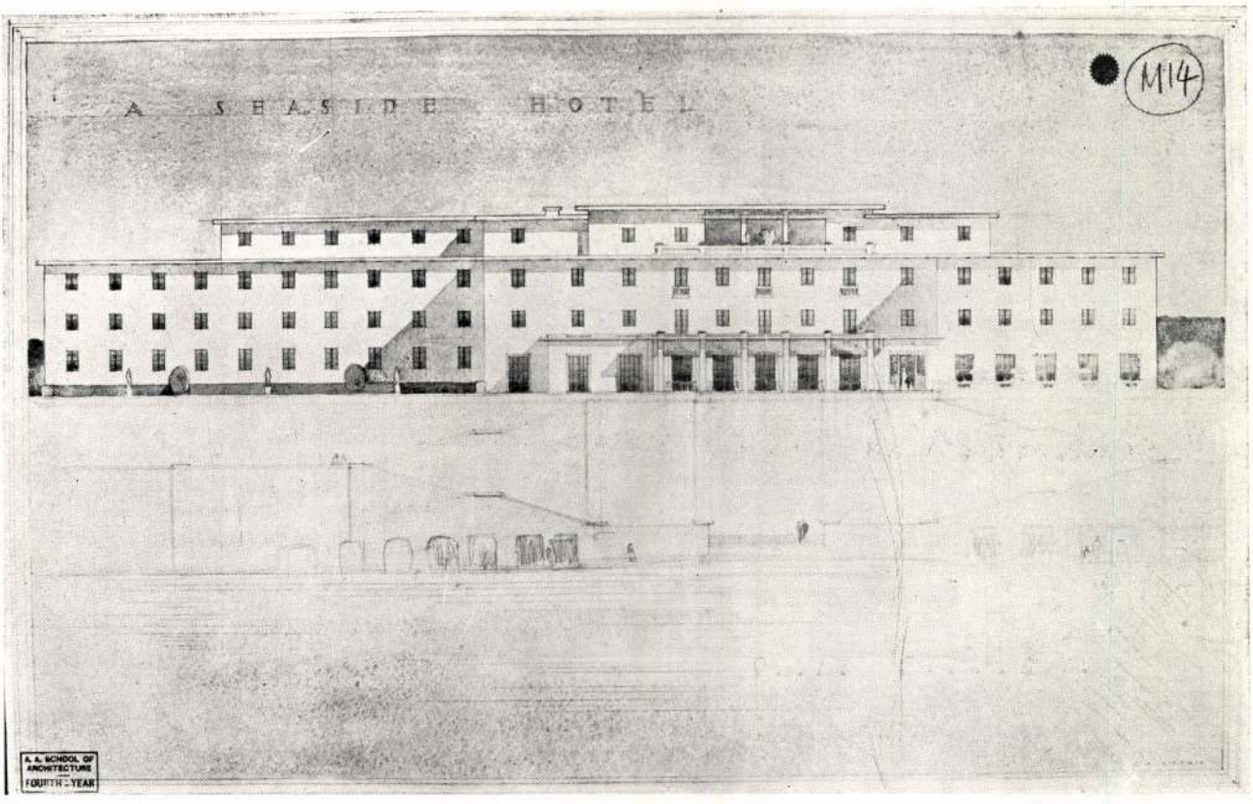

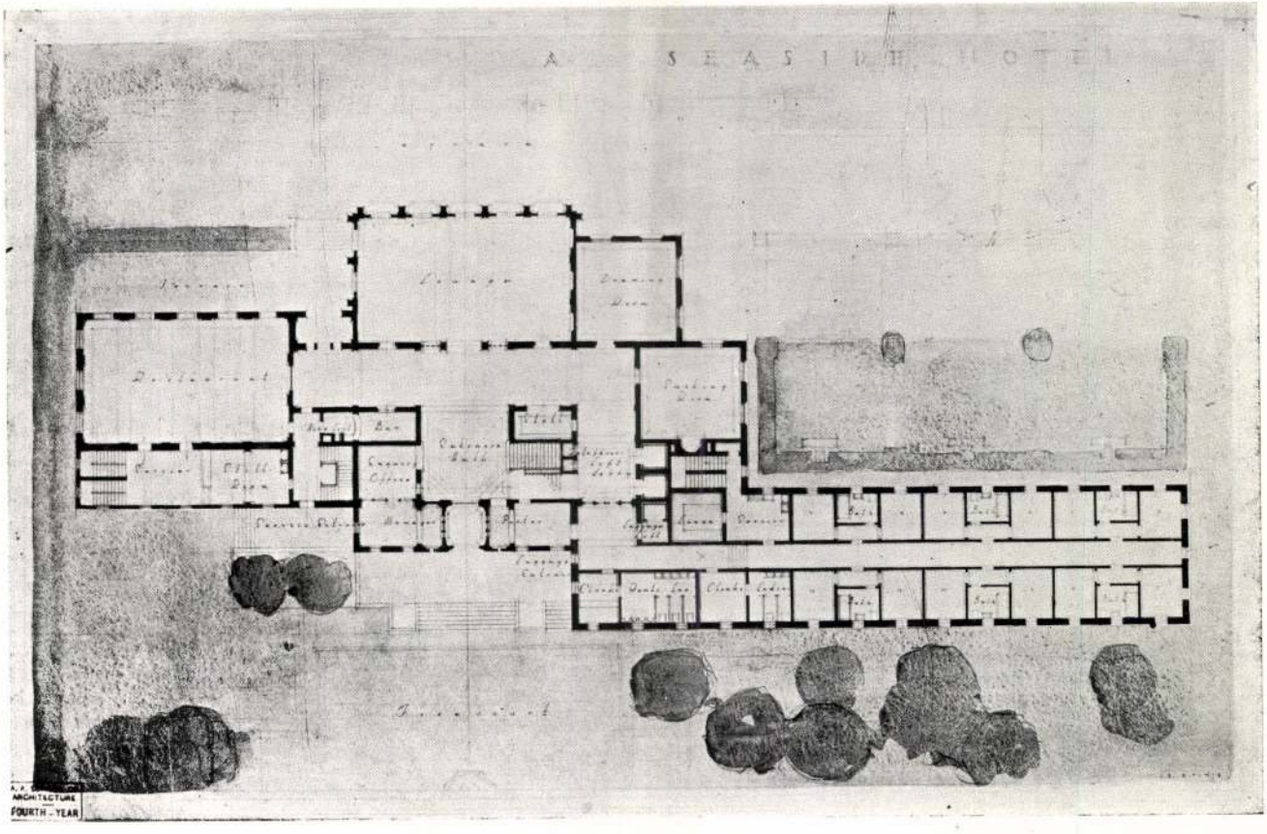

Tengerparti szálloda terve. IV. évf.

modern tökéletes épületek kvalitásainak helyes méltánylása, tervezés és szerkezet elválaszthatatlansága, a kifejezés technikájának és a konstrukció anyagainak és módszereinek helyes ismerete. Legelsősorban az építési program veendő tekintetbe, azután annak funkcionális megoldása. *A kielégítő esztétikai megjelenésről azt tartják, hogy az a probléma természetében gyökeredzik és a hallgatónak szabadságában áll, ha akarja, bármely régi vagy modern forrásból inspirációt meríteni, viszont elveszik a kedvét attól, hogy rávigyen épületére bármilyen előre koncipiált* stílust, amely akadályozhatja épületét feladata betöltésében és egyúttal tönkre teszi az épület eleven kifejezését, vagy pedig ellentétbe hozza környezetével.

Logikára épített szabadság a lényege ennek a rendszernek az épületet alkotó tömegek tanulmányozására alapítva és alátámasztva mindannak megértése által, amit ez a kifejezés „épületstruktúra" magában foglal. A gyakorlatban ez a módszer bizonyos tervezési kísérletezéshez vezetett, eltérést jelent a régies archaeológiai szabadosságtól és egy bizonyos hajlékonysághoz vezetett, amely nincs mindig összhangban azzal, amit a tradicionális építészet hívei egyedül legitim kifejezésmódnak tekintenek.

Azonban az eredmények ennek a módszernek az igazolását bizonyítják. Az iskola befolyását a tervezés előrehaladására mindinkább elismerik, módszerét nagyban utánozzák s azok az iskolák, amelyek előbb még kötötték magukat ahhoz a hithez, hogy minden problémának van egy bizonyos megállapított kifejezésmódja, pl. „az újgörög", követik az Association nyomdokait, keresvén alkalmasabb módot modern problémák megoldására.

A hallgatók figyelmének a mai építészeti feladatokra való irányítása azt eredményezte, hogy eltérítette őket a szokásos pályázatok némelyikétől, mint amilyen a római építészeti alapítvány. Másrészt viszont modern tervezési és konstrukciós pályadijakat az utóbbi években az Association hallgatóinak majdnem állandóan sikerül elnyerniök.

*

Az átlagos tanulónak, aki belép az iskolába, nincs előzetes építészeti tudása és csekély a rajzkészsége, de más tekintetben jó általános nevelést kapott. Az első lépés ezért megismerkedni az eszközök használatával s ezt vonzóvá teszik kigondolni, síkmintákat vagy mindkettő kombinációját megtervezni.

Geometriai formákról való előadások, a testek — mint pl. kocka, gömb — karakterisztikumának leírása arra szolgálnak, hogy megmagyarázzák azokat az alakzatokat, amelyekből az épületek állanak. Ezzel csaknem egyidejűleg a hallgatónak kell ezekből az alakzatokból testek terveit kigondolni, síkmintákat vagy mindkettő kombinációját megtervezni.

Ugyanabban az időben megmagyarázzuk az épületszerkezetek elemeit s rövid idő mulva a hallgatónak egész egyszerű épületet kell ter-

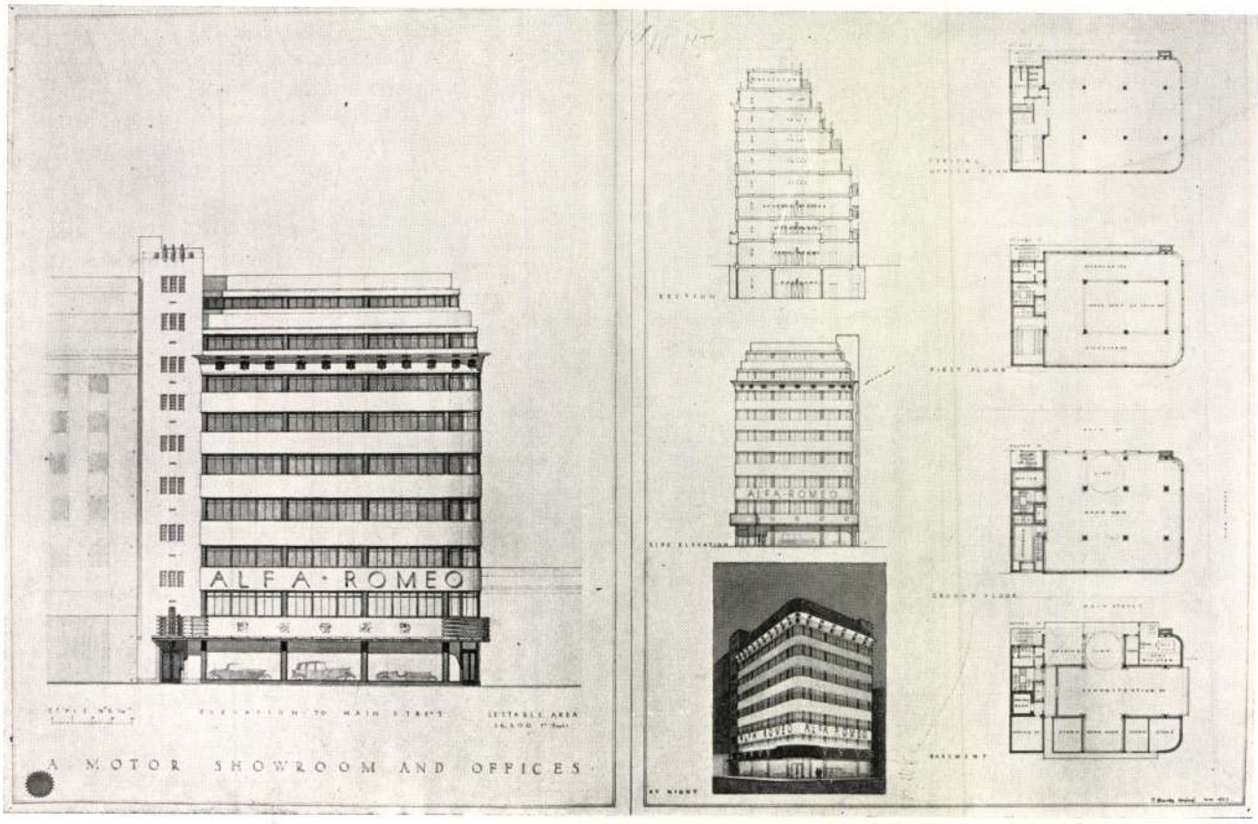

Korszerű irodaház terve. V. évf.

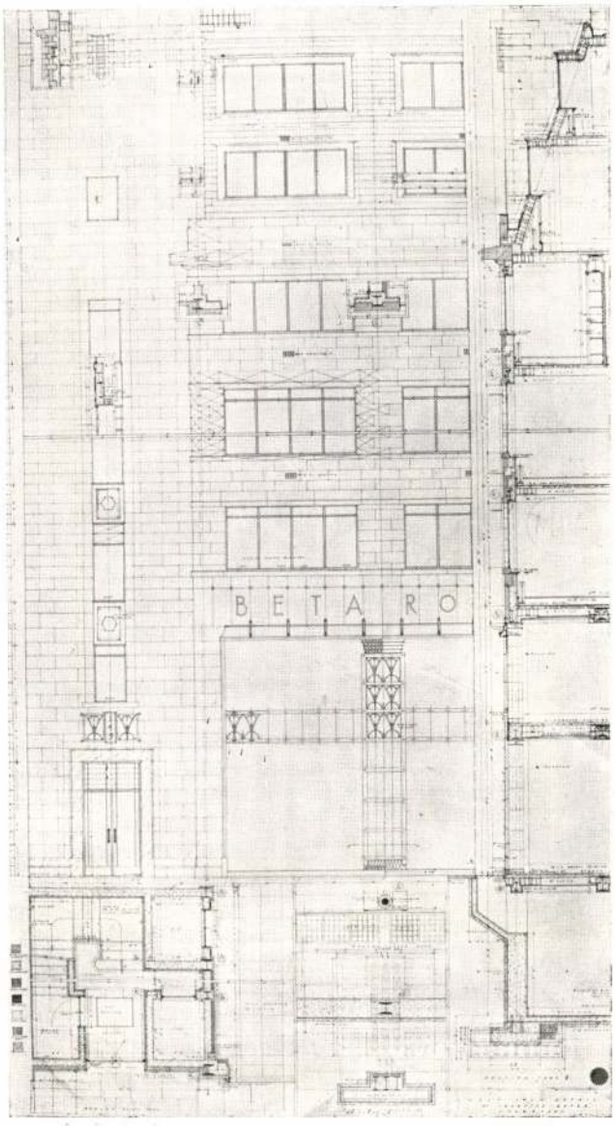

Részletrajz egy üzletházhoz. V. évf.

veznie, ami aztán a szerkezeti kérdéseknek alapjául fog szolgálni. Minden elemet — mint falak, ablakok, ajtók, kandallók, tetők — egymásután tanulmányoznak, de ezeket nem könyvpéldákból, hanem a hallgatók tervéből veszik. Az a főelv érvényesül, hogy mindent rajzoljanak, ne másoljanak és hogy minden tárgyat három dimenzióban ábrázoljanak, sőt absztrakt formák kompozícióját is alaprajznak és metszetnek kell kísérnie.

Néhány év előtt eleinte nem a tervezésre buzdították a hallgatót, hanem előbb az elemeket kellett tanulmányoznia és csak később kellett ezeket összeszerkesztenie. Most a tervezést tették kezdetnek és az eredmény rendkívül kielégítő.

A második évben a hallgató tradicionális épületek formáit és az azok tervében tartalmazott főelveket részletesen tanulmányozza.

Először sorozatos rajzokat készít görög, római, bizánci, középkori műemlékek jellegének és szerkezetének analiziséről. Azután tervez épületet egy program alapján, mely lehetővé teszi ezen főelvek logikus követését. A cél az, hogy a tanuló megismerkedjék azon gondolatfolyamattal és a különféle befolyásokkal, melyek a történelmi stílusokat megteremtették. De itt ismét az a cél, hogy a tervezés szelleme inkább ragadja meg, mint az archaeológiai lényeg.

Ezen programok váltakoznak mindennapi jellegű problémákkal, mint pl. kis házak, melyeket a hallgató munkatervekben kifejthet. Évenként van több gyors vázlatos tervezés is, melyeket 12 óra alatt elkészítenek a célból, hogy kifejlesszék a lényeges dolgok gyors átfogását a kompozicióban.

Az utolsó három év programján modern szükségletekre alapított épületkonstrukciók és tervek vannak sorozatos és változatos típusokban. Amennyire a rendelkezésre álló időből telik, egy általános vázlat készül, s ezt követi az épület legfontosabb egységének részletes kifejtése. Például egy épület tervéből a hallgató vesz olyan egységeket, mint konyha, fürdő, fogadószoba és azokat részletesebben tanulmányozza, mint olyan problémákat, amelyek megkívánják, hogy velük részletesebben foglalkozzék. az elemek (ajtók,

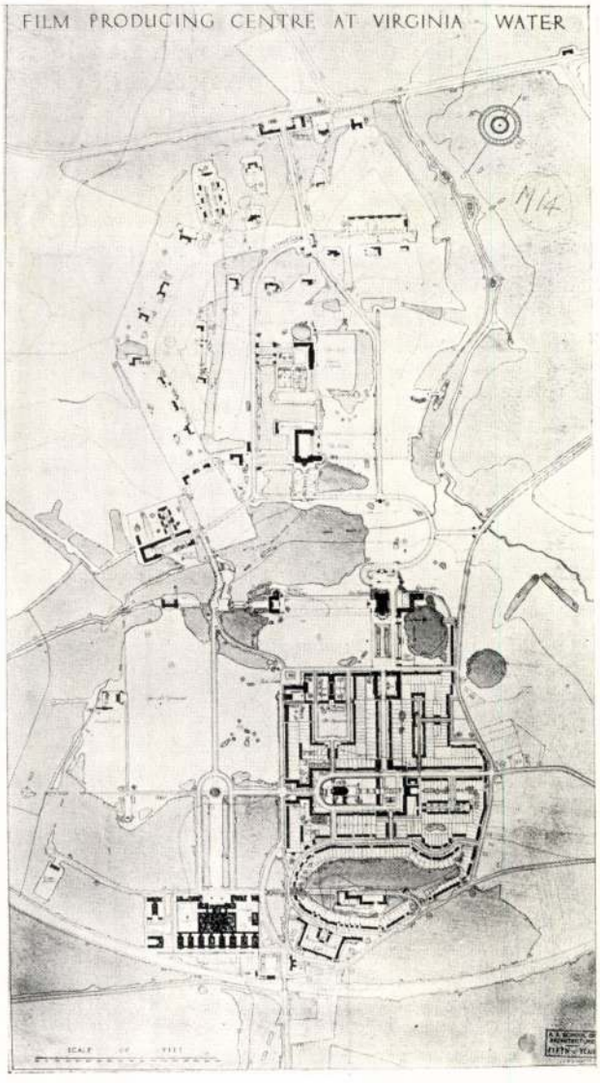

Városrendezési terv. V. évf.

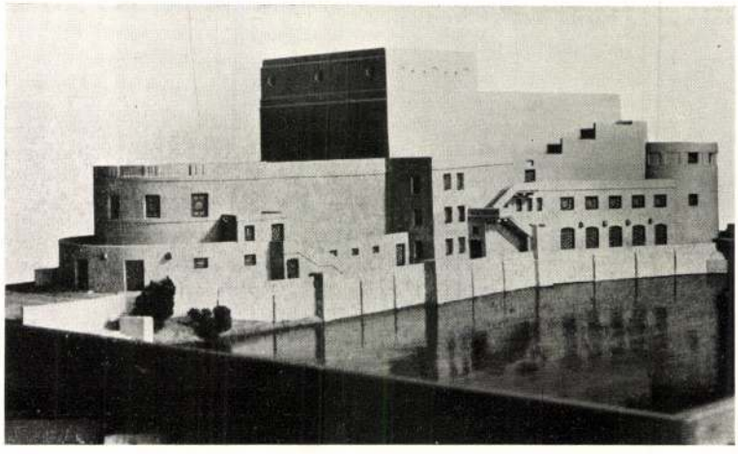

ablakok, kandallók), a bútorzat, és díszítés elhelyezése és a feladatuk teljesítése szempontjából.

A színek tana az első évben kezdődik és tart minden éven át, épúgy természetesen a tervezés és kompozició elmélete is. A probléma megközelítése és analizálása a főtárgy a gondolat eredetiségére és a kifejezés teljes szabadságára való bátorítással. Ami a technikát illeti, a konstrukció az üzemi gyakorlat kívánalmain alapul és a hallgató tanulmányainak befejezésénél eléggé jártas, hogy elérhessen egy szerény fizetést konstrukcióban és detailban való tudásáért.

Az Association iskolája az egyedüli, amely foglalkozik dekoratív színezéssel és városterveződéssel rendes tanfolyamának tárgyai között. Ezen szakok ismerete az építész készültségének szükséges részeiül tekintetnek.

Az iskolai oktatás eredményei kielégítőek voltak. A hallgatóknak nem nehéz állást kapni tanulmányaik befejezése után és ez részben annak a rendszernek az eredménye, hogy a tanfolyam utolsó három évében a szünidők alatt irodákba lépésre hívják őket. Hogy megkönnyítsék az üzemi gyakorlat megszerzését, *az Association építésztagjai a hallgatókat felveszik irodáikba* a különlegesen szervezett rotációs rendszer szerint, *melyet néhány év előtt kezdeményeztek rendkívüli sikerekkel. Igy az iskola jelentéseket kap az irodákból a hallgatói haladásáról* s bármely kritikát, amely a tanítás megjavítására vezet, igen gondosan megfontolja és ha szükséges, a tantervet megfelelően változtatja a következő évben.

Az újabb időben az iskola volt hallgatói sok sikert arattak. Mint oktatók igen keresettek, különösképpen mióta a modern irányú tervezést és konstrukciót méltányolni kezdik Angliában, azonkívül sok sikerük volt nyilvános pályázatokon is.

Ezek közül egyik legérdekesebb volt a közelmultban lefolyt tervpályázat eredménye, a „Shakespeare Memorial Theatre", melyet az iskola egyik nőhallgatója, Elizabeth Scott nyert el. Olyan tendenciát mutat a terve, melyet néhány évvel előbb alig fogadtak volna ebben az országban; azonkívül figyelemreméltó tiszta és logikus alaprajzi koncepciója is.

Az iskola hallgatóinak teljes létszáma 230, ebből körülbelül 35 nő, akiknek átlagos tehetsége magas és mint irodai alkalmazottak is igen megbecsültek. De az az idő még nagyon távol van, midőn az Association tanácsa és a tanítók többsége nő lesz.

Howard Robertson
F. R. I. B. A., S. A. D. G.
az iskola vezetője

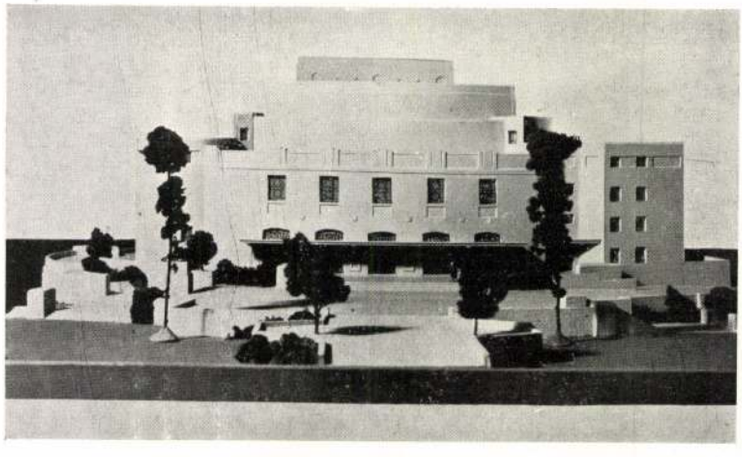

Miss Scott: A Shakespeare-színház díjnyertes modell-terve

ÉPÍTÉSZNEVELÉS A STUTTGARTI MŰEGYETEMEN

Most, amikor a budapesti műegyetem építészeti fakultásában is történnek bizonyos változtatások az oktatás rendjén, s amikor ezek a változtatások szerencsés körülmények folytán belülről, a műegyetem tanári karának szuverén akaratából kiindulólag tesznek bizonyságot arról, hogy a mi méltán elismert Technikánk igenis fentartja a kapcsolatot a haladó élettel, senki sem fog a stuttgarti műegyetem építészi oktatásának beható ismertetéséből mást látni, mint az elismerés és tisztelet nyilvánítását azokkal a *módszerekkel* és *eredményekkel* szemben, amelyekkel a stuttgartiak — professzorok és tanítványok egyaránt — úgy Németországban, mint azon kívül maguknak általános megbecsülést szereztek.

Stuttgart ma fogalom. Jelenti a haladást, a szó legjobb értelmében vett modern építészi munkát, anélkül, hogy ez a haladás, ez a modernség a német mult szerves fejlődéséből való kiszakadást, a mult megvetését jelentené. A stuttgartiak jó és alapos mesterei az építészetnek s talán ez az alaposságuk, ez a *tárgyilagos*, józan mérnöki ítéletük az a szilárd bázis, amelyen állva, Janus-arcokkal tekintenek vissza jóhiszemű, jót kereső és a jót észre is vevő figyelemmel a multba, bizalommal és *derűs hittel* a jövőbe.

A stuttgartiak szorgos munkájuk közben, úgy látszik, nem érnek rá gyűlölködni, nem érnek rá újra és újra megvetésük fényszóróival a világosságra rángatni azt, amit mai szemmel nézve nem tartanak jónak, s amit esetleg már a régiek sem tartottak annak a maguk egykorú belátásukkal. Számukra a mult ampelopszis által befutott régi fal, füstöt pipáló kontyos kémény a nagyapó házán, az öregek tempós, terebélyes régi rendje, de hiszik, hogy azért, mert az más, mint a mai, azért még nagyon lehet, sőt kell is szeretni, azért mert elmult, még mindig igen sokat lehet tanulni belőle. A stuttgartiak, úgy látszik, szorgos munkájuk közben a jövő teli torokból való harsonázására sem érnek rá. Nincs idejük arra, hogy rajongásuk és áradozásuk mázával fessenek rikítóan tarkára minden elért kis eredményt, minden tapodtat, minden csigaaraszt, amely az örök építészeti gondolat évezredes fejlődésének útján csak a felületesek szemében tűnhetik fel ugrásnak, repülésnek. Számukra a jövő, a fejlődés egyszerűen *természetes*. Eszükbe sem jut elgáncsolni, eszükbe sem jut követelni, egyszerűen *megcsinálják*. Bonatz, Jost, Keuerleber, Schmitthenner és Wetzel professzorok a dolgukban biztosak nyugalmával vezetik a német fiatalságot mult és jövő határmesgyéjén *előre*.

Azok az alapelvek, amelyek az oktatás során érvényre jutnak, már a tananyag egész általános beosztásából kitetszenek. Bonatz külön is felhívja a figyelmet arra, hogy a német műegyetemek közt a stuttgarti volt az első, amely a különböző, úgynevezett segédtudományok kiterjedt órarendszerét, mint a multból visszamaradt kényelmetlen copfot, az órarendről lenyeste, legalább is annyiban, hogy a matematikából, a fizikából, a kémiából és az ásványtanból vizsgázási kötelesség nincs. Ehelyett nagy súlyt helyeznek arra, hogy a növendékek mindazt megtanulják, amit egy jól vezetett építészi irodában tényleg tudniok kell, tehát munkatervek, költségvetések és elszámolások elkészítését is. Az épületszerkezetek oktatásánál mindig az illető épületelemek tényleges elkészítésének folyamatából indulnak ki, abban a meggyőződésben, hogy ez a mesterségbeli folyamat megszabja magának a formaképzésnek határait is. Ha a különböző építőipari iskolák — úgymond Bonatz — bizonyos igyekezetet árulnak el abban az irányban, hogy magukat „felsőbb" iskolákká fejlesszék ki, a műegyetem nem átallja ugyanakkor a tudományos magasságokból az elemi ismeretekig szállani le, hogy a növendékek necsak a *tudást*, hanem a *lehetőségeket* is megismerjék.

Ezek után lássuk az oktatás részletes rendjét. Hogy valaki a stuttgarti műegyetem rendes hallgatóinak sorába felvétessék, ahhoz az érettségi bizonyítványon kívül mindenekelőtt öt havi gyakorlat szükséges, melyet a növendék akár valamely műhelyben, akár valamely építkezésen tölt el. Ezután következhetik csak az egyetemi munka, mely alsóbb és magasabb fokozatból áll, köztük egy második gyakorlati időszakkal. Az alsó fokozat négy szemeszterből áll s az ú. n. „Vordiplomprüfung"-gal végződik. Az alsó fokozat négy szemesztere közé eső szünidőkben azonban külön három hónapi iparos-gyakorlat abszolválása kötelező. Az alsó fokozat bevégezte után egy évi gyakorlat következik valamely építészi irodában s magán valamely épületen. A tapasztalat szerint a szorgalmas német diák ez alatt az év alatt már annyit kereshet, hogy anyagilag függetlenné teheti magát szüleitől. Ezután következik a felsőbb fokozat, mely hasonlóképpen négy szemeszterig tart s amely aztán a „Diplomprüfung"-gal végződik. Ennek elvégzése jogosítja fel az okleveles mérnök (Diplomingenieur) cím használatára. Az egész studium elvégzésére tehát öt és fél év szükséges.

Érdekes az egyes tárgykörök anyagbeosztása is. Az épületszerkezetek című studium két részből áll, az úgynevezett általános munkából és az úgynevezett konstruktív tervezetből. Az elsőnek tárgya egy közepes méretű, egyszerű program szerint építendő lakóház, melyen lehetőleg előfordulnak a különböző iparosmunkákkal kapcsolatos lényegesebb szerkezetek. Ezt a házat az 1 : 100-as léptékű (beadványi) tervektől az ösz-

szes részletrajzokig úgy megtervezik, amint az csak egy jó építészi irodától elvárható. Lehetőleg olyan épületet választanak ki, amely éppen építés alatt áll vagy legalább is amely Stuttgartban megépült, hogy a növendékeknek ad oculos mutathassák meg a tervezet és a kivitel közötti összefüggést. Külön is megemlíti Bonatz azt a forradalmi újítását a stuttgarti műegyetemnek, mely szerint az épületszerkezetek tanára, Schmitthenner (!) nem tartja szükségesnek, hogy a különböző szerkezetek feltétlenül oly példákon illusztráltassanak, amelyek *forma szempontjából gyűlöletesek*. Ellenkezőleg, az a felfogása, hogy éppen, mivel *forma és szerkezet olyannyira szervesen függenek* össze, utóbbiaknak ismertetése éppen a legjobb alkalom az első és mély benyomások megszerzésére a formahelyesség irányában is. A második résznek (konstruktív tervezet) anyaga egy közepes méretű lakóház vagy kisebb középület terveinek elkészítése. A helyszinrajz, az alkalmazandó szerkezetek és anyagok adva vannak. Míg az általános munka tárgya az összes hallgatók számára azonos épület, a konstruktív tervezet elkészítésénél már minden egyes hallgató egyénileg kapja ki a maga külön programját. Amennyiben az egyik tervet a hallgató masszív építési módon tervezte, úgy a másikat vázas rendszer szerint kell terveznie, hogy mindkét szerkezettel tisztában legyen. Az „általános munka" és a konstruktív terv" képezik az előismereteket a tulajdonképpeni tervezéshez.

A hallgató szabadon választhat a tervezést tanító, fentebb említett tanárok között s jogában áll a megkövetelt tervezeteket akár ugyanannak, akár más professzornak felügyelete alatt elkészíteni. Gondoskodás történik természetesen arról, hogy minden hallgató lehetőleg különböző rendeltetésű épületeket is tervezzen, de ügyelnek arra is, hogy csupán olyan feladatokat kapjanak, amelyekhez speciális ismeretek nem szükségesek, amelyekhez elég az iskola s nem követelik meg a gyakorlati tapasztalatokat is. A terveket minden esetben a kivitelre alkalmas munkatervekig megérlelik s nem készítenek olyan terveket, amelyekből a fontosabb anyagok és szerkezetek kétséget kizáróan ki nem tűnnek, illetve meg nem érthetők.

Érdekes a vakációs tervpályázat rendszere is, melynek feltételeit a szemeszter végén teszik közhírré s a záros határidőn belül beadandó tervek nyertesét a *normális mérnöki díjszabás szerint* jutalmazzák. A pályatételeket felváltva írják ki az egyes tervező tanárok s a zsűri előadója mindig az, aki az illető pályázat feltételeit is megszerkesztette.

Az építészettörténet tanárai, dr. ing. E. Fiechter, a legnagyobb súlyt a szép régi épületek felvételére helyezi. Régi emberek térképzése és szerkezetei, valamint formaképzése, illetve az ezekben való elmélyedés egyrészt megtanítanak arra, mily sokféle lehet egy és ugyanazon feladat megoldása, mily sokfélévé tehetik a megoldást a helyi és időbeli adottságok, másrészt régi idők nagy alkotásai képezik komoly építész számára a *léptéket* a mai alkotások tárgyilagos megértéséhez is. Aki egyszer elmerült például a strassburgi székesegyház tornyának kiképzésében, az — úgymond Bonatz — nem fog egykönnyen kultúrapostolt és világújítót látni abban, aki egy új széklábat talált fel. Ha még megemlítjük, hogy Heinz-Wetzel tanár a városépítészet köréből vett feladatokon keresztül az egyes épületeknek a környezethez, a városképhez való viszonyát is feltárja a hallgatók előtt, s hogy természetesen egy festő és egy szobrász tanár is helyet foglalnak a karban s az oktatás rendjében, úgy némileg körvonalaztuk azt a munkát, amely Stuttgartban folyik.

Maguk a tanárok megvallják, hogy egyenként semmi mást nem tanítanak, mint amit maguk a praxisban is tapasztalataikra támaszkodva megtanultak. A tanári névsor mindazonáltal biztosíték arra nézve, hogy a jelenkor feladatainak egy lényegesebbje sem marad mellőzve. Azt is megvallják a tanárok, hogy az épületek kialakításánál is csak azt az utat követhetik, amelyet maguk is követnek. Ezt azonban nem látják a hallgatóságra nézve veszélyesnek, mert jómaguk sem hívei semmiféle „manier"-nek, jelszónak, csak a feltalálót és a rendelkezésre álló szerkezetet ismerik el formaalkotó *állandó* tényezőknek. Az egyéni összetevő úgy is akcióba lép, ha valakiben megvan. A műegyetemnek azonban azokra, sőt nagyobbrészt azokra kell gondolnia, akik maguk nem zsenik, nem újítók, hanem egyszerűen jóízlésű, komoly tudású építészek akarnak lenni. Ezeknek pedig szolid normákra, általános érvényű józan irányításra, nem pedig szélsőséges formaalakításra van szükségük. Akik újításokra hajlamosak és arra megfelelő képességekkel is rendelkeznek, ezt a hivatásukat úgyis minden körülmények közt be is töltik.

Akik mármost nemcsak az elveket, de az eredményeket, vagyis a növendékek munkáit is megtekintik, arra a meggyőződésre kell jussanak, hogy a stuttgarti példából tanulni lehet és tanulni is kell.* Stuttgart, London, Kopenhága és Hága azok a gócpontok, amelyeken az elfogulatlan megfigyelő az új építészet biztató, megnyugtató jeleit veheti észre. Az az érzésünk, hogy az a szellem, amelyet építészeink a budapesti műegyetemről magukkal hoztak, nagy mértékben alkalmas ezeknek a nemzetközi művészeti reklámkiadványok zajától talán távolabb eső, de a jövő építészetére nézve szilárdabb bázist alkotó törekvések megértésére és méltánylására.

P. G. J.

* A Wasmuths Monatshefte für Baukunst novemberi számát teljesen a stuttgartiaknak szenteli. Alkalmat fogunk keresni arra, hogy ezekből a munkákból közvetlen források felhasználásával is bemutathassunk egy párat a Tér és Forma olvasóinak.

A KÖZÉPFOKÚ ÉPÍTÉSZETI OKTATÁS

A cél: Embereket nevelni az élet számára. Embereket, akiknek jó ismerőse az anyag, barátja a szerkezet és akiknek az épületen folyó munka megszervezése a kezében van.

Ezt a sokfélét, ami azonban mind egy cél szolgálatába kell, hogy szegődjék, csak olyan iskola érheti el, olyan tantervvel, amely minden részletével az élet igényeihez símul, a tradiciók tiszteletét kapcsolja a ma kívánalmaival és az eszközök egész fegyvertárát felhasználja, hogy a kitűzött célt, amennyire az emberileg egyáltalán lehetséges, meg is közelíthesse.

A tanulók: Serdülő ifjak, akiknél azonban a négy középiskolai és a felső építőipariskolai padban eltöltött idő közé egy egész esztendő ékelődik be, künn az állványon, szerszámmal a kézben végigszolgált tizenkét hónap. És ez még nem elég, mert az iskola megköveteli tanulóitól, hogy az egyes évfolyamok közötti nagy vakációk minden hétköznapját szintén munkában töltsék.

A tananyag: A kitűzött cél elérésére természetes, hogy a tanítási idő minden percét ki kell használni, elméleti és gyakorlati képzéssel. A félbenmaradt középiskola humanióráit folytatni kell. A matematikának, fizikának és kémiának alapot kell adni a szilárdságtan, az építőanyagok ismerete és a geometriai rajzolás számára. A magyar nyelv és irodalomnak az általános műveltség megszerzése mellett a fogalmazást, szerződések megszövegezését, az írásbeli érintkezés minden bonyolult árnyalatát közölnie kell a növendékekkel.

És ezeken az alapokon épül fel a felsőipariskola szakoktatása. Természetes, hogy a cél és a tanulóifjúság kora egyaránt az erősen gyakorlati irányú kiképzést követeli. A szerkezetek az egyszerű sejttől, a téglától kiindulva, folyamatosan következnek egészen a nagy fesztávolságokat áthidaló rácsos tartókig, vasbetoncsarnok födémeig, nehéz alapozások megoldásáig. Azután az egyes szerkezetek egymáshoz való kapcsolódása, a holt, szétboncolt anyagnak eleven organizmussá való összeállítása. Építés.

Természetes, hogy a problémákat nem előzi meg a komplikált esetek statikai és esetleges dinamikai kérdéseinek felsőbb mennyiségtani megoldása. Ez nem lehet a célkitűzésben. Gyakorlati statikai érzék fejlesztésén van a hangsúly, azon az érzéken, amely a Pantheont, a firenzei dóm kupoláját és a renaissance-kor nagy hídjait teremtette meg. A vasbeton-szerkezeteknél annak az érzéknek a kifejlesztése, amely még komplikált esetekben is számot tud adni a vasak méreteinél és egymástól való távolságánál arról, hogy stabil-e a szerkezet és esetleg figyelmeztetheti kétes esetekben a tervezőt arra, hogy érzése bizalmatlan a rajzolt megoldással szemben.Tehát nem vak eszköze, hanem igazi segítőtársa a tervezőnek az itt végzett ember, aki a szerkezetekbe beépített anyagot époly szeretettel vizsgálja, mint ahogy a munkafegyelmen túl tudomásul veszi munkásainak minden baját, panaszát.

Munkaorganizáció. A hatalmas lépésekkel előretörő technikai élet az organizálás egész bonyolultságának legalaposabb ismeretét megköveteli. Az anyagbeszerzés, a kiírás, a rajzok, az állványozás, munkahelyhez való anyagszállítás, mindez és még sok minden ezzel összefüggő tevékenység ma már olyan felkészültséget kíván, amit a mult évtizedek építőmesterei sohasem sejtettek. Ez a terület az, ahol az épületen eltöltött idő egészíti ki az iskola padjaiban tanultakat.

Régi és új szerkezetek. Az új szerkezetek ismerete, az új anyagokról való értesülés az érvényesülés alapfeltétele. De emellett a régi, ma már nem használt szerkezeteknek is szellemi birtokában kell lenni. A tervezőnek átalakításoknál, toldásoknál majdnem minden esetben elegendő idő áll rendelkezésére, hogy általa nem, vagy csak nagy vonalaiban ismert szerkezeteket előbb áttanulmányozhasson és az erre szükséges ítélőképességet is meg kellett, hogy szerezze a főiskolai oktatás terén. Az építőmesternek ilyen esetekben sokszor percek alatt kell határoznia és hogy mást ne említsünk, mint a régi divatjamúlt ácsszerkezetet, ezeknek renoválása, a bennök levő egyes fák kicserélése ugyancsak megkívánják azt, hogy mesterük ne csupán a véletlen által adott esetben ismerkedjék meg velük. Az új anyagok és szerkezetek megismerése mellett fontos az is, hogy a tanuló egészséges kritika birtokába is jusson, mert nem elég az időközben divatba jött újításnak a folyóiratokban sokszor reklámszerű dícsérő cikkek révén való megismerése, mert egy hibás szerkezet vagy rosszul bevált anyagnak csupán egy ízben történt alkalmazása is az egész életre megbosszulhatja magát.

Az architektúra: Az alaktan és építéstörténet a tervezéssel karöltve kell, hogy megismertessék a tanulót az architektúrával. Az alaktan és az építészettörténet tulajdonképpen szintén anyag- és szerkezettan kell hogy legyen. Nem esztétikai mérlegelések a döntők, hanem megmutatni, hogy az anyag és szerkezet hogyan változtatta a formákat, hogyan nemesedtek azok az egymás után következő emberöltők alatt. Hogyan alakul ki az épületek alaprajza különböző korok és népeknél és milyen a nép, milyen az élete, a szokása, aminek azután együttes eredője egy bizonyos alaprajzi típus.

A tervezés elméletében meg kell ismerkedni a beépítési módokkal, az alaprajzi típusokkal és a gyakorlati órákon a tanultakat egyszerű példákon kell fejleszteni és vérré váltani. Ezeknél a tervezéseknél is természetesen a szerkezeten kell hogy legyen a hangsúly, a formáknak anyagszerűeknek kell lenniök, úgyhogy a tervezett épület költségvetését is könnyűszerrel készíthesse

el a tanuló, ezzel is összegezvén és zárván le eddigi tanulmányait.

Az iskolát végzett növendékek az életben: Természetesen minden növendéknek a vágya az, hogy az építőmesteri vizsgát letehesse, azonban az élet küzdelme, az egyéni sajátságok, a körülmények, nem mindig váltják valóságra a vágyat. A mai idők sokat lazítottak a régi korok szűk korlátain. Úgy néz ki a dolog, mintha a „the right man on the right place" elve lassan nálunk is életformálóvá lenne. Hiszen ma még a csoportvezetőnek, pallérnak is sokkal többet kell tudnia, mint egy 1800 körüli építőmesternek, mert az aránylag kis munkakörét csupán úgy töltheti be jól, ha tisztán látja maga előtt az egész bonyolult mechanizmust.

A másik végletben is vannak példák, tervezők, nagy organizátorok, vezető férfiak, tanárok. És ez a sok egyén, aki az életben a legkülönbözőbb helyeken áll, igazolása a középfokú építészoktatás életképességének.

Az iskolák felszerelése: A főiskolai oktatás súlypontja az egyén munkásságán kell hogy legyen. A tanár csupán irányítólag, de sohasem elhatározólag kapcsolódik be ebbe. Más a középiskolai fokon a helyzet. A tanuló felvevőképessége nagy, de a fantáziája nem kiépült, nem fegyelmezett. Éppen ezért kell ezen a fokon a gyüjtemények, mintalapok, bemutatásoknak minél sokoldalúbb és minél többször ismétlődő hatásának megnyilvánulnia. A tanuló lássa valóságban a dolgokat és csak abban az esetben, ha ezt nem lehet a méreteknél vagy drága speciális szerkezeteknél fogva megtenni, akkor lép helyébe a modell. Végső sorban a mintalap, a diapositív vagy filmszalag és a kinematográfia. A demonstrálás halmaza biztosabban kapcsolja az adatokat egymáshoz és egyes tárgyaknak, mint például az alaktan vagy stílustörténetnek oktatása vetítés nélkül el sem képzelhető. De hasznos a vetítés a szerkezettanban, az anyagok feldolgozásának és kikészítésének tanításánál is. Tehát:

Aránylag sokkal nagyobb gyüjtemények, sokkal több falitábla, diapositív és filmszalag kell ezekben az intézetekben, mint a főiskolákon.

A magyar viszonyok: Föntebb a középfokú oktatás általános irányelveit vázoltuk. E helyen az egyetlen teljes értékű magyar intézetről, a budapesti állami felső építőipariskoláról szólunk néhány szót. Az intézet lelkes igazgatóját, Schoditsch Lajost és a mellette működő tanárgárdát nem kell külön bemutatni. Az iskolai eredmények és az életben folytatott közéleti szereplés, szakmabeli működésük igazolják őket. A nehéz viszonyok mellett is állandóan gyarapodnak a könyvtár és a szertárak és a filmszalagok vetítését elsőnek ez az iskola vezeti be.

Az iskola barátainak és előljáróinak szeretetét még külön is lerója az intézet azokkal a füzetekkel, amelyek a növendékek nyári vakációk alatti műemlék-felvételi munkálatait közlik. A Szepességtől Fiuméig, Soprontól és Kőszegtől egészen az erdélyi erődtemplomokig őrzik e kiadványok a magyar műemlékeket és ezen a nagy gyüjtőúton fáradhatatlan munkával, energiával, és ami az ilyen munkánál elmaradhatatlan, tudással és jókedvvel kísérte el a fiúkat mindig Foerk Ernő, az örökifjú tanár.

És ha egyéb nem is, már ez a munka egymagában is elég volna arra, hogy a külföld hasonló intézeteinek példát adjon. *Müller Pál*

Quittner Ervin: Textilgyár. 1928

BAUHAUSPEDAGÓGIA, BAUHAUSÉPÍTÉSZET

A Bauhaus a háború után való, forradalmi évek ideológiájából sarjadt volt ki eredetileg. *Gropiust* és első munkatársait kezdetben egy nagy, szociális emberi ölelkezés ábrándos vezérelvei uralták, a művészetek individualista szétbomlása ellenében a Bauhaus egy jövendő, új szintézis gondolatát hirdette, az eljövendő, új, egyetemes architektúrát, mely minden művészetek egybefoglalása és koronája gyanánt öltene testet. Ezt a fellengős építész-ideológiát a kézműves középkori munkaközösségek ábrándja, a dómok és pantheónok emléke fűtötte. Érzelmes romantika volt, mely a szó szoros értelmében légvárakat tervelt. Jellemző, hogy a weimari Bauhaus eleinte minden fantasztikus álpróféta számára tárva-nyitva állott. Ábrándos kollektivizmusának ködében a legbogarasabb, legkülöncködőbb szekták tenyészhettek. Jellegzetesen *expresszionista* próbálkozás volt, mely egyaránt tévesen alkalmazta a művészetet, amikor kozmikus révekbe óhajtott jutni vele és amikor lelki mélységekből kreált használati tárgyakat.

Ne értsenek félre: tudom jól, hogy könnyű ma már bírálatot mondani a weimari Bauhaus szertelenségei és tévedései fölött. Nem is arról van most szó, hogy ezekkel a tévedésekkel szemben a nyárspolgárnak adjunk igazat, aki „mindjárt tudta volt, hogy bolondság az egész." A Bauhaus tévedhetett pozitív célkitűzéseiben és tévedhetett első munkáiban. Egyben mindenesetre igaza volt. Bárhogyan, de szakítani kívánt a háborút megelőző évek idealisztikus frázisokba bujtatott, anyagias fényűzésével, síma modorú, polgári esztéticizmusával, konvencionális, játékos iparművészeti kultúrájával. Persze, miközben elemi forrásokhoz szeretett volna jutni, formátlanságokba tévedt. Erőszakos követelményeket támasztott az anyaggal és annak gyakorlati alkalmazásával szemben. Sokat markolt és keveset fogott, mégis: szükség volt erre a fantasztikus ideológiai csatangolásra, mert vissza menni nem lehetett, előre pedig csak a háborúban fölgerjedt lélek útvesztőin lehetett jutni. Eltekintve ettől: Weimar a szabad alkotói elszántságnak, a szellemi és mesterségbeli vállalkozó kedvnek nagyszerű tréningje volt. Kalandos próbálkozásai végül is rendkívül kiszélesedett, meggazdagodott tapasztalatokkal jártak, melyeknek az ú. n. „Vorkurs"-ban való módszeres pedagógiai alkalmazása ma is egyik legfontosabb elemét teszi a Bauhaus-munkának.

A Bauhaus romantikus korszaka kb. négy évig tartott. Már az 1923. weimari kiállításon (Haus am Horn) döntő fordulat jelei mutatkoztak. A „Gesamtkunstwerk" helyébe az építészet és a művészet fogalmának egymástól való egyre határozottabb elkülönülése kezdett lépni. A ház, a bútor és a használati tárgy újonnan kialakuló fogalmában a gyakorlati célszerűség és a gépipari technika követelményei — szabványozás, tipizálás, szériás előállítás — nyomultak előtérbe. A művészet fogalma ezzel szemben szabad lelki nyilvánulássá, mind a gyakorlati alkalmazás, mind a fellengős ideológiai megdicsőülés irányában autonóm területté határolódott el.

Ebben a tisztulásban bizonnyal az általános gazdasági és kultúrpolitikai stabilizáció érvényesülését kell látnunk. Serkentőleg hatott az új hollandiai építészet példája is, melyre Gropiusnak annál is inkább kellett teljes erővel reagálnia, mivel ő már a háború előtt is lényeges műveket alkotott, a modern mérnöki esztétika szellemében (a kölni Werkbund-kiállítás gépcsarnoka és irodai épülete, az ahlfeldi gyár). Gropius expresszionisztikus weimari társulásai epizódoknak tekinthetők, melyeknek az építész további fejlődésében semmi nyomuk sem maradt.

Hogy Gropius milyen radikális fordulattal tért újból vissza a maga eredeti valójához és hogy milyen szigorú következetességgel szabott utat nemcsak a maga további alkotó munkásságának, hanem ezzel együtt a Bauhaus építészeti iskolai programjának is, arra nézve néhány idézet szolgáljon például, melyeket Gropius különböző cikkeiből közlök fordításban.

„A Bauhaus a lakáskultúra korszerű fejlődését kívánja szolgálni az egyszerű házi alkalmatosságtól a teljesen kész lakóházig."

„Az emberek legnagyobb részének fő életszükségletei egyformák. A ház és a házi kellék tömegszükségleti cikk. Megalkotásuk inkább értelem, semmint szenvedély dolga."

„Ilyen lakást, ilyen tárgyakat csak a folyton fejlődő technikával való szakadatlan, benső érintkezés révén, csak új anyagok és új szerkezetek feltalálása útján lehet előállítani."

„A típusokat gyártó gép hatékony eszköz arra, hogy az egyes embernek sokszorosított árucikkeket olcsóbban és jobb minőségben juttasson a kezébe, mint ahogyan ezt pusztán kézműáruk alakjában lehetséges volna."

„A Bauhaus-műhelyek lényegükben laboratóriumok, melyekben korunkra nézve jellegzetes használati tárgyak sokszorosításra érett modellek alakjában készülnek — gondos tanulmányok alapján és folytonos tökéletesbítések közben."

„A Bauhaus ezekben a laboratóriumokban a gyáripar és a kézművesség számára szükséges munkaerőknek egy új, eleddig hiányzó típusát akarja fölnevelni. Olyan munkaerőkre van szükségünk, akik alapos műhelybeli gyakorlat és exakt elméleti tudás révén egyaránt értenek a formai és a mechanikus alkotó elemekhez és ezeknek az elemeknek a szerkezeti törvényeihez."

Ez a program általánosabb pedagógiai alkalmazását teszi azoknak a vezérelveknek, melyeket Gropius a házépítés korszerű megszervezése érdekében tűzött ki a következőképpen:

1. „A házakat sorozatosan, elraktározhatóan kell gyártani, még pedig nem a házhelyeken, hanem stationär műhelyekben, egyes szerelvény-

részek alakjában, beleértve a menynyezetet, tetőt, falakat. Tehát nagybani építőszekrényre van szükségünk, melynek szabványozott elemeken kell alapulnia."

2. „Új, térszükségletben takarékos technikára és építő anyagokra van szükségünk, melyek a szállítást csekélyebb súlyuknál és tömegüknél fogva tehermentesítik."

3. „Racionális építkező üzemet kell berendeznünk a házhelyen, hol a munkának több rétegben kell folynia, hogy a napfényt lehetően kihasználhassuk. A házakat pontos, tervszerű időbeosztás rendjén a sorozatosan gyártott részekből állítjuk össze, úgyhogy az improduktív munkahézagokat lehetően elkerüljük." Hasonlóan a gyáripari üzemek munkarendjéhez.

4. „Az épületterveket szabványozott, utolsó részletükre hatóan az építkezés megkezdése *előtt* kell átdolgoznunk, nagy léptékben, hasonlóan a gépmontírozásnál használatos tervekhez. Az alaprajz az észszerű lakáskutatás végső kivonata kell, hogy legyen. Gondoljunk a kibővítésre alkalmas minimálházakra, melyek belső terét a család növekedése esetén hozzáépítés útján meg lehet toldani."

5. „Szükségünk van a pénzadók nagykoncepciójú pénzügyi politikájára, hogy az építés kamatterheit improduktív közbenső tényezők kiküszöbölése útján csökkenteni lehessen."

Gropius újabb dessaui építkezései, a Bauhaus műhely- és műteremtraktusa, a mesterlakások és a történeti kislakásos telep, valamint a stuttgarti lakóház a modern építészet iránt érdeklődők előtt annyira ismeretesek, hogy fölösleges volna őket ez alkalommal is reprodukálni. Gropius rendkívüli energiával dolgozik a maga elveinek praktikus követésén. Néhány héttel ezelőtt az egész német sajtót bejárta a hír, hogy egy nagy berlini építkező vállalattal karöltve készül megteremteni az első, montírozható házalkatrészek nagybani gyártására berendezett üzemet. A hír Gropius hírlapi nyilatkozatai szerint még korai ugyan, de, hogy Gropius egész szellemi alkata, nagybani realizációkra termett, vállalkozói mentalitása egyhamar igazolni fogja a szenzációs jelentéseket, az kétségtelen.

Azt kérdezhetné talán valaki, hogy ugyan mi keresni valójuk van egy építészeti és építéspedagógiai cikkben az ilyen fogalmaknak: „szellemi alkat", „vállalkozói mentalitás"? — Nagyon is sok a keresni valójuk. Gro-

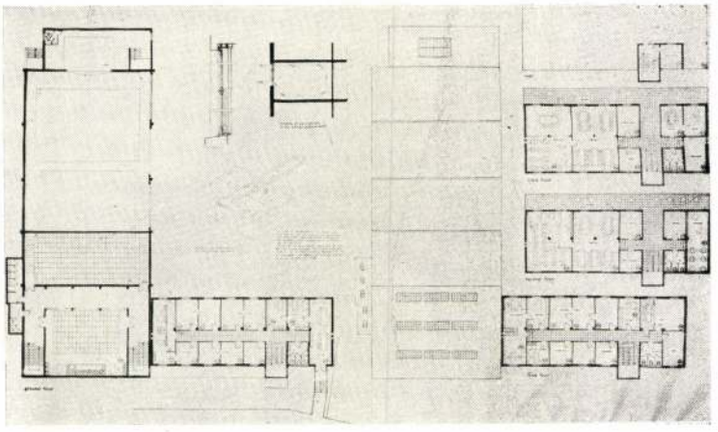

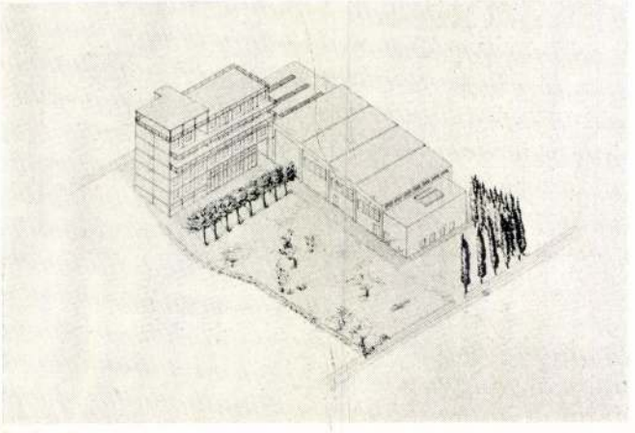

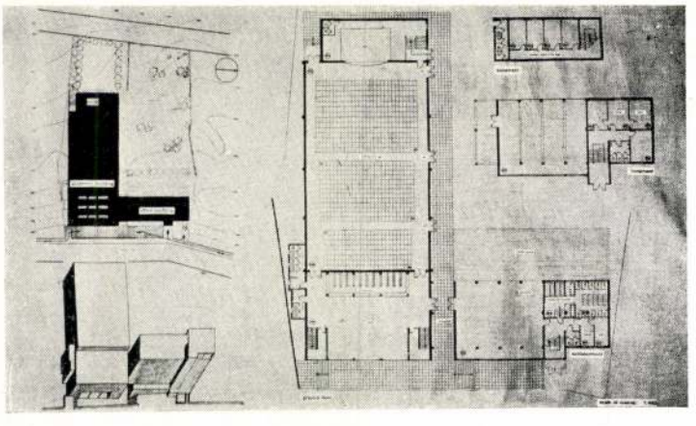

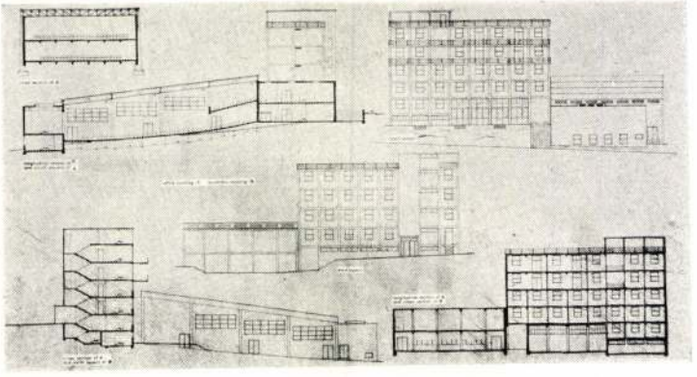

Arich Sharon: Szakszervezeti ház Jeruzsálemben

piusban az exakt mérnöki diszciplinák, esztétikai finomodásokra hajló intellektusa és a modern gyáripari, meg technikai üzemszerűségre termett organizátor nagylátókörűsége él. A modern német indusztrializmus vezető férfiainak átható energiája és fölényesen, arisztokratikusan tárgyias életszemlélete testesül meg ebben az építészetben. És Gropius a maga bauhausbeli vezetőségének teljes kilenc esztendeje alatt csakugyan nem is annyira nevelője, mint inkább tervező főnöke és organizatorikus irányítója volt a Bauhaus-építésnek. Az építésznek készülő „Bauhäusler" Gropius irodájában mint gyakornok kapott munkát és alkalmat arra, hogy tanuljon. *In medias res:* mingyárt a gyakorlat kellős közepébe csöppent. Ennek a rövides bevezetésnek természetesen megvolt a maga fontos, jó oldala, de kockázata is, ha meggondoljuk, hogy a modern építészetnek sok tekintetben még tisztázatlan, kezdeti helyzete milyen könnyen csábíthat fiatal embereket elsietett álmegoldásokra, formalisztikus ügyeskedésekre, holott ép az észszerűen megszervezendő, új építészet a lehető legóvatosabb, legkörültekintőbb, tudományosan alapos kutatást és kísérletezést követelné. Ahol az ilyen szempontból vett készülődés útjai egy rögtöni, konkrét megoldásokra és, last not least, prosperitásra szoruló iroda üzemi érdekeivel kombinálódnak, ott a pedagógiának okvetlenül a rövidebbet kell húznia. Ezeket a hátrányokat a kezdet nehézségeinek a rovására is lehet ugyan könyvelni, de kétségtelenül döntő része volt bennük Gropius lehetőleg meglepően, merészen új formulázásokra hajló, fanatikus intellektualizmusának, mely az építés koncepcióját kivetkőztette minden humanisztikus összetevőjéből, tehát a tervező műhelyben is inkább csak technikai készültséget, mint nevelői munkaközösséget látott. Gropius az indusztrializmus sajátosan gazdasági és technikai szellemében épít és az építkezésein helyenként előtérbe nyomuló, luxuriózus esztétikai passziókkal is indusztriális anyagok és szerkezetek kultuszát űzi. Gropius gyáripari építészeti koncepciójában a háznak, mint tömegcikknek a fogalma tisztára számtani tényezővé lesz és minden esztétikai velejárója ellenére is a bár nagyvonalú és szellemes, de mégis csupasz és rideg kalkuláció jellegét ölti magára. Az érzelmesen szociális weimari páthosznak semmi nyoma sincsen már. A nagybani gyakorlat vezérelvei uralkodnak és ezek a vezérelvek, a korszerű, szociális higiéne meg kényelem minden racionális és technikai vértezetére támaszkodva is csak oda irányulnak végeredményben, hogy a hajléktalan, vagy zsúfolt lakásokban tengődő embertömegeket lehetőleg olcsón: sommásan és rövidesen lehessen elraktározni.

Ez a megállapítás korántsem akar vád lenni. Hiszen nyilvánvaló, hogy a mérhetetlen lakásínséget csak az ilyen szempontok irányította, tömeges építkezés oldhatja meg gyorsan és gyökeresen. Az is nyilvánvaló, hogy tömegcikk a modern gyáripari termelésre szabott módon

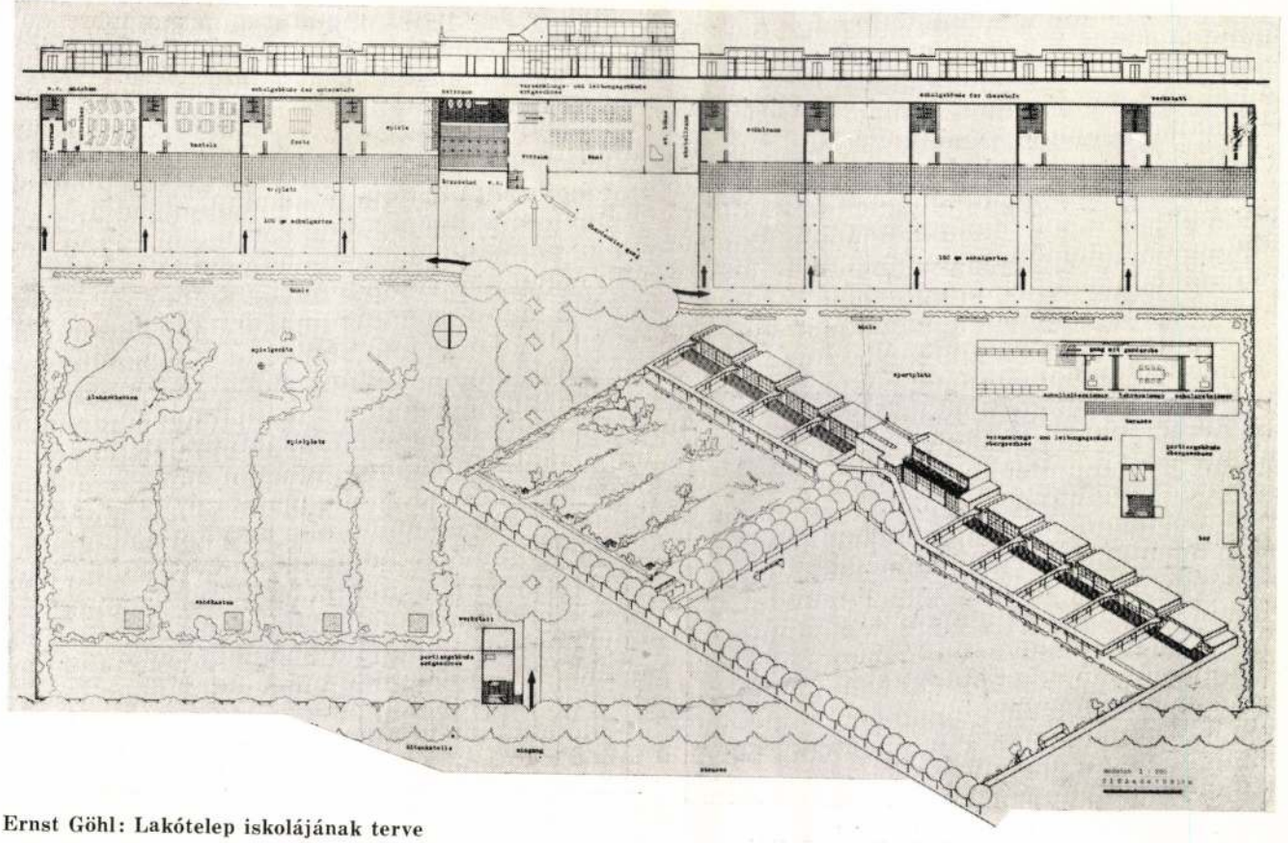

Ernst Göhl: Lakótelep iskolájának terve

csak mint mechanisztikus kiválasztás útján adódó standard jöhet létre, tehát minden olyan formai komplikáció kirekesztése árán, mely ezt a standardformát a maga tömegcikkes, általános használhatóságában, úgyszólván neutralitásában gátolhatná. Ha szemünk előtt tartjuk a még ma is tradicionalista építkezésnek a deklasszált kézművesség és az individualista reprezentáció lehetetlenül groteszk nyomaival „ékeskedő" képét, úgy a háznak, mint gyáripari tömegcikknek a gondolata az egyetlen megoldás, melyet korunkra nézve nemcsak szükségesnek, hanem méltónak is kell tartanunk. És pedig nem csak a lehető legkedvezőbb pénzügyi kalkuláció szempontjából, hanem a kor legátfogóbb szellemi értelmezésének, legmagasabb eszményi követeléseinek nevében is.

Amit Gropius és a hozzá hasonló építészek ideológiájában és praxisában mégis bírálnunk kell, az a gyáripari szempontoknak és módszereknek nem eléggé kongeniális és precíz, mert nem eléggé a feladat sajátos mivoltához szabott alkalmazása. A házépítés sajátos feladatai lényegesen különböznek az útépítés, vagy csatornázás vagy akár gépgyártás sajátos feladataitól. A ház, a lakás minden gyakorlati, négyzetméterszámra mérhető haszonfelületbeli célszerűségén túl emberbiológiai és emberpszichológiai tényező is egyszersmind. És ha meg is akarjuk tisztítani a polgári individualizmus mesterkélt és fölösleges csavarulatokban tetszelgő lelki micsürkéitől, úgy mégsem téveszthetjük szem elől, hogy a tömegcikk és a gyáriparosítás fogalmának elnagyolt, durva alkalmazása az építés terén ugyanazt a sematikus elskatulyázást jelentené, melyet pl. amerikai városok ú. n. cottage-negyedeiből, vagy európai proletártelepülésekből éppen eléggé ismerünk. Bármennyire fontos legyen is a rögtöni segély szempontjából, hogy minél nagyobb terjedelemben, minél gyorsabban építkezzünk, úgy mégsem szabad odáig vinnünk a dolgot, hogy a törvényt bontó szükség nevében a könnyebbség kedvéért erőszakosan és felületesen egyszerűsítsünk a feladaton.

Éppen azok a modern építészek, akik állandóan a gép nevében propagálják a maguk építészeti koncepcióját, vegyék kivált figyelembe, hogy milyen roppant követeléseket támasztó konkurenciával állanak szemben. A modern standard-gép szerkezetbeli invenciógazdagsága, finom és alkalmazkodó működőképessége olyan magas rendű, hogy hozzá foghatóan zseniális megoldásokat a házépítés terén bizony bajos lesz egykönnyen elérni. Azzal még nem tettünk eleget a modern mérnöki ingénium követelményeinek, ha házainkat gyárilag készíttetjük. A legnagyszerűbb munkagép is teremthet silány készítményeket. Az a kérdés, mit és mennyit követelünk a gépipari készítménytől funkció tekintetében. És ha így tesszük föl a kérdést, lehetetlen meg nem állapítanunk, hogy az építkezés racionalizálását követelő modern építészek nagyrésze túlságosan szimpla és szűkös képletre redukálja ezt a programot, amennyiben kihagyja belőle *a földrajzi és szociális szempontból vett szerves organizációt, a természetes környezet anyagi és tájrajzi lehetőségeit, a bensőségesebb és emberibb kapcsolatok révén egységet tartó települések gondolatát.*

A Bauhausnak, mint eleven építészeti nevelésre hivatott intézménynek szempontjából bizonnyal jelentős fordulat, hogy a távozó Gropius helyett éppen *Hannes Meyer* vette át a vezetést. Mert Hannes Meyer a modern építészeknek ahhoz az egyelőre még csekélyszámú csoportjához tartozik, mely a gyáripari racionalizálást, technikai konstruktivitást csak alárendelt eszköznek tekinti egy hasonlíthatatlanul magasabbrendű elvnek, a szociálélettani és szociállélektani tájékozódású organizációnak az érdekében.

Hannes Meyer egy sokrétű, de mégis egységes, lélekkel teljes, kollektív organizmus képét látja maga előtt, mint az új építészet igazi célját és értelmét. Nem szimpla összeadásokban és geomet-

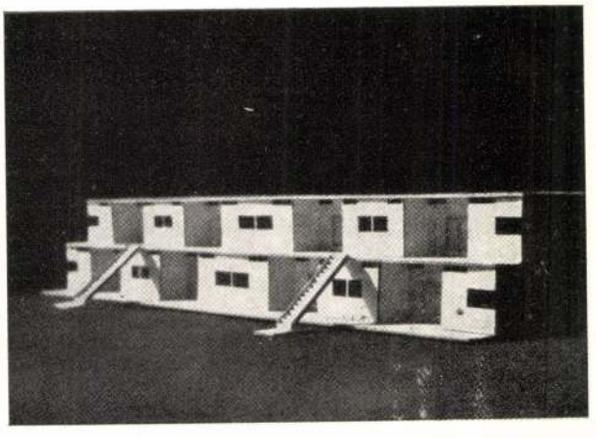

Ph. Tdziner: Tel-Avivban építendő sorházak terve

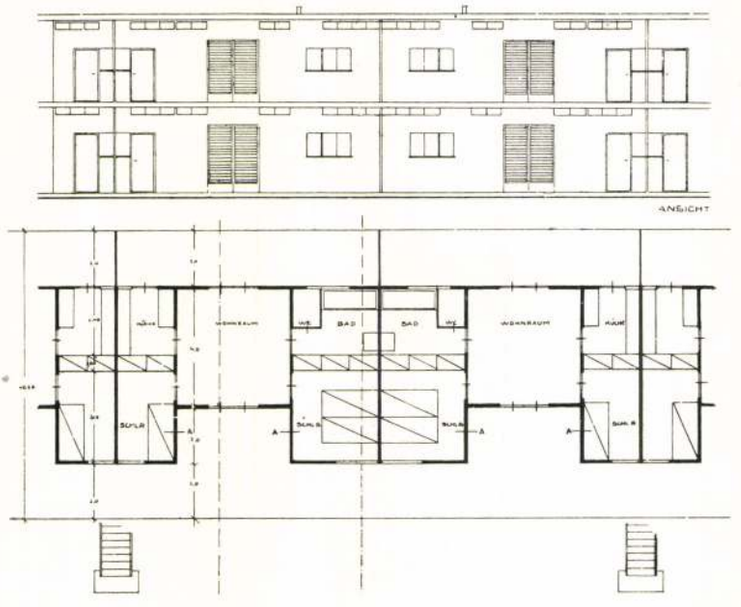

riai kombinációkban gondolkozik, bárha minden tervét szubtilis matematika hatja is át. De ezt a matematikát csak a teljes koncepció intuitív ritmusának egy-egy kiszögellő hangsúlyánál, hogy úgy mondjam, rajtakapni. Különben mélyen benne rejlik a lazán, fesztelenül egymásból következő tagozatok vonulatában, csoportosításuknak majdhogynem ízületekre járó, mozgalmas elevenségében. Ezt az egyáltalán nem derékszögű sémákban szenvedő, hanem valóban oldott aszimetriájú elrendezést Hannes Meyer munkatársának, *Hans Wittwer*-nek közreműködésével már a népszövetségi palotához készült pályatervében is érdekes módon vitte keresztül. Egészen jelentős példáját azonban főként a német szakszervezetek bernaui iskolájához való tervében nyujtotta.*

Ez a terv a racionalizálásnak és tipizálásnak legalább is olyan gyökeres, ha nem még következetesebb rendjén jutott elemeinek végső egyszerűségéhez, mint amilyent a modern építészet általában követni szokott. A tájképbe szervesen beleilleszkedő, sajátosan eleven és gazdag tagozódása ezeknek az elemeknek a szükségszerű logikával és mégis szabadon kínálkozó kombinációján múlik. A gyakorlati célszerűség szimpla gondolatát az életfolyamatok tudatos megszervezése váltja fel és az életfolyamatok fogalma nem a sematikus redukció és ökonómia, hanem a lehető legteljesebb intenzitás és a lehető leggazdagabb belső harmónia jegyében áll. Ennek a tervnek egyszóval nemcsak gazdaságos és konstruktív értelme, hogy úgy mondjam: intelligenciája, hanem *lelke* is van. Hogy nem az individualista különcködés és begubódzkodás értelmében való lelke, az első pillantásra nyilvánvaló. (Hannes Meyernek a tervhez adott és a „Munka" 2. számában fordításban közölt magyarázata e tekintetben is érdekes felvilágosítással szolgál.) Hannes Meyer építészeti koncepciójában *új, szociális látókörű humanizmus* jelét kell látnunk. Ez a humanizmus tudatában van korunk gazdasági és technikai létalapjainak, de nem tekinti őket öncélnak, hanem eszköznek, melyet alá kell rendelnünk a harmónikusan teljesedő életmaximum követelményeinek.

A bernaui iskola terve impozáns méretei mellett is aránylag egyszerű feladatot jelentett az építészeti koncepciónak ily értelmű rendje számára. De így is klasszikus példának tekinthetjük, melyhez a feladatbeli bővüléseknek egyre szélesebb gyűrűjét igazíthatjuk, elképzelve végül a városi, kerületi és országos településeknek egészen új totálrendszerét, melyben a technikai civilizáció és a szabad természet életszférái, a munka és pihenés, az ész és a lélek követelményei békés összhangban találkoznak. Ezek persze utópisztikus távlatok, de örülnünk kell, hogy akad a modern észrendűség minden szigorúságával és tisztaságával vértezett terv, mely, bár ha kicsinyke kezdet és sejtmag is csupán, de mégis utat mutat olyan átfogóbb építészeti organizációk irányában, melyek az ökonómia és az

* V. ö. Munka, 1928. 2-ik száma.

indusztrializálás elveit nem absztrakt, geometrizált sematizmusok, egymás mellé rakott szimpla ismétlések, mechanikus toldások alakjában gyakorolják.

Hannes Meyer ennek az építészetnek a fogalmát a következőkép határozta meg: „*bauen ist nur Organisation: soziale, technische, ökonomische, psychische Organisation.*" Psychische Organisation: ez a fogalom jelzi, hogy a technikai és gazdasági összetevőkön túlmenő pluszt nem a hagyományos értelemben vett művész, vagy dekoratőr nyujtja az épületnek.

Hannes Meyer: „Az új település tudatosan megszervezett, közhasznú mű, melyben az egyéniség és az együttműködés energiái szövetkezeti alapon egyenülnek ki egymással. Ennek a településnek modern volta nem a lapos tetőn és a homlokzat vízszíntes-függőleges tagozódásán, hanem az egész komplexumnak az emberi léthez való közvetlen viszonyán múlik. Az egyén, a nem, a szomszédság és a közösség, valamint a geopszichikai viszonylatok mélyén rejlő feszültségeket kell fölényes tudással összhangzatos renddé alakítanunk."

Gropius elsősorban gyáripari, technikai és adminisztrációs objektumok számára hivatott építész. Hannes Meyer egész építészmentalitása a szociális életközösség gondolatában, a szövetkezeti élet harmónikus önkormányzatának szférájában gyökeredzik. Elődjének intellektuálisan és esztétikusan konstruktivista célzataival szemben Hannes Meyer építészeti perspektivái általánosabbak, mélyebbek, egy szociális humanizmus értelmében való kultúrpolitikai, sőt életfilozófiai gondolkodás architektónikus alkalmazásai.

Hannes Meyer másfél éve működik a Bauhausnál, melynek rendszeres építésztani diszciplináit ő vezette volt be elsőnek. Aránylag rövid idő ez ahhoz, semhogy a bauhausbeli fiatal építészgeneráció, a „Nachwuchs" munkáiban máris döntő nyomokat hagyhatott volna. Annyit mégis meg lehet állapítanunk ezekről a munkákról, hogy általában a primär életszükségletek, a szociális szempontok gondos, tárgyilagos mérlegelése és respektálása jellemzi őket. Nem helveznek súlyt formai mesterkedésekre. Egyszerűek, természetesek, azt mondhatnók: emberiek.

Nem kis részben Hannes Meyer érdeme, hogy a Bauhaus nem érte be a struktivizmus nagyon is kínálkozó gyakorlati kiaknázásával, hanem Gropius távozta után megint úgy áll a modern építésre váró feladatokkal szemben, mintha elölről kellene kezdenie, mintha minden elért eredmény után új kérdőjelet kellene raknia. Ép e napokban tartott a Bauhaus új vezetője nagyobb közönség előtt programatikus jellegű előadást az új építészetről és az új építészethez vezető Bauhaus-pedagógiáról. Hannes Meyer tisztán látja az elért eredmények úttörő, fontos voltát, de jól látja az elméleti programszerűségekből folyó éleket is a stílusnak bizonyos mértékig tüntető hangsulyait, melyek a kezdeményezéssel szükségképpen együtt jártak. Hannes Meyer nemcsak a Bau-

hausra, hanem az egész modern építészetre vonatkozólag szükségesnek tartja annak megállapítását, hogy ezt az építészetet a formalizmus veszedelme fenyegeti. Tehát szükségesnek tart bizonyos korrektúrákat és hogy ez a korrektúra alapos legyen, a Bauhaus pedagógiai munkáját és gyakorlati építkezéseit lépésről lépésre népélettani és néplélektani megfontolásokkal kívánja alátámasztani. Jelszava: „vissza a néphez! Ismerjük meg a nép igazi, lényeges szükségleteit és legyünk szolgálatára ezeknek a szükségleteknek a helyes kielégítése céljából." Nyilvánvaló, hogy egy tisztára vállalkozói, üzembeli produktivitás szempontjából ez a kényes építészeti lelkiismeret és ez az idealisztikus program bizony nem kis mértékben feszélyező, sőt gátló tényezők lehetnek. Németországban ma már bürokratikus építészeti „közegek" is egyre-másra építenek a modernség minden stílusbeli kellékével ellátott házakat, sőt egész lakótelepeket. A „Bauhausstílus" közkeletű jelszó lett, melynek nevében vállalkozó szellemű, ügyes építők dús aratást tartanak. És ebben a pillanatban, a legvirágzóbb konjunktura idején, a Bauhaus vezető helyén komoly aggályok támadnak ennek az üzemszerű építészeti serénykedésnek nem egy vezérelve irányában. A Bauhaus mintegy félrevonul a nagy lakomától és másokra bízza, hogy lefölözzék az immár kényelmesen lefölözhetőt. Továbbra is kutató és kísérletező laboratórium óhajt inkább lenni, semmint kaptafára dolgozó, nagybani gyártó. Felelősséggel teljes elhatározás, kétségtelen, de szükséges, hogy a derüre-borura, jövedelmezően gyakorlati serénykedés világában lelkiismereti központok is legyenek. Nekik kell időről-időre számot vetniök a tényekkel és az eszmei követelésekkel. Ők vannak hivatva kimondani az ilyen igazságokat: *„Der Traditionalismus ist der Erbfeind, der Modernismus ist der falsche Freund."* (Hannes Meyer.) *Kállai Ernő*

A szerkesztőség megjegyzése. Három hírneves külföldi építésziskola vezetőjének nyilatkozatát közöltük le lapunk hasábjain. Elfogulatlanul nyujtjuk olvasóinknak ezeket a programcikkeket. Tanulmányozzák a bennük felvetett sokféle gondolatot s döntsék el magukban, hogy melyik rendszer áll hozzájuk legközelebb. Lesznek, akik a Bauhaus radikalizmusával nem értenek egyet s lesznek, akik viszont Schmitthenner konzervativizmusától irtóznak. De lesznek talán olyanok, akik Robertson angolos mérsékletét zárják szívükbe. Magunk részéről egyikhez sem foglalunk állást, — de mint annyiszor, kíváncsian várjuk a hozzászólásokat — állásfoglalásokat. Azt hisszük, ez a vita igen egészséges eredményeket szülhet s a magunk mesterségének előmozdításában jó szolgálatokat tehet.

AZ IPARCSARNOK ÁTÉPÍTÉSE

Mikor kitavaszodik és a Városligetben elcsattan az első kalapácsütés, megindul a munka a különböző pavillonok és kiállítóhelyiségek létrehozására az Iparcsarnokban és annak környékén, minden évben megismétlődik a lakonikus megállapítás: az Iparcsarnok szűk, az Iparcsarnok nem alkalmas, stb. Az idén merül fel először komoly formában az átépítésről szóló hír. Azt halljuk, hogy eddig tulajdonjogi kérdések álltak az átépítés megvalósításának útjában, azonban most már annyira égetővé vált a kérdés, hogy talán remény van ennek a tulajdonjogi kérdés eliminálásának lehetőségére. Hiszen a Nemzetközi Vásár egészséges és életképes intézmény. Bizonyítja ezt az évenkint növekvő forgalom és érdeklődés és az az igazán nagymértékű anyagi áldozat, amit a kereskedelem és ipar hoz a minél díszesebb és nagyobbszabású megjelenés érdekében. Természetesen nemcsak a résztvevők hibája aztán, hogy a vásárok képe olyan elszomorítóan zagyva és művészietlen. Itten sűrítve ismétlődik meg a pesti ucca-reklám és portál anarchiája, itten tobzódik az egymást túllicitálás, esetleges, ötletszerű iparművészkedés, ami gyakran lesüllyed a címfestészet tömegmunkájának sivárságáig. Az Iparcsarnok maga is egy kőkulissza, amely az egészséges vasszerkezetet egészségtelen vakolatpyjamába bújtatja. Sok egyéb városligeti műalkotással együtt, ez az épület is reprezentánsa a mult századbeli rosszul értelmezett építőművészetnek, amely a történelmi formákat válogatás nélkül alkalmazta bérházra, középületre, kiállítási pavillonra, még uccai vasházikókra és sonkavágógépekre is. Ha az Iparcsarnok műemlék, akkor tehát legfeljebb mint művészettörténeti dokumentum van értéke, de mint komoly architektúra — lehetetlen.

Régóta halljuk már, hogy milyen sok oldalról sürgetik az állandó kiállítási terület kérdésének rendezését. Jó volna már, ha a területben végre megállapodnának és ezzel kapcsolatosan hozzá lehetne fogni az épületek tervezéséhez. Nem sok joggal, de azért mégis reméljük, hogy ez az újabb kiállítási építmény már a célnak megfelelően és új szellemben fog létrejönni.

Az Iparcsarnokot pedig ne építsék át, mert ez csak foltozgatás lehet és csak kitolja a végleges megoldást. Célszerű és minden részletében megfelelő kiállítóhelyiségre van szükség! Aki emlékszik a Nemzetközi Vásárok külsőségeire, annak élénken emlékezetében lehet az a kellemetlen félhomály, amely az épület belsejében a nagy csarnokban is, de különösen a bútorkiállítás termeiben dereng. A bútorkereskedők és készítők rossz vásári eredményei nagyrészben ebben lelik magyarázatukat.

Aki volt Kölnben és látta azt a világvárosi külsőt, amit a Pressa kiállításán tapasztalhatott az ott megfordult sokszázezer idegen, annak már lehet fogalma arról, hogy milyen mentalitással kell egy jó kiállítás szinhelyét megtervezni. Az Iparcsarnok palota-külsejét sinyli a belső rész használhatatlansága és ezen semmiféle átépítés nem tud segíteni. *Komor János*

Magyar építészet stílus

Padányi Gulyás Jenő:

A háború előtti évek építőművészetének tanulságai

Bp. 1927.

Magyar építöstilus

Lechner Ödön:

A magyar építösti-
lusról. Előadás a Hegedi
Dugonics-Társaságban
1902. junius 1-én

Magyar Nemzet
1902 jun. 2.

A BUDAPESTI IV KER. M. KIR. ADÓFELÜGYELŐSÉGTŐL

4 sz. Postahivatal
Postafiók szám 70

4848/2,

BUDAPEST
938 NOV.22 1 3
Pa. 4 Pe

Méltóságos
Nagyságos
Tekintetes

Műemlék Országos bizottsága
úrnak

9/8

BUDAPEST

Hivatalból.
Díj átalányozva.

ker. ..... *-u.* ..... *sz.*

Magyar epitáfiumok

Kelemen Lajos

Görcs Pál koporsó-
táblája.
Unitárius Közlöny
1923. 157-159. l.

Sza Kelemen

Magyar építőművészet

Tóth Jenő (Kalkutta):
Indiai és a magyar
építőművészet.
Építő Ipar.
1913. 545—548. l.
Képekkel.

is hasonlítana. A budapesti Antifonale
például mennyire más, mint a meste
festett s a sienai képtárban őrzött, hasor
Mindez ellene szól Giovanni di Paolo
viszont a részletek vizsgálatánál oly me
mutatkoznak, hogy a budapesti Antif
nem is egy Giovanni di Paolo műh
munkának, hanem teljes bizonyossága
kezű, fiatalkori alkotásának kell tekinte
szen műhelytársa, Giacomo del Pisanc
durvább és keményebb ecsetvonáso
mint mestere; Giacomo del Pisano m
azt nélkülözi, ami a budapesti kódex c
kább jellemzi: a könnyed, kedves bájj
alakok, a hosszú, törékeny kezek stb.

Ha a sienai és a budapesti Antif
egybevetjük, már a növényi ornamenti
motívumokat találunk. Így a budapest
ján az iniciálé felső sarkában egy körbe
inda látható, a belsejében poncolt ara
lettebb és gazdagabb formában azonc
találkozunk a sienai kódex 18b lapján.
nak kis karikákkal és geometriai mot
díszítésével is találkozunk mind a két
A növényi ornamentika egyezésein kív
ságot találunk a két kódex miniatúrái
kódex 39a lapján, egy térdeplő szent
Jézust ábrázoló miniatúra[6] és a budaj
lapján a narancsvöröspalástban térde

Myskovszky Ernő: A pórtálék művtörténeti jelentősége.

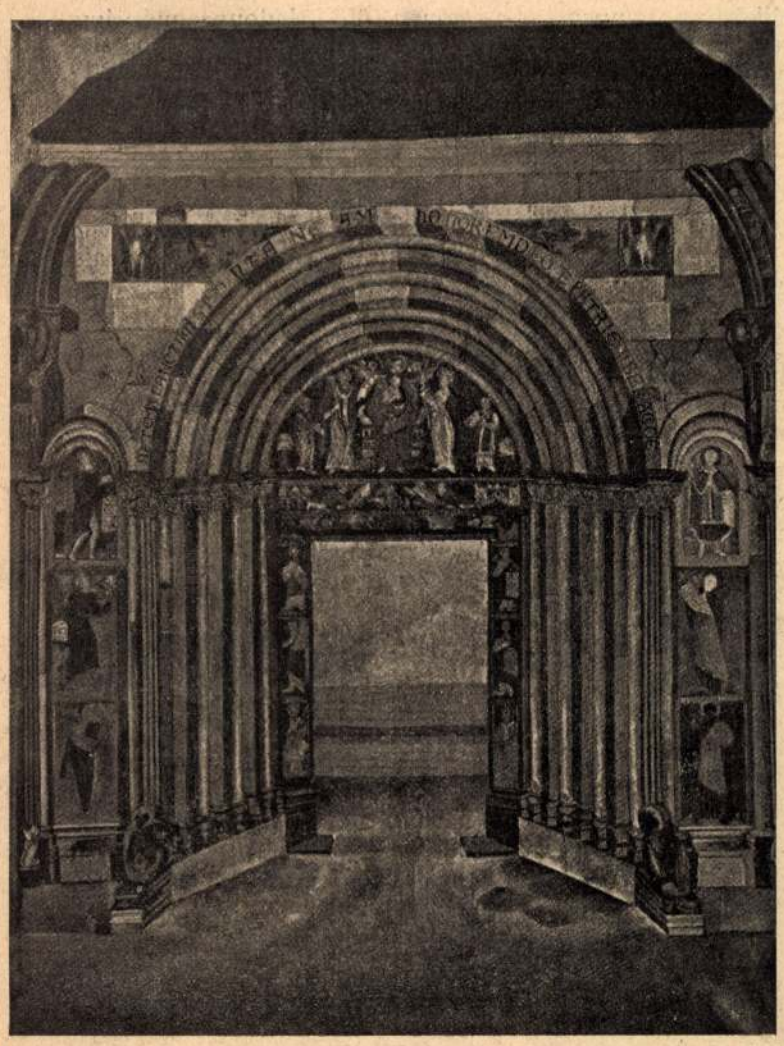

1. ábra. Az esztergomi elpusztult bazilika „porta speciósa"-ja 1010-ik évből.

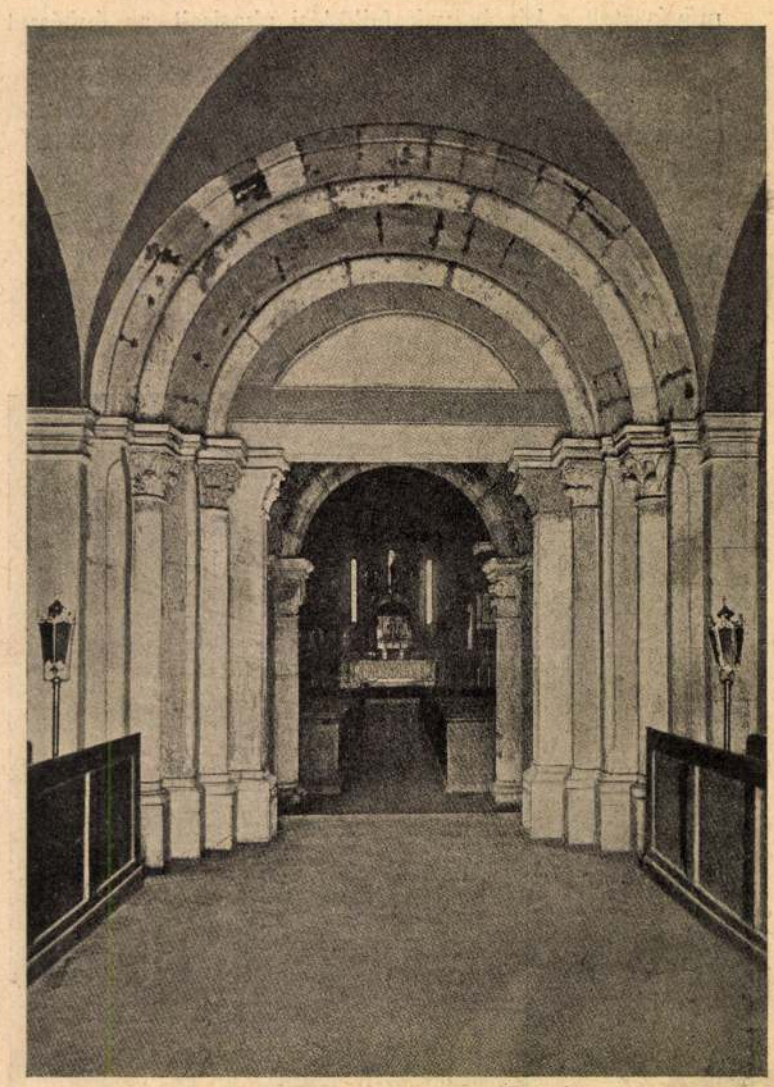

2. ábra. A kisbényi templom főkapuja.

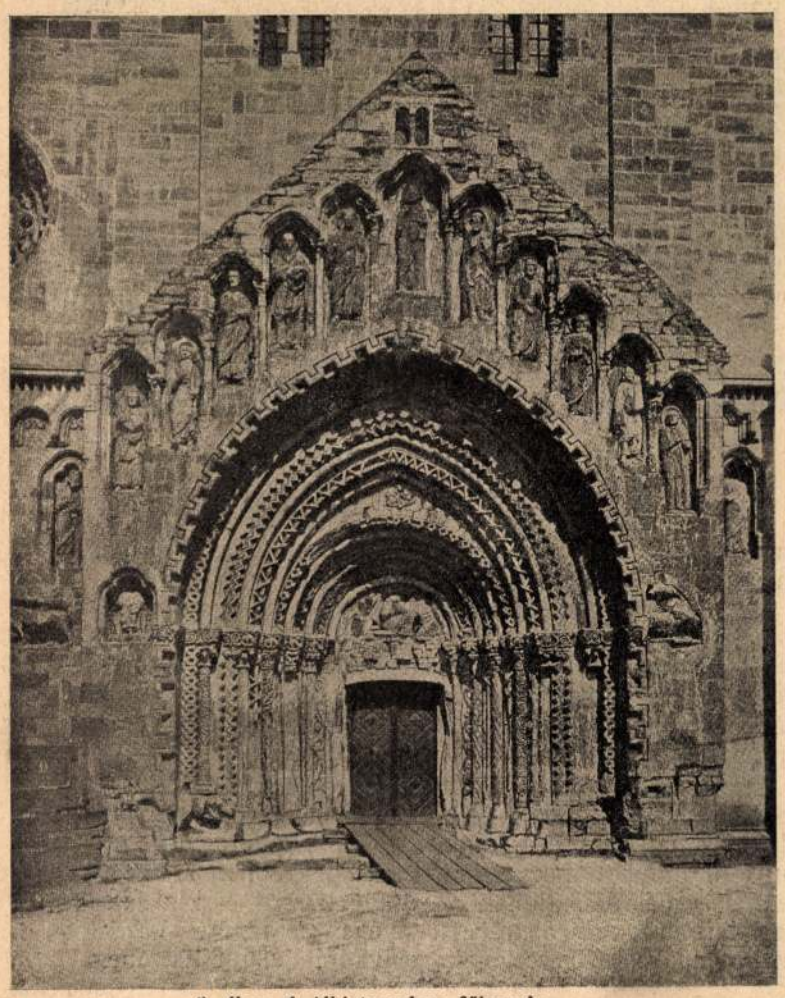

3. ábra. A jáki templom főkapuja.

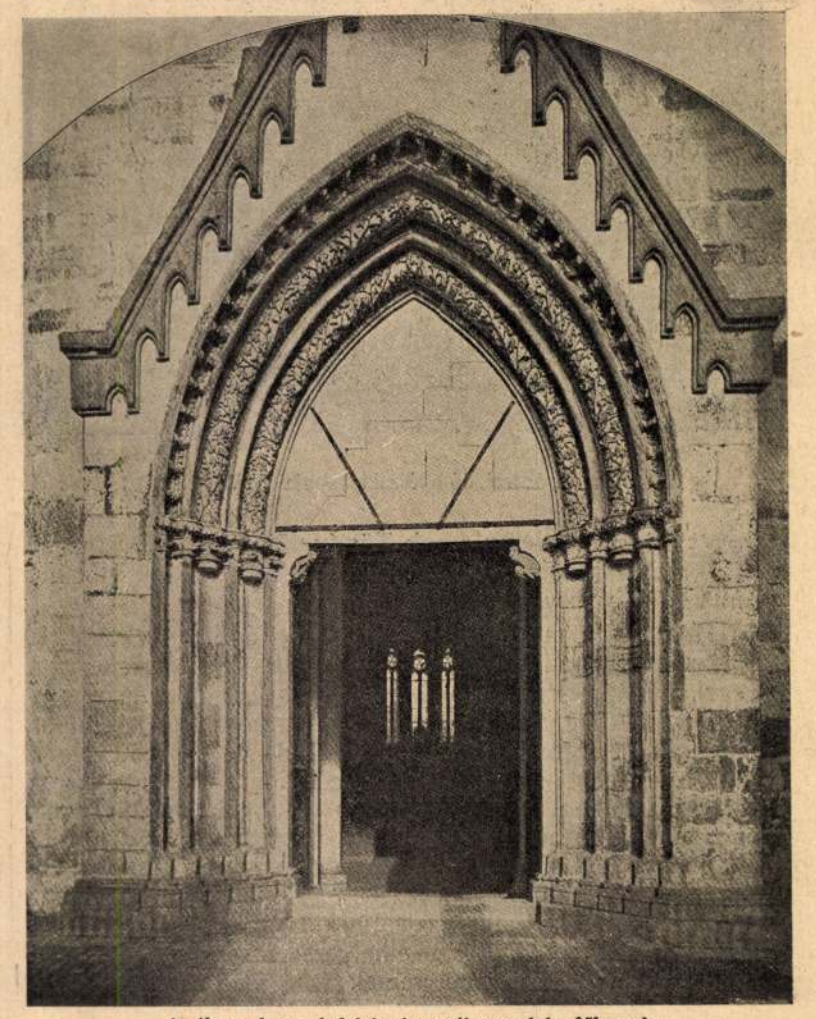

4. ábra. A gyulafehérvári székesegyház főkapuja.

művészetek e két ágának fejlődési phasisait, az építészet fejlődésével egyetemben.

Nem kevésbbé fontos még az a körülmény is, hogy régen elenyészett bármily építészeti műemlék stylusát konstruálhatjuk meg belőle, tehát az építmény keletkezésének genesisét is.

Hazánk szerepe Európa művészettörténetében tudvalevőleg szent István első apostoli királyunk korszakával veszi kezdetét, mely a keresztény kulturában gyökerező művészetre jelentékeny befolyással volt. A kereszténység gyors elterjedésével lépést tartottak a szent király által gyors egymásutánban épített hatalmas basilikák és kisebb-

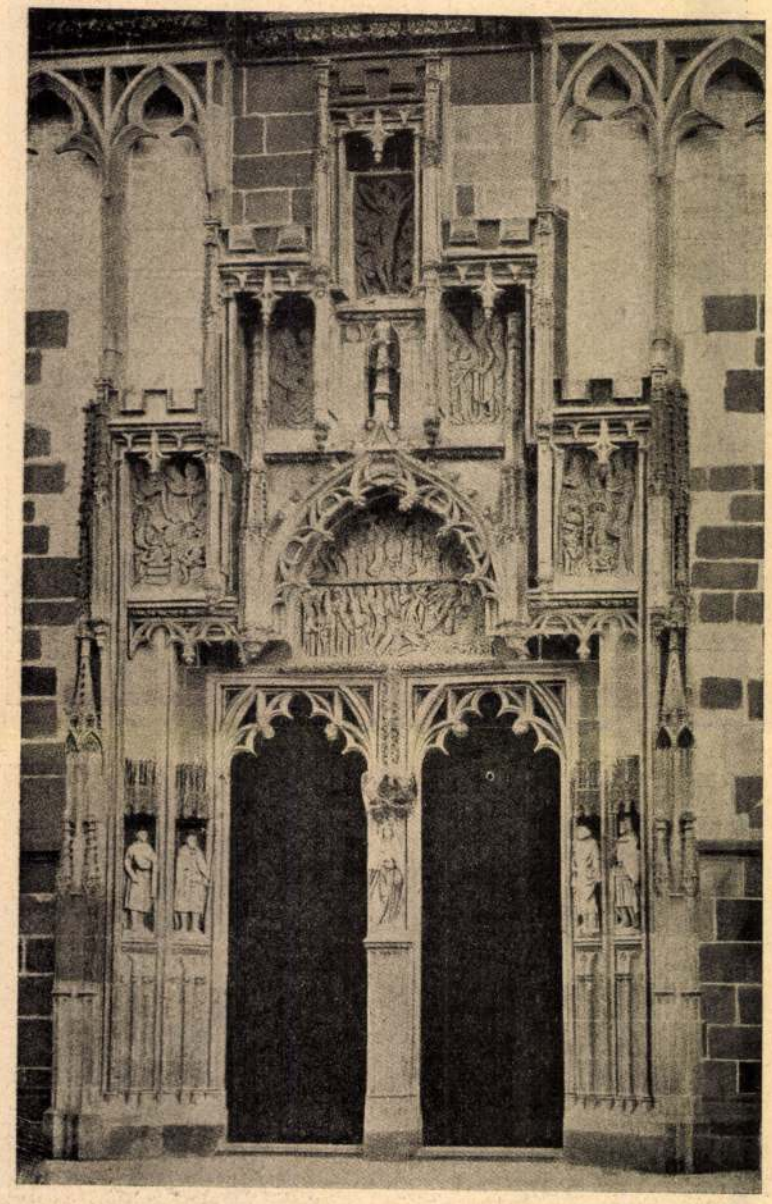

5. ábra. A kassai dóm északi kapuja (XIV. század).

nagyobb városi templomok. Történetük olyan, mint magáé az országé, sokat pusztították ellenséges hadak, pogány invasiók és tűzvészek.

Hogy mily művészettel megalkotott építmények voltak, azt a fennmaradt töredékek bizonyítják. A székesfehérvári, egri, pécsi, veszprémi, nagyváradi és kalocsai székesegyházak kő-kövön nem maradtak, de a szent István építette pompás esztergomi basilikát, mely 1188—1198 között leégett s Jób, esztergomi érsek újjáépíttette, de a viszontagságok szakadatlan sora után újra teljesen elpusztult, néhány fennmaradt töredéken kívül egy XVIII-ik század derekán készült festményből (1. ábra) tudjuk képzeletileg reconstruálni, mely annak díszkapuját, úgynevezett *„porta speciosa"*-ját ábrázolja. Szines márványmozaik burkolatba foglalt bélletében vörös márványpillérek közé elhelyezett fehér márványoszlopok állottak, fülkéikben remek faragású szobrokkal; a félköríves tympanont a trónon ülő Madonna márvány reliefje díszítette, két oldalt szent István és szent Adalbert püspök alakjával. Jób érsek vallásosságát és hazafiságát egyaránt bizonyítja a külső félkör ívébe vésett felirat:

· MENTEM · SANCTAM ·
SPONTANEM · HONOREM · DEO ·
· ET · PATRIAE · LIBERACIONEM ·

(Szent és kész elmét, tiszteletet Istennek és a hazának szabadságot.)

Ha a töredékekből s a fennmaradt festményből kiegészítve elképzeljük a bazilikát, s annak a gazdagon aranyozott díszítményektől és márványmozaiktól ragyogó hatását, fogalmat szerezhetünk magunknak a finom művészi ízléssel párosuló pompáról s megértjük a krónikás elragadtatását

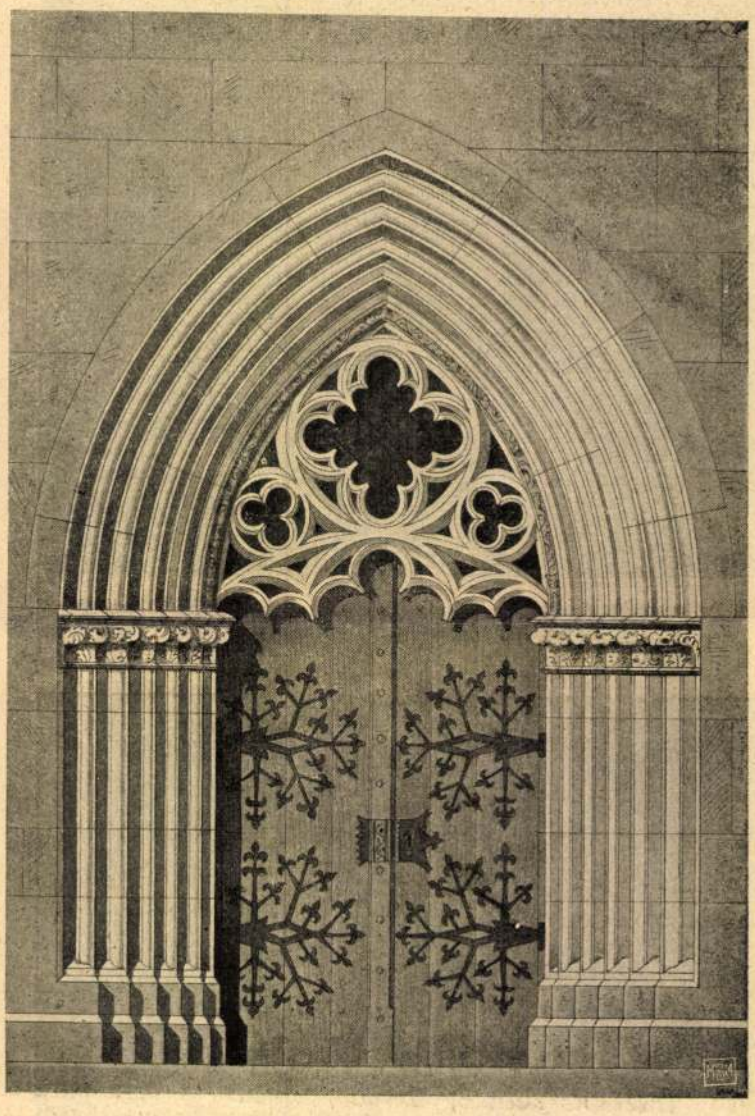

6. ábra. A lőcsei templom déli díszkapuja.

a székesegyház szemkápráztató voltáról s azt a jelzőt, melylyel ő annak főkapuját „porta speciosa" szóval illeti, magát a basilikát pedig „ecclesia aureata"-nak nevezi.

Ime, egy kézenfekvő példa arra nézve, hogy a portáléknak mily fontos szerep jut azokban a kihatásokban, amelyek az építészi alkotás jellegét irányították. Az esztergomi székesegyház teljesen elpusztult, de a portálé pontos képe nyomán — pars pro toto — kiegészíthetjük az egész építmény karakterét is.

Ezenkívül a kapuzatok a műemlék építtetőinek művészi felfogásába is engednek mélyebb betekintést, amint azt az alábbiak mutatják. A román korszak kulturájának első sugarai, amint tudjuk, a külföldről betelepített szerzetesrendek celláiból indultak ki, hogy hosszú évszázadokra bevilágítsanak arra a művészi tevékenységre, mely hazánk monumentális építészetének fénykorát alapította meg.

Clairvauxi szent Bernát hatása alatt, a ciszterciták irányították művészetét, abból az elvből indulva ki, hogy a szerzetesrendi életet meghatározó szabályoknak szigorú egyszerűségét az építészetben és a szobrászatban is érvényre juttassák.

Az esztergommegyei *kisbényi templom* főkapuján (2. ábra) az építő ciszterciták mellőzték a fantastikus ornamentatiót, a bestiariusi alakokat, a simbolikus jeleneteket ábrázoló szoborműveket és typologiai képkört, az ó- és újszövetség bibliai történeteinek párhuzamos, egymásra való vonatkoztatását s e helyett a legszigorúbb egyszerűségre törekedtek.

Annál pompásabb a *jáki templom* gyönyörű portáléja (3. ábra), valóságos gyöngye az átmeneti román építészetnek, illetőleg szobrászatnak. A kevésbbé szigorú, a cisztercitáknál művészi tekintetben liberálisabb felfogású bencés rendnek köszönhetjük e világhírű díszkaput; a csúcsíves nyilású oromfalnak lépcsőzetes fülkéiben a Megváltó és az apostolok álló szobrai s a kapu béllетét bámulatosan változatos és kimeríthetetlen gazdagságú, csodás dekoratív domborművek díszítik. Igen jól jellemezte a kapu felséges voltát egy európaszerte neves külföldi műtörténész, ki elragadtatásában méltó kifejezést adott a párisi világkiállítás magyar épületcsoportján bemutatott hű másolatának megpillantásakor: „Ez egy, a kőbe zenét faragó névtelen mesternek halhatatlan alkotása, magas szárnyalású hymnus".

Nem kisebb jelentőségű az egykori pogány római templom romjai felett épült *gyulafehérvári székesegyház* nyugati főkapuja (4. ábra), amely ellentétben a dóm többi, tiszta román és renaissance stylusú portáléival, a tatárjárás után készült, amiről csúcsíves tagoltsága tesz tanuságot. Alkotó mesterét nem tudjuk; a származás iránti kétség azonban mit sem von le annak művészettörténeti becséből.

A cisztercitákon kívül a francia művészet szellemének útját azok az összeköttetések is egyengették, amelyekbe III. Béla királynak a francia udvarral, onnét származó házassága révén jutott azért átmeneti román izlésű építészeti műemlékeink francia hatás alatt is épültek.

Ugyancsak francia hatás érvényesül csúcsíveskori építőművészetünkben. A tatárjárás tomboló viharai következtében egy ideig stagnáló tevékenység a veszedelem elmultával fokozott mértékben fejlesztette kulturmunkáját. A Franciaországból, a Saint-Denisi-i apátsági templom építésével megindult csúcsíves építkezés alkotásai hazánkban igen nagy lendületet vett a XIII-ik század közepe táján. Művészi szempontból egyik legkiválóbb alkotása a Róbert Károly harmadik feleségének emlékere épült kassai szent Erzsébet-székesegyház, mely conceptiójánál, kőből faragott ékítményeinek pompás technikájánál és nemes arányainál fogva, még a műemlékekben oly gazdag nyugaton is, páratlan építészeti alkotás.

Díszkapui közül egyszerűbb, de nem kevésbbé műremek *a nyugati portálé* (5. ábra), ívmezőjében Krisztust az olajfák hegyén és Veronikát ábrázoló domborművekkel. De ezt felülmúlta pazar szobrászati díszítéseinek csodás gazdagságánál fogva az *északi portálé*, melynek a fiálékkal határolt fülkés keretbe foglalt s ormának lépcsőzetes keretében Krisztust a keresztfán, a sirató férfiakat és asszonyokat, a piétát, az utolsó ítéletet és magyarországi szent Erzsébet életét feltüntető szobrászati művek vannak.

A legjobb állapotban fennmaradt gótikus építészeti alkotásaink a Felvidéken láthatók, amelynek igen egyszerű magyarázata az, hogy a török-tatár invasiók nem igen hatoltak fel odáig azért elkerülték a vad hordák pusztításait. A háboruk mozgalmaitól ekként teljesen elzárt helyen elevenen pezsgő kulturális és művészi élet lüktetett. Ha még hozzáveszszük a körülményt, hogy a művészet bizonyos fokig anyagi jólétet s főleg pedig zavartalan állami létet tételez fel, akkor nem csodálkozhatunk a felsőmagyarországi gótikus építmények nagy száma felett.

Főleg Szepes megye volt az, amelynek építményei a csúcsíves jelleg legnagyobb mértékével dicsekszenek. *A lőcsei szent Jakabról* elnevezett templom a legnagyobb középkori templomai közé tartozik. Műtörténeti jelentőségét a páratlanul gazdag régi felszerelésen, úgymint orgonakarzatán, ciboriumán és világhirű szárnyas főoltárán kívül igen szép, áftört művű déli díszkapuja adja (6. ábra).

Méltóan illeszkedik a portálék legjellegzetesebb és legtipikusabb példáinak keretébe a szinte beláthatatlan számú, enemű alkotás közül a *rozsnyói* székesegyház és az *iglói* templom főkapuja. Fennen hirdetve a gotikus építészet, illetve szobrászat magas fejlettségét (7. és 8. ábra).

(Folyt. köv.) *Myskovszky Ernő.*

A Kereskedelmi Bank budapesti új palotája.

A művészetek között kétségtelenül az építészet áll a legközelebb az élethez: úgyszólván az életből táplálkozik.

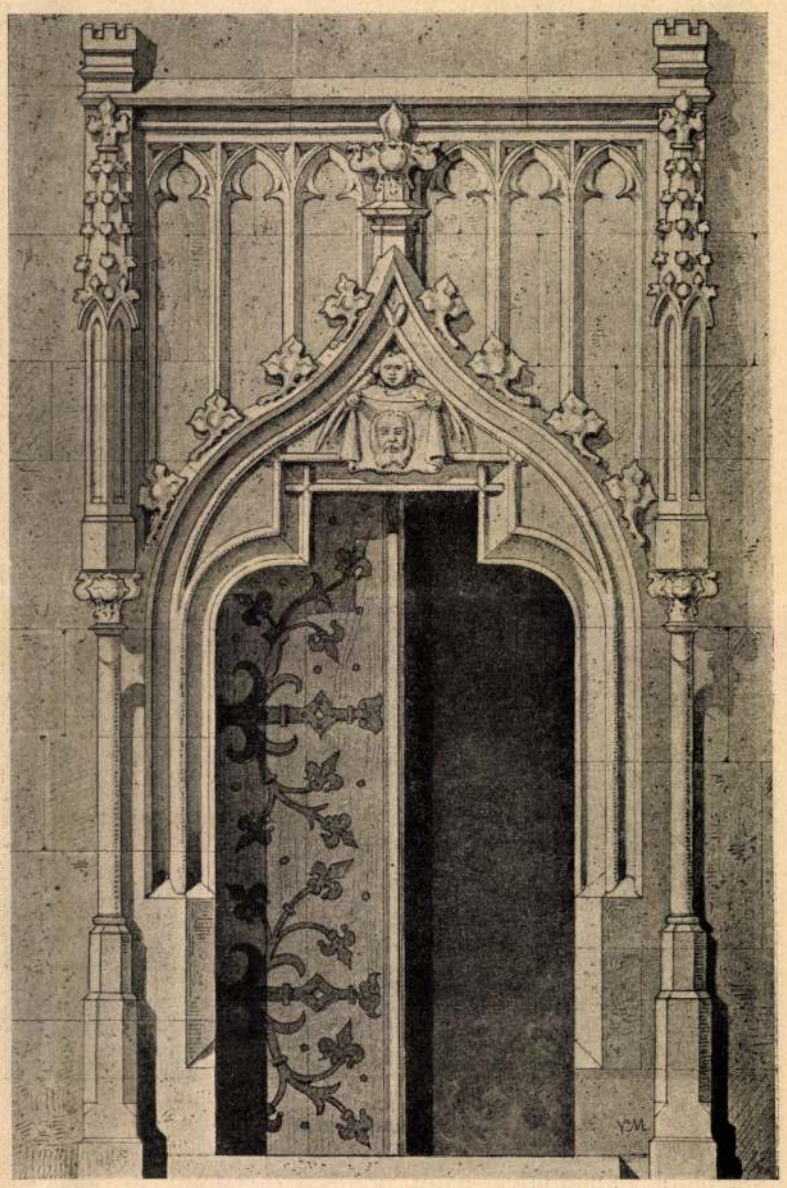

7. ábra. A rozsnyói székesegyház főkapuja.

A való élet szolgáltatja az építész feladatának a tárgyait. A fejlődő társadalom minden újabb szükségletét az építésznek kell megfelelő művészi formába önteni.

Ezek az újabb szükségletek újabb megoldásokat, újabb formákat, új szerkezeteket és új anyagokat kívánnak az építésztől, mert hagyományos történelmi keretekben sohasem juthatnak kellőképpen kifejezésre.

Évszázadokon keresztül a templomépítés volt az építészetnek majdnem kizárólagos tárgya. Az emberi alkotásvágy még így is arra törekedett, hogy úgy conceptióban, mint külső formákban kifejezze a kornak eszméjét, hangulatát.

A renaissance juttatott először a templomon kívül más feladatokat is az építésznek. A gazdag olasz városok

patriciusai egyre-másra vetélkednek egymással, kinek legyen szebb, pompásabb palotája. A korai renaissance mesterei szerencsés kézzel találják meg a formákat. A minden aprólékosságtól mentes palazzók, hatalmas arányaikkal, nyers kőquaderjeikkel, gyönyörű udvaraik és lépcsőházaikkal a büszke firenzei patriciusok dacosságát, jólétét, gazdagságát tükrözik vissza.

Önkéntelenül vetődtek fel bennem ezek az emlékek, mikor december első napján a kereskedelmi bank új palotáját tervezője: *Quittner* Zsigmond bemutatta a nagy számban megjelent kartársaknak.

Nagyon sok a hasonlatosság a mai banképületek és a firenzei palazzók keletkezésében. Ismeretes, hogy a Mediciek a renaissance világhirű bankárjai voltak. Afféle Roth-

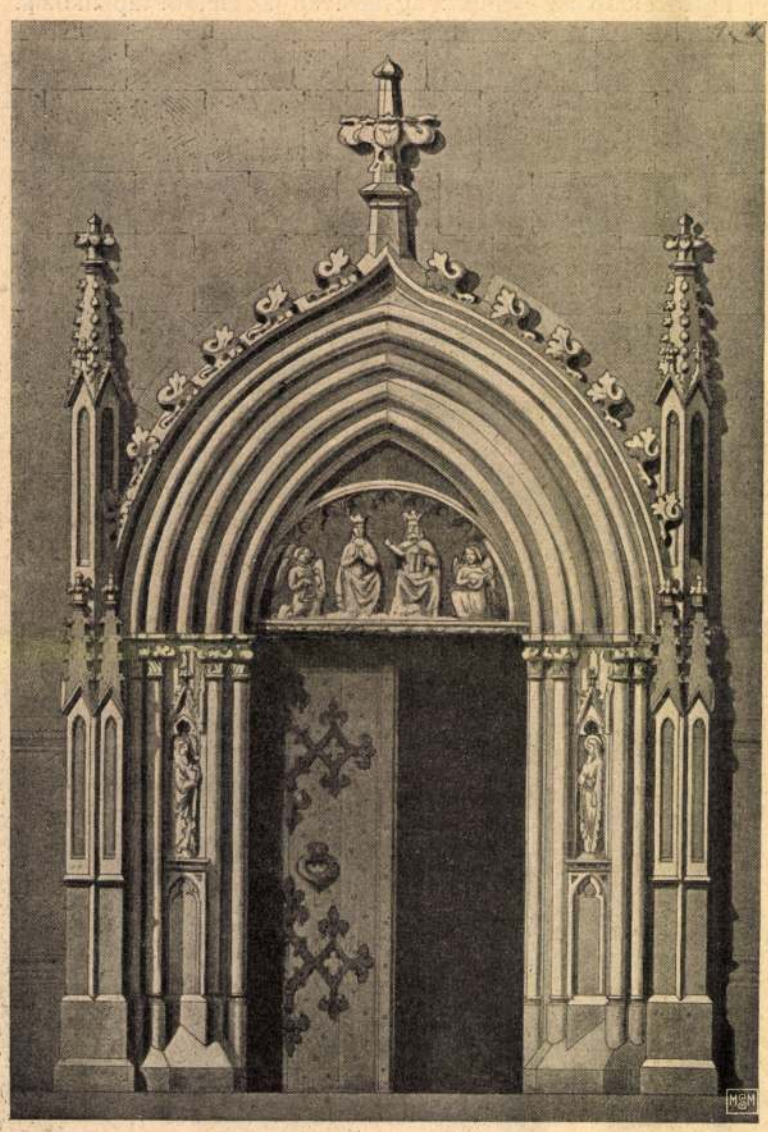

8. ábra. Az iglói templom főkapuja.

schildok, megtoldva nagy politikai hatalommal. Nekik tehát szükségük volt olyan palotára, ahol nemcsak úri módon lehet lakni, hanem ahol vendégeket fogadni, reprezentálni is lehet. És alig épül fel a „via Larga"-i hatalmas palazzó, máris megkapja Benedetto da Majano a megbízást, hogy építse fel a Strozzik palotáját, mely nagyságban, fényben, pompában amazt felülmulja.

A bankok versengése, hogy maguknak megfelelő palotákat építsenek, első sorban szükséglet. Aminthogy a Medicieknek, Strozziknak is szükségük volt kényelmes, tágas lakóházakra. Hogy azután ezeknek a palotáknak külsején, belső beosztásán éppen úgy kifejezésre jut az épület rendeltetése, amint az építtető egyénisége, jóléte, hatalma, gazdagsága: ez már tisztán az építész *művészete*. Akkoron is, ma is.

A nagyipari és gazdasági fejlődés szükségletei az új bankok. Külföldön, nálunk egyaránt. És aminthogy a banküzlet mai roppant kiterjedésében egészen modern alkotás, természetes, hogy annak kellő elhelyezésére, óriás forgalmának lebonyolítására csak a minden ízében modern épület felelhet meg.

A modern banképületek sorát nálunk az osztrák-magyar bank nyitotta meg. A Belvárosi Takarékpénztár most épül. A Hitelbank és a Hazai Takarékpénztár palotái tervezőben állanak. A Kereskedelmi Bank új palotáját pedig tegnap vették használatba.

Ha a két elkészült bankpalota homlokzatát összehasonlítjuk, csakhamar szemünkbe ötlik a két tervező felfogásbeli különbsége.

Az *Alpár* osztrák-magyar bankjának főhomlokzata roppantul *előkelő*, mintha *csak* ezt akarta volna mindenképpen kifejezni. Nem is annyira bank, mint inkább előkelő épület. *Quittnert* alighanem az olasz mesterek intentioja vezette. Ő mindenképpen arra törekszik, hogy a bankot hangsúlyozza kivül-belül egyaránt. Homlokzata nyugodt, erőteljes és hatásos. Csak nemes anyagot használ. Nagy vonalakkal és nagy felületekkel dolgozik. Kerül minden aprólékos diszítést, A nemes anyag, a tömegek nyugalma és a formák egyszerűsége a homlokzatnak bizonyos polgári előkelőséget kölcsönöz. Nem classicus és nem monumentalis; aminthogy a modern banképületnek sem classicusnak, sem monumentálisnak lenni nem szabad. De nem is lehet.

Amennyire nemesen egyszerű a banképület homlokzata, annyira pazar a belső kiképzése és berendezése. Itt már hangsúlyozta a tervező a vagyont, a jólétet. A földszinti födött udvar, a nagy pénztárterem, az emeleti tanácstermek pazar fénynyel vannak kiállítva. Emellett minden ízléses és praktikus. Hogy bank-technika dolgában, biztosság és berendezés tekintetében sem marad kivánni való, az ezek után csak természetes.

Jó két órába tellett, míg mindennek végére jártunk. Csak a kincses kamrák maradtak zárva, mivelhogy ott már milliomok pihennek.

A jelenvolt kartársak a legőszintébben gratuláltak a mester e legújabb sikerült alkotásához. A figyelmes és mindenről számot adó kalauzolásért pedig méltán kijárt a jelenlevők köszönete. *Magyar Vilmos.*

Nemzetközi építészeti pályázatok.

Az építészek nemzetközi állandó választmányától az építészeti pályázatok dolgában alakított *nemzetközi bizottság* a nemzetközi építészeti pályázatokra vonatkozólag a következő javaslatokat teszi közzé:

1. A nemzetközi pályázatok fenntartandók kivételes és valóban nemzetközi jellegű esetekre.

2. A nemzetközi pályázatok vagy nyilvánosok, úgy hogy azokban minden építész meghívás nélkül résztvehet, vagy zártkörűek, meghivottak részére.

Az utóbbiak lehetnek egyfokú pályázatok. A nyilvánosak inkább két fokban rendezendők.

3. A nemzetközi pályázatok feltételei legyenek egyformák minden pályázóra.

A kívántnál több rajzok, minták stb. figyelembe nem veendők és ki nem állítandók.

4. A programm fejezze ki világos kifejezésekben a pályázat feltételeit és ne tartalmazzon vagylagos kívánalmakat.

5. A zártkörű, meghívásos pályázatok programmja lehet igen részletes és a terv teljes megoldását követelheti. Nyilvános pályázatokon a programm írja körül a műszaki követelményeket átalános kifejezésekkel és korlátozza a rajzok számát és mértékét arra a minimumra, mely szükségez a tervnek kellő megértéséhez.

A programm állapítsa meg, hogy elsőfokú pályázatokon a tervek titkosan, jelige alatt adandók be, másodfokún pedig névaláírással.

A pályázóknak kizárás terhe mellett tilos bármely oly lépést tenni, amely a névtelenség megsértését célozza.

6. Kétfokú pályázaton az első fokra alkalmazandók a nyilvános pályázatok feltételei, a második fokra pedig a meghívásos zártkörű pályázatok feltételei.

A második fokú pályázatban csak az első fokon nyertesek vehessenek részt.

7. A pályázati programm, amennyire csak lehetséges, minden államban egy és ugyanazon a napon teendő közzé és bocsátandó a pályázóknak rendelkezésére. Minden oly pályaterv, mely a pályázat lezárása napján elszállítva nincs, kizárandó; a szállítási bélyegzés igazolásul szolgál.

8. A programm szerkesztése gyakorolt építészek tanácsa alapján történjék. Kihirdetése francia nyelven történjék.

9. A bíráló bizottságot a pályázatot hirdető nevezi ki; tanácsos, hogy a kihirdető, mielőtt a külföldi bíráló bizottsági tagokat kinevezi, érint- kezésbe lépjen a nemzetközi építészkongressusok állandó választmányával.

A bíráló bizottság különböző nemzetek építészeiből alakítandó, melyek közül egy a kihirdető honosa legyen.

A kihirdető részéről kijelölendő egyén lesz hivatva az ügyrend biztosítása érdekében az üléseken elnökölni, kinek azonban szavazati joga nincs. A bíráló bizottsági tagok e tisztség elfogadásának tényével kijelentik, hogy sem közvetetlenül, sem közvetve nincsenek és nem is lesznek anyagilag érdekelve a pályázat eredményében.

10. Nemzetközi és különösen elsőfokú pályázatokon előnyös, hogy a költségösszeg ne legyen szűk határok között megállapítva, hogy bizonyos szabadsága legyen a pályázóknak művészi alakításokra. Abban az esetben, ha a költségösszeg korlátolt, a programm adja meg mind a szükséges adatokat egyöntetű hozzávetőleges költségvetések felállíthatására.

11. A pályadíjak összege legyen $2^1/_2{}^0/_0$-a a költségösszegnek 2 milliom 500.000 frank összegig; $2^0/_0$-a 5 milliomig, $1^1/_2{}^0/_0$ annál nagyobb összegre.

Elvül kimondandó, hogy a terv végrehajtásával az első díjat nyert építész bizandó meg, a kihirdető országában érvényes feltételekkel. A pályadíj a tiszteletdíjból le nem vonandó.

Abban az esetben, ha kihirdető fenn akarja magának tartani a jogot, hogy a pályanyertes építész megbízását mellőzhesse, akkor már a programm kell hogy tartalmazza a kártalanítás feltételeit. Ez a kártalanítás abban az esetben is érvénybe lép, ha a célzott építés végrehajtása egyátalában nem következik be. Minden esetben e tervek szerzőinek művészeti tulajdonjoga fennmarad a terveikre és az épületre vonatkozólag, mely amazoknak csak reproductiója.

12. Egyfokú pályázat valamennyi tervei döntés után méltó helyen kiállítandók oly megfelelő időtartamra, hogy valamennyi pályázónak alkalma legyen megtekinteni e kiállítást, amely a szaklapokban előzetesen hirdetendő.

A kétfokú pályázatokon az első fokra beérkezett tervek ezeknek elbírálása után közvetetlenül nem állítandók ki, hanem ezek pecsét alatt megőrzendők és csak a második fokú pályázatra beérkezett művekkel együtt állítandók ki.

Az elsőfokú pályázaton nyerteseknek joguk van a terveikről másolatot venni a végleges tervük elkészítése végett.

A bíráló bizottság megokolt jelentése a kiállítás megnyitása előtt közzéteendő és minden érdekelttel közlendő.

„H. É."

9. ábra. A vajdahunyadi lovagvár kaputornyának ajtaja.

VEGYESEK.

Az új műegyetemi épületeket kéthavi használat után, hivatalosan november 28-án adták át rendeltetésüknek, még pedig a hosszú idő óta szomorú politikai viszonyok miatt: csendben, a rendes évi megnyitó-beszámoló közgyűlés keretében. Dr. *Wartha* Vince a műegyetem nagydíszű aulájában nagy hallgatóság: *Apponyi* Albert gróf vallás- és közoktatásügyi minister, számos ministeriumi főhivatalnok, sok más vendég, a műegyetemi tanári kar és a fiatalság előtt olvasta

föl, történeti adatokban bővelkedő ünnepi beszédét, melyet jövőre egész terjedelmében közlünk. Az emelkedett hangulatú ülés után a vendégek — akik közt sok „öreg" technikust láttunk — megtekintették az új helyiségeket, amelyek közül mai rajzmellékletünkön a könyvtárépület képét, szövegábrákban pedig alaprajzát és metszetét mutatjuk be. Ezt *Pecz* Samu tervezte. Jövőre folytatjuk az épületek terveinek bemutatását. — *m* —

Utépítőiparosok tanfolyama. Olvasóink emlékeznek rá, hogy lapunk már régen sürgeti az útépítőiparosok, a kövezők képzése ügyének felkarolását. A technologiai iparmuseum új igazgatója, *Gaul* Károly belátta, hogy a többi iparos mellett, akik már országszerte számos tanfolyamon gyarapítják elméleti és gyakorlati ismereteiket, ennek az iparágnak is szüksége van arra, hogy művelői szakavatott útmutatással megismerkedhessenek iparuk alapelveivel, hogy szakmájukban necsak a kezdetleges fogásokkal, hanem tudatos munkával, megfontolással dolgozhassanak. Mert ezeknek az útépítőiparosoknak a kezein egész vagyonok fordulnak meg, melyeknek a községek érdekében való szakavatott földolgozása nagy anyagi felelősséggel jár. Ez esti tanfolyamra 31 hallgató jelentkezett és nov. 29-én nyitották meg. — *m* —

A m. kir. államvasutak rég sürgetett újjászervezésének alapelveivel megismerkedhetünk a kereskedelemügyi ministerium 1906—1909. évi tevékenységéről most megjelent jelentésből. Kiinduló tétel a decentralisatio; a ministerium irányításának megtartásával ennek és az igazgatóságnak párhuzamos kettős munkakörének megszüntetése; az egyéni felelősség érvényesüljön mindenütt; a túlságos írásbeliség megszűnjék és a porosz nyomtatványrendszer meghonosításával az illető előadó maga intézi el ügyeit. Az egész újjászervezés kellően elő van készítve és kedvező politikai viszonyok beálltával rövid idő alatt lebonyolítható.

A műemlékek országos bizottsága báró *Forster* Gyula elnöklete mellett a napokban ülést tartott, melynek fontosabb tárgyai közül felemlítendők a budvári koronázó templom Mátyás-tornyának helyreállítása és a belvárosi plébániatemplomnak a székesfőváros által tervezett lebontása. Mindkét ügy beható vitát idézett fel és a bizottság egyhangúlag hozta a következő határozatokat: 1. A koronázó templom Mátyás-tornyán még hátralevő s nem jelentékeny helyreállító munkák a tavaszszal még foganatosítandók és a templom csak ezután adandó vissza a főváros kezelésébe. 2. Mindent el kell követni a belvárosi templomnak a lebontástól való megmentésére (!? *A szerk.*), hogy a régi Pestnek ez a egyetlenegy emléke az utókor számára fenntartassék.

Építési követelések védelme. Németországban új törvény készül az építési követelések védelmére. A törvény első része már életbe is lépett, de a kisiparosok nincsenek vele megelégedve, mert azok szerintük még nem védik meg kellően a kézműiparosokat. Szivesebben fogadták a törvény második részét, mely korlátozza a középitések fővállalkozásait és egy új építőtanácsot szervez a vitás kérdések eldöntésére. Elhatározták, hogy ennek életbeléptetését sürgetni fogják s igyekezni fognak a létesítendő építkezési-tanács működésére befolyást nyerni.

Községi vállalatok. *Fuchs* tübingeni egyetemi tanár a Bécsben nemrég megtartott szociálpolitikai congressuson tartott előadásából valók ezek az adatok: Németországban a községi iparvállalatok ebben az arányban állanak a magán-iparvállalatokkal szemben: A birodalomban létező villamos üzemek 41·1 százaléka községi tulajdont képez és pedig az 50.000 lakosnál többel bíró városokban létező áramfejlesztő müvek háromnegyede, a 100.000 lakosnál nagyobb városokban négyötöde községi tulajdon. A közúti vasutak tekintetében a községi vállalkozás nem hatott ennyire, mert az 50.000-nél több lakossal bíró városok közúti vasutainak csak fele községi tulajdon. Vágóhíd a kisebb városok között csak kevésben képez községi tulajdont, ellenben negyvenegy oly város közül, melynek 100.000 lakosa van, 39-nek saját vágóhídja van. A vízvezeték csak igen kevés helyen van a magánvállalkozás kezében és ma már kisebb községek is — többen egyesülve — községi vízvezeték létesítéséről gondoskodnak. Ezeken kívül Németurszag egyes városaiban még a következő községi iparvállalatok vannak: a szegények részére kenyérsütőműhelyek, községi mészárszék, fűrészmalom, gőz- és vizimalmok, sörgyár, szeszgyár, fürdőházak, homokbányák, mészbányák stb. *Svájcban* — különösen *Zürich* említendő. E város összes bel- és külterkeinek 22 százaléka községi tulajdont képez, melyet most a város munkások részére szolgáló bérházak, vendéglők, kirándulóhelyek stb. létesítésére használ fel. 1868 óta a városnak kétféle vízvezetéke van. A légszeszvilágitást a város 1886-ban vette a saját üzemébe s ezt nemsokára a városi villamos mű felállítása követte, mely évi 400.000 frank tiszta hasznot hajt. A közúti vasutakat a város magánvállalatoktól igen drágán vette át s ezek alig hajtanak valami hasznot. Svájc más városai többékevésbbé követték Zürich példáját. — *Olaszországban* csak későn, az egységes nemzeti állam kiépítése után indult meg a mozgalom községi iparvállalatok érdekében. 1901-ben alakult meg e célból a községek ligája, mely a jelzett irányban nagy tevékenységet fejt ki. Kezdetben csak szocialisták támogatták a liga törekvéseit, ma azonban minden politikai pártbeli tekintélyes férfiak magukévá tették a liga programmját. Elsősorban községi mészárszékek felállítására törekedett a liga s e téren máris nagy sikesekre hivatkozhatik, amennyiben számos városnak van több-kevesebb mészárszéke s a községi vágóhídak mellett is sok helyen állanak fenn a húsnak nagyban való eladására szolgáló székek. *Angliában* a községek ipari vállalkozása a vízvezeték, közvilágítás és közúti vasutak községi üzembe vételében merül ki. A felsorolt országokkal ellentétben, melyek közé *Ausztria* is számítható, *Franciaország* és *Belgium* a községi iparvállalatok terén háttérben állanak. Ezekben az országokban igen kevés községi iparvállalat van és ezek is csupán a vízvezetékekre és közvilágításra terjednek ki.

† **Némethy János** mérnök, a földmívelésügyi ministeriumban osztálytanácsos, nov. 30-án elhunyt. A budai farkasréti temetőben temették el kartársai és ismerősei nagy részvétével.

Részvételünk a turini világkiállításon. Az egységes olasz állam megalapításának félszázados évfordulója alkalmából 1911-ben Turinban rendezendő világkiállításon Magyarország nagyszabású, önálló pavillonban mutatja be gyáriparát és iparművészetét. A magyar gyáriparosok országos szövetsége részéről Zsolnay Miklós kiállítási bizottsági elnök, Hegedüs Lóránt főtitkár, továbbá Fittler Kamill udvari tanácsos, az iparművészeti iskola igazgatója a mult hetet Turinban töltötte. A bizottság kijelölte a magyar kiállítás helyét és megállapította a részvétel módozatait.

† **Henri Maquet**, a belga király építésze, aki a belga arisztokracia palotái és vadászkastélyai nagyrészének tervezője volt, s akinek tervei szerint a brüsszeli óvárost néhány év mulva újjáépítik, 70 éves korában elhunyt. Maquet hazája legkiválóbb építésze volt.

A Friedrichstrassen-Passage Berlinben. Annak a nagy modern tevékenységnek életképességét, mely főleg néhai *Messel* Alfréddal az élén Berlin árúházait már eddig is máshol el nem ért fejlettségre emelte, legújabban úgy nagyságával, mint elrendezésének s szerkezetének eredetiségével: a Friedrich- és Oranienburger-utca közötti „Passage" igazolja. *Ahren* Ferenc berlini építész tervei s *Müller* műegyetemi tanár számításai szerint, *Schmidt, Kühn* s *Pritel* szobrászok közreműködésével létesült e mű 10.000 m^2 alapterületen, körülbelül 7 milliom márka költséggel. Megkapó a szerkezetnek az elrendezéssel való nagy összhangja, ennek az egészben épp úgy mint részletekben megnyilvánuló anyagszerűsége, nagyvonású kezelése s egyszerűsége. A nevezett utcákból hatalmas kapuzatokkal meginduló 13 *m* széles s egészében 170 *m* hosszú, lapos fedésben üvegezett két szárny körülbelül 120° töréssel találkozik az árúház közepetáján. E pont természetszerűleg a „Passage" súlypontja. Kifejezője ennek az itt 48 *m* magasságig emelkedő, 29 *m* átmérőjű, teljesen áttört, üvegezett vasbétonkupola, szabad lépcsőivel, gazdag portáléival. E nagy közlekedő csoport, vagyis a tulajdonképpeni „Passage" két oldalán helyezkedik el a pince, földszint, félemelet, 3 emeletsor s műtermeknek használható padlástérből álló árúház, az I., illetve II. emelet magasságában három közlekedő híddal összefoglalva. Szorosabb kapcsolatára nem volt itt a „Passage" által szétszakított két tömbnek szüksége, mert a programm külön-külön cégeknek ad otthont közös administratióval, a gépek közös berendezésével. A forgalom lebonyolítását e hidakon s a már említett szabad lépcsőkön kívül 10 teljes magasságban felfutó, 9 csak egyes emeleteket összekötő lépcső, 12 személy-, 10 teherlift és 6 végtelen szalagrendszerű árúszállító lejtő szolgálja. Egyes, különleges elrendezésen, toiletteken, mosdókon stb. kívül, a többi helyiség 3 minőség szerint az üzlet redelkezésére áll. Az első csoportot gazdagon kiképzett s nagyobb (2—2 emelet magasságú) ú. n. kiállítási termek (kék-, mahagoni-, ovális-, zene- és szőnyegterem) alkotják a kupola északi szabadlépcsőjével kapcsolatban, illetőleg a bejáró nagy kapuzatok fölött elhelyezve. A másik az egyszerűen kiállított elárusító helyiségek csoportja s végül a pincében s részben a padláson vannak a fűtés (alacsony gőznyomás), portalanítás, melegvízszolgáltatás stb. gépei és az üzletek lebonyolítására s a csomagok szállítására szolgáló egészen újszerű fölszerelések. A szerkezet csaknem egészen vasbéton; sokoldalú alkalmazását, kezelését, díszítését illetőleg szinte úttörő szereppel. A támasztó elemek csekély volta, tartók, lapos födémek, lépcsők, áttört födélszékek s héjalásúgyak, kiváltképpen pedig a teljesen bordákra s gyűrűkre felbontott körkupola — eltekintve attól, hogy árban 2% megtakarítást jelentett a vasszerkezetek fölött — oly szabad

A portálék műtörténeti jelentősége.

(Vége.)

A multak ködébe vesző, rég letünt daliás időknek beszédes emlékei a lovagvárak is. Ilyen szép maradványa a középkori várépítkezésnek a vajdahunyadi lovagvár, melyet a törökverő Hunyadi János 1452-ben építtetett. *Kaputornyának* szinte légiesen könnyed, felfelé törő tagozásainak érvényesülésénél fogva pompás ajtója (9. ábra), tympanonjában a Hunyadiak művésziesen faragott címerével, igen élénken tükrözteti vissza azt a szervesen összefüggő, benső kapcsolatot, mely a gotikus architektura és a szobrászat között van. Bár ékítményeinek gazdagsága éppen nem mondható túlhalmozottnak, a harmonia, melybe a portálé illeszkedik, a csúcsíves építészet hangulatának misticismusától eltérőleg, igen derűs.

A teljesen kifejlett csúcsíveskori portálé szép példája az ugyancsak Hunyadi János nevéhez fűződő *tövisi* templomé. A nyugati bejáró fölötti tympanon közepén címerpajzson a nyílt szárnyú gyűrűs holló van kifaragva tökéletes munkában és szerkezetben, amely Hunyadi János nevéhez méltóan emeli a tövisi templomot hazánk egyik legbecsesebb műemlékévé.

A középkor vége felé a traditiókkal szakítva, a régi classikus világ emlékein felbuzdult Italia művészete s megteremtette a renaissanceot. Onnét kiindulva, a modern szellem hullámai először hazánkat érték el egész Európában, ami Magyarország kulturfejlettségét legeclatánsabban bizonyítja. Elterjedését Mátyás királynak a szépséges arragoniai Beatrix-szal való házassága még intensivebb módon segítette elő.

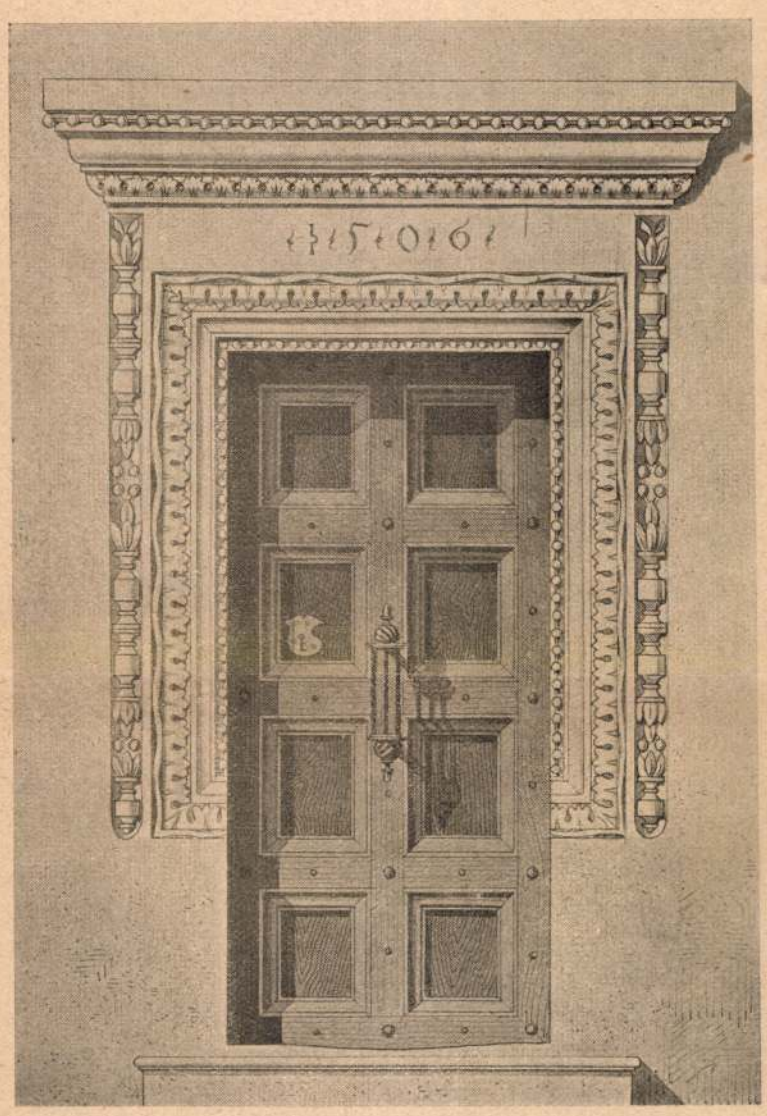

10. ábra. A bártfai városház ajtója.

A csúcsíves ízlésű építményeinkben a renaissance a már meglevő structiv és decoratiy motivumok jogait elismerve, megalkudott a változott viszonyokkal s szépen illeszkedett bele a régi építménybe.

Az átmeneti renaissance egyik legszebb alkotása a bártfai városház. Jelenleg a sárosvármegyei muzeum nyert benne méltó elhelyezést; ezzel is dokumentálva azt az elsőrangú szerepet, melyet Bártfa hazánk renaissanceában elfoglalt. A gót és a renaissance hibrid szövetsége tanulságosan érvényesül *a városház emeleti ajtó keretén*, Elek mester remek alkotásán (10. ábra). Rennaissance elemei, úgymint a baluster formájú edényekből kihajtó bogyós babérlevélnyalábok és gyöngyök a gotikus levelekkel váltakoznak.

A csúcsíveskori reminiscenciák és a renaissance sajátos keverékének nem kevésbbé typikus képviselője *az eperjesi régi* városház tanácstermének ajtója (11. ábra).

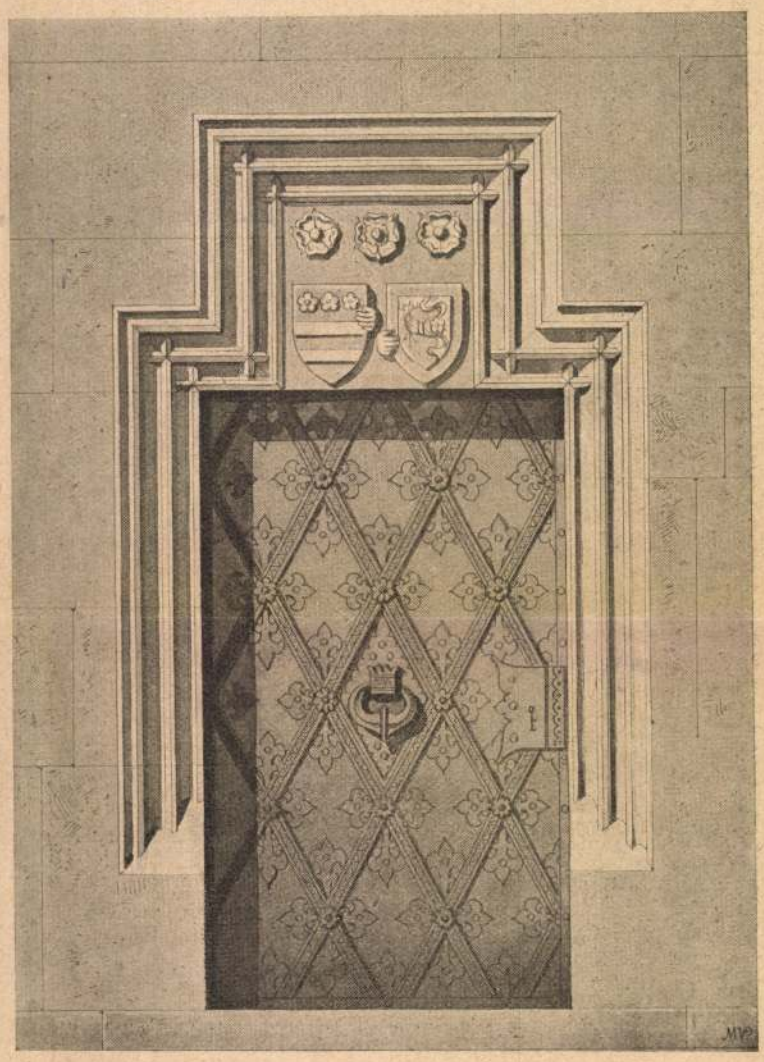

11. ábra. Az eperjesi régi városház tanácstermének ajtója.

A legtisztább olasz renaissance szelleme ömlik el *a lőcsei főtér* egyik polgári házának homokkőből faragott pompás ajtóján (12. ábra). Orsóformájú tagozatokból összerótt külső keretbe foglalt belső keretét babérfűzér és gyöngysor dísziti s a párkány alatti friezt két stilizált delfin domborműve, a félköríves tympanont pedig leomló szalaggal ékes címer tölti ki, koronát tartó ágaskodó griffel.

Nagyon messzire vezetne s a kiszabott terjedelem keretét túllépnők, ha mindazokat a renaissance portálékat bemutatnám és jellemezném, melyek aránylag jó karban maradtak meg. Örvendenünk kell azon, hogy szép számmal képviselik építészeti műemlékeink a modernizált classikus ízlést, amelyek ha nem vetekednek is Olaszország büszke márványpalotáinak pompájával, mindamellett fényesen tükröztetik vissza elődeink művészi kulturmunkáját s kedvezőbb politikai viszonyok közt, consolidált

társadalmi milieuben a többi kulturnemzetek bármelyikével felvehettük volna a versenyt.

A nagy keretekben és gyors virágzásnak indult renaissance portáléi közül a legjellegzetesebbeket mutatjuk be képben és ezek az *eperjesi* evangelikus református templom és egy-egy *bártfai, késmárki és lőcsei* polgári ház díszes kapui, mindmegannyi jeles műemlékünk, hangosan hirdetve felvidéki mestereinknek a renaissance formakincsében és a technikai alakításban való jártasságát (13. ábra).

A renaissance és barokk egyesülését a *besztercebányai* városi levéltár portáléján mutatjuk be (14. ábra). Felső és alsó profilos keretű mezőjét Magyarország és Besztercebánya berakott intarziós címere díszíti. A szertelenségektől teljesen mentes barokk ízlésű pompás vasalása és a renaissance

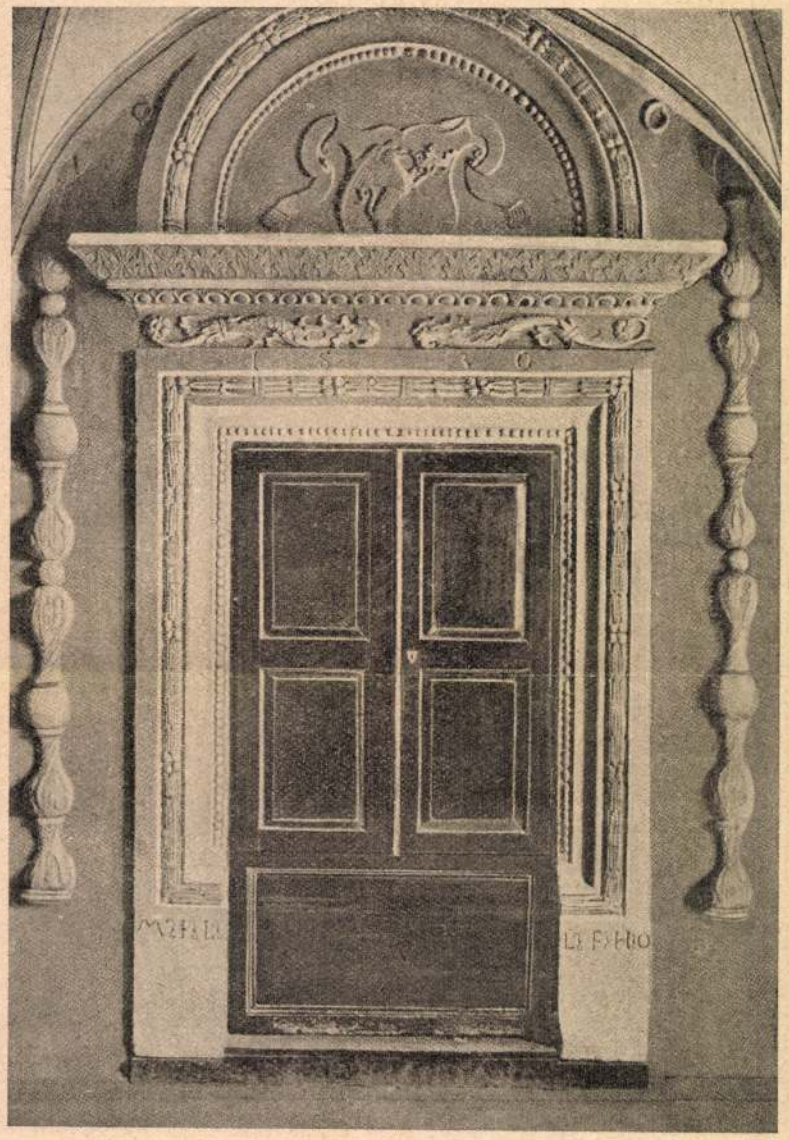

12. ábra. Polgári ház kapuja Lőcsén.

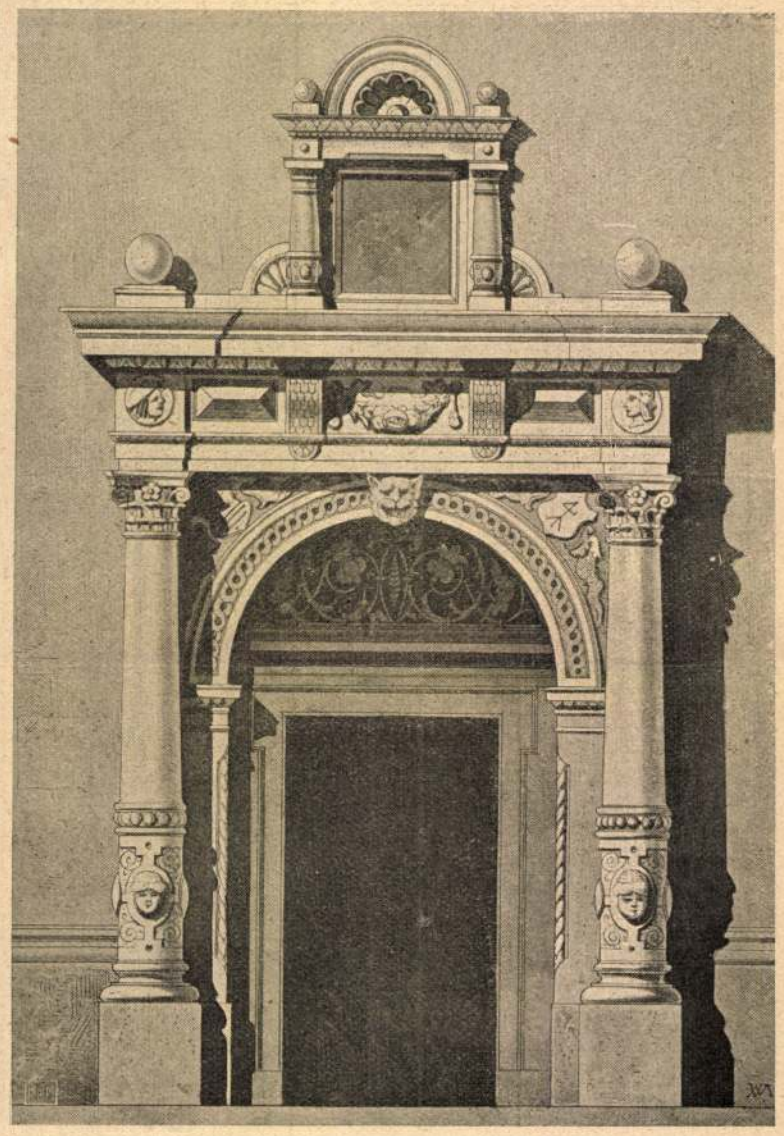

13. ábra. Polgári ház díszkapuja Késmárkon.

művészi intarziái a portálét a maga nemében szinte egyedüllállónak declarálják s jellemző példája annak, hogy a renaissance stylusba miként olvasztották bele szervesen, harmonikus hatással a barokk díszítő elemeket.

A szepesszombati ház itt bemutatott portáléja szintén tipikusan gyüjti magába e két stylus sajátosságait (15. ábra).

A classikus hagyományoktól eltérőleg a renaissance az antikizáló művészettől teljesen emancipálja magát s egészen sajátos, egyszerű barokk jelleget ölt.

Az odorini templom kapuja (16. ábra) tanuja a barokk alapelvének, mely az architectura egyenes vonalait és síkjait minden ok nélkül, mintegy szeszélyből meghajlítja s a profilokat bizarr módon kivetkőzteti eredeti karakteréből.

A legújabb fejlődés, a modern és magyaros irány érvényesülésének ismertetése, bár nem tartozik ennek az ismertetésnek a körébe, mindamellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a törekvéseket, melyek a speciális magyar renaissancenak adtak életet.

Díszítő művészetünk speciális magyar volta tulajdonképpen attól az időponttól datálódik, mikor a különböző céhekben a magyarság tömörülni kezdett. A XVI-ik századból származó díszítések, melyeket a népies ornamentumoktól eltérően magyar renaissancenak nevezhetünk, nemcsak az egyházi célokat szolgáló himzéseken, úrasztalterítőkön, továbbá a nép szükségleteinek körében érvényesülő subáin, hímzett ágyneműin, festett bútorain és más egyéb ipari és házi eszközein fordulnak elő, hanem a falusi curiák, a magyar alföldi parasztházak és a székelyek gyönyörűen faragott portáin is. S hogy számos ellentétes, művészeti áramlattal évszázadokon keresztül sikerrel megküzdött s specialis jellemvonásait képes volt mindezideig megőrizni, az faji jellegünkhöz való szívós ragaszkodásunkat bizonyítja; egyben ékesen szólóan őseink erősen kifejlett műérzékéről is tanúságot tesz.

Az olasz renaissance, Európa többi országait megelőzve, a Kárpátok hegyvidékére eljutván, oly eredeti, sajátszerű alakot öltött, olyan módosuláson ment keresztül, hogy azt egész bizvást specialis felsőmagyarországi renaissancenak nevezhetjük. Karakterét az épület homlokzatának sgraffitokkal gazdagon díszített arkaturás, csipkézett oromfala képezi. Ez a tipikus építkező rendszer Lengyelországból került át hozzánk, melynek befolyását a Felvidéknek Lengyelországgal való élénk kereskedése magyarázza meg.

Számos felvidéki kastély, udvarház és campanile tanúskodik e különleges építkezésnek nagyarányú térfoglalásáról.

Szükségesnek tartottam eme historiai momentumokkal röviden foglalkozni, mivel összefüggnek két művészi alkotással, a sárosmegyei *fricsi várkastélyban* lévő *két* gyönyörű ajtóval (17. és 18. ábra).

A renaissancekori fafaragásnak és festésnek eme szép emlékeit díszítő elemek szoros összefüggésben vannak nemzeti díszítményeinkkel. Gazdag, megkapó hatásukat

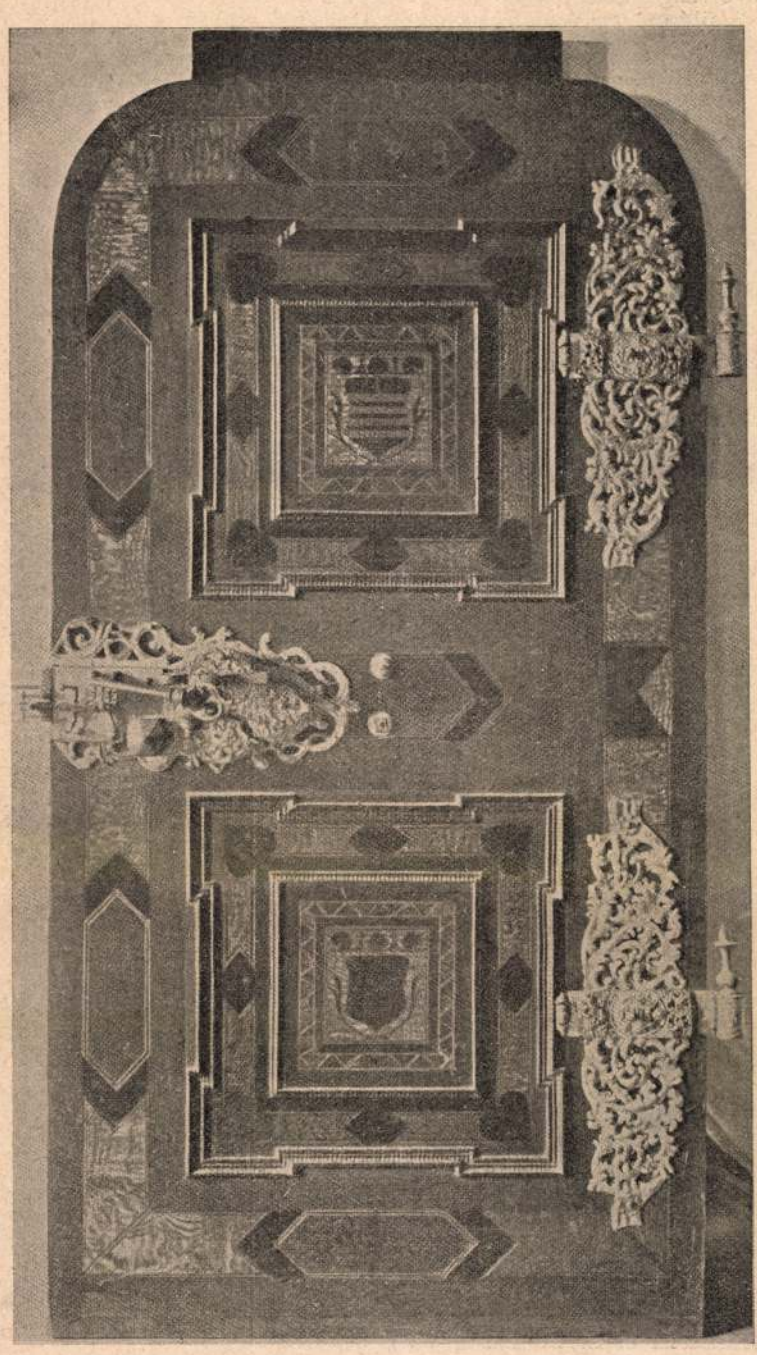

14. ábra. A besztercebányai városi levéltár ajtója.

teljessé teszi polychromiájuk, melyeknek harmóniája kedves és ritmikus.

Kívánatos lenne, hogy eme nemzeti vonásunk, amely iparművészetünkből évszázados küzdelmeink lekötöttsége miatt oly hosszú ideig hiányzott, a modern stylusmozgalom keretében újból feltünjék. Fejlődésének biztos záloga historiai multunk, melyből oly sok hasznos tanulságot meríthetünk s amelyből portáléink legművészibb emlékeit — a meglévőknek igen kis részét — igyekeztem nagy vonásokban ismertetni. *Myskovszky Ernő.*

A műegyetem megnyitása.

(Dr. *Wartha* Vince rektor nov. 28-iki beszámoló és megnyító beszéde.)

Ez ünnepélyes pillanatban, midőn a műszaki tudományok új épületeinek kapui megnyílnak, első szavam mi lehetne más, mint a legmelegebb hálakifejezés az iránt, akinek atyai gondozásának és jóakaratának köszönhetjük ezt a fényes palotát. I. Ferenc József Apostoli Királyunkat, legkegyelmesebb Urunkat az Úr Isten áldja meg és éltesse még sokáig.

Üdvözlöm mélyen tisztelt Jóakaróinkat és Vendégeinket! Üdvözlöm kedves Collegáimat és a műegyetemi ifjúságot!

A művészkezek alkotta nagy mű, mely belátható időkig végleges és a helyszínen tovább fejlődhető otthont nyujt a műszaki tudományoknak, hála az Ország áldozatkészségének és a Kormány bölcsességének, immár készen áll. Csak a zárókő letétele van még hátra és ezt eredetileg a mai napon óhajtottuk végrehajtani. Miután azonban

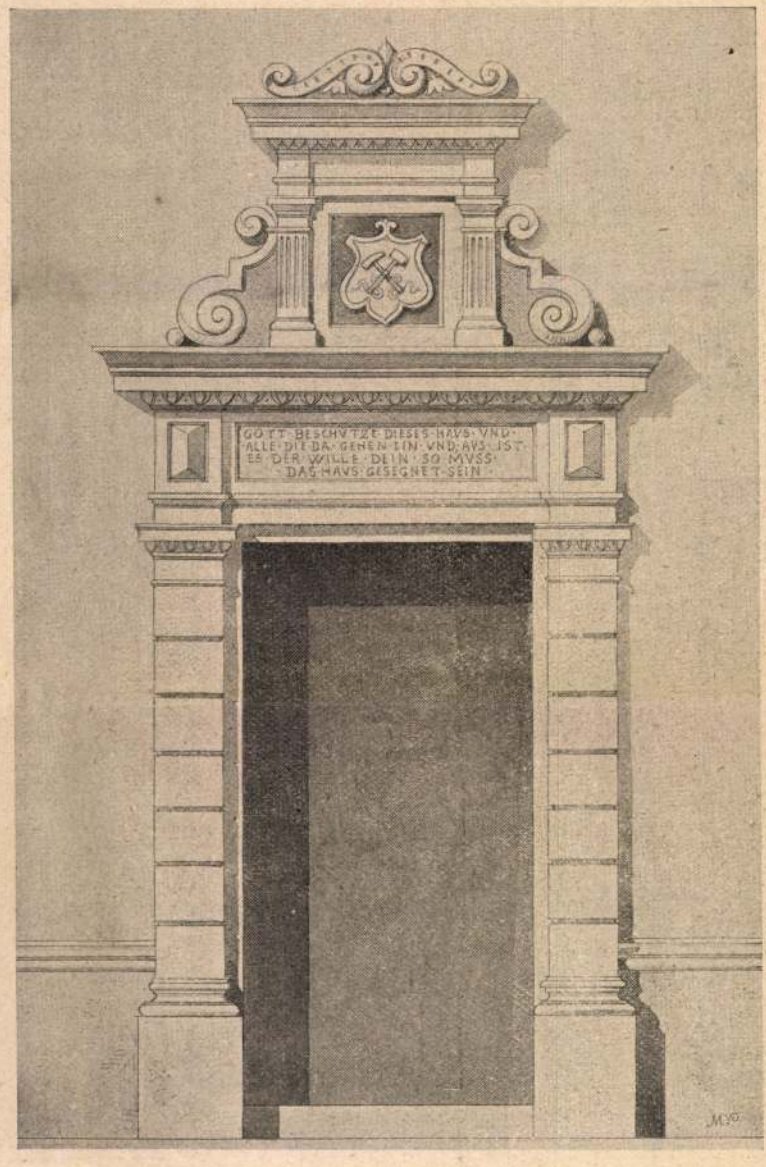

15. ábra. Szepesszombati ház kapuja.

Ő Császári és Apostoli Királyi Felsége legkegyelmesebben kilátásba helyezte, hogy ennek a korszakalkotó ünnepélynek fényét legmagasabb jelenlétével emelni kegyeskedik, a felavatás napját későbbre, Ő Felsége által meghatározandó időpontra halasztottuk el.

Engedje meg a Tisztelt Közgyűlés, hogy mielőtt beszámolnék a múlt tanév eseményeiről, egy pillantást vethessek intézetünk fejlődésének történetére.

Az első magyar mérnökintézet 1782-ben, az akkor Budán székelt Tudomány-Egyetem bölcsészeti karához csatolva, kezdte meg működését. Magára a Műegyetemre vonatkozó első érdemleges határozatot azonban az 1832/6-iki pozsonyi országgyűlés, 1836 április 9-én hozta, amennyiben a Karok és Rendek e napon fogadták el Lónyay Gábor, Zemplén megye akkoriban első követének indítványát, hogy a Műegyetem feállítása ügyében országos

bizottság küldessék ki. A főrendek néhány nappal később hozzájárultak az alsóház határozatához és említésre méltó, hogy április 20-án kelt válaszukban figyelmüket a Műegyetemre előkészítő reáliskolákra is kiterjesztették.

Az alsóház április 27-én foglalkozik újból a Műegyetem ügyével és elfogadván a főrendek javaslatait, hozzájárulás végett eléjük terjeszti az ez ügyre vonatkozó törvénycikkelynek tervezetét, az annak királyi jóváhagyását kérelmező felirattal egyetemben; amelyeket azután a főrendek április 28-án el is fogadtak és felterjesztettek.

Különösen érdekes a Rendek szóban forgó üzenetének az a része, melyből kiviláglik, hogy Buda városa már akkor lépéseket tett az iránt, hogy a Műegyetem falai közé kerüljön.

A Műegyetemre vonatkozó üzenetek és felterjesztések meleg hangja dacára mégis úgy látszik, mintha az indítvány a diétán valami különös érdeklődéssel nem találkozott volna, ami eléggé megmagyarázható az 1832/6. országgyűlésnek a legéletbevágóbb nemzeti érdekek körül folytatott küzdelmeiből, valamint a trónváltozás, ugyanis I. Ferenc után I. Ferdinánd 1835-ben történt trónralépése nyomán beállt kancellár- és rendszerváltozás izgalmaiból.

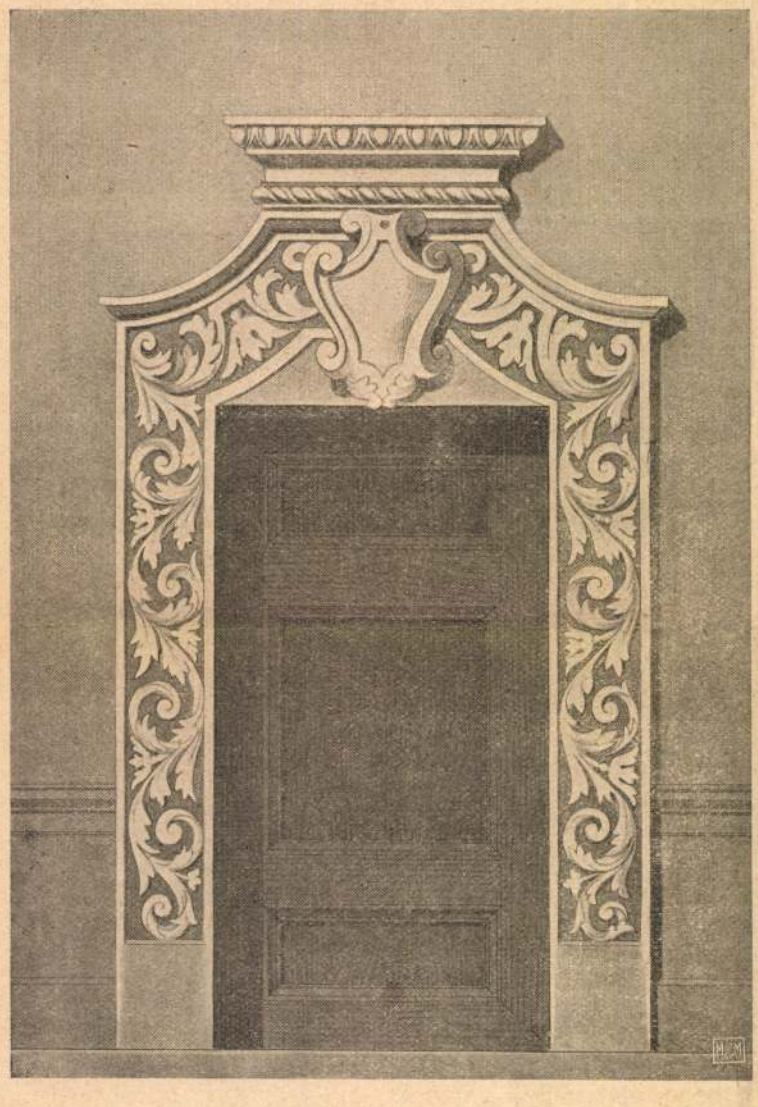

16. ábra. Az odorini templom ajtója.

17. ábra. A Frics-i (Sáros m.) várkastély magyar renaissance portáléja.

De csakhamar megváltozott a helyzet e tekintetben is és a Műegyetem kérdése egészen előtérbe került. A Rendek felírását ugyanis közvetetlenül követő napon, tehát április 29-ikén megérkezett a királyi döntés következő cím alatt: „Kegyelmes Királyi Válasz az Ország Rendei által a Praeparandiák és polytechnicum Intézet tárgyában felterjesztett Felirás eránt". E válaszban Ő Felsége a Karok és Rendek buzgóságának elismerése után kijelenti, hogy királyi hivatásának tartja ugyanazzal az atyai gondoskodással, amelylyel a nemzeti kulturának és iparnak gyarapodása iránt állandóan viseltetik, kegyesen arról is gondoskodni, hogy amennyiben a körülmények ezt meg fogják engedni, a nevezett intézetek létrejőjjenek és „ennélfogva ebben az ügyben a javasolt törvényjavaslat szükségessége fenn nem forog".

Ő Felsége eszerint megtagadta a sanctiot.

Belátható, hogy ez a megtagadás leverő hatással volt az országgyűlés tagjaira és az április 30-ikán tartott kerületi ülésen egymásután szólaltak fel a legbefolyásosabb képviselők, ú. m. Lónyay, Deák, Klauzál stb. és abban állapodtak meg, hogy újból írnak fel Ő Felségéhez a létesítendő műegyetem ügyében. Ez megtörtént 1836 pünkösd hava 1. napján, azonban válasz reá nem érkezett. Ezzel az incidenssel a Műegyetem felállítása egyszerre országos politikai kérdéssé vált, mely többé a napirendről le nem került.

Az országgyűlés 1843 április 30-ikán harmadszor is felterjeszti a megelőző országgyűlésen elfogadott törvénycikkelyt, de ez ugyanabban a sorsban részesült, mint elődje. Itt kezdődik gróf Széchenyi István közreműködése a műegyetem megalapítása körül és bizonyára csakis az ő egyéni súlyának és közvetítő befolyásának köszönhető, hogy az ügy kedvező megoldást nyert. Lipthay Sándor, megboldogult kedves collegám kutatásai szerint Széchenyi 1843 április havában Bécsben erélyesen sürgeti a magyar műegyetem ügyét és összeköttetésbe lépett Majláth Antal kancellárral avégből, hogy a Műegyetem az országgyűlés-

hez intézendő királyi javaslatba belekerüljön. A helytartó tanács is foglalkozott a Műegyetem szervezésével és az arra vonatkozó tervezetét 1842-ben felterjesztette.

A korona elfogadta a helytartótanács tervezetét és 1844 június 12-én kelt legfelsőbb elhatározásával megerősítette. De a királyi rendelet nem műegyetemet, hanem első kísérletül ipartanodát létesített. Két év mulva, 1846 november 1-én József nádor nevével díszíttetett az ipartanoda. Az intézet ideiglenesen az Egyetem épületében, a jelenlegi Egyetem-téren helyeztetett el és megnyitásán Széchenyi István, titkárja Taschner kíséretében részt vett. Széchenyi észreveszi és naplójában meg is jegyzi, hogy

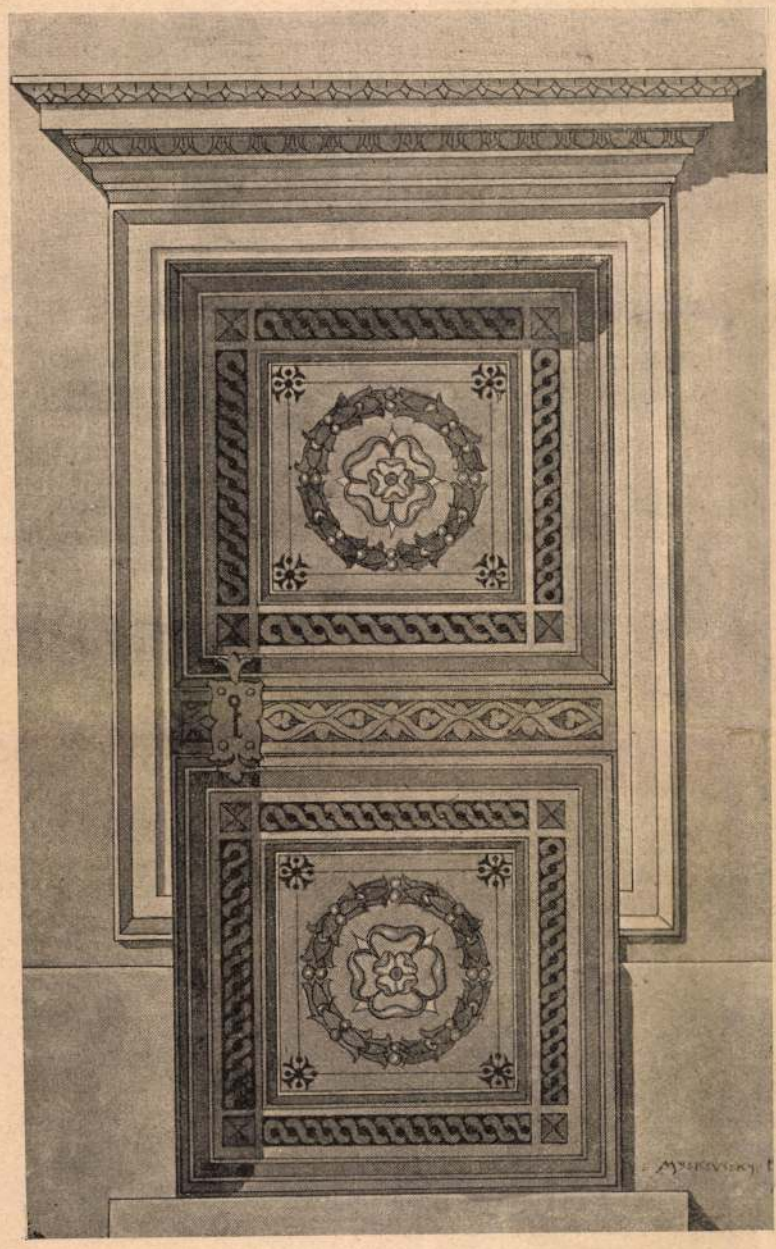

18. ábra. A Frics-i (Sáros m.) várkastély renaissance-magyar stylusú portáléja.

a megyéből senkisem volt a megnyitáson, jeléül annak, hogy a Műegyetem ügye többé nem politikai kérdés és így a politikusokat nem érdekli többé.

Lipthay Sándor kutatásai szerint Széchenyi ezentúl is, sokoldalú óriás elfoglaltsága mellett, arra törekedett, hogy az ipartanoda műegyetemmé fejlesztessék és saját otthonában méltó elhelyezést nyerjen. Fáradozott, utazott, közbejárt minden tekintetben, terveket dolgoztatott ki, melyek culturtörténeti becsüknél fogva nagyon érdemesek arra, hogy Lipthay Sándor történelmi tanulmányában napvilágra kerültek.

A József-ipartanodán elsőbbet az előkészítő osztály nyílott meg és csak 1847 október havában indultak meg az előadások a felsőbb osztályban is. Az előadási nyelv tisztán és egyedül a magyar volt. 1848 tavaszán bekövetkezvén a szabadságharc mozgalmai, ez év május hó végétől 1849 őszéig az előadások, valamint egyéb tanintézetekben, úgy az ipartanodában megszüntek és az ipartanoda helyisége katonai kórháznak volt felhasználva. A szabadságharc lezajlása után a tanítás újra megindult, részint magyar, részint német nyelven.

A József-ipartanoda 1854-ben Budára költözött, ahol a várban az egyetemi nyomda épületének az Országház-u. felé eső részét foglalta el. Ez épület átalakítására összesen 1570 forint fordíttatott, az évi házbér 1680 forint volt. Itt érte az 1856. évi szeptember 30-án kelt legfelsőbb rendelet, melylyel Polytechnicummá alakíttatott át. Csak néhány számmal akarom illustrálni azt a szomorú helyzetet, melyben az újonnan alapított Polytechnikum sínlődött.

Az összes szertárak tudományos felszerelésére való évi dotáció 1630 forint volt, de ez összegből 500 forintot emésztett meg meg a házi kiadás, ennek folytán a mérési gyakorlatokra 150 forint esett, az építő tudományokra 100 forint, a természetrajzi szertárra 40 forint jutott. Az ábrázoló geometriára eső 20 forinttal pedig tehettek, amit lehetett.

Igy tengődött a Műegyetem egészen 1861-ig, midőn *Mayer* Lambert premontrei áldozár igazgatói állásáról lemondván, utódja, előbb helyettesi minőségben, majd pedig Ő Felsége 1861 június 11-én kelt legfelsőbb elhatározásával dr. Sztoczek József lett véglegesen a Műegyetem igazgatója. Majd bekövetkezett Szily Kálmán 1862 július 22-én a kisérleti természettan ideiglenes tanárává és egyúttal a műegyetemi igazgató segédjévé való kineveztetése. Boldog vagyok, hogy e két tanárnak, mint a Műegyetem elsőéves hallgatója, tanítványa lehettem. Sztoczek és Szily nevéhez fűződik a József műegyetem mondhatnám új szervezése és formális átalakulása. Ők vezették, buzdították a tantestületet és az ifjúságot egyaránt. Megindították a tehetségesebb hallgatók külföldre való kiküldetését és mindent megtettek, hogy egyetlenegy műszaki főiskolánk gyarapodjék, fejlődjék. Azon intézet fejlődését mozdították elő minden erővel, amely intézetnek első szerepe jut az igazi ipar fejlesztésében. Mert hiszen hogyan fejlődjék az ipar oly országban, ahol a műszaki tudományok pangásban vannak. A külföldről behívott szakember az országban való tartózkodását csak vagyont nyujtó ideiglenes állomásnak tekinti, hiányzik benne a szeretet, amely őt hazájához fűzi.

Abban az időben a József-műegyetem tanártestülete terjedelmes föliratot intézett a helytartótanácshoz, amelyben az előadás nyelveül kizárólagosan a magyar nyelv használatának engedélyezésén kívül, addig is, amig a Műegyetem egészen újjá szerveztethetnék, több fontos javaslatot tett. Javasolta nevezetesen, hogy az intézet Budáról Pestre helyeztessék át, javasolta, hogy a technikai osztály és általában a műszaki oktatás csoportokra osztassék és rámutat annak a föltétlen szükségére, hogy a szakosztályok behozatala nélkül a Műegyetem a maga feladatának megfelelni képtelen. Javasolja, hogy a királyi József-műegyetem szakosztályaiban a hajdani mérnöki intézetben szokásban volt szigorlatok visszaállíttassanak és ezekről az illetőknek diplomák adassanak ki. Végre kéri, hogy Magyarország egyetlen Műegyeteme — hasonlóan mint ez az osztrák technikai főintézetre nézve régibb és újabb legfelsőbb határozatok szerint megállapittatott — a Tudomány-Egyetemmel egyenlő rangra emeltessék.

Mindezek a javaslatok és kérelmek kedvező válasz nélkül maradtak a helytartótanács részéről. Ez így tartott 1867-ig, alkotmányunk helyreállítása idejéig. Felejthetetlen első cultusministerünk, báró Eötvös József, Műegyetemünk ügyét melegen felkarolta, aminek következtében a József-műegyetem rohamosan fejlődött, úgy hogy 1867-től kezdve a főhelyiségen kívül már több bérházat is kénytelen igénybe venni. Csakhamar ezen helyiségek is elégtelenek.

A Műegyetem szervezetére vonatkozólag az országgyűlés az 1871-iki költségvetés tárgyalása alkalmával elfogadta

Szentpáli Jenő képviselő ama javaslatát, hogy a József-műegyetem a Tudomány-Egyetemmel egyenlő rangra emeltessék. Ezt a határozatot Ő Felsége 1871. évi július 10-ikén szentesítette.

Műegyetemünk az 1872/3. tanévet már Pesten, az akkori Kétnyúl-, jelenleg Lónyay-utca és Csillag-utca sarkán lévő Nagel-féle bérházban kezdi meg. Intézetünk első rectora dr. Sztoczek József volt. Ő megérte fáradozásának és rendkívül kitartó erélyének gyümölcsét is. Szily Kálmán vezetése alatt a külföldön végzett fiatal erők csoportja, vagyis ahogy az öregebb collegák bennünket neveztek, „a zürichi banda", mint: Kherndl Antal, Nagy Dezső, Schuller Alajos és jó magam, továbbá Hauszmann Alajos és az elhunytak közül Kriesch János, Horváth Ignác, Hunyady Jenő, Pilch Ágoston, Hoffmann Károly fiatal hévvel nekiálltak a Műegyetem újjászervezéséhez.

A Nagel-féle házban maradt a Műegyetem 1882 július végéig, amidőn a Múzeum-körút 6—8. szám alatt épült saját otthonába költözködött. Ez a korlátolt hitel igénybevételével emelt és mindössze csak 600 hallgató befogadására szánt épület azonban, a hallgatóság létszámának rohamos emelkedése következtében mihamarább ismét elégtelennek bizonyult, annak dacára, hogy az eredeti első épület mögött lévő kertben és annak szomszédságában két új épületet emeltünk, és hogy a Múzeum-körút 13. számú háromemeletes, valamint a Kerepesi-út, jelenleg Rákóczi-út 9. és 17. számú négyemeletes bérházak legnagyobb részét, nemkülönben a Tisza-Kálmán-tér 10. számú ház földszintjének egy részét az oktatás céljaira kibéreltük.

Kevesen vannak már életben a tanárok közül, akik résztvettek a Műegyetem Budáról Pestre és Budapesten történt vándorlásában és mégis mindannyian, a legfiatalabb tanárjaink is, mindinkább fokozott mértékben érezték és átélték azokat a bajokat, amelyek megfelelő helyiségek és felszerelések hiányában, a technikai tudomány pihenést nem ismerő haladásával szemben, már-már a fennakadással veszélyeztették az oktatás menetét. Hogy ez, az utóbbi időben folyton Damokles kardjaként fejünk fölött függő veszély nem következett be, az valóban az önfeláldozás határát nem ismerő tanári kar érdeme.

A nyomasztó és az oktatásra nézve a legkínosabb körülmények között előtérbe lép: egy új Műegyetem építésének kérdése. A műegyetemi tanács ebben az irányban tett előterjesztésére már Csáky Albin gróf vallás- és közoktatásügyi minister úr megbízta Czigler Győző műegyetemi nyilv. rendes tanárt az új Műegyetem terveinek elkészítésével. Az akkori terv szerint az új műegyetemnek az egyetemi füvészkert melletti területen kellett volna felépülnie. Ez a terv báró Eötvös Loránd ministersége alatt módosult és újabb szándék szerint az egyetemi füvészkertben és a szomszédos telkeken mindkét egyetem részére új otthon volt készítendő. Wlassics Gyula ő nagyméltósága azonban kénytelen volt a tervet egészen elejteni, minthogy a kiszemelt terület annál kevésbbé nyujthatott lehetőséget a Műegyetem jövőbeli fejlesztésére, mert annak nagy részét a II. számú női klinikára és az azt követő klinikai épületekre volt célszerű fenntartani.

Hosszas és körültekintő eljárás után végre sikerült Wlassics Gyula ő nagyméltóságának egy oly központi fekvésű nagy területet kiszemelni, amely minden követelménynek megfelelt. Ez a terület a Duna jobb partján, a Ferenc-József-híd budai hídfőjétől délre, közvetetlenül a Duna partján fekszik és kiterjedése 32.728 négyzetöl. A Műegyetem elhelyezésének végleges eldöntése varázsszerű hatással volt a *Lágymányos* területének fejlesztésére, mert nyomban megkezdődött az óriás bérházak építkezése.

A kiszemelt új terület az 1897. évi XXV. t.-c. 1. §-ában nyert felhatalmazás alapján csakhamar megszereztetett és az építkezések tervezésével és a műszaki ellenőrzéssel Czigler Győző műegyetemi nyilv. rendes tanár bizatott meg. Czigler Győző nagy lelkesedéssel látott feladatához, a végzet azonban nem engedte meg, hogy megvalósíthassa terveit, melyeken éveken át nagy szeretettel csüggött. Élete delén, teljes munkaerejében 1905 március 20-án elhalálozott, a tervezett építkezések közül mint teljesen befejezett csupán a chemiai és az elektrotechnika-fizikai pavillont adhatván át rendeltetésének.

Czigler után Hauszmann Alajos műegyetemi nyilvános r. tanár kapott megbízást az építkezésekre. Ő új terveket készített s Pecz Samu kartársunkkal együtt, akire a középponti épületet környező többi épület tervezését bízta, teljes erejével azon volt, hogy a nagy művét mielőbb befejezhesse. Fáradozását a legszebb siker koronázta, mert a műszaki tudományok új csarnoka, mely méltán sorakozik a legkiválóbb világhírű műegyetemek közé, még előbb elkészült, mint ahogy az eredetileg tervezve volt. Nemcsak a művészi és gyakorlati munkában, hanem abban is nagy az ő érdeme, hogy fáradságot nem ismerő egyéniségének teljes súlyával azon volt, hogy az építkezések gyorsabb lebonyolításához, mely nemcsak erkölcsi, de pénzügyi tekintetekben is nagy hasznára volt a közügynek, megnyerje az illetékes kormánykörök hozzájárulását.

(Folyt. köv.)

VEGYESEK.

Kulturpalota Pozsonyban. Pozsony város 600.000 korona költséggel muzeumot és könyvtárépületet épít, melynek terveire pályázatot hirdet. A jeligés műveket 1910 okt. 15-ig kell beküldeni; első díj 2000 k., második díj 1000 k. A szükséges fölvilágosítást a városi mérnöki hivatal adja meg.

Szeged város fogadalmi templomának terveit *Schulek* Frigyes elkészítvén, azokat a városi közgyűlés f. hó 6-án elfogadta. A költségvetés 1,200,000 k.

A szegedi ipariskola tervei szűkebb körű pályázatának eredményeként a végleges tervek elkészítésével *Orth* Ambrust és *Somló* Emilt bízták meg.

Jerichó. Dr. Sellin tanár vezetése alatt a német keleti társaság hozzáfogott Jerichó kiásásához és eddig is már szép eredményeket értek el. Teljesen föltárták ennek a hires bibliai városnak körülfutó védőfalait, amelyek még a zsidó korszakban épültek. Találtak egy hatalmas épületet, még pedig teljes épségben, amelyet a királyok első könyve szerint a várost újjáépíttető király palotájának sejtenek. Azonkívül megtalálták Heródes király téli palotájának egy részét is. *D—y.*

Meleg és hideg padló. Minden testnek, hacsak külön hőforrása nincs vagy érintkezés folytán a hőmérséklete nem változik, ugyanabban a térben, ugyanaz a hőmérséklete van. Mégis mi különbözőknek érezzük, aszerint, amint símák vagy durvák. Ugyanis síma felületű testtel érintkezve, a hőmérsékleti kicserélődés gyorsabb, mintha érdes testtel érintkezünk, ahol csak a kiálló pontokat érinti testünk és a mélyedésekben levő levegőrészecskék a sugárzó hőmérsékleti kicserélődés ellenében szigetelnek. Vagyis a fölület mechanikai minősége és nem a hőmérsékleti vezetőképesség az irányadó. Valamely test annál gyorsabban hűt vagy melegít, minél símább. Meleg és hideg padló megnevezés egyoldalú, mert csak azt az időt tekinti, amely pillanatban testünk melegebb vagy hidegebb, mint a padló. Síma linoleum, pedig csekély vezetőképességű, hideg, a parafa-linoleum meleg. Ha az előbbit felborzoljuk, az utóbbit lecsiszoljuk, az előbbi lesz meleg, az utóbbi hideg padló. Fapadló annál hidegebb, minél keményebb a fa, mert annál símábbra csiszolható. Üvegpadlót igen hidegnek találnók, pedig rossz melegvezető. Melegnek érezzük a szőnyeget, hidegnek a viaszkos vásznat. Meleg és hygienikus padlót azért nem sikerült alkotnunk, mert az durva és síma egyszerre nem lehet. *O. K.*

A párisi városi vasutnak megnyitása évében, 1901-ben, üzemvonala 13·3 *km* hosszú volt és 48·4 milliom utast szállított, tiszta bevétele 1·74 milliom frank volt. A mult 1908. évben a vonalhosszúság már 48·5 *km*-re nőtt, a szállított utasok száma 229·7 milliom, tiszta bevétele 10·3 milliom frank lett. *D—y.*

S. Ambrogio temploma. Milanóból irják, hogy a híres San Ambrogio templomát meg akarják szabadítani az azt elborító csuf környezettől, hogy az ősi templom ismét teljes építészeti szépségében pompázzék. Ezt a templomot, amelyet a IX. században kezdtek építeni, teljesen elfödi a Piazza San Ambrogio homlokzatához későbbi időben hozzáragasztott háztömeg. Mindezt most lerombolják és díszes parkkal helyettesítik, tehát újra fog pompázni ez a hatalmas építmény két tornyával, gazdagon díszített két portáléjával, amelyet Bramante épített át. *D—y.*

Magyar építőművészeti emlékeink az Árpádházi királyaink idejében

Gerevze Péter dr.

Építőművészeti emlékeink Árpádházi királyaink idejében.

K. és. é. n.

Kézirat II-od és III-ad példánya a MOB könyvtárában 1221 és 1222. sz. a.

Magyar építőművészeti stílus

Ney Béla: Az építő-művészeti styl fogalma. Bp. 1876.

223.
224.
225.

Magyar építőművészet

Rierbauer Virgil:

A magyar építő-
formákról.

Magyarságtudomány

1943. 3–4. sz.

539–557. l.

ihre wohltätige Entfaltung, und Europa bedarf dieser Dinge mehr, als der britischen Vorherrschaft."

Der Mann, der diese Worte schrieb, kannte den Feind des europäischen Friedens in allen seinen politischen Winkelzügen. Er sah 1913 den Weltbrand kommen, der zu einer Auseinandersetzung zwischen England und Deutschland um Europa führen mußte. Und Casement wußte, daß wenn England triumphieren sollte, noch einmal, in späterer Zeit, um das gleiche Ziel gerungen werden müßte, „daß Europa einen Krieger-Staatsmann erzeugen würde, der erkennt, daß der Schlüssel zur Freiheit in jenem Eiland hinter einer Insel liegt und daß dieser Schlüssel von des Piraten Wehrgehäng geschnitten werden muß".

Englands verräterische Politik ist 31 Jahre später, als Casement sein Vermächtnis niederschrieb, von Europa durchschaut worden. Um so größeres Gewicht besitzen seine seherischen Worte, die Deutschland für die Schlußabrechnung mit England die entscheidende Rolle zuweisen. Casement war kein Englandhasser aus Ressentiment, er gewann seinen Standpunkt aus weltpolitischer Philosophie. Nicht völkische Überlegenheit der englischen Rasse war ihm die Erklärung für den Vorsprung in ihrer Weltstellung, sondern die einer imperialistischen Politik günstige geographische Lage. In Casements Essay „Die Freiheit der Meere" (1913) stehen die heute gültigen Sätze: „Das britische Weltreich ist die große Täuschung. In manchem ähnelt es dem heiligen römischen Reiche, aber es ist nicht britisch, es ist kein Reich aus sich selbst und sicherlich nicht heilig. Es lebt vom Herzblut und den Leiden einiger, von der Duldung und gegenseitigen Eifersucht anderer und von der eingewurzelten Illusion aller!

Eher ist es eine ungeheure Bettelanstalt. Statt räubernd von Pol zu Pol zu schweifen, bettelt England heute von Pol zu Pol um Hilfe, damit jeder und alle ihm hilfreiche Hand leihen, daß es seine Beute behalten kann. Chins, Gurkhas, Maoris, Ka-

Magyar építőművészet

Alexa Károly –

Négy levél a magyar építészetről –

Tér és Forma

1936. 103–106 l.

ém 75"
LLALAT
és aszfaltozás
iczky-u. 29 Tel. 1-163-53
z Gyula
SU
SU
TILIÁK
O' EVA
T. 13-9-98

A Vállalkozók Lapja egy hónapja

A 1937. évi karácsonyi szám rendes szokás szerint az építészeti hatóságok illetékes vezetőinek és az egyes kérdések szempontjából legilletékesebb építészeknek a közleményeit hozza. Egy-egy igen fontos kérdéssel foglalkozik mindenik cikke ennek a gazdag számnak. Kiemeljük **v. Nászay Miklós** cikkét a népi építészet — magyar építészet kérdéséről. Igen érdekes **Bessenyey Zénó** cikke a városrendezési törvény jövőbeli kihatásairól, dr. **Kerékgyártó György** értekezése az építőipari szabványosítás igen égető és fontos kérdéséről. A lap újévi száma az 1937. évi tatarozási rendelet szószerinti szövegét közli, a 2-ik szám **Medgyaszay István** értekezését a szebb és jobb építészetért, a 3. szám anyagából pedig **Padányi Gulyás Jenő** „A vidék építészete és építőipara" és **Pirovits Aladár** „Városrendezés és műemlékvédelem" című cikkét emeljük ki. A felsoroltak természetesen csak kis részét teszik a hivatkozott számoknak, amelyeket igen terjedelmes egyéb cikk-, hír- és hivatalos közlemény-anyag tesz értékessé. A lap kiadóhivatala és szerkesztősége VI., Teréz-körút 56. sz. alatt van, telefonja 1-120-69.

FÖLD-, KŐMŰVES STB. MUNKÁK

Az OTI személyzeti épületének föld-, kőműves-, stb. munkáit

GRUNDBÖCK BÉLA

V., Alkotmány-utca 19, tel.: 1-252-12 készítette.

SZIGETELŐMUNKÁK

Molnár Farkas: Villamos Művek Csáky-u. alállomás szigetelési munkálatait:

Kollár Ferenc és Társa

műszaki osztálya, IX., Soroksári-út 121. sz., telefon: 1-362-28 végezte.

A Preisich—Vadász-féle balatonföldvári villa szigetelő munkáit végezte:

POSNANSKY ÉS STRELITZ R. T.

Budapest, V., Zsitvay Leó-utca 13, telefon: 1-228-29 és 1-282-85.

SZERELÉS

Az Elektromos Művek Csáky-utcai átépítésénél a kaloriferes és központi fűtésszerelési munkát végezte:

EGRI és FIA Dr. EGRI ISTVÁN

okl. gépészmérnök, egészségügyi berendezők VII., Rottenbiller-utca 28, telefon: 1-318-01 és 1-318-06.

A pestújhelyi OTI.-kórház személyzeti épületénél a központi fűtésszerelési munkát végezte

EGRI és FIA Dr. EGRI ISTVÁN

okl. gépészmérnök, egészségügyi berendezők, VII., Rottenbiller-utca 28, tel.: 1-318-01 és 1-318-06.

A S

A Bajz
munká

Halam
asztalo

Budap
Telefon

A pestuj
zeti épül
és a be

Kerté
asztalo

Budap
Telefon

A Kósa-fé
és lakatosr
P A P P
Budapest,
telefon: 2-

a diszítményi részletek erre az időre vallanak. *Henszlmann* Imre dr. szerint,* nem az eredeti helyén áll, egykor azt a már régen lebontott szentségházat diszítette, melynek silhouettjét az oltár evangelium felőli oldalán emelkedő fal felszinén, a dom restaurációja előtt tisztán ki lehetett venni.

Az ajtó keretének diszítménye aranyos zöld alapon. Az ormozat felett látható jobb oldali paizs Pozsony városának a baloldali négyelt paizs talán a készíttetőnek címerét láttatja. Az ország címere a keretet alkotó halhólyag diszítmény alsó bal és jobb sarkában van.

Ezt az ajtócskát Henszlmann Imre dr. is, mind az egész elrendezését, mind pedig diszítményeinek finom és pontos kidolgozását illetőleg remekműnek tartja s valóban szebbet mesterének városa, Bécs sem mutathat fel.

Végül bemutatjuk az ország dunántuli csúcsíves templomainak szentségház ajtói közűl a legkiválóbbak egyikét. Magassága 720 és szélessége 370 mm. Az alsó mezők 225 mm. magasak és 120 mm. szélesek. Ez Vasvármegyében a máriafalvi r. kath. templomnak 1483-ban készített szentségházát díszíti. Az eddigiektől eltérő alakját idegen befolyásnak tudhatjuk be. Nem lehetetlen, hogy csehek készítették, mert a szentségház alján a cseh kelyhesek jele látható.

A bemutatott hét vasmunka is arra vall, hogy Magyarországban a XV-ik század folyamán a vasművesség magas fokon állott. Bizonyára még sok ilyen ékesen szóló bizonyíték van az országban, melyeket összegyűjteni és publikálni nemcsak az archeologiával foglalkozó folyóiratok kötelessége, mert csak vállvetett munkával hordhatunk össze annyi anyagot, mely Magyarország iparművészetének történetéről szóló nagy munka megirásához szükséges.

Edvi Illés Aladár.

* Magyarország csúcsíves stílű műemlékei 152. oldal.

MAGYAR ARHITEKTURA.

Magyar építőstílus nem volt. Hazánk korán ismerkedett meg a renesszánsz szellemével s ebben sok más országot megelőzött. De önálló stílust nem alkotott, mert hiányoztak azok a tényezők, melyeknek összműködése a stílust létrehozza. Hiányzott a társadalom kellő kulturális nivója. A silhouette egyáltalában nem volt alkalmas arra, hogy a magyar faj művészi teremtő ereje megnyilatkozhassék. Nem a genieknek híjjával volt e haza földje, hanem igenis híjjával volt azon békeséges nyugalomnak és harmonikus életnek, a mely minden szellemi evolutióhoz szükséges.

Nem volt olyan a környezet, hogy abba a genie beleilleszkedve, tisztán és zavartalanúl művészettel foglalkozva, megnyilatkozzék és kifejlődjék. Egyes rövid időközökben nálunk is megindult bizonyos szellemi fejlődés, mely sokat igért, de csakhamar abba maradt. Az egész olyan volt, mint egy könyv, melyből csak a remekül megírt bekezdő rész van meg, s az sem teljesen. A mit a békés korszak alkotott, azt a felharsanó tárogató s a csatazaj letarolták.

Egyedül az iparművészet az, melynek fenmaradt produktumai a magyar faj művészi tehetségéről tesznek tanubizonyságot. A mi az építészetet illeti: Felső-Magyarországban a renesszánsznak bizonyos helyi jellegű változata jelent meg, mely más, kedvezőbb körülmények között, ha nem is teljesen önálló, de mindenesetre sajátságosan magyaros jellegű építészetté fejlődhetett volna ki. Egyébként pedig az idegen stílusok nálunk is megjelentek, s hagytak is hátra nem egy szép példát, a nélkül azonban, hogy azok itt valami magyar karaktert kaptak volna. S egészen napjainkig a művészetek közt talán egyedül az arhitektura az, melyre még nem nyomta rá pregnánsan bélyegét a magyar alkotó talentum, s mely mind

Magyar Iparművészet
1901. 151. l.

ez ideig nem e nép szelleméből, nem e föld levegőjéből táplálkozott.

Mai építészetünk, az előbbi évtizedekéhez képest, mindenesetre fokozatosan haladt ízlés és formai csinosság tekintetében. Nincs azonban olyan arhitekturánk, mely a maga magyaros szellemével, tőrülmetszett formáival meglepő volna az idegennek, de annál édesebb, ismerős nekünk. Építőink műtörténeti stílusokban terveltek, s azt teszik ma is legtöbben.

Azonban nehogy félreértessem. Nem azt mondom, hogyha valaki egy elmult stílus formáival épít, minden más lehet, csupán magyar nem. Mert nem az adja meg a magyarságot, hogy minő stílelemeket használunk, hanem inkább: hogy azokat *miképen* használjuk. Eredetiség az alaprajzban, a formák önálló használása, jellemző diszítmény, őszinteség és tehetség arra, hogy az építő saját lelke bensejét kifejezhesse, vagyis másképen: művészi *egyéniség*, — ez a kulcsa a magyarságnak s nem pedig más. Építőink azonban szigoruan stílszerűek kivántak lenni, s a megtanult akadémikus teóriákhoz kötve magukat, szentségtörésnek tartottak minden szabadabb felfogást, eredetiségre való törekvést.

Epítészetünk máig sem vetette le a kozmopolitaság ruháját. Ott, a hol leginkább ki kellene tünni a magyaros szellemnek — a főváros építkezésében — nyomát se találjuk neki. Fővárosunk csupa összehordott kozmopolita téglarakás. Tarka egyvelegben találjuk a különböző stílusokat. Lemásolva látunk részleteket az olasz palotákról, vagy más műtörténeti példákról, melyek mindenesetre szépek, csakhogy a maguk helyén.

Mert az arhitektura minden szálával ahoz a földhöz tapad, a hol létrejött, abban a talajban fejlődik pompázatossá, s abba illik bele harmonikusan, melyből kinőtt. Minden stílus egy hely, kor, s egy nép ízlése, temperamentuma, gondolkodásmódja szerint alakul ki. A stílusoknak is van élettörténetük. Nincs érdekesebb, mint megfigyelni azt a processzust, mely tart születésüktől egész halálukig.

S a XIX-ik század mit tett? Nem egyebet, mint reprodukálta a különböző stílusokat; vagyis hiányzik belőle a teremtő képesség. Keze alatt megfordult minden stílus s annak variánsa. Az építészeket arra tanították, hogy majd ebben, majd abban a stílusban keressék a szépség ideálját. Tény tehát az: a XIX-ik század nagyon is sokáig gyönyörködött a régi stílusokban, egészen belemerült szépségeiknek tanulmányozásába s kevés gondot fordított — önmagára. Hogyan? Ez a letünt század, mely szellemében és tulajdonságban az előző korszakoktól a legmarkánsabb módon elüt, alkalmas arra, hogy minden stílust egyaránt befogadjon? Dehogy. Pedig építészete ezt dokumentálja. Épületeink letünt idegen stílusok nyelvét beszélik, holott körülöttük él, pezseg, vajudik egy új, modern világ. Ez a világ, mely minden téren keresi az újat, a neki jobban megfelelőt, kell, hogy megtalálja a maga építészeti formáit. S ha megtalálta, csak ekkor fejezheti ki magát őszintén.

Az a lázas tervelés és kutatás, az az életerős munka, mely ujabban minden művelt nemzetnél új vért hozott a dekorativ művészetekbe, előfogta az építészeket is. Jöttek izmos tehetségű művészemberek, kik elsőben is ittak a Lethe vizéből, leráztak magukról minden akadémikus béklyót és előitéletet, s friss fantáziával fogtak a munkához. Angliában Voysey, a németeknél a müncheni Fischer Tivadar, a belgáknál Van de Velde, svédeknél Boberg, s Bécsben Wagner állanak azok élén, kik olyan arhitektura létrehozásán munkálkodnak, mely a mai kor jellegét magán viselje, s annak szellemét és karakterét határozottan kifejezze. Ma még természetesen nagyon is benne vannak a keresésben. Abban szinte mindnyájan megegyeznek, hogy a szerkezetben minél több célszerűségre törekednek, az épület külső formájával a lehető legtisztábban akarják

kifejezni annak rendeltetését, a természetből vett friss motivumokat új felfogásban, sajátságos egyéni stilizációban mutatják be, a diszítésben hozzásímulnak az épület céljához, s a mi fő, kiváló súlyt helyeznek a tektonikára. Legtöbb eredményt eddig Angliában értek el. Csakhogy ez az eredmény más természetű, mint a milyenre mi törekszünk. Az angolok modern építészete első sorban a magánépületek, a családi házakban nyilvánul. Mi mindenben monumentálisra törekszünk. Ők nem. A monumentális épületeknél az angolok bizony nem sokat engednek konzervativizmusukból. Ott felhasználják hagyományaikat, s pl. angol-gótban vagy angol-renesszánszban építenek. Ebben az irányban nem engednek meg olyan merészségeket, mint pl. a bécsi építők, Wagner, Olbrich, Hoffmann.

Azok között a kisérletek között, melyek egy új arhitektura megteremtését célozzák, természetesen nem egy szertelen s extravagans dolog látott napvilágot. Ezek azonban rövid életüek, s az egészséges új művészet fejlődése közepette elmulnak. A modern arhitekturális törekvések nagyon is alkalmasak arra, hogy valamely nép építészetébe belevihesse a maga nemzeti egyéniségét. S ez kell, hogy történjék nálunk is. Sőt nálunk könnyebben mehet az egész, mint pl. a németeknél vagy franciáknál. Mert a francia minden stílusban, legyen az román, gót, renesszánsz, rokoko vagy antik, érvényesíti a saját felfogását. Neki megállapodott stílusa lévén, egyszersmind a mai kornak megfelelő eredeti, új stílust sokkal nehezebb létrehoznia, mert emancipálnia kell magát a már szinte vérébe oltott formák és szabályok alól. Nekünk azonban a multban sem igen volt magyaros arhitekturánk, s alig vannak tradicióink, melyekkel szakítanunk kellene. Egyszerűen saját lábunkra kell állani, s friss fantáziával, eredeti alkotó tehetséggel nekifogni a munkának. Mert építészetünk kozmopolita szelleméből, az unosuntalan műtörténeti stílusokban való tervezgetésből már elég. Szükségünk van olyan építészetre, mely a mi népünk természetének sajátságait, a mi érzésvilágunkat és ízlésünket fejezze ki. Ma az egyes művészeti irányzatok harcában erősen hangoztatott elv: a nemzeti jelleg. Nos, ezt nekünk annál inkább kell követnünk, mert kis nemzet vagyunk. Függetleníteni kell magunkat a művészetben, s nem pedig csak utánozni az idegent.

Építészetünkben az utóbbi években tagadhatatlanul szabadabb a felfogás, mint azelőtt. A még mindig dívó doktriner építészet és a sablonos munkák mellett a legmodernebb irányzatnak is van egy-két képviselője. Nem egy, hogy úgy mondjuk: szecessziós házat láttunk már. Tisztelet-becsület adassék minden olyan szecessziónak, mely előtt komoly művészi cél, eredetiségre való törekvés lebeg. Nem is vádolnánk égbekiáltó bűnnel ezeket a házakat, bár rámutatunk hibájukra, t. i. kilépnek az arhitektura igazi határaiból, nagyon is festői hatásúak; vagyis nincsenek jól felépítve, megkonstruálva. Egyszerűen konstatáljuk, hogy úgy, a mint vannak, még egészen idegenül hatnak. Meglátszik rajtuk, hogy a Wagner iskola tanai szerint formálta őket mesterük. A magyar stílust úgy nem lehet létrehozni, hogy a mit az idegen a modernség jegyében produkált, azt egy kis változtatással átteszszük erre a földre, s iparkodunk ezt követni. Mert ez lehet ugyan *modern* építészet, de nem *magyar*. Követhetjük azokat az elveket, melyek a modern arhitekturális törekvéseknél *közösek*, de ebbe még bele kell vinni tőzsgyökeres eredetiséget, a mi egyéniségünket, hozzá kell alkalmazni a magyar földhöz és kulturához. Vagyis a konstrukcióban ki kell fejeződnie a magyar észjárásnak, a diszítésben pedig a természetből vett olyan motivumokat kell feldolgozni, melyek e földre jellemzőek, eredeti felfogásban, stilizálásban.

Erősen hangoztatjuk ezt az elvet: a magyar stílus csak *dekorativ alapon* fejlődhetik ki. Ehhez pedig a legbiztosabb

út, melyre rá kell térniök építőinknek, a nép diszítő művészete. T. i. olyan *positiv* alapra van szükségünk, melyben láthassuk, hogy mikép fejezi ki magát a hamisítatlan magyar talentum a formák nyelvén. Ezt megtaláljuk a nép iparművészetében. Különböző időkből vett népipari tárgyakat tekintve, azt látjuk, hogy azok diszítésében bizonyos egységes szellem vonul végig. A külföldön divatozó stílusok népünk diszítő művészetére is hatottak, de hatásuk nem nyomhatta el se a magyar érzést, se a magyar nép eredeti ízlését. A mit népünk az idegentől átvett, azt átformálta a saját temperamentumához és ízléséhez. Nemzeti ornamentikánk történetének alapköveit csak most hordják össze lelkes kutatóink. A mi már eddigelé is össze van gyűjtve, abból világosan kidomborodik, hogy a magyar nép stilizáló hajlandósága, formáló ereje minden időben karakterisztikus módon érvényesült. A magyar stílus megalkotására célzó törekvéseknek tehát nagyon is igénybe kell venniök a magyar nép ornamentikáját. Nem másolni kell ezeket az ornamentumokat. Egyenes arculcsapása volna az a tektonika törvényeinek, ha pl. egy motivumot a szűrről úgy használnánk föl, hogy egyszerűen odaragasztjuk a falra. Az ornamentikánkban nyilvánuló szellemet kell megérteni s nem pedig a modort ellesni. Az életrevaló motivumokból új mondatokat kell szerkeszteni, modern ízlésünkhöz és felfogásunkhoz alkalmazni, s helyenkint belevegyíteni új, eredeti formákat. Így azután sajátos, magyar diszítmény fogja borítani épületeink falait.

Egészben véve tehát ki kell fejeződnie bármely műépítő alkotásán annak a hatásnak, melyet lelkére a magyar talaj, a magyar élet és kultura gyakorolnak. Ehez természetesen szükséges — *őszinteség*. E nélkül minden művész alkotása affektált és hamis. Szükséges továbbá *izmos, erős tehetség*, hogy az építő lelke bensejét, érzéseit, intim hangulatait, a kövekben láthatólag kifejezhesse, s velünk minél közvetlenebbül észrevétesse. E két tulajdonság szoros barátsága nélkül nincs igazi műalkotás. Ha e két tulajdonság meg van a magyar műépítőkben, akkor a szerves együttműködés, az életerős munka gyönyörű eredményeket hajthat. T. i. arhitekturánk sajátságos jelleget kap, s épületeink közt bizonyos jóleső harmonia, egységes szellem fog végigvonulni, szóval megszülethetik a modern magyar építőstílus.

Nehéz dolgot kivánunk műépítőinktől. Nem is lehet ezt máskép megcsinálni, csak törhetetlen munkakedvvel, meg igazi, rászületett tehetséggel. Ha eleinte nem is megy minden úgy, mint szeretnők, azért ez legkevésbbé sem ok a csüggedésre. S mi nem is állunk egészen a kezdet kezdetén. A mit eddig egy-két kitünő tehetségű műépítőnk produkált, az komolyan számba veendő eredmény. S ha minél többen összefognak és nekiállnak ennek a nemes munkának, úgy többé nem lesz elérhetlen ábránd a magyaros építőstílus. Az úttörés nehéz munkája jut műépítőinknek osztályrészül. Végezzék ezt lelkesedéssel s azzal a tudattal, hogy nagy, művészi s nemzeti célért dolgoznak. Fejlődjenek, erősbüljenek meg e munkában. Készítsék elő a talajt egy valaki számára, kit mi várunk és kinek eljövetelében hiszünk. Ez a valaki lesz az a teremtő művészember, kinek genieje világosságot gyújt, s ki felhasználva az úttörők munkálatait, studiumait, kisérletezéseit, alkotó erejével olyan arhitekturát hoz létre, mely egyéni, de egyszersmind nemzeti. Eljövetelével megoldódik a magyar stílus kérdése. Befejezi azt, mit az úttörők megkezdtek. Egyéni, kiforrott formában fogja kifejezni azt, mire elődei törekedtek, de már olyan formanyelven, melyben a nemzet karaktere tükröződik vissza.

Magyar építőstílus nem volt, ezt tettem e sorok elejére. De igenis lesz, ha azok, kiktől ezt várjuk, művészi ihlettel keresik.

Dömötör István.

MAGYAR MÉRNÖK- ÉS ÉPITÉSZ-EGYLET

Budapest IV., Reáltanoda u. 13-15. Telefon: 1-864-55.

MEGHÍVÓ

A MAGYAR MÉRNÖK- ÉS ÉPITÉSZ-EGYLET MŰ- ÉS KÖZÉPÍTÉSI SZAKOSZTÁLYAI

1936. november 30-án, hétfőn d. u. ½ 7 órakor az Egylet székházában (Reáltanoda-u. 13-15) tartják ülésüket, amelynek tárgya:

MISKOLCZY LÁSZLÓ előadása:

A magyar népi építészet feltárása, óvása és fejlesztése cimen.

Ülés után vacsora az Egyletben. **A szakosztályok elnöksége.**

Vendégeket szivesen látunk.

NYOMTATVÁNY

Nagyméltóságú
Méltóságos
Nagyságos

Mücmlékek Országos Bizott-
ság

úrnak

B U D A P E S T

IX. Rákos u. 11.

B U D A P E S T,

MÉRNÖKÖK NYOMDÁJA, BUDAPEST

Magyar építészek

Lásd

ifj. Gonda B. Műszaki év-
könyv. Bp 1924 320 l

Tóth V

Az első öt évre választott országgyűlési kép-viselők albuma

MAGYAR-OLASZ TÁRSASÁG
SOCIETÀ ITALO-UNGHERESE
BUDAPEST, IX. RÁKOS-U. 10

NYOMTATVÁNY

Nagyméltóságú
Méltóságos
Nagyságos

úrnak
úrhölgynek

BUDAPEST,

ifj. Kellner E. Bpest.

LA SOCIETÀ ITALO-UNGHERESE

invita la S. V. Illma ad intervenire alle

CONFERENZE

che

il Rev.

P. VITTORINO FACCHINETTI

Professore dell'Università del Sacro Cuore di Milano

terrà

sabato, 27 aprile alle ore 18
nella Sala del Museo d'Arte Decorativa
(IX., Üllői-út 33—37.) sul tema:

DUE FULGIDE GLORIE DELLA SANTITÀ ITALIANA

(con proiezioni); e

lunedì, 29 aprile alle ore 18
nella Sala della TESz (V., Falk Miksa-utca 1) sul tema:

LA RADIO IN VOLO

LA PRESIDENZA

Gli ospiti sono graditi.

Magyar építészek

Lisd
3

Farkas E. Építészek naptára
1924. 185 l.

Balogh Gy

Vas vármegye nemes

családjai.

Magyar építészet

Tóth János: Az új magyar építészet útja.

Kny. Vasi Szemle.
8°, 9 k., 12 l., Szombathely, 1939.

Magyar építészek

Zádor Anna: Építészeti tervek a XVIII. szá-
zadból

Kny. Archaeologiai Értesítő
40, 11K, 24L, Budapest, 1936.

Sarteiner Gyula: Az építészet I. Mátyás alatt.

Magyar építészek I. Mátyás alatt

Kny. Budapesti Szemle.
8°, K, L, Budapest, 1893.

Magyar építészet
Slovenskoben

Vydra, Josef: Židove stavitelstvi na Slovensku.

P, K, L, Prága, 1925.

Lasteiner Gyula: Középkori építészetünk topographiája

8°, K, L, Budapest, 1908.

Magyar építészet topographiája

Magyar építészeti és
iparművészeti stílus
fejlődése

címen Wälder Gyula
a debreceni Déri Mú-
zeumban 1932. XI. 6.
előadást tartott.

Jel Déri 1932. 60. l.

2.

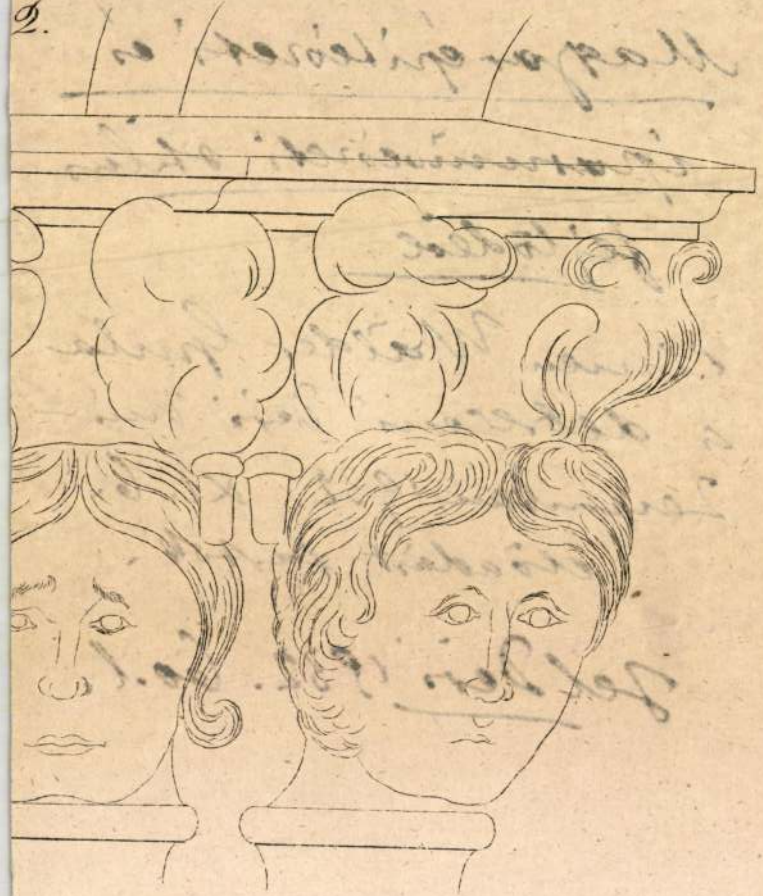

tartja, hogy az a szakirodalom nélkülözhetlen segédkönyvei közé tartozik. A füzetet egy képes melléklet és tizenegy ábra ékíti.

A történeti fegyvertani társulat tagjai a tagdíj fejében kapják a folyóiratot. A társulat Magyarországra is kiterjeszti működését és a szak iránt érdeklődők jelentkezhetnek fölvételre Max von Ehrenthal úrnál Drezdában a történeti muzeum igazgatójánál. *x. y.*

AKADÉMIAI PÁLYAKÉRDÉS A MŰTÖRTÉNETBŐL. Kivántatik az építészet története Magyarországon az Árpádházi királyok korában, a fenmaradt emlékek lehető teljes fölhasználásával és leirásával. Pályázó hozza kapcsolatba a művészi mozzanatokat az építészet külföldi analógiáival és fürkészsze a hazai építkezés összefüggését politikai és culturális eseményekkel. A szöveghez fontosabb emlékekről pontos építészeti rajzok csatolandók. Jutalma a Bezsán-alapból 1200 frt aranyban. Határnap 1898. deczember 31. A jutalom csak absolut becsü munkának itéltetik oda. A jutalmazott munkát a szerző kiadni tartozik, ha azt egy év alatt nem tenné, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

A pályairat a kitett határnapig «az Akadémia főtitkári hivatalához» czímezve (és igy nem a főtitkár neve alatt) küldendő; azon túl semminemü ily munka el nem fogadtatván. A pályamű idegen kézzel, tisztán irva, lapszámozva, kötve legyen. A szerző nevét, polgári állását és lakhelyét tartalmazó pecsétes levelen ugyanazon jelige álljon, mely a pályamű homlokán. A pecsétes levélben netalán följegyzett kikötések, föltételek vagy a versenyügy körül régtől fogva bevett szokásos eljárástól netán kivánt eltérések tekintetbe nem vétethetnek. Álnév alatt pályázónak a jutalom ki nem adatik. Ha a jeligés levél felbontása után kitetszenék, hogy a munka saját kézirása a szerzőnek, műve a jutalomtól elesik. A jutalmat nem nyert pályairatok kéziratai az Akadémia levéltárában maradnak, s csak engedély mellett másolhatók le. Minden rendü akadémiai tagok is pályázhatnak. Egyébiránt bármely, ha csak formai kelléknek is elhanyagolása, elejti a szerzőt a jutalomtól. (Ak. Ért. 89. füzet.)

SEMSEY PÁLYÁZAT. Adassék elő Magyarország archæologiája a meglevő emlékek alapján és az összes szakirodalom fölhasználásával. Az egész mű három részre oszlik. Az első kötet tartalma az őskor, római és népvándorlási kor a magyar honfoglalásig. A második kötet a honfoglalástól a renaissance-ig terjed. A harmadik kötet a renaissance-tól a XVIII. század végéig terjedő kort öleli át. A munkához a szövegbe illeszthető rajzok bőségesen csatolandók, s legyen a végén kimerítő betürendes hely- és tárgymutató. A három kötet terjedelme, az Archæologiai Értesítő jelen alakjában, az illusztrációkkal együtt legföljebb 150 nyomtatott iv.

A pályadíj 10,000, azaz tizezer forint; másodjutalom az adomány időközi kamataiból, 1500 frt. A pályaművek benyujtásának közös határideje 1901. szeptember 30-ika, e határnapon nem a beérkezés, hanem a postára adás napját értvén. Minden oly pályamű tehát, a melynek postai jegye mutatja, hogy a beküldési határnapon már postára volt adva, pályázatra bocsáttatik, ha később érkezik is be az Akadémiához. — A pályamű idegen kézzel, magyar nyelven

írva, tisztázva, lapszámozva és kötve legyen. — A szerző vagy szerzők nevét, polgári állását és lakhelyét tartalmazó pecsétes levélen ugyanazon jelige álljon, mely a pályamű homlokán áll. A pecsétes levélben netalán följegyzett kikötések vagy kívánatok tekintetbe nem vétetnek. — Álnév alatt pályázónak a jutalom ki nem adatik. A pályadíjat, valamint a másodjutalmat is, csak absolut becsű munkák nyerhetik el. A jutalmazott pályamű a szerző tulajdona; ha azonban egy év alatt a kiadás iránt nem intézkedik, a kiadás joga az Akadémiára száll. A M. Tud. Akadémia, ugyancsak az adományozó kívánságára, és hogy a pályázat körüli eljárás egyöntetűségét lehetőleg biztosítsa, állandó bizottságot nevezett ki a pályahirdetések szövegezésére, a pályázók részére esetleges utasítások adására, a beérkező pályaművekről, előleges elbirálás után, véleményes jelentések tételére, egy szóval az egész Semsey-pályázat ügyének intézésére. (Ak. Ért. 89. füzet.)

O. KRÖHNKE. *Chemische Untersuchungen an vorgeschichtlichen Bronzen Schleswig-Holstein's.* Kiel, 1897. Mennél inkább halad a præhistorikus kutatás, annál általánosabbá válik a meggyőződés, hogy az őskornak sok problemája van, melyet az archæologia tisztán a formák tanulmánya alapján nem oldhat meg. E problemák közé tartozik egyebek közt a bronzkor kezdete. Ezt nem lehet máskép tisztába hozni, mint úgy, hogy mindazon primitiv idomú fémszerszámok, fegyverek és szerszámok, melyekről az archæologia azt tartja, hogy a bronzkor kezdetéről vagy épen a bronzkort megelőző korból valók, pontos vegyi vizsgálat alá vesznek. Így válik a chemia legmegbizhatóbb szövetségesünkké. Csakhogy a fémemlékek vegyi vizsgálata hosszadalmas és nagy körültekintést igénylő munka és innen van, hogy még mindig oly kevés megbizható analysissel rendelkezünk. A jelen értekezés szerzője tehát nagyon hasznos munkát teljesített, mikor az őskori fémanalysisek számát negyvennégygyel gyarapította, és bár az e czélra Mestorf által számára kiválogatott emlékek egytől-egyig Schleswig-Holstein tartományából valók, az eredmények, melyekre jutott, általánosabb, e szűk területen túlterjedő jelentőséggel birnak.

A vegyi vizsgálat alá vont tárgyak túlnyomó száma, miként a vegyarányokhoz csatolt hű ábrák is mutatják, lapos vagy karimás vésők, azonkívül egy néhány tőr és kard az éjszaki bronzkor különböző szakaszaiból.

A vizsgálat más eredményre vezetett, mint a milyent az idomok után vártunk. Nevezetesen: vannak köztük a bronzkor elejéről való példányok, melyekben megvan a teljes 10%-os óntartalom, míg néhány későbbkori példányban igen csekély 1·5%-os óntartalmat talált a kutató. Szerző azt tartja, hogy az ón csekély volta néha a szerszámok gyakori átöntetésénél bekövetkezett ónveszteségből származik.

Átalában azt lehet mondani, hogy a réztartalom átlag 80—90% között, az óné pedig 8—10% közt ingadozik. Az ingadozás onnan is származhatik, hogy esetről-esetre csak annyi ónt kevertek a rézhez, a mennyi a fönforgó esetekben czélirányosnak látszott; 6%-os ónhozzátétel már meglehetős sárgára színezi az olvadékot.

Hogy ha az olvasztott réztömegben arsenicum vagy antimonium volt, akkor a réz keményítésére kevesebb ón kellett, mint máskor, ez magyarázza

Magyar építészet emlékei

Möller István: Les monuments de l'architecture Hongroise

8°, 28 L, 34 L, Paris – Budapest, 1920.

Magyar építészet kötet

Vallery-Radot, Jean: L'architecture religieuse en Hongrie sous la dynastie Arpadienne

Kng. Revue des Etudes Hongroises
8°, OK, 16L, Paris, 1929.

Magyar épitészet

Pasteiner Gyula: Az épitészet története Magyarországon

8°, 0 K, 9 L, Budapest, 1904.

Magyar építészet

Ált.

Myskovszky Ernő: A magyar építészet története

8°, OK, 18L, Budapest, 1910.

Huszka József: Nemzeti építészetünk
multja és jelene

Kny. Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye
29, 7K, 9L Budapest, 1892

Magyar építészet

Lechner Jenő: Szemelvények a reneszánsz építés Magyarországon és határai körül c. művészettörténeti tanulmányból.

4°, OK, 33L, Budapest, 1915.

Magyar építészet kötz

Lechner Jenő: A pártázatos renaissance építés Magyarország határain kívül.

Kny. Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye 20, 102 K, 46 L, Budapest, 1915.

Magyar épületek külföld

Magyar építészet
1861

Römer Flóris: A középkori téglaépítészetről
Magyarországban

4°, 2K, 11L, Pest, 1864

Magyar építészet tört

Lechner Jenő: Tanulmányok a lengyelországi és felsőmagyarországi renaissance építésről

Kny. Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye
2°, 100K, 51L, Budapest, 1913

Magyar építőművészek a XVIII. században

Révhelyi (Réh) Elemér: Adatok a XVIII. szá-
zadi építőmesterek működé-
sére.

Kny. Archaeologiai Értesítő
40, 7k, 21L, Budapest, 1931.

Magyar építőművészet

Fábián Gáspár: Nagy magyar építőművészek I. 4-r. 61 l, 2 képestábla. Budapest 1936.

Magyar épitő iparosok

Takács L.

Építkezők és épitőiparosok Könyve.

Petrik 1886–1900

Magyar építőiparosok

Magyarország
különleges építőiparának
első vzímkönyve.

Petrák 1886 - 1900

Magyar Építőművének Szövetsége MÉSZ

Műve:

A tömeges lakásépítés építészeti tervezése
1953.

Gyárfás Iván:A tömeges lakásépitás városépitési vonatkozásai.
Bp.1954. 41.l

Magyar építőművészek
és építőiparosok

Az 50 éves Vállalkozók
Lapja jubileumi al-
buma. A magyar épí-
tőművészet és építőipar
50 éve. Képekkel.

MOB-nak megvette
Magyar Jenőnél
Múzeum körút 31.
Kapható 5 P.-ért.

Bíró József: Magyar művészet és erdélyi művészet.

(Kny. Erdélyi Múzeum)
8°, 0K, 28L, Kolozsvár, 1935.

Magyar és erdélyi művészet

Ipolyi Arnold: Magyar ereklyék.

Krny. Archaeologiai Közlemények
4°, 28K, 6, Pest, 1863.

Magyar ereklyék

Magyar erekhyék

Krakkóban

Szàradok 1884. 26 9. l.

(Magyar creklyék)

Ipolyi Arnold: ( )
Kny. Arch. Közl.
4-r. 28 l. Pest 1863

Gent. (1065)

szerencsénk mellékelve a ki

K. 3.56

átutalni sziveskedjék.

1 kötvény

1 befizetési lap

nem volt csatolva.

915. 11. 1000. Woititz.

Magyar ereklyetartók

Rómer Flóris: Remek művészeti ereklyetartók.

°, K, L, Pest, 1869

Magyar éremművészet

Siklóssy László:
A magyar éremművészet és művelői. 4-r, 27 l.
Bps. 1910

Gent (2021)

U. az franciául
Brüsszel, 1910
Gent (2022)

13·05			
15·65			
	28·70		
m m³	87·74 81	3·50	307·19 34
56·26			
100·86			
58·42			
7·95			
4·90			
0·96			
8·40			
4·40			
242·16			29154·00 28839·50

Magyar érem művészet és művelői

Siklóssy László: A magyar éremmüvészet és művelői

O, K, L, Budapest, 1910.

Magyar érem művészet

Huszár, Lajos – Procopius, Béla von: Medaillen und Plakettenkunst in Ungarn.

20, 60 tábla, 504 l., Budapest, 1932.

Magyar-

Magyarországi

Éremvésők

Lásd ohv.

Huszár Sajós Körmöcbánya-
éremvésők és emlékérmek a
XVI – XVII. században (1500–
1650) Numizmatikai Közlöny
1927 – 28. 72 – 115. 127. l.

Resch Adolf: Siebenbürgische
Münzen und Medaillen.
Hermannstadt 1901.
— Nachtrag 1916.

kozik. Valamennyiöket az országos főfelügyelő a vallás- és közoktatásügyi magy. kir. miniszter jóváhagyása mellett alkalmazza.

2. Havidijas alkalmazottak:

a) a gépiró,

b) az esetleges rendezési munkákkal megbizott szakértő.

3. Napidijas alkalmazottak:

a) irodai napidijas,

b) az államsegély elszámolások revizió-jára esetenként igénybe vehető *számtiszt* és

c) a szükséghez képest alkalmazandó *irodai kisegítők.*

A 2. pont *a)* és *b)* alatt és a 3. pont *a)* alatt említetteket az orsz. főfelügyelő a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége költségvetésének keretein belül saját hatáskörében alkalmazza; a 3. pont *b)* alatti számtiszt hivatalos fölterjesztésre a vallás- és közoktatásügyi minisztérium kebelbeli számvevőségéből a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége költségére rendeltetik ki. A 3. pont *c)* alatti

Magyar éremművészet

Siklóssy, László: L'evolution de la médaille moderne hongroise.

O, K, L, Brüssel, 1910.

Magyar érem

Siklóssy, Ladislaus
de. L'évolution de la
médaille hongroise
moderne (1817 – 1910)
Bruxelles, 1911.

Magyar érmmű-

vészet

Gohl Ödön. A magyar királyok koronázási érmei. Bpest, 1917. fűzve 4° (K. ny.) 2.40

— — Magyar robotjegyek. Bpest, 1913. fűzve 4° (K. ny.) 2.40

KIADATLAN MAGYAR ÉRMEK.

Értesítőnk 1885., 86. és 91. évi folyamaiban, öt izben volt alkalmam kiadatlan magyar érmeket mutatni be, melyek részben a magyar nemzeti muzeum tulajdonát képezik, részben mások birtokában vannak. Jelenleg ismét néhány még kiadatlan éremfajt ismertetek.

Szilágyi Rezső esztergomi fiatal gyűjtő, a nyár folyamán felkeresett a n. muzeumban s árpádkori érmeit bemutatta. Ezek közt kettőt találtunk olyat, melyet lerajzoltattunk s mint új válfajt közlünk:

1. Előlapon gyöngykörben kis keresztkékben végződő nagy egyenkarú kereszt, sarkaiban négy H betűvel. Hátlapon kisebb bélyeg áthúzott S betűvel. Ez érem elő- és hátlapját ismerjük, de más kombinációban. Az előlapot Ruppnál Imre II.a) species alatt találjuk meg, a hátlapot pedig ugyancsak Ruppnál III. István IV-ik éremfajánál látjuk leírva. Kitünik ezekből, hogy Rupp a Tab. IV. 104. számú érmet csak jóhiszemüleg tulajdonítja III-ik Istvánnak, amennyiben az áthúzott S-ben a király neve kezdőbetűit látja, melyeket az előlap öt betűjéhez olvas s Steppao nevet hoz ki. Én azt hiszem, hogy az áthúzott S nem királyi név, hanem egyszerű díszítmény magyar érmen, mely eredetileg kölni denárokon a sancta szó (Sancta Colonia) rövidítése volt.

2. Előlapon a fenntebb említett öt betű (Rupp szerint Eppao); hátlapon egy szintén ismert bélyeg, kettős kereszt oldalt egy-egy ponttal, melyet Ruppnál III. Béla IV. specieséül találunk leírva. E variáns, illetőleg a két ismert bélyegből szerkesztett új éremfaj megerősíti a fent mondottakat, hogy a Rupp-féle St-Eppao összeolvasásból kihozott eredmény nem állja ki a próbát. Bemutatott érmünk előlapja rám azt a benyomást teszi, hogy a feliratául szolgáló betűk és jegyek összefüggő egészet képeznek s pedig: az A és O betűk nem mások mint a szimbolikus jelentésü alfa és omega, felettük rövidítőjegygyel; ezek felett egy Є s alul egy kereszt mint díszítmények töltik be a tért. Hogy ezek után a két érem mely király neve alá sorozandók? azt, tekintve előbbi közleményeimben foglalt hasonló bélyegkombinációkat, egyelőre válasz nélkül kell hagyni. Szintén a nevezett gyűjtő tulajdonát képezi egy harmadik rossz ezüst éremfaj, melyet közelebb kaptunk megtekintésre, s melynek leírása a következő:

3. Előlapon gyöngykörben határozatlan betűkkel: ✠ PAPIIA; középen gyöngykörben vár vagy kastély; hátlapon kisebb bélyegen X három pont között, alul I betűnek látszó jegy, oldalt egy-egy csillaggal. Ez éremben első tekintetre is magyar érmet látunk, mely III. István, III. Béla, Imre királyok korába tartozik. Hogy felirata s előállítása mit jelent, több kisérlet és utánjárás után fejtettük meg. Az érem előlapja

egy parmai olasz éremnek utánzata, mely Philippus Argelatusnál De Monetis Italiæ. Milano 1750—52. I. k. Tab. LXI. Parmæ III. Welzl v. Wellenheimnál II/1 199. lapon 3622. szám alatt, Zanettinél tom. V. tab. I. nr. 2 alatt van leírva, illetőleg rajzban közölve. Ez érem előlapja a következő: Gyöngykörben körül: ✠ FILIPVS belül karikában REX (Fülöp római német császár 1198—1208). Hátlap: gyöngykörben: ✠· P· A· R· M· A· Középen háromtornyú kastély három pont között. E motivum és felírás az, mit a magyar bélyegvéső használt; a hátlap számára azonban új bélyeget kombinált, mely jellegére nézve a többi magyar veretekhez hasonlít.

Az alábbiakban nehány vegyes és habsburg-kori érmet írok le, chronologiai sorrendben.

4. Arany forint. Előlap: A bold. szűz jobbra, fején koronával, ölében a kis Jézussal, oldalt egy-egy bogáncstoboz, az előállítás alatt a csőrével gyűrűt tartó holló, előtte kis virágdíszszel; körirat: MΠIhITDS—RVDSΠRIΘ·: azaz: (Mathias D. G. R. Ungarie). Hátlap: Szent László szembenéző koronás és dicskörös fejű alakja, jobbjában egyenes karddal, baljában a keresztes almával, oldalt siglakép R—T betűk s a körirat: S. LΠDSIL—Π.SRΘ·: — (S. Ladislaus Re).

Ez aranyforintot két év előtt a British Museum gyűjteményében láttam s gypsz másolatban szereztem meg, melyről a mellékelt rajz készült. Hunyady Mátyásnak több más, zavart vagy olvashatlan köriratú aranyát ismerjük; egy ilyet Rupp Tab. XVIII. 511. szám alatt is közöl. Hogy mit tartsunk ezekről a teljes aranysúlyú, de szabálytalan vésetű s kezdetleges köriratokkal ellátott érmekről, (melyek Hunyady Mátyáson kívül más királyok neveivel is előfordulnak) kielégítő megoldással nem rendelkezünk. Lehet, hogy ez aranyak belföldi készítményüek, de lehet, hogy külföldi utánzatok. A szóban forgó londoni példányon nevezetes az, hogy a szent király nem alabárdot, hanem egyenes kardot tart kezében. Magyar aranyakon Szt. Lászlót mindig alabárddal látjuk ábrázolva, ez az első példány, mely kardot tartó királyt tüntet fel s épen e szokatlanságra támaszkodva azt tartom, hogy ez arany külföldön, talán Németalföldön veretett, hol később (XVI—XVII. század) a gelderni, westfrieslandi, embdeni, oberysseli aranyak «Valoris Hungariæ» voltak verve.

5. Obulus. Előlap: Szembenéző koronás oroszlánfő. Hátl.: Egyenkarú kereszt, ágai közt két nyilt korona s pénzverőjegyül Ñ—K betűk. Ez obulus Hunyady Mátyás (Rupp 518.) denárához tartozó éremfaj, s tekintve az oroszlánfőt, Dalmáczia számára vert pénznemnek determinálhatjuk. Rossz ezüst. Brenner Ferencz esztergomi takarékp. hiv. tulajd.

6. Rézdenár. Előlap: Magyarország koronás czimere, jobbról C balról

határozatlan (M?) betűvel, alul rózsával. Hátl.: A° | 1·7 | DENARIVS | 0·5 | ❀ II. Rákóczy Ferencznek ezen, eddigelé egyetlen példányban ismeretes denárja valószinűleg próbaveret. Egykor Dobóczky Ignácz, jelenleg a m. n. muzeum tulajdonában.

A következő számok alatt három vörös rézpénzt mutatok be, kettőt I. Józseftől, egyet III. Károlytól. Ez érmek a rendszeres rézpénzverés első időszakából, mint próbaveretek származnak, s Missong «Kupfermünzen und Einführung der Kupferscheidemünze in den österr. Erb-

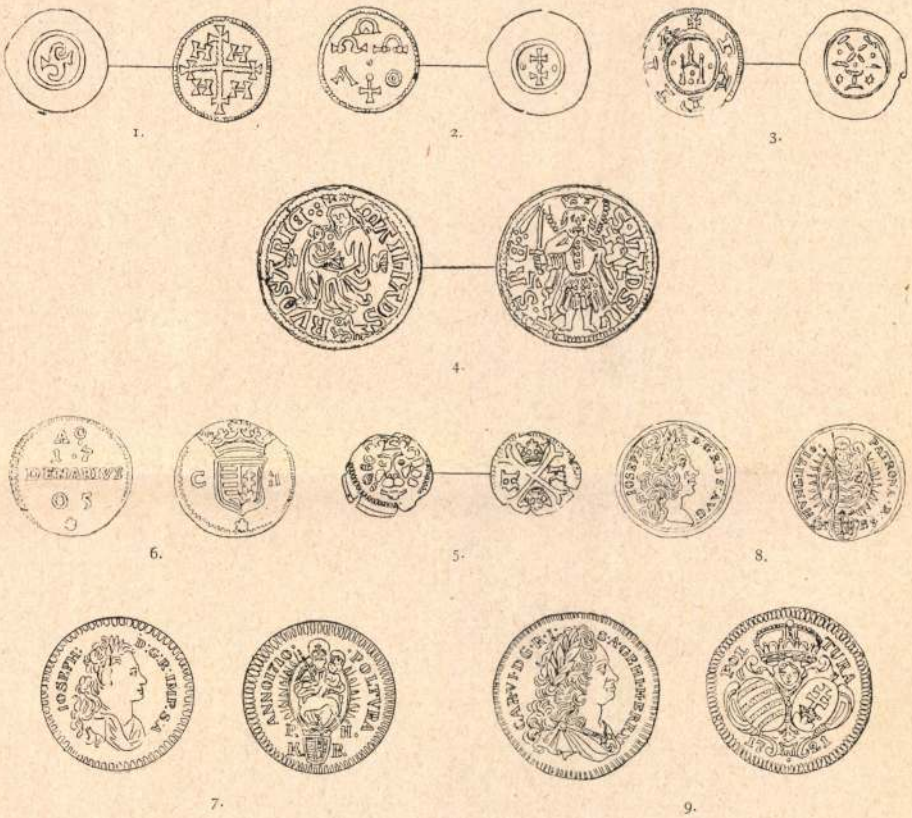

KIADATLAN MAGYAR ÉRMEK.

landen» stb. című tanulmányában (Wiener Num. Monatschr. II. III.) még elő nem fordulnak. És pedig:

7. Előlap: A király balra néző koszorús mellképe: IOSEPH: — D: G: R: IMP: S: A: Hátl. Sugárkörben ülő bold. szűz, koronás és glóriás fővel, kormánypálczával s a kis Jézussal, alattuk Magyarország koronás czímere s P. H. (Patrona Hungariæ) és K. B. (Körmöczbánya) betűk. Körirat: POLTURA—ANNO · 1710. Vörösréz. Egykor Stur, most M. N. M. gy.

8. Előlap: A király balra néző koszorús feje: IOSEPH: — D: G:

R : I : S : AVG : Hátl. Sugárkörben ülő bold. szűz, koronás és glóriás fővel, kormánypálczával s a kis Jézussal ölében, alattuk Magyarország koronás czímere, czirádába foglalt K—B (Körmöczbánya) között. Körirat : - PATRONA - R : — HVNG : 1710. Vörösréz. Egykor Stur, most M. N. M. gy.

9. Előlap : A király balra néző koszorús feje, nyakában az aranygyapjas renddel. Körirat : CAR· VI· D· G· R· I· — S· A· GE· HI · H· B· REX Hátl. Ékes gyermekfejjel díszített cartouche-ban két czímerpajzs a magyar csíkok s a kettős kereszttel, felettök Szt. István koronája, oldalt : POL - TURA s alul 17—21. Vörösréz. Egykor Stur, most M. N. M. gy.

Réthy László.

a) Fölülről tekintve. *b)* Oldalt tekintve.

DACIAI EZÜSTFIBULA A NEMZETI MÚZEUMBAN.

(Lásd a 449. lapot.)

Magyar Exlibrisgyűjtők
és Grafikabarátok
Egyesülete.

Alakult 1932.
Elnöke Lyka K.

l.
Kisgrafika
1937. 1. n. 2. l-

rvalását végre már munkaprogramjába

ig ü évi április hó ig

Lágyi

m. kir. erdőtanácsos

M. KIR. ERDŐGYÜLEKEZÉSE VISEGRÁDON

Magyar Ádám, [építész]

l.: Simon István

Dolecskó K.: Testik a Rákóczi úton. 5.

Bp. 1977. júl. 3.

Népszabadság,

M.D.K.

Magyar Ádám,fazekasmester

Baján dolgozott.Magyar Ádámnak,a fazekascsalád egyik megalapitójának az unokája,Magyar Andrásnak a fia.
102.o.8.ábra.

J.István Erzsébet: Sárközi népi cserépedények, 91.o.

Néprajzi Értesitő.A Néprajzi Múzeum Évkönyve.XLVI. 1964.Bpest.Akad Kiadó.Bp.

M.D.K.

Magyar Ádám, fazekasmester

Baján dolgozott. A fazekascsalád egyik alapitója.
+1822-ben. 102.o. 8.ábra.

J. István. Erzsébet: Sárközi népi cserépedények. 91.o.

Néprajzi Értesitő. A Néprajzi Múzeum Évkönyve. XLVI.
Bpest. 1964. Akad. Kiadó. Bp. 1964

Magyar esztétikai irodalom

Szécsy K

Benyomások és emlékek

Petrik 1886—1900

1.

A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsának Ügyrendje.

Elfogadtatott a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának 1909. évi április hó 30-án tartott ülése által.

Magyar szépirodalom

Lázár B. A tegnap, a ma és a holnap. Kritikai tanulmányok.
Bp. 1896. (3.--) 1.—
— Ugyanaz, ujabb sorozat. Bp. 1901. (3.—) 1.80

Magyar esztétikai irodalom

Esztétikai füzetek: Herz. Mitrovics Gyula. Bp 1936 8 r.

1. Krampol Miklós: Filmi és mivészet. 47 l.

Bécs.

Az előtérbeli dombon, a
Bécs látképe van felvéve, a Spi
és gyalogosok haladnak; a hátté
gyek hullámzanak. Felirata a le

VIENNA IN AV

magyarázó szövegének kezdete: 1
se: 25. Forte del Ponte.

Rm., mér. a vk. 19.7: 5

140-95

Magyar esztétikai
irodalom

Mitrovics Gy

A valószerűségről
Aesthetikai tanulmány.

Petrik 1886–1900

Magyar esztétikai irodalom

Alexander B.

Művészet.

Tétrik 1886–1900

Magyar esztétikai irodalom

Némethy Ly

A katholikus művészet

eszméje.

Petrik 1886–1900.

Magyar esztétikai irodalom

Pap J.

A valószerűség jelentősége és határai a művészetben.

Petrik 1886–1900

Magyar esztétikai irodalom

Mengs Rafael

gondolatai a szépről
és az ízlésről a festészet-
ben.
Fordította Ruby Mihály-
lás.

K 8-r. 54 és 1 l.

Győr, 1895.

Magyar esztétikai irodalom

KŐSZEGI LÁSZLÓ
A MŰÉLVEZÉS MŰVÉSZETE

Esztétikai utmutató. Bolti ára kötve 30 korona.

Kőszegi könyve uttörő mü az egész világirodalomban, miután hasonló összefoglaló, a müvésztek és irodalom minden ágát felölelő, s a müvészetek megismerését, megértését és élvezését tárgyaló mü eddig nem jelent meg a külföldi litteraturában sem. A könyv behatóan foglalkozik a zene, költészet, festészet, tánc, épitészet, szobrászat, iparmüvészet stb. problemáival, s szemelvényekkel teszi még közvetlenebbé a nagyobb esztétikai igényü olvasó számára pompás fejtegetéseit, s megállapitásait. A „Müélvezés müvészete" határozottan hézagpótló kézikönyv mindazok számára, kik a müremekek által nyujtott gyönyörüséget még hatványozni akarják.

Magyar esztétikai irodalom

Tolsztoi L. gróf

Mi a művészet.

Petrik 1886 - 1900

Magyar esztétikai irodalom

Éber L.

A művészi ábrázolás az olasz és németalföldi festészetben.

Petrik 1886–1900

Magyar esztétikai irodalom

Milhoffer S.

A művészet hatása.

Petrik 1866-1900

Magyar esztétikai irodalom

Czóbel Ly

A három testvérművészet-
ről.

Petrik 1886–1900

Magyar esztétikai irodalom

Imre J.

A protestantizmus és a művészetek.

Petrik 1886 - 1900

Magyar esztétikai irodalom

Taine H.

A művészet philosophiája.

Petrik 1886-1900

Magyar esztétikai irodalom

Kerler J.

A jellem a művészetben.

Petrik 1886-1900

Magyar esztétikai

irodalom

Kőrösi L.

Aesthetikai előadások

Petrik 1886–1900

Magyar esztétikai 113
irodalom

Crane Walter
felolvasása a lipótvá-
rosi casinóban

Petrik 1886–1900

Magyar esztétikai irodalom

Ottovay Z.

A művészetek bölcselete.

Petrik 1886–1900

Magyar esztétikai irodalom

Beljakk B.

Képzelet és művészet.

Petrik 1886–1900

Magyar esztétikai irodalom

Piszter J.

Szent Bernárd és a
Képzőművészetek.

Petrik 1886–1900

MTI SAJTÓFIGYELŐ
MAGYAR HÍRLAP
BUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 51
Telefon: 136-068. 337-748. 340-726

ORVOSEGYETEM

1971 JAN 7

Magyar Anna

1021

MADONNA

(Magyar Anna rajza)

hogy a
lebb h
egyeter
ket és
jék azc
mettsé
kibonta
azonba
az ese
tésére
lákba és az illetékes szaktanár „[illegible]
nyúlva" egyes tárgyakból „előkészítő tanfolyamot" tartani, csak megzavarná az oktatást és mind a pedagógusok, mind a gyermekek szempontjából újabb konfliktusok forrásává válhatna. És toborzásra sem gondolok, csak a továbbtanulás igényének felkeltésére, esetleg a *bizonytalan érdeklődés határozott mederbe terelésére.* Mert az egyetem semmi garanciát nem adhat a felvételt illetően. Persze, vigyázzunk! A sok aggály végül is ne csökkentse a szükséges és lehetséges tevékenységet! Végül még egy befejező megjegyzés: mindig egyetemet mondtam, de közben az egyetem támogatására és a KISZ aktív tevékenységére gondoltam. A hátrányos helyzetben levők segítésének szép feladata csak a fiatalok lelkes segítségével valósítható meg.

KEZDEMÉNYEZÉSEI

. tartottak az
állók részére
esztő, a felké-
ni kívánó elő-
e beszélgetése-

készítő tanfo-
ztünk a Fővá-
ok Művelődési
gatásával bio-
árgyakból azon
eli vizsgát tett
, akik biztató
ttak a felvéte-
szombatonként
mon így azok
ó szülők gyer-
részt, immár
iket a fel-
eredmény és
zélgetés alap-

ján javasoltunk. A 24—25 rendszeres résztvevő fiatalból egyetemünkre 15 nyert felvételt az 1970/71-es tanévben. (Közülük 11-en az ÁOK-ra járnak.)

A legnehezebb, a legtöbb tapasztalatot és megértést kívánó feladat az egyetemünkre már felvett, hátrányos helyzetben levő fiatalok további támogatása problémáink megoldásának elősegítése, mely nem csupán a KISZ-bizottságot foglalkoztató munka lenne.

Az 1969/70. tanévben a fizikai dolgozó szülők gyermekeinek tanulmányi eredményeit részletesen feldolgoztuk, a

(Folytatás a 4. oldalon)

Magyar Adorján

SZEGŐ György: Magyar Adorján: Magyar épitőizlés. Bp., Kráter Kiadó, 1991 (rec.) = Magyar Nemzet, LIV.évf. 78.sz. 1991. április 4. 1o.p.

M.D.K.

Magyar András, fazekasmester

Baján dolgozott. Magyar Ádámnak, a fazekascsalád egyik megalapitójának az unokája, Magyar András fia. 102.o. 8.ábra.

J.István Erszébet: Sárközi népi cserépedények, 91.o.

Néprajzi Értesitő. A Néprajzi Múzeum Évkönyve. XLVI. 1964. Bpest. Akad Kiadó. Bp.

Magyar Albert

A barii vásár magy.pavillonjának berendezése.

Magy.Iparművészet,1933. 202.l.

Magyar Ambrus, festő

Ugrin Mihály fiának, Péter festőnek földije, a XV. sz. elején elt Ragu-Zabav, azol boltiveket festett.

Cvito Fisković: Magyarország és Dalmácia művészeti kapcsolatai a középkorban és a reneszansz idején

Művészettörténeti Értesitő, Bp.1967.XVI.évf. 2.sz.

95. old.

Magyar András

Említve.

Tarkács Lajos: Még vannak, akik tovább adjak
Eszak magyarország, Miskolc 1970. jun. 10.

Magyar András

Bányász volt. Faszobrán.

Műve nagy.

O.S. Csak ún. érdemes élmi

Énekmagyarország 1968 júl. 6. 6

M.D.K.

Magyar András, fazekasmester

Baján dolgozott. Magyar Ádámnak a fia. Szül. 1796-ban.
102.o. 8.ábra.

J. István Erzsébet: Sárközi népi cserépedények. 91.o.

Néprajzi Értesitő. A Néprajzi Múzeum Evkönyve. XLVI.
1961. Akad. Kiadó. Bp

Magyar Ádám, építész

Nyírbátor, művelődési központ és zeneiskola tervpályázat, 1986.

Pangorolás nélküli, II. díj: 14* sorszámú pályamű

Szerzői: Csikós Zoltán, Magyar Ádám, Sugár Péter, Varga Levente, Vankó Ildikó, Kotschy András, Gáncsy András, Babós Gyula.

* bírálati

axonometria. |repr.|

a művelődési központ földszinti alaprajza és homlokzatai. |repr.|

a zeneiskola emeleti alaprajza és homlokzatai. |repr.|

Magyar Építőművészet, 1987. 3., 4-old.

Magyar Ádám, építész

Helyesbítés:

E lap 1987/3 számában a vyírbátori műv.-i központ és zeneiskola pályázatának ismertetésében tévesen közölte a pályázók csoportját. A pályázok felsorolása helyesen:

„Varga Leventéék": Csikós Zoltán, Magyar Ádám, Sugár Péter, Varga Levente, Vankó Ildikó, Kotschy András, Garancsy András és Babos Gyula.

Magyar Építőművészet, 1987., 6., 62-old.

MAGYAR HÍRLAP
SAJTÓFIGYELŐ
BUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 51
Telefon: 138-068, 337-748, 340-726

ORVOSEGYETEM

1970 DEC 14

Portré több nézetben

1021

Magyar Anna

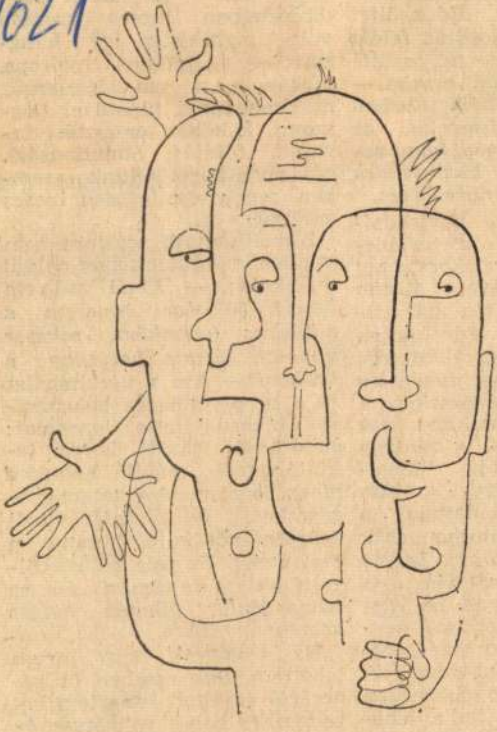

Magyar Anna rajza

etten egy
örül tev
ezdők biz
nyomasztó
nagas fok
Jóakaratú
Az újdo
el fordult
tt orvos,
családi orv
, *a hálósz*
ól ismerjü
ja meg, ho
ád kívánságára
a tennivalókat.
mre. hosszadal-
dta kórtörténe-
nos vízkórság oly
esetével álltam
nőt ma már rit-
k. Türelmesen
imész tekintetem
dékos fürkészés
nül ráesett egy, a
alszárán mu-
rnás, mintegy
mérőjű anya-
épletre... Ám
pillanatban a
n, mintha csak
combját, letolta
dagadt végtagon
sá vált nadrág-
zökkentett egy-
lgató szerepem-
y magamra esz-
látomásszerűen
nem az a lehe-
a lábszárát ta-

egy aortitisszel állunk szemben, amely esetlegesen lueses eredetű.

Konzíliumunk nesztora nem minden méltatlankodás nélkül mondotta: — *Erről szó sem lehet! 30 éve ismerem a családot, hetenként, sokszor naponta jártam barátilag a házhoz!* — Ám a vérvizsgálat és a beteg utólagos beismerése bebizonyította igazamat: Jendrassik igazát! Orvosi tekintélyemet máról holnapra megalapoztam: önérzetem gyarapodott, és életpályámbeli örömöm nőttön nőtt mind a mai napig. És vele hálám bölcsen oktató tanáraim és az Alma Mater állandó magas színvonala iránt.

Hálás vagyok, hogy orvos lehettem Sok esetben öt generáció egyéneit ismertem, kezeltem, és nehéz volt ötven év után tavaly lelépni...

MTI SAJTÓFIGYELŐ
MAGYAR HÍRDETŐ
BUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 51
Telefon: 138-068. 337-748, 340-726

ORVOSEGYETEM

1971 OKT 18

1021

Magyar Anna

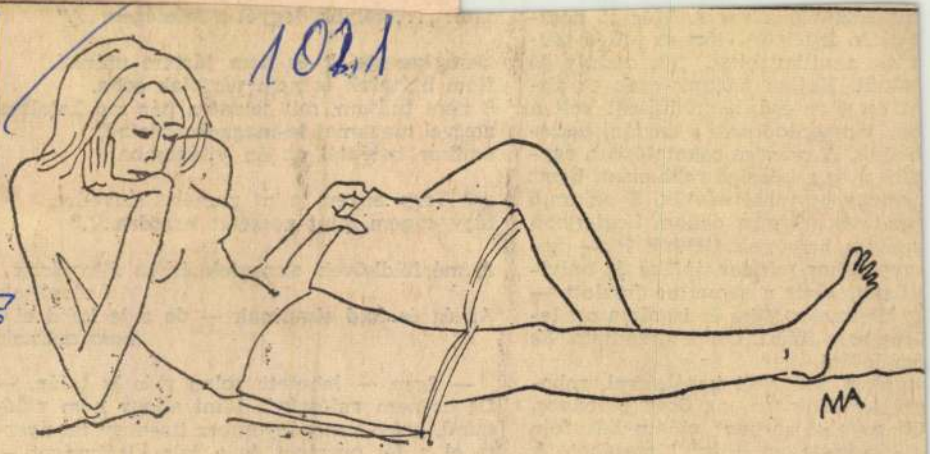

(Magyar Anna r

é a vonat. Még jó hosz-
el felé járt az idő, a több-
anyokat. Az osztály jó
ten álltunk csak az ab-
eső, benn fülledt volt a
kodtunk a karfán, össze-
söndes zakatolásban egy-
közelgő robbanást. Égett
ymást néztük. S akkor ő
elyet a padon. Legfeljebb
ly volt. Ülünk le — hö-
minden játéka és naivi-
itt a semmibe foszlott —
es titka és izgalma ott le-
ölött. Összeborzadtam. És

le volt barátokkal, roko-
mapa, az öreg plébános,
sorban; vidám békafeje
e az egész társaságot. A
s megkoszorúzták — gö-
- és ettől az egész esküvő

tan

Ner
Ner
S n
ami
ami

„—
tégy

A n

Az

nem múlnak.

— Igen — lehetett volna más is talán. — De ez nem valószínű. Mint ahogy nem valószínű, hogy a szegényember tizenegy fia nyerte el a fél országot és a fele királyságot — mivelhogy mindezek csakis a tizenkettedik fiú számára rendeltettek.

MK SAJTÓFIGYELŐ
MAGYAR HÍRDETŐ
BUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 51
Telefon: 138-068, 337-748, 340-726

ORVOSEGYETEM

1970 NOV - 2

1021

BÁNAT

MAGYAR ANNA

Magyar Anna rajza

Oroszi Ildikó | *Intézet fiatal*

atok a nődolg
enyhítésére

nel állunk szemben. Ha produkálni akarunk, elsiklanak ténykedésünk felett. A továbbképzésre is általában a fiatal férfikollégákat küldik, a tanulmányutakról nem is beszélek. Mert amikor mi, nők, szóba jönnénk, mindjárt ott az „aggódó" kérdés: és mi lesz addig a gyerekével? Pedig mi, nők, összetartunk, segítünk is egymáson. Nemrég egy kollégánőmnek csupán úgy sikerült

pasztalunk jo
ben. De azt s
hogy ebbe a
óriási energiá
le. A kéréseke
óhajokat a t
sunk érdeké
ben letettük
bizottság aszt
kézben leszne

— A követ
politikai kérd
és az ifjúság

M.D.K.

Magyar Antal, cserkolost

1827-ben irják össze Eger
külvárosában, mint adófizető
iparost.

Heves megye müemlékei I. irta Voit Pál,
Magyarország müemléki topográfiája VII. köt.
Szerk.: Dercsényi Dezső.
Bp. 1969. Akadémiai Kiadó, 362. old.

MAGYAR Antal lakatos. 1827-ben irják össze
Eger külvárosában, mint adófizető iparost.

A Hevesmegyei Topográfia adatgyüjtéséből. Voit.

Magyar Antal

sovább ~~[illegible]~~

~~Baranyay Ilona~~

plakettek

~~Bartók nővérek~~

~~Bálint Ferenc~~

~~Deli Anna~~

Fodor Ferenc

Magyar Antal

Valnicsek B. és fia

részt vettek fa- és fém-
tárgyakkal az Alkotó
Iparművészeknek az
Ernst Múzeumban 1932
januárjában rendezett
kiállításán.

Ernst-Múzeum kiállí-
tásai. 124. n. Bp. 1932

ala alapján közvetlenül a szállitónak

1926. január hó 5-én.

iszter h e l y e t t:

h.államtitkár.

t t s á g á n a k,

B U D A P E S T.

Magyar, Arnold

Früheste Darstellung eines Franciskaners in Rust. = Burgenländische Heimatblätter 47, 1985, H. 204–206.

Rust Ferences templom, feltárt freskó

Mindenki az utcán van

Tinédzser korú srác támasztja a padot a Práter utcában. Vastag köteg pénzt számol, zsebébe rejti, csak aztán szólal meg:

— Nem lehet pénzt keresni. Nem érdemes elmenni dolgozni, mert, mondjuk, kapot 15 ezer forintot. A mai világban mi 15 ezer forint? Veszek rajta egy cipőt, aztán kész.

— *Eltartják? Mit lehet a szülőktől kapni?*

— Ennivalót.

— *Mennyiért menne el dolgozni?*

— Havi negyven.

— *Egyáltalán hogy lehet egy jó álláshoz jutni?*

— Nem lehet.

— *Akkor a kör bezárult?*

— Végül is nem. El kellene menni 15 ezerért dolgozni.

— *És elmegy?*

— Nem.

— *Kap zsebpénzt?*

— Kitől kapnék?

— *Ki vesz ruhát?*

— Saját magamnak veszek.

— *Honnan van pénze?*

— Ebből-abból... Mást nem tudok mondani.

— *Mennyi az, amit elő tud varázsolni ebből-abból?*

— A tízezer forintomat összekapirgászom úgy, hogy nem dolgozom. Havi tizenötezerért nem dolgozom senkinek. Miért gazdagodjon meg valaki száz fiatal bőrén? Mert itt a világ a fegyver- és a kábítószer-kereskedőké. Ez az igazság. Ha így jön egy mikrofonnal, soha semmit nem fog megtudni. Senki sem fog nyilatkozni, mert ez nem egy olyan állapot, nem olyan helyzet, hogy bárki elmondja, hogy nézze, én abból élek, hogy néhanapján feltörünk egy gyógyszertárat. Ilyesmi után hiába kutat, úgysem mondja meg senki, mert nem hülye. Mindenki nagyon jól ismeri a VIII. kerületet, és onnan szerez pénzt, ahonnan tud. Mindenki az utcán van. Az utcán lehet pénzt szerezni. Mert itt folyik az élet. Erről nincs mit dumálnunk.

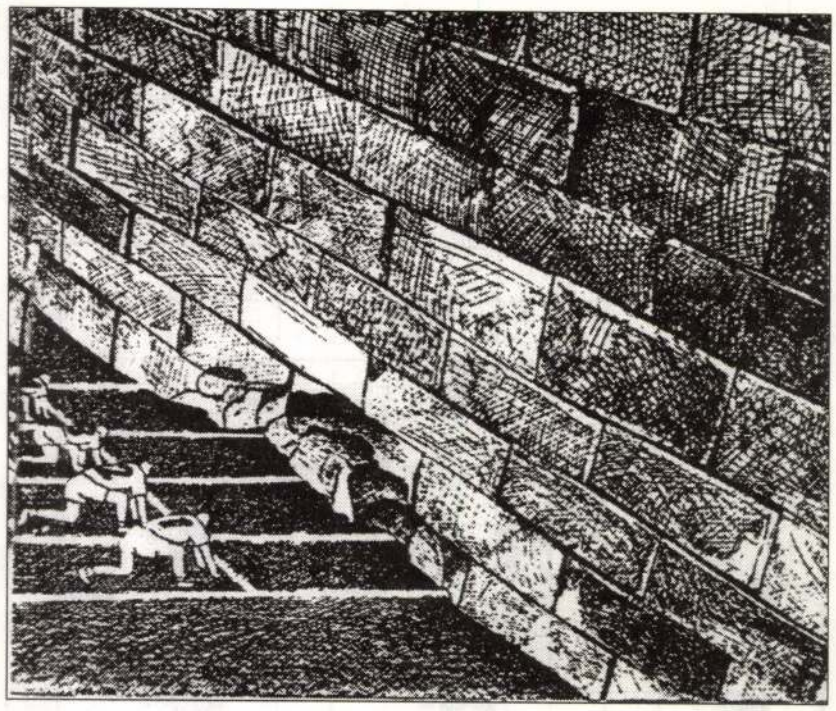

Az első kudarc

Az utóbbi években dinamikusan növekszik a pályakezdő munkanélküliek száma Magyarországon. Két évvel ezelőtt 54 ezer, elhelyezkedési gondokkal küzdő fiatalt regisztráltak a munkaügyi központok, tavaly már 76 ezret, s az előrejelzések szerint idén sem várható csökkenés. Ha pedig azt is figyelembe vesszük, hogy az említett hivatalok korántsem tartanak számon mindenkit, akkor ez a szám még magasabb. *Béres Tibor* szociológus több száz ilyen Pest megyei fiatal adatait vizsgálta.

A regisztrált munkanélküli pályakezdő fiatalok többségének létkérdés a munkába állás. Csaknem 50 százalékuk már több sikertelen kísérletet is tett az elhelyezkedésre, s alig 20 százalékuk kívánt a jövőben tovább tanulni. A továbbtanulás egyik fajtájának tekinthetjük az átképzést. A Pest megyei munkaügyi központok által szervezett tanfolyamokon 18-an vettek részt. Ez nem túl sok, különösen annak fényében, hogy 125-en határozottan szerettek volna élni ezzel a lehetőséggel.

Elvileg szabadulhatnak ebből a helyzetből, ha vállalkozásba kezdenek. Elvileg. Annak, hogy egy pályakezdőnek számító fiatal vállalkozóvá válhasson, sok olyan feltétele van, amellyel nem rendelkeznek. Nagy részüknél ilyen például az ismeretek, a kapcsolatok vagy a tőke hiánya. Ennek ellenére az érintett fiatalok több mint fele most vagy a későbbiekben szeretne vállalkozó lenni, de anyagi fedezete alig egy százalékuknak van.

A tapasztalatok szerint a kényszer szülte szabadidőben nem éppen konstruktív irányba fordítják fizikai, szellemi és anyagi potenciáljukat. A fiatalok csaknem fele azt mondta, hogy nincs olyan érdeklődése, hobbija, amely kitöltené az életét és boldoggá tenné. A fiúk 41 százaléka a testépítést és a motorozást választotta időtöltésül. Ezek az elfoglaltságok kifejezetten a szórakozás kategóriájába tartoznak, azaz a választott szabadidős tevékenységek nem alapozzák meg a kérdezettek egzisztenciáját.

A munkanélküliség legfontosabb következménye természetesen a rossz anyagi helyzet és sok esetben a feleslegesség érzése. Ennek a minden bizonnyal terhes, önbizalmat, önképet romboló tudatnak a feldolgozását szolgálhatja a fiatalok által gyakran alkalmazott ama megközelítés, miszerint az iskolából kikerülő nem tekinti magát a munkaerőpiac részének. Így a pályakezdő munkanélküliek jelentős része az iskolás időszak meghosszabbításaként éli meg egy helyben topogását.

Serfőző Zsolt

Ő is keres — mi is keresünk

A Fővárosi Munkaügyi Központban *Horák Pálné* számára most kezdődik a „szezon":

— A fiatalok most kezdenek jelentkezni a kirendeltségen. A július elsejei törvénymódosítás alapján ha a regisztrálást követő három hónapon belül nem tudunk nekik megfelelő állást biztosítani, a képzési lehetőséget ajánljuk és tanácsoljuk számukra. A három hónap letelte után láthatjuk el a pályakezdőket pénzzel, az ún. pályakezdők segélyével.

— *Mit kell tenni ahhoz, hogy ezeket a kedvezményeket megszerezze valaki?*

— Első lépésként jelentkeznie kell lakóhelye illetékes kirendeltségén. Fölveszik az adatait, regisztrálják. Aztán csoportosan hívjuk be a pályakezdőket tájékoztatásra. Három hónapon át folyamatos az együttműködésünk.

— *Erre az időre a fiatal ugyebár nem kap egy fillért sem.*

— Az együttműködés abban áll, hogy ő is keres magának, mi is keresünk neki munkahelyet.

— *Kikerül egy fiatal a gimnáziumból, nincs szakma a kezében, tehát nem tud pénzt keresni, elhelyezkedni.*

— Leginkább a számítógépes és a nyelvi képzéseket ajánljuk. Arra van igény. Ez kiegészítő képzésnek minősül, s fölvet egy olyan igényt is, hogy valamilyen szakmai képesítést is adjunk mellé. Gondolok a külkereskedelem, a belkereskedelem, aztán az ügyvitel, a pénzügy területeire. A reklám, marketing területén van még valami esély az elhelyezkedésre. Ezt a szakképesítést nyelvi, számítógépes képzéssel megerősítve jó 60 százalékos eséllyel indulhat a fiatal állást keresni. Akik részt vesznek a képzésben, legalább 10 százalékos önrészt kell vállalniuk, ami bizony elég nagy teher. Különösen nehéz a hátrányos helyzetben lévőknek, az „etnikumi csoporthoz" tartozóknak, a hajléktalan fiataloknak és azoknak, ahol mindkét szülő munkanélküli. Ilyenkor százszázalékos támogatást is adhatunk. Tavaly több mint hétezer regisztrált pályakezdőből majd négyezret be tudtunk iskolázni. Idén augusztusig 5684 pályakezdő jelentkezett középfokú végzettséggel. Örülünk, ha a felének biztosítani tudjuk a képzést.

Kiss Emil

Moziban születni, élni

Marco Ferreri a napokban Magyarországon forgatta a Szegények háza című filmjét. A forgatás egyik helyszínén *Mészáros Ildikó* beszélgetett a film producerével, *André Szőtscsel.*

— *Miről szól az a jelenet, amit most felvesznek?*

— Amerikában a gazdasági krízis alatt Chaplin-filmet vetítenek. Közben egy állapotos nő szülni kezd. Nem akarja, hogy kivigyék a moziból, mert azt akarja, hogy a gyereke nevetéssel szülessen.

— *Mi a dolga egy producernek a forgatáson?*

— Körbejárok megnézni, milyen a hangulat, az emberek panaszkodnak-e, mosolyognak-e, a maestro hogy érzi magát, egy kis sör, bájcsevegés, de más dolgom igazán nincs.

— *Milyen hangulatú most ez a forgatás?*

— Én rettenetesen élvezem. Vasárnap, amikor elkezdtünk forgatni a Zeneakadémián 430 statisztával, 500 bábuval, 40 színésszel, 1917-es ruhákkal, kalapokkal, majdnem sírtam a boldogságtól.

— *Hogyan kerültek Magyarországra?*

— Mozikat kellett keresnünk — hiszen a film a mozik történetéről szól —, helyesebben az embereket a moziban. Meg kellett találni egy helyen a világ összes mozijának a reprezentánsait. És Budapesten összejött, ami a világon sehol másutt. Rendkívül nagy statisztériával, sok karakterszínésszel dolgozunk, temérdek helyszínt használunk fel, kellett tehát egy olyan hely, amely művészileg és gazdaságilag is megfelel.

— *Hogyan választja ki a rendezőt, a főszereplőket?*

— A francia producerrel ez már a második filmem, jól ismerem Marco Ferrerit. Húsz éve minden vasárnap ugyanarra a piacra járunk Párizsban. Ez a film emberekről szól, 1910-től napjainkig, és nincsenek főszereplői. A mi civilizációnkról szól, akik a moziban nevelkedtünk, a moziban éltünk, ahová a szegények be tudtak menni. Ezért Szegények háza a cím. Ez egy nagy szerelmi történet, a film és az emberek közötti szerelem története.

Az oldal a Petőfi rádió munkatársainak közreműködésével készült.

Humansoft-rejtvény 1.

Újabb rejtvénysorozatunk is öt hétig tart. A zárófordulót követően a helyes megfejtést beküldők között a Humansoft Elektronikai Kft. pólóit és videokazettáit sorsoljuk ki. Beküldési határidő — mind az öt rejtvénynek egyszerre — 1995. október 6. Eredményhirdetés: 1995. október 13. Beküldendő a dőlt betűkkel szedett meghatározások megfejtése.

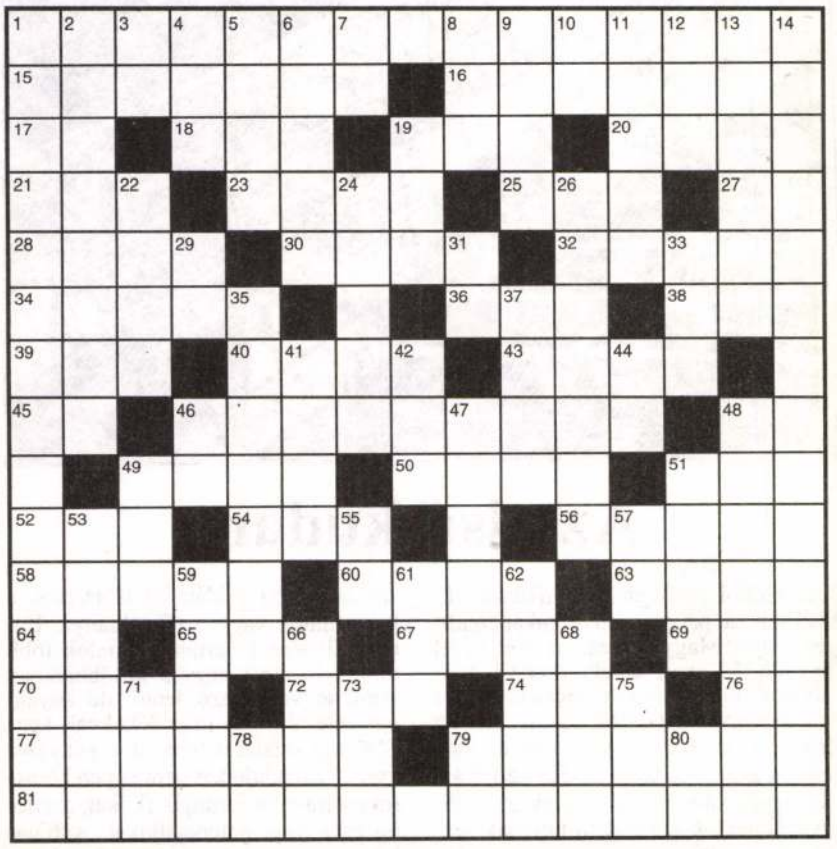

Vízszintes: *1. Maróti Egon gondolata, első rész (zárt betű: T).* 15. Filmrendező, színész (Viktor, 1901—1969). 16. Forró égövi cserje. 17. Lalo királya. 18. Igeképző. 19. Duplán: Heyerdahl útikönyve. 20. Orjol orosz város német változata. 21. Szent, röv. 23. Jó pajtás, cimbora. 25. Niger gépkocsijele. 27. Határozói igenévképző. 28. Hajóépítésre alkalmas fa. 30. Több királyunk neve volt. 32. Repülőtéri szakszolgálat. 34. Pilléreken nyugvó boltívek sora. 36. …becsül (lenéz). 38. Népkutató műholdtípus, röv. 39. Sugárhajtású repülőgép. 40. Az Atlanti-óceán északi vidékein honos vízimadár. 43. Máriakálnokhoz tartozó település. 45. Tova. *46. A gondolat második része.* 48. Csak névbetűiről ismert középkori festőnk. 49. Figura. 50. Jó eszű. 51. Szibériai folyó. 52. Mario … Monaco, olasz tenorénekes volt. 54. Életet adó égitest. 56. Itt kinn, népiesen. 58. Hazai popegyüttes. 60. Lét. 63. Dunakeszihez csatolt település. 64. Military Police. 65. Testet átvilágító készülék neve, röv. 67. Az „A" betű neve a héber és a föníciai írásban. 69. Három a zenében. 70. Akasztófa. 72. Bőven áraszt. 74. Az olasz rádió és tévé névbetűi. 76. Csak részben pótol! 77. Működő vulkán Mexikóban. 79. Szükséges volna. *81. A gondolat harmadik, befejező része (zárt betű: O).*

Függőleges: 1. Ady Endre verse. 2. Válik, de a katonaságtól! 3. Strázsa. 4. Büntető törvénykönyv. 5. Orosz szimbolista költő (1880—1921). 6. Földre hajít. 7. Errefele! 8. Üzemi karbantartó részleg. 9. Egy … délutánja (Debussy). 10. Személyem. 11. Szaggatottan rikoltozó. 12. Dob, hajít, tájszóval. 13. Mezőgazdasági eszköz alkatrésze. 14. Földrajzi egység Melanéziában. 19. Angolna, németül. 22. Német taktus! 24. Tájszavas villámcsapás! 26. Ócsától délkeletre fekvő helység lakosa. 29. Kipling kígyója. 31. Azonosak! 33. Hegedűtartó. 35. Tumor. 37. Francia zeneszerző (1823—1892). 41. Művészettörténész, Károly (1869—1965). 42. Szappanmárka. 44. Az arzén vegyjele. 46. … Capone. 47. Szarvaival döf. 48. Csőtészta. 49. Világos angol sör. 51. Molett. 53. Franciaországban Napóleon császársága idején kialakult klasszicizáló művészeti stílus. 55. Félpénz! 57. Orosz helyeslés. 59. Vezető antifasiszta román politikus (Petru). 61. Régi tömegmérték. 62. Teher, Arany Jánosnál. 67. Mongóliai és kínai sivatag. 68. A … jegyzője (Eötvös József regénye). 71. Ezt a sót borotválkozás után használjuk! 73. Település Tolna megyében. 75. Beteg, angolul. 78. Annyi mint, röv. 79. A kripton vegyjele. 80. …-Al, izraeli légitársaság.

SZÁMÍTÁSTECHNIKAI RENDSZEREK

DELL computer • OKI printerek •
modemek • számítógép-hálózatok

HUMANSOFT COMPUTER

1149 Budapest, Angol u. 24/B
Tel.: * 163-2879, fax: 251-3673
Pécs Tel.:72-326-781

Színek, skálák, alakzatok

Szeptember elején nemzetközi egészségügyi konferenciát rendeznek Sárospatakon. Az ukrajnai festőművész-grafikus *Magyar Árpád* is előadást tart majd, s ismerteti az általa felfedezett, a gyakorlatban is sikerrel alkalmazott gyógyító módszerét, annak alapját, a színdinamika tudományát. A 44 éves kijevi művész-terapeuta — némi előzetesként — újfajta összefüggésekre mutat rá.

— A színek világa, mint hivatásom természetes kísérője, beleépült életembe, s ott fokozatosan főszereplő lett. A színdinamikai hatások, vagyis az emberi színvilág, valamint a külső színhatások kapcsolatának elemzése számomra egyre izgalmasabb, felderítésre váró feladattá vált. Hogy ez mit jelent? Minden embernek van egy sajátos belső színvilága. Tehát belső érzelmi, hangulati, értelmi és fizikai állapotunknak megfelelően sok száz színárnyalatból választva kirakunk egy alakzatot. A művelet azonban fordítva is működik — legalábbis a színdinamika szerint. Vagyis e színkombináció vagy összeállítás visszahat a személyre, gyógyít és helyrebillent, megnyugtat és felvidít. Az, hogy egy konkrét színvilág jellemző az egyénre, nem újdonság. *Picasso* színperiódusai alkotási korszakaival determináltak. A nagy spanyol festő bioritmusskálájára ráhelyezve az általam kidolgozott színképskálát, megmutatkozott, hogy egy-egy színkorszaka nem volt a véletlen műve, mivel a belső színvilág szerint ez kikerülhetetlenül meghatározott. Hasonló példákat tudnék sorolni más alkotó egyéniségek periódusainak elemzésekor. Érdekes, hogy kiemelkedő eredményeket elérő sportolók esetében is igazolódott a színhatáskapcsolat a tejsavfelszívódás és a bioritmus között. A színdinamika kiterjesztésének lehetőségei határtalanok. Pácienseim között megfordultak üzletemberek, bankárok, detektívek. Közös jellemzőjük volt, hogy tevékenységük terhelési szintje messze meghaladta az átlagost. Elkészítve bioritmusukat, megkeresve a fedésbe hozó színskálával, egy megtervezett képpel újra összhangot tudnak teremteni, sőt az elkövetkezendő hetek terheléseit is kompenzálni lehetett ilyen módon. Társadalmi szinten sem tartok kizártnak egy olyan „kezelést", amellyel a szociális megrázkódtatások hatása is csillapítható külső színskála révén.

(diószegi)

MAGYAR EDE

GERLE János - KOVÁCS Attila - MAKOVECZ Imre: A századforduló magyar építészete. Bp. : Szépirodalmi, 1990 **130-132.p. és ill.**

Magyar Ede

Magyar művészet 1896-1914
Kiállítás a Nemzeti Galériában

Magyar Nemzet
1986. IV. 04.

Magyar Ede, építész.

l: Gulácsy Lajos

(D. 41): Új ismeretterjesztő filmek 1662.

Élet és Tudomány, Bp. 1978. dec. 29. XXXIII/52

MAGYAR Ede építész

Csiky Gergely színházi épülete 1912

Szigetvári György: Kaposvár, műemlékei.
Bp. 1986. 11.

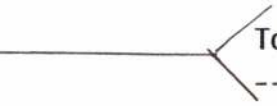
Tornaszentandrás
-- R.k. templom 1069

MAGYAR ÉPÍTÉS

BAKONYI TIBOR: PALOTA VIRÁGKALOMBAN

SZEGED 1993 j.-l.-dec. 89-88

LACZÓ KATALIN: „BEIRTA NEVÉT A VÁROS TÖRTÉNETÉBE" u.o. 89-90

KOLZOR GY.-PEKETE GY.: EGY ÉPÜLET „FELTÁMADÁSA" u.o. 91-92

diplomáciai kapcsolatokat és szövetségeket kísérő, a bi

Tartalma, sorsa és jelvénye is mutatja, hogy a Sárkány életben gyakori, rendszerint igen alkalmi és múló társulásoknak. Ezek választott jelképeihez hasonlóan ala alapítólevél leírása szerint „a körré görbült sárkány jele, háta közepén hosszában feje és orra elejétől végig fel van hasíték belső széles mentében és hosszában elhelyezett vörös keresztet fehér mezőben magának a dicső Szent szoktak viselni..." Az alapítólevél kettős meghatározás Szent György-legenda lényegére; valóban jel és kép, *sig* beavatottak és felvilágosítottak számára teljes mélységb kizárólagosabb a vallási jelképeknél.

A rend tagjainak viseletén, olykor heraldikai rep Zsigmondnak címerein 1408-tól kezdve állandó elem a re az eltérések az alapítólevélben részletezett ábrázolási forn jelentését mintegy elapasztva a heraldikai ábrák közé so gyakoribbak a heraldikus összefüggésben, címer körül all hogy a heraldikus forma gyakorisága a jelvény funkciój elhomályosulásával függ össze.

MAGYAR Ede építész

Szeged, Reök-palatáról (1906-07) - Gaudira emlékeztet „iconográfiai következetessége"

Moravánszky 1988 90-91. p. és ill.

Iparművészet
Fém
Kerámia,üveg
Bőr
textil és viselet
Kisművészeti technikák
Művészeti oktatás,művészeti szervezetek, ir
A művészet határterületei
Színház és látványosságok

Művészekre vonatkozó irodalom

Mutatók
Szerzők
Kiállítási intézmények és kiállítóhelyek
Topográfiai

Magyar Ede [építész]

Megemlítések: napedi házai.

Mendele Ferenc: Építészeti örökségünk 1295-1298
Élet és Tudomány, Bp. 1979. okt 12. XXXIV/41

Magyar Ede

A vajdaság szecessziójának utolsó, akarvája a Magyar Ede által épített hikindai templom.

Bela Dusanci: A szecesszió Bácskában
Müvészet, 1975.december - 21.oldal

Magyar Ede

Az első secessziós vajdasági épület valószínűleg a kikindai református templom, amelyet Magyar Ede épí-
~~tett~~.

Béla Duranci: A secesszió Bácskában.
Művészet 1975. december – 31 oldal.

Magyar Ede.

Magyar Ede munkásságan belül a hikundai reformatus templom a legmodernebb épületek közé sorolható.

Bela Duranci: A szecesszió Bácskában.
Müvészet, 1975.december - 21. oldal

Épületrajz:

Leírás:

Rajzi tükör:

Mértékarány:

Technika:

Eredeti:

Magyar Ede

A hibundai templom mintaképe a funkcionak, a harmonikusan kiegyensúlyozott tömegeknek, a tatarékosan alkalmazott díszítő-tagozatoknak.

Bela Duranci: A szecesszió Bácskában.
Művészet, 1975.december - 21. oldal

Felvette:

Épületrajz:

Leírás:

Rajzi tükör:

Mértékarány:

Technika:

Eredeti:

Magyar Ede

Magyar Ede főleg lakóházat épi-
tett, ezenkívül a nagykikindai re-
formátus templom, a zentai taka-
rékpénztár és haposvári szinház ter-
vezője is

Bakonyi Tibor: Nézzük meg együtt
Müvészet, 1975.december - 24.oldal

Magyar Ede

A szegedi Rich patolán található
vitka szép horácsoltvas munkákat Fe-
hele Pál szegedi díszhorács készítette,
Magyar Ede rajzai alapján.

Bakonyi Tibor: Nézzük meg együtt
Müvészet, 1975.december - 24.oldal

Jelzet:

Év:

Felvette:

Épületrajz:

Leírás:

Rajzi tükör:

Mértékarány:

Technika:

Eredeti:

Jelzet:

Év:

Magyar Ede

A szegedi városkép gyakorlatilag az árvíz utá a század fordulóra alakult ki. A Röch-Palotás szecesszios stílusba terveszte, egy autodidakta mérnök Magyar Ede alkotása! – Restaurálását, művészi értékeinek felfedezéseit Bakonyi Tibor szegedi építészmérnöknek köszönhetjük.
(említve).

Művészeti magazin

1977. máj. 26. TV. 21.50 V Gué.

Meagyar Ede

A szegedi Réok patola jellegzetes formálása egyedülálló hazánkban és Európában is kuriozumnak számít

Bakonyi Tibor: Nézzük meg együtt
Müvészet, 1975.december - 24.oldal

Magyar Ede

Európai utazásainak élmény-
anyagát és formakincsét felhasz-
nálva tervezte meg a Reich palotát.

Bakonyi Tibor: Nézzük meg együtt
Művészet, 1975.december - 24.oldal

Magyar Ede

A Réck-palota 1907 novemberé-
ben készült el, kívül, belül luxus
kivitellel. Neves művészek és mester
emberek közreműködésével

Bakonyi Tibor: Nézzük meg együtt
Művészet, 1975.december - 24.oldal

Magyar Ede

A kiteneletes szegedi Rückpatola minden részletén-lisztra stilusegy-ségurakodik: a virágmotivumos szecessió.

Bakonyi Tibor: Nézzük meg együtt
Művészet, 1975.december - 24.oldal

Magyar Ede

A Szegedi Reök palota alkotója

Magyar Ede, a fiatalon elhunyt építészzseni. Alig 8 éves alkotói karrierjét Szegeden töltötte.

Bakonyi Tibor: Nézzük meg együtt
Müvészet, 1975.december - 24.oldal

Felvette:

Épületrajz:

Leírás:

Rajzi tükör:

Mértékarány:

Technika:

Eredeti:

Magyar Ede

„A szegedi Réök palota"
(regszo)

Bakonyi Tibor: Vérzünk meg együtt.
Művészet, 1975. december – 24 oldal

Magyar Ede

Magyar Ede szecessziós szegedi lakóháza (vipro)

—:—

Tükör, 1977. felmár 13-43. oldal.

Magyar Ede

A szecesszió európai jelentőségű
építésze volt Magyar Ede. Szülétése-
nek 100 évfordulója alkalmából
emlék táblát helyeztek el általa
tervezett szegedi lakóházán

— : —

Tükör, 1977. február 13 – 43. oldal.

Magyar Ede, építész

● EMLÉKTÁBLA. Ma délben leplezték le Magyar Ede építész emléktábláját Szegeden, születésének 100. évfordulója alkalmából.

— : Emléktáblák 8.

Esti Hírlap, Bp. 1977. jan. 31.

Magyar Ede, építész

Bakonyi Tibor építésznek Magyar Edéről írt tanulmánya (Tiszatáj, 1973. szept. – XXVII. a. –) pályadíjat nyert.

–: Szerkesztői asztal

Az elmúlt évi 111–112.

TISZATÁJ, Szeged. 1974. április XXVIII/4.

Magyar Ede, építész 3

34 éves volt, mikor meghalt.
„fiatalon lett érett művészé.

[A Műmelléklet
jelölés nélkül több fényképe mutatja
alkotásait.]

Bakonyi Tibor: A necessiv negedi építésze:
Magyar Ede 92-96.

TISZATÁJ, Szeged. 1973. november $\frac{XXVII}{9}$.

Magyar Ede, építész

Életének és munkásságának ismertetése beleágyazva a kor építőművészeti törekvéseinek és fejlődésének tükrözolásába.

Magyar Ede 1878-ban született Grosházán. Budapesti tanulmányai után Temesvárott kezdte pályáját. Szegedi munkássága 1904-től kiszérhető nyomon. – 1912. V. 5-én halt meg. Öngyilkos lett.

Bakonyi Tibor: A szecesszió szegedi építésze: Magyar Ede 92-96.

TISZATÁJ, Szeged, 1973. szeptember XXVII/9

Magyar Ede, építész 2

Alkotásai: a szegedi Reök-palota. Ez „a szecessziós stílus legjellegzetesebb épülete hazánkban." (Edwin Johnston az Architectural Review 1965. okt. 295–297. old. – foglalkozott vele.)
1908-ban ösz. pályázat eredményeként megbízást kapott a kaposvári színház tervezésére.
Szegeden áll a Református palota, a Bútorárúház s több bérház.

Bakonyi Tilor: A szecesszió szegedi
építésze: Magyar Ede 92–96.

TISZATÁJ, Szeged, 1973. szeptember XXVII/9.

Magyar Ede

Szegeden Lechner Ödön stílusában igyekezett építeni.

Mezényi Ferenc: A magyar építészet 1867-1967. Budapest 1970.

541

№ 21

Magyar Csák Mária ötvösművész

Magyar Csák Mária ötvösművész

Idegenforgalom 1974. 1 márc.

negyven épült elsőosztályú szállodáját, az *Európát*, amely 110 millió forintos beruházással épült és 163 szobájában 306 ágy áll a vendégek rendelkezésére. A vállalat a fizetővendégszobákkal együtt főszezonban 12—13 ezer vendéget tud egy időben elhelyezni Budapesten. Míg a múlt évben 203 ezer külföldi vendéget fogadtak, ebben az évben legalább 250 ezer turistára számítanak.

✦

Hajdúszoboszlón — a gyógyfürdőtől a város központjáig terjedő ré-

szálló belső szerelésénél is.

✦

Beszterce elnevezésű éttermet adtak át *Salgótarjánban*. A 110 személyes éttermet szlovák tölgy- és kőrisfa-bútorokkal rendezték be. Falait szlovák népi hősök fába égetett portréi díszítik. Az étteremben rendszeresen kiszolgálnak kacsahúst, porázsai rostélyost és juhtúrós sztrapacskát.

✦

Újabb jelentkező akadt a pisai ferde torony megmentésére: egy holland építőipari vállalat, a *De Waal* cég. A holland terv szerint három sza-

Magyar Árpád, építész

L: Simon Istvánné

Halász J: Mátyás király esti fényben. 3

Esti Hírlap, Bp. 1977 19. évf. 21

Magyar Bálint

magyarországi

köparagó Bécs-

ben 1403-4.

átteendő

Unger Bálint-

hoz

Minden beadványnál az alábbirt ügyszámra kell hivatkozni.

.....szám.

Magyar Bálint

M.D.K.

Csepeli Áruház épitésvezetője

Épitész: Balogh István-Hxxx

Dr. Magyar Béláné

„Merőn", „Vákakozás" c. képe (eml.)
szerepel az alábbi táslaton

B. M.: Orosházán ijól sikerült a
pedagógus képző és fotomüvészek
első kollektív bemutatkozása

Békés megyei Néplyság 1970 IV. 18

SAJTÓFIGYELŐ
MAGYAR HÍRLAP
BUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 51
Telefon: 138-068, 337-748, 340-720

1973 MÁJ 11

Délmagyarország Szeged

Magyar Csaba

1021

Gyakorlati érettségi

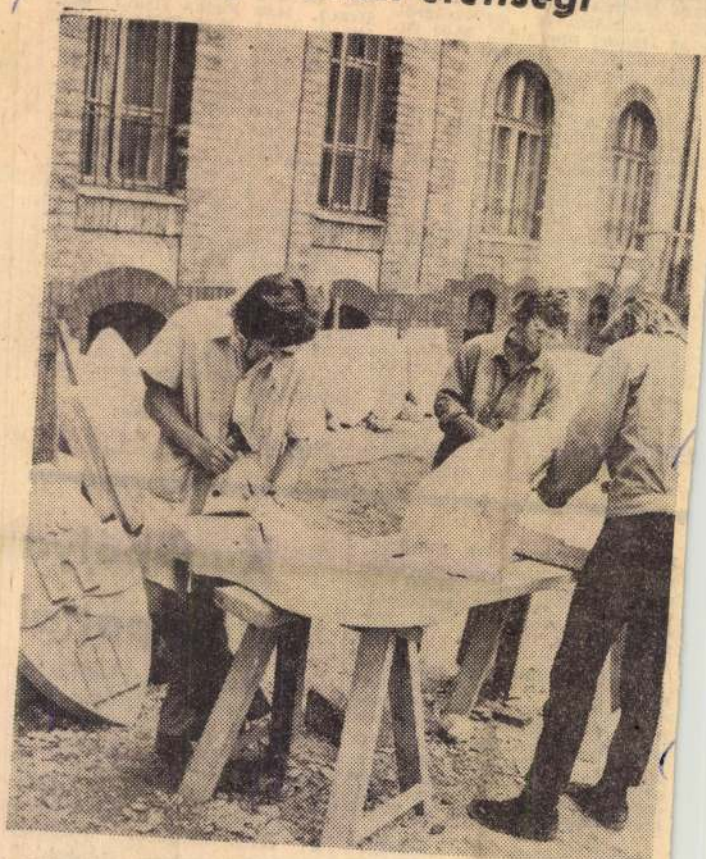

Ács S. Sándor felvétele

Szeged középiskolái közül elsőként a Tömörkényben kezdődtek meg a negyedéves tanulók érettségi vizsgái. A zenemővészeti, valamint a képző- és iparművészeti tagozat végzős tanulói írásbeli vizsgáik után szóbeli és gyakorlati vizsgáikra készülnek. A képző- és iparművészeti tagozatosok az ötnapos gyakorlati érettségi vizsgát sikeresen fejezték be. Képünkön: Magyar Csaba, Balogh Sándor és Jakab László dolgoznak vizsgamunkájukon, a Dóm térre kerülő magyar városcímereken, valamint a kempingbe kerülő térplasztikán

22.00 Hírek, időjárás. 2
vetítés a Magyarország
ország kosárlabda EB
mérkőzésről. 22.35 Fél óra
23.05 Meditáció — a ma
vő kutatásáról és terv
23.15 Händel operáiból.
rek, időjárás. 0.10—0.25
János cimbalmozik.

Petőfi

4.35—7.59 A Petőfi rádió
li zenés műsora. 8.00 Hír
járásjelentés. 8.05 Fú
táncritmusban. 8.15 Az i
felekezet negyedórája. 8.3
Schubert-szonatina. 9.00
9.03 Ezeregy délelőtt. 10.00
ne hullámhossza. Közbe
Néhány szó zene. 10.59 Lottó-
eredmények. 11.00 Hírek, időjá-
rás. 12.00 Betyárok, pandúrok,
pásztorok a balladákban. 12.30
A 04, 05, 07 jelenti. 13.00 Hírek,
időjárásjelentés. 13.03 A démon.
13.30 Biztatás. 13.45 Időjárás- és
vízállásjelentés. 14.00 Kettőtől
hatig, a Petőfi rádió zenés dél-
utáni műsora. 18.00 Hírek, időjá-
rásjelentés. 18.05 Küpolitikai fi-
gyelő. 18.20 Közvetítés a Pannó-
nia nemzetközi súlyemelőver-
senyről. 18.30 Falusi esték. Fal-
Rádió zongoraversenye győzte-
seinek hangversenye. 22.00 Tv-
híradó — 2. kiadás.

Belgrád

16.45 Magyar nyelvű tv-napló.
17.45 Nagyok és kicsinyek. 18.30
A nép és a művészet. 19.00 Népi
muzsika. 19.30 Rajzfilm. 20.30 Lő-
porfüstben — filmsorozat. 22.50
Olvasmány.

Második műsor:

20.30 625 vonalon. 21.15 Tv-tár-
ca. 21.40 Huszonnégy óra.

---

lottunk. GOMBKÖTŐ FERENC-NÉ Szőri Rozália temetésén megjelentek, részvétükkel és virágaikkal mély fájdalmunkat enyhíteni igyekeztek. A gyászoló család. T. 3185

Köszönetet mondunk mindazon rokonoknak, ismerősöknek, szomszédoknak, munkatársaknak, kik szeretett halottunk, NÉMET JÁNOS temetésén megjelentek, részvétükkel és virágaikkal mély fájdalmunkat enyhíteni igyekeztek. A gyászoló család, Szondi u. 35. T. 3187

Mély fájdalommal tudatjuk, hogy szeretett férj, édesapa, nagyapa, BALINT FERENC baráros 70 éves korában hosszú szenvedés után elhunyt. Temetése 1973. május 14-én 15 órakor lesz a Dugonics-temető ravatalozójából. A gyászoló család, Gáz u. 12. T. 3196

Kuglipálya új csapattal

Versenyek lebonyolítására is alkalmas kuglipályát építettek — zömében társadalmi munkával — Forráskúton. Két hét alatt készült el az új pálya, építésére a fűrészüzem dolgozói, a tűzoltók és a KISZ-fiatalok áldoztak legtöbbet szabad idejükből. Bár a pályaavatóra csak holnap kerül sor, az első versenycsapat már meg is alakult.

MAGYAR EDE

Csongrádmegyei Hírlap 1974. dec. 22.

Palota — virágálmokban

Szegeden a Kölcsey és a Lenin krt. sarkán levő lakóház újra a maga pompájában áll. Szeged építészeti múltját kiválóan ismerő szerzőnket kértük: ismertesse a lakóház történetét, felújításának jelentőségét.

Foto: Enyedi

Az 1879-es szegedi árvíz következményeként városméretű újjáépítés következett. A tervezési és építési feladatok robbanászerű megnövekedését a helyi építőipar nem tudta ellátni, ezért az új épületek terveit főleg budapesti, kis részben pedig bécsi építészek és vállalkozók készítették. Az újjáépítés első nagy hulláma négy évig tartott, s ezalatt Lechner Lajos nagyvonalú városrendezési terve alapján átépült a Belváros nagy része — a Tiszapart a színházzal, a Széchenyi tér a postapalotával, a városházával, s létrejött Szeged sokszor megcsodált stílusegységében a finoman összehangolt eklektikus városképi hangulata. Az építési munkák óriási mennyisége sok mesterembert vonzott Szegedre, nemegyszer külföldről is, akiknek java része le is települt a városban, mivel az építési igények kisebb megszakításokkal az I. világháborúig töretlenül megmaradtak.

A 80-as évek közepétől a századfordulóig az építési kedv lanyhul, majd századunk első évtizedében ismét felpezsdül és a Belváros foghíjain emeletes bérházak épülnek. Ez az új építő kedv szerencsésen egybeesik a szecessziós stílusban alkotó építészek munkásságával. Ezek sorában elsőként kell említenünk Magyar Ede (1878—1912) nevét, aki 1901-től működik Szegeden, és itt is hal meg egészen fiatalon, jelentős épületek egész sorát alkotva. A Felsőipariskolát Budapesten végezte, majd járt a szecesszió akkori centrumaiban: Bécsben, Berlinben, Münchenben és többször megfordult Párizsban is.

Első, ismert szegedi munkája a Tábor u. 5. sz. lakóház. Kapuja és a bejárat két oldalán sorakozó, virágot tartó leányalakok már ízelítőt adtak tehetségéből. Ezt követően kap megbízatást 1906-ban Reök Iván vízügyi mérnöktől — Munkácsy Mihály unokaöccsétől — reprezentatív kivitelű lakóházának tervezésére. A Reök-palota a Kölcsey u. és Lenin krt. sarkán 1907 novemberében készült el. Az épületben egykor is vendéglő volt, amit a huszáremlékmű szomszédsága miatt a szegedi népnyelv „Lófara" kocsma néven azonosított. Ebből ered aztán, hogy legtöbben ma is csak „Lófaraház"-nak emlegetik.

Az épület homlokzata olyan, mintha egy óriás gyúrta volna, csupa plasztikai játék a zárt és nyitott erkélyek váltakozásával, amelyeket gyönyörűen koronáznak a szebbnél-szebb rácsok. Egyedülállóan eredetiek a sarokrész oszlopfői, a falpilléreken megjelenő virágdíszek sora, valamint a földszinti üzletportálok szeszélyes, hullámzó vonalazása is. A sarokrész víziragadozó álikapocsformája feloldódik egy költői kép körerkélyben. A hullámzó vizet, vízi növényeket sejtető homlokzat motívumai a lépcsőházban is megtalálhatók. Itt növényindák vezetik a szemet felfelé, és az orsótérbe behajolva virágeső hatást keltenek. Az egész épület egységes stílustiszta alkotás, s nem véletlen, hogy a művészettörténészeink is egyre inkább felfigyelnek rá — ez érthető is —, hiszen nemcsak hazánk legjellegzetesebb szecessziós épülete, hanem Európában is — a még fellelhető szecessziós épületek közül — legszebbek egyikének számít. Bizonyára csak a véletlen játéka, hogy plasztikus tagolásában hasonlóság fedezhető fel a világhírű spanyol szecessziós építész, Antoni Guadi két híres barcelonai lakóháza a Casa Battlo (1905—7) és a Casa Mila (1905—10), valamint a Reök-palota között. A rendkívül igényes homlokzatok, műlakatos munkák — a gipszszobrászok kivételével — mind a szegedi mesteremberek művészi munkájának ékes bizonyítékai.

A Reök-palota megalapozta Magyar Ede hírnevét Szegeden. Ezt követően elárasztják munkával. Előbb a Somogyi-udvar épületét tervezi és építi fel 1908—11 között, majd elnyeri a kaposvári színház pályázatán az I. díjat, melyet aztán 1910—11-ben fel is épít. Még életében elkészül a Jósika u. 14., a Református palota és a Schöffer ház a Lenin krt.— Nagy Jenő u. sarkán.

Sok csapás éri ezután: családi problémákkal küzd, és kedves stílusa, a szecesszió 1908 táján divatjamúlt lett. Öngyilkos lesz 1912. május 5-én. Félbemaradt, illetve tervezés alatt álló munkáit munkatársai fejezik be. Ezek a Kiss Ernő u. 2.—Lenin krt. sarkán álló tornyos bérház, a Liliom u. 1., a Bútoráruház a Bajcsy-Zsilinszky utcában, a Bolyai u. 15., a Forbáth villa Gedóban, a nagykikindai református templom és a zentai szálloda és városháza. Mindez alig 8 év alkotómunkájának terméke.

Életművéből művészi érték tekintetében kiemelkedik a Reök-palota, amely Magyar Ede önarcképének tekinthető éppúgy, mint Csontváry 1907-ben festett „Magános cedrus"-a.

Szeged nem bővelkedik múltját idéző műemlékekben, de bőven található itt magas művészi értékű 40—80 esztendős, védelemre érett épület, kovácsolt vasrács, vagy restaurálásra váró freskó, s nekünk ezeket kell is védeni, jó karban tartani. A Reök-palota épületének nagy gondosságot és hozzáértést igénylő felújításáért mindenekelőtt elismerés illeti az Ingatlankezelő Vállalat egész kollektíváját.

A tatarozás tervezésével egyidőben, 1972-ben kezdtük meg Magyar Ede életművének kutatását, amelynek keretében szinte véletlenül találtunk hiteles leírást az épület eredeti színezéséről, ami nagy segítséget jelentett a helyreállításnál. Életművéből könyv készül, ezért minden vele kapcsolatos újabb adat értékes segítség lehet számunkra. Fényképével még nem rendelkezünk, és születési évének és helyének pontosítása is feladatunk.

A Reök-palota színvonalas felújítása egyúttal példaképül is szolgálhat a jelen századi értékes épületek műemléki védettségének biztosítására, amit az országban elsőként Szegeden sikerült megvalósítani.

BAKONYI TIBOR

…omány, közművelődés
…DI MŰHELY
…ap kulturális melléklete

…vtárközi bizottság egy éve

…ben levő tudományos, közművelődési és szakkönyvtárak és a tanácsi felügyeleti szervek vezető közművelődési szakemberei: a JATE, az MTA Biológiai Központja, a Délalföldi Gabonakutató Intézet, a Szegedi Orvostudományi Egyetem, a Somogyi Könyvtár, az SZMT, az SZKV, az Újszegedi Kendergyár, a Szegedi Tanárképző Főiskola, s a megyei általános és középiskolák könyvtári képviselői. A bizottság demokratikus alapokon, a paritás elvén szervezte meg munkáját. Tanácskozó szervként működött, s az egymást kölcsönösen érdeklő időszerű kérdéseket tárgyalt soros elnökökkel. Üléseit — a kitűzött témáktól függően — más társintézményben tartotta. Többek között foglalkozott a megyei közművelődési könyvtári szervezettel, a könyvtári szakfelügyelet kialakításával, az intézmények közötti munkamegosztás és együttműködés kérdéseivel, az iskolai és a közművelődési könyvtárak együttműködésének időszerű kérdéseivel —, hogy csak a jelentősebb témaköröket említsem. Elfogadta saját szervezeti és működési rendjét és a tárgyalt kérdésekben állásfoglalásokat tett közzé.

EGYÉVES működés hasznos tapasztalatokkal járt. Kísérletet tettünk arra, hogy szakmai tanácskozó szervből …operatív … hogy e viszonyt rendezni szükséges. Úgy véljük: a Könyvtárközi Bizottságnak a megyei tanács közművelődési bizottsága albizottságaként történő működtetése s ennek kapcsán tanácsadó szervként való felfogása mind a közművelődés egészére, mind a könyvtárügy továbbfejlesztésére jó hatással lenne. Ez növelné társadalmi súlyát, segítené tartalmasabb működését. Nem vitatkozó szándékkal mondom — mert a közművelődési viták ideje lejárt — de a megmaradt problémákat — főként szervezeti vonatkozásban — rendeznünk kell annál is inkább, mert a könyvtárügy része az egésznek.

Bizottságunk megítélése szerint szükséges a megyei könyvtárügy — beleértve valamennyi, a megyében levő hálózat és önálló intézmény munkáját is — egységesebb összefogása, az intézmények szakosodása, a körülírtabb gyűjtőköri elhatárolásban a munkamegosztás elvének jobb érvényesítése (mert jelenleg minden könyvtár mindent gyűjt), szükséges a növekvő műveltségigényekhez való gyorsabb alkalmazkodás (éppen a tartalmi célkitűzések hatékonyabb érvényesítése érdekében), a könyvtárosképzés megoldása a megyében, s nem utolsó sorban a regionális szerepkör fokozatos betöltéséhez való közelítés.

feltételek további munkálása szükséges. S itt elsősorban nem az anyagi feltételekről van szó — bár ezek sem nélkülözhetők —, hanem olyan könyvtárpolitikai elvek érvényesítéséről, amelyekkel az egész ügy előbbre mehet. Az egy év tapasztalata azt is megmutatta, hogy múlhatatlanul szükség van a Könyvtárközi Bizottság tagságának bővítésére, összetételének javítására. Nem nélkülözhetjük olyan jelentős, tudományos ismeretterjesztő szervek jelenlétét, mint a TIT, a MTESZ, s további szakembereket igénylünk a városi, nagyközségi intézményektől. A Bizottság igazi súlyát a tanácstagok jelenléte növelné.

Néhány tennivalónk:

1. Befogadni megyénkbe — területi elosztással — az egész nemzeti könyvtermést, hogy azt ne távoli tájaktól, vagy messze-megyékből kölcsönözzük. Ez túlságosan bonyolult és rengeteg időt igénybevevő feladat jelenleg.

2. A meglevő lehetőségek jobb igénybevételével Szegeden műszaki könyvtárat és folyóirat-olvasót, valamint közigazgatási szakkönyvtárat létrehozni a főbb iparágak és a tanácsigazgatási munka elősegítésére.

3. Kiformálni a jelentősebb könyvtári bázisok karakteresebb gyűjtőkörét, s ennek kapcsán egységesen tájékoztatni a megyei közérdeklődést a megye székhelyén működő nagyintézményekről.

4. Ösztöndíjjal is segíteni a megye közművelődési, tudományos és szakkönyvtári munkatársainak hazai és külföldi továbbképzését.

5. Előrelépni a kornak megfelelő reprográfiában, az igényesebb, gyorsabb fénymásolás bevezetésében, hogy ne legyen gondunk a tudományos munka támogatása, s a ritkaságok közkinccsé tétele.

6. A kongresszusi irányelvek szerint fejleszteni az intézmények tartalmi tevékenységét a dolgozó rétegek, …elsősorban a nagyüzemi

Pákolitz István

Két vers

ÁRUKAPCSOLÁS

Ennek a szolgáltatónak
még az ímmel-ámmal-kiszolgálás is
nehezére esik;
olyan
— hajánál fogva előrángatott —
megbántottsággal
csomagolja be
a pultra dobott portékát,
mintha legalábbis
ő lenne kiszolgáltatva
a boldogtalan vevőnek.

KÖZVETVE UGYAN

A bandázó seregélyek egyesülete
méltán rátarti
tolvaj különítményeinek
szőlőskerti dézsmálásaira,
mert a cserregő, le-lecsapó
szárnyas csapatok
— közvetve ugyan —,
de egyáltalán nem kampányszerűen,
hanem megtervezett folyamatossággal
szívósan támogatják
az alkoholellenes mozgalmat.

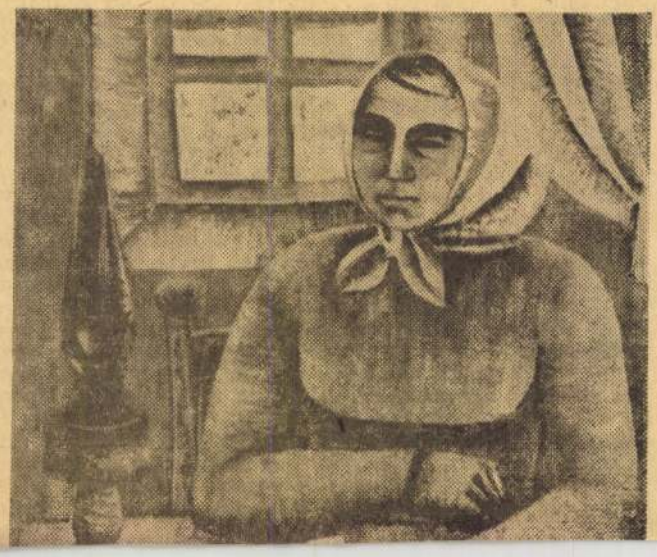

Magyar Csaba tanuló

László Lilla rajztanár vezeti a gödöllői Imre úti iskola rajzszakkörét, ahol a gyerekek az agyaggal és mintázással is ismerkednek. Magyar Csaba már majdnem kézlovacskájára lovast is formáz (említve)

Chikán Bálint: Rajzszakkörön, Gödöllőn.

Szabad Föld, 1946. febr. 1.

Magyar Gabi

A szegedi Tömörkény István Gimnázium középiskola művészeti tagozatának 3.-ik osztályos tanulója, ahol díszítő szobrászatot is tanul.

Népszabadság, 1972. ápr. 16.

Magyar Ede

és Stabl József, szegedi építészek terveit fogadták el a kaposvári színház építésére (1908-után).

Losko László: Kaposvár, Kaposvár, (é.n.) 49l

301

MAGYAR Éde épiten

Bukovyi Tibor: Magyar Éde. Bp. 1989.
(rec.) = Békési Élet, 1990. 1. sz. 132-133. p.

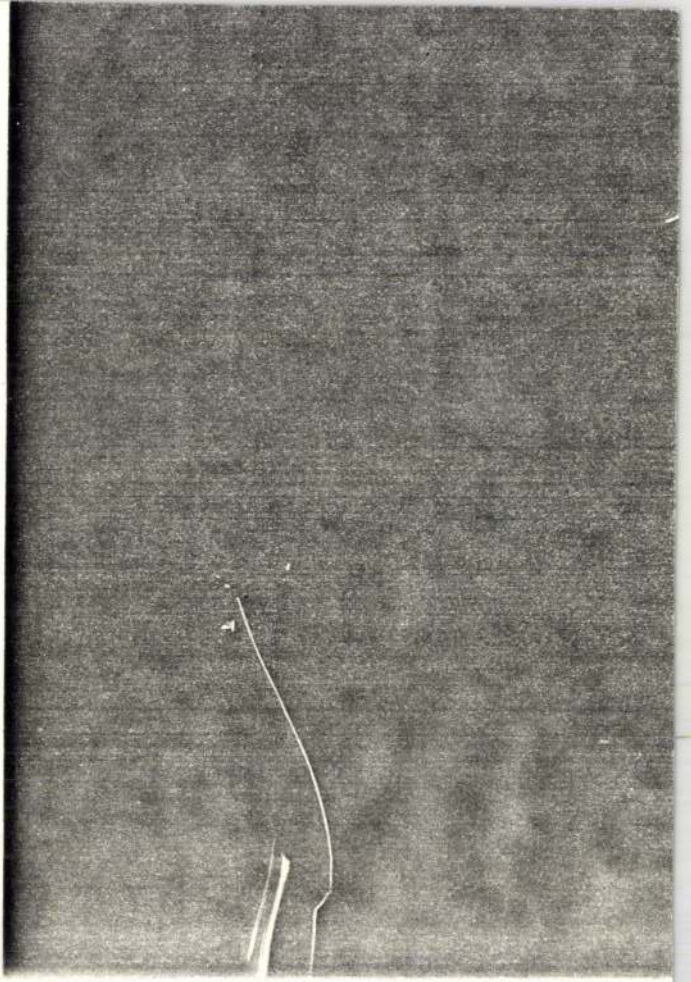

MAGYAR Ede

Bakonyi Tiba: Palota virágálomban.
= Szeged, 1995/7-12. 87-88. ll

tovabbá 89-92.

12. Népkönyvtári címjegyzék. A népkönyvtárak és kisebb közkönyvtárak részére ajánlható művek magyarázatos jegyzéke. Szerk. G.P. Bp. 1910. Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa. 596 p. - Pótfüzetek is megjelentek.
13. Mintajegyzék városi nyilvános könyvtárak számára. Szerk Madzsar József. Bp. 1913. Lantos A. Kiadó. 239 p.
14. Bényei Józsefné: Az 1910-es Népkönyvtári címjegyzék ideológiája. In: Könyv és Könyvtár XI.
15. G.P.: Madzsar József: Mintajegyzék városi nyilvános könyvtárak számára. In: M. Könyvszle, 1914. 2.füz. 169-170.p.
16. Sz.E.: Mit olvasnak és mit olvassanak? In: Népmívelés, 1911. 2.sz. 60-64.p.

M.D.K

Magyar Ede
építész

A secessio legjobbet foglalkoztatott szegedi építésze. Tervező irodájában sok művészt foglalkoztatott.

Bálint Sándor: Szeged városa, Bp. 1939 129 l.

Lapyak Ede építész

A kaposvári Csiky Gergely Szinház egyik tervezője

Honti Katalin: Szinházszerető Városok

Négyszínű vélés 1970 I. n. 36 old.

Magyar Ede

szegedi építész

U. 2059.

Szegedi Hirado.

1911. okt. 28. (A fogadalmi templom)

forgalmiadóhivatalnál az általu
ságot visszareklamáltuk. Reklam
közölte velünk, hogy a kérdéses
násba hozni, mivel Önök azt hel
tólag azért, mert valószinüleg

Kérjük Önöket
vázolt körülményre, ujból átné
ugy rektifikációképen a levonás
méltóztassanak. Amennyiben a le
teri rendeletek helyes értelmez
tassanak a kérdéses rendeleteke
a forgalmiadóhivatalnál igazunk

Várjuk levelü

Magyar Ede - Stahl Józef

Novák Zsuzsanna - Czuppon Éva:
A kaposvárji Cilly Gergely
szinkár felújítása. = Szinkártechnikai
Forum, 15, 1988, 3. 16-17. ll

MTA Művészettörténeti Intézet
Budapest, I. Uri utca 49.

COLLEGIUM

ARTIUM

HIVÓ

uk a **Collegium Artium** keretében a

a **Csontváry**-kiállításán tartandó

ére a vezetést **Dr. Romváry Ferenc**

M. D. K.

Magyar Ede szegedi építén

1911-12 ben a kaposvári szinházat terrei alapján építik, melyeket Stahl József építésszel közösen adott be.

Bereczk Sándor: Kaposvár rendezett tanácsu város tört. és fejlődése. Bp. 1925. 119.

Magyar Ede, M.D.K.

negedi épitész
elhészitette a zentai
nállada terveit.

Vállalkozók Lapja, Bp. 1910. XXXI. évf.
Jul. 20. sz. 9. old.

M.D.K.

Magyar Ede, építész

tervei szerint épül fel Szegeden az első három emeletes „bérpalota".

Vállalkozók Lapja, Bp. 1909. XXX.évf.

jan. 6. sz. 7. old.

M.D.K.

Magyar Ede, szegedi építész

nyert megbízást a szegedi korcsolya-csarnok tervezésére 100.000 Kor. költség előirány zattal.

Vállalkozók Lapja, Bp. 1902. XXIII. évf.

ápr. 16. sz. 6. old.

M.D.K.

Magyar Ede, szegedi épület

tervei szerint a szegedi

Gazdasági és Iparbank rt.

háromemeletes palotát épít-

tek Szegeden.

Vállalkozók Lapja. Bp. 1911. XXXII. évf.

szept. 27. sz. 11. old.

Magar Ede

M.D.K.

Negedi épitéz
tervei szerint a
negedi ref. egház isro-
lát és bérhárat épittet.

Vállalkozók Lapja, Bp. 1910. XXXI. évf.

dec. 21. sz. 9. old.

Magyar Ede, szegedi építész M.D.K.

Készítette el a ref. egyházkörség Szegeden építendő hatalmas bérházának terveit.

Vállalkozók Lapja, Bp. 1909. XXX.évf.

szept. 29. sz. 9 old.

Magyar Ede M.D.K.

szegedi épitész

1908-ban Stahl Józseffel közösen készitett szinháztevét fogadták el Kaposvárt

Kivitelező: Melocco Péter

Zádor Mihály: Kaposvár Bp. 1964. 225.l.

M.D.K.

Magyar Ede, szegedi építész

tervei és művezetése alapján bérpalota épül Szegeden a Kölcsey- és Felsőtanya-utcák sarkán.

Vállalkozók Lapja, Bp. 1906. BP. 1906. XXVII. évf. jul. 18. sz. 9 old.

Magyar Ede
építész

1910-ben Magyar Ede és Stahl
József tervei alapján a buda-
pesti Melocco cég kivitelezésében
felépítették a kaposvári színházat.

Kanyar József: Kaposvár közművelődési a ....
Művészet, 1975. október - 22. oldal

Magyar Ede

Magyar Ede a Budapesti Felső Ipa-
ri Iskola elvégzése után bejárta
Europa nagy művészeti centrumot
Bécset, Münchent, Brüsszelt, sokszor
megfordult Párizsban is.

Bakonyi Tibor: Nézzük meg együtt
Művészet, 1975.december - 24.oldal

Felvette:

Épületrajz:

Leírás:

Rajzi tükör:

Mértékarány:

Technika:

Eredeti:

Magyar Ede

Edwin Johnston a szegedi palotát
írja le és kiállítóját méltatja az
Architectural Review, 1965. 10. szá-
mában

Bakonyi Tibor: Nézzük meg együtt
Művészet, 1975. december - 24. oldal

Magyar Ede, építész

a kaposvári Csiky Gergely Színház rekonstrukciója. Építész: Novák Zsuzsanna, Csuppon Eva.

A kaposvári színház épületét Magyar Ede és Stahl József szegedi építészek tervezték a század elején, elkészült 1911-ben.

Magyar Építőművészet, 1988., 4-5., 36-old.

MAGYAR Ede

Bánlúti Ágnes: A Reizner-kár
= Szeged, 1995/2 36-39. ill

nyvművészet (1028-1056)

ények (1088)

MAGYAR Ede épitész

Császár László: Bakonyi Tibor: Magyar Ede. Bp. Akad.k. 1989. Rec. = Müemlékvédelem, 1990.1. sz. 64.p.

6324. sz. jegyzék

281/150
TYIMOFEJEV L.I.: A szovjet-orosz irodalom története. Ford. Borzsák István, Kováts Gyula stb./ [Bp.] 1951. Művelt Nép, Athenaeum ny. 498 p. 6 t. 20 cm.

Egységár: 20.-Ft

282/265
VÁRNAI Péter: Oratóriumok könyve. [Bev.] Ferencsik János. Bp. 1972, Zeneműk. 455 p. 18 cm.

Egységár: 30.-Ft

283/281
Vas megye a Tanácsköztársaság idején a korabeli sajtó tükrében. (1919 márc. 21 - aug. 3.) Repertórium. Szombathely, 1969. 121 p. 20 cm.

Egységár: 20.-Ft

Magyar Ede

és Stahl József építészek tervei szerint épült Kaposvár állandó színháza.

Hont Ferenc-Staud Géza: Színházi kislexikon, Budapest, 1969.

219.

MAGYAR Ede

M. Tudományos Akadémia A-tól Z-ig.
Bp. 1997 569-570

Magyar Ede

Művészet 1911. 390

Mrs. Mary Ann Wilson

...GYAR Ede
Tiszatáj 1973/9.

BAKONYI TIBOR

A szecesszió szegedi építésze: Magyar Ede

Napjainkban egyre többször találkozunk a szecesszió hatását tükröző alkotásokkal, a reklám- és könyvgrafika alkotásaiban, a filmvásznon és a belsőépítészet területén egyaránt. Ennek egyik oka talán abban keresendő, hogy külföldön — s lassan hazánkban is — sorra jelennek meg a szecesszió művészetét tárgyaló összefoglaló művek, melyek új megvilágításba helyezik ezt a rövid életű érdekes stílusirányzatot.

E téren Pók Lajos 1972-ben megjelent, *A szecesszió* című tanulmánya igen sok korábbi félreértést tisztázott. A szerző sok jellegzetes képpel és gazdag szöveggyűjteménnyel illusztrált könyvében mutatta be a stílus sokszínűségét, kialakulásának körülményeit, jellegzetes alkotásait a képző- és iparművészetben, az építészetben, valamint az irodalmi mozgalmak területén. Sem az említett tanulmány, sem a századforduló építészetét taglaló szakirodalom nem említi azonban Magyar Ede alkotását, a szegedi Reök-palotát, mely a szecessziós stílus legjellegzetesebb épülete hazánkban. Különleges szépségére, stílustisztaságára a közelmúltban egy vezető angol művészettörténész is felfigyelt. (Nicolaus Pevsner munkatársa Edwin' Johnston. Architectural Review 1965. okt. 295—297. oldal.)

Ezért érezzük időszerűnek Magyar Ede munkásságáról szerzett ismereteink publikálását, kutatásaink jelenlegi, még befejezetlen állapotában.

Az európai szecessziós építészetben a szakirodalom egyre inkább két fő irányzatot emel ki. Az egyik a kétdimenziós homlokzatképzésű épületek, melyek belső tereiben is a síkszerűség, a függőleges és vízszintes irányú tagolás uralkodik, melyeknél tervezőik új anyagokat és szerkezeteket is alkalmaztak. Így közülük többen a modern építészet előfutáraivá váltak. E művek jelentős részét premodern épületeknek nevezzük. Épületeiken kevés a díszítés, és amit mégis alkalmaznak, az szigorúan a felületek síkszerűségéhez illeszkedik. Hazai példaként említhetjük Lechner Ödön budapesti Postatakarékpénztár, vagy Lajta Béla budapesti Vas utcai iskolája, Rózsavölgyi házának homlokzatait. Jellegzetes külföldi képviselői voltak az angol Ph. Webb, A. Voysey és C. R. Mackintosh, a belga Van de Velde, a német A. Endell, P. Behrens, az osztrák O. Wagner és J. Hoffmann.

A másik irányzatot a háromdimenziós homlokzatú és téralakítású épületek alkotják, melyeknél tervezőik plasztikus festői hatásokra törekedtek. Ezek közvetlenül nem voltak hatással a modern építészet kialakulására, befolyásuk a harmincas évek végétől azonban egyre erősödik. Az irányzathoz tartozó építészek az új anyagokban rejlő festői formálási lehetőségeket felhasználva (acél, üveg, vasbeton) alkották műveiket, nem riadva vissza időnként a szerkezetellenes megoldásoktól sem (pl. rabic) a kívánt hatás érdekében. Jelentős mesterei a belga V. Horta, a francia H. Guimard és a spanyol A. Gaudi.

Hazánkban a német és osztrák szecesszió hatása érződik. Az épületek legtöbbje a hagyományos eklektikus tömegformálással és nyíláselrendezéssel készül, azzal a különbséggel, hogy a homlokzatokon szecessziós vonalú virág, inda és figurális dí-

reiket: a szlovákiai magyar irodalom felületesen ismeri húsz év előtti énjét, nem ismeri önmagát."

Eldugultak a hagyomány tápláló csatornái, gyakorlatilag az egy *Fábry Zoltánon* kívül nem maradt 1945 után senki Szlovákiában, aki az igényesség és színvonal követelményére figyelmeztetve egyengette volna a fiatalok útját, az irodalmi életben uralkodó sematizmus pedig nem mindig az igazi minőségnek kedvezett. Idejétmúlt köntösben mutatta be a valóságot a próza, nem takarékoskodván a csinált optimizmus csillogó színeivel; a költészet mutáló hangjai harsányan, de nem iskolázottan szóltak. A lázas sietséggel teremtett irodalom talpra állt, de gyermekbetegségei sokáig bizonytalanná, botladozóvá tették lépéseit.

Minden nemzetiségi irodalomban szembe kell nézni olyan antinómiákkal mint a sajátos nemzetiségi valóság ábrázolása és a nemzeti irodalom színvonalán megszólalás igénye, a szűkebb közösség gondjainak vállalása és az univerzális emberi tartalmak kifejezése, a hazai hagyományok ápolása és a nyitottság a korszerű művészeti formák iránt. A belterjesség önelégültsége helybenjárást eredményez, az idegen példák kritikátlan másolása a sajátos jelleg elvesztéséhez vezethet. Közösségi föladatok vállalása a nemzetiségi irodalmak létezésének sine qua non-ja (Duba Gyula gondolatai körében maradva idézzük egyik megállapítását Fábry Zoltánról: „Íróvá érése kezdetén felismerte, hogy a szlovákiai magyar irodalom eleve sorsirodalom, létirodalom..."), viszont ha az elkötelezettséget közvetlen, kinyilatkoztatásszerű formájában kérjük számon minden íráson, önkéntelenül másodlagossá fokozzuk le az esztétikai szempontot.

Érdemes figyelemmel kísérni nemzetiségi irodalmárok munkáiban a saját nemzetiségi irodalmuk, kultúrájuk helyének meghatározására tett kísérleteiket. A szlovákiai magyarság Duba Gyula szerint önálló szellemterületen él, két döntő történelmi esemény határozza meg a sajátos jelleget: a nemzettől való elszakadás 1918-ban, majd az 1945—48-as évek jogfosztottsága. „Kultúrák határterületén élünk, lényegében két kultúrához tartozunk." Hangsúlyozza a hídszerep vállalásának fontosságát, ugyanakkor azt, hogy e föladat teljesítése nem redukálódhat puszta közvetítésre, hanem e kultúrák értékeiből kell új, sajátos minőséget ötvözniük a nemzetiségi gondolkodóknak.

Az Irodalmi Szemle szerkesztőjeként több év óta figyelhette az új nemzedék irodalmi próbálkozásait, közelről kísérhette végig a hatvanas évek közepén föllépő fiatalok útját. Szlovákiában csak egy verseskötetre és egy prózai antológiára tellett; a romániai Forrás vagy a jugoszláviai Symposion-könyvek imponáló sorozata mellett elenyésző számú az a néhány önálló kötet, amelyet a szlovákiai ifjú generáció képviselői adtak ki. Része van ebben annak, hogy ezek a fiatalok bizonyos értelemben vákuumhelyzetben érezhették magukat, hiszen nem akarták folytatni az előttük járók nemegyszer frázisos és esztétikailag gyakran középszerű irodalmát; továbbá, hogy az idősebb nemzedék egyik-másik képviselője bizalmatlanul, pesszimistának és gyökértelennek bélyegezve fogadta őket.

A kioktató hangnem nem a tisztázódás irányába munkál, inkább sértődöttséget eredményez. Duba Gyula nem úgy kritizálja a fiatalokat, hogy csupán hiányosságaikat keresi; mellékük áll, írásaikat elemezve a kibontakozás lehetőségeit latolgatja. Nem tekinti a közösség gondjaitól való elfordulásnak új művészi formák kipróbálását vagy az egyén ábrázolását. „A szlovákiai magyar prózának — de a költészetnek is! — szüksége volt egy határozott irányvételre az egyéniség szempontjai, a szubjektum belső világa felé, hogy újra értékelje önmagát, és megkeresse új és korszerű egyensúlyhelyzetét" — olvassuk a szlovákiai magyar novelláról írt hosszabb tanulmányában. Olyan művek megszületéséhez, amelyek tágabb kör mércéje mellett is megállják a helyüket, nem könnyű és nem rövid az út. Hogy a szlovákiai magyar irodalom mondanivalója eljusson és hasson szélesebb közvéleményben, elsősorban „minőségi" irodalomnak kell lennie. Duba Gyula tanulmányai és kritikái e mérték kialakításához járulnak hozzá. Kérdésföltevései ugyan néha csak kérdésföltevések maradnak, de az antinómiák tudatosítása, számbavétele az előrelépés elengedhetetlen föltétele. *(Madách Kiadó, Pozsony, 1972.)*

KISS GY. CSABA

Tek

Europa

Kiadóhivatal

Budapest

V Rothermere u 12

III 2

KOSYESZ
3
MAGYAR KIRÁLYSÁG
9 7 11 N10

Magyar Ede

Ungar-Mayer-ház
Dugonics-tér
Ref. egyház pa-
lotaja.

Horv Thur hoged

26.

Omer Pascha. Felv. G.
Wolf gest. Rékpusztrel, 8.°

Magyar Ede
építész

Lázd
Csikvári Szeged
102. l

Magyar

M. 2. *Ede*, építész, * 1878, † Szeged 1912 máj. 5. Budapesten tanult, majd Temesváron dolgozott, azután Szegeden telepedett le. M. tervezte a kaposvári új színházat, a szegedi ref. egyház palotáját, a nagykikindai ref. templomot és több szegedi bérpalotát. 1911. a Szegedi Gazdasági és Iparbank palotájának homlokzat-tervével vett részt a Műcsarnok júl.-i kiállításán. Munkáit magyaros stílustörekvések jellemzik.

Lf. II. 561

Viselet.

Női ruha.

A beszélgető hölgyek e
és sima, magas dereku ruhát
dig Árpád kalapot lakkal sz
béléssel és szürke gyapot ri
talon papagáj eszik czukrot,
függöny lóg. Felirata:

DIVATKÉP
Melléklet a Pesti hölg
MONASZTERLY ÉS K

legalól középütt: Ny. Rohn é
jobbra: Pest, Novembe

Kny., mér. 19.

Magyar Éde

Magyar Éde

Lírad Szegedi Hirádó

1912. nept. 3.

.....nevü munkás igazolta

.....

a müvezető aláirása.

yezem:

.....

gy helyettesének
isa.

Endrényi Imre, Szeged.

Magyar Ede

Magyar Ede

Leisa

Szegedi Hundi

1912. máj. 15. és Eor

4.

..... nevü munkás igazolta

a művezető aláírása.

yezem:

gy helyettesének
sa.

Endrényi Imre, Szeged.

Magyar Ede

épülés

† 1912

U. 212.

U. 2056

2057

2058

2064

2057

2073

2074

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS ISKOLÁNKIVÜLI NÉPMŰVELÉSI BIZOTTSÁGA
BUDAPEST, IV., SZÉP-UTCA 5., FÉLEMELET 2 — TELEFON: 84-5-29

..... szám.

Kedves Piste!

Mellékelten küldök 2 db. jegyet a 20.-i hémet koncertre, amelyen remélhetőleg felgyógyultan más Te is jelen lehetsz.

Magyar Ede

A Szegedi Gazdasági és Iparbank szűkebbkörű tervpályázatot hirdetett intézeti palotájának emelésére. Ezen a megbízást Magyar Ede (Szeged), az 1000 koronás díjat Janszky és Szivessy budapesti műépítészek nyerték el, Ottovay és Winkler, valamint Pick és Tóbiás szegedi építészek terveit 500—500 koronáért megvásárolta a bankigazgatóság.

Művészet 1911. 390. l.

Munkácsy.

dekeket minden módon előmozdítsa s az intézmények szabályzataiban lefektetett elveknek minden vonatkozásban érvényesülést biztosítson.

Az előadó hivatali teendőinek sorát és rendjét részletesen az alább következő «Ügyrend» 5. §-ának *a)—p)* pontjai állapítják meg.

A titkár.

5. §.

A titkár azokat a teendőket látja el, melyeket a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége Szabályzatának 16. §-a az első bekezdésben részére előír s a melyeket az előadó, ki közvetlen főnöke, reábiz. Hivatali teendőinek sorát és rendjét az alább következő «Ügyrend» 7. §-ának *a)–j)* pontjai állapítják meg.

A tollnok.

6. §.

A tollnok a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége Szabályzata 16. §-ának második bekezdésében vázolt

~~Atyaistent ábrázoló~~ freskó Rafaelsöl

~~VII. 201.~~

Magyar Ede

U. 2056

2057

2058

~~Áthoszlegyi zárda VIII.183.~~

Magyar Ede

U 2064

~~Augsburg~~ ~~X. 11.~~

Magyar Ede

U. 2057

~~Athen~~ ~~V. 54, 254.~~

Magyar Ede

U. 2073

2074

Angolok II. 192, III. 191, IV. 45, 233, V. 55.

Magyar Ede

Műcsarnok épitész Szeged

1911-12. jub. kiall 712

718 Klein, Adam.

~~6 lap~~ Lótamilmány. ~~5 z.~~

Rk.

K. 1.50.

105 × 133 mm.

Magyar Ede, építész, szül. 1878

megh. Szeged 1912 máj. 5.

Budapesten tanult, azután Temesvárt dolgozott, majd önállósítva magát Szegeden telepedett le.

Kaposvári uj szinház a nagykikindai ref. templom

Szegedi ref. egyház

palotája és több szegedi bank és bérpalota

magyar stilustörekvések jellemzik

munkáját.

1911. a szegedi gazdasági és sparbank

épületének hombokrat terveivel vett

rész a Mülsamikban

Magyar Ede

MAGYAR EDE

Délmagyarország SZERDA, 1975. JANUÁR 1.

Indák a falon

A Reök-palota felújításáról

Az idegent, de az itt-honost is sokszor ámulatba ejtő egységesebb városképért a tanács illetékes szakemberei rövidtávú tervet dolgoztak ki, amely első állomásainak már szemtanúi vagyunk egy-egy lakó- és középület festésének felújításával.

A szépítő vállalkozásnak talán egyik legizgalmasabb állomása a volt Reök-palota újrafestése, amelyet külön gonddal és nagy szakértelemmel, a szecesszió e nemes alkotása iránt igen fogékony Bakonyi Tibor építészmérnök, a CSOMITERV munkatársa segítségével készítettek el. Ezt, a város építészettörténetében nem mindennapi alkotást, a köznyelv szerinti „lófara-ház"-at a századforduló táján egész Európán, sőt Amerikán is végigrohanó művészeti stílus jegyében a nagyon tehetséges, de életének korán véget vetett Magyar Ede, akit talán bátran nevezhetnénk magyar Gaudinak is, alkotta. Az építészettörténet számára fennmaradt házai közül ez a legsikerültebb, itt alkalmazta legbátrabban, ugyanakkor legkecsesebben a természeti formákat. Az új köntösbe öltöztetett műalkotás — most már igazán megérdemelné műemlékké nyilvánítását — növényi formái, vonalkultusza, a megszokottól eltérő különös színek — nemcsak Szeged, de az ország legjobb szecessziós épületei közé emelik.

— De inkább mondjon róla többet a szakember, Bakonyi Tibor, akinek e házon keresztül egyébként is szakmai hobbijává vált Magyar Ede sajátságos stílusirányzata.

— Magyar Ede a századfordulón települt Szegedre, és első jelentősebb itteni épülete a Tábor u. 5. szám alatti lakóház, amely korai ízelítőt ad bontakozó tehetségéből. Különösen kitűnik ez a kapujárat növényi ihletésű vonalvezetéséről, és a kapualj két oldalán sorakozó fehér ruhás leányalakok kezében levő virágmotívumaiból, amely már a szecesszió gazdag lelkiségét tükrözi. Ezt követően tervezi meg Reök Iván vízügyi mérnök megbízásából a neves palotát, amelyben az építtető népes családját kívánta elhelyezni.

— A házon alkalmazott stílus talán egy kicsit az építtetőnek is szólt, aki tudomásom szerint Zürichben végzett, modern szemléletű mérnökember volt, és a tiszai folyammérnökség főmérnöki posztján állt helyt.

— Hogy helyt állt? Ez pontosan így van, sőt a város társadalmi életében is fontos szerepet játszott. Ennek bizonyítására álljon itt az a tény, hogy Reök Iván a Dugonics Társaság 1918. jan. 8-i ülésén többek közt ezeket mondta: *„Indítványozom, hogy szakértőt hívjanak Szegedre, aki előadást tartana arról, hogy van-e és mennyi földgáz Szegeden, és milyenek az értékesítési és kitermelési feltételek? Valószínű, hogy Algyő környékén eredményes lenne a fúrás."* Ez a fontos tudomány- és technikatörténeti tény, amely szerepel a *„Szeged múltja írott emlékekben"* című munkában is, egyébként azzal is kiegészíthető, hogy a város akkori mérnöktársadalmát előadásokon is foglalkoztatta e kérdés. No de, kanyarodjunk vissza az eredeti témánkhoz, hiszen úgy tartom, egy kissé elkalandoztunk.

— Tudomásom szerint a Reök családnak rokoni kapcsolatai voltak Munkácsy Mihállyal, s ez is hatással lehetett az építtetőre, hogy egy ilyen, Ady-versbe illő alkotást építtessen.

— Úgy bizony, Reök Iván édesapja nevelőapja volt Munkácsynak, s így a rokonság még szorosabb, még bensőségesebb volt kettőjük között. Az építtető többször megfordult Párizsban, és minden bizonnyal az ott látottak együttesen érlelték meg bennük azt a gondolatot, hogy hazahozzák a kor legdivatosabb építészeti stílusát, amit aztán sokáig némi értetlenséggel fogadott itthon a közvélemény. Ennek ékes bizonyítéka, hogy az épület legszebb díszét jelentő, a párkányok alatti festett falmezők lengeruhás leányalakjait a család konzervatívabb tagjainak közbelépésére lekapartatták, pedig ha ez meglenne, nyugodtan állíthatjuk, hogy Európa legszebb szecessziós épületével rendelkeznénk.

— Most szeretnénk némi képet kapni Magyar Ede életéről és egyéb működéséről.

— Ez az ember irigylésre méltó géniusszal rendelkezett, s ráadásul még mérnöki diplomával sem dicsekedhetett. És ez csak növeli értékét, csodálatos elhivatottságát az építőművészet iránt. A budapesti felsőipariskolában elsajátított alapokat tanulmányútjai alkalmával autodidakta módon tökéletesítette, és a művészetek forrongásának központjában, Párizsban halmozta fel magában a szecesszió élményanyagát, formakincsét. Ezekben az években nem kisebb dolgok történtek ott, mint az 1900-as világkiállítás, ahova egész Európa összehordta a szecessziós iparművészeti tárgyait. Piacosso kubista korszakához érkezik el, a fauvizmus diadalmaskodik. Ebből a világból magával hozott élményanyag fogalmazódik meg a Reök-palotán legjellegzetesebben. Ez az épület elkészültekor, 1907-ben csúcsteljesítménye a helyi iparosoknak, a lakatosoknak, a díszítőszobrászoknak és a kőműveseknek, nevezetesen Pick és Tóbiás vállalkozóknak. A nagy értékű műlakatos munkát Fekete Pál készítette. Az épület gazdag mívességét értékelték, s ennek eredményeként sorra kapja a nagy feladatokat. Ezek: a Somogyi-udvar, a Református-palota és pályázat nyerteseként a kaposvári színház épülete.

— Tényleg szép és csodálatos a „lófara-ház", de mi az oka annak, Magyar Ede további épületei stílusban jócskán eltérnek?

— Ennek oka viszonylag egyszerű. A szecesszió hazánkban a század első évtizede végére divatja múlttá vált. Részint azáltal, hogy kevés volt a tehetséges művelője, másrészről a sosem látott formák kivitelezése roppant sok munkát és precizitást igényelt. Arról nem is beszélve, hogy a kommersz igényű építkezések tőkeszegények voltak. Jó példa erre a későbbiekben épített házai: a Schäffer-ház a Bajcsy-Zsilinszky és a Kiss Ernő utca sarkán, a Bolyai u. 15., a Liliom u. 1., a Bajcsy-Zsilinszky utcai bútorbolt épülete, a Kiss Ernő u. 5., a Jósika u. 14. sz. alatti épületek, és a bontás előtt álló Forbáth-villa a Gedóban. Ezeken túl tudunk még néhány egyéb munkájáról, pl. a horgosi Reök birtok épületei, a zentai szálloda és városháza, a nagykikindai templom. Ezek láttán nem csodálkozhatunk, ha a túlfeszített munkatempó és családi problémájának megoldathatatlansága, kedvenc stílusának kifulladása és anyagi csődje miatt a golyót választotta 1912. május 5-én, 34 éves korában.

— Helyileg hol alkotott Magyar Ede, hol volt építészeti irodája, és kik dolgoztak nála?

— Alkotóműhelye a Reök-palota bejáratának bal oldalán található két irodahelyiségben volt. Irodájában építészmérnökök is dolgoztak, Sebestyén Endre és Sós Aladár, továbbá Takács János, Mihály Ferenc építőmesterek és még sokan mások.

— Visszatérve a legkedvesebbhez, a Reök-palotához, a jelenlegi felújítás az eredetinek mennyire felel meg?

— Az eredeti színes homlokzati tervek elkallódtak, de egy szerencsés véletlen folytán Beszédes Kornél, korábbi városi főmérnök megőrizte Takács Jánosnak, Magyar Ede munkatársának 1961-ben, az épület akkori felújításakor hozzá intézett levelét. Ebben pontos leírás található a palota építéstörténetéről, formálásának indítékairól, és a homlokzat színezéséről. Ezt a levelet használtuk alapul, mint leghitelesebb bizonyítékát az épület egykori kialakításának. Az IKV küszködve az anyagbeszerzés gondjaival, legjobb szakembereit biztosította ehhez a felújításhoz, és példás gondossággal végzett el olyan munkákat is, amelyeket korábban talán el sem vállalt volna. Gondolok itt a szétfagyott körerkély lebontására, és szakszerű helyreállítására. Elismerés illeti az alaposságért a felújítást tervezőket, Tuzai Andrást és Tipity Jánost is.

— Milyen hely illeti meg Magyar Edét a magyar építészettörténetben?

— A külföldi és hazai szakirodalom tanulmányozása alapján erősödik bennem az a feltevés, hogy Magyar Ede szecessziós stílusú munkássága Lechner Ödön és Lajta Béla közelébe kívánkozik, de ezt a száguldó művészeti irányzatot legkövetkezetesebben Magyar Ede képviselte hazánkban. A Reök-palota egyedülállóan stílustiszta alkotás, amelyen nem ismerhető fel egyetlen kortárs építész csodálata, hatása sem. Annyira egyedülálló és magányos ez a ház hazánkban, mint Csontváry sokat emlegetett cédrusa.

— Építészettörténeti munkákban Magyar Ede nevét nem találtam. Mit terveznek a kutatók annak érdekében, hogy ennek a „mostohagyerek"-nek munkássága ismertté váljék?

— Magyar Ede munkásságáról könyv készül, amelyben igyekszünk bemutatni pozitív értékét, különös tekintettel szecessziós alkotásaira, mivel csak műveinek megismerése által biztosítható megismertetése a hazai és a nemzetközi építészettörténetben.

BÁTYAI JENŐ

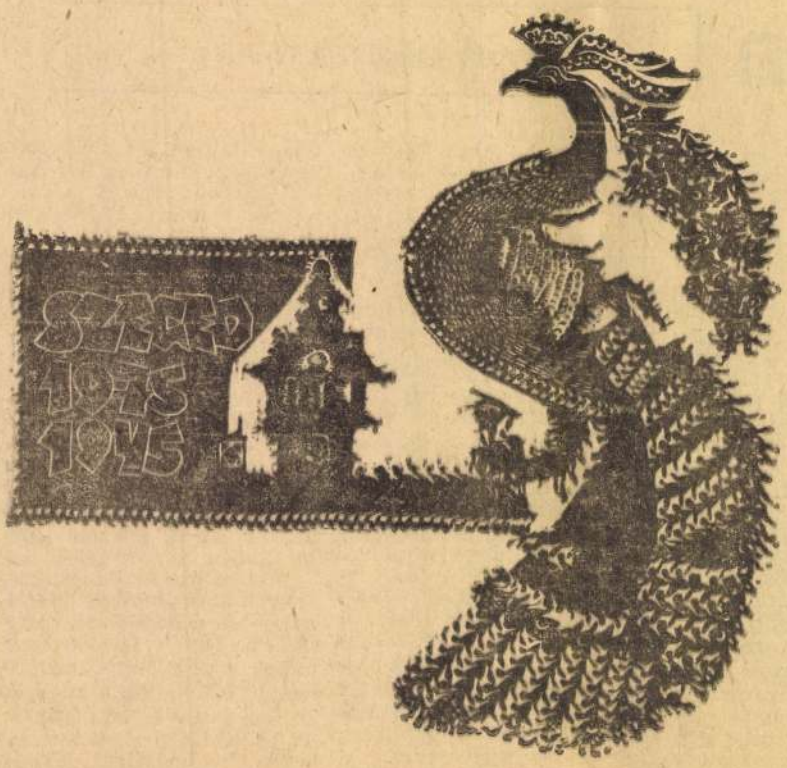

Kopasz Márta grafikája

Harminc éve írták...

A sorsfordító 1945-ös év küszöbén, 1944. december 30-án az Esti Újság Újévi köszöntő címen közölt verset:

„Boldog újév hajnalán, bús magyarnak ajtaján,
Be szabad-e kopogtatni?
Boldog újév hajnalán növekszik a zaj talán?
Az se baj, mert itt az óra: győzedelmes virradóra!"

Ugyanezen a napon a lap fő címben idézte a német hivatalos hadijelentést: „Budapest védői a város magvát tartották a szovjet heves támadásával szemben."

A Függetlenség 1944. december 30-i számában budapesti riportot közölt: „Kettőzött erővel folyik a szociális megsegítés az ostromlott fővárosban." A riport alcímei: Imádkozó tömegek templomokban; — A szorongás óráiban egymásra talál a pesti polgár.

E lapszámban jelent meg a Nyilaskeresztes Párt Hungarista Mozgalom karhatalmi parancsnokának felhívása:

„Tisztviselők, munkások, pékek, közvetítő kereskedők, nagykereskedők, újságárusok, lapkihordók, előfizetés-kézbesítők! Mindenki foglalja el munkahelyét! Ha valaki ezt elmulasztja, a személyes felelősségre vonás alól nem mentesül!"

Az Új Dunántúl december 28-án közölt hadijelentése szerint a szovjet csapatok elfoglalták Esztergomot, teljesen körülzárták Budapestet, Budafok, Budaörs, Üröm felszabadult.

Pécsett a Park mozi a Dr. Jörn, az asszonyok orvosa című filmet játszotta, az Apollóban a Tovaris P. volt műsoron karácsonykor és újévkor, a Pécsi Nemzeti Színház Erdélyi Mihály Sárgarigófészek-jét adta.

December 30-án jelentette a lap, hogy a budapestieknek délután 5 órán túl tilos az utcán járniok. A büntetőosztagok parancsot kaptak arra, hogy a gyanús személyeket a helyszínen lőjék agyon.

Új Dunántúl, január 3-án így írt:

„Budapest gyárainak munkássága harcban áll a gyárromboló hitleristákkal." Január 2-án ezt jelentette:

„Moszkvába érkezett a magyar fegyverszüneti bizottság, amelyet Vörös János vezérezredes, honvédelmi miniszter vezet."

A címlapján nyilaskereszttel megjelenő Pápai Újság 1945. január 3-án közölte:

Kedves Kosztya! Zavarban vagyok. Sehogy sem tudok időt szakítani a személyes találkozásra. Ezért írok levelet. A mama említette, hogy a főnök általad kérdezteti annak az okát, amiért nem járok be dolgozni. Elhatároztam, hogy neked mindent elmondok.

Június végén eljött hozzánk a nagynénikénk, Valja mami, és megkért engem, hogy tegyek az Édesipari Főiskolára felvételi vizsgát a másodunoka testvérem, Vovocska helyett. Emlékszel, amikor megvédtem a disszertációmat, akkor odajött hozzánk egy fiatalember, hippiöltözékben? Hát ő ez a Vovocska. Egy évvel fiatalabb tőlem. Gyerekkorunkban sülve-főve együtt voltunk, de aztán a sors szétszórt bennünket. Őt a jazz-zene vonzotta, én meg atomfizikus lettem.

Az ismerőseink közül valaki az én fényképemet küldte meg a Vovocskáé helyett a főiskolai jelentkezési lappal. Így aztán én mentem el a felvételi vizsgára. A felvételi sikerült, mármint az általam adott felvételi, és Vovocskát — azaz engem — felvettek a főiskolára.

Szeptember elején ismét megjelent nálam Válja nagynéni, és a lábaim előtt térdre borult. Nagyon megijedtem. És mint később kiderült, nem is ok nélkül. Az a személy, aki az én fényképemet csemészte a Vovocskáé helyére, lebukott, és most nincs, aki visszacserélje. Válja nagynéni azt mondja, hogy az adott szituációból csak egyetlen kiút van: Nekem kell tanulnom Vovocska helyett.

— De Válja néni — próbáltam tiltakozni —, ezt én, a matematika, fizika tudományok doktora, nem tehetem. Én nem tanulha-

Mint az időjárás...

Azt mondta a szerkesztő, hogy írhatnék egy olyan habkönnyű micsodát, szóval afféle szilveszteri visszatekintést a hátunk mögött hagyott esztendőről. Nem álltam kötélnek az első szóra, mert mit tudom én, hátha valakinek nem tetszik, hogy visszatekintek, ráadásul habkönnyű, micsoda keretében. Ha már visszanéz az ember, akkor ügyeljen arra, hogy közben előre is tekintsen, bár ennek az ajánlott módszernek a technikájával még nem vagyok egészen tisztában, félő, hogy esetleg kitekerik a nyakam.

Mindenesetre próbáljuk meg. A legcélszerűbb volna talán arról elmélkedni, hogy milyen volt az időjárás. Igen, ez jó lesz, mert az időjárás ezúttal csakugyan olyan szeszélyes volt, mint az

értéke állandóan növekszik a rosz- cselekedetével sem. Háborút többek

A szecesszió nagykövetei – Építész az építészről

Névjegyek a Reök-palotán

Még 1989-ben, az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent egy kötet. Építész írt építészről, *Bakonyi Tibor Magyar Edéről.* Amikor a könyv a boltokba került, írója már nem élt, így felesége *Matolcsy Marianna* adatta ki. Mostanra az érdeklődő kezébe veheti az angol nyelvű, színes fotókkal illusztrált változatot is. A kiadáshoz szükséges pénzt nem volt könnyű összegyűjteni. Pályázatokra jelentkezve, rengeteg utánajárással sikerülhetett, hogy Bakonyi Tibor özvegye férje emlékét, munkáját angol nyelvterületen megismertetheti ezen újabb kötet formájában.

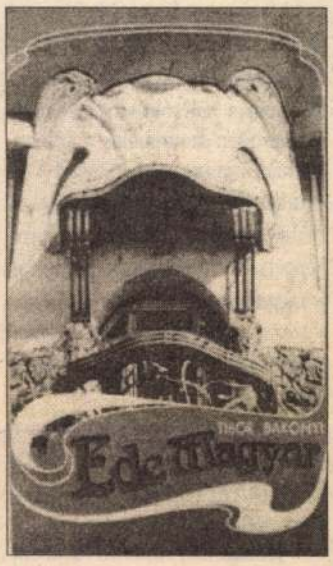

Bakonyi Tibor építészmérnökként dolgozott, a századforduló magyar építészetét kutatta. Ő fedezte fel Szeged architektúrájának izgalmas-sajátos értékeit, a szecessziót, így Magyar Edét is. Könyvében bemutatja a századfordulón munkálkodó építőművész fantáziadús, új irányba mutató, a historizmus formáin felülemelkedő, különös világát. Arról a Magyar Edéről szól, aki rövid élete során mindvégig tehetségének kibontakozásáért küzdött, aki ambícióval telve látott munkához az alföldi városban. Az új törekvések vonzották külföldre, többször járt Párizsban. Huszonkilenc éves korában kapta Reök Istvántól a megbízást: tervezzen családi palotát számukra. Az igényes kivitelű, szecessziós Reök-palotát nemrégen újították fel, s a város legszebb éke lett. Csakúgy, mint a valamikori Schäffer-ház, a Gróf palota vagy a Református palota. Azt sajnos nem tudhatjuk, mekkora zsenivé nőhetett volna a fiatalember, ha több időt szán neki a sors. Korai, tragikus halála megfosztotta Szegedet és az országot egy érett, komoly pályafutást ígérő művésztől.

Bakonyi Tibor magyar és angol nyelvű kötete fotók segítségével összegzi az életművet. Izgalommal telve és nagy szeretettel látott munkához, hiszen magával ragadta a szecesszió hangulata, különleges stílusjegyei, architektorikus motívumai, díszítő elemei. Megszállottan kutatott és dolgozott. Tragédiája, hogy könyve csak halála után jelent meg. *Kubinszky Mihály* professzor így fogalmaz az előszóban: "Bakonyi Tibor éppúgy sírba vitte tehetségét, befejezetlen életművét, mint Magyar Ede."

Petri Ferenc költő búcsúja 1982-ből: "Alig többet, mint másfél évtizedet töltött el Szegeden. De azalatt beírta nevét a város történetébe."

A most megjelent angol nyelvű Magyar Ede-könyv három részből áll: a magyar kiadás fordításából (ennek bevezetőjét Kubinszky professzor írta a két építészről), a kötet gerince a Magyar Edéről szóló anyag, amelyben Bakonyi részletesen bemutatja a Reök-palotát és felsorolja más építészeti remekeit, terveit, a harmadik rész egy újabb tanulmány Fekete György belsőépítész és Koczor György építészmérnök írása a Reök-palota felújításáról. Arról szólnak, miként született ujjá az épület. "Tudjuk, hogy evvel a rekonstrukcióval valami történt, valami feltámadt. Nem csak egy épület, hanem a hit is a múlt nagyszerű emlékeinek fontosságában és a szakemberek közös munkájának értelmében. Mert mindig nagy pillanat az, ha a rombolás ösztönei felett az élet győzedelmeskedik" – olvashatjuk.

Az angol variáns színes és fekete-fehér fényképekkel idézi az épületek szépségét, egy részük Bakonyi Tibor munkája. A könyv két soha véget nem érő élet dokumentuma.

TANDI BARBARA

(Fotó: Krizsán Ildikó)

szinte megoldhatatlan feladat elé állítana bennünket. Ha például a jugoszláv állampolgárok Szabadkán, Belgrádban vagy Újvidéken a lakóhely szerinti illetékes képviseleteken kiválthatnák a vízumot, akkor ellenőrzés szempontjából nem lenne gond, viszont számítani kellene arra, hogy a határon túl élő magyarokat rekesztenénk ki ezáltal. Az is biztos, hogy a kölcsönösség elve alapján, minden szomszédos ország válaszként ugyancsak bevezetné a vízumkényszert a magyar állampolgárokkal szemben. Ennek eredményeképpen erősen visszaesne az amúgy is megcsappant forgalom. Remélem – s ez a magánvéleményem –, nem kerül sor a vízumkényszer bevezetésére.

– Felkészültek-e a megnövekedett forgalom befogadására, ha esetleg feloldják a Kis-Jugoszláviával szembeni embargót?

– Jobban nem tudunk felkészülni, a határ áteresztőképessége gátat szab. Minden terv arra épül, hogy elkészül majd egyszer az új autópálya és vele együtt az új határátkelő. A jelenlegi nehéz gazdasági helyzetben ez nehezen megvalósítható. Ha megszűnik az embargó, napi 1000-1500 kamionnal kell számolni. Aki ismeri az átkelőn uralkodó állapotokat, az tudja, hogy a 600-800 kamion átvizsgálása is milyen gondokat okoz. Arról is szó volt, bővítik majd az utat a röszkei elágazásig, de sajnos ebből sem lett semmi. Az elmondottak miatt előre rettegünk az embargó feloldásától, mert félünk, újra visszatérnek azok az idők, amikor a T and T-nél volt a kocsisor vége, és 6-7 órát kellett várakozni kilépéskor.

A belépő oldalon négy sorban békésen várakozó gépkocsik vesztegelnek. Megszólítjuk az egyik újvidéki rendszámtáblájú Zastava sofőrjét.

– Már 4-5 órája rostokolok itt a sorban, nem tudom miért halad mezővásárhelyen, ő már korábban átköltözött. Vajdaságban most a menekültek miatt nagyon feszült a helyzet, meglehet, én is eladom a házam és átjövök, mielőtt még erőszakkal elüldöznének.

A T and T előtt zömében jugoszláv rendszámtáblájú autók parkolnak. Mindenki lázasan pakolja a szajrét, keresi a rejtett zugokat, nyomkodja az ülés alá a pólókat, tornacipőket, a vásárolt élelmiszert. Egy belgrádi Ford körül négyen serénykednek. A legalább 30 színes reklámszatyorba csomagolt áruval körbebástyázott autó messze kirí a többi közül.

– Nem szórakozásból csináljuk – veti oda dühösen az egyik középkorú nő, miközben szélsebesen rakosgatja az árut a csomagtartóba.

A fotóhoz természetesen nem járul hozzá, beszélni sem igen akar, de a mellette tétlenkedő férfiaknak megered a nyelvük.

– Mindannyiunknak volt tisztességes munkahelye, viszont már hónapok óta nem dolgozunk, fizetést sem kapunk, valamiből meg kell élni. Hetente csinálunk egy ilyen bevásárlóutat, s csak reménykedünk abban, hogy az árut nem veszik el a határon. A vámosok különben rendesek, korrektek, nem panaszkodhatunk rájuk.

Ahogy megsaccolom a zacskók tartalmát, legalább 200 ezer forintba került a temérdek kínai bóvli.

– Megrendelésre visszük a cuccot, ha eladjuk, újra fordulunk – világosít fel az üzlet menetéről az egyik férfi. – Bízunk abban, hogy majd csak jobb lesz odahaza is és akkor nem kell majd seftelésből élnünk.

Jó nekik, ők a temerini fiúval ellentétben még bíznak valamiben. Ilyen kocsival és ennyi pénzzel tehetik is. Rajtuk az embargó nem fogott ki. Sőt, amíg ilyen állapotok uralkodnak, hasznot is húznak belőle.

- tuti -

Fotó: Krizsán Ildikó

Az országos vadásznap Dobozon tartott központi rendezvényén a földművelésügyi miniszter fórumon válaszolt az egybegyűlt vadászok kérdésire. A termőföld tulajdonlását illetően kifejtette: habár ellene van a teljes liberalizálásnak, bizonyos korlátok közt megengedné a külföldiek földvásárlását. A termelő érdekeit védő, a földhaszonbérletnek a bérlő jogait erősítő szabályozás mellett érvelt, a mintegy 60 000 hazai sportvadászt pedig megnyugtatta a föld tulajdonosát is érdekeltté tevő új vadászati törvény nem feledkezik meg róluk. A jogszabályt 1996 januárjáig szeretnék megalkotni.

A dobozi erdőben megtartott rendezvényen Lakos László kitüntetéseket adott át a vadgazdálkodásban kiemelkedő eredménnyel tevékenykedő vadászoknak. Az ünneplők részt vettek a vadászok védője, Szent Hubertusz tiszteletére megtartott misén, majd a vadhúsfőző vetélkedő jóvoltából az egész ország vadászainak legkülönlegesebb ételkínálatát kóstolgathatták végig. A dobozi vadásznap ceremóniáin a Bajor Vadászkürt Zenekar muzsikált. Az ásotthalmi vadászünnepről készült riportunk a 6. oldalon.

ERKÉLYEK

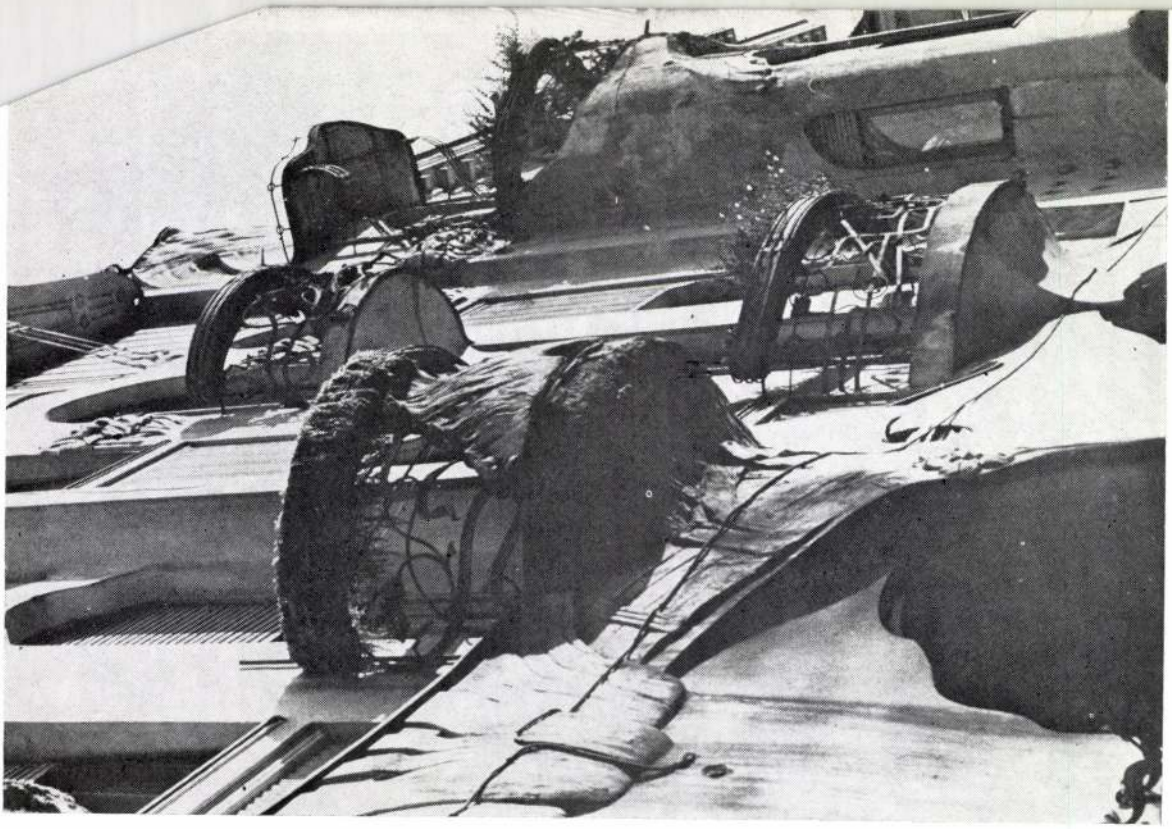

ERKÉLYEK

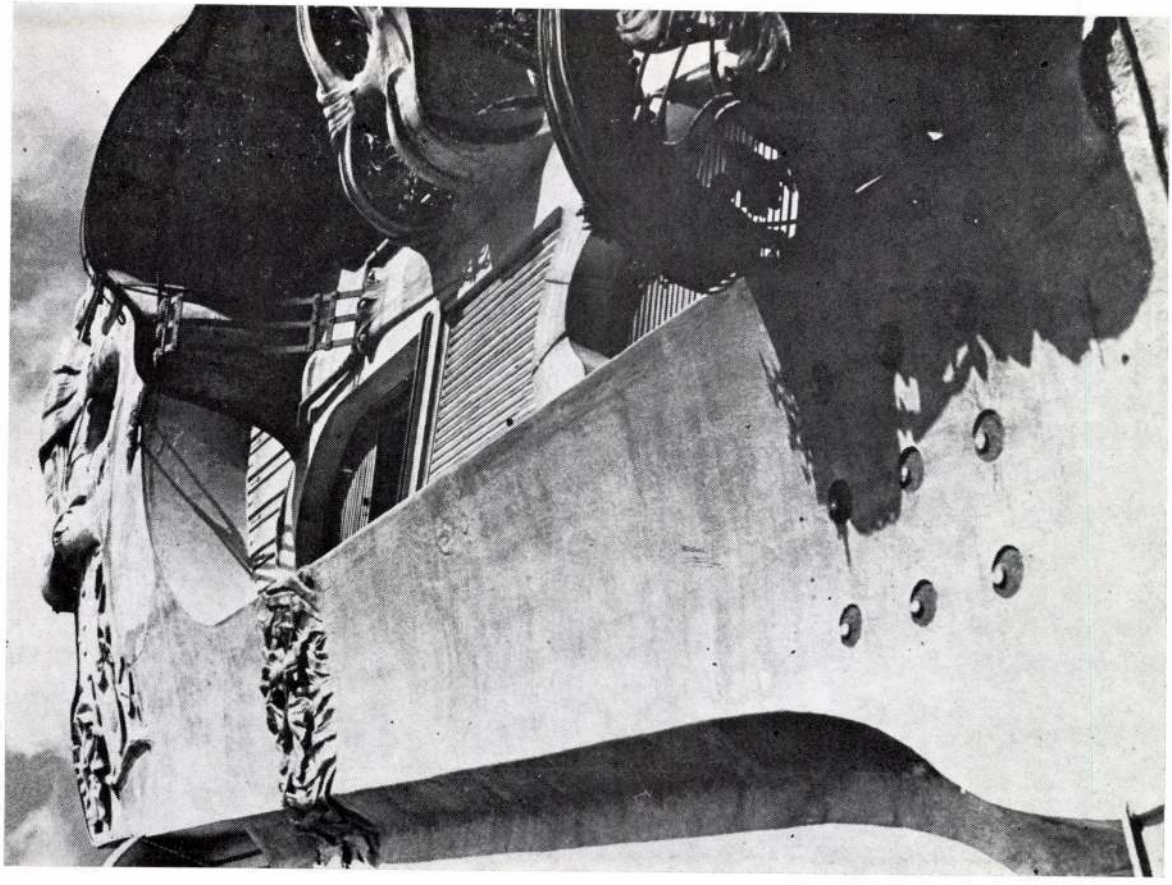

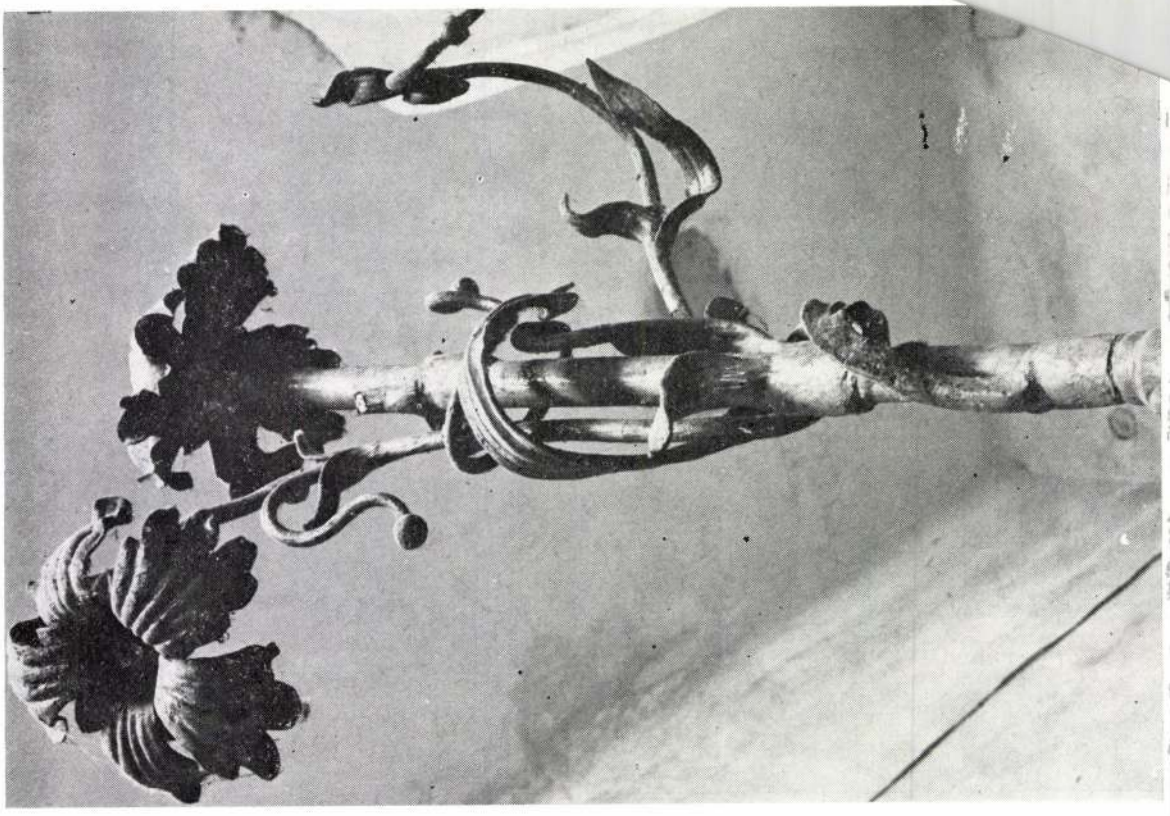

LÉPCSŐHÁZI VIRÁGDÍSZ

RIZALIT

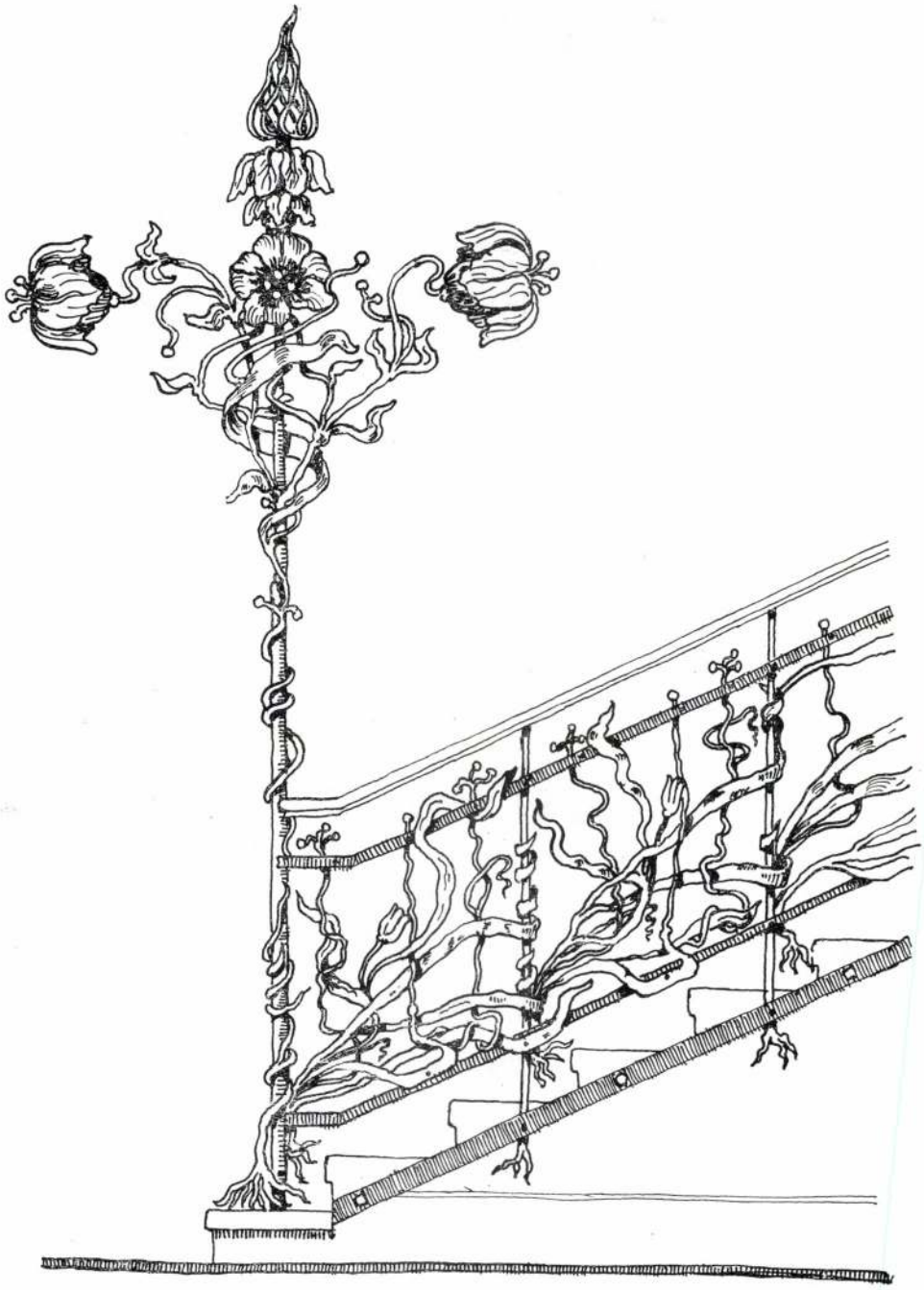

LÉPCSŐHÁZ RÉSZLETE

SOMOGYI-UDVAR

KÖLCSEY UTCAI HOMLOKZAT

szítmények jelennek meg (pl. a Zeneakadémia, Gresham-palota stb.). Tehetséges és haladó gondolkodású építészeink egy kis csoportja a sajátosan nemzeti építőstílus megteremtésén fáradozik. A csoport szellemi vezére Lechner Ödön, aki szenvedélyesen küzdött a konzervatív, eklektikus stílus ellen írásaiban és műveiben egyaránt. Az osztrák szecessziós törekvésekkel egyidőben, de azok befolyásától függetlenül, a magyaros formakincset keresve még indus motívumokat vegyítve tervezte az igen szépen formált Iparművészeti Múzeumot (1893—97) és Földtani Intézetet (1898—99), valamint érett egyéni stílusában főművét, az egykori Postatakarékpénztár épületét (1899—1902). A fiatal építészek egy csoportja ugyanakkor a népi építészet formakincsét a szecessziós stílus alkotó módszereivel együtt alkalmazza művein, és míves, artisztikus épületeket hoz létre (pl. Kós Károly, Zrumeczky Dezső, Medgyaszay István, Árkay Aladár).

Az előzőekben említett új utakat kereső, valamint a konzervatív építészeti erők (Alpár Ignác, Hauszmann Alajos stb.) állandó vitái közepette a Szegeden dolgozó *Magyar Ede* munkássága nem talált visszhangra országszerte. Így nem csoda, hogy szinte semmi nyomát nem találjuk működésének a korabeli szaklapokban sem.

Szeged városát az 1879-es árvíz szinte teljesen elpusztította. A rengeteg szenvedés és hatalmas károk ellenére megteremtődött azonban Szeged nagyvárossá fejlődésének lehetősége, elsődlegesen azáltal, hogy a régi elavult szerkezetű épületek nagyrészt elpusztultak, és ezzel lehetőség nyílt korszerű városrendezési elvek alkalmazására. Az európai országok segítsége és az ország anyagi áldozatai árán igen rövid idő alatt — 1880—85 között — átépül a város központja. Elkészül a Lechner Ödön által újjáépített Városháza és a Milkó-palota, a Színház, Posta, a Tisza-part és a Széchenyi tér palotái. Létrejön a belváros híres eklektikus városképe, mely finoman összehangolt stílusegységével Szeged egyik fő jellegzetessége ma is. Az újjáépítés e hatalmas üteme és mérete Szegedre vonzotta az ország építőiparának jelentős erőit. Kiváló mesteremberek százai dolgoznak és telepednek le a városban, nem ritka közöttük az olasz díszítőművész sem.

1885-től a századfordulóig az újjáépítés üteme a tőkehiány miatt lelassul és csak századunk első éveiben kap újabb lendületet, ami aztán a világháború kitöréséig tart. Az utóbbi időszakra esik a belváros foghíjainak beépítése. Ekkor épül át két-három emeletesre a Kárász utca keleti oldala, míg a nyugati egyemeletes klaszszicista-romantikus házaival az árvíz előtti állapotot őrzi.

A hatalmas ütemű építkezés terveinek elkészítéséhez helyben nem volt megfelelő tervezőgárda. A városrekonstrukciós terveket és néhány épületet Lechner Lajos, míg a belváros eklektikus házait túlnyomórészt szintén budapesti és bécsi építészek, mesteremberek készítik. Századunk első éveiben is a budapesti építészeké a vezető szerep Szegeden. Ez idő tájt épült a megyei Takarékpénztár palotája (1903), a zsinagóga (1903); a Kárász u. 14. sz. bérház (1905) Baumhorn Lipót, a Tömörkény Gimnázium (1902) Baumgarten Sándor, a Szent István téri vasbeton víztorony (1904) Zielinszky Szilárd tervei szerint már mind a szecessziós stílusban.

Magyar Ede 1878-ban született Orosházán. Építőmesteri képesítését a budapesti Felső Ipariskolában nyerte. Pályáját Temesvárott kezdte, s valószínűleg még ekkor tervezte a nagykikindai református templomot. Szegedi munkássága 1904-től kísérhető nyomon, mivel ez év márciusában adja be engedélyezésre a Tábor u. 5. sz. lakóház terveit. Az épület főkapuja és a bejárat két oldalán sorakozó stukkóból készült virágot tartó leányalakok már a szecesszió szellemében fogantak.

Ez idő tájt már több jó képességű építész működik Szegeden, de a legjelentősebb irodája Magyar Edének van. Műtermében dolgozik Takács János építőmester, 1910-től Sebestyén Endre építészmérnök, 1911-től Sós Aladár építészmérnök, Maroscher Sámuel rajzoló, Gárdos Aladár szobrász, Tardos-Tauszig Ármin, Nagy Pál szobrász, Toaso Pál olasz származású díszítőművész. Magyar Ede tragikusan végződött rövid életében — mindössze tíz alkotó éve alatt — számos kitűnő épületet tervez és kezdetben a vállalkozás felelősségteljes gondját is ellátja.

Sokat járt külföldön, és többször megfordult Párizsban is. A világkiállítások és művészeti forradalmak városából hozott élményanyag és formakincs felhasználásával tervezi meg főművét a Lenin krt. 56. sz. épületet, a Reök család bérházát. A bejárat melletti két helyiségben volt Magyar Ede tervezőirodája. Az épület 1906—7 között épült a legjobb helyi díszítőművészek közreműködésével. A kétemeletes sarokház minden részletén kristálytiszta stílusegység uralkodik, a szecessziós építészet leghumánusabb formakincseinek (virágmotívumok) alkalmazása révén. Magyar Ede a homlokzati falfelületeket vízszintes és függőleges irányban egyaránt szobrászi eszközökkel alakítja, a nyitott és zárt erkélyek sokféle variálásával. A lakásokhoz rokokó lendületű lépcsőház vezet, s gyökérből induló, virágba szökkenő sásszövevényszerű korlát ível felfelé. Az erkélyek betétrácsai szintén indadíszítésűek, hatalmas virágokkal. Különlegesek a pillér és oszlopfejezetek, mivel vízinövénylevelekből és hatalmas liliom kombinációjából állnak. Az épületben két eredeti szecessziós díszítésű cserépkályha maradt épen. Figyelemre méltó a korábban említett angol építészettörténész véleménye az épületről: „A földszinten a szerkezeti tartópillérek igen érdekes megoldása látható, a rájuk köpeny módjára redőzött homlokzat lefutó felületével. A részletek pazarlóak, bár meglepően fegyelmezettek; a falfelület nagyrésze csupasz. A hatalmas görbevonalú erkélyek és a növényi frízek az utcasarok kiugrásán futnak össze egy szabálytalan ház-orom álkapocsba, mely William Blake Atyaúristenének távoli hasonmása."

Jellegzetes formálása egyedülálló hazánkban, és a rendelkezésre álló szakirodalom szerint Európában is kuriózum. Kizárólag szellemében mutat hasonlóságot a belga Victor Horta és a francia Hector Guimard törekvéseivel. Plasztikus tagolása leginkább a spanyol Antoni Gaudi két legjobb művéhez, a Barcelonában 1905—7 között épült Casa Battló és az 1905—10 között épült Casa Milához hasonlítható, de részletképzésében ezektől teljesen eltérő. Alaprajzi kialakításában is van hasonlóság Gaudi szabálytalanságra törő lakásegységeivel. Érdekesség még, hogy Lechner Ödön épületeinek formakincsétől teljesen eltérőek a részletmegoldások.

Felmerülhet az a kérdés, mi lehetett az oka annak, hogy amíg 1902 után Lechner Ödön megbízás nélkül tétlenkedik, addig Szegeden a párizsi „art nouveau" szellemében a korszak egyik legbizarabb, legérdekesebb épülete születik meg?

Vámos Ferenc Lajta Béláról írt könyvében idézi Wlassics Gyula közoktatási miniszter szavait (1905) „A szecessziós stílust nem szeretem és mivel igen gyakran magyar stílus alatt a szecessziós stílussal találkozunk, az én ízlésemnek ezen szecessziós stílus nem felel meg, mert nekem is jogom van bizonyos ízléssel rendelkezni" — majd így folytatja. „Reám sok építkezés azt a benyomást teszi, hogy akik magyar stílusban akarnak dolgozni, bizonyos tekintetben szecessziós stílusban dolgoznak, hogy tehát ilyen szecessziós irányú stílus a vezetésemre bízott tárca körében a jövőre nem igen legyen lehetséges, iparkodni fogok azt megakadályozni, de az igazi magyar stílust ez alatt nem értem." E nyilatkozat ismeretében már érthetőbb, miért nem kapott állami támogatást Lechner Ödön és a stílus képviselői.

Ennek ellenére a gazdag polgárság egy része sajátjának érezte az új mozgalmat, és bérpalotáit e szerint építtette. Ez az oka, hogy hazánkban főleg lakóházak épültek 1902—14 között az új stílus szellemében, mint Szegeden a Reök-palota.

Építtetője Reök Iván mérnök és földbirtokos, Munkácsy Mihály unokaöccse, aki Zürichben végezte tanulmányait. Levelezésük bizonysága szerint (Korpássy család birtokában) Munkácsyval szívélyes jó barátságban volt. Munkácsynak 1878-ban (vagy 79-ben) Párizsból Zürichbe, Reök Ivánnak küldött levelében ez olvasható: „Szeretném, ha mielőtt haza mennél, még láthatnók egymást itt." Ez és a többi bensőséges hangú levél is bizonyítja, hogy Reök Iván többször járt Párizsban, illetve Franciaországban. Munkácsy pedig 1891-ben Magyarországon járva felkeresi rokonát, és kellemes estét töltenek együtt családi körben (Szegedi Napló, 1891. okt. 25.). Reök Iván európai látókörű, műszakilag kiválóan képzett mérnök volt. Ezt igazolja 1918. január 8-án a Szegedi Dugonics Társaság ülésén elhangzott felszólalása is: „Indítványozom, hogy szakértőt hívjanak Szegedre, aki előadást tartana

arról, hogy van-e és mennyi földgáz Szegeden, és milyenek az értékesítési és kitermelési feltételek Szegeden? (...) Valószínű, hogy Algyő környékén eredményes lenne a fúrás. (Szeged múltja írott emlékekben. 1968. 209. oldal.)

A Párizsban gyakran megforduló Magyar Ede és Reök Iván szerencsés egymásra találása a hazai szecesszió fénykorában érthetővé teszi e remekmű megszületését. Ma is csodálatra méltó, ahogy ők ketten vállalták koruk legdivatosabb építészeti stílusát, és szembe mertek nézni a napjainkig tartó értetlenséggel.

(Az említett palota különleges építészeti értékei, valamint az utóbbi években erősen károsodásnak indult díszeinek és szerkezeteinek védelme érdekében rendkívül fontos az épület szakszerű helyreállítása. Az Ingatlankezelő Vállalat már elkészítette a tatarozás terveit, és rövidesen megkezdődik az épület gondos felújítása. Ennek keretében a díszítő-szobrász és épületlakatos munkák szakavatott restaurálását Tápai Antal szegedi szobrászművész fogja végezni. Az épület állagmegóvási munkáit műemléknek kijáró gondossággal fogják elkészíteni.)

Az épület megalkotásával Magyar Ede megalapozta hírnevét Szegeden. 1908-ban országos pályázat nyerteseként megbízást kapott az 1400 fő befogadóképességű kaposvári színház tervezésére, az 1910 januárjában megkezdett épületet 1911. szeptember 5-én már ünnepélyesen át is adják rendeltetésének. Ez alkalommal — a Szegedi Napló tanúsága szerint „... a kormány képviselői, az országgyűlési képviselők mind elragadtatással üdvözölték Magyar Edét a kiváló hírnevű szegedi építészt." Ma már túlzottnak érezzük ezt a nagy lelkesedést, mivel az épületen — kellemes tömegjátéka, gondos elhelyezése és jó funkcionális megoldása ellenére — részletképzéseiben már túlnyomórészt a hagyományos történelmi stílus uralkodik.

1908—11 között épült a Kárász u. és Somogyi u. sarkán álló Ungár—Mayer ház, mely városképileg igen jelentős épület és különösen a Tolbuhin sugárút felől uralja a várossziluettet. Az épület részletformáin már érezhető a szecesszió kifulladása, elbizonytalanodása és a korábbi eklektikus formálás újraéledése. Homlokzata, tetőzete igen változatos tagolású és feltűnően plasztikus a falsíkok és zárterkélyek kezelése. A kor színvonalán álló lakásokhoz lift, teherlift, szemétledobó is készült. Az épület földszintjén vasbeton szerkezetet alkalmazott Magyar Ede, melyet Zielinszki Szilárd irodája készített. Legszebb része a hatalmas kupolaszerű saroktorony, melyet a Tábor utcai kapualj leányalakjai öveznek bágodszobrokként.

A túlfeszített munkatempó és családi nézeteltérései miatt 1909-ben titkon végrendelkezik, már búcsúlevelet is ír, de egyelőre eláll öngyilkossági szándékától. Munkái egyre fáradtabbnak tűnnek, noha még mindig óriási feladatok foglalkoztatják. A Református palota (Lenin krt. 37.) és a Jósika u. 14. sz. lakóházai még életében elkészültek. Ezek méreteikben nagy, de építészeti értékeiket tekintve már nem jelentős alkotások.

Egyéni tragédiája az utóbbi épület tervezése kapcsán következett be. A tervek többszöri egyeztetése közben beleszeretett a megrendelő feleségébe, s az építkezést ezt követően saját költségén fejezte be. Új életet próbált kezdeni. Anyagi gondjai a csőd felé sodorják, és felesége sem volt hajlandó elválni tőle. Végső kétségbeesésében 1912. május 5-én ebben az épületben agyonlőtte magát.

Másnap rendkívüli kiadásban jelent meg a Szegedi Napló — „A műépítész tragédiája" főcímmel, Ortutai István kétoldalas nekrológjával. Értékelése Magyar Edéről kiállta az idő próbáját: „A szecesszión keresztül érkezett el művészete a magyar stílusra való törekvéshez és rendkívül invenciózus tervezővel párosult benne a nagy fantáziájú architektus. Épületei, amellett, hogy praktikusak, előkelő külsejűek és finoman átgondolt részletekkel kitűnnek az átlagos épületekből."

Néhány kisebb fontosságú munkája csak halála után készült el. (Bútoráruház épülete a Bajcsy-Zs. utcában, Bolyai u. 15., melyet Sós Aladár fejez be, és a Weöber-ház a Kiss Ernő u.—Lenin krt. sarkán.) Ezeken a lakóépületeken már a modern építészet irányába tett első lépései is felismerhetők.

Magyar Ede 34 évesen hunyt el. Építőmester volt csupán, ennek dacára templomot, palotát, színházat is tervezett. Egészen fiatalon lett érett művész. Óriási ambíció fűthette, amivel autodidakta módon fáradságot nem ismerve képezte magát.

Minden külföldi útja egy-egy tanulmányút volt, s Párizsban ekkor lehetett tanulni. Kitűnően eligazodott a szecesszió sokszínű forgatagában, és amíg művészeink és építészeink zöme Bécs és München felé orientálódott, ő Párizst választotta. Formateremtő művész volt, csapongó fantáziával megáldva — ezt Sós Aladár építész, barátja és munkatársa mondta el róla —, s erről, fő művét — a Reök-palotát — szemlélve bárki meggyőződhet. Szerencsés időben élt és alkotott, mert a „békebeli béke" évei kedveztek az építő szándéknak. Műveit nem pusztították el a háborúk és az emberi értetlenség. (Elég itt a Guimard által tervezett, öntöttvasból készült párizsi metróállomás épületeinek lebontására, vagy a Hitler által „elfajzott művészet"-nek kikiáltott, Endell tervezte, müncheni Elvira fotószalon elpusztítására utalnunk. Mindkét példa az európai szecesszió úttörő alkotásának számított.) A szecesszió építészetének egyik jelentős részét a lakóházak, másik nagy részét az ideiglenes jellegű kiállítási épületek alkották. Ezért e rövid életű, nagy jelentőségű stíluskorszaknak ma már csak igen kevés értékes alkotása található Európa-szerte. Éppen emiatt tarthatjuk szükségesnek a Reök-palota műemlékké nyilvánítását.

Magyar Ede életművének minél alaposabb összegyűjtésével és bemutatásával hazai és a külföldi értékelésekhez szeretnénk segítséget nyújtani. Munkásságának kutatását tovább folytatjuk, mivel sok adat még tisztázásra szorul. Fényképét, életrajzi adatainak egy részét, külföldi utazásainak időpontjait, lehetséges hagyatékának őrzőjét még nem ismerjük. Első alkotásainak, közöttük a Reök-palota kitűnő díszítő-szobrász és lakatosművészeinek nevét mai napig nem sikerült felderíteni. Az épület eredeti festett homlokzati tervét 1944-ben még látták, azóta nyoma veszett, pedig színezése a felújításnál fontos támpont lehetne. Személyével, műveivel kapcsolatos bármilyen további adatot nagy örömmel fogadnánk a kutatók nevében.

HÍREK

Olasz Sándor, aki eddig is rendszeresen dolgozó külső munkatársunk volt, július 1-től a folyóirat főállású belső munkatársa lett.

*

Simai Mihály költő, az írócsoport titkára július utolsó hetében Karinthy Ferenc társaságában a Szovjetunióban járt, ahol a magyar írók képviseletében részt vettek a szibériai irodalmi napok rendezvényein.

*

Többek kérdésére közöljük, hogy a Tiszatáj 25 éves Repertóriuma korlátozott számban még kapható. Egyéni érdeklődők szerkesztőségünk címén kérhetik utánvéttel, könyvtárak a Könyvtárellátó útján szerezhetik be. Mint korábban közöltük, a tartalommutató 316 oldal terjedelmű, feltünteti az 1947-ben megjelent első szám és 1971 decembere között megjelent valamennyi közleményt, külön közli a névmutatót, álnevek és rejtjelek mutatóját. A Repertórium ára 20 forint.

MAGYAR EDE

Magyar Ede (1877—1912)

A XIX. század utolsó évtizedeiben a régmúlt korok bűvöletében alkotó eklektikus építészet válságba került, mert a történelmi stílusok formarendszerének kötöttségeit egyre nehezebben tudta összehangolni a technikai forradalom által felkínált lehetőségekkel (új anyagok és szerkezetek) és korának téralakítási követelményeivel.

A kilencvenes évek elején aztán az Angliából kiinduló — nem kevés japán inspirációból táplálkozó — stílusirányzat szélviharként vonult át Európán (és Amerikán), országonként más-más mértékig rombolva le a régi eklektikus szemléletet, kialakítva az „új művészet"-et (Art Nouveau), melyet a Monarchia országaiban többnyire szecessziós stílusnak nevezünk. Ezt a művészeti mozgalmat, amely elődeit megtagadva, új formarendszert akart kifejleszteni, haladó szellemű művészek hozták létre, akik szabadulni igyekeztek a történelmi stílusok kötöttségeitől. A gyors ütemben vagyonosodó nagypolgárság — mely eddig semmi önállót nem tudott felmutatni — magáénak kezdte vallani az új stílust és érdekeinek alárendelve szinte kisajátította azt. Gyors elterjedését a békés évek, a megnövekedett kommunikációs lehetőségek és a nagypolgárság stílus utáni nosztalgiája együttesen segítette elő.

A kelet-európai országok többségénél a függetlenségért, az állami létért, a hatalomból való részesedésért vívott küzdelem motiválja az új stílust, mely így népi-nemzeti jelleget ölt szívós küzdelem árán. Ezért vetődik fel hazánkban is a nemzeti művészet (Nagybánya), a nemzeti építőstílus (Lechner Ödön), a nemzeti zenekultúra (Bartók—Kodály) megteremtésének igénye, mely a felbomlása küszöbén álló Monarchia keretei között is számos időálló, értékes alkotás létrejöttét segítette elő.

A korszak bővelkedik üstökösként feltűnő, majd fénye vesztetten ismeretlenségbe hanyatló alkotókkal, akik egy-egy szerencsés történelmi pillanatban a stílusirányzattal való tökéletes azonosulás következtében rendkívüli teljesítményekre is képesek voltak.

Közéjük kell sorolnunk a századelőn Szegeden élt és rövid életpályáján is értékes műveket alkotó Magyar Edét, akit a szecessziós stílus legjellegzetesebb hazai képviselőjének érzünk.

1877. január 31-én született Orosházán. Majd Szegedre kerül Ádók István építőmesterhez, aki felismeri benne a tehetséget, taníttatja. Sikeres építőmesteri vizsgát 1901. április 9-én tesz, megnősül és apósa támogatásával vállalkozóként kezdi pályáját. Tudását külföldi utazásain tökéletesíti. A Szeged és Vidéke c. újság szerint: „... bejárta Párizst, Berlint, Münchent és tapasztalatokkal gazdagon tért vissza Szegedre, ahol irodáját megnyitotta".

Első nagyobb bérháza az egykori Valéria tér, ma Bartók Béla tér Tábor utca sarkán épült. Az eredetileg egyemeletes épület erősen hangsúlyozott tetődíszítményekkel és saroktoronnyal 1905 nyarán készült el. Díszítményein már elég sok szecessziós elem található, amelyeken azonban a bécsi, berlini mintakönyvek hatása még erősen érződik. Az épületre 1959-ben emeletráépítés került, s ekkor érthető módon megsemmisültek a homlokzat stukkódíszei. Érintetlenül megmaradt szerencsére az épület anyagszerűtlenül áttört, rovarszemhez hasonló, metszett üvegezésű fakapuja és a kapualj kétoldalán sorakozó, 3—3 db stukkóból készült, virágot tartó leányalak. A dekoratívan fogalmazott ruharedők, a kacskaringós díszítőelemekkel egyetlen kompozíciós egységet alkotnak. A belépőt virággal köszöntő, napkorong háttérrel eszményített nőalakok tipikusan a szecessziós szimbólika megtestesítői. Első alkotása így töredékesen is ígéretes pályakezdést sejtet és egyben ízelítőt nyújt a századelőn Szegeden tevékenykedő díszítőművészek képességeiből is. Még ugyanebben az évben tervezi a Schäffer házat, amely hatalmas mérete ellenére, erősen átalakított homlokzatai miatt jellegtelen épületté vált. Eredeti formálásáról csupán a földszint szeszélyes vonalú portáljai és virágindákat utánzó betétrácsai árulkodnak.

Magyar Ede állandóan elégedetlen volt önmagával. Épületeinek homlokzatait még építés közben is érlelte, finomította. Erről a korabeli sajtóban ezt olvashatjuk: „Egy-egy munkáján szinte erőfeszítéssel dolgozott. Folyton másította, javította terveit. Gyakran éjszakákat töltött töprengő munkában". Az elmélyült, szorgalmas munka, a bizonyítani akarás vágya 1906-ban meghozza a várva várt első sikert. Reök Iván — Munkácsy Mihály unokaöccse — magánpalotát kíván építeni népes családja számára Szegeden a Kölcsey utca Bajcsy-Zsilinszky utca (egykor Fekete Sas utca) sarkán, és a tervek elkészítésével Magyar Edét bízza meg.

Reök Iván Zürichben végezte egyetemi tanulmányait a kultúrmérnöki szakon 1872—1878 táján, s gyakori vendége volt Munkácsy párizsi palotáinak. Fennmaradt levelezésük tanúsága szerint igen jó, baráti kapcsolat fűzte őket egymáshoz.

Magyar Ede ekkor 29 éves. Óriási ambícióval lát munkához. Szerencsésen megérzi a feladatban rejlő lehetőségeket, mivel most nem spekulációs célú bérházat, hanem egy családi palotát kíván tőle a megrendelő. Európai utazásainak élményanyagát és formakincseit felhasználva tervezi meg a Reök palotát 1906 júliusában, s amely 1907 novemberében készül el, kívül-belül luxus kivitellel, túlnyomórészt helyi művészek és mesteremberek közreműködésével. A kétemeletes saroképület rendkívül plasztikus, szinte szobrászati eszközökkel formált homlokzatai már messziről felkeltik a szemlélő érdeklődését, kíváncsiságát. Akaratunkon kívül egyszer csak az épület vonzásába kerülünk. Meg kell állni a közelében és végigcsodálni gyönyörű részleteit. Mintha szél mozgatná, úgy hullámzanak falsíkjai, mintha óriás gyúrta volna olyan furcsák erkélyei, mintha tündérek készítették volna olyan varázslatosan szépek virágdíszei. Kristálytiszta stílusegység uralkodik az épület minden részletén: a virágmotívumos szecesszió.

Magyar Ede alkotói módszereiről, célkitűzéseiről nem maradt írásos emlék, de legkedvesebb munkatársa, Takács János építőmester egy visszaemlékezésében — melyet Beszédes Kornél építész őrzött meg számunkra — igen pontosan felidézi a mű létrejöttének körülményeit, szokatlan formálásának indítékait. A szobrászi megoldásokról: „Alapvető a falsíkok hullámos kialakítása. Az egész homlokzat mintegy dombormű, a csendes tóparti nyugalom vonalvezetése éles vonalak kerülésével. A lágy árnyékú zárt erkélyek, a nyitott erkélyek hullámos alátámasztékai, a lizénák, oszloptörzsek, oromzatok hullámos kialakítása is

Magyar Építőművészet 1977/5

1. Szeged, Reök palota, 1907
2. A Reök palota I. emeleti alaprajza
3—5. Homlokzati részletek
6. Szeged, Tábor utca 5. sz. ház kapualja, (1905)
7. A Reök palota lépcsőháza
8. Vasvirág a Reök palotából
(a fényképeket Vági és Buzsáki készítette)

művészet

Máriási Iván Kozmosza

A huszadik századi művészi alkotásokat sok esetben figyeljük gyanakvással. Az egyszerűség mögött gondolattalanságot, a bonyolult ábrázolásban kóklerséget gyanítunk.

A magyarázatokat, az okfejtő bevezetéseket sem szeretjük. Kikopott színpadjainkról a narrátor, s a tévéfilmek előtt elmondott bölcselkedés.

A művet igényeljük, magyarázat nélkül. De aligha van izgalmasabb a gondolkozni igényes néző és olvasó számára az *utólagos* alkotói vallomásnál, amikor valaki a siker aranyfedezetével próbálja közönségét beavatni a létrehozás gyötrelmeibe.

Máriási Iván kiállításán egyszerre találjuk szemben magunkat a művel — amely a Nemzeti Galéria kiállítótermében központi helyen, uralkodva vonzza a tekintetet —, és kapunk magyarázatot, értelmezést, továbbgondolkodást — ha úgy tetszik: képzőművészeti alkotásra természettudományos magyarázatot ! — a teremben kiállított értelmező grafikák segítségével.

A „Kozmosz": gobelin 415 × 305 cm, hetes felvetésű gyapjúból készült falikárpit.

Máriási — azelőtt Masznyik — Iván régóta viaskodik kozmikus kérdésekkel. Keletkezés és energia, fény és áradás földi tünemények voltak a témái tíz évvel ezelőtt kiállított képeinek is. Az a közeg, amelyben él — a Műszaki Egyetem Rajzi Tanszékének docense — mindig a tudomány nyelvére fordítja le a dolgokat. Ez a közeg tette volna? Vagy a művész önvallató igényessége? Mert Máriási falikárpitjával nem csak mű született, hanem saját törvényeit a sejtetésen túl, kemény, vitathatatlan érvekkel bizonyító műalkotás.

Leonardo da Vinci Utolsó vacsorájáról döbbenetes törvényszerűségeket állapítottak meg *utóbb* a műítészek. Az alakok hármas csoportba rendezettségéről, a leplek színéről, a középpont és a csoportok arányáról. A mű ezáltal nem lett jobb vagy szebb; a néző kapott magyarázatot arra, hogy miért tartja jónak és szépnek.

A Kozmosz önmagában jó és szép falikárpit. A közel negyven színárnyalat, fehértől a feketéig a szürke tartományban, sejtelmes csillogásúvá teszi bolygóinak, tejútjainak, állócsillagainak sugárzását. Az ábrázolat mégsem az ég képe a Földről szemlélve, mert hiányzanak róla az ismert csillagképek. A Kozmosz ugyanis nem a Föld esetleges helyzetéből láthatót, hanem más, magasabb szemszögből teremtett rendet mutat be.

A művész saját bevallása szerint először egy vázlat készült, amelynek formációi a fénylő „nap" körüli rendjének valamiféle szabályozottságát sejttették. Ekkor kezdett el konok — és közel évtizedes — valóságvallatással szerkeszteni. Úgy létrehozni a gobelin rajzi modelljét, hogy az magábafoglalja a különböző ritmusés mozgásformákat. Amikor elkészült, „rápróbálhatta" a termodinamikai áramlási pályát — benne volt a Kozmosz erővonalrendszerében — az atomon belül mozgó elektron pályáját — az is.

De rápróbálhatta a pitypang bóbita-rendszerét, a kenyérvirág szirom-rendjét, a mikrokozmosz világát — a látványként is megjelenő természeti jelenségeket éppúgy, mint a tudomány által feltárt ritmus elveket.

A Kozmosz mégis inkább hasonlít az életfához, mint a körkörösen szerkesztett virághoz. Az alul elterülő gomoly egy örvénylő „kapun" át szippantódik be a törvények körforgásába.

Az évtizede ösztönösen rajzoló művészből az évek során tudós lett az anyagmozgás közös törvényeinek keresésében.

S hogy közönségére talált, bizonyította a kiállítás, amely során a költő, a csillagász, a mérnök és az odafigyelő egyszerű szemlélő is kihallotta művéből az anyagi világ fellebbezhetetlen azonos ritmusát.

A Műegyetem színháztermének előcsarnokában felállításra kerülő mű szövött anyagként készült el. S hogy a választás nem a rideg mozaikra esett, sem az ecset, az olajfesték esetlegességére, hanem a könyörtelen és mégis annyira emberközeli gyapjúszálra, telitalálat ! A három és fél évig készült — az Iparművészeti Vállalat Gobelin Műhelye által gyönyörűen szőtt ! — falikárpit a végtelen rend képét egy végleges rend keretében hozta létre.

Torday Aliz

1

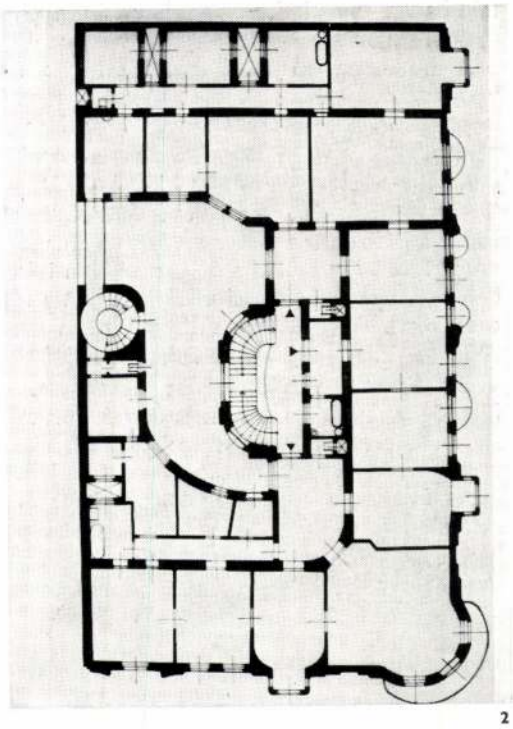

2

3

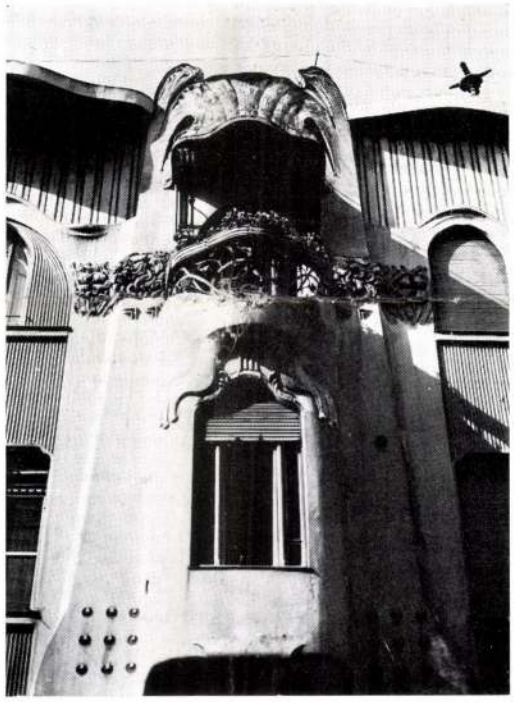

4

5

6

7

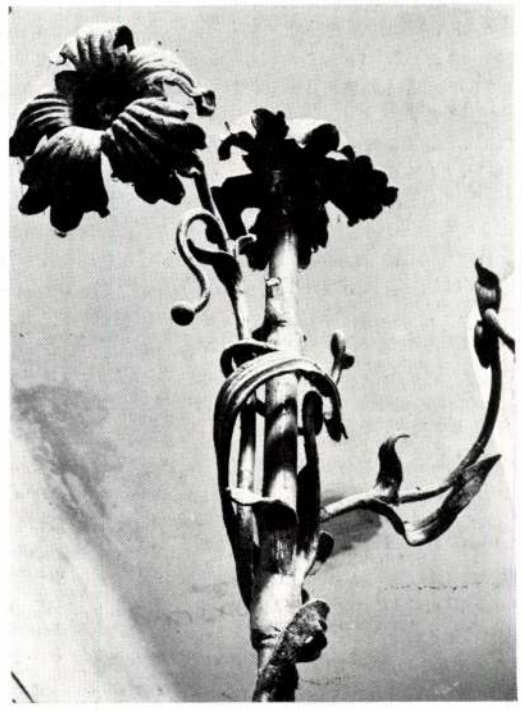

8

mind a vízi tájba illő, vízi növényvilág motívumaiból tevődnek össze."

A homlokzaton alkalmazott stilizált növényi ornamentika az épület lépcsőházában is folytatódik. A gyökérből kinövő indadísz vaspálcán felfutva virágcsokorba szökken. A rácsmezőkben sáslevelek között bimbós és kinyílt liliomok láthatók, melyek felfelé lüktető, sodró hatást keltenek. Az orsótérbe pillantva, csupa kinyílt virág látható s ez minden irányban élményszerűvé teszi a közlekedést a lépcsőházban. Az épületen található ritka szépségű kovácsoltvas munkát Fekete Pál (1873—1908) szegedi kovácsművész készítette. A lépcsőház minden ablaka más és más formájú, s a leheletvékony ablakosztó bordák is virágmotívumokra emlékeztetnek. Az épület jellegzetes formálása egyedülálló hazánkban, és a rendelkezésre álló szakirodalom szerint Európában is kuriózumnak számít. Plasztikus tagolása leginkább a spanyol Antoni Gaudi két híres lakóházával, a Barcelonában 1905—1907 között épült Casa Battló és a Casa Milá-val (1905—1910) mutat hasonlóságot, de homlokzati formálása és részletképzése ezektől teljesen eltérő.

A Párizs bűvöletében élő építész és megrendelő szerencsés egymásra találása a szecessziós stílus hazai fénykorában érthetővé teszi számunkra a remekmű megszületését. Ma is csodáljuk, ahogy ők ketten vállalták koruk legdivatosabb építészeti stílusát és szembe mertek nézni a napjainkig tartó ellenszenvvel, ami a szecessziós stílust még ma is övezi. Az elmúlt évben műtörténeti értékéhez méltó gondos tatarozást kapott az épület, s ezzel Szeged egy fontos építészeti látnivalóval lett gazdagabb.

A Reök palota megalkotásával Magyar Ede megalapozta hírnevét Szegeden. Sorra kapja, vagy pályázat útján nyeri el a szebbnél szebb feladatokat. Fáradhatatlan ambícióval tervez. Irodájában több jeles építőmester dolgozik rajzolóként (Takács János, Koszta Antal). 1910 után Sebestyén Endre és Sós Aladár építészmérnökök is nála kezdik pályájukat. Munkaközösségéhez tartozott még Gárdos Aladár szobrász, Nagy Pál és Tardos-Taussig Ármin díszítőművész is.

Az 1908-as évben több lakóházat tervez. A Forbáth villát Szegeden, az Ivánkovics és a Reök villát Horgos Kamaráson. A szecessziós irány kissé megkésett hazai diadalát az 1908-as évtől a kifulladás jellemzi. A tehetséges építészek a „fiatalok" stílustörékvéseihez csatlakoznak. A középszerűek, letűnt korok építészeti hagyományait felújítva létrehozzák az eklektikus szecessziót, amely a legértéktelenebb stílus, amit valaha műveltek. A hivatalos kritika hamar észrevette e meghasonlás jeleit és ezentúl ismét előírta azt, hogy az adott épület milyen stílban készüljön és pályázatoknál kikötötte: „... a szecessziós stílus mellőzendő".

Az elbizonytalanodás Magyar Edét is érzékenyen érintette. Újabb munkáit az útkeresés jellemzi. Új formákkal kísérletezik, nem mindig sikerrel.

1909-ben országos pályázat nyerteseként megbízást kap az 1400 fő befogadó képességű kaposvári színház tervezésére. A helyi társulattal nem rendelkező város e túlméretezett színházát hihetetlenül csekélyke összegből, rendkívül gyorsan kívánta felépíteni. Késedelmesen hozott döntései miatt elfecsérelt időt előbb a tervezői munka, majd a kivitelező sürgetésével óhajtották behozni. Az anyagiak hiánya a nagyvonalúan komponált épületről pontosan leolvasható. Itt minden a legolcsóbb anyagból készült, az egész egy vakolatarchitektúra. Zádor Mihály „Kaposvár" c. könyvében az épület értékeléséről ezt írja: „Az épület tömege a sajátos, a félhengeresen előrenyúló oldalrizalitok, a mozgalmas tömegalakítás általában a klasszicizáló későbarokk (empire, copf) építészet díszítőelemeit alkalmazza... Az épület a szecesszió stílusának tipikus példája, amely jellegénél fogva túlhajtott díszítőelemekkel dolgozott". Az 1910 januárjában megkezdett épületet 1911. szeptember 5-én adják át rendeltetésének és a korabeli sajtó híradása szerint: „a város vezetői ekkor már elragadtatással üdvözölték Magyar Edét a kiváló hírnevű szegedi építészt."

Szegeden, a Kárász utca és Somogyi utca sarkán álló Ungár—Mayer ház 1908—1911 között épült. Városképileg igen jelentős épület, és különösen a Tolbuchin sugárút felől uralja a várossziluettet. Az épület részletformáin már érezhető a szecesszió kifulladása, és a korábbi eklektikus formálás újraéledése. Homlokzata, tetőzete igen változatos tagolású, és feltűnően plasztikus a falsíkok és a zárt erkélyek kezelése. A kor színvonalán álló lakásokhoz lift, teherlift, szemétledobó is készült. Az épület földszintjén vasbeton szerkezetet alkalmazott, amelyet Zielinszky Szilárd irodája készített. Legszebb része a hatalmas kupolaszerű saroktorony, amelyet a Tábor utcai kapualj leányalakjai öveznek bádogszobrokként.

1909—1911 között épül Szegeden a Lenin körúton a református egyház bérháza egy hatalmas ötszögletű telken, amelynek utcai homlokvonala tompaszögben törik meg a Vidra utca felé. Ezt a roppant nehéz feladatot bravúros alaprajzi megoldással ék formában szétnyíló két szimmetrikus tömegre bontva oldja meg, s művével a megrendelő elismerését vívja ki. Az épület oromzatán látható falképeket pedig — megfelelő helyi művész hiányában — maga készíti. A nagykikindai templomot 1908—1910 között tervezi, amely egyszerűségénél fogva teljesen modern felfogású Árkai Aladár városmajori kis templomához hasonlítható értékes alkotás.

Ez évben is több bérháztervet készít Szegedre (Liliom utca 14, Bajcsy-Zsilinszky utca 19, és a Jósika utca 14). A szegedi fogadalmi templom tervezését — a város garasoskodó szemlélete miatt — Schulek Frigyes magas korára való hivatkozással abbahagyja. A városatyák között ekkor felmerül Magyar Ede neve, aki esetleg folytathatná a grandiózus munkát. A tervről értesülve Magyar Ede önérzetes nyilatkozatot tesz a Szegedi Híradó 1911. okt. 28-i számában: ... — „művészembernek a hiúságát is bántja, hogyha alkotásait bármely irányban befolyásolják ... Ezekből a szempontokból vezéreltetve már most kijelenthetem, hogy a Schulek tanár iránt érzett és táplált, az ő nagy művészetének szóló tiszteletem, nem engedné meg, hogy befejezetlen művét én folytassam és meg vagyok győződve, hogy az egész ország építész kara ugyanezen véleményen van."

1912-ben, fél év alatt még nagyszerű épületek születnek agyában. Közülük kiemelkedik meglepően modern alaprajzi rendszerével és dísztelen, de igen festőien tagolt homlokzati megoldásával a szegedi Wőber ház a Kiss Ernő utca és Lenin körút sarkán, amelyet már a modern építészet felé tett első lépésének kell tekintenünk. A „fiatalok" stílusában, talán Sós Aladár hatására magyar motívumokkal tervezi meg a Bólyai utca 15. sz. egyemeletes lakóházat, majd kissé önmagát utánozva a Landsberg palotát a József Attila sugárút 8. sz. alatt.

Utolsó műve, melyet Takács János — kedves tanítványa — fejezett be, Hódmezővásárhelyen található. Ez a Simon palota a Kinizsi utca 1. sz. alatt. Mozgalmas tömegjátékkal gondosan megoldott részletekkel, de eklektikus stílusban tartva, színvonalas kivitelezéssel készült. Szecessziós hangulatát a főbejárat két oldalán található stilizált női fej adja, amely a hazai épületszobrászat egy igen jellegzetes, az épülettel eggyé vált, szép példája.

Megbízása volt még a második szegedi színház, a szentesi református templom és a dorozsmai lóavató épületeinek elkészítésére is.

Egyéni tragédiája a Jósika utca 14. sz. bérház tervezéséhez kapcsolódik. Mint már említettük, határtalan ambíció, munkában fáradhatatlan természete nem illett össze a társaságot kerülő, családját szerető feleségével. Az épület terveinek gyakori egyeztetése közben lelki harmóniába került az építtető nejével. Ezt követően a háromemeletes bérházat saját költségén fejezte be. Új életet akart kezdeni, azonban anyagi csőd szélére került. A válás bizonytalan időre elhúzódott. Anyagilag, erkölcsileg, szellemileg kimerülten 1912. május 5-én szíven lőtte magát.

Magyar Ede 35 évesen hunyt el. Építőmester volt csupán, ennek ellenére színházat, templomot és számos bérházat tervezett. Egészen fiatalon már érett művész. Óriási ambíció fűthette, amivel autodidakta módon fáradságot nem ismerve képezte magát. Minden külföldi útja egy-egy tanulmányút volt és Párizsban akkor volt mit tanulnia. Kitűnően eligazodott a szecesszió sokszínű forgatagában. Amíg művészeink és építészeink zöme Bécs és München felé orientálódtak, ő Párizst választotta. Formateremtő és csapongó fantáziával megáldott művész volt, s erről fő művét, a Reök palotát szemlélve, bárki meggyőződhet.

Magyar Ede rövid élete, váratlan halála egyben a századforduló életszemléletének tipikus példája is lehetne. Túlméretezett célkitűzések, a pillanat örömeinek élése, elérhetetlen vágyak, sikertelenség esetén golyó. Mindezen külső jegyek ellenére egyetérthetünk a Szegedi Híradó 1912. május 7-i értékelésével: „A tragikus véget ért emberben a magyar építőművészet egyik zseniális, nagyra hivatott mestere veszett el." Ezt látszik bizonyítani a Művészettörténeti Értesítő 1975. évi 3. száma (192. oldal), amely közli, hogy a századforduló képzőművészetét tárgyaló kézikönyvben Magyar Ede már a szecesszió magányos mesterei között kiemelt helyen szerepel majd.

Ui.: Megemlékezésünket egyúttal megkésett hozzászólásnak is szánjuk, *Major Máté* — A „nagy"-ok és a mi „nagy"-jaink c. cikkéhez (MÉ. 1968/6/54—55 o.) és

Zádor Anna: R. Pane: Antoni Gaudi könyvéről írt recenziójából (MÉ. 1965/2/62 o.) — az alábbi sorokhoz: „Érdekes lenne annak felkutatása, hogy igaz-e az a látszat, hogy mindenki más — Gaudinál többnyire lényegesen kisebb egyéniség — magától, külön utakon haladva talált volna rá a Gaudival rokon felfogásra és ha igen, miért nem esett szó erről mindeddig?"

Bakonyi Tibor

1

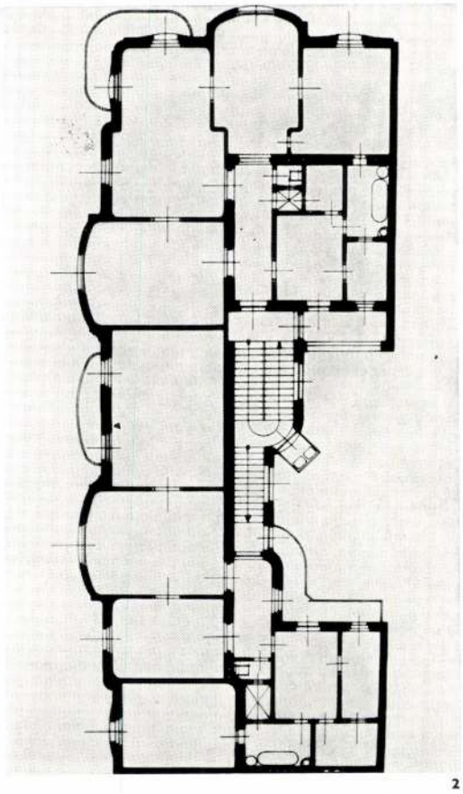

2

3

1. Kaposvár, Csiky Gergely Színház, 1909—1911 (fénykép: Buzsáki)
2. Szeged, Wőber ház, 1911—1912. II. emeleti alaprajz
3. Hódmezővásárhely, „Simon palota", 1912—1913. Pillér-díszítmény

Építészeti fényképpályázat, 1976 „Tornyok városon és falun"

Az építészeti fényképpályázatok ismertetésénél már többször írtunk arról, hogy az építészeti fényképezés (épületek, városképek) sajátos műfaj. Anélkül, hogy most belemennénk ennek részletezésébe újra csak hangsúlyozni szeretném, hogy bizonyos építészeti alapismeretek megszerzése elengedhetetlen a jó építészeti fényképezéshez. A kellő tájékozottság, vagy építészeti műveltség mind a témaválasztásnál, mind a képi megformálásnál döntő szerepet játszhat. Az építészeti fényképben az értékítélet így vagy úgy mindenképpen benne foglaltatik, de még ez is csak kiindulás a téma mélységi megközelítésében.

Az 1976. évi pályázati kiírás a következő témát adta feladatul: „Tornyok városon és falun". A kiírásban a téma részletesebb megfogalmazását is megtaláljuk: „A tornyokat ma a város- vagy falukép szerves tartozékának, sőt díszének tekintjük általában. Díszes kiképzésük mintegy feledtetni látszik, hogy valamikor meghatározott funkciójuk volt (őrtorony, harangtorony, bástya stb.). A tornyok formai kiképzésénél, a táj- vagy városképben játszott szerepénél már a legkorábbi időkben is érvényesültek esztétikai szempontok, ez a későbbiekben még csak fokozódott. A tornyoknak jelképes szerepet szántak, gyakran egy-egy város jelképéül építették, vagy utólag váltak a város jelképévé. Gondoljunk a firenzei harangtoronyra, a soproni tűztoronyra, vagy akár a magyar falvak szép haranglábaira (Szatmár, Erdély)."

Az itt körvonalazott téma óriási területet ölel fel, mélységi megközelítésben pedig ugyancsak tág lehetőségeket kínál a szépen fényképezett egyedi alkotástól (egyetlen torony) a települések történeti fejlődését reprezentáló feltáráson keresztül a mai városképformálás, a régi és új kapcsolatának, törvényszerűségeinek belső elemzéséig. Ezt a kiírás tömören és világosan meg is fogalmazza: „A pályázat célja egyrészt dokumentálni a tornyoknak régi városaink, falvaink képét meghatározó szerepét, mai állapotát, másrészt dokumentálni a történelmi vagy mai változását, harmadrészt felmérni azokat a változásokat, amelyeket a mai toronyépületek jelentenek a régi, illetve a ma épülő városok, városrészek képében."

Érdekes jelenség, hogy annak ellenére, hogy a kiírás nyomatékosan felhívta a figyelmet a témában rejlő lehetőségekre, a pályázatok jelentős része — talán egy korábbi tévesen esztétizáló felfogás hatására — nem élt ezekkel a lehetőségekkel, illetve a lehetőségeknek csak az első lépcsőfokáig jutott, vagy akart eljutni. Egyedi objektumok szép fényképezéséig.

Különösen sajnálatos, hogy a pályázók alig érintették a talán legfontosabb témakört, a városok, falvak mai képének alakulását, a régi és új kapcsolatát, akár pozitív, akár negatív jelenségeit, pedig a kiírás erre külön is felhívja a figyelmet: „A tornyoknak, toronyszerű épületeknek a mai városépítésben meghatározó szerepük van; a régi városok továbbfejlesztésénél — rekonstruálásánál továbbőrizni vagy emelni a városképet meghatározó tornyok szerepét, jelentőségét; az új városoknál, városrészeknél pedig mai funkcióval megtöltött toronyépületekkel a városképet változatossá tevő hatásokat lehet elérni." A pályázattól éppen ezen a téren vártuk a legtöbbet, hiszen a nap mint nap változó város- és falukép, a szűkebben vagy tágabban vett környezetünk szinte felkínálja, hogy egy-egy fázisát rögzítsük tanulságul magunk és a jövő számára egyaránt. A ma mindennapos témát képező környezetvédelem, környezetformálás egy ilyen irányú feltáró, elemző tevékenységet is magába foglal, illetve nem nélkülözhet. Ezt is vártuk a pályázóktól: „Külön is hangsúlyozandó célja pályázatunknak az, hogy környezetünk helyes irányú formálásához a kedvező vagy éppen kedvezőtlen példák felmutatásával ez úton is hozzájáruljunk." Néhány pályaműben ilyen irányú érdeklődés is megcsillant, ez azonban a legkevésbé sem volt jellemző.

A pályázatok közül kiemelhetők *Dr. Lajos László* „Badacsonyőrsi kápolna" (2 db), „Badacsony Szt. Anna kápolna" című képei, amelyekben az épület és környezet viszonyának megfogalmazása értékelhető elsősorban fotótechnikai értékei mellett. Ugyanez mondható el *Lantos Miklós* „Kallósd" és „A négytornyú templom" című képeiről. *Ifj. Rácz Endre* „Dörgicse, romtemplom és a falu" című képével talán leginkább megközelítette a pályázati kiírás egyik kívánalmát. A képben a történetiség érzékeltetése és a képi megfogalmazás egysége értékelendő elsősorban. *Görbe Ferenc* „Sopron" és „Bajai kálvária" című képei, de különösen az utóbbi, az építészeti környezet értékeinek képileg és fotótechnikailag is szép propagatív megfogalmazása. *Csonka Béla* „Gödre" címen érdekes építészeti együttest mutat be ízes, különleges kikeresett megfogalmazásban. *Kris Géza* „Népstadion" című képe emelhető még ki a díjazásban részesültek közül. Ezeken kívül megvételt nyert további tíz pályázó képe.

Az 1976. évi Építészeti fényképpályázat általános értékelését illetően idézem a zárójelentés sorait: „A városokban, falvakban mint életünk mindennapi színterén a tornyoknak — a történelem folyamán — mindig jelentős szerepük volt. A tornyok mindig olyan funkcióhoz kapcsolódtak, amelyek az egész közösség számára jelentősek voltak, így amellett, hogy a térbeli tájékozódásban is szerepük volt, lényegében jelképekké is váltak. Egy-egy város jellegét, szépségét gyakran éppen a tornyok határozzák meg. Ezek a mai városépítésben is tanulságul szolgálhatnak és szerepet játszanak.

A pályaművekben olyan összefüggéseket kellett volna feltárni, amelyek segítséget nyújthatnának a mai problémák megoldásához is. A pályázaton belül erre több szinten is lehetőség nyílt — a téma mélységi megközelítésének függvényében — a tárgyilagos dokumentálástól a mélyebb esztétikai elemzésig. A pályaművek többsége az első lépcsőig jutott, az összefüggéseket csak kevesen próbálták feltárni, láttatni.

A pályázat sémáját tekintve, erősen képsorigényes. Ennek ellenére igazi értelemben vett képsort lényegében egyetlen pályázó sem nyújtott be."

Mindezek ellenére a pályázat feltétlenül eredményesnek mondható, és a már tekintélyes archív anyagot egy új területen lényegesen gazdagította.

Kathy Imre

1. Dr. Lajos László: Badacsonyőrsi kápolna
2. Dr. Lajos László: Szent Anna kápolna, Badacsony
3. Dr. Lajos László: Badacsonyőrsi kápolna

1

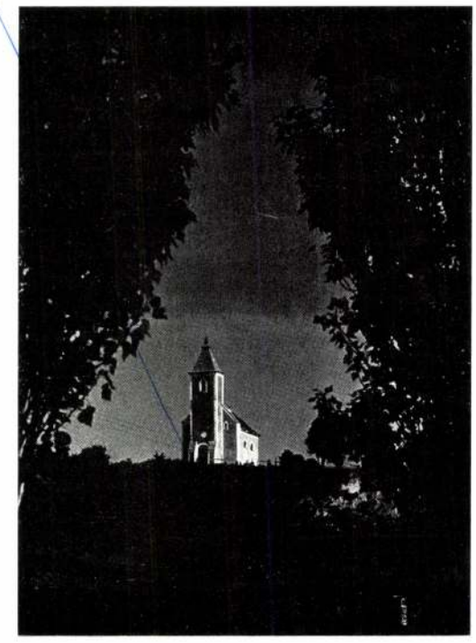

Magyar Ede

A szegedi ref. egyház
bérpalotája
Röök Iván bérpalotája
Szegeden
Forbáth Leó villája
Szegeden
Terverte fenti
Repr.

Építő Ipar 1913. 34. sz.

Magyar Ede Orosházán egy-
szerű szülőktől származott. Telejen
autodidakta volt és 1900-ban
az építőmesteri vizsgálatot le-
tevén, ez alapon működött.
Szertelenségei dacára, jó iskolá-
ban fegyelmezve, sokra vihette
volna.

7. l. — Őszi kiállítás, 1930., Ipolyi 45. szám. — enthon: RMF, 46. l. — Pigler: Evag. 123 — 29. l. (Képei 126. és 123. l.) — Éber László: önyvismertetés MM, X., 1934., 255. l. — gler: Pótlások, AÉ XLVII., 1935., 169. l. — sánky Miklós: A szepesi és városi táblakép-stészet 1460-ig. Bp. 1938., 9. l.

BURGI FESTŐ, 1450 körül

ium, Kalászos Madonna előtt térdelő lovaggal kép)

mpera, 60·5 × 45 cm.

s Höfel 1839-ben elárverezett bécsujhelyi lyi Arnold gyüjteményéből.

szerint a térdelő lovag melletti sárkány Frigyestől 1468-ban alapított Szent György- utal. A lovag rajta térdel a sárkányon s e m csak annyit jelenthet, hogy a lovag György: ily késői datálást a kép stílusa nem meg.

erzeichniss einer Sammlung altdeutscher emählde... Bécs 1839., 30. szám. — rimmel: Lexikon der wiener Gemälde- mmlungen II. kötet, München, 1914., 79. l. — Gerevich IPGY, 87. l. — Pigler: a vierge aux épis. Gazette des Beaux-Arts, . évf. II. kötet, Páris, 1932., 136. l. — gler Evag 134. l. (Képe 135. l.) — Éber ászló: Könyvismertetés. MM, X., 1934., 55. l. — Pigler: Pótlások, AÉ., XLVII., 935., 169. l. (Benesch szerint a halleini ester műve.) — Hoffmann Jegyzetek 24. l.

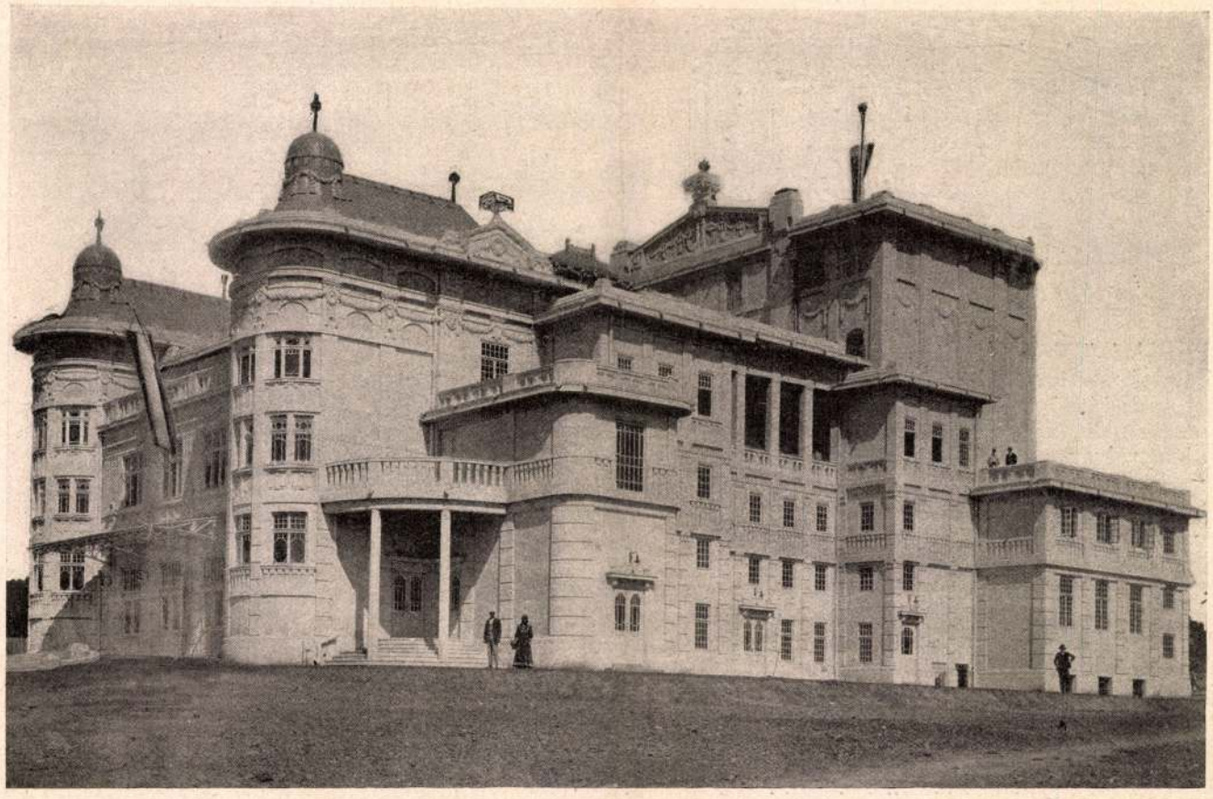

Auer fényképe

Az új kaposvári színház. Magyar Ede és Stahl József műve

ban vége volna közöttünk mindennek. De te, édes távoli barátnőm, te a hűséges kacérok széles kategóriájába tartozol: te hűséges maradsz még a kacérságodhoz is. Te azt mondtad nekem, — és én el is hiszem, — hogy az udvarlóknak az a serege, amely állandóan körülvesz téged és amelyet én el nem szenvedhetek, semmit sem rabol el előlem belőled . . . hogy ezek a kettesben való flörtölések, amelyeknél én csak a távolból asszisztálok, anélkül, hogy hallanám, mit mondasz te és mit mondanak neked, — hogy az, miszerint te télen, hat óra felé, a te kis rue Lincoln-beli szalónodban ifju és vállalkozó szellemü férfiakat fogadsz, — és hogy a férfiak körülrajongják bájosságodat, elegánciádat és szellemedet: mindez nem egyéb, mint a literális, vagy a nagyvilágias élet konvenciója.

Legyen! De megakadályozhatod-e, hogy én emiatt szenvedjek? Igen, szenvedek. Féltékeny vagyok meggondolatlanul és bután, azzal a féltékenységgel, amely egyedül csak az enyémnek akar tudni téged. Úgy gondolkodom, mint Werther, hogy ha módomban volna, a nőnek, akit szeretek, soha sem volna szabad egy keringő fordulóját sem végig táncolnia egy másik férfival. Sőt én még azt is szeretném, hogy még csak ne is beszéljen ezzel a másik férfival és hogy az még csak rá se nézhessen . . . De azért nem szabad kinevetned ezt az abszolut féltékenységemet: inkább még hálásnak kellene lenned irántam, hogy e mellett is olyan kevéssé gyötörlek a féltékenységemmel, hogy látszólag nyugodtan és elszórakozva nézem mindazt végig, amikor pedig néha kedvem volna mindent, de mindent összezúzni.

És olyan megnyugtató volt arra gondolni, hogy most abban a germán Felden-ben nem nyüzsög téged körül az udvarlóid megszokott serege. Én véletlenül ösmerem Feldent. Emlékszem még jól a szűk völgyre, a fenyvesekkel borított hegyek között, a fürdőházra és körülötte a három hotelre, amelyből az egész falucska áll. És a szemem lehunyva, még magam előtt látom a fáradhatatlanul fecsegő német matrónákat, amint a vörös és kék kockás abroszu asztal körül ülnek és a kávéjukat szürcsölgetik. És látom a férfiközönséget is, a tanárokat, doktorokat, aranykeretü pápaszemeikkel vagy lorgnonjaikkal, a zöldruhás turistákat, kalapjukon kackiás zöld tollal; és látom az elkerülhetetlen hadnagyot is . . . Nem, itt egészen nyugodtnak érzem magam . . . Ezek közül az emberek közül egyetlenegy sem tud neked olyan szavakat mondani, amelyek megnevettetnek, vagy álmodozásra késztetnének; egyikük sem tud csak öt percre valót is lefoglalni a maga számára, sem az időből, sem a gondolataidból. Olyanok körülötted, mintha egyszerüen nem is volnának: hiszen te magad írtad nekem, hogy egyetlen férfival sem ösmerkedtél meg: a csábítás nem is volt valami nagy, ó Celimène! . . . Férfihang nem szól hozzád! férfi szeme nem tapad vágyban égve vonásaidra, tekintetük nem pihen meg válladon! Egy egész hónapon át nincs egyetlen udvarlód. Ó, áldott hónap! . . . Nagyon későn értettem meg, hogy miért vert egész idő alatt olyan nyugodtan a szivem.

És nemcsak hogy férfiak nem legyeskedtek körülötted, hanem még egyenest szörnyen unatkoznod is kellett, bájos barátnőm. Semmi ruhapróba, semmi teaestély, semmi képkiállítás, semmi jótékonysági bazár, semmi semmi sem abból, ami máskor olyan gyorsan fölfalja mindennapi életedet . . . Az olvasást is megelégelhetted és azokból a pszihológiai problémákból is hamarosan kifogyhattál, amelyekkel környezeted szolgálhatott, olyannyira, hogy végre is őszintén és minden ellenállás nélkül, magad teljesen megadva, unatkoztál. És így történhetett, hogy ebben a teljes ürességben az én szegény arcom, az én szelid emlékem fontosságot nyert előtted és ismét érdekelni kezdett téged . . . Ezt magad is bevallottad leveleidben, amelyek hosszúak voltak, minőket még sohasem kaptam tőled és amelyek tele voltak finom és különös meg-

Ujság 1911. 57. sz.

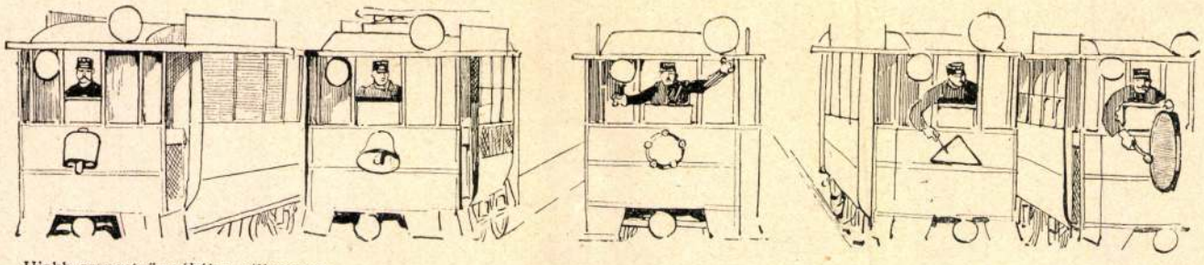

Ujabb csengetyű-próbák a villamoson

Mühlbeck Károly rajza

figyelésekkel önmagadról és amelyekből olykor annyi gyöngédség — igen, gyöngédség! — áradt ki, hogy a szememnek hinni sem mertem!

És azután, ezek az isteni levelek pontosan minden harmadnap megérkeztek, úgy, amint azt megígérted!

Most, egyetlen szerelmem, meg kell végre nyiltan valamit vallanom a távolból, mert ha megint együtt leszünk, nem lesz hozzá bátorságom: két dolog van, ami mindig elrontja és megmérgezi azt a végtelen gyönyörűséget, amellyel szerelmed megajándékoz engem. Legelőször is a te pontatlanságod. És még inkább az a látszólagos (valóban, én azt hiszem, hogy csak látszólagos . . .) hideg kimértség, amellyel velem szemben viselkedel és én úgy találom, hogy velem szemben hidegebb vagy és közömbösebb, mint bármelyik idegennel . . . Szinte azt lehetne hinni, hogy haragszol rám, mert közelebb állok hozzád, mint bárki más: és valahányszor csak találkozunk, mindenkor meg kell fizetnem boldogságomért egy-egy megalázkodással . . . De meg is fizetem a boldogságomat, mert még hozzá minden harmadik igéretedből vagy az egyiket, vagy a másikat be sem váltod: vagy akár mind a kettőt — eggyel több, vagy eggyel kevesebb, az már nem is számít. Valahányszor a leveledet remegve fölbontom, vagy amikor a telefon megszólal, ez vár reám: „— Végtelenül sajnálom, de ma nem mehetek. Hűséges barátság . . .“ Ime! Te szép nyugodtan leírtad ezt valamelyik postahivatalban, hogy közben el ne mulassz valami más szórakozást, amelyre figyelmedet fölhívták . . . És eszedbe sem jut, hogy ez a kék papiros engem kétségbeeséssel tölt el és hogy én ilyenkor egész komolyan gondolok arra, hogy legjobb volna itthagyni mindent és neki menni a halálnak . . . Igen, asszonyom, ne nevessen, a halálnak!

És most! . . . ebben az egész augusztus hónapban, ez volt egyetlen hónap ebben az emlékezetes esztendőben, nem kaptam tőled sem táviratot, sem telefonüzenetet. Egyetlen egyszer sem éreztem, hogy eláll a lélegzetem, mint máskor, amikor föltépem azt a rettenetes kék levélborítékot. Minden órában, minden pillanatban tudtam, hogy hol vagy (amit Párisban sohasem tudok, csak azokban a ritka pillanatokban, amikor nálam vagy!). Most körülbelül azt is tudtam, hogy mivel töltöd az idődet. Nem kellett kételkednem abban, hogy gondolsz-e rám, mert hiszen úgy sem volt jobb dolgod. És aztán, pontosan megérkeztek a leveleid, amelyek egészen új és csodálatos oldaláról mutatták meg nekem a szívedet és amelyekből mámorító szerelem áradt felém . . . Édes barátnőm, a távolban! Erősebben érzem most, mint valaha, hogy még soha sem voltál annyira igazán az enyém, mint most, a távolléted alatt.

De most megint látni foglak, és ez a legfontosabb . . . Már holnapután! . . . Néhány óra mulva! De ó jaj! nem leszünk egyedül; egész családod itt van és bizonyára bámulóid közül is sokan, akik mindig hamarosan fölbukkannak és akikkel bizonyosan barátságosabb leszel, mint velem. De nem baj: csak itt legyél . . . és én láthassalak. Csak ez a fontos. És én bolond vagyok, hogy a boldogságom latolgatom. Kérlek, felejtsd el ezeket a mizantrópikus balgaságokat, amelyekkel tele van ez a levél; ne őrizz meg belőle egyebet, mint azt, amennyi szükséges, hogy egy kis rokonszenvet és részvétet érezz irántam. Ó, édes barátnőm, légy elnéző, ne gúnyolódj féltékenységemen, a türelmetlenségemen és a szerelmemen. Bárcsak zavartalan, tiszta, tökéletes boldogság lenne számomra a te viszontlátásod. Ne sirattasd vissza velem a jelenlétedben azt az időt, amikor távol voltál tőlem és gondolatban mégis olyan bensőségteljes közelségben hozzám. Jőjj gyorsan, de jőjj úgy . . .

*

Itt vége szakadt a levélnek, helyesebben a negyedik oldalnak. Egy ideig azzal szórakoztam, hogy kerestem a folytatását. De a kis íróasztalban nem volt semmi egyéb már. Kiváncsiságomban odáig mentem, hogy a kályhában is kutattam. És itt, valóban egyebek közt egy félig elégett, megbarnult levéltöredéket is találtam, amely szemmelláthatólag hasonlított ennek a levélnek a papirosához. De az a néhány sor írás, amelyet tartalmazott, már olvashatatlan volt, amint a hajfodrozó hajsütővas, amelynek tüzességét ezen kipróbálták, összepörkölte.

Opus I.

Elbeszélés

Irta VÁGÓ MÁRIA

I.

Vas Jeremiás orgonista volt egy kis városkában valahol a nagy hegyek között és már túl volt a negyvenen. Szorgalmas és lelkiismeretes ember volt, mindennap pontosan és ugyanabban az időben fölkelt, végigmuzsikálta a misét, aztán hazament és bezárkózott a szobájába.

Abban a városkában nem volt senkije, aki a szívéhez tartozott volna. Egy öreg asszony viselte a gondját és úgy bánt vele, mint egy nagy gyerekkel. Ez a régen özvegy, fehér-haju Éva asszony minden titkát és minden álmát ismerte ennek a kopaszodó vén gyereknek. Néha estéken, amikor a kályhánál ültek, hizelkedve és őszinte csodálattal segitett neki a lázas, gyönyörü vágyak és tervek szövögetésében.

Mert nagy álmodozó volt Vas Jeremiás, az orgonista. A jövő imaginárius végtelenjében egyre tovább és tovább tolt egy biztosan jelenné változó napot, amikor ő: Vas Jeremiás, az orgonista, a még föl nem ismert és a hegyek közé rejtett zseni, fölbukkan a siker és dicsőség káprázatos színpadán. Húszéves kora óta faricskálta, illesztgette, gyalulta és dédelgette élete egyetlen titáni alkotását, zongoránál és az íróasztal mellett, amely hivatva lesz, hogy megnyissa előtte a világhirésség pantheonjának szigoruan őrzött kapuját.

Magyar Ede és

Stahl József

épitészek

Vilmos
ied.

Magyar Vilmos: Vidéki

épületek. Épitő Ipar.

1913. 359. l. — 361. l.

Fentich tervezték a

kaposvári szinház at-

tervrajzokkal és Lepetitsek.

OLASZ FESTŐ, XVI. század

XVI. Gergely pápa arcképe

Vászon, olaj, 62×49 cm. (14. szoba.)
Maszlaghy II., 407. szám.

OLASZ FESTŐ, XVI. század

VII. Orbán pápa arcképe

Vászon, olaj, 50×38 cm. (Lépcsőház.)
Maszlaghy II., 405. szám.

OLASZ FESTŐ, XVI. század

VII. Orbán pápa arcképe

Vászon, olaj, 152×101 cm. (Lépcsőház.)
Maszlaghy II. 453. szám.

OLASZ FESTŐ, XVII. század

V. Pál pápa arcképe

Vászon, olaj, 112×90 cm. (Lépcsőház.)
Maszlaghy II., 398. szám.

OLASZ FESTŐ, XVII. század

VIII. Orbán pápa arcképe

Vászon, olaj, 125×105 cm. (Lépcsőház.)
Maszlaghy II., 464. szám.

OLASZ FESTŐ, XVII. század

X. Ince pápa arcképe

Vászon, olaj, 165×125 cm. (Első emeleti fogadó
Simor vásárolta Rómában.
Maszlaghy II., 463. szám.

MAGYAR Erzsébet

M.D.K.

1910-ben Nagybányán aSzabadiskola tagja

Réti: Nagybánya.... Bp. 195 . 333.l.

M.D.K.

MAGYAR Erzsébet

1920-ban Nagybányán a Szabadiskola tagja

Réti: Nagybánya..... Bp. 1954. 334 l.

MAGYAR Erzsébet M.D.K.

1921-ben Nagybányán a Szabadiskola tagja

Réti: Nagybánya.....Bp.1954.335.1.

M.N.K.

MAGYAR Erzsébet

1922-ben Nagybányán a Szabadiskolá[illegible] x tagja

Réti: Nagybánya.... Bp. 1954. 335.l.

Magyar Éva.

Sparnuův a Poscher J. u.-bou.

(Képző és Sparnuův Pártszero.)

Képszava
1986. XI. 28.

MAGYAR Éva építész

Kőszeg, Merőbank, 1992 (Bedéi Zoltánnal)

Barisko 1995 18

1386. NEMZETKÖZI plakátkiállítás, Brno, 1986 **ism.** SINKOVITS Péter: Brno a plakát évében. = Művészet 27, 1986, 11-12. 76-78. ill.
1387. Nürnbergi rajzbiennále (3.) (1985) **ism.** HAULISCH Lenke: Magyarok Dürer városában. = Magyar Hírlap, 1986. január 16. 4.
1388. NYUGAT-BERLINI festők kiállítása, Bp., Fészek Galéria, 1986 **ism.** MAYER Éva: Nyugat-Berlini festők kiállítása. = Új Tükör, 1986. augusztus 10. 3.
1389. Országos Grafikai Biennálé (13.) (1985) (Miskolc **ism.** LÓSKA Lajos: Grafika '85. = Művészet, 27, 1986 4. 42-45. ill. SÜMEGI György: Kérdések kiállításán Megint grafika Miskolcon; avagy tényleg nem tud lábra kapni? = Napjaink, 25, 1986, 1. 35-36. SZABÓ Ede: Funkcióváltás és szerepmódosulás. = Kritika, 1986, 3. 21.
1390. ORSZÁGOS Rajzbiennálé (3.) (1986) (Salgótarján III. Országos Rajzbiennálé, Salgótarján, Nógrádi Sándo Múzeum, 1986. szeptember 27. - december 7. A kiáll rend. Supka Magdolna, Dévényi István. Bev. Beke Lász ló. Salgótarján, 1986 142 p., ill. **ism.** BÁN András: Raj III. = Magyar Nemzet, 1986. november 18. 7. LÓSKA Lajos: A beérkezettek tárlata. = Művészet, 27, 1986, 10 41-43. ill.
1391. ORSZÁGOS Tájképfestészeti Biennále (7.) (1986 (Hatvan) **ism.** (l.z.): Tájak, emberek. A Hatvani Galériá ban. = Vasárnapi Hírek, 1986. február 23. 7. LOSONC Miklós: Magyar tájak. = Vasárnapi Hírek, 1986. novem ber 23. 11. RÁTKAI Ferenc: Tájképek a Hatvani Galéri ában [megnyitó]. = Új Tükör, 1986. december 21. 10. il
1392. Plakátbiennálé (6.) (1985) (Lahti) **ism.** D SZVERLE Mária: VI. Lahti Plakátbiennálé. = Művészet 27, 1986, 5. 56-57.
1393. Pillanatkép. A magyar festők három nemzedéke

Magyar Emil

Bodor Aladár iparmüvész rendezte a "Fényképészeti kiállitás"-t az Iparosarnokban.
Kun Imre a Müvészet c. rovatban számol be a nagyarányu tárlatról.
A müvész hangulatos tájképekkel szerepel, melyeket külön kiemel a kritika.

A HÉT, Bp. 1921. juli. 1.
XXXII. évf. 17. sz. 285-286. lap.

Magyar Endre

kolozsvári állami
ipariskola igazgatója
1903-ban.

ics Illés budapesti /IV.Vörösmarty tér 2./
merült fel.Ügyfelem ezenkivül három hétig
arisnyakereskedését folytatni,mely által
érte,

m tehát a t.Bizottságot,mint amely a bal-
t részletezett és méltányosan felszámi-
s 18.-tól járó 5% kamatait és jelen leve-
irodámba juttatni méltóztassanak,mert
jogsegélyt igénybe venni,mely az ügyet

Kiváló tisztelettel:

Dr. TAUSZ ANDOR
ügyvéd
Budapest, [illegible]
Telefon: 311-483

- 1 -

M.D.K.

Magyar Endre, városi osztály-mérnök

Zombori János rajzolóval közösen készített terve második díjat nyert a szegedi kultur-pelotára kiírt pályázaton.

Vállalkozók Lapja, Bp. 1894. XV. évf.

febr. 20. sz. 3 old.

M.D.K.

Magyar Endre, városi osztály mérnök

Zombory János rajzolóval közösen készített tervet a szegedi kulturpalotára, a kőr gyűlés kívánságára átdolgozta. Ugyanezzel szólitották fel ez első díjas Steinhardt és Lang építészeket

Vállalkozók Lapja, Bp. 1894. XV. évf.

ápr. 10. sz. 2. old.

Magyar Erzsi

Pasztellfinomságu képeivel kitünik a tárlaton, melyet Kun Imre ismertet: "Fényképészeti kiállitás az Iparcsarnokban" cimmel.
A kiállitást Bodor Aladár iparmüvész rendezte.

A HÉT, Bp. 1921. juli. 21.
XXXII. évf. 17. sz. 285-286. lap.

MDK

Magyar Erzsébet, gyermekrajzoló

~~Aldás~~ Díjat nyert.

-: Átadták a díjakat a nemzetközi gyermekrajz-pályázat magyar nyerteseinek 13.

Népszabadság, Bp. 1969. jún. 7.

Magyar Erzsébet

Épitkezés c. vizfestménye az Országos gyermekrajz-kiállitáson szerepelt.

Bp. VI; Hegedü u. ált iskola tanulója /9 éves/

Mongyi Béláné a támára.

Rajztanitás 1965. IV. cimlap színes repr.

Magyar Erzsébet, gyermekrajzoló 1 Dk

II. és III. díjat nyert.

–: A Kor gyermeke 9
Könyvjutalom

CSALÁD és ISKOLA, Bp. 1966. január XVII/1

Skagyar Erzsébet, gyermekrajzoló MDK

Tatarozunk mindenünk

vagy másik címén:

Malter-foltok (vizfestmény)

Repr.

K. G.: A gép varázsa

18-19

CSALÁD és ISKOLA, Ign. 1966. október XVII/10

MDK

Magyar Éva

a Jókai Zsuzsánna-úti iskola tanulója, 13 éves

Ifjú város című rajza szerepel a fővárosi általános iskolák rajzkiállításán. (repr.)

Oelmacher Anna: A fővárosi általános iskolák Rajzkiállítása.

Nők Lapja, Bp. 1953. április 16. [13.l.]

MAGYAR Erzsébet

M.D.K.

1925-ben Nagybanyan a szab diskola vgja

Réti: Nagybanya... 337.1.